خلاصة البيان
في
تفسير القرآن

١٥



خلاصة البيان في تفسير القرآن

بشنجي جلد

و

صوك

محمد وهبي

قونيه مبعوث سابق

شهزاده باشی : اوقاف اسلامیه مطبعه‌سی

١٣٤٣ — ١٣٤١



خلاصة البيان

سورهٔ منافقون

مدينهٔ منوره‌ده نازل اولان سوره‌لردندر . اون بر آيتی جامعدر .

بسم الله الرحمن الرحيم

﴿ اِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ اِنَّكَ لَرَسُولُ اللّٰهِ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ اِنَّكَ لَرَسُولُهُ وَاللّٰهُ يَشْهَدُ اِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَكَاذِبُونَ ﴾

[ای نبیّ معظم ! منافقلر سكا كلدكلرنده « بز شهادت ايدرز محقق سن رسول اللّهسك » ديديلر واللّه تعالی بيليركه سن اللهك رسولیسك ومنافقلرك يالانجی اولدقلرينه اللّه تعالی شهادت ايدر .]

يعنی ؛ (عبداللّه بن ابی بن سلول) وامثالی منافقلر سكا كلدكلرنده حيله وخدعه وانواع تأكيدات ايله سوزلرينی تزيين ايده‌رك « سنك البته اللهك رسولی اولديغكه بز شهادت ايدرز » ديديلر وآنلر هرنه‌قدر خدعه ايدرلرسه‌ده اللّه تعالی سنك كندی طرفندن قوللرينی ارشاد ايچون كوندرديكی رسولی اولديغكی بيلير وجميع اسراره مطلع اولان اللّه تعالی منافقلرك قلبلرنده اولان اعتقادلرينك خلافنی سويله‌يه‌رك يالانجی اولدقلرينه شهادت ايدر. زيرا ايمانك حقيقی ؛ قلبك لسانه موافق اولمسيدر . بناءً عليه ؛ اعتقادلرينك خلافنه سويله‌مك يالاندن باشقه برشی اولماديغندن آنلر ايچون فائده ويرمز ، بلكه عين ضرردر. اوت ! سن اللهك رسوليسك ديدكلری سوز حقيقتده دوغرودر ولكن آنلرك اعتقادنده يالاندن باشقه بر شی اولماديغندن جناب حق يالانجی اولدقلرينی بيان بيورمشدركه « سزك سويله‌ديككز حقيقتده دوغرو ايسه‌ده سز كندی اعتقاديككزجه البته يالانجيسكز » ديمكدر .

منافقلرك خدعه‌سی ؛ كندی زعملرنجه سويله‌دكلری سوزك يالان اولديغنی بيلديرمه‌مك وسوزلرينك خلوص قلبله سويله‌نديكنه اشارت ايچون كلاملرينی بر چوق ادات تأكيدله سويله‌دكلری كبی شهادت لفظنی دخی علاوه ايتديلر . چونكه شهادت ؛ عن صميم القلب سويله‌نن يرده استعمال اولونور .

ابوالسعود افنديك بيانی وجهله بومقام هرنه‌قدر ضمير مقامی ايسه‌ده منافقلرك نفاقلرينی تصريح وعالمه قارشو آنلری تذليل وكمال مذمتله ذم ايتمك وبالانه جسارتلرينك سببی قلبلرنده اولان نفاقلری اولديغنی علناً بيان ايتمك اوزره ضمير موضعنده اسم ظاهر اولارق (المنافقون) لفظی وارد اولمشدر .

* * *

واجب تعالی منافقلرك شهادتلرينك يالان اولديغنی بياندن صوكره مؤمنلره قارشی ايمان ايتدكلرينی ودوغرو مؤمن اولدقلرينی بيان صددنده ياپمش اولدقلری يمينلریماللرينی و جانلرينی وقايه ايچون ياپوب حقيقی اولمادقلرينی بيان ايتمك اوزره

﴿ اِتَّخَذُوا اَيْمَانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ اِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴾

بيوريور .

[ماللرينی وجانلرينی محافظه ايچون منافقلر يمينلرينی قالقان اتخاذ ايتديلر . بناءً عليه ؛ يالاندن عبارت اولان يمينلريله ناسی عبادتدن وطريق التهيدن منع ايتديلر . نه چيركين اولدی آنلرك بوعمللری .] زيرا ؛ آنلرك ايشله‌دكلری شی كوتو عملدر .

﴿ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ اٰمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا فَطُبِعَ عَلٰى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ ﴾

[آنلرك شويالانه جرأتلرينك سببی ؛ اولاً ظاهرده ايمان ايتديلر ، صوكره كندی امثاللری يانلرنده كفرلرينی اظهار ايتديلر . شوكوتو عمللری اوزرينه اللّه تعالی قلبلرينی قاپاديغندن آنلر حقی فهم ايتمز بر حاله كلديلر .]

يعنی ؛ بر طاقم تأكيداتله شهادت صورتنده يمين ايدن منافقلر يمينلرينی كندی جانلرينی مسلمانلرك قيليجندن وماللرينی غارتدن وصبيان ونسوانلرينی اسارتدن قورتارمغه

سپر وقالقان اتخاذ ايتديلر وبونكله مسلمانلرى آلداتمق ايستەديلر . نفسلرينى يالاندن عبارت اولان يمينلريله خلاص ايدنجەنسی رسول اللهە ايماندن والله تعالی يە اطاعتدن وكفارله مجاهدەدن وسائر امور خيريەدن منع ايتمكە چاليشديلر . زيرا ؛ آنلرك نفاقلرى وسائر انسانلرى طريق الهيى اولان خير يوللردن منع ايتملرى كبی عمللرى غايت چيركين اولدی. آنلرك شو كوتو عمللرينك سببی ؛ اولاً مؤمنلرە قارشی ايمانلرينی اظهار ايدوب ماللرينی وجانلرينی قورتاردقدن صوكرە كنديلرى كبی منافقلرك يانلرندە كفرلرينی اظهار ايدەرك دين اسلامی ومسلمانلرى استهزا ايتملريدر . بناءً عليه ؛ شو كوتو عمللرى اوزرينە طرف الهيدن قلبلرينە مهر باصيلديغندن قلبلرى كور اولارق قاپانديغی وحقی كورمز اولديغی جهتله قرآنی آكلاماز وحق اولان سوزی طويماز ونور نبوتی طانيماز برحالە كلديلر . چونكە؛ نيتلرى دائما كوتولك اولوب ارادەلرينی شرە صرف ايدر وخيرى آراماز وخير يولە كيتمز وايی ايشدن لذت آلماز اولدقلرندن نيتلری وارادەلرى وجه اوزرە الله تعالی عمللرينی خلق ايتمش وقلبلرينی قاپاتمشدر. بونلرك عمللرى ظاهردە يالان اولان يمينە مقارن اولوب قلبلرى نفاق وكفرلە طولو اولديغندل علناً كفرينی اظهار ايدن كافرلردن دها كوتو اولدقلرينە اشارت ايچون عمللرينی بيان عقيدندە غايت چيركين اولديغی صراحةً بيان اولونمشدر . منافقلر هرنە قدر كفر اوزرە ثابتلر وآندن آيرلمامشلر ايسەدە ظاهردە مؤمنلر كبی كلمۀ شهادتی كتيروب اهل ايمانك قيافتنی طاشيدقلرندن جناب حق آنلرى اولاً ايمان وثانياً كفرلە توصيف بيورمشدر .

واجب تعالی نك آنلرك قلبلرينی مهرلەمسی؛ آنلرك كوتو نيتلرى اولديغی ودائما حقدن اعراض ايتمك قصدندە بولوندقلرى جهتله باطل اولان آرزولرى اوزرينە آنلرى ترك ايتمكدن عبارتدر . بناءً عليه ؛ بونلر الله تعالی يە قارشو معذور اولامازلر . يعنی « ياربی ! بزم ايمان ايتمەديكمزسنك بزم قلبمزى مهرلەديككدندر. اكر سن بزم قلبمزى مهرلەيوب اقتداريمزى ألمزدن آلمامش اولسە ايدك بزدە ايمان ايدردك » ديەرك اعتذار ايدەمزلر . چونكە ؛بونلرك سؤنيتلرى قلبلرينی اللهك حاللرى اوزرينە ترك ايتمك صورتيلە مهرلەمسنە سبب اولمشدر ، يوقسە اللهك مهرلەمسی بونلرك سؤعمللرينە سبب اولمامشدر كە اعتذارە يول بولسونلر .

بو آيتدن آكلاشيلديغی وجهلە انسانلرك يمينلرينی اغراض فاسدەلرينە آلت ايتملرى

وناسی امر خيردن منع ايلملرى مذموم اولديغی كبی كناه ارتكاب ايتمك قلبك قساوتنە وحقی قبول ايتمەمسنە سببدر .

خلاصە ؛ منافقلرك عادتلرى يمينلرينی اغراض فاسدەلرينە آلت وناسی خير يوللردن منع ايتدكلرى وبناءً عليه ؛ عمللرينك غايت چيركين اولديغی وبونك سببی ايسە لسانلريلە اقرار ايدوب قلبلرندە كفرى صاقلادقلرى وآنلرك بو عمللرى اوزرينە آنلرى تركلە جناب حقك قلبلرينی مهرلەيوب حقی فهم ايتمز برحالە كلدكلرى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جملەسندندر .

*
* *

واجب تعالی منافقلرك كوتو عمللرندن بعضيلرينی بياندن صوكرە بعض آخرى بيان ايتمك اوزرە ﴿ وَاِذَا رَأَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ اَجْسَامُهُمْ وَاِنْ يَقُولُوا تَسْمَعْ لِقَوْلِهِمْ كَاَنَّهُمْ خُشُبٌ مُسَنَّدَةٌ يَحْسَبُونَ كُلَّ صَيْحَةٍ عَلَيْهِمْ هُمُ الْعَدُوُّ فَاحْذَرْهُمْ قَاتَلَهُمُ اللّٰهُ اَنّٰى يُؤْفَكُونَ ﴾ بيوريور .

[يا اكرم الرسل ! سن منافقلرى كورديككدە آنلرك جسملرندە اولان كوزل منظرە سكا تعجب ويرر واكر آنلر سوز سويلرلرسە سوزلرندە اولان طاتليلق سببيلە سن آنلرك سوزينی ديكلرسك ، كأن آنلر ديوارە داياتمش ادراكسز برآغاج پارچەسيدر . آنلر هر ايشيتدكلرى صدايی كندی مضرتلرينە ظن ايدرلر . آنلرسنك قوى وبويوك دشمنكدر. بناءً عليه؛ سن آنلردن حذر اوزرە اول وسن آنلرە دعا ايدەركدی كە « الله تعالی آنلرى اهلاك ايتسون ، نە عجائب افك وافترادە بولونوب يالان سويلەيورلر » .]

يعنی ؛ ای نبیّ محترم ! منافقلرك جسملرندە اولان سميزلكی وتناسب اعضايی وكوزل صورتلرينی وظاهردە كورونن قيافتلرينی كورديككدە تعجب ايدرسك وآنلرك بو حاللرى سنی تعجبە سوق ايدر وآنلر سوزە باشلارلرسە سوزلرندە اولان فصاحت وبلاغتدن طولايی سن آنلرك سوزلرينی ديكلرسك . كأن آنلر ديوارە داياتمش منفعتدن

عاری وايچی بوش آغاج پارچه‌سيدرلر . زيرا ؛ قلبلرنده ايمان اولمادیغندن آغاج پارچه‌سندن فرقلری يوقدر . بناءً عليه ؛ آنلر التفاته وا كرامه وسوزلرينی ديكله‌مكه و وجودلرنده اولان كوزللكدن طولايی تعجبه شايان دكللردر . آنلر هر ايشيتدكلری صدايی كندی مضرتلرينه دائر بر سوز ظن ايدرلر . بناءً عليه ؛ خائن اولدقلرندن هر زمان قورقو ايچنده راحتسز ياشارلر و بر سس ايشيتدكلرنده كندی حقلرنده بر فنالق وار ظنيله وجودلرينه تيتره‌مك عارض اولور ونفسلری طارالير ودائما انديشه ايچنده بولونورلر . ای رسول اكرم ! آنلر آنجق سنك قوی دشمنلركدر . شو حالده سنك آنلردن حذر اوزره بولونمقلغك لازمدر. چونكه ؛ قورقاق دشمن چوق زمانده سببسز هجوم ايدر. بناءً عليه؛ ظاهرينه باقارق امين اولمامق و سوزلرينه باقارق آلدانمامق لازمدر . وآنلر قلبلرنده اولان نفاق ولسانلرنده اولان يالان سببيله عليهلرينه دعايه مستحق اولدقلرندن سن آنلرك عليهلرينه دعا ايت ودی كه « الله تعالی آنلری اهلاك ايتسون، نه عجائب افترا ايده‌رك يالان سويله‌يوب حقدن آيريليورلر». بويله ديمكله آنلرك هلاكارينه دعاكی يرينه كتير كه مستحق اولدقلری جزايی كورسونلر .

منافقلردن (عبدالله بن ابی) و(مغيث بن قيس) و(جد بن قيس) وبونلرك امثالی حقيقتده كوزل منظره‌يه وطاتلی سوزه مالك ايديلر. حتی (عبدالله بن ابی) كندی قوميله حضور رسالته كلير وسوز سويلر وسويله‌ديكی سوزلر ديكله‌نيردی . جناب حق آنلرك سوزلرينك ساخته اولوب ديكله‌مكه شايان اولمادیغنی رسولنه بيان بيورمشدر .

بو آيتده هر شخصك ظاهر حالنه باقارق غبطه ايتمه‌مك وهر سوزك ظاهرده طاتليلغنه آلدانمامق وقورقاق اولمامق ودشمنی دشمن بيلوب آندن حذر ايتمك واهل اسلامه ضرری ميدانده اولان كيمسه‌لرك مضرتلرينه دعا ايتمك لازم اولديغنه دلالت واردر .

منافقلرك ايماندن وسائر منفعتدن خالی اولدقلرينه اشارت ايچون منافقلر مخلوقات ايچندن ديواره دايانمش آغاج پارچه‌سنه تشبيه اولونمشلردر . چونكه خشب مسند ؛ طاوه كيريسه اولارده قونامايانه وبر ايشه يارامايانه وديواره دايانمش آغاج پارچه‌سيدركه منافقلر وكافرلرده عين حالده‌لردر . زيرا ؛ بونلر آغاج كبی اصل يارادليشلرنده ايشه يارامق وانتفاع اولونمق قابليتنی حائز اولدقلری حالده كفر ونفاقی ارتكاب ايتملريله

منفعتدن كسيلمش، قورومش ، چورومش وديواره دايانمش آغاج پارچه‌سنه بكزه‌دكلری بيان اولونمشدر .

*
* *

واجب تعالی منافقلرك بعض احوالنی بياندن صوكره بعض آخری بيان ايتمك اوزره ﴿ وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ اللّٰهِ لَوَّوْا رُؤُسَهُمْ وَرَاَيْتَهُمْ يَصُدُّونَ وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ ﴾ بيوريور .

[آنلره « كلك سزه رسول الله استغفار ايتسون » دنيلديكی وقت آنلری ، باشلرينی اكرلر واستغفاردن اعراض ايدرلر كورورسك . حالبوكه آنلر كندی زعم وباطللرنده رسول اللهك استغفارندن كبر ايديجيلردر .]

﴿ سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ اَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ اَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ لَنْ يَغْفِرَ اللّٰهُ لَهُمْ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴾

[آنلر اوزرينه سنك كنديلری ايچون استغفار ايدوب ايتمه‌مكلكك مساويدر. زيرا؛ الله تعالی آنلری البته مغفرت ايتمز. چونكه ؛ الله تعالی فاسق اولان قومی هدايتده قيلماز.]

يعنی ؛ آنلرك جنايتلری ظهور ايتديكنده مجرد نصيحت قصديله رسول الله وياخود مؤمنلر طرفندن « كلك قصوريكزدن توبه واعتذار ايدك . رسول الله سزك ايچون استغفار ايتسون» دنيلديكنده آنلری، بو سوز اوزرينه باشلرينی اكروب بوينلرينی بوكر واستغفاردن كبر ايديجی اولدقلری حالده اعراض ايدرلر كورورسك . يا اكرم الرسل ! آنلر ايچون سنك استغفار ايدوب ايتمه‌مكلكك آنلر اوزرينه مساويدر . چونكه ؛ آنلر جنايتلرندن ندامت ايده‌رك استغفارينی آرزو ايتمه‌دكلرندن الله تعالی ابداً آنلری مغفرت ايتمز. زيرا ؛ الله تعالی طاعتدن چيقمش وفسقله مألوف اولان قومی هدايتده قيلماز .

فخر رازينك وابو السعود افندينك بيانلری وجهله بونلرك هدايتدن نصيبه‌دار اولامامالری ؛ دائرهٔ صلاحدن تجرد ايده‌رك فسق وفجوری اختيار ايتملريدر . چونكه ؛

مشتق اولان ﴿ الفاسقین ﴾ لفظنه هدایتدن نصیبلری اولمامق حکمنی تعلیق ایتمك ؛ مأخذ اشتقاق اولان فسقك هدایت اولونمامری حکمنه علت اولمسنی ایجاب ایدر .

شوحالده بونلرك هدایتدن محروم اولملرینك سببی ؛ کندیلرینك فسقلری وارتکاب ایتدکاری کناهلریدر. بناءً علیه ؛ انسان هرزمان کناهدن صاقینملی که هدایتدن نصیبه‌دار اولملی و جناب حقك الطافندن حصه‌سنه استحقاق کسبنه سعی ایتملیدر .

خلاصه ؛ انسانه حق یولنده واقع اولان نصیحتی دیکله‌مك لازم اولوب نصیحت دیکله‌مه‌ینلرك مذموم و صاحب قصور اولان کیمسه‌نك قصورینی اعتراف ایتمسی الزم و قصورینی اعتراف ایتمك او قصورك عفوینه سبب و کناهك انسانك صلاحنه وترقیات معنویه‌سنه مانع اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی منافقلرك حاللرندن بعض دیکرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ هُمُ الَّذِينَ يَقُولُونَ لَا تُنْفِقُوا عَلٰى مَنْ عِنْدَ رَسُولِ اللّٰهِ حَتّٰى يَنْفَضُّوا وَلِلّٰهِ خَزَائِنُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَلٰكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَفْقَهُونَ ﴾ بیوریور .

[او منافقلر شول کیمسه‌لرکه آنلر یکدیکرینه « رسول اللهك یاننده بولونان اصحابك فقراسنه‌ییه‌جك وسائره ویرمه‌یك که آنلر رسول اللهك باشندن طاغیلسونلر » دیرلرو برلرینه بو کبی وصایاده بولونورلر . حالبوکه یرك و کوکلرك خزینه‌لری الله تعالی‌یه مخصوصدر . بناءً علیه ؛ ایسته‌دیکی قولنی مرزوق ایدر ولکن منافقلر آنی بیلمزلر .] وظن ایدرلرکه کندیلری فقراء مسلمینه برشی ویرمزلرسه آجلق و احتیاج سببیله رسول اللهك معیتندن طاغیلاجق و کیمسه قالمیه‌جق . حالبوکه هر کسك رزقنی ویرن الله تعالی آنلری باشقه سببله مرزوق ایدرهیچ کیمسه قاریشاماز . چونکه ؛ یرك و کوکلرك خزینه‌سی آنکدر. بناءً علیه؛ فقرایه اغنیانك برشی ویرمه‌مسندن فقرانك مضایقه‌یه دوچار اولملری لازم کلمز .

منافقلرك بو سوزی کندی امثالی منافقلره سویله‌مك احتمالی وار ایسه‌ده مهاجرینك فقراسنه انفاق ایدن انصار کرامه سویله‌مش اولملری وقوعاته دها موافقدر . چونکه ؛

منافقلر بخیل اولمقله برابر رسول اللهه واصحابنه بغض وعداوتلرینه بناءً فقراء اصحابی بسله‌مك شویله طورسون کیزلی و آشکار اهانتدن کیرو طورمازلردی . بناءً علیه ؛ مهاجرینك فقراسنی انفاق ایدن انصار کرام اولدیغندن بوسوزك آنلره سویله‌نمش اولمسی لازم کلیر .

شوایکی احتمالدن هانکی صورتله اولورسه اولسون منافقلرك بو کبی سوزی سویله‌دکلری وافساداته چالیشدقلری محققدر. زمانمزده بولونان منافقلرده عین حالده‌در. زیرا ؛ عادات اسلامیه‌دن اولان جود وسخابی وعنعنامزدن اولان مسافرپرورلکی ذم ایتمك وآوروپاده فقرایه بزده‌کی کبی باقیلمادیغندن بحث ایتمکدن وبو کبی قاپوسی آچیق مسافرپرور ذواتك ذهنلرینی اغفاله چالیشمقدن هیچ برزمان خالی قالمازلر. بونکله برابر آوروپاده ایتام وضعفا صندقلری اولدیغندن دخی بحث ایله کندی سوزلرینی کندیلری نقض ایدرلر. اساساً بوسوزلری حقیقی بر تدقیقه مستند اولمایوب شونی وبابونی تقلید اوزره سویله‌دیکندن بو کبی شیلره جرأت ایدنلر سوزلرنده‌تناقضی ادرا کدن عاجز آغزینه نه کلیرسه سویلر برطاقم جهلادن عبارتدر .

خلاصه ؛ منافقلرك فقرایی انفاق ایدنلره افساد طریقیله « سز رسول اللهك یاننده بولونانلره انفاق ایتمه‌یك که آنلر طاغیلسون ورسول الله یالکز قالسون » دیدکلری وحالبوکه‌یرك وکوکلرك خزینه‌لری الله تعالی‌یه مخصوص اولوب ایسته‌دیکی قولنی ایسته‌دیکی قدر مرزوق ایتدیکی ومنافقلرك بو کبی حقایقی بیلمز برطاقم جهلادن عبارت اولدقلری بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی منافقلرك افسادصورتیله سویله‌دکلری سوزلردن بعضیلرینی بیاندن صوکره بعض آخری بیان ایتمك اوزره ﴿ يَقُولُونَ لَئِنْ رَجَعْنَا اِلَى الْمَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ الْاَعَزُّ مِنْهَا الْاَذَلَّ وَلِلّٰهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَلٰكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴾ بیوریور .

[آنلر دیدیلرکه «البته بز مدینه‌یه دونرز . هر حالده قوی اولانلر مدینه‌دن ذلیل اولانلری چیقاریر» . آنلر بویله دیمکله مدینه‌دن مهاجرینی چیقارمسنی کندی آره‌لرنده قرارلاشدیردیلر و بونکله اهل ایمانی تهدید ایتمك ایسته‌دیلر . حالبوکه عزت وقوت الله تعالی‌یه ورسولنه واللهه ورسولنه ایمان ایدن مؤمنلره مخصوصدر. بناءً علیه نصرت؛ اللهك ودشمنلرینه غلبه ومظفریت؛ رسولنك ومؤمنلرکدر ولکن منافقلر کمال جهالتلرندن بونی بیلمز کندیلرنده عزتوار ظن ایدرلر .] بناءً علیه؛ بوکبی برطاقم هذیانده بولونورلر.

فخررازینك وابوالسعودافندینك بیانلری‌وجهله منافقلرك کیاست وفهملرینك آزلغنه اشارت ایچون جناب حق آنلری بوندن اولکی آیتده (لایفقهون) یعنی «آکلامازلر» قولیله ذم ایتمش وکمال جهالت وحماقتلرینه اشارت ایچون بو آیتده (لایعلمون) یعنی «بیلمزلر» قولیله ذم ایتمشدر . کرچه هرایکیسی‌ده ذمی مشعر الفاظدن ایسه‌ده ذمك مرجعلری باشقه باشقه‌در .

مؤمن اولان کیمسه هرزمان نور ایمان سایه‌سنده عزتله متصف اولدیغندن هرمؤمن نفسنده اولان عزتی ذلته تبدیل ایتمیه‌رك عزتی ووقارینی محافظه ایدوب جناب حقك توفیقنه تشکر ایتملیدر . عزت، جناب حقه مخصوص اولدیغی جهتله عزتی جناب حقدن ایسته‌یوب باشقه‌قاپودن آرامامليدر ومؤمنلر دیانتلرینه کمال جدیتله رعایت ایتدکلری صورتده اللهك عنایتی ونصرتی مؤمنلره مخصوص اولوب کافرلره ومنافقلره تجاوز ایتمه‌دیکندن اهل ایمان ایچون وظیفه؛ دیانته رعایت ایده‌رك متانتلرینی غیب ایتمه‌مکله هرشیئی، اسباب ظاهره‌سنه توسل ایله برابر اللهك عنایتندن بکله‌مکدر .

بو سوزلری منافقلر بنی (مصطلق) غزاسنده سویله‌مشلردر . چونکه؛ خازن وفخررازینك بیانلری‌وجهله آیتك سبب نزولی شویله‌در: بنی مصطلق غزاسنده (جهجاه) اسمنده بر ذات حضرت عمرك خدمتکاری ایدی و (سنان) اسمنده انصاردن برذات‌ده منافقلرك رئیسی (عبدالله بن ابی بن سلول)ك خدمتکاری اولوب (مریسیع) اسمنده برصویك باشنده صویی سن آلاجقسك بن آلاجغم دیه‌رك نزاع اوزرینه جهجاه سنانه بر توقات وورور. سنان افندیسی اولان (عبدالله بن سلول)ه شکایت ایدنجه عبدالله انصار کرامه خطاباً «محمد ﷺك یاننده بولونان فقیر مهاجرلره معاونت ایتمه‌یك، ییه‌جك وکیه‌جك

ویرمه‌یك آنلرباشندن طاغیاسون ومحمد ﷺ یالکز قالسون» دیدی. زیرا؛ (جهجاه)ده مهاجر ایدی . (ابی بن سلول) بو صورتله شان رسالته واهل ایمانه لایق اولمادق بر طاقم اطالهٔ لسانده بولوندی واصحابدن (زید بن ارقم) عبداللهك شو افساداتنی وفنا سوزلرینی رسول اللهه خبر ویرمسی اوزرینه رسول الله چاغیروب سؤال ایدنجه سویله‌دیکنی انکار ایده‌رك شدتله یمین ایتمسی ایله اصحاب رسول الله زید حضرتلرینی تکذیب ومنافقی تصدیق ایتدیلر . زید بو تکذیبه دایانامادی . جناب حقه کندینك اهل ایمان طرفندن تصدیق اولونماسنی تضرع ونیازده بولوندی . بونك اوزرینه واجب تعالی سوره‌نك اولندن بورایه کلنجه‌یه‌قدر آیتلرینی انزال ایله زیدی تصدیق ومنافقی تکذیب بیوردی . بو آیتلر نازل اولونجه (عبدالله بن ابی)ه «سنك حقکده شدتلی آیتلر نازل اولدی . رسول اللهه کیت سنك ایچون استغفار ایتمسنی استرحام ایت» دنیلدیکنده اوموزینی سیلکه‌رك بوینی دوندوردی «و البته مدینه‌یه دونونجه اعز اولانلر اذل اولانلری چیقاریر» دیمسی اوزرینه بو آیت نازل اولمشدر . بو آیتلر نازل اولونجه رسول الله زید حضرتلرینه «یا غلام! الله تعالی سنی تصدیق ایتدی» بیورمشلردر .

بعض روایته نظراً مدینه‌یه کیره‌جکی وقت عبداللهك اوغلو باباسنه اعتراض ایده‌رك «اللهه ورسولنه ومؤمنلره عزتی اقرار ایتمزسه‌ك سنی قتل ایده‌جکم» دیمش وباباسی‌ده اوغلونك جدیتنی کورونجه الندن قورتولامیه‌جغنی آکلایارق عزتك اللهه ورسولنه واهل ایمانه مخصوص اولدیغنه شهادتله جانی قورتارمش ورسول الله‌ده (ابی)ك اوغلونه خیرله دعا ایتمشدر. چونکه؛ اوغلو خالص مسلمان اولوب پدرینك نفاقنه هیچ بر وجهله راضی دکلدی .

خلاصه؛ منافقلرك «مدینه‌یه دونونجه یرلی وعزتی اولانلرك یابانجی وذلیل اولانلری البته مدینه‌دن چیقاریر» دیدکلری وحالبوکه عزتك الله تعالی‌یه ورسولنه ومؤمنلره مخصوص اولدیغی ومنافقلر کمال جهالتلرندن بوحقیقتی بیلمه‌دکلری بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

* * *

واجب تعالی منافقلرك کوتو حاللرینی تفصیل اوزره بیاندن صوکره اهل ایمانی

تسلیه ومنافقلره تعریض اولمق اوزره ﴿ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تُلْهِكُمْ اَمْوَالُكُمْ وَلَا اَوْلَادُكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ فَاُولٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴾ بیوریور .

[ای مؤمنلر ! اموال واولادیکز سزی اللهك ذکرندن واوزریکزه فرض اولان عبادتی ادادن مشغول ایتمه‌سون . اگر برکیمسه‌نك اموالی واولادی فرائضی ادادن آنی مشغول ایدرسه آنلر آنجق ضرر کوریجیلر وخسرانده قالیجیلردر .]

یعنی ؛ ای اهل ایمان ! اموال واولادیکزك محبتی وآنلرك ایشلرینی تدبیر سزی اللهك رضاسنی تحصیله وسیله اولان عبادت الٰهیه وطاعات سبحانیه‌دن واعداء دینله مجاهده وسائر عمللری ایشله‌مکدن مشغول ایتمه‌سون وشول کیمسه‌لرکه مال‌واولاد سببیله عبادتی وبالخاصه اللهی ذکری ترك ایده‌رك افعالنی اموال واولادینك ایشلرینه حصر ایتدی . ایشته آنلر آنجق دنیاده وآخرتده ضرر کوریجیلردر . چونکه ؛ سرمایۀ اصل اولان عمرینی بقاسی اولمایان دنیانك ذکرسز امورینه صرفله باقی وابدی اولان آخرت نعمتلرینه وسیله اولان عباداتی اهمال ایتدیکی جهتله آنلر ایچون ضرردن باشقه برشی اولاماز .

فخر رازی وخازنك وابوالسعود افندینك بیانلری وجهله انسانك اوزرینه فرض وواجب اولان عبادتك ترکنه سبب اولان مشغولیتك حرام اولدیغنه بو آیت دلالت ایدر . چونکه ؛ فرضی ترك ایتمك حرامدر بناءً علیه ؛ آنی ترکه بادی اولان افعال وحرکاتك‌ده حرام اولاجغی آشکاردر . زیرا ؛ سببلر و وسیله‌لر ایچون‌ده مقاصدك حکمنی اخذ ایده‌جکی قواعد فقهیه اقتضاسندندر . اوحالده واجب اولان عبادتی ترك ایتمك حرامدر . آنك ترکنه وسیله اولان اموال واولاد کبی شیلرله مشغولیت‌ده حرامدر وبو حرمتی ارتکاب ایدنلرك ابدی ضرره دوچار اولاجقلری طبیعیدر . زیرا ؛ باقی‌یی فانی‌یه دکیشمشلردر .

اما عبادتی ترکه وفرائضی ادایه مانع اولمایان مشغولیت حرام اولمادیغی کبی بلکه ممدوحدر . چونکه اولاد واموال ؛ دنیانك زینتی اولوب انسانك حیاتنه ودنیانك وقت مرهوننه قدر اعمارینه خادم اولدیغی جهتله شریعتك بیانی وجهله عبادات مفروضه‌یی ترکه سبب اولمیه‌رق آنلرله مشغول اولمق وآنلرك امورینی تمشیت ایتمك‌ده عین عبادتدر . بناءً علیه ؛

اموال واولادك امورینی تسویه ایتمك خسرانه سبب دکلدر . بلکه خسرانه سبب اولان ؛ آنلرك اموریله مشغولیتی عبادات اوزرینه ترجیح وآنلر سببیله فرائضی اهمال ایتمك‌در . یوقسه وقت معیننده بورجی اولان عباداتی ادا ایله برابر آنلرله مشغولیت ، وظیفه‌سی دائره‌سنده برمشغولیت اولدیغی ایچون ممدوح ونیت خالصه‌یه مقارن اولدیغنده عین عبادتدر . اولاد واموال مشغولیتی دنیا مشغولیتلرینك اڭ زیاده اهمیتلیسی اولدیغندن بونلرله مشغولیتی اهمال ایتمك‌ده جائز اولاماز . زیرا ؛ بو اولاد وآنلرك معیشتلرینه عائد اولان اموال ایله مشغولیتی ترك ایدن انسان ایچون دنیاده وظیفه قالمازو آکا معطل دیمکدن باشقه برشی دینمز . شو حالده مسئله‌نك روحی ؛ مال واولادله مشغولیتی فرائض دینیه‌سی اوزرینه ترجیح ایده‌رك عبادتی ترك ایدوب ایتمه‌مکدر . اگر بونلری ترجیحله عبادتی اهمال ایدرسه ضرر ابدی‌یه دوچار اولاجغنده شبهه یوقدر . اما وظیفۀ دینیه اولان عبادتی ترجیحاً ادا ایله برابر بونلرله مشغولیت ؛ سعادتدر .

خلاصه ؛ هر مؤمنك اموال واولادینك امورینی فرائض دینیه اوزرینه ترجیح ایتمسی جائز اولمادیغی وآنلرك امورینی تسویه‌یی عبادتی ادایه مانع صایمامق لازم وعبادتی امور دنیایه ترجیحاً ادا ایتمك واجب اولدیغی واولاد واموالك اموریله اشتغالی فرائض دینیه‌یی ادایه مانع عد ایتمك خسران ابدی‌یه سبب اولاجغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی اموال واولادك ایشلرینی تدبیری عبادته ترجیح ایتمك جائز اولمایوب ضرردن عبارت اولدیغی بیاندن صوکره اموال اوزرینه ترتب ایده‌جك تجارتی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَأْتِيَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ فَيَقُولَ رَبِّ لَوْلَا اَخَّرْتَنِي اِلٰى اَجَلٍ قَرِيبٍ فَاَصَّدَّقَ وَاَكُنْ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴾ بیوریور .

[سز انفاق ایدك بزم مرزوق ایتدیکمز اموالدن شول زماندن اول که سزدن بریکزه أولوم علامتلری کلوبده « یاربی ! کاشکه یقین بر زمانه قدر بنم أولومی تأخیر ایتسه‌کده

بن ده مالمك صدقه‌سنى ويره‌يم وامريكه امتثال ايدن صالحلردن اولسه‌يم » ديمزدن اول انفاق ايدك كه آخر عمريكزده مهلت ايسته‌مكه حاجت قالماسون .]

يعنى ؛ اى مؤمنلر ! مالكزك واولاديكزك عاقبتنى وآنلرك اوورينى عبادت اوزره ترجيحكزده اولان ضررى بيلديكز وبوندن اولكى آيتدن آكلاديكز ايسه مالدن واولاددن سزه ويرديكمز رزقدن محتاج اولان فقرايه ويرلمسى لازم كلن زكاتى اجلكز حلول ايدوب أولوم علامتلرى كلوب فزع وفرياد باغريكزه چوكوبده « يا ربى ! نه اولور آز برزمان مساعده ويقين بروقته قدر اجلمى تأخير ايتسه‌كده رضاكى تحصيل ايچون مأمور اولديغم وجه اوزره مالمك زكاتى وسائر صدقه‌لرينى ويره‌رمده صالحلر زمره‌سندن اولسه‌يم » ديه‌رك تضرع ايتمزدن اول ويرككه بويله مهلت ايسته‌مكه حاجت قالماسون . زيرا ؛ أولوم ياقاكزى آلدقدن صوكره يالوارمق واللهدن عمر ايسته‌مك فائده ويرمز . بناءً عليه ؛ أولوم كلمزدن اول هركسك تداركنى ياپمسى لازمدر .

فخر رازى ، نيسابورى و خازنك بيانلرى وجهله بعض علما بو آيتك منافقلر حقنده نازل اولديغنى بيان ايتمشلرسه‌ده صحيح اولان مؤمنلر حقنده نازل اولمشدر . زيرا ؛ اهل ايماندن هر قصور ايدن كيمسه أولومى كورونجه قصورينه ندامت ايده‌رك آز بر زمان دها معمر اولوبده كچيرمش اولديغى عمللرى تدارك ايتمك ايستر ، فقط چه فائده . اوت ! مؤمن كامل هر دورلو تداركده بولونديغندن تأخيرينى ايسته‌مز ايسه‌ده نفسنى بر طاقم تلوثاتله ملوث ايدن مؤمن او تلوثاتنى ازاله ايچون آزيجق بر وقت كنديسنه مساعده اولونوبده تداركده بولونمق ايستر . خصوصاً اهل سنت اعتقادنجه كوچوك كناهلره عذاب اولديغندن مؤمن اولمقدن مصون اولمق لازم كلمزكه قصورينى تدارك ونقصاننى اكمال ايچون أولومنك تأخيرينى ايسته‌مه‌سون ، البته ايستر . چونكه ؛ قصور صاحبى اولانلره عذاب اولوب أولوم كلديكنده حالى‌ده معلوم اولونجه البته كنديسنه آزيجق بر زمان مساعده اولونمسنى آرزو ايتمكدن خالى قالماز .

بو آيتده انفاقله امر ؛ وجوب ايچوندر . زيرا ﴿انفقوا﴾ امرى مطلق ذكر اولونمشدر . مطلق ذكر اولونان امرك وجوب افاده ايتديكى قواعد اصوليه اقتضاسندندر .

خلاصه ؛ أولوم كلمزدن اول مالنك زكاتى ويرمسى واجب اولديغى وصدقات مفروضه‌سنى

ويرمه‌يوبده مسامحه ايدنلرك أولوم كلديكنده أولوملرينك برمدت تأخيرينى آرزو ايتدكلرى و لكن زمانى كچديكى ايچون بو آرزونك فائده ايتمه‌ديكى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالى آخرت ايچون تداركاتسز اولان كيمسه‌لرك أولوم كلنجه مهلت ايسته‌يه‌جكلرينى بياندن صوكره اجل كلديكنده اصلا تأخيرى جائز اولماديغنى بيان ايتمك اوزره

﴿ وَلَنْ يُؤَخِّرَ اللّٰهُ نَفْساً اِذَا جَاءَ اَجَلُهَا وَاللّٰهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴾ بيوريور .

[اجلى كلديكى وقتده هيچ بر نفسى الله تعالى البته تأخير ايتمز وسزك هر عملكزى الله تعالى بيلير و عملكزه كوره جزا ويرر .] بناءً عليه ؛ هر كس اجلى كلمزدن اول باشنك چاره‌سنه و كچمش عبادتنك قضاسنه و آخرت ايچون تداركنه باقملى كه فائده‌سز زمانده چاره آرامغه محتاج اولماسون . زيرا ؛ اجل كلديكنده تأخيرى ممكن دكل كه چاره آراسون و آرامقده فائده اولسون والله تعالى خير وشر هرنه ايشله‌ديكزسه بيلديكندن علمى وجهله جزا ويرر . بناءً عليه ؛ هيچ بر عمل جزاسز قالماز .

خلاصه ؛ اجل كلديكنده هيچ بر كيمسه‌نك اجلى تأخير اولونماديغى والله تعالى هركسك عملنى بيلوب آكا كوره جزا ويره‌جكى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .



رومى بيك اوچيوز اوتوز يدى سنه‌سى آغستوسنك اون ايكنجى جمعه كوننه تصادف ايدن عربى بيك اوچيوز اوتوز طقوز سنه‌سى ذى الحجه‌سنك يكرمى برنجى كونى خيمانه چولنده يونانله اسلام عسكرى آره‌سنده شدتلى ميدان محاربه‌سى دوام ايدركن بويوك ملت مجلسى اعضاسندن اولارق آنقره‌ده بولونديغمز زمان دشمن استيلاسى انديشه‌سنه بناءً عائله‌لريمزى قيصرى‌يه سوق ايدوب مبعوث آرقداشلريمزدن كنغرى مبعوثى بهجت بك و آنقره مبعوثى حاجى عاطف افندى ايله برابر مومى اليه حاجى عاطف افنديك خانه‌سنده اقامت ايتديكمز زمان مذكور خانه‌نك قبله جهتنه ناظر اوطه‌ده قوشلق وقتى بو سوره‌نك تفسيرينك تبييضى بعونه تعالى ختام بولمشدر .

سورۀ تغابن

مدينۀ منوره‌ده نازل اولان سوره‌لردندر . اون سكز آيتى جامعدر .

﴿ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ﴾

﴿ يُسَبِّحُ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴾

[تنزيه ايدر اللهى كوكلرده و يرده بولونان جمله اشيا . زيرا ؛ ملك اللهكدر وجمله موجوداتك حمد وثناسى آكا مخصوصدر . چونكه ؛ الله تعالى هرشيئه قادردر وهركمالات كنديسنه مخصوصدر .]

يعنى ؛ الله تعالى‌نك بويوكلكنه لايق اولمايان نقصانلردن سموات و ارضده بولونان جمله مخلوقات و بو[illegible] [illegible]حان الله تعـالى‌يى تقديس ايدرلر . زيرا ؛ بالعموم ملك اللهه منحصردر وآنك غيرى هيچ [illegible] ملكك [illegible]الك حقيقيسى ومتصرفى يوقدر وهرمدح وثنا ايديجيلرك مدح وثنالرينه مستحق انجق [illegible] ، آنك غيرى حقيقت اعتباريله مدحه شايان بركيمسه يوقدر. چونكه ؛ بوتون عالملره نعمتنى احسان ايدن وجمله روح صاحبلرينك رزقنى ويرن اودر . آنك غيرى بر احسان صاحبى يوق كه مدح وثنايه مستحق اولسون والله تعالى هرشيى اوزرينه قادردر وقدرتندن خارج هيچ بر شى يوقدر وقدرت كامله صاحبيدر. بناءً عليه ؛ بوتون ذرات جهان اللهك نقائصدن منزه اولديغنى اللهك كنديلرنده خلق ايتديكى لسانلريله تسبيح وذكر ايدرلر . ياخود مخلوقاتك هر برلرينك ياراديلشنده اولان عجائب وغرائب واسطه‌سيله جناب حقك قدرت كامله صاحبى اولديغنه لسان حال ايله دلالت ايدرلر . چونكه؛ مخلوقدن هر برينك خلقتنه نظردقتله باقيلنجه عقوله حيرت ويره‌جك نيجه يوز بيكلرجه صنايع غريبه موجود اولديغى كوريلور وبوضايع غريبه‌نك هر بريسى بر لسانله

تسبيح وظيفه‌سنى ايفا ايتمكده اولديغندن جمله مخلوقات كونا كون لسانلرله اللهى تسبيح ايتمكده‌درلر .

***

واجب تعالى حمد وثنا كنديسنه مخصوص اولوب جمله مخلوقاته مالك وهرشيئه قادر اولديغنى بياندن صوكره شودعوايى بيان واثبات ايتمك اوزره ﴿ هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ ﴾ بيوريور .

[اوالله تعالى سزى ايجادله يوق ايكن وارلغكزى ميدانه قويدى واك كوزل صورتله سزى ياراتدى .] و جميع كمالاته مبدأ و علم و عرفانه محل قيلدى . سزى بويله كوزل صورت اوزره ايجاد ايدوب علم وعرفان صاحبى قيلنجه الله تعالى هرشيئه قادر وهركسك حمدينه مستحقدر .

***

واجب تعالى انسانلرى خلق ايتديكنى بياندن صوكره آنلرك ايكى قسمه آيرلدقلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ فَمِنْكُمْ كَافِرٌ وَمِنْكُمْ مُؤْمِنٌ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴾ بيوريور .

[الله تعالى سزى خلق ايدنجه سزدن بعضكز هويت باطله‌سنه آلدانارق حقى ستر ايدوب كفرى ارتكابله كافر اولدى وبعضكزده هوا وهوسنى ترك ايدرەك نفسنى علم وعرفانله تزيين ونور ايمانله تنوير ايده‌رك ايمانى اختياريله مؤمن اولدى . حالبوكه الله تعالى سزك ايشله‌ديككز عمللريكزك هرذره‌سنى بيليجى وهرجزئنى كوريجى وعملكزه كوره حسابنى كوروب جزاسنى ويريجيدر.] شوحالده سزه لايق اولان ؛ ايمانى اختياريله مؤمن اولوب عبادات سائره ايله نفسكزى تزيين ايده‌رك نعمت الٰهيه‌يه شكرله اللهك شاكر قوللرى زمره‌سنه داخل اولمق وكوزل جزايه نائل اولمق چاره‌لرينى آرامقدر .

بوآيت جليله ؛ انسانلرك ايكى قسمه منقسم اولوب اوچنجى بر قسم اولماديغنه دلالت ايدر . زيرا انسانلرى ايكى‌يه آيران ؛ آنلرك اكتساب ايتدكلرى صفت ايمان وصفت

کفردر. بوایکی صفتدن باشقه اوچنجی بر صنف تشکیل ایده‌جك صفت یوقدر. زیرا؛ کفرله ایمان آره‌سنده باشقه‌بر صفت یوق که او صفتی اختیار ایدنلر اوچنجی بر قسم اولسونلر.

علم کلامده بیان اولوندیغی وجهله اعتقادیمزده بومنوال اوزره‌در که انسان یا مؤمن اولور و یاخود کافر اولور، بوایکینك خارجنده اوچنجی بر صنف یوقدر واولاماز. بناءً علیه؛ آخرتده دخی دار مجازات ایکیدر که یامؤمن اولور دارنعمت اولان جنته کیرر ویا کافر اولور دارنقمت اولان جهنمه کیرر. بوایکی دارك آره‌سنده اوچنجی بردارجزا یوقدر. چونکه؛ اودارك وجودینی ایجاب ایدرانسانلرده باشقه صفت یوقدر واولاماز که اوچنجی بر دار جزا بولونسون.

خلاصه؛ اعتقاد جهتیله انسانلر ایکی قسم اولوب آنلردن بر قسمنك کافر دیکرینك مؤمن اولدیغی وبونلرك خارجنده اوچنجی بر قسم بولونمادیغی والله تعالی‌نك انسانلرك هرعملنی کوروب بیلدیکی بوآیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

*
* *

واجب تعالی انسانی خلق ایتدیکنی بیانله قدرت کامله صاحبی اولدیغی اثبات ایتدکدن صوکره انسانك قرار قیلدیغی ارضی خلق ایتدیکنی و انسانلرك صورتلرینی کوزل قیلدیغی بیانله حمده مستحق و قدرت تامه صاحبی اولدیغی بیان ایتمك اوزره

﴿ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ وَصَوَّرَكُمْ فَاَحْسَنَ صُوَرَكُمْ وَاِلَيْهِ الْمَصِيرُ ﴾

بیوریور.

[جناب حق کوکلری ویری حقه مقارن اولارق یاراتدی وسزی تصویر ایتدی وصورتکزی کوزل قیلدی وآنجق قیامتده مرجعکز اودر.]

یعنی؛ الله تعالی عالم علوی اولان کوکلری وعالم سفلی اولان یریوزینی حقه وحکمته مقارن اولارق غایت محکم وعقول بشره حیرت ویرر درجه‌ده صاغلام وعجیب وغریب صنعتلر اوزرینه شامل اولارق خلق ایتدی وسزك صورتکزی ظاهرده تصویر ایتدی وغایت کوزل قیلدی وباطنکزی خلافت الٰهیه‌یه قابلیتلی واخلاق الٰهیه ایله تخلقه لایق واوصاف الٰهیه ایله اتصافه موافق صورتده خلق ایتدی. بناءً علیه؛ سز زبدهٔ کائنات

و خلاصهٔ موجودات و نمونهٔ عالم اولدیغکزدن اوزون بویلریکزده و تناسب اعضاده وکوزل منظرده مخلوقات ایچنده اك یوکسك طبقه‌ده بولوندیکز. شو حالده بوکوزل وجودیکزی واعضاء مدرکه‌کز اولان کوز، قولاق وعقل وسائره‌یی الله تعالی‌یه عبادتده وبونعمتلرك شکرینی اداده استعمال ایتملیسکز که یوم قیامتده کوزل صورتکز چیرکینلکه تبدل ایتمه‌سون. زیرا؛ یوم قیامتده مرجعکز آنجق ظاهر وباطنکزه مطلع اولان الله تعالی‌نك حضور معنویسیدر، باشقه مرجع یوقدر. بناءً علیه؛ بوکوزل وجودی رضاء الٰهی‌یه صرفله رضاسنك خلافنه اولان کناهلره صرفدن صاقینمق لازمدر که بر طاقم چیرکین کناهلرله حضور الٰهی‌یه واروب محجوب ونعمت الٰهیه‌دن محروم اولمامیلسکز.

فخر رازینك بیانی وجهله انسانلر ایچنده برطاقم چیرکین صورتده اولانلرك چیرکینلکلری کندی جنسلرندن اولان سائر انسانلره نسبتله اولوب حیوانات سائره‌دن هرحالده کوزل صورته مالك اولدقلری جهتله او مثللو چیرکین صورتلی انسانلرله بو آیته سؤال وارد اولماز. زیرا؛ آنلر هرنه‌قدر کندیلرینك امثالی انسانلره نسبتله چیرکینلر ایسه‌ده مخلوقات سائره‌یه نسبتله کوزل منظره‌یه مالکلردر. بناءً علیه؛ الله تعالی انسانلرك صورتلرینی کوزل یاراتدیغنی بوآیتده بیان بیوریور. حالبوکه شوآدم انسان اولدیغی حالده چیرکیندر دنیله‌مز.

خلاصه؛ الله تعالی‌نك کوکلری ویری حق وحقیقته مقارن اولارق خلق ایتدیکی وانسانلری تصویر ایدوب صورتلرینی غایت کوزل قیلدیغی وقیامتده مرجعی آنجق آنك حضوری اولدیغی بوآیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

*
* *

واجب تعالی جمله اشیایه مالك اولدیغی مخلوقاتك کلیسنی خلق ایتمسیله اثبات ایتدکدن صوکره علمنك جمیع اشیایی احاطه‌سنی بیانله دخی اثبات ایتمك اوزره ﴿ يَعْلَمُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُسِرُّونَ وَمَا تُعْلِنُونَ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴾ بیوریور.

[الله تعالی سموات وارضده اولان هرشیئی وسزك کیزلی وآشکار جمله اموریکزی بیلیر. زیرا؛ الله تعالی قلبلرده اولان اسراری بیلیجیدر.]

یعنی ؛ بیلنمسی شانندن اولان شیلر کرك عالم علوی اولان کوکلرده اولسون و کرك عالم سفلی اولان یرده اولسون و کرك سزك کیزلەدیککز و کرك علناً اظهار ایتدیککز عمللریکز اولسون جناب حق بونلرك جملەسنی بیلیر . چونکه ؛ الله تعالی قلبلرده کیزلی اسراری بیلیجیدر . قلبلرده کیزلی اسراری بیلنجە آندن دها آچیق اولان شیلری بیلەجکی اولویتله ثابت اولور . زیرا ؛ علمنك بیلمسنك شانندن اولان اشیانك جملەسنه نسبتی مساویدر . بناءً علیه ؛ کیزلی و آشکار هر شیئه علمنك تعلقی بردر ، یکدیکرندن فرقی یوقدر و اکر مساوی اولمسه ترجیح بلا مرجح لازمکلور . شو حالده عقلی اولان هر کیمسەیه لایق اولان ؛ رضاء الهی یه مخالف اولان کناهلرك جملەسندن قاچینمقدر . چونکه ؛ جناب حق عملنك هر ذرەسنی بیلیر و آکا کوره مجازات ایدر .

بو آیت جلیلەده اللهك قوللرینی عبادته تشویق واردر . زیرا ؛ الله تعالینك علمی عملنك هر جزئنه لاحق اولدیغنی بیلن بر کیمسه البته عملنك زیاده اولمسنه غیرت ایدرکه ثوابی زیاده اولسون . آیتده عاصیلری تهدیده واردر . زیرا ؛ کناهلرك هر ذرەسنی واجب تعالی بیلوب آکا کوره جزا ترتیب ایدەجکنی بیلن بر کیمسەنك کناهدن حذر ایتمسی لازم کلور .

*
* *

واجب تعالی هر شیئك مالك حقیقیسی و هر کسك حمدینه و مدح و ثناسنه اهل اولوب موجوداتك جملەسنك خالقی اولدیغی بیانله معبود بالحق آنجق کندی اولوب کندینك غیری عبادته مستحق بر کیمسه اولمادیغی بیاندن صوکره عبودیتی ترك ایدەرك اللهك غیری بر طاقم کوتو اشیایه عبادت ایدن کافرلری تکدیر ایتمك اوزره ﴿ أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَؤُا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ فَذَاقُوا وَبَالَ أَمْرِهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴾ بیوریور .

[سزه شول کیمسەلرك خبری کلمەدیمی که آنلر بوندن اول کافر اولدیلرده دنیاده کفرلرینك ضررینی طاتدیلر . حالبوکه آخرتده آنلر ایچون آجیدیجی عذاب واردر .]

یعنی ؛ ای حقی انکار ایدن وارشاد ایچون کوندریلن رسولی تصدیق ایتمەین

کافرلر ! سزه شول کیمسەلرك خبری کلمەدیمی که آنلر طرف الهیمزدن کندیلرینه کوندریلن نوح ، هود و صالح علیهم السلام کبی پیغمبرلری تصدیق ایتمیەرك کافر اولمشلردی . آنلرك خبرینی دیکلەمکلککز و آنلردن عبرت آلمقلغکز لازم دکلمی ؟ زیرا ؛ آنلر سزدن اول کافر اولدیلرده بو دنیاده آکسزین هلاك اولمق صورتیله کفرلرینك عذابنی طاتدیلر و آنلر ایچون آخرتده کنه وحقیقتنی بیلەمەدیککز بر صورتده آجیدیجی بویوك عذاب واردر .

بو آیتده اهل مکەیی و آنلر کبی کفره اصرار ایدن ملتلری تهدید واردر . چونکه ؛ کندیلرینك طوتمش اولدقلری یولك عاقبتی وخیم اولدیغی عالمده تجربه اولونمامش و امثالی سبق ایتمەمش برشی دکلدر . زیرا ؛ قوم نوح طریق کفری اختیارله غرق و قوم هود و قوم صالح و سائرەنك روزکارله و زلزله ایله هلاك اولدقلری معلوم و هر کسك عنعناتله دویوب ایشیتدکلری شیلردر . شو حالده صوکره کلنلرك اول کچنلرك حاللرندن عبرت آلملری لازم ایکن عبرت آلمیەرق آنلرك طوتمش اولدقلری یولی طوتمق و عاقبتده اولان فلاکتی کورمەمك حماقتدن باشقه برشی اولمادیغندن جناب حق بو کبی باطل یوللره کیدنلری تکدیر بیوریور .

خلاصه ؛ قرآنك نزولندن و بزم پیغمبریمزك بعثتندن اول کچن امتلرك کفری ارتکابلری سببیله دنیاده هلاك و آخرتده معذب اولاجقلرینه دائر خبرلردن عبرت آلمق لازم اولدیغندن عبرت آلمایانلرك تکدیره شایان اولدقلری بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جملەسندندر .

*
* *

واجب تعالی رسوللرینه ایمان ایتمەین ملتلرك دنیاده و آخرتده معذب اولدقلرینی بیاندن صوکره مبتلا اولدقلری عذابك سببنی بیان ایتمك اوزره ﴿ ذَلِكَ بِأَنَّهُ كَانَتْ تَأْتِيهِمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَقَالُوا أَبَشَرٌ يَهْدُونَنَا فَكَفَرُوا وَتَوَلَّوْا وَاسْتَغْنَى اللَّهُ وَاللَّهُ غَنِيٌّ حَمِيدٌ ﴾ بیوریور .

[شو عذابك سببی ؛ آنلرك رسوللری آنلره آچيق معجزه‌لرله كلديلر. آنلر كنديلرينی ارشاد ايچون كلن رسوللرك ارشادلرينی قبول ايتميه‌رك « بزم كبی بشرميدر بزی طوغرو يوله سوق ايدوب ارشاد ايده‌جك؟ » ديديلر وانبيانك ارشادينی قبول ايتميه‌رك كافر اولديلر و انبيانك آنلری حقه و دوغرو يوله دعوتلرينه اجابتدن اعراض ايتديلر و يوزلرينی دونديرديلر . حالبوكه الله تعالی آنلرك ايمانلرندن غنی اولدی . چونكه ؛ الله تعالی هرشيدن غنی وهر فعلنده محمود وهركس طرفندن ثنايه مستحقدر .]

يعنی ؛ شو كافرلره دنياده وآخرتده نازل اولان عذابك سببی شول شيدركه آنلره معجزات باهره وبينات واضحه ايله نبيلر كلوب آنلری دوغری يوله دعوت ايتدكلرنده آنلر معجزه‌يه معارضه ايتمك ايسته‌يوب معارضه‌دن عاجز قالنجه مغالطه ايده‌رك كمال حيرت وتعجبلرندن « بزم كبی بشرميدر بزه دوغرو يولی كوستره‌جك وبزی هدايتده قيلاجق . حاشا بشر كندی كبی بشری ارشاد ايده‌بيليرمی ؟ البته ارشاد ايده‌مز » ديديلر. بناءً عليه ؛ درحال انبياء كرامی وآنلرك طرف الٓهيدن كتيردكلری شريعتلرينی انكارله كفری اختيار وتكليفلرينی قبولدن اعراض ايتديلر. ايشته آنلرك دنياده هلاكلرينك وآخرتده عذابلرينك سببی بودر . حالبوكه الله تعالی آنلرك ايمانلرندن وانقيادلرندن مستغنيدر . چونكه؛ الله تعالی هرشيدن غنی وهر فعلنده ثنايه مستحقدر ، هيچ بر كيمسه‌يه وبر هيچ شيئه احتياجی يوقدر . بناءً عليه ؛ انبيانك دعوتلرينه اجابتله ايمان ايدنلرك ايمانلرينك فائده‌سی وايمان ايتميه‌نلرك عدم ايماندن ضرری آنجق آنلره عائددر . جناب حقه هيچ برشی راجع دكلدر .

فخررازينك وابوالسعود افنديك بيانلری وجهله بو آيتده عذابك سببنی بيانله برابر ايمان ايتميه‌ن كافرلری حماقتله اتهام واردر . زيرا ؛ طرف الٓهيدن كنديلرينی ارشاد ايچون كوندريلن رسوللرك معجزه‌لرينی يوليله تدقيق ايده‌مه‌مك وبشرك كندی كبی بشری ارشادی دها قولای اولاجغنی ادراك ايتمه‌مك حماقتدن باشقه برشی دكلدر وآيتك آخرنده جناب حقك هرشيدن مستغنی اولديغنی بيانده كافرلری تهديد واردر .

واجب تعالی بو آيتده كافرلره عذابك اوچ سببنی بيان بيورمشدر : برنجيسی ؛

بشريتی ارشاده منافی كورملريدر . ايكنجيسی ؛ كفری اختيار ايتملريدر . اوچنجيسی ؛ انبيانك دعوتلرنده يوزلرينی دوندوروب اجابت ايتمه‌ملريدر . بو اوچ صفتك هر برلری يكديكرينه دليل ولازم وملزوم قبيلندندر . چونكه بشريتی هدايته منافی كورملری ؛ كفرلرينه وكفرلری‌ده دعوتی قبولدن اعراضلرينه سببدر .

*
* *

واجب تعالی رسوللرك دعوتلرينه كافرلر اجابت ايتميه‌يوب كفرلرنده اصرار ايتدكلرينی بياندن صوكره آخرتی ورسوللری طرفندن بيان اولونان حشری انكار ايتدكلرينی بيان ايتمك اوزره ﴿ زَعَمَ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا اَنْ لَنْ يُبْعَثُوا قُلْ بَلٰى وَرَبّ۪ي لَتُبْعَثُنَّ ثُمَّ لَتُنَبَّؤُنَّ بِمَا عَمِلْتُمْۜ وَذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَس۪يرٌ ﴾ بيوربيور .

[كافرلر أولدكدن صوكره ديرلميه‌جكلرينی ادعا ايتديلر . يا اكرم الرسل ! سن آنلره « البته بعث اولوناجقسكز . بن ربمه يمين ايدرم كه البته سز أولدكدن صوكره قبريكزدن قالقه‌جقسكز وصوكره سزك عمللريكز سزه خبر ويريله‌جكدر وشو سزك قبريكزدن قالقمكز وعمللريكزك سزه خبر ويرلمسی الله تعالی اوزرينه غايت قولايدر » دی .]

يعنی ؛ مكه مشركلری أولدكدن صوكره ديرلميه‌جكلرينی علناً ادعا واعتقاد ايتديلر و رسوللرينك أولدكدن صوكره ديريله‌جكلری بيانتی رد ايده‌رك شو اعتقاد باطللرينی ميدانه قويمقدن والبته بعث اولونميه‌جقلرينی دعوادن حيا ايتمه‌ديلر . يا اكرم الرسل! سن آنلرك شو باطل اعتقادلرينی رد اولمق اوزره دی كه « البته سز أولدكدن صوكره ديريله‌جكسكز وبنی تربيه ايدوب جمله كمالاته ايصال ايدن ربمه يمين ايدرم كه البته سز قبريكزدن ديريلوب قالقه‌جقسكز وصوكره محشرده طوپلانوب برر برر سزك عمللريكز سزه خبر ويريلوب هر برندن سؤال وحساب اولونوب جزاسنی كوره‌جكسكز . شو قبريكزدن قالقمكز ومحشره كيتمكز وعملكزك برر برر خبر ويريلوب جزاسنی كورمكز سزه كوچ كورينور ايسه‌ده بونلر الله تعالی اوزينه پك قولايدر. زيرا ؛ الله تعالی قدرت كامله صاحبيدر .

ابوالسعود افندینك بیانی وجهله شو اعتقادك فسادینه اشارت ایچون **اعتقاد باطلده استعمال اولونانه** (زَعَمَ) کلمه‌سی وارد اولمشدر .

آیت جلیله‌نك حشرك وجودینه دلالتی قطعیدر وکافرلر أولدکدن صوکره دیرلمکی ومحشره جمع اولوب حساب وجزا کوریله‌جکنی شدتله انکار ایتدکلرندن جناب حق آنلرك دیریلوب قبرلرندن قالقاجقلرینی وعمللرینك کندیلرینه برر برر خبر ویریله‌جکنی یمین وادات تأکیدایله بیان بیورمشدر .

خلاصه ؛ مشرکلرك البته بعث اولونمیه‌جقلرینی اعتقاد ایتدکاری و طرف الٰهیدن رسولنه آنلرك بعث اولوناجقلرینی یمین وادات تأکیدله بیان ایتمسنی امر بیوردیغی وآنلر بعث اولوندقدن صوکره عمللرینك کندیلرینه خبر ویریله‌جکی وشو انسانلری أولدکدن صوکره دیرلتمك وعمللرینی خبرویرمك کبی شیلر الله تعالی اوزرینه قولای اولدیغی بوآیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی امت محمددن اول کچن امتلرك هلاکلرینه سبب ؛ آنلرك ایمان ایتمه‌ملری وحشری انکار ایتملری اولدیغی بیاندن صوکره امت محمده ایمانله امر ایتمك اوزره ﴿ فَاٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهٖ وَالنُّورِ الَّذٖٓى اَنْزَلْنَا وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبٖيرٌ ﴾ بیوریيور .

[سز الله تعالی‌یه ورسولنه وشول نوره یکزه‌ین قرآنه ایمان ایدك که اوقرآنی بز انزال ایتدك والله تعالی سزك عمل ایتدیککز هرشیئی بیلیر .]

یعنی ؛ امم سالفه‌یه نازل اولان عقوبت وبلالر آنلرك ایمان ایتمه‌یوب کندیلرینه ارشاد ایچون کوندریلان پیغمبرلرینی تکذیب ایتدکلرندن نشأت ایتدیکنی بوندن اولکی آیتدن آکلاینجه سز الله تعالی‌یه ورسولنه ورسولی اوزرینه انزال ایتدیکمز قرآنه ایمان ایدك که کچمش امتلره کلن بلالر سزه کلمه‌سون والله تعالی سزك ایمان ایدوب ایتمه‌دیککزی وقرآنله عملکزی وقرآنك امر ونهینه نه درجه‌ده اعتنا ایدوب عمل ایتدیککزی بیلیر وجمله‌سنك مقابلنده مستحق اولدیغکز جزایی ویرر .

فخر رازینك وابوالسعود افندینك ونیسابورینك بیانلری وجهله قرآن ایله جهالت وضلالت قارانلقلری زائل اولوب تمسك ایدنلرك هدایت یولنی بولدیغنه اشارت ایچون قرآندن **نور** ایله تعبیر اولونمشدر. چونکه ؛ قارانلق کیجه‌لرده انسانلر یوللرینی نور وضیا ایله بولدقلرندن قرآن **نوره** تشبیه ایدلمشدر .

بو آیتده ایمان اولونمسی لازم اولان شیلرك جمله‌سی اجمالاً ذکراولونمشدر. چونکه ؛ اللهه ورسولنه ایمانله برابر قرآنه ایمان ذکر اولونونجه بونلرك خارجنده ایمان ایده‌جك برشی قالماز . زیرا قرآن ؛ ایمان اولونمسی لازم اولان هرشیئی جامع اولدیغندن قرآنه ایمان ایدن جمله‌سنه ایمان ایتمش اولور . اللهه ورسولنه وقرآنه ایمان ایتمك فرض عین اولدیغنه بو آیت دلالت ایتدیکندن آیت ؛ معظمات اعتقادیه‌نك جمله‌سنی جامع وهربرینه ایمانله امردر .

آیتك آخرنده اهل ایمانی عبادته ترغیب واهل کفر وعصیانی‌ده کفر وعصیاندن تنفیر واردر . چونکه جناب حقك انسانلرك هرحاللرینی وعمللرینی بیلدیکنی بیان ایتمك ؛ ایلری ایلکه تشویقی وکوتولری‌ده کوتولکدن تنفیری متضمن اولدیغی ظاهردر .

*
* *

واجب تعالی قوللرینك عمللرندن خبردار اولدیغی بیاندن صوکره خبردار اولمسنك اثری ظهور ایده‌جکی کونی واو کونده ظهور ایده‌جك احوالی بیان ایتمك اوزره ﴿ يَوْمَ يَجْمَعُكُمْ لِيَوْمِ الْجَمْعِ ذٰلِكَ يَوْمُ التَّغَابُنِ وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللّٰهِ وَيَعْمَلْ صَالِحًا يُكَفِّرْ عَنْهُ سَيِّـَٔاتِهٖ وَيُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرٖى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدٖينَ فٖيهَٓا اَبَدًا ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظٖيمُ ﴾ بیوریيور .

[شول کونی ذکر ایدك که اوکون انسانلرك عرصهٔ محشره اجتماع ایده‌جکاری کون اولدیغی ایچون الله تعالی اوکونده سزی جمع ایدر . ایشته اوکون ناسك بعضیسنك بعضیسنه غبن ایتدیکی کوندر واکر بر کیمسه اللهه ایمان ایدر وکوزل عمل ایشله‌مکله

ايمانى تقويه ايدرسه الله تعالى او كيمسه‌نك كناهلرينى ستر ايدر واو كيمسه‌يى آلتندن ايرمقلر آقار جنتلرينه قويارکه آنلر او جنتلرده ابداً قاليجيلردر ، اصلا او جنتلردن آيرلمازلر . ايشته شو جنته كيرمك وابداً جنتده قالمق فوز عظيمدر .] يعنى قورقولاجق شيلرك جمله‌سندن قورتولمق واومديغى شيلرك هپسنه نائل اولمقدركه بوندن دها بويوك نجات اولاماز .

يوم قيامته يوم تغابن دنيلمشدر . يعنى ناسك بربرينى آلداتمسى ميدانه چيقديغى كونه ديمكدر . چونكه ؛ هر مؤمنك جهنمده بر مقامى اولديغى كبى هر كافرك‌ده جنتده بر مقامى اولديغندن مؤمنك جهنمده مقامى كافره وكافرك جنتده مقامى مؤمنه ترك اولونوبجه كافرك آلدانديغى ظهور ايتديكى جهتله او كونه غبن كونى دينمشدر . كذلك مؤمنلردن عملده قصور ايدنلر يوكسك درجه‌لردن محروم اولدقلرى جهتله عملده قصور ايتمه‌يوب وظيفه‌سنى بحق ادا ايتديكندن درجات عاليه‌يه نائل اولانلره نسبتله مغبون عد اولونورلر . زيرا ؛ عين استعدادى حائز اولدقلرى حالده ديكرلرندن كيرى قالمقدن وبرطاقم نعمتلردن محروم اولمقدن دها زياده آلدانمق وغبن اولماز . شو حالده ايمان ايدوبده ايمانى كوزل عمل ايله تزيين ايدن كيمسه‌نك كناهلرينك كفارت اولونوب جنته كيرمسى آنك حقنده نعمت اولديغى كبى ايمان ايتمه‌يوب كافر اولمق وياخود ايمان ايدوبده عمل ايتمه‌ين مؤمن فاسقك رضاء الٰهيدن ونعم سبحانيدن محروم اولملرى غبندن باشقه برشى اولماديغنده شبهه يوقدر ونعمته نائل اولانلرك شو نيل وصوللرى كندى حقلرنده بويوك قورتولشدر .

خلاصه ؛ يوم اجتماع اولان يوم قيامتده واجب تعالى‌نك انسانلرى جمع ايده‌جكى واو كونده انسانلرك آلداندقلرى جهتلر ظهور ايده‌جكندن او كونه يوم تغابن دنيلديكى وايمان ايدوب عمل صالح ايشله‌ينلرك كناهلرينى الله تعالى‌نك عفو ايدوب ستر ايده‌جكى ومؤمن قوللرينى آلتندن ايرمقلر آقار جنتلره ادخال ايده‌جكى وآنلرك ابداً جنتده قالاجقلرى وكناهلك كفارت اولونمسيله جنته كيرمك انسانلر ايچون اك بويوك خلاص اولديغى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالى اهل جنتك بعض احوالنى بياندن صوكره كافرلرك احوالنى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا اُولٰئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ خَالِدِينَ فِيهَا وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴾ بيوريور .

[شول كيمسه‌لركه وحدانيت الٰهيه‌مزى انكارله كافر اولديلر وحقه دلالت ايدن آيتلريمزى تكذيب ايتديلر . ايشته آنلر جهنمده ابدى قاليجى اولدقلرى حالده جهنم آتشنه ملازملردر وجهنم پك فنا واريلاجق محلدر .] چونكه ؛ انواع عذابله طولودر . بناءً عليه ؛ آندن دها فنا واريلاجق بر محل تصور اولوناماز . زيرا ؛ كفر كبى غايت فنا بر عملى ارتكابك نتيجه‌سى البته جهنم كبى صوك درجه كوتو بر محلده معذب اولمقدر .

واجب تعالى بوندن اولكى آيتلرده ايمانله امر ايدوب يوم قيامتده عمللرينه كوره جزا ويره‌جكنى وچونكه ؛ عمللرينك جمله‌سندن خبردار اولديغنى بياندن صوكره ايمان ايدنلرى وعمل صالح ايشله‌ينلرى جنته ادخال ايده‌جكنى وآنلر ايچون كناهلرينك عفو اولونمسيله جنته كيرملرى فوز عظيم اولديغنى بيان بيورمشدى .

بو آيتده مؤمنلرك ايمانلرينه مقابل كافرلرك كفرينى وعمل صالح مقابلنده آيتلرى تكذيبلرينى وكفرك جزاسى جهنم اولديغنى واهل ايمانك فوز ونجاتى مقابلنده بونلرك واره‌جقلرى جهنمك اك كوتو بر محل اولديغنى بيان بيورمشدر .

بو آيتلر انسانلرك آخرتده دوچار اولاجقلرى غبن فاحشى تفصيل وبياندر . زيرا ؛ مظلوملرك ظالملردن انتقاملرينى آلملرى وظالملرك ظلملرى سببيله مستحق اولدقلرى انواع عذاب ظالملر حقلرنده عين غبندر . چونكه ؛ آنلر ايچون ظلم يرينه عدل واحسان ياپمش اولسه‌لردى بويوك ثوابه وانواع نعمتلره نائل اولمق ممكن ايكن عكسنى التزامله جهنمه مستحق اولمق البته غبندر . يعنى آلدانمقدن باشقه برشى دكلدر .

*
* *

واجب تعالى مؤمنلرك وكافرلرك حاللرينى بياندن صوكره هرشيئى خلق ايدن كندى

ذات الوهيتى اولديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ مَا اَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللّٰهِ يَهْدِ قَلْبَهُ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴾ بيوريور .

[مصيبتلردن هيچ برمصيبت اصابت ايتمز وحوادثدن هيچ برحادثه ميدانه كلمز ، الا جملەسى اللهك اذنيله اصابت ايدر وميدانه كلير وبر كيمسه الله تعالى‌يه ايمان ايدرسه الله تعالى آنى هدايتده قيلمقله قلبنى نورلانديرر . حالبوكه الله تعالى هرشيئى حق ايمان ايدنلرك ايمانلرينى وايمان ايتمەينلرك كفرلرينى بيلير .]

يعنى ؛ انسانلر اوزرينه نازل اولان بلايادن وعارض اولان حوادثدن وظهور ايدن خير وشردن هيچ برشى كندى باشنه وجود بولوب ميدانه كلمز ، آنجق اوشى اللهك ارادەسيله وجود بولور . چونكه ؛ هرشيئى ياراداں الله تعالى اولديغندن قول ارادەسنى صرف ايتدكدن صوكره اوشيئك وجود بولمسى آنجق اللهك خلق ايتمسنه واذن ويرمسنه باغليدر . بناءً عليه ؛ بر كيمسه اللهه ايمان ايدرسه كنديسنه اصابت ايدن بلالره صبره ونعمتلره شكره آنك قلبنى الله تعالى هدايتده قيلاركه فقر وفاقه ، قحط وغلا وامراض ووبا كبى بلايانك كلديكى زمان صبر ايتمكه الله تعالى آنى موفق قيلار وكذلك اوجوزلق وبوللق وصحت وعافيت كبى نعمتلرك كلديكى زمان شكر ايتمكه موفق قيلمقله قلبنى نورلانديرر . زيرا ؛ الله تعالى هركسك ايمانتى وكفرينى وعبادتنى وقباحتنى بيلير وعملنه كوره مجازات ايدر . چونكه ؛ الله تعالى هرشيئى بيليجيدر . بناءً عليه ؛ قوللرينك نيتلرينه موافق اولارق احسان ايدر وبوجملەدن اولمق اوزره ايمان ايدن مؤمنك قلبنى دوغرو يولە سوق ايتمكله مكافات بيورر .

انسانه هرنه اصابت ايدرسه اذن الٰهى ايله اولونجه انسان ايچون نازل اولان مصيبتلره كدر ايتمكده برفائده يوقدر . شوقدر كه انسان دائما ايشنى شرعه توفيق ايدەرك حركت ايدر واسبابه توسلده كوتوشيلره سببدن صاقينور وحمايۀ الٰهيەيه التجا ايدرسه بوندن صوكره كلەجك بلايايه صبر ورضادن باشقه چاره اولاماز . اما بعض بلايانك اسبابنه توسل ايدرسه مثلا برينى قتل ايدەرك حبس اولمق كبى بوصورتده نفسنى لوم ايتمك لازمدر . زيرا ؛ حبسك سببنى كندى ايشلەمشدر .

خلاصه ؛ انسانه هرنه اصابت ايدرسه اذن الٰهى ايله اولوب اذن الٰهى خارجنده هيچ بركيمسەيه برشى اصابت ايتمەديكى والله تعالى‌يه ايمان ايدن كيمسەنك قلبنى الله تعالى‌نك هدايتده قيلديغى يعنى طوغرو يولە سوق ايدەجكى والله تعالى‌نك هرشيئى بيلوب علمنك مقتضاسى وجه اوزره معامله ايدەجكى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جملەسندندر .

*
* *

واجب تعالى هر شيئى بيلديكنى بياندن صوكره كنديسنه ورسولنه اطاعتك وجوبنى و اطاعتدن اعراض ايدنلرك اعراضلرندن رسولنه بر ضرر اولماديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَاَطِيعُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ فَاِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَاِنَّمَا عَلٰى رَسُولِنَا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ❊ اَللّٰهُ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴾ بيوريور .

[الله تعالى‌يه وآنك رسولنه اطاعت ايدك . زيرا ؛ اطاعت ايتمك واجبدر . بناءً عليه ؛ اكر اطاعتدن اعراض ايدرسه كز سزك اعراضكزدن رسولمزه برضرر يوقدر . چونكه رسولمز اوزرينه واجب اولان ؛ آنجق آچيق برلسانله كنديسنه انزال ايتديكمز احكامى سزه تبليغ ايتمكدر .] شو وظيفۀ تبليغى ايفا ايتدكدن صوكره سزك اطاعتدن اعراضكزدن رسولمزه بر ضرر اولماز . زيرا ؛ وظيفەسنى يرينه كتيرديكى ايچون اوزرنده بر بورج قالمامشدركه ضرر اولسون . بناءً عليه ؛ عدم اطاعتكزدن مضرت آنجق سزه راجعدر .

[و آنجق معبود بالحق الله تعالى‌در . اللهك غيرى معبود بالحق يوقدر . بناءً عليه ؛ عبادته مستحق اودر آنك غيرى عبادته مستحق اولاماز . شو حالده مؤمنلر آنجق الله تعالى‌يه متوكل اولسونلركه استراحت ايتسون وقلبلرى مطمئن اولسون .] چونكه ؛ هرشيئك خالقى الله تعالى اولديغى ايچون آكا تفويض امور ايتمك لازمدر .

ابو السعود افنديك بيانى وجهله بو آيتده **رسول** لفظى ذات الوهيتدن كنايه اولان **نون عظمة** مضاف قيلمقله واجب تعالى كافرلره قارشى رسولنك شاننى اعلا بيورمشدر . چونكه رسول اللهك رسالتنى انكار ايدن مشركلره قارشى بزم رسولمز ديەرك ذاتنه مضاف قيلوب كنديسنك كونرديكى رسولى اولديغنى ووظيفەسى آنجق احكامنى قوللرينه

تبلیغ اولوب تبلیغ ایتدکدن صوکره قبولدن وعدم قبولدن فائده وضررك آنجق مشرکلره عائد اولدیغنی وقبول ایتمه‌دکلری صورتده رسولنه بر ضرر اولمادیغنی بیان بیورمسی ؛ رسول‌الله حقنده پك بویوك بر شرف اولدیغنده شبهه یوقدر .

خلاصه ؛ اللهه ورسولنه اطاعت واجب اولدیغی و اکر اطاعتدن اعراض ایدرلرسه ضرری آنجق کندیلرینه عائداولوب رسول‌اللهه برضرر اولمیه‌جغی ورسول‌الله اوزرینه واجب اولان ؛ آنجق احکامی تبلیغ اولوب آچیق برلسانله تبلیغ ایتدکدن صوکره رسول اوزرنده بر بورج قالمادیغی و معبود بالحق آنجق ذات الوهیتی اولوب آنك غیری عبادته مستحق برکیمسه‌نك بولونمادیغی و اهل ایمانك آنجق واجب تعالی‌یه تفویض امور ایتملری لازم اولدیغی والله تعالی‌نك غیری‌یه تفویض امور ایتمك جائز اولمادیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

***

واجب تعالی مؤمنلره لازم اولان توکلی بیاندن صوکره توکله مانع اولان اسبابدن بعضیلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ وَأَوْلَادِكُمْ عَدُوًّا لَكُمْ فَاحْذَرُوهُمْ وَإِنْ تَعْفُوا وَتَصْفَحُوا وَتَغْفِرُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴾ بیورییور .

[ای مؤمنلر! سزك زوجه‌لریکزدن وچوجقلریکزدن سزه دشمن اولانلر واردر. بناءً علیه ؛ سزك آنلردن حذرایتمکز لازمدر. شو حذریکزله برابر آنلرك قصورلرینی عفوایده‌رك خطالرینی ستر ایدرسه‌کز سزك ایچون ضرر یوقدر . زیرا ؛ الله تعالی قوللرینك قصورلرینی ستر ایدیجی و محتاج اولانلره مرحمت بیوریجیدر .]

﴿ إِنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ وَاللَّهُ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴾

[آنجق مالّریکز و اولادیکز سزه بلای عظیمدر و متوکل اولانلره الله تعالی عندنده بویوك ثواب واردر .]

یعنی ؛ ای مؤمنلر ! سزك اولادیکزدن و حرملریکزدن بعضیلری امور دینیه و امور دنیویه‌کزه مداخله صورتیله اللهك امرینه اطاعتدن و نهینه اجتنابدن سزی منع ایتدکلری جهتله سزك دشمنکزدر . بناءً علیه بو مثللو اولادك وخاتونلرك شرلرندن قاچینمق اوزریکزه واجبدر. شو حالده سزه دشمن اولان اولادوازواجکزدن اعراض اوزره بولونملیسکز که سزی دنیوی و اخروی منفعتلریکزدن منع ایتمسونلر . یعنی آنلره چوق محبتکز سزی بر طاقم خیراتدن کیری قویماسون. حذر ایتمك لازم اولمقله برابر اولادیکزدن وزوجه‌لریکزدن سزه قارشی واقع اولان قصورلرینی عفوایده‌رك کناهلرینی ستر ایتمك صورتیله آنلرله کوزل معامله ایتمکزده بأس یوقدر . زیرا ؛ جمله اسراریکزی بیلن الله تعالی سزك اولادیکزه وزوجه‌لریکزه محبتکزدن طولایی واقع اولان قصورلریکزی واولاد وازواجکزك بعضیلرینك سزك عبادتکزه مانع اولدقلرندن طولایی آنلرك کناهلرینی ستر ایدیجی و جمله‌کزه دنیاده و آخرتده احسان ایدیجیدر . بونکله برابر اموال و اولادیکز سزه بلای عظیمدر. زیرا ؛ سزك قلبلریکزه بونلرك محبتلرینی قویمقله شیطان بونلری تزیین ایدر . بناءً علیه ؛ آنلره محبتکز سزی یوکسك درجه‌لردن کیری براقیر. شو حالده سز آنلره مغرور اولمیه‌رق بویوك مرتبه‌لره استحقاق کسب ایتمك چاره‌لرینی آرامکز لازمدر که آنلره محبتکز سزی اللهه اطاعتدن منع ایتمه‌سون. زیرا ؛ اولادوازواجه باقمیه‌رق عبادته سرعت ایدنلر ایچون عندالله بویوك اجر واردر .

فخررازی وخازنك بیانلرینه نظراً بو آیتك سبب نزولی ؛ اصحاب رسول‌اللهدن اولاد وازواجنه محبتندن طولایی هجرت ایده‌مه‌یوب بر مدت مکه‌ده قالوب بعده هجرت ایدنجه مدینه‌یه کلندن اول هجرت ایدنلرك بر چوق مسائل دینیه اوکرندکلرینی کورمسی وهجرتك تأخرینه سبب اولان اولاد وعیالنه عتاب ایتمك ایسته‌مسی اوزرینه بو آیت نازل اولمشدر که اولاد وازواج عبادتك تأخرینه سبب اولدقلری جهتله دشمن اولمشلر ایسه‌ده آنلردن واقع اولان خطایی عفو ایتمکده جائز اولدیغی بیان اولونمشدر .

کرچه مال واولاد واهل وعیال دنیانك زینتی وعالمك انتظامنك محور لایقنده دوران ایتمسنه اك بویوك خادملردن ایسه‌ده والده وپدرینه اطاعت ایتمه‌ین اولاددن وقوجه‌سنه اطاعت ایتمه‌ین خاتوندن دها زیاده انسان ایچون دشمن اولاماز . چونکه ؛ اطاعتسز

اولاد انسانك كوكلنى دائما رنجيده ايتديكى كبى ايشى سكته‌يه اوغراتمق ومالنى اتلاف ايتمك وآخرك حقوقنه تجاوزايله‌مك صورتيله اوآخردن الم وكدر كتيرمك كبى مادى بر چوق ضررلره دخى دوچار ايدر . كذلك اخلاقسز خاتون بر خانه ايچنده ييلاندن دها كوتودر . بونلرك دنياجه ضررلرى اولديغى كبى آخرتجه دخى ضررلرى اولاجغنده شبهه يوقدر. بناءً عليه ؛ جناب حق بوكبى اولاد وازواجك انسانه دشمن اولديغندن شرلرندن حذر ايتمك لازم اولديغى بيان بيورمشـدر . آنجق بويله شرلرندن احتراز لازم اولان اولاد وازواجك هپسى اولمايوب بعضيلرى اولديغنه اشارت ايچون **بعض** معناسنه اولان **من** لفظى وارد اولمشدركه اكثريسنك ايى اولديغنه دخى اشارت اولونمشدر . چونكه ؛ دنيانك وقت مرهوننه قدر اعمارى انسانلرله اولوب انسانلرده تناسلله ميدانه كلديكندن هرحالده انسانك حصولى ازدواج معامله‌سنه محتاج اولديغندن انسـانلرك اركك وديشى يكديكرينه احتياج بشريه‌سنه بناءً نكاح مشروع قيلنه‌رق زوج وزوجه يكديكرينه ربط اولونمش وعالمك اعمارينه برابرجه چاليشمق بر امر ضرورى اولمشدر. بناءً عليه؛ زوجنه اطاعتلى خاتون انسانك يارغارى ومحرم اسرارى و بوتون قلبنك و وجودينك استراحتنه وآخرت عملنك زياده اولمسنه وسيله اولديغى جهتله بومثللو خاتون قوجه‌سى حقنده عين سعادت ونعمتدر . كذلك خيرلى اولاد وحلال مال انسانك راحتى وكوزينك نورى وقلبنك سروريدر . بناءً عليه ؛ جناب حق بونلردن بعضيلرينك دشمن اولديغنى بيـان بيورمشدركه هپسى دكل ديمكدر . اما حرامدن حاصل اولان وياخود انسانى طغيانه سوق ايدن اموالك ، صاحبى حقنده بلا وفتنه اولديغنده شبهه يوقدر . زيرا ؛ يوزلرجه مثالى هرزمان كورولمكده‌در .

خلاصه ؛ اولادك وازواجك بعضيلرى خيرسزاولوب انسانه دشمن اولديغندن آنلردن حذر لازم اولديغى وآنلردن واقع اولان قصورلرك عفونده بأس اولماديغى والله تعالى‌نك قوللرينك قصورينى مغفرتله مرحمت بيورديغى واموال واولادك فتنه اولديغى والله تعالى‌يه اطاعت ايدنلر ايچون الله تعالى عندنده بويوك ثواب اولديغى بوآيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

* *

واجب تعالى اموال واولاد وازواجدن بعضيلرينك انسانلر حقنده بلا وفتنه اولديغنى بياندن صوكره بومثللو فتنه‌يه سبب اولان شيلردن قاچينمق وصاقينمق لازم اولديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ فَاتَّقُوا اللّٰهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ وَاسْمَعُوا وَاَطِيعُوا وَاَنْفِقُوا خَيْرًا لِاَنْفُسِكُمْ وَمَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَاُولٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴾ بيوربيور .

[اللهه مقتدر اولديغكز قدر اتقا ايدك واللهك امرينى ونهينى ايشيدك واطاعت ايدك واللهك سزه خير اولارق ويرديكى مالدن نفسكز ايچون انفاق ايدك ونفسكزك بخلندن كنديكزى وقايه ايدك . زيرا ؛ نفسنك بخلندن صاقينانلر فلاح بوليجيلردر .]

يعنى ؛ مالكز واولاديكز وازواجكز سزك ايچون فتنه اولونجه سزمقتدراولديغكز قدر آنلرك شرندن الله تعالى‌يه التجا ايدك . بناءً عليه ؛ نفسكزك وقايه‌سنى آرامق وآنلرك شرى ايله اللهه عاصى اولمقدن صـاقينمق اوزريكزه واجبدر وبوكبى معصيته سبب اولان شيلردن صاقينمقله اللهدن قورقمق لازمدر واللهك كتابنده بيان ايتديكى وعظ ونصيحتلرى ورسولنك ارشاداتنى ديكله‌يك وامر ونهينه اطـاعت ايدك . زيرا ؛ ديكله‌مك واطـاعت ايتمك اوزريكزه واجبدر وسزه اعاشه‌سى لازم اولان كيمسه‌لره وسـائر محتاج اولان فقرايه انفاق ايدك كه نفسكز ايچون خير اولسون . يعنى شو انفاقله امره امتثال ايده‌رك نفسكز ايچون خيراولان شيلرى ايشله‌يك كه بر طاقم فتنه وفساد اولان شيلرك شرلرندن خلاص اولاسكز . زيرا ؛ بركيمسه كه امره امتثال ونهيدن اجتناب وانفاقى لازم اولانلره انفاقله نفسنك بخلندن كنديني وقايه ايتدى . ايشته شو اخلاق حميده ايله متصف اولانلر قورقدقلرندن قورتولمق واومدقلرينه نائل اولمقله فوز ونجات بوليجيلردر . چونكه ؛ نفسك بخلندن ودها سائرخباثتدن نفسنى تميزله‌ين كيمسه‌لر البته كرامات الٰهيه‌يه ودرجات عاليه‌يه نائل اولورلر .

بو آيتده اتقانك معناسى ؛ **اللهدن قورقمقده رضاء الٰهينك خلافنه اولان شيلردن نفسنى محافظه ايتمكدر** . اللهدن قورقونجه آنك كلامنى ديكله‌مك واطاعت ايتمك لازم اولديغندن جناب حق اتقا ايله امر ايتدكدن صوكره ديكله‌يك واطاعت ايدك بيورمشـدر . نفسنى تربيه‌ده اموالى صرفك تأثيرى اولديغى ايچون انفاقله امر ايتدى وانفاقك خيرلى اولاجغنى

بيان بيورديغى كبى نفسى شدتله بخلدن صاقينان كيمسه‌لرك فلاحياب اولاجقلرينى‌ده بيان بيورمشدر .

خلاصه ؛ انسانلرك مقتدر اولدقلرى قدر اتقايه دقت ايتملرى واجب والله‌ك كلامنى ديكله‌يوب اطاعت ايتمك لازم ونفسلرى ايچون خير اولان اموالدن انفاق ايتمك اهم والزم اولديغى وبركيمسه نفسنك بخلندن كنديسنى وقايه ايدرسه فلاحه داخل اولاجغى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالى انفاقله امر ايتدكدن صوكره انفاقك فائده‌لرينى بيان ايتمك اوزره

﴿ إِنْ تُقْرِضُوا اللّٰهَ قَرْضاً حَسَناً يُضَاعِفْهُ لَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللّٰهُ شَكُورٌ حَلِيمٌ ﴾

بيوريور .

[اكر سز اموالكزى مصارف شرعيه‌سنه صرف ايتمكله انفاق ايدرسه‌كز ونيت خالصه‌كز سببيله شو انفاقكز عندالله قرض حسن اولورسه بردن يدى‌يوزه قدر الله تعالى بو انفاقكزك ثوابنى سزك ايچون قاتلار وبو انفاقكز سببيله الله تعالى كناهلريكزى مغفرت ايدر . حالبوكه الله تعالى آزيجق عملكزه چوق ثواب ويريجيدر ، زيرا ؛ شكوردر وقصوريكزه اوزرينه عذابكزى تعجيل ايتمز ، زيرا ؛ حليمدر .] بناءً عليه ؛ الله تعالى‌نك رضاسى ايچون انفاق ايتمكدن چكينمه‌يك . چونكه محتاج اولانلره معاونت يولنده صرف ايديلن مالك يرينه يدى‌يوزه قدر ثواب ويريله‌جك اولونجه ممكن اولديغى قدر صرف ايتمك لازمدر وعقلى اولان بر مؤمن‌ده بو كبى صرفدن كيرى طورماز .

قرض حسن ؛ مؤمنلرك بربرينه احتياجنى دفع ايچون قارشولغنده بر منفعت كوزه‌تمكسزين اودونج ويردكلرى پاره‌يه دينور . الله تعالى‌نك احتياجى اولماديغى جهتله قوللرينك جناب حقه قرضاً پاره ويرمسى ممكن ومتصور اولماديغندن بو كبى آيات بينات واحاديث نبويه‌ده الله تعالى‌يه قرض حسن ايله مراد ؛ فى سبيل الله خيرات ومبراته صرف ايديلن پاره‌لره ورضاء بارى‌يى تحصيل ايچون محتاج اولانلره وعساكر اسلاميه‌نك تجهيزاتنه وديانت اسلاميه‌نك

قوت و شوكتنه و آلت حرب كبى منافع عامه‌يه عائد اولان شيلرده يالكز الله تعالى‌نك يولنه صرف ايديلن اموال‌ه قرض حسن دينمشدر . بو كبى رضاء بارى ايچون صرف اولونان اموالك اجرينى قات قات فضله ويره‌جكنى وبو وسيله ايله صرف ايدن كيمسه‌نك كناهنى مغفرت ايده‌جكنى جناب حق بو آيتده بيان بيورمشدر .

*
* *

واجب تعالى قرض حسن قبيلندن اولان صرفياتك ثوابنى فضله ويره‌جكنى بياندن صوكره ثوابى ويرمك اوثوابه سبب اولاجق عملى بيلمكى ايجاب ايتديكى جهتله علمنك هرشيئه شامل اولديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴾ بيوريور .

[الله تعالى كيزلى وآشكار جمله اعمالكزى بيليجى وهركسه غالب وهرايشى حكمته موافقدر . بناءً عليه ؛ حكمتدن خالى برايشى اولماز .]

واجب تعالى كندى رضاسى ايچون صرف اولونان اموالك اجرينى زياده ويره‌جكنى وصرف ايدن كيمسه‌نك كناهنى مغفرت ايده‌جكنى بيان ايدنجه كرك اجرى زياده ويرمك وكرك كناهى مغفرت ايتمك علمه وقدرته محتاج اولديغندن كيزلى وآشكار جمله عمللرى بيلديكنى وكندينك هرشيئه قادر وهركسه غالب عزت تامه وقدرت كامله صاحبى اولديغنى وآزيجق عمله چوق اجر ويرمك وكناهى مغفرت ايتمك كبى افعال الهيه‌نك حكمتدن خالى اولماديغنى بيان بيورمشدر . چونكه حكيم اولديغنى بيان ايتمك ؛ هرايشنك حكمته موافق اولديغنى بيان ايتمكدر .



رومى بيك اوچيوز اوتوز يدى سنه‌سى آغستوسنك يكرمى طقوزنجى بازار كونى آقشامى ساعت اون برده آنقره‌ده مبعوث آرقاداشلرمدن حاجى عاطف افنديك خانه‌سنده بو سوره‌نك تبييضى بعونه تعالى ختام بولمشدر .

سورهٔ طلاق

مدينهٔ منورەده نازل اولان سورەلردندر . اون ايكى آيتى جامعدر .

﴿ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ﴾

﴿ يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ اِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ وَاَحْصُوا الْعِدَّةَ ﴾

[اى نبىّ ذيشان ! سز نسوانه طلاق ويرمك مراد ايتديككزده آنلرك عدتلرينك وقتى اولان طهارت زمانلرنده تطليق ايدك وعدتى صايك كه عدته تعلق ايدن احكامده خطا ايتميەسكز .]

يعنى ؛ اى نبىّ مكرم! سن وسنك امتكدن هر بريكز نكاح شرعى ايله كنديكزه مخصوص اولوب وسزه باغلانمش اولان خاتونكزه طلاق ويرمك مراد ايدوب قيد شرعى اولان نكاحدن آزاد ايتمك ورابطهٔ الفتى اورتادن قالديرمق ايستەديككزده آنلرك عدتلرينك زمانى اولان طهارتلرى وقتنده تطليق ايدك وبينكزده زوجيتى ايجاب ايدن رابطەيى قالديرك وتطليق ايتديككز خاتونلرك عدتلرينى صايك كه عدتك احكامنه رعايت ايدەسكز.

فخر رازينك بيانى وجهله رسول اللّهك جلالت شان وعظمت منصبنه اشارت ايچون جناب حق بو آيتده اولاً رسولنه وثانياً امتنه خطاب ايتمشدر .

كتب فقهيەده بيان اولوندیغى وجهله زوجك خاتونه طلاق ويرمسى خاتونك حيضدن طاهره اولديغى زمانده اولى اولوب حيض وقتنده طلاقك بدعت اولديغنه اشارت ايچون جناب حق طلاقى عدتله تقييد بيورمش وعدتك احكامنه رعايت ايتمك مطلقه اولان خاتوندن زياده طلاق ويرن زوج اوزرينه لازم اولديغنه اشارت ايچون خاتونك عدتى صايمنى زوجه امر ايتمشدر . چونكه ؛ عدتده خاتونك نفقەسى وسكناسى وچوجغك ضايع اولمسى كبى شيلردن ضرر كورەجك زوج اولديغى جهتله عدتى تعداد ايدەجك ده زوج اولمسى لازمدر.

حيض حالنده طلاق خاتون حقنده ضرر اولديغندن حيض حالنده طلاق بدعت اولمشدر.

چونكه ؛ حيض حالنده طلاق ويرلديكنده طلاق كنديسنده وقوع بولان حيض عدته محسوب اولمادیغندن خاتون عدتى درت حيضله اكمال ايتمك لازم كلديكى جهتله خاتونى شو ضرردن صيانت ايچون جناب حق طهارت حالنده طلاق ويرمكله امر ايتمشدر. چونكه؛ اسلاميتده هيچ بر كيمسەنك ضررى تجويز اولونان شيلردن دكلدر .

بو آيتك سبب نزولى ؛ (عبداللّه بن عمر) حضرتلرينك حرمنه حيضى حالنده طلاق ويرمسى اولديغى مرويدر .

خلاصه ؛ طلاقك اساسى مشروع وحال طهارتده اولمسى سنت و حال حيضده اولمسى بدعت اولديغى وطلاقدن صوكره زوجله زوجەدن هر برى يكديكرينى ضرردن محافظه ايچون عدتى كمال اهميتله صايمق لازم كلديكى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جملەسندندر.

* * *

واجب تعالى حرمنه طلاق ويرمك ايستەينلره طلاق ويرمك مشروع اولديغى وبعد الطلاق طرفينى ضرردن وقايه ايچون خاتونك عدتى صايمق لازم كلديكنى بياندن صوكره طلاق اوزرينه ترتب ايدن بعض احكامى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَاتَّقُوا اللّٰهَ رَبَّكُمْ لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ اِلَّا اَنْ يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ ﴾ بيوريور.

[ربكز اولان اللّه تعالىدن قورقك وطلاق ويرديككز خاتونه ظلم ايتمكدن چكينك كه آنلره مخصوص اولان أولرندن عدتلرى بيتمەدكجه آنلرى چيقارمايك وآنلرده سزك رضاكز اولمادقچه چيقماسونلر ، الا آنلر آچيقدن زنايه جسارت ايدر وفحشيات ايشلرلرسه چيقارلر .]

يعنى ؛ عائله آرەسنده تحدث ايدن امتزاجسزلغه بناءً كوريلن لزوم اوزرينه تحت نكاحكزده اولان خاتونكزه طلاق ويرديككزده آنلرك عدتلرينى اوزاتمق ونفقەلرينى ويرمەمك كبى شيلرله آنلرى ضررلانديرمقدن ربكز اولان اللّه تعالىدن قورقك . زيرا ؛ او اللّه تعالى سزى وطائفهٔ نسوانى كمال تربيه ايله تربيه ايدوب عندنده جملەكز مساوى اولديغى جهتله قارينك قوجەنى وقوجەسنك ده قاريسنى ضررلانديرمسنه راضى

اولمادیغندن طلاق ویردیککز خاتونی اضرار ایدرسه‌کز آنك مقابلنده اللهك قهرندن قورقك . بناءً علیه ؛ او طلاق ویردیککز خاتونلری طلاق ویرمزدن اول کندیلرینك بولوندقلری خانه‌دن عدتنی اکمال ایدنجه‌یه قدر چیقارمایك . زیرا ؛ عدتدن اول آنلری بولوندقلری اوطه‌لرندن چیقارمق ظلم اولدیغندن او کبی ظلمدن توقی ایتمك لازمدر و آنلرده او خانه‌لردن چیقماسونلر ، الا شول زمانده چیقسونلر که آنلر طلاق ویرن زوجلرینه و زوجلرینك دیکر عائله‌لرینه و اولاد و اقربالرینه دیل اوزونلغی یاپار و بر طاقم آچیق اخلاقسزلقده و کوتو سوزلرده بولونورلرسه ایشته او وقت عائله‌نك راحتنی تأمین ایچون چیقارلر و چیقارلملری ده لازمدر . زیرا ؛ عائله آره‌سنده امتزاجی بوزاجق اخلاق فاسده‌ده و یاخود ناموسی خللدار ایده‌جك آچیق فحشیاتده بولونمق صورتیله خانه‌دن چیقارلمسنه استحقاق کسب ایتدیکندن بو کبی سببلرله چیقمسی ظلم اولمادیغی جهتله بو کبیلری عدتنی اکمال ایتمزدن اول خانه‌سندن چیقاران زوجلر نظر شرعده مسئول اولماز .

فخر رازینك و ابو السعود افندینك بیانلری وجهله طلاق ویریلن خاتونلرك عدتلرینی اکمال ایدنجه‌یه قدر زوجك خانه‌سنده کندیلرینه مخصوص اولان اوطه‌ده اقامت ایتمك حقوق مشروعه‌لری اولدیغنه اشارت ایچون جناب حق اوطه‌لر معناسنه اولان بیوت لفظنی خاتونلردن عبارت اولان ضمیره مضاف قیلمش و « آنلری اولرندن چیقارمایك و آنلرده چیقماسونلر » بیورمشدر .

قاری و قوجه آره‌سنده زوجیت دوام ایتدکجه زوجیتك حقوقنه رعایت واجب اولدیغی کبی کوریلن لزوم اوزرینه واقع اولان طلاق سببیله زوجیتك زوالندن صوکره دخی عین صورتله عدتك ختامنه قدر رعایت ایتمك واجبدر. بناءً علیه؛ او طوردقلری خانه غیرك مالی اولمسی و یاخود بر غاصبك غصب ایتمسی و یاخود خانه‌نك ییقلمسی و یاخود خاتونك اخلاقسزلغی کبی خاتونك چیقمسنه بر ضرورت مس ایتمه‌دکجه چیقارمق حرامدر ولکن شو بیان اولونان شیلر کبی چیقمسنی ایجاب ایدر بر سببه مبنی چیقارسه عند الله زوج مسئول اولماز .

جناب حق بو آیتده زوجله زوجه آره‌سنده تفرقه وقوعنده هر ایکی طرفه لازم اولان وظائفی بیانله طرفینك حقوقنی محافظه و هر برینك آخر اوزرینه ظلم و تعدیسنی منع ایتمش و بو بابده حقوقی اخلال ایتمك غضب الٰهی‌یه سبب اولاجغنه اشارت ایچون آیتك

اولنده اتقا ایله امر ایتمشدر که بوندن صوکره کله‌جك احکامه رعایت لازمدر . اکر رعایت اولونمازسه عذابك نزولندن الله تعالی‌یه التجا ایتمك الزمدر دیمکه اشارت ایتمش و انواع نعمتلری بالخاصه خاتونی ویرمکله انسان ایچون ممکن اولان هر کماله ایصال ایدن ذات الوهیتی اولدیغنه اشارت ایچون « اللهه اتقا ایدك او الله تعالی که سزك ربکزدر » بیورمشدر .

خلاصه ؛ طلاق ویرمش اولدیغی خاتونی عدتی بیتنجه‌یه قدر خانه‌سندن چیقارمامق واجب اولدیغی و اکر چیقاریرسه خاتونی استحقاقندن منعله ظلم ایتمش اولاجغی و خاتون ایچون ده عدتی اکمال ایتمه‌دن چیقمامق لازم اولدیغی و خاتونده فحشیاته جسارت و یاخود عائله آره‌سنده امتزاجسزلغه سبب اولاجق کوتو اخلاق بولونورسه چیقارلمسنده بأس اولمادیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی زوجله زوجه بیننده واقع اولان طلاقی و طلاق اوزره ترتب ایدن عدتی و عدته رعایتی و عدت زماننده خاتونك سکناسنی و اقامت ایتدیکی اوده عدتك ختامنه قدر خاتون ایچون اوتورمق لازم اولدیغی بیاندن صوکره شو بیان اولونان احکامه رعایت ایتمه‌ینلر حقلرنده واقع اولاجق ضرری بیان ایتمك اوزره ﴿ وَتِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللّٰهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ لَا تَدْرِي لَعَلَّ اللّٰهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذٰلِكَ اَمْرًا ﴾ بیوریور .

[شو بیان اولونان احکام اللهك قوللرینه بیان و رعایت اولونمسیله امر ایتدیکی حدودیدر . اکر بر کیمسه اللهك بیان ایتدیکی حدودینی تجاوز ایدر و رعایتدن اوزاق طوتارسه نفسنه ظلم ایتمش اولور . ای ـــ طلاق ویرن کیمسه! سن ایلریده نه کبی شی اولاجغنی بیلمزسك . مأمول که جناب حق خاتونه طلاق ویردکدن صوکره سنده خاتونه بر محبت خلق ایتمکله ندامتکی ایجاد ایدر. بناءً علیه ؛ خاتونه رجعت ایدرسك و آره‌کزده برچوق فائده‌لر حصوله کلیر و حسن امتزاج پیدا اولور .]

یعنی ؛ ای ـــ خاتونه طلاق ویرن کیمسه ! شو طلاق حقنده بیان اولونان

احكام الٰهيه قوللرى ايچون الله تعالى‌نك شريعتنده بيان وتعيين بيوروب رعايت ايدلمسنى امر ايتديكى حدود الٰهيه‌در. بناءً عليه بوحدوده رعايت ايتمك؛ قوللر اوزرينه واجبدر. اكر بر كيمسه شوحدوددن برينى يرينه كتيرمز وخلافنى ايشلرسه محقق نفسنه ظلم ايتمش اولور. اى طلاقه جسارت ايدن كيمسه! سن طلاقدن صوكره نه‌اولاجغنى بيلمزسك. مأمول‌كه طلاقدن صوكره جناب حق محبت خلق ايدر وآره‌كزده الفت حاصل اولورده تكرار برآرايه كليرسكز. شوحالده طلاقدن صوكره زوجله زوجه‌نك يكديكرينك قلبنى كسر ايده‌جك معامله‌ده بولونمامسى لازمدر.

ابوالسعود افنديك و نيسابورينك بيانلرى وجهله اللهك تعيين ايتديكى حدودى تجاوز ايتمك عبد ايچون بر جنايت عظيمه اولديغنه اشارت ضمننده **ضمير** موضعنده **حدود** لفظى **اسم ظاهر** اولارق وارد اولمشدر. چونكه حدود لفظى اسم ظاهر اولارق تكرار ايرادك حكمتى؛ ظلمك على حدودى تجاوز ايتمك اولديغنه اشارتدر. يعنى احكام الٰهيه خارجنه تجاوز ايدن كيمسه كندى نفسنه غدر ايتمش اولور. چونكه احكام الٰهيه‌يى ترك ايتمك؛ دنياده فلاكتنى وآخرتده مجازاتى موجب اولاجغندن نفسى ايچون ظلمدر.

واجب تعالى طلاق ويره‌جك كيمسه‌نك چوق دوشونمسنه اشارت وتنبيه ايچون ﴿ لاتدرى ﴾ يعنى « ايلروده نه اولاجغنى بيلمزسك. شوحالده احكامه دقت ايت وچوق دوشون عجله ايتمه » بيورمشدر. چونكه؛ چوق زمانده طلاقدن صوكره مأمول‌كه الله تعالى محبت خلق ايدر. بناءً عليه؛ بينكزده اولان نفرت الفته تبدل ايدر وآرادن عداوت قالقار يرينه محبت كلير وبومثللو احوال هرزمان كورولمكده‌در. بناءً عليه؛ غضب وحدت اوزره طلاق ويرنلردن ندامت ايتمه‌ين همان يوق كبيدر. ايشته شواساسه بناءً طلاق ويره‌جك كيمسه‌نك بر طلاقله اكتفا ايتمسى لازمدركه ايجابنده خاتونه رجعت ايده‌رك ايكى طلاقله ضبط ايده‌بيلسون. اوچ طلاقى بردن ويرمك كراهتدر. چونكه؛ طلاقه ندامت ايدرسه حله‌دن باشقه چاره قالماز وحله‌يى‌ده هركس قبول ايتمه‌ديكندن عمرى اولدقجه ندامت وتحسر اوزره بولونور.

بوندن اولكى آيتده بيان اولونان احكام زوجله زوجه آره‌سنده حاصل اولان امتزاجسزلقدن طولايى بينلرنده تفرقه وقوعنده طرفينك يكديكرينى اضرار ايتمه‌ملرى واستراحتلرينى تأمين ايدن احكامه شامل اولديغى جهتله غايت يوكسك طبقه‌دن اولديغنه اشارت ايچون **يوكسك درجه وافزانه مرتبه** دلالت ايدن ﴿ تلك ﴾ لفظيله اشارت اولونمشدر. چونكه بوسوره‌نك اولندن بورايه كلنجه‌يه قدر بيان اولونان احكام؛ احوال اجتماعيه‌يه وبالخاصه زوجله زوجه آره‌سنده وقوعبولاجق احواله متعلق اولديغى جهتله احكام شرعيه‌نك اڭ يوكسك طبقه‌لرندندر. زيرا انسانك كنديندن باشقه‌سيله معامله‌سى؛ اساس اعتباريله اوچدر: برنجيسى؛ **اللهله كندى آره‌سنده جريان ايدن معامله عبوديتدر.** ايكنجيسى؛ **كندى اولادى و عائله‌سى وپدرى ووالده‌سى ايله اولاجق معامله‌در.** اوچنجيسى؛ **عائله‌نك خارجنده اقربا وقومشولرى وسائر ابناء جنسى ايله اولاجق معامله‌در.** ايشته بوراده بيان اولونان طلاقه متعلق مسائل عائله آره‌سنده وقوعبولاجق احوالك احكامى واسباب استراحتلرينى تأمين ايچون نازل اولان قواعد اجتماعيه‌يه متعلق اولديغى جهتله اڭ يوكسك طبقه‌يى تشكيل ايدن احكام جمله‌سندندر. حدود؛ **حدك جمعيدر**: حد؛ **ايكى شى آره‌سنى آييران وبربرينه قاريشمسنه مانع اولان نقوره دينور. ايسه‌ده احكام شرعيه حلالى وحرامى بربرندن آييرديغى ايچون** ﴿ حدودالله ﴾ دنيلمشدر.

خلاصه؛ شوسوره‌نك اولندنبرى بيان اولونان احكام قوللرى ايچون تعيين اولونان حدود الٰهيه جمله‌سندن اولديغى وبوحدوده رعايت اهم والزم اولديغندن رعايت ايتمه‌ينلرك كندى نفسلرينه ظلم ايتمش اولاجقلرى وطلاق ويره‌جك اولان كيمسه‌نك عاقبتده نه كبى شيلر ظهور ايده‌جكنى بيلمه‌ديكندن طلاقده غايت احتياطه رعايت ايتمسى لازم اولديغى بوآيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

*
* *

واجب تعالى بوندن اولكى آيتده طلاق ويرن كيمسه‌نك ندامتى حالنده طلاقدن رجوعنه اشارت ايتمشدى. شيمدى بوآيتده رجعتى وياتفرقه‌يى تفصيل اوزره بيان ضمننده

﴿ فَاِذَا بَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَاَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ اَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَاَشْهِدُوا

﴿ ذَوَىْ عَدْلٍ مِنْكُمْ وَاَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلّٰهِ ذٰلِكُمْ يُوعَظُ بِهِ مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ﴾ بیوریيور .

[طلاق ویریلن خاتونلر عدتلرینك نهایتنه یقین بر زمانه بالغ اولوب آنلر ایچون تعیین اولونان عدتك مدتی بیتمك اوزره بولوندیغی وقتده ایسترسه‌کز کوللر یوز وطاتلی دیله ومناسب بر نفقه ایله رجعت ایده‌رك یانکزده زوجه‌کز اولمق اوزره آلیقویك و یاخود ایسترسه‌کز حقلرینی ویرمك و ضرردن اسیرکه‌مك صورتیله طلاقدن حاصل اولان فرقتده دوام ایدك . کرك رجعت و کرك فرقت هانکی جهت اختیار اولونورسه سزدن عدالت صاحبی اولان کیمسه‌لرله او جهتی اشهاد ایدك که تهمتده واقع اولمیه‌سکز .] زیرا ؛ رجعت ویا فرقته شاهد بولوندیرمازسه‌کز صوکره آره‌کزده نزاع واقع اولوب مسئله محکمه‌یه عکس ایتدیکی زمان حلی مشکل اولور . ایشته شو اشکالده واقع اولمامق ایچون حقیقی شاهدلر حضورنده تثبیت ایدك . [وای شاهدلر! سزده شهادتکزی الله تعالی‌نك رضاسی ایچون اقامه وادا ایدك که طرفیندن برینی التزام ایده‌رك شهادتده قصور ایتمه‌یك . ایشته شو رجعت ویا حسن معامله ایله فرقت و بونلری شاهدلرك حضورنده بیان ایتمك وشاهدلرك کوزل ادا ایتملرندن عبارت اولان احکامك جمله‌سیله الله تعالی‌یه ویوم آخرته ایمان ایدن کیمسه وعظی قبول وتأمل وتفکر ایدر .]

یعنی ؛ طلاق ویریلن خاتون عدتی اکماله یاقلاشدیغی بر زمانده سز مخیرسکز . ایسترسه‌کز رجعت یعنی خاتونه تقرب ایتمك ویاخود لسانله « بن حرممدن وازکچمه‌م » دیمك کبی علم فقهده بیان اولونان اسبابدن بریسیله ویرمش اولدیغی طلاقدن ندامتله باقی قالان بر ویا ایکی طلاقله خاتونی امساك ایده‌بیلرسکز . آنجق شرعاً لازمکلن بالجمله حقوقنی محافظه ایتمك واشیا وامتعه‌سنی ویرمك وصدور ایدن طلاقه ندامتله آنلرك ییقیلان کوکللرینی تعمیر ایتمك شرطدر . یاخود آره‌کزده رابطهٔ محبت وعلاقهٔ الفت قالمادیغی صورتده نظر شرعده معتبر اولان ؛ تطلیق ایتدیککز خاتونلره اشیاسنی تماماً ویرمك واقتداریکز نسبتنده یدیکزده بولونان اشیالرندن فضله مروت ایده‌رك ضررلاندیرمقسزین آیرلمقدرکه سزده حقلری قالمادیغی کبی قلبلرنده اولان حزن واللری وسزدن اینجینمه‌لری ممکن مرتبه زائل اولسون .

کرك رجعت و کرك فرقت صورتلرندن هرهانکیسی اختیار اولونورسه سزدن عدالت صاحبی اولان کیمسه‌لرك حضورنده اولسون ومسئله‌یه آنلری شاهد قیلك که رجعت ایتدیککز صورتده طلاق ویردیکی خاتونله تکرار برلشیور دیه‌رك هرکسك ذمنه واتهامنه معروض قالمیه‌سکز وآیرلدیغکز صورتده بینکزده منازعه‌یه میدان قالماسون . چونکه ؛ شاهد اولمادیغی صورتده رجعت ایدرسه هرکس طرفندن بوشادیغی خاتونی یانده بولوندیرمقله زنانی وحرامی ارتکاب ایدییور دیه‌رك اتهام اولوندیغی کبی فرقت صورتی شاهدلر حضورنده اولمسه قاریله قوجه‌دن برینك وفاتیله دیکرك ورثه‌سی طلاق واقع اولمادی وآره‌لرنده زوجیت باقیدر دیه‌رك ارث دعواسنه قیام ایتمکله نزاع قاپولری آچیلور وطرفین او نزاعك قطعی ایچون بر چوق ضررلر کورر . شاهدلرده شهادت ایتمك ایجاب ایتدیکنده آنلره تودیع اولونان شهادتی لایق وجه اوزره محافظه ایدوب لدی‌الحاجه رضاء باری ایچون صاقلامیه‌رق کوزل ادا ایتملری واجبدرکه حق یرینی بولسون وطرفین ضرردن محفوظ قالسون . ایشته شو اساسه بناءً جناب حق شاهدلره خطاب ایده‌رك « ای شاهدلر! سز شهادتی ایجابنده الله تعالی‌نك رضاسی ایچون اقامه ایدك » بیورمشدر . شو بیان اولونان احکامله یوم آخرته والله تعالی‌یه ایمان ایدن کیمسه‌لر متنصح ومتعظ اولورلر . چونکه ؛ اللهه وآخرته ایمانی اولمایان کیمسه بوکبی احکامه التفات ایتمز واهمیت ویرمزکه متعظ اولسون .

بو آیتده اجل ایله مراد ؛ **طلاق ویریلان خاتونه ایچون تعیین اولونان عدت مدتنك ختامیدر** . او مدت ختام بولونجه زوجك خاتونی امساك ایتمسی یعنی کما فی السابق زوجه‌سی اولمق اوزره خانه‌سنده آلیقویمقله کلیاً مفارقت ایتمك بیننده مخیر اولمسی ؛ خاتون بر ویا ایکی طلاقله تطلیق اولونوب هیچ اولمازسه بر طلاق باقی قالان خاتونده اولور ، یوقسه اوچ طلاقله تطلیق اولونان خاتونده زوجك اصلا علاقه‌سی قالمادیغندن او خاتونده زوج مخیر اولاماز وزوجك مخیر اولدیغی خاتونده بر ویا ایکی طلاقی باقی اولمقله علاقه‌سی اولدیغی کبی طلاقده صراحةً طلاق لفظیله وقوعبولان طلاق رجعی اولمق شرطدر .

شو تفصیلات اوزره طلاقده رجعت ممکن اولمقله برابر خاتون عدتی بیتیرمزدن اول زوج طرفندن خاتونه یقین اولمق ویاخود معاملهٔ زوجیه‌نك مقدماتندن فعلاً برشی یاپمق ویاخود لسانله « بن حرممدن وازکچمه‌م » ویا « طلاقدن رجعت ایتدم » کبی برسوزله رجعت ایتمك ده

لازمدر . اما بونلردن برینی یاپمقسزین خاتون عدتنی اکمال ایدرسه طلاق، بینونته انقلاب ایدر ، زوجك رجعتی فائده ویرمز . بناءً علیه ؛ خاتونك رأیینه مراجعتله اذننی تحصیله واذن ویردیکی صورتده تجدید نکاحه محتاج اولور . بو صورتده خاتون اکر اذن ویرمزسه زوجك علاقه‌سی قالماز ودیکر بر زوجه ایله نکاحلانابیلور . شو حالده بینلرنده مفارقت حاصل اولور ویکدیکرینه قارشی مناسبات زوجیه کلیاً کسیلور وحقوق زوجیه‌یه عائد اولان مسئولیتدن آره‌لرنده هیچ برشی قالماز . ایشته شو اساسلره بناءً کرك رجعتك و کرك کلیاً مفارقتك شاهدلر حضورنده اولمسنی جناب حق امر ایدییورکه منازعه وقوعنده مسئله‌یی شاهدلر حل و فصل ایتسونلر و شاهدلری‌ده عادل کیمسه‌لردن انتخاب ایتمسنی امر بیورمشدرکه طرفینك برینی التزامله یاکلیش شهادت ایتمکله حقوق ضایع ایتمسونلر وبو کبی ایشلرك محکمه‌لرده بولیله حکم اولونابیلمسی آنجق شاهدلرك عدالتنه وانصافلرینه باغلی اولدیغندن جناب حق شاهدلره شهادتلرینی الله تعالی ایچون ادا و اقامت ایتملرینی امر بیورمشدر .

شو بیان اولونان احکامك غایت اهمیتلی و رعایت لازم اولدیغنه اشارت ایچون جناب حق بو احکامه رعایت وبو احکامی قبول ایدنلرك اللهه ویوم آخرته ایمان ایدنلر اولاجغنی بیانله احکامه رعایت ایتمه‌ینلرك عذاب الٰهی‌یه مستحق اولاجقلرینه دخی اشارت ایتمشدر .

خلاصه ؛ طلاق رجعی ایله مطلقه اولان خاتون عدتنی بیتیرمزدن اول طلاق ویرن زوجك رجعتله خاتونی آلیقویمق ویاخود رجعت ایتمه‌یوب کلیاً مفارقت ایتمك بیننده مخیر و رجعت ومفارقت مسئله‌لرینی عدالتله متصف شاهدلر حضورنده یاپمق لازم وشاهدلرك‌ده شهادتی هیچ کیمسه‌نك خاطرینه باقمقسزین آنجق الله رضاسی ایچون ادا ایدوب صاقلامامالری واجب وبو احکامه رعایت ایدنلرك اللهه ویوم آخرته ایمان ایدنلر اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی بوندن اولکی آیتلرده بر چوق احکامی بیاندن صوکره او احکامه رعایتله اتقا ایدوب خلافندن اجتناب ایدنلره مکافات احسان ایده‌جکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَمَنْ يَتَّقِ اللّٰهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجاً * وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ ﴾ بیوریور .

[الله تعالی‌نك احکامنه رعایتله اتقا ایدن کیمسه ایچون الله تعالی حزن والمدن قورتولمسنه سبب خلق ایدر و مأمول ایتمه‌دیکی و خاطر و خیالنه کلمه‌ین جهتدن مرزوق ایدر]

یعنی ؛ بر کیمسه بوندن اول بیان اولونان احکامك جمله‌سنه رعایت ایدر و بدعت اولان اوچ طلاقی بردن ویرمکدن وخاتونی ضررلاندیرمقدن وعدتی ایچنده اقامت ایتدیکی خانه‌دن چیقارمقدن و حدود الٰهیه‌یی تجاوزدن صاقینمقله نفسنی غضب الٰهیدن محافظه ایدرسه او کیمسه ایچون الله تعالی قورقدیغی شیلردن و بالخاصه زوجله زوجه آره‌سنده حاصل اولاجق فتنه‌لردن قورتولمسنه سبب و محل خلاص خلق واسباب امتزاج واستراحتی تأمین ایله هر ایکیسنی سعادته ایصال و خاطرینه کلمه‌ین وخیالندن کچمه‌ین یردن مرزوق ایدر .

﴿ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ فَهُوَ حَسْبُهُ اِنَّ اللّٰهَ بَالِغُ اَمْرِهِ قَدْ جَعَلَ اللّٰهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْراً ﴾

[اکر بر کیمسه الله تعالی‌یه ایشنی حواله ایدر و بل باغلارسه الله تعالی او کیمسه‌نك هر ایشنه کافیدر . زیرا ؛ الله تعالی هر امرینی محلنه اولاشدیریجیدر . چونکه ؛ الله تعالی هرشی ایچون بر مقدار معین خلق ایتدی . بناءً علیه ؛ بالعموم غم وغصه وفرح وسرور اللهك تعیین ایتدیکی مقداری تجاوز ایتمز .]

یعنی ؛ بر کیمسه باشقه‌سنه عرض احتیاج ایتمه‌یه‌رك ذات الوهیتنه تفویض امور ایدر واسبابنی ایشله‌دکدن صوکره اللهه توکل تامله متوکل اولورسه آنك هر ایشنده الله تعالی کافی و کافلدر . بناءً علیه ؛ الله تعالی او قولنی کندینك غیری‌یه محتاج ایتمز . زیرا ؛ الله تعالی قوللری حقنده واقع اولان تقدیرینی محلنه محقق ایصال و امرینی انفاذ ایدیجیدر . چونکه ؛ الله تعالی قوللرینك افعالنده وسائر هر شیده برمقدار معین تقدیر بیورمشدر . بناءً علیه ؛ هرشی او مقداری تجاوز ایده‌مز وهرشیئك قابلیتنه واستعدادینه کوره بر وقت معینی واجل قطعیسی اولدیغندن هیچ بریسی او وقت معینك ایلریسنه کیده‌مز .

فخر رازی وخازنك بیانلرینه نظراً بو آیت (عوف بن مالك الاشجعی) حقنده نازل اولمشدر . چونکه ؛ عوف حضرتلرینك اوغلونی دشمن اسیر ایتمسی اوزرینه حضور رسول اللهه کله‌رك اوغلونك اسارتندن وفقر واحتیاجندن شکایت ایدنجه رسول الله مصیبته

صبر ومتانت واللهه اتقا و (ولاحول ولا قوة الا بالله) کلمۀ طیبه‌سنه دوام ایتمسنی توصیه بیورمشدی. عوف حضرتلری امر رسول اللهه امتثالاً رسول اللهك نصیحتنی قبول وکلمۀ مذکوره‌یه دوام ایتدی. برکون عوفك اوغلو دشمنی اغفال ایده‌رك یوز دوه‌سنی ودیکر برروایتده برسورو قیونی وبعض اشیاسنی اغتنام ایده‌رك کلدی وپدرینك قاپوسنی چالدی. عوف حضرتلری قاپویی آچوب‌ده اوغلونی برچوق اموال غنیمتله کلمش کورونجه حضور رساله کله‌رك اوغلونك کلدیکنی وبرچوق اموال غنیمت کتیردیکنی سویله‌دی واوغلونك کتیردیکی اموالك کندینه حلال اولوب اولمادیغنی استفتا ایتدی. رسول الله او مالك حلال اولدیغنی خبرویرنجه بو آیت جلیله نازل اولمشدر. یعنی دیمك اولیورکه (عوف بن مالك)ك اللهه اتقا واوغلونك اسارتندن حاصل اولان حزن والمه صبروتحمل و(ولاحول ولاقوة الا بالله) کلمۀ طیبه‌سنه دوام ایتمسی اوزرینه الله تعالی مأمول ایتمه‌دیکی جهتدن اموال غنیمته نائل قیلمقله فقرالقدن حاصل اولان احتیاجنی دفع و اوغلونك اسارتندن حاصل اولان غصه و کدرینی اوغلونك خلاصیله ازاله و اوغلونی اسیر ایدن دشمنلره غفلت خلق ایتمکله اوغلونی کندینه قاووشدیرمسیله غمومنی سروره وفقرینی غنایه تبدیل بیورارق قورقدیغی شیلرك جمله‌سندن قورتاروب اومدیغنه نائل قیلمشدر.

شو وعد الٰهی جمله اهل تقوی حقنده جاریدر. چونکه؛ اعتبار لفظك عمومنه اولوب سبب نزولك خصوصنه اولمادیغندن اتقا صفتی کیمده بولونورسه شو تبشیراته مستحق اولور. حتی رسول اللهك «بن قرآنده بر آیت بیلیرم که ناس او آیتی ازبر ایده‌رك دوام ایتسه‌لر کافی اولور» بیوروب بو آیتی تکرار بتکرار اوقودیغی مرویدر.

خلاصه؛ اتقا انسانلرك قورقدقلری شیلرك جمله‌سندن خلاصنه وخاطرینه کلمه‌ین جهتدن مرزوق اولمسنه سبب اولاجغی والله تعالی‌یه متوکل اولان کیمسه‌نك ایشلرینه اللهك کافی اولدیغی والله تعالی‌نك هر امرینی انفاذه قادر اولوب بالفعل امرینی انفاذ ایتدیکی وهرشی ایچون جناب حقك بر مقدار معین تقدیر بیوردیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

*
* *

واجب تعالی طائفۀ نسواندن ارباب حیضك عدتنی بیان بیورنجه حضور رسالتده بولونان

اصحابدن (معاذ بن جبل) «یارسول الله! حیض اربابنك عدتنی بیلدك. ارباب حیضدن اولمایانلرك عدتی نه‌در؟» ودیکر بر کیمسه‌نك دخی «صبیه اولانلرك عدتی نه‌در؟» وآخر بر کیمسه‌نك‌ده «قارننده چوجوق اولانلرك عدتی نه‌در؟» دیملری اوزرینه شو سؤال اولونان خاتونلرك عدتلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاللَّائِي يَئِسْنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نِسَائِكُمْ اِنِ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلٰثَةُ اَشْهُرٍ وَاللَّائِي لَمْ يَحِضْنَ وَاُولَاتُ الْاَحْمَالِ اَجَلُهُنَّ اَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ ﴾ بیوریور.

[طلاق ویردیککز نسواندن شول خاتونلرکه آنلر حیضدن کسیلمکله چوجوق کتیرمکدن مأیوسه اولدیلر. اکر آنلرك عدتلرنده شبهه ایدرسه‌کز آنلرك وهیچ حیض کورمه‌ین صبیه خاتونلرك مدت عدتلری اوچ آیدر واوزرلری چوجقلی اولان خاتونلرك کرك مطلقه اولسون وکرك قوجه‌لری وفات ایتمش اولسون آنلرك عدتلری اوزرلرنده اولان چوجقلری دوغورونجه‌یه قدردر.]

یعنی؛ اللی اللی بش یاشنی تجاوز ایتمکله حیضدن وچوجقدن امیدی کسیلمش مأیوسه ومسنه اولان قادینلره وهنوز سن رشده بالغ اولمامش صبیه اولانلره طلاق ویروبده عدتنده شك ایدرسه‌کز آنلرك عدتلری اکر طلاق آیك بدایه‌سنه تصادف ایدرسه اوآیك ابتداسی وآیك اورته‌سنه تصادف ایدرسه کون حسابیله اوچ آیدر. واوزرنده چوجق بولونان خاتونلر کرك مطلقه اولسونلر وکرك قوجه‌لری وفات ایتمش اولسون آنلرك عدتلری اوزرلرنده اولان چوجغی دوغورونجه‌یه قدردر. بناءً علیه؛ کرك چوجغی طوغورمسی فرقتدن یعنی طلاقدن ویا وفاتدن بر چوق زمان صوکره اولسون وکرکسه آز بر زمان صوکره اولسون وضعی متعاقب دیکر برقوجه‌یه واره‌بیلیر. چونکه عدتی اکمالده اعتبار؛ چوجغك دنیایه کلمسنه‌در، ایسترسه حمل زمانی کرك آز اولسون کرك چوق اولسون. زیرا عدتدن مقصد اصلی؛ نسبی ضایع اولمقدن محافظه وخاتونك رحمنك اولکی قوجه‌سندن قالمه علوقدن خالی اولدیغنی بیلمکدر وبو مقصد ایسه حملی وضع ایتمسیله حاصل اولدیغندن حمل صاحبی اولان خاتونلرك عدتی بیانده وضع حملدن باشقه بر مدت تعیننه احتیاج کورولمه‌مشدر.

خلاصه ؛ سنی اللی یی کچدیکندن ویاخود صباوتندن طولایی حیض صاحبی اولمایان خاتونلری قوجه‌لری بوشادیغنده عدتلرینك اوچ آی اولوب اوزرنده چوجق اولانلرك عدتلری اوچوجنی طوغورنجه‌یه‌قدر اولدیغی بوآیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

*
* *

واجب تعالی عدته متعلق بعض احکامنی بیاندن صوکره او احکامه رعایت ایدنلرك مکافاتی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَمَنْ يَتَّقِ اللّٰهَ يَجْعَلْ لَهُ مِنْ اَمْرِهِ يُسْرًا ﴾ بیوریور.

[اللهه اتقا ایدن کیمسه‌نك ایشنده الله تعالی قولایلق خلق ایدر.]

﴿ ذٰلِكَ اَمْرُ اللّٰهِ اَنْزَلَهُ اِلَيْكُمْ ﴾

[ایشته‌شوبیان اولونان احکام؛ اللهك امریدر. سزك عمل ایتمکلککز ایچون الله تعالی سزه امرینی وامرینك مقتضاسی اولان احکامنی انزال ایتدی.]

﴿ وَمَنْ يَتَّقِ اللّٰهَ يُكَفِّرْ عَنْهُ سَيِّئَاتِهِ وَيُعْظِمْ لَهُ اَجْرًا ﴾

[اکر برکیمسه اللهه اتقا ایدرسه الله تعالی آنك کناهلرینی کفارت ایدر وآنك ثوابنی بویوتور.]

یعنی ؛ برکیمسه احکام الهیه‌یه رعایتله اللهدن قورقار واحکامك خلافنه حرکته جسارت ایتمزسه الله تعالی آنك دنیوی واخروی ایشلرنده قولایلق خلق‌ایدر. بناءً علیه؛ اوکیمسه دائما خیره موفق‌اولور وایشلرنده اصلا صعوبت کورمز. ایشته شوبیان‌اولونان احکامی سزك‌عمل ایتمکزایچون الله‌تعالی سزه انزال ایتدی‌که اواحکامه کوره ایشکزی تنظیم‌ایده‌سکز وبرکیمسه‌که رسول‌اللهك دعوتنه اجابتله ایمان وامر رسول‌اللهه امتثال‌ایله عبادت واحکامه رعایت‌ایتمك‌صورتیله اتقا ایدر واللهدن قورقارسه الله‌تعالی آنك کناهلرینی عفو ایدر. زیرا حسنات؛ سیئاتی کیده‌ریر والله تعالی آنك عملنه مقابل ثوابنی بویوتور واجرینی قات اندر قات ویرمکله بویوك احسان ایدر.

بوآیتده کرك انسانك ایشلرنده سهولت کورمسی وکرك کناهنك عفواولونمسی اتقا ایتمسنه

تعلیق اولونمشدر. چونکه اتقا نك معنای اصلیسی ؛ محرماتدن چکینمك والله تعالیدن قورقوسنه بناءً کناه ایشلمه‌مك واوامره امتثال ایتمکدر. شوحالده اوامره‌امتثال ونواهیدن اجتناب ایتمك‌عین اتقا دیمکدر وبوصفت اتقا کیمده بولونورسه اوکیمسه‌نك ثوابنك بویوك اولاجغی‌ده وعد اولونمشدر.

خلاصه ؛ احکام الهیه‌یه رعایتله اتقا ایدن کیمسه‌نك ایشلرنده الله‌تعالی‌نك قولایلق خلق ایده‌جکی وشوبیان اولونان احکام قوللرك عملی ایچون انزال اولوندیغی وبواحکامله عمل ایتمك سببیله اتقا ایدنلرك کناهلرینك کفارت اولوناجغی بوآیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

*
* *

واجب‌تعالی اتقا ایدنلره بویوك اجر اولدیغنی وعدایتدکدن صوکره‌اتقانك لوازمندن اولان احکامی بیان ایتمك اوزره ﴿ اَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ وُجْدِكُمْ وَلَا تُضَارُّوهُنَّ لِتُضَيِّقُوا عَلَيْهِنَّ ﴾ بیوریور.

[ای مؤمنلر! طلاق‌ویردیککز خاتونلری قدرتکز نسبتنده‌ساکن‌اولدیغکز خانه‌لرده اسکان ایدك وآنلر اوزرینه تضییقات یاپمق ایچون خانه‌لریکزدن چیقارمقله اضرارایتمه‌یك. زیرا؛ عدتلری‌ایچنده آنلری‌خانه‌کزدن چیقارمق آنلرحقنده‌عین‌مضرتدر.]

﴿ وَاِنْ كُنَّ اُولَاتِ حَمْلٍ فَاَنْفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتّٰى يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ ﴾

[اکر آنلر حمل صاحبی اولورلر یعنی اوزرلرنده چوجق بولونورسه حمللرینی وضع ایدنجه‌یه قدر آنلر اوزرینه انفاق ایدك‌که سزك چوجغکزی کوتوردکلری حالده نفقه‌لرینی‌باشقه‌سندن تدارکه‌محتاج‌اولماسونلر.] زیرا؛ آنلرك‌نفقه‌سی سزك‌اوزریکزه‌واجبدر.

﴿ فَاِنْ اَرْضَعْنَ لَكُمْ فَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ وَأْتَمِرُوا بَيْنَكُمْ بِمَعْرُوفٍ ﴾

[آنلر چوجنی طوغورنجه اکر آنلر سزك ایچون طوغوردقلری چوجقلریکزی

امذیررلرسه آنلره امذیردكلرینك اجرتنی ویرك وبینكزده چوجغك امور وخصوصنده استشاره ایده‌رك شرعه موافق وخیر اولان شیئی یكدیكریكزده امرایدك وشرعاً كوزل صاییلان شیلرله بربریكزی قاندیرك ورضالاشك كه رضانك غیری بر شی تكلیف ایده‌رك چوجغك تربیه‌سنه خلل كتیرمه‌یك .]

﴿ وَاِنْ تَعَاسَرْتُمْ فَسَتُرْضِعُ لَهُ اُخْرٰی * لِيُنْفِقْ ذُو سَعَةٍ مِنْ سَعَتِه ﴾

[اكر چوجغی امذیرمك خصوصنده چوجغك والده‌سی سزه كوجلك كوستررسه والده‌سنك غیری بر خاتونه امذیرتك كه آچلقله چوجق ضایع اولماسون وزنكین اولان ثروتی نسبتنده خاتونی وچوجغی انفاق ایتسون .]

﴿ وَمَنْ قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُنْفِقْ مِمَّا اٰتٰيهُ اللّٰهُ ﴾

[واكر بر كیمسه‌نك رزقی طاراولورسه اللهك ویردیكی رزق نسبتنده چوجغه وچوجغی امذیرن خاتونه انفاق ایتسون .] زیرا ؛

﴿ لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْساً اِلَّا مَا اٰتٰيهَا ﴾

[الله تعالی هیچ بر نفسه تكلیف ایتمز، الا ویردیكی بوللق وقدرت نسبتنده تكلیف ایدر .] بناءً علیه ؛ او كیمسه فقر وضرورتندن قورقماسون . چونكه ؛

﴿ سَيَجْعَلُ اللّٰهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْراً ﴾

[الله تعالی یقینده فقرالق زحمتندن صوكره زنكینلك راحتنی وقولایلغی خلق ایدر.] بناءً علیه ؛ زورلق قولایلغه ومحنت راحته وضروت وسعته وطارلق بوللغه تبدل ایدر.

واجب تعالی بو آیتده **یدی نوع** حكم بیان ایتمشدر : برنجی حكم ؛ **انسانلرك طلاق ویردكلری خاتونلری عدتنی اكمال ایدنجه‌یه قدر كندی خانه‌لرنده اوتوروب آنلری خانه‌لرندن طشره چیقارمق صورتیله طارالتماق وضررلاندیرمامقدر** . چونكه طلاق ویریلن خاتونك عدتی؛ طلاق ویرن زوجدن رحمنده چوجق وارسه زوجك چوجغنك نسبنی محافظه ایچون حبس نفس ایدوب آخر قوجه‌یه وارمامسی مجرد زوجك حقوقنی

محافظه ایتمكدر. زوجه زوجك منفعتی اوغرنده عدت بكله‌دیكندن آنلرك اوتوره‌جقلری محلی زوجك تأمین ایتمسی واجبدر . بناءً علیه ؛ زوج غضبنه تبعیت ایده‌رك عدتی اكمال ایتمه‌دن خانه‌سندن چیقارمق خاتونی اضرار اولدیغندن حرامدر . زیرا ؛ كندی منفعتی مقابلنده حبس نفسله ضررلانان خاتونك ضررینه مقابل آنك سكناسنی ونفقه‌سنی تأمین ایتمك لازمدر . چونكه منفعت ؛ مضرت مقابلیدر . كرچه بوشادیغی برخاتونی بسله‌مك وخانه‌سنده اوتورتمق زوج ایچون برضرر ایسه‌ده نسبنی محافظه‌دن عبارت اولان منفعته مقابل بوضرری اختیار ضروریدر . كذلك عدتی اكمال ایدنجه‌یه قدر حبس نفس ایتمسی خاتون ایچون بر ضرردر . بوضرره مقابل نفقه‌سنی وسكناسنی زوجك تأمین ایتمسیله بوضرری تلافی اولونمق خاتون حقنده بر منفعتدر . بناءً علیه ؛ ضرر ومنفعت هرایكیسی‌ده یالكز برطرفه منحصر اولمایوب هرایكی طرفك ضررلری مقابلنده منفعتلری وكذلك منفعتلری مقابلنده ضررلری اولدیغی جهتله بوحكم الهی عین عدالتدر. بناءً علیه؛ جناب حق انسانلره وبالخاصه شریعت محمدیه‌یی قبول ایدن اهل ایمانه خطاب ایده‌رك « سز بوشادیغكز خاتونلری قدرتكز نسبتنده كندیكزك اوتوردیغكز محللرده اوتورتك و آنلر اوزرینه تضییقات اجرا ایتمك ایچون آنلری خانه‌كزدن چیقارمقله ضررلاندیرمایك » بیوریور .

ایكنجی حكم ؛ **طلاق ویریلن خاتونك اوزرنده چوجوق اولمقدن حمل صاحبی اولورسه حملنی وضع ایدنجه‌یه قدر آنك نفقه‌سنك آكا طلاق ویرنه كیمسه اوزرینه واجب اولمسیدر** . چونكه ؛ خاتونك حملنی وضع ایدنجه‌یه قدر حبس نفس ایتمسی مجرد زوجك منفعتی ایچون اولدیغی جهتله زوجك اوزرینه آنك نفقه‌سی واجب اولمشدر . بناءً علیه ؛ زوج بونفقه‌یی ویرمكله خاتونه خدمت ایتمش اولمایوب آنجق چوجغنی محافظه سببیله كندی نفسنه خدمت ایتمش اولدیغی جهتله نفقه‌یی ویرمك، عهده‌سنه ترتب ایدن وظیفه‌یی یرینه كتیرمكله كندی وبالدن وخاتونی‌ده غدردن قورتارمقله اتقا وامر الهی‌یه امتثال ایتمش اولیور . بناءً علیه؛ جناب حق بوكبی حادثه‌لرله مبتلا اولانلره خطاباً « اكر بوشادیغكز خاتونلر حمل صاحبی اولورلرسه آنلر حمللرینی وضع ایدنجه‌یه قدر سز آنلرك نفقه‌سنی ویرك » بیورمشدر .

اوچنجی حكم ؛ **اكر خاتونلر طوغوردقلری چوجقلرینی امذیره‌جك اولورلرسه**

آنلرك چوجغی امذیرمسی مقابلنده اجرتلرینی ویرملری وچوجغك تربیه‌سی خصوصنده والده وپدرك استشاره ایتملری ومعروفات دائره‌سنده یكدیكرینه امر ایتملری واجبدر. چونكه؛ طلاق سببیله آره‌لرنده اولان رابطهٔ نكاح زائل اولونجه بوشانان خاتون اجنبیه اولدیغندن امذیرمسنه مقابل اجرته مستحق واجرت ایسته‌مكه حقی واردر . زیرا ؛ چوجغك اعاشه‌سی وسائر مصارفی پدری اوزرینه واجبدر . چونكه ؛ چوجغك نسبی پدره عائد اولدیغندن مشقتی دخی پدره عائددر . بناءً علیه ؛ خاتون چوجغك والده‌سی اولدیغی جهتله مجاناً امذیرمسنه جبر اولونماز واجرت ایسته‌مكدن‌ده منع اولوناماز . شو حالده طرفینك شرعه وعقله وعادت ناسه موافق صورتده یكدیكرینه امر ایتمك وملایم بولونمق ورضالرینی تحصیل ایتمك لازمدركه یكدیكرینی غضبلندیرمك صورتیله چوجغك حقوقی ضایع اولوب امر تربیه‌سی خللدار اولماسون . چونكه ؛ پدری نفقه‌سنی واجرتنی ویرمه‌مكله چوجغك والده‌سنی اضرار ایتمك قصد ایدرسه والده‌سی‌ده پدرینه غضبلنه‌رك چوجق حقنده مرحمتسزلك ایدر وچوجغك تربیه‌سنه وامذیرمسنه دقت ایتمز . شو حالده آره‌ده ضایع اولاجق چوجق وچوجغك حقوقیدر . ایشته شو اساسه بناءً پدر ووالده یكدیكرینه قارشی حسن معامله‌ده بولونورلر وهركس حقنه راضی اولور وآخری ضرردن وقایه ایدرسه چوجغك راحتی تأمین ایتمش اولورلر . بناءً علیه ؛ جناب حق بو كبی چوجقلرك پدرلرینه خطاب ایده‌رك « اكر بوشادیغكز خاتونلر چوجقلریكزی امذیره‌جك اولورلرسه اجنبیه خاتون كبی آنلرك اجرتلرینی ویرك وبینكزده معروفات وجه‌اوزره استشاره ویكدیكریكزه ملایمتله امر ایدك » بیورمشدر .

دردنجی حكم ؛ **اكر چوجغك والده‌سی امذیرمك مقابلنده‌كی اجرتنی پدرك آلتنده قالقمیه‌جغی برصورتده تكلیف ایدر وسوز دیكلمز صعوبت كوسترمكده عناد ایدرسه زوج قدرتی نسبتنده باشقه بر خاتونه امذیرمكده مخیردر . زنكین ثروتلی و فقیر اولان كیمسه‌ده قدرتی نسبتنده انفاقه ایتمك واجبدر** . چونكه؛ اجرتده طرفین یكدیكرك قدرتنه رعایت ایتمك وقدرتلری نسبتنده تكلیفاتده بولونمق لازم ایكن خاتونك زوجك قدرتی فوقنده تكلیفده بولونارق ایشی كوچلشدیرمسی زوجك مخیر اولمسنی ایجاب ایتدیكندن زوج قدرتی نسبتنده باشقه برخاتونه مناسب اجرتله امذیرته بیلیر . زیرا حق ؛ بابانكدر ،

خاتونك برشی دیمكه ومنع ایتمكه حقی یوقدر . چونكه ؛ امثالندن زیاده اجرت ایسته‌مكله حقنی اسقاط ایتمشدر . بناءً علیه ؛ چوجغك باباسی ایسته‌دیكنه امذیرته بیلیر . ایشته شو اساسه بناءً جناب حق بو كبی مشكلات احداث ایدنلره خطاب ایده‌رك « اكر خاتون طرفندن فضله اجرت ایسته‌مكله كوجلكه تصادف ایدرسه‌كز اوچوجغی والده‌سندن باشقه بر خاتونه امذیرته بیلیرسكز » بیورمشدر .

بشنجی حكم ؛ **زنكین اولان كیمسه زنكینلكی نسبتنده ورزقی طار اولانده اللهك ویردیكی رزق نسبتنده انفاقك واجب اولمسیدر** . چونكه ؛ هركس الٔنده بولونان مقداری یاپار وآنك فوقنده برشی یاپاماز ویاپارسه‌ده بر چوق زحمتلرله یاپابیله‌جكندن جناب حق هركسك حالنه كوره یاپمسنی بیان بیورمشدر . انسانلرك حاللری‌ده ایكیدن خالی اولامازكه زنكین ویا فقیردر . بناءً علیه ؛ واجب تعالی چوجغی امذیره‌جك خاتونه اجرت ونفقه اولارق ویریله‌جك شیئك ویره‌جك كیمسه‌نك حالنه كوره اولاجغنی بیان صددنده « غنا و وسعت صاحبی اولان كیمسه غناسندن ورزقی طار اولوب فقیر اولان كیمسه‌ده اللهك اوكیمسه‌یه ویردیكی رزق نسبتنده انفاق ایتسون » بیورمشدر .

آلتنجی حكم ؛ بشنجی حكمك علتیدركه **الله تعالی هیچ بر نفسه تكلیف ایتمز ، الا ویردیكی قدرت نسبتنده تكلیف ایدر** . چونكه قدرتك فوقنده تكلیف ممتنعدر. زیرا ؛ بر انسانه یاپامیه‌جغی برشیئی تكلیف ایتمك عبثدن باشقه برشی دكلدر . مثلا فقیر اولوب یومیه قازانجی بش غروش اولان بر كیمسه‌یه « سن یومیه یوز غروش ویره‌جكسك » دیمه‌نك فائده‌سز برشی اولاجغنده شبهه یوقدر. چونكه ؛ بش غروشدن باشقه برشیئه مالك اولمایان بر كیمسه‌نك یوز غروش ویرمسی ممكن دكلدر . بناءً علیه بویله بر تكلیف جائز اولمادیغندن بو كبی تكلیف عبثدن باشقه برشی اولاماز . زیرا بر فائده‌یی مفید اولماز .

یدنجی حكم ؛ **واجب تعالی‌نك كوجلكدن صوكره قولایلق خلق ایتمسیدر**.چونكه؛ اكثر احوالده انسانلردن حدینی بیلمه‌ین و كندنده وارلق كورن انسانلره حدینی بیلدیرمك وعجزینی اعتراف ایتدیرمك اوزره الله تعالی انسانلرك ایشلرنده كوجلك خلق ایتمكله عجزلرینی اقرارله امتحان ایتدكدن صوكره او ایشده قولایلق خلق ایتمكله مسرور

ايتمك عادت الٓهيه جملهسندن اولديغنه بو جملهٔ جليله ايله اشارت بيورمش وفقير اولانلرك فقر و ضرورت مشكلاتندن قورتولمقله ثروت وغنا وقولايلق راحتنه نائل اولاجقلرينى بيان ايتمشدر . بناءً عليه ؛ فقير اولانلر زنكينلر كبى زيادهجه مروت ايدهمهديكنه مأيوس اولماسون . زيرا فقرندن صوكره الله تعالى آكاده غنا ويرر وآرزوسى وجهله انفاق ايدر ديمكدر .

خلاصه ؛ قوجهلرى طرفندن طلاق ويريلن خاتونلرك طلاق ويرن كيمسهنك قدرتى نسبتنده عدتنى اكمال ايدنجهيه قدر آنك خانهسنده اقامت ايتمسى لازم اولديغى وطلاق ويرن كيمسهنك عدتنى اكمال ايتمهدن خاتونى اقامت ايتديكى خانهدن چيقارمقله اضرار ايتمهمسى وطلاق ويريلن خاتونك اوزرنده چوجق بولونورسه او چوجغى طوغورنجهيه قدر نفقهسى بوشايان كيمسه اوزرينه واجب اولديغى واو چوجغى امذيرمك بدلنده خاتونك اجرته مستحق اولديغى واو اجرتى ويرمك پدر اوزرينه واجب وبوشانان قادين ايله بوشايان قوجهنك چوجغى امذيرمك وراحت ايتديرمك كبى چوجق حقنده منفعت اولان شيلرى دوشونهرك استشاره لازم واجب اولديغى واكر چوجغك والدهسى امذيرمك بدلنده امثالندن زياده اجرت ايسترسه زوج ايچون باشقه بر خاتوندن چوجغى امذيرتمكه مساعده اولديغى وهر كسه قدرتى نسبتنده امذيرتمك واجب اولوب الله تعالىنك هر نفسه قدرتنك فوقنده برشى تكليف ايتمهديكى وهر زورلقدن صوكره الله تعالىنك بر قولايلق خلق ايدهجكى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جملهسندندر .

*
* *

واجب تعالى زوجله زوجهنك برآرهده بولونمالرينه وبو اجتماعدن صوكره آرهلرندهكى محبتك نفرته انقلاب ايتمسيله وقوعبولان آيريلغه وبو آيريلقدن صوكره يكديكرينه قارشى اولان حقوقلرينه وآرهلرندن حاصل اولان چوجغك نفقهسنه وخاتونك عدتنه واجرتنه متعلق احكامى بياندن صوكره بومثللو احكام شرعيهيه رعايت ايتمهينلر حقنده جريان ايدن وايدهجك احوالى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَكَاَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ عَتَتْ عَنْ اَمْرِ رَبِّهَا وَرُسُلِهِ فَحَاسَبْنَاهَا حِسَاباً شَدِيداً وَعَذَّبْنَاهَا عَذَاباً نُكْراً ﴾ بيوريور .

[چوق قريه اهاليسى ربلرينك وآنلرى ارشاد ايچون كوندرديكى رسوللرينك امرلرندن اعراض ايدر وامرلرك خارجنه چيقارلر . بناءً عليه ؛ بز عظيم الشان آنلرى كوچوك وبويوك آزوچوق ايشلرندن محاسبه ايدرز وهيچ كورولمهدك وخاطر وخياللرينه كلمهدك عذابله عذاب ايدرز .] شو حالده :

﴿ فَذَاقَتْ وَبَالَ اَمْرِهَا وَكَانَ عَاقِبَةُ اَمْرِهَا خُسْراً * اَعَدَّ اللّٰهُ لَهُمْ عَذَاباً شَدِيداً ﴾

[اهل قريه كناهلرينك وبالنى وشدتنى طاددار وامرينك صوكى ضرر اولور ، ضرردن باشقه برشى كورهمز . بناءً عليه ؛ الله تعالى آنلر حقنده شدتلى عذابنى حاضرلادى .]

يعنى ؛ چوق قريه وبلده اهاليسى نفسلرينه وشيطانه اويارق حقيقتده كنديلرينى ياراتان وتربيه ايدوب نمالانديران ربلرينك امرينه وقوللرينى ارشاد ايچون طرف الٓهيسندن كوندرمش اولديغى رسوللرينك امرلرينه اطاعت ايتميهرك عصيان ايدرلر . آنلر بو منوال اوزره عصيان ايدنجه بز آنلرى شدتلى حسابله محاسبه ودنياده آنلرى خاطر وخياللرينه كلمهين وامثالى كورولمهين آچلق وصوسزلق و دشمنك قيليجى وسائره كبى بويوك عذابله عذاب ايدرز . بناءً عليه ؛ او قريه اهاليسى كناهلرينك شدتنى وعذابنى طاددارلر كه بدنلرندن او عذابى كورمهدك هيچ بر يرلرى قالماز واو مثللو كويلرك اهاليسنك عاقبت امرلرى يعنى ايشلرينك صوكى ضرردن عبارت اولمشدر وآنلر ايچون آخرتده الله تعالى شدتلى عذاب حاضرلامشدر. چونكه ؛ اللهك ورسوللرينك امرلرينه مخالفتك وعصيانك نتيجهسى ضرر اولوب واو ضرر اوزرينه برطاقم عذابلر حصوله كلهديكى ايچون آنلرك عاقبت امرلرنده ضرردن باشقه برشى يوقدر . بناءً عليه ؛ بو مثللو قريه اهاليسى قارشيلاياجق دنياده وآخرتده عذابدر وعذابدن باشقه برشى كورهمزلر .

حساب وعذاب شديد آخرتده اولاجق ايسهده بونلرك اولاجغى محقق اولديغنه اشارت ايچون ماضى صيغهسى وارد اولمشدر .

(عتت) امر الٓهيدن اعراض ايدوب او امرك خارجنه چيقدى ديمكدر . حساب شديد وعذاب بو امرى قبولدن اعراض اوزره ترتب ايتديكندن حسابك وعذابك علتيدر وقياس تقريرى شويلهدر : « بز اهل قريهيى شدتلى محاسبه ايدرز. زيرا ؛ اهل قريه ربلرينك

امرندن اعراض ایتدیلر. هر کیمسه‌لرکه آنلر ربلرینک امرندن اعراض ایده‌لر، بز آنلری شدتلی محاسبه ایدرز. بناءً علیه؛ اهل قریه‌یی بز شدتلی محاسبه ایدرز» دیمکدر. ﴿عذاباً نكراً﴾ **امثالی کورولمه‌مش هر کسجه مجهول بر عذابله عذاب ایدرز** دیمکدر. بو عذابک سببی‌ده امر الٰهیدن اعراض ایتمکدر و قیاس تقریری شویله‌در: «اهل قریه‌یی بز امثالی کورولمه‌دك عذابله عذاب ایدرز. زیرا؛ اهل قریه ربلرینک امرندن چیقدیلر. هر کیمسه‌لرکه ربلرینک امرندن چیقارلر، آنلری بز امثالی کورولمه‌دك عذابله عذاب ایدرز. او حالده اهل قریه‌یی بز امثالی کورولمه‌دك عذابله عذاب ایدرز» دیمکدر. کذلك عمللرینک وبالنی طاتمق وعاقبت امرلرینک ضرر اولمسنک علتی‌ده امر الٰهی‌یی تجاوز ایتمکدر.

بو آیتده واجب تعالی کندینک ورسوللرینک امرلرندن اعراض ایدوب امرك خارجنده ایش یاپان و امره اطاعت ایتمه‌ین اهل قریه ایچون **بش صورتله عذاب ایده‌جکنی** بیان بیورمشدر: برنجیسی؛ **شدتلی محاسبه‌در**. چونکه؛ محاسبه‌نك شدتی حسابك دوغرو اولمامسندن نشأت ایتدیکی جهتله حسابده صیقیشدیرمق عین عذاب اولدیغی کبی ایلروده معذب اولاجغنه‌دخی دلالت ایتدیکی جهتدن‌ده عذابدر. ایکنجیسی؛ **امثالی کورولمه‌دك عذابله عذاب اولوناجقلریدر**. زیرا؛ انسان ایچون ربسنك امرینه اطاعت وپیغمبرینك دعوتنه اجابت ایتمه‌مکدن دها بویوك برجنایت اولمادیغندن اك بویوك و کیمسه‌نك بیلمه‌دیکی عذابله عذاب اولوناجقلرینی بیان بیورمشدر. اوچنجیسی؛ **اهل قریه کندی عمللرینك وبالنی طاداجقلریدر**. چونکه؛ امرك خارجنده هر نه ایشله‌سه‌لر شریعته مخالف اولدیغی جهتله او مخالف عملك شدتنی و آجیسنی البته طاداجقلر. دردنجیسی؛ **عاقبت امرلرینك ضرردن باشقه بر شی اولمایوب آنجق ضرر اولمسیدر**. چونکه؛ انسان کندینی خلق ایدوب جمله نعمتلره غرق ایدن ربسنك امرینه و او ربسنك قوللرینی ارشاد ایچون کوندردیکی رسوللرینك امرلرینه اطاعت ایتمه‌یجه او امرلرك خارجنده هر نه یاپسه ضرردن عبارت اولور. زیرا؛ کرك امر الٰهی و کرك امر رسول عین منفعت اولدیغی جهتله آنك خلافنده حرکتنك البته عین مضرت اولاجغنده شبهه یوقدر. بشنجیسی؛ **امر الٰهی خلافنده**

حرکت ایدنلره آخرتده الله تعالینك شدتلی عذاب حاضرلامسیدر. چونکه؛ ربسنه عصیان ایدن بر کیمسه‌نك دنیاده و آخرتده استحقاقی عذابدن باشقه بر شی دکلدر. بناءً علیه هر نره‌یه کیتسه آنی قارشیلایاجق؛ ذل ومسکنت و عذابدر.

خلاصه؛ امر الٰهیدن چیقان بر قومك جزاسی شدتلی محاسبه و امثالی کورولمه‌دك عذاب اولدیغی واو قوم فنا ایشلرینك وبالنی طاداجغی و ایشلرینك صوکی ضرردن عبارت اولاجغی و آنلر ایچون شدتلی عذابك حاضرلاندیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

* * *

واجب تعالی امر الٰهی‌یه قارشی عصیان ایدنلره واقع اولاجق عذابی بیاندن صوکره او عذابدن خلاصك چاره‌سنی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَاتَّقُوا اللّٰهَ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ الَّذِينَ آمَنُوا ﴾ بیوریور.

[اتقا ایدك الله تعالی‌یه ای ــــ عقل صاحبی اولان مؤمنلر!]

﴿ قَدْ أَنْزَلَ اللّٰهُ إِلَيْكُمْ ذِكْرًا ﴾

[محقق الله تعالی سزه قرآنی انزال ایتدی.]

﴿ رَسُولًا يَتْلُوا عَلَيْكُمْ آيَاتِ اللّٰهِ مُبَيِّنَاتٍ ﴾

[و سزه رسول کوندردی‌که او رسول سزك اوزریکزه آچیق آیتلرینی اوقور.]

﴿ لِيُخْرِجَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ ﴾

[او رسول مؤمن اولانلری وعمل صالح ایشله‌ینلری ضلالت قارانلقلرندن هدایت آیدینلقلرینه چیقارسون.]

یعنی؛ کناهکارلر اوزرینه حساب شدید وعذاب مدید نازل اولاجق اولونجه ای ــــ عقل صاحبی اولان مؤمنلر! سز الله تعالی‌یه عصیان ایتمکدن نفسکزی وقایه واللهك غضبندن خشیت ایدك و کناهکز سببیله هلاك اولمکزدن قورقك و قورقملغکز لازمدر.

زيرا ؛ الله تعالى منفعت ومضرتكزى و دنيوى واخروى خلاصكزى سزه بيلديره جك قرآنى انزال ايتدى كه سز آنكله عمل ايده رك غضبدن قورتولاسكز ورحمته نائل اولاسكز. چونكه ؛ قرآن سزه ياراياجق جمله احكامى بيان ايتديكندن آنكله عمل ايتمك الله تعالى يه اتقانك عينيدر . بناءً عليه قرآنله عمل ايدن؛ عهده سنه ترتب ايدن وظيفهٔ اتقايى ايفا ايتمش اولور و سزه الله تعالى رسول كوندردى كه او رسول سزك اوزريكزه الله تعالى نك حلالى و حرامى بيان ايدر آيتلرينى تلاوت ايدر كه اخلاص اوزره ايمان ايدوب صلاح اوزره عمل ايدنلرى ظلمت كفردن نور ايمانه وظلمت شبهه دن نور يقينه وظلمت جهلدن نور علمه چيقارمقله ارشاد ايتسون .

بو آيتده خطاب اهل ايمانه اولديغى جهتله اتقا ايله مراد : **كفردن باشقه كناهلردن صاقينمق در** . چونكه اهل ايمانده كفردن اتقا اساساً حاصل اولديغى ايچون كفردن اتقا ايله امر آنلر حقنده حاصلى تحصيل اولديغى جهتله بو مقامده اتقا؛ **كفرك غيرى كناهلردن اتقا ايدك** ديمكدر . يعنى « ايمانكز سببيله كفردن اتقا ايتديككز كبى سائر كناهلردن دخى اتقا ايدك » معناسنه در .

واجب تعالى بو آيتده **درت نوع حكم** بيان ايتمشدر : برنجيسى ؛ **عقل صاحبى اولان اهل ايمانك كناهلردن اتقا ايتملرينك واجب اولمسيدر** . چونكه ؛ اهل ايمان ناصل كه ايمانلرى سببيله كفردن نفسلرينى وقايه ايتديلرسه ايمانك مقتضاسى سائر كناهلردن دخى نفسلرينى محافظه ايتملرى لازمدر .

ايكنجى حكم ؛ **الله تعالى نك اهل ايمانه احكامنى بيان ايچون قرآنى انزال ايتمسيدر.** چونكه ؛ اهل ايمانك حلال وحرامى ، جواز وعدم جوازى بيلملرى محكم بر كتابله اولابيله جكندن قوللرينه لطف واحسان وذكر جميل اولان قرآنى ، عمل ايتملرى ايچون انزال ايتديكنى بيان ايتمشدر .

اوچنجى حكم ؛ **قرآنى ناسه تلاوت ايده جك رسول كوندرديكنى بيان ايتمسيدر** . چونكه؛ طرف الٰهيسندن خلقك منفعت ومضرتنى بيان ايچون كوندرمش اولديغى كتابنى

خلقه تبليغ ايده جك بر واسطه لازم اولديغندن جناب حق رسولنه تبليغه و كتابنك احكامنى ناسه اوكرتمكه مأمور ايتديكنى بيان بيورمشدر .

دردنجى حكم ؛ **رسولى كوندرمكدن مقصد اصلى او رسولك قرآنى تعليم ايتمسيله اهل ايمانى ظلمات ضلالتدن نور هدايته چيقارمق اولديغنى بيان ايتمسيدر** . شو حالده بو آيتده كمال ترتيبه رعايتله برابر واجب تعالى انسانك وظيفهٔ اصليه سنى واو وظيفه يى ايفايه لازم كلن اسبابى ووظيفه يى ادادن مقصدى بيان بيورمشدر . چونكه انسان ايچون هر شيدن اول لازم اولان ؛ امره تماميله امتثال ونهيدن كماليله اجتنابدن عبارت اولان اتقادر . زيرا ؛ اتقانك مادى ومعنوى ، دنيوى واخروى انسانى هر بلادن قورتاره جغنه اشارت ايچون جناب حق هر شيدن اول اتقا ايله امر ايتمشدر. اتقا عقل صاحبى اولان مؤمنلرده اولمق لازم اولديغنه اشارت ايچون اتقا ايله امرينى **عقل صاحبى اولان مؤمنلره** توجيه بيورمشدر. بوندن صوكره اتقانك احكامنى آلاجق واحكامى مضبوط اولارق قالاجق بر كتابك وجودى لازم اولديغندن جناب حق اتقانك احكامنى بيان ايدن **قرآن كريمى** انسانلره انزال ايتديكنى بيان بيورمشدر . قرآنى انسانلره تبليغ واحكامنى بيان ايده جك بر رسولك وجودى لازم اولديغى جهتله انسانلر اوزرينه احكامنى آچيقدن بيان ايدىجى آيتلرينى تلاوت ايدر **رسول** كوندرديكنى بيان بيورمشدر. رسولك غايت بويوكلكنه وشاننه تعظيم لازم اولديغنه اشارت ايچون **رسول** لفظى **تعظيمه** دلالت ايدن **تنوينه** ايله نكره اولارق وارد اولمشدر. قرآنى انزال ايتمكدن ورسولى كوندرمكدن مقصد؛ **اهل ايمانى ظلمات جهلدن نور عرفانه چيقارمق** اولديغنى بيانله قرآنك مقتضاسيله عمل ورسوله اتباع ايتمك واجب اولديغنه اشارت بيورمشدر.

* * *

واجب تعالى اهل ايمانى اتقايه دعوتدن صوكره اتقانك حاصل ايده جكى نتيجه لرى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللّٰهِ وَيَعْمَلْ صَالِحًا يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا اَبَدًا قَدْ اَحْسَنَ اللّٰهُ لَهُ رِزْقًا ﴾ بيوريور .

[بر کیمسه که الله تعالی یه ایمان ایدر و عمل صالح ایشلرسه او کیمسه یی الله تعالی آلتندن ایرمقلر آقار جنتلره ادخال ایدر و آنلرده ابداً جنتده قالیجی اولدقلری حالده جنته کیرر وراحت ایدرلر . حالی بویله اولان کیمسه ایچون الله تعالی نه کوزل رزق خلق ایتدی ورزقی نه کوزل اولدی .]

یعنی ؛ اللهك آیات بیناتنده بیان ایتدیکی وجهله ایمان ایدوبده ریاسز اخلاص اوزره عمل ایدن کیمسه یی الله تعالی جنتلره ادخال ایدرکه اوجنتلرك آلتندن ایرمقلر آقار وانواع ذوق وصفایی جامعدر ونفسك هرایسته دیکی واردر. عمل صالحله برابر ایمان ایدن مؤمنلر ابدی ذوق وصفا ایچنده جنتده قالیجیلردر . زیرا ؛ جنتك نعمتی دائمدر . دائم اولان نعمته نائل اولان کیمسه ایسه اونعمتدن محروم اولماز . مؤمن قوللك رزقنی الله تعالی نه عجایب کوزل قیلدی. چونکه ؛ الله تعالی آنلری دنیاده عبادت وآخرتده ثوابله مرزوق قیلمشدرکه بوندن دها کوزل رزق اولاماز .

بو آیتده جناب حق جنته کیرمکی وذوق وصفایه نائل اولمغی عمل صالحله برابر ایمانه تعلیق بیورمشدر . چونکه ؛ عملدن مجرد ایمانله مؤمن اولان کیمسه جنته کیرر ولکن درجات عالیاته نائل اولاماز وایماندن عاری اولان عمله اعتبار یوقدر . بناءً علیه هم جنته کیرمك هم ده بویوك درجه لره نائل اولمق عمل صالحله برابر ایمان صاحبی اولان مؤمنلره میسردر. ایشته شو اساسه بناءً جناب حق آلتندن ایرمقلر جریان ایدن کوشکلری، سرایلری، باغلری وباغچه لری عمل صالحله برابر ایمان ایدن قوللرینه وعد ایتمش وبوکبی کیمسه لرك رزقلرینك غایت کوزل اولاجغنی دخی علاوه ایله مشدر. چونکه ؛ جنتك نعمتلری توکنمز وآرقه سی کسیلمز وهر ساعتده هر مؤمن ایسته دیکنی ییر وایسته دیکنی کییر وایسته دیکی یرده کزه ر وآرزو ایتدیکی کیمسه لرله الفت ایدر. بوندن دها زیاده کوزل رزق اولابیلیرمی؟

بو آیتده واجب تعالی انسانلری ایمانه وعمل صالح ایشله مکه ایکی جهتدن تشویق بیورمشدر :

برنجیسی ؛ مؤمن عامللره انسانلرك سوه جکی وکوکلنك اکلنه جکی بول صولرك آلتنده نهرلر جریان ایدن جنتلره ادخال ایده جکنی وآنلرك ده او جنتلرده ابدی قالاجقلرینی بیان ایتمسیدر.

چونکه ؛ بویله بر سعادت ابدیه یه سبب اولاجق ایمانه وعمله ، جزئی عقلی اولانلرك سعی ایده جکلری شبهه سزدر . ایکنجیسی ؛ **ایمانی وعمل صالحی اولان کیمسه لرك رزقلرینك غایت کوزل اولاجغنی بیان ایتمسیدر** . زیرا ؛ عقلی اولان کیمسه نك کوزل رزقك اسبابنه سعی ایده جکی طبیعیدر .

خلاصه ؛ اللهه ایمانله برابر عمل صالح ایشله ین کیمسه لرك جنتلره داخل اولاجقلری وابداً جنتده قالاجقلری واومثللو کیمسه لرك رزقلرینی الله تعالی نك کوزل قیلاجغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله سندندر .

*
* *

واجب تعالی اهل ایمانی جنته ادخال ایده جکنی ورزقلرینی غایت کوزل قیلاجغنی بیاندن صوکره ایسته دیکی قوللرینی سعادته ایصاله قدرت کامله صاحبی اولدیغنی بیان ایتمك اوزره

﴿ اَللّٰهُ الَّذٖى خَلَقَ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ وَمِنَ الْاَرْضِ مِثْلَهُنَّ ﴾ بیوریور .

[الله تعالی شول ذات اجل واعلادرکه اوذات لطیف یدی قات کوکلری وارضدن ده او کوکلرك امثالی یدی اقلیمی خلق ایتدی .]

﴿ يَتَنَزَّلُ الْاَمْرُ بَيْنَهُنَّ لِتَعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدٖيرٌ ﴾

[یر وکوکلر آره سنده وحی الٰهی وامر سبحانی نازل اولورکه اونازل اولان امرلر سببیله اللهك هر شی اوزرینه قادر اولدیغنی سز بیله سکز .]

﴿ وَاَنَّ اللّٰهَ قَدْ اَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا ﴾

[وشونی ده بیلملی سکزکه الله تعالی محقق علمیله هرشیئی احاطه ایتمشدر .]

یعنی ؛ الله تعالی ایمانله برابر عمل صالح ایشله ین کیمسه لری جنته ادخال ایدر ورزقلرینی کوزل قیلار . زیرا ؛ الله تعالی شول ذات اجل واعلادرکه قدرت کامله سی ایجابی ذاتنه عائد اولان یدی صفات قدیمه سی عددنجه یدی طبقه کوکلری خلق ایتدی و ملکلره وارواح مجرده یه مسکن قیلدی وعالم سفلی اولان ارضدن کوکلرك عددی مثللو یدی اقلیم اولان ارضی خلق ایتدی والله تعالی نك هر شیئه قادر اولدیغنی سزك بیلمکلککز ایچون

یرله كوكلر آره‌سنده قضاء الٰهینك جریانی اوزره امر الٰهی نازل اولور. چونكه ؛ سمادن ملك واسطه‌سیله انبیایه وحی كلوب قوللره تبلیغ اولوندیغی كبی سماء علیادن ارض سفلایه اللهك امرلری هرزمان نازل اولور . حتی یاغان یاغمورلر و یردن حاصل اولان اوتلر و آغاجلر و حیوانلر جمله‌سی امر الٰهی ایله وجود بولور و قدرت الٰهیه ایله هر برلری هیئتلری واستعدادلری وجهله خلق اولونور . چونكه ؛ عالم سمادن یر یوزینه اینن مادی ومعنوی فیض و بركتدن عالم سفلی اولان ارض وارضده بولونان مخلوقات استعدادلرینه وقابلیتلرینه كوره مستفید اولورلر. بناءً علیه ؛ سمادن یاغان یاغمورلر سببیله یر یوزندن بر طاقم عجائب وغرائبی جامع وعقللره حیرت ویره‌جك شیلر خلق اولوندیغی جهتله یر یوزینك سمایه مربوط اولدیغی كوریلور .

سما جهتندن یر یوزینه اینن امرلر وقضا وقدر مخلوقات حقنده دائما ظهور ایدوب طوردیغندن عالم سفلیات تبدل وتغیره معروضدر كه هرزمان هركسك كوردیكی وجهله مخلوقاتدن بعضیلری حیاته وبعض آخری مماته وبعضیسی سلامته ودیكر بعضیسی هلاكه محكوم اولور.

الله تعالینك امرینك وقضا وقدرینك شومنوال اوزره جریان ایتمسی وانسانلرك بونلرك اثرلرینی كوناكون عجیب احوال اوزره كورمسی و هركون بیك دورلو احوالك تبدل ایتمسی ؛ اللهك قدرت كامله‌سنی و قدرتندن خارج بر شی اولمادیغنی وعلمنك هرشیئی احاطه ایدوب علمندن خارج بر شی بولونمادیغنی سزك بیلمكز ایچوندر . یعنی بونلرك هر برندن اللهك قدرتنی وعلمنك احاطه‌سنی انسانلر استدلال ایتسونلر ایچون هر برینك آثارینی خارجده كوسترمشدر .

واجب تعالی بو آیتده اثردن مؤثره استدلالك واجب اولدیغنه اشارت بیورمشدر. چونكه ؛ كوكلر ویر قدرت وعلمك اثریدر . بونلرك خلق اولونمسی انسانلرك الله تعالینك هرشیئه قادر وعلمی هرشیئی احاطه ایتدیكنی بیلملری ایچون اولدیغنی بیان ایتمك ؛ اثردن مؤثره استدلال لازم اولدیغنی بیان ایتمكدر . چونكه ؛ قدرتی اولمایان بر ذات بوقدر جسامت صاحبی اولان كوكلری ویری خلق ایده‌مز . كذلك علمی اولمایان بر كیمسه سموات وارضی خلق ایده‌مه‌دیكی كبی آنلرده اولان صنایع عجیبه‌یی ایجاد ایدوب میدانه كتیرمسی ممكن اولاماز . زیرا ؛ علمی اولمایان جاهلدر وقدرتی اولمایان عاجزدر. بناءً علیه ؛ عاجز وجاهلدن بر شی صدور ایده‌مز . حالبوكه الله تعالی شو كوریلن آثار علویه وسفلیه‌یی

وبونلرك آره‌لرنده اولان برچوق موجوداتی میدانه كتیرمشدر . بونلرك هر برنده اولان صنایع غریبه قدرتسز وعلمسز اولامیه‌جغندن مخلوقاتك هر ذره‌سی الله تعالینك علمنه وقدرتنه آچیقدن دلالت ایدر .

فخر رازینك بیانی وجهله عالم علویده اولان یدی یلدیزدن هر برلرینك تأثیری یر یوزنده آیری آیری بر اقلیمده ظهور ایتدیكندن هر اقلیم ظهوراتی اعتباریله آیریجه بر ارض طبقه‌سی دینمكه سزا ولایق اولدیغندن یدی اقلیمه یدی قات ارض دینمشدر . بناءً علیه ؛ جناب حق بو آیتده « الله تعالی یدی قات سمایی و آنلرك مثلی ارضدن ده خلق ایتدی » بیورمشدر كه سما یدی اولدیغی كبی ارض ده یدی دیمكدر. واجب تعالی سمانك ارضه ارضك سمایه عدد جهتندن مشابهتلری اولدیغی كبی دوام وانتظام جهتندن ده یكدیكرینه مربوط اولدیغنه دخی آنلر آره‌سنده امر الٰهینك نازل اولدیغی بیانله اشارت ایتمشدر .

خلاصه ؛ الله تعالی یدی قات كوكلری و آنلرك امثالی یدی اقلیم یرلری خلق ایتدیكی وبونلرك آره‌لرنده امر الٰهینك كلوب كیدوب جریان ایتدیكی و بونلری خلق ایتمكدن مقصد؛ الله تعالینك هرشیئه قادر وهرشیئی علمی احاطه ایتدیكنی انسانلرك بیلمسی ایچون اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

سورهٔ تحریم

مدینهٔ منوره‌ده نازل اولان سوره‌لردندر . اون ایكی آیتی جامعدر .

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیمِ

﴿ یَا اَیُّهَا النَّبِیُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا اَحَلَّ اللّٰهُ لَكَ تَبْتَغِی مَرْضَاتَ اَزْوَاجِكَ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِیمٌ ﴾

[ای نبی معظم ! زوجه‌لریكك رضالرینی طلب ایدر اولدیغك حالده الله تعالینك

سكاحلال قيلديغی شيئی نه ايچون سن نفسكه حرام قيلدك ؟ حالبوكه الله تعالی قوللرينك قصورلرينی عفو ايديجی واعتذارلرينی قبول ايله مرحمت بيوريجيدر .]

يعنی؛ای نبوت صفتيله متصف اولان نبیّ ذيشان ! زوجه‌لريكك رضالرينی طلب ايده‌رك مقتضای حكمت الله تعالی‌نك سكا حلال قيلديغی نعمق واو نعمتك حرمتنه دائر نهی الٓهی وارد اولمقسزين نه ايچون كنديكه حرام قيلدك . حالبوكه جمله قوللرينك نيتنه مطلع اولان الله تعالی قوللرينك قصورلرينی ستر ايديجی واعتذار ايدنلرك اعتذارلرينی قبول ايله لطف واحسان بيوريجيدر .

فخررازی وخازنك بيانلری وجهله بو آيتك سبب نزولی ؛ رسول اللهك جاريه‌سی (ماريه) ايله خلوتده بولونمسنه حضرت حفصه رضی الله عنها والده‌مز مطلع اولوب رسول اللهه بعض معروضاتده بولونمسی اوزرينه رسول الله (ماريه) يی كندينه حرام قيلدی كه (حفصه)نك كوكلی اينجنمه‌سون ورسول الله بوسری ازواج مطهراتدن باشقه‌لرينه سويلمه‌مسنی وابو بكر عمر وحضرتلرينك بوامتك خليفه‌لری اولاجقلرينی تنبيه وتوصيه ايتدی. حفصه ايسه حضرت عائشه رضی الله تعالی عنها ايله غايت صيق كورشدكلرندن وصداقت اوزره كچيندكلرندن شوسری حضرت عائشه‌يه سويله‌دی وعائشه رضی الله عنهاده رسول الله صلی الله تعالی عليه وسلمه سويله‌ينجه فخر كائنات افنديمز حضرتلری حدت و غضب ايده‌رك يكرمی طقوز كون ازواج مطهراتك جمله‌سندن عزلت ايله برابر حضرت حفصه‌يی رجعی اولارق برطلاقله تطليق ايتدی وحضرت عمر، كريمه‌سی حفصه‌يه خطاباً « اكر اولاد خطابده خير اولسه ايدی رسول الله سنی تطليق ايتمزدی » ديمسی اوزرينه شو وقوعاتی بيان ايچون بو آيت نازل اولمشدر . شو روايته نظراً معنای آيت: [ای نبیّ ذيشان ! اللهك سكا حلال قيلديغی جاريه‌كی سن نفسكه نه ايچون حرام قيلارسك] ديمكدر .

ديكر برروايته نظراً سبب نزول شويله‌در؛ ازواج مطهراتدن (جحش) قيزی (زينب) رضی الله عنهانك حجره‌سنده رسول الله بال شربتی ايچمش ايدی . حضرت عائشه وحفصه رضی الله عنهما اتفاق ايده‌رك رسول اللهه « يارسول الله ! آغزنده ساقيز قوقوسی واردر » ديملری اوزرينه رسول الله « بال شربتی ايچدم بر دها آغزمه بال قويميايم » بيورنجه بو

آيت نازل اولمشدر . بوكا نظراً معنای آيت : [ای نبیّ ذيشان ! اللهك سكا حلال قيلديغی بالی سن نفسكه نه ايچون حرام قيليورسك ؟] ديمكدر .

بو آيتده عتابه موضوع اولان (لِمَ) لفظيله رسول اللهه خطاب ، عتاب ايچون دكلدر. زيرا؛ رسول اللهك حلال اولان شيئی نفسنه حرام قيلمسی اولايی ترك قبيلندن اولديغی ايچون استفهام انكاری اولان(لم) لفظيله خطاب اولايی ترك اوزرينه تنبيهدر. بناءً عليه؛ (ياايها النبی) لفظی ملاطفه‌يه و (لم) لفظی‌ده عتابه دلالت ايدر . شو حاله كوره تعبيرلر آره‌سنده مباينت واردر دنيله‌مز . چونكه؛ عتاب يوق تنبيه واردر .

بومقامده رسول اللهك حلال اولان شيئی حرام قيلمسی ايله مراد : نفسنی اوشيله انتفاعدن منع ايتمكدر ، يوقسه اللهك حلال قيلديغی برشيئی حقيقتده حرام قيلمق وحرام اعتقـاد ايتمك دكلدر . چونكه ؛ اللهك حلال قيلديغی بر شيئی هيچ بر كيمسه حرام قيلاماز . شو قدركه هرانسان ايچون مبـاح اولان بر شيله كندينی انتفاعدن منع ايتمك اولابيلور . ايشته شو اساسه بناءً رسول الله حقيقتده بر شيئی حرام قيلمامش ، بلكه اوشيله انتفاعدن ذات نبويلرينی منع ايتمكه وانتفاع ايتممكه عزم ايتمشدر. بناءً عليه ؛ حقيقتده حرام قيلمق اولماديغندن « اللهك حلال قيلديغنی رسول الله ناصل حرام قيلدی ؟ » ديه‌رك سؤال وارد اولاماز .

روايت اولايه نظراً حضرت حفصه اوزرينه واقع اولان طلاق، رجعی اولديغی جهتله جبريل امين كلوب « يارسول الله! حفصه چوق اوروج طوتار ونماز قيلار وجنتده سنك خاتونلرك ايچنده داخلدر . بناءً عليه ؛ حفصه‌يه رجعت ايت » ديمسی اوزرينه رسول الله رجعت بيورديلر . بناءً عليه ؛ برمدت موقته ازواج مطهراتدن آيرلمش كبی اولان حفصه رضی الله عنها تكرار ازواج مطهرات آره‌سنه داخل اولمشدر .

بومثللو مقامده استفهام انكاری؛ نهی معناسنه اولديغندن معنای نظم : (لا تحرم ما احل الله لك) يعنی [اللهك حلال قيلديغی شيئی سن حرام قيلما] ديمكدركه بوقاروده بيان اولونديغی وجهله « سن نفسكی او شيله انتفاعدن منع ايتمه » ديمكدر . شوحالده انسانلر ايچون اللهك حلال قيلديغی شيله انتفاعدن انسانك نفسنی منع ايتمسی نظر شرعده مقبول

برشی دكلدر. حتی امام اعظم عندنده، حلال اولان برشيئی انسانك نفسنه حرام قيلمسی يمين اولديغندن كفارت لازم كلور. شو حالده حلال اولان برشيئی نفسنه حرام قيلمق انسان ايچون بر جرم اوليوركه كفارتی ويرمكله اوجرمك جزاسی كورمش اوليور. بناءً عليه؛ اللهك حلال قيلديغی شيله ممكن اولديغی قدر انتفاع ايتمك ممدوحدر ونفسی آنك انتفاعندن محروم ايتمكده مذمومدر.

خلاصه؛ اللهك قوللرينه حلال قيلديغی شيئی بركيمسه‌نك نفسنه حرام قيلمسی جائز اولماديغی وحتی حرام قيلارسه امام اعظم عندنده كفارت لازم كلديكی والله تعالی‌نك، قوللرينك قصورينی عفو ايده‌رك اعتذار ايدنلره مرحمت بيوريجی اولديغی بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

*
* *

واجب تعالی حلال اولان شيله انتفاعدن نفسنی منع ايتمكدن رسولنی ضمناً نهی ايتدكدن صوكره بوقبيلدن اولان يمينلرك كفارتنی بيان ايتمك اوزره ﴿ قَدْ فَرَضَ اللّٰهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ اَيْمَانِكُمْ وَاللّٰهُ مَوْلٰيكُمْ وَهُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴾ بيوريور.

[محقق الله تعالی سزك ايچون يمينلريكزك كفارتنی ويرمكله تحليلنی فرض قيلدی والله تعالی سزك مولاكز وياردمجيكزدر. زيرا؛ الله تعالی سزك حقكزده منفعت اولان شيئی بيليجيدروسزك ايچون فرض اولمسيله حكم ايتديكی شی حكمتدن خالی دكلدر.]

يعنی؛ الله تعالی سزك يمينلريكزی كفارتنی ويرمكله اويمينله باغلانمش اولديغی شيئی چوزمكلكی واجب قيلمقله يمينی مشروع قيلدی والله تعالی سزك ياردمجيكزدر. بناءً عليه؛ هرنه‌يه حكم ايدرسه آنده البته سزك منفعتكز واردر. حتی يمينكزدن لازمكلن حرمتی كفارتله قالديرمكزی سزه امرنده منفعت اولديغی جهتله بو امری سزه معاونتدن باشقه برشی دكلدر والله تعالی سزك منفعتكزه موافق اولان شيئی بيلير وآكا كوره حكم ايدر وحكمنده اصلا خطا اولماز وحكمی قوللری حقنده منفعتی متضمندر.

واجب تعالی بو آيتده **اوچ حكم** بيان ايتمشدر: برنجيسی؛ **انسانده واقع اولان**

يمينك تحليلنی فرض قيلمشدر. يعنی يمينله انسانك باغلامش اولديغی شيئی چوزمسنی امر ايتمشدر. چونكه؛ انسان برشيئی «ايشلرم» وياخود «ايشله‌مم»، ياخود برشيئی «ييرم» وياخود «ييه‌مم» ديه‌رك يمين ايتديكنده يمينله باغلانمشدر. ايشته او باغك كفارتله چوزولمسنی جناب حق امر ايديوركه يميندن خلاص اولسون. مباح اولان برشيئی نفسنه حرام قيلمق امام اعظمه كوره يمين اولديغنه نظراً او يميندن حاصل اولان حرمتی قالديرمق واو شيئی حلال قيلمق كفارتله اولديغندن جناب حق كفارتله امر ايتمشدر.

ايكنجی حكم؛ **جناب حقك قوللرينه ياردمجی اولمسيدر.** چونكه؛ الله تعالی قوللرينك هرايشلرينی بيلوب وآنلری ياراتوب مكلف قيلديغندن دركاهنه التجا ايدنلره عنايتنی اسيركه‌مز وهرشيئی خلق ايدن الله تعالی اولديغی ايچون عبد ايچون وظيفۀ عبوديت؛ اسبابنه توسل ايله برابر اللهك معاونتنه دائما التجا ايتمكدر. زيرا؛ جناب حق قوللرينك مولاسی ومعين وناصرلريدر.

اوچنجی حكم؛ **واجب تعالی‌نك قوللرينك هر حاللرينی بيليجی وعلمنك اجمالی قوللرينك حاللرينه موافق حكم ايديجی اولمسيدر.** زيرا؛ جناب حق هركسك استحقاقنی واستعدادينی بيلديكندن هركسك استحقاقنه كوره خلق ايدر.

*
* *

واجب تعالی رسول اللهك حلال اولان برشيئی نفسنه حرام قيلديغنی بياندن صوكره شو حرام قيلمانك سببنی وناصل حرام قيلنديغنی و وقعه‌نك اصلنی بيان ايتمك اوزره ﴿ وَاِذْ اَسَرَّ النَّبِيُّ اِلٰى بَعْضِ اَزْوَاجِهٖ حَدِيثاً ﴾ بيوريور.

[ای مؤمنلر! ذكر ايدك سز شول وقتی كه او وقتده سزك نبيكز زوجه‌لرندن بعضيسنه كيزلی برسوز سويله‌دی واوسوزك باشقه‌لرينه سويله‌نمه‌مسنی وخارجه طاغيدلمامسنی توصيه وتنبيه ايتدی.]

﴿ فَلَمَّا نَبَّأَتْ بِهِ وَاَظْهَرَهُ اللّٰهُ عَلَيْهِ عَرَّفَ بَعْضَهُ وَاَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍ فَلَمَّا نَبَّأَهَا بِهِ قَالَتْ مَنْ اَنْبَأَكَ هٰذَا قَالَ نَبَّأَنِيَ الْعَلِيمُ الْخَبِيرُ ﴾

[وقتا كه رسول اللهك زوجه‌لرندن او كيزلی سوزی سويله‌مش وافشا اولونمامسنی تنبيه ايتمش اولديغی (حفصه) او سوزی كنديدن باشقه‌سنه سويله‌دی والله تعالی حفصه‌نك سويله‌ديكنی رسولنه اظهار ايتدی وبيلديردی ايسه رسول الله حفصه‌نك افشا ايتديكی سرك بعضيسنی حفصه‌يه تعريف ايتدی وبعضيسنی تعريف ايتمكدن واز كچدی . وقتا كه رسول الله حفصه‌يه سری افشا ايتديكنی خبر ويردی ايسه حفصه رسول اللهه « بونی سكا كيم خبر ويردی » ديدی . رسول الله ده جوابنده « بونی بكا هرشيئی بيليجی وخبر ويريجی اولان الله تعالی خبر ويردی » ديدی .]

يعنی ؛ شول وقتی ذكر ايدك خاطريكزدن چيقارمايك كه سزك پيغمبريكزك زوجه‌لرندن بعض اولان حفصه‌يه اسرار اولارق پيغمبريكز عليه السلام جاريه‌سی (ماريه) يی نفسنه حرام قيلديغنی وابوبكر وعمر رضی الله عنهمانك بو امته خليفه اولاجقلرينی خبر ويروب بو اسراری كيمسه‌يه سويلمه‌مسنی تنبيه وتوصيه ايتمشدی . وقتا كه (حفصه) كمال فرحندن بو اسراری صاقلايامييه‌رق حضرت عائشه‌يه خبر ويرنجه الله تعالی حفصه‌نك، اسراری حضرت عائشه‌يه خبر ويرديكنی رسولنه بيلديردی ايسه رسول الله حفصه‌يه غضب ايده‌رك عائشه‌يه خبر ويرديكی اسراردن بعض اولان ماريه‌يی تحريم ايتديكی جهتی سويله‌ديكنی حفصه‌يه بيلديردی واسرارك ديكر قسمی اولان خلافت مسئله‌سنی سويله‌ديكنی حفصه‌يه بيلديرمكدن اعراض ايتدی . وقتا كه رسول الله حفصه‌يه سری افشا ايتديكنی سويله‌ينجه حفصه « يا رسول الله ! بونی سكا كيم خبر ويردی » ديدی . رسول الله ده هرشيلری بيليجی وخبر ويريجی اولان الله تعالی‌نك خبر ويرديكنی حفصه‌يه سويله‌دی . بوندن اول بيان اولونديغی وجهله رسول الله حفصه‌يی بو وقعه اوزرينه طلاق رجعی ايله بر طلاقله تطليق ايتمش وصوكره جبريل امينك بيانی اوزرينه رجعت ايدوب قبول بيورمشدر .

فخر رازينك بيانی وجهله خبير، عليم لفظندن دها زياده معنايه دلالت ايتديكندن عليم لفظندن صوكره خبير وارد اولمشدر . چونكه عليم ؛ **بيلیجی** ديمكدر .

خبير ايسه **بيليجی وبيلديكنی خبر ويريجی** ديمكدر. شو حالده خبير لفظنده **هم بيلمك هم ده بيلديكنی خبر ويرمك** اولديغندن ايكی معنايه دلالت ايدر . بناءً عليه ؛ خبيرده عليمدن دها زياده معنا موجوددر .

خلاصه ؛ ايكی كيمسه آره‌سنده واقع اولان اسرارك باشقه‌سنه خبر ويرلمسی نظر شرعده مقبول اولماديغی وا واسراری سويله‌ين كيمسه‌يی عتاب جائز ايسه‌ده عتابك واجب اولماديغی و الله تعالی‌نك رسولنه بعض مغيباتی خبر ويرديكی بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی رسولنك يمنی ويمين اوزره لازمكلن كفارتی ورسول اللهك رضاسی خلافنه يمينی خبر ويرن حفصه‌نك خبر ويرديكنی رسولنه بيلديرديكنی بياندن صوكره رسول الله طرفندن عائشه وحفصه‌يه واقع اولان خطابی بيان ايتمك اوزره ﴿ اِنْ تَتُوبَا اِلَى اللّٰهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا ﴾ بيوريور .

[يا عائشه وحفصه ! اگر سز الله تعالی‌يه توبه ايدر و قصوريكزه ندامت ايده‌رك دركاه الوهيته مراجعت ايدرسه‌كز سزك ايچون خيرلی اولور و قلبلريكز كناهدن تميزله‌نور .]

﴿ وَاِنْ تَظَاهَرَا عَلَيْهِ فَاِنَّ اللّٰهَ هُوَ مَوْلٰيهُ وَجِبْرِيلُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمَلٰئِكَةُ بَعْدَ ذٰلِكَ ظَهِيرٌ ﴾

[واگر سز رسول اللهه مخالفتده دواملە رسول الله اوزرينه يكديگريكزه ياردمجی اولورسه‌كز الله تعالی محقق رسولنك ياردمجيسيدر وجناب حقك ياردمندن صوكره جبريل امين ومؤمنلرك صالح اولانلری وملكلر رسول اللهه ياردمجيلردر .]

يعنی ؛ ای عائشه وحفصه! سزدن صادر اولان كناهدن خلوص نيت وصميميت اوزرينه رسول اللهه كمال موافقتكزه دلالت ايدر صورتده ندامت وتوبه ايله رسول اللهی راضی ايتمك خصوصنده دركاه الوهيته التجا ايدرسه‌كز قلبكز پاكله‌نور واوزريكزه

واجب اولان شیئی ایشله‌مش اولورسکز . زیرا ؛ سزك قلبلریکز رسول اللهك راضی اولمادیغی شیئی ایشله‌دیککزدن محقق حقدن میل ایتدی . چونکه ؛ سز رسول اللهك سزه امانت ایتدیکی اسراری اظهار ایتمکله اذی ایتدیککزدن قلب رسول اللهی رنجیده ایتدیکز . بناءً علیه سزه واجب اولان ؛ امر رسول اللهه امتثال ایتمك ایکن بو امتثالی ترککزدن طولایی توبه‌یه محتاج کناه ایشله‌دیکز . شو حالده توبه ایدرسه‌کز کناهکز عفو اولونور . اکر سز بربریکزه آرقه ویره‌رك رسول اللهك رضاسی خلافنه دوام ایدرسه‌کز بو دوامکزله رسول اللهه بر ضرر یاپامازسکز . زیرا ؛ سزك بربریکزه یاردیمکزدن صوکره الله تعالی وجبریل امین و مؤمنلرك صلحاسی و ملکلر رسول اللهه هرزمان وهرشیده یاردیم ایتدکلری کبی بو خصوصده دخی یاردیم ایدیجیلردر. شو حالده سز هر نه قدر مخالفت ایتسه‌کز رسول اللهه بر کدر عارض اولماز . چونکه ؛ رسولك هر امورینه متولی آنجق الله تعالی‌در . بناءً علیه ؛ مخالفتکزك فائده‌سی یوقدر .

ایشته شو اساسه بناءً رسول اللهك شریعتیله لایق وجه اوزره عمل ایدنلره هرنه‌قدر مخالفت ایدنلر اولسه‌ده الله تعالی یاردیمجیلری اولدیغندن مخالفت ایدنلر مغلوب وشریعتیله عامل اولانلر غالبدر ، کرکدرکه آنلر بحق شریعته یاپیشمش اولسونلر . بناءً علیه ؛ هرنه‌زمان هانکی قوم که شریعته دایانمش آنلر غالب اولمشلردر وهانکی ملت که شریعتدن چیقمش آنلر ذلیل وحقیر اولارق مضمحل اولمش کیتمشلردر .

خلاصه ؛ حضرت حفصه وعائشه رضی الله عنهمادن واقع اولان قصورلرندن توبه‌یه دعوت اولوندقلری واکر بربرلرینه یاردیمله مخالفتده دوام ایدرلرسه مخالفتلرندن برفائده کوره‌میه‌جکلری وزیرا ؛ الله تعالی‌نك وجبریل امینك واول ایمان ایدن صلحاسنك وسائر ملکلرك رسول اللهه یاردیمجی اولدقلری بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی حضرت عائشه ایله حفصه‌یه عتابی بیاندن صوکره بالعموم ازواج مطهراته تعریض ایتمك اوزره ﴿ عَسٰى رَبُّهُ اِنْ طَلَّقَكُنَّ اَنْ يُبْدِلَهُ اَزْوَاجاً خَيْراً مِنْكُنَّ مُسْلِمَاتٍ مُؤْمِنَاتٍ قَانِتَاتٍ تَائِبَاتٍ عَابِدَاتٍ سَائِحَاتٍ ثَيِّبَاتٍ وَاَبْكَاراً ﴾ بیورییور.

[اکر پیغمبر علیه السلام سزك کناهکزدن طولایی سزی تطلیق ایدرسه یقین زمانده آنك ربی آکا سزی سزدن دها خیرلی زوجه‌لره تبدیل ایدرکه او زوجه‌لر رسولنه تمامیله اطاعت ایدیجی وقلبلریله جناب حقه ورسولنه ایمان ایتمکله برابر اطاعتده دواملی وبالعموم خیراته سعی ایدیجی وهر وقتده رسولنه خضوع وخشوع اوزره تواضعده بولونارق بالعموم کناهلردن توبه ایدیجی وکمال اخلاصله الله تعالی‌یه عبادت ایدیجی وچوق زمانده اوروجه دواملە حرام اولان شیلردن صاقینیجی ثیب وباکر زوجه‌لر خلق ایتمکله رسولنی مسرور ایدر ، سزه طلاق ویرمکله مأیوس ایتمز.] وبو کبی زوجه‌لری خلق ایتمك جناب حقك قدرتنه نسبتله غایت قولایدر . بناءً علیه ؛ سزه طلاق ویرمکدن رسول اللهه بر کدر عارض اولماز .

فخر رازینك بیانی وجهله بو آیتده ثیب ایله باکری ذکر ؛ وقوعاتی عینیله بیان ایتمکدر . چونکه ؛ او زمانده موجود اولان ازواج مطهراتده هر ایکی صنفنده موجود اولدیغندن تبدیل واقع اولسه عین صورتده اولاجغنی بیان ایله کله‌جکلرك کیده‌جکلردن هیچ بر وجهله نقصان اولمیه‌جغنی وبو وسیله ایله رسول اللهك قلب نبویلری راحت اولاجغنی بیان بیورمشدر . ثیباتی ذکر ؛ مقام مدحده ذکر اولونمشدر . زیرا ؛ بعض ثیب رسول الله عندنده اخلاق حمیده جهتندن باکردن دها زیاده مقبول اولابیلیر .

ازواج مطهرات هر نه قدر رسول اللهه زوجه اولمق شرفیله مشرفه اولدقلرندن او زمانده دنیاده بولونان نسوانك جمله‌سندن خیرلی ایسه‌لرده کندیلرندن وقوع بولان بعض قصور اوزرینه تطلیق اولونمقله رسول اللهدن آیریلنجه او شرف کندیلرنده قالمیه‌جغی جهتله آنلرك بدلنده یرلرینه کله‌جك خاتونلرك آنلردن دها خیرلی اولاجغنده شبهه یوقدر . زیرا ؛ مطلقه اولانلر رسول اللهه شرف زوجیتدن محروم اولمش ویرلرینه کلنلر شرف زوجیتی احراز ایتمش اولدقلری جهتله ایکنجی کلنلرك خیرلی اولاجقلری آشکاردر .

بو آیتده مقام مدحده بیان اولونان صفتلرله مراد ؛ **ازواج مطهراته شو اوصافی جامع اولملری لایق وبو اوصافك کندیلرنده بولونمسنه سعی ایتملری لازم اولدیغنی توصیه‌در.** یعنی « سزده بویله اولملی‌سکز » دیمکدر . ازواج مطهراتك « اکر رسول الله سزه طلاق ویررسه » دیه‌رك طلاقلری تعلیق اولونمقدن رسول اللهك حضرت حفصه‌یه بالفعل طلاق

ویرمه‌مش اولمسی لازم کلز . چونکه ؛ مجموعنك طلاقی معلق اولمقدن ایچندن بعضیسنك مطلقه اولمامسی لازم کلز . بناءً علیه ؛ حضرت حفصه‌نك طلاقنه دائر بیانانك بو آیتده‌کی تعلیقه منافاتی یوقدر .

بو آیتده بیان اولونان صفتلرك جمله نسوانده بولونمسنه اشارت واردر . چونکه ؛ ازواج مطهرات اصحابدن اولدقلری جهتله بوامتك مقتدابهلری اولونجه بوامتك خاتونلرکده اوصفت اوزره اولملری لازم اولدیغنده شبهه یوقدر .

خلاصه ؛ رسول اللهك خاتونلرینه طلاق ویرمسی فرض وتقدیر اولونسه چوق زمان کچمکسزین آنلرك یرلرینه جناب حقك رسولنه آنلردن دها خیرلیلرینی خلق ایده‌جکی واوخیرلی خاتونلر رسول الله‌ه مطیعه ومنقاده والله‌ه ورسولنه خلوص قلبله مؤمنه وکیجه‌لری نمازه وکوندوزلری اوروجه دواملی وکناهلرندن توبه ایدر عابده وزاهده اولاجقلری وانواع خیراته سعی ایدر ثیب وباکره ایکی صنفدن‌ده بولوناجقلری بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

⁂

واجب تعالی رسولنه بعض اموره مخالفت ایدنلری تهدید ایتدکدن صوکره جمله اهل ایمانی تهدید ونفسلرینی جهنمدن وقایه ایتملرینی توصیه ایتمك اوزره ﴿ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا قُوا اَنْفُسَكُمْ وَاَهْلِيكُمْ نَاراً وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ ﴾ بیوریور .

[ای مؤمنلر ! نفسکزی واولاد وعیالکزی جهنمدن وقایه ایدك . زیرا جهنمك طوتروغی ؛ انسانلر وکبریت طاشلریدر .]

﴿ عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللّٰهَ مَا اَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ ﴾

[جهنم اوزرنده مأمور ملکلر واردرکه آنلر غایت سرت وآجی سوزلی جهنمه کیرنلره انواع عذابله تعذیبه قوتلری کافی واللهك امرینه اصلا عصیان ایتمزلر ومأمور اولدقلری شیئی ایشلرلر اصلا او امرك خارجنه چیقمازلر .]

﴿ قوا ﴾ لفظی وقایه‌دن امردر ونفسکزی کناهلردن صاقینك دیمکدر . ﴿ واهلیکم ﴾ اولاد وعیال جمله‌سنه شاملدر . اولاد وعیالی جهنم آتشندن وقایه ایتمك ؛ آداب شرعیه ایله تأدیب ایله‌مك وعبادته وانواع خیراته آنلری سوق ایدوب الله تعالی‌یه عبودیتك یوللرینی اوکرتمك وشرعاً منهی اولان وجائز اولمایان شیلردن آنلری منع ایتمکله اولور .

﴿ وقودها ﴾ جهنمك طوتروغی یعنی آتشی یاقمه ایچون آتشك اوکنده یاقیلان کوده‌له وچیره کبی قوری یاناجق دیمکدر . حجاره ؛ بعض اثرلرده کورولدیکی وجهله کبریت طاشلریدر . زیرا ؛ آنلر ایی یاندیغی کبی حرارتی‌ده یاقمق شاننده اولان هرشیدن زیاده‌در . شوحالده جهنمك طوتروغی کبریت طاشیله انسانلرك جسدلری اولاجغی بیان ؛ عذابك شدتنه اشارتله انسانلری کناهلردن منعده مبالغه واردر . چونکه ؛ طوتروغی اودون اولان آتشله کبریت طاشی اولان آتش بیننده البته فرق چوقدر . ﴿ علیها ملائکةٌ ﴾ جهنم اوزرنده ملکلر واردرکه بعض حدیث شریفده بیان اولوندیغنه نظراً او ملکلر اون طقوزدر وآنلره زبانی دینور وجهنم ایشلرینی کورمکه مأمورلردر . بونك بو دنیاده امثالی حبسخانه مدیرلریدر . اما آنلرك معیتلرنده خدمتجیلری بر چوق ملکلر دخی بولونابیلیرلر ، مثلا حبسخانه مدیرلرینك معیتلرنده غاردیانلر بولوندیغی کبی . ﴿ غلاظٌ ﴾ غایت سرت سوزلو واهل جهنمه خشونتلی وآجی سوزلیجی دیمکدر : ﴿ شدادٌ ﴾ اهل جهنمه هردرلو عذابه مقتدرلر دیمکدرکه کندیلرینه اصلا یوموشاقلق وکوملك ولطیفه ایتمك کبی شیلر عارض اولمادیغی کبی قلبلرنده اهل جهنمه اصلا مرحمت یوقدر وجسملری غایت بویوك وقوتلری غایت عجیبدر . حتی بریسنك بردفعه‌ده یتمش بیك کیشی‌یی بردن جهنمه آتمغه قدرتلری کافی اولدیغی بعض احادیث جلیله‌ده روایت اولونمقده‌در . بونکله برابر زبانیلر الله تعالی‌یه اصلا عصیان ایتمزلر ومأمور اولدقلری وظیفه‌لری نه‌ایسه آنی دوام اوزره کورورلر و وظیفه‌لرندن برکیمسه‌نك شفاعتیله ویاخود کندیلرینك شفقت ومرحمتلریله آزیجق برشیده مسامحه ایتمزلر واللهك غضبندن قورقدقلری ایچون مأمور اولدقلری شیلری ایشلرلر وآنك خارجنه چیقمازلر .

شوتفصیلاته نظراً معنای آیت : [ای مؤمنلر ! نفسکزی واولاد وعیالکزی

آداب شرعیه ایله تأدیب ایدوب خیره چالیشمق وشردن قاچینمق واللهك امر ایتدیکی شیلرك جمله‌سنی طوتمق ونهی ایتدیکی شیلرك جمله‌سنی ترك ایتمك صورتیله جهنم آتشندن اسیرکه‌یك که نفسکزی واهلکزی جهنم عذابنه دوچار ایتمیه‌سکز. زیرا جهنمده یاناجق شی؛ انسانلرك جسملری وهرشیدن زیاده حرارتلی اولان کبریت طاشلریدر واو جهنم اوزرنده عجیب الشکل وغریب الطور ملکلر واردرکه آنلرك اهل جهنمه سوزلری غایت سرت وآجی اولوب آنلرده اصلا مرحمت اثری یوقدر وانواع عذابه مقتدردر وجسملری پك بویوکدر وقوتلری اهل جهنمك ضبط وربطنه کافیدر. بونکله برابر الله تعالی‌یه اصلا عصیان ایتمزلر ومأمور اولدقلری شیلری ایشلرلر] دیمکدر.

بو آیت جلیله‌ده جناب حق جهنمك آتشنك قوتنی واوزرنده اولان ملکلرك شدتنی بیانله انسانلری انصافه وکندی نفسلرینه مرحمته دعوت ایتمش ونفسلرینی واولاد وعیاللرینی جهنم آتشندن وقایه ایتملرینی امر وتوصیه بیورمشدر.

خلاصه جمله اهل ایمانه لازم اولان وظیفهٔ دینیه؛ کندیلرینی واولاد وعیاللرینی جهنم عذابنه سبب اولاجق کناهلردن صاقینمق لازم اولدیغی وجهنمه مأمور اولان زبانیلرك اهل جهنمه اصلا مرحمت یوزی کوسترمیه‌جکلری واو زبانیلر الله تعالی‌یه عاصی اولمایوب هرنه ایله امر اولونورلرسه آنی یرینه کتیره‌جکلری وجهنم آتشی سائر آتشلره نسبتله پك شدتلی اولوب آنك یاقاجق اودونی ایسه کبریت طاشلری وانسانلرك جسملری اولدیغی بو آیتدن استفاده اولونان فوائد جمله‌سندندر.

*
* *

واجب تعالی بالعموم اهل ایمانه خطابدن صوکره کافرلره خطاب ایتمك اوزره

﴿ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَعْتَذِرُوا الْيَوْمَ اِنَّمَا تُجْزَوْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴾

بیوریور.

[ای کافرلر! بو کونده اعتذار ایتمیك. زیرا؛ عملکزله جزالاندیغکز ایچون اعتذاریکز مقبول دکلدر.]

یعنی؛ هدایته ایصال ایچون کوندریلن رسوللره ایمان ایتمیوب کفرده اصرار وعناد ایدن کافرلر! جهنم آتشنی کوزیکزله کوروب شبهه‌کز قالمادیغی کونده اعتذار ایتمیك. زیرا؛ سز دنیاده آنجق عمل ایتدیککز کناهلریکزك جزاسیله جزالانیورسکز. کناهکزدن باشقه برجزا ایله جزالانمیورسکزکه اعتذاریکز قبول اولونسون.

فخر رازی وخازنك بیانلری وجهله شریعتله عملك وایمانك وکناهلره توبه‌نك واعتذارك محلی دنیا اولوب بوکبی عمللرك محلی اولان دنیایی تجدکدن صوکره آخرتده ایمان وعمل قبول اولمادیغی کبی کناهلردن اعتذار دخی قبول اولونماز. چونکه؛ آخرت دار تکلیف اولمادیغندن بونلرك هیچ برینك محلی دکلدر وکافرلرك آنجق کندی کفرلری وسائر عمللری مقابلنده جزا کوروب عمللرندن زیاده عذابله ظلم اولمیه‌جقلرینه اشارت ایچون حصره دلالت ایدن (اِنّما) لفظی وارد اولمشدر. چونکه؛ بو مقامده (انما) آنجق جزالرینك عمللرینه کوره اولاجغنه وعمللرندن زیاده اولمیه‌جغنه دلالت ایدر.

خلاصه؛ یوم قیامتده کافرلرك اعتذارلری قبول اولونمیه‌جغی وجزالرینك مقداری آنجق کناهلرینك مقداری اولاجغی وکناهلرندن زیاده جزا کورمکله ظلم اولونمیه‌جقلری بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

*
* *

واجب تعالی آخرتده کافرلرك اعتذار وتوبه‌لرینك قبول اولونمیه‌جغنی بیاندن صوکره توبه‌نك واعتذارك محلی اولان دنیاده توبه ایتملرینی اهل ایمانه امر وتوصیه ایتمك اوزره

﴿ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا تُوبُوا اِلَى اللّٰهِ تَوْبَةً نَصُوحاً عَسٰى رَبُّكُمْ اَنْ يُكَفِّرَ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيُدْخِلَكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ ﴾ بیوریور.

[ای مؤمنلر! سز نصیحت ایدیجی توبه ایله توبه ایدك. یقین زمانده ربکزك سزك کناهلریکزی کفارت ایدوبده آلتندن نهرلر جریان ایدن جنتلره سزی ادخال ایتمسی مأمولدر.]

(توبةً نصوحاً) انسانه نصیحت ایدیجی توبه دیمکدر . چونکه نصیحت ؛ انسانی عبادته ترغیب وکناهلردن منع ایتمکدن عبارت اولدیغی جهتله حقیقی بر توبه‌ده هرهانکی کناهه توبه ایتمش ایسه توبه ایدن کیمسه‌نك توبه‌سی او کناهدن منع ایتدیکی جهتله اوتوبه‌یه نصوح دینور . اکرتوبه‌سنده ثبات ایدرسه او کناهی بر دها ایشله‌مکه توبه‌سی دائما مانع اولور . اما توبه ایدرده صوکره توبه‌یی بوزار وتکرار کناهی ایشلرسه توبه نصوح اولاماز . زیرا ؛ توبه‌سی نصیحت ایتمش اولسه ایدی توبه ایتدیکی کناهی تکرار ایشله‌مزدی ، حالبوکه ایشله‌دی . بناءً علیه ؛ توبه‌سی نصوح اولامادی .

کفارت ؛ توبه سببیله کناهك اورتولوب او کناهدن طولایی صاحبنك جزا کورمه‌مسیدر . توبه سببیله کناهك عفو اولونمسی فضل الٓهی اولوب توبه‌نك کفارتی موجب اولمادیغنه اشارت ایچون طمعه دلالت ایدن (عسی) کلمه‌سی وارد اولمشدر . بناءً علیه ؛ انسانك قورقو ایله امید آره‌سنده اولمسی لازمدر . زیرا ؛ توبه ایدنجه توبه‌سنك قبولی محقق دکلدر . (عسی) کلمه‌سنك افاده ایتدیکی رجا معناسی اللهك قوللرینه عائددر ، یوقسه الله تعالی عندنده هرشی محقق اولدیغندن جناب حقك علمنه نظراً هیچ بر شیده رجا تصور اولونماز . زیرا ؛ علم الٓهیده وعند سبحانیده هرشی قطعیدر . بناءً علیه ؛ واجب تعالی‌یه نسبتله (عسی) کلمه‌سی محقق وقوللرینه نسبتله رجایه دلالت ایدر .

بو آیتده ابوالسعود افندینك و نیسابورینك بیانلری وجهله توبه ایله امر الٓهی ؛ درحال انسانك ایشله‌مش اولدیغی کناهدن توبه ایتمسی واجب اولدیغنه دلالت ایدر . زیرا مطلق اولان امرده علم اصولده بیان اولوندیغی وجهله اصل اولان ؛ فوراً یعنی درحال وجوب افاده ایتمکدر . شوحالده بوآیتده توبه ایله امر الٓهی برشیله مقید اولمایوب بلاقید وشرط توبه ایله امر اولوندیغنه نظراً کوچوك وبویوك بر کناهی ایشله‌ین کیمسه‌نك درحال توبه ایتمسی واجب اولور ، توبه‌یی تأخیر جائز اولماز . بناءً علیه ؛ کناهی ایشله‌دکدن صوکره توبه‌یی تأخیر ایدرسه اصل کناهی ایشله‌مکله کناهکار اولدیغی کبی توبه‌یی تأخیرندن طولایی ایکنجی بر کناهله دخی کناهکار اولور .

توبه‌نك تمام اولمسی ؛ اکر توبه اللهله قولی آره‌سنده واقع اولان کناهدن اولورسه

او کناهی ترك ایتمك و کناهی ایشله‌دیکنه پشیمان اولمق و بر دها ایشله‌مه‌مسنه کمال جدیتله نیت ایتمك ایله توبه تمام اولور . اما ایشله‌نیلن کناه حقوق عباده متعلق اولورسه حق صاحبی اولان کیمسه ایله حلاللاشمق توبه‌نك شرائطی جمله‌سندندر . بر چوق کناهی اولان کیمسه او کناهلرك بعضیسندن توبه ایتسه قبول اولور ، دیکرلرندن توبه ایتمه‌مسی بعضیسندن توبه‌نك قبولنه مانع اولماز .

هر مکلف اوزرینه واجب اولان ، دائما کناهنه زمان فوت ایتمکسزین توبه ایتمکدر . چونکه ؛ مسلم حضرتلرینك (اغسر بن یسار مزنی) دن روایتنه نظراً رسول الله (یا ایها الناس توبوا الی الله فانی اتوب فی الیوم مأة مرة) بیورمشدر . یعنی « ای ناس ! الله تعالی‌یه توبه ایدك . زیرا ؛ بن بر کونده یوز کره توبه ایدرم » دیمکدر . رسول اللهك بو کلامنده توبه ایله امر اولدیغی جهتله امتنه توبه‌نك واجب اولدیغنی بیان و کندیلری معصوم اولدقلری حالده یومیه یوز کره درکاه الوهیته مراجعتلرینی امتنه اعلانله توبه‌یه تشویق بیورمشلردر .

شو تفصیلاته نظراً معنای آیت : [ای مؤمنلر ! مطلقا کناهلردن قلبلریکزی تمیزله‌مك ایمانکزك مقتضاسی اولوب قلبلریکزی تمیزله‌مك ایسه کندیکزدن واقع اولان قصورلریکزه ندامتله توبه ودرکاه الوهیته مراجعتکزله اولاجغندن خلوص قلبله اللهه توبه ایدك که او توبه سزی بر دها کناه ایشله‌مکدن منع ایتمکله نصیحت ایدیجی اولسون . و معصیتدن منع ایتمکله نصیحت ایتدیکی کبی قلبکزی ناصل پاکله‌رسه ظاهر اعضاکزی دخی عبادت الٓهیه ایله تزیین ایدیجی اولسون و سز کناهلردن قطع علاقه ایده‌رك توبه ایدرسه‌کز سزك کناهکزی ربکزك عفو ایدوب آلتندن نهرلر آقار جنتلره ادخال ایده‌جکی مأمولدر] دیمکدر .

خلاصه ؛ کناهکار اولان کیمسه‌لر اوزرینه زمان فوت ایتمکسزین توبه‌نك واجب وتوبه کناهك کفارتنه وجنته کیرمکه سبب اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

***

واجب تعالی خلوص نیتله توبه ایدوب توبه‌سنده ثبات ایدن قوللرینی جنته ادخال

ایده‌جکنی بیاندن صوکره قوللرینی جنته قویاجغی زمانی بیـان ایتمك اوزره ﴿ يَوْمَ لَا يُخْزِى اللّٰهُ النَّبِىَّ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا مَعَهُ نُورُهُمْ يَسْعٰى بَيْنَ اَيْدِيهِمْ وَبِاَيْمَانِهِمْ ﴾ بیوریبور .

[الله تعالی کندینه ایمان و توبه ایدن قوللرینی شول کونده جنته ادخال ایدرکه او کونده نبیّ ذیشانتی و برابرنده بولونان اهل ایمانی رسوای ایتمز واهل ایمانك ایمانلرندن حاصـل اولان نورلری کندی حضورلرنده وصاغ طرفلرنده پارلار واو نور آنلری احاطه ایدر .]

﴿ يَقُولُونَ رَبَّنَا اَتْمِمْ لَنَا نُورَنَا وَاغْفِرْ لَنَا اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴾

[واو نوره غرق اولوندقلری کونده اهل ایمـان دیرلرکه « یارب ! بزم نوریمزی اتمام وبزه مغفرت ایت . زیرا ؛ سن هرشیئه قادرسك » .] ایشته اهل ایمان بویله دیمکله جناب حقه نیاز ایدرلر .

(لایخزی الله النبی) خزی ؛ بر کیمسه‌یی رسوای وعالمه قارشی رذیل ومحجوب ایتمکدر .

نبی ایله مراد ؛ بزم پیغمبریمز محمد علیه الصلاة والسلام افندیمزدر . « الله تعالی نبیسنی خزی ایتمز » دیمك « یوم قیامتده شفاعتنی رد ایله عالمه قارشی محجوب ایتمز ، بلکه دنیاده دینی اعلا وشانی عالی قیلدیغی کبی آخرتده دخی شفاعت عامه‌سنی قبول ایده‌رك شانی عالی قیلار » دیمکدر .

(نورهم یسعی بین ایدیهم) اهل ایمانك نورلری ایله مراد ؛ ایمانه وعمللرنده حاصل اولان نورلردر . نورلرینك اوکلرنده وصاغ طرفلرنده سعی ایتمسی ایله مراد ؛ یوم قیامتده یورودکلرنده اوکلرنده و دوردقلرنده صاغ طرفلرنده او نورك پارلامسیدر . و بالخاصه صراط اوزرنده او نور آنلری سـاحهٔ سلامته چیقارمق ایچون اوکلرندن یدر کوتورور .

(ربنا اتمم لنا نورنا) نورلرینك اتمامیله تضرعك معناسی ؛ منافقلرك نورلری سونوب

قارانلقده قالدقجه مؤمنلر الله تعـالی‌یه التجا ایدرلر ودیرلرکه « ای بزم ربمز ؟ بزم نوریمزی اتمام ایت ، سوندروب بزی قارانلقده قویما وبزم واراجغمز محله قدر نوریمزی دوام ایتدیرکه نورله شادمان اولارق وارالم ، یوقسه قارانلق ایچنده قالوب پریشان اولمیه‌لم » دیمکدر .

شو تفصیلاته نظراً معنای آیت : [الله تعالی توبه ایدن قوللرینی آلتندن ایرمقلر آقار جنته قویاجغی کونده بزم پیغمبریمز محمد علیه الصلاة والسلامی شفاعتنی رد ایله عالمه قارشی محجوب ورسول اللهله برابر ایمان ایدن مؤمنلرك کناهلرینی میدانه قویمقله رسوای ایتمز و او مؤمنلرك ایمان وعمللرندن حاصل اولان نورلری یورودکلرنده اوکلرنده ودوردقلری زمان صاغ طرفلرنده پارلار واو وقتده منافقلر قارانلق ایچنده قالدقلرنده مؤمنلر جناب حقه نورلرینك سونمه‌یوب دوام ایتمسی آرزو ایدرلر ودیرلرکه « ای بزم ربمز ! بزم نوریمزی دوامیله اتمام ایت ، سوندوروبده بزی منافقلر کبی قارانلقده قویما وبزم کناهلریمزی مغفرت ایت بزی رسوای ایتمه . زیرا ؛ سن محقق هرشیله وهرشی ایچندن بزم کناهلریمزی مغفرت وعفو ایتمکه قادرسك . چونکه ؛ هرشیئك خالقی اولدیغك جهتله بزم کناهلریمزی مغفرت و نوریمزی اتمـام ایتمك کبی ممکنـاتدن اولان شـیلرك جمله‌سنه قادر اولاجغك اولویتله ثابتدر] دیمکدر .

خلاصه ؛ یوم قیامتده واجب تعالی‌نك رسولنی ، شفاعتنی رد ایده‌رك محجوب ومؤمنلری ، کنـاهلرینی اظهارله رسوای ایتمیه‌جکی ومؤمنلرك نورلری کندیلرینی بر سـاحهٔ سلامته چیقاره‌جغی واو کونده مؤمنلرك ، نورلرینی اتمام وکناهلرینك مغفرت اولونمسی خصوصنده جناب حقه التجا وجناب حقك هرشیئه قادر اولدیغی بیان ایده‌جکلری بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی مؤمنلرك توبه‌سنی قبول ایله جنته ادخال ایده‌جکنی و آخرتده آنلری رسوای ایتمیه‌جکنی بیاندن صوکره مؤمنلر ایچون کافرلر حقنده یاپیلاجق معامله‌یی بیان

ایتمك اوزره ﴿ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴾ بیوریور.

[ای نبیّ معظم ! کافرلرله ومنافقلرله مجاهده ایت وآنلرله معامله اوزرینه کرك سوزده وکرك ایشده شدتلی وغلظتلی بولون وآنلرك آخرتده مکانلری جهنمدر و جهنم الك کوتو واریلاجق محلدر .]

بو آیتده خطاب؛ بزم نبیمزه‌درونبینك اولنده بولونان **الف لام**؛ **تعظیم وتفخیم** ایچون اولدیغندن « ای نبیّ معظم ! سکا خطاب ایدرم » دیمکدر . کافر له مراد ؛ **علناً کفرینی اعلان ایدن کیمسه اولوب منافق ایسه قلبنده کفرینی صاقلایوب ظاهرده مؤمن کورینن کیمسه** اولدیغندن کافرله منافق بیننده فرق اولدیغی جهتله بومقامده هرایکیسی‌ده آیری آیری ذکر اولونمشدر .

فخررازی وخازنك بیانلری وجهله بوامر الهی اسلامیتك قوت بولوب آنلره مدارات زمانی کچدیکنده واقع اولمشدر . کافرلر هردنائتی ارتکاب ایتدکلرندن غلظت وخشونته شایان اولدقلرینه اشارت ایدلمش وآنلر اهل جهنم اولدقلری جهتله رسول اللهك التفاتنه مستحق اولمادقلری بیان اولونمشدر .

شو تفصیلاته نظراً **معنای آیت** : [ای نبیّ معظم ! سکا خطاب ایدرم که اسلامیت قوت بولوب شوکت نبویه‌ك کافرلره ومنافقلره قیلیجله مقابله ایده‌جك برحاله کلدیکندن سن کافرلرله ومنافقلرله محاربه ایده‌رك دینکه دعوت ایت . زیرا ؛ آنلره ملایمت زمانی کچمشدر . بناءً علیه ؛ قیلیج ایله ولسان بلیغله مجاهده‌یه دوام ایت که دینك عالی اولسون. زیرا ؛ آنلره قیلیجله شوکت اسلامیه‌یی کوسترمه‌دکجه دین اسلامك اعلاسنه مانع اولمغه چالیشمقدن واز کچمزلر وآنلر اوزرینه حدود الهیه‌یی اقامه ایتمکده کرك سوز ایله شریعتك احکامنی بیانده وکرك الکله حد شرعی اجراسنده شدتلی بولون، اصلا مرحمت ایتمه . چونکه ؛ آنلر مرحمته شایان دکلردر وآنلرك واره‌جق محللری جهنمدر .

بناءً علیه ؛ سنك طرفکدن اهل جهنم شایان التفات اولاماز . نه چیرکین محلدر آنلرك واره‌جقلری جهنم] دیمکدر .

خلاصه ؛ کافرلرله مجاهده‌نك لازم اولدیغی و منافقلرله کافرلرك مجاهده‌ده فرقلری اولمادیغی وآنلر ایچون یوموشاق بولونمق مناسب اولمایوب سرت بولونمق ایجاب ایتدیکی وآنلرك مقاملری جهنم اولوب جهنمك ایسه الك چیرکین برمحل اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

⁂

واجب تعالی کافرلرك محللرینی بیاندن صوکره کافرك مؤمنه ولو قرابت صورتیله اولسون مناسبتنك فائده‌سی اولمادیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ كَفَرُوا امْرَأَتَ نُوحٍ وَامْرَأَتَ لُوطٍ كَانَتَا تَحْتَ عَبْدَيْنِ مِنْ عِبَادِنَا صَالِحَيْنِ فَخَانَتَاهُمَا فَلَمْ يُغْنِيَا عَنْهُمَا مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَقِيلَ ادْخُلَا النَّارَ مَعَ الدَّاخِلِينَ ﴾ بیوریور .

[الله تعالی مثال اولارق نوح و لوط علیهما السلامك حرملرینی بیان ایتدی . او خاتونلر قوللریمزدن ایکی صالح قولمزك تحت نکاحلرنده ایدیلر . آنلر خیانت ایدوب ایمان ایتمه‌دکلرندن اوایکی قولمز حرملرندن اللهك عذابنی دفع ایده‌مه‌دیلر واو خاتونلره « جهنمه داخل اولانلرله سزده داخل اولك » دنیلدی .]

حضرت نوحك حرمی (واعله) و حضرت لوطك حرمی (واهله) اسمنده ایدیلر . فخر رازی وخازنك بیانلری وجهله بونلر ظاهرده زوجلرینه قارشی ایمان اظهار ایدرلر ونفاقلرینی کیزلرلردی . حتی حضرت نوحك حرمی نوح علیه السلامه حاشا جنت اسناد ایدر ومجنوندر دیمکدن چکینمزدی. حضرت لوطك حرمی (واهله) ایسه لوط علیه السلامك مسافرلرینی دیکر آیتلرده بیان اولوندیغی وجهله قومنك سفیهلرینه وجبابره‌سنه خبرویردی. بناءً علیه؛ بونلرك هرایکیسی‌ده زوجلرینك نصیحتلرینی دیکله‌مزلر و کیزلی اولارق خیانتدن‌ده کیری طورمازلردی . ایشته بونلرك شو خیانتلری اوزرینه واقع اولان عذاب الهیدن هیچ برشیئی زوجلری نبوت مرتبه‌سنی حائز اولدقلری حالده دفع ایده‌مه‌دکلرینی بیانله

جناب حق زوجيت مناسبتنك عذاب دفعنده فائده ويرمه‌ديكنی مثال اولارق كافرلره بيان بيورمقله نسب وسائر قرابتله برمؤمنه حتی بر نبی‌يه مناسبتك كافردن عذابی دفعده فائده ايتميه‌جكنی بيان بيورمشدر .

عبدك ربی عندنده مقبول اولمسی ؛ آنجق صلاحله اولاجغنه اشارت ايچون نوح ولوط عليهما السلامك بو آيتده صلاحله متصف اولدقلرنی جناب حق بيان بيورمش وحضرت نوح ولوطك شانلرينه تعظيم ايچون عبادی واجب تعالی ذاتنه مضاف قيلمشدر. كافره شفاعت جائز اولماديغی وشفاعت ايدلسه بيله فائده ايتمه‌ديكنی وانسانلر ايچون الك قوتلی مناسبت زوجيت مناسبتی اولديغی حالده، آنك بيله فائده‌سی اولماديغی بيانيله كفرك هردورلو فوائده مانع اولاجغنی كافرلره تفهيم وبووسيله ايله كفردن واز كچمك لازم اولديغنی جناب حق بو آيتله تنبيه بيورمشدر .

شو تفصيلاته نظراً **معنای آيت** : [الله تعالی حضرت نوحك حرمی (واعله) وحضرت لوطك حرمی (واهله) نك حاللرينی تشبيه طريقيله كافرلرك حاللرينه مثال اولارق كافرلره بيان بيوردی . بو خاتونلر قوللريمزدن نبوت مرتبه‌سنی حائز ايكی صالح قولمزك تحت نكاحنده اولدقلری حالده ظاهرده ايمان اظهار ايدرلرسه‌ده باطنده نفاقلرينی كيزمكله خيانتدن كيری طورمادقلری جهتله او ايكی صالح قوللريمز بونلرك خيانتلری اوزرينه ترتب ايدن عذابدن آزيجق بر جزئی بيله دفع ايده‌مه‌ديلر . چونكه كفر ؛ هردرلو منفعته مانعدر . بناءً عليه ؛ طرف الهيدن وفاتلری زماننده آنلره « جهنمه كيرنلرله برابر سزده كيرك » دنيلدی] ديمكدركه عاقبت مرتبۀ نبوتی حائز ذواتك زوجه‌لری اولمق فائده ويرمه‌يوب كفرلری ؛ آنلری اهل ناردن قيلمشدر .

خلاصه ؛ كافرلرك مؤمنه حتی بر نبی‌يه بيله هرنه وجهله اولورسه اولسون مناسبتلرينك آنلره كله‌جك عذابی دفعده فائده‌سی اولماديغی و فائده اولماديغی حضرت نوح ولوطك حرملرينی بو مسئله‌يه مثال اولارق واجب تعالی‌نك كافرلره بيان ايتديكی وبو ايكی نبينك كافره اولان حرملرندن اللهك عذابندن هيچ بر شيئی دفعده مغنی قيلامادقلری وعاقبت آنلره « جهنمه كيرنلرله برابر سزده كيرك » دنيلديكی بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

* * *

واجب تعالی حضرت نوح ولوطك حرملرينك حاللرينی وكافرلرك حاللرينی تمثيل طريقيله بالبيان بو ايكی خاتونك كافره اولملری زوجلرينك نور نبوتلرندن استفاده‌يه مانع اولديغنی بياندن صوكره كافرك كفری مؤمنه ضرر ويرميه‌جكنی فرعونك حرمی (آسيه) نك حاليله تمثيل ايده‌رك اهل ايمانه بيان ايتمك اوزره ﴿ وَضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ اٰمَنُوا امْرَأَتَ فِرْعَوْنَ اِذْ قَالَتْ رَبِّ ابْنِ لِي عِنْدَكَ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ وَنَجِّنِي مِنْ فِرْعَوْنَ وَعَمَلِهِ وَنَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴾ بيوريبور .

[الله تعالی فرعونك حرمنی مثال اولارق شول كيمسه‌لره بيان ايتدی كه آنلر ايمان ايتديلر . ذكر ايت شول وقتی كه اووقتده فرعونك حرمی « يارب ! بنم ايچون كندی عندكده جنتده بر اوطه بنا ايت وفرعوندن وفرعونك عملندن وظالم اولان قومك شرندن بنی قورتار » ديدی .]

ايكی نبينك حرملرينك اهل جهنم اولوب كافرلره كفرده دوام ايتدكجه اهل ايمانه مناسبت فائده ويرمه‌ديكی كبی فرعون كبی بر كافرك حرمنه مؤمنه اولديغندن طولايی فرعونك كفری آره‌لرنده مناسبت زوجيت اولديغی حالده ضرر ويرمه‌يوب اهل جنت اولديغی وبو وقعه‌لرك هرايكيسی معكوساً بربرينه بكزه‌ديكندن جناب حق بو مقامده امثال اولارق كافرلره اولكيلری و مؤمنلره ايكنجی‌يی ضرب مثل طريقيله بيان ايتمشدر . چونكه ؛ حضرت نوحدن حرمی (واعله) كفری سببيله فائده كورمه‌ديكی كبی فرعونك كفرندن حرمی (آسيه) رضی الله تعالی عنهاده ايمانی سببيله ضرر كورمه‌مشدر . زيرا ؛ غرابتده شو مثاللر بربرينه مناسبدر وهرايكی مثالده خاتونلر حقنده اولديغی كبی بريسی بر نبينك محرمنده و تحت نكاحنده اولديغی حالده اهل جهنم اولمش ونور نبوتدن اصلا استفاده ايتمه‌مش ، ديكری‌ده بر كافرك تحت نكاحنده اولديغی حالده كنديسنك ايمانی سببيله زوجی اولان كافرك كفرندن ضرر كورمه‌مش واهل جنتدن اولمشدر . بناءً عليه؛ هرايكيسی‌ده انسانلرك احوال غريبه‌لری جمله‌سندندر .

فرعونك حرمی آسيه فرعونك كفرندن استكراه ايده‌رك « يارب ! فرعون وآنك عملندن و قوم ظالمدن بنی قورتار و جنتده بكا بر أو ياپ » ديه‌رك جناب حقه تضرع

ايتمشدر . بوتضرعك وقتى؛ فخر رازى وخازنك بيانلرينه نظراً آسيه‌نك حضرت موسايه ايمان ايتمسيله فرعون طرفندن قتلنه قيام ايدلديكى زماندر. چونكه؛ حضرت موسانك معجزه‌سنى كورونجه آسيه رضى الله عنها صوت بالا ايله آچيقدن ايمان ايتمسى اوزرينه فرعون ارتداد ايتمسنى آسيه‌يه امر ايتمش ايسه‌ده آسيه فرعونك امرينه اطاعت ايتمه‌ديكندن فرعون غضب ايده‌رك آسيه‌يى چارميخله أولدورمكه قيام ايتديكى زمان آسيه بو مناجاتده بولونمش والله تعالى آنك دعاسى اثرى اولارق روحنى قبض ايتمش وچارميخك آجيسنى دويورمامش وروحى قبض اولونوركن جنتده كوشكنى كوسترمش وكمال سرورله وفات ايتمشدر .

شوروايت حضرت آسيه‌نك «بنى فرعوندن و عملندن و قوم ظالمدن قورتار» ديه‌رك دعا ايتمسنه وآسيه‌نك دعاسنك قبولى‌ده مأمول قوى اولمسنه نظراً بوروايتك دوغرو اولمسى احتمالى واردر ، لكن قطعى بر حكم ويريله‌مز . يالكز قطعى اولان حكم؛ آسيه‌نك مؤمنه اولمسى و « يارب ! بكا جنتده بر اوطه ياپ و فرعوندن و عملندن و ظالم اولان قومدن بنى خلاص ايت » ديه‌رك استرحامانده بولونمسيدر. اما شو استرحامك وقتى نه زمان اولورسه اولسون آكا حكم تعلق ايتمز .

(ونجنى) نجات ؛ **بركيمسه‌نك فنا اولانه برشيدن قورتولمسيدر** . فرعون و قومنك عمللرى فنا اولديغندن آسيه او فنا قومدن و عمللرندن قورتولمسنى جناب حقدن استرحام ايتمشدر.

شو تفصيلاته نظراً **آيتك معناسى** : [كافرك مؤمنه مناسبتندن فائده اولماديغى كبى مؤمنك كافره مناسبتنك‌ده ضررى اولماديغنى ضرب مثل اولارق الله تعالى فرعونك حرمنى مؤمنلره بيان ايتدى . يعنى كناهكار اولان بر كيمسه‌يه مطيع اولان كيمسه‌نك طاعتى فائده ويرمه‌ديكى كبى مطيع اولان بر كيمسه‌يه‌ده باشقه‌سنك كناهى ضرر ويرمز] ديمكدر . بناءً عليه ؛ بينلرنده قرابت نسبيه و سببيه اولسه دخى ضرر و فائده ايتميه‌جكنى اهل ايمانه و اهله كفره ترغيبى وتهديدى مشتمل اولارق شو ايكى ضرب مثل ايله جناب حق صوك درجه‌ده آچيقلقله بيان بيورمشدر . بناءً عليه؛ ذكر ايدك شول زمانى وخاطريكزدن چيقارمايك كه او زمانده فرعونك حرمى ربسنه التجا ايده‌رك « اى بنم ربم! كندى عندالوهيتكده بنم ايچون جنتده بر أو احسان ايت كه او أوده بن راحت ايده‌يم وبنى فرعوندن وعملندن

وظالم قومك شرندن قورتار » ديمكله تضرع ونيازده بولوندى. چونكه؛ او زمانده آسيه فرعون كبى بر كافرك زوجه‌سى اولديغى حالده آنلرك كوتو عمللرى آلتنده أزيليوردى .

آسيه رضى الله عنهانك آنلرك عمللرندن راضيه اولماديغنه اشارت ايچون فرعوندن قورتولمسنه دعا ايدركن عملندن قورتولمسنى دخى دعاسنه علاوه ايتمشدر . ويالكز فرعوندن قورتولمقله اكتفا ايتميه‌يوب قوم ظالمدن خلاصنه دعا ايتمكله فرعونك قومنك‌ده فرعون كبى ظالم اولدقلرينه اشارتده بولونمش وحضرت آسيه‌نك شو دعاسنى قرآنده بيانله جناب حق بر خاتونك قوجه‌سى ظالم اولورسه او خاتونك ظالم اولان قوجه‌سندن قورتولمسنه دعا ايتمسى جائز اولديغنه اشارت بيورمشدر .

خلاصه ؛ مؤمن اولان بر كيمسه‌يه كافره مقارنتك ضرر ويرمه‌ديكى وبوكا مثال اولارق فرعونك حرمى آسيه‌يى جناب حقك بيان بيورديغى وبر كيمسه آسيه كبى ظالم ألنده وتضييق آلتنده اولسه مناجاتده بولونمق لازم اولوب مناجاتك فائده‌دن خالى اولماديغى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالى اهل ايمانه ضرب مثل اولارق فرعونك حرمى آسيه‌نك حالنى بياندن صوكره ايكنجى ضرب مثل اولارق حضرت مريمك حالنى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَمَرْيَمَ ابْنَتَ عِمْرَانَ الَّتِى اَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهِ مِنْ رُوحِنَا وَصَدَّقَتْ بِكَلِمَاتِ رَبِّهَا وَكُتُبِهِ وَكَانَتْ مِنَ الْقَانِتِينَ ﴾ بيوريور .

[الله تعالى ضرب مثل اولارق اهل ايمانه عمرانك كريمه‌سى مريمك حالنى بيان ايتدى. او مريم كمال نجابت و كرامتى وأتكنك طهارتى و عفت وعصمتنك صوك درجه‌يه واصل اولمسى كندنى رجال طائفه‌سيله كوروشمكدن و كورولمسى جائز اولماياڭ محلنى بر كيمسه‌يه كوسترمكدن حفظ ايتدى و او درجه‌يه بالغ اولدى كه زمانده اولان طائفهٔ نسوانك عبادتده هپسندن زياده وبلكه انبيادن ماعدا رجالك جمله‌سنه عبادتده فائق اولدى وآنك كمال عفتى اوزرينه بر عظيم الشان كوملكنك ياقه‌سنه كندى روحمزدن اوفوردك . بناءً عليه

او روح سببیله اوغلی عیسی علیه السلامه حامل اولدی ومریم کلمهٔ الٓهیه‌نك جمله‌سنی وانبیاء عظامه نازل اولان کتابلرك هپسنی تصدیق و هر برینه ایمان ایتدی و دوغرو یوله کمال مجاهده‌سی و طاعات الٓهیه‌ده کمال اخلاصی و بالعموم مهماتنده جناب حقه توکل تامی سببیله عبادت ایدیجیلر زمره‌سندن اولدی .] فخر رازی و خازنك بیانلری وجهله عیسی علیه السلامك نبوتنه مقدمه اولارق حضرت مریمك الٔنده بر چوق خارق العاده‌لر ظهور ایتدی .

واجب تعالی مریم رضی الله عنهایی بو آیتده **اوچ صفتله ثنا ایتمشدر** : برنجیسی ؛ **کمال عفت وعصمت صاحبی اولمسی**، ایکنجیسی ؛ **تصدیقی واجب اولان کلمات وکتابلرك جمله‌سنی تصدیق ایتمسی** ، اوچنجیسی ؛ **عابدلر زمره‌سندن اولمسیدر** .

شو ایکی ضرب مثل ایله واجب تعالی ازواج مطهرات دخی داخل اولدیغی حالده بالعموم طائفهٔ نسوانك بو صفتلر اوزره بولونوب اخلاق رذیله‌دن اوزاق اولملری لازم اولدیغنه و رجالدن محرمی اولمایان بر کیمسه ایله کوروشمك جائز اولمادیغنه و محرملریله حسن معاشرت وتربیه وآدابنی محافظه واجب ونفاق وجنك وجدال کبی شیلردن احتراز ایتمك لازم اولدیغنه اشارت و تنبیه ایتمشدر .

یکرمی طقوزنجی جزؤ

سورهٔ ملك

مکهٔ مکرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر . **اوتوز آیتی** جامعدر .

بسم الله الرحمن الرحیم

﴿ تَبَارَكَ الَّذِی بِیَدِهِ الْمُلْكُ ﴾

[تعالی ایلدی ، یوجه اولدی شول الله تعالی که جمله مخلوقاتنده تصرف آنك قوت

قدرتنده‌در .] زیرا ؛ ملك دنیا وملك آخرت جمله‌سی آنك قدرت ازلیه‌سیله وجود بولمش ومیدانه کلمشدر. بناءً علیه ؛ ذاتی اعتباریله جمله‌دن اعلی اولدیغی کبی صفاتی اعتباریله دخی مخلوقاتك کافه‌سندن اجل واعلی‌در .

فخر رازی و خازنك بیانلری وجهله برکت ؛ **کرك حسی وکرك عقلی برشیئك زیاده‌لنمسی وفضله‌لانمسیدر** . شو حالده برکت لفظنك معنای لغویسی اعتباریله واجب تعالی‌یه اسنادی جائز اولمادیغندن معنای لغوی‌یه لازم کلن **استغنا** معناسنه نسبت اولونمشدر . بناءً علیه ؛ (تبارك) دیمك **واجب تعالی جمله مخلوقاتندن مستغنی اولدی وهیچ برشیئه احتیاجی یوقدر** دیمکدر . چونکه مخلوقاتدن استغنا ؛ تعالی وتعاظم اقتضا ایتدیکی جهتله (تبارك) لفظی واجب تعالی‌نك هرشیدن بویوك اولدیغنی افاده ایدر. شو **استغنا** معناسنده **مبالغه مقصود اولدیغندن** تفاعل بابندن (تبارك) صیغه‌سی وارد اولمشدر. زیر ؛ الاهك قوللری اوزرینه وارد اولان انواع خیراتی زمان بزمان تدریج صورتیله زیاده‌لنمسنه دلالت ایتسون ایچون بو صیغه وارد اولمشدر. چونکه؛ زمان یکیله‌ندکجه ناس اوزرینه خیرات وخیراتك متعلقاتنك یکیله‌نمسی واجب تعالی‌نك کمال عظمتنه وهرشیدن مستغنی اولدیغنه دلالت ایدر .

(تبارك) لفظی **کمالك غایه‌سنه وعظمتك نهایه‌سنه** دلالت ایتدیکی ایچون واجب تعالی‌نك غیری‌ده استعمال اولونماز. (تبارك) لفظنك افاده ایتدیکی علویت وجمیع ماسوادن استغنانی اثبات ایچون اسم موصول اولان (الذی) لفظنه اسناد اولونمشدر . چونکه ؛ (الذی) لفظنك صله‌سی (بیده الملك) لفظیدرکه دنیاده وآخرتده جریان ایدن امورك تصرفی جناب حقك قدرتی تحتنده اولمسنه دلالتی واجب تعالی‌نك جمله موجوداتدن مستغنی اولمسنی افاده ایتدیکندن (تبارك) صیغه‌سندن مستفاد اولان **استغنانی** (الذی) نك صله‌سی آیروجه اثبات ایتمشدر. شو حالده **صدر** (تبارك) دن مستفاد اولان **علویتی** اثبات ایچون کتیرلمش بر دلیلدر وتقریری شویله‌در : « الله تعالی مخلوقاتدن مستغنیدر . زیرا ؛ الله تعالی شول ذات اجل واعلادرکه جمله ملك وملکك اموری کندی ید قدرتنده‌در . هرکیمسه‌که جمله ملك وامور کندی ید قدرتنده اولا ، او جمله‌دن عالی ومستغنیدر . او حالده الله تعالی جمله‌دن عالی ومستغنیدر » دیمك اولور .

اما (تبارك) لفظی اسماء حسنادن برینه اسناد اولونسه‌ایدی شو اثبات حصوله کلمزدی .

بناءً عليه ؛ اسم موصول صله‌سيله برابر تبارك لفظندن مستفاد اولان جناب حقك علويتنى اثبات ايچون سوق اولونمش بر دليل وقضيه‌در .

∴

واجب تعالى دنيا وآخرتك جمله ملكى كندى تصرفنده اولديغنى بياندن صوكره دنياده وآخرتده بالعموم موجوداتى قبضۀ تصرفنده طوتان ذات الوهيتى هرشيئه قادر اولديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴾ بيوريور .

[اوالله تعالى ممكناتدن هرشيئى ايجاد واعدامه قادردر.] بناءً عليه ؛ اللهك ديله‌ديكى شيله قدرتى آره‌سنه هيچ برشى كيروب‌ده اوشيئك وجودينه مانع اولاماز . شوحالده جناب حقك حكمتنك اقتضاسى اوزره هرشيئى ايجاده قدرتى كافى اولوب ايجادينه برشى حائل اولامازكه جناب حق ايجاددن عاجز اولسون .

بوآيتده (شئ) لفظى جميع ممكناته شامل اولديغى كبى بالخاصه افعال عباده دخى شامل اولديغندن معتزله‌نك « انسانلر كندى افعالنى ايجاد ايدر » ديدكلرى سوزلرى مردود اولديغى كبى طبيعتله برشيئك حصولنى اعتقاد ايدن طبيعيونك سوزلرى دخى مردوددر. چونكه ؛ بوآيت وبونك نظيرى آيتلر هرشيئك ، اللهك قدرتيله اولديغنه دلالت ايتديكى جهتله موجوداتك كليسى اللهك مقدورى اولديغنه دلالت ايدر . شوحالده بركيمسه ممكناتدن هرهانكى برشيئك طبيعتله وياعبدك تأثيريله حاصل اولديغنى ادعا ايتسه مقدورات الٓهيه‌دن برينك وجودينى اللهك غيرى برذاتك قدرتنه نسبت ايتمش اولور . بوايسه قدرةاللهه مقاومت ايده‌جك برقدرتك وجودينى اقتضا ايدر . حالبوكه قدرةاللهه قارشى بر قدرتك وجودى باطلدر . واجب تعالى‌يه شى اطلاقى جائز اولديغندن بو مثللو آيتلرده ذات الوهيت عقلاً مستثنادر. چونكه؛ عقلاً شى لفظندن واجب تعالى مستثنا اولمسه معناى آيتده واجب تعالى داخل اولوردى ، بو ايسه باطلدر . زيرا ؛ ذات الٓهى‌نك هم قادر هم‌ده مقدور اولمسى لازمكلور. بناءً عليه؛ بومثللو آيتلرده واجب تعالى‌نك استثناء عقلى ايله مستثنا اولمسى ضروريدر واصول فقهده بيان اولونان تخصيصات عقليه قاعده‌سنه‌ده موافقدر .

بوجمله (الذى بيده الملك) جمله‌سى اوزرينه معطوف وآنك دليليدر. چونكه ؛ دنياوآخرت

ملكى قبضۀ قدرتنده اولمق هرشيئه قادر اولمقله اولاجغندن بوآيت ماقبلنه دليل مقامنده وارداولمشدر. شوحالده معناى نظم : [الله تعالى‌نك جمله ملك يد قدرتنده‌در . زيرا ؛ هرشيئه قادردر] ديمكدر .

∴

واجب تعالى ملك دنيانك وملك آخرتك يد قدرتنده اولديغى بياندن صوكره ملكك احكامندن وقدرتنك آثارندن بعضيلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ اَلَّذِى خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيٰوةَ لِيَبْلُوَكُمْ اَيُّكُمْ اَحْسَنُ عَمَلاً ﴾ بيوريور .

[بوجه اولدى شول ذات اجل واعلى كه سزك هانكيكزك عملى كوزل واخلاصى زياده اولديغنه نظر وامتحان ايتمك ايچون أولومى ودير يلكى خلق ايتدى .]

يعنى ؛ واجب تعالى انسانلرك موتنى وحياتنى ايجاد بيوردى كه سزه امتحان معامله‌سى بيورسون وهانكيكزك عملى اخلاصه دهازياده مقارن اولديغندن زياده كوزل اولديغنه نظر ايتسون وصاحبنه بيلديرسون كه هركس كندى مزيتنى بيلسون. چونكه ؛ قطعى اولان أولومى بيلوب أولوم زمانى زنكين ايله فقير ، پادشاه ايله رعايا ، افندى ايله كوله مساوى اولديغنى دوشونونجه جناب حقك امر ونهينه امتثال ايده‌رك عمله سعى ايتديكى كبى عملك زياده كوزل اولانى ترجيح ايدر وياخود محقق الوقوع اولان أولومى اونوتور وفسق وفجورله مشغول اولور. انسانك هر ايكى جهته حالى مساعد اولديغندن أولومى كوزى اوكنه قويمقله جناب حق انسانلره امتحان معامله‌سى بيورر . انسان نطفه وطوپراق كبى اموات قبيلندن اولان مادۀ اصليه‌دندر واو ماده‌يه حيات احسان ايتمكله جناب حق انسانه امتحان معامله‌سى ياپار . زيرا ؛ انسانك عملى حياتنه متوقف اولديغى جهتله حياته نائل اولونجه حياتى مكلف اولديغى اعماله صرف ايدوب ايتمه‌مك احتماله بناءً انسانلرى انبياء عظام واسطه‌لريله جناب حقك اطاعته دعوتى امتحاندر . بناءً عليه ؛ بعضيلرى بودعوته اجابت ايده‌رك ايمانى اظهار وحياتى مكلف اولديغى اعماله صرف وبعضيلرى‌ده دعوته اجابتدن امتناع ايده‌رك كفرينى اظهار ايدر .

فخر رازى وخازنك بيانلرى وجهله ذى روح اولان موجوداتك جمله‌سنك اصلى

طوپراق ونطفه كبی اموات قبیلندن اولدیغی جهتله موت تقدیم اولونمشدر . یاخود موت ایله مراد ؛ دنیاده اولوم و حیات ایله مراد ؛ آخرتده بقا اولدیغندن موت تقدیم اولونمشدر.

موت حیاتك ضدی اولارق بر صفت موجوده اولمسنه آیت دلالت ایدر . چونكه موته ایجاد معناسنه اولان خلقك تعلق ایتمسی ؛ موتك موجود بر صفت اولمسنی ایجاب ایدر.

حیات هر كمالك ولذتك اساسی اولمق اعتباریله انسانلر حقنده نعمت اولدیغی كبی موت ده دار دنیادن دار آخرته انتقاله وسیله اولدیغی جهتله انسانلر حقنده حیات كبی نعمتدر .

موتله حیاتی ایجادك حكمتی ؛ امتحان معامله‌سی اولدیغی آیتده صراحةً بیان اولونمشدر . عملك زیاده كوزل اولانی ؛ اخلاص اوزره ایشله‌نیلن‌در . امتحاندن مقصد ؛ هر كسك عملنی كندینه وغیریلره بیلدیرمك وجمله‌جه معلوم اولمق وهیچ بر كیمسه‌نك اعتراضه واعتذاره مجالی قالمامقدر .

بعضیلر عملی عقل ایله تفسیر ایده‌رك (ایكم احسن عملاً) دیمك « سزك هانكیكزك عقلی زیاده اولدیغنی امتحان ایچون موتله حیاتی خلق ایتدی » دیمكدر . چونكه عمل ؛ عقل ایله حاصل اولوب عقل ایسه تكلیفك مرجعی اولدیغی جهتله عقلی زیاده اولان كیمسه‌نك عملی زیاده اولاجغی شبهه‌سزدر. كذلك عملی زیاده كوزل اولان؛ حرامدن زیاده صاقینان‌در. چونكه؛ حرام اولان شیلردن زیاده‌جه صاقینان كیمسه‌نك عبادتی زیاده اولاجغی آشكاردر. زیرا حرامدن قاچینمق ؛ آیروجه بر عمل وعبادتدر.

*
* *

واجب تعالی ابتلایی ذكردن صوكره امتحانك نتیجه‌سنده تحقق ایده‌جك اعمالك جزاسنی ترتیبه قادر اولدیغنی بیان ایله عابدلری عبادته ترغیب وعاصیلری تهدید ایتمك اوزره

﴿ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْغَفُورُ ﴾ بیوریور .

[او الله تعالی كناه ایشله‌ینلردن اخذ انتقامه قادردر و كناهدن وازكچه‌رك اطاعت ایدنلرك قصورلرینی ستر ایدیجیدر .]

یعنی ؛ جناب حق دائرهٔ طاعتدن چیقانلردن انواع انتقامه قادر ودشمنلری اوزرینه

هر زمان غالبدر وذات الوهیتنه عبادتده اخلاص اوزره بولونانلره انعام واحسان ایده‌رك ندامت ایتدكلری كناهلرینی محو وازاله ایدیجیدر . بناءً علیه ؛ كوتو عمل ایشله‌ینلر جناب حقی انتقامدن عاجز قیلاماز وچوق كناهی اولان كیمسه جناب حقك مغفرتندن مأیوس اولاماز. زیرا ؛ جناب حق قصورینه ندامتله توبه ایدنلرك قصورلرینی عفو ایده‌جكنی وعد ایتدیكندن مغفرت الٓهیه‌دن مأیوس اولمق حرامدر .

*
* *

واجب تعالی عبادت ایدنلره احسان ایتمكه وقباحت ایشله‌ینلردن اخذ انتقامه قادر اولدیغنی بیاندن صوكره علم كامل وقدرت تام صاحبی اولدیغنی بیان ایتمك اوزره

﴿ اَلَّذِى خَلَقَ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ طِبَاقًا مَا تَرٰى فِى خَلْقِ الرَّحْمٰنِ مِنْ تَفَاوُتٍ ﴾

بیوریور .

[الله تعالی شول ذات اجل واعلادر كه بر برینه مطابق اولارق یدی قات كوكلری یاراتدی ورحمن تعالینك خلق ایتدیكی مخلوقاتی آره‌سنده بر انتظامسزلق ومناسبتسزلك كورمزسك .]

زیرا ؛ هر برلری حكم ومصالحه مطابق اولوب بینلرنده اصلا اكریلك واویغونسزلق یوقدر وباخصوص یدی قات كوكلری بر برینك ایچنده وفوقنده صورت منتظمه‌ده خلق بیوردی كه هر بری یكدیكرینه مطابقدر ونظام اصلیسی اوزره دوام ایتمكده‌در .

بیضاوی ومداركك بیانلری وجهله سمواتك عظمتنه وخلقتنه تعظیم ایچون ضمیر موضعنده اسماء حسنادن رحمن اسم شریفی وارد اولمشدر . چونكه ؛ ضمیرك مرجعی سبق ایتدیكی جهتله (فی خلق الرحمن) یرنده (فی خلقهن) وارد اولسه معناجه بر نقصان اولمازدی. آنجق تعظیم معناسی آكلاشیلمازدی . سمواتی بو انتظام اوزره خلق ایتمك رحمت الٓهیه اثری لطف الٓهی اولدیغنه دخی اشارت اولونمشدر . چونكه رحمن اسمنك ماده‌سی ؛ مرحمت اولدیغی جهتله فضل الٓهی اولدیغنه اشارت اولوندیغی كبی مخلوقات الٓهیه آره‌سنده تفاوت اولمادیغنك سببنه دخی اشارت اولونمشدر . یعنی « سمواتك انتظامنده خلل یوقدر . زیرا ؛ مرحمت ولطف صاحبی اولان رحمن تعالینك مخلوقیدر » دیمك اولور .

بو آيت جليله؛ واجب تعالی‌نك فاعل مختار و قدرت قاهره صاحبی اولديغنه دلالت ايدر:
چونكه؛ كوكلردن هر برولری سياق واحد اوزره ياراديلوب ديركسز و زنجيرسز هواده معلق طورمسی و هر برولرينك حال حاضرده مقدار معيننده زياده ويا نقصان اولمسی ممكن ايكن مقدار معين اوزره بولونمسی قدرت قاهره‌يه و خالقنك فاعل مختار اولمسنه دلالت ايدر.

***

واجب تعالی كوكلرك ياراديليشنده تفاوت اولماديغی بيانله علم كامل و قدرت تام صاحبی اولديغی بياندن صوكره شو بيانی تأكيد ايتمك اوزره ﴿ فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرٰى مِنْ فُطُورٍ ﴾ بيوريور.

[كوكلرك انتظامنده خلل اولمانجه سن تكرار سمايه باق كه سماده دليك و يرتيق كبی بر عذر كوروريمسك؟]

يعنی؛ سمايه بر كره باقمقده خطا اولمق احتماله بناءً بلكه تفاوت اولمامسيله حكم ايده‌مزسك وياخود حكم ايدرسك‌ده اعتماد ايتمزسك. بناءً عليه؛ سن كوزيكی تكرار سمايه دوغری دوندور تكرار بتكرار باق كه انتظامده شبهه قالماسون و يقين طريقله سماده ياريق و يرتيق كبی بر عيب و نقصان اولماديغی بيله‌سك و خبر ويريلن شيده اصلا شبهه اولماديغی بيلنسون. چونكه؛ انسانك حكم ويره‌جكی برشيئی لايق وجه اوزره تدقيق ايتمسی لازمدر كه حكمده خطا اولماسون. آنك ايچوندر كه حاكملرك، حكملرينی كمال تدقيق اوزره بنا ايتملری اهم والزمدر. زيرا؛ تدقيق ايتمه‌دن ويريلن حكمده خطادن سلامت اولاماز.

﴿ ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ يَنْقَلِبْ اِلَيْكَ الْبَصَرُ خَاسِئًا وَهُوَ حَسِيرٌ ﴾

[اولكی نظر كدن صوكره كوزيكی سمايه تكرار بتكرار دوندور باق كه كوزك سماده بر ياريق و يرتيق كورمكدن اوزاق اولديغی حالده و يورولمش اولارق دونر كلير.]
يعنی؛ اولكی نظريكه قناعت ايتميه‌رك كوكلرك انتظامنده و ياراديليشنده خلل وارميدر؟

ديه‌رك شبهه ايدرسه‌ك كوزيكی چوق كره سمايه دوندور باق كه سماده دليك و يرتيق و اكريلك كبی بر عيب وارمی تفتيش ايتسون كه چوق چوق دونوب باقمقدن كوزك يورولمش اولديغی حالده آراديغی عيبی بولمق شويله طورسون بولمقدن پك اوزاق و ذليل وحقير اولارق دونر. زيرا؛ چوق باقمق يورغونلق ويرديكی كبی آراديغی ياريغی و يرتيغی بولمقسزين دونمك ذليل وحقير اولمسی موجب اولور. شو حالده سمانك عيبدن سالم اولارق بو انتظام اوزره دوامی خالقنك قدرت قاهره‌سنه و علمنك كمالنه دلالت ايدر.

مداركده بيان اولونديغی وجهله كرتين ايله مراد؛ **چوق كره دونوب باقمقدر**، يوقسه ايكی كره باقمغه منحصر دكلدر. يعنی «بر آدم سمايه نه‌قدر چوق باقارسه باقسون سماده بر عيب و نقصان و انتظامنده بر خلل كوره‌مز، آنجق كوزی يورولور» ديمكدر.

***

واجب تعالی كوكلرك بو قدر عظمت و جسامتلريله برابر ياراديليشنده و انتظامنده اصلا خلل اولمامسنی بيانله قدرت قاهره‌سنی اثبات ايتدكدن صوكره قرآنی ديكله‌ينلری و ايمان ايدنلری كماليله اقناع ايتمك اوزره ﴿ وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ ﴾ بيوريور.

[ذات الوهيتمه يمين ايدرم كه ارضه يقين اولان سمايی كه بر طرفدن برنجی سمايی بز عظيم الشان يلديزلرله تزيين ايتدك و يلديزلری شيطانلرك سمادن طرد اولونملرينه آلت قيلدق كه سمايه چيقمق ايسته‌ين و سزی اضلال ايدن شيطانلری سمايه چيقمقدن يلديزلرله منع ايتدك و يلديزلری شيطانلره رجم قيلدق.]
واجب تعالی بو آيتده يلديزلرك انسانلر ايچون بر چوق منفعتلرينه اشارت ايتمشدر.
چونكه سماء دنيايی تزيين؛ يريوزنده انسانلرك مسجدلرله قبه‌لرينی قنديللر ايله تزيين ايتملرينه بكزه‌ر. شو حالده مسجدلرك قنديللری؛ مسجدلرك و انسانلرك شرفی اولديغی كبی سماء دنيانك يلديزلری ده دنيا و بالخاصه دنياده بولونان انسانلر ايچون شرفدر. زيرا؛ مسجدده يانان قنديللرك ضياسی اعتباريله منفعتی انسانلره عائد اولديغی كبی قارانلق كيجه‌لرده يلديزلرك ضيا اعتباريله منفعتی‌ده انسانلره عائددر.

ییلدیزلرك منفعتی جمله‌سندن بریسی‌ده ییلدیزلر سببیله فصول اربعه‌نك حصوله کلمسی وهرفصلك احکامنك دیکرینه مخالف اولمسیدر. زیرا؛ حرارتی زیاده اولان بر ییلدیزك کونشه یقین اولمسی حرارتك زیاده اولمسنی اقتضا ایتدیکندن یاز آیلری حاصل اولدیغی کبی حرارتی بر آز نقصان اولان ییلدیزك کونشه یقین اولمسندن کوز آیلری حاصل اولور وبومنوال اوزره احوال عالم دوران ایدر دورور وبوده قدرت الٰهیه‌یه دلالت ایدر. چونکه بوعالم؛ عالم اسباب اولدیغی جهتله الله تعالی‌نك صیجاق وصوغوق آیلری ییلدیزلرك دورانی سببیله یکدیکرینه یقینلغی واوزاقلغی ایله خلق ایتمسنه برمانع اولمادیغی کبی قدرة اللهه دلالتنده دخی اوزاقلق یوقدر.

خازنده بیان اولدیغی وجهله «ییلدیزلرك زینت اولمسی، بقالرینی وشیطانه رجم اولمسی، زوالنی ایجاب ایتدیکی جهتله آیتلر بیننده منافات واردر» دیه‌رك وارد اولان سؤال مردوددر. چونکه شیطانلره رجم اولارق آتیلان؛ ییلدیزلرك شعله‌لریدر، نفس ییلدیزلر دکل که زینت اولملری سماده ثابت اولملرینی وشیطانه آتیلملری زواللرینی ایجاب ایدر دیه‌رك آیتلر بیننده منافات وار دنیلسون.

اکثر مفسرینك بیانلرینه نظراً رسول الله رسالتنی اظهار ایتمزدن اول شیطانلر برنجی سمایه چیقارق ملکلر آره‌سنده دوران ایدن حوادثی ایشیتمك ویر یوزنده نشر ایتمك صورتیله بر چوق انسانلری اضلال ایدرلردی. وقتا که جناب حق بزم پیغمبریمزی رسول اولارق قوللرینی ارشاد ایچون کوندرنجه ییلدیزلرك شعله‌سیله، سمایه چیقمق ایسته‌ین شیطانلری طرد ایتمشدر. زیرا؛ بزم پیغمبریمزك معجزه‌لرندن بعضیسی غائبدن خبر ویرمك اولدیغی جهتله شیطانلر سمایه چیقمقدن وملکلردن آلدقلری خبری ناس آره‌سنده نشر ایتمکدن محروم قیلنمشلردر که ناسك ذهننی تغلیط و امر نبوتی تشویش ایتمکله اوامر الٰهیه‌یی اهالی‌یه تبلیغده رسول اللهی مشکلاته دوچار ایتمه‌سونلر. ایشته بومثللو فساداتدن رسول اللهی و امتنی محافظه ایچون واجب تعالی سمادن ییلدیزلر واسطه‌سیله شیطانلری طردله تبلیغی رسولنه وقبولی امتنه قولایلاشدیرمشدر.

اما حکمانك بیانلری وجهله کونشك حرارتی نسبتنده یردن چیقان بخارك سماده آتش طبقه‌سنه تصادفله یانماسندن حاصل اولان آتش شعله‌لرینك بزم پیغمبریمزدن اول بولونمسی بزم نبیمز بعث اولوندقدن صوکره بومثللو آتش پارچه‌لرینك و ییلدیزلرك

شعله‌لرینك شیطانلری سمادن طرد ایچون حاصل اولملرنده بر مانع یوقدر. زیرا؛ هرایکیسنك‌ده موجود اولمسنده مادی ومعنوی بر مانع یوقدر. بناءً علیه؛ آیتك معناسی حکمانك بیانه منافی دکلدر.

آتشك قویسی ضعیفی محوایتمك میدانده برحقیقت اولدیغی جهتله «شیطانلر آتشدن خلق اولوندقلرندن ییلدیزلرك شعله‌لریله یانمازلر» دیه‌رك ایراد اولونان سؤال وارداولماز. زیرا؛ ییلدیزك شعله‌سی قوی اولدیغندن شیطانده بولونان ضعیف آتشی یاقاجغنده شبهه یوقدر.

شیطانلرك سمایه چیقمق صورتیله برچوقلرینك هلاك اولمسی دیکرلرینك طمع ایده‌رك چیقوب هلاك اولملرینه مانع دکلدر. زیرا کناهلری ایجابی الله تعالی برقومك هلاکنی مراد ایدنجه اوقومك آرزولرینه واصل اولاجقلرینه دائر امید ویرمکله هلاك اولاجقلری محله سوق ایدر کوتورور واوراده اهلاك ایدر. «قضا کلنجه کوز کوراولور» دستورینه موافق اولان‌ده بودر.

شیطانلرك سمادن طردی امر نبوتك محافظه‌سی ایچون اولمسندن فخر عالمك ارتحالیله شیطانلرك طردی ختام بولمق لازم کلمز. چونکه؛ رسول الله ارتحال بویورمش ایسه‌ده کهانتك بطلانه دائر خبری قیامته قدر باقی اولدیغندن کاهنلرك یالانلرینی ترویجه مدار اولمامق وخبر نبینك ضیاعدن محافظه‌سیله احکامنك قیامته قدربقاسی ایچون طائفهٔ شیاطینك سمادن طردلرینك دوامی الی یوم القیام باقیدر.

شیاطینك ملکلرك خبرلرینه واقف اولملرندن اهل اسلامك اسرارینه واقف اولارق کافرلره اولاشدیرملری لازم کلمز. چونکه؛ اهل اسلامله کافرلر آره‌سنده دائما عداوت موجود اولدیغندن یر یوزینی عمومی فساددن واهل ایمانی دشمنلرینك شرندن محافظه ایچون امور حربده مسلمانلرك اسرارینه وقوفدن جناب حق شیطانلری منع ایتمشدر ومصلحته موافق اولان‌ده بودر.

«واجب تعالی شیطانی نه ایچون سمایه چیقمازدن اول منع ایتمیورده سمایه چیقدقدن صوکره ییلدیزلر واسطه‌سیله طرد ایدیور» عنوانده وارد اولان سؤال‌ده مردوددر. زیرا؛ واجب تعالی دیله‌دیکنی ایشلر ومراد ایتدیکی شیله حکم ایدر. بناءً علیه؛ بزلر بومثللو اسرارك حکمتنی تدقیق ایله مأمور دکلز.

*
* *

واجب تعالی یلدیزلر واسطه‌سیله کوك یوزندن شیطانلری طرد ایتدیکنی بیاندن صوکره شیاطین ایچون حاضرلامش اولدیغی عذابی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابَ السَّعِيرِ ﴾ بیوریور .

[بز عظیم الشان شیطانلر ایچون علولهنیجی جهنم عذابنی حاضرلادق .]

یعنی ؛ شیاطین الله تعالی‌یه مخصوص اولان غیبه مطلع اولمق داعیه‌سنده وجرأتنده اولدقلرندن آنلر ایچون شو جرأتلرینه مقابل جهنم عذابی حاضرلانمشدر . چونکه الله تعالی‌یه مخصوص اولان شیده اشتراك دعواسنده بولونمق ؛ افتراء علی الله اولدیغی کبی ضرری عمومه عائد اولدیغی جهتله عذاب جهنمك آنلر ایچون حاضرلانمسی ارتکاب ایتدکلری کناهك جزاسیدر وبومقوله فساده سعی ایدن شیطانلری سمادن طردله یاقق دنیاده وآخرتده معذب اولملرینه اشارتدر .

*
* *

واجب تعالی شیطانلره عذاب جهنمك حاضرلاندیغنی بیاندن صوکره بالعموم کافرلرك جهنم عذابیله معذب اولاجقلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَلِلَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴾ بیوریور .

[شیطانلردن وانسانلردن ربلرینه کفر ایدن بالعموم کافرلر ایچون جهنم عذابی واردر . نه فنا قرارکاه اولدی جهنم .]

یعنی ؛ شول کیمسه‌لرکه آنلر مربیٔ حقیقیلری اولان الله تعالی‌نك نعمتلرینی انکار ایده‌رك کفری اختیار ایتدیلر . آنلر ایچون عذاب جهنم واردر . چونکه ؛ عذابی ایجاب ایدن کفر موجود اولدیغندن عذاب‌ده موجوددر ونه چیرکین محل اولدی جهنم . کفر عذابه سبب اولونجه کفری ارتکاب ایدن شخص ایستر انسانلردن اولسون ایستر شیطانلردن اولسون هر جمله‌سی معذب اولور . چونکه ؛ مشتق اولارق کافر اوزرینه ترتب ایدن عذابك علی مأخذ اشتقاق اولان کفر اولونجه کفر هانکی نوع وجنسده

وهانکی فردده بولونورسه عذابك‌ده اوراده بولونمسی لازمدر . بناءً علیه اعتبار ؛ فعله کفره‌در ، معذب اولان شخصك هویتنه دکلدر . زیرا ؛ هویتك عذابده مدخلی یوقدر ، آنجق اعتبار ؛ عمله‌در .

*
* *

واجب تعالی جهنم عذابنی بیاندن صوکره جهنمك صفتلرندن بعضیلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ اِذَا اُلْقُوا فِيهَا سَمِعُوا لَهَا شَهِيقًا وَهِيَ تَفُورُ ﴾ بیوریور .

[کافرلر جهنمه آتلدقلرنده جهنم ایچون مرکبك صداسنه بکزه‌ر چیرکین صدا ایشیتیرلر . حالبوکه جهنم قازان کبی قاینار .]

یعنی ؛ اهل جهنمی جهنمه قویمق اوزره طرف الٰهیدن زبانیلره امر اولونونجه زبانیلر آنلری جهنمه آتمق ایسته‌دکلری زمان جهنمدن مرکبك صداسی کبی غایت چیرکین بر صدا ایشیتیرلرکه اوصدا آنلر ایچون عذاب اوزرینه عذابدر . زیرا ؛ جهنم عذابی اوزرینه جهنمك کوکره‌مسی وغایت چیرکین سس ایله باغیرمسی اهل جهنمه دهشت وحیرت ویره‌جکندن عذابله برابر قورقو کندیلرینی احاطه ایتمك البته عذاب اوزرینه عذابدر . اهل جهنم جهنمه کیردکلری زمان آتشك شدتندن تجره‌نك قایناديغی کبی جهنم قاینار . بوقایناملغك دوام اوزره اولدیغنه اشارت ایچون استمراره دلالت ایدن مضارع صیغه‌سیله وارد اولدیغی ابوالسعود افندینك جملهٔ بیاناتندندر .

*
* *

واجب تعالی جهنمك چیرکین صداسی اولدیغنی وآتشك شدتندن تجره کبی قایناديغنی بیاندن صوکره جهنمك اوچنجی صفتنی بیان ایتمك اوزره ﴿ تَكَادُ تَمَيَّزُ مِنَ الْغَيْظِ ﴾ بیوریور .

[جهنم غضبندن پارچه پارچه اولمغه یقین اولور .]

یعنی ؛ اهل جهنمی زبانیلر جهنمه آتنجه جهنم آنلره قارشی اویله کوکرر وطغیان

ایدركه حیات شانندن اولان بر كیمسه‌نك غضب وتهورینه بكزه‌ر بر غضبله شدتندن پارچه پارچه اولمغه یاقلاشیر و اویله شدتلی علولر پوسكوررركه آنلردن آیریلان آتش پارچه‌لری كأن آیری آیری برر جهنم اولور . بنـاءً علیه ؛ جهنم غضبندن پارچه پارچه اولمش كبی كورینور .

فخر رازی وخازنك بیـانلری وجهله غیظ كلمه‌سی حیات صاحبی اولان كیمسه‌نك حدتلندیكی زمانده كمال غضبنده قاننك قایناسی نتیجه‌سی اولارق آخره قارشی شدت اظهار ایدن كیمسه‌نك اوصافنده ایسه‌ده جهنمدن صدور ایدن احوال جانلی اولان كیمسه‌لردن صدور ایدن احواله بكزه‌دیكندن غضب صاحبی اولان ذاتلردن صدور ایدن احوالك جهنمدن ظهور ایده‌جكنه اشارت ایچون غیظ كلمه‌سی جهنم حقنده دخی وارد اولمشدر .

انسانلرك اثنای محاوراتنده‌ده بعض كیمسه‌نك شدت غضبنی بیان صره‌سنده « فلان آدم غضبندن پارچه پارچه اولدی » دینور . حالبوكه بالفعل پارچه پارچه اولمق یوقدر ، بلكه پارچه‌لانمغه یاقلاشدی دیمكدر . بناءً علیه ؛ جهنمك بالفعل پارچه‌لانمایوب پارچه پارچه اولمغه یاقلاشدیغنه اشارت ایچون یقینلغه دلالت ایدن (تكاد) لفظی وارد اولمشدر .

*
* *

واجب تعالی نفس جهنمك بعض اوصافنی بیاندن صوكره اهل جهنمك حالنی بیان ایتمك اوزره ﴿ كُلَّمَا اُلْقِيَ فِيهَا فَوْجٌ سَاَلَهُمْ خَزَنَتُهَا اَلَمْ يَاْتِكُمْ نَذِيرٌ ﴾ بیوریور .

[هرنه‌زمان ناسدن برجماعت جهنمه آتیلورسه جهنمك زبانیلری آنلردن سؤال ایدرلر دیرلركه « ای اهل جهنم ! سزه عذاب جهنمدن قورقوتیجی پیغمبر كلمه‌دیمی ؟ »]

یعنی ؛ شریعتدن چیقمش وبرچوق كناهلری كندیلرینه عادت ایدنمش عاصیلردن برجماعت جهنمه آتیلورسه جهنمك خزینه‌دارلری باشلرینه قاقیق وآنلری تكدیر ایتمك صورتیله اهل جهنمه « سزه اللهك احكامنی بیان ایدر وآیتلرینی اوقوروشو مبتلا اولدیغكز عذابدن قورقوتیجی رسول كلمه‌دیمی ؟ » دیمكله آنلری تذلیل ایدرلر .

فخر رازی ونیسابورینك بیـانلری وجهله رسولك كلدیكی محقق اولدیغی حالده

آنلره « كلمه‌دیمی ؟ » دییه‌رك سؤال ایتمك ؛ كلن رسوله اطاعت لازم ایكن اطاعت ایتمه‌دكلرینی باشلرینه چاریمق صورتیله آنلری تكدیر ایچوندر .

بو آیت ؛ رسول كلمه‌مش اولسه ایدی عذاب اولونمیه‌جقلرینه دلالت ایدر . چونكه ؛ « سزه رسول كلمه‌دیمی ؟ » سؤالیله آنلری تكدیر ایتمك رسول كلوبده اطاعت ایتمه‌دكلرندن طولایی عذاب اولوندقلرینی بیان ایتمكدر . بناءً علیه ؛ رسول كلمسه احكامه واقف اولمامقده معذور اولدقلری جهتله عذاب اولونمیه‌جقلرینی بیان دیمك اولور . زیرا ؛ رسول كلمه‌ینجه فروع اعمال ایله مكلف دكللركه تركی ایله معذب اولسونلر . فرق ضاله‌دن طائفۀ مرجئه‌نك « بو سؤال كافرلره‌در ، اهل ایمانه دكلدر » دیدكلری سوزلری باطلدر . چونكه ؛ اهل ایماندن جهنمه كیدنلر هر نه‌قدر ایمان ایتمشلرسه‌ده فاسق اولوب امتثال ایتمه‌دكلری امرلره واجتناب ایتمه‌دكلری نهیلره نظراً كندیلرینه قورقوتیجی رسول كلمه‌مش كبی اولدقلری جهتله بو سؤالك اهل ایماندن جهنمه كیرن فاسقلره وارد اولمسی دخی جائزدر . زیرا ؛ فاسق فسقندن طولایی جهنمه كیرنجه فسق ایتدیكی مسائلده رسولك سوزیله عمل ایتمه‌دیكی جهتله كندینه پیغمبر كلمه‌مش كبی تكدیره شایاندر . بناءً علیه ؛ مرجئه طائفه‌سنك « مؤمن فاسق اولسه دخی جهنمه كیرمز » دیدكلری یاكلیشدر .

* *
*

واجب تعالی جهنمك خزینه‌دارلری طرفندن اهل جهنمه ایراد اولونان سؤالی بیاندن صوكره اهل جهنمك بو سؤاله ویرمش اولدقلری جوابی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالُوا بَلٰى قَدْ جَاءَنَا نَذِيرٌ فَكَذَّبْنَا وَقُلْنَا مَا نَزَّلَ اللّٰهُ مِنْ شَيْءٍ اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا فِي ضَلَالٍ كَبِيرٍ ﴾ بیوریور .

[اهل جهنم « اوت ! محقق بزه قورقوتیجی پیغمبر كلدی . فقط بز آنی تكذیب ایتدك و (الله تعالی سزه سمادن برشی ایندیرمه‌دی وسز اولمادیغكز ، الا بویوك ضلالتده اولدیغكز) دیدك ودعوتلرینه اصلا اجابت ایتمه‌دك وسوزلرینی دیكله‌مدك » دیدیلر .]

یعنی ؛ جهنمك زبانیلری طرفندن تكدیر مقامنده اهل جهنمه وارد اولان سؤاله

جواب اولارق اهل جهنم کمال خجالتله دیدیلرکه « اوت ! بزه دنیوی واخروی منفعتمزی بیان ایدیجی وجهنم عذابندن قورقوتیجی پیغمبر کلدی. فقط نه چاره که بز آنلری تکذیب ایتدك وخلاصمزی تأمین ایچون کتیرمش اولدقلری آیتلری انکار ایده‌رك (الله تعالی سمادن سزه برشی کوندرمه‌دی . بناءً علیه ؛ سز کندیکز اویدیریورسکز . شو حالده سز اولمادیکز ، آنجق بویوك ضلالتده اولدیکز) دیدك وآنلرك دعوتلرینی رد ایتدك ».

ابو السعود افندینك بیانی وجهله اهل جهنمك شو جوابلری کندی قصورلرینی اعتراف وحسرتلرینی اظهار واللرندن قاچیردقلری سعادتلره کدر وندامتلرینی بیاندر وانبیاء عظام حضراتنه ضلالی نسبت ایتملری کندی اعتقاد باطللرینك خلافنه دعوت ایتدکلرندندر . چونکه ؛ انسانلرك اعتقاد نقطه‌سنده کندیلرینی حقلی کوردکلری ایچون کندی اعتقادلرینك خلافنی دائما ضلالت عد ایتملری عادتلریدر . بناءً علیه ؛ انبیانك دعوتلرینی کندی عقیده‌لرینه مخالف کوردکلری ایچون « سز بویوك ضلال ایچنده سکز » دیمکه قدر جرأت ایتمشلردر .

*
* *

واجب تعالی خزنۀ جهنمك سؤالنه کافرلرك ویردکلری جوابك بقیه‌سنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ اَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِى اَصْحَابِ السَّعِيرِ ﴾ بیوریور.

[اهل جهنم « اکر بز قولاقلریمزله حقی ایشیتمش وعقلمزله دوشونمش اولسه ایدك اهل جهنم ایچنده اولمازدق ولکن حقی دویمادق وعقلمزله دوشونمه‌دك . بناءً علیه ؛ اهل جهنم ایچنده بولوندق ونار جهنمه ملازملردن اولدق » دیدیلر .]

یعنی ؛ اهل جهنمه خزنۀ جهنم طرفندن ایراد اولونان سؤاله جواب اولارق دیدیلرکه « بز طالب حق اولانلرك ایشیتدکلری کبی حقی ایشیتمش اولسه ایدك ویاخود عقل صاحبلرینك دوشوندکلری کبی دوشونسه ایدك اهل نار ایچنده بولونمازدق ولکن مع التأسف حقی ایشیدوب لایقیله دوشونمه‌دیکمزدن اصحاب جهنمدن اولدق » دیمکله قصورلرینی اعتراف ایدرلر .

ابو السعود افندینك بیانی وجهله خزنۀ جهنمك (الم یأتکم نذیر) سؤاللرنده « آنلرك سوزلرینی قولاقلریکزله ایشیتوب عقلکزله دوشونمه‌دیکزمی ؟ » عنوانده سؤاللر مندرج اولدیغندن بو جوابی ایراد ایدرلر .

فخر رازینك بیانی وجهله انسانلر ایچون مدار تکلیف ؛ عقلله قولاق اولدیغندن بو آیتده هر ایکیسی‌ده ذکر اولونمشدر. چونکه ؛ انبیاء عظام حضورنده بولونان برکیمسه ایچون برنجی درجه‌ده وظیفه ؛ **کمال ادبله او نبینك سوزینی دیکله‌مك** و ایکنجی مرتبه‌ده وظیفه ؛ **ایشیتدیکی سوزك معناسنی عقلی ایله دوشونمکدر** . سمع ، عقل اوزرینه مقدمدر. زیرا ؛ عقلله ادراك اولونان بر قاچ مسئله‌دن صوکره بوتون احکام شرعیه سمعه مستند اولدیغندن سمعك شرفنه و اهمیتنه اشارت ایچون بو آیتده سمع ، عقل اوزرینه تقدیم اولونمشدر . بو آیت ایشیتمه‌نك کورمکدن افضل اولدیغنه دلالت ایدر. زیرا دوغری سوزی ایشیتمك ؛ جهنمدن خلاصه مدار اولدیغی حالده کوزدن بحث اولونمامشدر . اکر کوزك‌ده آتشدن خلاصده قولاق قدر مداری اولمش اولسه ایدی آیتده کوزده ذکر اولونوردی . حالبوکه ذکر اولونمادی ، شو حالده قولاغك کوزدن افضل اولدیغنه آیتده دلالت واردر .

کافرلر انبیانك کلاملرینی ایشیتمشلر ایسه‌ده قبول ایتمك اوزره ایشیتمه‌مش کبی اولدقلری جهتله « ایشیتمش اولسه ایدك » دیمشلردر . چونکه ؛ ایشیتدیلر ودوشوندیلر آنجق قبول ایتمه‌دکلری ایچون ایشیتمه‌مش ودوشونمه‌مش کبی اولدیلر . شو حالده ایشیتمه‌ینلرك دوشونمه‌ینلرله فرقلری اولمادیغندن « کاشکه انبیانك کلاملرینی ایشیتمش ومعنالرینی دوشونمش اولسه ایدك . ایشیتمه‌دك ودوشونمه‌دك » دیمشلردر .

*
* *

واجب تعالی اهل جهنمك جوابلرینی بیاندن صوکره جوابلرینك حاصل ایتدیکی نتیجه‌یی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَاعْتَرَفُوا بِذَنْبِهِمْ فَسُحْقاً لِاَصْحَابِ السَّعِيرِ ﴾ بیوریور .

[شو جوابلری اوزرینه اهل جهنم کناهلرینی اقرار ایتمش اولدیلر . شو حالده رحمت الهیه‌دن اوزاق اولمق اهل جهنمه مخصوصدر .]

یعنی ؛ جوابلرنده کناهلرینی اعتراف ایدنجه الله تعالی آنلری رحمتندن اوزاق قیلمقله اوزاق قیلدی و اوزاق اولمق اهل ناره مخصوص بر حالتدر .

اهل نارك اعتراف ايتدكلری كناهلری ؛ انبيايی تكذيب و كتابلرينی انكار ايتمليدركه كفرياتلرينی اعتراف ديمكدر . لكن اعتراف و ندامتك زمانی كچديكی ايچون فائده‌سی اولماديغندن رحمتدن اوزاق اولمق آنلر ايچوندر .

ياخود سحق ؛ جهنمده بر دره‌نك اسميدر . بوكا نظراً معنای آيت : [اعترافی مجبوری اولان كناهه جرأتلرندن طولايی جهنمك (سحق) اسمنده اولان دره‌سی اصحاب ناره مخصوصدر] ديمك اولور .

*
* *

واجب تعالی كافرلرك عذابنی بيان بيوردقدن صوكره مؤمنلرك مغفرتلرينی بيان ايتمك اوزره ﴿ اِنَّ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَاَجْرٌ كَبِيرٌ ﴾ بيوريور.

[محقق شول كيمسه‌لركه آنلر كورمه‌دكلری حالده ربلرندن قورقديلر. آنلر ايچون كناهلرينی ستر وبويوك اجر واردر .]

يعنی ؛ شول اهل ايمانكه ربلرينی داردنياده كورمه‌دكلری حالده عن الغياب ربلرندن قورقارلر . بناءً عليه ؛ جناب حق بشريتلری ايجابی كنديلرندن صدور ايدن كناهلرينی عفو ايدر وبويوك ثواب ويرر . چونكه ؛ جناب حق ايمانه مقابل اجرويرر وقورقولرينه مقابل كناهلرينی مغفرتله مكافات بيورر .

اللهدن قورقو بوتون ايلكلرك منشأی اولديغی جهتله بحق قورقو كنديلرنده موجود اولان كيمسه‌لر كيزلی وآشكار كناهلردن قاچيندقلری ايچون اجر عظيمه نائل اولورلركه بو دنيانك اك بويوك نعمتلری آنك يانده هيچ قالديغندن واجب تعالی اللهدن قورقانلره ويره‌جكی اجری بويوكلكله توصيف بويورمشدر .

واجب تعالی‌يی باش كوزيله كورمك ممكن اولماديغندن الله تعالی‌يه ايمان، غيبی اولديغی كبی اللهدن قورقونك دخی غيبی اولديغنه اشارت ايچون قورقو، غيب ايله توصيف اولونارق (بالغيب) لفظی وارد اولمش و غائبدن قورقمق عبوديتك كماله دلالت ايتديكی ايچون بو مثللو قورقويه مكافاتی بويوك اولاجغنی بيان بيورمشدر .

*
* *

واجب تعالی كافرلرك عذابلرينی و اهل ايمانك مغفرتلرينی بياندن صوكره كافرلره خطاب ايتمك اوزره ﴿ وَاَسِرُّوا قَوْلَكُمْ اَوِ اجْهَرُوا بِهٖ اِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴾ بيوريور .

[ای كافرلر ! سوزيكزی كيزلی سويله‌يك وياخود آشكار سويله‌يك مساويدر. زيرا ؛ الله تعالی قلبلرده اولان اسراری بيليجيدر .]

ابن عباس حضرتلرندن روايت اولونديغنه نظراً كافرلرك رسول الله حقنده سويله‌مش اولدقلری كلاملرينی جبريل امينك رسول اللهه خبر ويرمسی اوزرينه كافرلر بربرلرينه «ياواش سويله‌يك، سوزيكزی محمد ﷺ ك ربی دويماسون. دويارسه محمد ﷺ ه خبر ويرر » ديملری اوزرينه بو آيت نازل اولمشدر .

يعنی ؛ ای مشركلر ! سز ايسترسه‌كز كيزلی قونوشك وايسترسه‌كز آشكار قونوشك عند الله‌ده جمله‌سی مساويدر . زيرا؛ سزك قلبلريكزده اولان جمله اسراريكزك بر ذره‌سنی بيله فوت اولمقسزين الله تعالی بيلير. چونكه؛ الله تعالی هر كسك كيزلی و آشكار ايشنی وسوزينی بيلير . بناءً عليه ؛ سزك ايچون عيبكزی صاقلايابيلمك يوقدر . شوحالده دوغری سويله‌يوب دوغری يوله كيتمه‌نك چاره‌سنه باقك .

بو آيت ؛ اهل ايمانی اعمال صالحه‌يه ترغيب واهل كفری ضلالتدن تهديد ايتمشدر. چونكه اللهك هر شيئی بيلمسی ؛ ايی عمل صاحبلرينك رغبتلرينی آرتيرديغی كبی كوتو عمل صاحبلرينك قورقولرينی دخی آرتيره‌جغنده شبهه يوقدر. زيرا ؛ واجب تعالی بيلديكی كبی مجازات ايده‌جكنی بيلنجه ذره قدر عقلی اولان كيمسه‌نك عاقبتنی دوشونمسی ضروريدر.

كيزلی اولان شيلرك علنی اولانلردن دها چوق اولديغنه اشارت ايچون بو آيتده سر، جهر اوزرينه تقديم اولونمشدر . زيرا هر آشكار ؛ قلبده كيزلی اولان شيدن طوغار . چونكه ؛ انسان قلبنده كيزلی اولان شيدن بعضيسنی اظهار ايدرسه‌ده چوقلری قلبنده قالير كيدر هيچ ميدانه چيقماز . ياخود سری جهر اوزرينه تقديم ؛ كافرلرك قباحتلرينی تقديم قيلندندر . زيرا ؛ كافرلر رسول الله حقنده آچيقدن سويله‌يه‌مه‌دكلری شيلری كيزلی سويلرلردی .

خلاصه ؛ علنی كناهلردن صاقینمق لازم اولدیغی کبی کیزلی کناهلردن صاقینمق دخی واجب اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

⁂

واجب تعالی کیزلی وعلنی هرشیئك علم الٰهیده مساوی اولدیغی بیاندن صوکره شو حساواتك سببنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اَلَا یَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِیفُ الْخَبِیرُ ﴾ بیورییور .

[بیلمزمی مخلوقنی خالق ؟ حالبوکه او خالقك علمی هرشیئه واصلدر واو خالق جمله مخلوقاتك ظاهر وباطنندن خبرداردر .]

یعنی ؛ خالق تعالی‌نك برشیئی خلق ایتمسی عن قصدٍ وعن اختیارٍ اولدیغندن اوشیئك کنهنی ومقدارینی وکیفیتنی بیلمك ایجاب ایدر . بناءً علیه ؛ خالق مخلوقنی تمامیله بیلیر . زیرا ؛ جاهلدن برشی صدور ایتمز ، ایتسه بیله مصلحته موافق اولماز . شوحالده خالق ایجاد ایتدیکی شیئی اطرافیله بیلیر . چونکه ؛ او خالق لطیفدر ، دقائق اشیایه واسرارینه عالمدر وخبیردر ، زیرا ؛ حقائق اشیایه مطلعدر .

ابوالسعود افندینك بیانی وجهله آیتده استفهام ؛ انکاریچوندر . نفی انکار ایسه اثبات اولدیغندن تأکید معناسنی افاده ایدر . شوحالده معنای نظم : [خالق مخلوقنی بیلمزمی ؟ البته بیلیر] دیمکدر . ﴿ وهواللطیف ﴾ جملهٔ حالیه‌سی‌ده انکارك معناسنی تأکید ایدر .

فخر رازینك بیانی وجهله بو آیت ؛ افعال عبادك خالقی واجب تعالی اولدیغنه دلالت ایدر . چونکه ؛ ﴿ خَلَقَ ﴾ کلمه‌سنك مفعول مقدری جمله مخلوقاته شاملدر . جمله مخلوقات ایچنده افعال عباد دخی موجوددر .

جملهٔ ثانیه جملهٔ اولانك دلیلیدر وتقریری شویله‌در : « الله تعالی مخلوقاتنی ومخلوقاتنك احوالنی بیلیر . زیرا ؛ الله تعالی لطیف وخبیردر . هر لطیف وخبیر اولان خالق مخلوقنی بیلیر . بناءً علیه ؛ الله تعالی مخلوقنی بیلیر » دیمکدر .

⁂

واجب تعالی کیزلی وآچیق هرشیئی بیلدیکنی بیانله کافرلری تهدید ایتدکدن صوکره تهدیدینی ایقاعه قادر اولدیغنی بیانله دخی تهدید ایتمك اوزره ﴿ هُوَ الَّذِی جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ ذَلُولاً فَامْشُوا فِی مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا مِنْ رِزْقِهِ وَاِلَیْهِ النُّشُورُ ﴾ بیورییور .

[اول خالق تعالی شول ذات لطیفدرکه سزك ایچون یریوزینی استعمالکزه الویرشلی وسزه مطیع ومنقاد قیلدی . یریوزی سزه منقاد اولونجه سز ارضك اطرافنده یورویکز واللهك او یریوزنده خلق ایتدیکی نعمتلرندن ییکز وسزك بعثتکز آنجق الله تعالی‌نك حضورینه‌در ، باشقه‌سنه دکلدر .]

یعنی ؛ الله تعالی کیزلی وآشکار هرشیئی بیلدیکی کبی قدرتی دخی هرشیئه شاملدر . چونکه ؛ الله تعالی شول ذات اجلّ واعلیدرکه سزك منفعتکز ایچون ارضی سزه اطاعتلی یعنی زراعت ، فلاحت وآغاج دیکمك کبی هر دورلو منفعتکزه موافق واستعمالکزه صالح قیلدی . بناءً علیه ؛ ارضك طاغلرنده واووه‌لرنده واطراف واکنافنده یورویك وایسته‌دیککز وجه اوزره تصرف ایدك واسباب انتفاعدن هر دورلو سبیلره یاپیشك واللهك یریوزندن خلق ایتدیکی رزقندن ییك ، سزك ایچون مباحدر وشکرینی ادا ایدك . زیرا اولدکدن صوکره هرکسك مرجعی آنجق حضور الٰهیدر . عاقبت هرکسك مرجعی حضور الٰهی اولونجه اللهك خلق ایتدیکی نعمتلره شکر اولونوب اولونمادیغندن سؤال اولوناجغی جهتله هرکسك نائل اولدیغی نعمتك شکرینی ادا ایتمسی لازمدر .

فخر رازینك بیانی وجهله جناب حق ارضی انسانلرك استعماله صالح اولدیغی بیانله قدرت تامه صاحبی اولدیغنی اعلان بیورمشدر . چونکه ؛ ارض شو بولوندیغی حال اوزره اولمسه‌ده دمیر ، آلتون وکوموش وبوکا مماثل معدنیات صلبه کبی سرت اولمش اولسه ایدی اوزرنده کزمك ویاتمق واوتورمق ممکن اولمادیغی کبی انسانلرك حیاتنه خادم اولان اوتلر وایکینلره دخی صالح اولمازدی ویاز کونلرنده غایت صیجاق وقیش کونلرنده غایت صوغوق اولاجغی جهتله اوزرنده یاشامق‌ده ممکن اولمازدی واکر صو کبی جیویق اولسه ایدی انسانلر ایچون اوزرنده قرار ایتمك ممکن اولامازدی . شوحالده نه سرت ونه‌ده یوموشاق ، ایکیسی آره‌سنده انسانلرك قرارینه واستعماله الویرشلی خلق اولونارق استراحتلرینی تأمین واسبابنه

توسل ایله رزقلرینی تحصیله وسیله اولمسی انسانلر ایچون بویوك نعمت اولدیغندن جناب حق بو نعمتك شکرینی ادا واجب اولدیغنه ﴿واليه النشور﴾ نظم جلیلی ایله اشارت بیورمشدر .

بو آیتده الله تعالی انسانلره ارضدن انتفاع لازم اولوب معطل اولماملرینی توصیه ایتمشدر . چونکه ؛ « ارضی سزك استعمالکزه صالح قیلدم . اووه‌لرنده ، طاغلرنده سیر وحرکت سزك ایچون مباحدر وحاصل اولان رزقدن ییك . زیرا ؛ سزك ایچون حلالدر » دیمك « تنبل اولمایك ، چالیشك . معطل اولمایك انتفاع ایدك واللهك خلق ایتدیکی نعمتلرله تلذذ ایدك » دیمکدر . طاغلر ، اووه‌لره نسبتله سرت اولدیغی حالده طاغلرده یورومکله امر ایتمك ؛ ارضك کمال اطاعتندن کنایه‌در . زیرا ؛ سرت اولان طاغلرده یورومك ممکن اولونجه سائر محللرنده یورومه‌نك وانتفاع ایتمه‌نك ممکن اولاجغی اولویتله ثابت اولور .

ابو السعود افندینك بیانی وجهله بو آیتده امرلر اباحه ایچوندر . بناءً علیه ؛ « ارض اوزرنده یورومك وحاصل اولان رزقدن ییمك مباحدر ، واجب دکلدر » دیمك اولور .

آیتك جملهٔ اخیره‌سی کافرلری کفردن وعاصیلری عصیاندن منع ایتمك ایچون وارد اولمشدر . یعنی « ارض اوزرنده قراریکز وسیر وسفریکز ورزقلرندن ییوب ایچمکز عاقبت مرجعکزك حضور الٓهی اولدیغنی اعتقاد اوزره اولمق لازمدر » دیمکدر .

خلاصه ؛ ارضك انسانلره کمال اطاعتله مطیع وانسانلرك هر دورلو استعماللرینه صالح اولدیغی وانسانلر ایچون ارضك هر طرفنده سیر وسفرله نعمتلرندن مستفید اولوب معطل اولمامق وعاقبت هر کسك مرجعی حضور الٓهی اولوب اکا کوره تدارکاتده بولونوب حرکت ایتمك لازم اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی ارضك انسانلره مطیع اولدیغی بیاندن صوکره بو قدر اطاعتله برابر عاصیلری قهر ایتمکه هر وقت حاضر اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ءَاَمِنْتُمْ مَنْ فِى السَّمَاۤءِ اَنْ يَخْسِفَ بِكُمُ الْاَرْضَ فَاِذَا هِىَ تَمُورُ﴾ بیوریور .

[سز امینمیسکز قدرت قاهره‌سی سماده موجود اولان الله تعالینك سزی یره

باتیرمسندن ؛ ارض سزکله برابر یره باتنجه ناکهانی اولارق حرکت ایدر ومضطرب اولارق قاینار کوریلور .]

یعنی : ای عاصیلر ! قوت وقدرتی ، سطوت وملکوتی سماده موجود اولان الله تعالینك سزی یره باتیرمسندن امینمیسکز ؟ سزی یره باتیرنجه یر حرکت ایدرکه سزه اطاعتی قالماز وآشاغی یوقاری حرکت ایدر سزی ایچنه آلیر محو ایدر .

آیتك ظاهری واجب تعالینك سماده اولمسنی اشعار ایدرسه‌ده جناب حق مکاندن منزه اولدیغی جهتله دلائل عقلیه‌یه موافق اولارق تأویل اولونور . شویله‌که « الله تعالی سماده » دیمك « اللهك عذابی سماده » دیمکدر . چونکه ؛ عاصیلرك اوزرینه بلایا اکثریا سمادن ایندیکندن عذابی ، سماده موجود دینمشدر . یاخود آیتك نزولنه مخاطب اولان عربلر اللهك سماده اولدیغنی اعتقاد ایتدکلرندن « سزك سماده موجود اولدیغنی اعتقاد ایتدیککز اللهك عذابندن امینمی اولدیکز ؟ » دیمکدر .

﴿تمور﴾ حرکت ایدر دیمکدرکه غضب الٓهی ظهور ایدنجه یریوزی انسانلره اطاعتدن چیقار صاغنه وصولنه وآلتنه واوستنه حرکت ایدر واوزرنده بولونان انسانلری ایچنه آلیر هلاك ایدر . بوده بزم کوردیکمز وبیلدیکمز زلزله‌لر دیمکدر .

خلاصه ؛ ارضك بو قدر اطاعتیله برابر برزمان غضب الٓهی ظهور ایده‌رك ارضك حرکه‌سیله جناب حقك انسانلری یره باتیرمسندن قورقو لازم اولوب امین اولمق جائز اولمادیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی عاصیلری یره باتیرمقله تهدید ایتدکدن صوکره سمادن طاش یاغدیرمقله عذاب ایده‌جکنی بیان ایتمك اوزره ﴿اَمْ اَمِنْتُمْ مَنْ فِى السَّمَاۤءِ اَنْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا فَسَتَعْلَمُونَ كَيْفَ نَذِيرِ﴾ بیوریور .

[بلکه سز امینمیسکز غضبی سماده موجود اولان الله تعالینك سزك اوزریکزه

طاش ياغدیرمقله هلاك ايتمسندن ؟ الله تعالى اهلاك ايدنجه سز يقينده سزى انذار ايدن رسولك ناصل طوغرى سويله‌يجى برآدم اولديغنى بيليرسكز .]

يعنى ؛ سز يره باتمقدن قورقماز امينمى سكز ؟ وياخود عذابى سماده موجود اولان الله تعالى‌نك سزك اوزريكزه هلاككزه كافى طاش ياغدیرمقله اهلاك ايتمسندن‌ده‌مى قورقمازسكز ونعمتنه شكرايده‌رك ايمان ايتمزسكز ؟ حالكز بويله اولونجه سز يقينده سزى انذار ايديجى رسولك ناصل طوغرى سوزلى اولديغنى وانذار اولونديغكز عذابك كيفيتنى بيليرسكز . فقط اوبيلمككز سزه منفعت ويرمز . چونكه ؛ هرشيئك منفعت زمانى كچنجه آنك وارلغيله يوقلغى برابر اولور . بناءً عليه ؛ عذابك وقوعندن صوكره عذابى بيله‌رك قورقمق اوعذابى دفع ايتمكده فائده ويرمز . چونكه فائده ويره‌جك ؛ هلاك اولمازدن اول رسولى تصديق ايتمك وعذابدن قورقمقدر ، يوقسه وقوعندن صوكره تصديق دكلدر .

خلاصه ؛ انسانلرك كناهلرينه جزا اولارق جناب حقك سمادن طاش ياغدیرمسندن قورقملرى لازم اولديغى وبومثللو عذابله هلاك ايتدكدن صوكره آنلرى عذابدن قورقوتمق ايچون كونديريلن رسولك حقا صادق اولديغنى بيله‌جكلرى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*\
* *

واجب تعالى نعمتك قدرينى بيلوب شكر ايتمك لازم اولديغى جهتله شكر ايتمه‌ينلرى تهديد ايله‌دكدن صوكره تهديدينى تأكيد اولمق اوزره ﴿ وَلَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴾ بيوريور .

[الله حقى ايچون كنديلرينه طرف الٓهيدن كونديريلن رسوللرينى محقق تكذيب ايتديلر شول كيمسه‌لركه آنلر بوكافرلردن اول كچمشلردى . آنلرك تكذيبلرينى انكاريمز وآنلردن اخذ وانتقاميمز نه كيفيتده وقوعبولدى ايسه مكه كافرلرى‌ده رسولى تكذيبلرينه مقابل انتقاميمزى خاطردن چيقارماسونلر .] زيرا ؛ كفرده اصرار ايتدكلرى صورتده عين عذابيمز آنلره‌ده واقع اولاجقدر .

ابو السعود افنديك بيانى وجهله بو آيتده ﴿ من قبلهم ﴾ ده‌كى ﴿ هم ﴾ ضميرى مكه مشركلرينه راجعدر . آنلردن اول كچن امتلر له مراد ؛ قوم نوح وعاد وآنلرك امثالى هلاك اولانلر امتلردر . خطابدن غائبه التفات ؛ كافرلرى التفاتدن اسقاط ايچوندر . چونكه ؛ هركون انكارلرى قابل اولمايان معجزه‌لرى انكارله رسول اللهى تكذيب ايتملرى آنلرى مرتبۀ حضوردن درجۀ سفليته اينديرمشدر . ﴿ نكير ﴾ شدت انكار معناسنى افاده ايتديكندن كچمشلره واقع اولان عذابك غايتله شدتلى وغريب بر صورتده واقع اولديغنه دلالت ايدر وقسمك مرجعى‌ده بودر . زيرا ؛ امم سالفه‌نك تكذيبلرى مشهور وهركسجه معلوم اولديغندن آنلرك پيغمبرلرينى تكذيبلرينى بيانده يميله تأكيده حاجت يوق ايكن يميله تأكيد ايتمك عذابك پك غريب اولديغنه اشارت ايچوندر . بو آيتده رسول اللهى تسليه وقومنى تهديدده مبالغه واردر .

نيسابورى وخازنك بيانلرى وجهله ﴿ نكيرِ ﴾ خاطر وخياله كلميه‌جك بر امر غريب ديمكدر . بوكا نظراً معناى آيت : [قريش قومندن اول كچن امتلرك نبيلرينى تكذيبلرى اوزرينه خاطر وخياللرينه كلمه‌ين عجيب وغريب عذابلر ناصل نازل اولدى وآنلرى ناصل اهلاك ايتدى ايسه قريش قومى‌ده رسوللرينى تكذيبده دوام ايتدكلرى صورتده عقللرينك ادراك ايده‌مه‌ديكى عذاب كلوب آنلرى اهلاك ايده‌جك] ديمكدر .

خلاصه ؛ اول كچن امتلرك نبيلرينى تكذيبلرى سببيله هلاك اولدقلرى كبى بو امتك‌ده نبيلرينى تكذيب ايتدكلرى صورتده هلاك اولاجقلرى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*\
* *

واجب تعالى كمال علمنه وقدرتنه دلالت ايدن بعض دليللرى وعاصيلره انواع عذابى انزاله قادر اولديغنى بياندن صوكره كوزلرى ايله كوردكلرى بعض دلائلى بيان ايتمك اوزره ﴿ اَوَلَمْ يَرَوْا اِلَى الطَّيْرِ فَوْقَهُمْ صَافَّاتٍ وَيَقْبِضْنَ مَا يُمْسِكُهُنَّ اِلَّا الرَّحْمٰنُ اِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ بَصِيرٌ ﴾ بيوريور .

[آنلر غفلت ایدوبده هوانك اورته‌سنده کندی اوزرلرنده قانادلرینی آچارق اوچان قوشلره نظر ایدوب باقمازلرمی؟ اوهواده اوچان قوشلری هیچ برکیمسه طوتماز، آنجق رحمتی بول اولان الله تعالی طوتار. زیرا؛ رحمن تعالی هرشیئی کوریجیدر.]

یعنی؛ جناب حقك کافرلری اهلاکه وآنلردن اخذ وانتقامه قدرتنی انکار ایدرلرده قوشلری کورمزلرمی؟ اوقوشلرکه آنلرك اوزرنده هوانك اورته‌سنده قانادلرینی آچارلر وکمال سرعتله اوچارلر. حالبوکه آنلرك وجودلرینك آغیرلغنه نظراً هواده ثبات ایده‌میوب یره دوشملرینی طبیعتلری ایجاب ایدرکن طبیعتلری خلافنده آنلری هواده کیمسه طوتماز، آنجق رحمتی بول اولان واجب تعالی طوتار. زیرا؛ واجب تعالی هرشیئی کوریجی وبیلیجی اولدیغندن آنلری کورور وکندیلرینه لایق برشکل مخصوص وحال غریب اوزره خلق ایدر وغریب برصورتده آنلری اداره ایدر ومخلوقاتندن هربری فیض وقدرتندن استفاده‌سی وجهله آلدیغی درس اوزره حرکت ایدر. ایشته شواساسه بناءً قوشلری هواده اوچاجق برلیاقت اوزره خلق ایده‌رك آنلرك هواده دوشمکسزین اوچمالرینی واوچارکن قولایلق ایچون قانادلرینی آچوب اورتمکی الهام ایتمك وکندیلرینه مناسب جثه‌لرینی واو جثه‌لره مناسب قانادلرینی خلق ایتمك اللهك قدرتنه آچیق دلیلدر. شوحالده وجودلرنده اولان ثقلت ایجابی یره دوشمك شانندن اولان قوشلری هواده دوردوران و دوردوره‌جق اسبابلر خلق ایتمکه قادر اولان الله تعالی‌نك ذات الوهیتنه ایمان ایتمه‌ین کافرلردن انتقامنی آلمغه قادر اولاجغی اولویتله ثابت اولور.

ابوالسعود افندینك بیانی وجهله قوشلر چوق کره قانادلرینی آچارلر ویورغونلق کلدیکنده قانادلرینی آنی اولارق اورترلرکه آز برزمانده دیکله‌ندیررلر وسرعتله اوچمغه موفق اولورلر وآزیجق قانادلرینی اورتمك دائمی اولمایوب مرةً بعد اخری یکیله‌ندیکنه اشارت ایچون تجدد واستمراره دلالت ایدن مضارع صیغه‌سیله (ویقبضن) وارد اولمشدر.

فخر رازینك بیانی وجهله بوآیت؛ قوللرك اختیار جزئیلریله اولان ایشلری اللهك مخلوقی اولدیغنه آچیقدن دلالت ایدر. چونکه؛ قوشلرك هواده اوچمالری فعل اختیاریدر وبوفعل اختیاریلرینی خلق ایدن وآنلری هواده طوتان ذاتك آنجق رحمن تعالی اولدیغنی جناب حق بوآیتده حصرله بیان ایتمشدر. بناءً علیه؛ معتزله‌نك قوللر کندی افعالنی خلق ایدر دیدکلری سوزلری مردوددر.

خلاصه؛ سماده اوچان قوشلره باقارق واجب تعالی‌نك قدرتنی تصدیق لازم وقوشلری هواده طوتان آنجق واجب تعالی اولوب الله تعالی‌نك هرشیئی کوریجی وبیلیجی اولدیغی بوآیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

⁂

واجب تعالی قدرت کامله صاحبی اولدیغنی بیاندن صوکره کافرلرك کووه‌ندیکی عسکرلرینك آنلره یاردیمه قدرتی اولمادیغنی وکافرلرك آنجق غرور ایچنده یاشادقلرینی بیان ایتمك اوزره

﴿ أَمَّنْ هٰذَا الَّذِى هُوَ جُنْدٌ لَكُمْ يَنْصُرُكُمْ مِنْ دُونِ الرَّحْمٰنِ اِنِ الْكَافِرُونَ اِلَّا فِى غُرُورٍ ﴾ بیوریور.

[ای کافرلر! سزه اللهك غیری عسکریکزمی یاردیم ایده‌جك؟ کافرلر اولمادی، آنجق شیطانك حیله‌سنه آلدانیجی وغرور ایچنده اولدیلر.]

یعنی؛ ای کافرلر! سز اللهك قدرتنه دلالت ایدن قوشلرك هواده عجیب وغریب صورتده اوچدقلرینه باقارق سزی حقه دعوت ایدن رسولك دعوتنه اجابت ایتمه‌دیکز، اوحالده شو اشارت اولونان عسکریکز ومالکزمی سزه یاردیم ایده‌جك؟ رحمتی بول اولان الله تعالی‌نك غیری عسکریکز سزه یاردیم ایده‌بیلیرمی؟ البته ایده‌مز. شوحالده سزك اللهك غیریدن بر یاردیم بکله‌مکز باطلدر. زیرا؛ امکانی یوقدر. بناءً علیه؛ کافرلر اولمادی، الا شیطانك اغفالاتنه آلدانمقله غرور ایچنده یاشایورلر.

ابوالسعود افندینك بیانی وجهله بوآیتده اسم اشارت؛ آنلرك کووه‌ندکلری عسکرلرینی تحقیره وکافر لفظی اظهار؛ آنلری کفرله ذم وغرورلری کفرلرندن نشأت ایتدیکنی بیانه وخطابدن غیبته التفات؛ آنلرك اعراضه شایان اولدقلرینه اشارت ایچوندر.

اسماء حسنادن رحمن لفظی اختیار؛ کافرلره نعمت بیلمه‌دکلرینی بیانله تعریض وآنلری تکدیر ایچوندر. چونکه؛ بوکا نظراً معنای آیت: [ای کافرلر! سزه وجمله عالمه انعام واحسان صاحبی اولان الله تعالی‌نك غیری شو حقیر وذلیل اولان عسکریکزدنمی

نصرت بکلرسکز ؟ حالبوکه سزه کله‌جك عذاب سزکله برابر آنلره ده کله‌جکدر . بناءً علیه ؛ آنلر کندیلرندن عذابی دفعه قادر دکللرکه سزدن عذابی دفعه قادر اولسونلر . شو حالده بر طاقم عاجزلره اعتمادله رسولکزه ایمان ایتمه‌مك حماقتدن باشقه برشی دکلدر] دیمکدر .

فخر رازینك بیانی وجهله کافرلرك اول و آخر اعتماد ایتدکلری **ایکی شیدر** : برنجیسی ؛ **اولاد و اتباعلری و عسکر وماللری ایله حاصل اولانه قوتدر** . بو قسمدن فائده اولمیه‌جغنی جناب حق بو آیتله بیان بیورمشدر . ایکنجیسی ؛ **معبود اتخاذ ایتدکلری پوتلردر** .

*
* *

واجب تعالی پوتلرکده فائده‌سی اولمیه‌جغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اَمَّنْ هٰذَا الَّذِى يَرْزُقُكُمْ اِنْ اَمْسَكَ رِزْقَهُ بَلْ لَجُّوا فِى عُتُوٍّ وَنُفُورٍ ﴾ بیوریور .

[اگر الله تعالی سزه ویردیکی رزقنی طوتار ویرمزسه سزه رزقی کیم ویره‌جك ؟ شو سزك معبود اتخاذ ایتدیککز حقیر وذلیل اولان پوتلریکزمی رزقکزی ویره‌جك ؟]

یعنی ؛ الله تعالی رزقك اسبابندن اولان یاغموری ویاغمورله حاصل اولان اوتلری وا کینلری سزدن منع ایدر ویرمزسه سزه بونلری ویره‌جك کیمدر ، هانکی معبودیکز ویره‌بیله‌جك وهانکیسنه شو بزم رزقمزی ویریور دیه‌جکسکز ؟ البته دیه‌مزسکز وهیچ بریسنه شو بزم رازقمز دیه‌رك اشارت ایده‌مزسکز . زیرا ؛ پوتلریکزدن هیچ بریسی ، دکل بوتون رزقکزی ویرمك رزقکزدن بر ذره‌سنی بیله ایجاده قادر اولمادیغی میدانده بر حقیقتدر . بلکه کافرلر حقك ظهوریله برابر تکبر وتمردده عناد وحقدن اوزاق اولمقده اصرار ایتدیلر .

(لجّوا) **جدالده اصرار** معناسنه‌در . (عُتُوٍّ) **تمرد وتکبر** معناسنه‌در . (نُفُورٍ) **حقدن اوزاق اولمق** معناسنه‌در . شو حالده **معنای نظم** : [کافرلرك « بزم پوتلریمز بزه جمیع خیراتی اولاشدیریرلر وبزدن بالعموم بلالیایی دفع ایدرلر » دیه‌رك ادعالری بداهته قارشی بر ادعادر ، بلکه آنلر کبر وتمرد ایتمکده وحقدن اوزاق اولمقده غوغا وعنادده

اصرار ایتدیلر وبو اصرارلری تمرد وتکبردن باشقه برشی دکلدر] دیمکدر . زیرا ؛ رزق هرکون هرکسك محتاج اولدیغی برشی اولدیغی کبی هیچ برکیمسه‌ده اللهك غیریدن بکله‌مه‌دیکی ایچون بونلرك پوتلردن بکله‌ملری باطل اولدیغنی جناب حق بو آیتله بیان بیورمشدر .

واجب تعالی کافرلرك قوهٔ عملیه‌لری فاسد اولدیغی کبی قوهٔ نظریه‌لری‌ده قیصه وجاهل اولدقلرندن آنلری ، هرکسه جناب حقك احسانی اولدیغی ظاهر وباهر اولارق رزق مسئله‌سیله الزام وبوتلری معبود اتخاذ ایتمکده اصرارلری صرف عناد واستکباردن عبارت اولدیغنی بیانله عالمه قارشی تذلیل ایتمشدر .

*
* *

واجب تعالی کافرلرك کبر وغروره وحقدن اوزاق اولمقده عنادلرینی بیاندن صوکره بو ایکی صفتك اك چیرکین برصفت اولدیغنی بیان وکافرله مؤمنك حاللرینی بر مثال ایله ایضاح ایتمك اوزره ﴿ اَفَمَنْ يَمْشِى مُكِبًّا عَلٰى وَجْهِهِ اَهْدٰى اَمَّنْ يَمْشِى سَوِيًّا عَلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴾ بیوریور .

[یوزی اوزرینه دوشمش اولدیغی حالده یورون کیمسه‌می مطلوبنه واصل اولور ، یوقسه دوغری یولدن آیاق اوزرنده اولدیغی حالده یورون کیمسه‌می واصل اولور ؟]

یعنی ؛ ای کافرلر ! سز ظاهرده کوریلن آثاره واسباب عادیه‌یه باقارده مؤثر حقیقی اولان واجب تعالی‌یه اسناد ایتمز تکبر وتمرد ایدرده نظر ایدوبده کورمزمیسکز شول کیمسه‌نك حالنی‌که او کیمسه ظلمت جهالت وانواع ضلالت ایچنده یوزی اوزرینه دوشمش اولدیغی حالده حیرت ودهشتله کیده‌جکی محلی بیلمکسزین کور کورینه یورور . بو صورتله یورون کیمسه‌می مطلوبنه واصل اولور ، یوقسه علم معرفتله مزین کیده‌جکی محلی شبهه‌سز بیلیر اولدیغی حالده آیاق اوزرنده کوزی کوره‌رك طوغرو یورون کیمسه‌می مطلوبنه واصل اولور ؟

فخر رازینك وابو السعود افندینك بیانلری وجهله بو آیت ؛ کافرله مؤمنك حاللرینی بیان ایچون بر ضرب مثلدر . بناءً علیه ؛ جناب حق بو آیتله مؤمن ایله کافرك دنیاده‌کی حاللرینی آچیق بر صورتده تمثیل بیورمشدر . چونکه مؤمن ؛ کوزی کورور ، کیده‌جکی

یولی بیلیر وجمله عوارض وموانعدن سالم اولارق مقصدینه طوغرو کیدن کیمسه‌یه بکزه‌ر. کافر ایسه علیل ، کوزی کورمز وکیده‌جکی محلی بیلمز وجاهلانه یوز اوستی یووارلانوب کیدن کیمسه‌یه بکزه‌ر. ایشته شو اساسه نظراً آیتك معناسی : [ای غافللر ! سز حالکزی بیلمز ودوشونمزمیسکزکه سزك حالکز یولی بیلمه‌ین اعمی کیمسه‌نك حالنه بکزه‌رکه اصلا مطلوبنه واصل اولاماز. اما مؤمنك حالی ؛ دائما کوزی کورور ومطلوبنه دوغری کیدر سلامتله واصل اولان کیمسه‌نك حالنه بکزه‌ر] دیمکدر .

یاخود آیت جلیله : مؤمن ایله کافرك آخرتده‌کی حاللرینی بیاندر . چونکه کافرك کفرندن طولایی آخرتده حالی ؛ جهنمه یوزی اوستنه دوشمش اولارق سورونه‌رك کیتمکدر. مؤمنك حالی ایسه آیاق اوزرنده دوغری یورویه‌رك عوارض وموانعدن سالم اولارق جنته کیتمکدر . شو حالده هرایکی توجیهه نظراً آیتك معناسی ؛ کافری ایمانه وانصافه دعوت ومؤمنی ایماننده ثبات ایتمکه ترغیبدر .

یاخود آیتدن مقصد ؛ عالم ایله جاهل آره‌سنده‌کی فرقی بیان وحاللرینی تمثیلدر وکافری جاهله و مؤمنی عالمه تشبیهدر . چونکه ؛ جاهل جهلندن طولایی پك چوق حرکاتنده برچوق ضررلره دوچار اولدیغی کبی کافرده کفرندن طولایی هرنفسنده آخرت ایچون بیك درلو ضرر حاضرلامقده‌در. مؤمنك حالی خطادن سالم اولمقده عالمك حالنه بکزه‌ر. بناءً علیه انسان ایچون علوم شرعیه تحصیل ایتمك قدر بر سعادت اولاماز .

*
* *

واجب تعالی هواده اوچان قوشلرك حاللریله قدرت قاهره‌سنی اثبات ایتدکدن صوکره انسانك عجیب وغریب حاللریله‌ده قدرت قاهره‌سنی اثبات ایتمك اوزره ﴿ قُلْ هُوَ الَّذِی اَنْشَأَكُمْ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَالْاَفْئِدَةَ قَلِيلاً مَا تَشْكُرُونَ ﴾ بیوریور.

[یا اکرم الرسل! وحدانیتمی انکار ایدن کافرلره سن دی‌که « الله تعالی شول ذات اجل واعلادرکه سزی یاراتدی وسزه کوزلر وقولاقلر وعقللر ویردی وبو اعضالری اللهك راضی اولدیغی شیلرده استعمال ایتمه‌دیککزدن طولایی غایت آز شکر ایدییورسکز.]

حالبوکه شو نعمتلره باقارق هر برینك شکرینی ادا ایتمك اوزریکزه واجبدر . چونکه ؛ جناب حق قولاغکزی ویردی حقی دویمق ایچون و کوزلریکزی ویردی حقی کورمك ایچون وقلبلریکزی ویردی حقی بیلمك ایچون . سز ایسه بونلری شره آلت ایتدیککزدن شکرینی ادا ایتمه‌دیکز . زیرا هر اعضانك شکری ؛ او اعضانك ایجادندن مقصد اصلی نه ایسه اوکا صرف ایتمکدر . بناءً علیه ؛ خلقتندن مقصد اصلی‌یه صرف اولونمایان جسمك شکری ادا اولونمامشدر . شو حالده انسان ایچون اللهك احسان ایتدیکی بدندن هر جزئنی ماخلق لهنه صرف ایتمك واللهك امر ایتدیکی شیلرده استعمال ایله‌مك او بدندن مقصد اصلیدر. بونك خلافنده استعمال مضرت وعین عذابدر . انسانلرك بدننی اللهك راضی اولدیغی ایشلرده استعمالی غایت آز اولدیغنه اشارت ایچون جناب حق غایت آز شکر ایتدکلرینی بیان بیورمشدر .

*
* *

واجب تعالی انسانه ویرمش اولدیغی کوز ، قولاق ، قلب کبی اعضالرله قدرتنی اثبات ایتدکدن صوکره نفس انسانك خلقتیله‌دخی اثبات ایتمك اوزره ﴿ قُلْ هُوَ الَّذِی ذَرَاَكُمْ فِی الْاَرْضِ وَاِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴾ بیوریور .

[ای رسول مکرم! آخرتی انکار ایدن کافرلره سن دی‌که « سزه وجودیکزی احسان ایدن الله تعالی شول ذات اجل واعلادرکه سزی ارض اوزرنده خلق ایتدی وجزا کزی کورمك ایچون آنجق ذات الوهیتنك حضور معنویسنه حشر اولونور وجزا کزی کورورسکز.] چونکه ؛ سزی یریوزنده خلق ایتدی وایمان واعمال صالحه ایله امر ایله‌دی واوامر ونواهیسنی نبیسی واسطه‌سیله سزه تبلیغ بیوردی که هر کس دنیاده ایشله‌مش اولدیغی عملك جزاسنی آخرتده کورسون. بناءً علیه ؛ هر کسك عاقبت حضور الٓهی‌یه جمع اولوب جزاسنی کوره‌جکنی بیان بیورمشدر .

فخر رازینك بیانی وجهله بو آیت وبوندن اولکی آیتلر حشر ونشرك صحتنی وامکانی بیان ایچون سوق اولونمشدر . زیرا ابتداءً ایجاد له انتهاءً اولمش وجودی احیا ایتمك امکانده

مساویدر. چونکه؛ اولاً ایجاده کافی اولان قدرت انتهاءً اعاده‌یه دخی کافیدر . شو حالده انسان أولدکدن صوکره دیریله‌جکنی کوزی اوکنه کتیرملی و عملنی آنك اوزرینه بناء ایتملیدر .

***

واجب تعالی کافرلرك انکار ایتدکلری حشری اثبات ایتدکدن صوکره حشری انکار ایدن کافرلرك کلاملرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَ يَقُولُونَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ * قُلْ اِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللّٰهِ وَاِنَّمَا اَنَا نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴾ بیوریبور.

[رسول اللهك کافرلره حشری بیانی اوزرینه کافرلر « بو وعدك زمانی نه وقتدر ، اکر سوزیکز طوغری ایسه سویله‌یك ؟ » دیرلر . یا حبیبم ! سن آنلره خطاباً دی که « بونك علمی الله تعالی عندنده‌در ، بز بیله‌مه‌یز وبن آنجق حشرك وقوعیله آچیقدن سزی قورقوتیجی‌یم.] زیرا ؛ علم وقوعه‌در ، زمانته دکلدر. چونکه؛ وقوعی محققدر و وقوعی بیان ، سزی قورقوتمقده کافیدر . زمانته حکم تعلق ایتمز . بناءً علیه زمانته علم ؛ الله تعالی‌یه مخصوصدر » .

فخر رازینك بیانی وجهله کافرلرك بوسوزلری اهل ایمانی استهزا ایتمك صورتیله سویله‌نمشدر. چونکه؛ زمانی معلوم اولمادیغندن وقوعنه احتمال ویرمه‌دکلری جهتله استهزایه جرأت ایتمشلردر . وعد له مراد ؛ **مطلقا عذاب اولمه** احتمالی وار ایسه‌ده **یوم قیامت اولمه** آیت سابقه‌یه موافقدر . چونکه ؛ بوندن اولکی آیتده حشر اولوناجقلری بیان اولوندیغی جهتله بو آیتده وعدله مرادك **قیامت و حشر اولمسی** یاقیشور .

کافرلر « رسول الله قیامتك وقوعنی بیلدیکی کبی زمانی دخی بیلیر » اعتقادنده اولدقلرندن شو اعتقادلرینی دوندورمك ایچون **حصره** دلالت ایدن ﴿ اِنَّمَا ﴾ لفظ شریفی وارد اولمش وقیامتك زمانته علم آنجق الله تعالی‌یه منحصر اولدیغنی اعتقاد ایتمك امور لازمه‌دن اولدیغی بیان اولونمشدر . زیرا ؛ رسول اللهه قیامتك وقوعی وحی ایله بیلدیرلمش

ایسه‌ده زمانی بیلدیرلمه‌دیکندن قیامتك زمانی تعیین ایدیله‌مه‌مشدر . چونکه ؛ وقوعك محقق اولمسی کافرلری عذابدن قورقوتمقده کافیدر . بو جوابده قیامتك زمانتی سؤال ایدنلری تکدیرده موجوددر. زیرا سؤالی لازم اولمایان شیدن سؤال ایتمك؛ وظیفه‌سزلك اولدیغی کبی زمانك تعییننده فائده اولمادیغنی بیان ایتمکده دخی عبث ایله اشتغال ایتدکلری بیان اولونمشدر . رسول اللهك وظیفه‌سی آنجق انذار اولوب انذاری تجاوز ایتمه‌دیکنی بیان ایچون آیتده ایکنجی جمله **ادات حصر** اولان ﴿ اِنَّمَا ﴾ لفظیله وارد اولمشدر .

رسول اللهك انذاری واضح وظاهر اولوب اصلا کیزلی برشی اولمادیغنه اشارت ایچون ﴿ نذيرٌ مبينٌ ﴾ وارد اولمشدرکه « بنم انذارم آچیقدر، کیزلیسی یوقدر » دیمك اولور .

***

واجب تعالی قیامتك زمانتی بیلمك ایسته‌ینلرك وقوعنده ترددلرینی بیاندن صوکره قیامتك وقوعنده حاللرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَلَمَّا رَأَوْهُ زُلْفَةً سِيئَتْ وُجُوهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ﴾ بیوریبور .

[وقتا که قیامتی انکار ایدنلر وعد اولونان عذابی یقین اولدیغی حالده کوردیلرسه کافرلرك یوزلری کوتو اولدی.] زیرا؛ قلبلرنده اولان کفرك شئامتی یوزلرینه وو‌ردی. بناءً علیه ؛ یوزلری چیرکین اولدی .

فخر رازینك بیانی وجهله آیتك ظاهری کچمشدن خبر ویردیکی جهتله موعود اولان شیئك **مطلقاً آنلری اهلاك ایده‌جك عذاب** اولمسنه دلالت ایدرسه‌ده موعود اولان شی ؛ **قیامت اولدیغنه نظراً** « عذابی کوردکلری زمانده یوزلری چیرکین اولاجق » دیمکدر . چونکه ؛ وقوعی محقق اولان شیئك واقع اولمش کبی خبر ویرلمسی عادتدر .

ابو السعود افندینك بیانه نظراً ضمیر موقعنده اسم ظاهر اولارق ﴿ الذين ﴾ لفظنك وارد اولمسی ؛ یوزلرینك کوتو اولمسنه سبب کفرلری اولدیغی صورت صریحه‌ده بیانله آنلری ذم ایچوندر .

انسانك مبتلا اولديغى عذابك وآجينك اثرى وجودينك هرطرفنده ظاهر اولورسه‌ده يوزنده حزن وكدر وجودينك هر طرفندن دها زياده كورولديكى ايچون آيتده يالكز يوزلرينك چيركين اولاجغى بيان اولونمشدر .

*
* *

واجب‌تعالى عذابى كوردكارى زمان كافرلرك يوزلرينك سياهلانوب كوتو اولاجغى بيـاندن صوكره جهنم عذابنه مؤكل اولان ملكلر طرفندن آنلره ياپيلاجق معـامله‌يى و سويله‌نه‌جك سوزى بيـان ايتمك اوزره ﴿ وَقِيلَ هٰذَا الَّذِى كُنْتُمْ بِهٖ تَدَّعُونَ ﴾ بيوريبور .

[كافرلره خطـاباً زبانيلر طرفندن « شو عذاب ؛ شول عذابدركه سز آنى عجله اولارق ايسته‌يورديكز » دنيلور .]

يعنى ؛ كافرلر دوچار اولدقلرى عذابى كورونجه اللهك امريله عذابه مأمور اولان ملكلر طرفندن آنلره خطـاباً دنيلوركه « شو كورديككز عذاب ؛ شول عذابدركه سز آنى انكاريكزدن طولايى استهزا طريقيله دنياده وقوعنى طلب ايدرديكز. ايشته يوقلغنى اعتقـاد ايده‌رك وار ايسه اولووير‌سون ديديككز عذاب بودر » ديمكله كافرلرى تكدير ايدرلر .

رسول‌الله عذاب آخرتله آنلرى قورقوتوب ايمـانه دعوت ايتديكنده آنلر آخرتى وحشرى ونشرى انكار ايده‌رك « انسان وفات ايتدكدن‌صوكره ديرلمز وعذاب كورمز. وارسه بر كوره‌جكى بودنيـاده كورسون وكله‌جك ايسه عذاب وسوزك طوغرى ايسه كلسونده كوره‌لم » ديرلر وبوسوزى كندى اعتقـادلرنجه رسول‌اللهى الزام ايدرز اعتقاد باطللرينه بناءً سويلرلردى . ايشته دنياده‌كى بواعتقاد باطللرينى جهنمه كيره‌جكلرى‌زمان آنلره اخطـار ايتمك تكدير اولديغى جهتله ياره‌لرينه طوز اكمك قبيلندن عذاب اوزرينه عذابدر .

*
* *

واجب‌تعالى كافرلرك آخرتده كوره‌جكلرى عذابى وايشيده‌جكلرى سوزلرى بياندن

صوكره آنلرك دنيـاده اميدلرى رسول‌اللهى و معيتنده‌كى اصحـابى هلاك اولورسه كنديلرى هرشـيدن قورتولوب راحت ايتملرى اولديغندن بو اميدلرينى رد ايتمك اوزره ﴿ قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ اَهْلَكَنِىَ اللّٰهُ وَمَنْ مَعِىَ اَوْ رَحِمَنَا فَمَنْ يُجِيرُ الْكَافِرِينَ مِنْ عَذَابٍ اَلِيمٍ ﴾ بيوريبور .

[اى حبيبم! سن كافرلره خطاباً دى‌كه « اى كافرلر! بنى وبنم معيتمده اولان مؤمنلرى الله‌تعالى اهلاك ايدر وياخود بزه مرحمت بيورر اجلمزى تأخير ايدرسه كافرلرى آجيديجى عذابدن كيم قورتارر » .]

يعنى ؛ سن آنلره دى‌كه « اى كافرلر! رأيكزنه‌در ؟ خبرويرك بكا . الله‌تعالى بنى ومعيتمده اولان مؤمنلرى أولدوررسه سزه نه كبى منفعت وار و ياخود اجلمزى تأخيرله بزه لطف و مرحمت بيوررسه سزه نه‌كبى مضرت وار ، سويله‌يك ؟ زيرا ؛ سز كفريكزده دوام ايدرسه‌كز بزم حيات ومماتمزدن سزه نه كار ونه‌ده ضرر واردر ، بلكه انصاف ايدر سوزيمى ديكلرسه‌كز حياتمدن سزه فائده واردر . شوحالده هلا كمزه دعا ايتمكده وبكله‌مكده سزك ايچون هيچ فائده يوقدر. بونده بر فائده اولمانجه عجباسزك كبى كافرلرى عذاب اليمدن كيم قورتارر ؟ چونكه ؛ كافرلرى كسب ايتدكلرى كفرك عذابندن كيمسه قورتاراماز .

ابوالسعود افنديك بيانى وجهله كافرلرك عذابلرينه سبب اولديغى بيان وكفرلرينى تصريح ايتمكله ذم اولمق اوزره ضمير محلنده اسم ظاهر اولارق (كافرين) لفظى وارد اولمشدر . چونكه ؛ كفرلرينى تصريحده « سز كافرسكز. كافرلر عذابدن قورتولاماز » ديمك اولديغندن اميدلرينى كسوب آتمق واردر .

*
* *

واجب‌تعالى « كافرلرى عذابدن كيم قورتاره‌جق ؟ » سؤالنى بياندن صوكره بوسؤاله جوابى بيان ايتمك اوزره ﴿ قُلْ هُوَ الرَّحْمٰنُ اٰمَنَّا بِهٖ وَعَلَيْهِ تَوَكَّلْنَا فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ فِى ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴾ بيوريبور .

[یا اکرم الرسل! سن کافرلره خطاباً «ای ـــ کافرلر! سزی عذاب الیمدن قورتاره جق؛ قوللرینی فنالقدن اسیرگه‌ییجی اولان رحمن تعالی‌در . بز رحمن تعالی‌یه ایمان وآنجق آکا اعتماد ایتدك . سز یقینده آچیق ضلالتده اولان کیمدر بیلیرسکز دی .]

یعنی ؛ یا اکرم الرسل ! سن خصملریکه سویله «ای ـــ کافرلر ! سز بزم هلاکمزه دعا ایدرسکز . قوللرینی هلاکدن وعذابدن قورتاره جق الله تعالی‌در . زیرا ؛ الله تعالی قوللرینه مرحمت بیوریجی احسان صاحبیدر . بناءً علیه ؛ بز آنك وحدانیتنه ایمان ایتدك ، سزك کبی کفر ایتمه‌دك که سزك دعا کزك قبولیله بزی اهلاك ایتسون وبز او الله تعالی‌یه اعتماد تامله اعتماد ایتدك . شوحالده اعتمادیمز آنجق اوکادر آنك غیری‌یه دکلدر. سزایسه اللهك غیری پوتلریکزه واتباع و اعوانکزه اعتماد ایتدیککز جهتله هلاکله دعا کزك اثری کندی نفسکزده ظهور ایدر . بناءً علیه ؛ نفسکزی سز و اعوانکز هلاکدن قورتاره‌مازسکز . بز رحمن تعالی‌یه ایمان واعتماد ایدوب سزك ایمان واعتمادیکز اولمانجه آچیق ضلالت ایچنده کیملر اولدیغنی یقینده بیلیرسکز» .

نیسابورینك بیانی وجهله کافرلرك کفری ترکله لطف الٓهی‌یه مظهر اولابیلملرینه ترغیب ایچون اسماء حسنی ایچندن **رحمن** اسم شریفی وارد اولمشدر . چونکه رحمن لفظی **احسان ایدیجی** معناسنه اولدیغندن کناهکار اولانلرك کناهلرندن واز کچنجه عفو الٓهی‌یه نائل اولاجقلرینه دلالت ایدر و کفرده دوام ایتدکجه دعالرینك اثری آنجق کندیلرنده ظهور ایدوب غیره سرایت ایتمیه‌جکنه اشارت ایچون رسول‌الله ایمان وتوکل تامله مدافعه بیورمشدر . یعنی « بز ایمان واعتمادیمزله حمایهٔ الٓهیه‌یه التجا ایتمش و لطف الٓهی‌یه مظهر اولمشز . سز ایسه ایمان واعتماددن عاری اولدیغکز جهتله مرحمته شایان دکلسکز . بناءً علیه ؛ هلاك سزه راجعدر » دیمك اولور .

*
* *

واجب تعالی توکلك لزومنی بیاندن صوکره توکلك لزومنه دلیلی بیان ایتمك اوزره

﴿ قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ اَصْبَحَ مَاؤُكُمْ غَوْراً فَمَنْ يَاْتِيكُمْ بِمَاءٍ مَعِينٍ ﴾ بیوریور .

[ای ـــ نبی معظم ! کافرلره خطاباً الله تعالی‌یه توکلك لزومنی بیان صره‌سنده سن دی که « ای ـــ کافرلر رأیکز نه‌در ؟ بکا خبر ویرك . اکر صباح وقتی سزك صویکز یره باتمش اولورسه سزه طاتلی پیکار صوینی کیم ویره‌جك وطاتلی صو ایله سزه کیم کله‌جك ؟] چونکه ؛ هرکون صوصادقجه ایچوب تلذذ ایتدیککز کوزل صولر یره باتارسه یر آلتندن او صویی سزه پوتلریکزمی کتیره‌جك ؟ البته پوتلریکز کتیره‌مز . شوحالده نه ایچون الله تعالی‌یه شرك ایدرسکز ونه‌دن دوشونمزسکزکه اللهك غیری‌یه اعتماد ایدرسکز ؟

بو آیتدن مقصد ؛ فخررازینك بیانی وجهله انکاری ممکن اولمایان وهرکون کوزلریله کوردکلری بعض نعمتلرله کافرلری الزام ایتمکدر .

سورهٔ قلم

مکهٔ مکرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر . اللی ایکی آیتی جامعدر .

﴿ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ﴾

﴿ نٓ ﴾

ن لفظی متشابهاتدندر . اسلافك مسلکی ؛ بو مثللو متشابهاتك علمنی الله تعالی‌یه تفویض ایده‌رك اصلنه ایمان ایدوب وصفندن بحث ایتمه‌مکدر . آنجق بعض یولدن چیقمش اولان فاسقلرك کندی فکرلرینه موافق تأویللرینه میدان ویرمه‌مك اوزره شریعته موافق تأویل ایله اشتغالی علماء متأخرین مناسب کوردکلری ایچون اخلاف کرام بومثللو متشابهاتی تأویل ایتمشلردر. شویله‌که : (ن) لفظی **بو سوره‌نك اسمیدر وقسمدر** . بوکا نظراً معنای آیت : [نون اسمیله تسمیه ایدیلن سوره‌یه یمین ایدرم که سن ربکك نعمتنی بیلمز دکلسك] دیمکدر . **یاخود** (ن) لفظی **قلمك یازی یازدیغی نورده بر لوحه‌نك اسمیدر** . یاخود

مركب ودیوتیدر. یاخود بویوك بر بالغك اسمیدر ویاخود حضرت یونسی محافظه ایدن بالغك اسمیدر.

﴿وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ * مَا اَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍ﴾

[لوح محفوظه یازی یازان قلمه وقلم صاحبلرینك یازدقلری سطرلرینه یمین ایدرم كه یا اكرم الرسل! سن ربكك نعمتندن غافل دكلسك وسن ربكك سكا ویردیکی نعمتی اونوتمازسك.]

فخر رازینك بیانی وجهله قلم ایله مراد؛ كرك لوح محفوظه مخصوص اولان قلم اولسون وكركسه بالجمله كتابتده آلت اولان قلم اولسون كندیسنی یمینه آلت اتمكه شایاندر. زیرا؛ لوحه مخصوص اولان قلم مراد اولوندیغنده آنك الله تعالی عندنده بویوك قدری وشان وشرفی اولدیغندن قسمه آلت قیلمقله تعظیمه شایاندر. جنس قلم مراد اولوندیغنده انسانلرك احتیاجلرینی دفعه ودینلرینی محافظه‌یه و ایشلرینی تسویه‌یه وآثارلرینی ضایع اولمقدن وقایه‌یه خدمت ایتدیکی جهتله قلمك فائده‌سی پك چوق اولدیغندن مقسم به اولمغه شایاندر.

فخر رازینك بیانه نظراً جبریل امینك رسول اللهه نمازی تعریف ایدوب رسول الله‌ده نماز قیلمغه باشلاینجه قریش قبیله‌سی رسول اللهه جنت اسناد ایتملری اوزرینه جناب حق رسولنده آنلرك اسناد ایتدكلری شیئك اولمادیغنی بیانله كافرلری تكذیب ورسولنی تبرئه بیورمشدر. جناب حقك رسول اللهه ویرمش اولدیغی نعمتلر؛ نبوت وعمومه رسالت ولسانده فصاحت وكمال عقل وجمله عیبلردن برائت وقومی آره‌سنده شرافتدر. شو حالده معنای نظم: [ای حبیبم! قلمه وقلمك یازدیغی سطرلره یمین ایدرم كه ربكك سكا ویردیکی نعمتلرك هیچ برندن سن غافل دكلسك وجمله‌سنك قدرینی بیلیر وشكرینی ادا ایدرسك. بناءً علیه؛ قومك طرفندن سكا اسناد اولونان شیئه سن محزون اولما. زیرا؛ آنلر حسدلرندن ناشی نه سویله‌دكلرینی بیلمزلر] دیمكدر.

ابو السعود افندینك بیانی وجهله رسول اللهه انسان ایچون ممكن اولان كمالاتك جمله‌سی ویرلدیكنه اشارت ضمننده تدریجاً كمالاته ایصال ایدیجی معناسنه اولان رب اسم شریفی وارد

اولدیغی كبی رسول اللهك شانه تعظیم وتشریف ایچون رب كلمه‌سی مخاطب اولان ذات رسالته مضاف قیلنمشدر. رسول اللهه احسان اولان نعمتلرك علویتده اك یوكسك طبقه‌یه بالغ اولدیغنه اشارت ایچون نعمت، رب لفظنه مضاف قیلنمشدر. چونكه؛ نعمتك، عالملری انواع نعمتلریله تربیه ایدن ربمزك نعمتی اولمسی البت او نعمتك بویوكلكنه وجمله نعمتلرك فوقنده اولدیغنه دلالت ایدر. واجب تعالی كافرلرك اسناد ایتدكلری شیئی نفی ایتمكله برابر بو دعوایه نعمت الٰهیه‌نك انضمامیله كافرلری رد وتكذیب بیورمسیله رسولنك بو كبی لایق اولمادق شیلردن بری اولدیغنی عالمه اعلانله شان نبویلرینی اعلا وقلب نبویلرینی تسلیه بیورمشدر. چونكه؛ رسول اللهده موجود اولان نعم دینیه ودنیویه جمله‌سی ظاهرده كورولور وهر كورن رسول اللهك انواع لطف وكرامت واخلاق مرضیه ایله متصف و شان نبویه‌یه لایق اولمایه‌رق كافرلرك اسناد ایتدكلری افترالردن بری اولدیغنی بیلیر. شو حالده كوزلرك كوروب قولاقلرك دویدیغی نعمتلری ذكرله كافرلرك آچیقدن یالانجی اولدقلرینی بیانله برابر دعوانك دلیل یقینیسی اولان نعم ظاهری‌یی ذكرله كافرلرك غایت جرأتكار وبداهته قارشی یالان سویله‌مكدن چكینمز بر طاقم اوتانماز كیمسه‌لر اولدقلرینی بیلدیرمكله آنلرك سوزلرنده اعتماده شایان اولمادقلرینی بیان بیورمشدر.

⁂

واجب تعالی كافرلرك رسولنه واقع اولان طعنلرینی رد ایچون بو مقامده بیان بیوردیغی اوصاف ثلاثه‌دن ایكنجیسنی بیان ایتمك اوزره ﴿وَاِنَّ لَكَ لَاَجْرًا غَيْرَ مَمْنُونٍ﴾ بیوریور.

[ای حبیبم! محقق سنك ایچون منتسز وتوكنمز اجر واردر.]

یعنی؛ ای نبی مكرم! قلمه وقلمك یازدیغی سطرلره یمین ایدرم كه سنك نبوتكی اظهار ورسالتكی خلقه تبلیغ وناسی امر الٰهی‌یه دعوتله شریعتكی آنلره تعلیم وآنلرك سكا لایق اولمادق بر طاقم افترالرینه صبر وتحملك ایچون سكا نقصانسز چوق ثواب واردر. رسول اللهك امر رسالتده تصادف ایتدیكی مشقتلرك اجری غایت بویوك اولدیغنه اشارت ایچون تعظیمه دلالت ایدن تنوین ایله وارد اولمش واجرك عظمتندن مستفاد اولان

دوامنی صراحةً بیان ایچون اجر آرقەسی کسیلمەمکلە توصیف ایدلمشدر کە کافرلرك طعنلری رسول اللهی بوامر جلیل ایلە اشتغالدن منع ایدەمیەجکنە اشارتدر .

رسول اللهك مرضیٔ الٰهی یە موافق سعی وغیرتنە توکنمز اجر اولدیغی بیانلە شریعتنە تبعیت ایدن آحاد امتنە دخی توکنمز اجر اولدیغنە اشارت اولونمشدر .

امام مجاهد ومقاتلك بیانلری وجهلە بو آیتدە (ممنونٍ) لفظی منتدن آلندیغنە نظراً **معنای نظم** : [یا اکرم الرسل ! سکا ویریلن ثواب قوللر طرفندن امتنان اولونمش دکلدر. زیرا ؛ او ثواب اللّٰه تعالی طرفندن واسطەسز احسان اولوندیغی جهتلە هیچ بر قول طرفندن منت یوقدر . بناءً علیه ؛ کدرسز بر اجر] دیمکدر . چونکە منت ؛ بر کیمسەیە ایلك ایدەن کیمسەنك، ایلك ایتدیکی کیمسەیە ایلکنی صایمە وباشە قاقمە معناسنی متضمن اولدیغندن منتلە اولان نعمت کدردن سالم اولماز . آنجق رسول اللهە ویریلن نعمت یالکز اللهك لطفی اولوب عباد طرفندن بر کیمسە واسطەسیلە اولمادیغندن منت رائحەسی یوقدر. بناءً علیه (غیرَ ممنونٍ) دیمك ؛ « سکا ویریلن نعمت بر کیمسە طرفندن منت سببیلە اولمادیغندن حزن و کدری موجب دکل » دیمکدر .

*
* *

واجب تعالی رسول اللهك اوصافندن ایکیسنی بیان بیوردقدن صوکرە اوچنجیسنی بیان ایتمك اوزرە ﴿ وَاِنَّكَ لَعَلٰى خُلُقٍ عَظٖيمٍ ﴾ بیوریبور .

[محقق یا اکرم الرسل ! سن ادب عظیم اوزرەسکدر .]

یعنی ؛ ای رسول معظم ! سن اخلاق عظیمە صاحبیسك . زیرا ؛ اخلاق قرآنلە تخلق ایتدیکك جهتلە اولین و آخرینك اخلاق حمیدەسنی جامع اولدیغکدن جملە ناس عندندە عظمت شان صاحبی اولان بر اخلاقە مالکسك .

فخر رازینك بیاننە نظراً حضرت عائشە والدەمزدن رسول اللهك اخلاقندن سؤال اولوندیغندە « اخلاق قرآندر » بیورمشلردر. قرآن بالجملە اولین و آخرینك اخلاق حمیدە واوصاف جمیلەسنی جامع اولدیغی جهتلە اخلاق رسول اللّٰه عظمت ایلە توصیف اولونمشدر.

زیرا ؛ انبیاء سابقەدە یالکز یالکز وفرداً فردا بولونان اخلاق مرضیەنك جملەسنی قرآن واسطەسیلە رسول اللّٰه جامعدر .

بو آیت ؛ بوندن اولکی آیتی تفسیر و آنك دلیلی مقامندەدر . چونکە بوندن اولکی آیت ؛ قریش قومنك رسول اللهە اسناد ایتدکلری جنتی نفی ایتمش وبو آیت ایسە آنی تأکید و اثبات ایلەمشدر . شویلە کە « یا اکرم الرسل ! سن مجنون دکلسك . زیرا ؛ سن اخلاق حمیدە وافعال مرضیە صاحبیسك . هر کیمسە کە اخلاق حمیدە صاحبی اولا، مجنون اولماز . بناءً علیه ؛ سن مجنون دکلسك » دیمکدر .

بخل وغضبدن ومعاملاتدە شدتدن تحرز، ایشندە وسوزندە ناسە محبت اظهاروناسدن واقع اولان قصوری عفو ایتمك وعقودات ومعاملات شرعیەدە تسهیلات کوسترمك اخلاق عظیمە جملەسندندر .

ابن عباس حضرتلرندن روایت اولوندیغنە نظراً خلق عظیم ایلە مراد ؛ دین مبیندر .

بوکا نظراً **معنای نظم**: [ای حبیبم ! محقق سن دین عظیم اوزرەسکدر] دیمك اولور .

رسول اللهك اخلاق حمیدە اوزرە مستولی ومأمورە نسبتلە آمر و کولەیە نسبتلە مولی وافندی منزلندە اولدیغنە اشارت ایچون (علی) کلمەسی وارد اولمشدر . چونکە (علی) کلمەسی؛ استعلاءە دلالت ایتدیکی ایچون رسول اللهك اخلاق عظیمە اوزرینە استعلاسنە وقوت قاهرەسیلە حاکمیتنە دلالت ایدر . چونکە روح رسول اللّٰه ؛ ارواح بشر ایچندە پك بیوك و یوکسك درجە صاحبی اولدیغندن کأن قوتدن ارواح ملائکە جنسندن کبیدر . بناءً علیه ؛ اخلاق مرضیەنك جملەسنە روح رسول اللّٰه حاکم و آمردر .

*
* *

واجب تعالی رسولنك اخلاق عظیمە و مکارم عالیە صاحبی اولدیغنی بیاندن صوکرە رسول اللهە طعن ایچون مشرکلری تهدید ایتمك اوزرە ﴿ فَسَتُبْصِرُ وَيُبْصِرُونَ * بِاَيِّكُمُ الْمَفْتُونُ ﴾ بیوریبور .

[یا اکرم الرسل ! مشرکلر سکا جنت اسناد ایتمکدن اوتانمانجە یقیندە سن واو کافرلر بیلیرسکز کە جنتە مبتلا اولان هانکیکزدر .]

يعنی ؛ سنك خلق عظيم اوزره اولديغك جهتله كافرلرك اسنادندن بَری اولديغك تحقق ايتدی ايسه يقينده فتنه‌يه مبتلا اولان هانكيكز اولديغی سن بيلديكك كبی سنك خصمك اولان كافرلر دخی بيليرلر . آنجق اووقتده بيلمك آنلری عذابدن قورتاره‌ماز. چونكه ؛ بلانك وقوعندن صوكره او بلايی بيلمك بلانك دفعنه فائده ويرمز . نته كيم غزای بدرده رسول اللهه مجنوندر ديه‌ن كافرلر كنديلرينك مجنون اولديغی بيلديلرولكن آنلرك او زمانده بيلملری جانلرينی قورتاره‌مامشدر . زيرا ؛ بدر غزاسنده كافرلرك هزيمتيله رسول اللهك ناس آره‌سنده مهابتی و اسلاميتك شوكتی كورولوب رسول اللهه مجنون ديه‌نلرك بعضيلری قتلله وديكرلری اسارتله مبتلا اولونجه ديوانه‌لكك كيمده اولديغی بيلديلر ولكن چه فائده ! كيدن كيرو كلمز .

فخر رازينك بيانی وجهله مفتون ؛ مجنونه معناسنه وباء، فی معناسنه اولديغنه نظراً

معنای نظم : [ای حبيبم ! سن وسنك خصملرك يقينده آخرتده جمله حقايقك ميدانه چيقديغی زمانده مجنونك هانكی فرقه‌ده اولديغی بيليرسكز. فرقهٔ اسلامده‌ می‌در ، يوقسه فرقهٔ كفارده‌ می‌در ؟ البته بيلنور] ديمكدر .

*
* *

واجب تعالی رسول اللهه مجنون ديه‌ن كافرلرك بو دنياده وياخود آخرتده مجنونك كيم اولديغی بيله‌جكلرنی بيانله كافرلری تهديد و رسولنی تسليه‌دن صوكره او تهديدی وتسليه‌يی تأكيدواسبابنی بيان ايتمك اوزره ﴿ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴾ بيوريور .

[ای نبیّ معظم ! سنك ربك يولدن چيقانی ودوغری يوله سلوك ايدنلری هر كسدن زياده بيلير .]

يعنی ؛ ای حبيبم ! سنی انواع رشدوهدايتله تربيه ايدن ربك سعادت دارينه ايصال ايچون قوللرينه بيان بيورديغی دوغری يولدن چيقانلری ودوغری يولی قبول ايله

مطلوبه واصل اولاجق عقلايی هر كسدن زياده بيلير. بناءً عليه ؛ هر ايكی فرقه‌نك مستحق اولدقلری جزايی لايق وجه اوزره ويرر .

فخر رازينك بيانی وجهله دوغری يولدن چيقان ايله مراد ؛ مجنونلر، واهتدا ايدنلرله مراد ؛ **عقلادر** . يعنی « ربك تعالی دوغری يولدن چيقان مجنون كافرلری وطريق حقه سلوك ايدن عقلاء مؤمنينی‌ده بيلير وهر كسك حالنه كوره جزاسنی ويرر . بناءً عليه ؛ سن آنلرك سوزلرينه محزون اولما » ديمكدر .

واجب تعالی بو آيتده كافرلری تهديدينی بر قاچ جهتدن تأكيد بيورمشدر . چونكه ؛ (إنّ) وضمير فصل اولان (هو) و كماله و زياده‌يه دلالت ايدن اسم تفضيل صيغه‌سی تأكيده دلالت ايتديكی كبی **سبيل** لفظنك ذاتنه مضاف قيلنمسی‌ده تأكيده دلالت ايتديكی جهتله تهديدی انواع ادات تحقيقله تأكيد بيورمشدركه كافرلری تذليل و تحقير ايتمكدر.

رب تعالی اسلام وكافر جمله‌نك ربی اولديغی حالده يالكز رسول اللهه مضافله « سنك ربك » ديه‌رك تخصيص ايتمك ؛ كافرلرك واجب تعالی‌يی رب طانيمادقلری جهتله مجنون اولدقلرينه اشارت اولونمشدر. شو حالده اللهك تربيه كرده‌سی اولان بر نبیّ ذيشانه مجنوندر ديمكدن دها زياده جنت اولاماز . بناءً عليه ؛ « سنك ربك يولدن چيقانله دوغری يوله كيدنی بيلير » ديمك « مجنون اولانی و عقلی اولانی بيلير » ديمكدر.

*
* *

واجب تعالی رسول اللهك واصحابنك هدايتده وكافرلرك ضلالتده اولديغی بياندن صوكره هدايتده اولانلرك ضلالتده اولانلره اطاعتلری جائز اولماديغی بيان ايتمك اوزره ﴿ فَلَا تُطِعِ الْمُكَذِّبِينَ ﴾ بيوريور .

[يا اكرم الرسل ! سنی تكذيب ايدنلره اطاعت ايتمه .]

يعنی ؛ ای حبيبم ! سن هدايتده آنلر ضلالتده اولونجه سن آنلره اطاعت ايتمه وعدم اطاعتده دوام ايت وآنلره مدارا ايتمه . زيرا آنلر سنی تكذيبله ضلالته دوام ايده‌جكلردر .

نیسابوری و خازنك بیانلری وجهله رسول اللهك کافرلره اطاعتدن نهینك علق ؛ آنلرك رسول اللهی تکذیب ایتملری اولدیغنه اشارت ایچون ضمیر غائب محلنده اسم ظاهر اولارق (المكذبين) لفظی وارد اولمشدر. زیرا ؛ بومثللو مقامده مأخذ اشتقاق اولان مصدرلرك حکمه علت وسبب اولمسی عادتدر . بناءً علیه تکذیب ؛ عدم اطاعته سببدر .

فخر رازینك بیانی وجهله بو آیت ؛ رسول اللهه صلابتده دواملە امردر . زیرا ؛ کافرلر رسول اللهی بابالرینك و ددەلرینك دینلرینه دعوت ایدرلر و رسول الله ده آنلری ردله صلابت دینیه اظهار ایدردی . شو حالده آنلره اطاعتدن نهی ایتمك صلابتده دواملە امردر . او زمانده دشمنلرك چوقلغنه و مسلمانلرك آزلغنه باقلمیەرق متبوعمز اولان پیغمبریمزه صلابتله امر و آنلره اطاعتدن نهی ایتمك ؛ مسلمانلر حقنده دخی عین امر و نهیدر . بناءً علیه مسلمانلر ایچون وظیفه ؛ خصملری کندیلرندن عدد جهتندن چوق اولسه دخی هر یرده صلابت دینیەلرینی اظهار ایتمكدر . زیرا صلابت دینیەلرینی اظهار ایتمك ؛ دائما خصمه غلبه چالمغه مداردر . بناءً علیه ؛ خصمك عدد نقطەسندن چوقلغندن تلاش ایتمكه محل اولمادیغنه آیتده اشارت واردر . چونكه ؛ جناب حق اهل هدایتك حالنه موافق دنیاده نصرت و آخرتده یوكسك درجات وعد بیوردیغی كبی اهل ضلالتی ذلت و آخرتده اهانت ایله تهدید بیورمشدر. بناءً علیه ؛ اهل هدایتك هدایتده دوام و صلابت دینیەیه ملازم اولدیغی مدت ظرفنده دشمندن تلاشنه محل یوقدر .

∴

واجب تعالی رسولنی کافرلره اطاعتدن نهی ایتدكدن صوكره نهینك سببنی و علتنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَدُّوا لَوْ تُدْهِنُ فَيُدْهِنُونَ ﴾ بیوریور .

[او کافرلر ایسترلرکه سن آنلره مدارا ایتسەكده آنلرده سكا مدارا ایتسەلر .]

یعنی ؛ ای حبیبم سنی تکذیب ایدن کافرلره سن اطاعت ایتمه . زیرا ؛ آنلر ایسترلرکه کاشكه سن آنلره ملایم بولونسەكده آنلرده سكا ملایم بولونسەلر و سن آنلرك تکلیفنی قبول ایتسەكده آنلرده سنك تکلیفنی قبول ایتسەلر . بو ایسه جائز اولاماز . زیرا ؛ سنك آنلره تکلیف ایتدیكك شی رضاء الٰهی‌یه موافق اولدیغی جهتله قبول ایتمك

آنلر ایچون عین منفعتدر ولكن آنلرك سكا تکلیفلری عادات جاهلیەنك ادامەسی اولدیغی جهتله قبولی عین مضرتدر . بناءً علیه ؛ سن آنلره ملایم بولونما . زیرا ؛ آنلر سكا ملایم كورونمكله سنی آلداتمق ایسترلر .

بعض مفسرینك بیانی وجهله مکه مشرکلری رسول اللهه التفات ایتمك صورتیله دعوای نبوتدن فراغت ایتدیریرز امیدنده بولونورلر و بو امیدلری سببیله كمال ملایمت كوسترلردی ولكن امر دینده حقیقت نه ایسه آنی سویلەمك واجب اولوب خلاف حقیقت برشی ایچون ملایمت جائز اولمادیغندن رسول الله امر دینده تبلیغاتنی كمال متانتله اجرا ایتدیكندن کافرلر کندیلری كبی رسول اللهك دخی مداهنەسنی آرزو ایدرلردی. حالبوكه رسول اللهدن مداهنه طلب ایتمك ؛ محالی طلب قبیلندندی. چونكه ؛ فخر رازینك و ابو السعود افندینك بیانلری وجهله مداهنه نك معنای اصلیسی ؛ **حقیقتی ستر و خلافنی اظهار ایتمكله برنوع خیانتلك** دن عبارت اولدیغی جهتله رسول اللهدن مداهنەنك وقوعی محال ایدی . ایشته علمانك سیرت رسول الله اوزره بولونمسی لازم اولدیغندن امرانك آرزولرینه موافقتله امر دینده مداهنه ایدنلرك هیچ برزمانده مسئولیتدن قورتولامیەجقلری شبهەسزدر .

∴

واجب تعالی رسولنك اخلاق حمیده صاحبی اولدیغی و طریق نبوتك عین هدایت و کافرلرك طریقنك عین ضلالت اولدیغی بیاندن صوكره اخلاق ذمیمه صاحبلرینك طریقلرینه اطاعتدن نهی ایتمك اوزره ﴿ وَلَا تُطِعْ كُلَّ حَلَّافٍ مَهِينٍ * هَمَّازٍ مَشَّاءٍ بِنَمِيمٍ ﴾ بیوریور .

[ای حبیبم ! سن چوق یمین ایدن رأی حقیر صاحبلرینه اطاعت ایتمه كه آنلر دیكر انسانلری عیبلایجی و فساد ایچون آخرلرینه سوز كوتوریجیلردر .]

یعنی ؛ ای رسول مکرم ! حقلی حقسز هر شیئه یمین ایتمك و بین الناس یالانه سویلەمك ایله معروف اولان حقیر و ذلیل کیمسەلرك سوزلرینه ایناتما و آنلرك رأیلریله عمل ایتمه كه آنلر آخر کیمسەلری یوزلرندن و آرقەلرندن عیبلایجی و خلق آرەسنی افساد

ایچون برقومدن دیکر قومه سوز کوتوریجی کیمسه‌لردر . آنلره اطاعت ایتمه . زیرا ؛ بومثللو حقیر وذلیل کیمسه‌لره امنیت اولمادیغندن سوزلرینه اعتماد اولماز . بناءً علیه ؛ آنلر اطاعته شایان دکللردر .

بو آیتده هرنه‌قدر خطـاب رسول اللهه ایسه‌ده رسول اللهی نهی ؛ امتنی نهی اولدیغی جهتله امت محمدك کافه‌سـنی نهیدر . بناءً علیه ؛ امت محمدك کافه‌سی باطلی ترویج ایچون اللهك اسمنی کندی مرامنه آلت ایدن کیمسه‌لره اطاعتدن ممنوعدرلر . زیرا متبوعی بر شیدن منع ایتمك ؛ آکا تابع اولانلری‌ده منع ایتمکدر . مادام‌که رسـول الله یالانجیلره وچوق یمین ایدنلره اطاعتدن منع اولوندی . آنك امتنك‌ده ممنوع اولدیغنده شبهه یوقدر .

حلاف ؛ چوق یمین ایدیجی دیمکدر . چوق یمین ایدن کیمسه اللهك اسمنی کندی مرامنی ترویجه آلت ایتدیکی جهتله قدر الـهی‌یی تقدیر ایده‌مه‌دیکندن جناب حق بوکبیلری حقیر اولمقله توصیف بیورمشدرکه قدر الـهی‌یی تقدیر ایده‌مه‌ینلری الله تعالی ناس آره‌سنده حقیر وذلیل قیلار . چونکه جزا ؛ عمله کوره اولور . شـو حالده اللهك اسمنی حقیر کورن کیمسه‌نك کندیسی حقیر اولور . بناءً علیه ؛ یالانجینك ناس عندنده قدری اولمادیغی کبی چوق یمین ایدنلرك دخی قدری اولمادیغی هرزمان کوریلن حاللردندر . رسول اللهی تکذیب ایدنلره اطاعتدن نهی ؛ بالعموم کافرلره شامل اولدیغی حالده عمومنه اطاعتدن نهیدن صوکره خصوصی اولارق شو تعداد اولونان اوصاف ذمیمه صاحبلرینه اطاعتدن نهی بیورمشدر . چونکه ؛ کفردن صوکره یالان وچوق یمین وافساد ایچون ناس آره‌سنده سوز طاشیمق کبی اوصاف ذمیمه انسانلر ایچون دنیوی واخروی دائما مضرت ایقاعنه سبب اولدیغندن بوصفتلری طاشییان کیمسه‌لرك شرلرندن صاقینمق هرزمان لازم اولدیغنه اشارت ایچون جناب حق بوکبیلره اطاعتدن صراحةً نهی ایتمشدر . زیرا ؛ چوق یمینك صاحبنه ضرری اولدیغی کبی غیری‌یی آلداتدیغی جهتله‌ده هرکسه ضرر ایراث ایدر . کذلك برکیمسه‌یی یوزندن وآرقه‌سـندن عیبلایان کیمسه‌نك کندینه ضرر اولدیغی کبی عیبلادیغی کیمسه‌یه‌ده اذا ایتمکدر وناس آره‌سنده قوغوجیلق ایسه عموم انسانلرك راحتنی سلب ایتدیکی جهتله ناس آره‌سـنده آتش فتنه‌یی علولندیرمکدر . شو حالده بو اوصافك جمله‌سنك ضرری یالکز صاحبنه اولمایوب آخره سرایت ایتدیکندن جناب حق بونلرك

شانته اهتمام لازم اولوب حذر ایتمك جمله اوزرینه واجب اولدیغنه اشارت ایچون بونلره اطاعتدن تکرار نهی بیورمشدر .

انسانلرده بو کبی اوصافك وجودی نادراً بولوندیغنده کناه ایسه‌ده چوق کره وقوعیله عادت حکمنده اولان دها زیاده مذموم وشرلرندن صاقینمق البته لازم اولدیغنه اشارت ایچون جنـاب حق بو اوصافك جمله‌سنی مبالغه صیغه‌سیله ایراد بیورمشـدرکه هرکس بونلردن حذر اوزره بولونسون .

*
* *

واجب تعـالی مشرکلرك اوصاف مذمومه‌لرندن بعضیلرینی بیـاندن صوکره دیکر بعضیلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ مَنَّاعٍ لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ اَثِيمٍ ۞ عُتُلٍّ بَعْدَ ذٰلِكَ زَنِيمٍ ﴾ بیوریور .

[خیری شدتله منع ایدیجی ، غیره ظلم ایدیجی ، چوق کناه ایشله‌یجی ، طبیعتی قاتی واخلاقی کوتو اولوب شو بیان اولونان چیرکین صفتلردن صوکره مایهٔ اصلیه‌سی نامشروع حرکاتدن خالی اولمایان کیمسه‌یه اطاعت ایتمه .]

یعنی ؛ ای حبیبم ! غایت بخیل اولوب مسـتحق اولان فقرایه کندی مالندن برشی ویرمه‌دیکی کبی باشقه‌لرینه‌ده ویردیرمز واحبابنی واولادینی واقرباسنی ایماندن شدتله منع وغیریلرك حقوقنه انواع ظلمله تجـاوز ایدر وظلمدن چکینمز وکنـاهك هرنوعنی ایشله‌مکده عاقبتك وخامتنی واوکناهدن حاصل اولاجق ضرری دوشونمز . بناءً علیه ؛ ایشله‌دیکی کناهی بلاپروا ایشلر وقلبی قاتی نصیحت تأثیر ایتمز وحماقتك نهایت طبقه‌سنده اولدیغندن خیر وشری فرق ایتمز وشو چیرکین صفتلر کندیسـنده اولدیغی کبی بوندن صوکره اوکافرك نسبی‌ده مجهولدر . شو کبی اخلاق ذمیمه صاحبی اولان کیمسه‌لره اطاعت ایتمه . زیرا ؛ بو مذموم صفتلر کندیسنده بولونان کیمسه‌لره اطاعت لازم دکلدر .

فخررازینك وابوالسعود افندینك بیانلری وجهله شو بیـان اولونان کوتو صفتلرك جمله‌سندن ولد زنا اولمق دها کوتو اولدیغنه اشارت ایچون ﴿ زَنِيمٍ ﴾ صفتی ﴿ بعد ذلك ﴾ کلمه‌سیله دیکرلرندن آیرلمشدر . یعنی « شومذموم صفتلردن صوکره جمله انسانلرك سومه‌دیکی

وکمال نفرتله قاچدیغی برصفتی دخی واردرکه اوده ولد زنا اولمسیدر. چونکه؛ مایهٔ اصلیه‌سی اولان نطفه خبیث اولونجه آندن حاصل اولانك‌ده خبیث اولاجغنده شبهه یوقدر. زیرا؛ خبیثدن خبیث طوغار. چونکه؛ بوزوق آلتدن بوزوق ایش چیقـار، بوزوق آلته صاغلام ایش چیقاراماز.

بعض روایته نظراً بو آیت (ولید بن مغیره) حقنده نازل اولمشدر. زیرا؛ (ولیدك)ك پدری، ولید اون سکز یاشنه کیردکدن صوکره نسبنی دعوی ایتمشدر. شوحالده ولید هرنه‌قدر ظاهرده قریشدن ایسه‌ده حقیقتده قریشدن دکلدر. چونکه؛ ولد زنادر. حق بو آیتك نزولندن صوکره ولید والده‌سنه «محمد ﷺ بنم حقمده اون صفت ذکر ایتدی. طقوزینی کندیمده بولویورم، فقط اونجیسنی بنم بیلمکلکم ممکن اولاماز. سن طوغریسنی سویله، بنی کیمدن آلدك. اکر طوغری سویله‌مزسه‌ك سنی أولدیریرم» دینجه والده‌سی «پدریکز عنین ایدی. أولدکدن صوکره مالنك باشقه‌سنه کیتمسندن قورقدیغم ایچون بر چوبانله الفت ایتدم وسنی اوندن آلدم» دیدی.

(ولید) هرکسی انواع خیراتدن منع ایتدیکی کبی اسلامیتدن دخی منع ایدردی. چونکه؛ ولید اوغوللرینی واقرباسنی اسلامه کیرمکدن منع ایدر وحتی «اکر سز اسلامه کیررسه‌کز بن سزه ابدیاً مغبر اولدیغم کبی قطعیاً سزه منفعتده‌ده بولونمام» دیمکله تهدید ایدردی.

*
* *

واجب تعالی شـو بیان اولونان اوصاف مذمومه ایله متصف اولان انسـان لئیمك سوزینی ایشیتمکدن والتفـات ایتمکدن نهی ایتدکدن صوکره نهیك علت وسببنی بیـانه ایتمك اوزره ﴿ اَنْ كَانَ ذَا مَالٍ وَبَنِينَ * اِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِ اٰيَاتُنَا قَالَ اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ ﴾ بیوریبور.

[یا اکرم الرسل! اوکافر مال وچوق اولاد صـاحبی اولوب بزم آیتلریمز اوکافر اوزرینه اوقوندیغنده «بو اوقونان آیتلر اول کچن امتلرك یالانلریدر» دیدیکندن طولایی اطاعت ایتمه.]

یعنی؛ ای حبیبم! سن او کافره اطاعت ایتمه‌مکده دوام ایت. زیرا؛ اوکافر مال وچوق اولاد صـاحبی اولدیغی جهتله قریش ایچنده خاطرلی وسـوزی دیکله‌نیلردن ایسه‌ده سن بو جهته اعتبار ایتمه. زیرا؛ بونلر متاع دنیا وامور خسیسه‌دن اولدیغی جهتله ارباب عقل واذعان عندنده بوکبی عَرَض دنیـانك حیثیتی یوقدر. بنـاءً علیه؛ بوکبی اعراض دنیه صاحبلرینك سوزلرینه اینانمق واعتبار ایتمك لازمکلمز. باخصوص شو کافر یالانجی وسودی بوزوقدر واوکافر اوزرینه بزم سنك صدقکه وبزم وحدانیتمزه دلالت ایدن آیتلریمز اوقوندیغنده اوکافر اولاد واموالنه مغرور اولارق «بو آیتلر اول کچن امتلرك یازمش اولدقلری کتابلرنده بولونان سطرلر ویالانلردر» دیمکله جمله‌سنی انکار ایدر.

فخر رازینك بیانی وجهله بو آیت ماقبلندن مستفاد اولان انکاره تعلق ایدر. بوکا نظراً معنای آیت: [ای رسـول مکرم! سن بوکافر لئیمه اطاعت ایتمه. زیرا؛ اوکافر مال وچوق اولاد صاحبی اولدیغندن طولایی سنك نبوتکی وبنم وحدانیتمی انکار ایدر] دیمکدر. مالنه کووه‌نمك واولادینه دایانمق انسانلرده عادت اولدیغندن چوق کره انسانلرك اطاعتدن چیقمسنه سبب اولور. بناءً علیه؛ مال واولاد صاحبنه مالندن واولادندن طولایی اطاعت لازم کلمه‌دیکندن جناب حق بو آیتله اوکیلره اطاعتی نهی بیورمشدر. چونکه؛ ولید وامثالی کافرلر دنیاجه اعتبارلرینه نظر ایده‌رك رسـول اللهك واصحابنك کندیلرینه اطاعت ایتمسـنی ایسته‌دکلرندن جناب حق دنیاجه اعتبارینه بناءً اوکافره اطـاعت لازم اولمادیغنی بیان بیورمشدر.

واجب تعالی بو آیتده رسولنك قدرینی یوکسلتمشدر. زیرا؛ ولید وامثـالی قریش کافرلری رسول اللهه افترا ایده‌رك اساسی اولمادق بر صفتله رسول اللهی ذم ایتملرینه مقابل اوذم ایدنلرده کرچکدن بولونان اون صفت مذمومه ایله ذم اولونمشلردر. شوحالده بر کره ذم ایدن کیمسه‌یه آیری آیری اون کره ذم اولوناجغنه اشارت واردر. نته‌کیم رسول اللهی بر کره برکتله ذکر ایده‌نه اون ثواب ویرلدیکی کتب شرعیه‌مزده معلومدر. شوحالده بر کره ذم ایده‌نك‌ده اون کره ذم اولوناجغنده شبهه یوقدر.

*
* *

واجب تعالى كافرلرك اخلاق مذمومه‌لرندن طولايى سوزلرينه اعتماد ايتمه‌مك لازم اولديغنى بيـاندن صوكره آنلرك جزاى سزالرينى بيـان ايتمك اوزره ﴿ سَنَسِمُهُ عَلَى الْخُرْطُومِ ﴾ بيوريور .

[بز يقينده اوكافرك بورنى اوزرينه علامت قويارز .]

يعنى ؛ شو كوتو صفتلر كنديلرنده بولونان كافرك بورنى اوزرينه آتشله داغلار علامت ياپارزكه او علامتله اهل محشر نظرنده او كافرك رسـول الله ه اذى ايدن كافر اولديغى هركسـجه معلوم اولور . ياخود علامت ايله مراد ؛ **كافرك يوزنده سياهلقدر** .
بوكا نظراً **معناى آيت** : [بز اوكافرك يوزى اوزرينه سياهلق وضع ايتمكله يوم قيامتده آنى تشهير ايدرز] ديمكدر .

فخررازينك بيانى وجهله بو آيتده بيان اولونان علامتك دنياده اولمسى احتمالى واردر. بوكا نظراً **معناى آيت** : [او كافرك بورنى اوزرينه دنيـاده قيليجله علامت ياپارزكه او علامت أولونجه‌يه قدر بورنندن كيتمز] ديمكدر وبو آيتك اثرى بدر غزاسنده كورولمشدر. زيرا؛ بدر غزاسنده (وليد) ك بورنى قيليجله ياره‌لاندى واو ياره‌نك اثرى أولونجه‌يه قدر قالدى . شـوحالده بو آيت ايلروده اولاجق وقوعاتى خبر ويرديكى ايچون معجزه‌در واوكافره بر عاردركه حيواناتك بيلنمـسى ايچون بورنى اوزرينه قونيلان داغ كبى هر نه‌يه كيتسه بيلنور دنياده وآخرتده كندندن آيرلمز ديمكدر واويله‌جه‌ده اولمشدر .

خرطوم ؛ **خنزير وفيل كبى انسانك طبعاً استكراه ايتديكى حيوانلرك بورونلرى اولديغندن** انسانك بورننده استعمالى او انسانى تحقير ايچوندر . چونكه انسانك يوزى ؛ اعضاسنك اشرفى اولديغى كبى بورنى يوكسك اولديغى جهتله دها شرفليدر . شوحالده بورنى تحقير ؛ كمال اهانت ومذلت ايچوندر .

.·.

واجب تعالى مالنه واولادينه مغرور اولارق نبوتى انكاره كافرك جرأت ايتديكنى بيـاندن صوكره مالى و اولادى امتحان ايچون احسان ايتديكنى بيـان ايتمك اوزره

﴿ اِنَّا بَلَوْنَاهُمْ كَمَا بَلَوْنَا اَصْحَابَ الْجَنَّةِ اِذْ اَقْسَمُوا لَيَصْرِمُنَّهَا مُصْبِحِينَ ﴾ بيوريور .

[محقق بز عظيم الشان اهل مكه‌يى مبتلا قيلدق ، نته‌كيم معهود باغچه صاحبلرينى مبتلا قيلديغمز كبى . زيرا ؛ باغچه صـاحبلرى يمين ايتديلر و ديديلركه البته باغچه‌نك ميوه‌سنى كيجه‌دن ديوشيرمش اولدقلرى حالده صباحه داخل اولورلر .]

فخررازينك بيانى وجهله اصحاب جنت ايله مراد؛ **يمنده صنعا جوارنده بر باغچه صاحبلريدر** . چونكه ؛ بونلرك پدرلرى صـالح بر كيمسه اولديغندن باغچه‌نك ميوه‌سنى ديوشيره‌جكنده فقرا ومسا كينه اعلان ايده‌رك آنلرك حقوقنى ويرمكله نعمتك شكرينى ادا ايدر وجناب حق‌ده باغچه‌نك ميوه‌سـنى چوق ويرردى . وقتا كه پدرلرى وفات ايدوب باغچه اولادلرينه انتقال ايدنجه آنلر اتفاق ايدرلر و « بزم عيالمز چوقدر ، پدريمز كبى فقرايه باغچه‌نك ميوه‌سنى طاغيتمق موافق دكلدر . شوحالده بز صباح اولمقسزين كيجه‌دن ميوه‌يى ديوشيره‌لم بر ده صباحلين كورسونلركه باغچه‌نك ميوه‌سى ديوشيرلمشدر » ديمكله يمين ايدرلر. آنلرك بو يمين وعهدلرى اوزرينه كفران نعمتلرينه مقابل جناب حق باغچه‌نك ميوه‌سنى ياقار بر خرابه‌زار قيلار . چونكه ؛ الله تعالى انسـانلره بوتون نعمتلرى ابتلا وامتحان ايچون ويرركه طاعتنه صرفله شكرينه دوام ايتسونلر . شو حالده شكرى ادا اولونمايان نعمت ؛ هر زمان زواله معروضدر .

ايشته مشهور باغچه صـاحبلرى نعمتك شكرينى ادا ايتمه‌مك و كيجه‌دن ديوشيروب كيمـسه‌يه كوسترمه‌مك حيله‌سنى دوشونه‌رك كيجه‌دن ميوه‌يى طوپارلامش اولدقلرى حالده البته صباحه داخل اولاجقلرينه يمين ايتديلر .

﴿ وَلَا يَسْتَثْنُونَ ﴾

[فقرانك حقنى استثنا ايدوب آيرماديلر .] ياخود [ان شاء الله ديمه‌ديلر .] آنك ايچون الله تعالى آنلرى مأيوس ايتمشدر . حالبوكه پدرلرينك عادتى ؛ ميوه‌يى ديوشيره‌جكى زمان دلال ندا ايتديروب بر سنه‌لك ارزاقنى كنديسى ايچون آييره‌رق باقيسنى فقرايه ترك وبو وسـيله ايله الالهك ويرديكى نعمتك شكرينى ادا ايتمكدى . الله تعالى‌ده آنك شكرينه مقابل

هرسنه میوهسنی بول بول احسان ایدردی . ایشته بو باغچه صاحبلرینی امتحان بیوردیغی كبی جناب حق اهل مكهدن ولید كبی نعمت صاحبلرینیده امتحان بیوردیغی بوآیتله بیان بیورمشدر .

*
* *

واجب تعالی باغچهنك خراب اولمسنك كیفیتی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَطَافَ عَلَيْهَا طَائِفٌ مِنْ رَبِّكَ وَهُمْ نَائِمُونَ * فَأَصْبَحَتْ كَالصَّرِيمِ ﴾ بیوریيور .

[آنلرك یمین ایدوب فقرانك نصیبنی استثنا ایتمهملری اوزرینه او باغچه اوزرینه ربك تعالینك بر نوع عذابی طواف ایتدی . حالبوكه باغچه صاحبلری اویقوده ایدیلر . هیچ بر شیدن خبرلری اولمادیغی حالده باغچه صباحه دیوشیرلمش كبی داخل اولدی .]

یعنی ؛ آنلرك كفران نعمت ایتمك اوزره كیجه ایله باغی بوزمق ایچون قوردقلری دولابه ودوشوندكاری حیلهیه مقابل كیجهلین باغچه اوزرینه اینن عذاب ایله صباح وقتی كورولدیكه باغچه، اوزومی بوزولمش باغ كبی اولمشدی، بوتون بوتون یاپراغی وسائرهسی یانمش محو اولمش بر خرابهزار اولارق كورولمشدر كه كأن نوری وضیاسی كیتمش كیجهنك قارانلغی كبی برحال كسب ایتمشدر .

عذابك نزولی آنجق یمین ایدنلرك باغچهلرینه اولوب دیكر قومشولرك باغچهلرینه اولمادیغنه اشارت ایچون باغچهیه راجع اولان ضمیر مفرد اولارق وارد اولمشدر . آفتك آفت سماویه اولوب آفت ارضیه اولمادیغنه اشارت ایچون استعلایه یعنی بوقاری طرفه دلالت ایدن (علی) لفظی وبو آفت یمین اوزرینه ترتب ایدوب معصیتلرندن نشأت ایتدیكنه اشارت ایچون ترتیبه دلالت ایدن فا لفظیله (فطاف) كلمهسی وعذابك كیجه ایله نازل اولدیغنه اشارت ایچون (طائفٌ) لفظی وارد اولمشدر . چونكه طائف ؛ كیجه كزنه شیئه دینور .

ایشته زمانمزده وبلكه هرزمانده باغلره وباغچهلره وسائر نعمتلره اینن عذاب وآفتلر نعمت صاحبلرینك شكرینی ادا ایتمهدكلری جهتله وقوعبولان كناهلری اوزرینه ترتب ایتدیكنه بوآیت جلیله آچیقدن دلالت ایدر . بناءً علیه ؛ انسانلرك نائل اولدقلری نعمتك

شكرینی كمال دقتله ادایه سرعت ایتمسی بر وظیفهٔ دینیهدر . شو حالده نائل اولدیغی نعمت اوزرینه كلن آفتك آنجق كندی قصورندن نشأت ایتدیكنی بیلمكده اهم والزمدر .

*
* *

واجب تعالی باغچه صاحبلرینك كوتو نیتلری نتیجهسی اولارق كیجهلین صاحبلرینك خبرلری اولمقسزین باغچهنك خراب اولدیغنی بیاندن صوكره صباح وقتی باغچه صاحبلرینك حركتلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَتَنَادَوْا مُصْبِحِينَ * أَنِ اغْدُوا عَلَى حَرْثِكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَارِمِينَ ﴾ بیوریيور .

[صباح وقتی باغ صاحبلرینك بعضیلری بعضیلرینه ندا ایتدیلر ودیدیلركه « اگر دیوشیرمك ایسترسهكز قوشلق وقتی باغچه كزه كیدك » .] ایشته باغچه صاحبلری بویله دیمكله بینلرنده قرارلاشدیردیلر. حالبوكه بوندن اولكی آیتده بیان اولوندیغی وجهله جناب حق كیجهدن میوهلرینی محو ایتدی . باغچهیه كیدهجكلری زمان بونلر سوء نیتلرینك جزاسی اولارق واقع اولان مصیبتدن خبرلری اولمادیغی جهتله آرهلرنده استشاره صورتیله باغه كیتمكی وآكسزین میوهسنی دیوشیرمسنی سویلهشدیلر وعلی العجله باغك بوزولمسنه وكیمسهیه خبر ویرلهمسنه اتفاق ایتدیلر .

*
* *

واجب تعالی یكدیكرینه تنبیهلری وجهله كیمسهیه دویورمقسزین باغچهیه كیتدكلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَانْطَلَقُوا وَهُمْ يَتَخَافَتُونَ * أَنْ لَا يَدْخُلَنَّهَا الْيَوْمَ عَلَيْكُمْ مِسْكِينٌ ﴾ بیوریيور .

[باغ صاحبلری بینلرنده واقع اولان مقاوله اوزرینه بینلرنده كیزلر اولدقلری حالده باغلرینه كیتدیلر وباغ بوزمغه كیدهجكلرینی كیمسهیه سویلهدیلر وكیزلی طوتدیلر وبربرلرینه دیرلردیكه « بوكون سزك اوزریكزه باغه محتاج فقرادن هیچ كیمسه كیرمهسون ، یوز ویرمهیك. اگر یوز بولورلرسه باشه چیقامازسكز. بناءً علیه ؛ كیمسهیه دویورمادن كیدهلم

وکیمسه‌یه یوز ویرمیه‌لم کندی کندیمزه میوه‌یی طوپلایالم تقسیم ایده‌لم .] زیرا ؛ پدریمزك زمانه قیاس اولماز . مال آز ، صاحبی چوقدر فقرایه ویرمك موافق دکلدر . »

* * *

واجب تعالی شو تصور اوزرینه قوشلق وقتی باغه کیتدکلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَغَدَوْا عَلٰى حَرْدٍ قَادِرِينَ ﴾ بیوریور .

[آنلر قوشلق وقتی قادر اولدقلری حالده فقرایی منع ایتمك قصدیله باغه کیتدیلر .]

حرد ؛ **قصد** معناسنه‌در . بوکا نظراً **معنای آیت** : [آنلر قوشلق وقتی قادر اولدقلری صورتده فقرایی منع ایتمك قصدیله باغه کیتدیلر] دیمکدر . یاخود حرد ؛ **منع** معناسنه‌در . بوکا نظراً **معنای آیت** : [آنلر قوشلق وقتی فقرایی منع ایتمك اوزره باغه کیتدیلر] دیمکدر . یاخود حرد ؛ **قحط سنه‌یه** دینور . زیرا ؛ قحط سنه‌لر انسانلری نعمتدن محروم ایتدیکی جهتله حرد اطلاقنه شایاندر . بوکا نظراً حردله مراد ؛ **خراب اولان باغ اولمق محتملدر** . زیرا ؛ خراب اولدیغی جهتله صاحبلرینی میوه‌لرندن محروم ایتدیکندن قحط اولان سنه‌یه بکزه‌مشدر . بوکا نظراً **معنای آیت** : [باغ صاحبلری کیجه وقتی باغه اینن عذاب سببیله خراب اولدیغی بیلمیه‌رك مقاوله‌لری وجهله فقرایی منع ایتمك قصد ایده‌رك خراب اولوب نعمتی قالمایان باغه قوشلق وقتی سرعتله کیتدیلر] دیمکدر .

﴿ فَلَمَّا رَاَوْهَا قَالُوا اِنَّا لَضَٓالُّونَ ﴾

[وقتا که باغی خراب اولمش کوردیلرسه « بز یولی شاشیردق یا کلیش کلدك » دیدیلر .]

صوکره دوشونوب باغك کندی باغلری اولدیغنی بیله‌رك فقرایی منع ایتمك قصد ایتدکلرندن طولایی الله تعالی کوتو نیتلرینه جزا اولارق باغی خراب ایتدیکنی بیلدکلرنجه :

﴿ بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ ﴾

[« بلکه بز باغك نعمتندن محرومز » دیدیلر .] باغی بویله خراب کورونجه درحال کندی سوء نیتلری نتیجه‌سی آفته دوچار اولدیغنی بیلدیلر ودیدیلرکه « بو بزم کناهمزك

جزاسیدر . زیرا ؛ بز فقرایی منع ایدوب نعمتدن محروم ایتمك ایسته‌دك . الله تعالی‌ده بوکا جزا اولارق بزی بو نعمتدن محروم ایتدی . چونکه ؛ (الجزاء من جنس العمل) در . یعنی عمله مقابل اولان جزا ؛ عملك جنسندن اولور . بناءً علیه ؛ بز فقرایی محروم ایتمك ایسته‌دك الله تعالی‌ده بزی محروم ایتمشدر » دیمکله اظهار اسف ایتدیلر .

* * *

واجب تعالی باغچه صاحبلرینك آفتی کورونجه قصورلرینی اعتراف ایتدکلرینی بیاندن صوکره آره‌لرنده وقوعبولان محاوراتی حکایه طریقیله بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالَ اَوْسَطُهُمْ اَلَمْ اَقُلْ لَكُمْ لَوْلَا تُسَبِّحُونَ ﴾ بیوریور .

[آنلرك عقلده زیاده اولانی دیدی که « بن دیمه‌دمی سزه ؟ کاشکه ان شاء الله دیسه ایدیکز ویاخود جناب حقه تسبیح ایتسه ایدیکز » .]

یعنی ؛ آنلر بو حال خرابی‌یه حیرت ایدنجه ایچلرندن افضل ورأی وتدبیرده ادراکی زیاده اولان برادرلری اولکی یاپمش اولدیغی نصیحتی درمیان ایده‌رك نصیحتی دیکله‌مه‌دکلرینی باشلرینه ووروق صورتیله « بن سزه الله تعالی‌یه تسبیح ایده‌رك فقرایی منع ایتمك اوزره واقع اولان اتفاقکز اوزرینه ترتب ایدن کناهکزه توبه ایتمکله عذابدن قورتولسه‌کز دها ایی اولور دیمه‌دمی ؟ » دیدی . چونکه ؛ فخر رازی وخازنك بیانلری وجهله دیکر وارثلر فقرانك استحقاقنی ویرمه‌مکه قرار ویردکلرنده ایچلرندن یالکز عاقل اولان بو ذات مخالفت ایده‌رك آنلره « بو اتفاقکز خطادر . زیرا ؛ اللهك سزه ویرمش اولدیغی نعمتك زیاده‌لنمسنه سبب اولان شکرله واجب تعالی‌یی نقایصدن تنزیه وتسبیحله مشغول اولسه‌کز حقکزده دها ایی اولور » عنوانده نصیحتلرله آنلره خطالرینی اخطار ایتمشدی . آنلرك بو نصیحتلری قبول ایتمه‌دکلرندن نشأت ایدن غضب الٰهی‌یی کورونجه نصیحت دیکله‌مه‌ینلرك حالی بویله اولوب عاقبت فلاکتدن فلاکته اوغرایاجغنی آیت جلیله بیان بیورمشدر . شو حالده بو ذات هر نقدر آنلرك حرکتلرینه راضی اولمادی ایسه‌ده آنلرله برابر مالی مشترك اولدیغندن آفت زده اولمشدر . چونکه ؛ دنیاده عاصیلرك کوتولکی

مطیع اولان کیمسه‌لره دخی آنلره یقین اولدیغندن طولایی طوقونمق عادتدر . بناءً علیه ؛ شو بی‌قصور اولان ذاتك دخی آنلر اره‌سنده دوچار خسار اولمسی اوزاق دکلدر. زیرا ؛ « قورینك یاننده یاش‌ده یانار » ضرب مثلی هرزمان وقوعاته موافقدر .

بومقامده تسبیح له مراد ؛ **ان شاء الله لفظ شریفی اولمه محتملدر** . زیرا؛ مشیت الٰهیه‌یه تعلیق ایتمك مشیتك خارجنده برشی اولامیه‌جغنی اقرار اولدیغندن بوکاده جناب حقی نقائصدن تنزیه معناسنجه تسبیح اطلاقی جائزدر وآیتك اولنده جناب حق استثنایی ترکله باغچه صاحبلرینی ذم بیورمسی‌ده بوراده تسبیح ایله مرادك **ان شاء الله کلمهٔ طیبه‌سی** اولمسنه دلالت ایدر . زیرا ﴿ ولایستثنون ﴾ **فقرانك حقنی آییرمادیلر** معناسنه اولدیغی کبی **ان شاء الله** معناسنه اولمق احتمالی‌ده اولدیغی محلنده بیان ایدلمش وهرایکی معناجه‌ده باغچه صاحبلرینی ذم اولدیغی دخی بیان اولونمشدی .

یاخود ابوالسعود افندینك بیانی وجهله بومقامده تسبیح له مراد ؛ **وقوع بولان قصورده توبه** معناسنه‌در . چونکه فقرایی صدقه‌دن منع ایتمك ؛ بر کناه اولدیغندن او کناهك قالدیرلمسی ایچون عفو الٰهی‌یه التجا ایتمکدن باشقه چاره اولمادیغی ایچلرندن عاقل اولان ذاتك نصیحت صورتیله کندیلرینی خبردار ایتمسی بومعنایه دلالت ایتمکده‌در.

* * *

واجب تعالی ایچلرندن عاقل اولان ذاتك تسبیح ایتمه‌لرینی اولجه کندیلرینه توصیه ایتدیکنی کندیلرینه باشلرینه قاقمق صورتیله تکرار اخطار ایتدیکنی بیاندن صوکره آنلرك بواخطار اوزرینه سرعتله تسبیحه باشلادقلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالُوا سُبْحَانَ رَبِّنَا اِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴾ بیوریور .

[آنلر « بز ربمزی ظلمدن تنزیه ایدرز. زیرا ؛ محقق اولارق بزلر ظالملرز » دیدیلر.]

یعنی ؛ آنلرك ایچلرنده افضل اولانی بو باغك خراب اولمسی تسبیح ایتمه‌دکلرندن نشأت ایتدیکنی کندیلرینه بیان ایدنجه آنلر « بز مربی حقیقیمز اولان ربمزك جمیع نقائصدن منزه اولدیغنی اعتقاد ایدر و بوتون افعالنده ظلمدن تنزیه ایدرز . زیرا ؛ بز

فقرانك حقنی منع ایتمکله نیت ایده‌رك بدریمزك او کوزل مسلکنی ترکله کندیمزه وفقرایه ظلم ایدر اولدق . بناءً علیه ؛ باغمزك خراب اولمسی بزم ظلممزك نتیجه‌سیدر » دیمکله اعتراف قصور ایتدیلر .

امام حسنك بیانه نظراً بوآیتده تسبیح له مراد ؛ **نمازدر** . چونکه ؛ باغ صاحبلری اهل صلاتدن اولوب نمازی ترك وتکاسل ایتملری دیکر کناهلره سبب اولدیغندن ایچلرندن اهل صلاح اولان نمازی ترك ایتمه‌ملرینی آره‌لق توصیه ایدرسه‌ده دیکله‌مه‌دکلرندن نمازله مشغول اولمادقلری کبی فقرانك حقنی دخی منعی قصد ایتملرینه بناءً الله تعالی باغلرینی خراب ایتمکله آنلری انصافه دعوت ایتمسی اوزرینه درحال نمازه سرعتله تسبیحه باشلایارق اعتراف قصور ایتدیلر ، لکن بعد خراب البصره .

* * *

واجب تعالی باغچه صاحبلرینك اعتراف قصور ایتدکدن صوکره بینلرنده سویله‌شدکلری سوزلری وجریان ایدن احوالی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَاَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ يَتَلَاوَمُونَ ﴾ بیوریور .

[شو فلاکته سبب کندی جرملری اولدیغنی اعتراف ایدنجه بعضیلری بعضیلرینه بربرلرینی لوم ایدر اولدقلری حالده توجیه خطاب ایتدیلر، فلاکت میدانه کلنجه یکدیکرینه عطف جرم ایتمکه باشلادیلر .]

فخر رازینك بیانی وجهله بریسی دیکرینه « بوحیله‌لری سن او کرندك بوفلاکته سن سبب اولدك » ، دیکر بریسی اوبرینه « فقرانك حقنی ویرمه‌یوب بخل ایتمکه بزی سن سوق ایتدك » ، اوچنجی بریسی اوبرینه « فقرایه ویررسه‌ك بز فقیر اولورز دیمکله بزی قورقوتدك » کبی هرکس قباحتی اوزرندن آتمق ایسته‌دی. والحاصل « ایشك قباحت اولدیغی آکلاشیلنجه صوجه صاحب اولماز » دنیلدیکی کبی « بو قباحت سندندر ، بندندر . سن شونی دیدك ، بن بونی دیه‌دم » دیه‌رك یکدیکرینه قهر ایتمك انسانلرده عادتدر. چونکه

قباحت؛ خباثت اولدیغندن هرکس صاقلامق ایستر . بناءً علیه؛ یکدیکرینه عطف قصور ایتمك انسانلرده هرزمان عادتدر .

***

واجب تعالی اعتراف جرم ایتدکلرینی بیاندن صوکره بوجرملرینی پك بویوك عد ایتدکلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالُوا يَا وَيْلَنَا اِنَّا كُنَّا طَاغِينَ * عَسٰى رَبُّنَا اَنْ يُبْدِلَنَا خَيْرًا مِنْهَا اِنَّا اِلٰى رَبِّنَا رَاغِبُونَ ﴾ بیوریيور .

[آنلر « ای بزم هلاککز نره‌ده ایسه‌ك کل ! بز ندا ایدر سکا چاغیریرز . زیرا؛ بزحدیمزی تجاوز ایتدك . بناءً علیه؛ بزطاغیلردن اولدق . امید ایدرزکه بزم ربمز یقین وقتده خراب اولان باغچه‌مزه بدل دها خیرلیسنی بزم ایچون خلق ایدر . زیرا؛ بز ربمزدن خیر ایسته‌ییجی‌یز » دیدیلر] .

یعنی؛ آنلر جرملرینك کندی حقلرنده طغیان اولدیغنی اقرار ایتدکدن صوکره تائب ومستغفر اولوب توبه‌لرینك قبولنی امید ایده‌رك دیدیلرکه « امید ایدرزکه ربمز اولکی باغچه‌مزدن دها خیرلیسنی بزه احسان ایدر . زیرا؛ بز توبه‌مزله عفو الٰهی‌یه التجا واخلاصمزله رحمت الٰهیه‌یه دخالت وخطامزی اعترافله لطف الٰهیدن استمداد ایده‌رك ذات الوهیتندن خیر ایسترز وامید ایدرزکه یقینده بزم ایچون خیر خلق ایدر، بزلری مأیوس ایتمز » ایشته باغچه صاحبلری بویله دیمکله درکاه الوهیته مراجعت ایتدیلر .

فخررازینك بیانی وجهله شومراجعت باغچه صاحبلرندن یالکز دنیا ایچون اولدیغی جهتله آنلر حقنده توبه اولمامق احتمالی وارایسه‌ده اکثر علما عندنده توبهٔ خالصه اولدیغنده شبهه یوقدر . چونکه؛ آیتلرك سوقی و الفاظك بیانی وقصور صاحبلرینك جرملرینی اقرارله تضرع ونیازلری و نفسلرینی ظلمله وطغیانله ذم ایتملری وبوندن صوکره رحمت الٰهیه‌دن امید وار اولدقلرینی صراحةً بیان ایله‌ملری خلوصلرینه دلالت ایتدیکی جهتله شو مراجعتلرینك توبه اولمسنی تأیید ایتمکده‌در .

ابوالسعود افندینك بیانی وجهله ابن‌مسعود حضرتلرندن روایتده توبه اولدیغنه

دلالت ایدر. چونکه؛ ابن‌مسعود حضرتلری « بوقومك نفسلرینی اصلاحله خالص قوللردن اولدقلرینه بناءً الله تعالی‌نك آنلرك صدق خلوصلرینی بیلنجه آنلره اولکی باغچه‌لرندن دها خیرلی باغچه احسان ایتدیکی بکا بالغ اولدی » بیورمشدر . ایشته بو روایت شو مراجعتك توبه اولدیغنی اشعار ایتدیکی کبی توبه‌نك قبولنه دخی دلالت ایدر .

خلاصه؛ مال واولادی الله تعالی‌نك انسانه امتحان ایچون ویردیکی و اکر خیره صرف ایدرسه فائده‌سنی کوره‌جکی و اکر شره صرف ایدرسه عاقبت هلاك اولاجغی و اکر شردن رجوعله توبه ایدرسه توبه‌سنك قبول اولوناجغی بو آیتلردن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

***

واجب تعالی بوندن اولکی آیتلرك احکامنی اجمالاً بیان ایتمك اوزره ﴿ كَذٰلِكَ الْعَذَابُ وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ اَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴾ بیوریيور .

[ایشته عذاب دنیا بویله‌جه اولور . ذات الوهیتمه یمین ایدرم‌که بیلمش اولسه‌لر عذاب آخرت دها بویوکدر] .

یعنی؛ ناصل‌که شو باغ صاحبلرینك کناهلری اقتضاسی باغلرینی خراب ایتمکله آکسزین آنلره عذاب ایتدك . ایشته اویله‌جه مکه اهالیسنه‌ده عذاب ایدرز و آخرت عذابی عذاب دنیادن دها بویوکدر. اکر عاصیلر بیلمش اولسه‌لر کناهلرندن وازکچرلر ولکن بیلمه‌دکلری ایچون کناهلرنده دواملہ عناد ایدرلر .

بو آیت بوندن اول کچن آیتلرك احکامنه نتیجه قبیلندندر وبو نتیجه ایله جناب حق مکه اهالیسنی تهدید بیوریيور. چونکه؛ مذکور باغ صاحبلرینك عذابنی بیاندن صوکره « ایشته عذاب دنیا عاصیلر حقنده بویله‌جه آکسزین کلیر » دیمك « ای مکه اهالیسی ! عاصیلرك حالنی و دنیاده عذابلرینی کوردیکز آ . اکر سزده عصیانکزده دوام ایدرسه‌کز سزه‌ده بو دنیاده بویله‌جه بلا وعذاب کلیر » دیمکدر والی یوم القیام کله‌جك انسانلرك جمله‌سنه‌ده بوخطاب شاملدر . بناءً علیه؛ بوکبی وصایادن هرکسك حصه‌مند

اولمسى لازمدر . زيرا قرآنده بو مثللو كچمش وقعه‌لرى بياندن مقصد ؛ هركسى انصاف وعبرته دعوت ايتمكدر .

***

واجب تعالى مجرملرك حاللرينى بياندن صوكره صالح اولان كيمسه‌لرك حاللرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴾ بيوريبور .

[محقق متقيلر ايچون ربلرى عندنده تلذذ ايده‌جكلرى جنتلرى واردر .]

يعنى ؛ كفر وسائر كناهلردن قاچينان كيمسه‌لر ايچون ربلرينك خزينه‌سنده حاضرلانمش نعمتى بول جنتلر واردر .

اتقا ؛ **كناهدن صاقينمه** ، متقى ؛ **كناهدن قاچيجى** ديمكدر . بومقامده **هركناهدن صاقينان كيمسه‌لره** شامل اولديغنه اشارت ايچون (متقين) لفظى **استغراقه** دلالت ايدن لام ايله وارد اولمش وكناهدن صاقينان متقيلرك شرفلرينه اشارت ايچون رب اسم شريفى متقيلره راجع **ضميره** مضاف قيلنمش ومتقيلرك ثوابلرينك ضياعدن محفوظ اولديغنه اشارت ايچون **محفوظيته** دلالت ايدن (عندَ) كلمه‌سى وارد اولمشدر . چونكه جنتلرك ربمزك عندنده اولديغنى بيلديرمك ؛ محفوظ اولديغنى بيلديرمكدر . جنّاتك **نعيمه** اضافتى بيانيه اولديغندن (جناتِ النعيمِ) ديمك؛ عين نعمت اولان جنت ديمكدر. بوكا نظراً **معناى آيت** :

[حرام اولان شيلردن قاچينان ايى كيمسه‌لر ايچون ربلرينك عندنده راحتلرينى تأمين ايدن وعين نعمتدن عبارت اولان جنتلر وار] ديمكدر .

ابوالسعود افنديك بيانى وجهله بوآيت نازل اولونجه كافرلر مؤمنلره « بز دنياده مال وثروت جهتندن سزدن افضلز . بناءً عليه ؛ آخرتده دخى سزدن افضل وزنكين اولاجغمزده شبهه يوقدر » ديمشلردى .

***

واجب تعالى كافرلرك بوسوزلرى اوزرينه آنلرى رد ايچون ﴿ أَفَنَجْعَلُ الْمُسْلِمِينَ كَالْمُجْرِمِينَ * مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ ﴾ بيوريبور .

[بز مسلملرى كافرلر كبى قيلامايز . سزك ايچون نه اولدى كه مسلملرله مساوى اولديغكزه حكم ايدرسكز ؟]

يعنى ؛ اخلاق فاسده صاحبلرى كنديلرينك اخلاق حميده صاحبلرينه مساوى اولاجقلرينىمى اعتقاد ايدرلر ؟ بز اهل اسلامى اهل كفره مساوى قيلارمى‌يز ؟ البته مسلملر مجرملر كبى اولاماز. چونكه ؛ مطيع اولان بر كيمسه‌نك عاصى اولان بر كيمسه‌يه اللهك انعام واحسانده مساوى اولمسى جائز اولاماز . زيرا ؛ عابد عبادتنك مكافاتى وعاصى‌ده عصيانك عذابنى كورمك عين عدالت اولديغندن بونك خلافنه مساوات عين ظلمدر وحكمت تكليفه موافق اولان‌ده بودر . چونكه ؛ كافرلرك ديدكلرى كبى ايىلرله كوتولر آره‌سنده فرق اولمسه عبادتله تكليفده برفائده اولمازدى . بناءً عليه ؛ البته بينلرنده فرق اولاجقدر . شوحالده سزه نه كبى شى عارض اولدى كه كندى آرزوكزه موافق اولان شيلرله حكم ايدرسكز وبو حكمى نره‌دن آليورسكز ، بوكا دليلكز نه‌در وبويله كيفكزه كوره حكمدن قورقماز واوتانمازميسكز ، كافرله مؤمن الله تعالى عندنده مساوى اولورمى ؟

فخر رازينك بيانى وجهله بو آيتده مجرم؛ **كافر** مقابلنده ذكر اولونديغى جهتله مسلم ؛ **مؤمن فاسقده** شاملدر . چونكه مجرم؛ على الاطلاق كافر اولديغندن فاسق اولان مؤمنلر مجرمدن خارجلردر . بناءً عليه فرق ضاله‌دن معتزله‌نك « فاسقلر مجرمده داخلدر جنته كيره‌مز » ديدكلرى سوزلرى مردوددر و (المسلمين) لفظنك **الف لام** ايله ورودى **استغراقه** دلالت ايتديكى جهتله ولوفاسق اولسون هرفرد مسلمه شاملدر. چونكه فاسق اولان بر مؤمنك كنديسنده بالفعل صفت ايمان موجود اولان هر شخصه مسلم دنيلديكى كبى او شخص هرنقدر فاسق اولسه دخى مرتبه‌ده كافره مساوى اولاماز . زيرا ؛ اهل ايمان نور ايماندن هر وقت استفاده ايدر ، كافر ايسه هروقت كفرينك جزاسنى كوره‌جكدر . بناءً عليه ؛ مؤمن ، فاسق اولسه دخى كافر اولماز .

***

واجب تعالى كافرلرك « بز دنياده راحت اولديغمز كبى آخرتده دخى مؤمنلردن

زیاده راحت اولورز، هیچ اولمازسه مؤمنلره مساوی اولورز » دییه‌رك ویرمش اولدقلری حکملری تعجبه شایان اولدیغنی وکافرك مسلمه مساوی اولامیه‌جغنی بیاندن صوکره بوحکملرینك احتجاجه ألویریشلی بردلیله مستند اولمادیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اَمْ لَكُمْ كِتَابٌ فِيهِ تَدْرُسُونَ * اِنَّ لَكُمْ فِيهِ لَمَا تَخَيَّرُونَ ﴾ بیوریبور .

[یوقسه سزك ایچون بر کتاب نازل اولدی‌ده او کتابده‌می اوقویورسکز وسزك ایچون ایسته‌دیککز شیئك اولاجغی او کتابدن آلوبده‌می حکم ویریبورسکز ؟]

یعنی ؛ ای مشرکلر ! آخرتده مؤمنلره مساوی اولاجغکزی کندی رأی فاسدیکزله‌می حکم ایدییورسکز، یوقسه سزك ایچون کتاب وارده آنده‌می اوقویورسکز و کوکلکزك ایسته‌دیکنك اولاجغی او کتابدن‌می بیلیورسکز ؟ بویله ألکزده بر سند اولمادیغی حالده ناصل جسارت ایدییور وحکم ویریبورسکز .

تخییر ؛ **بر شیئك خیرلیسنی آلوب دیکرینی ترك ایتمکدر** . بومقامده ایسه کافرلر دنیاده مال وشرف بزم اولدیغی کبی آخرتده دخی هر شیئك خیرلیسی بزم ایچوندر دییه‌رك حکم ایتدکلرینی بیانله واجب تعالی آنلری توبیخ بیوریبور . ألنده سند اولمقسزین بر شیئه حکم جائز اولمادیغنه بوآیت دلالت ایدر. بالخاصه عقائد دینیه‌ده دلیلسز حکم خطادن خالی اولامیه‌جغی جهتله اصلا جائز اولاماز .

*
* *

واجب تعالی سندسز ودلیلسز حکم ایتمك خطادن سالم اولمادیغی جهتله کندی آرزولری وجه اوزره دلیلسز حکم ایدنلری توبیخ ایتدکدن صوکره دیکر نوعله توبیخ ایتمك اوزره ﴿ اَمْ لَكُمْ اَيْمَانٌ عَلَيْنَا بَالِغَةٌ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ اِنَّ لَكُمْ لَمَا تَحْكُمُونَ ﴾ بیوریبور .

[یوقسه سزك ایچون بزم اوزریمزده شدتلی ویوم قیامته قدر دواملی یمین‌می وارکه آرزوکز وجه اوزره حکمه جسارت ایدییورسکز ؟]

یعنی ؛ ای مشرکلر ! دنیاده اولدیغی کبی آخرتده دخی رفاه وسعادت اوزره

اولاجغکزه حکمه جسارتی نره‌دن آلیورسکز ، یوقسه سزك ایچون بزم اوزریمزده یمین ایله تأکید اولونمش وقیامته قدر باقی عهدمی وارکه وآرزوکز وجه اوزره حکم ایتدیککز شیئك سزك اولاجغنه دائر بزدن یمین‌می آلدیکزکه حکم ایدییورسکز وسزك ألکزده حکمه سند بزم یمینمزمی‌وار؟ البته یوقدر. زیرا؛ آرزوکز وجه اوزره حکم ایتدیککز شیلرك سزك اولاجغنه دائر بز سزی یمین ایله تأمین ایتمه‌دك وبویله بر عهدده ویرمه‌دك . ناصل اولویورکه ایسته‌دیککز کبی حکم ایدرسکز. شوحالده حکمکز باطلدر .

*
* *

واجب تعالی کافرلری ایسته‌دکلری وجه اوزره حکمه جسارتلرندن طولایی بر قاچ جهتله توبیخ ایتدکدن صوکره مجرملری الزام ایچون بعض سؤال ایراد ایتمسنی حبیبنه امر ایتمك اوزره ﴿ سَلْهُمْ اَيُّهُمْ بِذٰلِكَ زَعِيمٌ ﴾ بیوریبور .

[سؤال ایت یا اکرم الرسل ! اوکافرلردن‌که آنلردن هانکیسی شوحکمك اثباتنه کفیلدر .] واثباتی هانکیسی درعهده ایده‌بیلیرسه میدانه چیقسون‌ده کوره‌لم . دنیاده‌کی کبی آخرتده دخی مسرور اولاجقلرینی اثبات ایتسون. نه‌ایله ایده‌جك ، الده دلیلی نه‌در؟

زعیم ؛ **کفیل اولان و بر ایشی اصلاحه مأمور ایدیلن و او ایشه اوزرنده دوران کیمسه‌یه** دینور.

شو حالده **معنای نظم** : [شو حکمی اثباته کفیل اولاجق و اصلاح و تصحیحنه مأمور اولاجق آنلردن کیمدر ؟ سؤال ایت] دیمك اولور .

ابوالسعود افندینك بیانی وجهله شو سؤال ؛ کافرلری الزام و اسکات ایچوندر . زیرا ؛ آنلرك ادعا ایتدکلری حکمك اثباتی آنلر ایچون ممکن دکلدر . چونکه کافرلر ؛ کافر اولدقلری حالده آخرتده مؤمندن زیاده خیره وکرامته نائل اولاجقلرینه حکم ایتدیلر. بو ایسه نظر شرعده ممتنع اولدیغندن بو حکمك اثباتنه کفالت آنلر ایچون محال اولان بر شیئه کفالت قبیلندندر .

*
* *

واجب تعالی کافرلرك دعوالرینه دلیل اولمادیغی بیاندن صوکره بو اعتقادده شریکلرینك

اولوب اولمادیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اَمْ لَهُمْ شُرَكَٓاءُ فَلْيَأْتُوا بِشُرَكَٓائِهِمْ اِنْ كَانُوا صَادِقِينَ ﴾ بیوریبور .

[یاخود آنلر ایچون بو اعتقادده شریكلریمی واردر ؟ اكر شریكلری وارسه و سوزلری دوغری ایسه شریكلرینی كتیرسونلر .]

یعنی ؛ بو دعواده یالكزلرمی یوقسه كندیلری ایله برابر بو دعوایه شریك اولانلرده وارمیدر ؟ اكر سوزلری دوغری ایسه شریكلرینی كتیرسونلرده كوره‌لم . البته كتیره‌مزلر . چونكه ؛ آخرتده كافرله مؤمنك مساوی اولمسنه آنلر ایچون عقلاً و نقلاً دلیل یوق كه كتیره‌بیلسونلر و دلیل اولمادیغی كبی بویله معقول اولمایان بر دعواده آنلره موافقت ایدر هیچ بر عاقلده بولونمیه‌جغنه بناءً جناب حق آنلری عاجز قیلمق ایچون شریكلری وارسه كتیرملرینی امر بیورمشدر .

یاخود فخر رازینك بیانی وجهله شركا ایله مراد ؛ **الله تعالی‌یه شریك اعتقاد ایتدكلری بوتلردر** . بوكا نظراً **معنای آیت** : [شو دعوایی اثباتده كفیل آنلردن بریسیمیدر ، یوقسه آنلرك الله تعالی‌یه شریك اعتقاد ایتدكلری شیلرمی كفیلدر ؟ اكر شریك اعتقاد ایتدكلری شیلر بو دعوایی اثباته كفیللر ایسه و سوزلری دوغری ایسه آنلری كتیرسونلرده كوره‌لم كه اثبات ایدرلرمی ؟] دیمكدر .

بو آیتلر هیچ بر وجهله آنلرك بو دعوایی اثباته قادر اولمادقلرینی اثبات ایتمشدر . چونكه ؛ بیان اولوندیغی وجهله آنلر ایچون كتاب یوق كه بو دعوایی او كتابدن اثبات ایتسونلر والله تعالی عندنده بر عهدلری یوق كه كافرك مؤمنه مساوی اولاجغنی او عهدله اثبات وتأمین ایله‌سونلر و بو دعوایی اثباته آنلر ایچون بر كفیل یوق كه الله تعالی بو حكمه ضامن و كفیل اولسون . شو حالده هیچ بر وجهله بو دعوایی اثبات ایچون اللرنده احتجاجه صالح بر وثیقه یوقدر كه او دعوایی اثباته قادر اولسونلر .

* * *

واجب تعالی مشركلرك هیچ بر وجهله دعوالرینی اثباته قادر اولمادقلرینی بیاندن صوكره آخرتده واقع اولاجق رسوایلقلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ وَيُدْعَوْنَ اِلَى السُّجُودِ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ * خَاشِعَةً اَبْصَارُهُمْ تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ ﴾ بیوریبور .

[ای حبیبم ! ذكر ایت سن شول كونی آنلره كه او كونده حقائق امور كوكندن آچیلیر . و آنلر سجده‌یه دعوت اولونورلر و دعوت اولونونجه كوزلری یورغون و ذلیل اولدقلری و هر طرفلرینی ذل و مسكنت چویرمش اولدیغی حالده آنلر سجده‌یه قادر اولامازلر .]

یعنی ؛ آنلر مؤمنلره آخرتده مساوی ویاخود افضل اولاجقلرینی ادعا ایدیورلر . سن آنلره هر حقیقتك میدانه چیقاجغی كونی ذكر ایت او كونده آنلر حضور الٰهیده سجده‌یه دعوت اولونورلر ولكن آنلرك كوزلری قورقوجی و یورولیجی و هر طرفلرینی ذل و مسكنت بورومش اولدیغی حالده آنلر سجده‌یه دعوت اولونورلر و لكن سجده‌یه قادر اولامازلر . زیرا ؛ او كونك شدتندن آنلر حیرتلر و دهشتلر ایچنده نه یاپاجقلرینی بیله‌مزلر . مؤمنلر ایسه نور ایمانله مستغرق وكمال شوق و سرورله میدانه چیقار ربلرینه سجده ایدرلر .

ابوالسعود افندینك بیانی وجهله سرور وغموم كوزه هر اعضادن زیاده نمایان اولدیغندن جمله اعضایه عارض اولان **قورقو** معناسنه اولان **خشوع** ذكر جزؤ ارادهٔ كل قبیلندن **كوزه** اسناد اولونمشدر كه جمله اعضایه عارض اولان كدردن كنایه‌در . چونكه ؛ كوزلرده كوریلن قورقو وذل و مسكنت هر اعضانك قورقوسنه و ذل و مسكنتنه دلالت ایدر .

فخر رازینك بیانی وجهله بونلرك سجده‌یه دعوت اولونملری توبیخ و عنف و شدت ایچوندر ، یوقسه تكلیف ایچون دكلدر . زیرا عبادت ؛ دنیایه مخصوص اولدیغندن آخرتده تكلیف یوقدر .

او كونك شدت و دهشتی صوك درجه‌یه واراجغنه اشارت ایچون (ساقٍ) لفظی **تعظیمه** دلالت ایدن **تنوین** ایله وارد اولمشدر . و كندیلرینك تحسرلری زیاده اولسون ایچون بل كمیكلری مفصلسز ، یك نسق اوزره اكلمز و بوكولمز تك بر كمیك قیلنمقله سجده‌یه دعوته اجابت قصد ایدرلرسه‌ده قادر اولامازلر بر حالده دهشت ایچنده قالیرلر .

خلاصه ؛ هر حقیقتك میدانه چیقدیغی كون كه یوم قیامتده مشركلرك سجده‌یه دعوت

اولونوب مقتدر اولامیه‌جقلری و کوزلری قورقوجی و هر طرفلرینی ذلت و مسکنت قاپلایوب اهل محشر آره‌سنده رذیل و رسوای اولاجقلری بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی کافرلرك آخرتده سجده‌یه دعوت اولونوب سجده‌یه مقتدر اولامیه‌جقلرینی بیاندن صوکره دنیاده سجده‌یه دعوت اولوندقلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَقَدْ كَانُوا يُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ وَهُمْ سَالِمُونَ ﴾ بیوریور .

[حالبوکه آنلر دنیاده اعضالری تام ، بدنلری صاغلام و نماز قیلمغه مقتدر اولدقلری حالده دنیاده سجده‌یی جامع اولان نمازه مؤذنلر واسطه‌سیله دعوت اولونورلر ولکن اجابت ایتمزلردی. حالبوکه اجابتلرینه بر مانعده یوقدی .] زیرا ؛ مؤذنك اذانی اوزرینه جامعه وجماعته دواملرینی منع ایدربرشی بولونمازدی . ایشته دنیاده اجابته مقتدر اولدقلری حالده اجابت ایتمه‌دکلرینه جزا اولارق آخرتده سجده‌یه دعوت اولونورلر ولکن تذلیل ایچون قدرتلری سلب اولونور ، اجابتك فائده‌سی اولمادیغی حالده اجابت ایتمك ایسترلر . آنجق سجده‌یه قدرتلری اولمادیغندن حسرتلری تزاید ایدر .

فخررازینك بیانی وجهله بو آیت نمازه دعوت اولونوبده اجابت ایتمه‌ینلری ذم اولدیغی کبی جماعت مسلمینی ترك ایدنلر حقنده‌دخی وعیدی متضمندر . بناءً علیه ؛ جماعته کیتمه‌نك واجب اولدیغی بیان ایدن فقهانك بیانلرینه بو آیت دلالت ایدر . اما علماء حنفیه عندنده جماعتله نماز قیلمق واجب اولمایوب سنت مؤکده اولدیغندن جماعی ترك ایتمك عذاب ایجاب ایتمزسه‌ده ترك ایدن کیمسه‌نك ذمنی موجب اولور . بناءً علیه ؛ جماعته کیتمه‌ینلر شریعت نظرنده مذموملردر .

*
* *

واجب تعالی کناهکار اولانلری یوم قیامتك شدتیله قورقوتدقدن صوکره کندی قهر وغضبیله قورقوتمق اوزره ﴿ فَذَرْنِي وَمَنْ يُكَذِّبُ بِهَذَا الْحَدِيثِ سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ ﴾ بیوریور .

[یا اکرم الرسل ! آنلر سنك دعوتکه اجابتدن تمرد ایدر و اوزاق اولونجه سن بنی وشو قرآنی تکذیب ایدنلرله حالمزه ترك ایت . زیرا ؛ بز عظیم الشان محقق آنلره بیلمه‌دکلری جهتدن درجه درجه عذاب انزال ایدرز]

یعنی ؛ آنلرك ایمان ایتمه‌دکلرندن کدر ایتمه ، سن آنلری بزه حواله ایت . زیرا ؛ بز آنلردن سکا ایمان ایتمه‌یوب قرآنی تکذیب ایتدکلری ایچون انتقام آلمغه کافی‌یز . بناءً علیه ؛ دشمنلرك حاللرندن محزون اولما . چونکه ؛ بز آنلرك بیلمه‌دکلری جهتدن آنلره درجه درجه عذاب کوندریرز .

فخر رازینك بیانی وجهله استدراج ؛ **هر نه زمان کناه ایشلرلرسه الله تعالینك نعمتلرینی چوغالتوب آنلرك ده او کناهه استغفاری و نعمته شکری اونوتمالریدر** . زیرا ؛ کناهلرینه قارشی نعمتك کلمسنی کندیلرینه بر ایلك ظن ایده‌رك تکرار کناهه جسارت ایتملری درجه درجه عذابلرینی آرتیرمقدر و آنلر بو نعمتك هلاکلرینه سبب اولاجغنی بیلمیه‌رك کناه اوزرینه کناه ایشله‌ملری عذاب اوزرینه عذاب اولارق درجه درجه عذابده یوقاری چیقمقدر . زیرا ؛ الله تعالی آنلره ایکی جهتله عذاب ایدر . چونکه ؛ کناهلرینه عذاب ایتدیکی کبی استغفاری وشکری ترك ایتدکلرینه دخی عذاب ایدر . بوکا نظراً معنای آیت :

[بز آنلرك ، کناهلری یکیله‌ندکجه نعمتلرینی دخی یکیلر وعذابلرینی زیاده‌له‌ندیریرز . آنلر ایسه نه اولدیغنی بیلمزلر حتی او نعمتلری کندی حقلرنده مؤمنلر اوزرینه تفضل عد واستحقاقلری ظن ایدرلر . حالبوکه او نعمت ظن ایتدکلری شی حقلرنده نقمت و عین فلاکتدر] دیمکدر .

*
* *

واجب تعالی کافرلر حقنده نعمتك استدراج اولدیغی بیاندن صوکره آنلره مهلت ویردیکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَأُمْلِي لَهُمْ إِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ ﴾ بیوریور .

[بن قرآنی تکذیب ایدنلره مهلت ویریرم . زیرا ؛ بنم حیله‌دن عبارت اولان احسانم غایت قوتلیدر .] چونکه ؛ بن آنلرك اجلنه مساعده ایدر عمرلرینی اوزاتیرم که کناهلری چوق اولسون . زیرا ؛ بنم حیله‌یه بکزه‌ین کیدم غایت قوتلیدر . بن آنلره احسان ایدرم.

آنلر او احسانى كندى حقلرنده خير ظن ايدرلر . حالبوكه او احسان آنلرك سبب هلاكيدر . ايشته آنلر حقنده احسانك سبب سلامت اولاجغى ظن ايدركن سبب هلاك اولمسى حيله‌يه بكزه‌ديكى ايچون اسماله دن صيد معناسنه اولان كيدله تعبير اولونمش واحسانك هلاكه سببيتى غايت قوتلى اولديغنه اشارت ايچون متانت ايله توصيف ايدلمشدر وكناهكار اولانلرك اعتذاره مجاللرى اولماسون و هلاكه استحقاقلرى بينهٔ واضحه ايله اولسون ايچون دنياده آنلره عمرله و ماللة و منصب و جاهله مساعده ايدلمش وتائب ومستغفر اولاجق چوق زمان ترك اولونمشدركه بر ديه‌جكلرى قالماسون . حالبوكه كيد الٓهى‌يه كيمسه واقف اولاماز وهيچ برشى عذاب الٓهى‌يه قارشى كله‌من .

* * *

واجب تعالى استدراج اولارق كافرلره مهلت ويرديكنى بياندن صوكره بو قدر مهلته قارشى تكليفى قبولدن امتناع ايتملرينى ايجاب ايدر برشى اولماديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ اَمْ تَسْئَلُهُمْ اَجْراً فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَ ۞ اَمْ عِنْدَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُبُونَ ﴾ بيوريور .

[يا اكرم الرسل ! مشركلر سنك ارشاديكى و احكام شرعيه‌يى كنديلرينه تبليغكى انكارمى ايديورلر ، يوقسه تبليغكه مقابل سن آنلردن اجرت ايستدكده اجرت ماليه‌يى بورجلانمق ايچونمى تكليفكى آغير كوريورلر ، يوقسه آنلرك غيبه اطلاعى وارده آنك اوزرينه‌مى ايسته‌دكلرى حكمى يازيورلر ؟]

يعنى ؛ آنلره حسبةً لله تبليغ ايدوب نقصانلرينى اكمال ايله دوغرى يوله سوق ايتمك اوزره كنديلرينه واقع اولان نصيحتكى انكارمى ايديورلر ، يوقسه تبليغ مقابلى اجرت ايسته‌ديكى‌مى ادعا ايديورلرده بو اجرتدن طولايى احكام شرعيه‌يى آغير كوريورلر ؟ حالبوكه آنلردن اجرت ايسته‌مه‌ديكك ايچون يالكز آنلرك منفعتنه اولان تبليغى قبولدن قاچينملرينه بر سبب يوقدر . يوقسه آنلر برطاقم مغيباتى بيليورلرده آكا باقارق بولوندقلرى احوالك ثواب اولديغنه حكم ايده‌رك يازيورلر و مؤمنلردن كنديلرينك افضل اولديغنه حكم ايدوب كفرلرنده عناد ايديورلر وهانكى دليله استناد ايده‌رك كنديلرينك مؤمنلردن

افضل اولدقلرينه حكم ويريورلروهانكى عذره بناءً ايده‌رك سنك دعوتكه اجابتدن امتناع ايله‌يورلر ؟ يوقسه غائبه حكم‌مى ايديورلر وياخود اجرت ايسته‌دكده آلتندن قالقاميه‌جقلرى ايچونمى آغير سينيورلر ؟ بونلردن هيچ بريسى اولماديغى حالده آخرتده حضور الٓهيده نه كبى معذرت بيان ايده‌جكلردر .

* * *

واجب تعالى مجرملرك مسلكلرى سقيم اولديغنى بياندن صوكره بو سقيم مسلكلرندن متأثر اولمايوب صبرايتمسنى رسولنه توصيه ايتمك اوزره ﴿ فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تَكُنْ كَصَاحِبِ الْحُوتِ اِذْ نَادٰى وَهُوَ مَكْظُومٌ ﴾ بيوريور .

[آنلر كفرلرنده دوام ايدنجه يا اكرم الرسل ! سن ربك تعالى‌نك آنلر حقنده امهالنه وسكا نصرتنى تأخيرينه صبر ايت وعجله ايتمكده يونس عليه السلام كبى اولما . زيرا ؛ سنك حالك بالغك صاحبى اولان يونس عليه السلامك غضبله قلبى طولو اولديغى حالده ندا ايتديكى وقتده‌كى حالى كبى اولماسون .]

يعنى ؛ اى رسول مكرم ! سن اوامر الٓهيه‌يى تبليغ ايتدكجه كافرلرك كفرلرنده عنادينه متأسف اولما ، ربك تعالى‌نك حكمنه صبر ايت وآنلرى مؤاخذه‌ده عجله ايتمه وآنلره استدراج قبيلندن ويريلن نعمتلره و سكا نصرتك تأخيرندن محزون اولما وقومكه عذابك على العجله كلمسنى ايسته‌مكده بالغه مصاحبت ايدن يونس عليه السلام كبى اولما . زيرا ؛ يونس عليه السلام قومنه عذابك كلمسنى صورت مستعجله‌ده ايسته‌دى وبالغه ياران اولدى واووقتده پرغضب بالغك قارنندن ندا ايتدى وربسنه چاغيردى . سن ده آنك كبى عجله ايتمه كه آنك مبتلا اولديغى حزن ايله سن ده مبتلا اولميه‌سك . زيرا غضبك عاقبتى ندامت وعجله‌نك عاقبتى ملامت وصبرك عاقبتى ايسه سلامتدر .

فخر رازى وخازنك بيانلرى وجهله بو آيتده واجب تعالى رسولنى عجله ايتمكدن نهى بيورمشدر . زيرا ؛ يونس عليه السلامك قومى عصيانده دوام ايدوب نصيحتنى ديكله‌مه‌دكلرينه تحمل ايتميه‌رك قومنك هلاكنى جناب حقدن ايسته‌مسى اوزرينه الله تعالى‌نك كوندرمش اولديغى عذابك امارهلرى كورولونجه يونس عليه السلام قومنك ايچندن چيقوب

کیتمش وبالق آنك رفاقتیله مشرف اولمش ایسه‌ده کندیسی بر چوق الم وکدره تصادف ایتدی . بناءً علیه ؛ جناب حق رسولنی عجله ایتمکله بعض حزن وکدره تصادف ایتمکدن منع ایتمشدر . ویاخود معنای آیت : [ای حبیبم ! رسالتی ادا واحکامی تبلیغده ربك تعالی‌نك حکمنه صبر ایت که وحی الٰهی‌یی تبلیغده وامتکی ارشادده حاصل اولان محنت ومشقتدن متأثر اولمیه‌سك] دیمکدر .

***

واجب تعالی یونس علیه‌السلامك بعض حالنه اشارتدن صوکره ذات الوهیت طرفندن آنك حقنده واقع اولان نعمتی بیان ایتمك اوزره ﴿ لَوْ لَا أَنْ تَدَارَكَهُ نِعْمَةٌ مِنْ رَبِّهِ لَنُبِذَ بِالْعَرَاءِ وَهُوَ مَذْمُومٌ ﴾ بیوربیور .

[اگر حضرت یونسه ربی طرفندن بر نعمت عظیمه واصل اولمسه ایدی کندی نفسنی لوم ایدر اولدیغی حالده اوتدن وصودن خالی براووه‌یه آتیلوردی .]

یعنی ؛ یونس علیه‌السلام قومنك حالنه غضب ایده‌رك آنلرك آره‌سندن چیقمقده عجله ایتمه‌سی اوزرینه اگر ربسندن استغفار کبی بر نعمت عظمی تدارك ایتمسه وتوفیق اولمسه ایدی کندی ذاتی طرفندن نفسی لوم وذم اولونمش اولدیغی حالده منفعتدن خالی بر صحرایه آتیلوردی ولکن جناب حق واقع اولان ذله‌سنه استغفاری درحال توفیق بیوردی . بناءً علیه ؛ ذات نبویلری استغفاره دواملە نعمت الٰهیه‌یه مستغرق اولدی .

فخررازینك بیانی وجهله بو آیتده نعمت ایله مراد ؛ **واجب تعالی‌نك یونس علیه‌السلامه استغفاری توفیق بیورمسیدر** . شو حالده انسانلرك عبادت وطاعتلری اللهك توفیقیله اولدیغنه بو آیت دلالت ایدر .

بو آیتده (لولا) کلمه‌سندن آکلاشیلدیغی وجهله استغفار نعمتنك حضرت یونسه وصولی آنك منفعتدن خالی بر چوله آتلمسنه مانع اولمشدر . چونکه ؛ لولانك معنای لغویسی **بر شیئك وجودی ایجونه آخر شیئك ممتنع اولمسیدر** . شو حالده بو مقامده **یونس علیه‌السلامه نعمتك وصولنده طولایی بر صحرایه آتلمسی ممتنع اولمشدر** . بناءً علیه بو

مقامده مذموم اولمسنك امتناعی ؛ یونس علیه‌السلامدن کناه صادر اولمادیغنه دلالت ایدر . اما استغفارینه کلنجه ؛ اولایی ترکندن طولاییدر ، یوقسه کناه صادر اولدیغندن طولایی دکلدر . چونکه ؛ ابرارك حسناتی جناب حقه مقرب اولانلرك سیئاتی منزلنده‌در . بناءً علیه ؛ حضرت یونسك قومی ایچنده قرار ایدوب طورمسی واجب دکل ، بلکه اولی وافضل ایدی . ایشته شو اولایی ترك ایده‌رك چیقوب کیتمسی کناه دکلسه‌ده منصب نبوتك مرتبه‌سنه نظراً کناه کبی اولدیغندن استغفارله تلافیٔ مافات ایدلمشدر . بناءً علیه ؛

﴿ فَاجْتَبَيٰهُ رَبُّهُ فَجَعَلَهُ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴾

[وحی ورسالتله ربسی اختیار ایتدی وهرحرکاتنی رضاء الٰهیسنه موافق قیلمقله صلحا زمره‌سندن قیلدی .] وقومنه تکرار ارسال بیوردی وقومی حقنده شفاعتنی قبول ایتدی .

فخررازینك بیانه نظراً بو وقعه‌ده یونس علیه‌السلام هنوز نبوتنی اظهار بیورمه‌مشدی . چونکه ؛ آیت اولاده بیان اولونان نعمتك ادراکی اوزرینه بو آیتده تعقیبه دلالت ایدن فا لفظیله تفریع اولونمسی بو معنایی تأیید ایدر . چونکه شو توجیهی بیان ایدنلر اجتبا ؛ **نبوته اختیار ایتمك** معناسنه‌در دیدیلر . بوکا نظراً **معنای نظم** : [جانب الٰهیدن نعمت استغفار توفیق اولونونجه ربسی نبوتله اختیار ایتدی ورسوللردن قیلدی] دیمکدر . شو توجیهه نظراً بالغك قارننده یونس علیه‌السلامك مسافر اولارق قالوب محفوظ اولمسی انبیاء عظام حقنده نبوتدن اول آنلرك یدنده ظهور ایدن خارق العاده قبیلندندرکه لسان شرعده **بو مثللو خارقه‌یه** ارهاص دینور . لکن اکثر مفسرینك بیانلری وجهله بو وقعه حضرت یونسك نبوتنی اظهارندن صوکره‌در . بوکا نظراً شو آیتده‌کی فادن مستفاد اولان تعقیبك معناسی ؛ **وقوعاتدن صوکره تکرار اختیار ایتدی** دیمکدر .

بو آیتده ﴿ فجعله ﴾ ده‌کی (جعل) لفظی (خَلَقَ) معناسنه اولدیغی جهتله صلاح ، اللهك خلقیله اولدیغندن افعال عباد اللهك مخلوقی اولمسنه دلالت ایدر . بناءً علیه ؛ معتزله طائفه‌سنك

« قولك فعل اختياريسى او قولك مخلوقيدر » ديدكلرى دعوالر ديكر آيتلرله مردود اولديغى كبى بو آيتله دخى مردوددر .

* * *

واجب تعالى كافرلرك اذالرينه صبر ايدوب يونس عليه السلام كبى عجله ايتمه‌مسنى رسولنه توصيه ايتدكدن صوكره كافرلرك رسول اللهه خصومتلرينك درجه‌سنى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَاِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِاَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَيَقُولُونَ اِنَّهُ لَمَجْنُونٌ ﴾ بيوريور .

[يا اكرم الرسل ! كافرلر سندن قرآنى ايشيتدكلرى زمان كوزلريله سنى دوشورمكه ياقلاشيرلر وديرلركه « محمد صلى الله عليه وسلم البته مجنوندر ».]

يعنى ؛ اى حبيبم ! سكا ايمان ايتمه‌ين كافرلر نور نبوتى اورتمكه سعى ايدرلر وبغض وعداوتلرى بر درجه‌يه كلمشدركه كوزلريله سنى محو ايتمكه ياقلاشمشلردر . هر نه زمان كه سندن قرآنى ايشيتيرلرسه كوزلرينى سكا ديكرلركه كأن سنك آياغكى قايديروب يره دوشورمك ايسترلر . زيرا ؛ آنلر قرآنى ايشيدنجه نظمنك بديعنه واسلوبنك غرائبنه وفصاحت وبلاغتنك عجائبنه وعموم لسانلر اوزرينه تركيبنك فائق اولمسنه ومعناسنك لطافتنه باقارلر عادتا حسدلرندن چيلديره‌جق بر درجه‌يه كليرلرسه‌ده حسددن باشقه برشى اللرندن كلمه‌ديكندن كيزليجه سنى اصابت عينله اولديرمك ايسترلر . بناءً عليه ؛ كمال شدت ودقتله كوزلرينى رسول اللهه ديكرلر و كوزلريله ييقمق ايسترلردى . حتى فخر رازى وخازنك بيانلرينه نظراً (بنى اسد) قبيله‌سى ايچنده كوزينك اصابتى تجربه اولونمش كيمسه‌لرى كثيرلرلر ، رسول اللهه خصوصى باقديررلردى . فقط الله تعالى رسولنى بو كبى تأثيراتدن محافظه بيورمشدر .

ابو السعود افنديك وفخر رازينك بيانلرى وجهله بو آيت ؛ اصابت عينه دلالت ايدر . زيرا ؛ بعض نفوسك نفوس آخرده تأثيرينه عقلاً بر مانع اولماديغى كبى احاديث جليله‌ده اصابت عينه دلالت ايدر . زيرا ؛ رسول اللهك (العين تدخل الرجل القبر والجمل القدر) بيورديغى كتب احاديثده مذكوردر . يعنى « اصابت عين رجلى قبره دوه‌يى تنجره‌يه ادخال ايدر » ديمكدر . امام حسن « اصابت عينك دواسى بو آيتى اوقومقدر » بيورمشلردر .

مصابيحده ابن عباس حضرتلرندن مروى بر حديثده رسول الله (العين حق ولوكان سابق القدر لسبقته العين فاذا استغسلتم فاغسلوا) بيورمشدر . يعنى « اصابت عين حقدر . اكر قدرى سبق ايدر برشى اولمش اولسه ايدى اصابت عين سبقت ايدردى . شو حالده كوزى اصابت ايتدى ظن اولونان كيمسه‌دن غسل طلب اولونورسه غسل ايتسون وصوينى ويرسون واصابت اولونان كيمسه او صوايله ييقانسون » ديمكدر . ايشته بو حديث شريف ؛ اصابت عينك وقوعنه دلالت ايتديكى كبى دواسنى دخى بيان بيوريور .

بو آيتده هر نه قدر كافرلرك رسول اللهه نظرلرى عداوتلرندن ايسه‌ده نظردقتلرينى جلب ايدن قرآنى تحسينلرى اولديغى جهتله عداوتلرى اصابت عينه مانع اولماديغندن جبائينك « بو آيت اصابت عينه دلالت ايتمز » ديديكى دعواسى مردوددر . چونكه جبائى « اصابت عين ؛ برشيئى كوزل عد ايتمكدن نشأت ايدر . حالبوكه كافرلرك رسول اللهه نظرلرى خصومتلرندندر . بناءً عليه ؛ كوزلرينك تأثيرى اولماز » ديمشدر . حالبوكه بيان اولونديغى وجهله كافرلرك نظرلرى قرآنك فصاحت وبلاغتنه حيرتلرندن اولديغى جهتله اصابت ايده‌جكنده وبو آيتك اصابت عينه دلالتنده شبهه يوقدر . زيرا زلق ؛ قايمه ودوشمك معناسنه‌در . جناب حقك رسول اللهه « كافرلر سندن قرآنى ايشيدنجه كوزلريله سنك آياغكى قايديروب دوشورمك ايسترلر ودوشورمكه همان ياقلاشمشلردر » بيورمسى كوزك اصابتنه دلالت واضحه ايله دلالت ايدر .

يالكز نظرله اكتفا ايتميه‌رك قلبلرنده اولان حسدلرينى اظهار ايده‌رك « محمد صلى الله عليه وسلم مجنوندر . زيرا سويله‌ديكى سوزلر جنيلرك القا آتيله‌در » ديرلردى وشان نبوته لايق اولمادق بر طاقم افترالرده بولونورلردى .

* * *

واجب تعالى كافرلرك قرآنى ايشيتدكجه باشقه معارضه‌يه مقتدر اولامادقلرندن قرآنه « بو كلام مجنون كلاميدر » ديمكه قدر جسارت ايتدكلرينى بياندن صوكره قرآنك مجنون كلامى اولمايوب عالملرى اصلاح ايچون طرف الهيدن وحى اولونان بر كلام اولديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَمَا هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ﴾ بيوريور .

[قرآن اولمادی ، الا عالمره وعظ ونصيحت اولدی .]

يعنی ؛ ای كافرلر ! سز قرآنه « مجنون سوزيدر » ديمكله طعن ايديورسكز. حالبوكه قرآن سزك اعتقاد فاسديكز كبی انسان سوزی اولمادی ، آنجق عالملرك منفعت دينيه ودنيويه‌لرينی بيان ايدر ذكر الٓهی اولدی .

بو آيت قرآنك مزياتنی انكارله فائده‌سی بوقدر ديه‌ن كافرلرك اعتقادلرينی دوندورمك ايچون ادات حصرله وارد اولمشدر . ابوالسعود افندينك بيانی وجهله قرآن؛ عين هدايت ورشد اولديغندن اقتدا ايدن بالعموم انسانلرك منافعنه كافل وشاملدر . زيرا ؛ عقول بشره موافق اولان هر محسناتی جامعدر بناءً عليه ؛ قرآنه اقتدا ايدنلر مطلوبنه واصل اولورلر واقتدا ايتمه‌ينلر منافعندن محروملردر .

آيت جليله ايشيدنلری ، كافرلرك حاللرندن تعجبه سوق ايدر . چونكه ؛ بوقدر بويوك منفعتلره خادم وبوتون انسانلرك سعادتلرينه كافل اولان كلامه مجنون كلاميدر ديمك قدر تعجبه شايان برشی اولاماز .

سورهٔ حاقه

مكهٔ مكرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر . اللی ايكی آيتی جامعدر .

﷽

﴿ اَلْحَآقَّةُ ۞ مَا الْحَآقَّةُ ۞ وَمَا اَدْرٰيكَ مَا الْحَآقَّةُ ﴾

[قيامت هانكی شيدر وقيامتك حقيقتنی سكا نه كبی شی بيلديردی ؟]

يعنی ؛ وقوعی محقق وثابت اولان وجمله حقلرك حقيقتی كنديسنده ظاهر اولاجق وحقله باطل آره‌لری تفريق اولونمقله اهل طاعتك ثوابه واهل معصيتك عذابه واصل اولاجغی قيامت كونی هانكی شيدر واو كونك كنه وحقيقتنی سكا كيم بيلديردی وكيم

بيلديره‌بيلور ؟ زيرا ؛ او كونده واقع اولاجق دهشت وعظمت عقول بشرك لايقيله ادراك ايده‌ميه‌جكی بر امر عظيم اولديغندن او كونك ماهيت حقيقيه‌سنی سكا كيمسه بيلديره‌من . چونكه ؛ عقول بشر كنهنی بيلمكدن عاجزدر .

فخر رازينك بيانه نظراً قيامتك وقوعی ثابت وواجب اولديغندن حاقه دنيلمشدر . زيرا حق ؛ وقوعی محقق اولان شيئه دينور . ياخود هر شيئك حقيقتی او كونده بيلنوب هيلنی شيلرك طوغری اولاجغنه بناءً قيامته حاقه دينمشدر .

ابوالسعود افنديك بيانی وجهله او كونك شدت ودهشتنه وواقع اولاجق وقوعاتك بويوكلكنه اشارت ايچون ضمير موضعنده ايكنجی حاقه اسم ظاهر اولارق وارد اولمشدر .

*
* *

واجب تعالی قيامتك شدتله واقع اولاجغنی واو كونده حقله باطل بينی تفريق اولوناجغنی واو كونك حقيقتنی عقول بشرك ادراكدن عاجز اولديغنی بياندن صوكره او كونه ايمان ايتمه‌ينلری وايمان ايتمه‌دكلرندن طولايی كنديلرينه كلن عذابی بيانله مكه اهاليسنی تهديد ايتمك اوزره ﴿ كَذَّبَتْ ثَمُودُ وَعَادٌ بِالْقَارِعَةِ ﴾ بيوريور .

[قوم ثمود وعاد قيامتی تكذيب ايتدی .]

يعنی ؛ ای اهل مكه ! سزدن اول كچن صالح عليه السلامك قومی ثمود وهود عليه السلامك قومی عاد قيامتی انكارله پيغمبرلرينی تكذيب ايتديلر . بو تكذيبلری آنلرك هلاكلرينه سبب اولمشدر . آنلرك نبيلرينی تكذيبلری هلاكلرينه سبب اولديغی كبی سزك تكذيبكز دخی هلاككزه سبب اولاجقدر .

فخر رازينك ونيسابورينك بيانلری وجهله قيامتك احوالی ناسك قولاقلرينی دوكديكی ايچون قيامت دن دوكيجی معناسنه اولان قارعه لفظيله تعبير اولونمشدر . قيامتك شدتی كماليله بيان ومعناسنده قورقوتيجيلغی اظهار ايچون ضمير موقعنده اسم ظاهر وارد اولمشدر. چونكه؛ حاقه لفظنه راجع ضميرله (بالقارعة) يرنده (بها) ديمكله اكتفا اولابيليردی ولكن قارعه لفظنده اولان قورقوتمه معناسی ضميرده اولامازدی .

قرآنده جاری اولان عادت؛ عادقومنك قصه‌سنی ثمود اوزرینه تقدیم ایكن بومقامده ثمودك قصه‌سی غایت قیصه برصورتده بیان‌اولوندیغی جهتله عاد اوزرینه تقدیم اولونمشدر. چونكه ؛ غایت قیصه اولانی اوزون اولان اوزرینه تقدیم ایتمك عادتدر .

*
* *

واجب‌تعالی عاد وثمود قوملرینك نبیلرینی تكذیبلرینی اجمالاً بیاندن صوكره آنلرك تكذیبلری نتیجه‌سی اولارق هلاك‌اولدقلرینی بیان‌ایتمك‌اوزره ﴿ فَاَمَّا ثَمُودُ فَاُهْلِكُوا بِالطَّاغِيَةِ ﴾ بیوریور .

[اما ثمود قومی حدینی تجاوز ایده‌رك طغیان ایتملری سببیله اهلاك اولوندیلر .]

یعنی ؛ صالح‌علیه‌السلامك قومی اولان ثمود طائفه‌سی پیغمبرلرینی تكذیبله كندیلری ایچون تعیین اولونان حدودی تجاوز ایده‌رك طغیان ایتملری سببیله حاصل اولان بویوك صدا ایله اهلاك اولوندیلر .

فخررازینك بیانی وجهله طاغیه ؛ **آنلری اهلاك ایچون حاصل اولان بویوك صدا که** شدت‌وقوتده حدینی تجاوزایتدیكندن هلاكلرینه سبب اولمشدر. یاخود طاغیه ایله مراد ؛ **بویوك بلادر** كه‌آنلرك‌هلاكنه‌سبب‌اولمشدر. یاخود طاغیه ایله مراد ؛ **صالح‌علیه‌السلامك دوه‌سنی اتلافه سعی ایدن بر طائفهٔ باغیه‌در** . چونكه؛ ایچلرندن برفرقهٔ طاغیه دوه‌یی‌اتلاف ایچون‌استشاره‌ایده‌رك دوه‌یی‌اتلافه قراروبردیلرواتلاف‌ده ایتدیلر. ایشته صالح‌علیه‌السلامك قومی بوفرقهٔ طاغیه‌نك شئامتلری سببیله اهلاك اولونمشلردر . بوكا نظراً **معنای‌آیت** :

[اما ثمود قومی كندی ایچلرندن صالح علیه‌السلامك دوه‌سنی اتلاف ایچون آیریلان فرقهٔ طاغیه‌نك طغیانلری سببیله هلاك‌اولدیلر] دیمكدر . شوحالده برقوم ایچندن آیریلان وحدود الٰهیه‌یه تجاوز ایدن فرقهٔ باغیه‌نك طغیانلری دیكرلرینك دخی هلاكلرینه سبب اولاجغنه بوآیت دلالت‌ایدر. چونكه ؛ برقوم ایچنده عامی اولانلرك عصیانته دیكرلرینك

ممانعت ایتملری واجب ایكن سكوت ایتملری معناده آنلرك افعالنه رضا دیمك اولدیغندن سفهانك هلاكیله دیكرلرینك‌ده هلاك اولدقلری هرزمان كورولن احوالدندر .

*
* *

واجب تعالی ثمود قومنك هلاكنی بیاندن صوكره عاد قومنك هلاكنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاَمَّا عَادٌ فَاُهْلِكُوا بِرِيحٍ صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍ ﴾ بیوریور .

[اما عاد قومی حدینی كچمش غایت صوئوق روزكارله اهلاك اولوندیلر.] چونكه؛ نبیلرینك دعوتنه اجابت ایتمه‌دكلرندن الله تعالی آنلری غایت صوئوق وشدتلی وعاد قومنك تحمل ایده‌میه‌جكی روزكارله اهلاك ایله‌دی .

فخررازینك بیانی وجهله صرصر؛ **غایت صوئوغه وصوئوقلغی بردرجه‌یه وارمه‌كه دوقوندیغنی بری یاقیجی** دیمكدر . عاتیه ؛ **شدتده نهایته وارمه واوچدرسی وطاریسی بوله** دیمكدر . عاد قومنك هلاكنه سبب‌اولان روزكار عادتك‌خلافنه صوئوقلقده وچوقلقده نهایته وارمش واسمكده طاغلری آلت اوست ایدرجه‌سنه شدتلی اولدیغنه اشارت ایچون روزكار **غایت صوئوغه** معناسنه اولان صرصر **وصوك درجه حدینی كچمك** معناسنه اولان عاتیه ایله توصیف اولونمشدر.چونكه عادت اوزره أسمش اولسه‌ایدی هلاك‌اولمازلردی. بناءً‌علیه ؛ آنلری اهلاك ایدن روزكارده عادتك خلافنه بعض اوصاف واركه آنلری اهلاك ایتمشدر .

﴿ سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَثَمَانِيَةَ اَيَّامٍ حُسُوماً فَتَرَى الْقَوْمَ فِيهَا صَرْعَى ﴾

[الله‌تعالی آنلر اوزرینه فاصله‌سز یدی كیجه وسكز كوندوز روزكاری مسلط قیلدی. بناءً‌علیه ؛ سن عاد قومنی او كیجه و كوندوزلرده یره سرلمش وأولمش كورورسك .]

یعنی ؛ الله تعالی عاد قومنك نبیلرینه اطاعت‌ایتمه‌دكارندن طولایی آنلری اهلاك‌ایتمك مراد‌ایدنجه كیجه‌و كوندوز هیچ طورمایوب اسمك صورتیله سكز كون‌روزكار كوندرمش وبوروزكارله آنلری‌اهلاك‌ایتمشدر وسن‌او كونلرده‌اوقومی یره سرلمش‌وأولمش كورورسك.

فخررازينك بيانى وجهله آنلرك اهلاك اولونديغى كونلر قيشك نهايه‌سنه تصادف ايتديكندن عرب عندنده او كونلره (برد العجوز) تعبير اولونور . شوحالده بو ديارلرده (بردالعجوز) دنيلن كونلرده واكثرسنه‌لرده قيش شدتله حكمفرما اولوب ميوه‌لرى ياقسى آنلرك شئامتندن بو امته عبرت اولمق اوزره بر اثر براقيلمش ديمكدر .

﴿ كَاَنَّهُمْ اَعْجَازُ نَخْلٍ خَاوِيَةٍ ﴾

[كأن آنلر يوزلرى اوستنه دوشمش وباشلرى كسيلمش خرما آغاجلرى كيبدرلر .]

زيرا ؛ يره ييقلمش اولان خرما آغاجلرنده اثر حيات ونشو ونما اولماديغى كبى بونلرده‌ده اثر حيات يوقدر .

فخررازينك بيانى وجهله بونلرك جنازه‌لرينى ييقلمش خرما آغاجلرينه تشبيه ؛ وجودلرينك جسامتلرينه اشارت ايچوندر . خاويه ؛ ايچى بوش معناسنه‌در . چونكه ؛ روزكار آغزلرندن كيروب آرقه‌لرندن چيقمق صورتيله ايچلرينى بوشالتديغنه اشارت ايچون خاويه ايله توصيف اولونمشدر .

﴿ فَهَلْ تَرٰى لَهُمْ مِنْ بَاقِيَةٍ ﴾

[سن آنلردن باقى قالمش بركيمسه كوره‌بيليرمسك ؟] البته كوره‌مزسك .

فخررازينك بيانه نظراً سكز كون دوام ايدن فورطنه‌نك سكزنجى كونى آنلردن برفرد قالمقسزين أولدكلرى كبى جيفه‌لرندن بردانه قالمقسزين روزكارك سوپوروب هپسنى دكزه دوكديكى مرويدر . شو حالده آنلردن برفرد حياتده قالماديغى كبى جيفه‌لرندن‌ده برشخصك جيفه‌سى ميدانده قالمامش ودنيا يوزى آنلردن پاكله‌نمشدر . ايشته عاصى اولان هرقومك عاقبتى بودر .

*
* *

واجب تعالى قيامتك بويوكلكنى وانكار ايدنلرك حاللرينى بياندن صوكره ديكر منكرلرك حاللرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَجَاءَ فِرْعَوْنُ وَمَنْ قَبْلَهُ وَالْمُؤْتَفِكَاتُ بِالْخَاطِئَةِ ﴾ بيوريور .

[فرعون وفرعوندن اول كچنلر و (مؤتفك) اسمنده اولان قريه‌لر اهاليسى معصيتله كلديلر .] يعنى عاد وثمود كبى برطاقم عاصى كيمسه‌لرك انقراضندن صوكره ظلم وعدوانده حدود الٰهيه‌يى تجاوز ايدن برطاقم طائفه‌لر كلديلر كه آنلرك زمره‌سندن وبالخاصه مشهورلرندن فرعون وفرعوندن اول كچن امتلر ولوط عليه السلامك قومى كه (مؤتفك) دنيلن قريه‌لرك اهاليسى قيامتى انكار والله تعالى‌يه شرك ايتمك كبى برطاقم كناهلرله كلديلر وعاقبت معصيتلرى سببيله هلاك اولديلر .

مؤتفك ؛ **لوط عليه السلامك قريه‌سيدر** . خاطئه ؛ **قيامتى انكار و پيغمبرى تكذيب كبى كناهلردر** . فرعون و (مؤتفك) اهاليسى كبى كافرلرك جمله‌سى بوكبى خطالرى ارتكاب ايتدكلرندن طولايى هلاك اولمشلردر . چونكه ؛ جنايته جسارت ايدنلرك عاقبت جزالرينى كوره‌جكلرى شبهه‌سزدر .

*
* *

واجب تعالى فرعونك وقوم لوطك كناه ايشله‌دكلرينى اجمالاً بياندن صوكره آنلرك كناهلرينك اساسنى تفصيل ايتمك اوزره ﴿ فَعَصَوْا رَسُولَ رَبِّهِمْ فَاَخَذَهُمْ اَخْذَةً رَابِيَةً ﴾ بيوريور .

[فرعون وامثالى كافرلر ربلرينك كوندرمش اولديغى رسوله عصيان ايتديلرده ربلرى‌ده آنلرى شدتله اخذ ايتدى .] زيرا ؛ آنلر كنديلرينى ارشاد ومنفعت دينيه ودنيويه‌لرينه ايصال ايديجى وربلرى طرفندن كوندريلن رسولك دعوتنه اجابتدن امتناع ايتمكله عاصى اولديلر . بناءً عليه ؛ بو عصيانلرى اوزرينه ربلرى آنلرى شدتله طوتدى اهلاك ايتدى .

بو آيت ؛ خاطئه‌نك **عصيان** معناسنه اولديغنه دلالت ايدر . زيرا ؛ اولكى آيتك دليلى وتفسيرى معناسنه اولديغنه اشارت ايچون **فا** لفظيله وارد اولمشدر . يعنى « آنلر عصيان ايتدكلرندن طولايى خطا ايله كلديلر » ديمكدر .

فخررازينك بيانى وجهله رابيه ؛ **زياده وشدت** معناسنه‌در . فرعونه نظراً رسول

ايله مراد ؛ **موسی عليه السلام** ومؤتفكه اهاليسنه نظراً **لوط عليه السلامدر**. رسوله عاصی اولانلری تذليل ايچون رسول رب كلمه‌سنه ورب دخی آنلره مضاف قيلنمشدركه « كندی ربلرينك كوندرمش اولديغی پيغمبره عصيان ايتديلر » ديمكدر. بو ايسه آنلر ايچون عار وعيبدر . چونكه ؛ كندی ربلرينك رسولنه عصيان البته شناعتدر. زيرا؛ ربسنك ارشاد ايچون كوندرديكی رسوله عصيان ايدن عاصينك آزيجق عقلی اولونجه خجالت عارض اولمق مقتضيات انسانيه‌دندر .

بونلرك مؤاخذه‌سی ديكر امتلرك مؤاخذه‌سندن زياده وشدتلی اولديغنه اشارت ايچون مؤاخذه زياده معناسنه اولان رابيه ايله توصيف اولونمشدر. چونكه؛ كرك فرعون وكرك مؤتفكه اهاليسی عصيانلرينی آرتيردقجه الله تعالی آنلرك عذابلرينی آرتيردی . بو آيتلر كنديندن اول كچن آيتلره نتيجه مقامنده‌در وتقريری شويله‌در: « فرعون وامثالی ربلرينك رسولنه عاصی اولديلر . زيرا ؛ آنلر خاطئه ايله كلديلر . هر كيمسه‌لركه خاطئه ايله كله‌لر، آنلر ربلرينك رسولنه عاصيلردر. بناءً عليه؛ فرعون وامثالی ربلرينك رسولنه عاصيلردر » ديمكدر . ايكنجی تقريرده شويله‌در: « الله تعالی آنلری شدتله اخذ ايتدی. زيرا ؛ آنلر عاصی اولديلر. هر كيمسه‌لركه عاصی اولالر، شدتله اخذ اولونورلر . بناءً عليه ؛ الله تعالی آنلری شدتله اخذ ايتمشدر » ديمكدر .

***

واجب تعالی فرعون وامثالنك شدتله مؤاخذه اولوندقلرينی بياندن صوكره معذب اولان امتلرك بعضيلرينك عذابنی عيناً بيان ايتمك اوزره ﴿ اِنَّا لَمَّا طَغَا الْمَاۤءُ حَمَلْنَاكُمْ فِى الْجَارِيَةِ * لِنَجْعَلَهَا لَكُمْ تَذْكِرَةً وَتَعِيَهَا اُذُنٌ وَاعِيَةٌ ﴾ بيورييور .

[حضرت نوح وقعه‌سنده بوتون صولرك طغيان ايتديكی زمانده بز عظيم الشان سزی صواوزرنده يوروين كميده كوتوردك وسزی حضرت نوحك كميسنده كوتورمكلكمزده‌كی حكمت ؛ اومقدمه‌يی بزم سزه برنصيحت قيلمقلغمز وآنی حفظ ايديجی قولاقلرك حفظ ايتمسيله صوكره كلنلره بر عبرت اولمسيدر .]

فخررازينك بيانی وجهله صوينك طغيانی؛ **اولچوسز وطاريتسز اولمسی وهر بريری احاطه ايدوب هرشيئك فوقنه چيقمسيدر** . چونكه؛ حضرت نوح طوفانندن اول وصوكره سمادن بر داملا صو اينمز ، الا صاييسی وحسابی ايله اينردی . اما نوح طوفاننده صايی وحساب يوقدی. جاريه ايله مراد ؛ **حضرت نوحك كميسيدر . صو اوزرنده يورودكی ايچون جاريه** دينمشدر . دنيا يوزنده موجود اولان انسانلر حضرت نوحك كميسنده محفوظ قالانلرك صلبنده موجود اولدقلری ايچون پدرلريله برابر آنلرده كميده كوتورلدكلرندن جناب حق « سزی كميده كوتوردك » بيورمشدر . بناءً عليه « بو آيتده مخاطب اولان انسانلر اوزمان موجود دكللردی» دنيله‌مز. زيرا ؛ كنديلری عيناً موجود دكللر ايسه‌ده كميده بولونان پدرلرينك صلبنده موجودلردی .

بونلری كميده كوتورمكدن مقصد ؛ حضرت نوحك وقعه‌سنك صوكره كلنلره وعظ وعبرت اولمسيدر . چونكه ؛ اووقعه‌ده كافرلر كفرلرندن طولايی غرق اولديلر ومؤمنلر ايمانلرندن طولايی نجات بولديلر . بناءً عليه ؛ هرزمان كلن انسانلره بووقعه بر عبرت مؤثره‌در. شوحالده بووقعه؛ كافرلری كفردن تنفير وتهديدی ومؤمنلری ايمانلرينك سبب نجاتلری اولاجغی تبشيری وانسانلری ايمانه ترغيبی متضمندر .

واعيه؛ **برشيئی حفظ ايديجی** معناسنه اولديغندن **قولاقلر، واعيه** ايله توصيف اولونمشدر. چونكه ؛ بوكبی مهم وقعه‌لر قولاقلرله حفظ اولونور. شوحالده **معنای آيت** : [حضرت نوح وقعه‌سنده صولر اولچوسز وطاريتسز طغيان ايلديكی زمان بز سزی نوح عليه السلامك كميسنده كوتوردك . مؤمن اولان پدرلريكزك ايمانلری سايه‌سنده سزه نجات ويردك كه اووقعه سزلره عبرت مؤثره ودرس اولسون وبومثللو مهم وقعه‌لری حفظ ايديجی قولاقلر آنی حفظ ايتسونده هركس نفسنه انصاف ايده‌رك ايمان ايتسون ايچوندر، يوقسه يالكز دويمق وديكله‌مكله اكتفا ايتسونلر ديمك دكلدر] ديمكدر . چونكه ؛ عالمده واقع اولان هر وقوعاتده بر چوق حكمت و مصلحت اولديغی كبی وقوعات دائما صوكره كلنلره بر درس عبرتدر . بناءً عليه انسانلرك تكملی ؛ وقوعاتدن متحصل تجربه‌لرله حاصل اولديغی جمله‌جه مسلم بر قضيه‌در . شوحالده واجب تعالی‌نك انسانلر اوزرينه كوندرمش

اولديغى وقوعاتدن هرشخصك بيك دورلو درس آلارق نفسنى اصلاحه چاليشمسى وظيفهٔ دينيه وانسانيه‌سندندر .

⁂

واجب‌تعالى بوسوره‌نك بدايه‌سنده‌قيامتى‌وقيامتك شدتنى وقيامتى تكذيب ايدن امتلرك بعضيلرينك دوچار اولدقلرى عذابى بياندن صوكره قيامتده ظهور ايده‌جك بعض بويوك وقوعاتى بيان ايتمك اوزره ﴿ فَاِذَا نُفِخَ فِى الصُّورِ نَفْخَةٌ وَاحِدَةٌ * وَحُمِلَتِ الْاَرْضُ وَالْجِبَالُ فَدُكَّتَا دَكَّةً وَاحِدَةً ﴾ بيورييور .

[اسرافيل طرفندن صوره بر كره اوفورولمكله اوفورولنجه يرلر وطاغلر قدرت الٰهيه وياخود زلزله ايله ويا بر ملك واسطه‌سيله يرلرندن آيريلوب هواده كوتورولوبده آنلردن بعضيلرى بعضيلرينه چارپيلوب هر برى توز وقوم حالنه كلديكى زمانده واقع اولاجق شيلر واقع اولور .] چونكه ؛ صور اوفورولونجه آنك شدتندن يرلر وطاغلر يرندن اوينار وضرورى بر اضطرابله حركت ايده‌رك كمال شدتله بربرينه چارپيلمسندن قيريلور . حتى اجزالرى مضمحل اولارق بوتون عالم خراب اولمقله جمله عالم بر دوز اووه حالنى آليركه حتى اينيش وبوقوش واكريلك كبى برشى قالماز .

ابوالسعودافندينك بيانى وجهله نفحه ايله مراد؛ **عالمك خرابنه سبب اولان برنجى نفحه‌در .** حمل ايله مراد؛ **يرلرك وطاغلرك يرلرنده قالديرلمسيدر .** چونكه حملك اساس معناسى اعتباريله **بر شيئك كوتورولمسى** ايسه‌ده كوتورمك ايچون يرندن قالديرلمق لازم كلديكندن ذكر ملزوم ارادهٔ لازم قبيلندن اولارق **قالديرلمقدن** حمل ايله تعبير اولونمشدر . شوحالده « يرلر وطاغلر حمل اولوندى » ديمك « يرلرندن قالديرلدى » ديمكدر .

دكّ ؛ **دورمك وچارپيشمق** معناسنه‌در . شو حالده (فَدُكَّتَا دَكَّةً) ديمك « يرلر وطاغلر صورك صداسنك شدتندن بربريله وورشدى وچارپيشدى » ديمكدركه بوچارپيشمانك نتيجه‌سى هر برى توز اولوب دوكوله‌جكدر .

﴿ فَيَوْمَئِذٍ وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ * وَانْشَقَّتِ السَّمَاءُ فَهِىَ يَوْمَئِذٍ وَاهِيَةٌ ﴾

[او كونده بويوك قيامت وقوعبولور، كوك ياريلور . بناءً عليه ؛ او كونده سما قوتنى غيب ايتمش ، ييقلمش ، اجزالرى بربرندن آيرلمش وانتظامى بوزولمش بولونوركه بردها التيام قبول ايتمز .] چونكه ؛ عالمك هرجزئى تركيبنى غيب ايدر انتظامى قالماز وعالم اخرابه كيرر وبوعالمه احتياج قالماز وهرشيلر او كونده ظهور ايدر خفى بر شى بولونماز .

انشقاق؛ **يارلمق** ، واهيه ؛ **كوشك وضعيف وقوتنى غيب ايتمش وانتظامى بوزولمش** ديمكدر . بناءً عليه ؛ سما ياريلنجه اجزالرى بيننده ارتباط قالماز . شوحالده قيامتك نه قدر دهشتلى صورتده وقوعبولاجغنه دلالت يوندن بوآيت كافيدر . چونكه ؛ سمانك بوقوتله ياريلوب ييرتيلوب خراب اولمسنه بادى اولاجق وقوعاتك عظمتنى دوشونمك لازمدر .

﴿ وَالْمَلَكُ عَلٰى اَرْجَائِهَا وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَةٌ ﴾

[او كونده ملكلر سمانك اطرافنده‌درلر وربك تعالى‌نك عرشنى ملكلرك فوقنده سكز ملك كوتورور .] كوكلر خراب اولوب ييقلدقدن صوكره سماده ساكن اولان ملكلرك بارينه‌جق محللرى قالماديغندن سمانك اطرافنه التجا ايدرلر وربك تعالى‌نك عرش عظيمنى او ملكلرك اوستنده واجب‌تعالى‌نك صفات ثبوتيه‌سى عددنجه سكز ملك كوتورور .

عرشى كوتورن ملكلرك صورتلرينك و كيفيتلرينك حقيقتندن بعض علما بحث ايتمشلر ايسه‌ده بومثللو شيلرك كيفتندن بحثده عمل واعتقاد جهتندن بر فائده اولماديغندن عرشى كوتورن ملكلرك كيفيتندن بحثه لزوم كوروله‌مش واساسنه اعتقادك لزومنى بيانله اكتفا اولونمشدر .

⁂

واجب تعالى عالمك خراب اولاجغنى وعرش اعلايى ملكلرك كوتوره‌جكنى بياندن صوكره او كونده انسانلرك حاللرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ يَوْمَئِذٍ تُعْرَضُونَ لَا تَخْفٰى مِنْكُمْ خَافِيَةٌ ﴾ بيورييور .

[او كونده اعمالكزك حسابى كورولمك وسؤال صورولمق اوزره سز ربكزه صف

باغلامش اولديغكز حالده عرض اولنورسكز وسزك افعالكزدن هيچ برشى كيزلى قالماز .] زيرا ؛ الله تعالى جمله عمللكزى بيلديكى ايچون ميدانه چيقمادق هيچ بر عمل ولو ذره اولسون قالماز هپسى ميدانه چيقار وهركس كندى عملنى بيلير وعدالت اوزره جزا ويرلديكنى كورور . بناءً عليه ؛ هيچ بر فردك اعتذاره واعتراضه مجالى قالماز ومؤمنلرك احوالى ظهور ايده‌رك سرورلرى تكمل ايدر وكافرلرك احوالى ظهور ايده‌رك حزن والملرى آرتار .

ابو السعود افنديك بيانى وجهله واجب تعالى هركسك اعمالنى بيلديكى حالده او كونده اعمالك عرض ومحاسبه اولونمسنده‌كى حكمت ؛ هركسك كندى عملنه مطلع اولوب وعدالت الهيه‌يى كوروب بر ديه‌جكى قالمامقدر وهركسك اعمالنى كنديه كوسترمكله ايلرى مسرور وكوتولرى محجوب ايتمكدر . يوقسه الله تعالى هر اسرارى بيلديكى ايچون محاسبه‌يه احتياجى يوقدر . بناءً عليه ؛ بو محاسبه‌دن فائده قوللره عائددر ، الله تعالى‌يه عائد دكلدر . بو آيتده كناه صاحبلرينى قورقوتمق واردر . چونكه ؛ الله تعالى‌يه هيچ برشى كيزلى اولمايوب هركسك عملى معلوم اولونجه عمل صاحبلرينك كوتو عمللرندن حذر ايتمسى لازمدر . زيرا ؛ چيركين عملك جزاسنى البته كوره‌جكنى بيلنجه آنك حذر ايتمه‌مسى حماقتدن باشقه بر شى دكلدر .

*
* *

واجب تعالى يوم قيامتده محاسبه ايچون قوللرك عرض اولوناجغنى وعمللرينك كنديلرينه كوستريله‌جكنى بياندن صوكره عرض اولونملرينك نتيجه‌سنى بيان ايتمك اوزره ﴿ فَاَمَّا مَنْ اُوتِىَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَيَقُولُ هَاؤُمُ اقْرَؤُا كِتَابِيَهْ ﴾ بيوريور .

[اما شول كيمسه كه آنك عمل دفترى صاغ طرفندن ويرلدى . اقرباسنه خطاب ايده‌رك «كلك بنم كتابمى اوقويك» ديمكله آنلره سرورينى اظهار ايدر .] چونكه كتابنك صاغ طرفندن ويرلمسى ؛ نجاتنه علامت اولديغندن بو حاله اقرباسنك درحال مطلع اولوب فرحناك اولملرينى آرزو ايتمسنه بناءً همان سرورينى اعلانه مباشرت ايدر وديركه :

﴿ اِنّى ظَنَنْتُ اَنّى مُلاَقٍ حِسَابِيَهْ ﴾

[« محقق دنياده بن ظن ايتدم‌دى كه حسابمه قاووشورم] وقصورلرم اوزرينه تكدير و توبيخ اولونورم وعالمه قارشى رذيل و رسواى اولورم دير ايدم و لكن عفو الٰهى‌يه تصادف ايتدم ولطف الٰهى‌يه مظهر اولدم ، كلك كتابمى اوقويك » ديمكله اقرباسنه فرحنى بيلديرر .

ياخود معناى آيت : [بن « دنياده شريعتك احكامنه رعايت ايده‌رك مرضئ الٰهى‌يه موافق اعمالى ايشلدكجه كمال سرور و فرحله حسابمه قاووشور و لطف الٰهى‌يه مظهر اولاجغمه ظن و اعتقاد ايده‌بيليردم وبيلديكم كبى بولدم ، كلكز بنم كتابمى اوقويك » ديمكله احبابنى و اقرباسنى مسرور ايدر] ديمكدر .

*
* *

واجب تعالى صاغ طرفندن ويريلن كيمسه‌نك حسابنه قاووشديغنى بياندن صوكره بو حساب اوزره نائل اولاجغى درجاتى بيان ايتمك اوزره ﴿ فَهُوَ فى عيشَةٍ رَاضِيَةٍ * فى جَنَّةٍ عَالِيَةٍ * قُطُوفُهَا دَانِيَةٌ ﴾ بيوريور .

[كوزل حسابنه قاووشوب كتابى صاغ طرفندن ويريلنجه او كيمسه بكنيلمش اولان ديرلكده و ميوه‌لرى ييه‌جك اولان كيمسه‌لره غايت يقين اولان بر جنتده ياشاركه او جنت غايت يوكسك و او جنتده ياشايان كيمسه او ياشايشه راضيدر .] چونكه ؛ بو ياشايش كدردن سالم و منفعتى دائمدر .

جنت اعلاده ياشايش جميع جهانده ياشايان كيمسه‌نك آرزو و رضاسنه موافق اولاجغنه اشارت ايچون (عيشة) رضا ايله توصيف اولونمشدر . حالبوكه رضا ؛ او عيشه‌نك صاحبنك صفتيدر ، يوقسه نفس عيشه‌نك صفتى دكلدر . لكن عيشه‌نك كمال راحته وصاحبنك بوتون آرزولرينه موافق اولديغنه اشارت ايچون صاحبنك صفتى اولان رضا ، نفس عيشه‌يه نسبتله مجاز اختيار اولونمش وجنتك محلنه بزم ايچون بر علم يقين يوق ايسه‌ده هر حالده عالى بر موقعده ويوكسك بر محلده اولديغنه اشارت ايچون جنت ، علويت ايله توصيف ايدلمشدر . ياخود جنتك هر طرفى عالى ايسه‌ده شو ديرلكه نائل اولان كيمسه‌نك نائل اولديغى درجه ، علويت ايله توصيف اولونمشدركه بو درجه‌يه نائل اولامايانلرك درجه‌لرينه نسبتله عالى ديمكدر .

اوجنده صاحبنك راضی اولدیغی شیلردن بریسی ده جنتك میوه لری، ییه جك کیمسه نك امرینه تابع اولمسیدر . بناءً علیه ؛ ایسترسه اوطوردیغی حالده ، ایسترسه یاتدیغی یردن وایسترسه آیاق اوزرنده ییه بیلور. چونکه؛ آنك کیفنه تابع اولونجه ناصل ایسترسه او وجه اوزره استعمال ایدر ، حتی هیچ کلفتسز آغزینه کیرمسنی امر ایدرسه آغزینه کیرر .

*
* *

واجب تعالی کتابی صاغ جانبندن ویریلن کیمسه لرك استراحتنی بیاندن صوکره آنلره طرف الـٰهیدن وارد اولاجق تلطیفی حاوی امری بیان ایتمك اوزره ﴿ كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئاً بِمَا أَسْلَفْتُمْ فِي الْأَيَّامِ الْخَالِيَةِ ﴾ بیوریور .

[« سز دنیاده کچن کونلریکزده ایشله مش اولدیغکز عمللریکز سببیله جنتك میوه لرندن ییك و شرابلرندن ایچك عافیت اولسون » دیمکله طرف الـٰهیدن اهل جنت تلطیف اولونورلر .]

فخر رازینك بیانی وجهله بو مقامده امر ؛ اهل جنتی تلطیف و تعظیم ایچوندر . بناءً علیه؛ ییمك وایچمك اهل جنتك آرزوسنه تابعدر واجب دکلدر . چونکه ؛ دار آخرت دار تکلیف اولمادیغندن آخرتده طرف الـٰهیدن کلن امرلر وجوب ایچون دکلدر. جنتك نعمتلری دنیا نعمتلری کبی اذا ویرمز وهضمه محتاج اولماز و ییه ن کیمسه لره دفع طبیعی ایجاب ایتمز . بو معنایه اشارت ایچون (هنیئاً) وارد اولمشدر . چونکه (هنیئاً) بر شیئك کلفتسز وزحمتسز اولمسی وبوغازده قولای کچمسیدر . ایام خالیه ایله مراد ؛ دنیاده کچمش اولان کونلردر . (بما اسلفتم) ایله مراد ؛ دنیاده ایشلنیلن کوزل عمللردر . کرچه عمل جنته کیرمکی ایجاب ایتدیرمز ایسه ده آنجق جنتده درجاتی ایجاب ایدر وبو آیتده بو معنایه دلالت ایلر .

*
* *

واجب تعالی کتابی صاغ جانبندن ویریلان اهل جنتك بعض اعمالنی بیاندن صوکره

دفتر اعمالی صول طرفندن ویریلن کیمسه لرك احوالنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِشِمَالِهِ فَيَقُولُ يَا لَيْتَنِي لَمْ أُوتَ كِتَابِيَهْ ۞ وَلَمْ أَدْرِ مَا حِسَابِيَهْ ﴾

[و اما شول کیمسه که آنك دفتر اعمالی صول جانبندن ویرلدی . ایشته او کیمسه « نه اولایدی بنم کتابم بکا ویرلمیه ایدی وبن ده حسابمك نه دن عبارت اولدیغنی بیلمیه ایدم » دیمکله اظهار اسف ایدر.] چونکه ؛ دنیاده بر طاقم کوتو عمللرله مشغول اولوب عمللرك نتیجه سی اولارق عمل دفتری صول جانبندن ویریلنجه کمال خجالتندن بو سوزی سویلر.

فخر رازینك بیانی وجهله بو آیت؛ الم روحانینك الم جسمانیدن دها زیاده تأثیر ایتدیکنه دلالت ایدر. چونکه؛ دفتر اعمالنده کناهلرینی کوروب اهل محشر نظرنده رسوای اولونجه دفتر اللرینه ویریلوب کناهلرینه هر کس مطلع اولمقسزین جهنمه کیدوب یانمسنی ترجیح ایده رك بو سوزی سویله یه جکدر و حسابنی بیلمکسزین یانمسنی حسابنی بیلمکدن دها اهون کوره جکدر. او حالده حسابنی کورنجه جمله سی علیهنه اولدیغنی بیلمسندن عارض اولان عذاب روحانی جهنم آتشیله اولان عذاب جسمانیدن دها اشد اولدیغنه آیت دلالت ایدر .

*
* *

واجب تعالی کتابی صول طرفندن ویریلن کیمسه نك اوزمانده سویله یه جکی سوزلرندن بعضیلرینی بیاندن صوکره سوزلرینك بقیه سنی بیان ایتمك اوزره ﴿ يَا لَيْتَهَا كَانَتِ الْقَاضِيَةَ ۞ مَا أَغْنَى عَنِّي مَالِيَهْ ۞ هَلَكَ عَنِّي سُلْطَانِيَهْ ﴾ بیوریور .

[« نه اولایدی أولوم بنم بوتون ایشلرمك آخری اولایدی ده بن بر دها دیریلوب بونلری کورمیه ایدم . چونکه بنم مالم عذابی دفعده بکا فائده ویرمدی و بنم سلطنتم بندن زائل اولدی » .]

یعنی ؛ کتابی صول طرفندن ویریلن کیمسه کمال خجالتندن « نه اولایدی عمل دفترم بکا ویرلمیه وبنده حسابمی بیلمیه ایدم » دیدکدن صوکره سوزینه دوام ایده رك دیرکه « نه اولایدی شو بنم کوردیکم حاللر أولومم اولایدی ده بوندن صوکره باشقه عذاب کورمیه ایدم. یاخود حیات دنیابکا أولوم اولایدی ده بن بو کناهلری ایشله یوب شو عذابلری کورمیه ایدم.

زیرا؛ بنم مالم بندن عذابی دفع ایدوب بو کونکی محجوبیتمی کیده‌ره‌مه‌دی ومال واولاد قوتلریله سلطنتلرم زائل اولدی هیچ برندن بر فائده کورمه‌دم . چونکه ؛ هپسی یوق اولدی . بلکه وزر وَ وبال اولدی » دیمکله حسرتنی اظهار ایده‌رک فریاد ایدر .

فخررازینک بیانی وجهله آخرتده کوره‌جکی عذابه نسبتله أولومك آجیسی غایت اهون اولدیغی جهتله أولوب بردها دیریلمه‌مسنی ایستر . آخرتده انسانه فائده ایتمیه‌جك مال ایله مراد ؛ **صورت غیرمشروعه‌ده طوپلانوب رضاء الـٰهینك غیری‌یه صرف اولونان ثروتدر** . یوقسه صورت مشروعه‌ده قازانیلوب رضاء الـٰهی‌یه صرف اولونان مال دکلدر. زیرا؛ رضاء باری‌یه صرف اولونان اموال اعمال صالحه قبیلندن اولدیغی جهتله صاحبی هرزمان آندن فائده کورور وصاحبنك سعادتنه سبب اولور. سلطنت ایله مراد ؛ **اموال واولاد سببیله انسانه عارض اولان قوت و غیرلر اوزرینه یاپمش اولدیغی تسلطدر** که آخرتده آنلرك هیچ برندن فائده کورمز. دنیاده اولان سلطنتی آخرتده زائل اولونجه فقیروذلیل وعاجزاولور. چونکه جزا ؛ عمل جنسندن اولمق قاعده‌سنه توفیقاً دنیاده مالی‌واولادی سایه‌سنده غیریلره یاپمش اولدیغی تسلط وتجاوز مقابلنده آخرتده ذلیل و عاجز و حقیر ومسکین اولارق هر برینك عذابنی کوره‌جکندن بوسوزلری سویلر .

*
* *

واجب تعالی اشقیانك اسف انکیز حاللرینی وبو حاللرك نتیجه‌سی اولارق سویله‌یه‌جکی سوزلرینی بیاندن صوکره طرف الـٰهیدن آنلره اولوناجق معامله‌یی بیان ایتمك اوزره ﴿ خُذُوهُ فَغُلُّوهُ * ثُمَّ الْجَحِيمَ صَلُّوهُ * ثُمَّ فِى سِلْسِلَةٍ ذَرْعُهَا سَبْعُونَ ذِرَاعاً فَاسْلُكُوهُ ﴾ بیوریور.

[ای ملکلر! طوتك شو عاصی‌یی باغلایکز بوغازندن وصوکره آتکز آنی جهنمه و بوندن صوکره طاقك آنی زنجیره‌که او زنجیرك مقداری یتمش آرشوندر . او زنجیره قویونجه آنی زنجیره صارك‌که آنك حرکته مجالی قالماسون .]

یعنی ؛ عاصیلرك عمل دفترلری صول طرفلرندن ویرلمسی اوزرینه تأسف وتحسرلرینی اظهاردن صوکره واجب تعالی طرفندن عذابه مأمور اولان ملکلره خطاباً دنیلورکه « طوتك او عاصی‌یی باغلایك ، صوکره جهنمه آتك وجهنمده بر زنجیره باغلایك‌که او زنجیرك مقداری یتمش آرشوندر . چونکه ؛ برچوق عاصیلر اوزنجیرده باغلیدر . بناءً علیه ؛ بونی‌ده اوزنجیره طاقك » دیمکله عاصیلرك جزالرینی تعیین بیور .

نیسابوری وخازنك بیانلری وجهله عرصهٔ محشرده هیچ بر کیمسه‌نك غضب الـٰهیدن قورتولمسی ممکن اولمادیغی حالده اشقیانك باغلانمسی آنلر ایچون عذاب اوزرینه عذاب اولاجغی کبی کمال مذمت ورسوای اولاجقلرینی بیانله آنلری تهدیددر .

فخررازینك بیانی وجهله بو کبی بر چوق عاصیلر ، دنیاده جانیلرك برچوقلری بر زنجیره طاقیلدقلری کبی بر زنجیره دیزیله‌جکلرینه اشارت ایچون زنجیرك اوزونلغی بیان اولونمش وبومثللو عاصیلرك عذابی آنجق زنجیرله اولاجغنه اشارت ایچون **سلسله** (فاسلکوه) اوزرینه تقدیم ایدلمشدر . **یاخود** قیمیلدانمغه مجالی قالماسون ایچون زنجیره صیقی صیقی صاریلاجغنه اشارت اولمق اوزره زنجیرك مقداری بیان اولونمشدر .

*
* *

واجب تعالی عاصیلرك عذابلرینی بیاندن صوکره عذابك سببنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اِنَّهُ كَانَ لَا يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ الْعَظِيمِ * وَلَا يَحُضُّ عَلٰى طَعَامِ الْمِسْكِينِ ﴾ بیوریور .

[محقق او عاصی الله عظیم الشانه ایمان ایتمه‌دی وفقراره طعام یدیرمکه ترغیب ایتمز .]

یعنی ؛ بوندن اولکی آیتلرده بیان اولونان انواع عذابك سببندن خاطرلره کلن سؤاله جواب اولمق وعذابك سببنی علناً بیانله عاصیلره تنبیه ایچون جناب حق بیورر که او کیمسه‌نك عذاب اولونمسنه سبب ؛ قوهٔ اعتقادیه‌سنك بوزوق اولمسیدر . زیرا ؛ او کیمسه عظمت شان صاحبی اولان الله تعالی‌یه ایمان ایتمه‌دیکی کبی واو کیمسه‌نك قوهٔ عملیه‌سی ده بوزوقدر. زیرا؛ او کیمسه فقرایه طعام یدیرمز ویدیرمکه رغبت ده ایتمه‌دیکی کبی باشقه‌لرینی تشویق وترغیب ده ایتمزدی. یعنی کندی مالندن یدیرمه‌دیکی کبی غیرك یدیردیکنه دخی راضی اولمازدی.

فخر رازی و ابوالسعود افندینك بیانلرینه نظراً کافرلرك فروع اعماله مکلف اولدقلرینه بو آیتده دلالت واردر . زیرا فقرایه طعام یدیرمکه ترغیب ایتمه‌مکی ایمان ایتمه‌مسی اوزرینه عطفله کافرك عذابنه ایمان ایتمه‌مسی سبب اولدیغی کبی طعام یدیرمه‌مسنك ده سبب اولمسی؛ فروع اعمالدن اولان طعام یدیرمکه مکلف اولمسنه دلالت ایدر. چونکه؛ مکلف اولمسه ایدی طعام یدیرمه‌مسی عذابنه سبب اولمازدی . حالبوکه طعام یدیرمکی ترك ایتمسی بو آیتده سبب اولارق بیان اولونمشدر . بناءً علیه ؛ کافری مؤاخذه ایچون فروع اعماله مکلف اولدیغنه آیتده دلالت واردر . فقرایه طعام یدیرمه‌مك پك بویوك جرم اولدیغنه اشارت ایچون طعام یدیرمکه رغبت ایتمه‌مك کفر اوزره عطف اولونمشدر.

بو آیتده اعتقادك اك کوتوسی کفر اولدیغی کبی کناهلرك اك کوتوسی‌ده بخل اولدیغی بیان اولونمشدر . فقرا ومساکینه اطعام طعام ایتمك وصور سائره ایله معاونت ، شیمهٔ اسلامیه‌دن اولدیغنه برچوق نصوص جلیله واردر . بو آیت‌ده اوجمله‌دن بریسیدر. چونکه؛ طعام یدیرمکه کندینك رغبتنی وغیری‌یی ترغیبی ترك ایتمسندن طولایی ترك ایدن کیمسه ذم اولوندیغی کبی معذب اولمسنك اسبابندن بریسیدر . بناءً علیه ؛ اسلامك بویوکلری بوخصوصه پك چوق اهمیت ویرمشلر وپك چوق مدرسه‌لر، مکتبلر، عمارتلر وزاویه‌لر کبی مؤسسات خیریه میدانه کتیرمشلر وبونلره پك بویوك وقفلر یاپارق واردات میدانه قویمشلردر. افراد اسلامیه آره‌سنده مسافرپرولك وسائر اسبابله فقرایه معاونت ایتمك تحسین اولونمش برعادت قدیمهٔ اسلامیه‌دندر . حتی اصحاب عظامدن (ابوالدرداء) حضرتلرینك عائله‌سنی، چوربانی چوق پیشیروب فضله‌سنی فقرایه اطعام ایتمسنی تشویق ایتدیکی و « جهنم زنجیرینك نصفنی بوینمزدن ایمانله چیقاردق ونصف آخرینی‌ده اطعام طعامله چیقارمیه‌لمی » بیوردیغی مرویدر. چونکه بو آیتلرده زنجیرله جهنمده عذابك سببی ایکی اولدیغی بیان اولونمشدر که بریسی ؛ ایمان ایتمه‌مسی دیکری‌ده اطعام طعامه ترغیب ویا رغبت ایتمه‌مسیدر . شو حالده عذابدن قورتولمغه یالکز ایمان سبب اولاماز. زیرا ؛ فروع اعماله دخی مداومت ایتمك لازمدر. وا اسفا که بزم کنج فکرلیلریمز وآوروپایی تقلیده یلته‌نلریمز سخاوتی ذمله فرنکلرك بخلنی تحسین ایده‌رك مزیات اسلامیه‌یی ذم ایتمك ایسترلر . چونکه ؛ بو قبیلدن اولانلر عادات اسلامیه‌نك محسناتنی تقدیردن عاجزلردر واساسات اسلامیه‌نك نه‌دن عبارت ونه کبی مزیاتی جامع اولدیغنی بیلمزلر . بناءً علیه ؛ (الانسان عدو ماجهل) یعنی « انسان

بیلمه‌دیکی شیئك دشمنیدر » فحواسنجه اسلامیتی بیلمه‌دکلرندن اسلامیته خرستیانلردن دها زیاده دشمنلقله افتخار ایدرلر ، اصلحهم الله

*
* *

واجب تعالی عاصیلرك عذابلرینك سببلرندن بعضیلرینی بیاندن صوکره او سببلردن حاصل اولان نتیجه‌یی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَلَيْسَ لَهُ الْيَوْمَ هٰهُنَا حَمِيمٌ * وَلَا طَعَامٌ اِلَّا مِنْ غِسْلِينٍ * لَا يَأْكُلُهُ اِلَّا الْخَاطِؤُنَ ﴾ بیوریور .

[الله تعالی‌یه ایمان ایتمه‌یوب وفقرایه طعام یدیرمکه رغبت ایتمه‌ینجه او کونده او مقامده آنك ایچون یاردیم وشفاعت ایده‌جك اقرباسی اولماز وآنك ایچون ییه‌جك طعام‌ده بولونماز آنجق اهل جهنم یاندقجه آنلردن آقان صاری صو واریننلر بولونور واو ایریننلری ییمز ، الا عمداً کناه ایشله‌ینلر ییرلر . زیرا ؛ آنلر خطایا وبویوك کناه صاحبی اولدقلرندن آنلرك ییه‌لرینه اولویریشلی اولان آنجق ایریننلردر .

بو آیت جلیله ؛ ترتیب اوزره بوندن اولکی آیتك نتیجه‌لریدر . چونکه ؛ الله تعالی‌یه ایمان ایتمه‌مك او کونده کندی ایچون یاردیم ایده‌جك برکیمسه‌سی اولمامسنك نتیجه‌سیدر وتقریری شویله‌در : « کافر ایچون یوم قیامتده یاردیم ایده‌جك بر دوستی بولونماز. زیرا؛ کافر الله تعالی‌یه ایمان ایتمه‌دی . هر کیمسه که الله تعالی‌یه ایمان ایتمه‌دی ، آنك ایچون یوم قیامتده دوست بولونماز . بناءً علیه ؛ کافر ایچون یوم قیامتده یاوردیم ایده‌جك بر دوست بولونماز » دیمکدر .

اهل جهنمك یاغلرندن حاصل اولان ایریندن باشقه طعام بولونمامق دنیاده فقرایه طعام یدیرمکه رغبت ایتمه‌مسنك نتیجه‌سیدر وتقریری شویله‌در : « کافر ایچون یوم قیامتده ایریندن باشقه طعام بولونماز . زیرا کافر ؛ دنیاده فقرایه طعام یدیرمکه رغبت ایتمه‌دی . هر کیمسه که دنیاده فقرایه طعام یدیرمکه رغبت ایتمز ، آنك ایچون آخرتده ایریندن باشقه طعام اولماز. او حالده کافر ایچون یوم قیامتده ایریندن باشقه طعام بولونماز » دیمکدر .

اهل جهنمك ياملرندن حاصل اولان ايرينلره طعام دينمسى ؛ كافرلرى استهزا ايچوندر . چونكه طعام ؛ يمك ايچون حاضرلانان شيدر . صارى صووايرين ايسه يمكه صالح اولمايان شيدر .

كافر دنياده اولاد واتباعنه واقربا وتعلقاتنه اعتماد ايدەرك كبر وغرورينه بناءً ايمان ايتمەديكى جهتله الله تعالى آخرتده كووەنديكى كيمسەلرك هيچ برندن ياردمجى ويرمز ودنيادەكى غرورينه مكافات اولارق حقير وذليل قيلار وياردمجيسز براقير ودنياده كنديسى طاتلى وطوزلى هرنوع طعامى يير ايكن قلبنك قاتيلغندن نشأت ايدەرك فقرايه مرحمت ايتمەيوب طعام ويرمەمسنه مقابل اولارق آخرتده ايرينلرله تعيش ايدر . زيرا هركسك جزاسى ؛ عملنه كورەدر .

*
* *

واجب تعالى قيامتى وشدائدينى واهل ايمانك واهل كفرك قيامتده كوريلەجك حاللرينى بياندن صوكره انسانلره آخرتك احوالنى بيلديرن قرآنه تعظيم ايتمك لازم اولديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ فَلَاۤ أُقْسِمُ بِمَا تُبْصِرُونَ * وَمَا لَا تُبْصِرُونَ * إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ﴾ بيوريور .

[بن عظيم الشان سزك كورديككز و كورمەديككز جمله موجوداته يمين ايدرم كه محقق قرآن عظيم الشان كريم اولان رسولك سوزيدر .]

(فلا اقسم) ده بولونان لا لفظى صلەدر ، نفى معناسنه دكلدر . بناءً عليه ؛ معناسى « بن يمين ايدرم » ديمكدر . شو حالده بو آيتده بوتون موجوداته يمين واردر . چونكه جمله اشيا ؛ انسانلره نسبتله ايكى دن خالى دكلدر : يا كوريلور ويا كورولمز . انسانلرك كورديكنه و كورمەديكنه يمين اولونجه خالقه ومخلوقه ، دنيايه وآخرته ، اجسامه وارواحه ، انسه وجنه ونعم ظاهره وباطنه يه شاملدر .

ياخود لا لفظى قسمى نفى ايچوندر . زيرا ؛ قرآنك رسول كريمك قولى اولديغى ظاهر وباهر اولديغى ايچون يمينله تقويه يه حاجت يوقدر . چونكه ؛ عقلا عندنده ظاهر اولان برحقيقت ، يمينله تأييده محتاج اولماز . بوكا نظراً معناى آيت : [قرآنك رسول كريمك قولى

اولديغى آچيق وظاهر اولديغى ايچون موجوداتدن هيچ بريسيله بوحقيقتى بيان ايچون قسمه حاجت يوق] ديمكدر .

فخر رازينك بيانى وجهله بو آيتده رسول ايله مراد ؛ جبريل امين در ديەنلر وار ايسەده رسول ايله مرادك رسول الله اولمسى بوندن صوكرەكى آيتلر تأييد ايتديكى جهتله اكثر مفسرين رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم افنديمز اولمسيله تفسير ايتمشلردر . چونكه ؛ بوندن صوكرەكى آيتلرده شاعر وكاهن سوزى اولماديغى بيان اولونمشدر . زيرا ؛ كافرلر شاعر وكاهن اولمقله رسول اللهى توصيف ايدرلر جبريل امينى توصيف ايتمزلر . بناءً عليه ؛ منكرلره قارشى هم رسولك رسالتنى بيان همده قرآنى آنلرك اسنادندن تبرئه اولمق اوزره رسول ايله مرادك رسول الله اولمسى ترجيح اولونمشدر . قرآن ؛ الله تعالى نك لوح محفوظده اظهار بيورديغى جهتله اللهك كلاميدر . لوح محفوظدن سمايه وسمادن بر بوزينه ايندرديكى جهتله جبريلك كلاميدر . ناسه تبليغ وقرآنه ايمانه دعوت وناسه خطاباً اوقوديغى جهتله رسول اللهك كلاميدر . شو حالده قرآنه « اللهك كلاميدر ، جبريلك كلاميدر ، رسول اللهك كلاميدر » ديمك صحيح اولور .

﴿ وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ قَلِيلًا مَا تُؤْمِنُونَ ﴾

[او قرآن شاعر سوزى دكلدر ، حقانيته اصلا ايمان ايتمزسكز .]

يعنى ، اى كافرلر ! سز قرآنه شاعر سوزيدر ديرسكز . حالبوكه قرآن شاعرك سوزى اولمادى . سز آزيجق بر تصديقله بيله تصديق ايدوب ايمان ايتمزسكز . ياخود معناى آيت : [آز بر زمانده ايمان ايدرسكز] ديمكدر . چونكه ؛ كافرلر بعض زمانده قرآنك حق اولديغنه ايمان ايدرلر ولكن بو ايمان يالكز قلبلرنده اولوب استدلال ايله ظاهره چيقاروب لسانلريله قلبلرينى تأييد ايتمەدن آز برزمانده قلبلرندن كچديكى ايچون نظر شرعده بومثللو ايمان معتبر دكلدر . بناءً عليه ؛ كافرلره « آز برزمان ايمان ايدرسكز » ديمك « ايمانكزك ثباتى اولماديغندن معتبر دكل » ديمكدر .

فخر رازينك بيـانى وجهله (قليلاً ما) عربلر عنده على الاكثر نفى كليده اسـتعمال اولونديغندن بومقامده نفى كلى معناسنه آلنه‌رق « هيـچ ايمان ايتمزسكـز » معناسنه اولمق اولادر. چونكه بو آيتده مخاطب اولانلر؛ ايمان ايتمه‌ين كفار قريش اولديغى جهتله نفى معناسنه اولوب « هيـچ ايمان ايتمزسكـز » ديمك « آزيجق ايمان ايدرسكـز » ديمكدن دها مناسبدر.

﴿ وَلاَ بِقَوْلِ كَاهِنٍ قَلِيلاً مَا تَذَكَّرُونَ ﴾

[قرآن فالجى سوزى دكلدر. سزلر قرآن حقنده اصلا تفكر ايدوب دوشونمزسكـز.]

اكر قرآنك جامع اولديغى حقايقى دوشـونسه‌كز قرآنك فالجى سوزى اولماديغنى بيلير وبناءً عليه؛ ايمان ده ايدرسكـز. چونكه ؛ جادهٔ شريعتدن چيقمش وبرطاقم اشقيا كروهندن عبارت اولان كاهنلرك سوزى اولمسيله حكم ايتمزديكز. زيرا؛ قرآنك دنيا وآخرت سعادتنى جامع اولديغى آزيجق دوشونن بركيمسه كاهندن بويله بركلام صادر اولميه‌جغنى بيله‌بيلير. شوحالده سز دوشونمه‌ديككز ايچون حالا كاهن سوزى ديمكده دوام ايدييورسكـز .

﴿ تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴾

[قرآن عالملرك ربسندن يريوزينه ايندير لمشدر .]

يعنى ؛ قرآن سزك ديديككز كبى شاعر وكاهن سوزى دكلدر ، بلكه عالملرك ربسى طرفندن بالعموم قوللرك تربيه‌سى ايچون لوح محفوظدن سماء دنيايه وسماء دنيادن يريوزينه جبريل امين واسطه‌سيله ايندير لمشدر .

بو آيتده كافرلرى ايمـانه ترغيب واردر . چونكه ؛ اسماء حسـنادن تربيه ايديجى معناسـنه اولان رب اسم شريفنك عالمه مضاف اولارق كلسـنده بوتون عالمك يعنى كوچوك وبويوك ، آز وچوق جمله ذرات جهانك ربسى اولونجه كافرلرك دخى ربسى اولديغى اولويتله ثابت اولديغندن كنديلرينك ربلرى طرفندن كلديكى بيـان اولونديغى جهتله ايمـان ايتملرينه ترغيب حاصل اولمشدر . زيرا ؛ جمله عالمك مربيسى طرفندن كوندريلن كتاب البته جمله‌سـنك تربيه‌سنه كافى اولاجغى بديهى اولديغى جهتله بونلرك ده تربيه‌سـنه كافى اولديغندن انصاف ايده‌رك ايمان ايتملرى لازمدر ديمكله اشارت اولونمشدر .

*
* *

واجب تعالى قرآنك حائز اولديغى بعض اوصـافنى وذات الوهيت طرفندن رسولنه كوندرلمش يالاندن عارى بركتاب منزل اولديغى بياندن صوكره اوكتابك تبليغنه مأمور اولان ذات شريفك يالاندن برى اولديغى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ الْأَقَاوِيلِ * لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ * ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ ﴾ بيورييور .

[اكر محمد عليه السلام بعض سوزلرى بزم اوزريمزه يالان اولارق سويله‌مش اولسه ايدى بز آنى كمال قوتمزله طوتاردق وصوكره بز آنك قلب طمرلرينى كسردك .]

يعنى ؛ اى قرآنه ورسولمزه اعتراض ايدن كافرلر! اكر بزم طرفمزدن قرآنى تبليغه مأمور اولان پيغمبر سزك ديديككز كبى بزم كنديسـنه وحى ايتمه‌ديكمز حالده يالان وافترا اولارق بزم ناممزه كندى جانبندن اويدورمقله بعض سـوزلرى سزه تبليغ ايده ايدى بز آنى قدرتمزله اخذ ايدر وصوكره جميع ادراكك مجمعى وحياتك مدارى اولان يورهك طمرينى كسردك، لكن او پيغمبر يالان سـويله‌مه‌دى . زيرا؛ يالاندن وسائر كناهلردن معصومدر . معصوم اولان برذاتدن بوكبى حاللرك ظهورى ايسه محالدر .

ابوالسعود افنديك بيانى وجهله (تقول) افترا معناسنه‌در . آنجق افترا ؛ اساسى اولمايانه برشيئى آخرينه اسناد اولديغى جهتله كلفتدن خالى اولماديغنه اشارت ايچون كلفته دلالت ايدن تفعل بابندن (تقول) كلمه‌سى وافترا اولان سوزلرى تحقير ايچون عرب عندنده اساسسز وافترا قبيلندن اولان سوزلرده استعمال اولونان اقاويل كلمه‌سى وارد اولمشدر .

يمين؛ قوت وقدرت معناسنه‌در . وتين ؛ قلبده برطمرك كسيلديكى آنده اوطمرك صاحبى اولور. بوكا نظراً معناى آيت : [اكر محمد عليه السلام بزم وحى ايتمه‌ديكمز بعض سـوزلرى بزم اوزريمزه افترا اولارق سزه سويله‌مش اولسه ايدى بز آنى قدرتمزله طوتار وقلبنده اولان جان طمرينى كسر بردن اولدوررردك] ديمكدر .

بعضيلر يمين ايله مراد ؛ رسول اللهك قدرتيدر ديديلر. بوكا نظراً معناى آيت : [اكر بزم محمد عليه السلامه وحى ايتمه‌ديكمز بعض سوزى، بزه اسناد وافترا ايده‌رك سزه سويله‌مش اولسه ايدى بز آنك قدرتنى آلير سزه سويله‌مكدن منع ايدردك وياخود آنك

سوزينك يالان اولديغنه ديكر بركيمسه واسطه‌سيله دليل كتيره‌رك ناسه قارشی آنك يالانی اظهار ايدردك . حالبوكه سويله‌مكدن منع ايتمه‌دك ويالان اولديغنی اظهار ايله‌مه‌دك . شو حالده سوزلری طوغريدر ، سزك ديديككز كبی دكلدر] ديمك اولور وبو معنا رسول كوندرمكده‌كی حكمته‌ده موافقدر . چونكه ؛ امر نبوتده دوغرينك يالانجيدن ويالانجينك دوغريدن تميز ايتمسی لازمدر . اكر نبوت دعواسيله برابر الله تعالی‌يه افترا ايدنلرك يالانلرينی قوللرينه قارشی الله تعالی اظهار ايده‌رك يالانجيلری تذليل ايتمه‌مش اولسه‌ده آنلره مساعده ايتسه ايدی نبی اولانله اولمايان آره‌سنده فرق اولمازدی . بناءً عليه ؛ قوللرك يالانجيلری تصديقده معذور اولملری لازم كلير وامر نبوتدن مقصدده مختل اولوردی . حالبوكه مقصدك مختل اولمسی باطلدر . بناءً عليه ؛ انبيادن يالانده باطلدر .

***

واجب تعالی كافرلرك رسول الله حقنده سويله‌دكلری يالان اولديغنی واكر آنلرك ديدكلری كبی رسول الله كندی عندندن برشی ايجاد ايده‌رك تبليغده بولونمش اولسه ايدی درحال أولدوره‌جكنی وفرض محال اولارق بويله برشی ظهور ايتمش اولسه اللهك مؤاخذه‌سندن رسول اللهی كيمسه‌نك قورتاره‌ميه‌جغنی بيان ايتمك اوزره ﴿ فَمَا مِنْكُمْ مِنْ اَحَدٍ عَنْهُ حَاجِزِينَ ﴾ بيوريور .

[اكر سزك ديديككز كبی اولسه سزدن هيچ بر كيمسه محمددن بنم مؤاخذه‌می منع ايده‌جك يوقدر .]

يعنی ؛ محمد عليه السلام سزك ديديككز كبی بزم اوزريمزه افترا ايتمز . اكر افترا ايده‌جك اولسه ايدی بز آنی مؤاخذه ايدردك وبزم مؤاخذه‌مزدن آنی قورتاره‌جق سزدن هيچ بر كيمسه يوقدر . كيمك حديدر آنی بزم ألمزدن آلسون ؟ آنی قورتارمق هيچ كيمسه‌نك حدی دكلدر . حالبوكه بزم مؤاخذه ايتمه‌مكلكمز افترا ايتمه‌ديكنه و سويله‌ديكی سوزلرك بزم وحيمزله اولديغنه دلالت ايدر . چونكه ؛ افترا ايتمش اولسه‌ايدی بزم اخذ ايده‌جكمز محقق ايدی وبز اخذ ايدنجه قورتاره‌جق بر كيمسه يوق ايدی . حالبوكه بزم اخذ ايتمه‌ديكمز محققدر . بناءً عليه ؛ افترا ايتمه‌ديكی محققدر .

فخر رازينك بيانی وجهله بو آيتده (مِن احدٍ) سياق نفيده نكره اولديغی جهتله جمع معناسنه اولديغندن (حاجزين) جمع صيغه‌سيله وارد اولمشدر . بناءً عليه ؛ معنای آيت : [اكر الله تعالی رسولنی اخذ ايتسه ايدی آنی قورتاره‌جق سزدن برفرد يوق ايدی] ديمكدر .

***

واجب تعالی قرآنك افترا اولماديغنی بياندن صوكره قرآنك بعض منافعنی بيان ايتمك اوزره ﴿ وَاِنَّهُ لَتَذْكِرَةٌ لِلْمُتَّقِينَ ﴾ بيوريور .

[محقق قرآن اللهك عذابندن قورقانلره وعظ ونصيحتدر .]

يعنی ؛ ای مشركلر ! سزك ديديككز كبی قرآن محمد عليه السلامك كندی عندندن اويدورديغی برشی دكلدر ، بلكه قرآن ؛ اللهدن قورقانلر ايچون منفعت ومضرتلرينی بيلديرر وسبب نجاتلرينی بيان ايدر طرف الٰهيدن كلمش برموعظهٔ بليغه‌در .

بو آيتده قرآنه افترادر ديه‌ن كافرلره تعريض واردر . چونكه ؛ « قرآن متقيلره وعظدر » ديمك « ای كافرلر ! سزك كبی اتقادن بهره‌سی اولمايانلر قرآنك وعظندن مستفيد اولامازلر » ديمكدر . شو حالده آيتده كافرلری هم ذم همده تهديد واردر .

﴿ وَاِنَّا لَنَعْلَمُ اَنَّ مِنْكُمْ مُكَذِّبِينَ ﴾

[حالبوكه بز محقق بيليرز سزدن قرآنی تكذيب ايدنجيلر واردر .] زيرا ؛ دنيايه محبت ورياستنی محافظه قصديله قرآنك حق اولديغنی بيلديكی حالده انكار ايدنلر موجوددر . حالبوكه قرآنی تكذيب ؛ آنلرك دنياده سبب هلاك وآخرتده سبب عذابلری اولاجقدر . چونكه قرآن ؛ آنی تصديق ايدنلرك سبب نجاتلری اولونجه تكذيب ايدنلرك البته سبب فلاكتلری اولاجغی آشكاردر .

***

واجب تعالی قرآنی انكار ايدنلرك حقلرنده ندامت وحسرت اولاجغنی بيان ايتمك اوزره ﴿ وَاِنَّهُ لَحَسْرَةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴾ بيوريور .

[محقق قرآن ايمان ايتمه‌دكلرندن طولايى كافرلر حقنده ندامتدر . چونكه ؛ دنياده ايمان ايدنلرك كون بكون شرفلرينى آرتيرنجه كافرلر اوزرينه غم وغصه اولديغى كبى آخرتده قرآنه ايمان ايدن مؤمنلرك ثوابنى كورونجه كافرلرك حسرتلرينى آرتيره‌جغى شبهه‌سزدر . فقط كچمش اولان بر شيئه تحسر فائده ويرمه‌ديكندن تحسرلرى‌ده كنديلرى ايچون آيريجه بر عذابدر .

﴿ وَاِنَّهُ لَحَقُّ الْيَقِينِ ﴾

[قرآن حقدر؛ كنديسنده البته بطلان يوقدر ويقيندر؛ كنديسنده اصلاشك يوقدر.]

شو اوچ آيت منكرلرى رد ايچون وارد اولديغندن مكرر ادات تأكيدله وارد اولمشلردر . چونكه ؛ منكرك انكارى نه قدر قوتلى اولورسه آنى رد ايده‌جك كلامك‌ده او نسبتده قوتلى اولمسى لازم اولديغندن ادات تأكيدله ايراد اولونمشدر .

قرآنك مؤمنلر حقنده نعمت كافرلر حقلرنده حسرت اولمسى رسول‌الله حقنده آيروجه نعمتدر .

* * *

واجب تعالى شو نعمتك شكرينى ادا ايتمك ايچون رسولنه تسبيحله امر ايتمك اوزره ﴿ فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ ﴾ بيوريور .

[قرآن مؤمنلر حقنده نعمت وكافرلر حقنده حسرت اولونجه يا اكرم الرسل ! بك بويوك واولو اولان ربك تعالى‌نك اسمنى هردورلو نقصانلردن تنزيه ايت .] زيرا ؛ سن رسول اولارق اختيار ايدوب سكا ايمان ايدنلر عزيز وايمان ايتمه‌ينلر ذليل اولونجه سن ربك تعالى‌نك جميع نقائصدن منزه اولديغنى لسانكله ذكر ايت كه سكا ويرديكى نعمتلرك شكرينى ادا ايتمش اولاسك .



سورۂ معارج

مكۂ مكرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر . قرق درت آيتى جامعدر .

﴿ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ﴾

﴿ سَأَلَ سَائِلٌ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ * لِلْكَافِرِينَ لَيْسَ لَهُ دَافِعٌ * مِنَ اللّٰهِ ذِى الْمَعَارِجِ ﴾

[بر سائل كافرلره واقع اولاجق عذابى سؤال ايتدى او عذاب كافرلر ايچوندركه كوكلرك ونيجه عالى مقاملرك خالقى وصاحبى اولان الله تعالى طرفندن نازل اولان عذابى دفع ايديجى بر كيمسه اولمادى .]

فخررازينك بيانه نظراً بو آيتك سبب نزولى ؛ مشركلردن (نضر بن حارث) ويا (ابو جهل) « يا رب ! اكر محمد ﷺ ك ديديكى دوغرى ايسه بزم اوزريمزه عذاب كوندر وياخود طاش ياغدير » ديمسى اوزرينه بو آيت نازل اولمشدر . بوكا نظراً معناى آيت : [بر دعا ايديجى ، كافرلره واقع اولاجق عذابك كلمسيله دعا ايتدى . چونكه ؛ رسول‌الله آنلرى طرف الهيدن عذابك كلمسيله انذار ايدنجه آنلرده « يا محمد ! ﷺ ديديكك دوغرى ايسه كله‌جك عذاب كليورسون » ديمشلردى وايسته‌دكلرى عذاب بدر وقعه‌سنده كلدى . الله تعالى آنلرى اهل ايمان ألنده مقهور ومنهزم ومقتول قيلدى] ديمكدر . حتى بعض روايتده (حارثة بن نعمان) « يارب ! محمد ﷺ ك ديديكى طوغرى ايسه بزم اوزريمزه طاش ياغدير » ديمش ايدى . بو دعاسى اوزرينه الله تعالى باشنه طاش دوشوروب بينى پارچه‌لايمق صورتيله هلاك ايتمشدر . ياخود مشركلردن بعضيلرى رسول‌اللهك بيان ايتديكى عذابك كيملره واقع اولاجغنى سؤال ايتملرى اوزرينه بو آيتك نازل اولديغى مرويدر . والله تعالى‌نك انزال ايتديكى عذابى دفع ايده‌جك بر كيمسه اولماديغى بيان اولونمشدركه اولادينه واتباعنه كووه‌نلرى‌ده رد ايتمشدر . چونكه (دافعٌ) نفى عقيبنده نكره اولارق

واقع اولدیغندن معنای آیت : [الله تعالی طرفندن کافرلره واقع اولاجق عذابی دفع ایدیجی کرك اقربالرندن وکرك احباب واولادلرندن هیچ کیمسه یوقدر] دیمك اولور.

ابن عباسك روایتنه نظراً معارج ایله مراد ؛ سمواتدر. زیرا؛ اوامر الٰهیه‌یی ونواهی سبحانیه‌یی کتیروب کوتورمك اوزره ملکلر سمواتده اینوب چیقدقلری ایچون سموات معارج دینمشدر.

∴

واجب تعالی سموات کبی عالی مقاملرك صاحبی اولدیغنی بیاندن صوکره اوعالی مقاملك صاحبی اولان الله تعالینك عرش اعلاسنه ملکلرك نه‌قدر مقدارده اینوب چیقدقلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ تَعْرُجُ الْمَلٰٓئِكَةُ وَالرُّوحُ اِلَيْهِ فِى يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ اَلْفَ سَنَةٍ ﴾ بیوریور.

[ملکلر وروح اسمنده اولان جبریل امین عرش اعلایه چیقارلر اوکونده که اوکونك مقداری اللی بیك سنه‌در .]

یعنی ؛ مقداری اللی بیك سنه راده‌سنده اولان یوم قیامتده امر الٰهی‌یی آلمق اوزره ملکلر وجبرائیل عرش اعلایه چیقارلر . جبریل امینك فضیلت ومزیتنه اشارت ایچون ملکلرده داخل اولوب آنلرك جنسندن اولدیغی حالده آیروجه ذکر اولونارق روح لفظی ملائکه اوزرینه عطف اولونمشدر .

فخررازینك بیانی وجهله جناب حقك مکاندن منزه اولدیغی دلیل قطعی ایله ثابت اولدیغی جهتله مکانه دلالت ایدن کلماتك هریرده مناسب وجهله تأویلی واجبدر. بناءً علیه؛ بو آیتده (الیه) لفظی عرشه ویا امر الٰهی‌یه ویا حکم الٰهی‌یه راجع اولمقله ملکلر عرشه یا امری ویاخود حکم الٰهی‌یی تلقی ایتمك اوزره چیقارلر دیمکدر .

اللی بیك سنه تقدیر صورتیله‌در . یعنی « یوم قیامتده ناسك حسابیله انسانلردن اك ذکی ومحاسب کیمسه‌لر مشغول اولسه‌لر اللی بیك سنه‌ده نهایت بولور » دیمکدر ، یوقسه

محاسبه اللی بیك سنه دواملی اوکون ، او مقدار اوزایاجق دیمك دکلدر . زیرا ؛ واجب تعالینك ، قوللرك محاسبه‌سنی دنیا کونلرندن برکونك نصفی مثابه‌سی بر زمانده بیتیره‌جکی مرویدر. بعضیلرده اللی بیك سنه مقداری اولمق کافرلره مخصوص اولدیغنی بیان ایتمشلردر. بوکون، حساب کوننه مخصوص اولدیغی جهتله آخرتك نهایت بولاجغنه دلالت ایتمز. زیرا بو آیت؛ یوم قیامتی بیان ایدر ، یوقسه آخرتك مجموع مدتنه بیان ایچون سوق اولونمش دکلدرکه آخرتك مدتی بیان اولسون .

اوکونك مؤمنلر حقنده پك آز بر مقدار اولدیغنه بعض آیتلر دلالت ایتدیکی کبی (ابوسعید الخدری) حضرتلرندن مروی اولان حدیث شریفده دلالت ایدر. چونکه؛ اصحاب کرام طرفندن « یا رسول الله ! اوکون نه‌قدر اوزون برکوندر » دنیلدیکنده رسول اللهك « نفس محمدیم قدرت الٰهیه‌سنده اولان الله تعالی‌یه یمین ایدرم که اوکون مؤمن حقنده البته تخفیف اولونور . حتی دنیاده ادا ایتدیکی فرض نمازندن دها خفیف اولور » بیوردیغی مرویدر . شوحالده بو آیتده مذکور اولان اوزون مدتك اهل ایمانه شمولی یوقدر .

∴

واجب تعالی کافرلرك واقع اولاجق عذابدن سؤاللرینی بیان بیوردی ولکن بو سؤال استهزا طریقیله اولدیغندن رسول اللهه عارض اولان حزن والم اوزرینه رسولنی تسلیه وصبرله امر ایتمك اوزره ﴿ فَاصْبِرْ صَبْرًا جَمِيلًا * اِنَّهُمْ يَرَوْنَهُ بَعِيدًا * وَنَرٰيهُ قَرِيبًا ﴾ بیوریور .

[یا اکرم الرسل ! آنلر استهزا طریقیله سکا عذابدن سؤال ایدنجه سن کوزل صبرله صبر ایت ، عاقبت سنکدر . زیرا ؛ آنلر او عذابی اوزاق کورورلر وبز او عذابی یقین کوروروز .]

نیسابوری وخازنك بیانلری وجهله صبر جمیل ایله مراد ؛ اضطراب وضجرانه قلب شائبه‌سی اولمایانه صبردرکه آنده کافرلرك عذابی استعجال ودرحال وقوعنی کوزه‌تمك دخی اولماز. زیرا؛ عذابك وقوعنی استعجال اوزره کوزه‌تمك حزندن خالی اولامیه‌جغندن

ونه زمان واقع اولاجق دیه‌رك انتظارده وقت مرهونی كلنجه‌یه‌قدر اضطراب چكیله‌جكندن جناب حق حبیبنه صبر جمیل ایله امر ایتمشدركه بونلرك جمله‌سندن وارسته اولسون .

بو آیتده جناب حقك رسولنه صبرله امرنده دشمنلرینك انقراضنه بشارت واردر . چونكه ؛ صبرك عاقبتی سلامت اولوب سلامت ایسه دشمنلرینك اضمحلالیله اولاجغندن صبرله امر ، بشارتی متضمندر وعاقبت بدر غزاسنده دشمنلری هلاك اولدقلرندن صبرك عاقبتی اولان سلامت كورولمشدر وشو اعتبارله آیت غائبدن خبر اولدیغی جهتله معجزه‌در .

كافرلر رسول اللهك بیان ایتدیكی عذابی ، ایناتمادقلری جهتله اوزاق عد ایتمشلرسه‌ده جناب حق اوعذابك یقین اولدیغنی بیـان بیورمشدر . چونكه ؛ قدرت الـٰهیه‌یه نسبتله غایت قولای ویقین اولدیغندن وقت مرهونی كلنجه سبب نزولده بیان اولوندیغی جهتله بوعذابی اوزاق عدایدنلر اهل اسلامك قیلیجیله بدرده هلاك اولمشلردر . شوبیان ؛ عذابك دنیاده وقوعنه نظراًدر . اما آخرتده اولدیغنه نظراً او یقین اولان عذابك زمانی قیامت كونیدر .

*
* *

واجب تعالی یقین اولان عذابك زمانی بیان ایتمك اوزره ﴿ يَوْمَ تَكُونُ السَّمَاءُ كَالْمُهْلِ ۞ وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ ۞ وَلَا يَسْئَلُ حَمِيمٌ حَمِيمًا ۞ يُبَصَّرُونَهُمْ ﴾ بیوریور .

[یقین اولان عذاب او كونده اولوركه كوك أریمش باقر كبی و طاغلر دخی آتلمش رنكلی یوك كبی اولورلر واو كونده اقربا دیكر اقربا‌سـنك حالندن صوراماز . حالبوكه اقربا بربرینه كوستریلور .]

یعنی ؛ اوعذابك وقوعی اویله بر كونده اولوركه او كونك شدتندن كوكلر اریمش باقیر ویاخود زیتون یاغنك طورتوسی كبی اولور . وطاغلر بوقدر جسامتلریله برابر كونا كون رنكلرله آتلمش یوك پارچه‌لری كبی اولور و هر كس كندی حالیله مشـغول اولدیغندن هیـچ بر اقربا دیكرینك حالندن صورمغه مجالی اولامدیغندن صوره‌ماز . حالبوكه اقربالری آنلره كوستریلور ، یوقسه اقربالر بربرلرینك حالندن صوراماداقلری كوره‌مدكلرندن دكلدر ،

بلكه او كونك شدتندن هر كسك كندی عملی مشغولیتنه كافی اولدیغی جهتله ولو اقرباسی اولسون غیرك حالندن سؤاله وقتی اولمازكه سؤال ایتسون .

فخر رازینك بیانی وجهله عهن ؛ **انواع رنكله آتلمش وبویانمش یوكدر** . طاغلرك رنك اصلیلری بیاض ، قیرمزی ، سـیاه كبی رنكلر اولدیغی جهتله قیـامتده آتلمش یوك پارچه‌لری كبی هواده بولوندقلری زمانده مختلف رنكلرله بولوناجغندن انواع رنكله بویانمش وآتلمش یوكه تشبیه اولونمشدر .

اقربا یكدیكرینك حالندن صوره‌مانجه بریسندن‌ده شفاعت ایسته‌یه‌مز ورفقله معامله‌ده بكله‌مز . زیرا ؛ هر كسك كندی دردی باشندن آشقین اولدیغی جهتله هیـچ بر كیمسه دیكرندن لطف كوزه‌ته‌مز . چونكه ؛ كندی دردینه درمان بولامایانك دیكرینك دردینه درمان اولامیه‌جغی طبیعی برشـیدر . اوت ! قیامتده بعض كیمسه دیكرینه شفاعت ایدر فقط سؤال وجواب بیتوب كندی قورتولدقدن صوكره آخرینه شفاعت ایدر . شوحالده یوم قیامتده انسانلرك یكدیكرینه شفاعتلری اولاجقدر لكن شفاعت ایده‌جك كیمسه‌نك باشی سلامت اولمق شرطدر . بناءً علیه ؛ بو آیت شفاعت حقنده اولان آیتلره منافی دكلدر .

خلاصه ؛ كافرلرك رسول اللهك بیان ایتدیكی عذابدن استهزا طریقیله سؤال ایتدكلری وطرف الـٰهیدن آنلره نازل اولاجق عذابی دفع ایده‌جك كیمسه‌نك بولونمیه‌جغی وجناب حقك عالی مقاملر صاحبی اولدیغی واو عالی مقاملردن بریسی‌ده عرش اعلا اولوب عرش اعلایه ملكلرك ، مقداری اللی بیك سنه اولان یوم قیامتده الله تعالی‌دن امر آلمق اوزره چیقاجقلری و كافرلرك سؤاللرندن عارض اولان حزنی دفع ایتمك ایچون رسول اللهك صبره دوامی لازم اولدیغی و او عذابی كافرلر اوزاق كوریورلرسه‌ده جناب حقك غایت یقین كوردیكی و او عذابك یوم قیامتده اولاجغی واو یوم قیامتك دهشتندن سمانك أریمش باقر و طاغلرك آتلمش یوك كبی اولاجغی و او كونده اقربالر بربرینی كوردكلری حالده هر كس كندی دردیله مشـغول اولدیغندن یكدیكرینك حالندن سؤال ایده‌میه‌جكی بو آیتلردن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعـالی اقربالرك بربرینی كوروب بیلدكلری حالده یكدیكرینك حالندن

صورەمیەجقلرینی بیاندن صوکره سؤال ایدەمەدکلرینك سببی ؛ او کونك انسانلرده ایقاع ایدەجکی تأثیرندن متولد اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ يَوَدُّ الْمُجْرِمُ لَوْ يَفْتَدِي مِنْ عَذَابِ يَوْمِئِذٍ بِبَنِيهِ * وَصَاحِبَتِهِ وَأَخِيهِ * وَفَصِيلَتِهِ الَّتِي تُؤْوِيهِ * وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ يُنْجِيهِ ﴾ بیوریيور .

[هر کناهکار یوم قیامتك عذابندن قورتولمق ایچون سوکیلی اوغلونی وحرمنی وبرادرینی وقوم وقبیلەسنی که او قوم وقبیلەسی سودکارندن دنیاده آنی قوجاقلرینه آلیرلردی ویر یوزنده اولان انسانلرك جملەسنی عذابه بدل ویروبده صوکره کندی قورتولمسنی ایستر .]

یعنی ؛ هر کناهکار کندندن صادر اولان کناهلرك عذابنی وقیامتك شدتنی کورونجه او کونك عذابندن قورتولمق ایچون اوغلونی وحرمنی و برادرینی وآکا هرایلکی لایق کوروب کندینی دنیاده قوجاقلرینه آلان قوم وقبیلەسنی ویر یوزنده اولان انسانلرك جملەسنی او عذاب بدلنده فدا ایدوبده صوکره کندینك قورتولمسنی ایستر و ازجان و دل آرزو ایدر ولکن او آرزوسی کندینه فائده ویرمز . چونکه ؛ بر کیمسەنك کناهنه دیکری فدا ایدیلەمز . زیرا؛ او کون عدالت الٰهیەنك ظهور ایدەجکی بر کون اولدیغندن هر کس کندی کناهنك جزاسنی کورور ، آخرك کناهندن مسئول اولاماز وهیچ بر کیمسه کندی کناهی بدلنده آخره فدایه مقتدر اولاماز . بناءً علیه ؛ او کناه صاحبی اولان کیمسەنك بو مثللو تمنیاتی محالی تمنی قبیلندندر .

بو آیت جلیله او کونده هر کسك دوچار اولاجغی مشکلاتی تصویر ایدر . یعنی او کونك مشکلاتنی کورن بر عاصی نفسنك خلاصی ایچون هر شیئی حتی اك زیاده سوکیلی اولان اولادینی ، احبابنی ، حرمنی وبرادرینی فدایه آماده اولور ولکن مقتدر اولاماز .

فخر رازینك بیانی وجهله (ثم) کلمەسی استبعاده موضوعدر . چونکه؛ آرزو اولونان نجات وفدا محال اولدیغی جهتله بو مثللو آرزوسیله نجاتك غایت اوزاق و محال اولدیغنه اشارت ایچون استبعاده موضوع اولان (ثم) لفظی وارد اولمشدر .

ایشته انسانلره لازم اولان؛ تدارکی ممکن ایکن بو دنیاده اللهك امرینه امتثال ایدەرك

او کونده قورتارەجق اسبابه توسل ایتمکدر . زیرا ؛ هر شی زماننده کرکدر ، زمانی کچدکدن صوکره قورتولمق چارەسنی آرامق فائده ایتمز .

خلاصه ؛ یوم قیامتك عذابندن قورتولمق ایچون عاصی اولان کیمسەنك او عذابه بدل اوغلونی ، حرمنی و قوم و قبیلەسنی وجمله انسانلری فدا ایدوبده کندینك خلاص اولمسنی آرزو ایدەجکی ولکن فائده ویرمیەجکی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جملەسندندر .

*
* *

واجب تعالی کناه صاحبی اولان کیمسەنك عذابدن قورتولمق ایچون بوتون دنیایی فدا ایتمك ایستەیەجکنی ولکن فائده ایتمیەجکنی بیاندن صوکره بو مثللو عاصیلرك آرزولری صراحةً رد اولوناجغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ كَلَّا إِنَّهَا لَظَى * نَزَّاعَةً لِلشَّوَى * تَدْعُوا مَنْ أَدْبَرَ وَتَوَلَّى * وَجَمَعَ فَأَوْعَى ﴾ بیوریيور .

[ای عاصی! سنك ظن ایتدیکك کبی دکل . زیرا؛ جهنم علولەنیجی آتش صاحبی اولوب اطراف اعضالرك وباشلرك دریلرینی یوزوب چیقاریجیدر و جهنم ایمانه آرقەسنی دونن و حقدن اعراض ایدن وحرامدن مال جمع ایدوب کیسه ایچنه قویان کیمسەلری کندی طرفنه چاغیریر .]

یعنی ؛ کناه صاحبی اولان کیمسه آرزو ایتدیکی وجهله قورتولاماز . زیرا ؛ جهنم آتشی دائما علولەنیجی و اطراف اعضا اولان اللرك و آیاقلرك و باشك و یوزك اتلرینی و دریلرینی سوکوب آلیجیدر و جهنم ایمانه آرقەسنی دونوب رسولك دعوتنه اجابتدن اعراض ایدنلری و عبادتدن صرف نظرله مزخرفات دنیویەدن صورت غیر مشروعەده مال طوپلایوب صاقلایان وحرص واملنه بناءً حق الله اولان زکاتنی ویرمەین کیمسەلری کندی طرفنه چاغیریر و ایچنه آلیر .

فخر رازی وخازنك بیانلری وجهله جهنم ، کافری کندی طرفنه لسان حالیله ویاخود جناب حقك کندنده خلق ایتدیکی لسانله چاغیریر ویاخود چاغیران جهنمك زبانیلریدر . بو کا نظراً جهنم ویاخود زبانیلری «کل بورایه یا کافر!» دیيەرك چاغیریر . یاخود (تدعوا)

(تهلك) معناسنه‌در . بوكا نظراً معناى آيت : [جهنم ايماندن اعراض ايدن كافرلرى هلاك ايدر] ديمكدر .

بو آيتده (ادبر وتولّى) معرفت الـٰهيه‌دن وطاعت سبحانيه‌دن اعراضه اشارتدر . (وَجمع فاوعى) حرص وامله اشارتدر ودينك آفاتى‌ده بونلردن عبارتدر. بو آيتده ايماندن وطاعت الـٰهيه‌دن اعراض ايدنلرك جهنمك دعوتنه معروض قالاجقلرى بيان اولونديغى كبى مال جمع ايدوب حفظ ايدنلرك دخى جهنمه معروض قالاجقلرى بيان اولونمشدر . كرچه حلالندن مال جمع ايتمك مشروع ايسه‌ده اومالك واجباتى ادا ايتمه‌مك ولازم كلن محللره صرف ايتمكسزين حفظ ايتمك اومالك حقوقنى ادا ايتمه‌مك اولديغى جهتله جهنمك دعوتنه سبب اولابيلير . اما وجه شرعى اوزره مال قازانمق واسرافدن صاقينمغله برابر شرعاً صرفى لازم اولان مقدارينى صرف ايده‌رك فى سبيل الله انفاقله اومالى مستحقنه اولاشديران كيمسه جهنمك دعوتنه معروض قالميه‌جغى كبى اومال جهنمه پرده اولارق صاحبنك خلاصنه سبب اولور .

(لظى) آتشى علولو يانيجى جهنمك اسميدر. (نزّاعة) شدتله صويوب چيقاريجى معناسنه‌در. شوى؛ يوزك وباشك دريلريدر . ياخود اللر وآياقلر كبى اطراف اعضادر .

(كلاّ) ابدا دكل معناسنه عاصينك آرزوسنى رد ايتمكدر . شو حالده معناى نظم : [اى عاصى ! حال وشان اويله دكل ، بلكه جهنم ؛ علوله‌نيجى آتش صاحبى يوزلرك وكوزلرك واطراف اعضانك دريلرينى شدتله يولوب آليجى وسوكوب چيقاريجيدر وايماندن يوز دوندوروب صورت غير مشروعه‌ده مال جمع ايدوب حرصله صاقلايانلرى طرفنه جذب ايدوب چكيجيدر] ديمكدر .

∴

واجب تعالى مال جمع ايدوب محلنه صرف ايتميه‌رك حفظ ايدنلرك جهنمك دعوتنه معروض قالاجقلرينى بياندن صوكره انسانده بولونان بعض فنا صفتلرى بيانله جهنمه استحقاقك اسبابنى بيان ايتمك اوزره ﴿ اِنَّ الْاِنْسَانَ خُلِقَ هَلُوعاً * اِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعاً * وَاِذَا مَسَّهُ الْخَيْرُ مَنُوعاً ﴾ بيوريور .

[محقق انسان حرصى چوق وصبرى آز اولارق خلق اولوندى. حتى انسانه ضرر طوقونديغنده صبرينك آزلغندن فريادايدر باغيرر چاغيرر وخير طوقونديغنده كمال حرصندن كيمسه‌يه ويرمز و ويرمكده ايسته‌مز ، آنى حفظ ايدر.]

يعنى ؛ كفران نعمت ونسيان شانندن اولان انسان ، شدتلى حرص صاحبى وغايت آز صبر ايديجى اولارق خلق اولوندى كه او انسانه فقر وخسته‌لق كبى بر ضرر اصابت ايتديكنده اصابت ايدن ضررى هر كسه اعلان ايچون شكايت ايدر وباغيرير چاغيرير صبر ايده‌مز واو انسانه اولاد وثروت وسامان كبى خير اصابت ايتديكنده آنى صاقلامقده شدتله بخل وامساك ايدر كيمسه‌يه ويرمز. حتى بر ذره‌سنك بيله آخر بر كيمسه‌يه كيتديكنه راضى اولماز .

فخررازى ونيسابورينك بيانلرى وجهله انسان شدت حرص وقلت صبر معناسنه اولان هلوع صفتى اوزرينه خلق اولونديغندن بو صفت انسانده جبلى وضرورى اولديغى جهتله بونك تبديلى ممكن اولماديغندن انسانى ذم، بو صفت اوزرينه بولونديغندن دكلدر . زيرا ؛ جناب حق كندى خلق ايتديكى صفت اوزرينه قولنى ذم ايتمز. چونكه ؛ اوصفتى رفع وازاله ايتمك قولك ألنده وقدرتى تحتنده دكلدر . بناءً عليه ؛ انسان وسعنده اولمايان شيله مكلف اولاماز . شو حالده انسانك ذم اولونمسى ؛ بو صفت ضروريه‌دن تولد ايدن شكايت وباغيرمق وچاغيرمق وبخل وامساك كبى بر طاقم افعال اختياريه اوزرينه‌در. كرچه بو افعالك منشأى انسانده جبلى بر صفت ايسه‌ده بونلرى ترك ايتمك انسان ايچون ممكن اولديغندن ترك ايتميه‌ن كيمسه‌لرى الله تعالى ذم ايتمشدر. چونكه بونلرى تركله تكليف ؛ انسانك وسعنده اولان بر شيله تكليفدر كه تكليفك منشأى ضرورى وجبلى اولان حالت نفسانيه دكلدر، بلكه حالت نفسانيه‌دن نشأت ايدن افعال اختياريه‌در .

بو آيتده انسانك شردن فزع وفرياد وخيرى كمال آرزو ايله محافظه ايتديكى بيان اولونمشدر كه خلاصه‌سى مضرتدن قاچمق ومنفعتى آرامق و راحتى ايچون چاليشمقدر . بو ايسه بر امر مشروع ومعقول اولديغى جهتله ذم اولونماق لازم كلير كه ذم اولونمسنك سببى ؛ همتى يالكز دنيايه مصروف اولديغندر . زيرا انسان ايچون لازم اولان ؛ امور

دنيايه امور آخرتی‌ده قاريشديرمق وبلكه امور آخرتی ترجيح ايتمكدر. بناءً عليه صرف دنيايه حصر امل ايده‌رك آخرتی اونوتانلر هرزمان مذموملردر.

خلاصه؛ انسانك چوق حرص وآزيجق صبر اوزره ياراتلديغی وبوصفتك نتيجه‌سی اولارق خير اصابت ايتديكنده شدتله محافظه‌كار اولوب آخره بر ذره‌سنی بيله ويرمكه راضی اولماديغی وشر اصابت ايتديكنده صبر ايتميه‌رك فزع وفرياد ايتمك شاننده اولديغی بوآيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

*
* *

واجب تعالی انسانك حرص وامل اوزرينه خلق اولونديغنی بياندن صوكره بوصفت مذمومه‌دن سكز صنفی استثنا ايتمك اوزره ﴿ اِلَّا الْمُصَلّ۪ينَ * اَلَّذ۪ينَ هُمْ عَلٰى صَلَاتِهِمْ دَٓائِمُونَ ﴾ بيوريبور.

[اوصفت مذمومه اوزره بولونمايان آنجق نماز قيلان كيمسه‌لردر كه آنلر نمازلرينه دوام ايديجيلردر.]

يعنی؛ بوتون انسانلر حرص وامل محرالرنده هلاكه مستحق اولورلر. الا شول كيمسه‌لر كه جانب معنویٔ الٰهی‌يه توجه تامله توجه ايده‌رك آنلر دوام اوزره نمازلرينی ادا ايديجيلردر.

فخررازينك بيانی وجهله بومقامده دوام ايله مراد؛ **اوقاتده هيچ بروقتده نمازی ترك ايتمامك و نمازك وقتی كلديكنده نمازده باشقه بر شيله مشغول اولمامقدر.** نمازه دوام ايدنلر قبايح سابقه اولان حرص وامل كبی صفات مذمومه‌دن استثنا اولونديلر. زيرا؛ نمازك وقتی كلنجه هرشيئی ترك ايده‌رك قلبی كبی اعضاسيله دخی جانب معنویٔ الٰهی‌يه توجه ايدوب نمازينی ادای هرشی اوزرينه ترجيح ايتمسی حرص وامل كبی صفات مذمومه‌يی تركنه دلالت ايدر. چونكه؛ دنيايه محبتی اولمش اولسه‌ايدی دنيا امورينی تركله آخرت اموردن عبارت اولان نمازه سرعت ايتمزدی. شوحالده وقتنی فوت ايتمكسزين نمازه دوامی شريعتك ذم ايده‌جكی درجه‌ده دنيايه محبتی اولماديغنه دلالت ايتديكندن نمازه

دوام ايدنلر آيت سابقه‌ده بيان اولونان صفات مذمومه‌دن استثنا اولونمشلردر. نمازه دوام اوصاف ممدوحه‌دن برچوقلرينی مستلزمدر. زيرا؛ نمازه دوام ايدن كيمسه‌نك احسان الٰهيدن وتكريم سبحانيدن آز وچوق هرنه‌يه نائل اولسه آكا قناعتنه وصبرينه ومتانتنه دلالت ايتديكی كبی الله تعالی قورقوسيله متصف اولديغنه دخی دلالت ايدر. زيرا؛ اللهدن قورقمسه وقت كلنجه فوت ايتمكسزين نمازه قوشمازدی.

*
* *

واجب تعالی صفات مذمومه‌دن استثنا اولونمنی ايجاب ايدن اوصاف ممدوحه‌دن برنجيسی اولان نمازی بياندن صوكره ايكنجيسی اولان زكاتی بيان ايتمك اوزره ﴿ وَالَّذ۪ينَ ف۪ٓي اَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَعْلُومٌ * لِلسَّٓائِلِ وَالْمَحْرُومِ ﴾ بيوريبور.

[دخی صفات مذمومه‌دن مستثنا اولان شول كيمسه‌لردر كه آنلرك ماللرنده ايسته‌ين وايسته‌مه‌ين فقيرلر ايچون معين بر مقدارده حصه واردر.]

يعنی؛ صفت مذمومه اولان حرص وامل سببيله هلاك اولانلردن شول كيمسه‌لر مستثنادر كه آنلرك كنديلرينه منسوب اولان ماللرندن احتياجنی آچيغه آنارق ايسته‌ينلر وفقرينی ستر ايده‌رك كمال عفتندن ايسته‌مكه تنزل ايتمه‌ين وبوسببله اغنيانك عطيه‌لرندن محروم اولان كيمسه‌لر ايچون حق معين واردر.

فخررازی وخازنك بيانلری وجهله بوآيتده حق معلوم ايله مراد؛ **اغنيا اوزرينه فرض اولان زكاتدر.** زيرا صدقات ايچنده طرف شرعدن معين اولان حصه؛ زكاتدر. چونكه زكاتدن باشقه صدقه، حصهٔ معينه دكل مال صاحبنك رأينه منوطدر. ايسترسه آز ويرر ايسترسه چوق ويرر كيمسه قاريشاماز. بناءً عليه اللهك فرض قيلديغی زكاتی ادا ايتمكله محتاج اولانلری مسرور ايدنلر؛ حرص وامل آرقه‌سنده دولاشمقله هلاك اولانلردن مستثنا قيلنمشلردر.

امام مجاهد و(نخعی) كبی بعض ذوات بوآيتده حق معلوم ايله مرادك **علی طريق الندب والاستحباب ويريلن صدقه‌لر** اولديغنی بيان ايتمشلردر. زيرا واجب اولان زكاتی ادا؛

بورجنى ادا اولديغى جهتله ثنا ايجاب ايتمه‌ديكندن جناب حقك بو زمره‌يى ثنا بيورمسى نافله اولارق ويريلن صدقه اولمسـنه دلالت ايدر . حصه‌نك معلوم اولمسـنه كلنجه ؛ **هركسك كندى مالنده معين بر وقتده فقرايه ويرمك اوزره معين بر مقدارى آييرديغندن** حصهٔ معلومه ديمشدر . آيتك هر ايكى صورتده‌ده احتمالى اولوب ايكى صـورتك جمعنده مانع اولماديغندن هر ايكيسى‌ده مراد اولونابيلير . شو حالده فرض ونافله اولارق ماللرندن بر مقدارينى الله تعالى‌نك رضاسى ايچون فقرايه ويرنلر بو استثناده داخللر ديمكدر .

محتـاج اولان كيمسه‌لرك احتياجنى دفع ايچون انفاق ايدنلرده تقرب الى الله اولديغى كبى صفت مذمومه اولان بخلدن تبرى ايتمكله برابر محتـاجلرك احتياجلرينى دفع ايتمك وابناء جنسلرينه مرحمت وشفقت ايتمك صورتيله نائل اولدقلرى نعمتك شكرينى ادايه موفق اولدقلرى جهتله عذاب الـٰهيدن خلاص اولاجقلرينه بو آيت دلالت ايدر .

*
* *

واجب تعالى صفت مذمومه‌دن استثنائيت ايجاب ايدن اوصاف ممدوحه‌دن اوچنجيسنى بيـان ايتمك اوزره ﴿ وَالَّذِينَ يُصَدِّقُونَ بِيَوْمِ الدِّينِ ﴾ بيوريور .

[دخى شول كيمسـه‌لركه آنلر يوم آخرتى تصديق ايدرلر . ايشته بو تصـديقلرى سببيله صفت مذمومه‌دن مستثنالردر .]

يعنى ؛ حرص وامل سببيله هلاك اولمقدن خلاص اولانلر شول كيمسه‌لردركه آنلر جمله اعمالك جزاسى كوريله‌جكى آخرت كوننى تصديق واعمال صالحه‌لريله شو اعتقادلرينى تأييد ايدرلر . چونكه ؛ آخرته ايمان ايدن الله تعالى‌نك امر ايتديكى عبـاداتى ترك ايده‌مز . زيرا ؛ عبادتى ايشـله‌مكده اجر وثواب وتركنده عذاب وعقاب اولديغنى اعتقـاد ايدنجه منفعتى مضرت اوزره ترجيح ايتمك لازم اولديغنى هر عاقل ادراك ايده‌بيلير وبو مقامده مدح ايچون وارد اولان (الذين) لفظى ايله وقوعبولان مدح الـٰهى‌ده بو معنايى تأييد ايدر . چونكه ؛ مدح يالكز اعتقاد اوزره ترتب ايتمه‌يوب بلكه عمله مقارن اولان اعتقـاد اوزره ترتب ايتديكندن آيتده تصديق ايله مراد ؛ **اعمال صالحه ايله تأييد اولونان تصديقدر** .

زيرا ؛ يوم آخرته ايـنانان كيمسه نفسنى عبادته ومالنى انفاقه صرف ايتمكدن چكينمز . بناءً عليه ؛ حب دنيـا وحرص وامل وبخل كبى اوصاف مذمومه‌دن نفسنى تبرئه ايتمكى كندى ايچون بر وظيفهٔ دينيه بيلديكندن واجب تعالى آخرته ايمان ايدنلرى اوصاف مذمومه صاحبى اولان انسانلردن مستثنا قيلمشدر .

*
* *

واجب تعـالى اوصاف مذمومه‌دن مستثنا اولانلرك دردنجيسنى بيـان ايتمك اوزره ﴿ وَالَّذِينَ هُمْ مِنْ عَذَابِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَ ﴾ بيوريور .

[دخى شول كيمسه‌لر صفات مذمومه سببيله هلاكدن مستثنالردركه آنلر ربلرينك عذابندن قورقيجيلردر .]

يعنى ؛ انسانك هلاكنه سبب اولان حرص وامل خارجده توليد ايتديكى افعال مذمومه ايله هلاك اولمقدن مستثنا اولانلر شول كيمسه‌لردركه آنلر بهمه حال كنديلرينك قصوردن خالى اولمادقلرينى بيلدكلرى ايچون ربلرينك عذابندن دائما قورقارلر . چونكه ؛ فخر رازينك بيانى وجهله قورقو ؛ **ايكى شيدن تولد ايدر** : برنجيسى ؛ **واجب اولان عباداتى ترك** ، ايكنجيسى ؛ **حرام اولان شيلرى ارتكاب ايتمكدر** . انسانك بو ايكى شيدن تبرى ايده‌جكنه امنيتى اولماديغندن يا واجبك تركندن ويا حرامى ارتكابندن طولايى عذاب الـٰهيدن دائما قورقو اوزره بولونمسنى بو آيت بيان بيوريور . چونكه ؛ انسان هر دقيقه‌سنى اعمال صالحه‌يه صرف ايتسـه بيله اللهك عظمتنه قارشو هر زمان غايت آز كورمسى لازمدر . ناصل آز كورمسونلر وناصل قورقماسونلر ؟ البته قورقمق لازمدر .

﴿ اِنَّ عَذَابَ رَبِّهِمْ غَيْرُ مَأْمُونٍ ﴾

[زيرا ؛ آنلر ربلرينك عذابندن امين دكللردر .]

يعنى ؛ انسانلر ايچون لايق وجه اوزره واجباتى ادا ومحرماتى ترك ايتديكنه دائر كنديلرى ايچون قطعى بر دليل وقناعت ممكن اولماديغندن وبونلرده البته بر قصور ايتمك امكانى

موجود بولونديغندن ربلرينك عذابندن امين اولامازلر . بناءً عليه ؛ دائما خوف اوزره بولونمق لازمدر .

ابو السعود افنديك بيانى وجهله بر كيمسه هر نه قدر چوق عبادت ايتسه دخى عذابدن امنيت اوزره بولونمق لايق اولماديغنه اشارت ايچون شو جملهٔ معترضه وارد اولمشدر كه عذاب الٰهيدن هركسك هر زمان قورقمسى لازم اولديغى توصيه ايتمشدر .

⁂

واجب تعالى صفات مذمومه سببيله هلاك اولانلردن مستثنا اولانلرك بشنجيسنى ذكر ايتمك اوزره ﴿ وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ * اِلَّا عَلٰى اَزْوَاجِهِمْ اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ فَاِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ ﴾ بيوريور .

[دخى شول كيمسه‌لر هلاكدن خلاص اولورلر كه آنلر عورت يرلرينى حرامدن حفظ ايديجيلردر . آنجق كنديلرينك نكاحلى خاتونلرندن و پاره‌لرى ايله آلدقلرى جاريه‌لرندن صاقلامازلر . زيرا ؛ آنلر خاتونلرندن و جاريه‌لرندن صاقلامامقله ذم اولونمازلر .]

جناب حق بدنه و ماله متعلق اولان فروع اعمال و اصول اعتقاده دائر امرلرينه امتثال قيلندن بعض صفت ممدوحه‌يى بياندن صوكره نواهيدن اجتناب قيلندن اولان بعض صفت ممدوحه‌يى بو آيتده ذكر ايتمشدر . چونكه عورت محلنى حرامدن حفظ ايتمك ؛ منهياتدن اجتناب اولديغى جهتله عبادت اولديغى كبى قدرتنى شرعاً صرفى لازم كلن حلالنه صرف ايتمسى دخى آيروجه بر عبادت اولديغى جهتله بونلركده عذابدن خلاصنه سبب اولاجغنى بيان بيورمشدر .

ازواج ؛ زوجك جمعى اولديغى جهتله ملك نكاحله كنديلرينك مالك اولدقلرى خاتونلرى ديمكدر . « ملك يمينله مالك اولدقلرى جاريه‌لرى » ديمك « اسباب ملكدن هانكى سببله مالك اولورلرسه اولسونلر آنلرك جاريه‌لرى حرملرى كبى كنديلرينه حلالدر » ديمكدر . بناءً عليه ؛ آنلرله ازدواج ايتمه‌نك ذمى موجب اولماديغنى جناب حق بو آيتله بيان بيورمشدر .

⁂

واجب تعالى عورت محلنى محرماتدن محافظه ايدنلرى ثنا ايتدكدن صوكره حلالنه قناعت ايتميه‌رك حرامه تجاوز ايدنلرك حكمنى بيان ايتمك اوزره ﴿ فَمَنِ ابْتَغٰى وَرَاءَ ذٰلِكَ فَاُولٰئِكَ هُمُ الْعَادُونَ ﴾ بيوريور .

[زوجه‌لريله جاريه‌لرينك باشقه‌سنى نفسى ايچون آرايان كيمسه‌لر حدود الٰهيه‌يى و احكام شرعيه‌يى تجاوز ايتمشلردر .]

يعنى ؛ زوجه‌لريله جاريه‌لرى كنديلرينه حلال اولوب مساعدهٔ الٰهيه‌يه مظهر اولونجه بونلردن ماعدا حرام اولان خاتونلره عورت محلنى كوسترمك ايسته‌ينلر محرماتى ارتكابله قبل شرعدن عفت و ناموسنى محافظه ايچون قونولمش اولان احكام شرعيه خارجنه چيقمشلردر . چونكه ؛ شريعت احمديه هر شيئك حلنه وياخود حرمتنه دائر وضع ايتمش اولديغى قواعد او شيئك اطرافنده ديوار مثابه‌سنده بر حد شرعيدر . بناءً عليه او قاعده‌يى ايلرى كچمك ؛ كيرلمسى ممنوع اولان بر باغك ديواروندن ايچرى آتلامق كبى اولديغندن او شيئك حدود موضوعه‌سنى كچمش اولور . شو حالده وضع اولونان قانونى تجاوزله عفت و ناموسنى دنياده لكه‌دار ايتديكى كبى آخرتده دخى عذاب الٰهى‌يه مستحق اولاجغنه اشارت ايچون جناب حق آنلره (هم العادون) بيورمشدر . يعنى « آنجق آنلر حدودى تجاوز ايدوب ايلرى كچيجيلر » ديمكدر كه قانون الٰهينك احكامندن خارجه چيقانلرك عذابه استحقاقلرى ديكر آيتلرله دخى بيان اولونمشدر .

⁂

واجب تعالى انسانك ذاتنه لازم اولان اوصاف ممدوحه‌يى بياندن صوكره خلقله اولاجق معامله‌ده انسانيته لازم كلن صفت ممدوحه‌يى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَالَّذِينَ هُمْ لِاَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ ﴾ بيوريور .

[دخى شول كيمسه‌لر هلاكدن مستثنالردر كه آنلر كنديلرينه ويريلن امانتلرينه و آخرينه ويرمش اولدقلرى عهدلرينه رعايت ايديجيلردر .]

يعنی ؛ شول كيمسه‌لر صفت مذمومه سببيله هلاك‌دن مستثنالردركه آنلر غيريلر طرفندن كنديلرينه براقيلان امانتلری وناسله بينلرنده جريان ايدن عهد وپازارلقلرينی كماليله محافظه ايدرلر واصلا غدر وخيانتده بولونمازلر .

امانتك برچوق انواعی اولديغنه اشارت ايچون بو آيتده **امانت** لفظی **جمع** صيغه‌سيله وارداولمشدر. چونكه ؛ قوللرله ربلری آره‌سنده اولور : **صوم، صلاة، حج، زكات وسائر فرائض الهيه** كبی ؛ انسانلر آره‌سنده اولور : **وديعه‌لر وبينلرنده جريان ايدن كيزلی سوزلر كبی** . بونلرك جمله‌سنی بحق محافظه ايتمك وظائف دينيه‌دندر . زيرا جناب حقه قارشی اماناتی محافظه ايتمك؛ عهده‌سنه ترتب ايدن وظيفه‌يی وواجباتی ادا ايتمكله عبوديته لازم كلن خدمتی ادا ايتمش اولديغی كبی اهالی كندی آره‌لرنده جريان ايدن اماناتی محافظه ايله يكديكرينك احتياجنی دفع ايتمك صورتيله دخی معامله‌نك حسن جريانته وعالمك انتظامنه خدمت ايتمش اولورلر وبو وسيله ايله بينلرنده آچيقدن ويا كيزلی وقوعبولان پازارلقلری دخی محافظه ايله وقوعی ملحوظ اولان منازعه‌يی قطع ايتمش اولورلر . ايشته شو اساسه بناءً واجب تعالی اماناته وعهده رعايت ايدنلری ثنا ايتمشدر .

*
* *

واجب تعالی ناسله اولاجق معامله‌دن بعضيلرينی بياندن صوكره بعض آخری بيان ايتمك اوزره ﴿ وَالَّذِينَ هُمْ بِشَهَادَاتِهِمْ قَائِمُونَ ﴾ بيوريور .

[دخی شول كيمسه‌لر هلاك‌دن مستثنالردركه آنلر حقوق عباده متعلق اولان وكنديلرينه ترتب ايدن شهادتی حاكملر حضورنده بحق ادا ايتمكله او شهادتك تعلق ايتديكی حقوقی ضياعدن محافظه ايديجيلردر .]

فخررازينك بيانی وجهله شهادت، امانت قبيلندن اولديغی حالده امانات ايچنده شهادتك آيريجه برشرف ومزيتی اولديغنه اشارت ايچون شهادت ، اماناتدن صوكره آيريجه ذكر اولونمشدر . چونكه ؛ شهادتك آسايش عالمه تعلقی اعتباريله ديكر اماناته قياس اولونماز . زيرا ؛ شهادتی صاقلامقله حقوق ضايع ايتمك خلق آره‌سنده معامله‌نك خللدار اولمسنه بادی اولديغندن شهادتده خيانت ايتمه‌نك انتظام عالمی سكته‌دار ايده‌جكی طبيعی برشيدر. بناءً عليه؛

شهادتی صاقلامانك مضرتی هم اصحاب حقوقه هم‌ده عمومه عائد اولديغندن بحق شهادتی ادا ايدن كيمسه‌لر عمومی مضرتدن وقايه ايله‌دكلری كبی عهده‌لرينه ترتب ايدن وظيفه‌لرينی بوليله ايفا ايتدكلرندن بو آيتده هلاك‌دن مستثنا قيلنمشلردر .

شهادتك انواعی چوق اولديغنه اشارت ايچون **شهادت** لفظی بو آيتده **جمع** صيغه‌سيله وارد اولمشدر . بناءً عليه بومقامده شهادت ؛ حقوق عباد حقنده حاكملر حضورنده اولان شهادتلره شامل اولديغی كبی كلمهٔ شهادته دخی شامل اولا بيلير . بناءً عليه ؛ مؤمن اولان بركيمسه‌نك لساندن كلمهٔ شهادتی صاقلاماسی لازمدر .

*
* *

واجب تعالی انسانلرك هلاكنه بادی اولان اوصاف مذمومه‌دن مستثنا اولانلرك اولی نمازه دوام ايدنلر اولديغی كبی آخری‌ده صلاتی محافظه ايدنلر اولديغنی بيان ايتمك اوزره ﴿ وَالَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ﴾ بيوريور .

[دخی شول كيمسه‌لر هلاك‌دن مستثنالردركه آنلر وقت معيننده فرض اولان نمازلرينی كمال حضورله ادا ومحافظه ايدرلر .]

يعنی ؛ آنلر نمازلرينی كمال اهتمام ودقتله ادا ايدرلر ديمكدر .

شوبيان اولونان سكز صنفك اولنده نمازه دوام ايدنلر وآخرنده نمازی محافظه ايدنلر بيان اولونمشدركه دوامله محافظه بيننده فرق واردر . زيرا دوام ؛ **اوقاتنده هيچ برينی كچيرمه‌مكدر** . اما محافظه ؛ **آبدست وستر عورت وقبله‌يه توجه كبی شرائط خارجيه‌سنی وقيام وقرائت وركوع وسجود كبی شرائط داخليه‌سنی ايفا ايتمك وفضائلی كه مسجده جماعته دوام ايتمك ونمازك وقتی كلمزدن اول حاضرلانمق وقلبنی وسوسه‌دن وماسوی اللهه التفاتدن بوشالتمق وريا وسمعه‌دن اجتناب ايتمكدر** . حتی نمازدن صوكره اويون وچالغی كبی معاصيدن اعتراض نمازك محافظه‌سندن معدوددر .

ابوالسعود افنديتك بيانی وجهله شوبيان اولونان سكز صفتك اختلافی ذاتك اختلافی منزلنده اولديغنه وهرصفتك برچوق احكامی جامع اولوب هربری عظمت شان صاحبی

اولدقلرينه اشارت ايچون هر برنده آيرى آيرى **تعظيمه** دلالت ايدن **اسم موصول** وارد اولمشدركه هيچ بريسى آخرينه تتمه قبيلندن قيلنمامشدر . زيرا ؛ هر بريسى مستقل حكم صاحبى اولديغندن آخره تبعيتى يوقدر .

*
* *

واجب تعالى اهل ايمانك اوصافنى بياندن صـوكره آنلر ايچون حاضرلانان لطف الٓهى بى بيان ايتمك اوزره ﴿ أُولٰٓئِكَ فِى جَنَّاتٍ مُكْرَمُونَ ﴾ بيوريور .

[ايشته شو اوصافى حائز اولان جماعت باغچه‌لر ايچنده اكرام اولونورلر .]

يعنى ؛ شو صفات كامله ايله متصف اولان ذوات كرام عندالله مقبول اولدقلرندن جنتلر ايچنده انواع كرامتله مكرم واقسام نعمتلرله متنعملردر .

ابوالسعود افنديك بيانى وجهله شو صفتلرله موصوف اولان كيمسه‌لرك شانلرينك عالى ومرتبه‌لرينك يوكسك اولديغنه اشارت ايچون **تعظيمه** دلالت ايدن (اولئك) لفظى وارد اولمشدر . چونكه اسم اشارتده قاعده ؛ اشارت اولونان ذاتك حائز اولديغى صفت سببيله حكم آلمقدر . شو حالده اشارت اولونان اهل ايمانك حائز اولدقلرى سكز صفت سببيله جنتلرده محترم اولارق قرار ايتمك حكمنى آلدقلرندن كنديلرينه لازم كلن تعظيمه اشارت ايچون (اولئك) ذكر اولونمشدر .

خلاصه انسـانلرى مهلكه‌يه كوتورن حرص وامل وصبرسزلق كبى صفتلرله هلاك اولانلرك هلاكندن قورتولمق ؛ نمازك وقتنى كچيرمكسزين ادا ايتمك وفقرانك حقى اولان زكاتى مالندن آييرمق ومستحقنه اولاشديرمق ويوم آخرتى تصديق ايتمك واللهك عذابندن قورقمق وعورت محلنى حرامدن محافظه ايتمك وامانته وعهدينه رعايت ايتمك وحقوق عبادى ضياعدن محافظه ايچون لازم كلن شهادتى ادا ايتمك ونمازك اركان وشرائطنه دقت ايده‌رك سنت وجه اوزره قيلمق اولديغى وشو صفتلرى جامع اولان كيمسـه‌لرك جنتده مكرم ومحترم اولاجقلرى بو آيتلردن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالى مؤمنلرك حاللرينى بياندن صوكره كافرلرك بعض احوالنى بيان ايتمك اوزره

﴿ فَمَالِ الَّذِينَ كَفَرُوا قِبَلَكَ مُهْطِعِينَ * عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ عِزِينَ ﴾

بيوريور .

[يا اكرم الرسل ! نه حال عارض اولدى شول كافرلره كه آنلر سرعتله سنك اطرافكى چويروب متمادياً سكا نظر ايدر وسنك سوزلريكى ديكلرلر ؟ حالبوكه منتصح اولوب انتفاعده ايتمزلر . آنلر صاغكده وصولكده حلقه حلقه طاغينيق بر صورتده اجتماع ايديورلر .]

مهطع ؛ ***سرعت ايدیجى وبوينى اوزاديجى*** ، عزين ؛ ***فرق فرق اولارق جماعات*** ديمكدر . فخر رازينك بيانى وجهله آيتك سبب نزولى ؛ مكه‌ده كافرلر فرقه فرقه سرعتله كليرلر ورسول اللهك اطرافنى چويررلر وبويونلرينى اوزاتارق رسول اللهك كلامنى ديكلرلر واستهزا طريقيله « اكر رسـول اللهك ديديكى كبى بونلر جنته كيررلرسه بز آنلردن اول كيررز » ديرلرى اوزرينه آنلرك بو حاللرينى تصوير ايچون آيت نازل اولمشـدر . بوكا نظراً **معناى آيت** : [اى حبيبم ! نه اولدى شول كافرلره كه آنلرك حاللرى پك عجيبدر . زيرا ؛ آنلر سنك طرفكه سرعتله كليرلر وكوزلريله سكا توجه ايدرلر وبويونلرينى اوزاتا اوزاتا سـنك كلامنى ديكلرلر وفرقه فرقه اطرافكى چويررلر ؟ حالبوكه سوزلريكى قبول ايتمه‌دكلرندن انتفاع ايتمزلر] ديمكدر .

بونلرك شو كلرى انتفاع ايتمك قصديله اولماديغى حالده بويله سرعتله كلوب كلام نبوى يى ديكلمه‌مك تعجبه شايان بر حال اولديغنه اشارت ايچون **تعجبه** دلالت ايدن **واستفهامه** موضوع اولان (ما) لفظى وارد اولمشدر .

*
* *

واجب تعـالى كافرلرك حاللرينى بيـاندن صوكره « جنته كيررز » ديه‌رك اميدلرى فائده‌سز بر اميد اولديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ أَيَطْمَعُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ أَنْ يُدْخَلَ جَنَّةَ نَعِيمٍ ﴾ بيوريور .

[او كافرلردن هر بری نعمت صاحبی اولان جنته كيرمكمی ايسترلر ؟]

يعنی ؛ كافرلر ايمان ايتمه‌دكلری حالده نعمت صاحبی اولان جنته هر برولری اعمال صالحه‌يه مسارعت ايتمكسزين كيرمكمی اميد ايدرلر؟ بواميدلری فائده‌سزدر . چونكه؛ ايمان اولماديغی ايچون جنته كيرملری ممنوعدر . اما مؤمنلر ايمان ايدوب ايمانلرينی اعمال صالحه ايله تأييد وتقويه ايتدكلرندن عمللرينك ثمره‌سنی كورمك ايچون جنته كيررلر . بناءً عليه ؛ كافرلرك « اكر مؤمنلر جنته كيررسه بز دها اول كيررز » ديه‌رك كنديلرينی مؤمنلره قياس ايتملری باطلدر . چونكه ؛ اهل كفر اهل ايمانه هيچ بر زمان وبرفرد عاقل عندنده قابل قياس دكلدر. قابل قياس اولماين برشيئی قياسه جرأتك سفاهتدن باشقه برشی اولماديغنه اشارت ايچون جناب حق بواميدده اولان كافرلرك اميدلرينی **استفهام انكاری** ايله رد وكنديلرينی تكدير ايتمشدر .

*
* *

واجب تعالی كافرلرك بو اميدلرينی كمال شدتله رد ايتمك اوزره ﴿ كلا انا خلقناهم مما يعلمون ﴾ بيوريور.

[آنلرك اعتقادی كبی دكلدر . زيرا ؛ بز عظيم الشان آنلری بيلمه‌دكلری منيدن خلق ايتدك .]

يعنی ؛ آنلرك اعتقادلری باطلدر . زيرا آنلر ظن ايتدكلری كبی جنته كيره‌مزلر . چونكه ؛ بز آنلری جنته لايق اولمادق ولايق وجه اوزره اجزاسنك تركبنی بيلمه‌دكلری نطفه‌دن خلق ايتدك كه اونطفه نجاستدن عبارت اولديغی جهتله محل طهارت اولان جنته لايق دكلدر . شو حالده اساس خلقت ومادۀ اصليه اعتباريله جمله انسانلر جنته مناسب اولمامقده مساويلردر . لكن انسانلرده عقل كامل صاحبی اولانلر اولاً ايمان وثانياً عبادتله نفسلرينی تطهير ايتمك صورتيله جنته لياقت كسب ايدرلر . بناءً عليه ؛ اهل ايمان ايمانلری سببيله ديكرلری اوزرينه ترجيح اولونورلر. اهل كفر ايسه نور ايمانله نفسلرينی تطهير ايتمه‌يوب ومعرفت الٰهيه ايله تزيين ايتمه‌دكلری جهتله نجاست اصليه اوزرينه باقی

قالدقلرندن جنته ونعمتلرينه استحقاق كسب ايده‌مزلر . شو حالده كفر اوزره اصرار ايتدكجه جنته كيررز اميدلری عبثدن باشقه برشی دكلدر .

فخررازينك بيانی وجهله بو آيتك بوندن اولكی آيتلرده بيان اولونان حشره متعلق اولان آيتلره مربوط اولمسی محتملدر. بوكا نظراً **معنای آيت** : [آنلر بعثی انكار ايتديلر، لكن بوانكارلری دوغری دكلدر. زيرا ؛ بز آنلری بيلمه‌دكلری منيدن ياراتدق. بناءً عليه؛ اومنيده اصلا حيات شائبه‌سی اولماديغی حالده كوزل بوی وكوزل صورت اوزره بودنياده ناصل خلق ايتدك ايسه آخرتده دخی اويله‌جه خلق ايده‌جكمزده شبهه يوقدر] ديمكدر.

خلاصه ؛ حال وشان كافرلرك اعتقادلری كبی اولماديغی وزيرا ؛ آنلر نجاست قبيلندن اولان منيدن خلق اولونوب ايمان وعبادتله طهارت قبول ايتمه‌دكلرندن جنته لايق اولمادقلری بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی انسانك خلقت اصليه‌سنه اشارتله بعثه اشارت ايتدكدن صوكره منكرلری اهلاك كه آنلردن دها خيرلی ناسی ايجاد ايتمكه قادر اولديغی بيان ايتمك اوزره ﴿ فلا اقسم برب المشارق والمغارب انا لقادرون * علی ان نبدل خيرا منهم وما نحن بمسبوقين ﴾ بيوريور .

[آنلرك بيلمه‌دكلری حقير برمنيدن بز آنلری خلق ايتديكمز معلوم اولونجه بن كونك طوغديغی وباتديغی محللرك ربسنه يمين ايدرم كه بز آنلری آنلردن دها خيرلی بر قومه تبديل ايتمكه قادرز . حالبوكه آنلرك ظن ايتدكلری كبی بز عاجز دكلز .]

يعنی ؛ آخرتی انكار ايدن كافرلرك انكارلری ذكر اولونان دليللرله مردود اولونجه جمله ييلديزلرك طوغديغی وايندیكی محللرك ربسنه يمين ايدرم كه بز آنلری اهلاك كه آنلردن دها خيرلی و ايمانه اصلح و دين اسلامی قبوله دها اوفق كيمسه‌لری خلق ايتمكه محقق قادرز . حالبوكه بو تبديلی بز مراد ايتديكمزده هيچ كيمسه‌يه مغلوب اولمازز البته مراد ايتديكمزی ايشلرز . زيرا اراده‌مزه كيمسه ممانعت ايده‌مز .

فخر رازینك بیانی وجهله بو آیتده تبدیل ایله مراد؛ **بعضی کافرلرك کفرینی ایمانه تبدیل ایله رسوله خیرلی تابعلر میدانه کتیرملك صورتیله اولاجغنی** وبو تبدیلده کفار مکه بدلنده الله تعالی‌نك مهاجرینی وانصاری خلق ایتمسیله بالفعل وقوعبولدیغنی بعض مفسرین بیان ایتمشلرسه‌ده بو توجیه اوقدر مقبول دکلدر. زیرا آیتده ظاهر اولان؛ مکه قومنی ایمانه دعوت واجابت ایتمه‌دکلری صورتده آنلرك تبدیلنه قدرت الٓهیه‌نك کافی اولدیغنی بیانله کافرلری تهدید ایتمکدر.

بو مثللو مقامده (لا) لفظی **حکمی تأکید ایچون زائد اولارق کلدیکنده** هرنه‌قدر کلام، نفی صورتنده ایسه‌ده معنا مثبتدر. یعنی «بن یمین ایدرم»، دیمکدر. عربلر نظرنده مشارق ومغاربك شانلری بویوك اولدیغندن مقام تهدیدده بونلرك ربنه قسمله وارداولمشدر.

(مسبوقین) (مغلوبین) معناسنه اولدیغندن (ومانحن بمسبوقین) دیمك «بز کیمسه‌یه مغلوب دکلز، ایسته‌دیکمزی یاپارز. اراده‌مزه کیمسه قارشی دوراماز» دیمکدر.

خلاصه؛ ایمان ایتمه‌ین کافرلردن دها خیرلی بر قومی خلقله کافرلری اهلاکه جناب حقك قادراولدیغی وهیچ بر کیمسه‌یه مغلوب اولمادیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

*
* *

واجب تعالی قیامتی انکار ایدن کافرلری اهلاکله آنلرك مقامنده دها خیرلی بر قوم خلق ایتمکه قادر اولدیغی بیاندن صوکره رسولنی تسلیه وکفر اوزره عناد ایدن کافرلری نوع آخرله تهدید ایتمك اوزره ﴿ فَذَرْهُمْ يَخُوضُوا وَيَلْعَبُوا حَتّٰى يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِي يُوعَدُونَ ﴾ بیوریور.

[بز آنلری دها ایی بر قومه تبدیله قادر اولونجه براق سن آنلری یا اکرم الرسل! دالسونلر باطل سوزلرینه واویناسونلر، حتی کندیلرینه وعد اولونان کونلرینه اوغرایُنجه‌یه قدر.]

یعنی؛ ای رسول مکرم! ترك ایت سن آنلری حاللری اوزرینه. زیرا؛ نصیحت تأثیر ایتمه‌یور. بیلدکلرینی ایشله‌سونلر وبرطاقم افترا ویالان کبی باطل سوزلرینه دالسونلر،

وبزم طرفمزدن نازل اولان آیتلرله وسائر مفتریاتلریله اویناسونلر شول کونه قدرکه او کون آنلره وعد اولونمشدر. او کونه تصادف ایدنجه‌یه قدر اویناسون وکولسونلر، او کون کلنجه حقیقی آغلارلر فقط فائده ایتمز.

بو آیتك آیت قتال ایله منسوخ اولدیغی مرویدر. زیرا؛ قتال آیتی نازل اولدقدن صوکره کافرلر حاللری اوزرینه ترك اولونمادیلر، بلکه ایمان ایتمه‌ینلر قتل اولوندیلر. بو آیت؛ قدرت الٓهیه اوزرینه تفریع اولوندیغی جهتله کافرلرك یولسز معامله‌لرندن رسول اللهه عارض اولان حزن وکدری ازاله ایچون تسلیه‌در. شو حالده **معنای نظم**: [حبیبم! بزم قدرتمزك آنلری اهلاکه کافی اولدیغی یمینله تقویه اولونونجه سن تلاش ایتمه، آنلری حاللری اوزره ترك ایت که آنلر کولسونلر اویناسونلر وبیلدکلرینی ایشله‌سونلر، آنلره وعد اولونان کون کلنجه‌یه قدر. زیرا؛ او کونده بز آنلرك حسابنی کوروب جزاسنی ویرمکله انتقاممزی آلیرز] دیمکدر.

*
* *

واجب تعالی اولکی آیتده وعد اولوندیغی بیان اولونان کونی بیان ایتمك اوزره ﴿ يَوْمَ يَخْرُجُونَ مِنَ الْاَجْدَاثِ سِرَاعًا كَاَنَّهُمْ اِلٰى نُصُبٍ يُوفِضُونَ ﴾ بیوریور.

[ذکر ایت ای نبی محترم! او کونی که او کونده آنلر قبرلرندن سرعتله چیقارلر وآنلر سرعتله چیقدقلرنده سن دیرسك که «کأن آنلر قارشولرنده دیکلمش پوتلره طوغری کیدیورلر».]

یعنی؛ آنلرك وعد اولوندقلری کون شول کونکه او کونده امر الٓهی اوزرینه اسرافیل طرفندن ایکنجی دفعه اولارق صوره اوفورولمکله قبرلرندن کمال سرعتله چیقارلر. کأن آنلرك دعوت اولوندقلری طرفه کیدیشلری دنیاده عبادت ایچون نصب ایتمش اولدقلری پوتلری طرفنه کیدیشلرینه بکزر. چونکه آنلرك دنیاده یاشادقجه عادتلری؛ درجه‌لرینك یوکسك اولاجغنه امید ایده‌رك عبادت ایچون قویدقلری پوتلر طرفنه کمال سرعتله کیتمك اولدیغندن قبردن چیقوب محشره کیدیشلری عینیله دنیاده‌کی حاللرینی آکدیرر.

خلاصه ؛ قیامتده محشره کلمك اوزره واقع اولان دعوته اجابتده کافرلرك کیدیشی دنیاده عبادت ایچون پوتلری طرفنه کیتدکلرینه بکزه‌ر بر کیدیشله کیده‌جکلری بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

***

واجب تعالی کافرلرك قیامتده قبرلرندن قالقنجه چاغیرلدقلری طرفه بربرینه مسابقه ایدرجه‌سنه قوشوشارق کیده‌جکلرینی بیاندن صوکره او کونده آنلرك دوچار اولاجقلری سفالتی بیان ایتمك اوزره ﴿ خَاشِعَةً اَبْصَارُهُمْ تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ ذٰلِكَ الْيَوْمُ الَّذٖى كَانُوا يُوعَدُونَ ﴾ بیوریور .

[آنلرك کوزلرنده یالوارمق ظاهر اولور وهرطرفلرینی ذل ومسکنت احاطه ایدر. شو حاللر او کونده جریان ایدرکه او کون ایله آنلر وعد اولونمشلر ایدی .]

یعنی ؛ کافرلر قبرلرندن چیقنجه کوزلری ذلیل وهرطرفلرینی خورلق وحقیرلك احاطه ایدر اولدقلری حالده کیدرلر . شو احوالك جریانی شول کونده اولورکه او کون آنلره وعد اولونمش ایدی .

ذل وحقارت وجودك هرطرفنی احاطه ایتدیکی حالده یالکز کوزلرینه اسناد اولونماسنك سببی ؛ ذلیل وحقیر اولماسنك اثری کوزلرده دها زیاده کورولدیکی ایچوندر. ذلتك اثری درجهٔ نهایه‌یه واره‌جغنه اشارت ایچون هرطرفنی قاپلامق معناسنه اولان ترهق کلمه‌سی وارد اولمش و او کونی انکار ایدن کافرلری تکدیر اولمق اوزره او کونك وعد اولونمش بر کون اولدیغی بیان اولونمشدر .



سورهٔ نوح

مکهٔ مکرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر . یکرمی سکز آیتی جامعدر .

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ اِنَّا اَرْسَلْنَا نُوحًا اِلٰى قَوْمِهٖ اَنْ اَنْذِرْ قَوْمَكَ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴾

[بز محقق نوح اسمنده اولان پیغمبری کندی قومنه ارشاد ایچون کوندردك وديدك‌كه « آجیدیجی عذاب قومکه کلمزدن اول سن آنلری کلمسی محتمل اولان عذابله قورقوت» .]

یعنی ؛ نوح علیه‌السلامك قومی طریق توحیددن چیقوب طریق ضلالت وشرکی ارتکاب ایتمکله ارشاده محتاج اولدقلری بر زمانده بز عظیم‌الشان لطف الٰهیمز اولارق ارشاد ایچون نوحی کندی قومنه کوندردك وديدك‌كه « آنلره عذاب طوفان کلمزدن اول سن قومکی قورقوت . آنلر ارتکاب ایتدکلری شرکدن وسائر کناهلردن واز کچه‌رك عذابدن خلاص اولسونلر . »

واجب تعالی بوندن اولکی سوره‌ده قیامتك شدتیله قریش مشرکلرینی انذار بیورمشدی . بو سوره‌نك اولنده دخی حضرت نوحی قومنه ارشاد ایچون کوندروب قبول ایتمه‌دکلرینی ونبیلریله کندیلری آره‌سنده جریان ایدن مباحثاتی وحقی قبول ایتمه‌دکلرندن طولایی عاقبت هلاك اولدقلرینی بیانله کفار قریشی تهدید ایتدیکی جهتله بو سوره‌نك اولنك بوندن اولکی سوره‌نك آخرینه ارتباطی ظاهردر . چونکه ؛ هرایکیسی‌ده انسانلری کناهدن قورقوتمقله انصافه دعوت غایه‌سنه معطوفدر .

بو آیت جلیله حضرت نوحی جناب حقك قومنه ارشاد ایچون کوندردیکنی خبر ویردیکی کبی قومی ایمان ایتمه‌دکلری صورتده آنلره شدتلی عذابك کلوب هلاك ایده‌جکنی دخی خبر ویریور وخبر ویردیکی کبی واقع اولمش وقوم نوح‌ده طوفانله هلاك اولمشدر .

***

واجب تعالی حضرت نوحك قومنه کوندرلدیکنی بیـاندن صوکره قومیله کندی آره‌سنده نه کبی معـامله جریان ایتدیکنه دائر وارد اولان سؤاله جواب اولمق اوزره

﴿ قَالَ يَا قَوْمِ اِنّى لَكُمْ نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴾ بیوریور .

[حضرت نوح قومنه خطاباً « ای قومم ! بن سزی محقق آچیقدن قورقوتیجی‌یم » دیدی .]

یعنی ؛ حضرت نوح قومنی ارشاد ایچون رسالتله طرف الٓهیدن قومنه کوندریلنجه قومنه خطاباً « ای بنم قومم ! اطاعت ایتمه‌دیککز صورتده باشکزه کله‌جك عذابی بیانله بن سزی قورقوتیجی‌یم . اکر عصیان ایدرسه‌کز سزی اهلاك ایده‌جك عذابك کله‌جکنی خبر ویرمکله سزی طاعت الٓهیه‌یه دعوت ایدییورم » دیمکله قومنی طریق حقه دعوته باشلادی .

*
* *

واجب تعالی حضرت نوحك قومنه ایلك سوزینی بیاندن صوکره قومنه تبلیغ بیوردیغی احکامی علی طریق الحکایه بیان ایتمك اوزره ﴿ أَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ وَاتَّقُوهُ وَاَطِيعُونِ ۞ يَغْفِرْ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُؤَخِّرْكُمْ اِلٰى اَجَلٍ مُسَمًّى ﴾ بیوریور .

[« بنم سزه تکلیفم اللهه عبادت ایدك واللهدن قورقك و امر ونهیمده بکا اطاعت ایدك که سزك کناهلریکزی الله تعالی مغفرت ایلسون و معین اولان اجلکزه قدر سزك اولومکزی تأخیر ایتسون » .]

یعنی ؛ الله تعالی بنی سزه ارشاد ایچون کوندردی وسزه طرف الٓهیدن تبلیغ ایده‌جکم احکام شونلردرکه آنلرده الله تعالی‌یه عبادت ایتمکلککز واللهك حرام قیلدیغی شیلردن اجتنابله اللهدن قورقمقلغکز ومأمورات ومنهیاته دائر بنم امر ونهیمده بکا اطاعت ایلمکلککزدر . اکر شو اوچ شیئه رعایت ایدر و آنلری قبول ایدرسه‌کز سزك ایچون بویوك فائده‌لر واردر . بونلره رعایت ایدك که الله تعالی سزی مغفرت بیورسون واجلکزی‌ده معین اولان وقته قدر تأخیر ایتسون . اکر شو بیان اولونان عبادت واتقایه وبکا اطاعته رعایت ایتمزسه‌کز

کناهلریکز مغفرت اولونماز . بناءً علیه ؛ آخرت عذابندن قورتولامازسکز وعمریکز اجل معینکزه تأخیر اولونماز . بناءً علیه ؛ دنیاده هلاکدن قورتولامازسکز .

فخررازی ونیسابورینك بیانلری وجهله بو آیتده نوح علیه‌السلامك قومنه تبلیغاتنده بوتون احکام شرعیه موجوددر دنیله‌بیلور . چونکه عبادتله امر ؛ **واجبات ومندوباتك جمیعسنه شامل اولدیغی کبی** افعال قلبیه‌دن اولان اعتقادیاته وافعال جوارحدن اولان **فروع اعمالك جمله‌سنه دخی شاملدر** . اتقا ایله امر ایسه **حرام ومکروه اولان شیلرك جمله‌سنه شامل اولدیغی جهتله زواجر شرعیه‌نك جمله‌سنه شاملدر** . شو حالده عبادت واتقا ایله امر ؛ علم اصولده بیـان اولونان احکام خمسه‌که **فرض ، واجب ، ندب ، اباحه ، حرمت وکراهتك جمله‌سنه شامل** اولدیغندن بو ایکی امر جمله احکام شرعیه‌یی جامع دینمکه لایقدر .

بو آیتده اوچنجی امر یعنی حضرت نوحك کندینه اطاعتله امری هرنه‌قدر عبادتله امرده داخل ایسه‌ده دیکر امرلرك قبولی حضرت نوحه اطـاعت ایتمك اولوب دیکر امرلری حضرت نوح واسطه‌سیله تلقی ایده‌بیله‌جکلرندن حضرت نوحه اطاعت آیریجه ذکر اولونمشدر . شو اوچ امره امتثال ایتدکلری صورتده جناب حق ایکی شی وعد بیورمشدر : برنجیسی ؛ **بو اوامره انقیاد ایدرلرسه کناهلرینی مغفرت ایتمکله مضرت آخرتده خلاص اولملریدر** . ایکنجیسی ؛ **تأخیری ممکن اولان بر زمانه قدر اجللرینی تأخیرله هلاك ومضرت دنیادن قورتولملریدر** .

ایشته بو آیتدن فهم اولوندیغی وجهله قوللرك صلاحی ؛ **اوچ شیله حاصل اولور** : برنجیسی ؛ **الله تعالی‌یه شرك ایتمیوب عبودیت نقطه‌سنده ثبات ودوام ایتمکدر** . ایکنجیسی ؛ **اللهدن قورقوب حرام اولان شیلری ارتکاب ایتمه‌مکدر** . اوچنجیسی ؛ **طرف الٓهیدن قوللرینی ارشاد ایچون کوندریلن رسوله کمال صمیمیتله اطاعت ایتمکدر** . احکام شرعیه‌نك جمله‌سنك خلاصه‌سی همان بوندن عبارت اولدیغی جهتله نوح علیه‌السلام هر شیدن اول

قومنه بو اوچ شيله امر بيورمشدر. چونكه؛ قومك صلاحى بو اوچ شيله حاصل اولاجغندن اول امرده بو اوچى يرينه كتيرمك لازم اولديغنى قومنه تنبيه بيورمشدر .

شو اوامره امتثال ايتدكلرى صورتده كناهلرينك هپسنك عفو اولوناجغنه اشارت ايچون هر فرده دلالت ايدن واستغراقه موضوع اولان (مِن) لفظى وارد اولمشدر. چونكه؛ نفيدن صوكره (مِن) لفظنك استغراقه حمل اولونمسى قواعد عربيه اقتضاسندندر . ياخود (مِن) بعضه دلالت ايدر . بوكا نظراً « ايمان ايدرلرسه كناهلرينك بعضيسى عفو اولونور » ديمكدر . چونكه ؛ ايمان ايدرلرسه حال كفرلرنده كچمش اولان كناهلرى ايمانلرى سببيله عفو اولونور . آنجق ايمان ايتدكدن صوكره ايشله دكلرى كناهلرينك عفوينه دلالت ايتمز وحال كفرده اولان كناهلرى بوتون عمرلرنده اولان كناهلرينك بعضيسى اولديغنده شبهه يوقدر .

خلاصه ؛ الله تعالى يه عبادت ايتمك وحرام اولان شيلردن قاچينمق و ارشاد ايچون طرف الٰهيدن كونديريلن رسوله اطاعت ايلمك كناهك عفوينه وعمرك اجل معينه قدر تأخيرينه سبب اولاجغى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله سندندر .

⁂

واجب تعالى ايمان واطاعت ايتدكلرى صورتده وقت معينه قدر اجللرينك تأخيرينى وعد بيوردقدن صوكره ايمان ايتمه دكلرى صورتده اجللرينك تأخير اولونميه جغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ إِنَّ أَجَلَ اللّٰهِ إِذَا جَاءَ لَا يُؤَخَّرُ لَوْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴾ بيوريور .

[محقق الله تعالى نك تعيين بيورديغى اجل كلديكى وقت تأخير اولونماز ، اكر سز بيلمش اولسه ايديكز امره امتثال ايدرديكز .]

يعنى ؛ قوللرى ايچون اللهك تعيين بيورديغى اجل كلديكى زمان تأخير اولونماز . اكر سز بيلمش اولسه ايديكز اللهك ويره جكى مهلتدن استفاده ايتمك اوزره درحال امر الٰهى يه امتثال ايله ايمان ايدر ولطف الٰهيدن مستفيد اولورديكز. شو حالده لطفندن مستفيد اولماديغكز حقيقى بيلمه ديككزدندر .

فخر رازينك وابو السعود افنديك بيانلرى وجهله نوح عليه السلام قومنى جهله اصرار ايتدكلرندن طولايى تكدير ايتمك اوزره فعلك امتناعنه دلالت ايدن (لو) كلمه سيله جهللرينى آچيقدن بيان بيورمشدر . چونكه ؛ لو كلمه سيله (لو تعلمون) يعنى « بيلمش اولسه ايديكز » ديمك «بيلمزسكز» ديمكدر . بوندن اولكى آيتده اجلك تأخير اولوناجغى ايمان ايتدكلرى صورتده اولوب بو آيتده اجلك تأخير اولونمامسى ايمان ايتمه دكلرى صورتنه مصروف اولديغى جهتله آيتلر آره سنده تناقض يوقدر . زيرا تناقضده طرفينك جميع قيوداتده اتفاقلرى شرطدر. بو آيتلرده ايسه اجلك تأخيرى ايمانه معلقدر وتأخير اولونمامسى ايسه ايمان ايتمه دكلرى صورتنه معطوفدر . بناءً عليه ؛ تناقض يوقدر . اجلك معلق اولمسى اهل سنتدن بعض علما عندنده جائزدر . يعنى قوم نوح ايمان ايدرلرسه مثلا بيك سنه ياشايه جقلر و اكر ايمان ايتمزلرسه سكز يوز سنه ياشايه جقلر صورتنده جناب حقك تقدير بيورمسى جائزدر . شو حالده معناى آيت : [اى قوم ! اكر سز ايمان ايدرسه كز عمريكز اجل معينكز اولان ـ مثلا ـ بيك سنه در و اكر ايمان ايتمزسه كز ـ مثلا ـ سكز يوز سنه ياشايه جقسكز بيكه قدر تأخير اولونماز] ديمكدر .

⁂

واجب تعالى نوح عليه السلامك قومنه واقع اولان تبليغنى بياندن صوكره تبليغك قومنه تأثير ايتمه ديكنى بيانله ربسنه عرضحال ايتديكنى بيان ايتمك اوزره ﴿ قَالَ رَبِّ إِنِّي دَعَوْتُ قَوْمِي لَيْلًا وَنَهَارًا * فَلَمْ يَزِدْهُمْ دُعَائِي إِلَّا فِرَارًا ﴾ بيوريور .

[نوح عليه السلام « اى بنم ربم ! قوممى كيجه و كوندوز چاغيردم . بنم آنلرى ايمانه دعوتم زياده ايتمه دى ، آنجق آنلرك فرارينى زياده ايتدى » ديدى .]

يعنى ؛ حضرت نوح قومنى بر چوق زمان ايمانه دعوت ايدوب آنلره هيچ تأثير ايتمه يجه ايمانلرندن مأيوس اولمسى اوزرينه جناب حقه تضرع ونياز ايده رك عرضحال صورتيله ديدى كه « اى بنى تربيه ايله كمالات انسانيه يه اولاشديران ربم ! سنك وحيك مقتضاسى

بن قومی هر دورلو زحمتلره قاتلانارق کیجه‌ده و کوندوزده، وهر زمانده اوصانمقسزین ایمانه و هدایته دعوت ایتدم. فقط بنم دعوتم آنلره هیچ بر فائده ایتمه‌دی، الا آنلرك اجابتدن قاچمالرینی و کفر وطغیانده اصرارلرینی زیاده ایتدی».

فخر رازینك بیانی وجهله بو آیت؛ هر شیئك قضاء الٰهیه وارادهٔ سبحانیه ایله اولدیغنه دلالت ایدر. زیرا؛ عبدك تشبثی وتدبیری تقدیر الٰهی‌یه موافق اولمانجه برشی حصول بولمیه‌جغنی بیان ایتمشدر. چونکه؛ نوح علیه السلام قومنك ایمانی ایچون هر درلو تشبثاتده و سعی و غیرتده بولوندیغی حالده هیچ بر فائده‌یی مفید اولمادیغی کبی کیتدکجه ایماندن نفرتلرینی آرتیردی. شو حالده تقدیره موافق اولمانجه عبدك تدبیری هیچ بر ثمره ویرمز. لکن ازلده جناب حقك تقدیری لایزالده عبدك اراده‌سنی صرف ایده‌جکی وجه اوزره وقوعبولدیغندن عبدك مسئولیتدن قورتولمسی لازم کلمز. زیرا عبدك فعلی؛ اراده‌سی واختیاری ایله حاصل اولدیغندن هر زمان عبد فعلندن مسئولدر. تقدیر الٰهی عبدك اراده‌سی وجهله اولدیغندن عبدی مجبور قیلمازکه مسئولیتدن قورتولسون.

⁂

واجب تعالی حضرت نوحك قومنی دعوتنك کیفیتنی بیاندن صوکره پیغمبرك دعوتنه قارشی قومنك معامله‌سنی حکایه طریقیله بیان ایتمك اوزره ﴿ وَإِنِّي كُلَّمَا دَعَوْتُهُمْ لِتَغْفِرَ لَهُمْ جَعَلُوا أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ وَاسْتَغْشَوْا ثِيَابَهُمْ وَأَصَرُّوا وَاسْتَكْبَرُوا اسْتِكْبَارًا ﴾ بیوریور.

[یارب! سنك آنلری مغفرت ایتمکلکك ایچون هر نه زمان بن آنلری دعوت ایتدم ایسه آنلر کندی پارمقلرینی کندی قولاقلرینه طیقادیلر والبسه‌لرینی باشلرینه اورتدیلر وکفرلرنده عناد ایتمکله کندیلرینی بویوك عد ایدرجه‌سنه بویوك عد ایتدیلر.]

یعنی؛ حضرت نوح جناب حقه تضرعنده کندینك وظیفه‌سنی بحق ایفا ایتدیکنی بیاندن صوکره سوزینه شوصورتله دوام ایتدی ودیدی که «یارب! سنك آنلرك قصورلرینی عفو ایتمکلکك ایچون بن آنلری بوقدر اوزون مدتده هر نه زمان ایمانه واطاعته دعوت

ایتدم ایسه آنلر بنم سوزیمی ایشیتمه‌مك وسرد ایتدیکم دلائلی دیکله‌مه‌مك ایچون کندی قولاقلرینه پارمقلرینی طیقارلردی وبونکله‌ده اکتفا ایتمیه‌رك یوزیمی کورمه‌مك وسوزیمی هیچ طویمامق ایچون البسه‌لرینی باشلرینه اورتدیلر وآنلر باطل اولان مذهبلرنده اصرارله حقی قبولدن کرکی کبی بویونلرینی چکدیلر وکندیلرینی غایت بویوك عد ایتدیلر. حتی کندی اعتقادلرنجه کندیلرینی بویوك کوردکلرندن کوتو سویله‌دیلر و ضربه قدر جسارت ایتدیلر».

فخر رازینك بیانی وجهله حضرت نوحك دعوتی اوزرینه قومنك درت صورتله مقابله‌ده بولوندقلرینه بو آیت دلالت ایدر. برنجیسی؛ **حضرت نوحك سوزینی طویمامق ایچون پارمقلرینی قولاقلرینه طیقامقدر**. ایکنجیسی؛ **یوزینی کورمه‌مك ایچون البسه‌لرینی باشلرینه بورومکدر**. اوچنجیسی؛ **مذهبلرنده اصرار ایتمکدر**. دردنجیسی؛ **صوك درجه کبر ایتملریدر**.

⁂

واجب تعالی حضرت نوحك دعوتی اوزرینه قومنك معامله‌لرینی بیاندن صوکره دعوتنك مرتبه‌لرینی حکایه طریقیله بیان ایتمك اوزره ﴿ ثُمَّ إِنِّي دَعَوْتُهُمْ جِهَارًا * ثُمَّ إِنِّي أَعْلَنْتُ لَهُمْ وَأَسْرَرْتُ لَهُمْ إِسْرَارًا ﴾ بیوریور.

[شو دعوتمدن صوکره بن آنلری آشکار اولارق دعوت ایتدم. بوندن صوکره دعوتمی آچیقده آنلره اعلان ایتدم وکیزلیجه سویله‌مکله سویله‌دم.]

یعنی؛ حضرت نوح قومندن بالاده بیان اولونان معامله‌یی کوردیکنی بیاندن صوکره سوزینه شووجهله دوام ایده‌رك دیدی که «یارب! سنك امرك وجه اوزره آنلری کیزلیجه دعوتدن صوکره بن آنلری صوت بالا ایله دعوت ایتدم. صوکره آنلره دعوتمی ملاء ناسده دخی اجرا ایتدم وتنها محللرده تأثیری زیاده اولور امیدیله کیزلیجه دعوت ایتدم».

فخر رازینك وابوالسعود افندینك بیانلری وجهله (ثم) کلمه‌لری **دعوتك مرتبه‌لرینی**

بيانه ايجونمر . چونكه ؛ حضرت نوح برنجی مرهده دعوته كيزليجه نصيحتله باشلامشدر . بوكا قارشی قومندن بوندن اولكی آيتده بيان اولونان درت معامله‌يی كوردی . صوكره آچيقدن دعوته باشلادی . بونكده تأثيری اولمايتجه كيزلی وعلنی هر ايكی صورته توسل ايتدی . چونكه كيزلی نصيحت ؛ تبليغك اهونی وقبولده تأثيری زياده اولانيدر . بو كفايت ايتمه‌يتجه بر مرتبه شدتلی اولان علانيته باشلادی . آنكده تأثيرينی كورمه‌يتجه دها شدتلی اولان كيزلی وعلنی صورتلرينه توسل ايتدی .

*
* *

واجب تعالی نوح عليه السلامدن قومنه واقع اولان دعوتك مرتبه‌لرينی بياندن صوكره اساس اعتباريله تبليغك نه‌دن عبارت اولديغنی علی طريق الحكايه بيان ايتمك اوزره ﴿ فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ اِنَّهُ كَانَ غَفَّاراً ﴾ بيوربيور .

[آنلری حقه دعوت ايدنجه بن آنلره « ربكزدن استغفار ايدك . زيرا ؛ ربكز مغفرت ايديجيدر » ديدم .]

يعنی ؛ كيزلی و آشكار دعوتمده بن آنلره ديدم كه « كناهلريكزك عفو اولونمسنی ربكزدن ايسته‌يك وكفر واللهك غيری‌يه عبادت ايتمكدن توبه ايدك واز كچك كه ربكز سزی مغفرت بيورسون . زيرا ؛ ربكز توبه واستغفار ايدنلرك كناهلرينی شدتله مغفرت ايديجيدر » .

اهل سنت عندنده كفردن باشقه نه قدر بويوك كناه اولسه توبه‌سز عفو الهينك تعلقی جائزدر . بناءً عليه ؛ توبه‌يه مقارن اولان كناهلرك توبه‌سی قبول اولونديغی صورتده مغفرت اولوناجغی اولويتله ثابت اولور .

*
* *

واجب تعالی حضرت نوحك بقيهٔ كلامنی بيان ايتمك اوزره ﴿ يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَاراً * وَيُمْدِدْكُمْ بِاَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَيَجْعَلْ لَكُمْ جَنَّاتٍ وَيَجْعَلْ لَكُمْ اَنْهَاراً ﴾ بيوربيور .

[سز استغفار ايدك كه سزك اوزريكزه بری بری آرقه‌سنه بويوك دانه‌لی ياغمورينی كوندرسون وماللر و اوغلانلر احسان ايتمكله سزه امداد ايتسون . سزك ايچون باغلر وباغچه‌لر وآقار صولر خلق ايتسون .]

فخررازی وخازنك بيانلری وجهله قوم نوحده واقع اولان قحط اوزرينه نوح عليه السلام آنلره « سز ربكزدن مغفرت ايسته‌يك و قصوريكزك عفوينی ديله‌يك كه الله تعالی سزه بربری آرقه‌سنه بويوك دانه‌لی رحمتلرينی كوندرسون وسزك آرزوكز وجهله خاتونلريكز اوغلانلر طوغورسون وسزه بر چوق ماللر احسان ايتمكله امداد ايتسون واو ياغمورلر سببيله باغچه‌لر ونهرلر احسان بيورسون » ديمكله نصيحت ايتدی .

روايت موثوقه‌يه نظراً حضرت نوحك قومی اوزون مدت كفر اوزره عناد واصرار ايتملری اوزرينه جناب حق قرق سنه ياغمورلرينی حبس ايده‌رك قحطله مبتلا قيلمقله ماللری وحيوانلری بوتون هلاك اولدی وقادينلری چوجق كتيرمز اولديغندن صوك درجه مضايقه‌يه دوچار اولدقلرندن حضرت نوحه مراجعتله شكايتده بولونجه آنلره ساحهٔ سلامتی وبو مضايقه‌دن قورتولمانك چاره‌سنی تعريف ايتمشدر . چونكه بو سوزنده حضرت نوح عبادت وطاعتله اشتغالك ابواب خيراتك آچلمسنه سبب اولديغنی صورت قطعيه‌ده بيان ايتمشدر . زيرا ؛ بو نظمده ياغمورك ياغمسنی واولاد واموالك احسان اولونمسنی وطبع بشرك آرزو ايتديكی باغلرك ونهرلرك وجود بولمسنی استغفار ايتملرينه تعليق بيورمشدر . چونكه كفر ؛ خراب عالمه بادی اولديغی كبی ايمانله عبادت و استغفار دنيانك معمور اولمسنه ومنافع دنيويه‌نك تأمينه خادمدر . حضرت عمرك ناسله اوچ كون ياغمور دعاسنه چيقديغی وناسله برابر استغفاردن باشقه برشيله مشغول اولماديغی مرويدر . بونك اوزرينه حضور عمرده بولونان بعض اصحاب « يا عمر ! بز بورايه رحمت دعاسنه كلدك سن رحمت دعاسيله مشغول اولمادك » دينجه حضرت عمر رضی الله عنه « بن سمانك ياغمور طمرلريله دعا ايتدم » ديمش وبو آيتی اوقومشدر .

حضرت حسنك قحطدن ونسلنك آزلغندن ورزقنك طارلغندن شكايت ايدنلرك جمله‌سنه استغفارله توصيه ايتديكی وبرچوق شيلرك جمله‌سنه « استغفارله جواب ويردك » دنيلديكنده بو آيتی اوقوديغی مرويدر . شو روايتلرك كافه‌سندن وآيتك معناسندن مستفاد اولان ؛ استغفاره دوام ؛ جمله احتياجی دفع ايدر . استغفاره دوام ايدوبده احتياجدن قورتولمايانلر استغفارك شرائطنه رعايت ايتمه‌ينلردر . چونكه ؛ شرائطنه رعايت اولونمايان واخلاص بولونمايان استغفاره دوام

يوق مثابه‌سنده‌در . بناءً عليه ؛ اخلاصه مقارن اولمايان استغفارده آيريجه بر استغفاره محتاجدر. زيرا ؛ شرطلرينه رعايت اولونمايان عبادت عندالشرع معتبر اولاماز . استغفارله مراد ؛ واجب تعالی‌دن قصورينك عفوينی ديله‌مك ومرحمت الهيه‌يی جذب ايده‌جك عبادتده بولونمق والله تعالی‌يه تذلل ايدوب بوبونه الكمكدر . شو حالده استغفار عين لفظله اولديغی كبی سائر عبادتله دخی اولابيلير .

* * *

واجب تعالی نوح عليه السلامك قومنی استغفاره دعوت واستغفارك فائده‌لرينی تفهيم ايتديكنی بياندن صوكره قومنك نقصانلرينی بيان خصوصنده سويله‌ديكی سوزلرينی بيان ايتمك اوزره ﴿ مَالَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلّٰهِ وَقَاراً * وَقَدْ خَلَقَكُمْ اَطْوَاراً ﴾ بيورييور.

[نه اولدی سزه ای قومم ! اللهك بويوكلكنی اعتقاد ايتميورسكز ؟ حالبوكه الله تعالی سزی احوال مختلفه اوزرينه خلق ايتدی .]

يعنی ؛ حضرت نوح قومنه خطاباً كيتدكلری يولك فنا اولديغنی بيان ايچون آنلره ديدی كه « ای قومم ! سزه نه كبی شی عارض اولدی كه سز الله تعالی‌نك شاننه لايق بويوكلكنی اعتقاد ايتميورسكز . حالبوكه اللهك بويوكلكنه سزك ايچون دليل چوقدر. زيرا ؛ الله تعالی سزی برطاقم مختلف حاللردن خلق ايتدی كه اولا طوپراق صوكره اوت واوندن صوكره غدای حيوانی وصوكره نطفه وبعده أت پارچه‌سی وأتله كميك قاريشيق ودها صوكره شو كوريلن كوزل صورت اوزره انسان اولارق خلق ايتمك خالق تعالی‌نك عظمتنه دلالتده كافی دكلمی كه بويوكلكنی تصديق ايده‌رك ايمان ايتميورسكز ؟ حالبوكه ايمان وعبادته واستغفاره دوام ايتديككزده الله تعالی انواع نعمتلريله سزی تلطيف ايده‌جكنی وعد بيورديغی حالده سز نه اوليورسكز كه بو جهتلردن غافل بولونيورسكز؟ بو قدر نعمتلره قارشی غفلت ايده‌رك اللهك عظمتنی بيلمه‌مك ياقيشيرمی ؟ زيرا؛ الله تعالی ذاتنه تعظيم ايدن قوللرينی لايق اولدقلری وجه اوزره تلطيف ايدر » .

فخر رازينك وابو السعود افنديك بيانلری وجهله واجب تعالی ايچون عظمت تصور

ايتمه‌دكلرينه برسبب اولماديغندن بولوندقلری حالك سببنی انكار ايچون انكاره دلالت ايدن استفهام انكاری وارد اولمش و (مالكم) ديلمشدركه « نه اوليور سزه ونه كبی سبب واركه اللهك عظمتنی دوشونميورسكز ؟ » ديمكدر . بلكه تعظيمی ايجاب ايدن اسباب موجود اولديغی بيان ضمننده مختلف اطواردن خلق اولوندقلری بيان اولونمشدر . (لاترجون) (لاتعتقدون) معناسنه‌در . يعنی « سزه نه اولدی كه اللهك بويوكلكنی اعتقاد ايتميورسكز؟» ديمكدر. (اطواراً) احوال مختلفه ديمكدر. وياخود اصناف مختلفه معناسنه‌در. بوكا نظراً معنای آيت : [حالبوكه الله تعالی سزی اصناف مختلفه اولارق خلق ايتدی كه هيچ بريكز ديكر بريكزه بكزه‌مز. هر قوم وصنف بربرينه بكزه‌مه‌ديكی كبی هر شخص ده ديكر شخصه بكزه‌مز. هر برينك آيری آيری برقيافتی واردر. ايشته شو احوالك جمله‌سی؛ خلق ايدن خالقك وحدانيتنه وقدرتنه دلالتده كافيدر . بناءً عليه ؛ بونلری كورن وبيلن هر شخصك باشقه دليله باقمقسزين درحال ايمان ايتمسی واجب ايكن سزه نه اولدی كه ايمان ايتميورسكز ؟] ديمكدر .

* * *

واجب تعالی ايمان ايتملرينی ايجاب ايدن دلائل انفسيه‌يی ذكر ايتدكدن صوكره حضرت نوحك دلائل خارجيه‌يه نقل كلام ايتديكنی علی طريق الحكايه بيان ايتمك اوزره ﴿ اَلَمْ تَرَوْا كَيْفَ خَلَقَ اللّٰهُ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ طِبَاقاً * وَجَعَلَ الْقَمَرَ فِيهِنَّ نُوراً وَجَعَلَ الشَّمْسَ سِرَاجاً ﴾ بيورييور .

[كورمزميسكز الله تعالی يدی قات كوكلری قات قات ناصل ياراتدی وآنلرك ايچنده آيی ناصل نور قيلدی وكونشی عالمه ضيا ويريجی چراغ ناصل قيلدی ؟]

يعنی ؛ حضرت نوح قومنی وحدانيته دعوت خصوصنده وحدانيته وقدرت قاهرۀ الهيه‌يه دلالت ايدن دلائل انفسيه‌يی بياندن صوكره دلائل آفاقيه‌يه نقل كلام ايده‌رك ديدی كه « ای وحدانيتی انكار ايدن كيمسه‌لر! سز كورمزميسكز كه الله تعالی قدرت كامله‌سيله بعضيلری بعضيلرينك اوزرنده اولارق يدی قات كوكلری ناصل خلق ايتدی ؟ شو كوريلن

حالات اوزره کوکلرك یارادلمسی خالقنك واحد حقیقی اولدیغنه دلالت ایتدیکی جهتله بونی کورن کیمسه‌نك اثردن مؤثره استدلال طریقیله خالقنه ایمان ایتمسی لازم ایکن نه ایچون ایمان ایتمیورسکز والله تعالی کوکلرك ایچنده قمری ضیا ویریجی بر نور قیلدیغنی و کونشی کیجه‌نك قارانلغنی کیده‌ریجی بر چراغ قیلدیغنی کورمز میسکز و بونلری ناصل خلق ایتدیکنی دوشونوبده نه‌دن ایمان ایتمزسکز ؟ »

فخررازینك بیانی وجهله کوکلرك بربرینه مطابق اولمسنك معناسی ؛ بربرینه موازی ومساوی اولوب مساوی اولمسندن بربرینه تماس ایتمسی لازم کلمه‌دیکی جهتله « سما طبقه طبقه اولونجه ملکلر نره‌ده ساکن اولورلر » دییه‌رك سؤال وارد اولماز . چونکه ؛ کوکلر یکدیکرینه قارشی محاذیدر ولکن آره‌لری آچیقدر . یعنی آره‌لرنده بوشلق واردره بربرینك حذاسنده اولملرندن یکدیکرینه متصل اولمسی لازم کلمز .

قمرك برنجی سماده بولونمسی «قمرسمواتده» کلامنك صحتنده کافی اولدیغندن قمرك سمواتدن هربرنده بولونمسی لازمکلمز . (سراجاً) چراغ معناسنه اولدیغندن ضیاسی اولوب ضیا ایسه نوردن قوتلی اولدیغی جهتله قمره نسبتله ضیاسی چوق اولان کونش سراجه تشبیه اولونمشدر . نور ضیایه نسبتله ضعیف اولدیغندن شمسه نسبتله ضیاسی آز اولان قمر نوره تشبیه اولونمشدر .

⁂

واجب تعالی وحدانیتنه دلالت ایدن دلائل آفاقیه وانفسیه‌دن بعضیلرینی بیاندن صوکره نفوس بشره متعلق اولان بعض دلائلی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاللّٰهُ اَنْبَتَكُمْ مِنَ الْاَرْضِ نَبَاتاً * ثُمَّ يُعِيدُكُمْ فِيهَا وَيُخْرِجُكُمْ اِخْرَاجاً ﴾ بیوریور .

[الله تعالی سزی طوپراقدن بیتیرمکله بر غریب صورتده بیتیردی . بوندن صوکره سزی اولدرمکله طوپراغه اعاده ایدر وقیامتده طوپراقدن چیقارمقله بر عجیب صورتده چیقاریر .]

یعنی ؛ نوح علیه السلام قومنه وحدانیته دلالت ایدن دلیللردن بعضیلرینی بیاندن صوکره انسانك ابتداءً یارادیلشنده اولان دلیلی واولدکدن صوکره دیریله‌جکنی بیان

ضمننده قومنه ایراد ایتمش اولدیغی دلیلی بیان وارشاد ایچون دیدی که « ای قومم ! سز اللهك وحدانیتنی اقرار ایدك . زیرا ؛ الله تعالی سزی اوتلری بیتیردیکی کبی طوپراقدن بیتیردی وسزده بر طاقم عجائب وغرائب حالات اوزره میدانه کلدیکز . شو حالده سزك طوپراقدن بیته‌رك معرفت الٰهیه‌یه وایمانه قابلیتلی بر انسان اولمکز اللهك برلکنه بیوك بر دلیل ایکن سزه نه اولیور که اللهك عظمتنی اقرارله وحدانیتنه ایمان ایتمه‌یورسکز ؟ وسز اوت کبی طوپراقدن بیتوب دنیاده مدت عمریکزی اکمالدن صوکره مقدر اولان اجلکز کلدیکنده اولدیروب قبریکزه دفن ایتدیرمك صورتیله طوپراغه اعاده ایدر وبوندن صوکره قیامت کلنجه قبریکزدن چیقارور واعمالکزك جزاسنی ویرر . زیرا ؛ ابتداءً سزی ایجاده قادر اولانك تکرار اعاده‌یه قادر اولاجغی اولویتله ثابت اولور » دیمکله قومنی انصافه دعوت ایتمشدر .

حضرت نوح شو سوزلریله اولاً وحدانیتك دلیلنی بیانله قومنی ایمانه دعوت ایتدیکی کبی ثانیاً آخرته نقل کلام ایده‌رك ایمان ایتمه‌دکلری صورتده مجازات کوره‌جکلرینی بیانله تهدید ایتمشدر .

⁂

واجب تعالی حضرت نوحك وحدانیته دائر سرد ایتدیکی دلائلدن بعضیلرینی بیاندن صوکره بعض آخری علی طریق الحکایه بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ بِسَاطاً * لِتَسْلُكُوا مِنْهَا سُبُلاً فِجَاجاً ﴾ بیوریور .

[الله تعالی یر یوزینی سزه دوشك قیلدی ، ارض اوزرنده بول یوللر آچارق اوزرنده یورویه‌سکز .]

یعنی ؛ الله تعالی لطف واحسان اولارق ارضی سزه مطیع قیلدی ودوشك کبی اوزرنده یاتار واوتورورسکز واستحصالی ممکن اولان منفعتی استحصال ایدرسکز وسزك قوللانیشکزه الویریشلی قیلدی که سز آنده بول یوللر آچمقله اسباب معیشتکزده سهولت اوزره ایسته‌دیککز یرلره کیدوب کله‌سکز .

بو آیتده یوللرك انسانلر ایچون نعمت اولدیغنه اشارت اولدیغی کبی بول یوللر اتخاذ ایتمك

وآچیق ممدوح اولدیغنه دخی اشارت واردر . چونکه ؛ یوللرك واسع اولمسی انسانلرك راحتنی تأمینه خادم اولدیغی هرزمان کوریلن شیلردندر . بناءً علیه ؛ اساس اعتباریله قصبه‌دن قصبه‌یه وکویدن کویه یوللر نعمت اولدیغی کبی او یوللرك کنیش اولمسی ده آیریجه برنعمتدر. شو حالده یول اولمایان یرلرده یوللر آچیق وطار اولان یرلری بوللاتمق وانسانلرك راحتنی تأمین ایچون یوللرده اولان عارضه‌لری قالدیرمق انواع منافعی جامع اولدیغنه بو آیت دلالت ایدر .

خلاصه ؛ الله تعالی‌نك یریوزینی بزم ایچون دوشك مثابه‌سنده قیلمسی وبزم قوللانیشمزه الویریشلی اولمسی؛ بزلرك ارض اوزرنده واسع یوللر آچوب او واسع یوللردن معیشتمزی تحصیل ایچون کیدوب کلمکلکمزه مصروف اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

⁂

واجب تعالی حضرت نوحك امتنی ارشاد ایچون چالیشدیغی وآنك چالیشمسنه رغماً قومنه تأثیر ایتمه‌یوب کفرلرنده اصرار ایتدکلرینی بیاندن صوکره نوح علیه السلامك تکرار مناجاتنی حکایه طریقیله بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالَ نُوحٌ رَبِّ اِنَّهُمْ عَصَوْنِي وَاتَّبَعُوا مَنْ لَمْ يَزِدْهُ مَالُهُ وَوَلَدُهُ اِلَّا خَسَاراً ﴾ بیوریور .

[نوح علیه السلام « ای بنم ربم ! قومم بکا عاصی اولدیلر وشول کیمسه‌لره اتباع ایتدیلرکه آنلر مالی وچوجغی کندینه زیاده ایتمز ، آنجق هلاك وضرر زیاده ایدن کیمسه‌لردر » دیدی .]

یعنی ؛ نوح علیه السلام قومنه وحدانیته دلالت ایدن برچوق دلیللری بیان ایدوب اطاعتلرندن امیدینی کسنجه ربسنه تضرع طریقیله دیکه « ای بنم ربم ! قومم هرتبلیغاتمده بکا عصیان ایتدیلر وسوزیمی دیکله‌مه‌دیلر ومالی واولادی چوق اولان رئیسلرینه وبویوك طانیدقلرینه اتباع ایتدیلرکه آنلرك माللری واولادلری کندیلرینه زیاده ایتمه‌دی ، آنجق ضرر وهلاك اولملرینی زیاده ایتدی » دیمکله ربسنه عرضحال ایتدی .

فخر رازینك بیانی وجهله نوح علیه السلام شو مناجاتنده قومنك یالکز الله تعالی‌یه شرکله اکتفا ایتمه‌یوب بلکه کندیلرینی کفره دعوت ایدن رئیسلرینه اتباع ایتمك کبی ایکنجی بر معصیت دخی ارتکاب ایتدکلرینی بیان ایتمشدر . مال واولاد کرچه دنیا نعمتلرندن ایسه‌ده کافرلرك مالّلرینه وچوجوقلرینه استناد ایده‌رك کفرلرنده عنادلرینه سبب اولدقلرندن حقلرنده عین مضرت اولمشلردر . بناءً علیه دنیاده نعمت ؛ آخرتده درجاته سبب اولان شیدر . آخرتده عذاب اولان ویاخود عذابه سبب اولان دنیا نعمتلری نعمتدن معدود اولمادیغندن کافرلرك نعمتلرینك حقیقی نعمت صاییلمیه‌جغنه بو آیت دلالت ایدر. چونکه ؛ مال واولاد هرکس حقنده نعمت اولدیغی حالده کافرلر حقنده عین ضرر اولدیغی بیان اولونمشدر .

﴿ وَمَكَرُوا مَكْراً كُبَّاراً ﴾

[آنلرك بویوکاری غایت بویوك حیله‌لر یاپدیلر .]

یعنی ، حضرت نوحك قومنك اولولری ضعیف اولانلره ایمان ایتدیرمه‌مك ایچون برچوق تزویرات ایجاد ایده‌رك غایت بویوك حیله‌لره توسل ایتدیلر وحضرت نوحك نصیحتنی دیکله‌تمه‌مکه صوك درجه چالیشدیلر ونوح علیه السلامك دعوتنه افراد اهالینك اطاعت ایتمه‌مسی ایچون چاره‌لر دوشوندیلر . حتی ناسك عوام قسمنی حضرت نوحه اذا ایتمکه تشویق ایتدیلر. بناءً علیه ؛ نوح علیه السلام شو سوزلریله بو حاللرینی بیان بیورمش وجناب حقه شکایت ایتمشدر .

⁂

واجب تعالی یاپمش اولدقلری حیله‌لرندن بعضیلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَقَالُوا لَا تَذَرُنَّ اٰلِهَتَكُمْ وَلَا تَذَرُنَّ وَدًّا وَلَا سُوَاعاً وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ وَنَسْراً ﴾ بیوریور .

[قوم نوحك بویوکاری کندیلرینه تابع اولان اسافل ناسه دیدیلرکه « ترك ایتمه‌یك سز البته معبودلریکزی وترك ایتمه‌یك البته (ود) و(سواع) و(یغوث) و(یعوق) و (نسر) اسمنده اولان پوتلریکزی .]

یعنی ، قوم نوحك مال ومنصب واولاد صاحبی اولوب خاطرلی اولانلری عوام ناسه خطاباً « معبودلریکزی حضرت نوحك سوزینه آلدانوبده البته ترك ایتمه‌یك. زیرا ؛ سزه هر ایلیکی ویرن او معبودلریکزدر . حضرت نوحك ربی سزك معبودلریکز کبی دکلدر. باخصوص معبودلریکزك پك بویوکی اولان (ود) و (سواع) و (یغوث) و(یعوق) و(نسر)ی البته ترك ایتمه‌یك . زیرا ؛ بونلرك جمله‌سی آباء واجدادیکزدن موروث بویوك معبودلریکزدر . بونلری ترك ایتمك کندیکزی وآباء واجدادیکزی تجهیل ایتمكدر » دیمکله عوام ناسی نوح علیه السلامه اتباعدن منع ایتدیلر وبوکبی حیله‌لرله اسافل ناسی آلداتدیلر.

فخر رازینك بیانی وجهله قوم نوحك اولولری آلهه‌یی عوام ناسه مضاف قیلمق صورتیله آنلره مال ایده‌رك قانلرینی تحریك ایتدیلر ودیدیلرکه « بونلر سزك معبودلریکزدر. بونلری ترك ایتمك کندیکزك وباباریکزك کفرینی قبول ایتمكدر » . ایشته قوم نوحك اولولری بویله دیمکله حیله یاپدیلر وعوام ناسك عصبیتلرینی تحریك ایتدیلر. چونکه ؛ انسانلرك کندیلرینه وکچمشلرینه قصور ونقصان وجهل اسناد ایتمك غایت آغیر اولدیغندن بوجرمی اعتراف ایتمك مشکل اولدیغی جهتله نوح علیه السلامك نصیحتنی قبول ایتدیرمك ایچون بودرلو حیله‌لر دوشوندیلر. فی الحقیقه اولدنبری جاری اولان عادتدن خلقی دوندورمك‌ده مشکلدر . چونکه؛ بعض روایته نظراً بوآیتده بیان اولونان بش پوتك اسملری حضرت آدمك اولادلرندن بش ذاتك اسمیدر . آنلر وفات ایدنجه شیطان انسان صورتنده کلدی و « بونلرك صورتلرینی تصویر ایدرسه‌کز اونوتمامش اولور وایسته‌دیککز زمانده آنلره باقارسکز» دیمکله تصویرلرینی یاپدیردی. بومنوال اوزره آنلره نظر ایدرکن مرور زمانله بوعادت عبادته منقلب اولدی . کیتدکجه محبت تزاید ایتدی وصوکره کلنلر هرشیئی آنلردن بکله‌مکه وحقیقی معبود دیمکه باشلادیلر. حالبوکه پوتلرك هیچ برشیئه قادر اولمادقلری جمله عقلاجه مسلم برحقیقتدر. بویله اولدیغی حالده بوحال هر زمانده جاری اولوب بومسلکی اختیار ایدنلرك هر بری برکونا تأویل ایله مشغولدرلر. مثلا بعضیلری « الله تعالی جسمدر، عرش اعلاده‌در، ملکلر اطرافنده صف بسته دورورلر» دیرلر وحاشا اللهك صورتی اولمق اوزره بر بویوك صورت یاپارلر واطرافنه ملکلرك صورتلری اولمق اوزره برطاقم کوچوك صورتلر یاپارلر وآنلره عبادتی « اللهه عبادت عد ایدرلر وملکلرك صورتلرینه عبادتی « آنلردن

شفاعت ایسته‌مك صورتیله عبادت ایدرز » دیرلر وبعضیلری ایسه ییلدیزلرك صورتلرینه عبادت ایدرلر . چونکه عالمك سعادت ونحوستلرینی ییلدیزلردن بیلیرلر . والحاصل هر زمانده هر کس کندینه کوره بر تأویل بولارق باطلی ارتکاب ایتمك عادت اولدیغندن شریعت محمدیه ذی روح اولان بالجمله مخلوقاتك تصویرینی یاپمغی منع ایتمشدرکه سودیکی کیمسه‌نك فطوغرافنه نظر ایده‌رك عادتی عبادته قلب ایتمه‌سونلر . بناءً علیه ؛ شریعت محمدیه پوت اتخاذینی صورت قطعیه‌ده منع ایتدیکندن هر نه صورت ومقصده مبنی اولورسه اولسون پوته قارشی عبادت کفر وباطلدر .

شو ذکر اولونان بش پوت اولدنبری کافرلر آره‌سنده مشهور اولدیغندن عموم آلهه‌دن صوکره بونلرك اسملری صراحةً ذکر اولونمشدر .

*
* *

واجب تعالی قوم نوحك ایمان ایتمه‌مك وایتدیرمه‌مك اوزره یاپدقلری حیله‌لردن بعضیلرینی بیاندن صوکره بعض آخری بیان ایتمك اوزره ﴿ وَقَدْ اَضَلُّوا كَثِيراً وَلاَ تَزِدِ الظَّالِمِينَ اِلاَّ ضَلاَلاً ﴾ بیوریور .

[یارب ! محقق آنلر برچوق کیمسه‌لری یولدن چیقاردیلر. ویاربی اظالملره زیاد ایتمه، الا آزغینلقلرینی زیاده ایت که آنلرك دنیا امورلرنده تدبیرلری ضایع اولسون .]

یعنی ؛ قومك رئیسلری عوام ناسك چوقلرینی حیله‌لرله یولدن چیقاردیلر. شو حالده یارب ! قوممدن ظالم اولانلره هیچ برشی زیاده ایتمه ، آنجق آنلرك حیله‌لرنده ضلاللرینی زیاده ایت که حیله‌لرینی ترویج ایده‌مه‌سونلر وحیله‌لری کندیلرینك هلاکلرینه بادی اولسون، یاخود مصالح بیتیه‌لرینی تسویه‌دن عاجز وحیران قالسونلر .

شو معنادن آکلاشیلدیغی وجهله ضلال ایله مراد ؛ امر دینده ضلال اولمایوب دنیا امورنده ضلالدر . بناءً علیه « حضرت نوح پیغمبردر. بر پیغمبره امتنك ضلالتیله دعا یاقیشماز » عنوانده ایراد اولونان سؤال مردوددر . چونکه ضلال ایله مراد ؛

امردینده ضلال اولسه بو سؤال وارد اولابیلیردی . لکن امر دنیاده ضلال مراد اولونجه بو سؤال وارد اولماز .

ابوالسعود افندینك بیانی وجهله قوم نوحك ظالم اولدقلرینی صراحةً بیان وظلملرینی عالمه اعلان ایچون اسم ضمیر محلنده **اسم ظاهر** اولارق ﴿الظالمین﴾ لفظی وارد اولمشدرکه ضلالله دعایه استحقاقلرینه علت واسباب، ظلملری اولدیغی بیان اولونسون . حضرت نوح برچوق کوتولکلرینی ذکردن حاصل اولان غضبنه بناءً قومنك علیهنه دعا ایله ختم کلام ایتمشدر . بناءً علیه ؛ برنبی طرفندن امر دنیاده امتی علیهنه دعانك جائز اولدیغنه بو آیت دلالت ایدر .

خلاصه ؛ حضرت نوح قومنك ایماندن مأیوس اولونجه جناب حقه مناجات ایده‌رك قومنك کندینه عصیان و عوامك رؤسایه اتباع ایتدکلرینی وعوامك ایمان ایتمه‌ملری خصوصنده بویوك حیله‌لر یاپدقلرینی وجملهٔ حیله‌لرندن اولارق «معبودلریکزی وبالخاصه مشهور بوتلریکزی ترك ایتمه‌یك» دیدکلری وبو حیله‌لری ایله برچوق کیمسه‌لری اضلال ایدوب یولدن چیقاردقلری و نوح علیه السلامك ظلملرینی تصریح ایده‌رك علیهلرینه دعا ایتدیکی بو آیتلردن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی حضرت نوحك قومندن مأیوس اولونجه قومنك علیهنه دعاسی بیاندن صوکره طوفانله غرق اولوندقلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ مِمَّا خَطِيئَاتِهِمْ أُغْرِقُوا فَأُدْخِلُوا نَارًا فَلَمْ يَجِدُوا لَهُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ أَنْصَارًا ﴾ بیوردیور .

[آنلر ایشله‌دکلری کناهلرندن طولایی طوفانله غرق اولوندیلر وغرق اولونملری عقبنده عذابه ادخال اولوندیلر . بناءً علیه ؛ آنلر کندیلری ایچون اللهك غیری بر یاردیمجی بولامادیلر .]

یعنی ؛ قوم نوح آنجق کندی خطالری سببیله دنیاده طوفانله غرق اولوندیلر. بعده قبرده ویاخود آخرتده عذابه ادخال اولوندیلرده کرك طوفانك طغیاننده وکرك ناره

ادخال اولوندقلرنده اللهدن غیری یاردیمجی بولامادیلر . زیرا ؛ آنلرك دنیاده یاردیمجی طانیدقلری پوتلردن ویاخود اتباع واعواندن هیچ بریسی ایشلرینه یارامامشدر .

فخر رازی وخازنك بیانلری وجهله قوم نوحك هلاکنه سبب آنجق کندی خطالری اولوب باشقه بر سبب اولمادیغنه اشارت ایچون **تعلیل** معناسنه اولان ﴿من﴾ لفظیله خطیئه، اغراق اوزرینه تقدیم اولونمشدر. آنلرك غرق اولوندقلرندن صوکره ادخال اولوندقلری آتش ایله مراد ؛ **قبر عذابی** اولدیغنه اشارت ایچون **تعقیبه** دلالت ایدن فا لفظی وارد اولمشدر. چونکه فا لفظی **بلا مهلة تعقیبه** دلالت ایتدیکندن طوفانله غرقك عقبنده قبر واردر . آنلرك غرقیله آخرت آره‌سنده برچوق مهلت ومسافه اولدیغی جهتله آخرت عذابی مراد اولونمق اوزاقدر . بناءً علیه بو آیت ؛ قبر عذابنه دلالت ایدر .

یاخود ابوالسعود افندینك بیانی وجهله غرق اولوندقلرینك عقبنده ادخال اولوندقلری آتش ایله مراد ؛ **آخرت عذابیدر** . زیرا ؛ هرنه‌قدر آخرتله بونلرك غرقی آره‌سنده برچوق زمان وارسه‌ده آخرت محقق الوقوع اولوب شبهه اولمادیغندن بونلرك غرق اولونملرینی تعقیب منزله‌نه تنزیل اولونارق آخرت عذابی مراد اولونمق بعید دکلدر. عذابه داخل اولدقلرینی بیاندن صوکره آنلری عذابدن قورتاره‌جق بر کیمسه بولامادقلرینی بیان ؛ آنلره تعریضدر. چونکه ؛ آنلرك پوتلره عبادتلری یاردیم امیدینه مبنی ایکن عذابك ظهورنده یاردیم ایده‌مه‌دکلرینی بیان ؛ یاردیم امید ایدنلره تعریض اولدیغنده شبهه یوقدر. شو حالده آیت جلیله؛ اللهك غیری برشیئه اعتماد جائز اولمادیغنه واعتماد ایدنلرك اللهك غیریدن فائده کوره‌میه‌جکلرینه دلالت ایدر .

*
* *

واجب تعالی قوم نوحك غرق اولوندقلرینی بیاندن صوکره نوح علیه السلامك قومنك هدایتدن حصه‌لری اولمایوب غرق اولوناجقلرینی بیلنجه واقع اولان دعاسی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَقَالَ نُوحٌ رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا * إِنَّكَ إِنْ تَذَرْهُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوا إِلَّا فَاجِرًا كَفَّارًا ﴾ بیوردیور .

[نوح عليه السلام « ای بنم ربم ! ير يوزنده كافرلردن أو يابجی بر كيمسه ترك ايتمه. زيرا ؛ اكر سن آنلری ترك ايدرسه‌ك آنلر قوللريكی آزديررلر ودوغورماز، آنجق گناهكار وحقی ستر ايديجی كيمسه‌لر طوغوررلر » .]

يعنی ؛ نوح عليه السلام قومنه واقع اولان دورلو دورلو نصيحتلرينك تأثيرينی كورمه‌ينجه جناب حقه التجا ايده‌رك « يا ربی ! بوكافرلردن يريوزنده دور ايدوب، كيدوب كليجی بر فردی ترك ايتمه كه يريوزينی افساد ايتمه‌سون . چونكه ؛ ترك ايدرسه‌ك بيچاره قوللريكی اضلال واعتقادلرينی افساد ايدرلر و آنلر آنجق كافر وفاجر طوغوررلر. بناءً عليه؛ بونلری ترك ايتمه كه كنديلری كبی كافر طوغورماسونلر » ديمكله مناجاتده بولوندی وتجربه ايله قومنك حالندن آكلاديغنی عرضحالنه درج ايتدی .

نوح عليه السلام دشمنلرينك عليهلرينه دعادن صوكره كنديسنه ودوستلرينه دعايه باشلادی :

﴿ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِمَنْ دَخَلَ بَيْتِيَ مُؤْمِنًا وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ﴾

[و « ای بنم ربم ! سن بنی وبنم آنامی وبابامی ومؤمن اولديغی حالده بنم أويمه كيرنلری وجمله اركك وديشی مؤمنلری يارليغا » ديمكله ربسنه التجا ايتدی.]

يعنی ؛ بنی وپدر ووالده‌می وبالجمله اهل ايمانی مغفرت ايت ديمكدر .

فخر رازينك بيانی وجهله حضرت نوح قومندن كورديكی اذايه قارشی آنلرك عليهنه دعا ايتمك آنلردن انتقام آلمق كبی اولوب بو ايسه نفسك حظنه تبعيت اولديغی جهتله اولايی ترك اولديغندن نفسی ايچون استغفاره لزوم كورمش واستغفار ايتمشدر .

حضرت نوحك پدری (لمك) ، والده‌سی (انوش) ك قيزی (سمخا) در وهر ايكيسی‌ده مؤمنلردر . حضرت نوحله حضرت آدم آره‌سنده كچمش اولان پدرلری اون عدد ذوات اولوب هپسنك‌ده مؤمن اولدقلری مرويدر .

حضرت نوحك بيتی ايله مراد ؛ مسجدی ويا كمبی وياخود خانهٔ معادتيدر .

بعضيلرده دينی خانه‌يه تشبيه طريقيله بيت ايله مراد ؛ دينيدر ديمشلردر. چونكه؛ ضرردن

حفظ ايتمكده دين أوه بكزه‌ر . ناصلكه بر كيمسه‌نك خانه‌سی او كيمسه‌يی صيجاقدن وصووقدن وبعض آفات وعوارضدن حفظ ايدرسه كذلك بر كيمسه‌نك دينی او كيمسه‌يی كفر اوزره ترتب ايدن جمله آفاتدن محافظه ايدر . بوكا نظراً معنای آيت : [يا ربی ! بنی وبنم ابويمی وبنم دينمه كيرنلرك جمله‌سنی مغفرت بيور] ديمكدر .

*
* *

واجب تعالی نوح عليه السلامك مؤمنلره مغفرتله دعاسنی بياندن صوكره كافرلره هلاكله دعا ايده‌رك ختم كلام ايتديكنی بيان ايتمك اوزره ﴿ وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا تَبَارًا ﴾ بيوريور .

[يا ربی ! ظالملره زياده ايتمه ، الا هلاك زياده ايت .]

فخر رازينك بيانی وجهله جناب حق حضرت نوحك دعاسنی قبول بيوروب ظالملرك كليسنی اهلاك ايتمشدر . آنجق اهل ايمان اولارق كمی‌يه كيرنلر هلاكدن و طوفاندن محفوظ قالمشلردر . هلاكدن قرق سنه اولدنبری قاريلری چوجق طوغورماز اولدقلری جهتله هلاك زمانی قوم نوح ايچنده صبيان اولماديغندن « بويوكلرك قصورلری سببيله كوچوكلر نه ايچون هلاك اولدی ؟ » عنوانده وارد اولان سؤال مندفعدر . اكر بو روايت طوغری دكلده هلاك زمانی صبيانك موجود اولديغی فرض اولونورسه صبيانك هلاكی آنالرينك وبابالرينك عذابی تشدد ايتسون ايچوندر . چونكه اولادك هلاكندن متحصل آجينك آنايه وبابايه زياده تأثير ايتديكی جمله‌جه معلومدر . بونكله برابر صبيانك هلاكی كناهلرندن طولايی عذاب ايچون دكلكه بو سؤال وارد اولسون ، بلكه صبيانك اوزمانده هلاك اولملری علی العاده أولوم اولديغندن بو سؤاله محل يوقدر .



سورهٔ جن

مكهٔ مكرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر . يكرمى سكز آيتى جامعدر .

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ قُلْ اُوحِىَ اِلَىَّ اَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِنَ الْجِنِّ ﴾

[يا اكرم الرسل ! « جندن بر جماعتك قرآنى ديكله‌يوب ايشيتدكلرى بكا وحى اولوندى » دى .]

يعنى ؛ اى حبيبم ! سن قومكه خبر ويرمك صورتيله « طائفهٔ جندن برجماعت بندن قرآنى ايشيتدكلرى طرف الٰهيدن وحى اولونمق طريقيله بكا خبر ويرلدى » ديمكله جنيلرك‌ده شرف صحبتكله مشرف اولدقلرينى امتكه خبر وير .

فخررازى و نيسابورينك بيانلرى وجهله طائفهٔ جنك وجودينى فلاسفه‌دن برفرقه انكار ايديورلرسه‌ده ديكر برفرقه ايله بوتون ارباب اديان جنك وجودينى اقرار ايدرلر وبالخاصه ملت اسلاميه جنك وجودينى اعتقاد ايدرلر واعتقادده ضروريدر . زيرا ؛ قرآن برچوق آيتلرله جنك وجودينى صورت قطعيه‌ده خبر ويرمشدر . بناءً عليه ؛ انكار ايدن كافر اولور .

وجودينى اعتقاد ايدنلر ؛ جنك ماهيتى هوائى حيوانميدر وياخود جواهر كثيفه ويالطيفه اجسام ميدر ؟ بوخصوصده اختلاف ايتدكلرى كبى اشكاللرنده دخى اختلاف ايتمشلردر ولكن اكثر علمانك بيانلرى اجسام اولملريدر واوزونلق وقيصه‌لق ويرمكانده بولونمق كبى صفتلرينى حائزلردر . بونلرك ، بشرك قادر اولامادينى مشقتلى افعال عجيبه‌يه قادر اولمق و كنديلرينه مخصوص علملرى بولونمق واشكال مختلفه ايله تشكل ايتمك كبى خاصه‌لرى‌ده موجوددر . بناءً عليه ؛ حيوانات سائره صورتنده‌ده كورونه‌بيليرلر وحتى چوق دفعه ييلان صورتنده كوروندكلرى روايت اولونمقده‌در .

بو آيتده بيان اولونديغنه نظراً رسول الله (نخله) موقعنده جنيلرى كورمه‌مشدر .

چونكه ؛ جنيلرك قرآنى ايشيتدكلرى رسول اللهه وحى ايله خبر ويرلمشدر . اكر رسول الله قرآنى اوقوركن جنيلرى كورمش اولسه ايدى وحى ايله خبر ويرمكه حاجت مس ايتمزدى . ابن عباس حضرتلرينك وقعه حقنده‌كى روايتى‌ده بويله اولديغنى تأييد ايتمكده‌در. چونكه ؛ ابن عباسك روايتنه نظراً رسول الله بعض اصحابيله (عكاظ) دنيلان بنايره كيدركن (نخله) نام محلى تشريف بيورديغنده اصحابيله برابر صباح نمازى قيلاركن (تهامه) و(حجاز) جهتلرينه مأمور اولارق كلن جنيلردن برفرقه تصادف ايده‌رك قرآنى ايشيتيرلر وديكلرلر و كندى قوملرينه بوسوره‌نك ديكر آيتلرنده بيان اولونديغى وجهله خبرويررلر. زيرا ؛ طائفهٔ جنك سمايه چيقمقده وملكلردن ايشيتدكلرى خبرلرى كاهنلره وسوسه طريقيله القا ايتمكده وبوصورتله برچوق افساداتده بولونمقده وناس آره‌سنده فتنه ياپمقده ايكن افق نبوتدن فخر كائنات طلوع ايدوب هدايت يوللرى آچيلمغه باشلانجه جنيلر سمادن طرد اولونديلر وبو طرد اولونملرينك اسبابنى آرامق اوزره بولوك بولوك اطراف ارضه طاغيلمشلردى . ايشته بو مقصد اوزرينه تهامه وحجاز جهتنه كلن فرقه (نخله) دنيلان موضعده صباح نمازنده رسول اللهك قرآن اوقوديغنى كورونجه « ايشته بزم سمادن طرد اولونديغمزك سببى بودر » ديرلر وكمال ادبله اوقونان قرآنى ديكلرلر وايمان ايدرلر ودونرلر كندى قوملرينه خبر ويررلر. بونلرك خبرلرى اوزرينه ايمان ايدنلر اولديغى كبى ايمان ايتمه‌ينلرده اولور . ايمان ايدنلرى فرقه‌لره آيريلور وايمان ايتمه‌ينلرك‌ده يهودى ، نصرانى ، مجوسى ومشرك اولانلرى موجوددر. شوحالده دين واعتقاد نقطه‌سنده جنيلرده عين انسان كيدرلر .

رسول اللهك جنيلرى كورمه‌مسى بووقعه‌ده‌در . چونكه ؛ ابن مسعود حضرتلرينك روايتى وجهله طائفده رسول اللهدن قرآن تعلم وقوملرينه تبليغ ايتمك اوزره جندن بر طائفه كلمش قرآنى اوكرنمش ورسول الله طرفندن كندى قوملرينه تعليم دين ايچون مأمور اولمشلردر. ايشته بوروايته نظراً رسول الله آنلرله صحبت ايتمش ، امر ونهى واحكام دينى اوكرنمش وطرفندن آنلرى تبليغ احكامه مأمور ايتمشدر. ايشته (سورهٔ احقاف)ده اولان آيتلرده بو معنايه شاهددر وبو روايتلرك هر ايكيسى‌ده طوغرى اولابيلير . چونكه ؛ راويلر باشقه باشقه اولدقلرى كبى وقعه‌لرك موقعلرى‌ده باشقه‌در . بناءً عليه ؛ روايتلر يكديكرينه منافى دكلدر ورسول اللهك انس وجنه مبعوث اولمسى‌ده بونى تأييد وجنيلرى

كورمسنی ايجاب ايدر . چونكه ؛ رسول اللهك طائفهٔ جنه نبی اولمسی آنلرله اختلاط ومكالمه ومباحثه ايتمسنی ايجاب ايتديكندن هر حالده كورمسی لازمكلير. بناءً عليه؛ كوروشمش وصحبت ايتمشدر . شو حالده رسول اللهك انسدن اصحابی اولديغی كبی جندن دخی اصحابی واردر .

انسله جنك احكام فقهيه‌سنه كلنجه ؛ انسانلرله جنيلر آره‌سنده نكاح جريان ايتمز . چونكه نكاحك مقتضاسی ؛ زوجله زوجه بيننده الفت ايتمكدر . حالبوكه انسانلرله جنيلر بيننده الفت ممكن دكلدر . زيرا ؛ مأكولات و مشروباتده ومسكن و مأواده يكديكريله مناسبات اولماديغندن امتزاج اولاماز. شو حالده تزوجدن مقصد اولان انسيت اولاماديغی جهتله آره‌لرنده نكاحك جريانده بر فائده يوقدر و بناءً عليه ؛ نكاحده يوقدر وسياست شرعيه‌ده بونی ايجاب ايدر . چونكه ؛ نكاحك جوازی قبول ايدلسه زنادن حامل اولان قادينلر جملتك جنيدن اولان زوجندن اولديغنی ادعا ايدر وبوسببله عالمه فساد صاچيلمسنه سبب اولور . بناءً عليه ؛ بو فسادك دفعی ايچونده نكاح جائز اولمامق لازمكلير .

جنيلرك احكامندن بريسی ده آنلرله اداء صلاتده جماعت منعقد اولور. حق بر بياباننده بر كيمسه اذانله واقامتله يالكز اولديغی حالده نماز قيلدقدن صوكره « بن جماعتله نماز قيلدم » ديه‌رك يمين ايتسه يميننده يالانجی اولماز . زيرا ؛ اذان واقامتله ادا ايتديكی ايچون او مكانده بولونان مسلم جنيلرك كندينه اقتدا ايتمك احتمالی واردر . شو احتماله بناءً « بن جماعتله نماز قيلدم » ديه‌بيلير وجنك اقتدا ايتمه‌ديكی معلوم اولوب اولماديغندن مجهول اوزرينه يمينده حانث اولمقله حكم اولوناماز . كذلك جنك احكامندن بريسی ده دمی محفوظ اولمقدر . بناءً عليه ؛ بغير حق قتل اولونمسی جائز دكلدر .

(نخله) ده رسول اللهدن قرآنی ايشيدن جنيلرك عددينك يدی ويا طقوز اولمسنده روايتلر وارايسه‌ده آيتده عدده دلالت يوقدر . يالكز جن لفظی اوچله اون آره‌سنده اولان ذواته اطلاق اولونديغندن ايشيدنلرك اوچدن آشاغی واوندن يوقاری اولماديغنه آيتده دلالت واردر .

∴

واجب تعالی جنيلرك رسول اللهدن قرآنی ايشيتدكلرينی بياندن صوكره ايشيدنلرك

دونوب مملكتلرينه كلدكلرنده كندی قبيله‌لريله سويله‌شدكلری سوزلری حكايه ايتمك اوزره ﴿ فَقَالُوا اِنَّا سَمِعْنَا قُرْاٰنًا عَجَبًا * يَهْد۪ٓي اِلَى الرُّشْدِ فَاٰمَنَّا بِه۪ وَلَنْ نُشْرِكَ بِرَبِّنَٓا اَحَدًا ﴾ بيوريور .

[قرآنی ايشيدن جنيلر « بز محقق طوغری يوله دلالت ايدر عجب قرآنی ايشيتدك . بناءً عليه؛ بز اوقرآنه ايمان ايتدك والبته بز ربمزه هيچ بر كيمسه‌يی شرك ايتمه‌يز » ديديلر .]

يعنی ؛ رسول اللهدن قرآنی ايشيدن جنيلر دونوب مملكتلرينه كلدكلرنده كندی قوملرينه خطاباً وقوع حالی بيان ايتمك اوزره ديديلركه « بز بر انسان كاملدن انواع حقايق جامع ووحدانيت الهيه‌يی بيان ايدر اسلوب عجائب اوزره مشتمل ومعناسی اولين وآخرينك علملرينی حاوی قرآنی ايشيتدك كه اوقرآنك اك بويوك خاصه‌سی ايمان ايدنلری دوغری يوله كوتورمكدر . ايشته بز او قرآنه ايمان ايتدك وبوندن صوكره البته بز ربمزه هيچ بر كيمسه‌يی شريك اعتقاد ايتمه‌يز وشرك ايتميه‌جكمزه عهد وميثاق ايتدك » .

فخررازينك بيانی وجهله (نخله) ده قرآنی ديكله‌ين طائفه‌نك مشرك اولدقلرينه بو آيت دلالت ايدر . زيرا ؛ ايمان ايتدكدن صوكره « بز شرك ايتميه‌جكز » ديملری ايماندن اول مشرك اولملرينی بيان ايتمكدر . جنيلرك ايمانلرينی بيان ايتمك ؛ قريش مشركلرينه تعريضدر . چونكه جنيلرك كمال تمردلريله برابر جنس بشردن اولمادقلری حالده قرآنی ايشيدنجه الله تعالی‌نك كلامی اولديغنی ادراكله درحال ايمان ايتملرينی بيان ايتمك ؛ قريشك ادراك وانصاف صاحبی اولمادقلرينی بيان ايتمكدر. چونكه ؛ قريش رسول اللهك كندی قبيله‌سندن اولمقله برابر لسان عربده كمال وقوفلری اولديغی حالده ايمان ايتمه‌ملری آنلرك كمال حماقتلرينه دلالت ايدر .

∴

واجب تعالی جنيلرك شرك ايتميه‌جكلرينه عهد ويردكلرينی بياندن صوكره الله تعالی‌نك شريكدن منزه اولديغنه دائر سرد ايتدكلری دليللرينی بيان وحكايه ايتمك اوزره ﴿ وَاَنَّهُ تَعَالٰى جَدُّ رَبِّنَا مَا اتَّخَذَ صَاحِبَةً وَلَا وَلَدًا ﴾ بيوريور .

[يوجه اولدى بزم ربمزك بويوكلكى كه كنديـنه خاتون وچوجق اتخاذ ايتمه‌دى .]

يعنى؛ بزم ربمزك ناصل شريكى اولابيلير؟ اولاماز. زيرا؛ ربمزك بويوكلكى هرشيدن يوكسـك اولدى وبويوكلكى هرشيدن عالى اولونجه شريك اتخاذندن دخى عالى اولاجغى آشكاردر. بناءً عليه؛ ربمز كنديـنه زوجه وولد اتخاذ ايتمه‌دى. زيرا بونلرى اتخاذ ايتمك؛ احتياج اوزره مبتنيدر . احتياج ايسه الله تعالى‌ده يوقدر . چونكه؛ غنىّ مطلقدر .

فخررازينك بيانى وجهله جدك معناسى؛ **عظمت وبويوكلكدر** . ياخود **غنى** معناسنه‌در. ياخود **حقيقت** معناسنه‌در . بوكا نظراً **معناى آيت** : [الله تعالى‌نك بويوكلكى هركسـك بويوكلكندن وغناسى هركسك غناسندن وحقيقتى هركسك حقيقتندن يوكسك اولدى] ديمكدر . شوحالده خاتون اتخاذ ايتمه‌دى. زيرا خاتون اتخاذى؛ آنكله استيناسه احتياجدن تولدايدوب جناب حقك غناسى ايسه احتياجك فوقنده اولديغندن خاتون اتخاذينه احتياجدن منزهدر . كذلك ولد اتخاذى؛ نسلك چوغالمسى وبقاسى ايچون اولوب جناب حق ايسه كندى باقى وغناسى نسله احتياجك فوقنده اولديغندن نسل اتخاذندن‌ده منزهدر . بناءً عليه؛ جد لفظندن هانكى معنى مراد اولونسه جناب حقك شريكدن منزه اولديغنه دلالت ايدر وتقريرى شـويله‌در : « الله تعالى شريكدن منزهدر . زيرا؛ الله تعالى‌نك حقيقتى سـائر حقايقدن يوكسدر . هرذات كه حقيقتى سـائر حقايقدن يوكسـكدر ، اوذات شريكدن منزهدر. بناءً عليه؛ الله تعالى شريكدن منزهدر » ديمكدر وديكر معنالره نظراً دليل تقريرى؛ بومنوال اوزره‌در . كذلك (ما اتخذ صاحبةً ولا ولداً) فقره‌سى‌ده (تعالى جد ربنا) جمله‌سنك دليليدر وتقريرى شويله‌در : « الله تعالى‌نك حقيقتى جمله حقايقدن يوكسكدر . زيرا؛ الله تعـالى احتياجى اولماديغندن خاتون وولد اتخاذ ايتمه‌دى . هرذات كه احتياجى اولماديغندن خاتون وولد اتخاذ ايتمه‌يه، حقيقتى هرحقيقتدن يوكسكدر. بناءً عليه الله تعالى‌نك حقيقتى هرحقيقتدن يوكسكدر » ديمكدر .

* * *

واجب تعالى جنيلرك كندى قوملريله سويله‌شدكلرى سوزلرندن بعضيلرينى بعدالبيان بعض آخرى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَاَنَّهُ كَانَ يَقُولُ سَفِيهُنَا عَلَى اللّٰهِ شَطَطاً ﴾ بيوريور .

[بزم جاهللريمز الله تعالى اوزرينه حقدن اوزاق اولان شيلرى سويلرلر .]

يعنى؛ جنيلر رسـول اللهدن قرآنى ايشيدوب كندى قوملرينه كلوب حقيقتى خبر ويردكدن صوكره ديديلر كه « بزم جاهل وسفيه اولانلريمز الله تعالى اوزرينه لايق اولمادق ولد وخاتون اتخاذ ايتمسى وشريك ونظيرى اولمسى كبى حقدن غايت اوزاق اولان شيلرى سويلرلر. حالبوكه آنلرك سوزلرى افترادن عبارت وحقدن اوزاقدر . بناءً عليه؛ آنلرك سوزلرى حقيقته موافق اولماديغندن اعتماد ايتمه‌مك لازمدر » . ايشته جنيلر قبيله‌لرينه بويله ديمكله نصيحتده بولونمشلردر .

سفيه؛ **عقلى خفيف اولان كيمسه‌در** . شطط؛ **حدينى تجاوز ايتمك ولايقنى كوزه‌تمه‌مك** معناسنه‌در. شوحالده الله تعالى‌يى نفى انكار صورتيله حدينى تجاوزده صانعى انكار وتعطيل واردر واثباتده ايسه حدينى تجاوزده شريك وولد وخاتون اتخاذى وسائر نواقص اسنادى واردر. بناءً عليه؛ هرايكى جهتدن‌ده مذموم اولديغندن جنيلر سفيه‌لرينى شوسوزلريله ذم ايتمشلر وديمشلردر كه « بزم عقلى يوق اولانلريمز الله تعالى اوزرينه حدينى تجاوزده بولونمش وافترا ايتمشلردر » .

سفيه ايله مرادلرى؛ **ابليسدر** وياخود **جنلك عنودلريدر** . الله تعالى اوزرينه سويله‌دكلرى سوزلرك شطط يعنى حدينى تجاوز اولديغنى وقبوله شايان اولماديغنى سويله‌ينلرك سفيه اولديغنى بيانله اشعار ايتمشلردر. بوسفيهلرك سوزلرينك حقدن اوزاق اولديغنى، قرآنى ايشيتدكدن صوكره بيلمشلردر ، بلكه قرآنى ايشيتمزدن اول آنلرى عقلا بيليرلر وكنديلرينه اقتدا ايدرلردى .

* * *

واجب تعالى جنيلرك سـفيهلرينك حقدن اوزاق اولارق الله تعـالى‌يه لايق اولمادق شيلر اسـناد ايتدكلرينى اقرارلرينى حكايه‌دن صوكره اوسفيهلرى تقليدلرنده كنديلرينك معذور اولدقلرينى بيـان ايتدكلرينى حكايه ايتمك اوزره ﴿ وَاَنَّا ظَنَنَّا اَنْ لَنْ تَقُولَ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى اللّٰهِ كَذِباً ﴾ بيوريور .

[بز محقق ظن ايتدك كه انس وجن الله تعالى اوزرينه يالان سويله‌مزلر .]

يعنى ؛ جندن بر طائفه (نخله) موقعنده رسول اللهدن قرآنى ديكله‌يوب ايمان ايده‌رك قوملرينه كلدكلرنده الله تعالى‌نك شريكدن وخاتون وولد اتخاذ ايتمك كبى نقائصدن منزه اولديغى وسفيهلرينك اللهه افترا ايتدكلرينى سويله‌دكدن صوكره ديديلركه « محقق حقيقت بزه كشف اولونمازدن اول بز ظن ايديوردق كه انس وجن الله تعالى‌يه افترا ايده‌رك يالان سويله‌مزلر . حالبوكه بز قرآنى ايشيدنجه بيلدك كه انس وجن الله تعالى حقنده چوق يالان سويله‌يوب لايق اولمادق شيلر اسناد ايدرلر وبزده بيلميه‌رك آنلره اتباع ايديوردق وبو اتباعمزك خطا اولديغنى شيمدى بيلدك » . ايشته جنيلر بويله ديمكله كچمش خطالرندن اعتذار ايتمك ايسته‌ديلر وبو خطالرينك جهالتدن نشأت ايتديكنى وقرآنى ايشيتمكله اللهك وحدانيتنه استدلال ايده‌رك ظلمات جهلدن قورتولوب نور ايمانله منور اولدقلرينى بيانله كچمش قصورلرينه استغفار ايتمشلردر .

فخررازينك بيانى وجهله استدلال ايتمكسزين مجرد ظنله اعتقادك باطل اولديغنه بو آيت دلالت ايدر . چونكه ؛ اعتقادياتده ظنه اعتبار يوقدر .

*
* *

واجب تعالى جنيلرك خطالرى سفيهلرينك سوزلرينى طوغرى ظن ايتملرندن نشأت ايتديكنى ذكر ايتدكلرينى بياندن صوكره انسانلرك التجاسى اوزرينه جنيلرك طغيان ايتدكلرينى حكايه ايتمك اوزره ﴿ وَاَنَّهُ كَانَ رِجَالٌ مِنَ الْاِنْسِ يَعُوذُونَ بِرِجَالٍ مِنَ الْجِنِّ فَزَادُوهُمْ رَهَقاً ﴾ بيورييور .

[انسانلردن بر قاچ رجل جندن برقاچ رجله التجا ايتملرى اوزرينه جنيلر انسانلره طغيان ايتديلر وقورقولرينى آرتيرديلر .]

يعنى ؛ زمان جاهليه‌ده انسانلر مسافرته بر تنها محله قوندقلرنده « بز بو واديده بولونان طائفۂ جنك بويوكنه واولوسنه التجا ايدرز » ديرلردى كه او محلده بولونان جنيلرك كنجلرى وسفيهلرى آنلره اذا ايتمسون . حالبوكه چوق كره او محلده بولونان جنيلرك

كبرى آرتار و التجا ايدن انسانلرى قورقوتيرلر وبو وسيله ايله انسانلره ظلم وتعدى ايدرلردى . ايشته شو قرآنى ايشيتمكله ايمان ايدن طائفه كندى قوملرينى ذم ايچون بونى حكايه ايدوب ديمشلردركه « انسانلردن بعض رجال جنيلردن بعض رجالك آماننه داخل اولوب صيغيندقلرنده جنيلر كبر وعنادلرينى آرتيرديلر » .

انسانلرك هر وقت الله تعالى‌يه التجا ايتمسى لازم ايكن مخلوقاته التجا ايتدكلرى ايچون الله تعالى آنلرى جنيلرك كبر وعظمتلرى وظلم و تعديلرى آلتنده أزمشدر . بناءً عليه انسانلر ايچون وظيفه ؛ هر زمان الله تعالى‌يه التجا ايتمكدر ، يوقسه بر طاقم عاجز مخلوقاته التجا ايتمك هر زمان ذلتى موجبدر .

*
* *

واجب تعالى جنيلره التجا ايدنلره قارشى كبر وعظمتلرينى آرتيردقلرينى بياندن صوكره بو كبرك سببنى حكايه طريقيله بيان ايتمك اوزره ﴿ وَاَنَّهُمْ ظَنُّوا كَمَا ظَنَنْتُمْ اَنْ لَنْ يَبْعَثَ اللّٰهُ اَحَداً ﴾ بيورييور .

[واو تكبر ايدن جنيلر ديرلركه « اى انسانلر ! سزك ظن ايتديككز كبى بزم جاهللريمزده الله تعالى انس وجندن هيچ بر فردى قبرندن قالديرماز ظن ايدرلردى » .]

يعنى ؛ طائفۂ جنده انسانلر كبى الله تعالى هيچ بر كيمسه‌يى أولدكدن صوكره ديرلتوب قبرندن قالديرماز اعتقادنده بولونورلر وبناءً عليه ؛ كبر وطغيانلرينى آرتيرلردى .

فخررازينك بيانى وجهله بو آيت انسانلر كبى جنيلركده بر چوق فرقه‌لرى اولديغنه دلالت ايدر . زيرا ؛ انسانلرده اولديغى كبى جنيلرده دخى آخرتى انكار ايدنلر بولونديغنى آيت بيان بيورييور . شو حالده آنلرده‌ده يهودى ، نصرانى ، مجوسى ، مشرك ومؤمن فرقه‌لرى موجوددر .

*
* *

واجب تعالى جنيلرك سوزلرندن بعضيلرينى بياندن صوكره بعض آخرى بيان وحكايه ايتمك اوزره ﴿ وَاَنَّا لَمَسْنَا السَّمَاءَ فَوَجَدْنَاهَا مُلِئَتْ حَرَساً شَدِيداً وَشُهُباً ﴾ بيورييور .

[« بز محقق سمایی أملزله طوتدق ، فقط اوسمایی بز قوتلی بکجیلرله طولمش بولدق وآتش صاچیلور کوردك » .]

یعنی ؛ رسول اللهدن قرآنی ایشیده‌رك کلوب قوملرینه خبرویرن جنیلر اثنای کلاملرنده دیدیلرکه « بز عادت سابقه‌مز وجهله ملکلرك کلاملرینی ایشیتمك اوزره کوکه چیقدق وألمزله طوقوندق وبولدق که سماقوتلی بکجیلرله طولمش وآتش پارچه‌لرینی بزه‌صاووزتمقله بزی سمادن طرد ایدییورلر » .

مس ؛ اساس اعتباریله **طوقونمق** معناسنه ایسه‌ده بو مقامده **آرامق** معناسنه اولابیلیر . چونکه ؛ جنیلر سمایه ملکلردن سوز آرامق و دیکله‌مك ایچون کیدرلر وایشیتدکلرینی بر یوزینی افساد ایچون کاهنلره خبر ویررلردی . رسول اللهك طلوعندن صوکره بوقارووده بیان اولوندیغی وجهله سمادن منع اولونمشلردی . بوآیتده سمایه چیقمقدن منع اولوندقلرینی کندیلری خبر ویرییورلر . شوحالده بوآیت ؛ باطله سعی ایدنلرك عاقبت مردود اولاجقلرینه دلالت ایدر .

*
* *

واجب تعالی جنیلرك سمادن طرد اولوندقلرینه دائر سوزلرینی حکایه‌دن صوکره سمادن ملکلرك کلامنی ناصل ایشیتدکلرینه دائر سوزلرینی حکایه ایتمك اوزره ﴿ وَاَنَّا كُنَّا نَقْعُدُ مِنْهَا مَقَاعِدَ لِلسَّمْعِ فَمَنْ يَسْتَمِعِ الْاٰنَ يَجِدْ لَهُ شِهَاباً رَصَداً ﴾ بیوریور .

[بز بوندن اول سمادن خبر ایشیتمك ایچون بر قاچ موقعده اوتورووردق . شیمدی ایسه‌ایشیتمك ایسته‌ین کندی ایچون حاضرلانمش کوزه‌تیجی ییلدیزلری بولورواوییلدیزلرله طرد اولونور .]

یعنی ؛ بز « قرآنك نزولندن اول سمادن اوتورمغه مناسب اولان بعض محللره اوتورور اهل اسمانك خبرلرینی دیکلردك . شیمدی ایسه ایشیتمك ایچون سمایه کیدن کندی ایچون حاضرلانمش رجم ییلدیزلرینی بولور . بناءً علیه ؛ بوندن صوکره سمایه

چیقوب خبر کتیرمك هیچ کیمسه‌نك حدی دکلدر . چونکه ؛ بویله نیت فاسده ایله سمایه کیم چیقارسه کمال حقارتله رد اولوناجغی محققدر » دیمکله وقوعاتی بیان ایتدیلر .

(شهاباً) **یلدیز** (رصداً) **کوزه‌تمك** معناسنه‌در . چونکه ؛ ییلدیزلری آتمق ایچون ملکلر جنیلری کوزه‌تیرلر . شیطانلره رجم اولونان ییلدیزلرك بزم نبیمزك بعثتندن اول موجود اولوب اولمادیغنه دائر اختلاف موجود ایسه‌ده فخررازی و نیسابورینك بیانلری وجهله اصح اولان موجود اولمسیدر . لکن بزم نبیمزه حرمت اولمق اوزره بعث اولوندقدن صوکره عالمی افساد ضمننده سمایه چیقمغی عادت ایدنلری طرد ایتمك ایچون ییلدیزلرك عددی چوغالمشدر . چونکه ؛ بو آیتدن اولکی آیتده جنیلر « بزسمایی طولو بولدق » دیملری اولدن کوردیکمز وبیلدیکمز کبی دکل بزه‌آتیلان ییلدیزلر چوغالمشدر » دیمك اولدیغندن اولدن او ییلدیزلرك بولونوب آنجق آز اولدیغنه دلالت ایدر . رسول اللهه تخصیص ، زماننده شدتله منع اولوندیغی ایچوندر ، یوقسه‌اونوع ییلدیزلر اولدن موجود اولمادیغندن دکلدر .

*
* *

واجب تعالی اولکندن زیاده واقع اولان زجرك سببی بزم پیغمبریمزك بعث اولوندیغی بولدقلرینی بیاندن صوکره شوبعثتك ناس حقنده نه کبی تأثیری اولاجغنه دائر مباحثه‌لرینی حکایه ایتمك اوزره ﴿ وَاَنَّا لَا نَدْرِي اَشَرٌّ اُرِيدَ بِمَنْ فِي الْاَرْضِ اَمْ اَرَادَ بِهِمْ رَبُّهُمْ رَشَداً ﴾ بیوریور .

[بز بیلمه‌یزکه یر یوزنده اولان کیمسه‌لر حقنده بربلامی مراد اولوندی ، یوقسه ربلری آنلر ایچون خیرمی مراد ایتدی ؟]

یعنی ؛ « بزلرك اولکندن زیاده سمادن طرد اولونمقلغمزك سببی ؛ حضرت محمدك بعث اولونمسیدر . شوحالده بز بیله‌میورزکه یریوزنده اولان کیمسه‌لر ایمان ایتمه‌دکلرندن طولایی کچمش امتلر کبی حقلرنده مهلك برشیمی اولاجق ، یوقسه‌ایمان ایدوبده‌حقلرنده خیر محضمی اولاجق ؟ شوجهتلر بزجه معلوم دکلدر » دیدیلر ویاخود معنای آیت : [بزی سمادن منع ایتمك یریوزنده اولانلره شرمیدر یوقسه خیرمیدر ؟ بز بیله‌میورز] دیمکدر .

بومثللو سوزلر انسانلرك محاورەلرنده دخی اولور . مثلا بر حادثه وقوعنده « بو حادثەنك آلتندن نه چيقاجق؟ عجبا خيرمی وار يوقسه شرمی وار ؟ » دينور . ايشته بو مثللو محاورەنك عينيله جنيلرده دخی اولديغنی جناب حق بيان بيورمشدر .

*
* *

واجب تعالى جنيلرك كنديلرنده مؤمن اولان واولمايان اولديغنی بيان ايتدكلرينی حكايه ايتمك اوزره ﴿ وَاَنَّا مِنَّا الصَّالِحُونَ وَمِنَّا دُونَ ذٰلِكَ كُنَّا طَرَائِقَ قِدَدًا ﴾ بيوريور .

[« بزدن برطاقم صالح مؤمنلر وار وبرطاقم آنلرك غيريلری ده واردر . چونكه ؛ بز برطاقم مختلف فرقەلر اولدق » .]

يعنى ؛ جنيلر محاورەلرنده ديديلركه « بزدن برطاقم ايی ايشلی مؤمن كامللر واردركه آنلر ايشيتدكلری خبرلره اصلا يالان قاريشديرمازلر وبونلرك غيری برطاقم كوتو ايشلی كيمسەلر واردركه آنلر ايشيتدكلری خبرلره برچوق يالان قاريشديرر وعالمی افساد ايدرلر . بناءً عليه ؛ بز مختلف مذهب صاحبلری اولدق » . حتى جنيلرده مؤمن وكافر اولديغی كبی مؤمن اولانلرنده دخی اهل سنت ، رافض ، خوارج ، معتزله وسائر فرقەلر موجوددر واو فرقەلرك موجود اولديغنه بو آيتده اشارت واردر . چونكه ؛ (قدداً) تفرقه معناسنه اولديغندن طرائق ؛ مذاهب معناسنه اولونجه مذاهب متفرقه صاحبی اولدقلرينی بيان ايتمشلردر .

*
* *

واجب تعالى قرآنك نزولی اوزرينه جنيلرك حقيقتی كشف ايتدكلرينی بياندن صوكره اللهك قدرتی حقنده اعتقادلرينی بيان ايتمك اوزره ﴿ وَاَنَّا ظَنَنَّا اَنْ لَنْ نُعْجِزَ اللّٰهَ فِى الْاَرْضِ وَلَنْ نُعْجِزَهُ هَرَبًا ﴾ بيوريور .

[« البته الله تعالى يی ير يوزنده عاجز قيلامادیغمزی محقق بز بيلدك . البته قاچوب قورتولمقله دخی اللهی عاجز قيلامايز » .]

يعنى ؛ بز شريعت محمديەنك اساسی اولان قرآنك حقيقتنی كشف ايتدكدن صوكره فنا اولان حاللريمزی ترك ايتدك . زيرا ؛ بز بيلدك كه الله تعالى هر درلو انتقامه قادر اولديغندن ير يوزنده اولاجق انتقامك هيچ بريسنده بز الله تعالى يی عاجز قيلامايز . بناءً عليه ؛ كوتو فعللرك جزاسنی ويرر وانتقامنی آلير وبز قهر الٰهيدن فرار ايتمكله قورتولوب البته اللهی عاجز قيلامايز . چونكه ؛ جمله امكنه قدرة اللهه نسبتله مساويدر . شو حالده هر يره يه فرار ايدرسه‌ك اللهك قدرتی او محلده حاضر اولديغندن قورتولش يوقدر .

*
* *

واجب تعالى جنيلرك قدرة الٰهی تصديق وقاچمقله غضب الٰهيدن قورتولاميەجقلرينی اعتقاد ايتدكلرينی بياندن صوكره ايمان ايتدكلرينی حكايه طريقيله بيان ايتمك اوزره ﴿ وَاَنَّا لَمَّا سَمِعْنَا الْهُدٰى اٰمَنَّا بِهِ فَمَنْ يُؤْمِنْ بِرَبِّهِ فَلَا يَخَافُ بَخْسًا وَلَا رَهَقًا ﴾ بيوريور .

[« وقتا كه بز محقق عين هدايت اولان قرآنی ايشيتدك ايسه او قرآنه بز ايمان ايتدك . شول كيمسه كه قرآن واسطەسيله ربسنه ايمان ايتدی . او كيمسه اجرينك نقصان اولمسندن قورقماز وهيچ بر كونا ظلمدن قورقوسی اولماز » .]

يعنى ؛ بز حضرت محمددن ايشيدنجه قرآنه ايمان ايتدك . حال بويله اولونجه ربسنه ايمان ايدن كيمسه هدايتی بولديغی ايچون عملنك اجری نقصان اولمسندن و كندينه ظلم اولمقله ذل ومسكنت هر طرفنی احاطه ايتمسندن قورقماز . زيرا ؛ ايمان ايدن كيمسه قرآنك امری وجهله كرك كندی نفسنده وكرك غيريلرده عدالتی اجرا ايتديكندن بر كيمسەنك حقنی نقصان ويرمزكه اجری نقصان اولسون وبر كيمسەيی ظلمله ذليل قيلمازكه كندينك ذلتله احاطه اولونماسندن قورقسون ، هيچ بريسی اولماز . چونكه ؛ « هر كس سرديكی دوشكه اوتورور » فحواسنجه بر كيمسەنك حقنی نقصان ويرمەينك حقنده نقصان اولماديغی كبی ظلم ايتمەين كيمسەيه ظلم دخی اولماز .

(بخساً) برشيده نقصانه و (رهقاً) انسانی احاطه ايدیجی ظلم معناسنه اولديغندن

« قرآنه ايمان ايدن نه اجرينك نقصان اولمسندن ونه ده كنديسنك ظلم اولونمسندن قورقومی اولور » ديمكدر .

*
* *

واجب تعالی جنيلردن بعضيلرينك ايمان ايتدكلرينی بياندن صوكره آنلردن مسلم اولانلر اولديغی كبی اسلامدن اعراض ايدنلر اولديغی ده حكايه طريقيله بيان ايتمك اوزره ﴿ وَاَنَّا مِنَّا الْمُسْلِمُونَ وَمِنَّا الْقَاسِطُونَ فَمَنْ اَسْلَمَ فَاُولٰئِكَ تَحَرَّوْا رَشَدًا ﴾ بيوريبور .

[وبزدن برجماعت مسلملردر وبرجماعت ده اسلامدن اعراض ايديجيلردر . ايمدی اسلام اولان كيمسه‌لر طوغری يولی آراديلر .]

يعنی ؛ بزدن برقسم واركه آنلر تماماً حكم الٰهی يه مطيع ومنقاددرلر ، آنلر قرآنه ايمان ايتدكلرندن قرآنك بوتون اوامر ونواهيسنه بويون اكمكله هر امورلرينی كتابه تطبيقله عدالت ايدرلر وبزدن بر قسم دخی واركه آنلر قرآنه ايمان ايتمه‌دكلرندن جادهٔ عدالتدن چيقمقله ظالمدرلر . حال بويله اولونجه ايشته شو اسلامله مشرف اولان كيمسه‌لر دوغرو يول آراديلر و بولديلر . بناءً عليه ؛ مقصدلرينه نائل اولديلر . بو مقصده نائل اولانلرك درجه‌لری بويوك اولديغنه اشارت ايچون (رشداً) لفظی تعظيمه دلالت ايدن تنوينه ايله وارد اولمشدر .

*
* *

واجب تعالی جنيلرك كنديلرينی ايكی قسمه تفريق ايتدكلرينی بياندن صوكره كافر اولانلری ذم ايتمك اوزره ﴿ وَاَمَّا الْقَاسِطُونَ فَكَانُوا لِجَهَنَّمَ حَطَبًا ﴾ بيوريبور .

[اما گناه ايشله‌ينلر جهنمه اودون اولورلر .]

يعنی ؛ انسانلر كبی جنيلردن كافر اولانلر جهنمك اودونی اولارق ياناجقلر .

فخر رازينك بيانی وجهله جنيلر هر نه قدر آتشدن خلق اولونمشلر ايسه ده كيفيتلری دكيشديكندن آتش حالی قالماديغی جهتله آتشله معذب اولملرينه مادهٔ اصليه‌لری مانع

اولاماز . بناءً عليه ؛ « آتشدن خلق اولونان آتشله معذب اولونماز » عنوانده ايراد اولونان سؤال مردوددر . زيرا ؛ آتشدن خلق اولونمشلر ايسه ده آتش حالنده قالمامشلردر . بونكله برابر آتشه آتشله عذاب ايتمكه جناب حق قادردر . شو حالده جناب حقك قدرت كامله‌سنه اعتقاد ايدن كيمسه بوكبی اعتراضه جرأت ايتمز .

*
* *

واجب تعالی رسول اللهه وحی اولونان احكامدن بعضيلرينی بياندن وجنيلرك كلامنی حكايه‌دن صوكره وحی اولونان احكامدن بعض آخری بيان ايتمك اوزره ﴿ وَاَنْ لَوِ اسْتَقَامُوا عَلَى الطَّرِيقَةِ لَاَسْقَيْنَاهُمْ مَاءً غَدَقًا * لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ ﴾ بيوريبور .

[يا اكرم الرسل ! سن امتكه خبر وير دی كه « اكر انسانلر دوغری يول اوزرنده دوغری طورسه‌لر البته بز آنلری امتحان ايچون آنلره طاتلی صو ايچيريرز » .]

يعنی ؛ حال وشان شويله‌دركه انس وجن ايشلرينی وسوزلرينی شريعته تطبيق ايده‌رك عدالت اوزره حركت وطريق مستقيم اوزرينه استقامت ايتسه‌لر آنلری غايت طاتلی ياغمور صولريله صولارز واو صو سايه‌سنده آنلرك رزقنی بول ويرر و رفاه و سعادتله ياشاتير وبو نعمتلرك شكرينی ادا ايدوب ايتمه‌مك خصوصنده او صو حقنده آنلری امتحان ايدرز وبو نعمتلر ؛ آنلره امتحان حكمتنه مبنيدر .

(غدقاً) فخر رازينك بيانی وجهله رحمتدن حاصل اولان طاتلی صو وياخود منفعت وخيرات وبول رزقدر . شو حالده انس وجن شريعت اوزره استقامت ايتمش اولسه‌لر بز آنلری منافع كثيره وبول رزقله مرزوق ايدر وانواع خيراتی آنلره ايصال ايدرزكه بز آنلره امتحان معامله‌سی ياپارز . باقالم آنلر او نعمتلره شكر ايدرلرمی ؟

بو مقامده بحث ، جنيلرده اولديغی ايچون استقامت جنه راجعدر . ياخود طاتلی صو ايله انتفاع ايده‌جك انسانلر اولديغی ايچون هر نه قدر انسان كچمه‌مش ايسه ده حالاً انسان معلوم اولديغی جهتله ضميرك انسانه راجع اولماسی جائز اولديغندن استقامت ايله مراد ؛ انسانلرك استقامتی ديمش ايسه ده اصح اولان هر ايكيسنده شامل اولمقدر . و عقله ونقله

موافق اولانده بودر . زیرا ؛ استقامتله هر ایکی طائفه مأموردر وآیتده جناب حق بول رزق ویره‌جکنی استقامته تعلیق بیوردیغی کبی بول رزقه هر ایکی طائفه‌ده محتاجدر . بناءً علیه ؛ طائفه‌دن برینه تخصیصده فائده یوقدر . بلکه فائده ؛ بول رزقه علت اولان استقامتله جمله‌سی مکلف اولدیغی کبی حکمکده جمله‌یه شامل اولمسنده‌در .

عادت الٓهیه ؛ نعمتی احسان ایتدیکی هر قولنی او نعمتك شکرینی ادا ایتمکله مکلف وهر نعمت صاحبی نائل اولدیغی نعمتله امتحان ایتمك اولدیغنه اشارت ایچون آیتك آخرنده امتحان ایده‌جکنی بیان و هر نعمتك وبول رزقك و کوزل یاشامانك اساسی صو اولدیغنه اشارت ایچون واجب تعالی استقامته طاتلی صو ویره‌جکنی بیانله تشویق بیورمشدر .

خلاصه ؛ استقامتك بول رزقه و چوق یاغموره و انواع خیراته سبب اولاجغی وهر نعمته شکر ایتمك لازم اولدیغندن نعمته قارشی جناب حقك قوللرینه امتحان معامله‌سی یاپدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی استقامتك بول رزقه سبب اولدیغنی بیاندن صوکره استقامتك اساسی اولان ذکردن اعراض ایدنلری جهنمه ادخال ایده‌جکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَمَنْ يُعْرِضْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِ يَسْلُكْهُ عَذَابًا صَعَدًا ﴾ بیوریور .

[هر کیمسه که ربسنك ذکرندن یوز چویرر، ربسی آنی شدتلی عذابه کوتورور.]

یعنی ؛ بر کیمسه که ربسنك عبادتندن یوز چویردی قاچدی . ربسی او کیمسه‌یی شدتلی عذابه ادخال ایدر که او عذاب جمله عذابلردن بویوکك ومعذب اولان کیمسه‌اوزرینه غالبدر.

(صعداً) **عالی وغالب وبویوك** معناسنه‌در . ذکرله مراد ؛ **عبادت و طاعتدر** . بناءً علیه؛ عبادت الٓهیه‌دن اعراض ایدنلره واقع اولاجق عذابك شدتنه اشارت ایچون بو مقامده واجب تعالی عذابی **علویت وغلبه** معناسنه اولان صعودله توصیف بیورمشدر . یعنی « بر عذابله معذب اولونورلر که او عذابده اصلا راحت کورمزلر و دائما شدتی تزاید ایدر » دیمکدر . **یاخود** ابن عباسدن مروی اولارق فخر رازینك بیانی وجهله (صعداً)

جهنمده بر طاغدر که عذابنك شدتلی اولمسنی مراد ایتدیکی کیمسه‌یی جناب حق او طاغه سوق ایدر. چونکه؛ آتشله عذاب اولدیغی کبی او طاغه اینوب چیقمقده آیریجه بر عذابدر .

*
* *

واجب تعالی عبادتدن اعراض ایدنلرك جزاسنی بیاندن صوکره عبادت موقعنده اللهك غیری‌یه عبادت جائز اولامیه‌جغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلّٰهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللّٰهِ اَحَدًا ﴾ بیوریور.

[جمله مسجدلر الله تعالی‌یه مخصوصدر . حال بویله اولونجه سز مسجدلرده الله تعالی ایله برابر هیچ بر کیمسه‌یه عبادت ایتمه‌یك .]

یعنی ؛ ای عبادتله مکلف اولان انس وجن ! سز بیلك که عبادت ایچون بنا قیلنان مسجدلرك هپسی الله تعالی‌یه مخصوصدر . بناءً علیه ؛ او مسجدلرده الله تعالی‌یه عبادت ایدرکن اللهله برابر باشقه بر کیمسه‌یه دخی عبادت ایتمه‌یك که الله تعالی‌یه شرك ایتمیه‌سکز .

فخر رازینك وخازنك بیانلری وجهله مساجد له مراد ؛ **عبادت ایچون بنا قیلنان محل** اولدیغنه نظراً **یهود و نصارانك معابدی و کلیسالرینه واهل اسلامك مسجدلرینه شاملدر** . زیرا ؛ یهود و نصاری معبدخانه‌لرنده اللهه شرك ایتدکلرندن جناب حق بو آیتده شرکدن نهی ایله اخلاص اوزره عبادت اولونمسنی امر بیوریور . چونکه ؛ بالعموم عبادت ایچون بنا قیلنان محللر اللهه مخصوص اولونجه عبادتك هپسنك اللهه مخصوص اولمسی لازمدر .

امام حسنك روایتنه نظراً مساجد له مراد؛ **سجده ممکن اولان هر یردر که یر یوزینك** کافه‌سنه شاملدر . زیرا ؛ رسول الله (جعلت لی الارض مسجداً) بیورمشدر . یعنی « بنم ایچون یر یوزینك کلیسی مسجد قیلندی » دیمکدر . بناءً علیه آیت جلیله؛ سجده ممکن اولان هر یره شامل اولمق لازمدر که بو معنا مراد اولوندیغنده حدیث شریفه موافق اولارق تفسیر اولوندیغی کبی قواعد عربیه‌یه دخی موافقدر . چونکه الف لام ایله وارد اولان جمعلرده ترجیح بلا مرجح لازم کلسون ایچون استغراق یعنی **شمولی ممکن اولانده جمیع**

افراده شامل اولمسی مراد اولونمق قواعد عربیه اقتضاسندندر . بناءً علیه ؛ ﴿ المساجد ﴾ الف لام ایله جمع اولدیغندن « مسجد اطلاقنه سزا اولان هریری الله تعالی خلق ایتدیکی ایچون اللهه مخصوص واللهکدر » دیمك اولور . شوحالده اللهك خلق ایتدیکی هر یرده اللهك غیری‌یه عبات جائز اولامیه‌جغنی جناب حق بو آیتده بیان بیورمشدر . یاخود مساجدله مراد ؛ وجود انسانده کندیسیله سجده اولونانه یدی اعضادرکه ألنلر، آیاقلر، دیزلر وبرده بوزدر، وبو اعضالر اللهك مخلوقی اولدیغندن « بونلرله اللهك غیری‌یه عبادت ایتمه‌یك » دیمکدر .

بو آیتك آخری اولنی تأکید ایدر . چونکه ؛ « ارضك کلیسی اللهك‌در » دینجه الله تعالی‌یه هیچ برشیده کیمسه‌نك شریك اولامادیغی کبی عبادتده دخی شریك اولامیه‌جغی اولویتله ثابت اولور . بوندن صوکره « عبادتده اللهه هیچ بر کیمسه‌یی شریك ایتمه‌یك » دیمك آیتك اولندن لازم کلن شیئی تأکید اولور .

بو آیتده مسجده کیرن کیمسه‌یه ذکر ایتمسیله امر واردر . زیرا ؛ « اللهله برابر غیری‌یه چاغیرمایك » دیمك « الله تعالی‌یه چاغیرك » دیمکدر . چونکه برشیدن نهی ایتمك ؛ او شیئك ضدیله امر اولدیغندن شرکدن نهی ایتمك ؛ توحیدله امر ایتمکدر . بناءً علیه ؛ مسجد شریفه کیرن کیمسه‌نك بو آیته امتثالاً توحید ایله کیرمسنك سنت اولدیغی فخر رازینك جملهٔ بیاناتندندر .

خلاصه ؛ معبدخانه‌لر الله تعالی‌یه مخصوص اولدیغندن الله تعالی ایله برابر باشقه بر کیمسه‌یه عبادت ایتمك جائز اولمادیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی عبادتك آنجق اللهه مخصوص اولدیغنی بیاندن صوکره رسول اللهك الله تعالی‌یه عبادتندن جنیلرك تحیرلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاَنَّهُ لَمَّا قَامَ عَبْدُ اللّٰهِ يَدْعُوهُ كَادُوا يَكُونُونَ عَلَيْهِ لِبَدًا ﴾ بیوریور .

[وقتا که اللهك قولی اولان حضرت محمد الله تعالی‌یه عبادت ایدر اولدیغی حالده آیاق اوزرینه

قالقنجه جنیلر رسول اللهك عبادتنه باقمق ایچون بربرینه قاریشمش کچه‌نك توپلری کبی اولمغه یقین صیقیشدیلر .]

یعنی ؛ وقتا که رسول الله مکه‌یه یقین (نخله) دنیلن موقعده اصحابیله صباح نمازینی ادا ایتمك اوزره آیاغه قالقوب عبادت ایتمکه باشلایجه اوموقعده تصادف ایدن جنیلر رسول اللهك عبادتنده‌کی انتظامنده وارکان صلاتنده یعنی قیام ، قرائت ، رکوع وسجودنده اصحابنك کمال انتظامله اقتداسنه وقرائت اولونان قرآنك عجائب وغرائبنه صوك درجه دقتله باقارق کورمه‌دکلری عبادتی کوروب وایشیتمه‌دکلری کلامی ایشیدنجه کمال تعجبله بربرلرینه صاریلارق ایپ یوماغی کبی صیقیشدیلر ، حتی اودرجه صیقیشدیلرکه عادتا بربرینه یاپیشمش کچه‌له‌نمش تویلر کبی اولمغه یاقلاشدیلر .

ابو السعود افندینك بیانی وجهله عبادته قیامك عبودیت اقتضا ایتدیکنه اشارت ایچون رسول اللهدن عبدله تعبیر اولونمشدر . اللهك قولی اللهه عبادت ایدر دینجه رسول اللهه معارض اولان کافرلره تعریض واردر . چونکه ؛ او کافرلرده اللهك قولیدر . ناصل که رسول الله، اللهك قولی اولدیغی ایچون اللهه عبادت ایدیورسه الله تعالی‌نك دیکر قوللری‌ده هپ عبادت ایتملیدر . بناءً علیه ؛ اللهه عبادت ایتمه‌ینلر تعریضه وتکدیره شایاندرلر .

﴿ لبداً ﴾ بربرینه قاریشوب صاریلمق معناسنه‌در . بوراده طوپلانمق وصیقیشمقدن عبارتدر .

یاخود فخر رازینك بیانی وجهله معنای آیت : [رسول الله مشرکلره مخالف اولارق عبادته قیام ایدنجه انس وجندن کافرلر طوپلاندیلر . حق اولان دین اسلامی ابطال ایتمك اوزره یکدیکرینه معاونت ایچون بربرلرینه صارلدیلر ورسول اللهه اذاده اوقدر ایلری کیتدیلرکه یکدیکرینه یاردیمده بربرینه قاریشمش قیللر کبی آیرلمادیلر واللهك یاقمش اولدیغی چراغی سوندیرمغه چالیشدیلر ولکن دین محمدی جمله‌سنه غالب کلدی . چونکه ؛ الله تعالی یانمسنی مراد ایتدیکی ایچون سوندورمکه چاره بولامادقلرندن خائب وخاسر اولدیلر] دیمکدر .

*
* *

واجب تعالی رسول اللهك عبادتی بیاندن صوکره « عبادتدن واز کچ » دیین مشرکلره

رسول اللهك جوابنی حکایه ایتمك اوزره ﴿ قُلْ اِنَّمَٓا اَدْعُوا رَبّ۪ي وَلَٓا اُشْرِكُ بِه۪ٓ اَحَدًا ﴾ بیوریور .

[ای حبیبم ! سن قومکه خطاباً « بن ربمه عبادت ایدرم ، آنجق هیچ بر کیمسه‌یی آکا شریك ایتمم » دی .]

یعنی ؛ مکه اهالیسنك رسول اللهه « سن آباء واجدادیمزك خلافنه بر دین کتیردك و کیتدیکك یولدن وطوتدیغك مسلکدن طولایی هر کس سکا خصومت ایتدی واز کچ بوندن » دیملری اوزرینه رسول الله آنلره دیدی که « بن هر کسك عداوتنی ایجاب ایدر برشیده بولونمایورم . زیرا ؛ بن آنجق ربمه عبادت ایدییورم وربمه کیمسه‌یی شریك قیلمام که بکا عداوت ایتسونلر . چونکه ؛ بو دین وعبادت کیمسه‌یی اینجیتمز وعقل وحکمته موافق برمسلك اولدیغندن خصومت ایتمك شویله دورسون بلکه محبت ایجاب ایدر برمسلکدر » .

نیسابورینك بیانی وجهله بو آیتده فقرهٔ اولانك متضمن اولدیغی معنای توحید ، مقامك شانته اهتمام ایچون فقرهٔ ثانیه‌ده صراحةً بیان اولونمشدر . چونکه ؛ مسئلهٔ توحیده متعلق اولدیغندن شانته اهتمامك لزومنی بیانه حاجت اولمادیغی کبی (اِنَّمَا) لفظی حصر افاده ایتدیکی جهتله « آنجق بن ربمه عبادت ایدرم » دیمك « غیری‌یی تشریك ایتمم » دیمکی مستلزم ایسه‌ده آنجق توحیدك شانته اعتنا لازم اولدیغندن ضمناً بیان اولونان توحیدی صراحةً بیان ایتمکله تأکید اولونمشدر .

یاخود بو کلام رسول اللهك اطرافنی چویرن جنیلره جوابدر . بوکا نظراً معنای آیت : [ای جنیلر ! نه ایچون تعجب ایدوب طوپارلانیورسکز . بنم حالمده تعجبه شایان بر شی یوقدر . زیرا ؛ بن آنجق ربمه عبادت ایدییورم واوکا باشقه‌سنی شریك قیلمایورم . بو ایسه حیرت ایده‌جك برشی دکلدر . چونکه ؛ قانون عقله موافق] دیمکدر . لکن بو توجیه ضعیفدر . زیرا ؛ بوندن اول بیان اولوندیغی وجهله رسول الله بو وقعه‌ده جنیلری کورمه‌مشدر . اما باشقه وقعه‌ده کورمش و تبلیغاتده بولونمشدر .

***

واجب تعالی رسولنك ربنه عبادت ایدوب شرك ایتمه‌دیکنی بیاندن صوکره عبادتندن

طولایی خصومت ایدن کافرلره ویریله‌جك جوابی بیان ایتمك اوزره ﴿ قُلْ اِنّ۪ي لَٓا اَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا رَشَدًا ﴾ بیوریور .

[یا اکرم الرسل ! کافرلره خطاباً سن دی که « محقق بن سزك ایچون منفعت ومضرته مالك دکلم » .]

یعنی ؛ ای حبیبم ! سنك عبادتکدن طولایی سکا خصومت ایدن کافرلره سن دی که « هرشیئی خلق ایدن الله تعالی‌در . بناءً علیه ؛ بن سزك مضرتکزی دفعه ومنفعتکزی جلبه مالك دکلم وسزه غضب ایدرسه‌م مضرت ایتمکه ومحبت ایدرسه‌م منفعت ویرمکه قادر اولامام . زیرا ؛ هرشیئك خالقی الله تعالی اولدیغندن قوللر هیچ بر منفعت ومضرته مقتدر اولاماز . شو حالده بنم کبی سزده عبادتکزی الله‌ه حصر ایدك وشرك ایتمه‌یك که هرشیئی اللهدن بکله‌یه‌سکز . چونکه ؛ منفعت ومضرت آندندر باشقه‌سندن دکلدر » .

بو آیتدن آکلاشیلدیغی وجهله انبیاء عظام حضراتی نفع وضره مالك اولمادیغنجه عوام ناسك مالك اولامیه‌جغی اولویتله ثابت اولور . بناءً علیه ؛ کافرلرك رسول اللهی تهدیدلرینك ثمره‌سی اولمیه‌جغی بو آیتله ثابتدر .

***

واجب تعالی رسول اللهك « بن سزك ایچون مضرت ومنفعته مالك دکلم » دیدیکنی بیاندن صوکره کافرلرك « سن دعوا کدن واز کچرسه‌ك بز سنی قورتاریرز » دیملرینه مقابل ویریلن جوابی بیان ایتمك اوزره ﴿ قُلْ اِنّ۪ي لَنْ يُج۪يرَن۪ي مِنَ اللّٰهِ اَحَدٌ وَلَنْ اَجِدَ مِنْ دُونِه۪ مُلْتَحَدًا ۞ اِلَّا بَلَاغًا مِنَ اللّٰهِ وَرِسَالَاتِه۪ ﴾ بیوریور .

[ای رسول مکرم ! سنی قورتاریرز دیین کافرلره جواب اولارق سن دی که « محقق والبته اللهك عذابندن بنی انس وجندن هیچ بر کیمسه قورتاراماز . البته بن صیغیناجق بر کیمسه بولامام . چونکه ؛ الله تعالی بر کیمسه‌یه عذاب ایتمك مراد ایدرسه اوعذابدن خلاص ایده‌جك اللهك غیری برملجأ بولوناماز . شو حالده بن نه ایچون عبادتمی ربمه مخصوص قیلمایم ونه‌دن ربمه تضرع ونیاز ایدوب هرشیئی‌می آندن بکله‌مه‌یم ؟ البته

هرشيئى اللهدن بكلرم. چونكه ؛ بن نفع وضره مالك دكلم ، الا جناب حقدن كلن وسزه تبليغنى امرايتديكى امرلرى ونهيلرى ورسالتى تبليغه مالكم باشقه شيئه مالك دكلم » ديمكله حقيقت حالى بيان ايت .]

بو آيتده اللهك غضبندن هيچ بر كيمسه‌يى ديكر بر كيمسه‌يى خلاص ايده‌ميه‌جكنى بيانله كافرلرك « دعوا كدن واز كچرسه‌ك بز سنى قورتاريرز » سوزلرى رد اولونمش وهرشى واجب تعالى‌نك يد قدرتنده اولديغى بيانله كافرلرى كفردن تنفيرله ايمانه ترغيب اولديغى كبى اللهك اراده‌سنه قارشى هركسك عاجز اولديغى دخى بيان ايدلمش واللهك غيرى بر ملجأ اولماديغى بيانله هركسك ملجائى آنجق واجب تعالى اولديغى تفهيمله جمله‌نك دردلرينه چاره جناب حقدن اولاجغى صراحةً بيانله كافرلرى تكديرده حاصل اولمشدر.

فخر رازينك بيانه نظراً ﴿ ملتحداً ﴾ ملجأً معناسنه‌در . ﴿ والابلاغاً ﴾ جمله‌سى ﴿ ملتحداً ﴾دن استثنا اولديغنه نظراً معناى آيت : [بن اللهك غيرى بر صيغيناجق محل والتجا ايده‌جك برملجأ بولامام ، آنجق اللهك بنى تبليغنه مأمورايتديكى شيلرى قوللرينه تبليغ ايتمك ورسالتك لوازمنى ادا ايتمك بنم ملجأمدر . بناءً عليه ؛ بنى اللهك عذابندن بونلر قورتارير ، باشقه شى قورتاراماز . شوحالده اى كافرلر ! بنى قورتاراجق آنجق مأمور اولديغم امر تبليغى ادا ايتمكدر ، يوقسه بو وظيفه‌يى تركله سزه اعتماد ايتمك دكلدر] ديمكدر .

*
* *

واجب تعالى چارۀ نجات آنجق اللهك امرى وجه‌اوزره تبليغ اولوب يوقسه كافرلرك تكليفى وجه اوزره تبليغى ترك ايتمك اولماديغى بياندن صوكره مطلقا عاصيلرك حاللرينى بيانله كافرلرك تكليفلرى قبول اولونميه‌جغنى تكرار بيان ايتمك اوزره ﴿ وَمَنْ يَعْصِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ فَاِنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا اَبَداً ﴾ بيوريور .

[بر كيمسه اللهه ورسولنه عصيان ايدرسه بلانهايه جهنمده قاليجى اولديغى حالده البته آنك ايچون جهنم عذابى واردر .]

يعنى ؛ هركيم كه امر توحيدده اللهه و رسولنه عصيان ايدرسه آنك ايچون محقق جهنم عذابى واردر وجهنمده ابداً قاليجى اولديغى حالده جهنمدن چيقماز .

فخررازينك بيانى وجهله بو آيت كفره وكفرك غيرى جمله عصيانه شامل اولديغى جهتله اهل ايماندن صدور ايدن كناهلره دخى شاملدر . بناءً عليه ؛ فرق ضاله‌دن معتزله اهل ايمانك كناهكارلرينك جهنمده ابداً ياناجقلرينى بو آيتله استدلال ايده‌رك مذهبلرينى اثبات ايتمشلردر. اهل سنت اعتقادنجه مؤمن اولان بر كيمسه ولوسه بويوك كناه صاحبى اولسه دخى جهنمده ابداً قالماز. زيرا ؛ اك بويوك عبادت اولان ايمانك ثوابنى كورمك اوزره البته جهنمدن قورتولوب جنته كيرمك دلائل عقليه ونقليه‌يه موافق اولديغى جهتله بومثللو آيات واحاديثده اولان خلود ؛ اوزون مدت معناسنه اولمق لازمدر . فقط بو آيتده خلود ﴿ ابداً ﴾ كلمه‌سيله تأكيد اولونديغندن اوزون مدت معناسنه اولمق ضعيف اولديغى ايچون آيت جليله امر تبليغدن صوكره وارد اولديغندن عصيان هرنه‌قدر عموم كناهلره شامل ايسه‌ده بو وقعه‌يه مخصوص اولمق بديهيدر. بوكا نظراً آيتك معناسى : [امر تبليغده بر كيمسه اللهه ورسولنه عصيان ايدرسه ابدى جهنمده قالير] ديمكدر . امر تبليغده عصيان ايسه كفردر . شوحالده بو آيت معتزله‌نك دعواسنى اثبات ايده‌مز. زيرا عصيان ؛ بو آيتده جمله كناهلره شامل اولاماز كه آنلرك دعوالرينى اثبات ايتسون . بناءً عليه ؛ عصيانك امر تبليغده عصيان اوزره محمول اولمسنى ، كافرلرك « دعوا كدن واز كچرسه‌ك بز سنى قورتاريرز » ديملرى امر تبليغده عصيان تكليف ايتملرينى تأييد ايدر .

بو آيتده عصيان ايله مرادك اك بويوك كناه اولديغنه اشارت ايچون انسان خلود يعنى ابديت ايله توصيف وتقييد اولونمشدر وكافر هرنه‌قدر دنياده آز بر زمانده كفر ايتمش ايسه‌ده ابداً دنياده ياشامش اولسه كفردن آيرلميه‌جغنه بناءً ابدى عذابه مستحق اولمشدر .

خلاصه ؛ اللهه ورسولنه عصيانله كفر ايدن كيمسه‌نك يرى ابداً جهنم آتشى اولاجغى وآنده مخلد قالاجغى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالى بوندن اول صراحةً وضمناً كافرلرك عداوتى بياندن صوكره بو عداوتك

نهایه‌سنی بیان ایتمك اوزره ﴿ حَتّٰۤى اِذَا رَاَوْا مَا يُوعَدُونَ فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ اَضْعَفُ نَاصِرًا وَاَقَلُّ عَدَدًا ﴾ بیوریبور .

[آنلرك عداوتلری وعد اولوندقلری شیئی کورونجه‌یه قدر اوزار. شو حالده آنلر یقینده یاردیمجیسی غایت ضعیف وصاییسی پك آز اولان کیملردر بیلیرلر .]

یعنی ؛ کافرلر کندیلرینك عددلری چوق وقوتلری بویوك ورسول اللهی واتباعنی عدد یوندن آز وقوت یوندن ضعیف عد ایده‌رك عداوتلری دوام ایدر وبودعوادن واز کچمزلر، تا که دنیاده وآخرتده وعد اولوندقلری عذابی کورونجه‌یه قدر . بناءً علیه؛ یاردیمجیسی ضعیف واتباعی غایت آز اولان کیم اولدیغنی یقینده بیلیرلر .

بو آیتده کافرلری تهدید اولدیغی کبی انواع عذابی کورمه‌ینجه رسول اللهه عداوتدن واز کچمیه‌جکلرینه دخی اشارت واردر. اما انواع عذابك دنیاده اولمسی احتمالی‌ده واردر؛ غزای بدر کبی. بوکا نظراً **معنای آیت** : [آنلر کفرلرنده اصرار ایدرلر تا که غزای بدر کبی کندیلرینك مغلوبیتلرینی و رسول اللهك غالبیتنی کورونجه‌یه قدر] دیمکدر . چونکه ؛ بدر وقعه‌سی کافرلرك رسول اللهه اذالرینه خاتمه اولمشدر . یاخود عذاب ایله مراد ؛ **آخرت عذابیدر** . بوکا نظراً **معنای آیت** : [کافرلر کفر و عداوتلرنده دوام ایدرلر حتی وفات ایدوب آخرت عذابنی کورونجه‌یه قدر و آخرت عذابنی کورونجه کیمك یاردیمجیسی ضعیف وکیمك اتباعی آز اولدیغنی بیلیرلر .]

*
* *

واجب تعالی کافرلرك عدواتلری وعد اولندقلری عذابی کورونجه‌یه قدر اوزایاجغنی بیاندن صوکره کافرلر طرفندن استهزا طریقیله « بو وعد ایتمش اولدیغك عذاب نه زمان اولاجقدر » دیملری اوزرینه رسول اللهك جوابنی بیان ضمننده ﴿ قُلْ اِنْ اَدْرٖۤى اَقَرٖيبٌ مَا تُوعَدُونَ اَمْ يَجْعَلُ لَهُ رَبّٖۤى اَمَدًا ﴾ بیوریبور .

[یا اکرم الرسل! سن کافرلرك سؤاللرینه جوابده دی که « سزك وعد اولوندیغکز

عذاب البته اولاجقدر اولمامق احتمالی یوقدر ولکن او عذابك زمانی یقینمیدر ، یوقسه ربم او عذاب ایچون بر اوزون مدت تعیین ایدرمی؟ بن بیلمیورم .] زیرا ؛ مغیباتندر. الله تعالی بیلدیرمه‌ینجه مغیباتی بیلمم » . یعنی وعد اولونان عذابك وقوعی محققدر ولکن وقتی معلوم دکلدر .

(اِن) نافیه‌در . شو حالده (ان ادری) دیمك (ما ادری) دیمکدر . یعنی « بن بیلمم یقینمیدر ، یوقسه بر اوزون مدت وارمیدر ؟ اوراسنی الله تعالی بیلیر » دیمکدر . رسول الله بوندن اولکی آیتده بیان اولوندیغی وجهله کافرلره عذابی وعدایدنجه مشرکلردن (نضر بن حارث) « بو وعد اولونان عذابك زمانی نه وقتدر؟ » دیمسی اوزرینه بو آیتك نازل اولدیغی مرویدر .

*
* *

واجب تعالی رسولنك «عذابك وقتنی بیلمم» دیمسی اوزرینه عذابك وقتی غائب اولوب غائبی‌ده الله تعالی‌دن باشقه بیلن اولمادیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ عَالِمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلٰى غَيْبِهٖۤ اَحَدًا * اِلَّا مَنِ ارْتَضٰى مِنْ رَسُولٍ ﴾ بیوریبور .

[ربم کیزلی شیئی بیلیجیدر . کندی کیزلیسی اوزرینه هیچ بر کیمسه‌یی خبردار ایتمز، آنجق پیغمبردن بیلمسنه راضی اولدیغی کیمسه‌یی خبردار ایدر .]

یعنی ؛ ای مشرکلر سزه وعد اولونان قیامتك وقتنی بن بیلمم . علمی اللهه مخصوصدر . زیرا ؛ غائبی بیلن آنجق کندیسیدر . بناءً علیه ؛ قیامت کبی علمنی کندینه حصر ایتدیکی مغیباتدن هیچ بریسنی کیمسه‌یه بیلدیرمز . آنجق پیغمبران عظامدن غیبی بیلمسنه راضی اولدیغی ذاتلره بیلدیرر .

بو آیتده رسول اللهك « بن قیامتك وقتنی بیلمم » دیدیکی کلامنی تقریر وتعلیلدر وتقریری شویله‌در . « عذابك زمانی بن بیلمم . زیرا ؛ بونك زمانی بیلیجی آنجق الله تعالی‌در . بناءً علیه ؛ بن بیلمم » دیمکدر .

فخر رازینك بیانی وجهله بو آیتده غیبی بیلمسنه راضی اولدیغی رسوللرینی استثنا ؛ امور رسالتی ادایه متعلق اولان مغیباتده استثنادر . چونکه ؛ بر رسول رسالتنی اثبات

ایچون کتیردیکی معجزه‌لری واحکام شرعیه‌یی وامتنك عملنك کیفیتی بیان وعمل اوزرینه جزانك ترتبی اکثریتله مغیباتدن واحوال آخرته متعلق اولوب عقول بشرك ادرا کندن عاجز اولدیغی جهتله بر طاقم احوالده رسوللرینی مستثنا قیلمشدر. زیرا بعض مغیباته مطلع اولمق؛ نبوتك لوازماتندندر. کذلك رسولی بعض مغیباتنه مطلع قیلاجغنی بیان ایتمك؛ اورسولك امتندن بعض اولیاسنی کرامتله تلطیف ایده‌جکنی مستلزمدر. چونکه؛ واجب تعالی‌نك قیامت کبی بعض مغیباتی کندینه منحصر قیلمقدن وبعض آخری انبیاسنه تخصیص ایتمکدن دیکر قوللرینی هیچ برغیبه مطلع قیلمامق لازمکلمز. زیرا؛ کرامات اولیا دیکر نصوصله ثابت اولدیغی کبی بعض کیمسه‌لرده بالفعل وقوعی ده بونی اثبات ایتمکده‌در. بناءً علیه؛ معتزله‌نك دیدکلری کبی بوآیت کرامات اولیایی منع ایتمز، بالعکس دلالت التزامیه طریقیله اثبات ایدر. الهامات ورؤیاء صادقه کبی ظهور ایدن شیلرك جمله‌سی آز چوق غائبه دلالت ایدر شیلردندر. شوحالده قرآن بونك خلافنه دلالت ایدر دیمك؛ قرآنه برنوع طعن ایتمك اولدیغندن بوکبی شیلره جسارت ایتمه‌مك لازمدر. بناءً علیه؛ انتظام عالمه خلل ویرمیه‌جك وحکمت تشریعیه‌یه مخالف اولمیه‌جق بعض غائبی قوللرندن بعضیلرینه اللهك بیلدیرمسنده عقلاً ونقلاً برمانع یوقدر. اما بیلمسی مضرت اولان شیلری بیلدیرمز وذات الوهیته تخصیص بیوردیغی غیبی بیلیرم دعواسنده بولونان کیمسه نظر شرعده تکفیر اولونور.

انبیایه مخصوص اولان غائبی‌ده انبیانك غیریلرینه بیلدیرمز. اکر بیلدیرمش اولسه امر نبوت خللدار اولور. بوایسه عقلاً ونقلاً تجویز اولونور برشی دکلدر.

واجب تعالی کندینه مخصوص اولان مغیباته هیچ کیمسه‌یی مطلع قیلمیه‌جغنه اشارت ایچون غیب لفظی کندینه راجع ضمیره مضاف قیلمشدر. آیتك اولنده‌کی غیب؛ رسول اللهك «بن بیلمم» دیدیکی غیب معهوددر که کافرلرك سؤال ایتدکلری عذابك زمانی وقیامت کونیدر.

خلاصه؛ اللهك کیزله‌دیکی مغیباته هیچ برکیمسه‌یی مطلع قیلمیه‌جغی وآنجق بعض غیبی بیلدیرمسی لازمکلان رسوللرینه بیلدیردیکی بوآیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

* * *

واجب تعالی رسل کرامدن راضی اولدیغی ذاتلره بیلنمسی لازم اولان غیبی بیلدیره‌جکنی بیاندن صوکره او رسولنه غیبی بیلدیرمه‌نك واظهار ایتمه‌نك کیفیتنی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَاِنَّهُ يَسْلُكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ رَصَداً ﴾ بیوریور.

[اللهك بعض غیبی بیلدیردیکی رسولك اوکنده وآرقه‌سنده کوزه‌تجی ملکلر کیدر.]

یعنی؛ الله تعالی غیبی بیلمسنه راضی اولدیغی رسول قوللرینه وحی والهام طریقیله شکدن عاری اولارق بعض غیبی بیلدیرر. زیرا؛ اورسولی رسول اولارق کوندرنجه انسانلرك وشیطانلرك ضرر واذالرندن وجنك کفره‌سنك وسوسه‌سندن محافظه ایچون اورسولك اوکنده وآرقه‌سنده بکجی ملکلر بولونور. واو نبی ایله برابر کزه‌رلر ونبی ایله برابر کیدرکلیرلر وآنلر دوام اوزره او رسولی بکله‌دکلرندن انس وجنك شیطانلری تسلط ایده‌مز. بناءً علیه؛ انبیادن ظهور ایدن شیئك جمله‌سی غلطدن وخطادن سالمدر. زیرا؛ انبیادن خطانك وقوعی فرض اولونسه بیله خطا اولدیغی طرف الٰهیدن درحال بیان اولونور. ایشته بوندن طولایی انبیا بیلدکلرینی قطعی بیلیرلر. بناءً علیه؛ آنلرك سوزلرینك وایشلرینك وحرکات وسکناتلرینك جمله‌سی امتلری حقنده عین شریعت وطریق نجاتدر. وامر نبوتلرینك حسن جریانی‌ده بونکله حصول بولاجغندن جناب حق قوللرینی ارشاد ایچون کوندردیکی نبیسنی ملکلره بکله‌تیر وآنلری محافظه ایدر. چونکه؛ اکر محافظه ایتمسه جبریل امین وحی ایله کلدیکنده شیطان کلن وحیی سرقت ایده‌رك نبیدن اول باشقه‌لرینه خبرویرمکله امر نبوتی اشکاله اوغراتیر ونبینك امر تبلیغده حالی مشکل اولور، بوایسه حکمت نبوته مخالفدر. بناءً علیه؛ جناب حق یریوزنده تأسیسنی مراد ایتدیکی شریعتك صاحبی اولان نبی‌یه امر نبوتده اونبینك امورینی تسهیل بیورمسی عقل وحکمته ومنطقه موافق بر حقیقتدر. ایشته شو اساسلره بناءً رسولی ملکلر واسطه‌سیله حفظ وحمایه ایتدیکنی وباشقه‌لرینك مطلع اولامیه‌جغی بعض مغیباته ملکلر واسطه‌سیله انبیانك بیلمسنده برمحذور اولمادیغی جناب حق بوآیتله بیان بیورمشدر. بناءً علیه؛ انبیایی ملکلر شیطانك یاقلاشماسندن محافظه ایدوب هرحاللرنده حضور وامنیت تامه اوزرینه بولوندقلرندن امتلرینك هرحالده اتباعلری واجب اولمشدر.

* * *

واجب تعالى انبياء عظامك ملكلرك محافظه‌سى آلتنده اولدقلرندن تحت امنيتده بولوندقلرينى بياندن صوكره بويله انبيانك ملكلره بكله‌دلدكلرينك حكمتنى بيان ايتمك اوزره

﴿ لِيَعْلَمَ اَنْ قَدْ اَبْلَغُوا رِسَالَاتِ رَبِّهِمْ ﴾ بيوريور .

[او رسول بيلسون كه وحى كتيرن ملكلر ربلرينك رسالتنى لايقيله كتيرديلر .]

يعنى ؛ انبيانك ملكلر واسطه‌سيله محفوظ اولملرينك حكمتى ؛ انبياءعظام كنديلرينه وحى ايله كلن ملكلر ربلرينك كوندرمش اولديغى وحيى امر الٓهى وجه اوزره ايصال ايتدكلرينى كمال امنيتله بيلملريدر . چونكه ؛ بر نبى‌يه طرف الٓهيدن كلن وحيك رحمانى اولديغى بيلمسى شيطاندن ملكلر واسطه‌سيله محفوظ اولوب واو ملكلرك شهادتيله رحمانى اولديغى بيلمسنده شبهه‌سى قالماز وامته تبليغده تردد ايتمز. چونكه ؛ اونبى بيلدى كه وحيى كتيرن ملكدر وطرف الٓهيدن كلمش ووحيى بوليله تبليغ ايتديكنى شكسز اولارق بيلمشدر. شوحالده اوده امته شكسز اولارق تبليغ وشريعتده لايق وجه اوزره تأسس ايدر .

فخررازينك وابوالسعودافنديك بيانلرى وجهله آيتده ايكنجى براحتمال دخى واردر كه اوده (ليعلم)ده بولونان ضميرك واجب تعالى‌يه راجع اولمسيدر. بوكا نظراً معناى آيت شويله‌در:

[الله تعالى انبياء عظام يانلرنده ملكلر بولونديردى كه كندى طرفندن قوللرينى ارشاد ايچون كونديرديكى رسوللرى ربلرينك رسالاتنى امتلرينه لايق وجه اوزره محقق اولارق تبليغ وامتلرينه ايصال ايتدكلرينى بيلسون و مقابلنده ثواب ويرسون] ديمكدر . كرچه جناب حق بلاواسطه هرشيئى بيلديكى كبى رسوللرينك امتلرينه تبليغلرينى‌ده بيليرسه‌ده سائر افعال عبادى بيلديكى حالده قوللرينى الزام ايچون آنلرك بوتون ايشلرينى وعمللرينى ملكلره يازديرديغى كبى انبيانك رسالتى تبليغ ايتدكلرينى دخى ملكلره يازديرمسنده عقلاً برمانع يوقدر . شو ايكنجى معنا ؛ بعض علما طرفندن بيان اولونمش ايسه‌ده اولكى معنا مقامه دها زياده موافقدر. چونكه‌مقام ؛ رسولك رسالتى‌بوليله تمشيت ايتمسنه‌دائر ملكلرك يانلرنده بولونديغى بيان ايتمك اولديغى ايچون انبيانك «امور رسالتى ملكلرك كنديلرينه بوليله ادا ايتدكلرينى بيلسونلر وامتلرينه‌ده كنديلرى ترددسز تبليغ ايتسونلر ايچون ملكلر بولونور» ديمك دها مناسبدر ظن اولونور .

﴿ وَاَحَاطَ بِمَا لَدَيْهِمْ وَاَحْصٰى كُلَّ شَيْءٍ عَدَداً ﴾

[حالبوكه جناب حق علميله انبيا عندنده اولان هرشيئى احاطه ايتدى وهرشيئى صايمقله صايدى .]

يعنى ؛ رسل كرامك برابرلرنده شيطانك وحيى سرقتندن ووسوسه‌سندن وانسانك شرندن محافظه ايچون ملكلر بولونور . حالبوكه الله تعالى رسل كرام حضورنده جريان ايدن احوالك جمله‌سنى بيلير وعلمى محيطدر وهرشيئك عددينى صايار كبى جمله‌سنه صايدى. بناءً عليه ؛ علم الٓهيدن هيچ برشيئك ذره‌سى چيقماز جمله‌سنى كماليله بيلير .

فخررازينك بيانى‌وجهله بوآيتده اللهك جزئيات اشيايه علمى لاحق اولديغنه‌اشارت ايچون جزئى وكلى هرشيئه شامل اولان (ما) لفظى وارد اولمشدر واحاطه كلمه‌سنك شمول دلالتى‌ده بونى تأييدايدر. چونكه ؛ (واحاط بمالديهم) «علمى انبياء عظام حضورنده اولان هرشيئى احاطه ايتدى » ديمك اولديغندن «جزئيات وكلياتك جمله‌سنى احاطه‌ايتدى » ديمكدر .

كذلك واجب تعالى موجوداتك جمله‌سنه عالم اولديغنه اشارت ايچون (كُلَّ شيءٍ) وارد اولمشدر . چونكه شى ؛ موجود معناسنه اولديغندن (واحصى كُلَّ شيءٍ) ديمك موجودك كليسنى صايدى ديمكدر . بناءً عليه ؛ حكمانك « الله تعالى‌نك علمى جزئياته تعلق ايتمز » ديدكلرى ادعالرى بوآيتله مردوددر . زيرا ؛ (كُلَّ شيءٍ) ده جزئياتده داخلدر .

فخررازينك بيانى وجهله عدد يعنى صايمق متناهى اولانه شيده اولوب (كُلَّ شيءٍ)ده غير متناهى اولديغنه دلالت ايتديكندن آيتده تناقض واردر عنوانده وارد اولان سؤال مردوددر. زيرا عددى صايمق؛ متناهيده اولديغى كبى (كُلَّ شيءٍ) ده موجود اولوب‌موجود ايسه متناهى اولديغندن تناقض يوقدر . بوآيت معدومك شى اولماديغنه دلالت‌ايدر چونكه؛ اكر معدومه شى دينلمش اولسه ايدى احصايه تعلق ايتمزدى . زيرا احصى ؛ متناهى‌يه دلالت ايدر .

سورهٔ مُزَّمِّلْ

مكهٔ مكرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر . اون طقوز وياخود يكرمى آيتى جامعدر .

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ يَا اَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ * قُمِ اللَّيْلَ اِلَّا قَلِيلاً * نِصْفَهُ اَوِ انْقُصْ مِنْهُ قَلِيلاً * اَوْ زِدْ عَلَيْهِ ﴾

[اى ـــ لباسنى بورونمش اولان پيغمبر ! كيجه‌نك آزى مستثنا اولديغى حالده كيجه‌ده سن قالق نماز قيل. او كيجه‌نك نصفنده قالق وياخود قيامى نصفندن آزجق نقصان ايت وياخود نصف اوزرينه زياده ايت .]

يعنى ؛ اى ـــ وحيك دهشتيله كنديته اوشومك عارض اولديغندن ناشى البسه‌سنى بورونمش اولان نبئ مختار ! سن كيجه‌ده قالق تهجد نمازينه دوام ايت . آنجق اعضالرينه نشاط و بدننه قوت ايچون كيجه‌نك آزنده اويقو اويومقله استراحت ايت و نصفنده قيام ايله نماز قيل وياخود كيجه‌نك نصفندن‌ده بر آز نقصان قيلسه‌ك بأس يوقدر وياخود كيجه‌نك نصفى اوزرينه بر مقدار زياده ايتمك‌ده اولابيلير .

فخر رازينك بيانى وجهله (قليلاً) ايله مراد ؛ كيجه‌نك اوچده بريدر . بناءً عليه ؛ ابتداء اسلامده كيجه‌نك اوچده ايكيسنده اويانق بولونمق و تهجد نمازى قيلمق واجب اولمشدى . صوكره كيجه‌نك نصفى ويا نصفندن زياده و نقصان اولمق بيننده مخير قيلنمقله آيتك اولنده‌كى حكم نسخ اولونمشدر . چونكه ؛ كيجه‌نك اوچده برنده اويقو بدنك قوامنده كافى اولاماديغندن اصحاب رسول الله مشكلات چكمكه باشلادقلرى جهتله جناب حق نصفنده ويا زياده ونقصان اولمق بيننده مخير قيلمقله تخفيف بيورمشدر .

ابن عباس حضرتلرندن روايت اولونديغنه نظراً جبريل امين ابتدا وحى ايله كلنجه رسول الله‌ه جزئى قورقو كلديكى جهتله اوشومك عارض اولوب حضرت خديجه‌نك خانه‌سنده بر لباسه بورونمش اوتورور وياخود ياتاركن جبريل تكرار بو آيتله كلمش و بولونديغى

حاله اشارت ايده‌رك خطاب ايتمك عرب عندنده عادت و لطيفه قبيلندن اولديغى جهتله (ياايها المزمل) ايله خطاب اولونمش و رسول و نبى لفظلريله خطاب اولونمامشدر . چونكه ؛ رسول الله هنوز وحى و رسالته انسيت ايتمه‌ديكندن انسيت ايلسون ايچون لطيفه طريقيله خطاب اولونمشدر .

ياخود مزمل ؛ امر نبوتى كوتوريجى ديمكدر . بوكا نظراً معناى آيت : [اى ـــ امر نبوتى حامل اولان ذات ! سن قالق كيجه‌ده بو تحمل ايتديكك بويوك ايشك مهماتيله مشغول اول و آنجق كيجه‌نك آزنده استراحت ايت . زيرا ؛ امر نبوت عظيمدر و آنى تحمل چوقجه چاليشمغه محتاجدر] ديمك اولور . ابتداء اسلامده تهجد نمازينك فرض اولديغنه بو آيت دلالت ايدر . چونكه امرلرده اصل اولان ؛ وجوبه دلالت ايتمكدر . صوكره تهجدك فرضيتى بر سنه مدتنده بش وقت نمازك فرض اولمسيله نسخ اولونمشدر. نسخك سببى ؛ اصحاب رسول الله‌ه عارض اولان مشقتدر . چونكه مشقت ؛ دائما قولايلغى جلب ايدر . زيرا ؛ كوندوز امور معيشتله مشغول اولان بر كيمسه‌نك كيجه‌ده بر آز راحت ايتمسى بنيهٔ بشرك لوازمندندر . بناءً عليه ؛ بر حكم شرعينك نسخى باشقه حكمته مبنى اولديغى كبى قوللره عارض اولان مشقتى قالديرمق ايچون دخى اولور . ايشته تهجدك فرضيتى نسخ ايتمك قوللرك مشقتنى قالديرمق ايچون اولديغندن لطف الهيدر .

تهجدك فرض اولمسى نسخ اولونمش ايسه‌ده نافله اولارق باقى قالمشدر و فرض اولمسيله نسخ اولونمسى آره‌سنده بر سنه مدت اولديغى مسلمده حضرت عائشه‌دن روايت اولونان بر حديثله ثابتدر .

***

واجب تعالى تهجد نمازيله امر ايتدن صوكره نمازك واجباتندن اولان تلاوت قرآنه دقتك لزومنى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَرَتِّلِ الْقُرْاٰنَ تَرْتِيلاً ﴾ بيوريور .

[قرآنك حروفنى بيان ايده‌رك تلاوت ايت]

يعنى ؛ اى ـــ حبيبم ! سن تهجد نمازنده قرآنى حرفلرينى تماماً بيان ايده‌رك نيت صادقه و خلوص قلبله اوقو كه الفاظ قرآندن طينت طاهره‌ك و فطنت باهره‌ك متأثر اولسون‌ده

ذكر الٓهى يه واصل اولديغنده عظمت الٓهيه يى تأمل وتفكر ايتمكلكك حاصل اولسون و آيتلرك معنالرينى دوشونكه خوفله رجا حاصل اولارق معرفت الٓهيه ايله قلب نبويكز نورلانسون .

فخر رازينك بيانى وجهله ترتيل ؛ **حرفلرينى بيان ايده رك آغير آغير اوقومقدر .** چونكه ؛ قرآنى عجله اوقومقده حضور قلب اولماديغندن معانيسى دوشونوله من و مقصد فوت اولور . زيرا قرآنى اوقومقدن مقصد ؛ اونك وعظيله متعظ وزواجريله منزجر اولمقدر . بو ايسه غايت تأنى ايله و دوشونه دوشونه اوقومقله حاصل اولديغندن سرعتله اوقومقده البته بو مقصد فوت اولاجغنده شبهه يوقدر .

قرآن اوقويان كيمسه نك تجويده رعايتى لازم اولديغنه اشارت ايچون **رتل** امرندن مستفاد اولان **وجوب** (ترتيلاً) ايله تأكيد اولونمشدر . بناءً عليه ؛ تلاوت قرآنده حروفاتى بيان ايده رك تجويدينه رعايت ايتمه ين كيمسه واجبى ترك ايتديكندن طولايى كناهكار اولور . چونكه جميع عبادتده اس الاساس ؛ حضور قلبدر . حضور قلب ايسه تأييده اولديغندن قرآنى تأنى ايله قرائت لازمدر .

خلاصه ؛ كرك نمازده وكرك نمازك خارجنده قرآن اوقويان كيمسه نك حرفلرينى بيان ايده رك تجويدينه رعايت وحضور قلبله اوقومسى واجب اولديغى وبونى ترك ايدرسه كناهكار اولاجغى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله سندندر .

.:.

واجب تعالى تهجد نمازى ايله ونمازده قرآنى كوزل اوقومقله امر ايتدكدن صوكره او امرك سببنى وعلتنى بيان ايتمك اوزره ﴿ اِنَّا سَنُلْقِى عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا ﴾ بيوريور .

[بز محقق يا اكرم الرسل ! سنك اوزريكه قدرى پك بويوك اولان قرآنى ايندير يرز .]

يعنى ؛ اى رسول مكرم ! سن كيجه لرده تهجد نمازى قيلمقله ذات نبويكى قرآنه تحمل ايده جك بر حال اوزره حاضرلا . زيرا ؛ بز عظيم الشان سنك اوزريكه قدرى جليل وانسانلره عمل ايتمسى آغير ومشقتلى احكامى جامع وعمل ايدنلره يوم قيامتده ثوابى بويوك

ومنفعتى چوق قرآنى انزال بيوريرز وملك واسطه سيله قلبكه قويارز . بناءً عليه ؛ آنك ثقلتنه تحمل ايتمك ايچون تهجدله ورياضتله حاضرلقده بولونمق لازمدر .

فخر رازينك بيانى وجهله قرآن ؛ امر ونهيى ، وعد وعيدى ، حل وحرمتى وحدود فرائضى وكلفت ومشقت اوزره مشتمل احكامى جامع اولوب **بو احكام ايسه مكلف اولانلر اوزرينه غايت آغير اولديغنه اشارت ايچوندر** قرآنه **قول ثقيل** يعنى **آغير بر كلام** دينمشدر . ياخود **قرآنى رسول اللهك تحملى وامته تبليغنى تحملى آغير اولديغى كبى منافقلرك عيبلرينى ميدانه چيقارمقده آنلر اوزرينه دخى آغير اولديغندندر** قرآنه **ثقيل** دينمشدر . ياخود ثقيلك معناسى ؛ **بويوك ومعظملى** ديمكدر . چونكه قرآن ؛ اللهك كلامى اولديغى ايچون جمله كلاملرك بويوكى واولوسيدر . زيرا قرآن ؛ انسانلرك دنيوى واخروى منفعتلرينى بيان ايدر وقيامته قدر احكامى باقى عجيب الشان بر كلام جليل القدردر .

خلاصه ، قرآنك متين بر كلام اولوب بر معترضك اعتراضيله ييقلماديغى ومحكم بر قانون الٓهى اولوب كافرلرك طعنيله كرك لفظنه وكرك معناسنه قطعياً خلل كلمه ديكى وكافرلرك دينلرينى ابطال ايتديكى ايچون غايت آغير اولديغى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله سندندر .

.:.

واجب تعالى تهجدله امرك حكمتى قرآنى تحمله حاضرلق ايچون اولديغى بياندن صوكره كيجه ايله عبادتك تأثيرى زياده اولديغى بيان ايتمك اوزره ﴿ اِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ هِىَ اَشَدُّ وَطْأً وَاَقْوَمُ قِيلًا ﴾ بيوريور .

[محقق كيجه اويقودن صوكره عبادت ايچون قالقمق نفسه زياده تأثير ايدر وقرائت يونندن غايت كوزل اولور .]

يعنى ؛ قلبك جميع اشتغالاتدن خالى اولديغى كيجه نك قارانلغى ايچنده نفس انسانيدن نشأت ايده رك حضور قلبله قرآن اوقومانك وسائر عباداتك تأثيرى غايت شدتلى وقرائت كوندوزدن دها كوزل اولور . چونكه ؛ كيجه ده دنيا اموريله اشتغال اولمايوب قواى

انسانیه بوتون محسوساتله اشتغالدن عاری اولدیغی جهتله قلبك روحانیت جهتنه رغبتی کوندوزدن دها زیاده اولاجغی طبیعی برشی اولدیغندن البته کیجه‌ده عبادتك تأثیری دها کوزلدر . کذلك کیجه اویقو زمانی اولدیغی حالده اویقویی واستراحتی ترك ایده‌رك صیجاق یاتاقدن قالقوب عبادتله مشغول اولمق نفسی تربیه‌ده تأثیری زیاده اولدیغی کبی کیجه اویقودن صوکره عبادت ایچون قالقان کیمسه‌نك سوزی آنجق ذکر الٰهی اولاجغی جهتله کوندوز سویله‌نن سوزلردن دها صواب ودها قوتلی اولور . ایشته شو اساسلره بناءً جناب حق تهجدله امر ایتمش وابتداء اسلامده فرض قیلمشدی .

خلاصه ؛ کیجه انسانك تك وتنها اولارق عبادتی اخلاصه دها زیاده موافق اولدیغی جهتله کیجه‌ده عبادتك وقرائتك تأثیری زیاده اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی تهجدله امرك حکمتنی وکیجه‌ده تأثیرك زیاده اولدیغی بیاندن صوکره کوندوزده اوقدر تأثیر اولمادیغی بیان ایتمك اوزره ﴿ إِنَّ لَكَ فِى النَّهَارِ سَبْحاً طَوِيلاً ﴾ بیوریيور .

[یا اکرم الرسل ! محقق سنك ایچون کوندوزده اوزون حرکت وچوق شغل واردر .]

یعنی ؛ ای حبیبم ! بز سکا کیجه نمازیله امر ایتدك . زیرا ؛ سنك ایچون کوندوز وقت اشتغال اولوب دنیا مهماتیله اوغراشمق ایجاب ایتدیکی کبی انواع وقوعاته معروض قالاجق واحوالکی تشویش ایده‌جك چوق انتقال وکیدوب کله‌جك زمان اولدیغندن بز سکا تهجدله امر ایتدك . بناءً علیه ؛ سن تهجده دوام ایدر وقرائتله مشغول اولورسه‌ك کوندوزدن دها کوزل اولور .

خلاصه ؛ کوندوز انسانلر ایچون امور دنیا ایله اشتغال دها زیاده وبناءً علیه ؛ کیجه ایله عبادتك افضل اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی کیجه عبادتله امرك حکمتنی بیاندن صوکره کیجه‌ده واقع اولاجق عبادتلر ایچنده افضل اولان عبادتی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبَتَّلْ اِلَيْهِ تَبْتِيلاً ﴾ بیوریيور .

[یا اکرم الرسل ! ذکر ایت ربکك آدینی وکسیل هرشیدن ، کمال توجهله ربکك جانبنه توجه ایت .]

یعنی ؛ ای نبیّ مکرم ! کرك تسبیح وتقدیس وکرك تهلیل وتعظیم وسائر اسماء حسنادن هانکی وجهله اولورسه اولسون ربکك اسمنی ذکره دوام ایت وسن هرشیدن کسیل وقطع علاقه ایت که واجب تعالی‌نك جانب معنویسنه توجه تامله توجه ایتمش اولاسك ، حتی اودرجه توجه ایت که کندی حالکه التفات ایتمك خاطریکه کلمسون .

فخررازینك بیانی وجهله ﴿ تَبَتَّلْ ﴾ ؛ **اخلاص اوزره دنیایه محبتی قالدیرمق والله‌ك رضاسنی ایستمکدر** . بوکا نظراً **معنای آیت**: [ای رسول معظم ! سن اخلاص اوزره دنیایه ودنیانك مشتملاتنه محبتی قالدیر وآنلردن قطع علاقه ایت وربکك رضاسنی ایسته] دیمکدر . رسوله امر رسولك امتنه‌دخی امر اولدیغندن امت محمدك جمله‌سی ذکر الله‌له ورضاء الٰهی‌یی ایسته‌مك والله‌ه تفویض امور ایده‌رك توکل تامله متوکل اولمقله مأمورلردر .

خلاصه ؛ ذکر الله‌له مشغول اولمق ودنیادن ودنیانك مشتملاتندن محبتی قالدیروب رضاء الٰهی‌یه توجه تامله توجه ایتمك لازم اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی ذکر الله‌له امر ودنیا محبتندن قطع علاقه ایتمك لازم اولدیغی بیاندن صوکره بو امرك سببنی بیان ایتمك اوزره ﴿ رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ لاَ اِلٰهَ اِلاَّ هُوَ فَاتَّخِذْهُ وَكِيلاً ﴾ بیوریيور .

[الله تعالی کون طوغان وکون باتان یرلرك ربیسیدر . آندن غیری تکری یوقدر . حال بویله اولونجه سن آنی وکیل اتخاذ ایت .]

يعنى ؛ اللهك اسمنى ذكرله جانب الٓهى يه توجه ايتمك البته لازمدر . ناصل لازم اولماسون ؛ او الله تعالى كونك طوغديغى وكونك ايندیكى محللرك حقيقى ربسيدر . بويله مشرق ومغرب كبى بويوك محللرك ربسى اولونجه آنلردن كوچوك اولان موجوداتك وبالخاصه انسانلرك ربسى اولاجغى اولويتله ثابتدر . بناءً عليه ؛ آنك اسمنى ذكر وآندن ماعداسندن قطع علاقه ايتمك وآنى وكيل اتخاذ ايده‌رك جمله امورينى آكا حواله ايله‌مك امر لازمدر . چونكه ؛ عالملرك ربسى اولونجه اسمنى ذكر ايتمكه وتوكل تامله متوكل اولمغه شاياندر وآندن باشقه معبود بالحق يوقدر ، آنجق معبود بالحق اودر . بناءً عليه ؛ جمله اموره آنى وكيل ايدوب هرايشكى آكا حواله ايتمك وجمله منفعتى آندن بكله‌مك عبوديتك اك بويوك وظيفه‌لرندندر .

خلاصه ؛ الله تعالى مشرق ومغربك ربسى اولديغى وآندن باشقه معبود بالحق اولمايوب آنجق معبود بالحق كنديسى اولديغى وتفويض امور ايده‌رك وكيل اتخاذ ايتمك لازم كلديكى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

* * *

واجب تعالى سورهٔ جليله‌نك اولندن بورايه كلنجه‌يه قدر قوللريله ذات الوهيتى آره‌سنده اولاجق معامله‌يى وقوللرينك وظيفهٔ عبوديتلرينى بياندن صوكره قوللرينك بربرلريله اولاجق معامله‌لرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَاصْبِرْ عَلٰى مَا يَقُولُونَ وَاهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَمِيلًا ﴾ بيوريور .

[يا اكرم الرسل ! سن صبر ايت شول شى اوزرينه كه آنلر اوشيئى سويلرلر وترك ايت آنلرى چكيل بر كناره كوزل چكيلمكله .]

يعنى ؛ اى حبيبم ! سن بنى اموريكه وكيل اتخاذ ايتدك ايسه دشمنلرك طرفندن سكا سويله‌نن سوزلر اوزرينه صبر ايت آنلره مقابله ايتمه وترك ايت آنلرى غوغاسزجه چكيل بر كناره . زيرا ؛ بنى وكيل اتخاذ ايدنجه بز آنلرك ايشنى كورمكه واصلاح اموره كافى يز ، باشقه‌سنه حاجت يوقدر .

فخر رازينك بيانى وجهله بو آيتده واجب تعالى انسانك ديكر انسانلرله اولاجق معامله‌سنى تمامها ايكى كلمه ايله بيان بيورمشدر . چونكه ؛ انسان ديكر انسانلرله يا اختلاط ايدر وياخود اختلاط ايتمز كوشهٔ انزوايه چكيلور . اكر اختلاط ايدرسه او انسانلردن كورمش اولديغى اذايه صبر ايتمك لازم اولديغنى (واصبر) قول لطيفيله بيان بيورمشدركه امثالندن كوره‌جكى اذايه هرحالده صبر لازمدر واكر اختلاط ايتمزسه غوغاسز ونزاعسز بر كوشه‌يه چكيلوب جمله‌سنى ترك ايتمك لازم اولديغنى (واهجرهم) نظم جليلى ايله بيان بيورمشدركه اختلاطى اختيار ايتمه‌ينك كوزلجه بريره چكيلمسى لازمدر .

بعض مفسرين «بو آيت، آيت قتال ايله منسوخدر» ديمشلرسه‌ده جمهور مفسرين عندنده آيت منسوخ دكلدر . زيرا ؛ بو حاللركه اختلاط وياعزلت انسانلرك دائما مبتلا اولديغى حال اولوب آنكده چاره‌سى صبرله عزلت اولديغندن بومثللو احكامده نسخ جارى اولماز .

خلاصه ؛ انسانك يا صبرله اختلاطى اختيار ايتمسى وياخود مدارات ايله برابر بر كوشه‌يه كوزلجه چكيلمسى امر لازم اولديغى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

* * *

واجب تعالى انسان ايچون ضرورى اولان ايكى حال كه بريسى اختلاط ديكرى عزلتدر . هر ايكيسنكده مساعدهٔ الٓهيه‌يه مقارن اولديغنى بياندن صوكره رسولنى مقام تسليه‌ده ﴿ وَذَرْنِى وَالْمُكَذِّبِينَ اُولِى النَّعْمَةِ وَمَهِّلْهُمْ قَلِيلًا ﴾ بيوريور .

[يا اكرم الرسل ! سنى تكذيب ايدن نعمت صاحبلريله ترك ايت بنى ، وآنلره آزيجق مهلت وير .]

يعنى ؛ اى حبيبم ! سكا طعن ايدن كافرلرك طعنلرينه محزون اولما ، سن بنى آنلرله ترك ايت وآنلردن انتقام ايشنى سن بكا حواله ايت كه سنك طرفكدن آنلردن انتقامكى آلير اصلا نقصان براقمام . بناءً عليه ؛ آنلرك اذالرينى سندن دفع ايدرم ولكن انتقامده عجله ايتمه آزيجق برزمان مهلت وير وبزم انتقاممزه انتظار ايت .

فخر رازينك بيانى وجهله بو آيتده نعمت صاحبلرى ايله مراد ؛ قريشك ثروت

ومنصب صاحبلرى داولورلردر . وآز برمدت ايله مراد ؛ حيات دنيادر . ياخود بو آيتك نزولندن بدر وقعه‌سى آره‌سنده‌كى كچن مدتدر . چونكه ؛ صناديد قريش بدر وقعه‌سنده هلاك اولمشلردر كه الله تعالى‌نك بو آيتله وعد ايتديكى انتقام دنياجه اوكون ظهور ايتمشدر. آخرتده كوره‌جكلرى عذاب ايسه بوندن صوكره‌كى آيتده بيان بيوريليور .

خلاصه ؛ جناب حقك رسولنى تكذيب ايدن زنكينلرك انتقامنى كنديسنه حواله ايتمسى وبر آزيجق مهلت ويرمسى رسوله امر بيورديغى وانسانلر ايچون دشمنلرينى اللهك انتقامنه حواله ايتمك امر اهم اولديغى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالى رسولنى تكذيب ايدن كافرلردن انتقامنى آلاجغى بياندن صوكره آخرتده واقع اولاجق عذابلرينك كيفيتنى بيان ايتمك اوزره ﴿ اِنَّ لَدَيْنَا اَنْكَالاً وَجَحِيماً * وَطَعَاماً ذَا غُصَّةٍ وَعَذَاباً اَلِيماً ﴾ بيوريبور .

[محقق بزم يانمزده آغير زنجيرلر و علوله‌نجى آتشلر وبوغازى طوتيجى طعام والم ويريجى عذاب واردر .]

يعنى ؛ يا اكرم الرسل ! سن بنى آنلرله ترك ايت . زيرا ؛ آنلردن انتقام آلمق ايچون حاضرلانمش بزم عنديمزده آنلرك دنياده احكام شرعيه‌يى ادادن حاصل اولان محنت ومشقته تحمل ايتمه‌دكلرينه مقابل آغير زنجيرلر واردر آنلره ثقلت ويرر وآنلرك دنياده مغرور اولدقلرى ثروتلرى وتلذذ ايتدكلرى نعمتلرى مقابلنده آنلر ايچون جهنم عذابى واردر وآنلرك ربا ورشوت واموال ايتام وغيرك مالنه تجاوز كبى ييدكلرى حرام مقابلنده بوغازلرينى طوتيجى وغصه ويريجى زقوم دنيلن طعام واردر كه عين عذابدر وآنلرك ذكر وفكرله مشغول اولمادقلرينه مقابل اولارق آجيديجى عذاب واردر .

فخر رازينك بيانى وجهله بو آيتده بيان اولونان درت نوع عذابك هر برلرينك درجۀ نهايته وارديغنه اشارت ايچون عذابى بيان ضمننده وارد اولان الفاظك كافه‌سى عظمته دلالت ايدن تنوينه ايله وارد اولمشدر . بو عذابك عذاب جسمانى اولديغى كبى عذاب روحانى

اولمسنده دخى بر مانع يوقدر . چونكه ؛ انسان لذت جسميه‌يه مبتلا اولارق كفرله اولونجه آخرتده نعمت كورمز . دنيا نعمتلرينى كسبه آلتده اولماديغندن تلذذه عشق و محبتى واردر ولكن باغليدر واو نعمتلره نائل اولامامسى آنك ايچون عين عذاب جهنمدر وبو نعمتلردن محروميت غصه‌سى آنك حقنده طعامدر فقط او طعام تماميله غصه‌ليدر وبو وسيله ايله نور الهينك تجليسندن حصه‌ياب اولمامسى آنك حقنده عذاب اليمدر .

*
* *

واجب تعالى كافرلرك عذابلرينك درت نوعنى بياندن صوكره اوعذابك زماننى بيان ايتمك اوزره ﴿ يَوْمَ تَرْجُفُ الْاَرْضُ وَالْجِبَالُ وَكَانَتِ الْجِبَالُ كَثِيباً مَهِيلاً ﴾ بيوريبور .

[آنلره عذاب شول كونده اولوركه او كونده يرلر وطاغلر تيترر وطاغلر آقيجى قوم ييغينى اولور .]

يعنى ؛ شو بيان اولونان درت نوع عذاب او كونده واقع اولوركه يرلر و طاغلر زلزله ايله مضطرب اولور صاللانير واو كونده طاغلر واووه‌لر جمله يرلر روزكارك صاووردينى قوم ييغينى كبى اولور . ايشته اويله شدتلى بر كونده بيان اولونان درت نوع عذاب كافرلر اوزرينه واقع اولور .

*
* *

واجب تعالى كافرلرك عذابنك نوعنى ووقتنى بياندن صوكره اهل مكه‌يى فرعونك باشنه كلن عذاب دنيويه ايله تهديد ايتمك اوزره ﴿ اِنَّا اَرْسَلْنَا اِلَيْكُمْ رَسُولاً شَاهِداً عَلَيْكُمْ كَمَا اَرْسَلْنَا اِلَى فِرْعَوْنَ رَسُولاً ﴾ بيوريبور .

[محقق اى اهل مكه ! سزى ارشاد ايچون بز سزه بر رسول معظم كوندردك . ناصل كه فرعونه رسول كوندردك ايشته سزه ده اويله‌جه كوندردك .]

﴿ فَعَصَى فِرْعَوْنُ الرَّسُولَ فَاَخَذْنَاهُ اَخْذاً وَبِيلاً ﴾

[بز رسول كوندرنجه فرعون او رسوله عصيان ايتدى . بناءً عليه ؛ بزده آنى صاغلام طوتمقله طوتدق .]

يعنى ؛ اى اهل مكه ! فرعونى ارشاد ايدوب دوغرى يوله سوق ايتمك ايچون بز ناصل كه فرعونه رسول اولارق موسى عليه السلامى كوندردك ايسه سزه ده اويله جه محمد عليه السلامى رسول اولارق كوندردك كه او رسول سزك ارتكاب ايتديككز كناهلريكزدن طولايى يوم قيامتده عليهكزه شهادت ايدر . فرعونه كوندرديكمز رسول آنى ايمانه دعوت ايدنجه فرعون اجابت ايتمه‌دى عصيان ايتدى . آنك عصيانى اوزرينه بز آنى دنياده صويه غرق ايتمكله آنلرى شدتله اخذ ايتدك . ايشته اى اهل مكه ! رسولنه ايمان ايتمه‌ين فرعونى ناصل اخذ ايتدك ايسه رسولكزه ايمان ايتمه‌ديككزدن طولايى سزى ده اخذ ايدوب اهلاك ايده‌جكمزى خاطريكزدن چيقارمايك .

وبيل ؛ **شدتلى طوتمق** معناسنه اولديغندن فرعونك دنياده عذابنك شدتنه اشارت اولونمشدر . فرعونك حضرت موسايه اذاسى و كوچوك كورمسى اهل مكه‌نك حضرت محمده اذالرينه زياده‌جه مشابهتى اولديغنه اشارت ايچون بو مقامده يالكز حضرت موسى ايله فرعون ذكر اولونمش ، امثاليله ديكر انبياء كرام ذكر اولونمامشدر .

*
* *

واجب تعالى اهل مكه‌يى فرعونله تهديد ايتدكدن صوكره قيامتك شدتيله تهديد ايتمك اوزره ﴿ فَكَيْفَ تَتَّقُونَ اِنْ كَفَرْتُمْ يَوْماً يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيباً * اَلسَّمَاءُ مُنْفَطِرٌ بِهِ كَانَ وَعْدُهُ مَفْعُولاً ﴾ بيورييور .

[اكر كفر اوزره دوام ايدر باقى قاليرسه كز نفسكزى عذابدن ناصل صاقينيرسكز شول كونده كه او كونده چوجقلر قوجه اولورلر واو كونك شدتيله كوك ياريلور ، اللهك آنلره وعدى ده يرينى بولور .]

يعنى ؛ فرعون وقومى ايمان ايتمه‌دكلرندن طولايى بز آنلرى اهلاك ايدنجه اى اهل مكه ! سز كفر اوزره باقى قالوب ايمان ايتمه‌نجه نفسكزى عذابدن ناصل وقايه ايدوب

صاقلاياجقسكز شول كونده كه او كونك شدتندن وغايت اوزون اولديغندن چوجقلر قوجه اولور واو كونك شدتندن كوك ياريلور اللهك كافرلره وعدى دخى يرينى بولور .

بو آيتدن مقصد ؛ او كونك شدتى تمثيل وتصويردر . چونكه ؛ فخر رازينك بيانى وجهله او كونك شدتندن حاصل اولان غموم وهمومك انسان اوزرينه هجوميله صاچنده وصاقالنده حاصل اولان بياضلق ، بلكه قوجه‌لقده ده سرعت ايدر . چونكه ؛ چوق غم و كدر طبيعتده اولان حرارتك سونمسنى ايجاب ايدوب حرارتك سونمسى ده معده‌يه داخل اولان غدانك هضم ايديله‌مه‌مسنه سبب اولوب بو ايسه وجودده اولان قيللرك بياضلانمسنى موجب اولور . والحاصل حزن وكدر قوجه‌لغك عجله‌سنى اقتضا ايتديكى جهتله بو آيتده شيب ؛ **او كونك شدتندن كنايه‌در** . **ياخود** او كونك شدتندن حقيقتده چوجقلر قوجه اولورلر .

*
* *

واجب تعالى كافرلرى انواع عذابى بيانله تهديد وقيامتك شدتى بياندن صوكره سوره‌نك اولندن بورايه كلنجه‌يه قدر بيان اولونان احكامى خلاصه ايتمك اوزره ﴿ اِنَّ هٰذِهٖ تَذْكِرَةٌ فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذَ اِلٰى رَبِّهٖ سَبِيلاً ﴾ بيورييور .

[شو ذكر اولونان آيتلر بويوك بر موعظه‌در . ديلكه‌ين ربنه يول طوتار .]

يعنى ؛ شو بيان اولونان آيات بينات انواع هدايات وارشاداتى جامع پك بويوك وبليغ بر موعظه‌در . بو آيتلر موعظه اولونجه ايسته‌ين كيمسه او موعظه ايله متعظ اولارق وقوع بولان نصايحدن منتصح اولمق صورتيله ربى جانبنه دوغرو بر يول طوتارق مولاسنك رضاسنه واصل اولور . چونكه ربنه دوغرو يول ؛ عبادات وطاعات ايشله‌مك و كناهدن قاچمقله اولاجغندن دوغرو يولك سبب نجات اولاجغنده شبهه يوقدر .

*
* *

واجب تعالى تهجد وسائر عبادتله امر ايدوب امره اتباع ايتمه‌ينلرى انواع عذابله تهديد ايتدكدن صوكره ذات الوهيتك علمى هر شيئه و بالخاصه كيجه عبادتنه لاحق اولديغى بيانله قوللرينى عبادته تشويق و كناهدن تنفير ايتمك اوزره ﴿ اِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ

أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنٰى مِنْ ثُلُثَىِ الَّيْلِ وَنِصْفَهُ وَثُلُثَهُ وَطَٓائِفَةٌ مِنَ الَّذٖينَ مَعَكَ وَاللّٰهُ يُقَدِّرُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ ﴾ بيوريور .

[يا اكرم الرسل ! محقق سنك ربك بيليركه سن كيجه‌نك ايكى ثلثندن آز بر زمانده ونصفنده وثلثنده تهجد ايچون قالقارسك وسنكله برابر اصحابكدن بر جماعت ده قالقار . ربك تعالى بونلرك هپسنى بيلير علمندن هيچ بر شى غائب اولماز والله تعالى كيجه وكوندوزك مقدارلرينى تقدير ايدر .] و كيجه ايله كوندوزى بر برى آرقه‌سنده يكلير واوزونلغنى وقيصه‌لغنى وبعض جزؤلرينك بعض آخرينه دخولنى وساعتلرينى ودقيقه‌لرينى تقدير ايدر وهيچ بر ثانيه‌سى علم الٰهيدن خارج اولماز وهركسك عملنى بيلديكى كبى جزاسنى ويرر .

بو آيتده عاصيلرى تهديد وعابدلرى عبادته ترغيب واردر. چونكه ؛ كيجه‌و كوندوزى تقدير ايدن البته اوزمان ايچنده وقوع بولان عبادات وطاعاتى ومعصيتى تماماً بيلير . بناءً عليه ؛ عبادك خير وشر جزاسندن هيچ بر ذره‌سى فوت اولمقسزين البته هركسك مستحق اولديغى ثوابى ويا عذابى ويرر . شو حالده كناهكارلر كناهدن واز كچملى ، زيرا ؛ الله تعالى بيلير وجزالرينى ويرر . وعابدلرده عبادته دوام ايتملى ، زيرا ؛ الله تعالى عبادتلرينك زياده‌سيله ثوابنى ويرر .

⁂

واجب تعالى قوللرينك كيجه‌نك نقدر مقدارنده تهجده قالقدقلرينى وكيجه‌نك هرجزئنه علمنك لاحق اولديغنى بياندن صوكره قوللرك كيجه‌نك اجزاسنى صايامايه‌جقلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ عَلِمَ اَنْ لَنْ تُحْصُوهُ فَتَابَ عَلَيْكُمْ ﴾ بيوريور .

[الله تعالى سزك كيجه‌نك مقدارينى صايامايه‌جغكزى بيلير. بناءً عليه ؛ الله تعالى كيجه ايله قيامى تركدن حاصل اولان قصوريكزى عفوله معامله بيوردى .]

يعنى ؛ الله تعالى سزك كيجه‌نك هرجزئنى البته تعداد ايده‌ميه‌جككزى وهرجزئنده عبادتله مشغول اولمغه طاقتكز اولماديغنى بيلير . بناءً عليه ؛ كيجه‌نك نصفنده ودها زياده

ونقصانده تهجدى تركڭزدن حاصل اولان قصوريكزى عفو ايتدى وكيجه‌نك كليسنده عبادتله مشغول اولمق كلفتنى سزدن قالديردى .

فخررازى وخازنك بيانلرينه نظراً كيجه نمازى ابتداء اسلامده واجب اولونجه اصحابدن برذات كيجه صباحه قدر نمازله مشغول اولوردى . زيرا؛ كيجه‌نك بعض جزئنده نمازى ترك ايدرسه م عجبا امر الٰهى‌يه مخالف حركتده بولونورميم ؟ قورقوسنه بناءً هيچ بر دقيقه فوت ايتمه‌مكه باشلاينجه طاقتلرى قالمامسى اوزرينه جناب حق قوللرينى تسليه واوزرلرنده بولونان ثقلتى رفع ايتمك اوزره بو آيتى انزال بيورمشدر .

⁂

واجب تعالى كيجه‌نك اكثريسنده تهجده تحمللرى اولماديغندن كيجه‌نك نصفنده‌وثلثنده تهجد كافى اولديغنى بيانله تخفيف ايتدى ايسه او تخفيفى توسيع وتفصيل ايتمك اوزره ﴿ فَاقْرَؤُا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْاٰنِ ﴾ بيوريور .

[سز قرآندن قولاى اولان مقدارى اوقويك .]

يعنى ؛ تهجد نمازينك وجوبى نسخ اولونونجه سزتهجدده ممكن اولديغنى وقولايكزه كيتديكى قدر اوقومقله اكتفا ايدككه چوق اوقومقله نفسكزى يورميه‌سكز .

فخررازينك و ابوالسعود افنديك بيانلرى وجهله بو آيتده قرائت ايله مراد ؛ تهجده مخصوص اولمايوب **مطلقا قرائت اولمق** احتمالى واردر . زيرا ؛ (ما) **الفاظ عامه‌دن** اولديغى جهتله نمازده و نمازك غيريده اولان قرائتلره شاملدر . كرچه آيتك ماقبلى ومابعدى تهجدده قرائت اولمسنى ايما ايدرسه‌ده لفظ قرآنى عموم اوزره حمل ايتمك دها موافقدر . چونكه ؛ عموم اوزره حمل اولونديغنده تهجدده تلاوته دخى شاملدر و آيتك حكمى ؛ **مطلقا قرآنى اوقومق شأننده اولانه كيجه‌نك ممكن اولديغى قدر اوقومقدر** . كه قرآن اونوتولمقدن امين اولسون وهركس قرآنك اوقومسنى درس اتخاذ ايتسون . آنجق بركونده نه‌مقدار اوقومقده اختلاف اولونمشدر. بعضيلر «يوميه يوز آيت» وبعضيلر « اللى آيت » وبعضيلر « قصه سوره‌لردن برينى اوقومق كافيدر » ديمشلرسه‌ده

لفظ آيتدن مستفاد اولديغى جهتله تلاوت قرآن قصديله يوميه ولو بر آيت اوقومش اولسه بو امره امتثال ايتمش اولور. چونكه؛ آيتده ﴿ تَيَسَّرَ ﴾ تعبيرى **غايت سهولة** دلالت ايتديكى كبى قرآن اوقوياجقلردن من كل الوجوه كوجلكى قالديرمغه اشارتدر. بناءً عليه ؛ قرآن اوقومغى كنديته درس اتخاذايدن كيمسه دوام اوزره اوقورسه ولو آز اوقومش اولسون قرآن اوقومق نقطه‌سندن اوزرينه ترتب ايدن وظيفه‌سنى ادا ايتمش اولور .

خلاصه ؛ كرك نمازده وكرك نمازك خارجنده ممكن اولديغى قدر قرآن اوقومق لازم اولديغى وقرآن اوقومغى درس اتخاذ ايده‌رك ولو آز بر مقدار اولسون اوقوديغنده اوزرينه ترتب ايدن وظيفه‌سنى ايفا ايتمش اولاجغى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

⁂

واجب تعالى تهجد نمازينك وجوبنى قوللرينه قولايلق اولسون ايچون نسخ ايتديكنى بياندن صوكره نسخك حكمتنى بيان ايتمك اوزره ﴿ عَلِمَ اَنْ سَيَكُونُ مِنْكُمْ مَرْضٰى وَاٰخَرُونَ يَضْرِبُونَ فِى الْاَرْضِ يَبْتَغُونَ مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ وَاٰخَرُونَ يُقَاتِلُونَ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ ﴾ بيوريور .

[البته الله تعالى بيلدى كه سزده خسته‌لر اولور وآخر بر طائفه اولوركه آنلر اللهك فضلندن رزقلرينى آرامق ايچون يريوزنده سير وسفر ايدرلر وآخر بر جماعت‌ده اولوركه الله يولنده اعداء دينله محاربه ايدرلر .]

يعنى ؛ الله تعالى سزك اوزريكزدن تهجد نمازينك وجوبنى نسخ ايتمكله قالديردى . زيرا ؛ الله تعالى بيليركه البته سزده خسته‌لر اولور . خسته ايسه وجودينه عارض اولان ضعف سببيله تهجده طاقتى اولماديغندن الله تعالى آنلردن تهجد نمازينك وجوبنى قالديردى وسزدن آخر بر طائفه دها اولوركه آنلر فضل الٰهيدن رزقلرينى طلب ايدر اولدقلرى حالده يريوزنده مسافرت ايدرلر . مسافرت ايسه مشقتدن خالى اولميه‌جغى جهتله الله تعالى خسته‌لر كبى آنلردن دخى تهجد نمازينك وجوبنى قالديردى . چونكه ؛ تجارت ايچون

كوندوزلرده اعمال شاقه ايله يورولدقلرندن كيجه ايله استراحته احتياجلرى ضروريدر . بناءً عليه ؛ اكر كيجه ايله‌ده تهجد نمازيله مكلف اولمش اولسه‌لر تحملك فوقنده بر تكليف اولاجغى جهتله جناب حق تهجدك وجوبنى قالديرمقله كسب رزقله مشغول اولانلره احسان بيورمشدر وسزدن بر جماعت دخى واردركه اعلاء كلمة الله ايچون فى سبيل الله اعداء دينله مقاتله ومحاربه ايدرلر، محاربه‌نك مشقتى ايسه ظاهردر. بناءً عليه؛ جناب حق آنلردن دخى تهجدك وجوبنى قالديردى ويالكز پيغمبريمز صلى الله تعالى عليه وسلم افنديمز اوزرينه تهجد نمازى فرض اولارق قالدى وشو بيان اولونان مشقتلره بناءً امتدن وجوب عفو اولونمشدر .

فخررازينك بيانى وجهله واجب تعالى بو آيتده حلالندن رزقنى كسب ايچون مسافرت ايدوب چاليشانله اعداء دينله مجاهده ايدن غزات مسلمينى حكمده مساوى قيلمشدر. زيرا؛ حلالندن تجارتله اشتغال افضل عبادت اولديغى ديكر نصوصله دخى ثابتدر. ابن مسعود حضرتلرينك كلامى‌ده بونى تأييد ايدر . شويله كه ابن مسعود حضرتلرى «بر كيمسه اسلام شهرلرندن برشهره بر رزق جابيله زحمتنه تحمل ايدر اولديغى حالده كيدوب ثوابنى قصد ايده‌رك او كونك رايجيله صاتارسه عندالله او كيمسه شهدادن معدود اولور» بيورمش وبو سوزى سويله‌دكدن صوكره ابن مسعود حضرتلرى سوزينى تأييد ايتمك اوزره بو آيتى اوقومشدر . بو آيت تجارت ايچون مسافرته شامل اولديغى كبى تحصيل علم وصلهٔ رحم وسائر مباح اولارق مسافرتك جمله‌سنه‌ده شاملدر. چونكه؛ لفظك عمومى مساعد اولديغى كبى تكليفى تخفيفك اسبابندن اولان مشقت‌ده مسافرتك هر نوعنده موجوددر بناءً عليه؛ مصلحت مشروعه‌دن دولايى مسافرتك كافه‌سى بو آيتده داخلدر .

خلاصه ؛ انسانلرك هر صنفى كوندوزلرى بر نوع مشقته مبتلا اولدقلرينى واجب تعالى بيلديكى ايچون كيجه ايله استراحتلرى تأمين اولونمق اوزره تهجدك واجب اولمسنى قوللرندن قالديرديغى ونافله اولارق تهجد نمازى قيلمق مشروع اولديغى ووجوبك قالديرلمسنه سبب انسانلره عارض اولان مشقت اولديغى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

⁂

واجب تعالى اكثر انسانلر اوزرينه اداسى مشكل اولمسنه بناءً تهجد نمازينك وجوبنى

رفع ايتديكنی بياندن صوكره وجوبی نسخ اولونمش ايسه‌ده نافله اولارق اداسی مشروع اولديغنی بيان ايتمك اوزره ﴿ فَاقْرَؤُا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَاَقْرِضُوا اللّٰهَ قَرْضاً حَسَناً ﴾ بيورييور .

[قرآندن ميسر اولديغی قدر اوقويك وفرض اولان بش وقت نمازی وقتنده ادا ايدك ومالكزك زكاتنی ويرك واللهك رضاسی ايچون اودونج ويرمكله كوزل ويرك .]

يعنی ؛ تهجد نمازينك وجوبی اوزريكزدن قالديرلدی ايسه نافله اولارق تهجد نمازينه قيامله قرآندن سزه اوقومسی ميسر اولديغی مقداری اوقومقله تهجدی ادا ايدك كه بوس بوتون ترك اولونمش اولماسون واوزريكزه واجب اولان بش وقت نمازی ربكزك راضی اولاجغی وجه اوزره ادا ايدك كه ايمانله كفر آره‌سنی تفريق ايدن نمازده تكاسل اولونماسون ونفسكزی بخلدن واموالكزی كير وپاسدن خلاص ايتمك ونفسكزی ممدوح اولان سخايه آليشديرمق وفقرانك حقنی يرينه يرلشديرمك ايچون اوزريكزه واجب اولان زكاتی ويرك كه فقرانك حقی قالماسون ونافله اولارق اللهك رضاسی ايچون محتاج اولانلره اودونج ويرك .

بو آيتده « الله تعالی‌يه قرض حسن اولارق ويرك » ديمك « اللهك راضی اولديغی مسجدلره ، مدرسه‌لره ، مسافرخانه‌لره وفقرا وضعفايه ومصالح مؤمنيندن سائر خيرات ومبراته و بالخاصه عساكر اسلاميه‌يی تجهيز خصوصلرينه مالكزدن بر مقدارينی صرف ايدك » ديمكدر . چونكه ؛ قرضك معناسی ؛ **اودونج ويرمك** اولوب بو ايسه الله تعالی حقنده جاری اولاميه‌جغندن الله رضاسی ايچون ويريلنه اللهه قرض اطلاق اولونمشدر . زيرا ؛ الله تعالی‌نك رضاسی ايچون وجوه برّه صرف اولونان مال ضايع اولمايوب الله تعالی عندنده محفوظ اولديغی ايچون اللهه قرض دينمشدر كه بر كيمسه‌نك آخرينه اودونج ويرديكی مال ضايع اولمايوب محفوظ قالديغی كبی بوده محفوظ ديمكدر .

*
* *

واجب تعالی زكات وقرض حسن ايله امر ايتدكدن صوكره بومثللو صرفياتك بوشه

كيتمه‌يوب مقابلنده اجر ومثوباته نائل اولاجقلرينی بيان ايتمك اوزره ﴿ وَمَا تُقَدِّمُوا لِاَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللّٰهِ هُوَ خَيْراً وَاَعْظَمَ اَجْراً ﴾ بيورييور .

[خير اولارق نفسكز ايچون هرنه‌شی كوندرديكز ايسه اوشی عندالله محفوظ اولارق دها خيرلی واجرينی وثوابنی دها بويوك بولورسكز .]

يعنی ؛ اجلكزدن اول كرك مال وكرك بدن جهتندن رضاء الٰهی‌يه موافق اولارق هرنه عبادت ايدر وصدقه كوندررسه‌كز او شيئی الله تعالی عندنده دنياده آليقويديغكزدن دها خيرلی وثوابنی دها بويوك اولارق بولورسكز .

*
* *

واجب تعالی نماز ، زكات وقرض حسن كبی عباداتله امر ايدوب وبونلر بوشه كيتمه‌يوب هر برينك اجرينی زياده‌سيله بولاجقلرينی بياندن صوكره قوللرك هر حالده قصوردن خالی اولمايوب استغفاره محتاج اولدقلرينی بيان واستغفارله امر ايتمك اوزره ﴿ وَاسْتَغْفِرُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴾ بيورييور .

[الله تعالی‌يه استغفار ايدك . زيرا ؛ الله تعالی اسيركه‌يجی ويارلغايجی‌در .]

يعنی ؛ انواع عباداتكزده واقع اولان قصورلريكزدن وسائر كناهلريكزدن طولايی الله تعالی‌يه استغفار ايده‌رك مغفرت ايسته‌يك . زيرا ؛ الله تعالی مغفرت طلب ايدن قوللرينك كناهلرينی ستر ايتمكله مغفرت ايديجی ودركاه الوهيتنه ندامتله رجوع ايدن قوللرينه مرحمت بيوريجی‌در . بناءً عليه ؛ دورمايك استغفار ايدك .

استغفار ؛ كناهلری محوه ورزقی جلبه واولاد وانسالك چوغالماسنه سبب اولمق كبی بر چوق منافعی جالب اولديغی ايچون واجب تعالی سوره‌نك آخرنده قوللرينه استغفارله امر ايتمش واستغفاره ترغيب ايچون كنديسنك **غفور** و**رحيم** اولديغنی بيان بيورمشدر .



سورهٔ مُدَّثِّرْ

مکهٔ مکرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر . اللی آلتی آیتی جامعدر .

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ يَا اَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ * قُمْ فَاَنْذِرْ ﴾

[ای لباسنه بورونمش اولان نبیّ ذیشان ! قالق یتاغکدن کمال اهمیتله قوللریمی عذابله قورقوت]

یعنی ؛ ای وحیك دهشتیله کندینه اوشومك عارض اولمسنه بناءً لباسنی اوزرینه بورونوجی رسول مکرم ! یتاغکدن قالق ایمان ایتمه‌دکاری صورتده اوزرلرینه نازل اولاجق عذابله سن قوللریمی قورقوت وایمانه دعوت ایت . زیرا ؛ انسانلر شرك وسائر کناهلرله مشغول اولدقلرندن واقع اولاجق عذابی بیانله آنلری قورقوتمق سنك اوزریکه واجب اولمشدر . بناءً علیه ؛ راحتی ترك ایده‌رك آنلری انصاف وایمانه دعوتك زمانی کلمشدر . چونکه ؛ ابناء جنسك مادی ومعنوی احتیاجلرینی دفع ایتمك کمالات انسانیه‌دن اولدیغی کبی انواع محرومیتی موجب اولان ضلالتدن آنلری هدایته ایصال ایتمك دخی امر اهمدر .

فخررازی و خازنك وابوالسعود افندینك بیانلری وجهله بو آیتك سبب نزولی شویله‌در: حضرت پیغمبر علیه الصلاة والسلام افندیمز مکه‌نك یقیننده بولونان (جبل حرا)یی کندینه معبد خانه اتخاذ ایتدیکی زمانده جبریل امین سما طرفندن بر کرسی اوزرنده « یا محمد ! » دییه‌رك کلنجه شمدی‌یه قدر کورمه‌دیکی وانسیت ایتمه‌دیکی بر خارق العاده‌یی کورمسی اوزرینه ذات نبویلرینه بر قورقو عارض اولمشدر . چونکه ؛ انسانك اولدن الفت ایتمه‌دیکی بر غریبه‌یی بغتةً کوردیکنده اندیشه ایتمسی لوازمات بشریه‌سندندر. بناءً علیه؛ جبریل امینی سماده کورونجه رسول اللهه عارض اولان قورقو اوزرینه حضرت خدیجه‌نك خانه‌سنی تشریفله برده‌سنی بورونمش اولدیغی بر زمانده جبریل امین (یاایها المدثر) نظمیله

کلمشدر. قورقمق انسانلر ایچون جبلی بر حال اولدیغندن رسول اللهه عارض اولان شو قورقو مانع کمال دکلدر .

رسول ونبی لفظلریله خطاب اولونمیه‌رق مدثر نظمیله خطاب لطیفه طرزنده‌در . چونکه عربلرك عادتلری ؛ بر کیمسه‌یه لطیفه ایده‌جكلرنده او کیمسه‌نك اوزمانده مشتمل اولدیغی حالانه دلالت ایدن الفاظ وکلمه ایله تعبیر ایتمك وآنکله چاغیرمقدر . بناءً علیه ؛ جبریل امین رسول اللهك برده‌سنی بورونمش اولدیغی حالده کلدیکندن جناب حق علی طریق الملاطفه (یاایها المدثر) ایله خطاب اولونمسنی امر ایتمش وبومنوال اوزره خطاب اولونمشدر .

بو آیتده دثار ایله مرادك نبوت وکمالات اولمسی احتمالی واردر . چونکه لباس ظاهری؛ انسانك ظاهرینی تزیین ایتدیکی کبی نبوت وکمالات انسانیه‌ده انسانك باطننی تزیین ایتدیکندن تشبیه طریقیله نبوتده دثار ایله تعبیر اولونمشدر . بوکا نظراً معنای آیت : [ای لباسه بکزه‌ین نبوتی وکمالات انسانیه‌یی بورونمش اولان نبیّ ذیشان ! سکا خطاب ایدرم که قالق قوللریمی انذار ایت] دیمکدر .

*
* *

واجب تعالی رسولنه قوللرینه انذارله امر ایدنجه رسول الله طرفندن « نه ایله انذار ایده‌یم ؟» دییه‌رك واقع اولان سؤاله جواب اولارق ﴿ وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ ﴾ بیوریور.

[سن ربکه تکبیر ایت و قوللریمی تکبیره دعوتله انذار ایت .]

یعنی ؛ ای نبیّ ذیشان ! سنی تربیهٔ حقیقیه ایله تربیه ایدوب کمالاته ایصال ایدن ربکی بویوکلکنی قلبکله اعتقاد ایتدیکك کبی لسانکله دخی تکبیر ایت . زیرا لسان ؛ قلبك ترجمانیدر . بناءً علیه اکثر علما عندنده ایمان؛ **قلبله تصدیق ولسانله اقرارده عبارتدر .**

فخر رازینك بیانی وجهله بو آیت نازل اولونجه رسول الله آیاغه قالقارق تکبیر آلیر وخدیجه رضی الله عنهاده رسول اللهه اتباع ایده‌رك تکبیر آلیر وبو حادثه‌نك وحی اولدیغنی بیلدیکندن فرحناك اولور . ایشته حضرت خدیجه‌نك شو اتباعی و فرحی اسلامده جمله‌دن مقدم اولدیغنه دلالت ایدر . کرچه هنوز رسول اللهدن ایمانه دعوت واقع اولمامش ایسه‌ده درحال وحیی بیله‌رك رسول اللهه اتباعی قوی بر ایماندر .

واجب تعالی نك هر شیدن اول تکبیر ایله امر ایتمسی ؛ ذات الوهیتك نقائصدن تنزیهنی وبو بولکنی اعتقادك ومعرفت الٓهیه یه دعوتك جمیع تکالیفدن مقدم اولدیغنه تنبیه ایچوندر. بناءً علیه انسان اوزرینه هر شیدن اول واجب اولان ؛ **معرفت الٓهیه در**. ایکنجی درجه ده واجب اولان ؛ **نقائصدن تنزیهدر** . زمان سعادتده مکه ده بولونان انسانلر اللهی بیلیورلر ولکن جناب حقی نقائصدن تنزیه ایده رك لایقیله تعظیم بیلمه دکلرندن شرك ایتدکلری جهتله واجب تعالی هر شیدن اول تکبیر وتنزیه ایله امر ایتمشدر . چونکه او زمانده مقصود اولان ؛ نقائصدن تنزیهی آنلره تبلیغ ایتمکدی . بناءً علیه ؛ هر شیدن اول تکبیر ایله امر کلمشدر .

*
* *

واجب تعالی قوهٔ نظریه دن عبارت اولان اعتقادیاتی اکمال ایتمکله امر ایتدکدن صوکره قوهٔ عملیه دن عبارت اولان فروع اعمال ایله ده امر ایتمك اوزره ﴿ وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ * وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ ﴾ بیوریور .

[ای نبی ذیشان ! البسه کی نجاستدن وسائر طبیعتك سومیه جکی شیلردن پاك طوت وعذابی موجب اولان کناهلرك کافه سنی ترك ایت .]

یعنی ؛ ای رسول معظم ! سن ربکه تکبیر آلوب تعظیم ایتدکدن صوکره عبادته باشلایاجغکده اباسکی نجاستدن تمیزله . زیرا ؛ عبادت حالنده طهارت اوزره بولونمق واجب اولدیغی کبی عبادتك غیری زمانلرده دخی تمیزلك طبیعت بشرك سوه جکی شیلردندر وانسانك معذب اولمسنی ایجاب ایدن بالعموم کناهلری دخی ترکه دوام ایت . چونکه ؛ کناهلر رضاء الٓهی یه مخالف اولدیغندن قهر الٓهی یی موجبدر . بناءً علیه ؛ هر عاقلك هر زمان ایچون کناهلری ترکله نفسنی عذابدن محافظه ایتمسی لازمدر . ایشته شو آیت ؛ مکارم اخلاقك جمله سنی جامعدر . چونکه ؛ طبع بشرك سوه جکی طهارتله امر ایتدیکی کبی هر فنالغی ترك ایتمکله دخی امر ایدییور .

فخر رازینك وابو السعود افندینك بیانلری وجهله رسول اللهك مذموم اولان عادات جاهلیه دن ترکله اولاً امر اولوندیغی شی ؛ **نجاستدن طهارت و کناهلری ترك ایتمکدر** .

چونکه ؛ مشرکلر هیچ برزمان نجاستدن وسائر طبیعت بشریه یه مخالف اولان شیلردن چکینمزلردی . بو ایسه فطرت بشره مخالف اولدیغندن خلاق عالم اولان واجب الوجود طبع بشره ملایم وعقل سلیمه موافق اولان طهارتله امر ایتمشدر . لباسی تطهیر ایتمکله امری ؛ اخلاق ذمیمه نك کلیسنی ترك ایتمکله امری مستلزمدر . چونکه ؛ عاریت اولان البسه یی تطهیر ایتمك لازم اولونجه هر زمان انسانك کندیسندن آیرلمایان نفسنی اخلاق ذمیمه دن تطهیر ایتمسی لازم اولاجغی اولویتله ثابتدر . **یاخود** «لباسکی تطهیر ایت» دیمك « قیصه کسك وقیصه کیین » دیمکدر. چونکه ؛ البسه یی اوزون کیمك عادت جاهلیه دندر واوزون لباس ایسه نجاسته بولاشمقدن خالی اولمادیغی جهتله نجاستدن صاقینمق مشکل اولدیغی کبی کبر وتفاخر کبی نجاست باطنیه یه دخی سبب اولور . شو آیتدن هانکی معنا مراد اولونورسه اولونسون دین اسلامك نظافت اوزره بنا قیلندیغنه و دیانت اسلامیه ده نظافته دقت لازم اولدیغنه و فروع اعمال ایچندن اول باول طهارت امر اولونمسی دخی طهارتك هر شیدن اول لزومنه دلیل کافیدر . بناءً علیه ؛ هر مؤمنك طهارته دوامی دیانت نقطه سندن الزمدر . حتی اوك قابلرینی ییقایوب تمیز بولوندیرمق و حولیسنی سوپوروب لطیف طوتمق زنکینلکی جالبدر . زیرا دینمزك اقتضاسی ؛ نظافتی آمردر واساساً الله تعالی ده نظیفدر نظافتی سور .

﴿ والرجز ﴾ رجزك اصل معناسی ؛ **عذاب وعذابه سبب اولان هر کناه** اولدیغندن « عذابه مؤدی اولان معصیتك کلیسنی ترکه دوام ایت » دیمکدر . چونکه ؛ رسول الله کناه ایشلمه دیکندن « کناهی ترك ایت » دیمك « کناهك ترکنه دوام ایت » دیمکدر .

*
* *

واجب تعالی قوللرینك حقله اولاجق معامله سنی بیاندن صوکره خلقله اولاجق معامله سنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَلَا تَمْنُنْ تَسْتَكْثِرُ ﴾ بیوریور .

[بر کیمسه یه بر شی مقابلنده دها چوغنی بکلر اولدیغك حالده ویرمه .]

یعنی ؛ مقابلنده برچوق قارشولق بکلر اولدیغك حالده بر کیسه یه هدیه ایتمه وویردیکك بر شی قارشولغنده دها زیاده سنی امید ایده رك ویرمه .

فخر رازینك و ابوالسعود افندینك بیانلری وجهله بو آیتده نهی ؛ تنزیه ایچوندر. چونكه؛ چوق عوض آلمق نیتیله رسول اللهه هدیه کتیرنلره رسول الله آنلرك کتیردکلری هدیه‌لری مقابلنده امیدلرینه موافق و بلکه دها چوق ویررلرومنع ده ایتمزلردی . ایشته رسول اللهك فعلی مسئله‌نك اصل جوازینه یعنی آز هدیه مقابلنده چوق عوض بکله‌مه‌نك جوازینه دلالت ایدر ، فقط بو جوازامت حقنده‌در . اما رسول الله حقنده نهی ؛ تحریمیدر. چونكه ؛ آز ویروب چوق کوزله‌مك حرص وطمع ودنیایه رغبت نتیجه‌سی اولدیغندن منصب نبوته لایق دکلدر، بلکه منصب نبوته لایق اولان ؛ ویرمك مقابلنده برشی بکله‌مه‌مك وهرایشی اللهك رضاسی ایچون اولمقدر .

یاخود معنای آیت : [سن عبادتکی چوق صایارق اللهه قارشی عبادتکی تعداد ایتمه] دیمکدر . چونكه ؛ عبادتك فائده‌سی قوله عائد اولدیغندن ذاتنه عائد اولان برشیئی اللهه قارشی صایمقده معنا یوقدر .

یاخود معنای آیت : [امتکه تبلیغی چوق کوره‌رك امتکه قارشی تبلیغکی تعداد ایتمه . زیرا تبلیغ ؛ سنك ایچون طرف الٰهیدن بر وظیفهٔ مودوعه‌در . انسان ایچون کندینه مودوع اولان وظیفه‌یی ادا ایتمکده او وظیفه‌یی ادا ایتدیکنی بیان ایده‌رك صایمق لایق دکل] دیمکدر .

خلاصه ؛ عبد ایچون اولاً لازم اولان واجب تعالینك وجودینی بیلوب نقائصدن تنزیهله تعظیم وتکبیر ایتمك وثانیاً ظاهر وباطننی نجاستدن تطهیر ایده‌رك کمال طهارت اوزره بولونمق لازم اولدیغی کبی جمله کناهلری ترك ایتمك وظائف دینیه‌دن بولوندیغی بو آیتلردن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی بیان اولونان تکالیفده لازم کلن مشقته صبر ایتمك اهم اولدیغنی بیان ایتمك اوزره

﴿ وَلِرَبِّكَ فَاصْبِرْ ﴾ بیوریور .

[آنجق ربك تعالینك رضاسی ایچون سن صبر ایت .]

یعنی ؛ ای نبی ذیشان ! شو بیان اولونان عبادت وطاعتدن حاصل اولان مشقتلره صبره دوام ایت ومشرکلرك اذالرینه تلاش ایتمه . زیرا ؛ صبرك عاقبتی سلامتدر .

فخر رازینك بیانی وجهله سوره‌نك بدایه‌سندن بورایه کلنجه‌یه قدر بیان اولونان تکبیر وتطهیر و کناهلری ترك جمله‌سی کلفتی موجب اولدیغی جهتله مشقتدن خالی اولامیه‌جغندن صبره محتاج اولدیغی وصبرده آنجق رضاء باری ایچون اولمق لازم کلدیکی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی رسولنه لایق ومنصب نبوته مناسب بعض اوامرینی بیان وبونلری امتنه تبلیغ وانذارینی امر ایتدکدن صوکره بو امرلره اطاعت ایتمه‌ین عاصیلرك جزالرینی بیان ضمننده

﴿ فَاِذَا نُقِرَ فِي النَّاقُورِ * فَذٰلِكَ يَوْمَئِذٍ يَوْمٌ عَسِيرٌ * عَلَى الْكَافِرِينَ غَيْرُ يَسِيرٍ ﴾ بیوریور .

[اسرافیل طرفندن صوره اوفورولدیکی زمان کافرلر اوزرینه حال مشکل اولور . زیرا ؛ او کون غایت کوچ ومشکل بر کوندرکه کافرلر اوزرینه قولای دکلدر .]

فخر رازینك بیانی وجهله ناقور ؛ صوردر وبو مقامده **اسرافیلك صوره ایکنجی اوفوره‌مه‌سی** مراددر . چونكه؛ صوره برنجی اوفورولمقده مؤمن، کافرهپسی بردن وفات ایده‌جکلری ایچون کافرلره مخصوص بر کوجلك یوقدر . آنجق کافرلره مخصوص کوجلك ایکنجیده‌در . بو آیت ؛ صبرله امرك دلیلیدر . زیرا ؛ قیامتك وقوعی کرك تکالیفدن حاصل اولاجق مشقته وکرك دشمندن واقع اولاجق اذایه صبر ایتمکی ایجاب ایدر. بوکا نظراً **آیتك معناسی** : [یا اکرم الرسل ! مشرکلردن واقع اولان اذالره صبر ایت ، انتقام آلمغه سرعت ایتمه. زیرا ؛ آنلرك اوکنده برمشکل کون واردرکه او کون اسرافیلك صوره اوفوردیکی کوندر . ایشته او کونده آنلر سکایاپدقلری اذالرینك جزالرینی کوره‌جکلردر. بناءً علیه ؛ انتقامك زمانی اوزمان اولدیغی ایچون عجله لازم دکلدر . چونكه ؛ او کونده کافرلر دنیاده‌کی سرکشلکلرینك جزاسنی کوره‌جکلرندن غایت مشکلاته تصادف ایده‌جکلردر] دیمکدر .

واجب تعالی اوکونده کافرلرك کوره‌جکلری مشکلاتی وکندیلرندن اخذ انتقام اولوناجغنی بیانله رسولنی صبره تشویق بیوردیغی کبی کافرلر ایچون اصلا قولایلق اولمادیغنی شدتله بیان بیورمش واو کونده کوجلك آنجق کافرلره اولوب اهل ایمانه قولایلق اولاجغنه اشارت ایچون (علی الکافرین) لفظی (غیر یسیر) اوزرینه تقدیم اولونمشدر. چونکه دعوت الهیه‌یه اجابت ایدنلرك ایشلرینی تسهیل ایدوب اجابت ایتمه‌ینلرك ایشلرینی کوجلشدیرمکله ایکی فرقه‌نك آره‌سنی تفریق ایتمك ؛ عدالت الهیه اقتضاسندندر وعقله ملایم اولان ده بودر . بناءً علیه ؛ عموم انسانلر اوزرینه اوکون مشکل بر کون اولدیغی حالده کافرلر اوزرینه هرکسدن زیاده مشکل اولدیغی تصریح بیورمشدر .

*
* *

واجب تعالی بالعموم کافرلر اوزرینه یوم قیامتك مشکل اولدیغی بیاندن صوکره کافرلردن بالخاصه رسول‌الله‌ه چوق اذا ایدن کافرلری تهدید ایتمك اوزره ﴿ذَرْنِي وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيداً * وَجَعَلْتُ لَهُ مَالاً مَمْدُوداً * وَبَنِينَ شُهُوداً * وَمَهَّدْتُ لَهُ تَمْهِيداً﴾ بیوریور .

[ای حبیبم ! ترك ایت بنی یالکز اولدیغم حالده اول کیمسه ایله برابر که بن آنك جزاسنی ویره‌یم . زیرا ؛ بن آندن اخذ انتقامه کافی‌یم باشقه کیمسه‌نك اشتراکنه احتیاج یوقدر وبن آکا توکنمز وآرقه‌سی کسیلمز چوق مال ویردم . بناءً علیه؛ زراعت وتجارت کبی اسبابلرله مالی کون بکون چوغالمقده‌در وکندیسیله برابر دائما مکه‌ده حاضر بولونور اوغلانلر ویردم . زیرا؛ ثروتلری سایه‌سنده طشره‌یه کیتمکه احتیاجلری اولمادیغی کبی خدمتجیلری چوق اولدیغندن یقین یرده اولان ایشلرینی کورمکه بیله کیتمزلر . بناءً علیه ؛ دائما کندیسیله برابر مجلسلرده بولونورلر ، پدرلرندن آیرلمازلر وآنلر ایچون بن امور دنیادن اکا هرشیئی دوشه‌دم وبول ویردم ورزقنی کنیش واعتبارینی یوکسك قیلدم .] حتی بالجمله قبائل عرب حالنه غبطه ایدرلردی . چونکه ؛ مالی حسابه کیرمز برحاله کلمشدی .

یاخود معنای آیت : [براق بنی حبیبم ! شول کیمسه ایله که بن آنی یالکز اولدیغم حالده خلق ایتدم . خلقتنده کیمسه اشتراك ایتمه‌دی . کناهنك جزاسنی ویرمك و اخذ انتقام ایتمکده دخی کیمسه اشتراك ایده‌مز . زیرا ؛ بنم قدرتم کافیدر] دیمکدر .

فخر رازینك بیانی وجهله مال ممدود ایله مراد ؛ بر یری آرقه‌سنده کلوب دوران و دوام اوزره تجارت وزراعتك و حیواناتك یاورولامسیله چوغالوب بر چوق یرلر احاطه ایدن مالدر که (ولید بن مغیره) نك مالی طائفله مکه آره‌سنده دوه ، قیون ، قیصراق ، باغ ، باغچه، آغاجلر ونهرلر اولمق اوزره طولو اولدیغی ابن عباس حضرتلرندن مرویدر. (وبنین شهوداً) ایله مراد ؛ کندیسیله مکه‌ده مجلسلرده حاضر بولونور ولاقردی سوزه قاریشیر طقوز ویا اون اوغلو اولدیغی وبونلردن اوچنك که (خالد) (عماره) و(هشام)ك اسلام اولدقلری مرویدر. (تمهیداً) ایله مراد ؛ جاه ومنصب وقومی ایچنده ریاستی ویرمکله نعمتی اتمام واکمال ایتمکدر.

*
* *

واجب تعالی بوکافرك چوق نعمت صاحبی اولدیغی بیاندن صوکره او نعمتلره قناعت ایتمه‌دیکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ثُمَّ يَطْمَعُ أَنْ أَزِيدَ * كَلَّا إِنَّهُ كَانَ لِآيَاتِنَا عَنِيداً﴾ بیوریور .

[بوندن صوکره تعجب اولونور او کافرك حالنه که ویردیکم نعمتلرك جمله‌سنه قناعت ایتمیه‌رك ویریلان نعمتلردن دها زیاده ویرمکلکمی امید ایدر ودها چوق اولمسنه طمع ایدر . حالبوکه آنك امیدی وطمعی بوشه‌در، حال وشان آنك امیدی کبی دکلدر. زیرا؛ او کافر بزم وحدانیتمزه وقدرتمزه وآخرته دلالت ایدن آیتلریمزی انکار ایله‌دی وویردیکمز نعمتلرك شکرینی ادا ایتمیه‌رك کفران نعمت ایتدی .] بناءً علیه ؛ بوکافرك امید ایتدیکی زیاده‌یی ویرمم . زیرا کفران نعمت ؛ مانع نعمتدر ، یوقسه جالب نعمت دکلدر .

فخررازی وخازنك وابوالسعود افندینك بیانلری وجهله بو آیتلر مکه اهالیسندن (ولید بن مغیره) حقنده نازل اولمشدر . چونکه ؛ (ولید) بوتون اوقاتی رسول‌الله

صلى الله تعالى عليه وسلم افنديمز حضرتلرينه اذا ايتمكه حصر ايتمش وامر نبوتده بركره اولسون حقى قبول ايتمه‌مش ودائما رسول اللهه اذابى ونبوتى انكارى كنديسنه عادت ايدنمش وبو مذموم حاللرينه افتخار ايدر بركافر عنود اولديغندن بوندن اول ذكر اولونان كافرلر ايچنده داخل اولديغى حالده آنكله اكتفا اولونميه‌رق كوتولكده شانسنه اهتمام ايچون آيريجه احوالى بيان اولونمشدر. چونكه؛ (وليد) عرب ايچنده امثالى كورولمه‌دك ثروتى اولديغندن جمله عرب قومى آنى سورلر وكنديسنه حرمت ايدرلردى. اكر ايمان ايتمش اولسه ايدى آكا اتباع ايده‌رك برچوق كيمسه‌لر ايمان ايدرلردى. حتى عرب قومى (وليد) ى چوق سودكلرندن (ريحانهٔ قريش) ديرلردى. چونكه عربلرك عادتلرى؛ **چوق سودكلرى شيئه ريحانه** ديرلردى. زيرا ريحان؛ **رايحهٔ طيبه صاحبى اولان بر اوتك اسميدر.** او اوتك خاصه‌سى؛ انسانك قلبنه سرور ويرمكدر. فخر عالم افنديمزك چوجق حقنده (انه لمن ريحان الله) قول لطيفى‌ده بونى تأييد ايدر. يعنى «هركسك چوجغى كنديسنه ريحان الٓهيدندر» ديمك اولور.

بو آيتلرك نزولندن صوكره وليدك حالى كوندن كونه تدنى ايتديكى وحتى وفاتنده افقر فقرادن اولديغى مرويدر وبو تدنى‌ده اوزاق برشى دكل بلكه هر زمان هر يرده كوريلن شيلردندر. چونكه شكرى ادا اولونمايان نعمت؛ دائما زواله معروض ومحكومدر.

*
* *

واجب تعالى وليدك احوال مذمومه‌سندن بعضلرينى بياندن صوكره او احوالك جزاسنى بيان ايتمك اوزره ﴿ سَأُرْهِقُهُ صَعُوداً ﴾ بيوريور.

[بن او كافره مشقتلى وغايت كوچ عذابى تكليف ايدرم.] وياخود [بن آكا جهنمده يتمش سنه‌ده اينيلور ويتمش سنه‌ده چيقيلور آتشدن بر طاغه اينوب چيقمسنى تكليف ودائما بومنوال اوزره عذاب ايدرم.]

فخر رازينك وابوالسعود افنديك بيانلرى وجهله (صعوداً)نك معناى اصليسى؛ **چيقمسى غايت مشكل بوقوشه بر طاغ** ايسه‌ده **شدتلى عذاب** معناسنه‌ده اولابيلير. بو آيتى تفسير مقامنده رسول الله ﴿ الصعود جبل من نار يصعد فيه سبعين خريفاً ثم يهوى كذلك

فيه ابداً ﴾ بيورمشدر. يعنى «صعود؛ جهنمده آتشدن يوكسك بر طاغدر. اهل جهنم اوطاغه يتمش سنه‌ده چيقمق ويتمش سنه‌ده اينمكله ابداً معذب اولورلر» ديمكدر. ايشته جناب حق (وليد) كبى نعمتى وبوتون آيتلرى انكار ايدن كافرلرى اوطاغه چيقاره‌جغنى وهرطرفلرينى آتشله احاطه ايتديره‌جكنى وبومنوال اوزره ابداً عذاب ايده‌جكنى بو آيتله بيان بيورمشدر. چونكه (سأرهقه) **آنى احاطه ايدر وهرطرفنى قاپلايرم** ديمكدر.

*
* *

واجب تعالى وليده عذابك كيفيتنى بياندن صوكره عذابه استحقاقنك سببنى بيان ايتمك اوزره ﴿ إِنَّهُ فَكَّرَ وَقَدَّرَ * فَقُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ * ثُمَّ قُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ * ثُمَّ نَظَرَ * ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ * ثُمَّ أَدْبَرَ وَاسْتَكْبَرَ ﴾ بيوريور.

[وليد بن مغيره شو بيان اولونان عذابه مستحقدر. زيرا؛ اومذموم آدم قرآنه طعنك اسبابنى آرامقده چوق دوشوندى وتفكر ايتدى وطعن ايده‌جك برشى بولامايجه طعن ايده‌جكنى قلبنده صاقلادى. لعنت اولسون او انسانه كه جمله عيبدن سالم اولان قرآنه ناصل طعن ايتمسنى تقدير ايتدى واولجه دوشوندكدن صوكره تكرار قرآنه نظر ايتدى وكمال دقتله باقدى وهر نه قدر كندى قلبنده طعن كبى بعض شى تقدير ايتمش ايسه‌ده كنديسى ارباب لساندن اولديغى جهتله طعن ايچون حاضرلاديغى شيئك حقيقتده طعن اولماديغنى بيلديكندن صيقيلدى ودارالدى ويوزينى اكشيتدى وآلننى قيرپيشديردى.] چونكه؛ انسانك آرزو ايتديكى شى حصول بولمايجه بوندن طولايى قلبنده اولان صيقينتى‌يى يوزنده اظهار ايتمك امر ضروريدر. بناءً عليه؛ وليد قرآنه طعنى شدتله آرزو ايتديكى حالده طعنه لايق برشى بولامايجه يوزينى اكشيتدى وآلننى بوروشديردى [بوندن صوكره قرآنه وايمانه آرقه‌سنى دوندى ورسول اللهه ايمان ايتمكدن كنديسنى بيوك عد ايتدى وايمان ايتمكه اتباعندن اوتاندى.]

فخر رازينك وابوالسعود افنديك بيانلرينه نظراً بركون رسول الله (سورهٔ حم السجده‌يى) اوقوركن وليد ديكلر وقومنه كلير ديركه «بن شيمدى محمد صلى الله عليه وسلم دن

بر كلام ديكله‌دم. بو سوز اساسلی و كوكلی برسوزدر . ظاهری ميوه ويريجی وباطنی غايت قوتلی وانس وجنك سوزينه بكزه‌مز غايت طاتليدر » ديينجه قريش قومی « وليد دينندن چيقدی » ديمكلری اوزرينه برادر زاده‌سی اولان (ابوجهل) وليدك يانه كلير، قريشك سوزلرينی حكايه ايدر ودها حدتنی جلب ايده‌جك بعض سوزلر سويلر . بونك اوزرينه وليد حدتله‌نير قالقار قريشـك يانه كلير و « ای قريش ! محمد ﷺ مجنون ديديكز ، امارهٔ جنت كوريورميسكز ؟ يالانجيدر ديديكز، يالانه تصادف ايتديكزمی؟ وشاعردر ديديكز ، شعر سويلرمی ؟ » ديينجه قريشك جمله‌سی « خاير ! بونلردن هيچ بريسی يوقدر . فقط نه ديمك لازم سن سويله » ديديلر .

*
* *

واجب تعالی قريشك شو اصرارلری اوزرينه (وليد) ك اولدن بری دوشـونه دوشـونه ذهننده حاضرلاديغی وطمن اولمـاديغی بيلديكی حالده اظهـاره مجبور اولديغی شيئی سويله‌ديكنی حكايه ايتمك اوزره ﴿ فَقَالَ اِنْ هٰذَٓا اِلَّا سِحْرٌ يُؤْثَرُ * اِنْ هٰذَٓا اِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِ ﴾ بيوريور .

[وليد قومنه خطاباً ديدی كه « شوقرآن اولمادی وآنجق عنعنه‌ايله اوكره‌نيلور سحردر. وبوقرآن محمد ﷺ ك ديديكی كبی اللهك كلامی دكلدر، آنجق بشرسوزيدر» .] ايشته وليد بويله ديمكله كويا باشقه‌لرينك بولاماديغی وسويله‌يه‌مه‌ديكی برشيئی بولمش وسويله‌مش اولدی .

فخررازينك بيانی وجهله (يؤثر) بر قوم انقراض بولدقدن صوكره آنلرك اثرلرينی روايت ايتمك معناسنه‌در . ياخود ديكر اثرلر اوزرينه ترجيح اولونور براثر ديمكدر. بوكا نظراً معنای آيت : [قريش قومی وليده « محمد ﷺ يالانجی ، مجنون وشـاعر دكلدر ولكن نه سويله‌مك لازمسه سويله » ديملری اوزرينه وليد « شوقرآن شعر، يالان وجن سوزی اولمادی ، الا اولدنبری روايت صورتيله انسانلرك بربرندن اوكره‌ندكلری برسحردر وشوقرآن اولمادی، آنجق انسان سوزيدر » ديمكله قومنی اسكات ايتمش] ديمكدر .

*
* *

واجب تعالی شو معند كافرك عذابندن بر مقدارينی بيـاندن صوكره عذابك كماليله ايضاحنی برقاندها تأكيد ايله اخذ انتقامك قوتلی اولديغنی بيان ايتمك اوزره ﴿ سَاُصْلِيهِ سَقَرَ * وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا سَقَرُ ﴾ بيوريور .

[البته بن عظيم الشان او كافری جهنمك (سقر) اسمنده اولان طبقه‌سنه ادخال ايدرم وشيلردن هانكی شی سكا (سقر)ی بيلديردی وسقرك ماهيتی نه‌در بيلبرميسك ؟ وبندن باشقه هانكی شی واركه سـقرك كنهنی سكا بيلديرسـون . هيچ كيمسه لايقيله سقری بيلديره‌مز ، آنجق بن بيلديريرم .]

واجب تعالی بو آيت جليله‌ده جهنمك سقراسمنده‌كی طبقه‌سنك غايت شدتلی اولديغنی وكافر معندی بوشدتلی طبقه‌يه آتاجغنی بيانله رسولنی تسليه وكافرمعهودی تهديد ايتمشدر. چونكه (ما) لفظی ؛ بر شيئك كنهنده سؤاله موضوع اولديغی كبی سؤال اولونانه شيئك قوتلی اولديغنه دخی اشارتدر .

*
* *

واجب تعالی شو سؤاله جواب اولمق وسقرك ماهيتنی كشف وايضاح ايتمك اوزره ﴿ لَا تُبْقٖى وَلَا تَذَرُ * لَوَّاحَةٌ لِلْبَشَرِ * عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ ﴾ بيوريور .

[سقره محتاج اولان كيمسه‌يی سقر براقماز ايچنه آلير وآلديغنی ترك ايتمز البته ياقار وجهنم، ايچنه كيرنلرك دريلرينی شدتله قارارتيجی واوزاقدن علونی اهل جهنمه كوستريجيدر واو جهنم اوزرنده امورينی تسويه وتمشيت ايده‌جك اون طقوز ملك وياخود ملكلردن اون طقوز صنف واردر .]

يعنی ؛ كناهی سببيله جهنمه استحقاق كسب ايدن كيمسه‌يی جهنم طشره‌ده قويماز البته آنی طوتار ايچنه آلير وطوتديغنی ترك ايتمز البته ياقار . حتی أتنی براقماز تماماً ياقار وكميككنی أتسز ترك ايتمز. زيرا ؛ يانان أتلری تكرار عودت ايدر وبومنوال اوزره ابداً يانار . يانمقدن حاصل اولان اثر ؛ آنلری سياهلانديرمقدر . بناءً عليه ؛ جهنم آنلرك دريلرينی كومور كبی قارارتيجيدر وآنلرك عذابلرينه نظارت ايتمك اوزره جهنم اوزرنده

اون طقوز ملك موجوددر واهل جهنمدن هر برینی اللهك اذنيله لايق اولديغی يره قويارلر وهر كس كندی موقعنی ترك ايده‌مز . هر كس يرلی يرنجه انتظام اوزره بولونور بربرينه قاريشماز .

فخر رازينك بيانی وجهله جهنمه نظارت ايدن ملكلرك اون طقوز اولمسنده‌كی حكمت ؛ اعتقاديات وعمليانده نفوس بشری اخلال ايدن قوای بشريه‌نك اون طقوز اولمسيدر . چونكه ؛ انسانده قوای حيوانيه ؛ **اونده ايكی** اولوب بشی **حواس ظاهره** ، بشی **حواس باطنيه** ، بری **قوهٔ غضبيه** ، ديكری ده **قوهٔ محركه**‌در . قوای بشريه‌نك ديكر يديسی ده قوای طبيعيه‌در كه آنلرده **غاذيه** ، **ناميه** ، **مولده** ، **جاذبه** ، **هاضمه** ، **دافعه وماسكه**‌در . وبو صورتله قوای بشريه‌نك مجموعی اون طقوزدر . ايشته انسانی بوتون كناهلره صوقان وانساندن صدور ايدن آفاتلرك منشائی بو اون طقوز قوا اولونجه بونلرك هر بريندن نشأت ايدن كناهلرك عذابنه آيری آيری بر ملك مسلط اولديغندن جهنمه نظارت ايدن ملكلر اون طقوز اولمشدر . **ياخود** جهنمك يدی طبقه‌سندن آلتيسی كافرلره مخصوص اولوب يدنجيسی اهل ايمانك عاصيلرينه مخصوصدر . كافرلر ايسه فروع اعمالله مكلف اولدقلرينه نظراً **اوچ جهتله معذب اولورلر كه** برنجيسی ؛ **قلبلريله اعتقادی ترك** ، ايكنجيسی ؛ **لسانلريله اقراری ترك** ، اوچنجيسی ؛ **اعضاء جوارحلريله عملی ترك ايتملريدر** . هر طبقه‌ده بولونان كافرلر شو اوچ جهتدن معذب اولوب انواع عذابنه مقابل اوچ ملك نظارت ايتمكله آلتی كره اوچ اون سكزدر . بر دانه‌سی‌ده ديكر بر طبقه‌سنده مؤمنلره نظارت ايدر . شو حالده مجموعی اون طقوزدر . **ياخود** يوميه ساعت يكرمی درت اولوب بشی بش وقت نمازله مشغول اولوب اون طقوزی عبادتدن خالی اولديغی ايچون زبانيلرك عددی اون طقوز اولمشدر . زيرا ؛ هر بری بر نوع عذابه نظارت ايدر . هر نه‌قدر ارباب حكمت عددك حكمتنی بو منوال اوزره بيان ايتمشلرسه‌ده بزلره لازم اولان ؛ اصلنه ايمان ايتمكدر . چونكه ؛ حكمه تعلق اولماديغندن عددك حكمتندن بحثده بزم ايچون فائده يوقدر .

*
* *

واجب تعالی زبانيلرك عددی اون طقوز اولديغنی بيان ايدنجه كافرلر زبانيلرك عددينی

آز كوره‌رك « اون طقوز كيمسه‌نك نه اهميتی واردر وبوقدر اهل جهنمك محافظه‌سنه نصل مقتدر اولاجقلر ؟ » ديه‌رك استهزا طريقيله اعتراضلرينه جواب اولمق اوزره ﴿ وَمَا جَعَلْنَا اَصْحَابَ النَّارِ اِلَّا مَلٰئِكَةً وَمَا جَعَلْنَا عِدَّتَهُمْ اِلَّا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا ﴾ بيورييور .

[بز عظيم الشان جهنمك صاحبلرينی باشقه مخلوق قيلمادق ، آنجق ملكلری قيلدق وبز آنلرك عددلرينی قيلمادق ، الا شول كيمسه‌لر ايچون فتنه قيلدق كه آنلر كافر اولديلر .]

يعنی ؛ جهنمه نظارت ايدنلر واهل جهنمك عذابنه مأمور اولانلر انسانلردن وجنيلردن دكل آنجق ملكلردر . زيرا ؛ انس وجن اولسه عذاب اولانلرك جنسندن اولدقلری جهتله عذاب اولانلرك حاللرينه شفقت ومرحمت ايدرلر . عذاب محلی ايسه مرحمته منافيدر . بناءً عليه ؛ جنسلرينك غيری ملكلر قيلنمشدر . اكر كندی جنسلرندن اولسه بالعموم اهل جهنمی محافظه‌يه مقتدر اولامازلر . ايشته شو اساسلره بناءً معذب اولانلره مسلط اولانلر كندی جنسلرينك غيری ملك قيلنمشدر وبز عظيم الشان بونلرك عددلرينی خبر ويرمه‌دك آنجق انكار ايدن كافرلری امتحان اولمق اوزره خبر ويردك كه ايمان ايدن وايمان ايتمه‌ين بيلنسون .

بونلرك اعتراضلری ؛ واجب تعالی‌نك بو عددی خبر ويرمسيدر . چونكه ؛ خبر ويرمسه بو عددی بيلمز واعتراض‌ده ايتمزلردی . بناءً عليه ؛ جناب حقك بو عددی خبر ويرمسی كافر حقنده **ايكی جهتله فتنه واعتراضه سبب اولمشدر** :

برنجيسی ، **شو عدددن زياده ونقصان اولمقسزين بو عدده تخصيصك سببی نه‌در مثللو اعتراضلريدر** . بو اعتراضه عقلاجه التفات اولونماز . زيرا ؛ بو مثللو اعتراضه التفات اولونسه عالمك هر جزئنه بلكه واجب تعالی‌نك هر ايشنه اعتراض اولونمق لازمكلور . زيرا ؛ كوكلرك عددی نه ايچون يدی اولدی ، سنه‌نك آيلری نه ايچون اون ايكی اولدی ، كذلك فلان شی نه ايچون او زمان معينده حادث اولدی‌ده بر دقيقه اول وياصوكره حادث اولمادی ؟ كبی هر شيئه اعتراض ايديلور بو ايسه جائز دكلدر . زيرا ؛ افعال الٓهيه‌يه اعتراض ماهيتی حائزدر . ايشته زبانيلرك عددينه اعتراض‌ده بو قبيلدن اثر حماقتدن باشقه برشی دكلدر .

بوکبی اعتراضلرك جمله‌سنه جواب؛ «حق فاعل مختاردر . فاعل مختار ایسه هرشیئی امثالنه ترجیحده علت و سبب آراماز . بناءً علیه ؛ بوکبی تخصیصه اعتراض اولونماز » دیمکدن عبارتدر .

ایکنجیسی، **آزیجه ملکلر انس و جنده ملیارلره بالغ اولان نفوسك محافظه‌سنه ناصل مقتدر اولورلر دیملربدر** . بونك جوابی ؛ حفظه‌نك ملکلردن اولمسیدر . زیرا ؛ ملکلرك قوتلری انس وجنك قوتلرینه قیاس اولونماز. دها دوغریسی جناب حقك قدرت کامله‌سنه اعتقاد ایدن برکیمسه بو مثللو اعتراضه جسارت ایتمز . زیرا ؛ واجب تعالی آز اولان کیمسه‌لرده برچوق قدرت خلق ایتمکه قادردر . بناءً علیه ؛ عددك آزلغیله اعتراض اهمیتدن ساقطدر .

∴

واجب تعالی شو عددك قرآنده بیان اولوندیغنك بعض فائده‌سنی وحکمتنی بیان ایتمك اوزره ﴿ لِيَسْتَيْقِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَيَزْدَادَ الَّذِينَ آمَنُوا إِيمَانًا ﴾ بیوریور .

[بزم خزنهٔ جهنمك عددینی قرآنده بیان ایتدیکمز کندیلرینه کتاب نازل اولان اهل کتاب، رسولمزك رسالتنی وقرآنك حقانیتنی یقیناً بیلسونلر و اهل ایمانك‌ده ایمانلری زیاده اولسون ایچوندر .]

یعنی ؛ کندیلرینه کتاب ویریلن اهل کتاب شبهه‌سز اولارق رسولمزك صادق وقرآنك وحی الٰهی اولدیغنی علم یقینله بیلسونلر وایمان ایدن مؤمنلرك دخی ایمانلری زیاده اولسون ایچون بز قرآنده خزنهٔ جهنمك عددینی بیان ایتدك . چونکه ؛ اهل کتابك کتابلرنده دخی خزنهٔ جهنمك عددی بومنوال اوزره بیان اولوندیغندن قرآنك عددی بیانده کتابلرینه موافق اولدیغنی کورونجه قرآنك حقا کتاب اولدیغنی وآنی کتیرن نبینك صدقنی شبهه‌سز بیلسونلر ایچون قرآنده عدد بیان اولونمشدر واهل کتابك کتابلرینه موافق اولدیغندن آنلر تصدیق ایدنجه اهل ایمانك ایمانلری برقات دها قوت بولور. قوت، ایمانك کیفیتنه تعلق ایتدیکی جهتله هرزمان قوت جهتندن ایمانك زیاده‌له‌نمسی جائزدر .

یاخود معنای نظم : [اهل ایمانك خزنهٔ جهنمك عددینه ایمانلری سببیله احکام شرعیه‌دن

برحکم شرعی‌یه دخی ایمان ایتدکلری جهتله ایمانلری زیاده‌له‌نور] دیمکدر. لکن بوزیاده هرزمان اولماز، آنجق زمان سعادتده ووحیك نازل اولدیغی زمانده موجود اولان اصحاب کرامك ایمانلرینه مخصوصدر. چونکه ؛ او وقتده ایمانك متعلقی اولان مؤمن‌بهك وحیك کلمسیله آناً بآناً تزاید صورتیله ورود ایدن احکامه ایمان ایتدکجه ایمانلری تزاید ایدر . اما عصر سعادتدن صوکره وحی منقطع اولوب احکام تجدد ایتمه‌دیکی جهتله عدد جهتندن ایمانلری تزاید ایتمز. چونکه ؛ مؤمن‌به نه‌دن عبارت ایسه زمان سعادتده قرارلاشدیغندن فخر کائناتك ارتحالندن صوکره عدد اعتباریله ایمانك زیاده‌له‌نمسی ممکن اولاماز .

∴

واجب تعالی جهنمك خزینه‌دارلرینك اون طقوز اولدیغی خبر ویرمسنده‌کی فائده اهل کتابك قرآنك حق اولدیغی یقیناً بیلملری واهل ایمانك ایمانلرینك زیاده‌له‌نمسی اولدیغی بیاندن صوکره اوچنجی فائده‌سنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَلَا يَرْتَابَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْمُؤْمِنُونَ ﴾ بیوریور .

[اهل کتاب ومؤمنلر قرآنك حق اولدیغنده وخزنهٔ جهنمك عددنده شبهه ایتمه‌سونلر ایچون بز خزنهٔ جهنمك عددینی خبر ویردك .] زیرا ؛ کتابلرینه موافق اولدیغی ایچون اهل کتابك شکی وشبهه‌سی قالمادیغی کبی اهل ایمان‌ده قرآنك کتب سابقه‌یه موافقتنی بیلملریله کندیلرنده شبهه‌لری قالماز. شوحالده هرایکی صنفده حاصل اولان علم یقین شکدن عاری بر یقین اولور . چونکه ؛ خزنهٔ جهنم حقنده قرآنك حکمنك کتب سابقه‌یه موافق اولمسی هرایکی صنفه قناعت ویرمش اولدی . بناءً علیه ؛ خزنه‌نك عددینی خبر ویرمك کرك اهل کتابك وکرك اهل ایمانك شکلرینه میدان براقمامشدر .

∴

واجب تعالی جهنمی محافظه‌یه مأمور اولان ملکلرك عددینی بیلدیرمکده‌کی فائده‌نك اوچنجی

بیاندن صوکره دردنجی فائده‌یی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَلِيَقُولَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْكَافِرُونَ مَاذَا اَرَادَ اللّٰهُ بِهٰذَا مَثَلًا ﴾ بیوریور .

[قلبلرنده مرضه بکزه‌ین نفاقی کیزله‌ین منافقلر و علناً کافرلر « الله تعالی شو مثل قبیلندن اولان عددی بیانله نه کبی شی مراد ایدر ؟ » دیسونلر ایچون بز قرآنده خزنهٔ جهنمك عددینی بیان ایتدك .]

یعنی ؛ بز قرآنده خزنهٔ جهنمك عددینی خبرویردك که قلبلرنده مرض نفاق اولان منافقلر و آچیقدن قرآنی ورسولی تکذیبه جسارت ایدن کافرلر دیسونلرکه « شو مثل قبیلندن اولان عددی بیاندن الله تعالی نه کبی شی مراد ایدر ؟ زیرا ؛ ضروب امثال ایله نه مراد اولونابیلور که الله تعالی نه مراد ایتسون . بناءً علیه بویله استغراب اولوناجق ضروب امثال اللهك کلامنده اولماز » . ایشته بویله دیمکله نفاقلرینی و کفرلرینی میدانه قویسونلر ایچون بز جهنمك خزینه‌دارلرینك عددینی قرآنده بیان ایتدك .

فخر رازینك بیانی وجهله عدده استغراب ایدوب اصل معناسنی ومقصودی فهم ایده‌مه‌دکلرندن عدددن مقصد باشقه برشیئه مثال اولارق کتیرلدی ظنیله عدده ضرب مثل دیمشلردر . حالبوکه نفسنده عددضرب مثل دکلدر وبوآیت جلیله ایلروده اولاجق وقوعاتی خبر ویردیکی ایچون معجزه‌در . چونکه ؛ آیت مکه‌ده نازل اولمشدر . مکه‌ده ایسه منافق یوق ایدی . اوزمانده مکه اهالیسی اوچه منقسم ایدی . برنجیسی ؛ مؤمنلر ، ایکنجیسی ؛ کافرلر اوچنجیسی ؛ متردد اولانلردر . آیت جلیله ایسه مدینه‌ده منافقلردن ظهور ایدن احوالی بیان ایتدیکی جهتله غائبدن خبرویرمشدر . بناءً علیه ؛ آیریجه معجزه‌در .

خلاصه ؛ کافرلرومنافقلر « شوعدد مثل قبیلندندر . اکر قرآن کلام الله اولسه ایدی بوکبی ضروب امثال بولونمازدی . حالبوکه بولونیور ، شوحالده قرآن الله تعالینك کلامی دکلدر » دیمك ایسته‌مشلردر .

***

واجب تعالی قرآنده خزنهٔ جهنمك عددینی وبعض فائده‌یی وعددی بیاندن صوکره

حاصل اولان خلاصه‌یی بیان ایتمك اوزره ﴿ كَذٰلِكَ يُضِلُّ اللّٰهُ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ ﴾ بیوریور .

[الله تعالی ناصل که خزنهٔ جهنمك عددینی انکار ایدنلری اضلال ایتدی وتصدیق ایدنلری هدایتده قیلدی ایسه بویله‌جه الله تعالی دیله‌دیکی کیمسه‌یی اضلال ایدر وبعض دیله‌دیکی قولنی هدایتده قیلار .]

یعنی ؛ قرآنده خزنهٔ جهنمك عددینی بیان ایتمك انکار ایدنلر حقنده عین ضلالت اولدیغی جهتله آنلری اضلال وعددی اعتقاد ایدنلر حقنده عین هدایت اولدیغی جهتله آنلری هدایتده قیلدیغی کبی قوللرندن دیله‌دیکنی کندی اختیارینی ضلالته صرف ایتدیکی جهتله الله تعالی آنك ضلالتنی خلقله اضلال ایدر وبعض دیله‌دیکی قولنك اراده‌سنی او قول هدایته صرف ایتدیکی جهتله آنك یدنده الله تعالی هدایتی خلق ایتمکله آنی هدایتده قیلار . چونکه ؛ قولك افعال اختیاریه‌سنده اللهك اراده‌سی قولك اراده‌سنه تابعدر . بناءً علیه ؛ قولك اختیار جزئیسنی صرف ایتدیکی شیئی الله تعالی خلق ایدر .

خلاصه ؛ الله تعالی دیله‌دیکی قولنی هدایتده قیلار ، خزنهٔ جهنمك عددینی قبول ایدنلر کبی . دیله‌دیکی قولنی ضلالتده قیلار ، عددی قبول ایتمه‌یوب انکار ایدنلر کبی . آنجق هرایکی صورتده عبدك اراده‌سنی صرفله حاصل اولور .

***

واجب تعالی خزنهٔ جهنمك عددینی خبر ویرنجه ابوجهل وامثالی کافرلر عددی آز کورمکله اعتراض ایتملری اوزرینه بوندن اولکی آیتلرله جواب ویردکدن صوکره دیکر برصورتله دخی جواب ویرمك اوزره ﴿ وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ اِلَّا هُوَ ﴾ بیوریور .

[ربك تعالینك عسکرینی هیچ کیمسه بیلمز ، الا کندیسی بیلیر .]

یعنی ؛ خزنهٔ جهنمك عددینی کافرلر آز کوریورلر ایسه‌ده ربك تعالینك برچوق عسکرلری واردرکه اوعسکرلرك عددینی ربکدن باشقه کیمسه بیلمز . آنجق عسکرینك عددینی کندیسی بیلیر . ایشته او عددینی اللهدن غیری کیمسه‌نك بیلمه‌دیکی عسکرلردن

خزنهٔ جهنمه برچوقلرینك خدمه اولمسی احتمالی واردر . بناءً علیه ؛ عددی آز کورمکله اعتراضده بر معنا یوقدر . چونکه ؛ انسانلر ایچون بوتون ممکناتك حقائقنه وهر برینك حائز اولدقلری صفتلرینه ویکدیکرندن تمیز ایده‌جك خاصه‌لرینه واقف اولمق امکانی اولمادیغی کبی عددلرینه دخی واقف اولمق ممکن اولمادیغندن بیلمه‌دیکی شیئه اعتراض ایتمك جائز اولاماز . شوحالده خزنهٔ جهنمك آزلغیله اعتراض جائز دکلدر . زیرا ؛ بزه معلوم اولمایان بر چوق خدمه‌لر بولونمق احتماله مانع اولاجق بر دلیل یوقدر . بناءً علیه ؛ انسانك حقیقتنی بیلمه‌دیکی برشیئه اعتراض ایتمسی جائز اولمیه‌جغنه آیت دلالت ایدر .

⁂

واجب تعالی جهنمك اوصافندن وخزنه‌سنك عددندن بحثدن صوکره جهنمی قرآنده ذکر اوزره ترتب ایدن فائده‌یی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَمَاهِیَ اِلَّا ذِكْرٰی لِلْبَشَرِ ﴾ بیوریور .

[جهنم اولمادی ، الا جمله بشره بر وعظ اولدی .]

یعنی ؛ جهنمی کرك اوصافیله وکرك خزنه‌سنك عددیله ذکر ایتمك وآنلرك احوالنه دلالت ایدن آیتلر اولمادی ، آنجق انسانلره عبرت وانصافه دعوت ایچون بر موعظه اولدی‌که آکا ایمان ایدن کیمسه آندن کندینی صاقینور . چونکه جهنمك ماهیتنی واوصافنی بیلمك ؛ آندن قاچینمغی ایجاب ایدر .

﴿ كَلَّا ﴾

[جهنم حقنده حقیقت حال جهنمی انکار ایدنلرك دیدکلری کبی دکلدر ، بلکه جهنم موجوددر و لکن بشر ایچندن کافرلر انکار ایتدکلری جهتله جهنمی ذکردن متعظ اولمازلر .] زیرا ؛ انکارلری وعظی قبوله مانعدر . چونکه ؛ آنلر اعتقادیاتده بهایم کبی اولدقلرندن جهنمی ذکردن متأثر اولمازلر .

⁂

واجب تعالی جهنمی ذکردن کافرلرك متنصح اولمادقلرینی بیاندن صوکره کافرلرك

مستحق اولدقلری جهنمك اوصافنی ذکرله کافرلری جهنم عذابنی ایجاب ایدن افعالدن کمال شدتله منع ایتمك ایچون یمینله تأکید ایتمك اوزره ﴿ وَالْقَمَرِ * وَالَّيْلِ اِذْ اَدْبَرَ * وَالصُّبْحِ اِذَا اَسْفَرَ * اِنَّهَا لَاِحْدَى الْكُبَرِ * نَذِيراً لِلْبَشَرِ ﴾ بیوریور .

[کیجه‌لری نورلاندیران قمره وظلمتی آیدینلغه تبدل ایتمکه باشلادیغی زمان کیجه‌یه وعالمی آیدینلاتدیغی زمان صباحه یمین ایدرم‌که جهنم بویوك بلالردن بریسیدر وجهنم بشری قورقوتیجی اولدیغی حالده بویوك بلادر .]

یعنی ؛ آیه و صباحه دوغری دوندیکی زمان کیجه‌یه و کیجه‌نك قارانلغی کیده‌رك آیدینلغی باشلادیغی زمان صباح وقتنه یمین ایدرم‌که جهنم انسانلری قورقوتیجی اولدیغی حالده پك بویوك بلادر . زیرا ؛ کناهکارلر اوزرینه نازل اولاجق بلا چوقدر ولکن او بلالردن اك بویوك اولانلردن بریسی جهنمدر . بناءً علیه ؛ جهنم قورقوسیله اصلاح نفس ایتمك انسانلر ایچون لازمدر . چونکه جهنم ؛ انس وجندن عاصیلر ایچون خلق اولونمش بر بلای عظیمدر .

⁂

واجب تعالی جهنمك بشری قورقوتیجی اولدیغنی بیاندن صوکره بشردن کیملری قورقوتیجی اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ اَنْ يَتَقَدَّمَ اَوْ يَتَاَخَّرَ ﴾ بیوریور .

[جهنم بشری قورقوتیجیدر وسزدن خیراته تقدم ویاخود شردن اَلنی چکوب تأخر ایتمك ایسته‌ین کیمسه‌لری قورقوتیجیدر .]

یعنی ؛ جهنم مطلقا جنس بشری قورقوتیور و بالخاصه سزدن شو ایکی خصلتدن برینی آرزو ایدن کیمسه‌یی دها زیاده قورقوتورکه او ایکی خصلتدن بریسی ، عبادته سرعتله تقدم ایتمك ایستر . زیرا ؛ بو عبادته تقدم سببیله معصیتدن کیری قالیر وشو تقدم وتأخری جهنمدن قورقوسی سببیله‌در . بناءً علیه ؛ جهنمدن قورقمق آنجق بو ایکی صفت کندیسنده اولمقله حاصل اولور .

یاخود معنای آیت شویله‌در : [جهنم سزدن شول کیمسه‌یی قورقوتورکه او کیمسه گناهی ایشله‌مك و گناهه تقدم ایتمك سببیله عبادتدن تأخر ایدر . چونکه جهنمك ضرری ؛ آنجق معصیته تقدمیله عبادتدن گیری قالان کیمسه‌لره اولاجغندن بو مقوله کیمسه‌لرك قورقمسی لازمدر] دیمکدر . یعنی جهنم شول کیمسه‌یی قورقوتورکه سزدن او کیمسه معصیته تقدم ویاخود عبادتدن تأخر ایتمك ایستر . گرك معصیته اقدام و گرك عبادتدن گیری قالمق هرایکیسی‌ده جهنمدن قورقمغی ایجاب ایدر . بناءً علیه ؛ جهنم بشری وبشردن بوکبی صفتلر کندیسنده بولونان کیمسه‌یی قورقوتیجیدر .

بو آیت جلیله ؛ عبدك ارادهٔ جزئیه‌سنك وارلغنه و ارادهٔ جزئیه‌سنك خیر وشرده وطاعت ومعصیتده مدخلی اولدیغنه دلالت ایدر . چونکه ؛ آیتده تقدم وتأخر عبده اسناد اولوندیغی کبی مشیتده عبده اسناد اولونمشدر . اگر عبدك ارادهٔ جزئیه‌سی اولمامش اولسه‌ایدی شوافعال عبده‌اسناد اولونمازدی . بناءً علیه بوافعالك اسنادی ؛ ارادهٔ جزئیه‌نك وجودینه دلالت ایتدیکندن «عبد فعلنده‌مجبوردر» دیمکله ارادهٔ جزئیه‌یی نفی ایدن جبریه مذهبی شدتله رد ایدر .

⁂

واجب‌تعالی معصیته‌تقدم ویا عبادتدن‌تأخر ایتمك‌ایسته‌ین کیمسه‌لری جهنمك قورقوتیجی اولدیغی بیاندن صوکره هرکسك کندی عمله گوره جزا گوره‌جگنی بیان ایتمك اوزره

﴿ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ ﴾ بیوریور .

[هرنفس کندی قازاندیغی عملیله عندالله محبوسه‌در .]

یعنی ؛ هرکس کندی قازانجنه گوره معامله گورور . شوحالده قازاندیغی گناهلری مقابلنده محبوس‌اولور واو گناهك جزاسنی گورمه‌ینجه خلاص اولامادیغندن عندالله گناهی مقابلنده مرهونه‌در . چونکه؛ بربورجه مقابل ویریلن رهن بورج اوده‌نمه‌ینجه رهنیتدن قورتولامادیغی کبی گناهی مقابلنده جزا گوره‌جك کیمسه گناهنك جزاسنی گورمه‌ینجه قورتولاماز . شو حالده بورجه باغلی اولان رهن کبی گناهکار اولان کیمسه گناهنه باغلی قالیر .

﴿ اِلَّا اَصْحَابَ الْيَمِينِ * فِى جَنَّاتٍ يَتَسَاءَلُونَ * عَنِ الْمُجْرِمِينَ * مَا سَلَكَكُمْ فِى سَقَرَ ﴾

[آنجق اصحاب یمین اولان اهل ایمان وعمل صالح ایشله‌ین کیمسه‌لر رهن اولمقدن مستثنادرلر . زیرا ؛ آنلر گناهکارلردن « سزی جهنمه هانکی عملکز ادخال ایتدی؟ » دیه سؤال ایدر اولدقلری حالده جنتلرده‌درلر .]

یعنی ؛ دفتر اعمالی صاغ جانبدن ویریلن مؤمنلر عمللرینی گوزل یاپدقلرندن جهنم عذابندن قورتولور محبوس قالمازلر . زیرا ؛ آنلر تکالیف الٰهیه‌یه لایقیله رعایت ایتدکلرندن لطف الٰهی‌یه نائل اولارق جنتلرده راحت اوزره بولونور واهل جهنمك حالنه واقف اولدقلرندن آنلره جهنمه دخوللرینك سببنی صورارلر ودیرلرکه « سزی جهنمه هانکی گناهکز وعملکز ادخال ایتدی ؟ » . چونکه ؛ اهل جنت جنتده اولدقلری حالده سرورلری زیاده اولسون ایچون اهل جهنمك حالنی گوزلریله گورورلر وجهنمه گیرملرینك سببنی سؤال ایدرلر و اهل جنت جهنمیلرك حاللرینی گورونجه سرورلری زیاده‌له‌ندیکی کبی اهل نارك کدرلری‌ده زیاده‌له‌نه‌جکی ضروریدر .

فخررازینك بیانی وجهله اصحاب یمین ایله مراد ؛ **مؤمنلره کتابلری صاغ طرفلرندن ویریلنلردر** ویاخود **اطفال مسلمیندر** . زیرا ؛ اطفال گناه ایشله‌مزلرکه مقابلنده رهن اولسونلر و آنلر گناه ایشله‌مه‌دکلری جهتله اهل ناری جهنمه ادخال ایدن شی نه‌دن عبارت اولدیغنی بیلمه‌دکلری ایچون سببندن سؤال ایدرلر و گناهلری اولمادیغندن مقابلنده رهن اولارق جهنمده محبوس اولمازلر .

خلاصه ؛ گناهکار اولان هرنفسك گناهی مقابلنده رهن اولارق جهنمده قالاجغی واصحاب یمینك جنتده راحت اولاجغی ومجرملرك جهنمده‌کی حاللرینی گورونجه جهنمه دخوللرینك سببنی سؤال ایده‌جکلری بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

⁂

واجب‌تعالی اهل جنتك اهل جهنمدن « سزی نه کبی عملکز جهنمه قویدی؟ » دیه‌رك

سئوال ايده جكلرينى بياندن صوكره اوسئواله جوابلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ قَالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ * وَلَمْ نَكُ نُطْعِمُ الْمِسْكِينَ * وَكُنَّا نَخُوضُ مَعَ الْخَائِضِينَ * وَكُنَّا نُكَذِّبُ بِيَوْمِ الدِّينِ * حَتَّى أَتَيْنَا الْيَقِينُ ﴾ بيوريور .

[آنلر « بز نماز قيلانلردن وفقرايه طعام ييديرنلردن اولمادق وبز باطله دالانلرله دالاردق وحتى بزه أولوم كلنجه‌يه قدر بز قيامتى تكذيب ايدردك » ديديلر .]

يعنى ؛ اهل جنتك سئوالنه جواب اولارق اهل جهنم ديديلركه « بز مكلف اولديغمز بش وقت نمازى قيلانلردن وجناب حقك قدسيت معنويه‌سنه توجه ايدنلردن اولمادق ، بلكه نفسمزه تبعيتله فرائضدن تكاسلمز سببيله جهنمه كيردك وبز اوزريمزه واجب اولان صدقات مفروضه‌يى محتاج اولان فقرا ومساكينه ويرمز وآنلره طعام ييديرمزدك وامر الٰهى‌يى يرينه كتيرمز و فقرانك حقنى منع ايتمكله آنلرى مأيوس ايدردك . چونكه ؛ مرحمتمز قيصه اولديغندن فقرايى مسرور ايتمزدك . بناءً عليه ؛ بوكوتو عمللريمزك جزاسى اولارق جهنمه كيردك وجنت نعمتلرندن محروم اولدق وبزم كناهمز يالكز نماز قيلمامق وطعام ييديرمه‌مك دكلدر ، بلكه بزلر باطل ايله مشغول اولانلرله برابر مشغول اولدق وانبياء عظام حقنده لايق اولمادق شيلرى سويله‌دك وشريعته طعن ايتمك كبى اباطيلى ترويج ايچون سوز سويله‌مكدن چكينمه‌ديكمز سببيله جهنمه كيردك وبز بوقدرله‌ده قالمادق ، بلكه يوم جزا اولان قيامت كوننى تكذيب ايدر اينانمازدق وبوقصوريمز ديكر قصورلريمزدن دها بويوك تعجبه شايان بر كناهدركه جمله قصورلردن اشنعدر وبو كناهلرك جمله‌سنه أولوم بزه كلنجه‌يه قدر اصرار اوزره دوام ايتدك . توبه واستغفارده ايتمه‌دك . بناءً عليه ؛ جهنمه كيردك » ديمكله جوابلرينه ختام ويررلر .

فخر رازينك وابو السعود افنديك بيانلرى وجهله بو آيت اهل كفرك فروع اعمال ايله مكلف اولدقلرينه وفروع اعمالى ترك ايتدكلرندن طولايى معذب اولاجقلرينه دلالت ايدر. چونكه؛ يوم جزايى تكذيب ايدن كافرلر اولديغى جهتله بوجوابى ويرن كافرلردر ونماز وزكات كبى فروع اعمالى ترك ايتملرى جهنمه دخوللرينه سبب اولديغى جوابلرنده

بيان ايتمشلردر . اكر فروع اعمال ايله مكلف اولمامش اولسه‌لردى تركيله مؤاخذه اولونمازلردى .

خلاصه ؛ نمازى وزكاتى ترك وباطلى ارتكاب ويوم قيامتى تكذيب ايتمه‌نك جهنمه دخوله سبب اولاجغى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالى اهل جنتك سئواللرينه اهل جهنمك ويره‌جكلرى جوابى بياندن صوكره بومقوله كافرلره شفاعتده منفعت ويرميه‌جكنى بيان ايتمك اوزره ﴿ فَمَا تَنْفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَ ﴾ بيوريور .

[اوكافرلره شفاعت ايديجى كيمسه‌لرك شفاعتلرى‌ده منفعت ويرمز .]

يعنى ؛ آنلر شو بيان اولونان كناهلره دوام ايده‌رك توبه ايتمكسزين وفات ايدنجه شفاعت ايدن ارباب شفاعتك شفاعتلرى فائده ويرمز . چونكه ؛ شفاعت اهل ايمانه‌در ، اهل كفره شفاعت اولماز . شو حالده بونلره شفاعت فرضيات قبيلندندر . يعنى « بونلره شفاعت اولماز. فرض محال اولارق شفاعت اولاجق اولسه بيله فائده ويرمز » ديمكدر . بو آيت ؛ شفاعتك اساسنه دلالت ايدر . چونكه ؛ « شفاعت ايديجيلرك شفاعتى منفعت ويرمز » ديمك « شفاعت واردر لكن آنلر مستفيد اولمازلر » ديمكدر .

*
* *

واجب تعالى آنلره شفاعت فائده ويرميه‌جكنى بياندن صوكره تعجبه شايان حاللرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ فَمَا لَهُمْ عَنِ التَّذْكِرَةِ مُعْرِضِينَ ﴾ بيوريور .

[آنلره نه اولدى ونه كبى حال عارض اولدى‌كه منفعت دنيويه و اخرويه‌لرينى بيان وسبب نجاتلرى اولان ايمان وعبادت ايله امر ايدر وعظ ونصيحتدن عبارت اولان قرآندن اعراض ايديجى وقاچيجيلردر .]

قرآنك هر آيتى ايمان ايجاب ايدن دلائلدن اولوب دائما خيرله امر ايدركن آندن

قاچمق تعجب واستغرابه شايان بر حال اولديغنه اشارت ايچون تعجبه دلالت ايدن ماء استفهاميه ايله وارد اولمشدر .

*
* *

واجب تعالى قرآندن اعراض ايتدكلرينى بياندن صوكره اعراضلرينك كيفيتى بيان وتصوير ايتمك اوزره ﴿ كَاَنَّهُمْ حُمُرٌ مُسْتَنْفِرَةٌ * فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ ﴾ بيوريور .

[كأن آنلر آرسلاندن اوركمش قاچيجى مركبلر كبى اولدقلرى حالده قرآندن فرار ايدرلر .]

يعنى ؛ قرآندن قاچانلرك حاللرى شول حمارلرك حاللرينه بكزه‌ركه او مركبلر آرسلانك هجومندن اوركمش قاچيجيلردر .

قرآندن فرار ايدنلرك حاللرى مركبلرك حاللرندن دها كوتودر . چونكه ؛ مركبلر كنديلرينه هجوم ايدن آرسلانك محقق اولان بر مضرتى بيلدكلرندن طولايى اومضرتدن قاچارلر . بونلر ايسه منفعتلرينى تأمين ايدن قرآندن قاچارلر . شو حالده مركبلرك فرارى معقولدر ، بونلرك فرارى ايسه عين حماقتدر .

فخررازينك بيانى وجهله (قسورة) سلاح آتيجى جماعة و كيجه‌نك قارانلغنه دخى دينورسه‌ده اساس معناسى آرسلاندر . زيرا قسوره ؛ قسر دندر . قسر ده قهر وغلبه معناسنه‌در . آرسلانك سائر حيوانات اوزرينه قهر وغلبه‌سى اولديغندن قسوره دنيلمشدر . ايشته آرسلاندن اوركمش اولان مركبلر قولاقلرينى ديكه‌رك ناصل قاچارلرسه كافرلرده قرآندن آنلرك قاچيشنه بكزه‌ر بر قاچيشله قاچارلر ديمكدر .

*
* *

واجب تعالى قرآندن قاچالرينك كيفيتى بياندن صوكره هر برينك آرزولرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ بَلْ يُرِيدُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ اَنْ يُؤْتٰى صُحُفًا مُنَشَّرَةً ﴾ بيوريور .

[آنلر قرآنه راضى اولوب آنكله عمل ايتمزلر ، بلكه آنلردن هر شخص كنديسنه

طرف الهيدن آچيق صحيفه‌لر وكتابلر كلسون وكنديلرينه ويرلسون وقرآنله عمل لازم اولديغى آنلره بيان ايتسون كه آنلره قناعت حاصل اولسون شبهه‌لرى قالماسون ايسترلر .]

فخررازينك بيانى وجهله اهل مكه رسول اللهه « بزه سمادن سكا تابع اولمقلغمزى امر ايدر آچيق كتاب كلوب بالاسى الله تعالى طرفندن بو كتاب فلان اوغلو فلانه‌در ديمه‌يجه سكا ايمان ايتمه‌يز ، بويله آچيق كتابلر كلوب بزه امر ايتمه‌دكجه ايناناميز » ديمكله هر برى كتاب ايسته‌مشلردر .

*
* *

واجب تعالى كافرلرك شو آرزولرى دوغرو اولماديغى بيانله آنلرى رد ايتمك اوزره ﴿ كَلَّا بَلْ لَا يَخَافُونَ الْاٰخِرَةَ ﴾ بيوريور .

[امر حال وشان آنلرك ديدكلرى كبى دكلدر . زيرا ؛ آنلرك ايسته‌دكلرى حاللرينه مناسب اولماز . چونكه ؛ آنلر آخرتدن قورقمازلر .] اكر آخرتدن قورقسه‌لر طرف الهيدن كان قرآنه ايمان وآنكله عمل وسائر معجزات ودلائله اعتماد ايدرلرده كنديلرينه مخصوص كتابلر ايسته‌مزلر ، بلكه آنلرك آچيق مكتوب ايسته‌ملرى مجرد عنادلرندندر . بناءً عليه ؛ آنلره ايسته‌دكلرى كتابلر كلمش اولسه ينه ايمان ايتمزلر .

*
* *

واجب تعالى آخرتدن قورقمادقلرينى بياندن صوكره قرآنك آنلرك زعمى كبى اولمايوب آنجق آنلره وعظ ونصيحت اولديغى وايسته‌ين او وعظله عمل ايده‌جكنى بيان ايتمك اوزره ﴿ كَلَّا اِنَّهُ تَذْكِرَةٌ * فَمَنْ شَاءَ ذَكَرَهُ ﴾ بيوريور .

[قرآن آنلرك اعتقاد ايتدكلرى كبى دكلدر . زيرا قرآن ؛ انسانك منافع دنيويه واخرويه‌سنى تعريف ايدر بويوك بر وعظ ونصيحتدر .] بناءً عليه ؛ ايسته‌ين كيمسه آنى قبول ايدر وآنكله منتصح اولور . وايسته‌مه‌ين آنك منافعندن محروم اولور . چونكه ؛ عمل ايدرسه منفعق وعمل ايتمزسه مضرتى كنديسنه عائددر . شو حالده هر كس منفعت ومضرتى دوشونمليدر .

﴿ وَمَا يَذْكُرُونَ اِلَّا اَنْ يَشَاءَ اللّٰهُ ﴾

[ارادۀ الٰهيه تعلق ايتمه‌دكجه آنلر قرآنله متنصح اولمازلر .] چونكه عبدك هرفعلی خالق؛ الله تعالی‌در . شوقدركه عبدك ارادۀ جزئيه‌سنی صرف ايتمك شرطدر. بناءً عليه ؛ الله تعالی آنلرك عملنی ونصيحت قبول ايتملرينی خلق ايدر، اكر آنلر عمل ايتمك ومتنصح اولمق جهتنه اراده‌لرينی صرف ايدرلرسه. يوقسه الله تعالی ديله‌مه‌ينجه آنلر اراده‌يی صرف ايتمزلر وتذكرده حاصل اولماز معناسنه دكلدر . بلكه آنلرك اراده‌سنه اللهك اراده‌سی توافق ايتمزسه فعل حصوله كلمز ديمكدر . شو حالده عبد برشيئه اراده‌سنی صرف ايدر الله تعالی‌ده اراده بيوررسه اوشی حاصل اولور . يعنی عبد ايسترده الله تعالی ايسته‌مزسه اوشی حاصل اولماز ديمكدر .

﴿ هُوَ اَهْلُ التَّقْوٰى وَاَهْلُ الْمَغْفِرَةِ ﴾

[الله تعالی، عذابندن قورقولمغه لايق ومستحقدر وقوللرينی مغفرت ايتمكه دخی لايقدر.] زيرا ؛ الله تعالی دشمنلرندن انواع عذابله انتقام آلمغه مقتدر برقادر وقيومدر. بناءً عليه؛ قهرندن قورقمغه لايق بركيمسه آرانيرسه ايشته اوده واجب الوجوددر وقوللرينك قصورينی عفوكده اهلی واربابيدر . بناءً عليه ؛ قصورينی اعتراف ايده‌رك توبه ايله دركاه الوهيته رجوع ايدن قوللری مغفرته اهلدر .

سورۀ قيامه

مكۀ مكرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر . قرق آيتی جامعدر .

﴿ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ﴾

﴿ لَا اُقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيٰمَةِ ﴾

[بن عظيم الشان قيامت كوننه يمين ايدرم كه البته سز قبريكزدن قالقارسكز .]

يعنی ؛ قيامت كونی برامر عظيمدركه آنك بويوك برشرفی واردر . اوشرفه بناءً بن آكا يمين ايدر وسزك قبريكزدن قالقوب جزا كوره‌جككزی تأكيدله بيان ايدرم . فخررازينك بيانی وجهله بومقامده (لا) كلمه‌سی يمينی تأكيد ايچوندر ، نفی ايچون دكلدر . ياخود (لا) كلمه‌سی بو مقامده نفی ايچوندر . بوكا نظراً معنای نظم : [بن قيامت كوننه يمين ايتمم. زيرا ؛ ظاهراولوب وقوعنده شبهه اولماديغندن يمينله تأكيده حاجت يوق] ديمكدر . چونكه يمين ؛ مخاطبنه نظراً شبهه‌لی اولانه بركلامی تقويه ايچون كتيريلير . قيامتك كونی ايسه وقوعی شبهه‌دن عاری اولديغی جهتله وثيقه‌يه احتياج يوقدر.

﴿ وَلَا اُقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ ﴾

[بن يوم قيامتده عاصيلری لوم ايدن نفس متقی‌يه يمين ايدرم .]

يعنی ؛ بن عباداتی تركله قصور ايدن نفوس شريره‌يی لوم ايدن نفس عابده‌يه يمين ايدرم كه سز قبرلريكزدن قالقار وجزا كزی كوررسكز . ياخود معنای نظم : [قيامتده كنديسنی لوم ايدن هرنفسه يمين ايدرم] ديمكدر . چونكه ؛ قيامتده كرك عبادت وكرك قباحت ايدن هرنفس كندی كنديسنی لوم ايدر . ابوالسعود افنديك بيانه نظراً رسول الله صلی الله تعالی عليه وسلم افنديمز « مطيعه وعاصيه هيچ برنفس اولمادی، الا اونفس يوم قيامتده كندی كنديسنی لوم ايدر . اكر خير ايشله‌مش ايسه نه‌ايچون زياده ايتمه‌دم واكر شر ايشله‌مش ايسه نه‌دن ترك ايتمه‌دم ديه‌رك هرنفس ذاتنی لوم ايدر » بيورمشدر . شوحالده لوم ايدنله لوم اولونان هرايكيسی‌ده برشخصدر وبوده جائزدر . زيرا ؛ ذاتنده بر اولان شی اعتبارده مختلف اولابيلير . بناءً عليه ؛ لوم ايدن كيمسه ملوم اولانك عينيدر .

بومقامده نفس لوامه‌نك قيامتله برابر ذكر اولنمسنده‌كی حكمت؛ قيامتك قائم اولمسندن مقصد ، نفوس بشريه‌نك مجازات اولونمسيدر . شو حالده قيامتله نفوس بشريه آره‌سنده مناسبت تامه واردر . زيرا قيامتده جزا كوره‌جك؛ او نفس لوامه‌در . بناءً عليه؛ قيامت ذكر اولونجه او قيامتده جزا كوره‌جك نفس خاطره كله‌جكی ايچون جناب حق قيامتی ذكردن صوكره نفس لوامه‌يی‌ده ذكر بيورمشدر .

خلاصه ؛ قباحت ايشله‌ين كيمسه «نه‌دن قباحت ايشله‌دم» ديه‌رك كنديني لوم ايده‌جكی كبی عبادت ايدن كيمسه‌ده «نه‌دن آز عبادت ايتدم» ديه‌رك ينه كنديني لوم ايده‌جكی بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی قيامته وقيامتده جزا كوره‌جك نفس لوامه‌يه يمين ايتدكدن صوكره قيامتی وحشری انكار ايدنلرك انكارلرينی رد ايتمك اوزره ﴿ اَيَحْسَبُ الْاِنْسَانُ اَلَّنْ نَجْمَعَ عِظَامَهُ ✽ بَلٰى قَادِرِينَ عَلٰٓى اَنْ نُسَوِّيَ بَنَانَهُ ﴾ بيوريور .

[حشری ونشری انكار ايدن انسان ظن ايدرمی كه البته بز آنك چورومش كميكلرينی جمع ايده‌مه‌يز ؟ اوت ! بز او چورومش كميكلری جمع ايدوز زيرا ؛ او كميكلرك پك كوچوكلری اولان پارمقلرينك اوجلرينی بيله جمع ايتمكه قادرز نره‌ده قالدی كه بويوكلرينی جمع ايتميه‌لم.] شو حالده انسانه لايق اولان ؛ اللهك قدرتنی اعتقاد ايده‌رك حشری اقرار ايتمكدر ، يوقسه هوای نفسانيه‌سنه تبعيت ايده‌رك حشری انكار ايتمك دكلدر .

فخر رازی وخازنك بيانلرينه نظراً بو آيتك سبب نزولی شويله‌در : مكه مشركلرندن (عدی بن ربيعه) رسول اللهه قيامتدن سؤال ايتمسی اوزرينه رسول الله قيامتدن وانسانلرك قبرلردن ديريلوب قالقاجغندن خبر ويرنجه (عدی) ديدی كه « يا محمد ! صلى الله عليه وسلم بو كون قيامتی كوزمله كورسه‌م سنی تصديق ايتمم . چونكه چورومش اولان كميكلری الله تعالی جمع ايدوبده بر دها آدم ياپماز وياپاماز» . (عدی)نك بويله ديمسی اوزرينه جناب حق بو آيتی انزال ايده‌رك بونك وبو ذهنيتده اولان انسانلرك اعتقادلرينی رد ايتمشدر .

بو آيت ؛ حشرك جسمانی اولمسنه دلالت ايدر . چونكه ؛ جناب حق جسمدن عبارت اولان كميكلری جمله حشر ايده‌جكنی بيانله جواب ويرمسی حشرك جسمه مخصوص اولمسنه دلالت ايدر وحشر جسمانی‌يی اعتقاد ايتمك ضروريات دينيه‌دندر. بناءً عليه ؛ حشر جسمانی‌يی انكار ايدن كافر اولور. اما روحه كلنجه ؛ روحده حشر يوقدر . چونكه ؛ روح بدندن آيريلنجه ديری اولارق باقی اولديغندن حشره حاجت يوقدر . زيرا ؛ بدندن آيريلنجه فانی دكل كه حشر اولسون ايشته . اهل سنت اعتقادی‌ده بودر .

آيت جليله ؛ حشرك اجزاء متفرقه‌يی جمع ايتمك صورتيله اولاجغنه دلالت ايدر . چونكه ؛ واجب تعالی چورومش كميكلری جمع ايتمكله حشر ايده‌جكنی بيان بيورمشدر. حشری انكار ايدنلرك انكارلری قدرت الهيه‌نك چورومش كميكلری جمع ايتمكه كافی اولميه‌جغنه دائر شبهه‌لری اولديغندن واجب تعالی او شبهه‌لرينی قالديرمق ايچون (بلى قادرين) نظم منيفيله قدرتنك كافی اولديغنی بيان بيورمشدر .

*
* *

واجب تعالی حشره امكان ويرمه‌ينلره وقدرة الالهی نقصان كورنلره انسانلری احيا ايتمكه قادر اولديغنی بيانله جوابدن صوكره حشری انكار ايدنلرك انكارلرينك ايكنجی سببی دنيايه محبتلری و فسق و فجوره دوامی آرزو ايتملری اولديغنی بيان ايتمك اوزره ﴿ بَلْ يُرِيدُ الْاِنْسَانُ لِيَفْجُرَ اَمَامَهُ ✽ يَسْئَلُ اَيَّانَ يَوْمُ الْقِيٰمَةِ ﴾ بيوريور .

[بلكه انسان فسق و فجورنده دوام ايتمك ايستر وسؤال ايدر ديركه « يوم قيامت نره‌ده ونه‌قدر اوزاقدر ؟ »]

يعنی ؛ انسانك بعثی انكاری اولجه كچمش اولان عمرنده فسق وفجور ايشله‌ديكی كبی كله‌جك زمانده‌دخی عمری اولدقجه كناهه دوام ايتمك آرزوسنه مبنی انكاره جسارت ايديور وعنادندن حرصنی آلاميه‌رق قيامتدن سؤال ايدر وديركه «قيامت نه‌زمان ونه‌قدر اوزاقشيدركه يا محمد ! صلى الله عليه وسلم سن آنی ادعا ايديورسك؟» بو سؤالدن مقصدی ؛ استهزادر. شو حالده قيامتی انكاری دنيايه محبتله فدا ايده‌ميه‌جكندندر . چونكه ؛ انسانلرده آرزو ايتدكلری شيئی ايسته‌مك وآنك بقاسنی آرامق هرزمان موجود اولان احوالدندر . قيامت ايسه دنيايی آرزو ايدنلرك آرزولرينه مخالفدر . بناءً عليه ؛ قيامت، آرزولرينك خلافنه اولديغی ايچون آنی انكاره جرأت ايدرلر وانكاردن چكينمزلر .

فخر رازينك بيانی وجهله قيامتی انكار **بعضه كره شبهه‌يه بناءً اولور** : جناب حقك قدرتنی داغيلمش اولان اجزالری طوپارلامغه كافی دكل ظنيله حشری انكار ايتدكلری كبی. بعض كره‌ده انكار **شهوات نفسانيه والذات جسمانيه‌يه بناءً اولور** : فسق و فجورلرينك دوامنی آرزو ايتدكلرينه بناءً انكار ايتدكلری كبی. بناءً عليه جناب حق شبهه‌لری اوزرينه

انكارلرینه ﴿ بلی قادرین ﴾ نظمیله وشهوتلری اوزرینه انكارلرینه‌ده ﴿ بل یرید الانسان ﴾ نظم جلیلیله جواب ویرمشدر .

*
* *

واجب تعالی كافرلرك استهزا صورتیله قیامتدن سؤال ایتدكلرینی بیاندن صوكره قیامتك عیناً كونی خبر ویرمك حكمته مخالف اولدیغنه اشارتله قیامتك بعض علامتلرینی خبر ویرمك اوزره ﴿ فَاِذَا بَرِقَ الْبَصَرُ * وَخَسَفَ الْقَمَرُ * وَجُمِعَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ * یَقُولُ الْاِنْسَانُ یَوْمَئِذٍ اَیْنَ الْمَفَرُّ ﴾ بیوریور .

[كوز قاماشوب بولاندیغی وقمر قارانلق بر جسم اولوب ضیاسی كیتدیكی وآیله كونشك برله‌شوب مغربدن طوغدقلری وقت انسان حیرت و دهشتدن ناشی او كونده دیر كه « قاچاجق محل نره‌ده‌در ؟ »]

یعنی ؛ او كونك عظمت ودهشتدن انسانه حیرت وشاشقینلق كله‌رك كوزی قاماشیر وقمرك ضیاسی زائل اولارق صرف بر قارانلق جسم اولور و كونشله آی بر آره‌یه كله‌رك مغربدن طوغار. بونلرك جمله‌سی عادتك خلافنه عجائب وغرائبدن اولدقلری جهتله انسانه عارض اولان شاشقینلق اثری اولارق او كونده قاچاجق بر آرار ودیر كه ﴿ این المفرُّ ﴾ یعنی « فرار ایده‌جك یر نره‌سیدر، نره‌یه كیده‌لم وكیملره صیغینالم؟ » . ایشته انسان بویله دیمكله كمال مأیوسیتنی اظهار ایدر. زیرا ؛ انسانك بو دنیاده بیله هر طرفدن مأیوسیتی حالنده « بر صیغیناجق یر آرامقدن و « نه یاپالم ونه ایده‌لم ونره‌یه كیده‌لم؟» دیمكدن خالی قالمادیغی هر كسجه معلومدر. ایشته قیامتده دخی عین حالك جاری اولاجغنی جناب حق بو آیتله بیان بیورمشدر.

*
* *

واجب تعالی قیامتك بعض احوالنی واو كونده انسانك فرار ایده‌جك محل آرایاجغنی بیاندن صوكره او كونده فرار ایده‌جك محل اولمادیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ كَلَّا لَا وَزَرَ ﴾ بیوریور .

[انسانك او كونده ملجأ آرامسی مردود و ممنوعدر . زیرا ؛ ملجأ و صیغیناجق بر محل یوقدر .]

یعنی ؛ او كونده واقع اولان دهشت و حیرت اوزرینه انسانك صیغیناجق بر محله آرامق ایچون تلاشنده فائده یوقدر . زیرا ؛ ملجأ آرامق زمانی كچمشدر . زمانسز تلاش بر منفعت تأمین ایتمز . بناءً علیه ؛ ملجأ آرامق ممنوعدر .

فخر رازینك بیانی وجهله وزر ؛ منبع وانجلوب چیقلمسی مشكل بر طاغدر . بناءً علیه ؛ انسانك التجا ایدوب تحصن ایده‌جكی هر شیئه وزر دینور . شو حالده ﴿ كلا لا وزر ﴾ دیمك « حال وشان آنلرك آرزو ایتدكلری كبی دكل . زیرا ؛ صیغیناجق و فرار ایده‌جك بر یوق » دیمكدر .

*
* *

واجب تعالی كافرلرك فرار ایده‌جك محل آرادقلرینی و آنلره جواب اولارق فرار ایده‌جك محل بولامیه‌جقلرینی بیاندن صوكره او كونده فرار ایده‌جك شیئك آنجق جناب حقك حكمی اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اِلٰی رَبِّكَ یَوْمَئِذٍ الْمُسْتَقَرُّ * یُنَبَّؤُا الْاِنْسَانُ یَوْمَئِذٍ بِمَا قَدَّمَ وَاَخَّرَ ﴾ بیوریور .

[آنجق او كونده محل فرار وقرار یا اكرم الرسل ! ربك تعالینك حكمی وامریدر. ایی عمل ایشله‌یه‌رك آخرته تقدیم ایتدیكی و ایشله‌میه‌رك تأخیر ایتدیكی هر شی او كونده انسانه خبر ویریلور.]

یعنی ؛ قیامتده محل قرار آنجق ربك تعالینك حكمیدر . زیرا ؛ انسانك ایشله‌دیكی عملی اوزرینه مشیت الٰهیه او انسانك جنته كیتمسی ایسه آنك محل قراری جنت اولور و اكر جهنمه كیتمسی ایسه محل قراری جهنمدر . بناءً علیه ؛ انسان ایچون او كونده چاره آرامقده فائده یوقدر . زیرا ؛ زمانی كچمشدر . واو كونده انسانك عمل صالحی و مالندن صدقه ایده‌رك تقدیم ایتدیكی شی و كوتو عملی ومالندن صرف ایتمه‌یه‌رك ورثه‌یه تأخیر ایتدیكی شیلرك جمله‌سی خبر ویریلور كه هر كس كندی عملنه واقف اولسون وعملنی

خبر آلنجه امر الٓهى يه رضادن باشقه چاره اولمادیغنی بيلسون و اعتراضه مجالى قالماسون وقاچاجق ير اولمادیغنی آكلاسون .

فخر رازينك بيانى وجهله انسانه عملندن خبر؛ يوم قيامتده عملنك عرض اولونوب محاسبه اولوناجغى زمانده اولاجقدر وعملنك اولى وآخرى، خيرى وشرى، حسنه‌سى وسيئه‌سى خبر ويريله‌جكدركه كنديسى وهركس آنك عملنى بيلسون وحكم الٓهينك عين عدالت اولديغنه هر كس واقف اولسون .

⁂

واجب تعالى انسانك اول و آخر اعمالى كنديسنه خبر ويريله‌جكنى بياندن صوكره خبردن دها قوتلى انسانك كنديسنك عملنه واقف اولاجغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ بَلِ الْاِنْسَانُ عَلٰى نَفْسِهٖ بَصٖيرَةٌ * وَلَوْ اَلْقٰى مَعَاذٖيرَهُ ﴾ بيورييور .

[بلكه انسان كندى نفسى اوزرينه شاهددر . زيرا ؛ عملنى كوريجى و بيليجى ورأى العين مشاهده ايديجيدر . ولوسه او انسان اورتايه برچوق معذرتلر آتمش اولسون .]

يعنى ؛ انسانه هر دورلو اعمالى خبر ويريلورسه‌ده خبردن دها قوتلى اولارق انسان كندى نفسنده ايشله‌ديكى عملنى كوريجيدر. بناءً عليه ؛ خبر ويريلن عملنى قبوله مجبوردر . زيرا؛ نفسنده رأى العين مشاهده ايتديكى شيئى انكاره مجال يوقدر ، ولوسه معذرت اولمسى ممكن اولان شيلرك هپسنى معذرت اولارق بيان ايتمش اولسه دخى قبول اولونماز . چونكه ؛ حسنات وسيئات جمله‌سى ميدانده‌در واعضاء جوارحنك شهادت ايده‌جكى ديكر آيتلرله بيان اولونديغى وجهله شاهدلرده حاضردر، باشقه يردن شاهد آرامغه حاجت يوقدر. شو حالده عملنه كوره جزا كورور عملنك خارجنده كوتورديكى معذرتنه اعتبار اولونماز .

فخر رازينك بيانى وجهله (بصيرةٌ) ديمك « انسان كندى نفسنده خطاسنى كورور » ديمكدر . چونكه؛ انسان شهوات نفسانيه‌سى ايجابى باطلى ارتكاب ايتسه بيله عقليله آنك باطل اولديغنى بيلير واقرار ايدر. ياخود (بصيرةٌ) ديمك « اعضاء جوارحى نفسى اوزرينه شاهددر » ديمكدر . بناءً عليه؛ هر درلو معذرتلره توسل ايتمش اولسه دخى قبول اولونماز. زيرا ؛ كندى كنديسنه شاهددر .

ابو السعود افنديك بيانى وجهله (بل) كلمه‌سى بو آيتده ضعيفدن قوى‌يه وآشاغيدن يوقارويه ترقى ايچوندر؛ چونكه خبر هر نه قدر قوتلى اولسه بيله انسانك بالذات كندى معاينه ايتمسى قدر قوتلى اولاماز. بناءً عليه ؛ (ليس الخبر كالعيان) يعنى « خبر عيناً مشاهده كبى اولاماز » ضرب مثلى دخى بونى تأييد ايدر . بوكا نظراً معناى نظم : [او كونده انسانه اعمالندن خبر ويريلور. بلكه خبر شويله طورسون انسان او كونده كندى اعمالنك تفصيلنى كندى بيلور] ديمكدر .

⁂

واجب تعالى انسانك يوم قيامتده اولاجق بعض احوالنى خبر ويردكدن صوكره رسول اللهك وحى كلديكنده وحى اولونان آيتى حفظ ايچون تلاش ايتديكنى وتلاشه حاجت اولمايوب حفظنى جناب حقك تأمين بيورديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ لَا تُحَرِّكْ بِهٖ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهٖ * اِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْاٰنَهُ ﴾ بيورييور.

[يا اكرم الرسل ! قرآنى عجله حفظ ايتمك وقاچيرمامق ايچون قرآنك قرائتيله لسانكى تحريك ايتمه . زيرا ؛ قرآنى سنك قلبنده حفظ ايتديروب ولسانكله تلاوت ايتديرمك بزم اوزريمزه لازمدر .] بناءً عليه ؛ سنك تلاشكه محل يوقدر .

يعنى؛ جبريل امين وحى ايله كلديكنده حفظ ايده‌مم قورقوسنه بناءً وحيى تكميل ايتمكسزين عجله حفظ ايتمك ايچون لسانكى قرآنك قرائتيله مشغول ايتمه . زيرا ؛ سنك كلامك جبريل امينك كلامنه قاريشيرسه ضبطى مشكل اولور . بناءً عليه ؛ قرائتده عجله ايتمه. چونكه ؛ بز سنك قلبكده آنك حفظنى ولسانكده تلاوتنى اوزريمزه لازم مثابه‌سنده قيلدق . شو حالده سنك ايچون تلاشه لزوم يوقدر .

فخر رازينك بيانى وجهله بو آيتك بوندن اولكى آيتلره مناسبتى ؛ بوندن اولكى آيتلر نازل اولديغنده رسول الله عجله بيورديغى ايچون بو نهى الٓهى بو آراده واقع اولمشدر بو حالك خارجده‌ده مثالى واردر : مثلا درس اوقوتان بر مدرسك تلميذى صاغنه وصولنه باقديغنده مدرس تلميذينى نهى ايچون «صاغكه وصولكه باقمه» ديدكدن صوكره درسنه دوامه باشلاديغى

كبى رسول‌الله‌ده بوندن اولكى آيتلر نازل اولور كن عجله بيورديغندن جناب حق « عجله ايتمه . زيرا ؛ بز قرآنى سكا حفظ ايتديره‌جكز » بيورمشدر. ايشته شو بيان وجهله بو آيتلرك ، اولنه وبوندن صوكره آخرته متعلق كله‌جك آيتلره مناسبت كامله‌سى واردر .

ياخود آيتك ماقبلنه مناسبتى شويله بيان اولونمشدر : بوندن اول ﴿ ليفجر أمامه ﴾ نظمنده بيان اولونديغى وجهله شهوات نفسانيه‌سنده انسانك عجله ايده‌رك قيامتى انكاره قدر جرأت ايتديكندن جناب حق رسولنى امر دينده عجله‌دن نهى بيورمشدر كه امر دينده عجله مذموم اولونجه ديكر خصوصاتده عجله‌نك مذموم اولاجغى اولويتله ثابت اولديغنه اشارت ايدلمشدر .

ياخود بو آيتده خطاب رسول‌اللهه دكلدر ، بلكه يوم قيامتده اعمالنى كوره‌جك انسانه خطابدر . چونكه ؛ او انسان كناهلرينى مبين دفتر اعمالنى على العجله قرائته باشلاينجه جناب حق او انسانه خطاب اولارق « اى انسان ! سن عمل دفتريكى اوقومقده عجله ايتمه . زيرا ؛ بز آنى سكا اوقوتور وبيلديرر وجزاسنى ترتيب ايدرز » بيورمقله او كيمسه‌يى عجله‌دن نهى ايده‌جكنى بيان بيورمشدر . والحاصل شو توجيهاتك جمله‌سنه نظراً آيتلر بيننده مناسبت كامله محقق وموجود اولديغندن بو آيت وبونك امثالى آيتلر آره‌سنده مناسبت يوقدر ديه‌رك اعتراض ايدن صابقينلرك اعتراضلرى مردوددر .

*
* *

واجب تعالى رسولنه قرآنك حفظنى وعد ايدنجه رسولنك وحى كلديكنده آلاجغى وضعيق بيان ايتمك اوزره ﴿ فَإِذَا قَرَأْنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ * ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ ﴾ بيوريور .

[بز قرآنك حفظنى وعد ايدنجه جبريل واسطه‌سيله سكا قرآنى اوقوديغمزده سن قرآننه تابع اول . جبريلك قرآندن فراغنده وقت كچمكسزين تلاوتنه تبعيت ايت . تكرار بتكرار اوقو كه ذهنكده قرار ايتسون وسن قرآنى بيتيرنجه معناسنده سكا مشكل اولانى بيان ايتمك بزم اوزريمزه واجب مثابه‌سنده‌در .]

شو حالده آيتك لفظنى حفظ ايتمكده رسول‌الله ايچون مشقت اولماديغى كبى معناسنى

فهمده دخى مشقت يوقدر. چونكه؛ اولكى آيتده قرآنك حفظى وعد الهى ايله تأمين اولونديغى كبى ايكنجى آيتله‌ده معناسنى كشف وايضاح ينه وعد الهى ايله تحت تأمينه آلنمقله رسول‌الله ايچون وحيى تلقيده بر كوجلك قالمامشدر .

مجمل اولان بر معنانى بيانى واجب تعالى تفصيلاً وعد بيوريور . بيانى لازم اولان شيئك بيانه احتياج مس ايتديكى زمان بيان اولونور تأخير اولونماز . زيرا ؛ احتياج زماندن تأخير تكليف مالايطاقى مستلزمدر . چونكه ؛ امر اولونان شيئك نه‌دن عبارت اولاجغى بيلنمه‌ينجه عمل ممكن اولاماز . شو حالده احتياج زماندن بيان تأخر ايتمز . اما خطاب زماندن بيانك تأخر ايتمسى جائزدر . زيرا ؛ خطاب زماننده عمل لازم اولماز . خطاب اول كلور صوكره عمل واجب اولور .

*
* *

واجب تعالى رسولنى عجله‌دن نهى ايتدكدن صوكره عجله‌يى عادت ايتمكدن قوللرينى منع ايتمك اوزره ﴿ كَلَّا بَلْ تُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ * وَتَذَرُونَ الْآخِرَةَ ﴾ بيوريور .

[سزك ظنكز كبى دكل ، عجله ممنوعدر. زيرا ؛ عجله‌ده عاقبت ايى دوشونيله‌مديكندن ضرره اوغرامق هر زمان محتملدر . بناءً عليه ؛ هر شيده عجله مذمومدر. بلكه اى انسانلر ! سز عجله‌دن كچمز وعاجله‌دن عبارت اولان دنيايه محبت ايدر وآخرتى ترك ايدرسكز .]

يعنى ؛ حال وشان سزك ظنكز كبى اولمادى. عجله ايتمك مذموم وتأنى ايتمك ممدوحدر ولكن اى بنى آدم ! سز عجلدن خلق اولونديغكز ايچون هر شيده عجله ايتمك عادتكزدر. ايشته بو جمله‌دن اولمق اوزره عاجله‌دن عبارت ، مدتى غايت آز ولذتى زحمتنه دكمه‌ين دنيايه محبت ايدرده ابدى وهر دورلو راحتى مستلزم اولان آخرتى ترك ايدرسكز .

*
* *

واجب تعالى رسولنى وسائر قوللرينى عجله‌دن نهى ايتدكدن صوكره انسانلرى عمللرى

اقتضاسى ايكى قسمه تقسيم ايتمك اوزره ﴿ وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ * اِلَى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ ﴾ بيوريبور .

[او كونده بر چوق يوزلر نورلودر ، آنجق بعض زمانده ربسنك يوزينه باقيجى وجمال باكماله مستغرق اولارق ماسوايى اونوتيجيدر .]

يعنى ؛ انسانلردن بر چوق كيمسه‌لرك يوزلرى نضرتلى وبهجتلى وكورمش اولديغى نعمتلر اوزرينه سرورلى اولور وبو نعمتلردن اك بويوكى واجب تعالى‌نك جمالنى مشاهده ايله متنعم اولمقدر .

فخررازينك بيانى وجهله بوآيت؛ آخرتدن بعض كيمسه‌لرك الله تعالى‌يى كوره‌جكلرينه دلالت ايدر والله تعالى‌يى كورمكدن عندالعقل بر مانع يوقدر . چونكه ؛ واجب تعالى موجوددر ، هرموجودى انسانك كورمسى جائزدر ونقلاً ده رؤيت الٓهيه واجبدر . چونكه ؛ رؤيت الٓهيه‌نك وقوعبولاجغنه دلالت ايدر بر چوق نصوص جليله واردر . بناءً عليه ؛ اهل ايمانك واجب تعالى‌يى كوره‌جكلرينى اعتقاد ايتمك واجبدر واهل سنتك مذهبى‌ده بودر. اما فرق ضاله‌دن معتزله بودنياده رؤيته لازم اولان شرطلرى نظر اعتباره آلارق آخرتده رؤيتى انكار ايدرلر. حالبوكه رؤيته بودنياده لازم اولان شرطلر آخرتده لازم اولماز. زيرا ؛ آخرتده رؤيت برقوتله اولوركه او قوتك خالقى الله تعالى‌در . كندى جمالنى كورمكله مشرف قيلمق ايسته‌ديكى قوللرنده كورمكه لياقت وقوت خلق ايدر وكوستريز . بناءً عليه ؛ آخرتده رؤيت بو دنياده رؤيته قياس اولونامىه‌جغندن رؤيتك دنياده لوازمندن اولان شرطلر آخرتده لازم اولماز .

*
* *

واجب تعالى انسانلرك آخرتده بر قسمنك يوزلرى پارلاق اولاجغنى بياندن صوكره ديكر بر قسمنك يوزلرى نوردن خالى اولديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ بَاسِرَةٌ * تَظُنُّ اَنْ يُفْعَلَ بِهَا فَاقِرَةٌ ﴾ بيوريبور .

[او كونده بر چوق يوزلر پورتريجيدر واو يوزلر بيليرلركه كنديلرينه بربلاى عظيمه ايشله‌نه‌جك ومهم برعذاب نازل اولاجق .]

يعنى ؛ او كونده عاصيلر كنديلرينه واقع اولاجق عذابى بيلدكلرندن يوزلرنده اثر نعمتدن بشاشت اولماديغى كبى كدرلرندن غايت سياه ، لونى دكيشمش ، اكشى وبوروشمش اولور وظن ايدرلركه كنديلرينه بربويوك بلا كله‌جك. بناءً عليه؛ كمال يأسله مأيوس اولورلر.

فخر رازينك بيانى وجهله يوم قيامتده الله تعالى اهل جنتى واهل جهنمى بربرندن آيرديغى زمان علامت فارقه اولمق اوزره اهل جنتك يوزلرى اثر سرور اولارق پارلاق واهل جهنمك يوزلرى‌ده اثر غم وغصه اولارق سياه وبولانيق اولور .

باسره ؛ **شدتله عبوس وبورشيجى اولمقدر** . فاقره ؛ **بويوك بلادر ودوه‌نك بورتى اوزرينه باپيلان داغدر وآرقه كميكنى قيريجى بلا به‌دهٔ** دينورسه‌ده بو مقامده **انواع عذابدر** . چونكه ؛ جهنم عذابندن دها بويوك بلا اولاماز . ﴿ تظن ﴾ ظن ؛ بومقامده **يقين اوزره بيلمكدر** . وآنجق **كافرلره تحكم ايچونده** ظن تعبير اولونمشدر . چونكه ؛ او كونده هرشى ميدانه چيقاجغى ايچون شبهه‌لى برشى قالمازكه آنلر كله‌جك عذابى ظن ايتسونلر . بلكه هرشيئى يقين اوزره بيليرلر . فقط آنلر دنياده او كونه ايمان ايتمه‌دكلرندن طولايى كأن « او كونده ظهور ايدن احوالى كوزلريله كوروب قيامتك حق اولديغنى ظن ايدرلر » دينمشدركه آنلرى استهزادر . كأن « دنياده ظنله اكتفا ايتدكلرى كبى اوراده‌ده ظنله اكتفا ايدرلر » ديمكدر .

*
* *

واجب تعالى سعيد اولان كيمسه‌لرله شقى اولان كيمسه‌لرك حاللرينى بياندن صوكره دنيايه محبتله شقاوتى ارتكابدن منع ايتمك اوزره ﴿ كَلَّا اِذَا بَلَغَتِ التَّرَاقِيَ * وَقِيلَ مَنْ رَاقٍ * وَظَنَّ اَنَّهُ الْفِرَاقُ ﴾ بيوريبور .

[دنيايى آخرت اوزرينه ترجيحكز دوغرى دكلدر وسزك دنيايه محبتله آخرتى ترككز باطلدر . بناءً عليه ؛ بو ترجيحدن وازكچمك وروحك بوغاز كميكلرينه بالغ

اولاجغى وقتى دوشونمك لازمدر . او زمان كه روح بوغازه دايانديغنده خسته‌نك يانده بولونانلر طرفندن « بوخسته‌يه كيم برافسون يابيجى وبردوا ايله بوخسته‌يى كيم قورتاريجى ؟ » دنيلديكى وقتى دوشونمك لازمدر واو وقت اوخسته ظن ايدر بيليركه كنديسنك دنيادن وبالجمله سودكلرندن آيريلق زمانيدر .]

يعنى ؛ انسانلرك فانى اولان دنيايى باقى اولان آخرت اوزرينه ترجيح ايتملرى دوغرى دكلدر . زيرا انسانلر ايچون لازم اولان ؛ ايركج كله‌جك اولان أولوم وقتى دوشونمليدركه اووقتى يعنى روح كوكس وبوغاز كميكلرينه كلوب موت ياقلاشديغى زمانى دوشونميورميسكز. او وقت كه خسته‌نك يانده بولونانلر « بوخسته‌يه دوا ايده‌جك كيمدر ، بر چاره بولاجق يوقميدر ؟ » ديرلر . حالبوكه خسته بيليركه كنديسنك دنيادن آيريلاجق زمانيدر. بونلرى دوشونمك وآخرتى اعتقاد ايتمك لازم ايكن ناصل اوليوركه بو دكرسز دنيايى آخرت اوزرينه ترجيح ايدرسكز .

فخر رازينك بيانى وجهله محتضر اولان كيمسه هرنه‌قدر وفات ايده‌جكنى بيليرسه‌ده روح بدنده بولوندقجه انسانك حيات دنيايه محبتنه بناءً حياتندن اميدينى كسميه‌جكنه اشارت ايچون ظن ايدر دنيلمشدر . بو آيت ؛ بدنك موتندن صوكره روحك باقى قالاجغنه دلالت ايدر . چونكه ؛ افتراق ايده‌جك اولان روح اولوب وبدنكده موتى بيان اولونمجه روحك آيريلوب قالاجغنه دلالتى ظاهردر .

خلاصه ؛ انسانلرك أوله‌جكى وقتى دوشونملرى لازم اولديغى و دنيايه محبتله أولومى اونوتمق دوغرى اولماديغى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالى انسانه وفات ايده‌جكى زمان عارض اولان احوالك بعضيلرينى بياندن صوكره بعض ديكرلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَالْتَفَّتِ السَّاقُ بِالسَّاقِ * اِلٰى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمَسَاقُ ﴾ بيوربيور .

[تفكر ايدوب دوشونميورميسكز شول زمانى كه اوزمانده انسانك اينجيكلرى بربرينه دولاشور . بناءً عليه ؛ كمال اضطرابندن حركته قادر اولاماز برحاله كلير . آنجق اوكونده

سوق اولوناجق محل واجب تعالى‌نك حكمى وحضور معنويسيدر ، باشقه محل يوقدر .] زيرا ؛ او كونده امر الهينك خارجنده برشى جريان ايتمزكه امر الهينك وحكم سبحانينك خارجى سوق اولوناجق برمحل بولونسون . شو حالده هرشخص ايچون وظيفهٔ دينيه ؛ أوله‌جكى وقتى وقيامت كوننى دوشونمك ورضاء الهينك خارجنده برشى ياپمامقدر .

فخر رازينك بيانى وجهله (التفت) اجتماع ايدوب بربرده طوپلانمقدر . ساق ؛ اينجيك معناسنه‌در . وفات زماننده انسانك أولوم آجيسيله آياقلرينى بربرينه ووره‌جغنه و اينجيكلرينى بربرينه دولاشديره‌جغنه اشارتدركه شدت اضطرابدن كنايه‌در . چونكه ؛ اوزمانده دنيا لذتنى واهل وعيالنى واموالنى واحبابنى وجاه ومنصبنى ترك ايتمك آجيلرى اولديغى كبى دشمنك شماتت وسوينج آجيلرى دخى واردر . ايشته شو آجيلرله برابر أولوم آجيسى ده باغرينه چوكنجه كمال اضطرابندن آياقلرينى بربرينه طولاياجغى بيان اولونمشدر.

*
* *

واجب تعالى انسانك حين وفاتنده كوره‌جكى الم واضطرابه اشارت ايتدكدن صوكره بوالم واضطرابى ايجاب ايدن حاللرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ فَلَا صَدَّقَ وَلَا صَلّٰى * وَلٰكِنْ كَذَّبَ وَتَوَلّٰى * ثُمَّ ذَهَبَ اِلٰى اَهْلِهِ يَتَمَطّٰى ﴾ بيوربيور .

[اوانسان تصديق ايتمسى واجب اولان رسولى وقرآنى تصديق ايتمه‌دى واوقات معينه‌ده اوزرينه فرض اولان نمازى قيلمادى ولكن تصديقى واجب اولان معتقداتى تصديق شويله طورسون تكذيب ايتدى وبالجمله عبادتدن اعراض ايتدى وتصديقى واجب اولان رسولى وقرآنى تكذيب وعبادتدن اعراضدن صوكره صاللانا صاللانا اوينه واهلنه كيتدى .]

يعنى ؛ اوانسانك دنيايه محبتى سببيله ايمان ايتمسى لازم اولان اعتقادياتى تصديق ايتمه‌ديكى كبى فروع اعمالدن بش وقتده فرض اولان نمازى‌ده ادا ايتمه‌دى وبلكه تكذيب ايده‌رك يوزينى دونووردى . صوكره بو چيركين معامله‌لرينه سوينه‌رك صاللانا صاللانا خانه‌سنه واهلنه كيتدى .

فخررازينك بيانی وجهله واجب تعالی بو آيتده كافرك اصول اعتقاده رعايت ايتمه‌ديكنی (فلاصدّق) نظميله وفروع اعماله رعايت ايتمه‌ديكنی (ولاصلّی) ايله وامور دنيايه متعلق اولان حالی‌ده (ثمّ ذهب) قوليله بيان بيورمشدر بو آيت؛ كافرلرك فروع اعمالی ترك ايتملری اوزرينه ذمه مستحق اولوب عذاب اولوناجقلرينه‌ده دلالت ايدر .

بو آيتك ابوجهل حقنده نازل اولديغی مرويدر . چونكه ؛ ابوجهل رسول اللهی تكذيب ايتديكنه غايت مفتخر ويايمش اولديغی يولسزلقلريله سائرلرينه مباهات ايتمكده ديكر مشركلره فائق ايدی .

*
* *

واجب تعالی ايمان ايتمه‌ين كافرك حالنی بياندن صوكره عليهنه واقع اولان دعايی بيان ايتمك اوزره ﴿ اَوْلٰى لَكَ فَاَوْلٰى * ثُمَّ اَوْلٰى لَكَ فَاَوْلٰى ﴾ بيوريور .

[ای انسان! هلاك سنك ايچوندر، تكرار هلاك سنك ايچوندر، صوكره هلاك سنك ايچوندر ، ينه سنك ايچوندر .]

يعنی ؛ الله تعالی سنك سومه‌ديكك بلاكی ويرسون، تكرار بلاكی ويرسون، صوكره‌ينه بلايه مستحقسك . زيرا ؛ تصديقی لازم اولان شيلری تصديق وعمل واجب اولان شيلرله عمل ايتمه‌دك . بناءً عليه ؛ سكا لايق اولان هلاكدر .

فخررازينك بيانی وجهله رسول الله ابوجهلك ألندن طوتوب و (اولی لك فاولی) ديدنجه ابوجهل « بنی قورقوتيورميسك ؟ سن وسنك ربك بكا برشی ياپامازسكز. زيرا؛ بن بودره‌نك اولوسی‌يم » ديمشدر .

ابوالسعود افنديك بيانی وجهله اولی ؛ ويل كلمه‌سندن قلب اولونديغی جهتله هلاك معناسنه‌در. رسول الله ابوجهله بونكله دعا ايدوب ابوجهل‌ده عناد واستكبار ايدنجه جناب حق رسولندن صدور ايدن دعايی عينيله قرآنده انزال بيورمشدر. ياخود ابوجهلك تبليغات محمديه‌يی تركله صاللانارق اوينه كيتمسی اوزرينه جناب حق بو منوال اوزره دعا ايتمسنی رسولنه امر ايتمشدر .

*
* *

واجب تعالی انسانك وفاتی زماننده واقع اولان حاللری وايمان ايتمه‌ين كافرك حالنی بياندن صوكره ايمانه ميل ايتمه‌ينلری توبيخ ايتمك اوزره ﴿ اَيَحْسَبُ الْاِنْسَانُ اَنْ يُتْرَكَ سُدًى ﴾ بيوريور .

[انسان كنديسنك مهمل ترك اولوناجغنی ظن ايدرمی ؟]

يعنی ؛ ظن ايدرمی انسان ترك اولونور ومهمل ومكلف وبرشيله وبر قيدله مقيد اولماز وبرجزاده كورمز ، هپ ايتدكلری يانه قالير؟ بويله ظن ايدرسه بوظنی فاسددر . چونكه ؛ عقلی اولان برشخصك مكلف اولماسنی عقل تجويز ايتمز . زيرا ؛ عقلی اولان كيمسه‌نك البته طرف الهيدن برطاقم امرلر ونهيلر آلتنده باغلی اولمسی لازمدر . چونكه ؛ تكليف ايتمه‌يوب معطل براقمق قباحته راضی اولمغی ايجاب ايدر . واجب تعالی‌نك قوللرينك قباحتلرينه راضی اولمسی محالدر . اوحالده تكليف اولماممق‌ده محالدر .

فخر رازينك بيانی وجهله بو آيت آخرتك وحشرك وجودينه دلالت ايدر . زيرا ؛ انسانك مهمل اولمسنی رد ايدنجه مكلف اولمسنی اقتضا ايدر. مكلف اولمسی محاسنه ثواب وقبايحه عذاب اولمسنی ايجاب ايدوب ثواب وعقاب‌ده آخرتده اولاجغندن بو آيت تكليفه دلالت واسطه‌سيله آخرته دلالت ايدر .

*
* *

واجب تعالی سوره‌نك اولنده حشرك ممكناتدن اولديغی جهتله قدرت الهيه تحتنده اولماديغنی بيان بيورمشدی . سوره‌نك آخرنده حشرك امكانی انسانك ابتداءً ياراديلشيله اثبات ايتمك اوزره ﴿ اَلَمْ يَكُ نُطْفَةً مِنْ مَنِيٍّ يُمْنٰى * ثُمَّ كَانَ عَلَقَةً فَخَلَقَ فَسَوّٰى ﴾ بيوريور .

[انسان؛ آنا رحمنه دوكولور منيدن عبارت اولان نطفه‌دن اولماديمی؟ صوكره آناسنك رحمنده اويوشمش قان اولدی . بوندن صوكره الله تعالی اجزالرينی خلق واعضالرينی تسويه ايتدی .]

فخر رازينك بيانی وجهله نطفه ؛ آزيجق صويه دينور. كمال حقارتنه اشارت ايچون نطفه‌نك نجاست محلندن چيقان ونجس اولان منيدن اولديغی بيان اولونمشدر كه بويله منيدن حاصل اولان انسانك ابتداء خلقتنی دوشونمكسزين ايماندن وطاعتدن تمرد ايده‌رك

آخرتى انكار ايتمسى غايت كوتو برشى اولديغنه اشارت اولونمشدر . شوحالده احقر حقير اولان بردامله چيركين صودن اعضالرينى تكميل وتسويه ايده‌رك بو كوزل صورت اوزره انسانى ياراتان تا كرينك اولدكدن صوكره ديرلته‌جكنده شبهه ايتمك لايق دكلدر .

*
* *

واجب تعالى انسانك نطفه‌دن خلق اولونديغنى بيـاندن صوكره ايكى قسم اوزره ياراتديغنى بيان ايتمك ضمننده ﴿ فَجَعَلَ مِنْهُ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْاُنْثٰى ﴾ بيوريور .

[الله تعالى انسانى ايكى قسم قيلدى كه برى اركك ديكرى ديشيدر .] تناسل بونكله حاصل اولاجغندن بوصورتله مصلحت تناسله رعايت اولونمشدر. زيرا ؛ يالكز اركك ويا ديشيدن نسل وجود بولاماز .

﴿ اَلَيْسَ ذٰلِكَ بِقَادِرٍ عَلٰۤى اَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتٰى ﴾

[شو بيـان اولونان احوال كه نطفه‌دن اويوشمش قان وقاندن أتله كميك وصوكره اعضالرينى اكمال ايله روح ويرمكله احسن تقويم اوزره انسانى ياراتمغه قادر اولان، انسانلرى اولدكدن صوكره احيا ايتمكه قادر اولمادىمى ؟] البته قادر اولور .

سورۀ دهر ـ انسان

مكۀ مكرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر . اوتوز بر آيتى جامعدر

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ هَلْ اَتٰى عَلَى الْاِنْسَانِ حِينٌ مِنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْـًٔا مَذْكُورًا ﴾

[محقق انسان اوزرينه دهردن برزمان كلدى وكچدى كه اوزمانده انسان ذكر اولونور برشى اولمادى. چونكه؛ يوق ايدى. يوق اولانه شى ديلمه‌ديكى كبى السنه‌ده‌ده ذكر اولونماز.]

يعنى ؛ انسان اوزرينه صابى آلتنه كيرمه‌دك بر زمان كچدى كه اوزمانده انسان اسمى اوقونور بر شى دكلدى .

فخر رازينك بيانى وجهله بو مقامده (هل) كلمه‌سى (قد) معناسنه‌در . انسان ايله مراد؛ **جنس انسانه** اولمق احتمالى وار ايسه‌ده **حضرت آدم** اولديغى ابن عباس حضرتلرندن مرويدر. چونكه ؛ حضرت آدم چاموردن وبالچيقدن صورتى تصوير اولونارق روحسز طائفله مكه آره‌سنده يوز يكرمى سنه ياتديغى وبوندن صوكره جناب حقك روح ويره‌رك احيا بيورديغى مرويدر . انسان اوزرينه دهردن برزمان كچديكنى بيان ايتمك‌ده حضرت آدمك مراد اولمسى تأييدايدر. چونكه ؛ انسانك صورتنه‌ده انسان ديمك صحيح اولابيلير. (حين) ايله مراد ؛ **اوزون بر زمانه** ديمكدر . شوحالده انسان اوزون برزمان موجود اولمايوب صوكره‌دن حادث اولونجه البته آنى احداث وايجاد ايده‌جك برقادر مختارك وجودى لازمدر . بناءً عليه ؛ انسـانك كندى وجوديله واجب تعالى‌نك وجودينى اثبات ايتمسى الزمدر؛ زيرا ؛ هرحادثه‌يه بر محدث لازمدر .

*
* *

واجب تعالى انسانك اوزرينه برچوق زمان كلوب ذكر اولونمغه لايق برشى اولماديغنى بياندن صوكره انسانك صوكردن خلق اولونمش برجسم عاجز اولديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ اِنَّا خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ اَمْشَاجٍ نَبْتَلِيهِ ﴾ بيوريور .

[محقق بز انسانى برقاريشيق صودن خلق ايتدك كه امتحان ايده‌لم .]

يعنى ؛ انسانى بز آناسيله باباسـنك بربرينه قاريشمش نطفه‌لرندن خلق ايتدك كه بز او انسانى امتحان ايده‌لم. باقالم او انسان خلقت اصليه‌سنى دوشونه‌رك خالقنى بيلوب عبادتله‌مى مشغول اولاجق يوقسه خلقتنى اونوتارق عصيانه‌مى دالاجق ؟

فخررازينك بيانى وجهله (امشاج) **قاريشمش** معناسنه‌در. چونكه ؛ آنا ايله بابانك نطفه‌لرينك هربرنده آيرى آيرى خاصه‌لرى اولديغندن يالكز برينك نطفه‌سـندن خلق اولونمق مصلحته موافق اولمـاديغندن عادت الـٰهيه اركك ايله قادينى نكاح شرعى ايله

يكديكرينه ربط ايده‌رك ايكيسنك قاريشمش نطفه‌لرندن شو كوريلن صورت‌اوزره انسانى خلق ايتمكدر. زيرا؛ بعض روايته نظراً انسانك وجودنده طمرلر وكميكلر وقوت بابانك نطفه‌سندن وأت وقان وقيللر آنانك نطفه‌سندن خلق‌اولونور وبو خلقتك‌ده عبث اولمايوب امتحان‌معامله‌سنه تابع‌اولديغى بيان‌اولونمشدر. كرچه الله‌تعالى قولنك هرفعلنى بيلديكندن امتحانه احتياجى يوق ايسه‌ده امر ونهى‌ايله مكلف‌قيلارق امتحان ايده‌جكنى بيانله‌قوللرينى عبادته دعوت اولديغى كبى امتحان سببيله هركس كندى عملنى بيلير واعتذاره مجالى قالماز. شوحالده امتحان؛ قوللر ايچوندر، الله تعالى ايچون دكلدر.

⁂

واجب تعالى انسـانى نطفه‌دن خلق ايتديكنى وامتحان معـامله‌سى ياپاجغنى بياندن صوكره امتحان معامله‌سى اولوناجق ذاتك حس صاحبى اولمسى لازم اولديغندن امتحان معامله‌سى اوزرينه تفريع ايتمك اوزره ﴿ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعاً بَصِيراً * اِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ اِمَّا شَاكِراً وَاِمَّا كَفُوراً ﴾ بيوريور.

[انسانى امتحان معامله‌سنه تابع قيلنجه بز او انسـانى ايشيدجى وكوريجى قيلدق. زيرا بز؛ انسانه كرك شاكر اولسون وكرك منكر اولسون دوغرو يولى كوستردك.]

يعنى؛ انسان عملنى سؤال ايله مبتلا اولونجه بز عظيم‌الشان او انسانه ايشـيده‌جك قولاق وكوره‌جك كوز ويردك‌كه او انسـان وحدانيتك دليللرينى قولاقلريله ايشيتسون وكوزلريله كورسون ودوغرو يوله كيتسون ونبوتى تصديقله نجات بولسون. زيرا؛ بز او انسانه اللهك ويرديكى نعمتلره شكر ايديجى اولسون وياخود نعمتلره شكر ايتمه‌سونده كمال شـدتله انكار ايديجى اولسون هرايكى صورتده دوغرو يولى كوستردك. چونكه، خير وشر يوللرينى كوسترمك اوزره رسـول كوندردك و قرآنى انزال ايتدك وعمل واعتقادى واجب اولان شيلرى بيلديرديكمز كبى ترك ايتمسى لازم اولان شيلرى‌ده انسانه بيلديردك وصفات‌ذاتيه ونبوتيه‌مزه وآخرته دلالت ايدن دليللرى سرد ايتدك. بناءً عليه؛ دوغرو يوله كيدوب كيتمه‌مك كندى يد اختيارنده‌در. ايسترسه دوغرو يوله كيتسون

شاكر اولسون وايسترسه اكرى يوله كيتسون كفور اولسون، هرايكى صورتده منفعت ومضرتى كنديسنه عائد اولديغى جهتله كنديسنك دوشونمسى لازمدر.

فخررازينك بيانى وجهله سمع وبصر ايله مراد؛ حواس خمسۀ ظاهره‌در. چونكه؛ دلائلى ادراكده بو ايكينك مدخلى زياده اولديغى‌ايچون بونلرى ذكرله ديكرلرندن اكتفا اولونمشدر. سبيل ايله مراد؛ طريق خير وشر وطريق نجات وهلاكدر. جناب حق طريقلره تمسك‌ايچون دليللر خلق‌بيورديغى كبى رسول كوندردى وكتاب‌ايندردى. شوحالده واجب تعالى انسانى ارشاد ايچون لازم كلن اسبابى خلق بيورديغندن امتحان معامله‌سنده انسان ايچون اعتذار ايده‌جك برشى قالمامشـدر. چونكه؛ كوزم يوقدى كوره‌مدم، قولاغم يوقدى طوياماد‌م ديه‌مه‌ديكى كبى بكايول كوستروب ارشادايده‌جك‌رسول واحكام‌استخراج ايده‌جك كتاب‌ده كوندرمه‌دك ديه‌مز. حق بومنوال اوزره هدايتك مؤمن وكافر حقنده مساوى اولديغنى بيان ايچون ﴿ اِما شـاكراً واِما كفوراً ﴾ بيورمشدر. يعنى « بز اوكا يولى كوستردك: ايستر مؤمن اولسون ايستر كافر اولسون » ديمكدر.

قولاغك كوزدن افضل اولديغنه اشارت ايچون قولاق، كوز اوزرينه‌تقديم‌اولونمشدر. چونكه؛ كوز اولمقسزين كمالات تحصيل ايتمك ممكن ايسه‌ده قولاق اولمانجه تحصيل كمالات اصلا ممكن دكلدر.

بو آيتك محاورانده نظيرى شويله‌در: سوز ديكله‌مه‌ين بر كيمسـه حقنده « بز آكا نصيحت ايتدك: ايسترسه طوتسون ايسترسه طوتماسون بيلديكنى ياپسون. زيرا؛ منفعت ومضرتى كنديسنه عائددر. بز دوغرويى سـويله‌دك، آرتق بوندن صوكره ايش كندى كيفنه قالدى » دينور.

⁂

واجب‌تعالى انسانى ايكى قسمه تقسيمدن صوكره‌هرقسمك آيرى آيرى حاللرينى‌بيان ايتمك اوزره ﴿ اِنَّا اَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَلَاسِلَ وَاَغْلَالاً وَسَعِيراً ﴾ بيوريور.

[بز عظيم‌الشـان كافرلر ايچون آياقلرينه باغلاناجق زنجيرلر وبويونلرينه باغلاناجق

لاله‌لر ووجودلرینی یاقاجق جهنم آتشی حاضرلادق.] زیرا؛ نعمته کفر ورسولی تکذیب ایدنلره یاقیشان عذابدر .

فخررازینك بیانی وجهله سلاسل؛ **آیاغه باغلانان زنجیر که بوقاغی دینیلن شیدر .**

آغلال ؛ **اللرینی بوینلرینه باغلایان لاله دیدکلری شیدر .** سعیر ؛ **آنلری یاقاجق جهنم آتشیدر** که اهل جهنم آنك یاناجق اودونی منزلنده‌در . بوآیت جلیله؛ جهنم وجهنمك ایچنده واقع اولاجق انواع‌عذاب ایچون حاضرلانمش آلتلرك موجود اولدیغنه دلالت ایدر . چونکه ؛ آیت کچمش زمانده حاضرلاندیغنی خبر ویریبور . آیت ؛ کافرلر ایچون تهدیدك شدتی‌ده مشعردر .

*
* *

واجب‌تعالی کافرلر ایچون حاضرلانان جزایی‌وانواع عذابی بیاندن صوکره مؤمنلرك نائل اولاجقلری درجاتی ونعمتلری بیـان ایتمك اوزره ﴿ اِنَّ الْاَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُوراً ﴾ بیوریبور .

[دنیاده اعمال صالحه ایشله‌ین‌ایی کیمسه‌لرجنتده بر کاسه‌دن‌شراب ایچرلرکه‌اوشرابك مزاجی عین کافور اولدی .]

یعنی ؛ اهل جنت ایچی شرابله طولو بر کاسـه‌دن شراب ایچرلرکه اوشراب کافور ایله قاریشمش اولدیغندن قوقوسی کافور قوقوسنه بکزه‌ر غایت صوئوق وطاتلی اولور . فقط بو دنیاده اولان مضرت آنده اولماز . زیرا ؛ جنتك مأکولات ومشروباتی اهل ایمان حقنده صرف تلذذدن عبارت اولدیغی جهتله اصلا ضرر شائبه‌سی اولماز . ابرار ؛ برّك جمعی‌درکه ایی کیمسه‌لر دیمکدر .

*
* *

واجب تعالی کافورك جنتده بر پیکار اولدیغی بیان ایتمك اوزره ﴿ عَيْناً يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللّٰهِ يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيراً ﴾ بیوریبور .

[کافور بر پیکارکه او پیکاردن اللهك مؤمن قوللری ایچرلر وایسـته‌دکلری محله آقیتیرلر وآلیر کوتورورلر .] زیرا ؛ او پیکارك صـویی اهل جنتك امرینه حاضر مطیع ومنقاددر . بنـاءً علیه ؛ نره‌یه امر ایدرلرسه پیکارك صویی سهولتله اوطرفه کیدر وآنلرده ایسته‌دکلری کبی ایچرلر تلذذ ایدرلر .

فخر رازینك بیانی وجهله عبادالله ایله مراد ؛ **اهل ایماندر .** زیرا ؛ بوپیکارجنتده اولدیغندن عباده مرادك **مؤمنلر** اولمسی لازمدر . چونکه ؛ کافرلرجنته کیره‌میه‌جکلری جهتله بو پیکارده نصیبلری یوقدر .

*
* *

واجب تعالی مؤمنلرك نائل اولاجقلری نعمتلرك بعضیلرینی بیاندن صوکره‌مؤمنلرك بو درجاته استحقاقلرینه سـبب اولان عمللرینی بیـان ایتمك اوزره ﴿ يُوفُونَ بِالنَّذْرِ وَيَخَافُونَ يَوْماً كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيراً ﴾ بیوریبور .

[شو درجاته نائل اولان اهل جنت شول کیمسه‌لردرکه آنلر نذر ایتدکلری شیئی ایفا ایدر یرینه کتیررلر واول بر کوندن قورقارلرکه او کونك شری کمال انتشارله اطرافه طاغیلور .]

یعنی ؛ ابراراولان مؤمنلر برسببله کندیلری الله تعالی ایچون نذر ایده‌رك اوزرلرینه واجب قیلدقلری شیئی دوام اوزره ایفـا ایدرلر اصـلا ترك ایتمزلر و اویله بر کوندن قورقارلرکه او کونك شری طـاغیلور هرطرفه سرایت ایدر. بناءً علیه ؛ اوکونك شری اطرافه طـاغیلوب پارچه‌لری هرطرفی چویردیکندن خلاص اولمق غایت کوجدرکه قورقمغه لایقدر .

فخر رازینك بیانی وجهله جناب حق بوآیتده ایی اولان قوللرینی عبادته دواملریله ثنا بیورمشدر. چونکه ؛ کتب فقهیه‌مزده بیان اولوندیغی وجهله نذر ؛ **الله تعالی خسته‌مه شفا ویررسه ویاخود اوغلوم عسکردن کلیرسه الله ایچون اوچ کون اوروج طوتمه ویاخود بر قربان کسمك بڭا اوزریمه بورج اولسون دیمك کبی بر شیئی کندی اوزرینه واجب**

قیلمقدر . ایشته کندی اوزرینه کندینك واجب قیلدیغی شیئی ادایه دوام ایدن بر کیمسه‌نك اللهك واجب قیلدیغی عباداتی ادایه دوام ایده‌جکی اولویتله ثابت اولدیغندن واجب تعالی نذرلرینی یرینه کتیردکلرینی بیانله مدح بیورمشدر . یاخود نذرله مراد ؛ **کرك عبدك کندی طرفندن وکرك الله تعالی طرفندن مطلقا فرض و واجب اولان شیدر** . یاخود **عقود وعهودك جمله‌سنه شاملدر** . چونکه ؛ بونلرك کافه‌سنی یرینه کتیرمك انسان ایچون لازمدر .

واجب تعالی اهل جنتی نذرلرینی ایفا ایتملریله ثنا ایتدیکی کبی نیت حسنه صاحبی اولملریله دخی ثنـا ایتمشدر . چونکه ؛ شری هر کسی احاطه ایده‌جك بر کوندن قورقق حسن نیتلرینه وعقیده‌لرینك صحتنه دلالت ایدر . مستطیرك معناسی ؛ **شرلر طاغیلمش وهواده اوچوب یایلمش هر طرفی احاطه ایدیجی** دیمکدرکه غایت شـدتلی اولاجغندن کنایه‌در واو کونك دهشتی واجب تعالی‌نك خلق ایتدیکنه نظراً حکمت وصواب ایسه‌ده انسانلره نسبتله مضرت اولدیغی جهتله شر دنیلمشدر .

اهل جنتك کرك دنیـاده نذرلرینی ایفـا ایتملری وکرك قیامتك شرندن قورقملری دوام اوزره اولوب ترك ایتمه‌دکلرینه اشارت ایچون **استمراره** دلالت ایدن **مضارع** صیغه‌سیله وارد اولمشدر .

ابوالسعود افندینك بیانی وجهله بو آیت « اهل جنت هانکی عمللری ایله ونه سببله بو درجات عالیه‌یه نائل اولدیلر ؟ » عنوانده وارد اولان بر سؤاله جواب اولارق وارد اولمشدر .

*
* *

واجب تعالی اهل جنتك عمللرندن بعضیلرینی بیـاندن صوکره بعض آخری بیـان ایتمك اوزره ﴿ وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِ مِسْكِيناً وَيَتِيماً وَأَسِيراً ۞ إِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللّٰهِ لَا نُرِيدُ مِنْكُمْ جَزَاءً وَلَا شُكُوراً ﴾ بیوردیور .

[ابرار یعنی ایی اولان کیمسه‌لر طعامه احتیاجلری ومحبتلری ایله برابر مسکینه ویتیمه واسیره طعام یدیررلر وطعام یدیردکلری کیمسه‌لره‌ده « بز آنجق اللهك رضاسی ایچون سزه طعام یدیریرز ویدیردیکمز طعام مقـابلنده سزدن بر جزاده ایسته‌مه‌یز وشکر یعنی ثناده ایسته‌مه‌یز » دیرلر .]

یعنی ؛ ابرارك اعتقادلری تام اولدیغی کبی آنلرك سخاوتلری‌ده واردر . زیرا ؛ آنلر طعامه احتیاجلری ومحبتلری ایله برابر محتاج اولان فقرایی ویتیملری واسیرلری کندی اوزرلرینه ترجیـح ایده‌رك اللرنده اولان طعـامی آنلره یدیررلر و « بزم سزه طعـام یدیرمکلکمز سزدن مقابلنده بر مکافات بکله‌مك ایچون دکل آنجق رضاء باری ایچوندر » دیمکله طعام یدیردکلری کیمسه‌لری تطییب ایدرلر ، حتی مقابلنده دعا بیله بکله‌مزلر .

مدارکده بیان اولوندیغی وجهله ام المؤمنین عائشه رضی الله عنها حضرتلری بر عائله‌یه صدقه کوندردیکنده صدقه‌یی کوتورن جاریه‌سنه اوعائله‌نك صدقه‌یی قبول ایدنجه نه دیدکلرینی صورار . اکر صدقه آلانلر دعا ایتمشلرسه حضرت عائشه صدقه‌نك اجری نقصان اولماسون ایچون عین دعا ایله مقابله ایدرلردی . شو حالده صدقه ویرن کیمسه آنجق رضاء باری ایچون ویرملی ومقابلنده دعا دخی بکله‌مه‌ملیدر . چونکه ؛ صدقه ویرن کیمسه باشه قاقما ویاخود قارشیلغنده برشی بکله‌مه ویا ریا کبی برشی‌ده بولونور ویا بر مکافات کوزه‌تیرسه او صدقه خالصاً لوجه الله اولمادیغندن اجرینك نقصان اولاجغنده شبهه یوقدر . اما طعـام یدیرن کیمسه‌نك بویله برشی آرزو ایتمه‌مسندن طعامی ین کیمسه‌لرك شکر ایتمه‌لری لازمکلمز ، زیرا آنلره لازمکلن ؛ نعمت کوردیکی کیمسه‌لری ثنا ایتمکدر . « ناسه شکر ایتمه‌ین الله تعالی‌یه شکر ایتمز » مآلنده وارد اولان حدیث شریفده بونی تأیید ایدر وانسانك منعمنه شکر ایتمسنك‌ده رزقی جالب اولدیغی مرویدر .

فخر رازینك بیـانی وجهله اسیر ؛ **مملوك ومحبوس وكفاردن اسیر اولانلره** دینور . چونکه ؛ رسول الله کفاردن آلنان اسیرلری مؤمنلره تسلیم وایی باقیلمسنی امر ایدردی . زیرا ؛ کفر رزقه مانع دکلدر . بناءً علیه ؛ اسیرك کافر اولمسندن آج وآچیق براقیلمسی لازمکلمز والیوم دولتلر آره‌سـنده بو اصول جاریدرکه یکدیکرلرندن آلدقلری اسیرلره باقارلر ورعایت ایدرلر . اسیره رعایتك ممدوح اولدیغی دین اسلامك اساسی اولان قرآن بو آیتله بزه بیان بیوردیغی کبی فعل رسول الله‌ده بونی اثبات ایدر .

بو آیت جلیله انصار کرامدن (ابوالدحداح) نامنده بر کیمسه حقنده نازل اولدیغی

مرویدر . چونکه (ابوالدحداح) حضرتلری اوروج اولوب خانه‌سنده درت چوره‌کی بولوندیغی بر افطار وقتنده بر مسکین و بر یتیم و بر اسیر قاپویه کلوب اوچنه چوره‌ک اوچنی ویره‌رك عائله‌سنه بر چوره‌ك قالمسی اوزرینه بو آیتك نازل اولدیغی مرویدر . یاخود بوکا بکزه‌ر بر وقعه‌دن طولایی حضرت علی حقنده نازل اولدیغی مرویدر . هر کیم حقنده نازل اولورسه اولسون بو صفت کندیسنده بولونان بالجمله اهل ایمانه شاملدر . چونکه اعتبار ؛ لفظك عمومنه‌در سبب نزولك خصوصنه دکلدر .

(علی حُبِّه) ضمیری واجب تعالی‌یه راجع اولدیغنه نظراً **معنای نظم** : [الله تعالی‌یه محبتلریله برابر محتاجینه طعام ییدیررلر] دیمکدر . ضمیرك طعامه راجع اولدیغنه نظراً **معنای نظم** : [طعامه کندیلرینك احتیاجلری و محبتلری ایله برابر محتاجینه طعام ییدیررلر] دیمکدر .

* * *

واجب تعالی طعام ییدیرنلرك مقصدلری رضاء باری اولدیغی کبی الله تعالی‌دن قورقولری ده طعام ییدیرملرینه سبب اولدیغنی حکایه طریقیله بیان ایتمك اوزره ﴿ اِنَّا نَخَافُ مِنْ رَبِّنَا يَوْماً عَبُوساً قَمْطَرِيراً ﴾ بیوریبور .

[محقق بز ربمزدن و شول کونك عذابندن قورقارز که او کونده عذابك شدتندن یوزلر کمال شدتله اکشیر و آنلر دورولور و هر کس نه یاپاجغنی بیلمز شاشیریر .]

یعنی ؛ محتاج اولانلره طعام ییدیرنلر ییدیردکاری کیمسه‌لره دیرلرکه « بزم سزه طعام ییدیردیکمز ربمزدن و عذابی شدید اولان کوندن قورقومزدندر ، یوقسه باشقه بر مقصده مبنی دکلدر » .

(عبوساً) **شدتدن یوزی اکشیلکیدر** . (قمطریراً) (شدیداً) معناسنه (عبوساً) لفظندن فهم اولونان شدتی تأکید ایچوندر . قیامت کونی عبوستله توصیف ؛ اهل قیامتی توصیفدر . یعنی « او کونك شدتندن کافرلرك یوزلری اویله بورتویر اکشیرکه آنلرندن آقان تر عادتا قطران اولور » دیمکدر .

* * *

واجب تعالی ابرارك طعام ییدیرملری آنجق رضاء باری ایچون و الله تعالی‌دن قورقولرینه مبنی اولدیغنی بیاندن صوکره شو عبادتلرینك مکافاتنی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَوَقٰيهُمُ اللّٰهُ شَرَّ ذٰلِكَ الْيَوْمِ وَلَقّٰيهُمْ نَضْرَةً وَسُرُوراً ❊ وَجَزٰيهُمْ بِمَا صَبَرُوا جَنَّةً وَحَرِيراً ﴾ بیوریبور .

[الله تعالی آنلری قیامت کونك شرندن محافظه ایتدی و یوزلرینه صفا و آیدینلق و قلبلرینه‌ده سروره ایرشدیردی و آنلره صبرلری سببیله جنت اعلایی و ایپکدن لباسلری عمللرینه جزا اولارق ویردی .]

یعنی ؛ ایی اولان کیمسه‌لرك طعام ییدیرملری اللهدن و قیامت کونك شدتندن قورقولری سببیله اولونجه الله تعالی قورقولری سببیله او کونك شرندن وقایه ایتدی . زیرا ؛ آنلر او کونك قورقوسندن عبادته دوام ایتدکلری کبی کناهدن‌ده قاچدیلر . چونکه ؛ عبادت اولمقسزین یالکز قورقو فائده ویرمیه‌جکندن آنلر هر ایکیسنی برلشدیرمش و رعایت ایتمشلردی . ایشته شو قورقولرینه مکافات اولارق الله تعالی قورقدقلرندن قورتارمشدر . آنلرك ایشی یالکز قورقو اولمایوب رضاء الٰهی‌یی آرادقلرینه مکافات اولارق آنلری رضاسنه نائل قیلمقله یوزلرینه سرور و کوزللك ویرمشدر . چونکه ؛ کافرلرك یوزلرینك اکشیلکی مقابلنده بونلرك یوزلری کولر اولاجقدر و کافرلرك قلبلرنده‌کی حزن و کدر و قساوت مقابلنده بونلرك قلبلرینه سرور و رونق ویره‌جکدر و آنلرك واجباتی ادا ایتمکده کوردکاری زحمت مقابلنده صبرلرینه مکافات اولارق جنت ایله حریر لباسلر ویره‌جکنی بیان بیورمشدر که هر کس عملنك جزاسنی کورسون و ایلر کوتولردن سچیلسون .

اطعام ایله مراد ؛ **مطلقا منفعتدر** . بناءً علیه ؛ محتاج اولانلره طعام ییدیردیکی کبی البسه و پاره ویرمك و هر دورلو احتیاجنی دفع ایتمك مرتبه‌ده طعامه مساوی و الله رضاسی ایچون اولونجه هپسنك اجری بردر . شوقدرکه انسانك حیاتی طعامله محافظه اولدیغی ایچون شرفنه بناءً طعامی ذکرله دیکرلرینك ذکرندن اکتفا اولونمشدر . (نضرةً و سروراً) کلمه‌لرینك تنوینلری ، **تعظیم** دلالت ایتدکاری جهتله اهل جنتك سرور و فرحلری غایت چوق و بیوك اولاجغنه آیت دلالت ایدر .

خلاصه ؛ اهل ایمانك الله تعالی‌دن وقیامت کوننك شدتندن قورقدقلرینه مقابل او کوننك شرندن الله تعالی‌نك آنلری صاقلایاجغی ورضاء باری‌یی ایسته‌دکلرینه مقابل آنلره سرور و کوزللك ویره‌جکی وعباداتی ایشله‌مکدن ومنهیاتی ترك ایتمکدن حاصل اولان مشقتلره صبرلری مقابلنده جنت ویره‌جکی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

*
* *

واجب تعالی ابرارك محل قراری جنت اولاجغی بیاندن صوکره جنتده واقع اولاجق حاللرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ مُتَّكِئِينَ فِيهَا عَلَى الْاَرَائِكِ لَا يَرَوْنَ فِيهَا شَمْسًا وَلَا زَمْهَرِيرًا * وَدَانِيَةً عَلَيْهِمْ ظِلَالُهَا وَذُلِّلَتْ قُطُوفُهَا تَذْلِيلًا ﴾ بیوریور.

[ابیلر جنتده کرسیلره دایانیجی اولدقلری حالده استراحت ایدرلر وجنتده کونشك حرارتی وزمهریرك صوئوغنی کورمزلر وآنلر اوزرینه جنتك کولکه‌سی غایت یقین اولور وجنتك میوه‌سی آنلره مطیع ومنقاد قیلندی . بناءً علیه ؛ آنلر ایچون او میوه‌لری آلمق ویمك غایت قولای اولور . حتی آرزو ایتدکلری یره میوه‌لر کندیلری کلیر .]

یعنی ؛ جنتده اهل جنته حاضرلانمش قولتوقلر اوزرینه دایانور اولدقلری حالده غایت معتدل ومزاج بشره موافق هوا ایچنده یاشارلرکه صیجاقلق وصوئوقلق اولماز . زیرا ؛ هوانك ذاتی ضیا ویردیکی ایچون کونشه احتیاج یوقکه صیجاق اولسون وفصول اربعه‌دن قیش یوقکه صوئوق اولسون. بناءً علیه ؛ حد ذاتنده لطافتندن طولایی صیجاق وصوئوق اولمادیغی کبی بونلرك لوازمندن اولان بیره ، سینك وبونلر کبی موذیات‌ده اولماز . جنتك هر طرفی آنلر ایچون هر زمان قویو کولکه کیدر . حتی آغاجلرینك چوقلغندن ناشی اکر کونش اولمش اولسه کونشك ضیاسنك آغاجلرك آلتنه کچمك احتمالی یوقدر ومیوه‌لری اهل جنتك آرزوسی وجهله اطاعتلی قیلنمشدرکه هر کس آیاق اوزرنده ییر ، اوتوردیغی حالده ییرهیچ اذا اولماز. حتی یاتدیغی حالده اکل ایتسه ینه زحمت چکمز. والحاصل هر زمان جنتك هر یرنده هر کس ایچون راحت موجود اولدیغندن جنته کیرن کیمسه‌نك هر دورلو راحتی تأمین اولونمشدر .

*
* *

واجب تعالی اهل جنتك نائل اولاجقلری نعمتلرك بعضیلرینی بیاندن صوکره بعض آخری بیان ایتمك اوزره ﴿ وَيُطَافُ عَلَيْهِمْ بِاٰنِيَةٍ مِنْ فِضَّةٍ وَاَكْوَابٍ كَانَتْ قَوَارِيرَا * قَوَارِيرَ مِنْ فِضَّةٍ قَدَّرُوهَا تَقْدِيرًا ﴾ بیوریور .

[اهل جنت اوزرلرینه کوموشدن کاسه وقولبسز ابریقلرله خدمه طرفندن طواف اولونورلرکه او ابریقلر شفافلقده بللوره وبیاضلقده کوموشه بکزه‌ر غایت لطیف اولور. او کاسه‌لردن شربتلری ایچین اهل جنت کندی ذاتلرنده بارداقلرك مقدارینی تقدیر ایدرلر وتقدیر ایتدکلری کبی کورورلرکه زیاده ویا نقصان یوقدر .]

فخر رازینك وابو السعود افندینك بیانلری وجهله آنیه ؛ **کاسه وبارداقدر** . اکواب ایسه **ابریق** که آندن کاسه‌یه دوکولور . شو حالده بری کوچوك دیکری بویوك اولمقله بینلرنده فرق واردر . قواریر ؛ **بللور** معناسنه‌در . یعنی « ابریقلر بللوردن بللورده کوموشدن » دیمك ابریقلرده ایکی صفت واردرکه بری بللور کبی شفاف دیکری کوموش کبی بیاض ویوموشاقدر . اهل جنت او بارداقلری آرزولری واشتهالری وجه اوزره تقدیر ایدرلرکه هر کسك آرزوسنه موافق اولسون . یاخود **هر کسك عملنه کوره کاسه‌لرینی تقدیر ایدرلر** . بناءً علیه ؛ عمللری مقداری کاسه‌لری اولور . یاخود تقدیرك معناسی ؛ **خدمه‌لر هر کسك ایچه‌جکی مقداری کوتورور، زیاده ونقصانه کوتورمزلر**. یعنی « خدمه غایت آدابه رعایت ایتدکلرندن افندیلرینك آرزولری خلافنده برشی یاپمادقلری کبی حتی جنت شرابلرینی بیله افندیسنك آرزوسی خلافنده کوتورمزلر » دیمکدر .

بعض آیتده کاسه‌لرك آلتوندن اولدیغی بیان اولوندیغی حالده بو آیتده کوموشدن اولدیغی بیان ایتمك آیتلر آره‌سنده مخالفت ایجاب ایتمز . چونکه ؛ هر ایکیسی‌ده موجود اولدیغندن بعض کره آلتوندن کاسه‌لرله وبعض کره‌ده کوموشدن کاسه‌لرله دولاشیرلر طواف ایدرلر . بناءً علیه ؛ آیتلر بیننده تناقض یوقدر .

انسانك صو ایچه‌جکی کاسه‌ده نهایت سوه‌جکی شیلر براق وتمیز اولمسی ومقدارینك آرزویه موافق بولونمسیدر . جنت کاسه‌لرنده بونك اوچی‌ده موجود اولدیغی بو آیتده

جناب حق بیان بیورمشدر . چونکه ؛ براق اولمسی قواریرده اولمسی ایله وتمیز وصاف اولمسی **کوموشده اولمسی** ایله وشکلنکده **اولمسی اهل جنتك تقدیری** ایلهاولاجغی بیانله تفصیل بیورمشدر .

*
* *

واجب‌تعالی اهل جنتك صووشراب ایچه‌جکلری بارداق وابریقلرینی بیاندن صوکره ایچه‌جکلری صویك اوصافنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْساً كَانَ مِزَاجُهَا زَنْجَبِيلاً * عَيْناً فِيهَا تُسَمّٰى سَلْسَبِيلاً * وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُخَلَّدُونَ ﴾ بیوریبور .

[اهل جنه جنتده شراب طولو کاسه ایچریلورکه او کاسه‌ده بولونان صویك مزاجی زنجبیل پیکارینك صوییایله قاریشمش اولور. زنجبیل جنتده بر پیکارکه آنك آدینه‌سلسبیل دنیلور واهل جنت اوزرینه ابدی جنتده بولونور تازه اوغلانلر کاور کیدر خدمتلرینه آنلر باقارلر. زیرا ؛ آنلرك عمللرندن خلق اولونمش وتازه‌لکلری اصلا صولماز صباحت وملاحتلری زوال بولماز ابدی آنلر اهل جنتك خدمتجیلریدر .]

یعنی ؛ اهل جنته خدمتجیلری کاسه‌لر کوتورور صولارلرکه او کاسه‌لرك مزاجی زنجبیل قاریشمش کبی رایحهٔ طیبه‌سی اولور . زنجبیل ؛ **جنتده برپیکارکه صوبی بوغازده غایت قولای کچدیکی ایچونه** آنك اسمنه سلسبیل دینور. چونکه؛ هضمی قولای‌اولدیغی کبی بوغازی‌یاقمق دخی‌یوقدر وبوپیکارك صوبی‌طولو کاسه‌لرله اهل‌جنت‌اوزرنده‌دولاشانلر آنلرك عمللرندن خلق اولونمش بهاری صولماز تازه اوغلانلردر .

فخررازینك بیانی‌وجهله عربلردنیاده‌صویه‌وشربتلره زنجفیل‌قاریشدیرمغی‌سودکارندن جناب حق جنتده ایچه‌جکلری صویك زنجفیل مزاجلی رایحهٔ طیبه صاحبی‌اولدیغی وفقط زنجفیل بوغازی یاقدیغندن جنتده اویاقمق اولمادیغی بیان ایچون صویك سلسبیل پیکارندن اولدیغی بیان بیورمشدر .

*
* *

واجب تعالی اهل جنتك خدمه‌لری مخلد وتازه اوغلانلر اولدیغی بیاندن صوکره او خدمه‌لرك صفتلرینی بیان‌ایتمك‌اوزره ﴿ إِذَا رَأَيْتَهُمْ حَسِبْتَهُمْ لُؤْلُؤاً مَنْثُوراً ﴾ بیوریبور .

[کوردیکك‌وقت سن‌اوخدمه‌لری ظن‌ایدرسك‌که آنلرجنته‌صاچیلمش اینجولردر .]

زیرا؛ آنلرکمال‌لطافتلری ورنکلرینك غایت‌صفوتی ویوزلرنده پارلایان شعله‌لری‌یکدیکرینه عکس ایدن ضیالری سببیله جنت ایچنه طاغیلمش عین اینجولر کبی کوریلور واکر بربره صف اولارق دیزلمش اولسه‌لر کأن ظن اولونورکه دیزلمش اینجولردر .

*
* *

واجب‌تعالی اهل‌جنتك احوالنی ونعمتلرینی بیاندن صوکره بونعمتلردن دها اعلاسنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَإِذَا رَأَيْتَ ثَمَّ رَأَيْتَ نَعِيماً وَمُلْكاً كَبِيراً * عَالِيَهُمْ ثِيَابُ سُنْدُسٍ خُضْرٌ وَإِسْتَبْرَقٌ وَحُلُّوا أَسَاوِرَ مِنْ فِضَّةٍ ﴾ بیوریبور .

[سن کوردیکك وقتده او مقامده نعمتلر وبویوك مُلك کورورسك. آنلرك اوزرنده اینجه‌حریردن یشیل‌لباسلر وقالین‌حریردن قماشلر بولونور واهل جنت‌کوموش‌بیله‌زیکلرله زینتله‌نورلر .]

یعنی ؛ سن جنته باقدیغکده چوق نعمتلر وبول ملکلر کورورسك کوزك هرنره‌یه باقسه نعمت‌کورور. چونکه جنت؛ دارالنعمتدر وهرجهتی نعمتله طولو وبلکه هرجزئی عین نعمتدر ، یوقسه دنیا نعمتی کبی زحمتله‌قاریشیق دکلدر . بناءً علیه ؛ هرکیم نره‌یه‌باقسه نعمته باقار نعمتدن باشقه برشیئه باقماز، همان هرکس کندینه ویریلن نعمتلری سیر وتماشا ایدر واوزرلرنده البسه‌لری اینجه‌وقالین حریردن اولور وحتی قوللرینه کوموش‌بیله‌زیك طاقمقله زینتله‌نورلر . چونکه ؛ جنت دارالنعمت اولدیغندن زینت ممکن اولان هرشیله جناب‌حق آنلری تزیین‌بیورر . آلتون وکوموشله تزیین دنیاده نسوانه مخصوص ایسه‌ده آخرت دار تکلیف اولمادیغندن خصوصیات یوقدر . شوحالده اهل جنتك هیچ برشیئه

حسرتلری قالماز والحاصل اهل جنتك هربری کندی عالمنده بر پادشاهدر . زیرا بو دنیاده پادشاهلرده اولان نعمتلرك یوز بیکلرجه فضله‌سی آنلرده موجوددر .

فخررازینك بیانی وجهله اهل جنت کرك کوموش وکرك آلتون هرایکیسیله‌ده زینتلەندکلری ایچون بعض آیتده بیله‌زیکلك آلتوندن اولمسی بیانی بو آیته منافی دکلدر . یاخود بعض زمانده آلتونله وبعض زمانده دخی کوموشله تزین ایتدکلری جهتله آنلر آره‌سنده تناقض یوقدر .

∴

واجب تعالی اهل جنتك ایکی نوع شرابنی بیان بیوردی که برینك مزاجی کافور دیکرینك مزاجی زنجبیلدر . بو ایکینك فوقنده اوچنجی بر شرابلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَسَقٰيهُمْ رَبُّهُمْ شَرَاباً طَهُوراً ﴾ بیوریور .

[اهل جنتك ربی آنلره غایت پاك وتمیز شراب ایچیریر .]

یعنی ؛ اهل جنته ربلری بر شراب ایچیریر که او شراب پاك وایچن کیمسه‌لری عادی لذتلره آرزودن واز کچیریر واو شراب ایچن کیمسه‌یی بالجمله اخلاق ذمیمه‌دن تطهیر ایدر . بناءً علیه ؛ مادی و معنوی امراضدن تمیزله‌دیکی ایچون انسانه بو دنیاده عارض اولان خسته‌لقلردن هیچ بر شی عارض اولماز که هر درلو المدن سالم اولور وابداً صحت اوزره بولونور .

فخررازینك بیانی وجهله شرابك طاهر اولمسی ایله مراد ؛ دنیا شرابلری کبی نجس اولماز و نجاسته تماس ایدن اَل و آیاقه او شراب طوقونماز و ایچدکدن صوکره نجاسته انقلاب ایتمز . زیرا ؛ وجوددن تر له‌مك صورتیله چیقار حتی قوقوسی مسك وعنبر قوقوسی کبی اولور و دیکر شرابلر و طعاملر بونکله هضم اولور . بناءً علیه ؛ بو شراب دیکر شرابلره مغایر وآنلرك فوقنده بر شرابدر وبو نوع شرابك شانته اهتمام ایچون جناب حق بو شرابله اهل جنتی صولامغی کندی ذاتنه نسبت ایتمشدر . چونکه دیکر شرابلر اهل جنته خدمتچیلر واسطه‌سیله ویریله‌جکی بیان اولونمش ایکن بو شرابی ذات الوهیتنه نسبت ایتمك ؛ البته بو نوع شرابك شرفنه دلالت ایدر .

∴

واجب تعالی اهل جنتك احوالنی بیاندن صوکره او بیانك خلاصه‌سنی بیان ایتمك اوزره ﴿ إِنَّ هٰذَا كَانَ لَكُمْ جَزَاءً وَكَانَ سَعْيُكُمْ مَشْكُوراً ﴾ بیوریور .

[اهل جنته طرف الٰهیدن دنیلور که « ای اهل جنت ! شو نائل اولدیغکز نعمتلر سزك عملکزك جزاسیدر . بناءً علیه ؛ سعیکز مقبول وممدوح اولدی » .]

یعنی ؛ اهل جنت جنته کیروب کندیلرینه ویریلن نعمتلری کوروب سیر ایدنجه واجب تعالی طرفندن التفات اولارق آنلره دنیلور که « ای اهل جنت ! شو کوردیککز نعمتلر سزك عملکزك کوزل جزالریدر که الله تعالی سزك ایچون بونلری حاضرلامشدر وسزك آز بر زمانده ایشله‌دیککز جزئی عملك جزاسنی کورك که اللهك لطفی نه قدر بویوکدر وعملکزه الله تعالی راضی اولدیغی ایچون مقابلنده نعمتله مکافات بیوردیغندن سعیکز بوشه کیتمه‌دی مقبول ومرغوب اولدی » . ایشته واجب تعالی بویله دیمکله اهل جنتی تلطیف بیورر . شو حالده اهل جنتك ؛ کوردکلری نعمتلرك فوقنده التفات الٰهیه‌یه نائل اولاجقلری بو آیتله بیان اولونمشدر .

∴

واجب تعالی سوره‌نك اولندن بورایه کلنجه‌یه قدر احوال آخرتی بیان بیورمشدر . بوندن صوکره احوال دنیادن بحث اولوناجق ایسه‌ده دنیاجه اولاجق امر ونهیدن اول کافرلرك رسول اللهه اذالرندن حاصل اولان وحشتی قالدیرمق وقلب نبویلرینی تقویه ایتمك اوزره بر مقدمه تقدیم ایده‌رك ﴿ إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْاٰنَ تَنْزِيلاً ﴾ بیوریور .

[یا اکرم الرسل ! بز سنك اوزریکه قرآنی ایندیرمکله ایندیردك .] شو حالده قرآن کافرلرك دیدیکی کبی سحر دکلدر . زیرا ؛ بز انزال ایتدك . چونکه ؛ حکمتك اقتضاسی اوزره حادثه‌یه موافق اولارق انزال اولونان قرآن سحر اولمادیغی کبی سن ده ساحر اولمازسك . بناءً علیه ؛ کدر ایده‌جك بر شی یوقدر . کافرلرك سوزلری حسددن نشأت ایدن تزویراتدن عبارتدر .

فخر رازينك بيانی وجهله حضور قلب اولمادقجه عبادت اولونامیه جغنه وعبادت اولسه قلب حزن و كدردن وارسته اولمادقجه لذتی اولمیه جغنه اشارت ايچون واجب تعالی امر ونهيه باشلامازدن اول بو آيتله رسولنی تسليه وقلب نبويلرينی تقويه بيورمشدر كه بوندن صوكره كله جك امر ونهيی كمال حضور اوزره تلقی ايتسون ده قلب پاكی كافرلرك اذالريله مشغول ومحزون اولماسون .

***

واجب تعالی رسولنه قرآنی انزال بيورديغنی بيانله قلب نبويلرينی تقويه دن صوكره كافرلردن واقع اولان اذالره صبر ايتمك لازم اولديغنی بيان ايتمك اوزره ﴿ فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ ﴾ بيوريور .

[ای حبيبم ! ربك تعالی نك حكمنه صبر ايت .]

يعنی ؛ بز عظيم الشان سكا قرآنی تدريجاً حكمتمزك اقتضاسی حوادثك ايجابنه كوره هرشيئی وقت معيننده بيلديردك وآنك حكمنی بيان ايدن آيتی انزال ايتدك ايسه سنك ده دشمن طرفندن واقع اولان افترالره صبر ايتمكلكك لازمدر . بناءً عليه ؛ صبر ايت كفار اوزرينه، نصرتك تأخيرندن محزون اولما . زيرا ؛ وقت معيننده آنلر اوزرينه سكا نصرتمزه دائر آيت ده نازل اولور .

بو آيتده رسول الله ايچون مسرت عظيمه واردر . زيرا صبرله امر ؛ نصرتله وعدی متضمندر . چونكه ؛ صبرك عاقبتی سلامت ونجاتدر .

بعض روايته نظراً مشركلرك اذالرندن متأسف اولارق رسول الله آنلرله محاربه آرزو ايتمسی اوزرينه واجب تعالی بو آيتی انزال ايله « صبر ايت حبيبم ! محاربه نك زمانی ده كلور تلاش ايتمه » بيورمشدر .

﴿ وَلَا تُطِعْ مِنْهُمْ اٰثِمًا اَوْ كَفُورًا ﴾

[ای رسول مكرم ! سن كافرلردن كناه اختيار ايدنلره وكفری ارتكابده

حدينی تجاوز ايدنلره اطاعت ايتمه .] زيرا ؛ هر ايكيسی ده منهياتی ارتكاب ايتدكلرندن سوزلری اعتماده شايان دكلدر .

فخر رازينك بيانی وجهله هر نه قدر صبرله امر دخی كافرلره اطاعت ايتمكدن نهيی متضمن ايسه ده صراحةً نهی اولماديغندن صراحتله نهيی ذكر ايتمكده تكرار يوقدر . زيرا؛ بر شيله امر آنك ضدينه و بر شيدن نهی آنك ضديله امره دلالت ايدرسه ده دلالتی بالالتزام اولديغندن صراحت كبی اولاماز . بناءً عليه ؛ صبرله امردن صوكره كافرلرك سوزينه اعتماد ايتمكدن صراحةً نهی اولونمشدر .

رسول الهی، كافرلردن هيچ بر كيمسه يه اطاعت ايتمه ديكی حالده نهی ايتمك امتنی ارشاد ايچوندر. آثم ايله كفر آره سنده فرق واردر . آثم ؛ هر كناهه جرأت ايدن كيمسه در . كفور ايسه نعمتی منكر اولاندر . آثم و كفور هر ايكيسی ده ابوجهلدر . ياخود آثم (عتبة بن ربيعه) در . زيرا ؛ عتبه هر كناهی ارتكاب ايدردی. كفورله مراد (وليد بن مغيره) در ديمش ايسه ده بو آيت هر ايكيسی حقنده نازل اولمشدر . شويله كه بر كون (عتبه) رسول اللهه «يا محمد! ﷺ سنك نبوت دعواسنده بولونديغك نسوانه رغبتكدندر . بن سكا مهر آلمقسزين قيزيمی ويره يم بو دعوادن واز كچ » ديمسی اوزرينه جناب حق آكا آثم بيورمشدر . زيرا ؛ هر كناهی ايشله مكدن چكينمز ايسه ده كفرده ديكرلری قدر ايلری كيتميوردی . (وليد بن مغيره) ده قريش ايچنده زياده زنكين ايدی ورسول اللهه « سنك دعواك ماله طمعكدندر . سكا ايسته ديكك قدر مال ويره يم ده بو دعوادن واز كچ » ديمسی اوزرينه واجب تعالی بو آيتی انزال ايله وليده كفور تعبير بيورمشدر . چونكه ؛ وليد كفرده قريشك ايلری كيدنلرندن ايدی . بوكا نظراً معنای آيت : [يا اكرم الرسل ! كفار قريشدن سن آثم اولان (عتبه) يه و كفور اولان (وليد) ه اعتماد ايتمه وسوزلرينی ديكله مه] ديمكدر . لكن سبب نزول هر نه قدر بونلرك سوزلری ايسه ده اعتبار لفظك عمومنه در ، سبب نزولك خصوصنه دكلدر . بناءً عليه ؛ كناهكار وكافر اولان كيمسه يه هيچ بر كيمسه اطاعت ايتمه سون ديمكدر . چونكه ؛ كناهكاره

اطاعت کناهنه اشتراکله اولاجغندن جناب حق کناهکار اولانلره اطاعت ایتمکدن هرکسی نهی ایتمشدر .

*
* *

واجب تعالی رسولنه صبرله امر وکناهکارلره اطاعتدن نهی ایتدکدن صوکره رسولنه وامتنه لازم اولان عبادتله امر ایتمك اوزره ﴿وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ بُكْرَةً وَاَصِيلاً * وَمِنَ الَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهُ وَسَبِّحْهُ لَيْلاً طَوِيلاً﴾ بیوریور .

[ای نبیّ معظم ! صباح و آقشام وقتی ربك تعالینك اسمنی ذکر ایت وکیجه‌نك بعض جزئنده ربکه سجده ایت وکیجه‌نك براوزون مدتنده ربکه تسبیح ایت .]

یعنی ؛ سن صبرله مأمور اولونجه وقت شغل اولان صباح و آقشام وقتلرنده ربك تعالینك اسمنی ذکره دوام ایت‌که ربك تعالینك سکا ویرمش اولدیغی نعمتلرك شکرینی ادا ایتمش اولاسك و اکثر اعتباریله خالی قالمق شانندن اولان کیجه‌ده ربکك رضاسی ایچون سن آقشام و یاتسو نمازلرینی ادا ایتمکله سجده ایت . چونکه ؛ کیجه‌ده اخلاص زیاده‌در وکیجه‌نك اوزون مدتنده سن ربکی نقائصدن تنزیهله تسبیحه دوام ایت .

بو آیتده ذکر ، تسبیح وسجده ایله امر ؛ **دوام ایچوندر** . چونکه ؛ رسول اللهده ذکر وتسبیح و سجده‌نك اصلی موجود اولدیغی جهتله بونلرله رسول اللهه امر دواملریله امردر . اکر بونلرك اساسلریله امر اولمسه حاصلی تحصیل اولور ، بوایسه جائز اولامیه‌جغندن بو مثللو مقامده رسول اللهه امردن مراد ؛ **دوامدر** .

فخر رازینك بیانی وجهله بکره ایله مراد ؛ **صباح نمازی** و اصیل ایله مراد ؛ **اوکله وایکندی نمازلری** و کیجه‌ده سجده ایله مراد ؛ **آقشام ویاتسو نمازلری** و کیجه‌نك اوزون مدتنده تسبیح ایله مراد ؛ **تهجد نمازی** اولدیغنه نظراً بو آیت بش وقتده فرض اولان نمازلری وتهجد نمازینی جامعدر . بوکا نظراً **معنای آیت** : [ای حبیبم ! سن صباح واوکله وایکندی نمازلرینی قیلمقله ربك تعالینك اسمنی ذکرله تکبیر کتیرکه فرائضی

ادا ایتمش اولاسك وکیجه‌نك بعض جزئنده آقشام ویاتسو نمازلرینی ادا ایتمکله سجده‌یه دوام ایت‌که وقتك شکرینی ادا ایتمش اولاسك و کیجه‌نك اوزون مدتنده تهجده دوام ایت‌که اخلاص اوزره عبودیتکی یرینه کتیرمش اولاسك] دیمکدر .

*
* *

واجب تعالی رسولنه وامتنه اداسی لازم اولان عبادتله امر ایتدکدن صوکره عبادتدن قاچان کافرلرك حاللرینی بیان ایتمك اوزره ﴿اِنَّ هٰؤُلَاءِ يُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ وَيَذَرُونَ وَرَاءَهُمْ يَوْماً ثَقِيلاً﴾ بیوریور .

[محقق شو کافرلر دنیایه محبت ایدرلر و آغیر بر کون اولان یوم قیامتی آرقه‌لرینه ترك ایدرلر .]

یعنی ؛ کافرلرك آخرته ایمانلری اولمایوب هر مرادی دنیادن بکله‌دکلرندن زوالی سریع اولان دنیایه محبت ایدرلر و آخرته امیدلری اولمادیغندن محنت ومشقتی چوق و بوکی آغیر اولان قیامت کوننی آرقه‌لرینه ترك ایدرلر و اهمیته آلمازلر . چونکه ؛ آرقه‌ده اولان شی کورولمه‌دیکی جهتله اعتنا اولونماز . بناءً علیه ؛ کافرلرده آخرتی کورمه‌دکلری ایچون آخرت مصالحی اولان عباداتی ترك ایتدکلرندن آخرتی آرقه‌یه آتمش اولدیلر .

ابو السعود افندینك بیانی وجهله **قیامت کوننك شدت و محنتی چوق اولدیغی جهتله اوکونه ثقیل** دینمشدر . زیرا ؛ آغیر اولان برشی کوتورن کیمسه‌یی یوردیغی کبی قیامت کوننك مشقتی‌ده انسانلری یوره‌جغی جهتله ثقیل دینمکه سزادر .

عاجله ایله مراد ؛ **دنیادر** . چونکه ؛ **هرشی عجله اولارق کلوب کچدیکی ایچون عاجله** دینور وکافرلرده شهوات بهیمه‌لرینه اُلوریشلی اولوب آخرتی کوزلری ایله کورمه‌دکلری ایچون دنیایه محبت ایتدکلرینی جناب حق بو آیتله بیان بیورمشدرکه « شو محبتلری سببیله ایمانی ترك ایدیورلر » دیمکدر .

*
* *

واجب تعالى دنيالرى ايكى جهتله آنلرك ايمانلرينه سبب اولاجغنى بيان ايتمك اوزره ﴿نَحْنُ خَلَقْنَاهُمْ وَشَدَدْنَا اَسْرَهُمْ وَاِذَا شِئْنَا بَدَّلْنَا اَمْثَالَهُمْ تَبْدِيلًا﴾ بيورييور .

[بز آنلرى خلق ايتدك وطمرلرينى صاغلام قيلدق و بز ايسترسه‌ك ديله‌ديكمز وقتده آنلرى كندى امثاللرى بر قومه تبديل ايدرز .]

يعنى ؛ بز آنلره ايمان وعبادتله امر ايدرز. ناصل امر ايتميه‌لم ؟ البته امر ايدرز. زيرا ؛ بز آنلر يوق ايكن آنلره وجود ويرمكله ايجاد ايتدك و طمرلرينى بربرينه باغلامقله مفصللرينه قوت ويردك كه او مفصللرى سببيله محبت ايتدكلرى دنيايى جلب ايتدكلرندن خالقه ايمان و امرينه اطاعت ايتمك لازمدر و بز ايسته‌ديكمز وقت آنلرى اهلاك ايدر يرلرينه آنلره بدل اطاعتلى برقوم كتيريرز . شوحالده آنلر ابتداء خلقتلرينه باقارق قدرتمزى نظر اعتباره آلملى وقهريمزدن قورقمليدرلر ، بالعكس آنلر قهريمزى ايجاب ايدن عصيانله مشغول اوليورلر .

خلاصه ؛ جناب حقك آنلرى وعيبدن سالم اعضالرينى خلق بيورديغى ولذات دنيا بو اعضالرله حاصل اولديغى جهتله بونلرى خلق ايدن خلاقه ايمان واطاعت واجب و الله تعالى‌نك آنلرى اهلاكه و منفعتلرينى ازاله‌يه قادر وبو هلاكدن قورقولرينه بناءً ايمان ايدوب ايماندن تمردى و عبادتدن اعراضى ترك ايده‌رك ايمان وعبادت ايتملرى لازم وامثاللرينى خلق ايتمكه قادر اولديغندن الله تعالى‌نك بونلردن مستغنى اولديغى وبونلرى اهلاكله يرلرينه كله‌جك قومك يالكز خلقتده بونلرك امثالى اولوب عبادتده امثاللرى اولماديغى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالى كافرلرك و مؤمنلرك حاللرينى و نائل اولاجقلرى درجات و دركاتى بياندن صوكره سوره‌نك و ياخود آيتلرك آنجق موعظه اولديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿اِنَّ هٰذِهِ تَذْكِرَةٌ فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذَ اِلٰى رَبِّهِ سَبِيلًا * وَمَا تَشَاؤُنَ اِلَّا اَنْ يَشَاءَ اللّٰهُ﴾ بيورييور .

[محقق شو سوره وآيتلرى بر موعظهٔ بليغه‌در . حال بويله اولونجه ايسته‌ين كيمسه بو موعظه ايله ربسنه بر يول طوتار . چونكه ؛ بو آيتلر طوغرى يولى كوستردكندن موجبيله عمل ايدن ربسنك رضاسنه واصل اولان يولى اتخاذ ايتمش اولور وسز مشيت ايده‌مزسكز ، آنجق الله تعالى‌نك مشيت ايتمك وقتى مستثنادر .]

يعنى ؛ شو سوره بر وعظدر ديله‌ين او وعظله عمل ايدر ربسنه يول بولور ، فقط قوللرك مشيتى اللهك مشيتنه موافق اولمق شرطدر . زيرا ؛ الله تعالى مراد ايتميجه قولك مرادى فائده ايتمز. چونكه؛ چوق شيلر مراد ايدر واسبابنه توسل ايلر لكن الله تعالى مراد ايتمه‌ديكى ايچون هيچ برشى ميدانه كلمز وعبدك امكلرى بوشه كيدر. آنجق الله تعالى مراد ايتميجه حاصل اولماسى عبدك ارادهٔ جزئيه‌سنه مانع اولماديغى كبى ارادهٔ جزئيه‌سنى صرفنه‌ده مانع اولماز. بناءً عليه عبدك وظيفه‌سى؛ ارادهٔ جزئيه‌سنى صرف ايتمكدر. عبد بو وظيفه‌سنى يرينه كتيردكدن صوكره الله تعالى ديلرسه خلق ايدر و ديلرسه خلق ايتمز . زيرا ؛ الله تعالى ديله‌مه‌يجه عبدك ديله‌مه‌سى فائده‌ويرمز. لكن عبد، اللهك مرادينى بيلمه‌ديكى ايچون هرحالده اراده‌سنى صرف ايتمك وظيفه‌سيدر . شو حالده **آيتك معناسى** : [سزك مشيتكزك فائده‌سى يوق ، الا اللهك مشيتنه موافق اولورسه فائده‌سى وار] ديمكدر . چونكه؛ مراد اولونان شيئى خلق ايده‌جك الله تعالى‌در . عبدك تأثيرى آنجق اراده‌سنى صرفله كسب ايتمكده‌در . زيرا او شيئك وجودنده مؤثر ؛ اللهك خلقى ومشيتيدر .

خلاصه ؛ شو آيتلرك انسانلرك منفعت و مضرتلرينى تعريف ايدر موعظه اولديغى و ايسته‌ين بو موعظه ايله عمل ايدوب ربسنه بر يول طوتاجغى و قوللرك مشيتى فائده ايتميوب آنجق الله تعالى‌نك مشيتنه توافق ايدرسه فائده ايده‌جكى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالى هرشيئك مشيت الٰهيه ايله اولاجغنى بياندن صوكره مشيت علم وحكمت ايجاب ايدوب ذات الوهيتك‌ده علم وحكمت صاحبى اولديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا﴾ بيورييور .

[محقق الله تعالى علم وحكمت صاحبى اولدى]

يعنى ؛ هر شى اللهك دیلهمسیلهدر . زيرا ؛ الله تعالى هر قولنك لياقتنى واستحقاقنى بيلير وآكا كوره قولنك ايستهديكنى خلق ايدر وياخود خلق ايتمز . چونكه ؛ حكمت صاحبيدر . حكمتنه موافق اولانى واولمايانى بيلير . بناءً عليه ؛ چوق زمانده عبد كندى حقنده منفعت ظن ايتديكى برشيئى ديلر ومراد ايدر وارادهسنى صرفله حصولنه چاليشديغى حالده الله تعالى آنك حقنده اوشيئك مضرت اولديغنى بيلديكندن خلق بيورماز وكذلك برشيئه مستحقم ظنيله ايستر . حالبوكه الله تعالى مستحق اولماديغنى بيلديكندن خلق ايتمز.

﴿ يُدْخِلُ مَنْ يَشَاءُ فِى رَحْمَتِهِ وَالظَّالِمِينَ اَعَدَّ لَهُمْ عَذَاباً اَلِيماً ﴾

[الله تعالى دیلهدیکی قولنى كندى رحمتنه ادخال ايدر وظالملره الم ويريجى عذابىده حاضرلادى .]

يعنى ؛ الله تعالى حكمت صاحبى اولديغندن ارادهٔ جزئيهسنى صرفله عبادت ايدن قوللرينك لياقتنى بيلديكندن او قولنى كندى رحمتنه ادخال ايله مسرور ايدر . زيرا حكمتنك اقتضاسى ؛ امرينه اطاعت ايدن قولنى لطفنه مستغرق قيلمقدر وظالملرك ظلمنى بيلديكندن آنلردن انتقامنى آلمق ايچون آجيديجى عذابى آنلره حاضرلامشدر . زيرا حكمت ؛ ظالملردن انتقامنى آلمنى ايجاب ايدر . بناءً عليه ؛ آنلر ايچون عذاب اليم حاضرلامشدر.

بو آيتده هر ظالمه حكمك شمولنه اشارت ايچون (ظالمين) لفظى جميع افرادى احاطهيه دلالت ايدن ادات تعريف ايله وارد اولمشدر. چونكه بومقامده عذاب اليمى ايجاب ايدن علت وسبب ؛ ظلمدر. زيرا مشتق اولان (ظالمين) اوزرينه عذاب اليمك حاضرلانمسندن عبارت اولان حكمك تعليقى ؛ مأخذ اشتقاق اولان ظلمك علت اولمسنى ايجاب ايدر . بناءً عليه ؛ ظلم كنديسنده بولونان هر فردك شو عذابه مستحق اولمسنه دلالت ايدر . يعنى « ظالملره عذاب اليم حاضرلاندى . زيرا ؛ آنلر ظلم ارتكاب ايتديلر . هر ظلم ارتكاب ايدنه عذاب اليم حاضرلانير . بناءً عليه ؛ ظالملره عذاب اليم حاضرلاندى » ديمكدر .



سورهٔ مرسلات

مكهٔ مكرمهده نازل اولان سورهلرندر . اللى آيتى جامعدر .

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ وَالْمُرْسَلَاتِ عُرْفاً * فَالْعَاصِفَاتِ عَصْفاً * وَالنَّاشِرَاتِ نَشْراً * فَالْفَارِقَاتِ فَرْقاً * فَالْمُلْقِيَاتِ ذِكْراً * عُذْراً اَوْ نُذْراً * اِنَّمَا تُوعَدُونَ لَوَاقِعٌ ﴾

[بربرينى تعقيب ايدهرك معروف اولان احكامله طرف السهيدن كوندريلن ملكلره وامره امتثالده واوامر معروفهيى انبيايه كتيرمكده روزكار كبى سرعت ايديجى ملكلره وشرايع انبيايى يريوزنده طاغيتمق صورتيله طاغيديجى وحقله باطل بينى تفريق ايتمك صورتيله تفريق ايديجى ملكلره وانبيايه ذكر وسائر لازم كلن احكامى القا والهام ايدن ملكلره واو ملكلرك الهام ايتدكلرى ذكر ، كرك جناب حقه توبه ايدن كيمسهلره عذر ايچون اولسون وكركسهده باطلى ارتكاب ايدنلرى قورقوتمق ايچون اولسون مطلقا ذكر القا ايدن ملكلره يمين ايدرمكه تحقيق سزك وعد اولونديغكز قيامت وحشر ونشر وقوعبولاجقدر .]

يعنى ؛ شو صفتلرله موصوف اولان ملكلرك جملهسنه يمين ايدرمكه سزه وعد اولونان آخرت وقوعبوليجى وهركس ايتديكنى بوليجى وجزاسنى كوريجيدر . بناءً عليه ؛ آخرت حقنده شبهه ايتمهيوب اعتقاد ايتمك لازمدر .

(عذراً اونذراً) ذكر القاسى كرك اعتذار ايچون وكرك قورقوتمق ايچون اولسون ديمكدر. چونكه ؛ ذكرالله كناهلرى محو ايتديكى جهتله ذكرله مشغول اولان مؤمنلر ايچون ذكر ايتمك وقوعبولان قصورلرينه اعتذار اولديغى كبى ذكرله مشغول اولمايانلرى ، ذكرى فوت ايتدكلرى جهتله واقع اولاجق مسئوليتدن قورقوتمق اولور . زيرا ؛ برشيئك ايشلهمسنده ثواب اولونجه تركنده عقاب اولاجغندن آنلر حقلرنده او امرك كلمسنك انذار

اولاجغى ضروريدر . بناءً عليه ذكر القاسى ؛ ذكر ايدنلر حقنده اعتذار وذكرى ترك ايدنلر حقنده قورقوتمق ايچون اولديغنده شبهه يوقدر .

شو بيان اولونان معنا ؛ ذكر اولونان اوصاف ملكلرك صفتلرى اولديغنه نظراًدر . اما بو صفتلر قرآنك آيتلرينك صفتلرى اولديغنه نظراً **معناى آيت** : [معروفاتى بيان صددنده انزال اولونان و صورت سريعه‌ده اديان سائره‌يى نسخله ازاله ايدن و بين المشرق والمغرب عالمه آثار هدايتى نشر ايدن وحقله باطل بينى تفريق ايدن وكرك اعتذار ايچون اولسون وكركسه قورقوتمق ايچون اولسون اللهك دوستلرينه ذكر القا ايديجى آيات قرآنه يمين ايدرم كه سزه وعد اولونان آخرت وقوعبوليجيدر] ديمكدر .

فخر رازينك بيانى وجهله شو كلمه‌لر انبياء عظام حضراتنك صفتلرى اولمق احتمالى واردر . بوكا نظراً **معناى آيت**: [معروف اولان احكام شرعيه‌لريله طرف السهيدن ارسال اولونان واولاً ضعيف اولان دينلرينى شدتلى روزكارلر كبى قوتله‌نديرن وامتلرينه دين ومذهبلرينى درحال نشر ايدوب طاغيتان وامتلرى آره‌سنده حقله باطل بينى تفريق ايدن واپى كيمسه‌لر حقنده اعتذار وكوتو كيمسه‌لر حقنده انذار ايچون ذكر اللهى القا ايدن انبياء كرامه يمين ايدرم كه سزك وعد اولونديغكز آخرت وآخرتده اولاجق لطف واحسان وقهر وغضب جمله‌سى وقوعبولاجقدر] ديمك اولور .

بو كلمه‌لرله مراد الهى ؛ كرك ملك وكرك قرآنك آيتلرى وكركسه انبياء عظام حضراتى اولسون هرجمله‌سى عندالله مكرم ومحترم اولدقلرينه بناءً جناب حق بونلره يمينله آخرتك وقوعنى بيان بيورمشدر .

* *
*

واجب تعالى قيامتك وآخرتك واقع اولاجغنى يمينله بيان ايتمسى اوزرينه « قيامت نه زمان واقع اولاجق ؟ » عنوانده وارد اولان برسؤاله جواب اولارق قيامتك بعض علامتلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ فَاِذَا النُّجُومُ طُمِسَتْ * وَاِذَا السَّمَاءُ فُرِجَتْ * وَاِذَا الْجِبَالُ نُسِفَتْ * وَاِذَا الرُّسُلُ اُقِّتَتْ * لِاَىِّ يَوْمٍ اُجِّلَتْ ﴾ بيوريور .

[ايمدى يلدزلرك ضيالرى زائل اولوب كيتديكنده واللهك قورقوسى وقيامت

كوننك دهشتندن كوك يارلديغى ويرلرك چيويسى مثابه‌سنده اولان طاغلر يرلرندن قوپارلديغى وقت ورسوللرك امتلرينه شهادتلرى ايچون بر وقت تعيين اولنديغى زمان وطرف السهيدن « هانكى كون ايچون انبيانك شهادتلرى تأجيل وتأخير اولوندى ؟ » ديه‌رك سؤال اولونديغى وقت قيامت وآخرت واقع اولاجق و عمللريكزك جزاسى او زمان وقوعبولاجقدر .]

يعنى ؛ قيامت شول وقتده اولاجقدر كه اووقتده پارلاق يلدزلرك ضياسى سيلينه‌جك ، قالميه‌جق وجسيم كوكلر بوقدر جسامتلرى ايله برابر اللهك قورقوسندن پارچه پارچه ياريلاجق وبويوك طاغلر يرلرندن قالديريلاجق ورسل كرامك شهادتلرى ايچون بر وقت تعيين اولوناجق و « بو انبيانك شهادت وظيفه‌لرى هانكى كونه تأخير اولوندى ؟ » ديه‌رك سؤال اولونديغى وقت ، قيامت قائم اولاجقدر .

انبيانك امتلرى حقنده شهادت ايده‌جكلرى بيان اولونمش ايسه ده وقتى تعيين اولونماديغندن اوكونده هانكى زمان ايچون تأخير اولونديغى سؤال اولوناجغى بو آيتله بيان اولونمشدر . بو سؤالدن مقصد ؛ قيامت كوننك شاننه تعظيم وقيامت كوننك عظمتندن انسانلرى تعجبه سوق ايتمكدر . چونكه ؛ انبياء عظامك امتلرى حقنده شهادتلرى پك مهم اولديغندن او كونه تأخيرى او كونك عظمتنه واهميتنه دلالت ايتديكى جهتله انسانلرك تعجبنه شايانددر . زيرا ؛ اوكون اويله بر كون كه او كونده انبياء عظام طوپلانورلر وامتلرينك خير وشر وثواب وكناه عمللرينه شهادت ايدرلر وانبيايى تكذيب ايدن كافرلر تعذيب وايمان ايدن مؤمنلر تلطيف اولونورلر . بناءً عليه اوكون ؛ تعجب اولونمغه شايان بر كوندر .

*
* *

واجب تعالى انبيانك شهادتلرى هانكى كون ايچون تأخير اولونديغنه دائر واقع اولان سؤاله جواب اولمق اوزره ﴿ لِيَوْمِ الْفَصْلِ * وَمَا اَدْرٰيكَ مَا يَوْمُ الْفَصْلِ ﴾ بيوريور .

[يوم فصل ايچون تأخير اولوندى ويا اكرم الرسل ! يوم فصلك ماهيتنى سكا نه كبى شى بيلديردى ونه كبى شى بيلديره بيلير ؟]

يعنى ؛ انبيانك امتلرى حقنده شهادتلرى تأخير اولونديغى كون ، واجب تعالى‌نك حقله باطل بينى تفريق ايده‌جكى كون ايچون تأخير اولونمشدر كه او كون قيامت كونيدر .

ویوم قیامتك نه‌دن عبارت اولدیغنی سکا هانکی شی بیلدیردی ؟ زیرا ؛ بودنیاده او کونك شدتنی بیلدیره‌جك برشی یوقدر . چونکه ؛ او کونك دهشتنی بو دنیاده تمثیل ایده‌جك برمثال بولونوب قیاس اولوناماز . بناءً علیه ؛ بو دنیاده او کونك شدتنی عقول بشر ادراکدن عاجز اولدیغندن لایقیله بیلنمك ممکن اولمادیغنه اشارت ایچون رسولنه « قیامتك حقیقتنی سکا نه کبی شی بیلدیردی؟ هیچ برشی بیلدیره‌مز » بیورمشدر . شو حالده قیامت کوننه یوم فصل دینلدیکی شاننه تعظیم ایچوندر . چونکه ؛ جمله حقوقك فصلی وانبیانك شهادتلری کبی پك بویوك ایشلر او کونده اولاجقدر .

* * *

واجب تعالی قیامتك شدتنی بیاندن صوکره قیامتی تکذیب ایدنلرك قیامتده شدتله عذاب اولوناجقلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴾ بیوریور .

[هلاك عظیم ؛ قیامت کوننده او کونی تکذیب ایدیجیلر ایچوندر .]

یعنی ؛ انبیاء عظام طرفندن واقع اولان بالجمله احکامی تصدیق ایتمك واجب ایکن او احکامی تکذیب ایدنلر ایچون یوم قیامتده بویوك هلاك واردر . او کونده کافرلره وبالخاصه قیامتی تکذیب ایدنلره نازل اولاجق هلاکك دوام و ثباتنه وعظمتنه اشارت ایچون (ویل) کلمه‌سی تعظیمه دلالت ایدن تنوینه ایله نکره اولارق وارد اولمشدر .

* * *

واجب تعالی قیامتك علامتلرینی وشدتلرینی وقیامتی تکذیب ایدنلرك او کونده هلاك اولاجقلرینی بیاندن صوکره کفرك دنیاده و آخرتده هلاکه سبب اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ أَلَمْ نُهْلِكِ الْأَوَّلِينَ * ثُمَّ نُتْبِعُهُمُ الْآخِرِينَ ﴾ بیوریور .

[بز قوم نوح وقوم هود کبی اول کچنلری اهلاك ایدوب صوکره آنلرك مسلکنه سلوك ایدنلری آنلره تابع قیلمادقمی ؟]

یعنی ؛ اول کچن برطاقم امتلری کفرلری سببیله هر برلرینی بر رکونا عذابله هلاك

ایدوبده صوکره کفرده آنلره اتباع ایدن قوم موسی وقوم لوط کبی کافرلری بز هلاکده آنلره تابع قیلمادقمی ؟ شو حالده کفر، اول و آخر هلاکه سبب اولونجه بالجمله کافرلرك قورتلماسی لازم دکلمی ؟

فخر رازینك بیانی وجهله اولین ایله مراد ؛ **رسول اللهدن اول کچنلر** و آخرین ایله مراد ؛ **رسول اللهدن صوکره کلنلر** اولمق احتمالی وارسه‌ده اولین ؛ **امم سالفه‌دن اول کچنلر** و آخرین ایسه **فرعون وسائره کبی صوکره کلنلر اولمق** جهتی راجحدر . چونکه ؛ بوندن صکره‌کی آیتك قریش حقنده اولمسی بوجهتی ترجیح ایتدیرر .

* * *

واجب تعالی اول و آخر کافرلری اهلاك ایتدیکنی بیاندن صوکره بالعموم کناهکارلری اهلاك ایده‌جکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ كَذَلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِينَ * وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴾ بیوریور .

[بویله‌جه‌سنه بز مجرملره ایشلرز . او کونده هلاك عظیم ؛ آیتلری تکذیب ایدنلر ایچوندر .]

یعنی ؛ انبیایی وکتابلرینی انکار ایدن کافرلری اهلاك ایتدیکمز کبی هر جرم صاحبلرینی اهلاك ایدرز . چونکه ؛ اول و آخر کناه و کفر هلاکه سبب اولونجه اول کچنلر ناصل که کفرلری سببیله هلاك اولدیلرسه صوکره کلنلرك‌ده هلاك اولاجغی طبیعیدر وبو هلاك یالکز دنیایه مخصوص دکلدر . بلکه آخرتده هلاك ؛ انبیایی و آیتلری تکذیب ایدنلر ایچوندر .

جناب حق قریش مشرکلرینی بو آیتله تهدید بیوردی . چونکه ؛ بو دنیاده بدر غزاسنده هلاك اولدقلری کبی آخرتده دخی عذاب ابدی ایچنده هلاك اولاجقلرینی بیان بیورمشدر .

* * *

واجب تعالی کافرلری دنیاده و آخرتده واقع اولاجق عذابله تهدید ایتدکدن صوکره

ابتداء خلقتلرينى ذكرله انصافه دعوت وتهديد ايتمك اوزره ﴿ اَلَمْ نَخْلُقْكُمْ مِنْ مَاءٍ مَهِينٍ * فَجَعَلْنَاهُ فِى قَرَارٍ مَكِينٍ * اِلٰى قَدَرٍ مَعْلُومٍ * فَقَدَرْنَا فَنِعْمَ الْقَادِرُونَ * وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴾ بيوريور .

[بزسزى حقير وذليل برصودن خلق ايتمه‌دكمى ؟ اوصويك آنارحمنه ايمه‌سى اوزرينه بز او انسانى محفوظ ومحكم برقرارگاهه قويدق كه وقت معين اولان ولادت وقتنه قدر اوراده قرار ايتسون . بز آنك اعضاء جوارحنى ورنكنى ومدت حملنى ودنياده نه‌قدر ياشاياجغنى تقديره قادر اولدق . شو اوصاف اوزره انسانى خلق ايتمكه قادر اولان الله تعالى نه كوزل قادردر ويوم قيامتده عذابله هلاك ؛ بزم قدرتمزى تكذيب ايدنلره مخصوصدر .]

واجب تعالى انسانلره اولان پك بويوك نعمتلرينى بو آيتده تعداد بيورمقله ايمانه دعوت ايتمش وايمان ايتمه‌ينلره هلاك ويوم قيامتده عذابه دوچار اولاجقلرينى بيان بيورمشدر . چونكه ؛ نعمت نه‌قدر بويوك اولورسه او نعمته قارشى كفرانك جزاسى ده اوقدر بويوك اولاجغى طبيعيدر و منعم نه قدر بويوك اولورسه آكا قارشى انكارك ده اوقدر بويوك اولاجغنده شبهه يوقدر .

ماء مهين ؛ حقير برصو ديمكدر كه نجاستده عبارت اولان منيدر . اويله حقير بر صو داملاسندن بويله كوزل صورت اوزره برانسان خلق ايتمك نه‌قدر بويوك برنعمت اولديغى ونه قدر برقوت وقدرت كامله‌يه محتاج اولديغى معلومدر . قرار مكين ؛ آنا رحميدر . زيرا ؛ اول منى صوكره چوجق ايچون آنالرك رحمى غايت محكم ومحفوظ قرارگاه اولديغى جهتله مكين ديلمشدر كه چوجغك اكلشمه‌سنه اوبرشلى بر مكانه ديمكدر . قدر معلوم ؛ حملك مدتيدر . مدت حمل على الاكثر طقوز آيدر وحنفيه عندنده اكثر مدت حمل ايكى سنه واقل مدت حمل آلتى آيدر .

والحاصل الله تعالى‌يه معلوم اولان مدتده اكلشمك اوزره رحم امهاته انسانلرى وضع ايتمك واوراده كماله كلدكدن صوكره ساحهٔ عالمه چيقارمق انسانلر ايچون بر لطف الٰهيدر وتام الاعضا اولارق هر برينى برر صورتله ياراتمق وهر كسك عمرينى تقدير ايتمك

وانواع تربيه ايله كماله اولاشديرمق نه‌قدر بويوك قدرته محتاج اولديغى معلومدر . بناءً عليه ؛ جناب حق بونلره قادر اولديغى بيانله قوللرينى ايمانه وانصافه دعوتله بو كوزل قدرتى واوقدرتك صاحبنى تكذيب ايدنلرك عذابله هلاك اولاجقلرينى بيان بيورمشدر . چونكه ؛ بو حقيقتلر ميدانده‌در . ميدانده اولان حقيقتلرى انكار كيزلى اولان حقيقتلرى انكاره بكزه‌مز . زيرا ؛ ظاهر اولان حقيقتى انكار يالكز عناد وكبره مبنى اولديغندن انكار ايدنلرك دوچار اولاجقلرى عذابه قارشى اعتذارلرى بولوناماز . بناءً عليه ؛ آنلر ايچون هلاكدن باشقه چاره اولماديغى بيان ضمننده جناب حق (ويلٌ يومئذٍ للمكذبين) بيورمشدر .

*
* *

واجب تعالى انسانك نفسنه مخصوص اولان نعمتلرى بياندن صوكره اطراف عالمده انسانه مخصوص اولان نعمتلرى بيان ايتمك اوزره ﴿ اَلَمْ نَجْعَلِ الْاَرْضَ كِفَاتًا * اَحْيَاءً وَاَمْوَاتًا * وَجَعَلْنَا فِيهَا رَوَاسِىَ شَامِخَاتٍ وَاَسْقَيْنَاكُمْ مَاءً فُرَاتًا * وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴾ بيوريور .

[بز عظيم الشان ارضى انسانلرك أولولرينى ودريلرينى وانسانك محتاج اولديغى مأكولات ومشروباتى جمع ايديجى بر محل قيلمادقمى ؟ وبز آنلرك ديريلرينى اوزرنده كزمكه وأولولرينى قبرلرينه دفنه صالح قيلمادقمى ؟ وبز انسانلر اوزرنده كزمسى ايچون ارض اوزرنده يوكسك طاغلر خلق ايتدك واى انسانلر سزه طاتلى صو ايچيردك . يوم قيامتده هلاك ؛ شو نعمتلرى تكذيب ايدنلر ايچوندر .]

فخر رازينك بيانى وجهله (كِفاتاً) جمع ايتمك معناسنه‌در . چونكه ؛ ير يوزى انسانلرى حال حياتلرنده جمع ايدوب والده مقامنده هر احتياجلرينى دفع ايچون قوجاغنه آلوب باغرينه باصديغى كبى حال مماتلرنده دخى قبر صورتيله ايچنه آلير حفظ ايدر . شو حالده هر ايكى صورتده دخى ارضك بو حالده ياراديلمسى انسانلر ايچون پك بويوك نعمت اولديغندن بو نعمتك شكرينى ادا ايتمك واجبدر . بناءً عليه ؛ بو نعمتك شكرينى ادا ايتمه‌ينلرك

عذابه دوچار اولاجقلرینی جناب حق بیان بیورمشدر . انسانلرك كرك حیاتده اولانلری وكرك وفات ایدنلری صایلمازوتوكنمز درجه‌ده چوق اولدیغنه اشارت ایچون ﴿ احیاءً وامواتاً ﴾ كلمه‌لری چوقلغه دلالت ایدن تنوینه ایله نكره اولارق وارد اولمشـدر . ارض اوزرنده چیوی مثابه‌سنده اولان طاغلرك بولونمسی‌ده انسانلر ایچون بویوك بر نعمتدر . چونكه ؛ طاغلرده انسانك راحتنی تأمین ایدن نعمتلر اووه‌لردن دها چوقدر وطاغلرك چوقلغنه ونعمتلرینك بول اولدیغنه اشـارت ایچون ﴿ شـامخاتٍ ﴾ تعظیمه وتكثیره دلالت ایدن تنوینه ایله نكره اولارق وارد اولمشدر . انسـانك یشایابیلمسی صو ایله اولاجغندن جناب حق طـاتلی صوی‌ده نعمت صره‌سنده بیان بیورمشدر . شوحالده بوراده بیـانی اولونان نعمتلرك شكرینی ادا ایتمه‌ینلرك قیامتده عذابله هلاك اولاجقلری عدالت الٰهیه جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی شو بیـان اولونان نعمتلری انكار ایدنلرك عذابه استحقاقلرینی اجمالاً بیـاندن صوكره او عذابك تفصیلاتی بیـان ایتمك اوزره ﴿ اِنْطَلِقُوا اِلٰى مَا كُنْتُمْ بِهٖ تُكَذِّبُونَ ۞ اِنْطَلِقُوا اِلٰى ظِلٍّ ذِى ثَلٰثِ شُعَبٍ ﴾ بیوریور .

[طرف الٰهیدن شـو نعمتلری انكار ایدن كافرلره دنیلوركه « سز یالانه نسـبت ایتدیككز عذابه كیدیكز قیلیغكزی كوریكـز . كیدیكز اوچ پارچه صـاحبی اولان كولكه‌یه باقالم سزك كفریكز سزی صاقلارمی ؟ »] كافرلره بویله دنیلمكله عذابه كیرملری امر اولونور .

یعنی ؛ واجب تعالی‌نك نعمتلرینی انكار ایدن كافرلره حسابلری كوریلوب جزالری تعین ایدنجه طرف الٰهیدن آنلره اهانت صورتیله خطاب اولارق دنیلوركه « سزدنیاده نعمتلری انكار ایده‌رك آخرت عذابنی انكار ایدیور ویالاندر دییوردیكز . هایدك او تكذیب ایتـدیككز عذابه كیدیكز كوریكز باقالم یالانمی ایمش . سز كیدیكز اوچ پارچه اولان جهنمك دومانه » . بویله دنیلمكله آنلرك عذاب اولونمسیله امر اولونور . فخر رازینك وابوالسعود افندینك بیانلری وجهله بوآیتده آنلرك كیتمسیله امر ؛

توبیخ واهانت ایچوندر. ظل ایله مراد ؛ جهنمك دومانیدر . چونكه ؛ جهنمك دومانی چوقلغندن یوقاری چیقدقجه اوچه آیریلور . یاخود اوچ شعبه ایله مراد ؛ آتشك اوچ پارچه‌سیدر . زیرا ؛ آتشه كافرك صاغنی وصولنی وباشنی چویره‌جكی جهتدن اوچ پارچه دینمشدر . آتشه كولكه تعبیری مجاز وكافرلری استهزا ایچوندر .

انسانی طریق هدایتدن منع ایدن اوچ شیدركه آنلرده حس، خیال، وهمدر . بواوچ قوه‌دن هربرینه برقطعه تقسیم اولونمق صورتیله اوچ پارچه آتشدن ویا دوماندن عبارت اولان كولكه‌یه كیدك دینه‌جكدر. یاخود بوعذابك اوچ پارچه اولمسنك سببی؛ انسانی عبادتدن منع ایدن قوانك اوچ اولمسیدر : برنجیسی ؛ قوهٔ واهمه‌دركه دماغده اولور . ایكنجیسی؛ قوهٔ غضبیه‌دركه انسانك قلبنك صاغ طرفنده اولور . اوچنجیسی ؛ قوهٔ شهوانیه‌دركه قلبك صول طرفنده اولور . بناءً علیه ؛ قوای ثلاثه‌دن صـدور ایدن كناهلر اوچ جهتدن اولدیغی جهتله عذابك‌ده اوچ قسم اولاجغی بیان اولونمشدر .

*
* *

واجب تعالی اهل جهنمك كیره‌جكلری كولكه‌نك اوچ پارچه اولاجغنی بیـاندن صوكره او كولكه‌نك وجهنمك آتشنه وحرارتنه مانع اولامیه‌جغنی بیـان ایتمك اوزره ﴿ لَا ظَلِيلٍ وَلَا يُغْنِى مِنَ اللَّهَبِ ﴾ بیوریور .

[اوچ پارچه اولان كولكه اهل جهنمی كولكه‌له‌یه‌من وجهنمك علوندن‌ده اوزاق قیلاماز .]

یعنی ؛ اوچ پارچه اولان كولكه‌یه كیدك، فقط او كولكه سزی كولكه‌له‌یجی اولمادیغی كبی جهنمك علوندن‌ده مغنی قیلوب صاقلایاماز. چونكه ؛ هرنه قدر كولكه كبی كورونور ایسه‌ده سیاه دومان كبی عین آتشـدر . بناءً علیه ؛ جهنمك علونی اهل جهنمدن دفع ایده‌من . بو آیتده اهل جهنمی تهكم و اسـتهزا واردر . چونكه ؛ « كولكه‌یه كیدك كه

او كولكه سزی كولكه‌له‌يه‌مز وحرارتی‌ده سزدن دفع ايده‌مز » ديمك ؛ آنلره اهانت وحقارتدن باشقه برمعنايی مفيد اولماز .

فخر رازينك بيانی وجهله بو كولكه‌نك عرصهٔ محشرده اولمق احتمالی اولديغی كبی جهنمده اولمق احتمالی‌ده واردر . ايشته شو احتمال ، او كولكه‌نك جهنمك علوينی منع ايده‌ميه‌جكنی بيان ايتمك تأييد ايدر .

*
* *

واجب تعالی جهنمك اوصافندن بعضيلرينی بياندن صوكره بعض آخری بيان ايتمك اوزره

﴿ إِنَّهَا تَرْمِي بِشَرَرٍ كَالْقَصْرِ * كَأَنَّهُ جِمَالَتٌ صُفْرٌ * وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴾ بيوريور .

[محقق جهنم بويوك ابنيه‌لر كبی قيويلجم آتار . كأن اوجيغيلر صاری دوه‌لر كبی‌در . يوم قيامتده هلاك ؛ جهنمك بو حاللرينی تكذيب ايدنلر ايچوندر .]

يعنی ؛ جهنم كمال دهشت وعلوندن طشره شراره‌لر صاچاركه او شراره‌لر بويوك كوشكلر كبی‌در و جهنمك صاوورمش اولديغی قيويلجملر كأن صاری دوه‌لر كبيدر . چونكه ؛ جهنمك علوی طاغلر كبی اولونجه آندن طشره‌يه صيچرايان قيويلجيملرك دوه‌لر وبويوك ابنيه‌لر كبی اولمسی اوزاق برشی دكلدر . زيرا ؛ چوجق والده‌سنه كوره طوغار .

فخر رازينك بيانی وجهله قيويلجمك آرقه‌سی كسيلمكسزين بربری آرقه‌سنده كلوب كيدوب دوره‌جغنه اشارت ايچون دوه‌يه تشبيه اولونمشدر . كافرلرك دنياده كنديلرينه محل آمان اولان كوشكلری كبی قيويلجم صاچان جهنمه داخل اولاجقلرينی بيانله كنديلرينك برقاتدها معذب اولاجقلری بيان اولونمشدر . چونكه ؛ بويوك ابنيه‌لر كبی جيغيلر يوقارويه چيقوب تكراراهل جهنمك اوزرلرينه دوشونجه عذاب اوزرينه عذاب اولاجغنده شبهه يوقدر .

*
* *

واجب تعالی جهنمك اوصافی بياندن صوكره زبانيلر طرفندن اهل جهنم جهنمه

سوق اولونمغه باشلانجه آنلرك سوز سويله‌يه‌ميه‌جكلرينی واذن ويرلميه‌جكنی بيان ايتمك اوزره

﴿ هٰذَا يَوْمُ لَا يَنْطِقُونَ * وَلَا يُؤْذَنُ لَهُمْ فَيَعْتَذِرُونَ ﴾ بيوريور .

[شو كون اول بر كونكه اهل نار سوز سويله‌يه‌مزلر وآنلره اذن ويرلمزكه آنلر اعتذار ايتسونلر . آنلر سويله‌مكه واعتذاره باشلانجه آنلری تكدير اولمق اوزره طرف الٰهيدن ملكلر واسطه‌سيله «شو كون بر كونكه اهل جهنم سوز سويله‌يه‌مزلر وآنلره اذن ويرلمزكه اعتذار ايتسونلر» دنيلمكله تذليل اولونورلر .]

فخر رازينك بيانی وجهله بونلرك سوز سويله‌مه‌مسی وآنلره اعتذاره اذن ويرلمه‌مسی بعض زمانه ومكانه مخصوص اولديغندن سوز سويله‌يه‌جكلرينه وخصومت ايده‌جكلرينه واعتذاره اذن ويريله‌جكنه دلالت ايدن آيتلره بو آيت منافی اولماز . چونكه ؛ بعض زمانده سويلرلر وبعض زمانده سويله‌مكه مأذون اولماز وسويله‌مزلر ديمكدر . ياخود سويلرلر واعتذارده ايدرلر لكن فائده‌سی اولماديغندن سويله‌مه‌مش كبی اولدقلری جهتله سويله‌مزلر دينمشدر . چونكه ؛ هرنه قدر اعتذار ايدرلرسه‌ده زمانی كچديكی ايچون وكچمش اولان شيئك‌ده تداركی ممكن اولماديغندن سوزلری واعتذارلری يوق مثابه‌سنده اولور . زيرا ؛ برشيدن مقصد فوت اولونجه اوشيئك كنديسی فوت اولمش كبی اولور وآنلر ايچون قبوله شايان عذر اولماديغندن اذن ويرلمز ، يوقسه حقيقتده عذرلری وارده اذن ويرلمز معناسنه دكلدر . اووقتده اهل جهنم ايچون خلق آره‌سنده قصورلری ظاهر اولمق صورتيله ناسدن اوتانمق عذابی اولديغی كبی دنياده بكنمه‌ديكی خصملرينی لطف الٰهی‌يه مستغرق اولمشلر كورونجه خصمنك حزين اولماسندن حاصل اولان عذاب روحانی دخی اولور .

*
* *

واجب تعالی بونلرله برابر جهنمی كورمكله عذاب جسمانی‌ده حاصل اولاجغنه بناءً

﴿ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴾ بيوريور .

[او كونده هلاك ؛ بو كبی عذابلری تكذيب ايدنلر ايچوندر .]

*
* *

واجب تعالى عاصيلرك كوره‌جكلرى عذابدن بعضيلرينى بياندن صوكره قيامت كوننك اوصافندن بعضيلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ هٰذَا يَوْمُ الْفَصْلِ جَمَعْنَاكُمْ وَالْاَوَّلِينَ ﴾ بيوريور .

[شو كون حقله باطل بينى تفريق اولوناجق بر كوندر . بز سزى وسزدن اول كچن امتلرى جمع ايتدككه حقلر آيرلسون .]

يعنى ؛ قيامت اولوب هر كس عرصهٔ محشره طوپلانديغنده طرف الٓهيدن ناسه خطاباً « شو كون اويله بر كوندركه حقلرك فصل اولوناجغى وهر كسك حقى يرينى بولاجغى بر كوندر . زيرا ؛ هر كسك حقى كنديسنه ويرمك ايچون بز سزى وسزدن اول كچن امتلرى طوپلادق . چونكه ؛ بو كون حقلرك يرينى بولاجغى ومحاكمه‌لرك جريان ايده‌جكى واحقاق حق اولاجغى كوندر » دينيلمكله كافرلر مأيوس ومؤمنلر مسرور ايديلور .

فخر رازينك بيانى وجهله بو كونده ايكى جهتله محاكمه جريان ايدر : بريسى ؛ عبدله رب بيننده جريان ايدركه بونك نتيجه‌سى ؛ ثواب وياخود عذابدر . چونكه ؛ ياعبد ربسنه قارشى ايمان وعمل صالح ايشله‌مشدر . بناءً عليه ؛ ثوابه نائل اولور وياخود كفر وعصيان ايشله‌مشدر بونك نتيجه‌سى ايسه عذابدر . ايكى محاكمه‌دن ديكر بريسى‌ده قوللرك بربرلرينه قارشى واقع اولان ظلم وسائر حقوقلرى حقنده محاكمه‌لريدر . بونك نتيجه‌سى ؛ حق صاحبنه حقنى ايصالدر . بو كلام ؛ يوم قيامتك يوم فصل اولديغنى بيان اولديغى كبى يوم فصله لازم اولان اصحاب حقوقك بر يره جمع اولوناجقلرينى‌ده بياندر . بناءً عليه ؛ بو دنياده كافرلرى تهديدى متضمندر . چونكه ؛ هر كسك بر يره جمع اولوب محاكمه‌لرى جريان ايده‌جكى بيان اولونجه كافرلرك و بالجمله صوچلى اولانلرك قورقسى لازمدر .

* * *

واجب تعالى يوم قيامتك يوم فصل اولديغنى بياندن صوكره او كونده كافرلرى اوتانديرمق ورذيل ايتمك ايچون واقع اولاجق ايكنجى خطابى بيان ايتمك اوزره ﴿ فَاِنْ كَانَ لَكُمْ كَيْدٌ فَكِيدُونِ ＊ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴾ بيوريور .

[اكر سزك ايچون بر حيله وارسه ياپك كيرو قويمايك . او كونده هلاك ؛ قدرتمزى تكذيب ايدنلر ايچوندر .]

يعنى ؛ واجب تعالى بالعموم انسانلرى جمع ايدنجه انسانلره وبالخاصه كافرلره خطاباً « بن سزك جمله كزى عرصهٔ محشره طوپلاينجه سزى عذابدن قورتاره‌جق بر حيله كز وارسه او حيله وخدعه‌يى دنياده ياپديغكز كبى بوراده دخى ياپك كه سزى عذابدن قورتارسون » بيورمقله دنياده حيله ايله غيره ظلم ايده‌رك حقلرينى ويرمه‌ينلرى تذليل ايدر . ايشته او كونده هلاك ؛ بو كبى احوالك وقوعنى تكذيب ايدنلر ايچوندر .

فخر رازينك وابو السعود افنديننك بيانلرى وجهله بو آيت ؛ دنياده حيله ايله مشغول اولانلرى تخجيل ورسواى وعجزلرينى اظهار ايچون سويله‌نه‌جكدر . چونكه ؛ دنياده اهل ايمانى آلداتمق وحيله ايله حقلرينى يغما ايتمك كبى فنالغه سعى ايدنلر معلومدر . حق زمان سعادتده دخى كافرلر طرفندن مؤمنلره پك چوق حيله ياپارلر وآلداتمغه سعى ايدرلردى . بناءً عليه ؛ بو دنياده حيله‌يى كنديسنه عادت ايدنلره جناب حق يوم قيامتده « هايدك حيله كز وارسه وياپمغه مقتدر ايسه كز ياپك فائده‌سى اولورسه استفاده ايدك » ديه‌جكنى بو آيتله بيان بيورمشدر .

دنياده كافرلر ايچون بر مؤمنى راحتده كورمك قدر بر عذاب اولماديغى حالده آخرتده مؤمنلرك واجب تعالى راحتلرينى تأمين ايتمكله كافرلرى تعذيب بيوره‌جغى وحيله‌لرينى باشلرينه ووره‌جغى بيان ايتمشدركه مؤمنلر مسرور اولسون وكافرلرده كفردن وحيله‌دن واز كچسونلر . چونكه ؛ انسانلرده خصمنك رذيل ورسواى اولمسنى آرزو ايتمك جبليدر .

* * *

واجب تعالى كافرلرى تذليل ايده‌جكنى بياندن صوكره مؤمنلرك نائل اولاجقلرى نعمتلردن بعضيلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ اِنَّ الْمُتَّقِينَ فِى ظِلَالٍ وَعُيُونٍ ＊ وَفَوَاكِهَ مِمَّا يَشْتَهُونَ ＊ كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ＊ اِنَّا كَذٰلِكَ نَجْزِى الْمُحْسِنِينَ ＊ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴾ بيوريور .

[شركدن وسائر كناهلردن صاقينيجى اولان كيمسه‌لر كولكه‌لرده وطاتلى صودن پيكارلر باشنده و ايسته‌دكلرى ميوه‌لر ايچنده قرار ايديجيلردر و آنلره طرف الٓهيدن « ايشـله‌ديككز عمللريكز سـببيله هضمى غايت قولاى اولان مأكولات ومشروباتدن ييكز وايچكز. زيرا؛ بز اعتقاد وعملده ايلك ايديجيلرى كوزل جزا ايله جزالانديريرز» دينمكله تلطيف بيوريلور. او كونده عذابله هلاك؛ بوكبى نعمتلرى تكذيب ايدنلر ايچوندر.]

يعنى ؛ كافرلرك شو بيان اولونان عذابلرى ورسوايلقلرى مقابلنده دنياده اعمال صالحه ايله مشغول اولان وبالجمله كناهلردن قاچينان مؤمنلر جنتده آغاجلرك كولكه‌لرنده وآغاجلر آلتندن آقان پيكارلر باشنده ونفسلرينك ايسته‌ديكى ميوه‌لر يانده ذوق وصفا ايله وقتلرينى كچيرير واو كوزل يورده قرارايدرلر ويالكز بوقدر ذوق وصفا ايله‌ده قالمازلر، بلكه طرف الٓهيدن بالذات وبالواسطه تلطيف اولونورلر. چونكه آنلره «عمللكز سببيله غايت قولايلقله ييكز وايچكز. زيرا ؛ بز اعتقـاد وعملى واخلاقى كوزل اولانلرى كوزل جزا ايله جزالانديريرز » دنيلمكله تطييب خاطر واقع اولور .

فخررازينك بيانى وجهله بو آيتده امرلر تلطيف ايچوندر، تكليف ايچون دكلدر. چونكه جنت ؛ دار تلطيفدر دار تكليف دكلدر . ﴿ هنيئاً ﴾ بو مقـامده خالص لذت معناسنه‌در . چونكه ؛ جنتك نعمتلرى تلذذ ايچوندر آچلق وصوسزلق ايچون دكلدر . زيرا ؛ آچلق و صوسزلق كبى احتيـاجلر بو دنيايه مخصوصدر ، جنتده بونلره احتياج اولماز . بناءً عليه ؛ جنتك نعمتلرنده خسته‌لق ويرمك وقارن شيشـيرمك وصيقنتى ايراث ايتمك كبى شيلر بولونماز .

ارباب احسـانه كوزل جزا ويره‌جكنى بيان ايتمك كافرلره تعريضدركه آنلره فوت ايتدكلرى نعمتلرى خاطرلاتمق واهل احسان اولمادقلرينى بيلديرمكله تحسرلرينى آرتيرمقدر .

*
* *

واجب تعـالى اهل جنتك راحتلرينى وذوق وصفالرينى بياندن صوكره بو دنيـاده كافرلره واقع اولان خطابنى بيان ايتمك اوزره ﴿ كُلُوا وَتَمَتَّعُوا قَلِيلًا اِنَّكُمْ مُجْرِمُونَ * وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴾ بيوريبور .

[اى كافرلر ! دنيـانك فانى اولان نعمتلرندن ييك وآز برمدتده متـاعندن انتفاع ايدك . زيرا ؛ سز كناهكارسكز وسوز دوكمز ونصيحت ديكله‌مزسكز. او كونده عذابله هلاك ؛ آز برمدتده كلوب كچه‌جك دنيـايه املنى حصر ايده‌رك آخرتى تكذيب ايدنلر ايچوندر .]

يعنى ؛ اى كافرلر ! اهل جنتك ذوق وصفالرينى ايشيتديككز حالده دنيـاى فانيه‌يى آخرت باقيه اوزرينه ترجيح ايديبورسكز. شو حالده دنيانك فانى اولان نعمتلرندن ييكز وآز برمدتده ييه‌جك وكيه‌جك وبينه‌جك كبى نعمتلرندن انتفاع ايديكز . زيرا ؛ سز مجرمسكز ، مجرملرك انتفـاعى بو قدر اولور . چونكه ؛ مجرملر ايچون آخرتده عذابدن باشقه برشى يوقدر. زيرا؛ فانى‌يى باقى اوزرينه ترجيح ايدنلرك حاللرى بويله‌در.

فخررازينك بيانى وجهله بو آيتك ظاهرى امر ايسه‌ده معناده دنيايه محبتدن نهيدر. دنيـايى ترجيحله آخرتى ترك ايدنلرك مثـالى : ايچنده سم مهلك اولان برلقمه حلوايى نصيحت ديكله‌مه‌يوب ييمكله هلاك اولان كيمسه كبى‌در. چونكه ؛ نصيحت ديكله‌مه‌يوب بو حلوايى ييمك ايسته‌ين كيمسه‌يه « يى بو حلوايى، بونى ييدكدن صوكره هلاك سنك ايچوندر. زيرا؛ سن سوز ديكله‌مه‌يورسك ونصيحت ده دوكميورسك. بناءً عليه؛ سن هلاكه مستحق سك» دنيلور . ايشـته كافرلرده عين حالده‌درلر وعين سـوز آنلره سويلنيور . چونكه ؛ دنيا آخرته نسبتله مهلك برلقمه منزلنده‌در .

*
* *

واجب تعالى كافرلرك دنيايى ترجيح ايتدكلرينى بياندن صوكره عبادته ميل ايتمه‌دكلرينى بيـان ايتمك اوزره ﴿ وَاِذَا قِيلَ لَهُمُ ارْكَعُوا لَا يَرْكَعُونَ * وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴾ بيوريبور .

[آنلره ركوع ايدك دينديكنده ركوع ايتمزلر . او كونده عذابله هلاك ؛ ركوعك ثوابنى تكذيب ايدنلر ايچوندر .]

يعنى ؛ رسل كرام طرفندن كافرلره « سز كبرو عناددن واز كچك واللهك امرينه امتثاله

ایدك ونماز قیلانلرله نماز قیلك » دنیلدیكنده آنلرك كبر وعظمتلری غلبه ایده‌رك امره امتثالی ترك ایدرلر ونماز قیلمازلر وكبر وعنادلرنده دوام ایدرلر. ایشته قیامتده هلاك؛ بوكبی عبادتلری تكذیب ایدنلر ایچوندر.

خازنك بیانی وجهله آیتك سبب نزولی شویله‌در: رسول‌الله بعض كیمسه‌لره نمازله امرایتدیكنده « نمازده ركوع وسجود واردر. ركوع وسجودده ایسه انسانك مقعدی كورینور، بوده عیبدر. عیب اولان شیئی بز ایشله‌مه‌یز » دیملری اوزرینه آنلری ذم ایچون بو آیت نازل اولمشدر. شوحالده بو آیت؛ كافرلرك فروع احكامله مكلف اولدقلرینه دلالت ایدر. زیرا؛ جناب حق كفرلری حالنده نماز قیلمامالریله آنلری ذم ایتمشدر. اكر مكلف اولمسه‌لر نمازی ترك ایتملریله ذم اولونمازلردی. زیرا؛ انسان مكلف اولمادیغی برشیئی ترك ایتمكله ذم اولونماز.

رسول‌الله « ركوع وسجود اولمایان بردینده خیر اولماز » بیورمشلردر. ابوالسعود افندینك بیاننه نظراً بوحال یوم قیامتده اولاجقدر. چونكه؛ یوم قیامتده تعظیم ایچون جناب حقه ركوع وسجودله اهل محشره امر اولوندیغنده كافرلر ركوع وسجوده قادر اولامیه‌جقلردر.

بوسوره‌ده (ويلٌ يومئذٍ للمكذبين) آیتی ظاهرده تكرار كبی ایسه‌ده حقیقتده تكرار یوقدر. چونكه؛ بیان اولونان احكام آرقه‌سندن كلن (ويلٌ يومئذٍ للمكذبين) ایله مراد؛ او آیتلرك حكمنی تكذیب ایدنلره عائد اولدیغی جهتله هردفعه‌سنده تكذیب ایدنلر باشقه‌در.

*
* *

واجب تعالی كافرلرك ایمان ایتمه‌دكلرینی بیاندن صوكره قرآندن باشقه ایمان ایده‌جك برشی اولمادیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَبِاَیِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ ﴾ بیوریيور.

[قرآنه ایمان ایتمه‌ینجه قرآندن صوكره هانكی خبره ایمان ایدرلر .]

یعنی؛ قرآنك بوقدر اعجازی وفصاحت وبلاغتی وحقه دلالتی ایله برابر قرآنه ایمان ایتمه‌ینلر قرآندن صوكره ایمان ایده‌جك نه كبی خبر بولابیلیرلركه ایمان ایدرلر. هیچ بر كتابه وبر كلامه ایمان ایتمزلر. چونكه؛ قرآن كبی نه بر كتاب ونه‌ده بر كلام اولور. بناءً علیه؛ قرآنه ایناناميان باشقه برخبره ایناناماز. شوحالده كافرلر عناد وتمردك نهایه‌سنه وارمشلردر.

فخر رازینك بیانی وجهله فرق ضاله‌دن معتزله « بو آیت قرآنك حدوثنه دلالت ایدر » دیمشلر. سه‌ده اهل سنت « حدوث الفاظه عائد اولوب معنایه تعلقی اولمادیغی » بیانیله جواب ویرمشلردر.

بو آیت؛ كافرلرك حاللرینه تعجبی متضمندر. چونكه؛ سوره‌نك اولندن بورایه كلنجه‌یه قدر كافرلری برطاقم آچیق ولطیف دلیللرله كفردن منع ودین حقی قبوله ترغیب وتشویق ایتدیكی حالده كفره اصرار وعنادلری تعجبه شایان برحال اولدیغندن جناب حق « بوكا ایمان ایتمزلرسه بوندن صوكره نه‌یه ایمان ایدرلر ونه كبی خبره ایناناپیرلر؟ » بیورمشدركه تعجبه شایان برحالدر دیمك اولور.

اوتوزنجی جزؤ

سورهٔ نبأ

مكهٔ مكرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر. قرق ویاخود قرق بر آیتی جامعدر.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ * عَنِ النَّبَاِ الْعَظِيمِ * اَلَّذِى هُمْ فِيهِ مُخْتَلِفُونَ ﴾

[هانكی شیدن سئوال ایدرلر، اوكافرلر بر خبردن سئوال ایدرلركه اوخبر غایت بویوك وآنلر اوخبر حقنده بربرلریله اختلاف ایدیجیلردر .]

یعنی؛ هانكی شیئك ماهیتندن سئوال ایدرلر؟ آنلر بربویوك خبردن سئوال ایدرلركه او خبر حقنده آنلر اختلاف ایدرلر.

فخر رازینك بیانی وجهله سئوال ایدنلر؛ كافرلردر. زیرا؛ آنلر استهزا طریقیله رسول‌اللهدن واصحابندن سئوال ایدرلردی. خبر عظیم ایله مراد؛ قیامتدر. قیامتده قوللرك عمللری معاینه اولاجغی وهر شی میدانه چیقاجغی جهتله خبر عظیم دینمشدر. كافرلردن بعضیلری قیامتك اصلنی انكار وبعضیلری اصلنی اقرارله كیفیتندن بعض جهتلرینی

انکار ایدرلردی . ایشته بومنوال اوزره آره‌لرنده اختلاف ایتدکلرینی جناب حق بو آیتله بیان بیورمشدر .

خبر عظیم ایله مراد ؛ **قرآندر** اولدیغنه نظراً **معنای نظم** : [اهل مکه خبرعظیم اولان قرآنك ماهیتندن سؤال ایدرلرکه اوقرآن حقنده اختلاف ایدرلر . بناءً علیه ؛ بعضیلری سحر وبعضیلری شعر وبعضیلری‌ده کهانتدر دیمکله آره‌لرنده اختلاف ایدرلر] دیمکدر .

ابوالسعودافندینك بیانی وجهله وقعه‌نك شاننه اهتمام ایچون اولاً ابهام ، ثانیاً تفسیر اولونمشدر . چونکه ؛ (عم) ده‌بولونان مالفظی **قیامتدن وقیامتك حقیقتندن سؤالدر .** فقط قیامتدن سؤال اولدیغنه دلالت ایدر بردلیل اولمادیغندن تفسیره محتاج اولدیغی جهتله (عن النبأ العظيم) نظمیله تفسیر اولونمشدر .

یاخود نبأ عظیم ایله مراد ؛ **نبوت رسول اللهدر .** زیرا ؛ رسول اللهك نبوت دعواسی عندالعرب اك بویوك خبرلردندر . آنلر رسول اللهك نبوتندن بربرلرینه صورارلر وهر بررلری بر رکونا سویله‌مکله اختلاف‌ده ایدرلردی . جناب حق بو حالی بیان ایتمك اوزره بو آیتی انزال بیورمشدر . بوکا نظراً **معنای نظم** : [نه‌دن سؤال ایدرلر ؟ آنلر شول خبر عظیمدن سؤال ایدرلرکه او خبر عظیمده آنلر اختلاف ایدیجیلردر] دیمکدر .

*
* *

واجب تعالی قیامتدن وقرآندن ویاخود نبوتدن سؤال وانکار ایدرجه‌سنه اختلاف ایتدکلرینی بیاندن صوکره آنلرك انکارینی رد ایتمك اوزره ﴿ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ * ثُمَّ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ ﴾ بیوریور .

[آنلرك انکارلری کبی دکل ، یقینده آنلر قیامتی بیلیرلر . صوکره اعتقاد باطللری کبی دکلدر ، البته آنلر یقینده وقیامتده عمللرینك جزاسنی بیلیرلر .]

یعنی ؛ کافرلر هرنه قدر قیامتی انکار واستهزا طریقیله سؤال ایدرلرسه‌ده حقیقت حال آنلرك انکارلری کبی دکلدر . زیرا ؛ آنلر یقینده قیامتی بیلیرلر وقیامتدن صوکره کوره‌جکلری جزایی ومحاسبه‌لرینی‌ده بیلیرلر .

فخر رازینك وابوالسعود افندینك بیانلری وجهله (كلّا) **آنلرك اعتقادلرینی رد ایچوندر .** (سیعلمون) **ردك علتی وسببیدر .** وانکار ایدنلری تهدید ایچون وارد اولمشدر . چونکه ؛ هرکس ایشله‌مش اولدیغی کناهلر اوزرینه جزانك ترتب ایده‌جکنی بیلنجه کناهنك جزاسنی کوره‌جکی کوندن وآنك عذابندن قورقسی لازمدر (سیعلمون) ظاهرده تکرار ذکر اولونمش ایسه‌ده حقیقتده تکرار یوقدر . زیرا برنجیسی ؛ **قیامته** ایکنجیسی ؛ **عمللرینك جزاسنه مصروفدر .** بوکا نظراً **معنای نظم** : [حال وشان آنلرك انکارلری کبی دکلدر . زیرا ؛ آنلر یقینده قیامتی وقیامتدن صوکره عمللرینك جزاسنی بیلیرلر] دیمکدر . یاخود اول **کافرلره** ثانی **مؤمنلره** مخصوصدر . بوکا نظراً **معنای آیت** : [امر حال آنلرك اعتقادلری کبی دکلدر . زیرا ؛ یقینده کافرلر قیامتی تکذیبلرینك عاقبتنی وصوکره مؤمنلرده تصدیقلرینك عاقبتنی بیلیرلر] دیمکدر . یاخود اول **نفس حشره** وثانی‌ده **نفس عذابه** مصروفدر . شوحالده **معنای نظم** : [حال وشان آنلرك وهملری کبی دکلدر . زیرا ؛ آنلر یقینده قبردن قالقوب عرصهٔ محشره حشراولوندقلرینی وصوکره عمللری اوزرینه ترتب ایدن عذابی بیلیرلر] دیمکدر .

(كلّا)دن مستفاد اولان ردی تأکید وشدتنه اشارت ایچون (كلّا) ایکی کره ذکر اولونمشدر . یعنی « قیامت برامر حقدر ؛ آنی دفع ایده‌جك برشی یوقدر وبرامر واقعدر ؛ آنده شبهه یوقدر وبرامر قطعیدر ؛ آنده شك ایتمکده معنا یوقدر . شوحالده خبر ویریلن قیامت کونی آنلرك دیدکلری کبی یالان دکلدر » دیمك اولور .

*
* *

واجب تعالی قیامتی انکار ایدنلرك انکارلرینی رد ایتدکدن صوکره قدرت کامله‌سنه دلالت ایدن عجائب صنایعندن وغرائب بدایعندن بعضیلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهَاداً * وَالْجِبَالَ أَوْتَاداً ﴾ بیوریور .

[بز عظیم الشان یریوزینی دوشه‌نمش دوشك وطاغلری یرلرك چیویسی قیلمادقمی ؟]

یعنی ؛ بز قیامتی انکار ایدن انسانلرك آیاقلری آلتنه دوشك کبی ارضی دوشه‌مه‌دکمی

وآنلر اوزرنده کزوب معیشتلرینی طوپلایوب راحت ایتمزلرمی وطاغلری ارضك قرار وثباتنه سبب اولاجق درجه‌ده ارضك چیویسی مثابه‌سنده خلق ایتمه‌دکمی؟ ارضی دوشك وطاغلری ارضك چیویسی اولارق خلق ایتمك بزم قدرت قاهره‌مزه دلالت ایتدیکی حالده نصل اولویورکه قدرتمز تحتنده داخل اولان قیامتی انکاره جسارت ایدرلر؟

فخررازینك وابوالسعود افندینك بیانلری وجهله مهاد؛ چوجوق یاتمق ایچون یاپیلان بشیکدرکه چوجق آنده راحت ایدر واویور. شوحالده ارضه مهاد دیمك؛ تشبیه طریقیله « انسانلرك بشیکی مثابه‌سنده راحت ایده‌جکلری شی » دیمکدر. ﴿ الم نجعل الارض ﴾ ده بولونان همزه؛ تقریر ایچوندرکه « بز ارضی مهاد قیلمادقمی؟ البته قیلدق » دیمکدر.

* * *

واجب تعالی قدرت کامله‌سنه دلالت ایدن عجائب صنایعندن بعضیلرینی بیاندن صوکره بعض آخری بیان ایتمك اوزره ﴿ وَخَلَقْنَاكُمْ اَزْوَاجاً * وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتاً * وَجَعَلْنَا الَّيْلَ لِبَاساً * وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشاً ﴾ بیوریور.

[بز عظیم الشان سزی چفت اولارق ارککلی ودیشیلی خلق ایتدك واویقوکزی سزه راحت قیلدق وکیجه‌یی سزه لباس منزلنده پرده قیلدق وکوندوزی معیشتکزه محل قیلدق.]

یعنی؛ برمایه‌دن سزی ارکك ودیشی، اوزون وقیصه، بیاض وسیاه، کوزل وچیرکین اولارق یاراتدق. بویله برماده‌دن متنوع صورتده انسانلری خلقه قادر اولان ذات الوهیتك بوندن دها قولای اولان حشره قادر اولاجغی درکار ایکن ناصل اولویورکه حشری انکاره جرأت وخبر عظیم اولان قیامتده اختلاف ایدرسکز.

اویقوکزی حرکت وحسکزك کسیلمسیله سکونتکزه سبب قیلمقله راحتکزی تأمین ایتدك‌که اویقو واسطه‌سیله وجودیکز دیکله‌نسون وکوندوز ایشلریکزه کمال قوتله دوام ایدوب دنیوی واخروی معیشتکزه‌سی ایده‌رك بطائت ایتمیه‌سکز. شو حالده راحتکز ایچون اویقوکزی خلق ایتمك قدرت کامله‌مزه دلالت ایدرکن اویقویه بکزه‌ین أولومله

أولدکدن صوکره حشره بکزه‌ین اویانمق کبی قبردن قالقاجغکزه نه ایچون اینانماز وانکاره جسارت ایدرسکز؟

کیجه‌یی سزك ایچون بز البسه مقامنده اورتو قیلدق‌که ایسته‌ین صاقلانسون وقاچدیغندن قورتولسون. چونکه کیجه؛ قارانلغی ایله بالجمله موجوداتی ستر ایتدیکی کبی انسانلری‌ده ستر ایتدیکندن کیجه انسانلر ایچون بویوك برنعمتدر. بناءً علیه؛ بونعمتی خلق ایتمکه قادر اولان واجب تعالی انسانلری قبرندن قالدیرمغه قادر اولمازمی؟ وکیجه‌ده هرکسك محلنه کیروب سکونت اوزره بولونوب صباحلین محلندن چیقوب ایشنك باشنه قوشماسی قبردن چیقوب محشره قوشماسنه بکزه‌مزمی؟

کوندوزی بز سزك معیشتکزی تحصیله محل قیلمادقمی؟ شوحالده کوندوز سزك ایچون عین منفعت دکلمی وبونعمتلری دنیاده سزك ایچون خلق ایتمکه قادر اولان الله تعالی قیامتی وحشری خلقه قادر اولمازمی ومحل معیشت اولان کوندوزی خلقه قادر اولان خلاق عالم کوندوزه بکزه‌ین جنتی خلق ایتمکه قادر اولمازمی؟

فخررازینك بیانی وجهله (سباتاً) کسمك معناسنه‌درکه انسانلرك اویقوسی دائمی اولمایوب احتیاج مقداری اویودقدن صوکره کسیلدیکی ایچون سبات دینمشدر. بناءً علیه؛ احتیاج مقداری اویقو انسان ایچون منفعت عظمی اولدیغندن جناب حق اویقویی نعمت صره‌سنده صایمشدر. اما احتیاجدن فضله اویقو برخسته‌لق نتیجه‌سی اولدیغی ایچون مضرتدر.

* * *

واجب تعالی قدرت کامله‌سنه دلالت ایدن نعمتلردن بعض آخری بیان ایتمك اوزره ﴿ وَبَنَيْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعاً شِدَاداً * وَجَعَلْنَا سِرَاجاً وَهَّاجاً ﴾ بیوریور.

[بز عظیم الشان کمال قدرتمزله سزك اوزریکزده یدی طبقه محکم کوکلری بنا ایتدك وکوکلرك آره‌سنده شمسی ضیالی چیرا مثابه‌سنده عالمه ضیا ویریجی قیلدق.]

یعنی؛ بز سزك اوزریکزده یدی قات کوکلری خلق ایتدك‌که آنلر غایت محکمدر. زیرا؛ زمانك مروریله آنلر متأثر اولماز یارادلدقلری کبی دورور اصلا یارلمق ویپرتیلمق کبی بر نقصان عارض اولماز. زلزله‌لر فورطنه‌لر اولور آنلرده قطعیاً تبدل اولماز وبز

اوكوكلرك آره‌سنده كونشی عالمی پارلاتیجی بر چیرا قیلدق كه عالمی باشقه ضیایه محتاج ایتمه‌یور وحرارتیله اوتلر واكینلر ومیوه‌لر كماله یتوب پیشیور كونشدن باشقه حرارت ایسته‌مه‌یور. شوحالده بوموجوداتك جمله‌سی خالق تعالی‌نك عظمتنه آچیقدن دلالت ایتدیكی حالده ناصل اولیوركه سز قیامتی وحشری ونشری انكاره جسارت ایدییورسكز ؟

فخررازینك بیانی وجهله سمانك خلقتنده آفته معروض اولمقله ییقلمق اولمادیغنه اشارت ایچون (بنینا) وارد اولمشدر . (شـداداً) یاراديلیشی **غایت محكم** دیمكدر . وهّاج ؛ **نورك وحرارتك مجمعی** معناسنه‌دركه شمسده ضیا ایله حرارت هرایكیسی‌ده موجود دیمكدر . كرك حرارتك وكرك ضیانك لزومی قدر كماله واصل اولدیغنه اشارت ایچون (وهّاجاً) مبالغه صیغه‌سیله وارد اولمشدر .

*
* *

واجب تعالی قدرت قاهره‌سنه دلالت ایدن نعمتلرندن بعض آخری بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاَنْزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ مَاءً ثَجَّاجاً * لِنُخْرِجَ بِهٖ حَبّاً وَنَبَاتاً * وَجَنَّاتٍ اَلْفَافاً ﴾ بیوریيور .

[بز عظیم الشان بلوطدن چوق وصیق دوكولیجی صویی انزال ایتدك كه بز اوصو سببیله یردن دانه‌لری واوتلری وبربرینه یاپراقلری ودالری قاریشمش اولان بوستانلری وباغچه‌لری چیقارالم وانسانلره وسائر روح صاحبی اولان حیوانلره غدا ایده‌لم .]

یعنی ؛ بز روزكارلر واسطه‌سیله طوپارلانمش وصیقشمش اولان بلوطلردن چوق دانه‌لی ودوكولیجی اولان صویی انزال ایتدك كه اوصو واسطه‌سیله یردن انسانلرك غداسی اولان دانه‌لری وحیوانلرك غداسی اولان اوتلری وانسانلرك اكلنجه‌سی اولان وحیاتلرینه خدمت ایدن باغلری وباغچه‌لری واوباغچه‌لرك بربرینه قاریشمش وآلتنی كولكه‌لەمش اولان انواع آغاجلری چیقارالم . ایشته شونعمتلرك جمله‌سی بزم قدرت كامله‌مزه دلالت ایتدیكی حالده ناصل اولویوركه كافرلر حشری انكاره جسارت ایدییورلر؟ شوحالده بوقدر جسیم وآچیق دلیللری مشاهده ایتدكلری حالده قیامتك وقوعنی انكار ، مجرد عناد واستكباردن باشقه برشی دكلدر .

فخررازینك بیانی وجهله معصرات ؛ **صیقشدیریجی روزكار** معناسنه ایسه‌ده بومقامده **روزكارك صیقشدیردیغی بلوط** معناسنه‌در. چونكه ؛ رحمت بلوطدن دوكیلور روزكاردن دوكولمز . ثجّاج ؛ **شدتله دوكولن یاغموردر** .

واجب تعالی دانه‌نك غداده اصل اولدیغنه وحیوانات سائره‌نك انسانه نسبتله مؤخر بولندیغنه وباغ وباغچه‌یه ومیوه‌یه احتیاج ضروری اولمادیغنه اشارت ایچون اولاً دانه‌یی ، ثانیاً اوتی واوچنجی مرتبه‌ده بوستانلری ایراد بیورمشدر .

*
* *

واجب تعالی قیامتك وحشرك وجودینه دلالت ایدن بعض دلائلی بیاندن صوكره یوم قیامتك وبعثك وقوعنی خبر ویرمك اوزره ﴿ اِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ كَانَ مِيقَاتاً * يَوْمَ يُنْفَخُ فِى الصُّورِ فَتَأْتُونَ اَفْوَاجاً * وَفُتِحَتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ اَبْوَاباً * وَسُيِّرَتِ الْجِبَالُ فَكَانَتْ سَرَاباً ﴾ بیوریيور .

[محقق حقله باطل آره‌سنی تفریق ایده‌جك كون علم الٰهیده بروقت معین اولدی كه او كونده صوره اوفورولور . بناءً علیه ؛ سزده عملكزه كوره فوج فوج كلیرسكز وكوكلر یارلمقله آچیلور ومتفرق قاپولر اولور وطاغلر یرلرندن قوپاریلور هواده سیران ایدر عاقبت سراب اولور .]

یعنی ؛ محقق اولان قیامت كونی بركوندركه اوكونله علم الٰهیده دنیانك مدتی تعیین وحقله باطل بینی تفریق اولونور واسرافیل واسطه‌سیله صوره اوفورولور . بناءً علیه ؛ هركس كندی عملنه كوره برلون ورنك اوزره كلیركه كوزل وچیركین و عذابه مبتلا وبعضیلریكزده سلامتله جماعات جماعات كلیرسكز. چونكه ؛ هرنوع عمل صاحبلری برر فرقه اولارق كلدكلرندن فوج فوج كله‌جكلری بیان اولونمشدر وامر الٰهی اوزرینه صوره اوفورولونجه كوكلر یاریلور واویاریقلر كوكلرك قاپولری مثابه‌سنده اولور وطاغلر بوآغیرلقلری وجسامتلری ایله برابر یرلرندن قوپار هوایه قالقار صاورولور عاقبت یوق اولور كیدر .

یوم قیامت بر کون که او کونله دنیانك مدتی توقیت اولونديغندن ، یاخود او کونده خلائقك عمری نهایت بولدیغندن ، یاخود الله تعالی نك قوللرینه وعد ایتدیکی ثواب وعذابك وقتی و یاخود فصل حکومات وقطع خصومات ایچون خلقك اجتماعنك وقتی اولدیغندن او کونه یوم فصل دینمشدر .

فخر رازینك بیانی وجهله بالجمله علوی وسفلی اجسام جسمیتده مساوی اولدیغندن برینك اوزرنده جاری اولان احوال دیکرینك اوزرنده دخی جاری اولور . بناءً علیه ؛ ارض اوزرنده یارلمق ویپرتیلمق وپارچه‌لانمق جاری اولدیغی کبی کوکلرده دخی جاری اولور . شو حالده سمانك یاریلوب آچیلمسنده و بوعالمك خراب اولمسنده شبهه یوقدر وجناب حقك بوعالمی اولاً ایجاده وثانیاً تخریبه قدرتی کافی اولونجه دیکر بر عالم اخرایی ایجاده قدرتنك شمولنده تردد اولماز .

حقوقك فصلی ومحشرده صورك اوفورولمسی قبردن قالقوب محشره جمع اولمق ایچون ایسه‌ده فصل حقوقك صوره اوفورولمسندن مؤخر اولمسنده بر مانع یوقدر . زیرا ؛ زمان اوزون اولدیغندن بدایه‌سنده صوره اوفورولمك صورتیله نهایه‌سنده فصل حقوق اولاجغی ابوالسعود افندینك جملهٔ بیاناتندندر .

فخر رازینك بیانی وجهله قیامتده طاغلرك عاقبتی حقنده مختلف احوالی بیان اولونمشدر وهپسنك جمعی ممکندر تناقض یوقدر . چونکه ؛ اولاً طاغلر هوایه قالقار آتلمش یوك صورتنده بلوطلر کبی هواده کزر ، ثانیاً روزکار صاوورر قوم کبی اولور بوندن صوکره سراب اولور دیمك « یوق اولور » دیمکدر . زیرا سراب ؛ یاز کوننده دوز اووالرده اوزاقدن صو کبی الثیت الثیت کورینور فقط او کورونن محله وارلدیغنده هیچ برشی بولونماز . ایشته قیامتده طاغلر هوایه قالقمق وقوم کبی صاوورولمق مثللو حاللری کچیردکدنصکره عاقبت یوق اولاجغنی جناب حق بوآیتله بیان بیورمشدر .

*
* *

واجب تعالی اجمالاً قیامتك احوالنی بیاندن صوکره قیامت احوالی ایچندن جهنمك

حالنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اِنَّ جَهَنَّمَ كَانَتْ مِرْصَاداً ۞ لِلطَّاغ۪ينَ مَاٰباً ۞ لَابِث۪ينَ ف۪يهَٓا اَحْقَاباً ﴾ بیوریور .

[محقق جهنم بالعموم عاصی قوللرك کچه‌جکی وکچمسی کوزه‌تیله‌جکی بر محل اولدی وطاغی یعنی کناهکارلره مرجع اولدی . او کناهکارلر ایسه جهنمده یوز بیکلرجه سنه مکث ایدرلر .]

یعنی ؛ جهنم قوللری کوزه‌ته‌جك بر محل اولدی . چونکه ؛ جهنمك خزینه‌دارلری اهل جهنمی کوزه‌تدکاری کبی جنتك خزینه‌داری‌ده اهل جنتی بکلرلر . زیرا صراط ؛ جهنم اوزرنده اولدیغندن هیچ بر کیمسه جهنم اوزرندن کچه‌مش اولماز ، البته جهنم اوزرندن کچه‌جکدر . بناءً علیه ؛ زبانیلر اهل جهنمی بکلرلر که کلنجه جهنمه آتسونلر وجنت خدمه‌سی‌ده اهل جنتی بکلرلر که جهنمك علوندن اهل ایمانی صاقینسونلر . اما هرقول کندی عملنه کوره کچر . بعضیلری غایت سریع وبعضیلری غایت آغیر فقط ایرکج کچرلر وکچه‌مه‌ین دوشر لایق اولدیغی عذابی بولور وجهنم طاغیلره مرجع اولدی که آنلر جهنمده ابداً یعنی ازمنهٔ غیر متناهیه‌ده قالیرلر . چونکه ؛ فخر رازینك بیانی وجهله حقب ؛ بو دنیایه نسبتله سکسان بیك و یاخود سکسان بیك سنه دنیلور ایسه‌ده بو آیتده احقاب جمع صیغه‌سیله وارد اولدیغندن نهایت بولاجغنه دلالت یوقدر . چونکه بر حقب کیدر یرینه دیکر بر حقب کلیر والی غیرالنهایه بویله کیدر .

*
* *

واجب تعالی کافرلرك جهنمده قالاجقلرینی بیاندن صوکره اهل جهنمك مأکولات ومشروباتنی بیان ایتمك اوزره ﴿ لَا يَذُوقُونَ ف۪يهَا بَرْداً وَلَا شَرَاباً ۞ اِلَّا حَم۪يماً وَغَسَّاقاً ۞ جَزَٓاءً وِفَاقاً ﴾ بیوریور .

[اهل جهنم جهنمده کچن زمانلرده کندیلرینه سرینلك وراحت ویره‌جك صوثوق طاتمازلر که راحت اوزره بر نفس آلسونلر وصوسزلقلرینه شفا ویره‌جك صو طاتمازلر که

حرارتلرینی کسسون ، الا آنلر صوئوق صویرینه شدتلی قاینار صیجاق صو ایچرلر وعذاب اوزره عذاب اولسون ایچون اهل جهنمك یاره‌لرندن آقان صاری صو وایرینلر ایچرلر. کرك صیجاق صو وکرك ایرینلر بونلرك عمللرینه موافق جزالریدر .] زیرا ؛ شو جزا عمللرینه موافق استحقاقلریدرکه زیاده ونقصان دکلدر . یعنی بر جزا ایله جزالانورلرکه اوجزا عمللرینه کوره‌در .

فخررازینك بیانی وجهله (بَرداً) **حرارتی کسه‌جك لطیف روزکار وکولکه که مطلقا سرینلك ویره‌جك شی** دیمکدر . شوحالده **معنای نظم** : [آنلر جهنمك شدتلی حرارتنه قارشی صوئوق روزکار وقویو کولکه کبی سرینلك ویره‌جك هیچ برشی طاتمازلر] دیمکدر.

*
* *

واجب تعالی اهل جهنمك عذابنی بیاندن صوکره بوعذابه استحقاقلرینك سببنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اِنَّهُمْ كَانُوا لَا يَرْجُونَ حِسَاباً ❊ وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا كِذَّاباً ﴾ بیورییور.

[زیرا ؛ آنلریوم جزاده حساب اولوناجقلرینی امید ایتمه‌دیلر وبزم آیتلریمزی تکذیب ایدرجه‌سنه تکذیب ایتدیلر .] بناءً علیه ؛ بوعذابه مستحق اولدیلر .

یعنی اهل جهنمك شو بیان اولونان عذابه استحقاقلرینك سببی ؛ آنلر دنیاده هوا وهوسلرینه تبعیت ایده‌رك آخرته ایمان ایدوب عمللری اوزرینه حساب اولوناجقلرینی امید ایتمه‌دیلر وبزم وحدانیتمزه وآخرته دلالت ایدن آیتلریمزی شدتله تکذیب ایتدیلر. شوحالده بونلرك آخرتی انکارلرینه وآیتلری تکذیبلرینه یاقیشان؛ جهنمده صیجاق صو ایچمك و مأکولات یرینه اهل جهنمدن آقان ایرینلری یمکدر . چونکه ؛ او کونك وجودینی انکار ایدنلره او کونك اك شدتلی عذابنی کوسترمکدر . بناءً علیه ؛ جهنمده یانان کیمسه‌نك صیجاق صو ایچمسندن ودیکر یانانلردن آقان وشدتلی قوقان ایرینلرینی یمه‌سندن دها زیاده عذاب تصور اولوناماز .

فخر رازینك بیانی وجهله کافرلرك آیتلری تکذیبدن باشقه بر چوق قباحتلری اولدیغی حالده آخرتی انکارلری هر کناهك باشی اولدیغنه اشارت ایچون بوآیتده آنلرك عذابنه سبب؛ آخرتی انکار ایتملری اولدیغی بیان بیورمشدر . چونکه ؛ آخرته ایمان ایتمه‌ین

بر کیمسه خیراته میل ایتمه‌دیکی کبی منکراتی ایشله‌مکدن‌ده چکینمز . بناءً علیه ؛ بومقوله کیمسه‌لر شرك کلیسنی ایشلرلر وخیرك کلیسنی ترك ایدرلر . زیرا ؛ شردن ضرر کله‌جکنی وخیردن منفعت اولاجغنی اعتقاد ایتمه‌نجه آنك ایچون شر اولان خیر وخیر اولان عین شر دیمکدر . شوحالده آخرتی انکار وآیتلری تکذیب ایدنلرك قوهٔ نظریه‌که **اعتقادلری** وقوهٔ عملیه‌که **عملیاتلری** بوزوق اولدیغی جناب حق بو آیتله بیان بیورمشدر . چونکه ؛ عملی اوزرینه حساب اولوناجغنی امید ایتمه‌ین کیمسه انواع قبایحی ومنکراتی ایشله‌مکدن چکینمه‌ینجه عملیاتی تماماً وآیتلری تکذیب ایدنجه اعتقادلرینك کلیاً بوزوق اولدیغی وبو ویریلن جزانك عمللرینه تمامیله موافق اولدیغی بیان بیورمشدر .

*
* *

واجب تعالی اهل جهنمك عملده واعتقادده فساد اوزره بولوندقلرندن جهنمه مستحق اولدقلرینی بیاندن صوکره آنلرك عمللرینك کیفیتنی ومقدارینی تفصیل اوزره ذات الوهیتنك معلومی اولدیغی بیان ایتمك ضمننده ﴿ وَكُلَّ شَيْءٍ اَحْصَيْنَاهُ كِتَاباً ﴾ بیورییور .

[هرشیئی بز کتابده یازمق صورتیله ضبط ایتدك .]

یعنی ؛ آنلره ویریلن جزا آنلرك عمللرینه موافقدر . زیرا ؛ بز آنلرك اعتقاد وعمللرینی وسائر هر شیئی آنلری حفظ ایدن وعمللرینی یازمغه مؤکل اولان ملکلرك کتابلرنده ویاخود لوح محفوظده یازمق وثابت قیلمق طریقیله صایدق وضبط ایتدك . بناءً علیه ؛ عمللرینی یازمقده سهو وخطا یوقدر ووقوعات عینیله دفتره آلنمشدرکه ویریلن جزا تمامیله عمللرینه مطابق ترتیب اولونمشدر . شوحالده آنلر ایچون بیان اولونان جزا البته وقوعبولاجقدر . زیرا ؛ کناهلری برر برر صاییلوب یازیلنجه آنك اوزرینه ترتب ایده‌جك جزا البته وقوعبولور . چونکه ؛ جزایی ایجاب ایدن اعمال قبیحه عینیله ضبط اولونونجه جزانك‌ده عینیله حصول بولاجغنده شبهه یوقدر .

ابوالسعود افندینك بیانی وجهله بوآیت بوندن اولکی آیتلرده بیان اولونان جزالرك وقوعنی تأکید ایچون کتیرلمش برجملهٔ معترضه‌در . چونکه جزایی ویرمك ؛ او جزایی ایجاب ایدن کناهلری بیلمکله اولاجغندن وبوجمله‌ده جناب حقك او کناهلری بیلدیکنی

بیان ایچون کتیرلدیکندن البته جزانك ترك اولونمیه‌جغنی بیان ایتمسی اوجزانك وقوعنی تأکید اولمشدر . وبو آیت جلیله جناب حقك جزئیات اشیایی بیلدیکنه‌دلالت ایتدیکندن واجب تعالی‌نك جزئیاته علمنی انکار ایدنلر تکفیر اولونور .

*
* *

واجب‌تعالی اهل‌جهنمك عذابلرینی واوعذابلرك عمللرینه‌موافق اولدیغنی وعمللرینك تفصیلنی بیلدیکندن جزانك عمله توافق ایله‌دیکنی بیاندن صوکره احوال سابقه اوزرینه ترتب ایدن جزایی‌بیان وکافرلره تکدیر صورتیله امرایتمك اوزره ﴿ فَذُوقُوا فَلَنْ نَزِيدَكُمْ اِلَّا عَذَاباً ﴾ بیوریور .

[حالکز بویله وعملکز دفترده محفوظ اولونجه جهنمك عذابنی طادك . زیرا ؛ بز سزه البته زیاده ایتمه‌یز ، الا عذاب زیاده ایدرز .]

یعنی ؛ ای عاصیلر ! سز آخرتده حسابی انکار و آیتلری تکذیب ایدنجه انواع عذابی طادیکز . زیرا ؛ سز هرنه زمان جهنمدن چیقمق ایچون برچاره آرامغه باشلارسه‌کز بزالبته سزك عذابکزی زیاده ایله‌مقابله ایدرز. چونکه ؛ جهنمدن‌قورتولمغه چاره آرامق زمانی کچمشدر .

فخر رازینك وابوالسعود افندینك بیانلری وجهله اهل جهنم اوزرینه قرآنده اك زیاده تأثیر ایدن آیت بو آیتدر و رسول‌اللهدن روایتده بو منوال اوزره‌در . چونکه اهل‌جهنم هرنه زمان جهنمدن خلاصلرینه چاره آرارلر یالواریرلرسه عذابلرینك‌زیاده‌لنمسی بیان ایتمك وچاره قاپولرینی قاپامق؛ کمال مأیوسیتلرینه دلالت ایدر . زیرا ؛ خلاصه چاره اولمادیغنی وچاره آرامقده ضرردن باشقه بر شی تولید ایتمیه‌جکنی بیاندن دها زیاده بر عذاب اولاماز . شوحالده ویریلن جزانك عمله موافق اولدیغنی بیاندن صوکره « طادك عذابی، سزه عذابکزی زیاده ایتمکدن باشقه برشی‌یوق » دیمك برفتوا که تبدیل احتمالی اولمادیغندن عذابك شدتنه دلالت ایدر .

واجب تعالی‌نك اهل ناره تکلم‌ایتمیه‌جکنی بیانه متعلق اولان آیتلره بو آیتده «طادك

عذابی» عنوانیله‌وقوع‌بولاجق‌امر منافی دکلدر. چونکه تکلم‌ایتمیه‌جکنی بیان ایدن آیتدن مقصد ؛ اهل‌ناره منفعت ویررسوز سویله‌مه‌یه‌جك دیمکدر. بوآیتده ایسه اهانت‌وحقارت صورتیله امر ایده‌جکی و سوز سویله‌یه‌جکی بیان اولونمشدر . بناءً علیه ؛ آیتلر آره‌سنده تناقض یوقدر .

*
* *

واجب تعالی اهل جهنمك احوالنی بیاندن صوکره اهل جنتك احوالنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفَازاً * حَدَائِقَ وَاَعْنَاباً * وَكَوَاعِبَ اَتْرَاباً * وَكَأْساً دِهَاقاً * لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْواً وَلَا كِذَّاباً ﴾ بیوریور .

[اللهك حرام قیلدیغی شیلردن نفسلرینی محافظه ایدن متقیلر ایچون جهنم عذابندن خلاص و فوز و نجات و باغلر و باغچه‌لر و اوزوملر و ممه‌لری یکی بلیرمش باکر قیزلر و ایچی شراب دولوسی حاضرلانمش کاسه‌لر واردر .] بناءً علیه؛ کوکلك سودیکی‌ونفسك آرزو ایتدیکی وتلذذ وراحت ایچون حاضرلانمش هرشی موجوددر. [واهل جنت جنتده فائده‌سز سوز و یالان ایشیتمزلر .] چونکه ؛ حسد و بربرلرینه بغض‌وعداوت یوق‌که فائده‌سزشیلر اولسون وآنکله مشغول اولسونلروجلب منفعت ودفع مضرت داعیه‌لری‌ده یوق‌که یکدیکرینه قارشی یالان سویله‌سونلر ، والحاصل جنتده نضله فاحش سوز اولمازکه ایشیتسونلر . شو حالده ایسته‌دکلری‌هرشیئه نائل اولورلر وایسته‌مه‌دکلری بر شی بولونماز.

*
* *

واجب‌تعالی‌اهل‌جنتك‌نائل اولاجقلری نعمتلردن بعضیلرینی بیاندن صوکره‌اونعمتلرك عمللرینه جزا وریلرندن احسان اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ جَزَاءً مِنْ رَبِّكَ عَطَاءً حِسَاباً ﴾ بیوریور .

[اهل‌جنتك شونائل‌اولدقلری نعمتلر سنك ربك‌تعالی طرفندن‌آنلرك اعمال‌صالحه‌لرینه جزا اولارق عمللری مقداری محسوب اولارق عطیهٔ الٓهیه‌در] که هر کسك عطیه‌سی کندی اعمالی مقداریدر ، اعمالندن فضله ویا نقصان دکلدر .

فخر رازینك بیانی وجهله اهل جنتك نائل اولدیغی نعمتلر عمللری مقابلنده وعد الـٰهی اوزرینه ترتب ایتدیکی جهتله جزا الله تعالی اوزرینه ویرمك واجب اولمایوب عطا اولدیغندن عطا ایله جزا بیننده منافات وار دنیله‌مز . چونکه ؛ بر شی من جهة جزا اولدیغی کبی اوشیئك عینیله آخر جهتدن عطیه اولمسی جائزدر. یاخود اصل عمله مقابل ویریلن جزادر وبردن اونه ویا یدییوزه قدر فضله ویریلن تفضل وعطیه‌در .

* * *

واجب تعالی کافرلرك عذابنی ومؤمنلرك نائل اولاجقلری نعمتلری بیاندن صوکره عاصی اولانلره عذاب ایتمکه واطاعت ایدنلره نعمت ویرمکه قادر اولدیغنی بیان ایتمك اوزره

﴿ رَبِّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الرَّحْمٰنِ لَا يَمْلِكُونَ مِنْهُ خِطَاباً ﴾ بیوریور.

[کافرلری انواع عذابله تعذیب ایدن واهل جنته بوقدر جسیم نعمتلری ویرن ربك تعالی یرك و کوکلرك ویرله کوکلر آره‌سنده اولان بالجمله موجوداتك ربی و رحمت صفتیله متصفدرکه آنك هیبتندن حضورنده سوزسویله‌مکه هیچ برکیمسه مالك اولامز.]

یعنی ؛ یا اکرم الرسل ! قوللرینه شو نعمتلری ویرن ربك تعالی سموات و ارضك و آره‌لرنده اولان مخلوقاتك ربی و هر جمله‌سنه انعام و احسان صاحبیدر . چونکه ؛ قوللرینه نعمتنی ویرمکدن بر مانع یوقدر . هر شی کندینکدر و او کونده جمله عالمك ربی حضورنده بلا پروا سوزسویله‌مك حقنه کیمسه مالك اولامز. زیرا ؛ جمله‌سی اللهك مملوکیدر . هیچ بر مملوکك مالکی اوزرینه بر شی دعواسنه صلاحیتی اولمادیغی کبی سوز سویله‌مکه دخی مالك و مستحق اولامز. اما مستحق اولمیه‌رق فضل الـٰهی قبیلندن اذن ویریلورسه سویله‌یه‌بیلیر واذن صورتیله سویله‌مسندن سوزه مالك اولمسی لازم کلمز. چونکه؛ سوزه مالك اولسه البته سویله‌مکه حقی اولور، اذنه احتیاج اولمازدی. زیرا ؛ هر کس حقنی استعمالده هیچ بر زمان غیرك اذن ویرمسنه محتاج اولماز . شو حالده اهل شفاعتك شفاعت خصوصنده جناب حقه قارشی خطابلریله بو آیته اعتراض وارد اولماز . چونکه؛ آنلرك سوزی اذن الـٰهی ایله‌در ، یوقسه مالك اولدقلرندن دکلدر . آیتده ایسه سوز سویله‌مزلر دینمه‌یور « سوزه مالك اولمازلر » دنیور. بناءً علیه ؛ اعتراض وارد دکلدر.

ابوالسعود افندینك بیانی وجهله بوندن اول ذکر اولونان جزاوعطیه‌ده واجب تعالی مستقل اولدیغنی اثبات ایچون عمومك ربی ورحمت واسعه صاحبی اولدیغی وبو آیتده ربو بیتك افاده ایتدیکی عظمتی تقریر ایچون هیچ برکیمسه‌نك سوزه مالك اولامیه‌جغی بیان اولونمشدر .

* * *

واجب تعالی هیچ برکیمسه‌نك حضورالـٰهیده سوزسویله‌مکه مالك اولمادیغنی بیاندن صوکره بومعنایی تقریروتأکید ایتمك اوزره ﴿ يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَالْمَلٰئِكَةُ صَفّاً لَا يَتَكَلَّمُونَ اِلَّا مَنْ اَذِنَ لَهُ الرَّحْمٰنُ وَقَالَ صَوَاباً * ذٰلِكَ الْيَوْمُ الْحَقُّ ﴾ بیوریور .

[شول کونده آنلرخطابه مالك اولمازلرکه‌او کونده روح اسمنده اولان ملك وسائر ملکلرصف بسته اولدقلری حالده آیاق اوزری طورورلر و آنلردن هیچ بریسی واجب تعالی‌یه قارشی سوزسویله‌مکه قادراولمازلر، انجق شول کیمسه‌لرقادر اولورلرکه جمله قوللرینه احسان صاحبی اولان رحمن تعالی طرفندن کندیلرینه اذن ویریلن و دنیاده صواب اولان کلمهٔ توحیدی سویله‌ین کیمسه‌لر سوز سویلرلر شو ملکلرك صف بسته اولارق قائم اولاجقلری کون ثابت وواقع اولاجق برکوندر .] چونکه ؛ وقوعنده شبهه یوقدر .

فخر رازینك بیانی وجهله ملکلر قوت وقدرتده مخلوقات سائره‌دن زیاده اولدقلری حالده او کونك دهشتی وجلالت الـٰهیه‌نك هیبتی قارشوسنده حیران اولوب تکلمه قادر اولامانجه انسانلرك قادر اولامیه‌جقلری اولویتله ثابت اولور و او کونده هر کس سوز سویله‌یه‌مز، آنجق الله تعالی‌نك سویله‌مسنه اذن ویردیکی وصواب سویله‌ین کیمسه‌لر تکلم ایدرلر . یعنی اذن اولمانجه سویله‌مه‌دکلری کبی اذن ویرلدیکی زمانده‌ایسه دوغری وصواب اولدیغنی بیلدکلری سوزی سویلرلرکه « یاکلیش سوز سویله‌نمز » دیمکدر .

یاخود معنای آیت : [آنلرسوزسویله‌مز، الا شول کیمسه حقنده‌سویلرلرکه‌او کیمسه‌نك حقنده شفاعت ایدلمسنه‌رحمن تعالی اذن ویردیکی‌ودنیاده صواب اولان سوزلری سویله‌مش اولان کیمسه‌لر حقنده سویلرلر و شفاعت ایدرلر] دیمکدر .

بعض قوللرینه اذن ویرمك رحمت صفتنك اثری اولدیغنه اشارت ایچون اسماء حسنی

ایچندن رحمن اسم شریفی و یوم قیامتك عظمت وفخامتده علوّ درجه‌سنه اشارت ایچون بعد مرتبه دلالت ایدن (ذلك) لفظی وارد اولمشدر . اوکونده حقوقلك جمله‌سی حاصل وباطلك جمله‌سی زائل اولاجغی جهتله یوم قیامته یوم حق دینمشدر . چونکه ؛ یوم قیامت البته واقع اولوب ثابت اولاجقدر هر کیزلی اولان شیلرك اوکونده ظهور ایده‌جکنه بناءً اوکونه کون دیمك لایق ومستحق اولدیغنه اشارت ایچون یوم حق دینمشدر .

*
* *

واجب تعالی قیامت کوننك ثابت والبته وقوع بولاجق بر کون اولدیغی بیاندن صوکره اوکون ایچون تدارك لازم اولدیغی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذَ اِلٰى رَبِّهٖ مَاٰبًا * اِنَّا اَنْذَرْنَاكُمْ عَذَابًا قَرِيبًا ﴾ بیوریور .

[یوم قیامت وقوعی شبهه‌سز بر کون اولونجه ایسته‌ین کیمسه ربسنی مرجع اتخاذ ایدر وبز سزی یقین اولان قیامت کوننك عذابیله قورقوتورز .]

یعنی ؛ قیامتك کله‌جکنده شبهه اولمانجه هر کسك کندی ایچون او کونده سفیل اولمامق اوزره تدارکات لازمه یاپمسی لازمدر. بناءً علیه ؛ عذاب السّهیدن وفتنهٔ آخرتدن امین اولمق ایسته‌ین کیمسه اعمال صالحه واخلاق مرضیه ایله ربسنه بر دوغری یول طوتار واو یول سایه‌سنده ربسنه رجوع ایدر ومولاسنك رضاسنه واصل اولور. شو حالده جانب معنویٔ الوهیت بو مثللو کیمسه‌نك دائما مرجعی اولدیغندن او کیمسه هر شیئی ربسنه عرض ایدر وهرنه بکلرسه ربسندن بکلر وهرنه ایسترسه آندن ایستر وربسی ده آکا معین وناصر اولور وبز عظیم الشان ای انسانلر ! پك یقین اولان قیامت کوننك عذابندن سزی محقق قورقوتورز .

فخر رازینك وابو السعود افندینك بیانلری وجهله یوم آخرت البته کله‌جکدر ، وهر کله‌جك ده یقین اولدیغی جهتله قیامت کوننه وآخرت عذابنه عذاب قریب دنیلمشدر . عذاب قریب

ایله واجب تعالی‌نك انذازی ؛ سوره‌نك اولندن بری آخرته متعلق ذکر اولونان آیتلرله واقع اولمشدر .

*
* *

واجب تعالی عذاب قریبله قوللرینی قورقوتدیغی بیاندن صوکره او یقین عذابك کونی بیان ایتمك اوزره ﴿ يَوْمَ يَنْظُرُ الْمَرْءُ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ وَيَقُولُ الْكَافِرُ يَا لَيْتَنِى كُنْتُ تُرَابًا ﴾ بیوریور .

[یقین اولان عذابك کونی شول بر کون که او کونده کرك مؤمن و کرك کافر هر شخص کندی کسبیدیله آخرته کوندرمش اولدیغی عملنه باقار. اکر کوندرمش اولدیغی عملی حسنه ایسه مسرور واکر سیئه ایسه مأیوس اولور . وهر کس عملنی کوزلریله کورونجه کافر اولان کیمسه « نه اولا ایدی انسان اولارق یارادلمایه ایدمده طوپراق اولا ایدم » دیمکله اسفنی اظهار ایدر .] کرچه کافرك شو تمنیسی محال ایسه‌ده محالی تمنیسی جائزدر .

فخر رازینك بیانی وجهله بعض روایته نظراً حیوانات سائره‌ده قیامتده حشر اولونور. بر برلرندن حقلری آلنوب قصاص اولوندقدن صوکره طوپراق اولور کیدرلر . ایشته او وقتده حیواناتك طوپراق اولدیغی کورن کافر کندینك ده آنلر کبی طوپراق اولوبده ابداً معذب اولمامسنی ایستر ولکن بو آرزو فائده‌سزدر. حیواناتك حشرندن فائده؛ بالمقابله قصاص اولونمقدر وعدالته موافق اولان ده بودر ، یوقسه بونلرك حشری، جزا کورمك ایچون دکلدر . زیرا کندیلرنده تکلیفك مداری اولان عقل اولمادیغندن مکلف دکللردر. اما بالمقابله قصاصی بیله‌جك قدر ادراکه مالك اولدقلرندن ادراك ایده‌جکلری مقدار ایله اکتفا اولونور . بناءً علیه ؛ ادراکك خارجنده بر شیله بو دنیاده مکلف اولمادقلری کبی آخرتده دخی عذاب اولمازلر .



سورهٔ نازعات

مكهٔ مكرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر . **قرق آلتی** آیتی جامعدر .

﴿ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ﴾

﴿ وَالنَّازِعَاتِ غَرْقاً * وَالنَّاشِطَاتِ نَشْطاً * وَالسَّابِحَاتِ سَبْحاً * فَالسَّابِقَاتِ سَبْقاً * فَالْمُدَبِّرَاتِ اَمْراً ﴾

[كافرلرك بدنلرينه صاپلانمش وغرق اولمش روحلرينی شدتله بدنلرندن چيقاريجی ملكلره و مؤمنلرك روحلرينی كمال لينت وملايمتله بدنلرندن چيقاروب نشاط و سرور ويريجی ملكلره وهواده كمال سرعتله يوزيجی ويريوزينه شدتله اينيجی ملكلره وامر اولوندقلری ايشلرينه كمال سرعتله كچيجی و ايشنك باشنه تيزجه واريجی ملكلره و كنديلرينه توديع اولونان ايشلری يولیله تدبير ايديجی ملكلره يمين ايدرم كه البته سز قبريكزدن قالقاجق ومحاسبه كوره‌جك وعملكزك جزاسنی بولاجقسكز .]

فخررازينك بيانی وجهله شو صفتلر؛ ملكلرك صفتيدر. زيرا ؛ صفتلردن آكلاشيلديغی وجهله بو صفتلرله متصف اولان ملكلرك شرفنه بناءً جناب حق بوملكلره يمين ايتمشدر. چونكه ؛ شرفلی اولان بعض مخلوقاتنه يمين ايتمك عادت الٰهيه‌دندر . **ياخود** بومثللو مقامده (رب) كلمه‌سی مقدردر. بوكا نظراً **معنای نظم** : [بشو صفتلرله موصوف اولان ملكلرك ربنه يمين ايدرم كه البته سز حشر اولوناجقسكز] ديمكدر . نزع ؛ **كافره** ونشط **مؤمنه** مخصوص قيلنمشدر . زيرا نزع ؛ **شدتله چكمك وصويمق** و نشط ؛ **رفقله وملايمتله چكمك** معناسنه اولديغندن نزع كافره ونشط مؤمنه لايق و مناسبدر . چونكه ؛ مؤمنك روحی بدنندن آيريلنجه باغلی اولان كيمسه‌نك باغندن قورتولديغی كبی فرحلانور ونشاطلانور كه مؤمنك آخرتده نائل اولاجغی نعمتك آزيجق بر جزئنه بوتون دنياده كورديكی نعمتلر مقابل اولاميه‌جغندن مؤمنك روحی بدندن آيريلنجه قيد اسارتدن قورتولمش كبی مسرور

اولور . بناءً عليه ؛ « دنيا مؤمنك زندانی » دنيلمشدر. چونكه ؛ مؤمن دنياده هر نعمته مستغرق وهر سروردن حصه‌دار اولسه بيله آخرتده كوره‌جكی نعمتلره قارشی دنيا آنك ايچون زندان مثابه‌سنده‌در ، يوقسه مؤمن دنياده نعمتدن محروم اولور ديمك دكلدر .

بو آيتده يمينك جوابی مقدردر و (تبعثن) ديمكدر. ياخود (لقامة القيامه) ديمكدر. يعنی « البته سز بعث اولونورسكز والبته قيامت قائم اولاجقدر » ديمك اولور .

⁂

واجب تعالی شو بيان اولونان صفتلرله متصف اولان ملكلره يمين ايده‌رك انسانلرك البته بعث اولوناجقلرينی بياندن صوكره بعثك زمانی بيان ايتمك اوزره ﴿ يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ * تَتْبَعُهَا الرَّادِفَةُ * قُلُوبٌ يَوْمَئِذٍ وَاجِفَةٌ * اَبْصَارُهَا خَاشِعَةٌ ﴾ بيوريور .

[او كونده سز قبريكزدن قالقارسكز كه او كونده حركه‌سی اولمايان يرلر و طاغلر حركت ايدر صاللانور وآنلرك حركه‌سنه كوكلرك حركه‌سی ده تابع اولور . بناءً عليه؛ ير و كوك بر برينه قاريشور واو كونده عاصيلرك قلبلری قورقوجی و كوزلری ذليل وحقير اوليجيدر.]

فخررازينك بيانی وجهله راجفه ؛ **شدتلی حركت** و ياخود **انسانلری قورقوتيجی شدتلی صوتدر** . بو مقامده ايكيسی ده برلشه‌بيلور . چونكه ؛ قيامتده صورك اوفورولمسيله يرلره وكوكلره عارض اولان زلزله‌نك وشدتلی حركتلرك قورقونج صدالری ده اولاجغی ضروريدر. بناءً عليه راجفه ؛ **شدتلی صدا ايله برابر بويوك حركت** ديمك اولور . رادفه ؛ **حركت ارضه تابع اولان كوكلرك حركه‌سيدر** كه سمانك حركه‌سی ارضك حركه‌سندن صوكره آكا تابع اولاجغنه دلالت ايدر . واجفه ؛ **چوق چوق قورقوجی** ديمكدر . بوكا نظراً **معنای نظم** : [انسانلرك قبرندن قالقمسی ومحاسبه كورمسی شول بر كونده اولاجق كه او كونده يرلر بوقدر جسامتيله برابر حركت ايدر واو حركه ايله برابر شدتلی وقورقونج صدالرله صاللانور وآنك آرقه‌سنه سمانك حركه‌سی واضطرابی تابع اولور ويلديزلر دوكولور،

كوكلر پارچه‌لانير واو كونده قيامتى انكارايدن عاصيلرك كوتو عمللرينك جزاسى اولارق معذب اولاجقلرينى بيلملرى اوزرينه قلبلرى قورقوجى و كوزلرى حقير وذليل اولور] ديمكدر. انسانلرك قورقولرى كوزلرده سائراعضادن دهازياده ظاهراولديغندن خشوع وذل ومسكنت كوزلرينه اسناد اولونمشدر. زيرا؛ قورقان كيمسه كمال دهشتله اطرافنه باقينور وكوزينك ايچى طيشنه دونر كبى اولور. بناءً عليه؛ كوزك قورقوسى وتذللى ديكر اعضالره دلالت ايتديكندن كوزه نسبت ايتمكله اكتفا اولونمشدر ، يوقسه كوزلر قورقارده باشقه اعضالر قورقماز معناسنه دكلدر.

*

* *

واجب تعالى قيامتده حشرى انكارايدنلرك قلبلرى قورقوجى وكوزلرى حقير وذليل اولاجغنى بياندن صوكره بوحاللرك سبب وعلتنى بيان ايتمك اوزره ﴿ يَقُولُونَ ءَاِنَّا لَمَرْدُودُونَ فِى الْحَافِرَةِ ۞ ءَاِذَا كُنَّا عِظَاماً نَخِرَةً ﴾ بيوريبور .

[آنلر يعنى انكار ايده‌رك ديرلركه « بز دنياده اولديغمز صورت وجسامتده وفات ايتدكدن صوكره عين صورت وجسامتله ديريلور حالت اصليه‌مزه رد اولونورمى يز وبو رد اولونمق ممكنميدر، بزچورومش كميك اولديغمزده‌مى رد اولوناجغز؟ »] ايشته كافرلر بويله ديمكله أولدكدن صوكره ديريله‌جكلرينى صورت قطعيه‌ده انكار ايدرلر .

يعنى ؛ رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم افنديمز كافرلره ديريلوب قبرلرندن قالقاجقلرينى خبر ويرنجه آنلر ديرلركه « بز حالت اولامزه اولان حيات اصليه‌مزه رد اولونورمى يز ؟ بونك امكانى يوقدر. زيرا؛ انسان أولوب قبره كيرنجه چورويور وبو چورومش كميكلره ناصل جان كلور ويكيدن ناصل بر انسان اولور ؟ اولاماز . چونكه ؛ چورومش وتوزه طوپراغه قاريشمش يوق اولمشدر . يوق اولان شيئى اعاده ممكن دكلدر » .

فخررازينك وابوالسعود افنديك بيانلرى وجهله حافره ؛ **طريقت اصليه وحالت اولى** ديمكدر . نخره ؛ **چورومش ايچى بوشالمش اولان شيدر** . حشرى انكار ايدنلرك شبهه‌لرى ؛ « بزلر شو جسم مخصوص اوزره بولونيورز. وفات ايتديكمزده مزاجمز باطل

وتركيبمز فاسد اولور واجزاليمز طوپراغه قاريشور. بناءً عليه؛ طوپراغه، صويه وهوايه قاريشمش اولان اجزالرك يكديكرندن تفريق وتمييزى ممكن اولاماز كه اجزالر طوپارلانسون بربرينه ربط اولسونده حالت اولاسى كبى بر انسان اولسون. بونك امكانى يوقدر » كبى سفسطه‌لرله حشرى محال عد ايدرلر . آنلرك بو شبهه‌سنه جواب اولمق اوزره « هرنه‌قدر انسانك اجزاسى عناصر مختلفه‌يه قاريشورسه‌ده علم الٰهيده يكديكرندن ممتاز وآيريدر . زيرا ؛ هركسك اجزاسى اولديغى يرده جناب حق آيرى آيرى بيلير . بناءً عليه ؛ جمعى ويكديكرينه ربطى ممكندر . هرممكن ايسه قدرت الٰهيه تحتنده‌در . شوحالده چورومش كميكلرى جمع ايتمك وحيات ويرمك‌ده قدرت الٰهيه تحتنده داخلدر محال دكلدر » .

*

* *

واجب تعالى كافرلرك بعثى انكار ايتدكلرينى بياندن صوكره رسول الٰهى واصحابى استهزا مقامنده سويله‌دكلرى سوزلرينى حكايه طريقيله بيان ايتمك اوزره ﴿ قَالُوا تِلْكَ اِذاً كَرَّةٌ خَاسِرَةٌ ﴾ بيوريبور .

[حشرى انكارايدنلر استهزا صورتيله ديديلركه « اكر بونلرك ديدكلرى كبى أولدكدن صوكره تكرار ديرلمك واعاده اولونمق دوغرى‌ايسه بزلر بو تقديرجه بر رجعتله رجعت ايتمش اولورزكه او رجعت بزم ايچون ضررلى بر رجعتدر.] زيرا؛ انكار ايتديكمزدن طولايى او رجعت ايچون بر تداركاتده بولونمـاديغمزدن بزم حقمزده بو رجعت زياندن باشقه برشى دكلدر » ديمكله اكلنجه ياپارلر .

*

* *

واجب تعالى بعثى انكار ايدنلرك، بعثى غايت مشكل وكوج عد ايتدكلرندن ناشى انكار ايتدكلرينى بياندن صوكره حشرك غايت قولاى اولديغنى و آنلرك ظن ايتدكلرى كبى اولماديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ فَاِنَّمَا هِىَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ ۞ فَاِذَا هُمْ بِالسَّاهِرَةِ ﴾ بيوريبور .

[آنجق قيامت برصيحه‌دن عبارتدر. او صيحۀ واحده وجود بولونجه آنلرآ كسزين كنديلرينی بياض برعرصه اوزرنده اولدقلرينی كورورلر .]

يعنی ؛ آنلر كندی اعتقـاد باطللرنجه اولدكدن صوكره تكرار ديرلمكی كوج عد ايتدكلرينه بناءً انكار ايتملری اوزرينه جناب حق آنلره حشرك غايت قولای اولديغنی بيانله جواب ويريبور . شو حالده معنای نظم : [ای منكرلر ! سز اولدكدن صوكره تكرار ديرلمكی كوج عد ايدوب مشكل ظن ايتمه‌يك. زيرا ؛ او رجعت وقبردن قالقمق اسرافيلك صوره اوفورمسندن حاصل اولان تك بر صدادن عبارتدر . چونكه ؛ امرالٓهی اوزرينه اسرافيل صوره اوفورونجه آندن حاصل اولان صدايی قبری اوزرنده اوت كبی بيتمش وديكلمش هيكل اولان انسانلره حيات كله‌رك آ كسزين كنديلرينی بر بياض عرصه اوزرنده اسكيسی كبی انسان اولارق بولورلر] ديمكدر .

فخررازينك بيانی وجهله او بياض عرصه ؛ عرصۀ محشردر . چونكه ساهره ؛ ارض بيضا ديمكدر . صورك اوفورولمسيله انسانلرك طوپلاناجغی ارض ؛ ارض محشردر . ارض محشرده بولونانلرك انسانلرك اويقوسی اولمیه‌جغنه بناءً او ارضه ساهره دينمشدر . ياخود عرصۀ محشرك انكين ، بوكسك واكريلك اولمقسزين دوز اووه اولاجغنه بناءً ساهره دينمشدر .

* * *

واجب تعالی حشر حقنده كافرلرك انكارلرينی بياندن صوكره بو انكاردن رسولنه حاصل اولان حزن وكدری دفع وازاله ايتمك اوزره حضرت موسی ايله قومی آره‌سنده وقوعبولان مباحثه‌لری مقام تسليه‌ده بيان ايتمك ضمننده ﴿ هَلْ اَتٰيكَ حَد۪يثُ مُوسٰى * اِذْ نَادٰيهُ رَبُّهُ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى ﴾ بيوريبور .

[محقق حضرت موسانك خبری سكا كلدی شول زمانده كه اوزمانده موسايه موسانك ربی مبارك بر دره‌ده چاغيردی .]

يعنی ؛ يا اكرم الرسل! سن كافرلرك معامله‌سندن اذالانيورسك. تحقيق سكا برادرك موسانك قوميله واقع اولان مباحثه‌سنك خبری كلدی شول وقتده كه اووقته طورطاغنده واقع (طوی) اسمنده اولان مبارك دره‌ده موسی عليه السلامك ربی موسايه ندا ايتدی . شـو حالده حضرت موسی قومندن وقوعبولان يولسز معـامله‌يه تحمل ايده‌رك عاقبت دشمنلرينه ناصل غالب اولدی ايسه سن ده قومكدن واقع اولان يولسزلقلره تحمل ايت كه عاقبت دشمنلريكه غالب اولاسك .

فخررازينك بيانی وجهله حضرت موسی ايله فرعونك وقوعاتی حكايه‌دن مقصد ؛ ايكی شيدر: برنجيسی؛ رسول اللهی تسليه وصبره ودوامه تشويقدر. ايكنجيسی؛ رسول اللهك قومنی تهديددر . چونكه ؛ فرعون قريشـدن دها قوتلی اولديغی حالده حضرت موسی ناصل غالب وفرعون ناصـل محو ومضمحل اولدی ايسه قريشه‌ده رسـول اللهك غالب اولاجغنی وآنلرك محو ومضمحل اولاجقلرينی بياندر .

* * *

واجب تعالی حضرت موسايه وادیٔ مقدسده ندا ايتديكنی بياندن صوكره او نداده واقع اولان امرينی بيـان ايتمك اوزره ﴿ اِذْهَبْ اِلٰى فِرْعَوْنَ اِنَّهُ طَغٰى * فَقُلْ هَلْ لَكَ اِلٰٓى اَنْ تَزَكّٰى * وَاَهْدِيَكَ اِلٰى رَبِّكَ فَتَخْشٰى ﴾ بيوريبور .

[واجب تعالی حضرت موسايه نداسنده بيوردی كه « ياموسی ! سن فرعونه كيت آنی ارشاد وامريمی تبليغ ايت . زيرا اوفرعون طغيان ايتدی ، يولدن چيقدی وحتی طغيانی بردرجه‌يه قدر ايلری كوتوردی كه الوهيت دعواسنه‌قدر واردی. بناءً عليه؛ ارشاده محتاج اولدی‌وسن آكا « يا فرعون! سنك ايچون شومبتلا اولديغك كفر وطغياندن تمزلنمكه ميل وارمی؟زيرا؛ بوخباثتدن پاكله‌نمكه سنك ايچون احتياج واردر» ديمكله نصيحتده‌بولون وسن آكا دی كه « بن سنی ربكه ارشادايده‌يم كه سن ربك تعالی نك عذابندن قورقاسك. زيرا؛ ربك تعالی يی بيلمه‌ينجه قورقمازسك. بناءً عليه؛ سنی واجب تعالی يه هدايتده قيلايم كه آنی معرفتله عظمتنی بيلنجه انتقامندن خوف وخشيت اوزره اولاسك » .]

فخر رازینك بیانی وجهله عبد اوز ربنه عبادتدن وهرشیدن اول واجب اولان معرفت الٓهیه اولدیغنه بو آیتده دلالت واردر . زیرا ؛ فرعون هرشیدن اول واجب تعالی یی معرفته دعوت اولونمش واللهدن قورقمق الالهی بیلمکه توقف ایتدیکنه اشارت ایچون (فتخشی) ترتیبه دلالت ایدن فا لفظیله وارد اولمشدر . یعنی « بن سکا ربکی بیلدیررسهم سن ربکك قهرندن قورقارسك . اکر سن ربکی بیلمزسه‌ك عذابندن قورقمازسك] دیمکدر. انبیانك قوللری ارشاد ایچون کوندرلملرندن مقصد ؛ قوللری خیر اولان یوللره سوق ایتمك اولدیغنه بو آیت دلالت ایدر. چونکه ؛ جناب حق حضرت موسایه هرشیدن اول خیر محض اولان معرفت الٓهیه‌یه فرعونی دعوت ایتمسیله امر بیورمشدر .

شو امر الٓهیده فرعون کبی حدینی قات قات تجاوز ایتمش اولان بر باغی‌یه غایت ملایمتله تبلیغ واردر . زیرا مقام نبوته ومرتبهٔ رسالته مناسب اولان ؛ مکالمه‌ده ولو دشمنله مکالمه اولسون فوق العاده طاتلیلقدر . بناءً علیه ؛ جناب حق غایت لینتله امر ایتمشدر . ایشته شو اساسه بناءً امر بالمعروف ونهی عن المنکرله مشغول اولان هرکیمسه ایچون لازم اولان ؛ تبلیغاتده غایت یوموشاق سویله‌مکدر . زیرا ؛ کوتو سوز هرزمان ضرر کتیرر فائده کتیرمز . بالعکس طاتلی سوز دائما مقصده ایصال او آجی سوز ایسه مقصدی فوت ایدر .

*
* *

واجب تعالی فرعونی ارشاد ایتمك اوزره حضرت موسایه ویرمش اولدیغی تعلیماتی بیاندن صوکره امر الٓهی‌یه امتثالاً موسی علیه السلامك کیدوب معجزه‌سنی اظهارله فرعونی ایمانه دعوت ایتدیکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَاَرٰیهُ الْاٰيَةَ الْكُبْرٰى * فَكَذَّبَ وَعَصٰى * ثُمَّ اَدْبَرَ يَسْعٰى * فَحَشَرَ فَنَادٰى ﴾ بیوریور .

[موسی علیه السلام امر الٓهی‌یه امتثالاً تبلیغاتده بولونمق اوزره فرعونه کیتدی وفرعونه عصانك ییلانه قلب اولمسی کبی بویوك معجزه‌سنی کوستردی ونبوت دعواسنی آنکله تأیید ایتدی ، لکن فرعون حضرت موسانك معجزه‌سنی کورونجه تکذیب ایده‌رك عصیان ایتدی ویالکز تکذیب وعصیانله قالمادی ، بلکه تکذیب ایتدکدن صوکره

آرقه‌سنی دوندی وفساده سعی ایتدی وموسی علیه السلامك دعواسنی ابطاله غیرت ایده‌رك قورقوسندن خانه‌سنه جان آتدی واطاعتدن اعراض ایدنجه عسکرینی وساحرلرینی طوپلادی بالذات کندیسی ویاخود دلال واسطه‌سیله چاغیرمغه باشلادی .]

﴿ فَقَالَ اَنَا رَبُّكُمُ الْاَعْلٰى ﴾

[نداسنده « بن سزك بویوك ربکزم » دیدی .]

یعنی ؛ فرعون طوپلادیغی عسکر وساحرلرینه قارشو کمال کبر وعظمتندن نشأت ایده‌رك دیدی که « بن سزك اك اولو ویوکسك ربکزم ، بنم فوقمده سزك ربکز یوقدر. زیرا ؛ سزك هرشیئکزی بن تسویه ایدییورم » .

فخر رازینك بیانی وجهله فرعونك بو سوزدن مقصدی ؛ بن یرك و کوکلرك خالقی‌یم دیمك دکلدر . زیرا هرشخص کندینك عالم علوی وعالم سفلینك خالقی اولمادیغنی بیلیر وبونی بیلمه‌ین مجنون اولور . مجنون ایسه بر نبیِّ معظم طرفندن دعوت اولونماز . حالبوکه فرعون حضرت موسی طرفندن دعوت اولوندی . شو حالده فرعونك بو سوزندن مقصدی ؛ « بن سزی تربیه ایدیجی واحسان ویریجی وامر ونهی ایله سزی ایسته‌دیکم کبی قوللانیجی‌یم » دیمکدر. چونکه ؛ فرعون صانعی منکر دهری اولدیغندن « عالمده انسانلره امر ونهی ایده‌جك برکیمسه یوق آنجق بن واریم . بناءً علیه ؛ بندن بویوك برکیمسه یوق که خلق آکا عبادت ایتسون . شو حالده اك بویوك بن اولدیغم جهتله بکا عبادت ایتملری لازمدر » اعتقادنده بولوندیغندن (انا ربکم الاعلى) کبی حالنه یاقیشمیان بردعوایه جسارت ایتمشدر .

فرعون ربوبیت دعواسنه جرأت ایتدیکی حالده شخصنه لعنت اولونمیورده ابلیسك بویله بردعوایه جرأت ایتمه‌دیکی حالده شخصنه لعنت اولونماسنك حکمتی ؛ عالمده اول خلاف وشقاقی ایجاد و ابتدا کفره جسارت ایدنك ابلیس اولمسیدر . واجب تعالی‌نك ذاتنه قارشی بلاواسطه کفر ایتدیکندن شخصنه لعنت اولونمشدر وابلیس عمرنده بر دفعه قصورینی اعتراف ایده‌رك جناب حقه تضرعده بولونمامشدر. اما فرعون وامثالنك کفری

انبیاء عظام واسطه‌سیله اولدیغی کبی بعضاً قصورلرینی اعتراف ایتدکلری‌ده اولمشدر . بناءً علیه ؛ شخصه لعنت خصوصنده هیچ برکیمسه ابلیسه قیاس اولونماز .

*
* *

واجب تعالی فرعونك ربوبیت دعواسنه قدر جسارت ایتدیکنی بیاندن صوکره دنیا وآخرت عذابیله اهلاك ایتدیکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَاَخَذَهُ اللّٰهُ نَكَالَ الْاٰخِرَةِ وَالْاُولٰى ﴾ بیوریور .

[فرعون ﴿ انا ربكم الاعلى ﴾ دیینجه الله تعالی آنی دنیا وآخرت عذابیله طوتدی .]

یعنی ؛ فرعون کندنده کورمش اولدیغی عظمت وکبر وغرورله ربوبیت دعواسنه قالقنجه الله تعالی آنی دنیاده صویه غرق ایتمك وآخرتده جهنمه قویمقله تعذیب ایتدی . شو معنایه نظراً بو آیت ؛ فرعونك ایمان ایتمه‌دیکنه دلالت ایدر . بناءً علیه ؛ بو آیته قارشی فرعونك ایمان ایتدیکنی دعوی ایدنلرك دعوالری صحیح اولاماز .

فخر رازینك وابوالسعود افندینك بیانلری وجهله بو آیتده آخره واولی ایله مراد ؛ فرعوندن صدور ایدن ایکی کلمه اولدیغی ابن عباس حضرتلرندن مرویدر . ایکی کلمه‌دن بریسی ؛ ﴿ ماعلمت لكم من اله غیری ﴾ یعنی « سزك ایچون بندن باشقه بر معبود بیلمه‌یورم » دیمکدر . دیکری ایسه ﴿ انا ربكم الاعلى ﴾ درکه « بن سزك بیوك ربکزم » دیمکدر وبو ایکی کلمه آره‌سنده قرق سنه کچمشدر . زیرا ؛ اولکنی سویله‌دیکنده جناب حق درحال اخذ ایتمه‌مش قرق سنه صوکره ایکنجی‌یی سویله‌ینجه اخذ ایتمشدرکه قوللرینك قصورینه امهال ایدوب اهمال ایتمه‌دیکنه دخی تنبیه بیورمشدر . بوکا نظراً معنای آیت : [فرعون ایکنجی کلمه اولان ﴿ انا ربكم الاعلى ﴾ دیمکه جرأت ایدنجه الله تعالی آنی کلمهٔ اولاسی وکلمهٔ آخره‌سی ایله تعذیب ایتدی وهر ایکیسنه‌ده جزاسنی ویردی .] دیمکدر . کرچه مهلت ویرمش ایسه‌ده عذابنی ترك ایتمه‌مشدر . نکال ؛ تنکیل وتعذیب معناسنه‌در . بر فعل اوزرینه عذاب دیکر کیمسه‌نك او فعلده منع اولونمسنه وآنك نکولنه سبب اولمق اعتباریله نکال منع معناسنه‌در .

﴿ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَعِبْرَةً لِمَنْ يَخْشٰى ﴾

[محقق فرعونك هلاکنده اللهك غضبندن قورقان کیمسه‌لر ایچون وعظ ونصیحت وعبرت واردر .]

یعنی ؛ فرعونك شو جسارتی وایمان ایتمه‌مسی سببیله باشنه کلن بلاده اللهدن قورقمق شانندن اولان کیمسه‌لر ایچون عبرت واردر . اما اللهدن قورقمایان کیمسه هیچ بر زمانده متنبه اولماز وعبرت آله‌جق شیلردن‌ده عبرت آلماز .

حضرت موسی ایله فرعون بیننده جریان ایدن مباحثات فوق‌العاده جالب نظر دقت وغایت مؤثر بر وقعه اولدیغنه اشارت ایچون جناب حق بعد مرتبه اشارت اولان ﴿ ذلك ﴾ وتعظیمه دلالت ایدن تنوینه ایله ﴿ لعبرةً ﴾ لفظلرینی ایراد بیورمشدر . چونکه ؛ حضرت موسانك حقه دعوتنه مقابل فرعونك الله تعالی‌یه قارشی تمردی ورسولنی تکذیبی اوزرینه فرعونك هلاکی وحضرت موسانك منصور ومظفر اولمسی انبیایی تکذیب ایدنلرك هلاکنه وانبیایی تصدیق ایدنلرك نبیلریله برابر منصور اولاجقلرینه صورت قطعیه‌ده دلالت ایتدیکندن بو قصه‌نك مرتبه‌سی غایت بویوکدر . بناءً علیه ؛ بوکبی وقعه‌لردن عبرت آلمایانلر باشقه هیچ برشیدن عبرت آلمازلر .

*
* *

واجب تعالی فرعونك قصه‌سنی بیانله قوللرینی انصافه وایمانه دعوت ایتدکدن صوکره ایمان ایتمه‌ینلری توبیخ ایتمك اوزره ﴿ ءَاَنْتُمْ اَشَدُّ خَلْقًا اَمِ السَّمَاءُ بَنٰيهَا * رَفَعَ سَمْكَهَا فَسَوّٰيهَا * وَاَغْطَشَ لَيْلَهَا وَاَخْرَجَ ضُحٰيهَا ﴾ بیوریور .

[یارادیلیشده سزمی محکم و قوتلی سکز ، یوقسه کوکلرمی قوتلی و محکمدر ؟ الله تعالی سمایی یاپدی ویوکسکلکنی کورولدیکی وجه اوزره قالدیردی . بناءً علیه ؛ اجزالرینی بربرینه بکزه‌ر دلیکسز و قصورسز مساوی قیلدی و سمانك کیجه‌سنی قارانلاتدیردی وکوندوزك ضیاسنی چیقاردی .]

یعنی ؛ ای آخرتی وأولدکدن صوکره دیرلمکی ایمان ایتمه‌ین ورسوللری تصدیقله نجات بولمق ایسته‌مه‌ین کافرلر ! بر کره دوشونك خلقت جهتندن وأولدکدن صوکره دیرلمك نقطه‌سندن سزمی دها محکمسکز ، یوقسه سمانك یارادیلیشی‌می دها محکمدر ؟ البته سمانك ایجادی أولدکدن صوکره سزك ایجادیکزدن دها قوتلیدر . شو حالده سمایی خلقه قادر اولان الله تعالی أولدکدن صوکره سزی احیایه قادر اولمازمی و سزی احیا ایتمك سمایی ایجاد ایتمکدن دها زیاده‌می کوجدر ؟ نه ایچون بو جهتلری دوشونمز و نه‌دن انکار ایدرسکز ؟ کورمیورمیسکز الله تعالی سمایی بو قدر جسامتی وبوکسکلکی ایله برابر ناصل بنا ایتدی وعلوّ ارتفاعنی ناصل یوقاری قالدیردی وناصل عقللره حیرت ویرر جه‌سنه اجزالرینی بربرینه باغلادی ومنتظم قیلدی ؟ بوقدر یوکسکلکیله سمایی قالدیران واجزاسنی تسویه ایدن الله تعالی سزی احیایه قادر اولمازمی ؟ و سمانك کیجه‌سنی شدتله قارانلاتدی واو ظلمت ایچندن کوندوزنی چیقارتدی و بویله قارانلق کیجه‌لری وآیدینلق کوندوزلری خلق ایدن خلاق ، أولدکدن سزی احیایه قادر اولمازمی ؟ البته قادر اولور. شوحالده عقل صاحبلرینك بوکبی مهم دلیللری دوشونمسی لازم دکلمی ؟

فخر رازینك بیانی وجهله کیجه ایله کوندوز کونشك دوغوب ایتمه‌سیله حاصل اولدیغی جهتله هرایکیسی‌ده سمایه مضاف قیلنمشدر . چونکه ؛ شمسك دوغوب ایتمه‌سی سمانك حرکه‌سیله وجود بولدیغندن قارانلق وآیدینلق سمایه نسبت اولونمشدر. انسانلرك أولوملری کیجه‌یه وأولدکدن صوکره دیرلمه‌سی کیجه‌دن صوکره حاصل اولان کوندوزه بکزه‌دیکی ایچون واجب تعالی بعثی اثباتده کیجه ایله کوندوزی درمیان بیورمشدر . یعنی « أولومه بکزه‌ین کیجه‌یی حیاته بکزه‌ین کوندوزی خلق ایتمکه قادر اولان الله تعالی انسانی أولدکدن صوکره احیایه قادر اولمازمی ؟ » دیمکدر .

بو آیت ؛ سمانك کروی اولمسنه دلالت ایدر . چونکه ؛ کروی اولمسه سمانك بعض جهتی بزه یقین وبعض جهتی اوزاق اولور وبعض جهتی دوز وبعض جهتی اکری اولورده حقیقتده تسویه اولمازدی . حالبوکه الله تعالی تسویه‌سنی بیان بیوردی . شوحالده سمانك کروی اولمسنه دلالت واردر. کروی اولمسیله خیمی اولمسی بیننده اعتقادجه برضرر وفرق

یوقدر . چونکه ؛ هرایکی صورتده محدث فاعل مختارك ایجادینه محتاج اولونجه اعتقادده مساویدر والله تعالی‌نك بناسی سمانك حادث وفاعل مختارك اختیاریله اولدیغنه دلالت ایدر.

*
* *

واجب تعالی سمانك خلقتنی بیاندن صوکره ارضك خلقتنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَالْاَرْضَ بَعْدَ ذٰلِكَ دَحٰيهَا * اَخْرَجَ مِنْهَا مَاۤءَهَا وَمَرْعٰيهَا * وَالْجِبَالَ اَرْسٰيهَا * مَتَاعاً لَكُمْ وَلِاَنْعَامِكُمْ ﴾ بیوریور

[الله تعالی سمایی خلق ایتدکدن صوکره ارضی انسانلرك آیاقلری آلتنه دوشه‌دی وارضدن او ارضك صوینی واوتنی چیقاردی ویراوزرنده طاغلری ثابت قیلدی که ارضك اوتلری وصولری وطاغلری و چیچکلری واورمانلری سزه وسزك حیوانلریکزه منفعت اولسون .]

یعنی ؛ الله تعالی شو کوریلن جسامت وعلویت اوزره سمایی خلق ایتدکدن صوکره ارضی انسانلرك سکناسنه أویریشلی برصورتده دوشه‌دی وانسانلرك کندیلرینه منفعت اولسون ایچون یردن قاینامق صورتیله صولرینی ویاغمورلر واسطه‌سیله اوتلرینی واکینلرینی ومیوه‌لرینی بیتیردی وچیقاردی وطاغلری ارض اوزرنده قرارلاشدیردی که یاز کونلرنده انسانلر یایلالر اتخاذیله راحت ایتسونلر .

دحیٰ ؛ دوشه‌مك معناسنه‌در . بعض آیتده سمانك اول یارادلمسنه وبعض دیکرنده ارضك اول یارادلمسنه دلالت وار ایسه‌ده تأویلی ممکندر ، منافات یوقدر . چونکه اصح اولان روایت ؛ ارضك اول یارادلمسیدر . بناءً علیه ؛ بو آیتده « سمادن صوکره ارضی دوشه‌دی » دیمك « ارضی اول یاراتدی بعده سمایی یاراتدی آندن صوکره ارضی دوشه‌دی » دیمکدر . شوحالده سمادن صوکره اولان ، ارضك دوشه‌مسیدر یارادلمسی دکلدر . زیرا ؛ ارضی یاراتمق باشقه واوتلر واکینلر وآغاجلر ومعدنلر بیته‌جك درجه‌ده ارضی دوشه‌مك‌ده ینه باشقه‌در .

ایشته ارضی شو منوال اوزره خلق ایتمکه واوتلرینی وصولرینی ارضدن چیقارمغه

قادر اولان الله تعالى أولدقدن صوكره تكرار ارضدن انسانلری چيقارمغه قادر اولمازمی؟ البته قادر اولور. زیرا؛ یر آلتندن صولری وقورومش طوپراقدن اوتلری چیقارمق أولمش انسانلری طوپراقدن چیقارمقدن دها قولای دكلدر.

⁂

واجب تعالى حشرك وقوعنه دلالت ایدن سما ایله ارضك خلقتنی بیاندن صوكره بالفعل قیامتك وقوعنی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَاِذَا جَاءَتِ الطَّامَّةُ الْكُبْرٰى * يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْاِنْسَانُ مَا سَعٰى * وَبُرِّزَتِ الْجَحِيمُ لِمَنْ يَرٰى ﴾ بیوریور.

[پك بویوك بلا اولان قیامت كلدیكنده ناس قبرندن قالقاركه او كونده انسان ایشله‌دیكی عملی خاطرینه كتیرر وجهنم كورمك شاننده اولان كیمسه‌لره ظاهر اولور.]

یعنی؛ بلای عظیم اولان قیامت كونی كلدیكنده انسان چالیشمقله حصوله كتیردیكی خیر وشر بالجمله اعمالنی دفترنده كورمكله خاطرینه كتیریر. چونكه؛ غفلت ویاخود چوق زمان كچمكله اونوتدیغی اعمالنی ملكلرك یازمش اولدیغی دفترده آزوچوق، كوچوك وبویوك بالعموم عملنی یازلمش كورونجه هر برینی نره‌لرده ایشله‌دی ونه كبی مقصده مبنی ایشله‌مش ایسه آنلری بیلیر واو كونده كوزی اولوب وكورمك شاننده اولان كیمسه‌لر ایچون جهنم میدانده كوریلور. بناءً علیه؛ او كونده جهنمی كورمه‌دك كیمسه قالماز. چونكه؛ اعمال صالحه صاحبلری كورورلركه جهنمدن خلاصلرندن طولایی سرورلری آرتسون وكوتو عمل صاحبلری‌ده كورورلركه كدرلری زیاده‌لنسون.

فخررازینك بیانی وجهله طامّه؛ عرب عندنده تحملك فوقنده بلادر. بناءً علیه طامّهٔ كبری دیمك؛ داهیهٔ عظیمه یعنی بویوك بلا دیمكدر. قیامت كونی بوتون انسانلرك ویرك وكوكلرك هلاك اولاجغی بر كون اولدیغی ایچون آندن دها بویوك بر بلا اولامازه. بو آیتده طامّهٔ كبری ایله مراد؛ اسرافیلك صوره ایكنجی نفخه‌ده اوفورمسیله حاصل اولاجق حشر ونشر اولمق احتمالی واردر. چونكه؛ جناب حقك طامّهٔ كبرایی انسانلرك

عمللرینی تخطر ایده‌جكی وجهنمك هر كسه كورونه‌جكی كون اولمسیله تفسیر وتوصیف بیورمسی بو احتمالی تأیید ایدر. هرهانكی كون مراد اولونورسه اولونسون بلای عظیم دینمكه شایان اولدیغندن انسان ایچون هر ایشنده وهر زمان او كونی خاطرندن چیقارمامغه اشارت واردر. زیرا او كونده عملنی خاطرلایاجغی وجهنمك كوروله‌جكنی بیان ایتمك؛ انسانلرك او كون ایچون تدارك یاپمالرینی تنبیه وتوصیه‌در.

⁂

واجب تعالى قیامتی بیاندن صوكره انسانلرك ایكی قسم اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَاَمَّا مَنْ طَغٰى * وَاٰثَرَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا * فَاِنَّ الْجَحِيمَ هِيَ الْمَأْوٰى * وَاَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوٰى * فَاِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوٰى ﴾ بیوریور.

[اما شول كیمسه‌كه كناه ایشله‌مكده طغیان ایده‌رك حدینی تجاوز وفانی اولان حیات دنیایی باقی اولان آخرت اوزرینه اختیار وترجیح ایتدی. محقق آنك یری آنجق جهنمدر واما شول كیمسه‌كه قیامتی وحشری اعتقاد ایتمسی سببیله یوم قیامتده كناهله یوزی قاره‌اولارق ربسنك حضورنده قیامندن قورقدی ونفسنی آرزوسی اولان كناهلردن نهی ایتدی، نفسنك آرزوسنی ایشله‌مه‌دی. او كیمسه‌نك مقامی محقق اولارق آنجق جنتدر.]

یعنی؛ انسانلر ایكی قسمدن خالی دكلدر. زیرا؛ اعتقاد جهتندن كفری ارتكابله طغیان وعمل جهتندن نفسنه تبعیتله دنیایی آخرت اوزرینه ترجیح ایدرسه آنك یری آنجق جهنمدر واكر اعتقاد جهتندن ربسنك حضورینه واره‌جغنی بیله‌رك ایمان وعمل جهتندن نفسنی ایسته‌دك ایتدیكی شیلردن منع ایدرسه آنك یری آنجق جنتدر.

فخر رازینك بیانی وجهله طغیان؛ اعتقادده فساده ودنیایی آخرت اوزرینه اختیارده عملده فساده اشارت اولدیغی كبی آیت ثانیه‌ده اللهدن قورقو؛ اعتقادده صلاحه ونفسی آرزوسندن نهی ایتمك؛ عملده صلاحه اشارتدر. شو حالده طغیانله دنیایه محبت ایده‌رك آخرتی اونوتمق فساد اخلاقك الك نهایه‌سی اولدیغندن جزانك الك نهایه‌سی اولان

جهنمله جزالاناجغی بیان اولوندیغی کبی اللهدن قورقوق ونفسی آرزوسندن منع ایتمك حسن اخلاقك اك یوكسك طبقه‌سی اولدیغی جهتله مكافاتك اك یوكسك درجه‌سی اولان جنت اعلی آنك مقامی قیلنمشدر .

فخررازینك وابوالسعود افندینك بیانلری وجهله بوایكی آیتك ایكی قرداش حقنده نازل اولدیغی مرویدر . چونكه ؛ احد غزاسنده (عمیر اوغلو ابوعزیز) كفر حالنده اولوب آنك برادری حضرت (مصعب) اسلام اولارق اصحاب ایچنده بولوندیغی صره‌ده كفرده ایلری كیتمش اولان برادری (ابوعزیز) ی مصعب حضرتلری قتل ایدوب كندیسی ده شهید اولونجه‌یه قدر رسول اللهك محافظه‌سنده بولونمسی اوزرینه بو آیتلرك نازل اولدیغی مرویدر .

*
* *

واجب تعالی اولاً قیامتك امكانی ، ثانیاً وقوعی ، اوچنجی مرتبه‌ده قیامتك احوال عمومیه‌سنی وددرنجی مرتبه‌ده انسانلرك ایكی قسم اولوب بریسنك اهل جهنم دیكرینك اهل جنت اولدیغی بیاندن صوكره مشركلرك شو بیانات بلیغه قارشوسنده آلدقلری وضعیت وحاللرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ اَيَّانَ مُرْسٰيهَا ۞ فِيمَ اَنْتَ مِنْ ذِكْرٰيهَا ۞ اِلٰى رَبِّكَ مُنْتَهٰيهَا ﴾ بیوریور.

[یا اكرم الرسل! آنلر قیامتدن سكا سؤال ایدرلر دیرلر كه « قیامتك قیامی نه‌زماندر؟ » ای حبیبم ! سن هانكی شان ومرتبه‌ده‌سك كه آنلره قیامتك زمانی ذكر ایده‌سك . زیرا ؛ قیامتك قائم اولاجغی زمانی بن سكا خبر ویرمه‌دم كه سن آنلره خبر ویره‌سك . آنجق قیامتك قائم اولاجغی زمانه علمك نهایه‌سی سنك ربكه‌در ، ربكدن غیری آنك زمانی بیلن یوقدر.] بناءً علیه ؛ قیامتك زمانی خبر ویرمكه مأمور دكلسك كه آنی سندن سؤال ایتمكله سنی اتهام ایتسونلر ، ایده‌مزلر . چونكه ؛ قیامتك زمانی آنلره تعیین ایده‌جك بر وظیفه ایله مكلف دكلسك . شو حالده قیامتك زمانی خبر ویرمه‌مكدن سكا بر عار لاحق اولمادیغی كبی نبوتكه بر خلل ده كلمز .

فخررازینك بیانی وجهله كافرلرك بو سؤاللری استهزا طریقیله‌در . چونكه؛ بوقدر

دلائل عقلیه ایله قیامتك امكانی ووقوعی اثبات اولوندقدن صوكره تكرار سؤال ایتمك استهزا وعناددن باشقه برشی دكلدر. (ایان مرسیها) قیامتك اقامه‌سی وایجادی وقرارلاشمسی نه زمانه دیمكدر .

بعض مفسرین (فیم انت من ذكریها) ده‌كی (فیم) كلمه‌سی آنلرك سؤاللرینی رد وانكاردر . (انت من ذكریها) ابتداء كلامدر دیدیلر . بوكا نظراً معنای نظم: [شو سؤال لایق دكلدر . زیرا ؛ بو سؤال هانكی شی حقنده‌دركه لایق اولسون . چونكه ؛ سن انبیانك خاتمی اولدیغك ایچون قیامتك ذكرلرندن بر ذكر وعلامتلرندن بر علامتسك . بناءً علیه ؛ بو سؤال بر امر عظیمدن ومیدانده اولان بر حقیقتدن سؤال اولدیغی ایچون لایق دكلدر. چونكه سؤال؛ بیلنمه‌ین برشیدن اولور، معلوم اولان برشیدن سؤال ایتمك لایق اولماز] دیمك اولور . شو حالده رسول الله انبیانك آخری اولدیغندن علامات قیامتدن معدود اولدیغنه بو آیت شو ایكنجی معنایه نظراً دلالت ایدر .

*
* *

واجب تعالی قیامتك علمی كندی ذاتنه منحصر اولدیغی بیانله مشركلرك سؤاللرینی رد ایتدكدن صوكره ردك ایكنجی بر علتنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اِنَّمَا اَنْتَ مُنْذِرُ مَنْ يَخْشٰيهَا ﴾ بیوریور .

[همان آنجق سن قورقوتیجی‌سك شول كیمسه‌یی كه او كیمسه قیامتدن قورقار .]

یعنی ؛ یا اكرم الرسل! سن آنجق قیامتك شدتندن قورقان كیمسه‌لری قورقوتورسك، وظیفه‌ك ده بودر . بناءً علیه ؛ قیامتك اساسنی بیاندن صوكره بو خصوصده وظیفه‌كز بیتمشدر. شو حالده زمانی تعیین وظیفه‌ك خارجیدر وامتكه لازم اولان ایسه اصلنه ایمان ایتمكدر ، یوقسه زمانندن سؤال ایتمك دكلدر .

قیامتك وقتی تعیین اولونمادی . زیرا ؛ زمانی تعیین عملده تكاسلی ایجاب ایدر . حالبوكه انسانه لازم اولان هر وقت قیامت كونی ایچون حاضرلقده بولونمقدر . بو آیتده

رسول‌الله قیامتدن قورقان وقورقمایان هر انسانی قورقوتمق ایچون بعث اولوندیغی حالده « سن قورقان کیمسه‌لری قورقوتورسك » بیورلمشدر . چونکه ؛ رسول‌اللهك انذارندن انتفاع ایدن آنجق قورقانلر اولدیغی جهتله آنلره تخصیص اولونمشدرکه دیکرلری هرنه قدر انذار اولونورلرسه‌ده قورقمادقلری ایچون انتفاع ایتمه‌دکلری جهتله کأن انذار اولونمامش کبیدر .

∴

واجب تعالی قیامتی انکار ایدنلرك اوکونده حاللرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ كَاَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوا اِلَّا عَشِيَّةً اَوْ ضُحٰيهَا ﴾ بیوریيور .

[کأن مشرکلر کوردکلری کون قیامتی ظن ایدرلرکه دنیاده حیاتلری ودورمالری اولمادی ، آنجق بر آقشام ویاخود برقوشاق وقتی قدر اولدی .]

یعنی ؛ مکه مشرکلری انکار ایتدکلری قیامت کونی کوزلریله کوردکلرنده اویله ظن ایدرلرکه دنیاده یاشادقلری یاشلری وسوردکلری دملری کأن بو انکار ایتدکلری کونك مدتنه نسبتله بر آقشام ویاخود برقوشلق مقداریدر . چونکه ؛ بر کیمسه‌نك مأیوس اولدیغی زمان آز برزمان اولسه بیله مأیوسیتی ایجابی نهایه‌سنی بکله‌دیکندن غایت کوچ نهایت بولور . قیامت کونی ایسه مدتنك اوزون اولمسیله برابر کافرلر، اعتقادلرینك خلافنه بیك دورلو یأس وفتور ایچنده بولوندقلرندن آنلر ایچون او کونك نهایه‌سنی کورمك غایت اوزاق اولاجغندن بودنیاده کچیردکلری وقتك آنلره نسبتله آزیجق برزمان عد اولوناجغی بیان اولونمشدر .



سورهٔ عبس

مکهٔ مکرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر . قرق ایکی آیتی جامعدر .

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ عَبَسَ وَتَوَلّٰى * اَنْ جَاءَهُ الْاَعْمٰى ﴾

[آنك یاننه اعمانك کلسندن یوزینی اکشیتدی ودوندوردی .]

یعنی ؛ اعمی اولان (ابن ام مکتوم) ك کلسندن رسول‌الله صلی الله تعالی علیه وسلم افندیمز یوزینی اکدی واعمانك سوزینی دیکله‌مکدن اعراض ایتدی .

فخررازینك وخازنك وابوالسعود افندینك بیانلری وجهله اعمی ایله مراد ؛ عبدالله بن ام مکتومدرکه حضرت خدیجه رضی الله تعالی عنهانك دایبسی اوغلیدر . رسول‌اللهك ایکنجی مؤذنی اولوب رسول‌الله غزایه تشریف بیوردیغنده ایکی دفعه مدینه‌ده مقامنه خلیفه اولارق ترك ایتمشدر واول هجرت ایدن اصحاب کرامدندر . بر کون رسول‌اللهك قریشك بویوکلری ایله مباحثه وآنلری اسلامه دعوت ایله مشغول اولدیغی برزمانده بو ذات شریف حضور رسالته کله‌رك « یارسول‌الله ! اللهك سکا بیلدیردیکنی سن‌ده بکا بیلدیر » دیر وبو کلامنی تکرار تکرار اعاده واصرار ایدر . آنجق رسول‌الله اهمی مهم اوزرینه ترجیح ایده‌رك قریشك صنادیدینی ایمانه دعوتده دوامله (عبدالله بن ام مکتوم) ك سوزینه جواب ویرمه‌دیکی کبی عبداللهك بو اصرارینی سومه‌دیکنی دخی یوزنده بیلدیردی ویوزینی چویردی . زیرا ؛ عبدالله اولجه اسلام اولمش وضروریات دینیه‌سنی اوکرنمش وکبار اصحاب صره‌سنه کچمشدی . حالبوکه حضور رسالتده بولونانلر هنوز اسلام اولمادقلرندن واسلام اولدقلری صورتده برچوق کیمسه‌لرك اسلامنه‌ده سبب اولاجقلرندن رسول‌الله آنلری دعوتی ابن مکتومه التفات اوزرینه ترجیح بیورمشدی . لکن بو ترجیحده زنکینلری فقرا اوزرینه تقدیم شائبه‌سی اولدیغندن رسول‌اللهك دشمنلری طرفندن طعنه

بروسیله اتخاذ ایتمك احتماله بناءً جناب حق رسولنه بو آیتی انزال ایله هرحالده فقرایه کمال حرمت لازم واغنیا اوزرینه فقرایی ترجیح اهم اولدیغنی واووقتده رسول اللهه عارض اولان حالی بیان بیورمشدر .

ابن ام مکتومك عماسی سببیله کمال شفقت وعطوفته محتاج اولدیغنه اشارت ایچون اسم صریحی ترك اولونارق **اعمی** لفظیله ذکر اولونمشدر. کیشینك جاندن سودیکنی وسونی ولوسه فقیر وعلیل اولسون اغیار اوزرینه تقدیم وترجیح اولونمق لازم اولدیغنه بو آیت دلالت ایدر ولوسه اواغیار اشرافدن واغنیادن اولسون . شوحالده آیت جلیله حسن آدابه دلالت ایتدیکی کبی (ابن ام مکتوم) حضرتلرینك عندالله‌ده بویوك برقدری اولدیغنه دخی دلالت ایدر . بعض علمانك بیانه نظراً (ابن ام مکتوم) ك عماسنی ذکرده حضور رسالتده بولونان صنادید قریشه تعریض واردر . یعنی؛ « ای ‌ﷺ حبیبم ! یانکده بولونان صنادیدك هرنه‌قدر کوزلری وار ایسه‌ده آنجق آنلر حقی کورمکدن محروملردر . اما ابن ام مکتومك هرنه‌قدر کوزنده عمی وارسه‌ده سنك احوالنی نظر اعتباره آلوب نور بصیرتله حقی کوردی وسنك نبوتکی تصدیق ایتدی. بناءً علیه؛ آنلردن دها زیاده حرمته شایان » دیمکدرکه « کوزی اولوبده حقی کورمه‌ینلر حقی کورن اعمالردن دها کوتولر » دیمکدر .

∴

واجب تعالی رسول اللهك حضورینه اعمی اولان ابن ام مکتوم کلدیکنده التفات ایتمه‌دیکنی بیانله التفاته شایان اولدیغنه اشارت ایتدکدن صوکره عبدالله ابن ام مکتومك التفاته شایان اولدیغنك سببنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّهُ يَزَّكّٰى * اَوْ يَذَّكَّرُ فَتَنْفَعَهُ الذِّكْرٰى ﴾ بیوریور .

[یا اکرم الرسل ! هانکی شی سکا او اعمانك حالنی وقلبنی بیلدیردی که التفات ایتمه‌دك. مأمول که او اعمی کناهلردن تمیزله‌نیر پاك اولور وسندن اوکره‌ندیکی مسائل دینیه ایله عمل ایدر وآنکله تطهر ایدر ویاخود او اعمی سندن وعظ ایشیتیر وایشیتدیکی وعظ آکا منفعت ویرر .] بناءً علیه؛ سن آکا التفات ایتملی ایدك . چونکه؛ التفات ایتدیکك

جهلهٔ کفره، سنك نصیحتکی ایشیتسه‌لر دخی قبول ایتمه‌دکلرندن وعظك آنلره منفعت ویرمز . شوحالده اعمایه التفات وآنلر اوزرینه اعمایی ترجیح اولی ایدی .

ابوالسعود افندینك بیانی وجهله بو آیتده ﴿ لعل ﴾ کلمه‌سندن مستفاد اولان رجا وامید رسول اللهه عائددر . یعنی « ای ‌ﷺ حبیبم! سنك وعظك آکا منفعت ویرمکله آنك نفسنی پاککله‌مسی مأمولدر. معصیتدن قاچینمق وعبادته دواملە نفسنی تطهیر ایتمك مأمول اولدیغنده التفات لازم اولونجه تطهیری مقطوع اولدیغنده التفاته شایان اولاجغی اولویتله ثابتدر » دیمکه اشارت ایچون رجایه دلالت ایدن ﴿ لعل ﴾ کلمه‌سی وارد اولمشدر .

بو آیتده استاذه لایق اولان تعلیم؛ علمله تلمیذك تزکیه‌سنی قصد ایتمسنه وتلمیذكده تعلم ایله نفسنی تطهیر قصد ایتمك لازم اولدیغنه اشارت واردر. بناءً علیه؛ معلم ومتعلم هرایکیسنكده علمله نفسلرینی تطهیر قصد ایتملری الزمدر واولجه ایمان ایدن مؤمنلرك نقصاننی اکمال ایله آنلرك ایمانلرینی تقویه وتحکیم ایتمك یکیدن اسلامه داخل اولاجقلرك اسباب دخوللرینی آرامقدن دها مهم اولدیغنه آیتده دلالت واشارت واردر . چونکه؛ ابن ام مکتوم اسلام اولدیغی حالده رسول اللهدن بیلمه‌دیکنی اوکرنمك قصدیله کلمش و صنادید قریش ایسه اسلامه داخل اولملری ایچون رسول الله دعوت بیوردیغی حالده جناب حق قریشی دعوتله مشغول اولمق اوزرینه اعمایه التفاتی وآنك نقصاننی اکمالی ترجیح بیورمشدر .

∴

واجب تعالی صنادید قریشك وابن ام مکتومك حاللرینه اجمالاً اشارتدن صوکره هر بریلرینك حاللرینی آیری آیری بر مقدار تفصیل ایتمك اوزره ﴿ اَمَّا مَنِ اسْتَغْنٰى * فَاَنْتَ لَهُ تَصَدّٰى * وَمَا عَلَيْكَ اَلَّا يَزَّكّٰى * وَاَمَّا مَنْ جَاءَكَ يَسْعٰى * وَهُوَ يَخْشٰى * فَاَنْتَ عَنْهُ تَلَهّٰى ﴾ بیوریور .

[اما شول کیمسه‌که مالی وثروتی سببیله ایماندن استغنا ایتدی. آنك استغناسی اوزرینه سن آکا ایمان ایتمسنی توصیه‌یه باشلامشدك. حالبوکه آنك ایمان ایتمه‌یوب تطهر ایتمه‌مسندن سکا برضرر یوقدر واما شول کیمسه‌لرکه خیره سکیرتیر والله‌ك غضبندن قورقار اولدیغی

حالده اللهدن هدايت وسندن ارشاد ايسته‌مك اوزرينه سكا كلديكنده سن آندن اعراض ايتدك ، ديكرلريله مشغول اولدك .]

يعنى ؛ اى رسول مكرم! اللهه وامرينه وسنك وعظكه احتياجى اولماديغنى كوسترن ودنياسنه مغرور اولان صناديده مالّلرى واعتبارلرى اسلامك قوتنه سبب اولور ظنيله سن آنلره التفات ايتدك . حالبوكه آنلرك ايمان ايتملرينى سن نه‌قدر آرزو ايتسه‌ك آنلر بيلدكلرندن دونمز وايمان ايتمزلر. چونكه ؛ سنك سوزيكى درون قلبلريله ديكله‌مزلر . حالبوكه آنلرك ايمان ايتمه‌ملرنده سكا بر ضرر يوقدر . زيرا سنك اوزريكه واجب اولان ؛ بنم امريمى آنلره تبليغ ايتمكدر . شو وظيفه‌يى يرينه كتيردكدن صوكره دعوته اجابت ايدوب منفعت كورمك واجابت ايتمه‌يوب مضرت بولمق آنلره عائددر . شوحالده آنلرك ايمانلرينه كمال آرزو ايله التفات ايدوب ابن ام مكتومه التفاتى ترك ايتمكى ايجاب ايدر بر حال يوقدر . اما شول كيمسه‌كه اللهدن قورقار وعبادته سعى ايدر اولديغى حالده سكا كلدى ، سن آندن اعراض ايتدك ، ديكرلرينه وعظله مشغول اولدك . حالبوكه حقه طالب اولان كيمسه‌نك ايسته‌ديكنى يرينه كتيرمك ايسته‌مه‌ينلره سوز سويله‌مكدن دها اييدر . چونكه ؛ طالب سويله‌ين سوزك قدرينى بيلير وطالب اولمايانلره نه‌قدر نصيحت اولسه قدرينى بيلمز .

*

واجب تعالى صناديد قريشك وابن ام مكتومك حاللرينى ورسول اللهك صناديده التفاتى بياندن صوكره صناديدك التفاته شايان اولمادقلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ كَلَّا إِنَّهَا تَذْكِرَةٌ * فَمَنْ شَاءَ ذَكَرَهُ * فِي صُحُفٍ مُكَرَّمَةٍ * مَرْفُوعَةٍ مُطَهَّرَةٍ * بِأَيْدِي سَفَرَةٍ * كِرَامٍ بَرَرَةٍ ﴾ بيوريور .

[آنلر سنك ظنك كبى نصيحت ديكلر دكللردر و نصيحت ديكله‌مك ايچون كلن كيمسه‌يه التفات ايتمه‌مكده موافق دكلدر . زيرا ؛ قرآنك آيتلرى واو آيتلر واسطه‌سيله دعوتك بر موعظهٔ عظيمه‌در . ايسته‌ين اوموعظه ايله متنصح اولور: ابن ام مكتوم كبى واما صناديد كبى ايسته‌مه‌ينلر متنصح اولماز. شوحالده سنك آنلرك ايمانلرينى آرزو ايتمكده

بر فائده يوقدر . چونكه ؛ كنديلرى ايسته‌مه‌يورلر. سنك آنلره سويله‌مش اولديغك موعظه ايسه عندالله مكرم وقدرى يوجه وعيبدن پاك وطاهر وشيطانلرك اَللرى دكمكدن محفوظ اولان كتابلرده ثابتدركه اوكتابلر ملكلرك اَللرنده يازلمش خطاسى يوقدر . چونكه ؛ اوملكلر عندالله عزيز و مكرم اولدقلرى كبى اهل ايمانه اكرام وايليك ايديجيدرلر .]

شوحالده كافرلر آنى آكلامق وايمان ايتمك ايسته‌سه‌لر درحال آكلار وايمان ايدرلر . زيرا ؛ آچيق بر يولدر واو يوله كيتمكده بر مانعده يوقدر .

فخررازينك بيانى وجهله واجب تعالى قرآنى ايكى جهتله **توصيف بيوردى :**

برنجيسى ؛ **موعظهٔ بليغه اولمسى** ، ايكنجيسى ؛ **ايسته‌ين اوموعظه ايله متعظ اولمسيدر .** زيرا اوموعظه ؛ آچيق وظاهر اولوب مغلق هيچ بر مسئله‌سى يوقدر. بناءً عليه ؛ مراد ايدن درحال آكلار مشكلات چكمز . ملكلرى‌ده اوچ **صفتله توصيف بيورمشدر :**

برنجيسى ؛ **سفره اولملريدر** . يعنى **موعظه‌لى يازيجيلر والله تعالى ايله انبيا آره‌سنده سفيرلر** ديمكدر . چونكه سفره ؛ سافردن آلنورسه يازيجى وسفيردن آلنورسه ايلچى معناسنه‌در.

ايكنجيسى ؛ **كرام اولملريدر** . چونكه ؛ ملكلر عندالله مكرم اولدقلرى كبى بنى آدمه استغفار ايتمكله اكرام ايديجيلردر . اوچنجيسى ؛ **برره اولملريدر كه الله تعالى‌يه اطاعت ومؤمنلره ايليك ايديجيلردر .**

*

واجب تعالى قرآنك آيتلرينك موعظهٔ بليغه اولديغنى بياندن صوكره اوموعظه‌يى قبول ايتمه‌ينجه انسانلرك حاللرى تعجبه شايان اولديغنى بيانله ذم ايتمك اوزره ﴿ قُتِلَ الْإِنْسَانُ مَا أَكْفَرَهُ ﴾ بيوريور .

[اهلاك اولونسون اوانسان‌كه نه عجائب كفر ايديور ؟]

يعنى ؛ لعنت اولسون وأولديرلسون او انسان كافره‌كه شيلردن هانكى شى آنك كفرينه واطاعت الٰهيه‌دن اعراضنه سبب اولدى. حالبوكه اوانسان اللهك آيتلرينى ايشيتيور

وعلامتلرینی کوریبور و رسولی طریق حقه ارشاد ایدییور و چوق لطفلرینی ونعمتلرینی بیلیور . بونلرك جمله‌سی ایمانی ایجاب ایدرکن بالعکس بونلرك کفرلری تعجب شانندن اولان کیمسه‌لر ایچون تعجب ایتمکه شایاندر .

بو آیتده (ما اکفره) کلمه‌سندن مستفاد اولان **تعجب** اسلوب عرب اوزره وارد اولمشدر و بو تعجب **انسانلره عائددر** . چونکه ؛ واجب تعالی‌دن حقیقی تعجب تصور اولونماز . زیرا تعجب ؛ **بر شیئك سبب خفیسنی بیلمیه‌جك کیمسه‌لرده تصور اولونور** . واجب تعالی ایسه هر شیئی بیلدیکی ایچون تعجب تصور اولونماز. بناءً علیه ؛ قرآنده وارد اولان تعجب کلمه‌سی **انسانلری تعجبه سوق ایچوندر** .

(قُتِلَ الانسانُ) **انسانك علیهنه دعادر** و بو دعا غایت اشنعدر . چونکه ؛ انسانك قتل اولونمسی دنیاده‌اك شدتلی بر عقوبتدر. آیت؛ انواع قبایح ومنکراتی ارتکاب ایتدکلرندن انواع عذابك اك بویوکنه مستحق اولدقلرینه وکمال غضب الٓهیه‌یی جالب اولان کفران نعمتده بولوندقلرینه دلالت ایدر. دعاء عاجز اولان انسانلره لایق اولدیغی حالده قادر وقیوم اولان جناب حقدن دعا انسانلره تعلیم واسلوب عرب اوزره وارد اولدیغندندر . یوقسه حقیقتده واجب تعالی‌دن دعا دکلدر . بناءً علیه **معنای نظم** : [کافر انسانلر هلاك اولسون . ای مؤمنلر ! سز بونلرك حاللرندن تعجب و قتل اولونملریله دعا ایدك . زیرا؛ آنلر بو قدر نعم الٓهیه‌یه غرق اولمش و هر شی آچیق دلیللرله اثبات اولونمش ایکن بونلرك کفرلری تعجبدن باشقه بر شیئه دکمز] دیمکدرکه بو آیت غایت قیصه اولمقله برابر کافرلر اوزرینه غضب عظیم و ذم بلیغه دلالت ایدر .

*
* *

واجب تعالی کافر اولان انسانك هلاکه مستحق اولدیغنی بیاندن صوکره او تکبرله کفر ایدن انسانی تحقیری تقریر و تثبیت ایتمك اوزره ﴿ مِنْ اَیِّ شَیْءٍ خَلَقَهُ ﴾ بیوریور.

[هانکی شیدن یاراندی الله تعالی اوانسانی‌که تکبر ایده‌رك کفران نعمتده بولونوب ربنه قارشی حدینی بیلمه‌یور.] حالبوکه خلق اولوندیغی مادهٔ اصلیه‌سنی دوشونسه کفر

ایتمز . بو مقامده کرك ای کلمه‌سیله سؤال، کرك‌سه شی کلمه‌سیله **تعبیر اولسونده** کفران نعمت ایدن انسانی تحقیر ایچوندر .

*
* *

واجب تعالی شو سؤاله جواب اولمق اوزره ﴿ مِنْ نُطْفَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَّرَهُ * ثُمَّ السَّبِیلَ یَسَّرَهُ ﴾ بیوریور .

[الله تعالی انسانی منی کبی غایت حقیر بر صودن یاراندی و اعضالرینی والده‌سنك رحمنده تسویه و تقدیر ایتدی و بوندن صوکره آناسنك رحمندن چیقاجق یولنی قولای قیلدی .]

یعنی ؛ «الله تعالی هانکی شیدن یاراندی؟» سؤالنه جواب اولارق بیوریورکه الله تعالی انسانی حقیر و ذلیل اولان بر داملا منیدن یاراندی . بونك اوزرینه جمله عضوینی واشکالنی و آلاتنی و هیکلنی تسویه بیوردی . حتی اعضالر آره‌سنده زیاده و نقصان اولمادیغی کبی او انسانك هر عضوی کندی مصلحتنه موافق و احتیاجنی دفعه صالح و ارککلك و دیشیلك کبی هر دورلو لوازماتنی تقدیر ایتدی و والده‌سنك رحمنده لازم اولان تربیه ونشو ونماسنی ویردکدن صوکره رحمدن دنیایه چیقاجق یولنی قولای قیلدی . چونکه ؛ رحمك آغزی قپالی ایکن آچدی، باشی یوقارده ایکن آشاغی دونمکی الهام ایتدی ودوندوردی واو قدر دار بر محلدن حیاتنه ضرر کلمکسزین یول ویردی، چیقاردی، بویوتدی وصوکره انبیاء کرام و کتابلری واسطه‌سیله خیر و شر یوللرینی اوکرتدی . شو تعداد اولونان نعمتلرك جمله‌سنه شکر ایتمك ایجاب ایدرکن کفر ایدن انسانك حالنه تعجبدن باشقه‌نه اولور و بدایه‌سنده بویله حقیر بر منیدن اولدیغی حالده کندینه شو کوردیکی صورت عجیبه و کسوهٔ غریبه‌سنی کیدیرن منعمنه قارشی تکبر و تجبر ایدن انسان حدینی بیلمه‌دیکندن طولایی لعنتله دعا ومضرته استحقاقنی بیاندن باشقه نه اولابیلیر ؟ بناءً علیه (قتل الانسان) جمله‌ٔ مجمله‌سی ایله علیهنه بد دعا اولونارق شدتله غضب الٓهی‌یه مستحق اولدیغی بیان اولونمشدر.

*
* *

واجب تعالی انسانك بدایه‌سنده خلقی نعمت اولدیغنی بیاندن صوکره أولومك وقبره

دفن اولونماسنك ده نعمت اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ ثُمَّ اَمَاتَهُ فَاَقْبَرَهُ * ثُمَّ اِذَا شَاءَ اَنْشَرَهُ ﴾ بیوریور .

[صوكره الله تعالی انسانی أولدورور وقبرینه دفن ایتدیرروبوندن صوكره دیله‌دیكی وقت قبرندن قالدیرر]

یعنی ؛ الله تعالی انسانی خلق ایدوب مكلف قیلوب دنیاده نعمتلر ویردكدن صوكره او انسانی أولدورور و أولدورمك ده انسان ایچون جناب حقك بر نعمتیدر. زیرا أولوم؛ حیات ابدیه‌یه اولاشمه‌سنه سبب وارذل عمردن وقایه ودار محنتدن خلاص ودار سرور وراحته وصولنه واسطه‌در. بناءً علیه أولوم ؛ انسان ایچون پك بویوك برنعمتدر. صوكره جناب حق انسانی قبره دفن اولونمسنی امر ایدركه حیوانات سائره كبی نعشی آچیقده براقیلمایوب طوپراقله ستر اولونمسی؛ انسان ایچون شكرانه شایان برنعمتدر . قبره دفن اولوندیغندن صوكره الله تعالی انسانی ایسته‌دیكی وقتده دیرلتیر قبرندن قالدیرر محاسبه‌سنی كورور وعملنه كوره جزاسنی ویرر . اعمال خیریه‌سنی ضایع ایتمه‌یوب كوزل جزا ویرمك انسان ایچون شایان شكران برنعمت عظمی اولدیغندن واجب تعالی انسانه ویرمش اولدیغی نعمتلر صره‌سنده تعداد بیورمشدر .

*
* *

واجب تعالی شو نعمتلره قارشی انسانك بولوندیغی حالك لایق اولمادیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ كَلَّا لَمَّا يَقْضِ مَا اَمَرَهُ ﴾ بیوریور .

[انسانك تكبری و كفر اوزره اصراری لایق دكل و توحیدی و حشرونشری انكاری مناسب دكلدر . زیرا ؛ او انسان اللهك امر ایتدیكی شیئی ایشله‌مه‌دی .]

یعنی ؛ حقا كه او انسان اللهك امر ایتدیكی وجه اوزره عملنی قضا ایتمه‌دی. بناءً علیه؛ انسانك بولوندیغی حال انسانه لایق دكلدر. چونكه؛ دور آدمدنبری انسان هیچ برزمان اللهك آكا امر ایتدیكی شیئی لایقیله قضا ایتمه‌دی. شوقدركه انساندن بعضیلری توبه واستغفار

ایتمكله جبر مافات ایتدیلر و رضاء باری‌یه نائل اولدیلر و بعضیلری ده اولدیغی حالده اصرار اوزره كیتدیلر آنلرده غضب الٓهی‌یه دوچار اولدیلر .

*
* *

واجب تعالی انسانك كندی نفسنده وحدانیتنه دلالت ایدن دلیللری بیاندن صوكره انسانك خارجنده و اطراف عالمده وحدانیتنه دلالت ایدن دلیللری بیان ایتمك اوزره ﴿ فَلْيَنْظُرِ الْاِنْسَانُ اِلٰى طَعَامِهِ * اَنَّا صَبَبْنَا الْمَاءَ صَبًّا * ثُمَّ شَقَقْنَا الْاَرْضَ شَقًّا ﴾ بیوریور .

[انسان كندی طعامنه نظر ایتسون وباقسون. زیرا ؛ سمادن صویی دوكمكله دوكدك، بوندن صوكره ارضی اوت و اكین بیتمك ایچون یارمقله یاردق .]

یعنی ؛ انسان ییدیكی طعامه نظر عبرتله باقسون كه او طعامك یارادیلیشنده نه قدر عجیب و غریب صنعتلر واردر . بونلرك هر بر ذره‌سی واجب تعالی‌نك وحدانیتنه دلالت ایتدیكندن كفردن واز كچمكله جناب حقه اطاعت ایتسون . زیرا ؛ او طعام آنك كندی لیاقتیله ویرلمیور ، بلكه جانب الٓهیدن لطف واحسان اولارق ویریلیوركه او طعامی ییمكله حیاتنی محافظه ایتسون و بدنی قوت بولسون و عبادته دواملە رضاء الٓهی‌یه نائل اولسونده غضب الٓهیدن قورتولسون ایچون كندینه احسان اولونیور . بونلری كمالیله تفكر ایتمك ودوشونمك لازمدر. چونكه؛ بز یوقدن سمادن یاغمور صولرینی كمال شدتله دوكر كبی جه‌سنه دوكرز ویر یوزینی یارار كبی جه‌سنه یارارز واوتلری واكینلری بیتیرر انسانه طعام قیلارزكه او انسان بونلره باقارق انصافله ایمان ایتسون .

فخر رازینك بیانی وجهله سمادن صویك دوكولمسی و ارضك یارلمسی سمانك اركك وارضك دیشی مثابه‌سنده اولدیغنه اشارت ایچوندر. بو آیتده وبوندن صوكره‌كی آیتلرده بیان اولونان دلائل انسانك حدوثندن صوكره حیاتنه خادم اولان شیلردركه انسانك هر ساعتده كوردیكی و بیلدیكی شیلردر و بناءً علیه ؛ انكاره مجالی یوقدر . شو حالده ایمان ایتمك لازمدركه اعتذاری قبول اولونماز .

*
* *

واجب تعالی انسانك طعامنك كيفيت خلقتنه ويارادیلیشنده حاضرلانان اسباب غريبه‌دن یاغمور صولرينك دوكولمسنه ويرلرك يارلمسنه اشارتدن صوكره اوصولر سببيله يردن حاصل اولان سكزنوع نعمتلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَاَنْبَتْنَا فيهَا حَبّاً * وَعِنَباً وَقَضْباً * وَزَيْتُوناً وَنَخْلاً * وَحَدَائِقَ غُلْباً * وَفَاكِهَةً وَاَبّاً * مَتَاعاً لَكُمْ وَلِاَنْعَامِكُمْ ﴾ بيوريبور .

[يرلرك يارلمسی اوزرینه بزعظيم الشان سزه وحيوانلريكزه منفعت اولسون ايچون اوارضده بغدای واربه وسائره كبی دانه‌لری وياش وقوری اوزوم وزيتون وخرمادانه‌لرينی وصيق آغاجلی باغچه‌لری وانواع ميوه‌لری و حيواناتكزك يیه‌جكی مرعاده بيتن اوتلری بيتيردك كه بونلرله تلذذ ايده‌رك منفعتلنه‌سكز وامرارحيات ايده‌سكز .]

(قضباً) ميوه‌لرك باشنه دنيلديكی كبی يونجه ونره ومايدونوس اوتلری كبی سنده بر قاچ دفعه بچيلوب انسانلرك وحيوانلرك انتفاع ايتديكی نعمتلره دخی دينور. فخررازينك بيانی وجهله (وفاكهةً) لفظنك اوزوم وسائر ذكر اولونان نعمتلر اوزرينه عطف اولونمسی فاكهه ايله مرادك آنلرك غيری اولان ميوه‌لر اولمسنه دلالت ايدر. زيرا معطوفك معطوف عليهه مغاير اولمسی؛ قواعد عربيه اقتضاسندندر . بناءً عليه فاكهه؛ دنيا يوزنده موجود اولان ميوه‌لرك جملەسنه شامل اولديغی جهتله بو آيتده بالعموم ميوه‌لر ذكراولونمشدر.

بو نعمتلری ذكردن مقصد ؛ واجب تعالی‌نك وجودينه و وحدانيتنه دلالت ايدن دليللری بيان وأولدكدن صوكره ديرلتمكه قدرتنك شمولنی انسانك بيلمسيله دوشونسون وصانعنی بيلسون وتمرددن واز كچسون و كبر وعنادينی ترك ايتسونده عجزينی بيلسون وانصاف ايده‌رك ايمان ايتسون ديمكدر .

*
* *

واجب تعالی قدرت قاهره‌سنه دلالت ايدن دليللری بياندن صوكره قيامتی و احوال آخرتی بيان ايتمك اوزره ﴿ فَاِذَا جَاءَتِ الصَّاخَّةُ * يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ اَخيهِ * وَاُمِّهِ وَاَبيهِ * وَصَاحِبَتِهِ وَبَنيهِ ﴾ بيوريبور .

[اسرافيلك صوره ايكنجی دفعه اوفورمسيله حاصل اولان صيحۂ قيامت كلديكنده حال مشكل اولور. زيرا ؛ اوصدايی ايشيدنجه هر كس كندی درديله مشغول اولديغندن هيچ بر كيمسه‌نك ديكرينه ياردیم ايتمكه مجالی اولمازكه او كونده كيشی كندی برادرندن و آناسندن وباباسندن وقيمتلی خاتوننددن واوغلانلرندن قاچار ، آنلرك هيچ برينه باقمغه وقتی اولماز .]

فخر رازينك وابوالسعود افنديك بيانلری وجهله صخ ؛ شدتله قولاغه چاپمق معناسنه اولوب صورك صداسی شدتله انسانلرك قولاغنه دوره‌جغندن او صيحه‌يه صاخه دنيلمشدر .

بو آيتده اشاغيدن يوقارییه كيتمك واردر . يعنی انسان قيامتك شدتنی كورونجه دنياده كندينه معين وياردیمجی اولان سوكيلی قرداشندن فرار ايدر ، بلكه قرداشی شويله طورسون قرداشندن دها سوكيلی دنياده بوتون وقوعاتلرده قوجاغنه صوقولديغی وانواع شفقتنی كورديكی والده‌سندن بيله قاچار . والده‌سی شويله طورسون دها سوكيلی وانواع نعمتيله پرورده اولوب وجوديله افتخار ايتديكی پدرندن بيله فرار ايدر . باباسی شويله طورسون كندی حرمی كه دنياده آكا جمله اقرباسندن زياده محبت ايدردی، آندن بيله فرار ايدر . حرمی شويله طورسون اوغوللرندن كه آنلرك محبتی دنياده هركسدن زياده ايدی ، آنلردن‌ده فرار ايدر. چونكه ؛ بيلوركه آنلرك هيچ برندن فائده يوقدر. ياخود بونلردن فرارينك سببی؛ آنلر حقلرنده واقع اولان قصورلرندن طولاييدر . زيرا؛ آنلرك هر برينك حقنی ايسته‌مك قورقوسی واردر . چونكه ؛ قرداشی « بنمله كوزل انسيت ايتمه‌دك » ، آناسی وباباسی « بزم حقوقمزه رعايت ايتمه‌دك » وخاتونی « بكا حرام لقمه يديردك وحقوق زوجيه‌می يرينه كتيرمه‌دك » واوغوللری « بزی اوقوتوب ارشاد ايتمه‌دك » ديه‌رك هر كس حقنی ايسته‌مكدن كيری طورميه‌جغنی بيلديكندن فراره مجبور اولوركه ﴿ الخائن خائف = خائن اولان قورقاق اولور) فحواسنجه دنياده آخرك حقوقنه خيانت ايدن البته آخرتده قاچيجی اولور .

بو آيتده انسانك يوم قيامتده جمله اقرباسندن فرار ايده‌جكنی بيان ، شفاعته دلالت ايدن آيتلره منافی دكلدر . چونكه ؛ فرارك موقعی باشقه ، شفاعتك موقعی وزمانی يینه

باشقه‌در . زیرا بو آیتده بیان اولوندیغی وجهله فرارك زمانی ؛ صور اوفورولوب هر کس یکی حیات بولدیغی زماندر . اما شفاعتك زمانی ایسه هر کس محشره جمع اولوب محاسبه کورولدیکی زماندر . بناءً علیه ؛ آیتلر آره‌سنده منافات وتناقض یوقدر .

***

واجب تعالی قیامتده هر کسك سودیکی کیمسه‌لردن فرار ایده‌جکنی بیاندن صوکره فرارك سببنی بیان ایتمك اوزره ﴿ لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ ﴾ بیوریور.

[آنلردن هر بر کیشی ایچون شغل اولورکه او کونده هر کسك شغلی کندینه کفایت ایدر .]

یعنی ؛ آنلردن هر بری دیکرندن فرار ایدر . زیرا ؛ آنلردن هر کسك کندینه کوره شغلی اولورکه اوشغل کندینه یتر . بناءً علیه ؛ غیرك شغلنه باقمغه وقتی اولامازکه غیرك حالنی بیلسون ویا سئوال ایتسون .

فخررازینك بیانی وجهله (یغنیه) (یصرفه ویصده عن قرابته) یعنی « او کونده هر کسك مشغله‌سی قرابتك حالنی سئوال ایتمکدن منع ایدر » دیمکدر .

***

واجب تعالی یوم قیامتك بعض احوالنی بیاندن صوکره مکلف اولان انسانلرك ایکی قسم اوزره اولدقلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ مُسْفِرَةٌ * ضَاحِكَةٌ مُسْتَبْشِرَةٌ * وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ * تَرْهَقُهَا قَتَرَةٌ ﴾ بیوریور .

[برچوق یوزلر او کونده نور ایمانك ضیاسیله پارلاقدر وحسابدن سلامت چیقدیغی ایچون کولیجیدر واللهك رضاسنه وکرامات ودرجات عالیاته نائل اولدیغندن فرحلانیجیدر.]

فخر رازینك بیانی وجهله یوزلرنده اولان ضیانك تهجد نمازینك اثری اولدیغی ابن عباس حضرتلرندن مرویدر . یاخود ابدستك اثریدر . یاخود فی سبیل الله غزاسی سببیله یوزلرینه عارض اولان توز و طوپراق مقابلنده جناب حق یوم قیامتده یوزلرینی

نورلاندیره‌جقدر . [وبرچوق یوزلرك او کونده اوزرلرنده توز وطوپراق اولور واو یوزلری اینجه توزلر احاطه ایدر . بناءً علیه ؛ یوزلری قارانلق وظلمتلی اولور .] زیرا ؛ دنیاده ارتکاب ایتدکلری کفرك سیاهی یوزلرنده ظهور ایتمکله چهره‌لری چیرکین اولورکه ایشله‌مش اولدقلری کناهلرك ایجابی دوچار اولاجقلری عذابی بیلدکلرندن همان هر طرفلرینی کدر احاطه ایدر وبو کدرك اثری باشلیجه یوزلرنده کوریله‌جکی ایچون یوزلری ذکر اولونمشدر . بناءً علیه ؛ بومثللو کیمسه‌لر غایت حقیر وذلیل کورینورلر .

﴿ أُولَئِكَ هُمُ الْكَفَرَةُ الْفَجَرَةُ ﴾

[ایشته شو یوزلرینی کدر ظلمتلری احاطه ایدن کیمسه‌لر کفرهٔ فجره‌درلر .]

زیرا؛ آنلر قوای بهیمیه وشهوانیه‌لرینه تابع اولدقلری ایچون درکات جهنمه دوچار اولان، یوزلری سیاه اشقیا کافرلر وفاجرلردر .

فخر رازینك بیانی وجهله انسانلرك ایکی فرقه اولدیغی بو آیتده بیان اولونمسی کناه کبیره صاحبنك کافر اولمسنه دلالت ایتمز . زیرا ؛ بو آیتده ایکی فرقه‌نك بیان اولونمسندن اوچنجی برفرقه‌که مؤمن فاسقك بولونماسنه برمانع یوقدر . چونکه برنجی فرقه؛ غایت بشوش اولان مؤمن کاملدر. ایکنجی فرقه؛ غایت ذلیل وحقیر ومذلت هرطرفنی احاطه ایتمش اولان کافردر . بوایکیسنك آره‌سنده برفرقه دها واردرکه آنلرك یوزلری نه غایت بشوش ونه‌ده آنلر غایت ذلیللردرکه ایشته آنلر مؤمن فاسقلردر. بناءً علیه؛ مؤمن فاسقلر کناهی مقداری عذاب اولوندقدن صوکره اهل جنتدر .



سورهٔ تكوير

مكهٔ مكرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر . يكرمی طقوز آيتی حاويدر

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ اِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ * وَاِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْ ﴾

[كونش دورولوب اورته‌دن قالقديغنده وضياسی زائل اولوب كيتديكنده ويلديزلر ير يوزينه دوكولديكنده هرنفس آخرت ايچون حاضرلاديغی بيلير .]

يعنی ؛ شمسك ضياسی سونوب كندی مركزندن چيقوب وسمادن صيريلوب قات قات پارچه‌لری دورولديكی ويلديزلر يرلرندن قوپوب ياغمور دانه‌لری كبی يره دوكولديكی وقت هرشخص قيامت ايچون حاضرلاديغی عملی بيلير . چونكه ؛ اوزمان هرشی ميدانه چيقار صاقلی برشی قالماز .

فخر رازينك بيانی وجهله قيامتده ير وكوكلر ييقيلوب بربرينه قاريشنجه هيچ برشيئك ديكرينه ربطی قالماديغندن انتظامی بوزولوب هربری بر يره چارپيلوب دوكوله‌جكی ضروری برشيدر .

﴿ وَاِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْ * وَاِذَا الْعِشَارُ عُطِّلَتْ * وَاِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ * وَاِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ ﴾

[طاغلر يرلرندن قوپاريلوب هواده كزمكه باشلاديغی وتوز وقوم حالنه كلوب صاوروليدغی زمان واون آيلق بودلايجی دوه‌لره باقان اولمايوب مهمل ومعطل صاحبسز قالديغی وقت وحيوانات وحشيه اوكونك دهشتندن برآره‌يه طوپارلانديغی زمان ودكزلر قايناديلوب يانار آتش اولديغی وقت هرنفس قيامت ايچون نه كبی عمل ايشله‌ديكنی ونه حاضرلاديغنی بيلير .]

فخر رازينك وابوالسعود افنديك بيانلری وجهله طاغلرك سيری ؛ برنده قوپارلمسيدر . عِشار ؛ قارننده ياورسی اون آيلق اولان دوه‌در . بومقامده عشارك ذكری ؛ عربك اڭ قيمتلی مالی اولديغی حالده اوكونده هركس كندی نفسيله اوغراشوب يوزينه باقان وصاحب چيقان اولماديغی بيانيله اوكونك شدتنه اشارت ايچوندر . وحوش ايله مراد ؛ قوشلر وقورتلر وبالعموم حيوانلردركه اوكونك شدتندن هربری يكديكرينه اشيركنمك صورتيله اطراف عالمدن برآره‌يه طوپلانورلر . دكيزلرك تسجيری ؛ اوكونك دهشتندن قايناياوب آتش كبی اولمسی وياخود بربرينه قاريشوب هپسنك بر دكيز اولمسی وياخود اوكونك حرارتنده صولرينك آتش اولوب بردامله بيله صولری قالمامسيدر .

شو آلتی علامت دنيانك اول تخريب اولونديغی زمانده اولمق احتمالی اولديغی كبی قيامتك قيامندن صوكره اولمق احتماليده واردر . زيرا ؛ لفظ آيتده بو ايكی احتمالدن بريسنی تعيينه دلالت يوقدر . فقط بو آلتينك مكانی بو دنياده‌در . بوندن صوكره ذكر اولوناجق آلتينك موقعی آخرتدر .

﴿ وَاِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ * وَاِذَا الْمَوْؤُدَةُ سُئِلَتْ * بِاَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ * وَاِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ * وَاِذَا السَّمَاءُ كُشِطَتْ * وَاِذَا الْجَحِيمُ سُعِّرَتْ * وَاِذَا الْجَنَّةُ اُزْلِفَتْ * عَلِمَتْ نَفْسٌ مَا اَحْضَرَتْ ﴾

[نفسلر بربريله برلشديكنده يعنی مؤمن مؤمن ايله جنته وكافر كافر ايله جهنمه كيروب هركس كندی امثاليله برلشديكی وقتده وديری اولارق قبره دفن اولونان قيز چوجقلرينك اتلافندن سؤال اولونوب «هانكی كناه سببيله اولدورلدی» دنيلديكنده ودنياده انسانلرك عمللرينی حفظه ملكلرينك يازمش اولديغی عمل دفترلری طاغيلديغی وقتده وكوكلرك رنكی صويولوب قيرمزی بر جسم قالديغنده وياخود يرلرندن سوكولوب محل آخره پارچه پارچه آتيلديغنده وجهنم شدتله علوله‌نديرلديكنده وجنت مؤمنلره ياقلاشديرلديغی وقتده هرنفس اوكون ايچون حاضرلاديغی خطايی وصوابی وهردورلو عملنی بيلير .]

یعنی ؛ شو بیان اولونان وقوعات وقوعه کلدیکی وقت هرنفس آخرت ایچون حاضرلادیغی ایی و کوتو عملنی بیلیر . زیرا اوزمان ؛ محاسبه زمانی اولدیغی ایچون هرشی میدانه چیقار . دفترلر اورته‌یه آتیلور وصاقلی برشی قالماز واصحاب حقوق حقنی ایستر . جناب حق مغفرت ایتمه‌دکجه هرکس کناهی مقداری عذاب کورور وجزاسنی بولور .

فخررازینک بیانی وجهله مَوْؤُدَه ؛ زمانه جاهلیه‌ده عربلرك عادتلری وجهله دیری اولدیغی حالده فقر وضرورت قورقوسندن ویاخود بویوديکنده آخره ویرمسی عیب صایه‌جقلرندن طوپراغه کومدکلری قیزچوجوقلردر . چونکه ؛ قیزچوجوغی دنیایه کلنجه آنلر سومزلردی . بناءً علیه ؛ حیاتده قالمسنی ایسترلرسه آکا یوکدن ویا قیلدن بر البسه کیدیررلر طاغده دوه وقویون کوتدیررلردی واکر أولدورمك ایسترلرسه بویی آلتی قاریش اولونجه‌یه قدر طوردیررلر بویی آلتی قاریش اولونجه طاغده بر قویو قازار حاضرلارلر وچوجنی والده‌سنه تزیین ایتدیررلر واقرباسنه کیده‌جك کبی خانه‌سندن چوجنی آلیر کوتوررلر وقویونك باشنه وارنجه چوجوغه «قویویه باق» دیوب باقنجه آرقه‌سندن قویویه آتارلر واوزرینی طوپراغله أورتر براقیر کلیرلر و « ملائکه اللهك قیزلریدر بونلرده ملکلره قاریشیر » اعتقادنده بولونورلردی . ایشته یوم قیامتده بومثللو دیری اولارق طوپراغه کومولمکله أولدیریلن چوجقلرك هانکی کناهلری سببیله أولدورلدکلری سؤال اولوناجغنی جناب حق بوآیتله بیان بیورمشدر .

*
* *

واجب تعالی قیامتك احوالنی بیاندن صوکره قیامتك وقوعنده مبالغه‌یه دلالت ایدن دلیللردن بعضیلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَلَآ اُقْسِمُ بِالْخُنَّسِ * اَلْجَوَارِ الْكُنَّسِ * وَالَّيْلِ اِذَا عَسْعَسَ * وَالصُّبْحِ اِذَا تَنَفَّسَ * اِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ﴾ بیوریور .

[کیزلی یورویجی وایلرو کیدوب کیرو دونوب کلیجی ییلدیزلره ودنیایه توجه

ایدوب عالمی وقارانلغی احاطه‌یه باشلادیغی وقتده کیجه‌یه وعالمه ضیا ویرن صباحك ضیا ویردیکی زمانده اوصباحه یمین ایدرم که قرآن کریم رسولك سوزیدر یالان دکلدر .]

یعنی ؛ شو ییلدیزلره وکیجه‌یه وصباحه یمین ایدرم که محمد علیه‌السلامك سزه خبر ویردیکی قیامت وقیامتك احوالی، کهانت وظن قبیلندن دکلدر . زیرا ؛ قرآنله خبر ویریور . قرآن ؛ تحقیق وحی الٰهی ایله انبیایه کلن وانواع کرامتله متصف اولان جبریل امینك محمد علیه‌السلامه کتیردیکی کلامدر . بناءً علیه ؛ یالان اولمق احتمالی یوقدر وخبر ویریلن احوال قیامت حقدر وَ وقوعی محققدر .

فخر رازینك بیانی وجهله خُنَّسْ ؛ کیزلی ، انسانلره کورونمه‌ین ییلدیزلردر . یاخود کوندوز شمسك ضیاسی آلتنده صاقلی اولان ییلدیزلردر . کُنَّسْ ؛ کیجه ایله محلنده طوغمقله ظهور ایدن ییلدیزلردر . یاخود خنس کیدوب کیرو کلیجی ، کنس ؛ ضیاء شمس آلتنده کیزلنمیه‌ندر . یاخود عموم ییلدیزلرك کوندوز انسانلرك کوزلرندن کیزلی اولدقلرینه خنس ؛ کیجه ایله هر ییلدیزك کندی موقعنده کورونمسی سببیله کنس دنیلمشدر . یاخود خنس ؛ اوزاقلاشان وکنس ؛ یاقلاشان ییلدیزلردر . والحاصل خنس وکنس ؛ کیزلی وآشکار کیدیجی وکلیجی ییلدیزلردر . ﴿ الجوارى ﴾ یورویجی جریانه ایدیجی دیمکدرکه ییلدیزلرده هر زمان جریان واردر . شو حالده هرهانکی معنی مراد اولونورسه اولونسون معنای نظم : [کیزلی وآشکار کیدوب کلمك صورتیله جریان ایدن ییلدیزلره یمین ایدرم که قرآن رسولك کلامیدر] دیمك اولور .

عَسْعَسَ ؛ اقبال وادبار معنالرینه کلیرسه‌ده بو مقامده اقبال معناسی دها مناسبدرکه کیجه‌نك قارانلغنك توجه ایدوب کلمسیدر . بواعتبارله معنای نظم : [ظلمت، دنیایی احاطه ایتمکه باشلادیغی زمان کیجه‌یه یمین ایدرم که قرآن یالان دکلدر رسولك کلامیدر] دیمك اولور .

تَنَفَّسَ ؛ صباحك آغارماسی وشفقك سوکمسی معناسنه‌در . چونکه ؛ کیجه‌نك ظلمتندن

انسانلره عارض اولان غم وقساوت وحزن وکدرصباح وقتنك ضیاسی والطیف روزکار ایله زائل اولمسی نفسی دارالمش اولان کیمسه‌نك کنیش بر نفس آلمسی مثابه‌سنده اولدیغنه اشارت ایچون **صباحك آغارماسنده** تنفس تعبیر اولونمشدر . بوکا نظراً **معنای نظم** :

[آغارمغه باشلادیغی زمان صباحه یمین ایدرم که قرآن رسولك کلامیدر سحر دکلدر .]

رسول ایله مراد ؛ **جبریل امیندر** . زیرا جبریل ؛ اللهك انبیاء عظامه رسولیدر . جبریل امین کرامتله توصیف اولوندی . جبریل امین ؛ اللهك قوللرینه معرفت وهدایت وارشاد کبی عطایانك اك بویوکیله اکرام ایتدیکی ایچون کریم دینمکه شایاندر .

⁂

واجب تعالی قرآنك رسولك کلامی اولدیغنی بیاندن صوکره او رسولك اوصاف ومزایاسندن بعضیلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ ذِی قُوَّةٍ عِنْدَ ذِی الْعَرْشِ مَكِینٍ * مُطَاعٍ ثَمَّ اَمِینٍ ﴾ بیوریور .

[او رسول که قوت صاحبی وعرش اعلانك صاحبی اولان واجب تعالی عندنده وقار ومرتبه صاحبیدر و ملکلر طرفندن سوزینه اطاعت اولونمش وسمواتده واعلاء علیینده وحی اوزره امانتله متصفدر.] بناءً علیه ؛ انبیاء عظامك کافه‌سنه وحی ایله بو ذات شریف کلمشدر .

جبریل امینك عندالله جاه ومنصب صاحبی اولدیغنه اشارت ایچون جناب حق بو آیتده جبریلی **آلتی صفتله** توصیف بیورمشدرکه آنلرده رسالت ، **کرامت** ، **قوت** ، **مکانت** ، **اطاعت وامانت**‌در . قوت ایله مراد ؛ **شدتدر** . چونکه ؛ جبریل قوم لوطك قریه‌سنی آلتنی اوستنه آز بر زمانده دوندوریورمك کبی امور عظیمه‌یه قوتی کافیدر . مکین ؛ **جاه ومنصب وقدر جلیل صاحبی** دیمکدر . مطاع ؛ **ملکلر طرفندن کندیسنه اطاعت اولونور ورأیینه انقیاد اولونمسی** دیمکدر . (ثَمَّ) **عرش اعلاده کندیسنه اطاعت اولونور** دیمکدر .

امین ؛ **الله تعالی خیانت وزلل وخطایادن محافظه ایتدیکی ایچون وحی آلهیی انبیاء کرامه کتیرمکده امانتله متصفدر** . (عِنْدَ) بومقامده مکان وجهت معناسنه دکلدر ، بلکه **تشریف وتعظیم** معناسنه‌در .

بو آیتده **جبریل ، رسول الله وحی طریقیله قرآنی کتیروب تبلیغ ایتدیکی ایچون** قرآنه قول جبریل دنیلمشدرکه سبب ظاهری‌یه بناءً‌در ، یوقسه قرآن حقیقتده کلام اللهدر . شو حالده جبریله اسناد ؛ سببنه اسناد قبیلندن مجازدر .

⁂

واجب تعالی جبریلك اوصافنی بیاندن صوکره پیغمبریمزك اوصافنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَمَا صَاحِبُكُمْ بِمَجْنُونٍ ﴾ بیوریور .

[ای اهل مکه ! سزك صاحبکز مجنون اولمادی .]

یعنی ؛ ای اهل مکه ! محمد علیه السلام حقنده سزك اعتقادیکز باطلدر . چونکه ؛ سز جهالت وکمال غفلتکزه بناءً جنت اسناد ایدیورسکز . حالبوکه سزك صاحبکزده اثر جنت یوقدر .

بو آیتدن مقصد ؛ اهل مکه‌نك « قرآن انسان سوزیدر » و « محمد صلی الله علیه وسلم مجنوندر » دیدکلری سوزلرینی رد ایتمکدر ، یوقسه جبریل ایله بزم رسولمز آره‌سنده موازنه ایچون سوق اولونمامشدرکه معتزله‌نك دیدیکی کبی جبریلك بزم پیغمبریمز اوزرینه افضلیتنه دلالت ایتسون ، دلالت ایتمز . چونکه ؛ معتزله « بو آیتده جبریلك مزایاسندن آلتی صفت ذکر اولوندیغی حالده رسول اللهك یالکز مجنون اولماسنی بیانله اکتفا اولونمسی جبریلك افضل اولدیغنه دلالت ایدر » دیدیلر . اوت ! بو آیت جبریلك پیغمبریمز اوزرینه افضلیتنه دلالت ایدردی ، آنجق بینلرینی موازنه ایچون سوق اولونمش اولسه ایدی . حالبوکه موازنه ایچون سوق اولونمامشدرکه جبریلك افضلیتنه دلالت ایتسون .

⁂

واجب تعالی رسول اللهك اوصافندن اوصاف آخرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَلَقَدْ رَاٰهُ بِالْاُفُقِ الْمُبِينِ * وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَنِينٍ ﴾ بیوریبور .

[الله تعالی حقی ایچون سمانك آچیق کنارنده سزك صاحبکز، جبریلی صورت اصلیه‌سی اوزرینه کوزلریله کوردی ورسول الله غائبدن کندینه خبر ویریلن شیلره بخیل اولمادی.]

بناءً علیه ؛ کندینه خبر ویریلن شیلری اربابنه ویرر صاقلاماز .

بعض روایته نظراً جبریل امینی صورت اصلیه‌سی اوزرینه کورمسنی رسول اللهك آرزو بیورمسی اوزرینه جبریل جبل حراده کورونمسنه موافقت کوستردی . تعیین اولونان وقتده رسول الله (حرا) طاغنی تشریف بیوردی . جبریل امین صورت اصلیه‌سی اوزرینه سمانك اطرافندن کوروندی ورسول الله ده کوزلریله کوردی .

(بِضَنِينٍ) ضاد ایله قرائت اولوندیغنده بخیل معناسنه‌در. اما ظا ایله قرائت اولوندیغنده متهم معناسنه‌در . بوکا نظراً معنای آیت : [سزك صاحبکز جمیع غیب اوزره متهم دکلدر. زیرا ؛ غائبدن هرنه خبر ویررسه ثقه‌در وطوغریدر یالکیش دکلدر. چونکه؛ سویله‌دیکنی هوادن سویله‌مز، بلکه وحی ایله سویلر. بناءً علیه ؛ سوزنده اصلا تهمت اولماز] دیمکدر.

* * *

واجب تعالی رسول اللهك کلامی وحی اولوب سوزنده تهمت اولمادیغنی بیاندن صوکره رسول اللهك خبر ویردیکی قرآنك، شیطانك سوزی اولمادیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ ﴾ بیوریبور .

[قرآن سورولمش شیطانك سوزی دکلدر]

یعنی ؛ قرآن اهل مکه‌نك دیدیکی کبی سمادن طرد اولونان شیطانك سوزی اولمادی. اهل مکه « قرآنی، سمادن طرد اولونان شیطانلرك بعضیلری سمایه کیدوب ملکلردن سرقت ایدوب کتیروب محمد ﷺ خبرویریبورلر، محمد ﷺ ده بزه خبر ویریبور »

دیمشلردی . جناب حق آنلری رد ایچون قرآنك ، شیطانك سوزی اولمادیغنی بیان بیورمشدر.

* * *

واجب تعالی رسولنك وقرآنك حاللرینی بیاندن صوکره کافرلرك کیتدکلری یوللرك ضلال اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَاَيْنَ تَذْهَبُونَ ﴾ بیوریبور .

[قرآنك ومحمدك حاللری معلوم اولونجه ای کافرلر ! سز نره‌یه کیدیورسکز.]

سزك کیتدیککز یول نره‌سیدر ؟ قرآنك یولی ورسولمزك یولی آچیق ومیدانده ایکن سزك بونلرك خلافنه کیتدیککز یول یا کلیشدر. بو یا کلیش یوله نه‌سببله کیدیورسکز؟

بو آیت؛ کافرلری تکدیر وتوبیخ ایچون سوق اولونمشدر . چونکه ؛ قرآنك وحی اولدیغی وعندالله هرجهتله امین اولان جبریلك کتیردیکی ورسول الله‌ه جنت وتهمت کبی برشی بولونمادیغی وقرآنك ، شیطانك سوزی اولمادیغی بیان اولوندقدن صوکره آنلرك حالا بونك خلافنه طریق ضلالته کیتملری تکدیره شایاندر. بونك نظیری : خارجده جادهٔ واسعه‌یی ترك ایده‌رك بوروزلو وچیقماز بریوله کیدن کیمسه‌یه « یول ، شو آچیق جاده‌در. سن بو آچیق جاده‌یی ترك ایدوبده نره‌یه کیدرسك ؟ » دنیلور . ایشته کافرلره‌ده بونك کبی عین سوز سویله‌نور .

* * *

واجب تعالی قرآنك یولی غایت دوغرو بر یول اولدیغندن آنك خارجنده کیتمك ضلالت اولدیغنی بیاندن صوکره قرآنك بوتون عالملره بر وعظ اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ * لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ اَنْ يَسْتَقِيمَ ﴾ بیوریبور .

[قرآن آنجق بوتون عالملره وبالخاصه سزدن استقامت ایتمك ایسته‌ینلره بر وعظ عظیمدر .]

یعنی ؛ قرآن نصیحت قبول ایتمك شاننده اولان عالملر وبالخاصه استقامت ایتمك ایسته‌ینلر ایچون بویوك بر نصیحتدر .

واجب تعالی قرآنك عالمه نصيحت اولديغنی بياندن صوكره عالم ايچندن حقی آرامق صورتيله استقامت ايتمك ايستهينلری آيريجه ذكر ايتمشدر . چونكه عالم ايچندن قرآنله انتفاع ايدنلر ؛ آنجق حقی آرايانلردر. زيرا ؛ حقی آرامايانلر انتفاع ايدهمزلر . بناءً عليه ؛ انتفاع ايدهجكلرك شانلرينه اهتمام ايچون جناب حق عالمدن صوكره آنلری آيريجه ذكر بيورمشدر .

∴

واجب تعالی استقامتی ديلهمك اللهك ديلهمسنه موافق اولمسی لازم اولديغنی بيان ايتمك اوزره ﴿ وَمَا تَشَاؤُنَ اِلَّا اَنْ يَشَاءَ اللّٰهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴾ بيوريور .

[سز مشيت ايدهمزسكز ، الا عالملرك ربی اولان الله تعالینك مشيت بيورديغی وقت مشيت ايدرسكز .]

يعنی ؛ سزك مشيتكزك تأثيری اولماز . آنجق الله تعالی مشيت ايدر وسزك فعلكزی خلق ايدرسه اوزمان مشيتكزك تأثيری اولور .

معلوم اولديغی اوزره استقامتی ديلهمك بر فعل حادثدر . هر فعل حادثك خالقی الله تعالی اولديغی ايچون اللهك خلقنه واراده‌سنه متوقفدر . بناءً عليه ؛ قولك مشيتی اللهك مشيتنه توافق ايتمهدكجه قولك مشيتيله هيچ برشی وجود بولماز . چونكه ؛ خير وشر ، ايمان وكفر ، هدايت وضلالت هپسی ارادهٔ الٰهيه‌يه مستنددر . ارادهٔ الٰهيه‌نك خارجنده هيچ برشی وجود بولماز . زيرا ؛ عبد اراده ايدر لكن اراده ايتديكی شيئی الله تعالی مراد ايتمهينجه قولك ارادهسنك فائدهسی اولماديغی هرزمان كوريلن احوالدندر. آنجق ارادهٔ الٰهيه عبدك افعال اختياريهسنی اراده ايتمسنه تابع اولديغی جهتله عبدك ارادهسنده مجبور اولمسی لازمكلمز . چونكه ؛ كافر ارادهٔ جزئيهسنی كفره صرف ايتمسی اوزرينه الله تعالی كفری خلق ايتديكی ايچون كافر كفری ارتكابنده مجبور اولماز وبناءً عليه ؛ كفری اختيارده معذورده اولماز .



سورهٔ انفطار

مكهٔ مكرمهده نازل اولان سورهلردندر . اون طقوز آيتی جامعدر .

﴿ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ﴾

﴿ اِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ * وَاِذَا الْكَوَاكِبُ انْتَثَرَتْ * وَاِذَا الْبِحَارُ فُجِّرَتْ * وَاِذَا الْقُبُورُ بُعْثِرَتْ * عَلِمَتْ نَفْسٌ مَا قَدَّمَتْ وَاَخَّرَتْ ﴾

[كوك يارلديغی ويلديزلرك طاغيلوب اشكالی بوزولوب يره دوكولديكی و دكزلرك صولری بربرينه قاريشوب جملهسی بر دكز حكمنی آلديغی وقبرلرك طوپراقلری قلب اولونوب آلتی اوستنه واوستی آلتنه چوريلوب ايچنده اولان اولولر طشرهيه چيقديغی وقت نفس ايلرو كوندرديكی وآرقهسنه براقديغی عملنی بيلير .]

فخر رازينك بيانی وجهله بو آيات وترتيبی عالمك تخريبنی ودنيانك فانی اولديغی وتكاليفك منقطع اولاجغی وقتی بيان اولديغی كبی دنيانك تخريبی عادتا بر قوناغك تخريبی مثابهسنده اولديغی دخی بيان ايتمشدر . چونكه ؛ بر كيمسه يقاجق اولديغی اوك اولا طامندن باشلاركه بوراده بونك كبی اولا سمانك يارلاجغی ويقيلاجغی بيان اولونمشدر. چونكه سما ؛ دنيا ابنيهسنك طامی مثابهسندهدر . طام يقيلنجه طاوانده اولان تزيناتك يقيلاجغی طبيعی برشی اولديغندن تزينات قبيلندن اولان يلديزلرك دوكولهجكی بيان اولونمشدر . بوندن صوكره دكزلرك قاينايوب آرادن مانع كيدهرك هر بری برندن اوينايوب جملهسی بر دكز اولوب اصل ابنيه مثابهسنده اولان ارضك آلتی اوستنه چوريلوب يقيلاجغی بيان اولونمشدر. بو علامتك جملهسی قيامتك وقوعيله وجود بولاجقدر . ايشته او وقتده هر نفس وهر شخص آخرته تقديم ايتديكی اعمالنی وتأخير ايدوب ايشلهمديكی عمللری بيلير . حشرك اولنده هر كس نه يايديغنی بيلهجكدر . چونكه ؛ هر كس قبرندن قالقنجه مطيع اولان كيمسهلر

سعادت اثرلرینی وعاصی اولانلرده شقاوت اثرلرینی اجمالاً كوره جكلری كبی عمل دفترلرینك قرائتی ومحاسبه زمانی عمللرینك تفصیلاتنی دخی بیله جكلردر .

* * *

واجب تعالی قیامتك وقوعنی وعالمك خراب اولمسنك كیفیتنی بیاندن صوكره قیامتك عقلاً ممكن اولدیغنه دلالت ایدن بعض دلیللری بیان ایتمك اوزره ﴿ يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ ۞ اَلَّذِي خَلَقَكَ فَسَوّٰيكَ فَعَدَلَكَ ﴾ بیوریبور.

[ای انسان ! سنی نه كبی شی آلداتدی كریم اولان ربككه اوربك تعالی سنی یاراتدی وجسدینی كمال انتظام اوزره مساوی قیلدی وبویكی تعدیل ایتدی .]

یعنی ؛ اللهك لطف وكرمنه كووه نه رك سنی آلداتان وسكا كناهلری ایشله تن هانكی شیدر . او كریم اولان ربك شول الله تعالی دركه او سنی یاراتدی ویوق ایكن وارایتدی وسنك اعضاریكی مساوی ووجودیكی معتدل قیلدی كه آنلرك جمله سی بربرینه مساوی در. بناءً علیه ؛ بعضیسی اوزون دیكری قیصه كبی نقصان قیلمادی وهرعضوك كندینه مناسب اولان قوه لری ویردی. چونكه ؛ الله ره طوتمق وكوزلره كورمك ولسانه سویلمك وقولاقلره طویمق وآیاقلره یورومك كبی عدالت تامه اوزرینه خلق ایتدیكندن اعضادن هر جزؤ كندی وظیفه سیله مشغول اولوب دیكرینك وظیفه سنه قاریشمایور .

فخر رازینك بیانی وجهله واجب تعالی نك كرم صفتنی ذكر ایتمسی ؛ قوللرینی طاعته ترغیب وكناهدن منع ایچوندر . چونكه الله تعالی نك كرمی ؛ انسان نه قدر عبادت ایدرسه اوقدر كرمه نائل اولاجغندن كرم صفتی ارباب عقلی عبادته وسعی وغیرته سوق ایتدیكی كبی كرمده عدالت اقتضا ایتدیكندن عاصیلردن انتقامنی آلمق صورتیله عاصیلرله مطیعلر آره سنی تفریق ایده جكنی بیلدیكندن معصیتدن قاچمق ایجاب ایتدیكی جهتله اللهك كریم اولدیغنه مغرور اولارق كناه ایشله مك حماقتدن باشقه برشی اولاماز . بناءً علیه ؛ شیطانك انسانلری اغفال ایتدیكی سلاحلرندن بریسی ده جناب حقك كرم صفتیدر . چونكه ؛ شیطان انسانه « سن ایشله دیككی ایشله آرزوكی ترك ایتمه وقورقما . زیرا ؛ ربك كریمدر . كریم اولان

آزیجق كناه ایچون عذاب ایتمز » دیمكله اوانسانی مغرور ایدر وآلداتیر . شوحالده مجرد كرم صفتنی دوشونوبده قهر وغضب صفتلرینی خاطردن چیقارمق عاقل شانی دكلدر .

واجب تعالی بوآیتده **كرم ، خلق ، تسویه وتعدیل** صفتلرینی ذكرله ربوبیت صفتنی تقریر بیورمشدر . چونكه ربوبیته مناسب اولان كرمدر ویاراتمق ، كرمك دلیلی مقامنده وكرمی اثبات ایچون سوق اولونمشدر وتقریری شویله در : « ربك تعالی كریمدر . زیرا؛ سنی خلق ایتدی . سنی خلق ایدن كریمدر . بناءً علیه ؛ ربك تعالی كریمدر » دیمك اولور. چونكه ؛ یوقدن وار ایتمك كرم جمله سندندر .

بوآیت جلیله ؛ حشرك امكانه دلالت ایدر . چونكه ؛ انسانلری اولاً شو صورت اوزره خلق ایدوب قدوقامتنی بومنوال اوزره تسویه واعضاسنی لایق اولدیغی وجه اوزره تعدیل وتنظیم ایتمكه قادر اولان ذات الوهیتك اولدكدن صوكره احیا ایتمكه قادر اولاجغی اولویتله ثابت اولور وانسانك خلق اولونمسی عبث دكل حكمته مبتنیدر واوحكمت ایسه انسانه عائد اولوب الله تعالی یه عائد دكلدر . زیرا ؛ اللهه عائد اولسه اللهك غیرله انتفاع ایتمسی لازمكلور، بوایسه محالدر . زیرا ؛ جناب حق غیرله انتفاعدن منزهدر . شوحالده قوللره عائد اولان حكمتك محل ظهوری دنیا اولاماز . زیرا ؛ دنیا محل ابتلا وامتحاندر. بناءً علیه ؛ اوحكمتك محل ظهوری دنیادن باشقه بردار در . ایشته اوده دار آخرتدر وعدالتده بونی اقتضا ایدر . زیرا ؛ هرشیئك تجلیسی اوراده اولاجقدر .

* * *

واجب تعالی انسانی خلق ایتدیكنی بیاندن صوكره انسانی دیله دیكی صورت اوزره خلق ایتدیكنی بیان ایتمك اوزره ﴿ فِي أَيِّ صُورَةٍ مَا شَاءَ رَكَّبَكَ ﴾ بیوریبور .

[ربك تعالی هانكی صورتی دیله دی ایسه سنی اوصورت اوزره تركیب ایتدی .]

یعنی ؛ شول ربكه مغرور اولما كه اوربك تعالی دیله دیكی برصورت كه بابا كه ویاخود آنا كه ویاخود اقربا كدن برینك صورتنه مشابه اولارق وجودینی بربرینه ربط ایتدی ویاخود هیچ برینه بكزه میه رك اوزون ، قیصه ، چیركین ، كوزل ، اركك و دیشی اولارق خلق ایتدی وجمله عیبلردن سنی بری قیلدی وبوصورتله سنی یاراتمق كمال قدرتنه

وعجیب الصنعه اولدیغنه دلالت ایتمزمی وکمال قدرت ایسه ابتداءً ایجاده شامل اولدیغی کبی انتهاءً اعادہیه شامل اولمازمی ؟

⁂

واجب تعالی انسانك مغرور اولدیغنی بیاندن صوکره غرورك فائده ایتمیه‌جکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ كَلَّا بَلْ تُكَذِّبُونَ بِالدِّينِ ﴾ بیوریور .

[ای انسان ! سنك زعمك کبی ربکك کرمنه مغرور اولمق فائده ویرمز . شوحالده حقیقت حال سنك زعمك کبی دکلدر ، بلکه سز یوم جزا اولان قیامتی تکذیب ایدییورسکز .] حالبوکه کرم وشکر ایتمك وقیامتی ویوم جزایی اعتقاد ایده‌رك عبادت ایتمك و کرم الهیدن حصه‌یاب اولمق ایجاب ایدرکن بالعکس عصیان ایتمك اعتقاد باطل نتیجه‌سیدر .

⁂

واجب تعالی انسانك خلقتنی بیاندن صوکره انسانك هرعملی ملکلر طرفندن یازیلوب محفوظ اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاِنَّ عَلَيْكُمْ لَحَافِظِينَ ۞ كِرَامًا كَاتِبِينَ ۞ يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ ﴾ بیوریور .

[محقق سزك اوزریکزده بکجیلر واردرکه او بکجیلر سزی حفظ ایدرلر . زیرا ؛ آنلر مکرم وقدرلری یوجه یازیجیلردر . سزك ایشله‌دیککز عملك جمله‌سنی بیلیر وبیلدکلری وجه اوزره یازارلر هیچ بر ذره‌سنی بیله ترك ایتمزلر .]

یعنی ؛ یوم قیامتی تکذیب ایدرزده عملمزده مسامحه اولور ظن ایتمه‌یك . زیرا ؛ یانکزده عندالله مکرم ومعزز اولان یازیجی ملکلر واردر . آنلر سز نه ایشلرسه‌کز خیر وشر جمله‌سنی دفتره یازارلر . کوچوك وبویوك ، آز وچوق هیچ بر عملکز دفترك خارجنده قالماز . زیرا ؛ یازان ملکلر امین وکریمدرلر وایشله‌دیککزی بیلیر وبیلدکلری وجه اوزره یازدقلرندن زیاده ونقصانده اولماز .

فخررازینك بیانی وجهله واجب تعالی بوآیتده ملکلری **درت صفتله** ثنا بیوردیکه

آنلرده کریم ، **حافظ ، عالم وکاتب** اولملریدر . بوصفتلرله ملکلری توصیف ؛ آنلرك شانلرینه تعظیم ایله یازدقلری دفترلرك اهمیتنه اشارت بیورمشدر . زیرا ؛ قوللرینی جزالاندیرمق اعاظم اموردن اولدیغی ایچون قوللرینك اعمالنی یازمق وظیفه‌سنی شو اوصافی حائز اولان اکابره تودیع بیورمشدر . چونکه هرقولك اهل جنت ویا اهل جهنم اولمسیله حکم ؛ بونلرك دفترلریله ثابت اولاجغندن بونلرك معتبر وموثوق اولملری ایجاب ایدر . بناءً علیه ؛ آنلرك **حافظ اولملری لازمدر** . زیرا ؛ نسیانله حکم ثابت اولماز . **ملکلرك کریم اولملری‌ده** لازمدر . زیرا ؛ خسیس وخائن ومروتسز اولان کیمسه‌نك شهادتیله حکم ثابت اولماز . کذلك **کاتب اولملری‌ده** لازمدر . زیرا ؛ بر شخصك عمرینك بدایه‌سندن نهایه‌سنه قدر وقوعبولان عملنك یازمقسزین ضبطی ممکن اولاماز . **بالطبع عالم اولملری** لازمدر . چونکه ؛ جاهلك عن جهلٍ شهادتی حکمه مدار اولامادیغی کبی عن جهلٍ یازدیغی یازی‌یه‌ده اعتبار اولونماز .

بو آیتده دنیاده حاکملرك مدار حکم اولان اوراقه دقت واعتنالری لازم اولدیغی کبی شاهدلرك شهادتلرینه دخی اهمیت ویرملری لازم اولدیغنه دلالت واردر . چونکه ؛ شو آیتده بیان اولونان ملکلرك اوصافندن کتابتدن ماعداسنك شاهدلرده بالفعل بولونمسی لازمدر . کتابتده بالفعل بولونمازسه‌ده حکماً بولونمق لازمدر . چونکه کتابتدن مقصد ؛ شبهه‌سزجه حادثه ضبط اولونمقدر . شاهدك شهادت ایده‌جکی مسئله‌نك‌ده شبهه‌سز مضبوطی اولمق اهم اموردندر .

ملکلرك یازمسنده‌کی حکمت ؛ قوللری اسکات ایتمك وانکار واعتذار قاپولرینی قاپامقدر . زیرا ؛ جناب حق قوللرینك معامله‌سنی کندی دفترلری اوزرینه بنا ایده‌جکندن کیمسه‌نك بر دیه‌جکی قالماز ودنیاده قوللرك معامله‌سی دفترله شاهدله اولدیغی کبی آخرتده دخی دفترله وشاهدله اولاجقدر . بناءً علیه ؛ ملکلرك یازمسی عبث دکلدر . ملکلرك یازمسنه مأمور اولدقلری اعمال ؛ **افعال جوارحدر** . زیرا ؛ اعمال قلبیه مرئی ومحسوس اولمادیغندن یازلمسی ملکلره تودیع اولونمامشدر . چونکه ؛ ملکلر غائبه مطلع دکللردر . یاخود اعمال قلبیه غائب ایسه‌ده اللهك بیلدیرمسیله بیلیرلر ویازارلر . ملکلری بزم کورمه‌مکلکمزدن آنلرك اولمامسی لازمکلمز . چونکه ؛ اهل سنت عندنده رؤیتك شرائطی موجود اولسه

بیله برشیئی کورمك واجب اولماز. بناءً علیه؛ کورمه‌مکدن موجود اولمامسی لازمکلمز. ایشته شو تفصیلاتدن آکلاشیلدیغی وجهله بعض اعتقادسزلرك « بز کورمه‌دیکمز ایچون ملکلر یوقدر وقوللرینك عملنی الله تعالی بیلدیکی ایچون یازمقده فائده یوقدر وملکلرك افعال قلبیه‌یه مطلع اولملری لازمکلور. حالبوکه غائبی الله تعالی‌دن باشقه بیلن اولماز. » دیه‌رك ایراد ایتدکلری اعتراضلری مردوددر.

∴

واجب تعالی حفظه ملکلرینك احوالنی بیاندن صوکره مکلف اولان انسانلرك احوالنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اِنَّ الْاَبْرَارَ لَفٖى نَعٖيمٍ * وَاِنَّ الْفُجَّارَ لَفٖى جَحٖيمٍ ﴾ بیوریبور.

[محقق ایی ایشلی اولان کیمسه‌لر البته نعیم ایچنده‌لردر وکوتو ایشلی اولان کیمسه‌لر البته جهنمده‌لردر.]

یعنی؛ انسانك عملنی ملکلر یازارلر: یا اعمالی صالح اولور؛ صاحبی جنتده‌در ویا اعمالی سیء اولور؛ صاحبی جهنمده‌در.

بو آیتده بیان اولوندیغی وجهله انسانلر؛ ایکی قسمدر. بناءً علیه؛ هرکسك هانکی قسمدن اولدیغنه دائر بردرجه ظن کلمك ایچون عملنی شریعت محکنه وورملی. اکر شریعته موافق کوروره قسم اولدنکه ایبلر زمره‌سندندر واکر شریعته مخالف اولورسه قسم ثانی وکوتولر زمره‌سندندر.

ابوالسعود افندینك بیانی وجهله بو آیت؛ ملکلرك یازمالرینك نتیجه‌سی یاثواب ویا عقابدن عبارت اولدیغنی بیان ایچون سوق اولونمشدر. جنتده نعمتلرك غایت عظمتلی وجهنمده عذابك غایت شدتلی اولدیغنه اشارت ایچون (نعیم) و (جحیم) لفظلری تعظیم وشدت دلالت ایدن تنوین ایله نکره اولارق وارد اولمشلردر.

∴

واجب تعالی فجارك جهنمه داخل اولوب وجهنمدن غائب اولمیه‌جقلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ يَصْلَوْنَهَا يَوْمَ الدّٖينِ * وَمَا هُمْ عَنْهَا بِغَٓائِبٖينَ ﴾ بیوریبور.

[اوفاجرلر یوم قیامتده دفترلری موجبنجه محاسبه کوردکدن صوکره جهنمه داخل اولورلر وآنلر جهنمدن غائب اولماز ابداً جهنمده قالیرلر.] بناءً علیه؛ جهنمدن چیقمازلر. بو آیتده عاصیلری شدتله قورقوتمق واردر. چونکه؛ جهنمه کیروبده جهنمدن غیبوبت ایتمه‌مك ابداً جهنمده قالمغی ایجاب ایتدیکندن فاجرلرك فسق وفجورلرندن قورقملری لازمکلور. فجارله مرادك کفار اولدیغنه جهنمدن غائب اولمیه‌جقلری دلالت ایدر. چونکه؛ اهل ایمان ولوسه فاسق بیله اولسه جزاسی قدر معذب اولور، بعده جهنمدن غائب اولور جنته کیدر.

∴

واجب تعالی یوم قیامتك شاننه تعظیمله قوللرینی عبادته ترغیب ایتمك اوزره ﴿ وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا يَوْمُ الدّٖينِ * ثُمَّ مَٓا اَدْرٰيكَ مَا يَوْمُ الدّٖينِ ﴾ بیوریبور.

[یوم جزانك نه‌دن عبارت اولدیغنی سکا هانکی شی بیلدیردی، صوکره یوم قیامتك حقیقتنی سکا نه کبی شی بیلدیردی؟] زیرا؛ اوکونك دهشتنی واوکونده اولاجق محنت ومشقتی سکا کیم بیلدیره بیلدی وسنی کیم خبردار ایتدی؟ بو مقامده تکرار، اوکونك شاننه اهتمام وتعظیم ایچوندر. چونکه؛ اوکونده اولاجق وقوعاتك عظمتنی بو دنیاده قیاس ایده‌جك هیچ برشی اولمادیغندن استفهام انکاری ایله وارد اولمشدر. زیرا؛ بودنیاده اوکونك دهشتی ادراك ناسك درایتندن خارجدر. هرنه صورتده تصور اولونورسه اولونسون دنیاده آنی تصور ایده‌جك برشی یوقدر. چونکه؛ هرنه‌قدر دنیاده نه‌قدر بویوك وقوعات تخیل اولونسه یوم قیامتك یاننده هیچ مثابه‌سنده قالیر.

∴

واجب تعالی یوم قیامتك عظمتنی اجمالاً بیاندن صوكره اوكونی بر مقدار تعریف ایتمك اوزره ﴿ يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِنَفْسٍ شَيْـًٔا وَالْاَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِلّٰهِ ﴾ بیوریور.

[یوم جزا اویله بر كوندركه او كونده هیچ بر نفس دیكر بر نفس ایچون خیروشردن وجلب منفعت ودفع مضرتدن هیچ بر شیئه مالك اولاماز. زیرا او كونده امر ؛ آنجق اللهكدر .]

یعنی ؛ یوم قیامت بودنیانك كونلرینه بكزه‌مز . زیرا ؛ بودنیاده انسانلر ولوعارضی اولسون بعض شیلره مالك اولورلر وبربرلرینی حمایه ایدرلر. بناءً علیه؛ اقربادن واولاددن واحبابدن بودنیاده استفاده اولابیلور. فقط یوم قیامت اویله بر كوندركه هیچ برشخص دیكر شخص ایچون بر شیئه مالك اولاماز . زیرا او كونده امر، اللهه مخصوص اولدیغندن اللهك امرینك خارجنده هیچ بر كیمسه برشی یاپاماز. آنجق بودنیاده اللهك امری خلافنه بر چوق شیلر یاپابیلیرلر . دیكر نصوص جلیله‌نك دلالتلرینه نظراً بوآیت اذن الٰهی ایله مقیددر . یعنی « اذن الٰهی اولمادقچه مالك اولامازلر » دیمكدر . اما اذن الٰهی اولونجه هر شیئه مالك اولورلر وبناءً علیه ؛ بربرلرینه شفاعت ایدرلر. شو توجیهاته نظراً فرق ضاله‌دن معتزله‌نك « بوآیت شفاعتك یوقلغنه دلالت ایدر » دیدكلری سوزلری مردوددر .

سورۀ مطفّفین

مكۀ مكرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر . اوتوز آلتی آیتی جامعدر .

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ وَيْلٌ لِلْمُطَفِّفِينَ * اَلَّذِينَ اِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ * وَاِذَا كَالُوهُمْ اَوْ وَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ ﴾

[هلاك عظیم وعذاب الیم اولچكده وطارتیده آزیجق بر شیئی كیزلیجه مشتریدن چالان كیمسه‌لر ایچوندر . آنلر شول كیمسه‌لركه آلیركن آلدقلرینی دقتله اولچوب تام

آلدقلری كبی حیله ایله فضله بیله آلیرلر واصلا نقصان اولچمزلر . اما صاتاركن اولچوب ویاطارتدقلرنده حیله ایله آزیجق برشیئی چالارق نقصان ویرر ومشتری‌یی اضرار ایدرلر . حالبوكه اولچو وطارتیده مقصد اصلی ؛ حقوقده مساوات وعدالتدر. شومقصد اصلی‌یی خللدار ایتدكلری ایچون آنلر هلاك عظیمه مستحق اولمشلردر .]

فخررازینك وابوالسعودافندینك بیانلری وجهله تطفیف؛ **اولچوده وطارتیده آزیجق برشیئی چالمقدر** . كرچه بوقدرجق شیئی چالمق ناس عندنده اهمیتسز ودكرسز برشی ایسه‌ده عندالله قدری بویوك اولدیغندن بوكبی دنائتی ارتكاب ایدنلرك پك بویوك عذابه دوچار اولاجقلری بیان اولونمشدر . چونكه اولچك و ترازو ؛ بالجمله بنی آدمك معامله‌سنده معیار اصلی اولدیغندن عالمك انتظامنده اس الاساس اولدیغی جهتله نظر الٰهیده بویوك بر اهمیتی واردر . بناءً علیه ؛ كیله‌ده وترازوده ولوجزئی برشیله معاملات ناسی اخلال ایتمك عالمك انتظامنك اساسنی اخلال ایتمك اولدیغندن بونی ارتكاب ایدنلر مادةً كوچوك ایسه‌ده معناده پك بویوك جنایت ارتكاب ایتمش اولدقلری جهتله عذاب الیمله عذاب اولوناجقلری بیان اولونمشدر . چونكه ؛ قصور ظاهرده كوچوك ایسه‌ده عمومك محتاج اولدیغی معامله‌ده اولدیغی ایچون پك بویوك عد اولونمسی عدالته موافقدر .

ابن عباس حضرتلرندن روایت اولوندیغنه نظراً رسول الله مدینه‌یه هجرت بیوردیغنده مدینه اهالیسنده آلیركن تام آلمق وویرركن نقصان ویرمك عادت كریهه‌سی وارایدی . آنك اوزرینه بوآیت جلیله نازل اولور ورسول الله‌ده تبلیغ ایدنجه مدینه اهالیسی بونك فی الحقیقه كوتو برشی اولدیغنی ادراك ایده‌رك بوعادتی تركله معاملاتده عداله رعایته باشلامشلردر.

رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم افندیمز بیورمشدركه (خمس بخمس مانقض العهد قوم الاسلط الله علیهم عدوهم وماحكموا بغیرما انزل الله الا فشافیهم الفقر وماظهرت فیهم الفاحشة الافشافیهم الموت ولاطففوا الكیل الامنعوا بالنبات واخذوا بالسنین ولامنعوا الزكوة الاحبس عنهم المطر) یعنی « شو بش خصلت ؛ **بش عقوبته سببدر** : برنجیسی ؛ **بر قوم كه عهدینی بوزارسه الله تعالی اوقوم اوزرینه دشمنلرینی مسلط قیلار.** ایكنجیسی؛ **بر قوم كه اللهك انزال بیوردیغی كتابك غیریله حكم ایدرسه اوقوم ایچنده فقر واحتیاج**

ظاهر وشايع اولور . اوچنجیسی ؛ بر قوم که آنلرده زنا ظهور ايدرسه اوقوم ايچنده وبا صورتيله اولوم ظهور ايدر . زيرا ؛ زناده انسانك اساسی اولان ماء حياتی تلف اولديغندن زانيلرك معناده عرق انسانی يی اضاعه يه صرف مساعی ايتملرينه مقابل الله تعالی آنلری وبا ايله مبتلا قيلار . چونكه جزا ؛ عمل جنسندندر . دردنجيسی ؛ بر قوم که آنلر اولچکده نقصان ويررلر . الله تعالی آنلرده اوتلری منع ايدر وقحطله مبتلا قيلار . بشنجيسی ؛ بر قوم که آنلر زكاتلرينی منع ايدرلر . الله تعالی آنلرده ياغمورينی حبس ايدر قوراقلقله مبتلا اولورلر » ديمكدر .

*
* *

واجب تعالی اولچکده وطارتيده حيله ايدنلری تهديد ايتدكدن صوكره اوحاله مبتلا اولانلری توبيخ ايتمك اوزره ﴿ اَلَا يَظُنُّ اُولٰٓئِكَ اَنَّهُمْ مَبْعُوثُونَ * لِيَوْمٍ عَظِيمٍ * يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴾ بيورييور .

[ظن ايتمزلرمی شومذموم اخلاقی ارتكاب ايدنلر كنديلرينك بعث اولوناجقلرينی بويوك كون ايچون كه اوكونده هركس رب العالمين حضورنده قائم اولور .]

يعنی ؛ شو ترازو و كيله دن حيله ايله بر مقدار شی چالمق دنائتنی ارتكاب ايدن كيمسه لر شدتی و مشقتی چوق وبويوك بر كون ايچون بعث اولونوب قبرلرندن قالقاجقلرينی ظن ايتمزلرمی ؟ اويله بر كون كه اوكونده هركس محاسبه سنك كورولمسی و كنديسنه بر حكم ويرلمسی ايچون عالملرك ربسی حضورنده قائم اولورلر . بناءً عليه ؛ بعثی ظن ايدنلر بوكبی دنائتك كنديسندن صورولاجغنی ظن ايده رك ترك ايتمسی لازمدر ، نره ده قالدی كه بعثی يقيناً اعتقاد ايدنلر ارتكاب ايتسونلر . شوحالده بومقامده ظن لفظی ؛ شو دنائتی ارتكاب ايدنلرك حاللرينی انكار ايچوندر .

ابوالسعود افنديك بيانی وجهله شو دنائتی ارتكاب ايدنلرك بووصفله سائر ناسدن ممتاز اولدقلرينه وهلاكله حكملرينك سببی بودنائتی ارتكابلری اولديغنه وبونلرك شری

وفسادی جمله فسادلرك فوقنده بولونديغنه اشارت ايچون ضمير موقعنده اسم ظاهر اولارق بعد مرتبه موضوع اولان (اولئك) لفظی وارد اولمشدر .

كيله وترازوده نقصان ويرمك كبی دنائتی ارتكابدن شدتله منع اولمق ايچون واجب تعالی ذات الوهيتی عالملرك ربسی اولديغنی وناس فصل حقوق ايچون كندی حضورنده صف بسته قائم اولاجقلرينی بيان بيورمشدر كه كناه نه قدر كوچوك اولسه ده آنك كوريله جكی محكمه نك غايت بويوك اولديغنی و ظالمدن مظلومك حقی ولوسه خردال دانه سی ويا ذره قدر اولسون اهمال اولونمايوب آلنه جغنه ومحاكمه سنك كوريله جكنه اشارت بيورمشدر .

فخررازينك استاذ (ابوالقاسم قشيری) دن نقلاً بيانه نظراً تام آلوب نقصان ويرمك يالكز كيله يه و وزنه منحصر دكلدر . عيبی ميدانه قويمامق وصاقلامقده دخی اولور كه انسانك كندی عيبنی صاقلامسی وغيرك عيبنی سويله مسی عين حالدر . انصاف و انتصافده دخی بويله در . مثلا باشقه لرينك انتصافنی ايستر فقط كندی انصاف ايتمز . كذلك صحبتده و معاشرتده دخی اولور . زيرا ؛ هرشيده كندی حيثيتی و وقارينی وحقنی آرايوبده عين مسئله ده غيرك حقوقنه وحيثيتنه رعايت ايتمه مكدن زياده تام آلوب نقصان ويرمك اولاماز . والحاصل تطفيف كه تام آلوب نقصان ويرمك ماديatده جاری اولديغی كبی معنوياتده دخی جاری اولور . شوحالده اخلاقياتده وعاداتده و عبادات ومعاملات معنويه نك كليسنده جاری اولونجه مادياتده تطفيف ايچون بيان اولونان عذابك معنوياتده كی تطفيفه دخی لاحق اولاجغی شبهه سزدر .

*
* *

واجب تعالی كيله ده و ترازوده نقصان ويرنلرك حاللرينی بياندن صوكره بوحالده اولان كيمسه لری منع ايتمك اوزره ﴿ كَلَّآ اِنَّ كِتَابَ الْفُجَّارِ لَفٖي سِجّٖينٍ ﴾ بيورييور .

[حسابدن غفلت ايده رك نقصان ويرمك كبی دنائتله مشغول اولمق موافق عقل وحكمت دكلدر . زيرا ؛ فسق وفجورله مشغول اولانلرك عمللری يازيلان دفترلر جهنمده در .]

چونكه ؛ عمل دفتری ايشه يارامز جهنمده اولورسه او دفتر صاحبنك جهنمده اولاجغی اولويتله ثابتدر . دفترك جهنمه آتلمسی ؛ صاحبنی تحقير واستخفاف ايچوندر . ياخود آيت ؛

ابتداء كلامدر. بوكا نظراً معناى آيت ، [حقا كه كناهكارلرك عمل دفترلرى جهنمده‌در] ديمكدر . شومعنا سجينك جهنمده بر محلك اسمى اولديغنه نظراًدر . اما سجين ؛ غايت قارانلق طار حبسخانه معناسنه اولديغنده معناى نظم : [خلقك معاملاتنده نقصان ايدنلرك اعتقادلرى كبى دكلدر. زيرا؛ فاجرلرك عمل دفترلرى طار وقارانلق بر مخزنده‌در] ديمك اولوركه دفترك ايشه يارامايانلرينى سفلى محلاره آتمق عادتدر . سجينك يدى قات يرك آلتى وشيطانلرك مسكنى اولمسى احتمالى دخى واردركه بومعنا بعض احاديث شريفه‌يه‌ده موافقدر. چونكه ؛ بعض روايتده «مؤمنك روحى قبض اولونديغنده عمل دفتريله برابر اعلاء عليينه كيدر وكافرلرك روحى قبض اولونديغنده اسفل سافلينه كيدر» بيورلمشدر . ياخود ابوالسعود افندينك بيانى وجهله سجين ؛ بر كتابك اسميدركه اوكتابده شيطانلر وكافرلر وفاجرلر وفاسقلرك عمللرى يازيلور وآكا ديوانه شر دنيلور. زيرا يالكز شر يازيلى اولوب خير يازلماديغندن ديوان شر ديمكه سزادر . بوكا نظراً بوآيتده كتاب ؛ كتابت معناسنه اولديغندن معناى نظم : شويله‌در : [فاجرلرك عمللرينه متعلق يازيلر سجين اسمنده اولان كتابده‌در] ديمكدر .

* * *

واجب تعالى فاجرلرك عمللرى سجينده يازيلى اولديغنى بياندن صوكره سجينك نه‌دن عبارت اولديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَمَا أَدْرٰيكَ مَا سِجِّينٌ * كِتَابٌ مَرْقُومٌ ﴾ بيوريور .

[يا اكرم الرسل! هانكى شى خبردار ايتدى سنى سجين نه‌دن عبارتدر؟ زيرا اوسجين ؛ يازيسى هر كورن اوقويابيله‌جك درجه‌ده آچيق يازيلى بر كتابدر]

يعنى ؛ اى حبيبم! سجينك نه‌دن عبارت اولديغنى بو دنياده سكا هانكى شى بيلديره‌بيلير؟ آنك ماهيتنى هيچ بر شى بيلديره‌من . چونكه او سجين ؛ بر كتابدركه آنده يالكز شر يازيلى اولديغندن هر كورن آنده خير اولماديغنى بيلير . ايشته سجين ؛

كافرلر وفاجرلر وفاسقلرك عمللرى يازيلى اولان بر كتابدركه اوكتابده صاحبنك شقاوتنه دلالت ايدر رقمله علامت اولور . نته‌كيم تاجرلرك قيمتنى بيلديرمك اوزره امتعه اوزرينه رقم قويديغى كبى اودفترلر اوزرينه علامت قونور وقيامتده صاحبنك بوينه طاقيلور . بناءً عليه؛ آنى هر كورن او علامتدن شقاوت و شر دفترى اولوب خير اولماديغنى بيلير .

* * *

واجب تعالى فاجرلرك عمل دفترلرينك نه‌دن عبارت اولديغنى بياندن صوكره اودفترلرك صاحبلرى اولان مكذبينك هلاكه مستحق اولدقلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ * اَلَّذِينَ يُكَذِّبُونَ بِيَوْمِ الدِّينِ ﴾ بيوريور .

[يوم قيامتده هلاك عظيم وعذاب اليم، حقى تكذيب ايدنلر ايچوندر . حقى تكذيب ايدن شول كيمسه‌لركه آنلر حقى تكذيب ايتدكلرى كبى يوم قيامتى دخى تكذيب ايدرلر.]

ايشته وبالك الك بيوكى؛ قيامتى تكذيب ايدنلره مخصوصدر . چونكه قيامتى اعتقاد؛ ديانتك اس الاساسى و مسائل اعتقاديه‌نك و ضروريات دينيه‌نك تملى اولديغندن آنى انكار ايدن بوتون ضروريات دينيه‌يى انكار ايتمش اولديغندن عذابك الك بيوكنه دوچار اولاجغى شبهه‌سزدر

* * *

واجب تعالى يوم قيامتى تكذيب ايدنلرك هلاكه مستحق اولدقلرينى بيان ايتدكدن صوكره يوم قيامتى كيملرك تكذيب ايتدكلرينى و تكذيب ايدنلرك نه كبى صفتله متصف اولدقلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَمَا يُكَذِّبُ بِهِ اِلَّا كُلُّ مُعْتَدٍ اَثِيمٍ * اِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِ اٰيَاتُنَا قَالَ اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ ﴾ بيوريور .

[يوم قيامتى تكذيب ايتمز ، الا هر كناهكار ظالم تكذيب ايدر . اوكناهكاركه آنك اوزرينه بزم آيتلريمز تلاوت اولونديغنده اوآيتلريمزه « بونلر اول كچن امتلرك يازدقلرى يالانلردر » دير]

يعنى ؛ يوم قيامتى تكذيبه جسارت ايتمز ، آنجق حدينى تجاوز ايدن ونظرنده غفلت

وآباء اجدادینی تقلیدده افراطه منهمك اولان وأولدکدن صوکره انسانلری احیایه اللهك قدرتنی کافی کورمه‌ین وشهوات نفسانیه‌سیله مشغول بولونان کناهکار وظالم غدار تکذیب ایدرکه او ظالم اوزرینه رسولمز واسطه‌سیله بزم قدرت قاهره‌مزه دلالت ایدن آیتلریمز اوقوندیغنده او کناهکار آدم « بو اوقونان اول کچن امتلرك یازلمش یالانلریدر واسکی کتابلرده یازلمش حکایه‌لردر » دیمکله سائرلرینی اغفال ایدر .

∴

واجب تعالی کافرلرك قرآنه اساطیر اولین دیدکلرینی بیاندن صوکره بونلرك دها اشنع اولان حاللرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴾ بیوریبور .

[آنلرك یوم جزایی تکذیبلرینه سبب یالکز معصیته داللری دکلدر ، بلکه آنلرك قلبلری اوزرینه ایشله‌دکلری معصیتلرك پاس باغلامسی واوراده قرارلاشمسیدر .]

یعنی ؛ آنلرك تکذیب وجرأتلری مجرد کناهکارلغه دواملری دکلدر ، بلکه آنلرك قلبلری اوزرنده کناهه محبتك یر ایدوب قرارلاشمسی وایشله‌دکلری کناهلرك قلبلری اوزرنده کیر باغلامسیله قلبلرینك کور اولمسی وبناءً علیه ؛ قلبلرینك حقله باطل بیننی تفریق ایده‌مز بر حاله کلمسیدر .

فخر رازی و ابوالسعود افندینك بیانلری وجهله ﴿ رانَ ﴾ غلبه ایتدی معناسنه‌درکه ایشله‌دکلری کناهلر قلبلری اوزرینه غلبه ایتدیکندن حقی کورمز بر حاله کتیردی دیمکدر. چونکه ؛ ایشله‌دکلری کفر وسائر کناهلرك، آیینه اوزرنده‌کی سیاهلغك آیینه‌دن کورمکه مانع و حائل اولدیغی کبی قلبله حقی کورمکه مانع اولدیغندن منافع دنیویه و اخرویه‌لرینه ارشاد ایدن آیتلره اساطیر دیمکه قدر جسارت ایتمشلردر. زیرا؛ انسان هر نه زمان بر کناه ایشلرسه قلبنك اوزرینه بر سیاه نقطه قونور . نقطه‌لر تعدد وتکثر ایتدکجه قلبك هر طرفنی احاطه ایدرکه قلب، سیاهله اورتولمش و کورولمز بر حاله کلن آیینه کبی اولور وبناءً علیه ؛ حقی کورمز بر حاله کلیر و باطل اولان هر شیئه جرأت ایدر . اما توبه و استغفار ایدرسه توبه او سیاهلق مثابه‌سنده اولان نقطه‌لری سیلر، بصیرتی تکرار آچیلور .

∴

واجب تعالی کافرلرك کسب ایتدکلری معصیتلری قلبلرینه غلبه ایدوب معصیته ملکه حاصل اولدیغندن آیتلری انکاره جرأت ایتدکلرینی بیاندن صوکره او کناهلرك رؤیت الٓهیه‌یه مانع اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ كَلَّا إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُوبُونَ * ثُمَّ إِنَّهُمْ لَصَالُوا الْجَحِيمِ ﴾ بیوریبور .

[آنلرك اعتقاد باطللری کبی دکل و آخرتده آنلر ایچون ایلك یوقدر . زیرا ؛ او کونده آنلر ربلرینی کورمکدن پرده‌لنمشلردر واو پرده‌دن صوکره آنلر جهنمه کیره‌جکلردر .]

یعنی ؛ دنیاده آنلرك قلبلری اوزرنده کناهلرینك غلبه‌سیله باطلی اختیار ایتدکلری کبی دکلدر. زیرا ؛ آنلر آخرتده ربلرینی کورمکدن ممنوعلردر . چونکه ؛ آنلر دنیاده معرفت الٓهیه‌دن محروم قالدقلری کبی آخرتده ربلرینی کورمکدن‌ده محروملردر و بو محرومیتله‌ده قالمازلر ، بلکه بوندن صوکره جهنمه داخل اولورلر . آیت جلیله کافرلرك اهانتنه دلالت ایدر .

فخررازینك وابوالسعود افندینك بیانلری وجهله بو آیت جلیله مؤمنلرك ربلرینی کوره‌جکلرینه دلالت ایدر . چونکه آیت ؛ رؤیت الٓهیه‌دن محروم اولاجقلرینی بیانله کافرلری ذم ایدنجه اهل ایمانك رؤیتله مشرف اولاجقلرینه دلالت ایدر. زیرا ؛ مؤمنلرك قلبلری دنیاده معرفت الٓهیه ایله مزین اولدیغی کبی آخرتده‌ده کوزلری جناب حقی کورمکله مشرفلردر. کافرلرك رؤیتدن محروم اولدقلرینی بیان ؛ آنلرك اهانت واستحفاف اولوناجقلرینی تصویر وتمثیلدر . بونك خارجده مثالی : دنیاده حکمدارانك یانینه کیرمکه مأذون اولانلر حکمدارلر عندنده معزز ومکرم اولانلر اولدیغی کبی کیرمکدن ورؤیتدن ممنوع اولانلرده حکمدارلر عندنده حقیر وذلیل اولانلردر. شوحالده بو آیت ؛ مؤمنلرك عزتنه وکافرلرك ذلتنه دلالت ایدر . جهنمه کیرمك رؤیتدن محروم اولمقدن دها اشد اولدیغنه اشارت ایچون ترتیبه دلالت ایدن (ثم) کلمه‌سی وارد اولمشدر .

∴

واجب تعالی کافرلرك جهنمه کیره‌جکلرینی بیاندن صوکره جهنمده تحقیر ایچون آنلره وارد اولاجق خطابی بیان ایتمك اوزره ﴿ ثُمَّ يُقَالُ هٰذَا الَّذٖى كُنْتُمْ بِهٖ تُكَذِّبُونَ ﴾ بیوریور .

[کافرلر جهنمه کیردکدن صوکره جهنمك خزینه‌دارلری طرفندن « ایشته شو کورمش اولدیغکز آتش سزك دنیاده تکذیب ایتدیککز آتشدر » دیمکله آنلری بر قاتدها تذلیل ایدرلر .] چونکه ؛ آنلره بوسوز عذاب اوزرینه عذابدر . زیرا ؛ انکار ایتدکلری برشیئی کوزلریله کوردکدن صوکره « انکار ایتدیککز شی ایشته بودر ، شیمدی کوردیکز وایناندیکزمی ؟ » دیمك آنلری تحقیر و تذلیل ایتمکدر که بودنیاده ده عینیله بومعامله جریان ایدر . مثلا برکیمسه بیلمه‌دیکی حالده برشیئی شدتله انکار ایتدکدن صوکره اوشیئی کوروب بیلدیکنده آخر برکیمسه طرفندن آنی تکدیر اولمق اوزره « انکار ایتدیکك شیئی کوردکمی ؟ » دیمك آنك محجوبیتنه سببیت ویرمك و اولکی انکارنده خطاسنی تکرار ایتمکدر .

* * *

واجب تعالی اولچکده وترازوده سرقت ایتمك دنائتنی وسائر کناهلری ارتکاب ایدنلرك عاقبت حاللرینی بیاندن صوکره بومثللو کناهلری ارتکاب ایتمه‌ینلرك انجام حاللرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ كَلَّٓا اِنَّ كِتَابَ الْاَبْرَارِ لَفٖى عِلِّيّٖينَ * وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا عِلِّيُّونَ * كِتَابٌ مَرْقُومٌ * يَشْهَدُهُ الْمُقَرَّبُونَ ﴾ بیوریور .

[امر حال وشان فاجرلرك اعتقادلری کبی قرآن اساطیر اولین دکلدر وبیان ایتدیکی احوال آخرت تماماً واقعدر . زیرا ؛ ایی اعتقادده اولان .و قرآنك بیانی وجه اوزره عمل ایدن ایی کیمسه‌لرك عمل دفترلری اعلاء علیینه داخل اولیجیدر وعلیونك هانکی شی اولدیغنی سکا نه بیلدیردی ؟ زیرا ؛ آنك ماهیتنی دنیاده سکا بیلدیره‌جك برشی یوقدر . او علیون بر کتابکه آنده ایی عمللر یازلمشدر و مقرب اولان ملکلر آنی حفظ وایچنده یازیلی اولان عمللره شهادت ایدرلر .] بناءً علیه ؛ اییلرك عمل دفترلری آچیق یازیله یازلمش هرکورن کیمسه آنی اوقور وصاحبنك فوز ونجاته داخل اولدیغنی بیلیر . شوحالده اوکتابده صاحبنك ایلکنه دلالت ایدر علامت اولدیغندن صاحبنك ابداً مسرور اولاجغنی اعلان ایدر .

فخر رازینك وابوالسعود افندینك بیانلری وجهله عِلِّيُّون ؛ یدنجی قات کوك ، یاخود عرش اعلی ویاخود لوح محفوظدر . اوکتابی حفظ ایدن وجمله خلائق حضورنده مضمونته شهادت ایدن ملکلرك مقربون اولملری اهل ایمانك شانلرینه تعظیم ایچوندر . زیرا ؛ عمل دفترلرینی حفظ ایدن ملکلرك جناب حقك مقربلرندن اولمسی کتابك محترم وایچنده اولان عمللرك رضاء الٰهی‌یه موافق اولمسنه دلالت ایتدیکندن مؤمنلر ایچون بوندن بویوك سعادت اولاماز وکذلك شاهدلرك ده عندالله مقرب اولمسی شهادتك حسن قبولنه وسیله اولاجغندن رتبه‌لرینك بالاتر اولدیغنه دلالت ایدر .

یاخود علیون ایله مراد ؛ ایلکنز خیر یازیلان دفتردرکه آنی کورنه آنده خیر اولدیغنی وصاحبنك مقبول برقول اولدیغنی بیلیر . یاخود سدرهٔ منتهی‌در . حفظه ملکلری هر کون یازمش اولدقلری ایی عمللری اعلاء علیینه کوتورورلر ومقرب اولان ملکلره تسلیم ایدرلر . آنلرده منتظم دفتره آنی نقل واوعالی مقامده حفظ ایدرلر . حتی قبرندن قالقنجه‌یه قدر اوراده حفظ اولونور ، قبردن قالقنجه هرکسك دفتری کندی بوینته طاقیلور . والحاصل بو آیتده علیونك بویوکسك برمحل اولدیغنده اتفاق اولوب آنجق آنك محلنی تعیینده اختلاف واردر . آیتدن مقصد ؛ مؤمنلرك عمل دفترلرینك شرف صاحبی اولان برمحلده حفظ اولوندیغنی بیانله آنلرك شرفنی بیان ایتمکدر . چونکه عمل دفترینك عالی برمقامده حفظ اولونمسی ؛ صاحبنك قدری عالی اولدیغنه دلالت ایدر .

* * *

واجب تعالی مؤمنلرك عمل دفترلرینه تعظیم اولوندیغنی بیاندن صوکره آخرتده مرتبه‌لرینه‌ده تعظیم اولوناجغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اِنَّ الْاَبْرَارَ لَفٖى نَعٖيمٍ * عَلَى الْاَرَٓائِكِ يَنْظُرُونَ ﴾ بیوریور .

[ایی عمل صاحبی اولان کیمسه‌لر محقق نعمت ایچنده بولونورلر و کرسیلر اوزرنده نائل اولدقلری نعمتلره وتفرجکاهلره باقارلر .]

یعنی ؛ الله تعالی‌یه اطاعت وقرآنه وآخرته ایمان ایدن کیمسه‌لر جنته کیرنجه نعمت الـٰهیه‌یه مستغرق اولورلر واونعمتلر جمله‌سندن اولان کوشکلر وسرایلر وکرسیلر اوزرنده اولدقلری حالده طرف الـٰهیدن کندیلرینه احسان اولونان حوریلره و غلمانلره وسائر نعمتلره کمال سرورله باقارلر . حتی فخر رازینك وابوالسعود افندینك بیانلرینه نظراً دشمنلرینك جهنمده معذب اولدقلرینه دخی باقارلر. چونکه ؛ دشمنلرینی عذابده کورمك کندیلرینه سرور ویردیکی کبی اومثللو عذابدن خلاص اولدقلرینی کورمك سرور اوزرینه سرور اولور .

*
* *

واجب تعالی اهل جنتك قولتوقلر اوزرنده کندیلرینه بخش اولونان نعمتلری سیر وتماشا ایده‌جکلرینی بیاندن صوکره اهل جنتك یوزلرنده آثار سرور و بشاشت اوزره اولدقلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ تَعْرِفُ فِى وُجُوهِهِمْ نَضْرَةَ النَّعِيمِ ۝ يُسْقَوْنَ مِنْ رَحِيقٍ مَخْتُومٍ ۝ خِتَامُهُ مِسْكٌ ﴾ بیوریيور .

[سن بیلیورسك اهل جنتك یوزلرنده نعمتك کوزللکنی .] ای خطاب شانندن اولان ذات ! سن اهل جنتی کورونجه آنلرك یوزلرنده بیاضلق وبشاشت کبی اهل نعمتك یوزنده کوریلن علامتلری کورور وآنکله آنلرك اهل نعمت اولدقلرینی بیلیرسك . زیرا ؛ بو دنیاده اهل نعمتك یوزلرنده ثروتك وراحتك اثری معلوم اولدیغی کبی آخرتده دخی اهل جنتك یوزلرنده نعمتك اثری کوریلور . [یالکز یوزلرینك بشاشتی ونضرتی ایله قالمازلر . چونکه ؛ آنلر آغزی مهرلی ومهری مسك و عنبر اولان شراب خالصدن ایچیرتیورلر .]

یعنی ؛ اهل جنت جنته کیردکلرنده یوزلرنده کوزللك کورولدیکی کبی بر شراب خالصدن ایچیریلورلرکه اوشراب غایت صافی وخالص وبراق اولدیغی کبی ایچنده طبیعته کریه

ویره‌جك ویاخود مزاجی افساد ایده‌جك برشی بولونماز. زیرا؛ اوشرابك کمال نفاستندن آغزی مهرلی ومهرنده موم یرینه آنك مهری مسك وعنبردر ویاخود ایچنجه آخری مسك رایحه‌سنه بکزه‌ر بر رایحه ایله ختام بولور. یعنی ایچن ایچدکدن صوکره مسك رایحه‌سی قوقار، یوقسه دنیا شرابلری کبی قارن آغریتمق وآغیز قوقوتمق وباش دوندرمك کبی برشیلر اولماز .

فخر رازینك بیانی وجهله رحیق؛ کندیسنده اصلا قاریشیق اولمایان شرابدر . مهرلی اولمسی؛ اهل جنته تعظیم وتکریم ایچوندر. زیرا؛ اکرام اولوناجق بویوك کیمسه‌لره تقدیم اولونان شیئك تعظیم ایچون مهرلی تقدیم اولونمسی عادتدر . اوشرابی ایچن کیمسه، آخرنده مسك رایحه‌سی کبی بر رایحه بولور .

*
* *

واجب تعالی اهل جنتك شرابنی بیاندن صوکره او شرابه رغبت ایتمك لازم اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَفِى ذٰلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ ﴾ بیوریيور .

[شو پاك اولان شراب وخالص اولان نعمت رغبت ایتمکه لایقدر . شوحالده رغبت ایدیجیلر رغبت ایتسونلر .]

یعنی ؛ اهل جنت حقنده بیان اولونان نعمتلر وشرابلر ابدی اولوب کمال صفوتیله برابر قاریشیقدن عاری اولدیغی جهتله رغبت ایتمکه لایقدر بناءً علیه ؛ عبادت الـٰهیه‌یه سرعت وطاعات سبحانیه‌یه مداومت ایتمکله بو نفیس نعمتلره رغبت ایدیجیلر رغبت ایتسونلر .

ابوالسعود افندینك بیانی وجهله اهل جنتك نعمتلرینه وشرابلرینك علو مرتبه‌سنه اشارت ایچون بعد مرتبه موضوع اولان (ذلك) لفظی وارد اولمشدر .

تنافس ؛ سرعتله برشیئه رغبت ایتمك ، یاخود مسابقه صورتیله عمل ایتمکدر . چونکه؛ جنت نعمتلرینك نفاستی وابدیتی معلوم اولونجه انسانلری یکدیکرینه قارشی اونعمتلره نائل اولمغه وسیله اولان عبادته مسابقه ایتملی که اونعمتلره مسابقه اولسون .

*
* *

واجب تعالی جنت شرابنك دیكر صفتنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَمِزَاجُهُ مِنْ تَسْنِيمٍ * عَيْناً يَشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُونَ ﴾ بیوریور .

[او شراب خالصك مزاجی جنتده (تسنیم) دنیلن پیكارك صویودر . اوتسنیم ؛ بر پیكاردر كه آندن عندالوهیتده مقرب اولان كیمسه‌لر ایچرلر .]

یعنی ؛ رحیق دنیلن شرابه قاریشدیریلان تسنیم اسمنده اولان پیكارك صوییدر . او تسنیم بر پیكاردر كه آندن ایچنلر دنیاده وقتنی ضایع ایتمه‌یوب مكلف اولدیغی وظائف دینیه‌سنی شریعتك بیانی وجه اوزره ادا ایتمكله جناب حقك رضاسنی تحصیل ایتمش وقربیت معنویه پیدا ایده‌رك آخرته كیتمش اولان كیمسه‌لردر . زیرا تسنیم ؛ مقبول بر پیكار اولدیغی ایچون مقبول اولان قوللر او پیكاردن ایچمك شرفنه نائل اولورلر .

فخررازینك بیانی وجهله تسنیم ، جنت پیكارلرینك اك شرفلیسیدر . چونكه غایت یوكسك محللرنده آقدیغی ایچوندر تسنیم دنیلمشدر .

∴

واجب تعالی جنتده مؤمنلره واقع اولاجق اكرامی بیاندن صوكره دنیاده كافرلرك مؤمنلری استهزالری و كولملری كبی فنا معامله‌لرینی وآخرتده او معامله‌نك عینیله كندی علیهلرینه دونه‌جكنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اِنَّ الَّذِينَ اَجْرَمُوا كَانُوا مِنَ الَّذِينَ اٰمَنُوا يَضْحَكُونَ * وَاِذَا مَرُّوا بِهِمْ يَتَغَامَزُونَ * وَاِذَا انْقَلَبُوا اِلٰى اَهْلِهِمُ انْقَلَبُوا فَكِهِينَ * وَاِذَا رَاَوْهُمْ قَالُوا اِنَّ هٰؤُلَاءِ لَضَالُّونَ ﴾ بیوریور .

[شول كیمسه‌لركه آنلر كناه ایشله‌مكله جرم صاحبی اولدیلر . آنلر اهل ایمانك حاللرینه كولرلر واو كافرلر مؤمنلره تصادف ایتدكلرنده كوزلریله قاشلریله بربرینه اشارت ایده‌رك اهل ایمانی ذم ایدرلر واوكافرلر مؤمنلری ذم ایده‌رك دونوب خانه‌لرینه كلدكلرنده مؤمنلری استهزالرندن تلذذ ایده‌رك دونرلر كلیرلر واو كافرلر مؤمنلری كوردكلرنده

دیرلركه « شو مؤمنلر محقق ضلالتده‌درلر . زیرا ؛ نعمت حاضره‌یی ترك ایده‌رك وقوعی معلوم اولمادق بر نعمته امید ایدرلر » .] وبویله دیمكله كندیلرینك هدایتده اولدقلرینی ادعا ایدرلر .

فخررازینك بیانی وجهله بو آیتده ذم اولونان (ابو جهل) ، (ولید بن مغیره) و (عاص بن وائل) كبی اكابر مشركیندر . چونكه آنلر (عمار) ، (صهیب) و (بلال) كبی فقراء اصحابك حاللرینه كولدكلری وآنلری استهزا ایتدكلری زمانده آیتك نازل اولدیغی مرویدر . اكابر مشركین فقراء اصحابی كوردكلرنده كوزلریله قاشلریله بربرینه اشارت ایده‌رك ذم ایدرلر و كولوشورلردی وبونكله أولرینه كلدكلرنده بو ذملریله میوه ییمش كبی تلذذ ایدر واهل ایمان ایچون « ضلالتده‌در » دیرلردی .

بو آیت كوزیله قاشیله ذم وغیبتك لسانله غیبت كبی اولدیغنه دلالت ایدر . زیرا ؛ جناب حق كافرلری كوزلریله قاشلریله اشارت ایده‌رك غیبت ایتملریله ذم ایتمشدر . اكر كناه اولمقده لسانله غیبت كبی اولمامش اولسه ایدی كافرلری بونكله ذم ایتمزدی . حالبوكه ذم ایتدی ، شو حالده لسانله ذم ایله كوزیله قاشیله اشارت صورتیله ذم بیننده فرق اولمادیغنه آیت دلالت ایدر . كافرلر آخرتك وجودینه اعتقاد ایتمه‌دكلرندن آخرته اعتقاد ایدن وآخرت ایچون سعی ایدن اهل ایمانك ضلالتده اولدقلرینی پرواسز سویلرلردی . شو طعن مثللو زمانمزده بولونان دوشونجه‌سز جهله‌ٔ عوام ودینله علاقه‌سی اولمایان برطاقم كیمسه‌لر طرفندن‌ده مؤمن كامللره واقع اولیور . حالبوكه اوحمقا كندی ضلالتلرینی مؤمنلره اسناد ایدییورلر وشو اسنادلرندن‌ده حیا ایتمه‌یورلر . اصلح الله حالنا وحالهم .

∴

واجب تعالی كافرلرك حاللرینی بیاندن صوكره كافرلرك ، مؤمنلرك حاللرینی تفتیشه مأمور اولمادقلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَمَا اُرْسِلُوا عَلَيْهِمْ حَافِظِينَ ﴾ بیوریور .

[حالبوكه اوكافرلر مؤمنلرك حاللرینی وعمللرینی حفظ ایدیجی اولمادقلری كبی محافظه‌یه مأمورده دكللردر .] واهل اسلامی بكجی اولارق‌ده كوندرلمه‌دیلر . بناءً علیه ؛ هرنه یاپسه‌لر وظیفه‌لرینك خارجنده یاپدقلری ایچون كندیلری مسئول ومعذب اولورلر . چونكه ؛

وظيفه‌سنك غيريله مشغول اولان كيمسه هرزمان مسئوليتندن ومحجوبيتندن قورتولاماز. شوحالده كافرلر مؤمنلرحقنده نه‌ديسه‌لر ونه‌ياپسه‌لر عاقبت كنديلری مسئول ومحجوبلردر.

*
* *

واجب تعالى كافرلرك دنياده مؤمنلره كولدكلرينی وحالبوكه مؤمنلرك حاللرينی تفتيشه مأمور اولمادقلرينی بياندن صوكره آخرتده مؤمنلرك كافرلره كوله‌جكلرينی بيان ايتمك اوزره ﴿ فَالْيَوْمَ الَّذِينَ اٰمَنُوا مِنَ الْكُفَّارِ يَضْحَكُونَ * عَلَى الْاَرَائِكِ يَنْظُرُونَ ﴾ بيوريور.

[كافرلرك حاللری بويله اولونجه قيامت كوننده مؤمنلر كافرلری حقير وذليل وسفيل كورونجه كولرلر وكوشكلرده وسرايلرده وكرسيلر اوزرنده اللهك ويرديكی نعمتلره نظر ايدر مسرور اولورلر.] زيرا؛ دنياده كافرلر نعمتلرينه مغرور اولارق يوكسك خانه‌لرنده اوطوروب فقراء مسلمينك فقر واحتياجلری سببيله آنلره ناصل كولمشلرسه آخرتده نوبت مؤمنلره كلير وعين حال اوزره مؤمنلرده آنلره اويله‌جه كولرلر وانتقاملرينی آليرلر. بناءً عليه؛ مؤمنلرك، آنلرك حاللرينه صبر ايتملری لازمدر. چونكه عاقبت؛ مؤمنلركدر.

*
* *

واجب تعالى كافرلره اولاجق معامله‌نك دنياده مؤمنلره ياپدقلری معامله‌نك جزاسی وآكا مقابل اولديغنی بيان ايتمك اوزره ﴿ هَلْ ثُوِّبَ الْكُفَّارُ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴾ بيوريور.

[البته كافرلر ايشله‌دكلری عمللری اوزرينه جزالانورلر.] زيرا؛ دنياده مؤمنلره كولديلر، آكا مقابل آخرتده اهل جنته كولونج اولورلر ومؤمنلری استهزا ايتديلر، آكا مقابل استهزا اولونورلر والحاصل دنياده ياپدقلری يولسز معامله‌نك عينينی آخرتده كورورلر.

بو آيتلر اهل ايمانی تسليه ايچون سوق اولونمشدر. چونكه؛ دنياده كافرلردن

كوردكلری معامله‌يی آخرتده كافرلرك كوره‌جكنی وعدله جناب حق اهل ايمانه تعظيم بيوريور. زيرا؛ بركيمسه‌نك خصمنه اهانت وآندن اخذ انتقام او كيمسه ايچون عين تعظيمدر. ﴿هل﴾ كلمه‌سيله استفهام؛ بومقامده تقرير ايچوندر. يعنی «البته كافرلر ايشله‌دكلری افعالك جزاسنی كوره‌جكلر يانلرينه قالميه‌جق» ديمكدر.

سورهٔ انشقاق

مكهٔ مكرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر. يكرمی بش آيتی جامعدر.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ اِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ * وَاَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ * وَاِذَا الْاَرْضُ مُدَّتْ * وَاَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ * وَاَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ﴾

[كوك ياريلوب وربسنك امرينی ديكله‌ديكی وديكله‌مكده حق قيلنديغنده وير اوزرنده بولونان طاغلر قالديريلوب بولارديغنده وكمال شدتله دوشه‌نديكی وقتده وارض ايچنده‌اولان دفينه‌لری وموتالری طشره آتوب ايچنده اولان آغيرلقلردن خالی اولوب ربسنك امرينی كمال اهميتله ديكله‌يوب وديكله‌مكده حق اولديغنده هر كس كندی عملنك جزاسنی كورور.]

يعنی؛ قيامتك دهشتندن كوك ياريلوب وامر الٰهی‌يی كمال اطاعتله ديكله‌يوب وديكله‌مكه حق ولايق اولديغنده انسان عملنك جزاسنی كورور وير يوزی بوتون خلائقه واسع اولسون وهپسنی احاطه ايتسون ايچون بولارتيلوب وايچنده اولان دفينه‌لری طيشنه آتديغنده وكندی هرشيدن وارسته اولوب خالی قالديغنده وامر الٰهی‌يی كمال انقيادله ديكله‌يوب وديكله‌مكده حق اولديغنده انسان كندی عملنی كورور وايتديكنی بولور.

فخر رازينك بيانی وجهله آيت؛ قيامتك احوالنی بيان ايچون سوق اولونمشدر. چونكه انشقاق؛ يارلمق معناسنه‌در. سمانك يارلمسی ايسه قيامتده اولاجقدر. ﴿اذنت﴾

استماع ايدوب ديكلەمك معناسنەدر . (حقت) حق اولدی ولايق قيلندی ديمكدر . چونكه او كونك دهشتی اوزرينه سمانك يارilوب اجزالرينك طاغيلماسنده اللهك قدرتنك تأثيرينه قارشی سمانك جرمنده بر ممانعت اولمايوب درحال يارilيويرمسی كأن بر عبدك افنديسنك سوزينی كمال اطاعتله ديكلەيوب هرنەامر ايدرسه درحال امرينی يرينه كتيرمسنه مشابهدر. شوحالده اللهك قدرتنك اجزالری تفريقده واعدام و افنا ايتمكده اصلا ممانعت اولماديغنه وهرجسمك بوحال اوزره اولديغنه آيت جليله دلالت ايدر .

ارضك مداولونمسی ؛ اوزرنده طاغلرك قالديرلمسيله دوشنوب وخلقی احاطه ايتمەسی ايچون بولارنلماسيدر . چونكه ؛ ناسك حساب ايچون ارض اوزرنده بولونمسی ارضك اولين وآخرينی احاطەيه كافی عرضنده وطولنده بولارمسنی ايجاب ايدر .

ايچنده اولانلری القانك معناسی ؛ دفينەلری ومونالی لطشره آتوب كندنك اونقلندن خالی قالمسيدر . ايچنده اولان شيلرك جملەسنی طيشارويه آتوب خالية الخالی قالماسنك كلفته محتاج اولديغنه اشارت ايچون (تخلت) كلفت معناسنی افاده ايدن تفعل بابندن وارد اولمشدر. (واذنت لربها وحقت) جملەلرندن برنجيسی ؛ سمايه ايكنجيسی ؛ ارضه عائد اولديغندن آيتده تكرار يوقدر . زيرا ؛ اولكنك موضوعی باشـقه وايكنجينك موضوعی ده باشقه اولديغی جهتله تكرار اولاماز .

آيتده جواب مقدردر . چونكه جواب مقدر اولورسـه هرشيئه احتمالی اولديغندن انسانلری قيامتك احواليله قورقوتمق دها زياده اولديغی جهتله جواب مقدر قيلنمشـدر. شوحالده معنای نظم شـويلەدر : [شو بيان اولونان احوالك ظهورنده انسانلرك حاللری مشكل اولور . زيرا ؛ هركسك كيزلی قباحتلری ميدانه چيقار وحضور الٓهيده محاسبه كورور مجازات اولونور] ديمكدر .

*
* *

واجب تعالی قيامتده اولاجق وقوعاتی بياندن صوكره انسانك سعينك ثمرەسنی كورەجكنی

بيان ايتمك اوزره ﴿ يَا اَيُّهَا الْاِنْسَانُ اِنَّكَ كَادِحٌ اِلٰى رَبِّكَ كَدْحاً فَمُلَاقِيهِ ﴾ بيورييور .

[ای انسـان ! سن ايشكده البته چاليشيجی سك وسن چاليشمقله ربكه ملاقی اولورسك .]

يعنی ؛ ای قابل خطاب اولان جنس انسان ! محقق سن سعی وكسب ايتمكله كسب ايدر وخير وشر عمل ايشلرسك ، تا كه أولوب ربكه ملاقی اولونجەيه قدر .

فخررازينك بيانی وجهله انسان ايله مراد ؛ جميع مكلفيندر . بناءً عليه ؛ مؤمن وكافر جملەسی بوخطابده داخلدر . زيرا ؛ جملەسی وفات ايدنجەيەقدر سعی وعملدن كيری قالماز، هرجملەسی چاليشير وجملەسی سعينك نتيجەسنی كورور . اما خيرايشلەين خير وشرايشلەين شر نتيجەسنی بولور .

انسانك، عمرينك بدايەسندن نهايەسنەقدر سعی وعملدن وزحمت ومشقتدن قورتولميەجغنه وبو حال وفات ايدوب ربسنه ملاقی اولونجەيەقدر دوام ايدەجكنه ووفاندن صوكره دنيانك زحتی نهايت بولاجغنه اشارت ايچون انتهاء غاية دلالت ايدن (الی) لفظی وارد اولمشدر. بناءً عليه بو آيت ؛ مؤمنلری اعمال صالحەيه تشـويق وكافرلری اعمال سيئەدن وبالخاصه كفردن تنفير ايچوندر. زيرا هركسك ربسنك حضورمعنويسنه وارەجغنی وعملنك جزاسنی كورەجكنی بيان ايتمك ؛ عاقل اولان كيمسەلرك دوشونمسنه واعمال خيريەيه سعی ايدوب خير جزاسنی كورمكه ترغيب اولاجغنده شبهه يوقدر كه مؤمنلر حقنده دنيا آخرته نسبتله آنا رحمنك دنيايه نسـبتی كبيدر . بناءً عليه ؛ أولدكدن صوكرەسی ايمانله كيدنلر حقنده عين رحمت وسعادتدر .

*
* *

واجب تعالی انسانلرك أولونجەيەقدر سعی ايتدكلرينی بياندن صوكره انسانلرك ربلرينه ملاقی اولدقلرنده ايكی قسمه آيريلاجقلرينی بيان ايتمك اوزره ﴿ فَاَمَّا مَنْ اُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ * فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَاباً يَسِيراً * وَيَنْقَلِبُ اِلٰى اَهْلِهِ مَسْرُوراً * وَاَمَّا

مَنْ اُوتِیَ كِتَابَهُ وَرَاءَ ظَهْرِهِ * فَسَوْفَ يَدْعُوا ثُبُوراً * وَيَصْلٰى سَعِيراً ﴾ بیوریيور .

[اما شول کیمسه‌که آنك کتابی دنیاده عمل خیر اولدیغی ایچون صاغ طرفندن ویریلور. محقق او کیمسه‌نك حسابی قولای کورولور وغایت اهون حساب اولونور واهلنه ممنون ومسرور اولارق کیرو دونر کلیر واما شول کیمسه‌که آنك عمل دفتری آرقه‌سی جانبندن ویریلور . او کیمسه کندی هلاکنه کندی چاغیرر وجهنمه داخل اولور .] چونکه؛ سیئاتله مشغول اولان کیمسه‌نك صاغ ألی بوینده باغلی اولوب صول ألی آرقه‌سنه دونمش اولدیغندن عمل دفتری آرقه‌سندن صول ألنه ویریلنجه کندینك اهل جهنم اولدیغنی بیلیر وأولومی ایستر وهلاکنه چاغیریر، فقط چه فائده! جهنمه کیررر واوراده‌ده هلاکنی ایستر ، لکن هلاکی ممکن دکلدر .

فخررازینك بیانی وجهله واجب تعالی‌نك کلامنده سوف کلمه‌سی وجوبه دلالت ایدر. یعنی « او کیمسه‌نك حسابی محقق اولارق قولای کوریلور واهل جهنم محقق اولارق هلاکنه چاغیرر » دیمکدر . حسابك قولای کورولمسی ایله مراد؛ عملی واجب تعالی‌یه عرض اولونور. اکر عبادت ایسه ثواب ویریلور واکر کناه ایسه مغفرت اولونور کچیلیویریلور اصلا شدت اولماز ومناقشه دخی ایدیلمز دیمکدر. بناءً علیه بومثللو حسابه؛ حساب یسیر دنیلمشدر وبومعنایی رسول اللهدن روایت اولونان برحدیث شریفده تأییدایدر. چونکه؛ رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم افندیمز (اللهم حاسبنی حساباً یسیراً) دیه‌رك دعا بیوردیغنده ازواج مطهراتدن حضور رسالتده بولونان حضرت عائشه رضی الله عنها والده‌مز « حساب یسیر نه‌در ؟ یارسول الله ! » دیه سؤال ایدنجه رسول الله (ینظر الله فی کتابه ویتجاوز عن سیئاته فاما من نوقش فی حسابه فقد هلك) بیورمشلردر . یعنی « الله تعالی قولنك کتابنه باقار وکناهلرندن کچر واما شول کیمسه‌که حسابنده مناقشه اولدی او کیمسه محقق هلاك اولدی » دیمکدر .

حسابده مناقشه؛ نه ایچون بوکناهی ایشلدك، عذرك واری ایدی، وارایسه نه ایدی؟ «

دیمك کبی اینجه اینجه سؤال اولونمقدر . قول ایله ربسی آره‌سنده مکالمه‌نك جریانی محققدر. بناءً علیه ؛ محاسبه‌ده مناقشه‌ده محققدر .

*
* *

واجب تعالی دفتر اعمالی آرقه‌سندن ویریلن کیمسه‌نك جهنمه داخل اولاجغنی بیاندن صوکره آخرتده‌کی عذابی دنیاده‌کی سرورینه مقابل اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اِنَّهُ كَانَ فِی اَهْلِهِ مَسْرُوراً * اِنَّهُ ظَنَّ اَنْ لَنْ يَحُورَ ﴾ بیوریيور .

[او کتابی آرقه‌سندن ویریلن انسان دنیاده اهل وعیالی وقوم وقبیله‌سی ایچنده شادمان ومسرور ایدی وأولدکدن صوکره البته دیریلمیه‌جکنی ظن واعتقاد ایدردی .] بناءً علیه ؛ عبادات الٰهیه‌یی ادا وفرائض سبحانیه‌یی ایفادن حاصل اولاجق مشقتلردن وارسته وآخرتدن غافل ومال واولاد وثروتی بولنده اولدیغندن آنلرله افتخار وتلذذ ایتمکله روحانیسی مسرور ایدی . چونکه ؛ اللهدن قورقمازو آخرتك وجودینی ده اعتقاد ایتمه‌دیکندن کناهلردن چکینمزدی . جناب حقك حضورینه بعث اولوناجغنه وأولدکدن صوکره بردها رجوع اولونمیه‌جغنه قناعت تامه‌سی اولدیغی جهتله بواعتقاد باطل سایه‌سنده عمرینی سرور اوزره کچیردیکندن اوآزیجق سروری آخرتده ابدی غموم وهمومه تبدل ایدر . آنك ایچون دائما هلاکنی ایستر ولکن فائده ویرمز. بونك مقابلی اولارق مؤمنك دنیاده عبادت ایچون چکمش اولدیغی زحمتلری والله تعالی‌دن وآخرتدن قورقوسنه بناءً غموم وهمومی آخرتده ابدی سروره تبدل ایدر .

*
* *

واجب تعالی کافرك آخرتی انکارینی رد ایتمك اوزره ﴿ بَلٰى اِنَّ رَبَّهُ كَانَ بِهِ بَصِيراً ﴾ بیوریيور .

[امر حال وشان آنك زعمی واعتقاد باطلی کبی دکل ، بلکه او انسان البته بعث اولوناجق وحضور معنوی الٰهی‌یه رجوع ایده‌جکدر . زیرا ؛ آنك ربسی عمرینك اولندن آخرینه قدر آنك ایشله‌دیکی عمللرینی بیلیر وآنك عملنه کوره مجازات ایدر اهمال

ایتمز .] جزا ایسه بعثك متفرعاتندن اولدیغی جهتله البته بعث اولونوب ثواب ویا عقاب جزاسنی کوره‌جکدر .

*
* *

واجب تعالی بعثك وقوعنی بیان بیوردقدن صوکره بعثك وجودینه دلالت ایدن دلیللری واو دلیللره قارشی ایمان ایتمه‌دکلری تعجبه شایان اولدیغی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَلاَ اُقْسِمُ بِالشَّفَقِ * وَالَّيْلِ وَمَا وَسَقَ * وَ الْقَمَرِ اِذَا اتَّسَقَ * لَتَرْكَبُنَّ طَبَقاً عَنْ طَبَقٍ * فَمَا لَهُمْ لاَ يُؤْمِنُونَ ﴾ بیوریور .

[بن عظیم الشان کونشك ایندیکندن صوکره سمانك اطرافنده اولان قیزارقلغه وکیجه‌یه وکیجه‌نك جمع ایتدیکی حیواناته و اورتمش اولدیغی جمله مخلوقاته وضیاسی تمام اولوب بوتون عالمه ضیا ویردیکی ولیلهٔ بدره واصل اولدیغنده آیه یمین ایدرم که سز بر حالدن صوکره دیکر برحاله وبرطبقه‌دن صوکره دیکر برطبقه‌یه واصل اولورسکز. شو حالده نه‌اولدی اوکافرلره که آنلر ایمان ایتمه‌یورلر ؟]

یعنی ؛ شفق وقتنه وکیجه‌یه وکیجه‌نك طوپلادیغی مخلوقاته وضیاسی تمام اولدیغنده قمره یمین ایدرم که سز برمنزلدن صوکره دیکر برمنزله اولاشیرسکز که نطفه‌دن مضغه‌یه، مضغه‌دن جنینه ، جنیندن حال طفولیته، حال‌طفولیتدن دلیقانلیلغه، دلیقانلیلقدن قوجه‌لغه، قوجه‌لقدن موته وحال موتدن تکرار حال حیاته انتقال ایدر کیدرسکز . حال بویله اولونجه ناصل اولیورکه بو حاللری کوروب بیلدکلری حالده او کافرلر ایمان ایتمزلر ؟ بو قدر دلیللرك وجودیله برابر ایمان ایتمه‌ملری تعجبه شایان برامر منکردر . چونکه؛ یمین ایدیلن **شفق، کیجه وقمر** جمله‌سی هرزمان تغیراته‌معروض اولدقلرندن عالمك‌تغیراتنه‌وتغیرات‌ده عاقبت فنایه کیده‌جکنه دلالت ایتدیکی کبی قیامتك و بعثك وجودینه دخی دلالت ایدر . زیرا ؛ شفقلرك وکیجه‌لرك وآیلرك وانسانلرك برحالدن حال اخرایه تبدیلنه قادر اولان واجب تعالی‌نك انسانلرك بعثنه‌ده‌قادراولاجغی آشکار ایکن بوکا ایمان ایتمه‌مکدن دهازیاده حماقت اولاماز .

فخر رازینك بیانی وجهله آیتك اولنده آخرتدن بعث اولونمق قرینه‌سیله آیتك حکمنك آخرته مخصوص اولمسی احتمالی واردر. بوکا نظراً **معنای آیت** : [شومذکور اولان شیلره یمین ایدرم که ای انسانلر ! سز هرنه قدر حشری انکار ایدرسه‌کزده البته بعث اولوناجقسکز وبعث‌اولوندقدن‌صوکره برچوق شدتلره‌ملاقی‌اولورسکز. زیرا ؛ برشدتدن صوکره دیکر برشدته وبر موقفدن صوکره دیکر برموقفه وبر عملك حسابی کچدکدن صوکره دیکر بر عملك حسابنه تصادف ایدرسکز . حق اهل جنت جنته واهل جهنم جهنمه کیدنجه‌یه قدر بو حال دوام ایدر] دیمکدر . ﴿ طبقاً عن طبقٍ ﴾ **ایکنجی حالك اولکنه شدتده مطابق وموافق اولور** دیمکدر .

*
* *

واجب تعالی کافرلرك بوقدر دلیللره‌قارشی ایمان‌ایتمه‌دکلرینی بیاندن صوکره قرآن اوقوندیغنده سجده ایتمه‌دکلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْاٰنُ لاَ يَسْجُدُونَ ﴾ بیوریور . [او کافرلر اوزرینه قرآن اوقوندیغنده سجده ایتمزلر .]

یعنی ؛ نه‌اولدی اوکافرلره که بوقدر دلائله قارشی ایمان ایتمزلر وآنلر ارباب فصاحت وبلاغتدن اولدقلری جهتله قرآنك معجز اولدیغنی بیلدکلری حالده آنلر اوزرینه قرآن اوقوندیغنده تکبر ایدر سجده ایتمزلر .

فخر رازینك وابوالسعود افندینك بیانلری وجهله بو آیتك سبب نزولی ؛ بر کون رسول‌الله صلی الله تعالی علیه‌وسلم افندیمز سجده آیتنی اوقویوب اصحابیله برابر سجده‌ایدنجه‌او مقامده موجود اولان قریش سفهاسی ایصلق چالمق وألّلرینی بربرینه وورمق صورتیله استهزاده بولونملری اوزرینه بو آیتك نازل اولدیغی مرویدر . امام اعظم سجده‌نك وجودینه بو آیتله استدلال ایتمشدر . زیرا ؛ فعل رسول‌اللهه اتباع واجب اولدیغی کبی آیتك سبب نزولنه نظراً الله تعالی سجده‌یی ترك ایدن کافرلری ذم ایتمشدر . اکر سجده واجب اولمسه‌ایدی ذم لاحق اولمازدی . شوحالده ذمك لحوقی ؛ سجده‌نك وجوبنه‌دلالت ایدر. یاخود سجده ایله مراد ؛ **عبادتدر** . شو حالده عبادت ایتمه‌دکلرندن دولایی کافرلر

ذم اولونمشدر . چونکه ؛ قرآنك معجز اولدیغنی بیلنجه رسول اللهك رسالتنه ایمان ایتملری لازم ایکن ایمان وعبادت ایتمه‌دکلری جهتله ذمه شایاندرلر . سبب نزولده بیان اولوندیغی وجهله اللری بربرینه چارپارق شماتت ایتمك عادت جاهلیه‌دن قالما بر عادت کریهه وآداب اسلامیه‌یه مخالفدر . مع التأسف زمانمزده مجالس ومحافلده اهل اسلامده بو خسته‌لغه مبتلادر.

*
* *

واجب تعالی کافرلرك سجده ایتمه‌دکلرینی بیاندن صوکره قرآنی تکذیب ایتدکلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُكَذِّبُونَ * وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا يُوعُونَ ﴾ بیوریور .

[قرآن اوقوندیغنده سجده ایتمك شویله طورسون بلکه کافرلر قرآنی تکذیب ایدرلر . حالبوکه الله تعالی آنلرك قلبلرنده صاقلادقلری کفر وعداوتی هرکسدن زیاده بیلیر .]

یعنی ؛ ایمانك وجوبنه دلیللر هرنه قدر آچیق وظاهر ایسه‌ده کافرلر آباء واجدادلرینی تقلید ایدوب آنلرك مذهبلرینی فدا ایده‌مه‌دکلرندن ورسول اللهه حسد ایتدکلرندن وایمان ایدرلرسه منفعت دنیویه‌لرینك ضایع اولماسندن قورقدقلری ایچون ایمان ایتمزلر ، بلکه تکذیب ایدرلر والله تعالی آنلرك گیزلی عداوت وکفرلرینی بیلدیکندن آنلرك جزاسنی ویرر . زیرا ؛ واجب تعالی بیلدیکی شیئی اهمال ایتمز .

منفعتنی وجاه ومنصبنی محافظه حرصی انسانلرده هرزمان بولونا گلمشدر . بناءً علیه ؛ انسانك کندی منفعتنه مقابل امور عامه ومهمه‌یی فدا ایتدیکی هروقت گورولمش شیلردندر.

*
* *

واجب تعالی کافرلرك تکذیبلرینی بیاندن صوکره آنلرك جزاسنی بیان ومؤمنلری اوجزادن استثنا ایتمك اوزره ﴿ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ اَلِيمٍ * اِلَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ اَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ﴾ بیوریور .

[آنلر قرآنه ایمان ایتمه‌یوب کفری صاقلانجه یا اکرم الرسل ! سن آنلری عذاب الیمله تبشیر ایت . لکن شول کیمسه‌لرکه آنلر ایمان ایتدیلر وعمل صالح ایشله‌دیلر . آنلر ایچون آرقه‌سی کسیلمز اجر ومثوبات واردر .]

یعنی ؛ کافرلره آجیدیجی عذاب واردر . آنجق آنلردن توبه واستغفار ایدوب ایمانله مشرف اولوب اعمال صالحه ایشله‌ینلر اوعذابدن مستثنالردر . چونکه ؛ آنلرك توبه‌لرینك قبولیله سائر اهل ایمان آره‌سنه داخل اولدقلرندن آنلر کبی معامله اولونورلر . بناءً علیه ؛ سائر اهل ایمان کبی آنلر ایچون توکنمز ثواب واردر .

سورۂ بروج

مکهٔ مکرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر . یکرمی ایکی آیتی جامعدر .

﴿ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ﴾

﴿ وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ * وَالْيَوْمِ الْمَوْعُودِ * وَشَاهِدٍ وَمَشْهُودٍ * قُتِلَ اَصْحَابُ الْاُخْدُودِ * اَلنَّارِ ذَاتِ الْوَقُودِ ﴾

[برجلر صاحبی اولان سمایه وانسانلره وعد اولونان یوم قیامته وشاهد اولان نبی‌یه ومشهود اولان امتنه یمین ایدرمکه علوله‌نیجی آتشله طولدورلمش چوقورلردن عبارت اولان اخدودك صاحبلری اولدورولدی .]

فخر رازینك بیانی وجهله بروج ایله مراد ؛ رصد خانه‌لرده مشهور وعلم نجومده معلوم وکوکده موجود اولان اون ایکی برجدرکه برنجی سماده‌در . آنلرله یریوزنده گوز ، یاز ، بهار وقیش موسملری تعین ایدر . یاخود برجلرله مراد ؛ بیلدیزلردر . آنلر گیزلی اولمایوب آچیق اولدقلری ایچون بروج دینمشدر . سماده نیجه بیکلرجه عجائب وغرائبه دلالت ایدر صنعتلر موجود اولوب یریوزینك مصالحی سمایه مربوط اولدیغی

جهتله سمانك شرفنه بناءً جناب حق سمایه یمین ایتمشدر . یوم موعود ایله مراد؛ **قیامت کونیدر** . زیرا؛ **قیامتك وقوعی انسانلره وعد اولوندیغی ایچون** یوم موعود دنیلمشدر. یوم موعودده سمانك یاریلاجغی ویلدیزلرینك برجلرینك محو ومضمحل اولاجغی جهتله یوم موعودله سما آره‌سنده مناسبته بناءً یمینده ایکیسی برلشمشدر . شاهد ایله مراد؛ **امتنه شهادت ایده‌جك نبی** ومشهود ایله مراد؛ **او نبینك امتیدر** . یاخود شاهد ایله مراد، **امت محمد** ومشهودله مراد ؛ **سائر امتلردر** . زیرا؛ امت محمد یوم قیامتده قرآنده کوردکاری وجهله دیکر امتلرك لهنه وعلیهنه شهادت ایده‌جکلری جهتله **امت محمده** شاهد **دیکرلرینه** مشهود دینمشدر . یاخود شاهد **واجب تعالی** ، مشهود ؛ **مخلوقاتیدر** . یاخود شاهد ؛ **ملکلر** ، مشهود ؛ **مکلفیندر** . چونکه ؛ ملکلر مکلفینك عمللرینه شهادت ایده‌جکلردر .

فخر رازینك وابوالسعود افندینك بیانلری وجهله بو آیت اصحاب اخدودك کیملر اولدیغی بیان حقنده مجملدر وبو مجملی تفصیل (صهیب) حضرتلرینك رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم افندیمز حضرتلرندن روایت ایتدیکی برحدیثله ثابت اولور. بناءً علیه ؛ اکثر مفسرین بو آیتی او حدیثله تفسیر ایتمشلردر وحدیثك مآلی‌ده شویله‌در : زمان سابقده برپادشاه کندینه تابع اولانلرك ربی اولدیغنی ادعا ایدردی و کندینه منسوب اولان ساحر اختیارلامغه باشلاینجه وفات ایتدیکی زمان یرنده قالاجق برکیمسه بولونمسنی تصور ایده‌رك سحر اوکره‌نمك اوزره برچوجغی او اختیار ساحره کوندردی. چوجق سحر اوکره‌نمك اوزره کیدوب کلیرکن یول اوزرنده مؤمن بر راهبدن تعلمه باشلار وراهبدن آلدیغی فیض اوزره ایمان ایدر وزهد وتقوی ایله متصف اهل دل وارباب کرامتدن مؤمن کامل اولور وخسته‌لری تداوی‌یه باشلار وتداوی ایده‌جکی خسته‌لری ایمانه دعوت ایدر، آنلرده ایمان ایدرلر . ملك چوجغی وآکا تابع اولانلری منع ایتمك ایسترسه‌ده موفق اولامانجه صحراده چوقورلر قازدیرر، ایچنه آتشلر یاقدیرر وآتشك علوی سمایه سر چکدیکی زمان کندینه تابع اولمایان اهل ایمانی او چوقورلره آتار ویاقار ، لکن اهل ایمانی آتشه آتنجه جناب حق آتشه وارمقسزین آنلرك روحلرینی قبض ایله آتشدن خلاص ایدر . فقط

ملك وآکا تابع اولانلری چوقورلردن اطرافه پوسکورن آتشلرله جناب حق یاقار . ایشته بوصورتله آنلری اهلاك ایتدیکنی بو آیتله بیان بیورمشدر . بناءً علیه اصحاب اخدود ایله مراد ؛ **اوپادشاهله آکا تابع اولانلردر** .

اهل مکه عندنده اصحاب اخدودك احوالی معلوم اولدیغندن جناب حق آنلری بیلدکاری بر مسئله ایله تهدید ورسولنی واصحابنی صبر وتحمله دعوتله تسلیه بیورمشدر . یعنی « ای اهل مکه ! ناصل که اصحاب اخدود مؤمنلره اذا ایدرکن کندی اذالری کندی علیهلرینه دوندی . سزده کفرده ومسلمانلره اذاده اصرار ایدرسه‌کز مؤمنلر حقنده قوردیغکز دولابلر ودوشوندیککز حیله‌لر کندی آیاغکزه دولاشیر و ای مؤمنلر! اصحاب اخدودك اذالرینه صبر ایدن مسلمانلر ناصل که درجاته نائل اولدیلرسه سزده صبریکز سببیله درجاته نائل اولاجقسکز » دیمکدر .

*
* *

واجب تعالی اصحاب اخدودك قتل اولوندقلرینی بیاندن صوکره قتل اولوندقلرینك کیفیتنه اشارت ایتمك اوزره ﴿ إِذْ هُمْ عَلَيْهَا قُعُودٌ * وَهُمْ عَلَى مَا يَفْعَلُونَ بِالْمُؤْمِنِينَ شُهُودٌ ﴾ بیوریور .

[اصحاب اخدود قتل اولوندیلر . زیرا ؛ آنلر آتش اوزرنده اوتورور ویاناجقلره سیر ایدرلر اوزاق برمحلده دکللردی.] بناءً علیه؛ آتشك علوی آکسزین آنلره اولاشمش ویاقمشدر. حالبوکه آنلر مؤمنلری یاقمق ایچون ایشله‌دکلری عذاب اوزرنده حاضرلردی . یاخود آنلر مؤمنلره ایشله‌دکلری عذابه پادشاه حضورنده شهادت ایدرلر وفلان چوقور قازمقده و فلان اودون کتیرمکده و فلان آتش یاقمقده وفلان‌ده مسلمانلری آتشه آتمقده قصور ایتمه‌دکلرینه وپادشاهك امرینه کمالیله اطاعت ایتدکلرینه یکدیکرینه قارشی شهادت ایدر وهرکس کندی فعلیله افتخار ایدردی . ایشته اوزمان هلاك اولمشلردر. بو شهادتلرندن مقصدلری؛ پادشاهه قربیت پیدا ایده‌رك مزخرفات دنیویه‌یه نائل اولمقدر. بوکبی امل خسیسی طاشییان خلوصکارلر هر زمان پادشاهلر حضورنده بولوندقلری

وانسانیته یاقیشمایان برطاقم افعاله جسارت ایتدکلری تاریخله ثابت اولدیغی کبی هرکس کندی زماننده مشاهده ایدر وبو مثللو انسان صورتنده جانوارلردن ، انسان اولانلرده نفرت ایدرلر .

فخررازینك بیانی وجهله اصحاب اخدود، اهل ایمان ایچون یاقمش اولدقلری آتشلری کندیلرینی یاقدیغی جهتله دنیاده وآخرتده خائب وخاسر اولمشلردر . بو آیتده اصحاب اخدودك قسوت قلبلرینك شدتنه واهل ایمانك ایمانلرنده جدیتلرینه دلالت واردر . زیرا ؛ اهل کفر کندی جنسلری انسانلری آتشه آتدقلری حالده آنلری سیر ایچون آتشك یاننده بولونوب اصلا متأثر اولمادقلری کبی مؤمنلرده کندیلرینه روا کوریلن آتشه بلا پروا کیروب اهل کفره التفات بیله ایتمه‌مشلردر .

*
* *

واجب تعالی اصحاب اخدودك مؤمنلره اذالرینك سببنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ اِلَّٓا اَنْ يُؤْمِنُوا بِاللّٰهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ ﴾ بیوریور .

[آنلر مؤمنلردن هیچ برسبب وبهانه‌یه مبنی انتقام آلمغه قیام ایتمه‌دیلر ، آنجق عزیز وحمید اولان الله تعالی‌یه ایمان ایدوب وایمانلرنده ثبات ودوام ایتدکلرندن طولایی انتقامه قیام ایتدیلر .] چونکه ؛ آنلر نظرنده مؤمنلرك الله تعالی‌یه ایمان ایتملرندن باشقه بر قصورلری یوقدی . آنجق پادشاهه مخالفت ایده‌رك اللهك برلکنی اقرار ایتملرینی حقلرنده بیوك بر جنایت عد ایده‌رك دنیاده وآخرتده اك شدتلی عذاب اولان آتشه آتمغه قرار ویردیلر .

*
* *

واجب تعالی ذات الوهیتنی عزت وحمید اولمق صفتلریله توصیف بیورنجه جمله قوللرینك هردورلو ثنالرینه مستحق وهرشی اوزرینه غالب وقاهر اولدیغنی اثبات ایتمك اوزره ﴿ اَلَّذِى لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدٌ ﴾ بیوریور .

[مؤمنلرك ایمان ایتدکلری الله تعالی شول ذات اجل واعلادرکه کوکلرك ویرك

ملکی آنکدر . بناءً علیه ؛ یرده وکوکده جریان ایدن هرشیئه وهر موجوده اللهك علمی لاحق وهرشیده علمی حاضردر .]

یعنی ؛ مؤمنلرك ایمان ایتدکلری الله تعالی هرکسه غالب وقاهر وهردورلو ثنایه لایق اولدیغی کبی یرك وکوکلرك مالکیدرکه بونلرك وبونلرده موجود اولان بالجمله مخلوقاتك تصرفی او الله تعالی‌یه مخصوصدر ، باشقه برکیمسه‌نك هیچ برشیده مدخلی یوقدر . حالبوکه الله تعالی‌نك علمی هرشیئه لاحقدر . ایشته شو بیان اولونان صفتلرله متصف اولان ذات لطیف ایمانه مستحقدر . آندن غیری ایمانه مستحق کیمسه یوقدر. شوحالده ناصل اولویورکه بویله ملك وملکوت صاحبی وعلمی هرشیئه لاحق وقدرت قاهره‌سیله هرکسه غالب اولان ذاته ایمانی کافرلر عیب عد ایدییورلر .

بو آیت جناب حقی مدح ایچون سوق اولونمش واللهك عزیز وحمید اولدیغنی اثبات مقامنده دلیلدر وتقریری شویله‌در : « الله تعالی عزیز وحمیددر . زیرا ؛ یرك وکوکلرك ملکی الله تعالی‌یه مخصوصدر . هرکیمسه‌که یرك وکوکلرك ملکی آکا مخصوص اولا، او ذات عزیز وحمیددر . بناءً علیه ؛ الله تعالی عزیز وحمیددر » ، کذلك « الله تعالی عزیز وحمیددر . زیرا ؛ الله تعالی‌نك علمی هرشیئه لاحقدر . علمی هرشیئه لاحق اولان کیمسه عزیز وحمیددر . اوحالده الله تعالی عزیز وحمیددر » دیمك اولور .

*
* *

واجب تعالی اصحاب اخدودك مؤمنلرك ایمانلرینی عیب کوردکلرینی بیاندن صوکره ایمانی عیب عدایدن کافرلرك جزالرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ اِنَّ الَّذِينَ فَتَنُوا الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَتُوبُوا فَلَهُمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَلَهُمْ عَذَابُ الْحَرِيقِ ﴾ بیوریور .

[شو کیمسه‌لرکه ارکك وخاتون بالجمله اهل ایمانی فتنه‌یه القا ایتدیلر وایتدکلرینه نادم اولارق توبه ایتمه‌دیلر . آنلر ایچون شدتلی جهنم عذابی ویانغین عذابی واردر .]

فخررازینك بیانی وجهله فتنه ایله مراد ؛ **آتشه یاقمقدر** . آنجق بومقامده **اصحاب اخدودك فتنه‌سی مراددرکه** اوده اولکی آیتلرده بیان اولوندیغی وجهله **آتشه یاقمقدر** .

بو آیتده بیان اولونان عذابلرك هرایکیسی ده آخرتده واقعدر. شوقدرکه عذاب جهنم ایله مراد ؛ **کفرلری سببیله اولاجق عذابدر**. عذاب حریق ایله مراد ؛ **مؤمنلری یاقدقلری سببیله اصل عذابلری اوزرینه زیاده اولاجق عذابلردر**. یاخود عذاب جهنم ؛ **آخرتده در**، عذاب حریق ایسه **دنیاده مؤمنلر ایچون حاضرلادقلری آتشده کندیلرینك یانمسیدر**.

والحاصل ایکی نوع عذاب ؛ ایکی جهتله گناهکار اولدقلرینك نتیجه‌سیدرکه بری کفر دیگری **اهل ایمانه ایذالریدر**. حتی چوقورلردن یوسکورن آتشلر آنلرك کندیلرینی یاقدیغی گبی خانه‌لرینی دخی یاقمشدر. شو معنایه نظراً بو آیت ؛ اصحاب اخدودك قتل اولوندقلرینك کیفیتنی تفسیردر.

بو آیت کافر وقاتللرك توبه‌لرینك قبولنه دلالت ایدر. زیرا ؛ عذابك مؤمنلری فتنه‌یه القا ایدوبده توبه ایتمه‌ینلره اولاجغی بیان اولونمشدرکه توبه ایدنلره عذابك اولمیه جغنه اشارت اولونمشدر.

*
* *

واجب تعالی کافرلرك دنیاده وآخرتده عذابلرینی بیاندن صوکره مؤمنلرك نائل اولاجقلری درجاتی بیان ایتمك اوزره ﴿ اِنَّ الَّذينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْكَبِيرُ ﴾ بیوریيور.

[شول کیمسه‌لرکه آنلر ایمان ایتدیلر وعمل صالح ایشله‌دیلر. محقق آنلر ایچون آلتندن ایرمقلر آقار جنتلر واردر. ایشته شوجنتلره نائل اولمق بویوك نجاتدر.] زیرا؛ مؤمنلره جناب حقك شوخبری مؤمنلردن راضی اولدیغنه دلالت ایدر. مؤمن ایچون اللهك رضاسنه نائل اولمقدن دها بویوك بر نعمت اولاماز. چونکه رضاء الٰهی ؛ جمله مطالبك فوقنده در.

فخر رازینك بیانی وجهله اصحاب اخدود قصه‌سی وبالخاصه شو آیت جلیله کفری اختیار ایتمسی اوزرینه بر کیمسه اجبار اولوندیغنده قلبی ایماننده ثابت اولدیغی حالده کندینی

هلاکدن قورتارمق ایچون اجبار ایدن کیمسه‌یه قارشی تکلیف ایتدیکی کفری ظاهرده ارتکاب ایتمسنه رخصت شرعیه‌یه بناءً جائز ایسه‌ده آنجق ظاهرده کفری ارتکاب اوزرینه هلاکنی ترجیح ایده‌رك هلاك اولمسی افضل اولدیغنه دلالت ایدر. زیرا ؛ اصحاب اخدود کندیلرینی کفره اجبار ایدن پادشاهه قارشی ایمانلرنده ثبات ایده‌رك هلاکلرینی اختیار ایتملری اوزرینه جناب حق آنلری ثنا بیوردی. چونکه؛ عزیمت شرعیه ایله عملدر. عزیمتله عمل رخصتله عملدن البته اولا وافضلدر.

شو معنایی تأیید ایدر بر حدیث شریفده واردر. شویله‌که اصحاب رسول اللهدن ایکی کیشی (مسیلمة الکذاب) ك ألنه دوشرلر. آنلره کندینك نبی اولدیغنی تصدیق ایتملرینی تکلیف واجبار ایدر. بریسی ظاهرده موافقت ایدر نفسنی هلاکدن قورتارر، دیگری تکلیفنی رد ایدر (مسیلمه) آنی قتل ایدر. بو خبر رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم افندیمزه واصل اولونجه (اما الذی ترك فأخذ بالرخصة واما الذی قتل فأخذ بالفضل فهنيئاً له) بیورور. یعنی «اما شول کیمسه‌که آنی مسیلمه ترك ایتدی. او کیمسه رخصتله عمل ایتدی واما شول کیمسه‌که مسیلمه طرفندن قتل اولوندی او کیمسه فضیلتله عمل ایتدی، قولایلق آنك ایچوندر» دیمك اولور. ایشته شو کلام نبویدن آکلاشیلدیغی وجهله کفر اوزره اجبار اولونان کیمسه‌نك ایمانده ثباتله هلاك اولمسی رخصت اوزره ظاهرده کفری اختیار ایتمکدن اولادر.

*
* *

واجب تعالی اهل ایمانی افساد ایدنلری تهدید وعمل صالح ایشله‌ینلره جنتی وعد بیوردقدن صوکره اولاً تهدیدینی وثانیاً وعدینی تأکید بویورمق اوزره ﴿ اِنَّ بَطْشَ رَبِّكَ لَشَدِيدٌ * اِنَّهُ هُوَ يُبْدِئُ وَيُعِيدُ * وَهُوَ الْغَفُورُ الْوَدُودُ * ذُوالْعَرْشِ الْمَجِيدُ * فَعَّالٌ لِمَا يُرِيدُ ﴾ بیوریيور.

[ای حبیبم ! سنك ربكك طوتمسی محقق شدتلیدر. زیرا ؛ او ربك تعالی هرشیئی یکیدن یاراتیر ویاراتدیغی اولدکدن صوکره اعاده ایدر والله تعالی قوللرینك

قصـوری اورتوجی وایی قوللرینی سویجیدر . عرش اعلانك صـاحبی‌در وقدر عالی ایسته‌دیکنی ایشله‌یجیدر .]

یعنی ؛ ربك تعالی کفرده اصرار ایدنلری مؤاخذه ایدر. زیرا؛ عاصیلری عصیانلریله طوتوشی غایت قاتی وشدتلیدر . بنـاءً علیه ؛ آنلردن اخذ انتقـام ایدر . زیرا ؛ اولاً ایجـاد ایدر . چونکه ؛ قدرت کامله‌سی ایجاده کافیدر . ثانیاً اولدکدن صـوکره حالت اصلیه‌سنه اعاده ایدر . زیرا ؛ قهر وغلبه صاحبیدر . شوحالده هم دنیاده هم‌ده آخرتده قوللرینك هردرلو عمللرینه کوره مجازات ایدر. نته‌کیم اصحاب اخدودی‌ده مجازات ایتمشدر. وربك تعالی اطاعت ایدن قوللرینی جنتنه نائل ایدر. زیرا ؛ توبه واستغفار ایدن قوللرینك کناهلرینی ستر ایدیجی وتوبه وندامت ایدن کیمسه‌لرك اخلاصنه وایی قوللرینك اطـاعتنه محبت ایدیجیدر و عرش اعلانك صاحبی ذاتنده و صـفاتنده جمله‌دن اولو و بویوکدر . ایسته‌دیکی شیئی بالاختیار ایشلر وهیچ بر کیمسه‌نك قاریشمغه صلاحیتی یوقدر. چونکه؛ هرنه ایشلرسه کندی ملکنده ایشلر وهرنه کبی آثار کورولسـه بالاختیار یالکز آندن صادر اولمشدر. بناءً علیه ؛ سودیکی قوللرینی جنته ادخال ایدر هیچ بر کیمسه مانع اولاماز ودشمنلرینی جهنمه ادخال ایدر هیچ بر کیمسه آنلره یاردیم ایدوب سسنی چیقاراماز .

*
* *

واجب تعالی اصحاب اخدودی ذکرله رسول اللهی واصحابنی تسلیه وکافرلری تهدید ایتدکدن صوکره فرعون وثمود کبی دها اول کچنلری ذکرله دخی تهدید وتسلیه ایتمك اوزره ﴿هَلْ اَتٰيكَ حَدِيثُ الْجُنُودِ * فِرْعَوْنَ وَثَمُودَ﴾ بیوریور .

[محقق سکا عسکرلرك خبری کلدی اوعسکرلرکه فرعون وقوم ثموددر .]

یعنی ؛ یا اکرم الرسل ! امم سالفه‌دن انبیا اوزرینه عسکر چکنلرك خبری البته سکا کلدی وآنلردن الك قوتلی اولان فرعون برادرك موسی علیه السلامه نه‌قدر اذیتلر ایتدی وعاقبتی نه‌یه واردی و ثمود قومی صالح علیه السـلامه نه‌لر یابدی و عاقبت آنلری ناصل

مؤاخذه ایتدك . شوحالده سنك قومکدن سکا واصحابکه واقع اولان اذالره سن محزون اولما . چونکه ؛ بز آنلردن انتقـامزی آلیرز . بناءً علیه ؛ مکه مشرکلری قوم فرعونه وثمود کبی هلاکه حاضر اولسونلر .

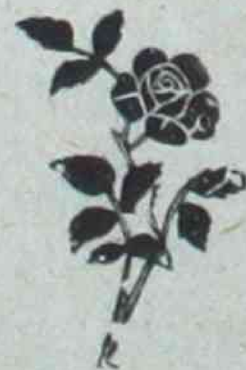
*
* *

واجب تعالی تهدیدینی تأکید ایتمك اوزره ﴿بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي تَكْذِيبٍ * وَاللّٰهُ مِنْ وَرَائِهِمْ مُحِيطٌ﴾ بیوریور .

[بلکه شول کیمسـه‌لرکه آنلر سکا وکتابکه کفر ایتدیلر . آنلر تکذیبده ثابتلر وقرارلاشمشلردر، واز کچمزلر. حالبوکه الله تعالی قدرتیله آنلری هرطرفدن قوشاتیجیدر.]
بناءً علیه ؛ قدرت قاهره‌سندن قورتولمق یوقدر. زیرا ؛ آنلر هرنه‌قدر سکا واصحابکه اذیت ایدرلرسه‌ده آنلر ایچون عذاب هرطرفدن حاضرلانمشدر. چونکه؛ الله تعالی هر ایشلرینی احاطه ایتدیکی ایچون عمللرینك هیچ بر ذره‌سنی بیله اهمال ایتمز .

﴿بَلْ هُوَ قُرْاٰنٌ مَجِيدٌ * فِي لَوْحٍ مَحْفُوظٍ﴾

[بلکه آنلرك تکذیب ایتدکلری شی قرآندر ، لوح محفوظده یازیلیدر] بناءً علیه ؛ قدری عالیدر. آنلرك تکذیبلرندن قرآنه بر نقصان عارض اولماز . زیرا ؛ تبدل وتغیردن مصوندر . شوحالده قرآن هرنه‌که خبر ویردی ایسه واقع اولمش واولاجقدر. ایشته شو اساسه بناءً کافرلر حقنده قرآنك خبر ویردیکی شیلرك جمله‌سی واقع اولاجقدر .



سورهٔ طارق

مکهٔ مکرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر. اون یدی آیتی جامعدر.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ * وَمَا اَدْرٰيكَ مَا الطَّارِقُ * اَلنَّجْمُ الثَّاقِبُ * اِنْ كُلُّ نَفْسٍ لَمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ ﴾

[کوکلره و کیجه‌ده ظهور ایدن ییلدیزلره یمین ایدرم که هر نفس اولمادی ، الا آنك اوزرنده بر بکجی واردر . ای رسول مکرم ! طارق نه‌دن عبارت اولدیغنی سکا هانکی شی بیلدیردی؟ او طارق پارلایجی ییلدیزدر. ایشته بو ییلدیزه وسمایه یمین ایدرم که نفسلردن هیچ بر نفس اولمادی ، آنجق او نفسك عملنی یازیجی و او نفسی محافظه ایدیجی دائمی صورتده آنك یاننده بولونور بر کوزه‌تیجی ملك واردر .]

فخر رازینك بیانی وجهله کیجه‌ده ظهور ایتدیکی جهتله ییلدیزه طارق دنیلدیکی کبی کیجه‌نك قارانلغنی دله‌دیکی وهوایه نافذ اولارق مشرقده طوغدیغی وسماده یوکسك اولارق پارلادیغی ایچون‌ده ثاقب دینمشدر . بو آیتده حافظ ایله مراد ؛ حفظه ملکلرندن باشقه بر ملکدر. او ملکك وظیفه‌سی ؛ محافظه‌در که محافظه‌سنه مأمور اولدیغی شخصی شیطانك شرندن حفظ ایدر . یاخود حافظ ایله مراد ؛ الله تعالی‌در . زیرا ؛ الله تعالی هر قولنی حفظ ایدر واحوالنی بیلیر وجمیع منافعنی ایصال ومضرتنی دفع ایدر . شو معنالردن هانکی معنی مراد اولونورسه اولونسون آیتك خلاصه‌سی ؛ رسول اللهی تسلیه‌در. یعنی « ای حبیبم ! کافرلردن اخذ انتقامه عجله ایتمه . زیرا ؛ آنلرك هر برینك اوزرنده کوزه‌تیجی بر ملك واردر که آنلرك ایشلرینی وسویله‌دکاری سوزلرینی وطوتدقلری مسلکلرینی بیلیر ، هیچ

بر ذره‌سنی بیله اهمال ایتمز . بناءً علیه ؛ آنلر یقینده مجازات اولونورلر عمللرینك جزاسنی کوروررلر » دیمکدر .

* * *

واجب تعالی هر نفس ایچون بر حافظ اولدیغنی بیاندن صوکره هر کسك عملی محفوظ اولونجه انسانه لازم اولان بدایهٔ حالنه نظر ایتمك اهم والزم اولدیغنی بیان ایتمك اوزره

﴿ فَلْيَنْظُرِ الْاِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ * خُلِقَ مِنْ مَاءٍ دَافِقٍ * يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ ﴾ بیوریور .

[هر انسان ایچون بر بکجی اولونجه او انسانه لازم اولان الك مهم وظیفه ؛ بدایهٔ خلقتنی دوشونمکدر . بناءً علیه ؛ او انسان نه‌دن خلق اولوندیغنه نظر ایتسون باقسون که او انسان آنا رحمنه شدتله دوکولن صودن خلق اولوندی که او صو پدرك بلنك آره‌سیله آنانك کوکس کمیکلرینك آره‌سندن چیقار .]

یعنی ؛ هر انسان اوزرنده بر بکجی اولونجه هر انسان ابتداء حالنه باقسونده ابتداءً منیدن خلقه قادر اولان الله تعالی‌نك او انسانی اولدکدن صوکره تکرار اعادیه قادر اولدیغنی بیلسون که آخرتده مأیوس اولاجغی قباحتلری ایشله‌یوبده او حافظ اولان ملکه یازدیرماسون ، بلکه آخرتده سرور ویره‌جك اعمال صالحه یازدیرسون وانصاف ایتسون باقسون که نه کبی حقیر و ذلیل شیدن خلق اولوندی . زیرا باباسنك بلندن آناسنك رحمنه کمال شدت وتلاشله دوکولن حقیر بر صودن یارادلدی . بونی بیلسون وحدینی تجاوز ایتمه‌سون . چونکه بابانك بل کمیکلریله آنانك کوکس کمیکلری آره‌سندن چیقان منیدن خلق اولونمشدر. بویله حقیر بر صودن خلق اولونان انسانك اولاً کندیسنی وثانیاً ربسنی بیلمسی لازمدر.

فخر رازینك وابو السعود افندینك بیانلری وجهله بو آیت ؛ انسانك والده‌سنك وپدرینك هر ایکیسنك صویندن خلق اولوندیغنه دلالت ایدر واحادیث جلیله‌ده ارکك ودیشی هر ایکیسنك صویندن خلق اولوندیغنه صراحت کافیه واردر. چونکه ؛ بعض روایته نظراً رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم افندیمز « ارککك منیسی غالب اولورسه چوجوغك بابایه وبابانك اقرباسنه مشابهتی زیاده اولور واکر آنانك منیسی غالب اولورسه چوجغك انایه وآنانك

اقرباسنه مشابهتی زیاده اولور » بیورمشدر. ایشته بو حدیث شریف چوجغك هرایکیسنك صوبندن خلق اولوندیغنه آچیقدن دلالت ایدر. شو حالده بعضیلرك «ترائب ایله مراد بابانك کوکس کمیکلریدر وچوجق یالکز بابانك صوبندن خلق اولونور» دیدکلری سوزلری مردوددر .

بو آیت؛ ترائب ایله مرادك قادینك کوکس کمیکلری اولدیغنه وخاتونك منیسی کوکسندن نازل اولدیغنه دلالت ایدر وکوکسندن نازل اولدیغی ایچون خاتونك شفقتی زیاده اولدیغنه دائر بعض اثرلرده موجوددر .

*
* *

واجب تعالی انسانك بدایهٔ حالنی بیاندن صوکره نهایهٔ حالنی بیان ایتمك اوزره

﴿ اِنَّهُ عَلٰى رَجْعِهٖ لَقَادِرٌ * يَوْمَ تُبْلَى السَّرَٓائِرُ * فَمَا لَهُ مِنْ قُوَّةٍ وَلَا نَاصِرٍ ﴾

بیوریور .

[او الله تعالی انسانك أولدکدن صوکره تکرار اعادهسنه البته قادردر و او کونده انسان اعاده اولونورکه بوتون اسرار آچیغه چیقاریلور . بناءً علیه قلبلرده کیزلی اولان ایی نیتلر وکوتو نیتلر وصورت خفیهده ایشلهنن وآشکارده یاپیلان عمللر هپ میدانه قونور وهرکس امتحان اولونور . شو حالده او کونده انسان ایچون عذابنی دفع ایدهجك بر قوت ویاردیمجی اولماز .] زیرا ؛ هرکس کندی دردیله مشغول اولدیغندن باشقهسنه یاردیمه وقتی اولاماز .

فخر رازینك بیانی وجهله (تبلی) **امتحانه اولونور** دیمکدر . امتحانك معناسی ؛ او کونده انسانك ایشلهدیکی عملی کندینه سویلهنور وملکلرك یازدیغی دفتره تطبیق اولونور. انسان کندی اعمالنه نظر ایدر باقارکه جملهسی موافقدر وایچندن هانکیلرینك ثواب وهانکیلرینك کناه اولدیغنی بیلیر. چونکه؛ انسانك یاپدیغی ایشلردن بعضیسی ظاهرده ایی کوریلور، حالبوکه باطنده عین قباحت اولور. بناءً علیه ؛ هرشخصك عمل دفترینك کندی أله ویرلمسی وایشه یارایانی و یارامایانی کندینه بیلدیرلمسی وعملنه آز ویا چوق ثواب ویرلدی ویا عذاب اولوندی دییهرك اعتراضه میدان براقلمامسی آنك حقنده امتحاندر.

*
* *

واجب تعالی انسانلرك اعاده اولوناجغنی بیاندن صوکره انسانلرك اعاده اولوناجغنی خبر ویرن قرآنك حقله باطل بیننی تفریق ایدر بر کتاب اولدیغنی بیان ایتمك اوزره

﴿ وَالسَّمَٓاءِ ذَاتِ الرَّجْعِ * وَالْاَرْضِ ذَاتِ الصَّدْعِ * اِنَّهُ لَقَوْلٌ فَصْلٌ * وَمَا هُوَ بِالْهَزْلِ ﴾ بیوریور .

[دوران ایتمکله دونوب کیری کلیجی ودونمك ویا یاغمور صاحبی اولان سمایه ویارلمق صاحبی اولان ارضه یمین ایدرم که قرآن حقله باطل بیننی تفریق ایدیجی بر سوزدر . حالبوکه قرآن اویونله نازل اولمادی .] زیرا ؛ جدیتله نازل اولدی . بناءً علیه ؛ هرحکمی قطعیدر اویونجاق دکلدر . انسانلر آرهسنده اولان مخاصماتی فصلی عین حقیقتدر ، اصلا اویونله مناسبتی یوقدر .

فخر رازینك بیانی وجهله رَجْع ؛ **یاغمور** معناسنهدر. زیرا ؛ یاغمور یاغار، صوکره تکرار یاغار ویاغمور سببیله خیر کلیر ، تکرار یاغار ینه تکرار خیر کلیر ویاخود رحمت دکیزدن بلوطه کیدر، بلوطدن دونر یره کلیر والحاصل یاغمور، **دونمك** معناسنه اولان رجع دینمکه شایاندر . صَدْع ؛ **یارلمق** معناسنهدر . چونکه ؛ کوکدن رحمت یاغنجه اوتلر وا کینلر وآغاجلر بیتمکله یر یاریلور . نشوونما بولور وبرکتلر حاصل اولور . شو حالده کوك بابا منزلنده ارضه فیض ایدر وارضده آنا منزلنده برچوق اولاد طوغورور. بناءً علیه؛ هر ایکیسیده انسانلر ایچون بویوك نعمتلردر . چونکه ؛ نعمت دنیا کوکدن یاغمورك تکرار بتکرار یاغمسنه وارضدن اوتلرك وا کینلرك بیتمسنه موقوفدر .

یاخود رجع؛ **سمانك دونمسیدر** . چونکه ؛ سما دوران ایدر وهر دورهسنده ، اول حرکت ایتدیکی محله دونر کلیر، عادتا بر دکرمن طاشی کبی نرهدن حرکت ایدرسه دورهسنی بیتیرir ینه عینی محله کلیر دورهٔ ثانیهیه باشلار. بناءً علیه سمایه (ذات الرجع) یعنی **دونمك صاحبی** دینمشدر .

*
* *

واجب تعالی قرآنك حقله باطل بیننی تفریق ایتدیکنی بیاندن صوکره قرآنك حق

اولمادیغنه وابطالنه سعی ایدنلرك سعی ثمره‌سز قالاجغنی بیان ایتمك اوزره ﴿إِنَّهُمْ يَكِيدُونَ كَيْداً * وَأَكِيدُ كَيْداً﴾ بیوریور .

[اهل مكه‌نك مشركلری قرآنی ابطال و ضیاسنی سوندورمك ایچون حیله ایتمكله حیله‌یه چالیشیرلر و قرآنه لایق اولمادق شیلر سویلرلر و بن‌ده آنلرك حیله‌لرینه مقابل حیله معامله‌سی یاپارم.] زیرا ؛ آنلردن درحال اخذ ایتمیوب بر مقدار مساعده كوستریرم كه جرأتلرینی آرتیریرم . شو حالده واجب تعالی‌نك آنلره یاپمش اولدیغی حیله معامله‌سی آنلره استدراج اولارق مهلت ویرمسیدر . زیرا ؛ آنلر بو مهلتله مغرور اولورلر وقرآنه طعنه جرأتلری آرتار و آخرتجه عذابلری شدتله‌نور .

یاخود جناب حقك حیله معامله‌سی ؛ آنلرك حیله‌سنی رسولندن دفع ایتمكدر . چونكه ؛ آنلر رسول اللهك دینی ابطاله سعی ایتدیلر ، آكا مقابل واجب تعالی رسولنه نصرت ویردی وآنلر قرآنك نورینی سوندورمكه چالیشدیلر ، آكا مقابل جناب حق دینی عالی قیلمقله نور قرآنی عالمه طاغیتدی . والحاصل آنلر نه قدر كورله‌تمه‌سنه چالیشدیلرسه الله تعالی اوقدر پارلاتدی وقوت ویردی وآنلری ضعفه دوچار ایتدی كه عاقبت مقهور ومنهزم اولدیلر

*
* *

واجب تعالی كافرلره حیله معامله‌سی یاپدیغنی بیاندن صوكره رسولنه‌ده مهلت ویرمكله امر ایتمك اوزره ﴿فَمَهِّلِ الْكَافِرِينَ أَمْهِلْهُمْ رُوَيْداً﴾ بیوریور .

[یا اكرم الرسل ! كافرلره مهلت ویر وآز بر زمانده امهال ایت .] زیرا ؛ آنلرك هلاكلرینه آز بر زمان قالدی . بناءً علیه ؛ سن تلاش ایتمه وعجله انتقاملرینی آرزوایده‌رك كندینه زحمت ویرمه . زیرا ؛ وقت مرهونی كلنجه بز آنلردن انتقاممزی آلیرز .

فخر رازینك بیانی وجهله آز برمدت ایله مراد ؛ **یوم بدر** اولمق احتمالی واردر. زیرا ؛ یوم بدرده مكه مشركلری مقهور ومنهزم اولمشلردر. یاخود **یوم قیامتدر**. چونكه ؛ یوم قیامت كلمك اوزره اولدیغندن اوزاق اولسه دخی یقین صاییلابیلیر . بو آیتده بیان اولونان مهلت قیلیج آیتیله منسوخدر . زیرا ؛ قیلیج آیتی قطعیدر مهلت یوقدر .

سورهٔ اعلی

مكهٔ مكرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر . **اون طقوز** آیتی جامعدر .

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾

[جمله مخلوقات وموجوداتدن اعلی اولان ربك تعالی‌نك اسمنی نقائصدن تنزیه وتقدیس ایت] كه بو علویتله متصف اولان ربك تعالی‌نك اسمنی باشقه‌سنه سویله‌مكدن تبرئه ایده‌سك. زیرا ؛ اللهك اسمنی دائما تعظیم اوزره ذكر ایتمك لازمدر. بناءً علیه ؛ قدمخانه وغسلخانه وحمام كبی فنالق بولونان یرلرده وأسنه‌مك اوزره آغزینی آچدیغنده اسم اللهی ذكر ایتمك جائز اولماز . زیرا بو مثللو محللرده ذكر ایتمك ؛ حرمت وتعظیمه منافیدر .

فخر رازینك بیانی وجهله واجب تعالی‌نك اسمنی تنزیه‌نك معناسی ؛ **نقصانه احتمالی اولانه لفظی واجب تعالی‌یه اطلاق ایتمه‌مكدر** . چونكه ؛ علم كلامده بیان اولوندیغی اوزره (ماتریدی) مذهبنجه نقصان ایهام ایتمه‌ین اسماء الٰهیه ایله واجب تعالی‌یی ذكر جائزدر ، اكر نقصان ایهام ایدن الفاظدن اولورسه شریعت طرفندن اذن وارد اولمق شرطدر . بناءً علیه ؛ واجب تعالی‌یه عارف دیمك جائز دكلدر . زیرا عارف ؛ **معرفتدن آلنمشدر** . معرفت ایسه **غفلتدن صوكره كلن علمه** دینوب جناب حق ایسه غفلتدن منزه اولدیغی جهتله عارف اسمی واجب تعالی‌یه اطلاق اولونماز واكر نقصان ایهام ایتمزسه الله تعالی اوزرینه او اسمی اطلاق ایتمك شارعك اذننه توقف ایتمز. شو اذنه محتاجدر ویا دكلدر دیمكله تفصیل اولونان اسملر ایله مراد ؛ **اللهك افعالندن وصفاتندن آلنان اسملردر** . اما ذات الٰهیه‌یه موضوع وعلم شخصی قبیلندن اولان اسملر هانكی لغتده اولورسه اولسون الله تعالی اوزرینه اطلاق اولونور ، شارع طرفندن اذن ویرلمكه محتاج اولماز .

زیرا ؛ علم شخصیلرده صفت معناسی معتبر اولمادیغندن نقصان ایما ایده‌جك برمعنی تصور اولوناماز .

یاخود واجب تعالی‌نك اسمنی تنزیه ایله‌مراد؛ **معناسنی بیلمکدر** . چونکه؛ معناسنی بیلمکسزین ذکر ایتمه‌نك او قدر تأثیری‌اولماز . زیرا ؛ لساندن‌چیقان اسمك نه کبی معنی افاده ایتدیکنی بیلمکسزین ذکر ایتمکده حضور قلب اولمازکه تأثیری اولسون .

یاخود واجب تعالی‌نك اسمنی تنزیه ایله‌مراد ؛ **ذاتنی وصفاتنی وافعالنی واحکامنی لایق اولمادوغی شیلردن تنزیه وبعض ملحدلرك باطل تأویللرندن تبرئه ایتمکدر** .

ابوالسعود افندینك بیانی وجهله بعض کتب احادیثده بیان اولوندیغنه نظراً (فسبح باسم ربك العظیم) آیتی نازل اولدیغنده رسول‌الله صلی‌الله علیه و سلم افندیمز « بو آیتی رکوعکزده اوقویك »، صوکره (سبح اسم ربك الاعلی) آیتی نازل اولونجه « بوآیتی سجده‌کزده اوقویك » بیورمشدر . بوآیتلر نازل اولمازدن‌اول اصحاب عظام‌رکوعلرنده (اللهم لك رکعت) و سجده‌لرنده (اللهم‌لك سجدت) دیرلردی . بو آیتلرك نزولیله امر نبوینك ورودی اوزرینه او زماندن بوزمانه قدر رکوع وسجودده بومنوال اوزره تسبیح ایتمك جاریدر. کتب فقهیه‌ده بیان اولوندیغی وجهله رکوعده وسجودده بومنوال اوزره تسبیح ایتمك ائمهٔ حنفیه عندنده سنتدر . بناءً علیه رکوعده و سجودده تسبیح ترك اولونسه نماز فاسد اولماز، لکن کراهت اولور .

*
* *

واجب تعالی اسمنی‌وذاتنی نقائصدن تنزیهله امر ایتدکدن صوکره تنزیهك علتی‌وسببی مقامنده ذات‌الوهیتنی توصیف ایتمك اوزره ﴿ اَلَّذٖی خَلَقَ فَسَوّٰی ﴾ بیوریور .

[اسمنی تنزیه لازم اولان‌ربك‌تعالی شول ذاتدرکه جمله مخلوقاتی یاراتدی واعضالرینی مساوی‌قیلدی .] وهر برینك کمالاتی نه‌یه محتاج ودنیاده یاشایابیلمسی نه ایله اولاجق ایسه آنکله برابرخلق ایتدی . چونکه ؛ اجزالری بربرینه مناسب واعضالری‌یکدیکرینه موافق اولوب اره‌لرنده اصلا تفاوت یوقدرکه جمله‌سی بر قالبدن دوکولمش کبی یك‌نسق اوزرینه‌در .

بوآیت اولکی آیته دلیل مقامنده اولونجه تقریری شویله‌در : « الله تعالی‌نك اسمنی نقائصدن تنزیه ایتمك لازمدر . زیرا ؛ الله تعالی هرشیئی عدالت اوزره مساوی اولارق یاراتدی . هرکیمسه‌که هرشیئی‌عدالت اوزره یاراتا ، آنك اسمنی‌تنزیه لازمدر. بناءً علیه؛ اللهك اسمنی نقائصدن تنزیه ایتمك لازمدر » دیمکدر .

*
* *

واجب تعالی ذاتنك وصفاتنك و اسمنك نقائصدن منزه اولمسنك سبب و دلیللرندن بعضیلرینی بیاندن صوکره بعض آخری بیان ایتمك اوزره ﴿ وَالَّذٖی قَدَّرَ فَهَدٰی ﴾ بیوریور .

[شول ربك تعالی‌نك اسمنی تنزیه ایت‌که اوربك تعالی یاراتدیغی مخلوقاتنك جمله‌سنك جنسنی ونوعنی وافرادینی بر مقدار معین اوزره تقدیر ایتدی وهربرورلرینی کندیلرینه لایق اولان افعاله توجیه ایتدی وآنلره مقصدلرینه اولاشدیره‌جق یوللری کوستردی .]

یعنی ؛ ای حبیبم ! شول ربك تعالی‌نك اسمنه تعظیم ایت‌که او ربك تعالی جمله اشیانك جنسنی ونوعنی وشخصنی وهر برورلرینك مقدارینی وصفتلرینی وافعاللرینی و اجللرینی تقدیر ایتدی وهربرورلرینی طبیعتلری و مزاجلری ایجابی ویاشایابیله‌جکلری وجه اوزره افعاله سوق ایتدی .

فخررازینك بیانی وجهله تقدیر؛ **جمله مخلوقاته شاملدر** . چونکه؛ واجب تعالی کوکلری و ییلدیزلری و عناصری ومعدنلری واوتلری وحیوانلری وانسانلری مقدار معین اوزره تقدیر بیوردی وهر برورلرینك جثه‌لرینی وبویوك وکوچوك مقدارلرینی ومدت بقالرینی وصفتلرینی‌ولونلرینی وطعملرینی‌ورایحه‌لرینی‌وکوزللك‌وچیرکینلکلرینی وهدایت‌وضلالتلرینی تقدیر ایتدی‌که هیچ بریسی تقدیر اولونان مقداردن نه بر ذره ایلری ونه‌ده بر ذره کیری اولاماز . هرشی کندی ایچون تقدیر اولونان مقداری محافظه ایدر . بناءً علیه ؛ او مقدار اوزره بولونور .

واجب تعالی‌نك هدایتنه کلنجه ؛ الله تعالی هرشیده بر قوهٔ خاصه قبولنه مستعد بر مزاج خلق ایتمشدر . او مزاجك قبول ایتدیکی قوت بر فعل معینك صدورینه محل

اولور . ایشته هدایت الٓهیه ؛ فعل معینه محل اولان قوتی خلق بیورمسیدرکه او قوهٔ خاصه سببیله کندی نوعنه مخصوص اولان فعله آلت اولور . شوحالده تقدیر ؛ اجزاء جسمانیه‌ده او قوتی قبوله صالح بروجه اوزره تصرف واجزالرینی یکدیکرینه ربطله ترکیب ایتمکدر و هدایت ده اوجسمده واجزالرنده قوا خلق ایتمک واوقوانک اثری اولان فعله آلت قیلمقدر . بناءً علیه ؛ مخلوقاتدن هر بری کندی نوعنه مخصوص اولان افعالدن کیری قالماز. مثلا طاوشان قاچمقدن ، تازی قوو الامقدن ، قویون قورقمقدن ، قورت طوتوب آنی پارچه‌لامقدن کیرو طورمازلر. زیرا ؛ الله تعالی بالعموم مخلوقاتك کندینه مخصوص اولان منفعت ومضرتنی بیلدیردی وحیواناتدن هر برینی منفعتنی آرامغه سوق ایتدی . حتی ابوالسعود افندینك بیانی وجهله ییلانك (افعی) دنیلن نوعی بیك سنه یشایابیلیور وبیك سنه‌یی اکمال ایتدیکنده کوزلرینه عمی عارض اولیور . فقط کوزلرینك دواسی باغچه‌لرده بولونان (رازدانه) دنیلن اوتی کوزلرینه سورمکدر . بناءً علیه ؛ کوزلرینه عمی طاری اولونجه جناب حق آنی هدایتده قیلار حتی کندیسی ایله اوتك بولوندیغی محل آره‌سنده اون کونلك مسافه اولسه‌بیله او (رازدانه) یی آرار بولور کوزلرینه سورر باذن الله کوزلری آچیلور . ایشته بونك کبی جمله حیوانانده بو کبی عقللره حیرت ویره‌جك هدایت الٓهیه کوریلور . مثلا اوروجکك او وآرینك بال وقوشلرك یووا یاپمسی هپ بوقبیل هدایت الٓهیه جمله‌سندندر . ارککی ارککه ودیشی‌یی دیشی اولارق تقدیر ایتدکدن صوکره ارککك دیشی‌یه نه‌یولده مواصلت ایده‌جکنی ارککه الهام ایتمك و رحم امهاتده چوجغك دوره‌جنی مدتی تقدیردن صوکره زمانی کلدیکنده آنا رحمندن چوجغك چیقمسنی الهام ایتمك هدایت الٓهیه جمله‌سندندر وهر حیوانك رزقنی تقدیردن صوکره بالعموم حیواناتك کندی رزقنك کسبنی الهام ایتمك و کسبه لیاقت ویرمك عین هدایتدر. خیروشر یوللرینی تقدیردن صوکره هر ایکی یولی بیان ایتمك اوزره دلیللر قویمق وانبیا واسطه‌سیله بیان ایتمك و کتابلر انزالیله یوللری کوسترمك واجب تعالی‌نك قوللرینه هدایتی جمله‌سندندر .

والحاصل بو آیت جلیله عرش اعلادن تحت الثرایه قدر کوکلرك ویلدیزلرك وعناصر

اربعه‌نك وحیوانلرك ومعدنلرك واوتلرك وسائر مخلوقاتك جمله‌سنك تقدیرینه وهدایتنه شامل اولدیغی جهتله تفسیرینی تفصیله جلدلر طولوسی کتابلر واسع اولاماز .

∴

واجب تعالی اسمنك تنزیه وتعظیمه لایق اولدیغنی بیان ایچون ناسك خلقته وحیواناتك هدایتنه متعلق اولان دلیللری بیاندن صوکره حیواناتك غیری‌یه متعلق اولان دلیلنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَالَّذٖٓى اَخْرَجَ الْمَرْعٰى ۝ فَجَعَلَهُ غُثَٓاءً اَحْوٰى ﴾ بیورییور .

[شول ربکك اسمنه تعظیم ایت که او ربك تعالی تازه اوتلری طوپراغك آلتندن یر یوزینه چیقاردی و بر مدت صوکره او اوتلری سیاه اولارق قورومش قیلدی .]

یعنی ؛ الله تعالی‌نك اسمی نقائص ایهام ایدن شیلردن تنزیهه لایقدر. زیرا ؛ الله تعالی قیرمزی ، صاری ، بیاض ، یشیل وانواع رنکلرله تازه اوتلری بیتیردی و بر مدت صوکره درحال او اوتلری روزکار کوتوره بیله‌جك بر حالده قورودی وسیاه قیلدی . وبوندن صوکره او اوتلر یوق اولور کیدر. چونکه ؛ هر شیئك وجودی احتیاج اوزره مؤسسدر. بناءً علیه ؛ آنك وجودندن کوزه‌تیلن مصلحت حاصل اولونجه وجودینه احتیاج قالمادیغندن فنایه آیاق باصار کیدر . دنیانك اوتلری ناصل که سریع الزوالدر ، کندی‌ده عین حالده سریع الزوالدر . شوحالده دنیایه اعتماد ایتمك عاقل شانی دکلدر .

فخر رازینك بیانی وجهله غثاء ؛ اوتلرك روزکار صاوروه‌جق وصوکوتوره‌جك بر حالده قورومش اولانلریدر . ﴿احوی﴾ صولوغك شدتندن یاشیل وسیاهلاشمش اولان اوتدر . ایشته الله تعالی اولا تازه اولارق اوتلری بیتیروب صوکره قوروتوب سیاهلاندیرمق قدرتیله متصف اولدیغی جهتله ذاتنی وصفاتنی واسمنی نقائصدن تنزیه ایتمك صورتیله تسبیح ایتمك هر مکلف اوزرینه واجبدر .

∴

واجب تعالی رسولنه تسبیحله امر ایدوب تسبیحده تمام اولمیه‌رق آنجق قرآنی تذکر ایدوب اوقومقله اولاجغنه بناءً رسول الله قرآنی اونوتورم قورقوسیله قرآنی چوجقه

تذکر ایتمسی اوزرینه رسولندن بو قورقویی ازاله ایچون ﴿ سَنُقْرِئُكَ فَلَا تَنْسٰى * اِلَّا مَا شَاءَ اللّٰهُ ﴾ بیوریور .

[بز سکا قرآنی تعلیم ایدرز، سن آنی اونوتمازسك . مکر او شیئی که الله تعالی اونوتماکی دیلرسه آنی اونوتورسك .]

یعنی ؛ یا اکرم الرسل ! سن جبریلدن قرآنی آلیرکن اونوتمق قورقوسنه بناءً عجله ایتمه. زیرا؛ بز جبریله تکرار بتکرار اوقوتمقله وسنك قلبکه قوت ویرمکله قرآنك قرائتنی سکا تعلیم ایدر اوقوتدیریرز وسنك ذهنکده قرارلاشدیریرز . بناءً علیه ؛ سن قرآنی اونوتمازسك ، الا الله تعالی قرآنك یالفظنی ویاحکمنی ویاخود ایکیسنك‌ده نسخنی مراد ایده‌رك سنك اونوتماکی ایسترسه سن آنی اونوتورسك .

فخررازینك بیانی وجهله بو آیت ایکی جهتله معجزه‌یه دلالت ایدر : برنجیسی ؛ **رسول‌الله صلی الله تعالی علیه وسلم افندمزك امی اولدیغی حالده یازمقسزین وتکرار ایتمکسزین اولین وآخرینك علومنی جامع اولان بر کتابی ازبرده طوتمسی خارق‌العاده ومعجزه‌دن .**

ایکنجیسی ؛ **بوسوره مکه‌ده اول نازل اولان سوره‌لردن اولدیغی حالده آیتك مآلی ایلروده اولاجغی خبرویردیکی جهتله خبرویردیکی وجه اوزره واقع اولمسی غائبدن خبر قبیلندن معجزه‌در.**

﴿ الا ماشاءالله ﴾ جملهٔ جلیله‌سیله استثنا؛ تبرك ایچوندر . زیرا؛ رسول‌الله بو آیتك نزولندن صوکره هیچ بر آیت اونوتمامشدر . یاخود استثنانك معناسی ؛ **واقعدر** . زیرا؛ رسول‌اللهك بعضاً اونوتوب صوکره خاطرینه کتیردیکی مرویدر . یاخود استثنا ؛ **منسوخ اولان آیتلر حقنده‌در** .

﴿ سنقرئك ﴾ (سنجعلك قارئاً) دیمکدر . یعنی « بز سکا وحی ایتدیکمز آیته سنی اوقویجی قیلارز وقرائتنی سکا الهام ایدرز . بناءً علیه ؛ سن اونوتمازسك تلاش ایتمه » دیمکدر .

ابوالسعود افندینك بیانی وجهله عموم مخلوقاتنه هدایتنی بیاندن صوکره بو آیت ؛ واجب تعالی‌نك بالخاصه رسولنه هدایتنی بیان ایتمك ایچون سوق اولونمشدر. زیرا آیتك مآلی ؛

رسول‌اللهك جبریلدن وحیی تلقیسنی وجمله عالمه هدایت اولان قرآنی حفظنه دلالت وهدایتدر وقرائتنی وعدك ضمننده وحیك مدت مدیده کلوب دوراجغنه اشارت ایچون استمراره دلالت ایدن **مضارع** صیغه‌سی وارد اولمشدر .

* * *

واجب تعالی رسولنه قرآنی اونوتدیرمیه‌جغنی بیاندن صوکره سببنی بیان ایتمك مراد ایده‌رك ﴿ اِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ وَمَا يَخْفٰى * وَنُيَسِّرُكَ لِلْيُسْرٰى ﴾ بیوریور .

[الله تعالی کیزلی وآشکار هرشیئی بیلیر وبز عظیم‌الشان قولایلغی سکا میسر قیلارز.]

یعنی ؛ ای حبیبم ! جبریل امین سکا وحی ایله کلدیکنده سن اونوتورم ظنیله تلاشلانمه. زیرا ؛ الله تعالی سنك جهراً قرائتکی وقلبکده کیزلی اولانی بیلیر. بناءً علیه ؛ سن قورقما . چونکه ؛ حفظی لازم اولانلری ربك تعالی سکا حفظ ایتدیرر وبقاونسیاندن هرهانکیسنك سزك حالکزه ومصلحتکزه موافق اولانی بیلیر وآکا کوره خلق ایدر واعمال صالحه‌ده وقرآنی ازبرله‌مکده واحکام شریعتده قولای اولان شیلری بز سکا موفق قیلارز .

فخر رازینك بیانی وجهله یسری ایله مرادك **شریعت محمدیه اولمسی** احتمالی واردر . زیرا شریعت محمدیه ؛ جمله شریعتلردن قولایدر وطبیعت بشره موافق وعقله ملایمدر. چونکه ، عقل نه قدر دوشونسه شریعتك حکمی خارجنده وفوقنده دها ایی برحکمه نائل اولاماز . بناءً علیه ؛ شریعت محمدیه اخلاق بشره تماميله موافق اولوب باشقه شریعته احتیاج اولمادیغندن جمله شریعتلرك خلاصه‌سی ومتممی‌در والی یوم‌القیام باقی اولوب نسخ عارض اولمیه‌جقدر .

بو آیت ؛ واجب تعالی‌نك هیچ کیمسه‌یه آچمادیغی تسهیلات قاپولرینی رسولنه آچدیغنه وکیمسه‌نك موفق اولامادیغی شیلره رسولنك موفق اولاجغنه دلالت ایدر . رسول‌اللهك آناسز وباباسز وجاهلیه زماننده برطاقم تربیه‌دن عاری جهلا ایچنده میدانه کلدیکی حالده

افعال واقوالی بوتون عالمله مقتدا به اولوب جمله خلقك هادی ومرشدی اولمسی جناب حقك رسولنه قولايلغی وتوفيقاتی جملهسندندر .

*
* *

واجب تعالی مصالح دنيويه يی ومصالح آخرتی تسهيل بيوره جغنی رسولنه وعد ايتدكدن صوكره جميع خلقی حقه دعوتی امر ايتمك اوزره ﴿ فَذَكِّرْ اِنْ نَفَعَتِ الذِّكْرٰى * سَيَذَّكَّرُ مَنْ يَخْشٰى ﴾ بيوريور .

[ای نبیّ مكرم ! اكر وعظك منفعت ويررسه سن قرآنله وعظ ايت، نصيحت آلور شول كيمسه كه اللّهدن قورقار .]

يعنی ؛ بز سكا هرشيئی تسهيل وقرآنی تعليم ايدنجه سن وعظك منفعت ويرديكی صورتده قرآنله وعظ وناسه تبليغ ايت . زيرا ؛ اللّهدن وانواع انتقامندن قورقان كيمسه البته وعظدن انتفاع ايدر .

فخر رازينك بيانی وجهله بو آيت جليله رسول اللّهك مكمّل يعنی غيرك نواقصنی اكمال واتمام ايديجی اولديغنه دلالت ايدر . چونكه ؛ بوندن اولكی آيت مصالح دنيويه واخرويه سنی تسهيل ايده جكنی بيانله جناب حق رسولنی تكميل بيورديغنی ورسول اللّهك تام معناسيله كامل اولديغنی بيان بيورمشدی . زيرا ؛ مُكَمِّل اولمق آخرك نواقصنی اكماله خادم اولديغی جهتله مرتبهٔ كمالدن صوكره در . بناءً عليه ؛ بو آيت تعقيبه دلالت ايدن فا لفظيله وارد اولمشدر . شو حالده رسول اللّه نفسنده تمام اولدقدن صوكره فوق الكمال وتمام اولارق خلقی حقه دعوتله امر اولونمشدر .

بو آيتده رسول اللّهك وعظی ديكله ين قريشی ذم ايچون وعظده منفعت شرط قيلنمشدر وبو شرط قريشه مخصوصدر . چونكه ؛ رسول اللّه عمومه وعظ ايتمك وطريق هدايتی كوسترمك ايچون بعث اولونديغندن منفعت ويرسون ويرمه سون وعظ ايدر، آنجق قريشه وعظی تأثير ايتمه ديكندن رسول اللّهك صوك درجه متأسف اولديغی جهتله آنلر حقنده منفعت مشروط قيلنمشدر. بناءً عليه عموم حقنده وعظ ؛ منفعت ويرمكله مشروط دكلدر.

چونكه ؛ هر يرده شرطك بولونمامسندن مشروطك بولونمامسی لازم كلمز . شو حالده بو مقامده شرط ؛ وعظدن مقصدك حصولی مطلوب اولديغنه اشارت ايچوندر ، يوقسه شرط اولان منفعت اولمازسه مشروط اولان وعظده اولماز معناسنه دكلدر .

ياخود بو آيتده شرطك ذكری ؛ منفعت ويرمكله ويرمه مك حاللرندن اشرفنی ذكرله ديكرندن اكتفا اولونمشدر . چونكه ؛ وعظك لزومنده منفعت ويرمك وويرمه مك حاللری جناب حقه نسبتله مساوی ايسه ده منفعت ويرمك جهتی مطلوب وشرف صاحبی اولديغندن بو جهتی ذكرله ديكری مسكوت عنه قالمشدر . شو حالده آيت (فذكر ان نفعت الذكری ام لم تنفع) ديمكدر . يعنی « سن همان وعظ ايت ، ايستر منفعت ويرسون وايستر منفعت ويرمه سون » ديمك اولور. بو معنايه نظراً علماء دين خلقه همان وعظ ايتمليدر. تأثير ايدوب ايتمه ديكنی نظر اعتباره آلمق لازم دكلدر . چونكه ؛ جناب حق رسولنه مطلقا وعظله امر ايدنجه امتی ده مطلقا مأموردر .

ياخود ابو السعود افنديك بيانی وجهله (اِنْ) لفظی اذ معناسنه در . بوكا نظراً معنای نظم : [يا اكرم الرسل ! سن وعظ ايت ، زيرا ؛ وعظ منفعت ويرر.] ديمكدر. ياخود (اِنْ) ما معناسنه در . بوكا نظراً معنای آيت : [سن وعظ ايت وعظ ، منفعت ايتديكی مدتجه] ديمكدر. اللّهدن قورقانلره وعظك البته تأثير ايده جكنه اشارت ايچون (سيذكر) سين لفظی ايله وارد اولمشدر . چونكه ؛ جناب حقك كلامنده سين لفظی وجوبه دلالت ايدر . بناءً عليه معنای آيت : [وعظ اللّهدن قورقان كيمسه يه البته تأثير ايدر] ديمكدر .

*
* *

واجب تعالی اللّهدن قورقانلره وعظك تأثير ايده جكنی بياندن صوكره وعظ تأثير ايتمه ينلری بيان ايتمك اوزره ﴿ وَيَتَجَنَّبُهَا الْاَشْقَى * اَلَّذٖى يَصْلَى النَّارَ الْكُبْرٰى ﴾ بيوريور .

[نصيحتدن اوزاق اولور انسانلرك بدبخت اولان شقيلری كه آنلر جهنمك بيوك آتشنه داخل اولورلر .]

يعنى ؛ شقاوتده هركسدن زياده اولان واللهدن قورقمايان كيمسه وعظدن وَوعظك تأثيرندن اوزاق اولوركه او شقاوتده هركسدن زياده اولان كيمسه بويوك آتشه كيرر . بناءً عليه ؛ هركسدن زياده عذاب كورور .

فخررازينك بيانى وجهله انسانلر اوچ فرقه در : برنجيسى ؛ عارف بالله اولانلردركه آنلر سعيد اولانلردر . ايكنجيسى ؛ عارف بالله اولمقله برابر بعضاً شقاوتده بولونانلردر . بو قسم ؛ اللهدن قورقانلر و وعظ كنديلرينه تأثير ايدنلردر . اوچنجيسى ؛ كافر معند اولانلردركه آنلرك قلبلرنده وعظ تأثير ايتمز ودائما شقاوت اوزره بولونان اشقيا كروهيدركه آنلرك بويوك آتش اولان جهنم آتشنه داخل اولاجقلرينى جناب حق بو آيتله بيان بيورمشدر . بو آيتده نار كبرى ايله مراد ؛ جهنم آتشيدر . ونار صغرى يعنى كوچوك آتش ايله مراد ؛ دنيا آتشيدر . ياخود بويوك آتش ايله مراد ؛ جهنمك طبقاتندن بريدر . چونكه ؛ دنياده كناهلر متفاوت اولديغى كبى آخرتده ده جهنمك طبقه ودركه لرى متفاوتدر . زيرا ؛ هركس كناهنه كوره معذب اولاجغندن وعظى ديكله مه ين ودعوته اجابت ايتمه ين شقينك كناهى كفرك اشنى وبويوكى اولديغى جهتله جهنمك بويوك آتشيله معذب اولاجقدر .

***

واجب تعالى كافر معندك نار كبرايه داخل اولاجغنى بياندن صوكره او كافر شقينك جهنمده أولمسى وديرلمسى اولمايوب دائما معذب اولاجغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ ثُمَّ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيٰى ﴾ بيوريبور .

[جهنمك بويوك آتشنه كيردكدن صوكره او كافر آتش ايچنده أولمز وديرلمز .]

بناءً عليه ؛ آنك ايچون اصلا راحت اولماز . چونكه ؛ أولمزكه راحت ايتسون و منفعت ويره جك بر حياتله ديرى دخى اولمازكه حياتندن انتفاع ايتسون . دائما معذب اولديغى جهتله نه أولو ونه ده ديريدر . شوحالده آخرتده بو كافرك حالى ؛ دنياده بويوك بر بلايه

مبتلا اولان كيمسه نك حالى كبيدر . چونكه ؛ بويله بر بلايه مبتلا اولان كيمسه يه أولو دينمز ، زيرا ؛ كنديده حيات واردر . كذلك ديرى ده دينمز ، چونكه ؛ مبتلا اولديغى درددن قورتولوب بر راحت كورمه ديكندن ديريلرك آلديغى ذوقى بولامديغى جهتله ديرى ده دنيلمز . شوحالده ياشار فقط بر نوع أولودر .

***

واجب تعالى وعظى ديكله مه ين كافرك حالنى بياندن صوكره وعظى ديكله يوب كنديى كفردن تطهير ايدن كيمسه لرك حالنى بيان ايتمك اوزره ﴿ قَدْ اَفْلَحَ مَنْ تَزَكّٰى ۞ وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهٖ فَصَلّٰى ﴾ بيوريبور .

[محقق قورتولدى شول كيمسه كه كفر ومعصيتدن پاك اولدى وربسنك آدينى آكدى ، صوكره نماز قيلدى .]

يعنى ؛ فوز ونجات بولدى وآخرت عذابندن قورتولدى اول كيمسه كه ايمان وانواع عبادتى اختيارله كفردن وكناهلردن تميزله ندى وربسنك اسمنى ذكرله مشغول اولدى ونمازده افتتاح تكبيرينى وبايرام نمازنده بايرام تكبيرلرينى آلارق نماز قيلدى .

فخررازينك بيانى وجهله بو آيتده (تزكّى) ايله مراد ؛ بو آيتده اولكى آيتده ذكر اولونان كفر وشقاوتدن تطهر ايتمكدر . ربسنك اسمنى ذكر ايله مراد ؛ قلبيله جناب حقى تذكر و خضوع و خشوعدر . صلات ايله مراد ؛ اعضاء جوارحله عبادتدر . چونكه انسان كاملك مرتبه سى ؛ اوچدر : برنجيسى ؛ قلبندن عقائد فاسده يى ازاله ايتمكدر . بو مرتبه يه (تزكّى) ايله اشارت اولونمشدر . ايكنجيسى ؛ ذاتى وصفاتى و اسمى ايله قلبنده معرفت الهيه يى حاضر لامقدر . بو مرتبه يه (وذكر اسم ربه) قوليله اشارت اولونمشدر . اوچنجيسى : اعضاء جوارحله عبادتدر . بو مرتبه ده (فصلّى) كلمه سيله اشارت اولونمشدر .

***

واجب تعالی انسانك سبب نجاتنی بیاندن صوكره سبب نجات اولان عباداتی تركله دنیایی اختیار ایدنلری ذم ایتمك اوزره ﴿ بَلْ تُؤْثِرُونَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا * وَالْاٰخِرَةُ خَيْرٌ وَاَبْقٰى ﴾ بیوریور .

[بلكه سز سبب نجاتكزی ایشلهمز لذاتی ونعمتی دائما زواله معروض اولان دنیا دیرلكنی اختیار وآخرت اوزرینه ترجیح ایدرسكز . حالبوكه آخرت خیرلیدر . زیرا ؛ نعمتلری كدردن سالم وباقیدر انقطاع یوقدر .] چونكه آخرت ؛ دارسروردر ، حزن وكدر یوقدر ودار صفادر ، جفاسی یوقدر ودار راحتدر ، مشقتی یوقدر .

ابوالسعود افندینك بیانی وجهله آیتده خطاب ؛ كافرلره اولدیغنه نظراً دنیایی اختیارك معناسی ؛ دنیایه راضی اولارق قلبی مطمئن اولمق وآخرتدن بالكلیه اعراض ایتمكدر . خطاب عمومه اولدیغنه نظراً انسانلرك دنیایی تحصیلی واسبابه توسلی تقدیم ایتمكدر . شوحالده آیت جلیله كافرلره نسبتله توبیخی ومؤمنلره نسبتله عتابی تشدید ایتمك ایچون سوق اولونمشدر .

*
* *

واجب تعالی بوسورهده وشو آیتلرده توحیده ونبوته وكفر اوزره تهدیده وطاعت اوزره ترغیبه اشارتدن صوكره بونلرك جملهسی رسول اللهدن اول كچن انبیانك شریعتلرنده موجود اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اِنَّ هٰذَا لَفِى الصُّحُفِ الْاُولٰى * صُحُفِ اِبْرٰهِيمَ وَمُوسٰى ﴾ بیوریور .

[شوذكر اولونان مسئلهلر ابراهیم وموسی علیهما السلامك صحفلری اولان صحف اولاده موجوددر .]

یعنی ؛ واجب تعالینك وحدانیتی ونبوت واحوال آخرته متعلق اعتقادات اول كچنلرك كتابلرنده دخی دستور اتخاذ اولونمشدر . شومعنایه نظراً (هذا) لفظیله اشارت اولونان ؛ سورهنك اولندنبری اعتقادیاته متعلق اولارق بیان اولونان مسائلدر . چونكه ؛ سورهده

اعتقادیاته متعلق مسائل اجمالاً بیان اولونمشدر واعتقادیاتده شریعتلرك جملهسی مساویدر ، احكام دكیشمز . یاخود (هذا) لفظیله اشارت (قد افلح) فقرهسندن (والآخرة خير وابقى) فقرهسنه كلنجهیه قدر بیان اولونانه احكامه اشارتدر . چونكه ؛ (تزكّى) كلمهسی جمیع عقائد باطلهدن نظهیر وعمل جهتندن دهاخلاق ذمیمهدن تصفیه (وذكر اسم ربه) جملهسی روحك معرفت الٰهیه ایله تزیینه و(فصلّى) كلمهسی عبادات الٰهیه ایله اعضاء جوارحك خدمت مقدسهٔ الٰهیهیه بولونمسنه و(بل تؤثرون) فقرهسی دنیایه فرط محبتندن زجره (والآخرة) جملهسی ده ثوابه ورضاء الٰهییی تحصیله معیه دلالت ایتدیكندن بو احكامك جملهسی كچمش شریعتلرك هربرنده ملتزم بولوندیغنه اشارت اولونمش وشرایع سابقه ایچنده ابراهیم وموسی علیهما السلامك شریعتلری هركسجه وبالخاصه عربلر عندنده مشهور اولدیغندن بونلری ذكرله دیكرلرندن اكتفا ایدلمشدر .

سورهٔ غاشیه

مكهٔ مكرمهده نازل اولان سورهلردندر . یكرمی آلتی آیتی جامعدر .

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ هَلْ اَتٰيكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ ﴾

[یا اكرم الرسل ! محقق قیامت كوننك خبری سكا كلدی كه او كونك بلاسی جملهنی ناسی احاطه ایدیجیدر .]

فخررازینك بیانی وجهله قیامت كونی شدتیله بغتةً ناسی احاطه وستر ایدهجكنه بناءً غاشیه دینمشدر . چونكه ؛ هر جهتندن بر شیئی احاطه وستر ایدن شیئه غاشی دینوركه اورتوجی معناسنهدر . یاخود غاشیه ایله مراد ؛ جهنم آتشیدر . زیرا جهنم آتشی اهل جهنمی

تماماً احاطه ایده‌جکنه بناءً غاشیه دینمکه سزادر. ابوالسعود افندینك بیانی وجهله بو آیتده (هل) (قد) معناسنه‌در چونکه ؛ قیامتك خبری محقق اولارق کلمشدر .

*
* *

واجب تعالی غاشیه دنیلن قیامت کوننده انسانلره عارض ولاحق احوالی بیان ایتمك اوزره ﴿ وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ خَاشِعَةٌ * عَامِلَةٌ نَاصِبَةٌ * تَصْلَى نَارًا حَامِيَةً * تُسْقَى مِنْ عَيْنٍ آنِيَةٍ ﴾ بیوریبور .

[او کونده برچوق یوزلر ذلیل وحقیردر وجهنمده یوروجی واوزیجی بر طاقم عمللر ایشلرلر .] زیرا ؛ آنلر بویونلرنده آغیر زنجیرلر طاشیدقلری کبی آتشك آشاغیسنه اینرلر ویوقاریسنه چیقارلر وآج وصوسز بولونورلر واورایه نصب نفس ایتمشلردر . چونکه ؛ دائما اوراده بولونورلر . [وبو ذلیل یوزلر علولنه‌نجی آتشه کیررو حرارتده صوك درجه‌یه وارمش اولان پکاردن صولانورلر .]

فخررازینك بیانی وجهله خاشعه ؛ **ذلیل وحقیر اولملردر** . چونکه ؛ اهل جهنم دنیاده رسل کرامه ایمان والله تعالی‌یه عبادتدن تکبر ایتدکلرینه مقابل آخرتده ذلیل ورذیل ورسوای اولاجقلری ودنیاده کبرك اثری یوزلرنده کورولدیکی کبی آخرتده دخی ذلت وسفالتك اثری یوزلرنده کوروله‌جکی بیان اولونمشدر . عامله ؛ **عمل ایشلیجی** وناصبه ؛ **او عمل یوروجی** دیمکدر . بو عمل آخرتده اولدیغنه نظراً بیان اولوندیغی وجهله جهنمده بر طاقم مشقتلی عمللرده بولوناجقلردر . اما بودنیاده **عمل** اولدیغنه نظراً دنیاده راهبلره وپوتلره عبادت ایدنلر برچوق یوروجی عمللر ایشله‌دیلرسه‌ده آنجق اصل اعتقادلری اولمادیغی جهتله فائده‌سنی کورمیه‌جکلری بیان اولونمشدر .

حامیه ؛ **چوق زمان یاقیلمق قیزدیرلمشده که آنك صیجاقلغنه معادل بر صیجاقلق اولماز** دیمکدر . یعنی « دنیاده ایمان ایتمه‌ین کافرلر ذلیل وحقیر اولارق اویله بر آتشه کیررلرکه او آتش چوق زماندنبری علوله‌نمش و حرارتی صوك درجه‌یه وارمش » دیمکدر . آنلر یالکز بو آتشده یانمقله‌ده قالمازلر ، بلکه آنلر بر پیکاردن صولانورلرکه او پیکارك صوینك

حرارتی نهایته کلمشدر . حتی اوصودن بر داملاسی بودنیاده بر طاغ باشنه قونمش اولسه اوطاغ طوز کبی أریر . چونکه آنیه ؛ **حرارتی صوك درجه‌یه کلمش** دیمکدر .

*
* *

واجب تعالی اهل جهنمك ذلت وسفالتلرینی وعلوصاحبی جهنمه کیره‌جکلرینی وایچه‌جکلری صولرینی بیاندن صوکره آنلرك طعامنی بیان ایتمك اوزره ﴿ لَيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ إِلَّا مِنْ ضَرِيعٍ * لَا يُسْمِنُ وَلَا يُغْنِي مِنْ جُوعٍ ﴾ بیوریبور .

[آنلر ایچون جهنمده ییه‌جك طعام یوق ، آنجق (ضریع) دنیلن دیکنلی اوتدن حاصل اولان طعام واردرکه اوطعام ییه‌نلری سمیزله‌ندیرمز وآچلقدن‌ده مغنی قیلماز .]

فخررازینك وابوالسعود افندینك بیانلری وجهله ضریع ؛ **بردیکندرکه یاشنه ایکی دوه اوتلار وقورودیغنده دوه دخی ییمز زهیر کبی آجیدر ورایحه‌سی غایت کریهدر وجیفه‌دن کوتو وآتشدن دها صیجاقدر** . بونلرك طعامی جهنمده ضریع دنیلن دیکنلی اوته مشابه بر نوع زهیرلی شیدن حاصل اولاجغی بیان اولونمشدر . **بوطعامی ییدکلرنده جناب حقه تضرع ونیاز ایدوب خلاصلرینی طلب ایده‌جکلرینه** اشارت ایچون **بونلرك طعاملرینه** ضریع دینمشدر . بوطعام ، ییه‌نلری سمیزله‌ندیرمز . چونکه ؛ وجوده نافع دکلدر وآچلغی‌ده دفع ایده‌مز. چونکه ؛ قارنی طویوره‌جق قدر ییمك احتمالی یوقدر. اهل جهنمك صولرینی وطعاملرینی بیان ایتمك ؛ سفالت وذلتلرینی وعذابلرینك نهایته وارە‌جغنی بیان ایتمکدر .

جهنمك برچوق درکات وطبقاتی اولوب بعض درکه‌ده بولونانلرك طعامی (غسلین)دن یعنی ایریندن وبعضیلرینك طعامی زقومدن وبعضیلرینك طعامی ضریعدن اولدیغی جهتله آیتلر آره‌سنده تفاوت یوقدر . چونکه؛ طعاملرینك (غسلین)دن اولدیغنی بیان ایدن آیت بر طبقه‌ده بولونانلره مخصوص اولدیغی کبی (ضریع) دن اولدیغنی بیان ایدن آیتده دیکر بر طبقه‌یه مخصوصدر .

*
* *

واجب تعالى اهل جهنمك حالنى بياندن صوكره اهل جنتك حالنى بيان ايتمك اوزره ﴿ وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاعِمَةٌ * لِسَعْيِهَا رَاضِيَةٌ * فِى جَنَّةٍ عَالِيَةٍ * لَا تَسْمَعُ فِيهَا لَاغِيَةً ﴾ بيوريور .

[او كونده مؤمنلرك يوزلرى غايت كوزل و كوردكلرى نعمتلرك اثرى يوزلرنده ظاهر اولور واو يوزلر يوكسك جنتده ايشله‌دكلرى عمللرينك اجرينى كورونجه دنياده او عمله سعيلرينه راضى وممنون ومسرور اولورلر.] زيرا ؛ سعيلرى سايه‌سنده بر چوق نعمتلره نائل اولدقلرى ايچون البته راضى اولاجقلرى بيان اولونمشدر [و آنلر جنتده كوتو سوز ايشيتمزلر.] چونكه ؛ اهل جنتك سوزلرى ذكردن عبارت اولديغى جهتله باطل سوز سويله‌مزكه دويسونلر . زيرا جنت ؛ اللهك قومشولرينه حاضرلانمش بر موقعى اولديغى ايچون لغوياتدن منزهدر ، بناءً عليه جنتده يالان وافترا ويكديكرينه سوكمك والله تعالى يه كفر ايتمك كبى شيلر اولماز . بونك شاهدى ؛ دنياده بويوك كيمسه‌لر حضورنده واقع اولان مجلسلردر . زيرا؛ شريف ومحترم اولان مجلسلرده لغويات اولماز . حالبوكه جنت ، حضور الٓهيدر .

*
* *

واجب تعالى جنتك ديكر صفتلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ فِيهَا عَيْنٌ جَارِيَةٌ * فِيهَا سُرُرٌ مَرْفُوعَةٌ * وَأَكْوَابٌ مَوْضُوعَةٌ * وَنَمَارِقُ مَصْفُوفَةٌ * وَزَرَابِىُّ مَبْثُوثَةٌ ﴾ بيوريور .

[جنتده اهل جنتك آرزلرينه موافق وايسته‌دكلرى يره آقار وآرقه‌سى كسيلمز بيكار اولديغى كبى اوجنتده يوكسك كوشكلردخى واردر واو كوشكلرده قولبسز بارداق وبللور كاسه‌لر وبربرينه دايانمش ياصديقلر وانواع رنكلرله مزين دوشه‌نمش دوشكلرده واردر.] فخررازينك بيانى وجهله عين جاريه يعنى آقار بيكارلر جنتك هر طرفنده واردر.

زيرا ؛ بومقامده (عينٌ) لفظنده اولان تنوين ، كثرت ايچوندر . سُرُرْ ؛ كوشكلر ويريلر معناسنه‌در . اكواب ؛ ابريقدن كوچوك وقولبسز كوناكوره بارداقلردركه اهل جنت ايچون حاضرلانمشدر نمارق ؛ ياصديقلر ، مصفوفه ؛ صف اولمش بربرينه دايانمش يعنى كوشكلره دizlمش ؛ ذرابىّ ؛ دوشكلر ، مبثوثه ؛ دوشنمش ديمكدر . دنياده زنكين اولان كيمسه‌لرك قوناقلرى بونلره برنمونه‌در .

*
* *

واجب تعالى اهل جنتك و اهل جهنمك حاللرينى بيان بيورنجه بو حاللرك قيامتده اولاجغنه بناءً قيامتى اثباته محتاج اولوب قيامتى اثباتده واجب تعالى نك وجودينى اثباته موقوف اولديغندن وجود الٓهى يه دلالت ايدن دليللرى بيان ايتمك اوزره ﴿ أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ * وَإِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ رُفِعَتْ * وَإِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ * وَإِلَى الْأَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ ﴾ بيوريور .

[قيامتى انكار ايدن كافرلر انكار ايدرلرده نظر ايدوب باقمازلرمى كه دوه‌يه ناصل خلق اولوندى . اكر آنك ياراديليشنده اولان عجائب و غرائبه كمال دقتله نظر ايدوب باقمش اولسه‌لر خالقك وجودينى و قيامته قدرتنى اقرار و اعتراف ايدرلر و او كافرلر سمايه باقمازلرمى كه ديركسز اولديغى حالده ناصل يوكسك قيلندى ويردن نه قدر قالديرلدى . اكر آنلر بحق باقسه‌لر بو قدر جسامتله سمايى قالديرمغه قادر اولان الله تعالى نك قيامته وأولدكدن صوكره انسانلرى قبرلرندن قالديرمغه قادر اولاجغنه ايمان ايدرلر واو كافرلر وحدانيتى وآخرتى انكار ايدرلرده طاغلره نظر ايدوب باقمازلرمى كه اوطاغلر يراوزرينه ناصل قوندى وايكى طرفه تمايل ايتمكسزين ناصل ثابت اولارق طوريور ؟ بوقدر جسامتله صاللانمقسزين طاغلرى طوردورمغه قادر اولان الله تعالى انسانلرى بعثه قادر اولمازمى و عقلى اولانلر دوشونسه‌لر بونى بيلمزلرمى و آنلر ارضه باقمازلرمى كه ناصل دوشه‌نمش حتى انسانك ياتمسنه واوتورمسنه واكوب ديكمه‌سنه وهر دورلر استفاعنه آلويرشلى خلق

اولونمشدر . بوقدر انسانك منفعتنه خدمت ایدن ارضی بومنوال اوزره خلق ایتمکه قادر اولان الله تعالی انسانلری قبرلرندن قالدیرمغه وجنتده راحت ایتدیرمکه قادر اولمازمی ؟]

بو آیت جلیله ؛ فخررازینك بیانی وجهله واجب تعالی‌نك وجودینه و علمنه‌وقدرتنه ومخلوقاتندن غنی برحکیم‌مطلق وفاعل مختار اولدیغنه دلالت ایدر . چونکه ؛ جمله‌اجسام جسمیتده مساوی اولدیغی حالده هر بررلری آخرندن تمیز ایده‌جك بر صفت وخاصه‌یی حائز اولوب‌عینی‌صفتك دیکرنده بولونمسی ممکن ایکن آنجق اوکا مخصوص اولمسی‌واجب تعالی‌نك وجودینه‌وفاعل‌مختار اولدیغنه دلالت ایتدیکی کبی صانعك حکیم و عالم اولدیغنه دخی‌دلالت‌ایدر. زیرا؛ مخلوقاتك وبالخاصه بو آیتده بیان‌اولونان دوه ، سما ، ارض‌وطاغلرك هر برنده عجیب و غریب صنعتلر و حکمتلر صانعك علمنه و قدرتنه و حکمت صاحبی اولدیغنه دلالت ایدر . بونکله برابر جمله مخلوقاتك یکدیکرینه ارتباطی و حسن امتزاجی اولدیغی کبی هر برینك یکدیکرینه احتیاجی‌ده معلومدر . بالخاصه انسانلرك بعضیلرینك بعضیلرینه احتیاجی هر زمان مشاهده اولونان احوالدندر . چونکه ؛ بر انسان یالکز یاشایاماز . زیرا؛ کندینك محتاج اولدیغی اشیانك جمله‌سنی تدارك ایتمك ممکن اولمادیغندن اجتماع صورتیله یاشامق وهربری برنوع احتیاجی تأمین ایتمك‌ایله ممکن اولدیغندن انسانلر دائما آز وچوق بر اجتماعله یاشارلر وشو اجتماعك ، یکدیکریله حسن امتزاج ایتمسی وظلم وتعدیدن صاقینماسی‌وانتظامك‌یولیله جریان ایله‌مسی‌ایله حصول‌بولاجغی طبیعی وضروریدر. حسن انتظام ایسه تکالیف الهیه ایله اولابیله‌جکندن البته آخرتك وجودینی اقرار ایتمك شو مقدماتك لوازم ضروریه‌سندندر .

ایشته شواساسلره‌بناءً واجب تعالی‌نك وجودینه دلالت‌ایدن دلیللر آخرتك‌وجودینه دخی دلالت ایتدیکی جهتله شو آیتده بیان اولونان دلیللر آخرتك و جهنمك و جنتك وجودینه دخی دلالت ایدر. بناءً علیه ؛ شودلیللره نظر ایدوب لایق وجه اوزره‌دوشونن هر عاقل واجب تعالی‌نك وحدانیتنی وآخرتی اعتقاد ایدر .

بو آیتده ذکر اولونان درت شی بیننده مناسبت شویله‌در : قرآن لسان عرب‌اوزره نازل اولوب دیار عرب‌ایسه زراعتدن خالی‌اولدیغی‌جهتله عربلرا کثر اوقاتده دوه‌اوزرنده چوللرده مسافرتده یالکز بولونورلر . انسانلرك‌صحرالرده یالکز بولوندیغنده قونوشاجق

کیمسه اولمادیغندن کوزینك کوردیکی موجوداتده تفکرله مشغول اولمسی ضروریدر . موجوداتدن اول بأول کوزینك اصابت ایده‌جکی شی ؛ بیندیکی دوه ایله باشنی قالدیرنجه اوزرنده کوکلر وصاغنده وصولنده طاغلر و آیاغنك آلتنده یرلردر . ایشته چوللرده وخالی یرلرده آنجق بونلری کوروب تفکرایده‌جکنه بناءً جناب حق بو آیتده بونلری جمع ایتمش و استدلالك یالکز بر نوعه مخصوص اولمایوب مخلوقاتك هر بریسیله ممکن اولدیغنی بیان بیورمشدر .

حیواناتدن کوزه‌تیلن منفعت ؛ أتنی بیمك وسودینی صاغمق و یوکنی آلمق و یوکنی یوکله‌تمك واوزرینه بینمك‌در . دوه‌ده ایسه بونلرك جمله‌سی موجود اولمقله برابر دوه‌نك مشقتی‌ده آز اولدیغندن حیوانات ایچندن دوه‌یی ذکر ایتمشدر . چونکه؛ دوه‌نك منفعتی چوق محنتی ایسه آزدر .

*
* *

واجب تعالی وحدانیتك وآخرتك دلیللرینی بیاندن صوکره شو بیان اولونان‌اشیالرله وعظ ایتمسنی رسولنه‌امر ایتمك‌اوزره ﴿ فَذَكِّرْ اِنَّمَا اَنْتَ مُذَكِّرٌ * لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيْطِرٍ ﴾ بیوربیور .

[یا اکرم‌الرسل ! سن شودلائلی بیان ایده‌رك ناسه وعظ ایت . زیرا سنك وظیفه‌ك آنجق آنلره نصیحت ایتمکدر . سنك نصیحتکی قبول ایدوب دلائله نظر ایتمزلرسه سنك ایچون بأس یوقدر .] چونکه ؛ سن آنلر اوزرینه بکجی اولمادیغك کبی نصیحتکی قبوله آنلری اجبارده مأموردکلسك . وظیفه‌کی یرینه کتیردکدن‌صوکره آنلرك قبول‌ایتمه‌مسندن سکا کدر یوقدر .

*
* *

واجب‌تعالی رسولنك وظیفه‌سی تبلیغ‌ایتمك اولدیغنی بیاندن صوکره وعظدن‌اعراض ایدنلره عذاب ایده‌جکنی بیان‌ایتمك اوزره ﴿ اِلَّا مَنْ تَوَلّٰى وَ كَفَرَ * فَيُعَذِّبُهُ اللّٰهُ الْعَذَابَ الْاَكْبَرَ ﴾ بیوربیور .

[و لکن شول کیمسه‌که وعظکدن یوز چویردی و کفر ایتدی . او کیمسه‌یه الله تعالی بویوك عذابله عذاب ایدر .] یاخود آیتده استثنا ؛ **منقطعدر** . بوکا نظراً **معنای آیت**: [سن وعظایت ، الا شول کیمسه‌یه وعظایتمه‌که او کیمسه سنك وعظکدن یوز دوندوردی و کفر ایتدی . آکا وعظ لازم دکلدر . چونکه ؛ استهزا ایتمکله قلبکی محزون ایدر] دیمکدر .

عذابی ، کفر عذابی اولدیغی جهتله جمله عذابلرك فوقنده اولاجغنه اشارت ایچون جناب حق بو مثللو کیمسه‌لره بویوك عذابله عذاب ایده‌جکنی بیان بویورمشدر .

﴿ اِنَّ اِلَيْنَا اِيَابَهُمْ * ثُمَّ اِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ ﴾

[آنلرك رجوعلری آنجق بزم حضوریمزه‌در . بوندن صوکره آنلرك حسابلری ده بزم اوزریمزه‌در .]

یعنی ؛ بز آنلره عذاب ایدرز . زیرا ؛ اووعظدن یوز چویرنلرك دونوب کله‌جکلری بزم حضوریمزدر وبزم حضوریمزه کلدکدن صوکره آنلرك حسابلری بزم اوزریمزده‌در . بناءً علیه ؛ بز آنلره وعظی نه‌دن دیکله‌مه‌دکلرینی ونه ایچون کفر ایتدکلرینی سؤال ایدر جزالرینی ویررز . بو آیت ؛ عذاب اکبرله واجب تعالی‌نك عذاب ایده‌جکنه دلیلدر وتقریری شویله‌در : « بز وعظدن اعراض ایدنلره عذاب ایدرز . زیرا ؛ وعظدن اعراض ایدنلرك رجوعی آنجق بزه‌در . هر کیمسه‌که وعظدن اعراض ایده‌رك بزه رجوع ایده ، بز آکا عذاب ایدرز . بناءً علیه ؛ وعظدن رجوع ایدنه بز عذاب ایدرز » دیمکدر .



سورهٔ فجر

مکهٔ مکرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر . **اوتوز** آیتی جامعدر .

﴿ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ﴾

﴿ وَالْفَجْرِ وَلَيَالٍ عَشْرٍ وَالشَّفْعِ * وَالْوَتْرِ * وَالَّيْلِ اِذَا يَسْرِ ﴾

[عالمه ضیاسنی طاغیتمقله نورلاندیران صباحه وذی‌الحجه‌نك اولندن اون عدد کیجه‌یه وموجوداتك جفت وتك اولانلرینه وقارانلغی آلوب کیتدیکی وقتده هر کونك کیجه‌سنه یمین ایدرم‌که البته کافرلره عذاب ایدرم .]

یعنی ؛ عالمله فوائد کثیره‌سی بولونان صباح‌وقتنه ویاخود صباح نمازینه وقربان‌آینك اولندن بالاعتبار ناسك افعال‌حجله مشغول بولوندقلری اون کیجه‌یه ومخلوقاتك جفت‌وتك اولانلرینه وکیجه زائل اولوب کیتدیکنده او کیدن کیجه‌یه یمین ایدرم‌که کافرلر البته عذاب اولونورلر .

فخر رازینك بیانی وجهله صباح وقتی؛ اللهك برلکنه دلالت ایتدیکی کبی کیجه‌نك قارانلغی ازاله ایله عالمی ضیایه غرق ایدنجه حیوانات و وحوش وطیور وجمله انسانلر وروح صاحبلری محللرندن چیقوب هرکس رزقنی آرامق اوزره یریوزینه طاغیلدقلری جهتله فوائد دنیویه‌یی جامع اولدیغندن شرفنه بناءً جناب حق صباح وقتنه یمین‌ایتمشدر . صباح وقتی‌هر کسك اویقودن اویانوب‌یاتاغندن قالقارق هر برینك‌مطلوبی اولان شی‌طرفنه کیتمسی ارباب‌عقل نظرنده موتانك قبرندن قالقمسنه برنمونه‌اولدیغندن بعثك برخاطره‌سی اولمق اعتباریله فائدهٔ دینیه‌سی موجود اولدیغی جهتله صباح وقتنك عندالله وعندالناس شرفی وقدری عالیدرکه کندیسیله قسم اولونمشدر . یاخودصباح نمازنده کیجه‌وکوندوزه مأمور اولان حفظه ملکلری اجتماع ایتدکلرندن صباح نمازینه قسم بیورمشدر . یاخود فجر ایله مراد؛ **محرم آینك برنجی صباحیدر** . زیرا؛ یوم‌مذکور عربی تاریخنك سنه باشی اولدیغی

جهتله شرف صاحبیدر. یاخود **قربانه بایرامنك صباحی مراددر**. زیرا نحه؛ متعلق اولان عباداتك اکثریسی او کونه تصادف ایتدیکندن شرفلیدر. بناءً علیه؛ کندیسیله یمین اولونمشدر. شومعنالردن هرهانکیسی مراد اولونورسه اولونسون شرفدن خالی اولمادیغی جهتله فجری جناب حق مقسم به قیلمشدر.

لیال عشر ایله مراد؛ **ذی الحجه نك اولنده اون کیجه‌در**. زیرا؛ او کونلرله کیجه‌لری اهل ایمانك افعال حجله مشغول اولدقلری کونلر اولدیغی ایچون شرفلیدر. حق رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم افندیمز (مامن ایام العمل فیهن احب الی الله من هذه الایام العشر) بیورمشدر. یعنی «کونلردن هیچ بر کون اولمادی که او کونلرده عمل شواون کونده‌کی عملدن زیاده الله تعالی‌یه محبتلی اولسون. البته بواون کونده عمل اللهه هر کونلردن زیاده محبتلی اولور» دیمکدر. یاخود لیال عشر ایله مراد؛ **رمضانك عشر اخیریدر**. زیرا؛ عشر اخیرده لیلهٔ قدر اولدیغندن شرفی زیاده‌در. هرهانکی معنی مراد اولونورسه اولونسون **تنوین؛ تعظیم ایچوندر**. شو حالده **معنای آیت**: [شوشرف وحیثیت صاحبی اولان اون کیجه‌یه یمین ایدرم] دیمکدر.

شفع ایله مراد؛ **مخلوقات**، وتر ایله مراد؛ **خالقدر**. زیرا مخلوقات؛ کیجه‌و کوندوز، ارکك ودیشی، یاز وقیش، یر وکوك، قارانلق وآیدینلق وسائره کبی اکثریتله چفت اولوب واجب تعالی ایسه تکدر. یاخود **مخلوقاتده چفت وتك اولانلر** مراددر. یاخود **جنتله جهنمدر**. چونکه؛ جنت سکز اولدیغی جهتله چفتدر وجهنم یدی اولدیغی جهتله تکدر. هرهانکی معنی مراد اولونورسه اولونسون تك وچفت شرفی حائز اولدقلری جهتله قسم اولونمشدر.

کیجه‌نك کیدوب کلمسیله کونلرك اختلافی وبیع وشرا ایچون مدتلرك انتظامی و کیجه و کوندوزك صورت منتظمه‌ده جریانی برمدبر حکیمك صنعیله اولدیغنه دلالت ایتدیکی جهتله اعتقادیات وعملیاته خادم اولدیغندن مقسم به قیلنمشدر. بو یمینك جوابی مقدردر و «البته کافرلره بن عذاب ایدرم» دیمکدر. چونکه؛ بوندن اولکی سوره‌نك آخرنده کافره

عذاب اکبرله عذاب ایده‌جکنی بیان بیورنجه واجب تعالی بو سوره‌نك اولنده شو مذکور اولان اشیایه یمینله اوعذابك واقع اولاجغنی تأکید ایتمشدر.

*
* *

واجب تعالی اشیاء مذکوره‌یه یمینك کافی اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ هَلْ فِي ذٰلِكَ قَسَمٌ لِذِي حِجْرٍ ﴾ بیوریبور.

[شو یمین ایدیلن اشیالره یمینده عقل صاحبی اولان کیمسه‌یه قناعت ویره‌جك قسم وارمیدر؟]

یعنی؛ عقلی اولان بیلیرکه الله تعالی‌نك شوقسم بیورمش اولدیغی شیلرده کوردیکی عجائب وغرائبه باقارق بواشیانك یمین ایتمکه لایق شرف وشان صاحبی اولدیغنی وبونلره یمینك کافی اولاجغنی بیلیر. چونکه؛ بونلره یمین کافی اولمازسه باشقه‌لرینه یمینده کافی اولاماز. حالبوکه عقل صاحبنه بونلره یمین کافیدر باشقه شیلره یمین ایتمکه حاجت یوقدر.

فخر رازینك بیانی وجهله بو مقامده **استفهام، تأکید ایچوندر**. خارجده بونك نظیری: بر مسئله حقنده قوتلی دلیل کتیرن کیمسه دلیلنی بیاندن صوکره «شو ذکر ایتدیکم شیده دلیل وارمیدر؟» دیرکه «دلیلم غایت قوتلیدر» دیمك اولور.

حِجر؛ منع معناسنه‌در. عقل؛ **صاحبنی کناهلردن ولایق اولمادیغی شیلردن منع ایتدیکی ایچون** بو آیتده **عقله** حجر دینمشدر.

*
* *

واجب تعالی قسمك جوابنده کافرلره عذاب ایده‌جکنی بیاندن صوکره او عذابی تفصیل ایتمك اوزره ﴿ اَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ ۞ اِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِ ۞ اَلَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ ﴾ بیوریبور.

[یا اکرم الرسل! سن بیلمه‌دکمی ربك تعالی نه‌ایشله‌دی (ارم) دنیلن بلده‌ده ساکن اولان عادقومنه که آنلر هیچ بر بلده‌ده امثالی یارادلمامش یوکسك قوناقلر صاحبلری ایدیلر.]

یعنی ؛ ای حبیبم! سن كورمه‌دك وبیلمه‌دكمی كه ربك تعالی عادقومنه نه‌ایشله‌دی وآنلری ناصل اهلاك ایتدی ؟ عاد قومی ، (ارم) كبی كمال راحت وصفاسی موجود وجفادن خالی دنیا نعمتلرینك هپسی موجود بربلده‌نك صاحبلری اولدقلری كبی امثالی هیچ بربلده‌ده خلق اولونمامش یوكسك سرایلرك وقوناقلرك‌ده صاحبلری ایدیلر. شوحالده بویله ثروت وسامان وسلطنت وقوت صاحبی وعمرلرینك اوزونلغی هرقومدن زیاده اولان عاد قومنی ربك تعالی اهلاك ایدنجه آنلردن دها ضعیف اولان مكه اهالیسنی اهلاك ایده‌جكی اولویتله ثابت اولور .

فخررازینك بیانی وجهله عاد؛ **بوقومك بویوك جدلرینك اسمی اولدیغندن** اوقومه عاد قومی دینمشدر . چونكه ؛ بر قبیله‌یه بویوك پدرینك اسمیله چاغیرلمق عادتدر . (عاد) حضرت نوحك دردنجی اوغلیدر. چونكه؛ حضرت نوحك اوغلو (سام)ك اوغلو (ارم)ك اوغلو (عوص)ك اوغلیدر. ارم ؛ **شام ویا اسكندریه** بلده‌سیدر. زیرا ؛ بوبلده‌لر دنیانك اك كوزل بلده‌لری اولوب هرنعمتلری‌ده مبذولدر. یاخود ارم ؛ **شدادك یاپدیغی ابنیۀ جسیمه‌یه اشارتدر** . زیرا ؛ شداد كندی زعمنجه دنیاده جنت یاپمق اوزره عدن صحراسنده آلتون وكوموشدن وسائر جواهردن معمول جسیم سرایلر ویوكسك كوشكلر بنا ایتدیردی . لكن كمال طغیانندن دولایی ایچنه اوتورمقسزین جماعتیله برابر جناب حق آنی اهلاك ایتدی وبو ابنیه‌یی خلقك كوزندن كیزله‌دی. یالكز حضرت معاویه‌نك خلافتی زماننده (عبدالله بن قلابه) دنیلن آدم دوه‌سنی آرامق اوزره كزركن بو شهر جسیمه تصادف ایده‌رك بر آت یوكی آلدی یمنه كتیردی . حضرت معاویه بو وقعه‌یی ایشیدنجه (كعب احباری) كتیرتیر « دنیاده آلتون وكوموشدن یاپیلمش شهر وارمیدر ؟ » دیه سؤال ایتمسی اوزرینه (كعب) حضرتلری «اوت! شدادك یاپدیغی (باغ ارم) واردر. سنك زمانكده اهل اسلامدن دوه‌سنی آرار بركیمسه او شهره كیره‌جكدر واو كیره‌جك رجلك یوزی قیرمزی وبویی قیصه وقاشنك اوستنده وبوینده بنلری اولاجق » دیر وایكی طرفنه باقنجه (عبدالله بن قلابه) یی او مجلسده كورور و« ایشته او رجل بودر » دیدیكی مرویدر .

⁂

واجب تعالی عاد قومنك حالنی بیاندن صوكره ثمود قومنك حالنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَثَمُودَ الَّذِينَ جَابُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِ ﴾ بیوریور .

[ای رسول مكرم ! سن بیلمه‌دكمی ربك تعالی قوم ثمودی ناصل اهلاك ایتدی . او قوم ثمود شول كیمسه‌لركه آنلر (وادئ قری) دنیلن بلده‌لرنده طاغلری طاشلری اویارلر كندیلرینه أولر یاپارلردی.] بوقدر قوته مالك اولان قوم ثمودی ربك تعالی ناصل اهلاك ایتدی ایسه اهل مكه‌یی‌ده اویله‌جه اهلاك ایده‌جكی اولویتله ثابت اولور . قوم ثمودك بیك یدییوز شهر بنا ایدوب هپسنك طاشدن اویما اولدیغی مرویدر .

وادئ قری ؛ **مدینه ایله تبوك آره‌سنده برمحلدر** . حتی رسول‌الله تبوك غزاسنده بر قولا آت اوزرنده او محله كلدیكنده اصحابنه خطاباً « سرعت ایدك . زیرا؛ سز ملعون یرده‌ده‌سكز» بیوردیغی مرویدر . ثمود ؛ **صالح علیه‌السلامك قومیدر** . پیغمبرلرینه ایمان ایتمه‌دكلری ایچون جناب حق برصیحه ایله آنلری اهلاك ایتمشدر .

⁂

واجب تعالی عاد وثمود قوملرینك حاللرینی بیاندن صوكره كفر وتمردده آنلره بكزه‌ین فرعونك حالنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَفِرْعَوْنَ ذِي الْأَوْتَادِ ﴾ بیوریور .

[یا اكرم الرسل! سن بیلمه‌دكمی كه ربك تعالی میخلر صاحبی اولان فرعونه نه‌ایشله‌دی وآنی ناصل اهلاك ایتدی ؟]

یعنی ؛ صیتی دنیایی طوتمش قوت وشوكت صاحبی اولان فرعونی دكزه غرق ایتمك صورتیله اهلاكه قادر اولان الله تعالی‌نك اهل مكه‌یی‌ده اهلاكه قادر اولاجغی اولویتله ثابتدر.

فخر رازینك وابو السعود افندینك بیانلری وجهله **فرعونك عسكری چوق اولوب عسكرك چادرینه چوقجه قازیق چاقدیردیغندن ویاخود كندینه عصیان ایدنلرك اللرینی جسدینه چاقوب اولدیره‌یه قدر براقدیغندن ویاخود ملك وارقانی دولت صاحبی اولدیغندن**

ذی‌الاوتاد دنیلمشدر. چونکه اوتاد؛ وتدك جمعیدر. وتد؛ قازیق وجیوی معناسنه‌در. ارکان دولت، دولتك چیویسی مقامنده اولدقلرندن آنلره‌ده اوتاد دنیله‌بیلور.

*
* *

واجب تعالی عاد وثمود قوملریله فرعونك هلاکلرینه اشارتدن صوکره آنلرك عصیانلرینه مقابل صوکره انواع عذابله معذب اولدقلرینه اشارت ایتمك اوزره ﴿ اَلَّذِينَ طَغَوْا فِي الْبِلَادِ * فَاَكْثَرُوا فِيهَا الْفَسَادَ * فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ عَذَابٍ ﴾ بیوریبور.

[شول کیمسه‌لرکه عاد وثمود قوملری وفرعون وبونلرك هرجمله‌سی بلده‌لرنده طغیان ایده‌رك فسادی چوق یاپدیلر. بناءً علیه؛ سنك ربك آنلر اوزرینه‌بر نوع عذابی دوکدی.]

یعنی؛ آنلرماللرینه ومنصبلرینه وسائر ساخته اعتبارلرینه کووه‌نه‌رك بلده‌لرده ضعفاء عباده طغیانله ظلم ایتدیلر وبناءً علیه؛ بلده‌لرده فسادی چوق یاپدیلر. شوحالده آنلر اللهك قوللرینه فسادی چوق یاپوب اذی وجفا واشکنجه‌ایدنجه ربك تعالی آنلر اوزرینه عذابی دوکدی وهربرولرینی برر نوع عذابله اهلاك ایتدی. سوط؛ دریدن یاپیلان قامچیدر. ابوالسعود افندینك بیانی وجهله آخرتده آنلر ایچون حاضرلانان عذابه نسبتله دنیاده هلاکلرینه باعث اولان عذاب قیلیجه نسبتله قامچیله عذاب کبی اهون اولدیغنه اشارت ایچون (سوطَ عذابٍ) دینمشدر. آنلر اوزرینه کلن عذاب بربری آرقه‌سنده دوکولدیکنه اشارت ایچون دوکمك معناسنه اولان صبّ ایله تعبیراولونمش وهربرینه برر نوع عذاب نازل اولمشدر.

فخررازینك بیانی وجهله بعض آیتده بونلرك عذابلرینك آخرته تأخیر اولوندیغی بیانه بو آیتده دنیاده عذاب اولوندقلرینی بیان منافی دکلدر. زیرا آخرته تأخیری بیان اولونان؛ عذابلرینك تمامیدر. بوآیتده بیان اولونان؛ عذابلرینك بعض نوعیدر. بناءً علیه؛ آیتلر بیننده اصلا تناقض یوقدر. بو آیتلرك هربری کندندن اول کچن آیته دلیلدر وتقریری شویله‌در: «عاد وثمود قومیله فرعون جمله‌سی طاغی اولدیلر. زیرا؛ آنلر

بلده‌لرنده چوق فساد ایشله‌دیلر. هرکیمسه‌لرکه آنلر چوق فساد ایشله‌دیلر، طاغیلردر. بناءً علیه؛ عاد وثمود قومیله فرعون طاغیلردر». کذلك «آنلر اوزرینه ربك برنوع عذابی دوکدی. زیرا؛ آنلر چوق فساد ایشله‌دیلر. هرکیمسه‌لرکه آنلر چوق فساد ایشله‌یه‌لر، ربك آنلر اوزرینه عذابی دوکر. عاد وثمود قومی ایله فرعون اوزرینه ربك عذابی دوکدی» دیمکدر.

*
* *

واجب تعالی عاد وثمود قومیله فرعون کبی عالمی افساد ایدن قوملر اوزرینه عذابی دوکدیکنی بیاندن صوکره آنلرك عذابلرینی ایجاب ایدن حاللرینی بیلدیکنی وآنلرك حاللرینی کوزه‌تدیکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصَادِ ﴾ بیوریبور.

[محقق سنك ربك عاصیلری کوزه‌تیر.] بناءً علیه؛ آنلردن هیچ برینك حالنی فوت ایتمه‌دیکندن هرکسك وهرقومك حالنه وعملنه کوره مجازات ایدر. شوحالده هیچ برکیمسه حالنی وخیروشر اعمالنی الله تعالی‌دن صاقلایاماز. زیرا؛ الله تعالی آنلری کوزه‌تیجی وحاللرینی بیلیجیدر.

ابوالسعود افندینك بیانی وجهله بوآیت جلیله واجب تعالی‌نك قوللرینك حالنی کوزه‌تدیکنی تمثیل در. زیرا مرصاد؛ بعض احوالی کوزه‌تمك محل اولوب جناب حق مکاندن منزه اولدیغی جهتله آیتك تشبیهه حمل اولونمسی لازمدر. کأن واجب تعالی‌نك علمی، کاوبکچی کوزه‌تمك ایچون یول اوزرینه اوتوران بکجینك حالنه تشبیه اولونمشدر. رسول‌اللهك قومنده‌ده دیکرلرینه اصابت‌ایدن عذاب‌مثللو عذابك اصابت ایده‌جکنه اشارت ایچون ربوبیت صفتی رسول‌اللهه مضاف قیلنمشدر. چونکه؛ الله تعالی هرکسك ربی اولدیغی حالده رسول‌اللهه «سنك ربك» دیمك کافرلره تعریضدر.

بوآیت؛ ثمودوامثالنه عذابك‌دوکولمسنه دلیل‌وعلتدر وتقریری‌شویله‌در: «ربك تعالی آنلراوزرینه برنوع‌عذابی دوکدی. زیرا؛ ربك‌آنلری کوزه‌تدیکی جهتله آنلرك کناهلرینی بیلیر. هرکیمسه‌که کوزه‌تمکله آنلرك کناهلرینی بیله، آنلر اوزرینه عذابی دوکر. بناءً علیه؛ ربك آنلر اوزرینه عذابی دوکدی» دیمکدر.

*
* *

واجب تعالی قوللرینك حاللرینی کوزه‌تدیکنی بیانله عبادته ترغیب ایتدیکی حالده قوللرك عبادتدن اعراض ایتدکلرینی وهمتلری آنجق دنیایه اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَاَمَّا الْاِنْسَانُ اِذَا مَا ابْتَلٰيهُ رَبُّهُ فَاَكْرَمَهُ وَنَعَّمَهُ فَيَقُولُ رَبّ۪ٓي اَكْرَمَنِ * وَاَمَّا اِذَا مَا ابْتَلٰيهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ فَيَقُولُ رَبّ۪ٓي اَهَانَنِ ﴾ بیوریور .

[اما انسانی ربسی امتحان ایدوب آکا زنکینلك ورفاه حال ایله اکرام ایده‌رك نعمت صاحبی قیلدیغنده او انسان « بنم ربم بکا ثروت وسامان وسائر نعمتلرله اکرام ایتدی » دیمکله سرورینی اظهار ایدر واما ربسی آنی بعض بلایا ایله امتحان ایدوب آنك اوزرینه رزقنی طار قیلدیغنده اوانسان « بنم ربم بکا اهانت ایتدی » دیمکله اسفنی اظهار ایدر.]

یعنی ؛ انسان دنیا نعمتنه نائل اولونجه ممنون اولور واونعمتی کندی استحقاقی ظنیله اظهاربشاشت ایدر ودنیا نعمتندن محروم فقرله مبتلا اولدیغنده کویا جناب حقده بر آلاجغی وارمشده ویرمه‌مش کبی یوزینی اکشیتیر وجناب حقك اهانت ایتدیکنی سویله‌مکله تحسرینی اظهارایدر. حالبوکه انسانك نائل اولدیغی نعمتلر مجرد فضل الٰهی واحسان سبحانیدر. زیرا ؛ هیچ برزمانده انسانك استحقاقی نائل اولدیغی نعمتی دکمز ولکن انسانك فکری قیصه ونظری کوتو وهمتی دنیایه منحصر اولدیغندن عاقبتی دوشونوب ایلرویی کوره‌مز. بناءً علیه ؛ دنیاجه نائل اولدیغی نعمتی اکرام ونعمتدن محروم اولدیغنی اهانت صایار. حالبوکه ثروت وغنا چوق کیمسه‌لر حقنده اکرام اولمق شویله طورسون عین اهانت وفقر وفاقه ایسه بعض کیمسه‌لر حقنده عین کرامت وسعادت اولور . چونکه ؛ ثروت طغیانه سبب اولوب دنیاده وآخرتده صاحبنك خائب وخاسر اولمسنه سبب اولدیغی کبی فقر وفاقه‌ده سکونت وتواضعنه سبب اولارق دارینده سعادت وسلامتنه سبب اولور . بناءً علیه ؛ دنیاده برکیمسه حقنده نعمتك ویاخود آلام واکدارك حصولی او کیمسه‌نك استحقاقنه دلالت ایتمز . زیرا ؛ کورولیورکه الله تعالی بر چوق عاصی وکافر قوللرینی دنیاجه انواع نعمتله متنعم قیلدیغی کبی بر چوق مؤمن صالح وتقی قوللرینی‌ده فقر وفاقه وانواع مشقتله مبتلا قیلار. شوحالده دنیاده متنعم اولان کیمسه‌نك کندینه سعادت وکرامتله ومستحق اولدیغنی بیانله حکم ایتمسی جائز اولمادیغی کبی فقرله وسائر مصائبله مبتلااولان

کیمسه‌نك‌ده نفسنه اهانتله حکم ایتمسی دخی جائزاولماز. زیرا ؛ آلامله مبتلا اولان کیمسه‌نك مبتلا اولدیغی زمانده آنك اوزرنده اللهك صاییلماز وتوکنمز نعمتلری واردر . بونلرك جمله‌سنی اونوتارق فقره ویا بعض مصائبه مبتلا اولدم دییه‌رك نفسنه اهانتله حکم ایتمك کستاخلقدر . بناءً علیه ؛ همتی مجرد دنیایه صرف ایدنلری جناب حق ذم بیورمشدر .

*
* *

واجب تعالی انسانك همتی مجرد دنیایه اولدیغنی بیاندن صوکره دنیایه همتی حصر ایتمکی منع ودنیایه محبتلرینی اثبات ایتمك اوزره ﴿ كَلَّا بَلْ لَا تُكْرِمُونَ الْيَت۪يمَ * وَلَا تَحَٓاضُّونَ عَلٰى طَعَامِ الْمِسْك۪ينِ ﴾ بیوریور .

[سزك اعتقادیکز کبی دکلدر .] زیرا ؛ زنکین اولان کیمسه‌نك غناسی آکا اکرام وفقیراولان کیمسه‌نك فقری آکا اهانت ایچون اولماز . بناءً علیه ؛ بو اعتقاددن وازکچك. چونکه؛ غنینك غناسی وفقیرك فقری حکمت الٰهیه ایجابیدر ، یوقسه هرکسك استحقاقی دکلدر . [بلکه سزك ایشیکز وسوزیکز کوتودر . زیرا ؛ سز اللهك سزه ویرمش اولدیغی نعمتلرله یتیملره اکرام ایتمیورسکز.] حالبوکه یتیم سزك کندی جنسکزدن باباسنی غائب ایتمش وهنوز بالغ اولوب احتیاجدن قورتولمامش سزك معاونتکزه محتاج اولدیغی بر زمانده آنلره طعام ییدیرمك والبسه کیدیرمکله اکرام ایتمیورسکز . [ومساکین ومحتاجینه طعام ییدیرمکه بعضیکز بعضیکزی ترغیب ایتمیورسکز .] ایشته یتیملره وسائر محتاج اولان فقیرلره اطعام طعامله اکرام ومعاونت ایتمه‌دیککز کبی باشقه‌لرینی ترغیبده دخی بولونمامکز همتکزك یالکز دنیایه مصروف ومحبتکزك آنجق دنیا مالنه اولدیغنه دلالت ایدر .

یتیم ؛ انسانلرده باباسی اولمایان چوجوغه دنیلدیکی کبی حیوانات سائره‌ده آناسی اولمایان بهائم یاوروسنه دخی دینور . یتیمه اکرام ایتمه‌ینلری ومحتاج اولانلره طعام ییدیرمه‌ینلری وباشقه‌لرینی طعام ییدیرمکه ترغیب ایتمه‌ینلری جناب حق بو آیتده بخل ایله ذم ایتدیکی کبی اکرام ایدنلری‌ده دیکر آیتلرده سخا ایله ثنا بیورمشدر. حق رسول الله (احب البیوت

الی الله بيت فيه يتيم مكرم) بيورمشدر . يعنی « خانه‌لرك الله تعالی‌يه محبتليسی كنديسنده اكرام اولونان يتيمك بولونديغی خانه‌در » ديمك اولور . يتيمی اجرتسز استخدام ايتمك جائز دكل وبلكه‌ده حرامدر ولو قرداشی واستاذی اولسون . يالكز خواجه‌سی شريكنی چاغيرمق ايچون كوندرسه بأس يوقدر . بوندن باشقه والده‌سی‌ده ايسته‌ديكی قدر استخدام ايدر . زيرا ؛ آنك ايچون‌ده جائزدر .

بوندن اولكی آيتده جناب حق انسانلرك سوزلريله دنيايه محبتلرينی اثبات ايدوب سوزلرينی ذم ايتديكی كبی بو آيتده دنيايه محبتلرينی ايشلريله اثبات وايشلرينی ذم ايتمشدر .

فخر رازينك بيانی وجهله اولكی آيت (عتبة بن ربيعه) وامثالی مشركلر حقنده وايكنجی آيت‌ده (قدامة بن مظعوم) حقنده نازل اولديغی مروی ايسه‌ده اعتبار لفظك عمومنه‌در . بناءً عليه ؛ بو صفتلر كنديلرنده بولونان انسانلرك جمله‌سنه شاملدر .

*
* *

واجب تعالی انسانلرك دنيايه محبتلرينی يتيمه اكرام ايتمك وفقرايه طعام يديرمه‌مك كبی افعاللريله بياندن صوكره شدتله ارثی اكل ايتمك وماله محبت ايتمك كبی حاللرينی بيانله دخی ذم ايتمك اوزره ﴿ وَتَأْكُلُونَ التُّرَاثَ اَكْلاً لَمّاً * وَتُحِبُّونَ الْمَالَ حُبّاً جَمّاً ﴾ بيوريور .

[سز ارثی چوق يمكله يرسكز ومالی پك زياده سومكله سورسكز .]

يعنی ؛ سز طائفهٔ نسوانك ويانكزده بولونان صبيانك ارثاً انتقال ايدن نصيبلرينی كندی مالكزه ضم ايده‌رك ير وحق صاحبنك حقنی ضايع ايدرسكز ومالی كمال حرصله سورسكز . بناءً عليه ؛ ماله محبتكز سزی غيرك حقوقنه تجاوزدن منع ايتمز ، بلكه سزی حرامه سوق ايدر .

فخر رازينك بيانی وجهله تُراث ؛ مال موروثدر ، (لمّاً) شدتله جمع ايتمكدر . بو مقامده مفرده‌ده هر صنف يمكی طوپلايوب بردن لقمه ايتمكدر . (جمّاً) كثرت و شدت معناسنه‌در . بناءً عليه « ماله چوق وشدتلی لزومندن زياده محبت ايدرسكز » ديمكدر . زمان جاهليه‌ده عربلرك عادتلری ؛ قادينلره وچوجقلره انتقال ايدن مال موروثی ويرمنلو

بويوكلری كندی ماللرينه قاريشديرمقله يرلر وحرام وحلال آرامازلردی واليوم تركمن طائفه‌سنده دخی بو عادت كريهه جاريدر . جناب حق بو آيتله بومثللو غيرك حقوقنه تجاوز ودنيايه فرط محبت ايده‌رك آخرتی نسيان ايدنلری ذم ايتمشدر .

*
* *

واجب تعالی دنيايه محبتلرينی بياندن صوكره بو محبتلرينه منفعت ويرميه‌جك بر زمانده ندامت ايده‌جكلرينی بيان ايتمك اوزره ﴿ كَلَّا اِذَا دُكَّتِ الْاَرْضُ دَكّاً دَكّاً * وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفّاً صَفّاً * وَجِيءَ يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ يَتَذَكَّرُ الْاِنْسَانُ وَاَنّٰى لَهُ الذِّكْرٰى ﴾ بيوريور .

[حال وشان سزك حلال وحرامی تفريق ايتمكسزين مال جمع ايتمك صورتيله دنيايه محبت واعتماديكز وهمتكزی دنيايه حصرله حرصكز موافق ولايق دكلدر . زيرا ؛ يرلر شدت حركه‌دن ياريلوب وير اوزرنده اولان طاغلر وأولر زلزله اوزرينه شدتلی زلزله اولمقله محو اولوب كيتديكنده وربك تعالی‌نك امری ومهابتی كلديكنده وملكلر صف صف اولوب طورديغنده واو كونده جهنم عرصهٔ محشره كتيرلديكنده ايشته او زمانده انسان ايشله‌ديكی كناهلرينی ودنيايه محبتنی خاطرينه كتيرير ندامتنی اظهار ايدر . فقط نه فائده‌سی اولور ونره‌دن كلير خاطره كتيرمك .] چونكه ؛ زمانی كچمشدر . زيرا ؛ ندامتك محلی دنيادر .

فخر رازينك بيانی وجهله (دكّاً) بر شيئك قيرلمسی وپارلمسيدر . شو حالده معنای آيت : [يوم قيامتك شدتندن يرلر ياريلوب پارچه پارچه اولوب قوم كبی صاورولوب هبا اولديغی زمان انسان نه ياپديغنی بيلير و ندامت ايدر ، فقط چه فائده !] ديمكدر . (وجاءَ ربكَ) واجب تعالی جسم اولماديغندن حقيقتده كلمك وكيتمك كبی جسمك لوازمندن اولان شيلر كندی حقنده تصور اولونمق محال اولديغی جهتله بو مقامده معنی : [سنك ربكك امری وعظمت جلالتنه دلالت ايدن آيتلری كلديكنده] ديمكدر . زيرا ؛ ذات الٰهيه كلمكدن منزهدر .

(والملكُ صفاً صفاً) «او كونده بوتون كوكلرك ملكلری اينوب انس وجنك اطرافنی احاطه ايدەرك صف باغلايوب انس وجنك عملرندن ايسنه ايی و كوتوسنه كوتو ديمك اوزره كلوب هركس كندی لايق اولديغی مرتبەده بولونديغی زمان انسان نه ياپديغنی بيلير » ديمكدر .

بو آيت ؛ انس وجن كبی ملكلرك‌ده حشر اولوناجغنه وعرصهٔ محشرك اطرافنده صف بسته اولارق بولونوب انس وجنك اعمال واحوالنی سيروتماشا ايدەجكلرينه دلالت ايدر . بعض روايتده ملكلرك يدی صف اولاجغی وارد اولمش ايسەده آيتده صفك عددينه دلالت يوقدر، آنجق ملكلرك صف صف اولاجقلرينه دلالتی قطعيدر .

(وجیٔ يومئذٍ بجهنم) يوم قيامتده ملكلر واسطەسيله عرش اعلانك صول جهتنه جهنمك كتيريلەجكنە دائر روايت وار ايسەده بو آيتده اكثر مفسرينك بيانلری وجهله جهنمك كتيرلمسی ايله مراد ؛ جمله خلائقك كورەجكی رادەده جهنمك عرصهٔ محشرده اظهار اولونمسيدر، كه كافرلر واره‌جقلری محلی كورور اسفلری آرتار ومؤمنلرك‌ده خلاصلرينه دائر سرورلری زياده اولور . شوحالده جهنمك كتيرلمسی ؛ جهنمله ناس آرەسنده اولان پردەنك قالقوب هركسك كورەبيلمسيدر . ايشته اوكونده انسان دنياده ياپديغی هرشيئی خاطرلار وهرشيئی بيلير كناهلرينه بيكلرجه ندامت ايدر فقط فائده ايتمز .

(وانّی له الذكری) « نرەده‌در آكا خاطرلامانك منفعتی » ديمكدر . چونكه ؛ دنياده وعظی قبول ايدوب عقلنی باشنه آلمادی ، آخرتده تذكر فائده ايتمز .

* * *

واجب تعالی يوم قيامتده انسانك دنياده ايشلەديكی هرشيئی خاطرلاياجغنی بياندن صوكره اوكونده انسانك سويلەيەجكی سوزی بيان ايتمك اوزره ﴿ يَقُولُ يَا لَيْتَنِي قَدَّمْتُ لِحَيَاتِي ﴾ بيوريور .

[اوكونده انسان « نه اولا ايدی شوحياتم ابديەم ايچون اعمال صالحه تقديم ايدەايدم » ديمكله ندامتنی اظهار ايدر .] چونكه ؛ ايشلەديكی اعمال سيئەيی خاطرلار وبوخاطرلامقدن

بر فائده كورمەينجه تحسر ايدر ولكن فائده ايتمز . چونكه ندامتك فائدەسی ؛ دار تكليف اولان دنيادر، آخرت دكلدر .

* * *

واجب تعالی اوكونده انسانك ندامت ايدەرك اظهار ايدەجكی سوزنی بياندن صوكره واقع اولاجق عذابی بيان ايتمك اوزره ﴿ فَيَوْمَئِذٍ لَا يُعَذِّبُ عَذَابَهُ أَحَدٌ * وَلَا يُوثِقُ وَثَاقَهُ أَحَدٌ ﴾ بيوريور .

[اوكونده اللهك كافره اولان عذابی كبی دنياده هيچ بركيمسه ديكر بر كيمسەيه عذاب ايدەمز واللهك كافری زنجيرله باغلاديغی كبی هيچ بر كيمسه ديكر بر كيمسەيی باغلاياماز .] زيرا ؛ هرشيئه اللهك قدرتی جملەنك قدرتنك فوقنده اولديغی كبی اللهك قهری‌ده جملەنك قهرينك فوقندەدر . بناءً عليه ؛ اللهك عذابی كبی عذابه واللهك عاصيلری باغلاماسی كبی باغلامغه هيچ بر كيمسه مقتدر اولاماز . چونكه ؛ هيچ بر كيمسەنك اللهك قدرتی كبی قدرتی يوق كه اللهك عذابی كبی شدتلی عذاب ايدەبيلسون ، البته ايدەمز .
اكر (يعذب) و (يوثق) كلمەلری مجهول اولارق قرائت اولونورسه معنای آيت :
[اوكونده هيچ بركيمسه كافرك عذابی كبی شدتلی عذاب اولونماز وهيچ بر كيمسه كافرك باغلانماسی كبی شدتلی باغلانماز . زيرا ؛ كافرك كفری جنايتك اشنعی اولديغی كبی عذابی‌ده سائر عاصيلرك عذابنك نهايەسی اولور] ديمكدر .

* * *

واجب تعالی دنيايه ميل ومحبتله عصيان ايدنلرك حاللرينی بياندن صوكره اللهه عبادتی دنيا اوزرينه ترجيح ايدنلرك حاللرينی بيان ايتمك اوزره ﴿ يَا أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ * ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً * فَادْخُلِي فِي عِبَادِي * وَادْخُلِي جَنَّتِي ﴾ بيوريور .

[جانب معنویٔ التهيدن اوكونده مؤمنلره خطاباً « ای ــــ ايمانی ثابت وقلبی حقه

راحتلاشمش اولان نفس ! سن ، ربک سکا وعد ایتمش اولدیغی لطف واحسانه دون ربک تعالی سندن وسن ربکدن راضی وخشنود اولدیغکز حالده وسن بنم خاص قوللریمک زمره‌سنه کیر و آنلرله برابر جنتمه‌ده داخل اول » دنیلمکله جناب حق اهل ایمانی مسرور ایدر .]

یعنی ؛ عاصی اولانلر دنیاده ایشله‌دکلری کناهلرک عذابنی کوروب ندامتلرینی اظهار ایتدکلری کونده الله تعالی‌یه یقین صورتیله ایمان ایدن مؤمنلره تبشیر اولمق اوزره بلاواسطه اهل ایمانه جناب حق تکلم ایدر وبیورر که « ای قضاء الٰهی‌یه راضی اولوب ذکر الٰهی‌یه دواملہ قلبی حقه قرارلاشمش اولان نفس ! سن ربکدن وربک سندن ممنون اولدیغکز حالده سن ربکک لطفنه رجوع ایت که سنک ایچون ربک تعالی‌نک حاضرلادیغی نعمتلرینی کوره‌سک وسن صالح اولان قوللرمک جماعتنه داخل اولارق سودیکم قوللرم ایچون حاضرلادیغم جنتمه کیر » . ایشته جناب حق بویله دیمکله اهل ایمانی تلطیف ایدر .

فخر رازینک بیانی وجهله اطمئنان ؛ ثبات واستقرار معناسنه‌در که قلبی یقیننده طورار اولوب اصلا شك عارض اولمایانه نفس دیمکدر وبو مثللو نفوس خالصه‌یه یوم قیامتده اصلا قورقو وحزن عارض اولماز . کذلك اطمئنان قلب ؛ ذکر اللّهله حاصل اولور . چونکه ؛ نفس هر نه‌یی تصور ایتسه آنک فوقنده بر شی دها تصورینه انتقال ایدر واجب الوجودی ذکره وارنجه‌یه قدر بو انتقال دوام ایدر . واجب تعالی‌یی تصور ایدوب الوهیتنی تصدیقله ذکره باشلاینجه آنک فوقنده برشی طلبنه امکان اولمادیغندن نفس ذکرله مطمئن اولور قرارلاشور . بو خطاب بعضیلر عندنده وفات ایدرکن ظهور ایدر وبعضیلر عندنده یوم قیامتده ظهور ایدر وبیان اولوندیغی وجهله بالذات خطاب ایدن واجب تعالی اولمق احتمالی اولدیغی کبی ملکلر واسطه‌سیله اولمق احتمالی‌ده واردر . واللّه اعلم بالصواب .



سورۀ بلد

مکۀ مکرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر . یکرمی آیتی جامعدر .

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ لَا اُقْسِمُ بِهٰذَا الْبَلَدِ * وَاَنْتَ حِلٌّ بِهٰذَا الْبَلَدِ * وَوَالِدٍ وَمَا وَلَدَ * لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ فِى كَبَدٍ ﴾

[جمله بلادک اشرفی اولان شو مکه بلده‌سنه که سن او بلده‌ده اقامت ایدیورسک وآدمه وبالعموم اولادینه یمین ایدرم که محقق انسانی بز مشقت ایچنده یاراتدق .]

یعنی ؛ یا اکرم الرسل ! سن شو بلده‌ده اقامت ایدر اولدیغک حالده مکه بلده‌سنه وهر والده وولدینه یمین ایدرم که محقق انسانی بز مشقت ایچنده خلق ایتدك .

فخر رازینک بیانی وجهله شو بلده ایله مراد ؛ مکۀ مکرمه‌در . چونکه ؛ مکه‌نک فضل وشرفی جمله‌نک معلومیدر . زیرا ؛ دنیا یوزنده بولونان بالعموم مؤمنینه مکه‌ده بولونان بیت شریف قبله اولدیغی کبی مال وبدن جهتلرندن کیدوب کلمکه قدرتی اولان کیمسه‌لره‌ده زیارت واجب اولمشدر . مکه‌یه داخل اولان کیمسه‌یه واجب تعالی امنیت وعد ایتدی که مکه‌یه داخل اولانه تعرض جائز اولماز وکوکده بیت المعموری کعبه‌نک حذاسنده قیلمشدر ومقام ابراهیم اوراده بولونمقله ثنا بیورمشدر . ایشته شو بیان اولونان شرفلری الله تعالی مکه‌دن باشقه بر بلده‌ده جمع ایتمه‌یوب آنجق مکه‌ده جمع ایدوب مکه‌یی جمله مملکتلردن افضل قیلمسیله شرفنه بناءً یمین ایتمشدر .

رسول اللهك مکه‌ده اقامتی شرف ذاتیسی اوزرینه بر قاتدها شرف بخش ایتدیکی ایچون مکه‌نک یمین ایتمکه شایان اولدیغی رسولنک اقامتیله تأکید بیورمشدر . چونکه مذهب شافعیده مکانک شرفی ؛ ایچنده اولان ذاتک شرفیله‌در . یاخود ﴿ وانتَ حلٌّ بهذا البلدِ ﴾ جمله‌سنک معناسی « سن بو بلده‌ده هر نه مراد ایدرسه‌ك حلال » دیمکدر . زیرا ؛ مکه‌نک

فتحی كونی مكه داخلنده محاربه واتلاف نفوس رسول اللهه حلال قیلنمشدر. حتی (ابن خطل) دنیلن کیمسه کعبه‌نك اورتوسنه صارلمش اولدیغی حالده رسول الله قتل اولونمسنی امر ایتمشدر ورسول اللهه جناب حق اوقدر وسعت بخش ایتمشدر که دور آدمدن الی یوم القیام هیچ کیمسه‌یه ویرمه‌دیکی رخصتی ومرتبه‌یی رسولنه ویرمشدر . بناءً علیه ؛ ابوسفیانك خانه‌سنه کیرنلری وقاپولرینی آرقه‌سندن اورتوب ایچری چکیلنلری عفو بیوردی وبو معنایه نظراً كله‌جك زمانده رسول اللهك النده مکه‌نك فتح اولوناجغی وعد اولدیغی جهتله آیت جناب رسالتمآب افندیمزك معجزهٔ نبویه‌لرندندر . شو حالده مکه‌ده محاربه‌یه مساعده فخر کائناتك خاصه‌سندندر. چونکه ؛ رسول اللهدن باشقه هیچ برفرد بو مثللو مساعده‌یه نائل اولامامشدر. والد و ولد ایله مراد ؛ آدم وآدمك نسلیدر. یاخود ابراهیم علیه السلامله آنك نسلندن کلن محمد علیه الصلاة والسلام افندیمزدر ، یاخود بنی آدمده هر والد وولده شاملدر . چونکه ؛ بنی آدمك لساننده اولان فصاحتله نطق وبیان وتدبیر امور وتحصیل علوم واستخراج فنون کبی عجیب وغریب شیلره اقتدار باشقه مخلوقاتده اولمادیغندن شو بیان اولونان اوصافی حائز اولمق شرفنه بناءً آدم وذریته یمین اولونمشدر .

کبد ؛ مشقت معناسنه‌در . چونکه ؛ انسان بدنه روحك کلمسیله بدندن روحك چیقمسی آره‌سنده راحت برزمان کچیرمه‌دیکی کبی وفاتندن صوکره طوپراق آلتنه کیرمك وقبرندن قالقدقدن صوکره‌ده بیکلرجه محنتلرله عرصهٔ محشرده اثبات وجود ایتمك وآنا رحمندن باشلایارق بر چوق زحمت چکه‌رك دنیایه کلمك ووالده‌سنك سودینی امك وآندن آیرلمق وحیاتده بولوندیغی مدت کندینه برطرز معیشت آرامق واختیار ایتدیکی مسلکنده بیك دورلو عارضه‌لره تصادف ایتمك کبی مشقتلر انسان ایچون هر زمان موجود اولدیغندن جناب حق انسانی مشقت ایچنده خلق ایتدیکنی بیان بیورمشدر . انسان ، هر خطوه‌سنده برچوق توقاده معروض اولدیغی کبی حال وسعتنده شکر وحال مضایقه‌سنده صبر وتکالیف سائره ایله دخی مکلف اولمسی بر چوق مشقتی متضمندر .

یاخود کبد ؛ **شدت و قوت** معناسنه‌در. بوکا نظراً **معنای آیت**: [شو بلده‌یه ووالده‌یه وولدینه یمین ایدرم که محقق انسانی بز شدت وقوت اوزره خلق ایتدك] دیمکدر . بو

آیتك (بنی جمح) قبیله‌سندن (ابو الاشد) نامنده بر کیمسه حقنده نازل اولدیغی ده مرویدر. چونکه؛ بو کیمسه اوقدر قوتلی ایمش که دباغتلنمش دری‌یی آیاغنك آلتنه قور واوزرینه بصار و « هر کیم آیاغمك آلتندن بو دری‌یی چکرسه شوقدر پاره ویره‌جکم » دییه‌رك اعلان ایدر وقوتنه کووه‌نن کیمسه‌لر چکمکه چالیشیرلر دری پارچه پارچه اولدیغی حالده (ابو الاشد)ك آیاغنی بیله قیپردانامازمش. لکن معنای اول دها موافقدر . چونکه ؛ انسانك قوتندن مشقتی چوقدر . بناءً علیه کبدك **مشقت** معناسنه اولمسی قوت معناسنه اولمسندن مقامه مناسبتی آشکاردر .

* * *

واجب تعالی انسانی مشقتلی یاراتدیغنی بیاندن صوکره انسانك کندی اوزرینه کیمسه‌نك قادر اولامیه‌جغنی ظن ایتمسنی رد وانکار ایتمك اوزره ﴿ اَیَحْسَبُ اَنْ لَنْ یَقْدِرَ عَلَیْهِ اَحَدٌ ﴾ بیوریور .

[انسان ظن ایدرمی البته کندی اوزرینه کیمسه قادر اولاماز ؟]

یعنی ؛ انسان بوقدر مشقت اوزره یارادلمش ایکن ظن ایدرمی که حال وشان کندی اوزرینه هیچ بر کیمسه قادر اولوب اخذ انتقام ایده‌مز ؟ بویله ظنی منکردر. چونکه ؛ بوقدر مشقت اوزره یارادلدیغی حالده هیچ برزمان قورتولمغه اقتداری اولمایوب او مشقتلری چکرکن کندنده موهوم بر قوت کورمسیله « بنم اوزریمه کیمسه کله‌مز. بناءً علیه ؛ هر ایتدیکم یانمه قالیر » ظن فاسدنده بولونمسی انسانك حالیله متناسب دکلدر . زیرا ؛ بویله بر ظنده بولونمق کندی حالنی بیلمه‌مك نتیجه‌سی اولدیغندن انسانه بویله ظن طاشیمق لایق اولاماز. چونکه ؛ جناب حق هر کسه قادردر واخذ انتقام ایدر وهیچ کیمسه‌نك ایتدیکی یاننه قالماز البته جزاسنی بولور .

* * *

واجب تعالی انسانك اعتقاد فاسدینی بیاندن صوکره بو مثللو ظن فاسده بولونان انسانك سوزینی بیان ایتمك اوزره ﴿ یَقُولُ اَهْلَكْتُ مَالاً لُبَداً ﴾ بیوریور .

[انسان « بر بری اوزرینه ییغلمش چوق مالی خرج ایتدم » دیمکله افتخار ایدر .]

یعنی ؛ « بنم اوزریمه کیمسه کله‌مز وبندن اخذ انتقامه کیمسه قادر اولاماز » دیین انسان « قات‌قات اولمش بر بری اوزرینه تراکم ایتمش چوق مال تلف ایتدم » دیمکله انسانلر آره‌سنده مکارم عالیه صاحبی اولدیغنی اظهار ایدر .

(لُبداً) مالك چوقلغندن کنایه‌در . یعنی « توکنمه‌سندن قورقولماز درجه‌ده چوق » دیمکدر . اومالی اهلاك ایله مراد ؛ عرب عندنده معروف اولان فقرایه ومسافرلره یدیرمکله اکرام صاحبی اولدیغنی بیانه ایتمکدر . یاخود محمد علیه السلامه عداوت اوغرنده چوق مال صرف ایتدم دیمکدر . چونکه ؛ رسول‌اللهه عداوت ایدنلر رسول‌اللهی اتلاف ایتدیرمك ایچون برچوق مال صرف ایتدیلر ونور قرآنی سوندرمك ایچون شاعرلر بسله‌دیلر ورسول‌الله علیهنه خلقی تشویق ایچون پاره‌لر صرف ایتدیلر واطرافه آدملر کوندردیلر . عاقبت بونلره قناعت ایتمیه‌رك (بدر) ، (احد) و (خندق) وقعه‌لری کبی محاربه‌لره تشبث ایتدیلر . فقط الله تعالی‌نك یاقدیغی نورینی سوندوره‌مه‌دیلر وبناءً علیه ؛ نتیجه‌ده خائب وخاسر اولدیلر .

*
* *

واجب تعالی انسانك کندی اوزرینه کیمسه‌نك قادر اولامیه‌جغنی وچوق مال صرف ایتمسی بیانله افتخار ایتدیکنی بیاندن صوکره انسانك کندیسنی کیمسه کورمز ظن فاسدنده بولوندیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اَيَحْسَبُ اَنْ لَمْ يَرَهُ اَحَدٌ ﴾ بیوریور .

[انسان ظن ایدرمی کندینی هیچ بر کیمسه کورمز؟] بویله ظن ایتمك انسان ایچون موافق دکلدر . زیرا ؛ الله تعالی انسانی وایشله‌دیکی ایشلرینی کورور وعملنه کوره جزاسنی ویرر . چونکه ؛ خرج ایتمش اولدیغنی نه ایچون خرج ایتدی واو مالی نره‌دن قازاندی وخرج ایتمه‌مش ایسه نه‌دن یالان سویله‌دی . بونلری بر بر صورار وهر بری مقابلنده انتقامنی آلیر . شو حالده انسانك کیمسه کورمز ظنیله بر طاقم کناهلر ایشله‌یوبده دوچار عذاب اولمسی لایق دکلدر .

*
* *

واجب تعالی انسانك کندی اوزرینه کیمسه قادر اولامیه‌جغنی وافعالنی کیمسه‌نك کورمیه‌جکنی ظن ایتدیکنی بیان ورد وانکار ایتدکدن صوکره ذات الوهیتك قدرتنی وعلمنی اثبات ایتمك اوزره ﴿ اَلَمْ نَجْعَلْ لَهُ عَيْنَيْنِ * وَلِسَاناً وَشَفَتَيْنِ * وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ ﴾ بیوریور .

[بز عظیم الشان انسان ایچون کورور ایکی کوز وسویلر برلسان وآغزینی اورتر ویمه‌سنده وایچمه‌سنده یاردیم ایدر ایکی دوداق یاراتمادقمی ودوغری و اکری یوللری کوسترمه‌دکمی ؟]

یعنی ؛ بز انسان ایچون یری و کوکلری و کندینه کله‌جك مضرت ومنفعتی کورور وبونلرله عالمك تغیرات وتبدلاتنی کوروب حدوثنی اثبات ایده‌جك ایکی کوز خلق ایتمه‌دکمی؟ بویله آز زمان ایچنده برچوق شیلری سیر وتماشا ایده‌جك آلت ادراکی کندینه ویردیکمز حالده قدرتمزی نه‌دن انکار ایدر ونه ایچون بو نعمتلره شکر ایتمز ؟ وبز او انسان ایچون قلبنده کیزلی اولان شیلری خبر ویرر وبوتون معاملاتنده سویله‌مکه آلت اولان لسانی خلق ایتمه‌دکمی وبو لسان اولمسه انسان بالعموم معاملاتنده اشارت ویا کتابت کبی برچوق مشکلاته تصادف ایتمیه‌جکمی ایدی وبو لسانله توحیده وایماننی اظهاره وذکر الهی‌یه قادر اولمایورمی ؟ شو نعمتلری خلق ایدن خلاقه نه‌دن ایمان ایدوب قدرتنی نه ایچون تصدیق ایتمز ؟ واو انسان ایچون سوز سویله‌مکده یاردیم ایدر ایکی دوداق ویرمه‌دکمی وهدایت وضلالت یوللرینی رسوللریمز وکتابلریمز واسطه‌سیله کوسترمه‌دکمی؟ شو حالده بو قدر عجائب وغرائب اوزرینه شامل اولان اعضالری انسانك وجودنده خلق ایدن الله تعالی انساندن اخذ انتقامه قادر اولمازمی وایشله‌دیکی اعمالنی کورمزمی ؟ البته کورور وقادر اولور .

(النَّجْدَيْنِ) فخر رازینك بیانی وجهله یوکسك وآچیق یولدر . خیر وشر یوللری آچیق دلیللرله بیان اولوندیغی ایچون نجدین دنیلمشدر . سوزه احتیاج کوزه نسبتله آز اولدیغنه وفائده‌سز سوزك سویله‌نمه‌مسنه اشارت ایچون کوز ایکی اولدیغی حالده لسان بر خلق اولونمشدر .

*
* *

واجب تعالی قوللرینه قدرت کامله‌سنه دلالت ایدن دلیللری بیاندن صوکره قوللرینك کندیلرینه منفعت ویره‌جك تکالیف شاقه‌یه داخل اولمادقلرینی و مالنی انفاقله افتخار ایدنلرك انفاقی محلنه صرف اولونمادیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ * وَمَا اَدْرٰيكَ مَا الْعَقَبَةُ ﴾ بیوریور.

[الله تعالی انسانه بو قدر نعمتلری احسان ایتدیکی حالده انسان مشقتلی اولان یوله کیتمه‌دی که کندینه منفعت ویره‌جك تکالیف الٰهیه‌یی اختیار ایتمه‌دی ویا اکرم الرسل! سکا عقبه‌نك نه‌دن عبارت اولدیغنی نه کبی شی بیلدیردی؟]

یعنی؛ او انسان بر طاقم مال صرف ایتدیکنی سویله‌یور. حالبوکه هنوز او انسان کندینه منفعت ویره‌جك بر یوله کیرمه‌مشدر.

(اقتحم) فخررازینك بیانی وجهله اقتحام؛ مشکل بر ایشه کیرمکدر. عقبه؛ صارپ وچیقلمسی کوچ طاغ یولیدر. بو مقامده عقبه ایله مراد؛ اعمال صالحه ونفس وشیطانله مجاهده‌در. زیرا؛ نفسه اعمال صالحه‌یی قبول ایتدیرمك وشیطانله غوغا ایتمك غایت مشکل اولدیغی ایچون عقبه دینمشدر. یعنی «انسان برطاقم مال صرف ایتدیکندن ومزایاسندن بحث ایدییور. حالبوکه اوانسان یوقوش یوللره بکزه‌ین تکالیف الٰهیه‌یه داخل اولمادی» دیمکدر.

*
* *

واجب تعالی عقبه‌یی بیان مقامنده ﴿ فَكُّ رَقَبَةٍ * اَوْ اِطْعَامٌ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ * يَتِيمًا ذَا مَقْرَبَةٍ * اَوْ مِسْكِينًا ذَا مَتْرَبَةٍ ﴾ بیوریور.

[عقبه؛ کوله آزاد ایتمك ویاخود بورجلی‌یی بورجندن قورتارمق ویا احتیاج وآچلق کوننده اقرباسندن اولان یتیمه طعام یدیرمك و قارنی طویورمق ویاخود کمال فقر واحتیاجندن طولایی هر طرفی طوپراغه بولاشمش اولان مسکینه طعام یدیرمکدر.]

ایشته انسان شو بیان اولونان وکوچ ومشقتلی یوللره بکزه‌ین اعمال صالحه‌یی اختیارله

مشقته داخل اولمادی. چونکه؛ کندیلك مدار حیاتی عد ایتدیکی مالندن آیرلمق ایسته‌مه‌دیکی جهتله مالنی صرف ایدوب اسارتده بولونان کوله‌یی ازاد ایتمك و یتیمه و مسکینه مالندن بر مقدارینی یدیرمك غایت آغیر اولدیغندن نفسله بویوك مجاهده اولدیغی جهتله بونلری یاپابیلمك، یورومسی مشکل اولان یوقوش یوله تشبیه اولونمشدر.

فخر رازینك بیانی وجهله فك رقبه؛ کوله آزاد ایتمك ویاخود آزادنده معاونت ایتمکدر. مسغبه؛ آچلق دیمکدر. مقربه؛ اقربا؛ معناسنه اولدیغی کبی متربه؛ آلتنه دوشه‌نه‌جك واوستنه اورتونه‌جك بولامادیغندن طوپراق اوزرنده یاتوب قالقمقله هر طرفی طوپراق اولان مسکین دیمکدر.

آیتده کوله آزاد ایتمك سائر صدقات اوزرینه تقدیم اولوندیغی جهتله امام اعظمك «کوله آزادی سائر صدقاتدن افضلدر» دیدیکی سوزینه بو آیت دلالت ایدر.

*
* *

واجب تعالی عقبه‌یی تفسیر ایتدکدن صوکره اعمال صالحه‌دن انتفاعك ایمانله اولاجغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذِينَ اٰمَنُوا ﴾ بیوریور.

[صوکره شو اعمال صالحه‌یی ایشله‌ین کیمسه شول کیمسه‌لردن اولدی که آنلر ایمان ایتدیلر.]

یعنی؛ یالکز کوله آزاد ایتمك ویتیمه ومسکینه طعام یدیرمکله کوچلکده عقبه مثابه‌سنده اولان تکالیفه داخل اولمش اولماز. زیرا؛ آنلری ایشله‌مکله برابر اهل ایمان زمره‌سندن ده اولمق لازمدر. چونکه؛ ایمان اولمایجه انسان عملندن انتفاع ایده‌مز.

یاخود معنای آیت: [شو بیان اولونان عمللری حال کفرنده ایشله‌دکدن صوکره ایمان ایده‌رك مؤمنلر زمره‌سنه داخل اولورسه حال کفرنده ایشله‌دیکی عملندن انتفاع ایدر] دیمکدر. بو معنایی تأیید ایدر خبر رسولده موجوددر. چونکه؛ مسلمده روایت اولوندیغی وجهله اصحابدن (حکیم بن خزام) رسول اللهدن زمان جاهلیه‌ده ایشله‌دکلری خیر عمللرندن انتفاع ایدوب ایده‌میه‌جکلرندن سؤال ایتمسی اوزرینه رسول الله «اسلمت

على ماقدمت من الخير » بیورمشدر . یعنی « سن خیردن تقدیم ایتدیککك شی اوزرینه اسلام اولدك . شو حالده اعمال خیریه‌كز ضایع اولماز » دیمكدر .

⁂

واجب تعالی اجراسی صعوبتلی اولان فك رقبه واطعام طعام کبی اعمال صالحه‌یی ایشله‌مكله تكالیف الٓهیه‌یه تماميله داخل اولمایوب مؤمن اولمسی‌ده لازم اولدیغنی بیاندن صوكره صبر ومرحمت توصیه‌سی لازم اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ وَتَوَاصَوْا بِالْمَرْحَمَةِ * اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ ﴾ بیوریيور .

[شو اعمالی وایمانی ایشله‌دكدن صوكره شول كیمسه‌لردن اولملی‌كه آنلر یكدیگرینه طاعات الٓهیه‌ده تصادف ایده‌جكلری مشقته صبرله واللهك قوللرینه مرحمتله توصیه ایتدیلر . ایشته شو عباداته دوام ایدن مؤمنلر قیامتده عمل دفترلری صاغ طرفندن ویریلن اصحاب یمیندرلر .]

یعنی ؛ عباداتی ایشله‌مكله مشقته داخل وایمان ایدوب مؤمنلر زمره‌سندن اولان كیمسه‌لر یالكز بونلرله قالمایوب فرائض الٓهیه وجمیع اوامر سبحانیه‌یی یرینه كتیرمك ومنهیاتدن نفسلرینی منع ایتمكده بربرلرینه صبر ومخلوقات الٓهیه‌یه شفقت ومرحمت توصیه ایدرلر . ایشته شو اوصافی جامع اولانلر آخرتده اصحاب یمیندرلر .

بو آیت جلیله فخر رازینك بیانی وجهله جمیع خیراتی و انسانه لازم اولان بالعموم محاسنی جامعدر . چونكه جمیع طاعات ؛ حقك امرینی كمال تعظیمله طوتمق ورضاسنی تحصیل ایتمك واللهك قوللرینه مرحمتله برابر خوشه كیتمك ومحتاج اولانلره معاونت ایتمكدن عبارتدر . بناءً علیه ؛ جناب حق آیتده هر ایكیسنی جمع ایدن قوللرینی ثنا بیورمشدر . بو آیتده هركس اوزرینه ممكن اولدیغی قدر غیریلری دوغری یوله سوق ایتمكه چالیشمق واكری یوللردن منع ایتمك واجب اولدیغنه دلالت واردر وشو بیان اولونان ایمان وفك رقبه واطعام طعام وصبر ومرحمتی توصیه كبی صفتلری جامع اولان كیمسه‌لرك اصحاب یمین اولملرینی بیانله برابر

فضل وشرفده درجه‌لرینك پك یوكسك اولدیغنه اشارت ایچون مرتبه‌نك اك یوكسكنه دلالت ایدن ﴿ اولئك ﴾ لفظی وارد اولمشدر .

⁂

واجب تعالی اصحاب یمینی بیاندن صوكره اصحاب شمالی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِنَا هُمْ اَصْحَابُ الْمَشْـَٔمَةِ * عَلَيْهِمْ نَارٌ مُؤْصَدَةٌ ﴾ بیوریيور .

[شول كیمسه‌لركه آنلر بزم وحدانیتمزه دلالت ایدن قرآن كبی آیتلریمزی ودلائل قطعیه‌مزی انكارله كافر اولدیلر . آنلر آنجق دفتر اعماللری صول طرفلرندن ویریلن اصحاب شمال وكوتو كیمسه‌لردر . آنلر اوزرینه هرطرفی قاپانمش آتش واردر] كه او آتش هر طرفلرینی چویرمش و قاپولری تماماً قاپانمش ایچندن چیقامادقلری كبی طشره‌دن ایچری‌یه‌ده راحته دائر هیچ برشی كیرمز .

سورهٔ شمس

مكهٔ مكرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر . اون بش آیتی جامعدر .

﴿ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ﴾

﴿ وَالشَّمْسِ وَضُحٰيهَا * وَالْقَمَرِ اِذَا تَلٰيهَا * وَالنَّهَارِ اِذَا جَلّٰيهَا * وَالَّيْلِ اِذَا يَغْشٰيهَا * وَالسَّمَاۤءِ وَمَا بَنٰيهَا * وَالْاَرْضِ وَمَا طَحٰيهَا * وَنَفْسٍ وَمَا سَوّٰيهَا ﴾ بیوریيور .

[كونشه وكونشك ضیاسنه وضیاسنك پارلادیغی قوشلق وقتنه وضیاده وكلمكده كونشه تابع اولان قمره وكونشی آشكار قیلدیغی زمان كوندوزه وكونشی ستر ایدوب اورتدیكی زمان كیجه‌یه وسمایه وسمایی بوقدر علوّشانله بنا ایدن ذات الوهیته وارضه وارضی دوشه‌ین وكنیشله‌تدیرن ذات عظیم الشانه ونفسه ونفسی دوز وتام الاعضا خلق ایدن خلاقه یمین

ایدرم كه نفسـنی كناهلردن پاك ایله‌ین كیمسـه فوز ونجاته داخل اولدی وقورقدیغندن قورتولدی .]

فخر رازینك بیانی وجهله ضحی ایله مراد ؛ شمسك ضیاسی وكوندوزك جمیعیسی ویاخود شمسك اوكله زماننه یقین غایت یوكسلدیكی زمانده كه قوشلق وقتی دیمكدر . كرك كونشك وكرك كونشك یوكسلدیكی قوشلق وقتنك انسانلره چوق منفعتی اولدیغی جهتله قدری وشرفی معلوم اولدیغندن واجب تعالی بونلری یمینه آلت قیلمشدر یمینك جوابی ایسه (قدافلح من زكیها) جمله‌سیدر . بناءً علیه ؛ معنای نظم : [عالمی ضیایه غرق ایدن شمسه وشمسك ضیاسنك كماله كلدیكی قوشلق وقتنه یمین ایدرم كه نفسنی كناهلردن تمیزله‌ین كیمسه جهنمدن قورتولدی] دیمكدر .

(اذا تلیها) قمرك تلوی شمسه تابع اولمسیدر . چونكه ؛ كونش ایندكدن صوكره قمر كونشك آرقه‌سنه تابع اولور وقمرك ضیاسی كونشدن آلماسیدر . بناءً علیه ؛ معنای نظم : [ضیاسنی كونشدن آلمقده كونشـه تابع اولدیغی زمانده قمره یمین ایدرم كه معـاصیدن نفسنی پاك ایلین كیمسه محقق نجات بولدی .]

(والنهارِ اذا جلّیها) تجلیه ؛ اظهار ایتمك وآچیقلاندیرمقدر . چونكه كوندوز ؛ شمسك ضیاسندن عبارت اولدیغندن كوندوز نه‌قدر پارلاق ظهور ایدرسه كونشك ضیاسی او نسبتده ظهور ایتدیكندن كأن نهار كونشی آشكار قیلیور . ایشته كونشی اظهار ایدن كوندوزه كونشی اظهـار ایتدیكی زمان واجب تعالی یمینه آلت قیلمشـدر . بناءً علیه ؛ معنای نظم : [كونشی اظهـار ایدن كوندوزه یمین ایدرم كه نفسنی كناهدن تطهیر ایدن كیمسه فلاح بولدی] دیمكدر .

(واللیلِ اذا یغشیها) غشیان ؛ ستر ایدوب اورتمك معناسنه‌در . كیجه‌نك قارانلغی كونشی احاطه ایتدیكی زمان كیجه‌یه یمین اولونمشدر . چونكه ؛ ناسك اویقویه واروب راحتنی تأمین ایتدیكی ایچون كیجه‌نك عندالناس مهابتی بیوك اولدیغندن جناب حق كیجه‌یه یمین ایتمشدر .

(والسماءِ وما بنیها) ما لفظی واجب تعالیدن كنایه‌در . زیرا ؛ سمایی بنـا ایدن واجب الوجوددر .

(والارضِ وما طحیها) طحی ؛ دوشه‌مك معناسنه‌در . ارضی دوشه‌ین الله تعالی‌در . كذلك نفسی تام الاعضا خلق ایدن ذات الوهیتدر . تعظیم ایچون نفس لفظی نكره اولارق وارد اولمشدر . زیرا نفس ایله مراد ؛ حضرت آدم ویاخود آدمك اولادینك جمله‌سی مراددر . نفسك تسویه‌سی ایله مراد ؛ بونك اعتدال اوزره عیبدن سالم اولارق وكندینه لازم اولان حواسی ظاهره وباطنه ایله برابر خلق اولونمسیدر .

⁂

واجب تعالی نفسی تام الاعضا اولارق یاراتدیغی بیاندن صوكره خیر وشر یوللرینی نفسه الهام ایتدیكنی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَاَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوٰیهَا ﴾ بیوردیور .

[نفسی اعضاسی مساوی وخیره وشره یارایشلی خلق ایدنجه واجب تعالی نفسه كناهنی وثوابنی بیلدیردی كه نبیلری وكتابلری واسطه‌سیله خیر وشر یوللرینی كوستردی وآنلری ایشله‌مكه قدرت ویردی . بناءً علیه ؛ نفس كندی اختیاریله آرزو ایتدیكی شیئی ایشلر . شو حالده كافر اولان فسق وفجوری ومؤمن اولان اطاعت وتقوایی اختیـار ایتدیكندن بعض نفس مؤمن وبعض آخری‌ده كافر اولمشدر .]

الهام ؛ انسانك قلبنده برشیئك ظهوری معناسنه ایسه‌ده بومقامده الهام ایله مراد ؛ ابوالسعود افندینك بیانی وجهله ایی وكوتو اولان شیلری جناب حقك كتابلری ونبیلری واسطه‌سیله تعریف وتفهیم ایدوب هرایكی جهتی ایشله‌مكه نفسه قدرت ویرمسیدر . بناءً علیه ؛ مؤمن اولان تقوایی اختیار ایتدیكندن جناب حق آكا طاعاتی وكافر اولان فجوری اختیار ایتدیكندن آكا معصیتی توفیق ایدر .

واجب تعالی سمایه وسمایی بنا ایدنه وارضـه وارضی دوشه‌ینه ونفسه ونفسی مساوی اولارق یارادانه یمین ایتمسیله عالم علوی اولان سمانك وعالم سفلی اولان ارضك ومركبادن اولان نفسـك جمله‌سنك خالقی ومدبری اولدیغی بیانله هرشیئك ذات الوهیتك اراده‌سی وقضا وقدریله اولدیغنه تنبیه بیورمشدر .

⁂

واجب تعالى ذكر اولونان يدى شيئه يمينك جوابى ذكر ايتمك اوزره ﴿ قَدْ اَفْلَحَ مَنْ زَكّٰيهَا * وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسّٰيهَا ﴾ بيوريور .

[محقق نجات بولدى شول كيمسه كه او كيمسه نفسنى كناهلردن تطهيرله تقوايى اختيار ايتدى ومحقق ضرر كوردى شول كيمسه كه او كيمسه كناه ايشلهمك وفجورى اختيار ايتمكله نفسنى نقصان قيلدى] كه نفسنى معصيتلرى ايشلهمكله ستر ايدن و مهياتى اختيارله ذاتى كمالاندن كيرى قويان كيمسه البته هلاك اولور .

ابوالسعود افنديك بيانى وجهله بو آيت قسمه جوابدر . جناب حق انسانى كمالاته ترغيب ونواقصدن تنفيرده مبالغه ايچون كندى وجود الهيسنه دلالت ايدن اشيايه يمينك جوابى؛ انسانك نفسنك كناهلردن تطهيرله فوز ونجاتى وكناهلرله تلويث ايدوب خائب وخاسر اولاجغنى بيانله جواب قيلمشدر كه اساس اعتقاديات اولان واجب تعالىنك وجودينه ايمانك واجب اولديغنه اشارت بيورديغى كبى يمين ايتديكى شيلرده قوللرينه برطاقم نعمتلرى جامع اولديغى بيانله قوهٔ عمليهنك منتهاى كمالاتى اولان شكرك واجب اولديغنه دخى اشارتله انسانك كمالاتى تحصيل يوللرينه دلالت بيورمشدر . شو جملهلرك معناسنه كمال دقت لازم اولديغنه اشارت ايچون (قد) لفظى تكرر ايتمشدر .

فخر رازينك بيانى وجهله (من دسيها) دهكى دس؛ بر شيئى ديكر برشى ايچنده صاقلامقدر . زيرا؛ اهل صلاح عملى ايچنده نفسنى اظهار ايدر ، اما اهل معصيت نفسنى معصيتلر ايچنده صاقلار وبعضيلرىده رياكار اولان كيمسهلر كبى ريا اوزره عملنى اظهار ايدهرك نفسنى صالحيندن كوسترمكله آنلر ايچنده صاقلار، حالبوكه آنلردن دكلدر. ايشته شو وسيلهلرله كنديني معصيت ايچنده صاقلايان كيمسهلرك خائب وخاسر اولاجقلرينى جناب حق يمينله بيان بيورمشدر كه ضرر كورهجكلرنده اصلا شبهه يوق ديمكدر .

*
* *

واجب تعالى كناه ايچنده نفسنى صاقلايان كيمسهنك ضرر كورهجكنى بياندن صوكره

بو مقوله كيمسهلرك بالفعل هلاك اولدقلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِطَغْوٰيهَا * اِذِ انْبَعَثَ اَشْقٰيهَا ﴾ بيوريور .

[ثمود قبيلهسى طغيانلرى سببيله پيغمبرلرى صالح عليه السلامى تكذيب ايتديلر شول زمانده كه او زمانده ثمود قبيلهسنك شقاوتده زياده اولانى صالح عليه السلامك معجزهسى اولان دوهيى أولدورمكه قيام ايتدى .]

يعنى؛ ثمودك طغيانى آنلرى نبيلرينه تكذيبه قدر آلدى كوتوردى شول وقتده كه او وقتده آنلرك ايچندن زياده كناهكار اولانلرى دوهيى اتلافه قيام ايتديلر .

فخر رازينك وابوالسعود افنديك بيانلرى وجهله صالح عليه السلامك دوهسنى قتله قيام ايدن شخص معيندر كه اسمى (قدار بن سالف) در. حق كوتو آدم حقنده ضرب مثل اولارق عربلر (فلان الشأم من قدار) ديرلر . يعنى « فلان آدم صالحك دوهسنى أولدوروبده قومنك باشنه عذاب باغديران قداردن دها كوتودر» ديمكدر . ياخود دوهيى أولديرن يالكز قدار دكلدى ، بلكه قدارله برابر برجماعت ايدى . لكن قوم ثمودك هپسى راضى اولدقلرندن جملهسى بردن هلاك اولمشلردر .

*
* *

واجب تعالى ثمود قومنك پيغمبرلرينى تكذيب ايتدكلرينى بياندن صوكره آنلره قارشى حضرت صالحك تنبيهاتنى بيان ايتمك اوزره ﴿ فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللّٰهِ نَاقَةَ اللّٰهِ وَسُقْيٰهَا ﴾

[آنلره اللهك رسولى « دوهيه تعرضدن و صوينه مانع اولمقدن كنديكزى اوزاق طوتك » ديدى .]

يعنى؛ ثمود قومى طغيانلرى سببيله نبيلرينى تكذيب ايدنجه نصيحت اولمق اوزره آنلره خطاب اولارق اللهك رسولى حضرت صالح ديدى كه « قويوويرك اللهك دوهسنى كندى حالنه ومانع اولمايك صو ايچمسنه . زيرا؛ دوه اللهكدر. بناءً عليه؛ دوهيه دوقونمق سزك ايچون عذابى موجبدر » .

ابوالسعود افنديك بيانى وجهله ناقهيى الله تعالىيه مضاف قيلمق دوهنك شاننه تعظيم

ایچون اولدیغی کبی ثمود قومنی قورقوتمق‌ده واردر . چونکه ؛ دوه اللهك اولونجه اللهك عذابندن صاقینمق لازم اولدیغی آزیجق عقلی اولان بیلیر و صالح علیه‌السلامه اطاعت واجب اولدیغنه و اطاعت ایتمه‌دکلری ایچون قوم ثمودك شدت طغیانلرینه اشارت اولمق اوزره حضرت صالحدن « اللهك رسولی » عنوانیله تعبیر اولونمشدر .

* * *

واجب تعالی حضرت صالحك قومنه واقع اولان تنبیهی بیاندن صوکره ثمود قومنك حرکاتنی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَكَذَّبُوهُ فَعَقَرُوهَا ﴾ بیوریور .

[صالح علیه‌السلامك نصیحتنی یالانه حمل ایتدیلر اینانمادیلر . بناءً علیه ؛ دوه‌یی اولدوردیلر .]

یعنی ؛ ثمود قومنك صالح علیه‌السلامی تکذیبلری دوه‌یی اولدورمه‌لرینی انتاج ایتمشدر . کرچه دوه‌یی اتلاف ایدن قدار اولدیغنه نظراً شخص واحد ایسه‌ده دیکرلرینك رضاسیله اولدیغی ایچون جمیعسنه نسبت اولونمشدر . چونکه ؛ بر قومك مرضیسی اولان فعلی ایچلرندن بر دانه‌سی ایشلسه دخی مجموعنه اسناد اولونمق عادتدر .

* * *

واجب تعالی دوه‌یی اهلاك ایتدکلرینی بیاندن صوکره دوه‌یی اتلاف اوزرینه ترتب ایدن نتیجه‌یی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَدَمْدَمَ عَلَيْهِمْ رَبُّهُمْ بِذَنْبِهِمْ فَسَوّٰيهَا ﴾ بیوریور .

[آنلرك کناهلری سببیله ربلری آنلر اوزرینه عذابی انزال ایله هر طرفلرینی احاطه ایتدیردی . بناءً علیه ؛ عذاب جمله‌سنه مساوات اوزرینه ایریشدی .] زیرا ؛ جمله‌سی تکذیبده ودوه‌یی اتلافه رضاده هم فکر اولدقلرندن عذاب جمله‌سنه بردن اصابت ایتمش وبربرندن هیچ فرقی اولمامشدر . حتی مؤمن اولانلردن ماعدا هیچ بر فرد قالمقسزین جبریل امینك صیحه‌سیله هلاك اولمشلردر . چونکه کناهه رضا ؛ هر زمانده عین کناهدر . بناءً علیه ؛ قوم ثمودك ارککنه ، دیشیسنه ، بویوکنه وکوچوکنه عذاب الٰهی شامل اولمشدر . زیرا ؛ جمله‌سی راضی ایدیلر .

دمدم ؛ احاطه ایدوب اوزرلرینی اورتمك معناسنه‌در . چونکه ؛ قوم ثموده کلن عذاب هر طرفلرینی احاطه ایتمش و غضب الٰهی آلتنده قالمشلردر و عذاب جمله‌سنه مساوی اولارق تطبیق اولونمشدرکه زلزله ایله طوپراق آلتنده قالمشلر وطوپراق اوزرلرینی اورتمشدر .

﴿ وَلَا يَخَافُ عُقْبٰيهَا ﴾

[صالح علیه‌السلام بوعقوبتك عاقبتندن قورقماز .] زیرا ؛ حضرت صالح حقیقت حالی بیلدیکندن اندیشه ایتمز ، بلکه خصملرینك اورته‌دن قالقماسنه وفسادلرینك ازاله‌سنه ممنون اولمشدر . یاخود **معنای نظم**: [الله تعالی بوعقوبتك عاقبتندن قورقماز .] دیمکدر . زیرا ؛ قوم ثموده واقع اولان عقوبت بحق اولمشدر وکندیلرینك استحقاقلری ایجابیدر . چونکه ؛ ایشله‌دیکی فعلی بحق ایشله‌ین کیمسه اوایشك عاقبتندن قورقماز . آنجق دنیاده پادشاهلر بر قومی قهر ایدر ولکن عاقبتندن قورقوسی کسیلمز دائما اندیشه اوزره بولونور . حالبوکه واجب تعالی عصیان ایدن قومی اهلاك ایدر اصلا عاقبت اندیشه‌سی اولماز .

سورهٔ لیل

مکهٔ مکرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر . یکرمی بر آیتی جامعدر .

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ وَالَّيْلِ اِذَا يَغْشٰى * وَالنَّهَارِ اِذَا تَجَلّٰى * وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْاُنْثٰى * اِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتّٰى ﴾

[قارانلغی عالمی قاپلادیغی زمان کیجه‌یه و ضیاسی عالمی نورلاندیردیغی وقت کوندوزه وارککی ودیشی‌یی خلق ایدن خالقه یمین ایدرم که سزك سعیکز طاغینیقدر .]

فخررازینك بیانی وجهله کیجه‌ده هر حیوانك مکانه چکیلمسیله اضطرابك سکونت

بولمسنه واویقونك احاطه‌سیله بدنه راحت وروحه غدا اولمسنه وکوندوزده عالم ضیالانوب دنیانك قارانلقدن قورتولمسنه وناسك معیشتلرینی کسب ایده‌جکی زمان اولمسنه بناءً هر ایکیسی‌ده ناس عندنده محترم بر زمان اولملرندن وشرف صاحبی اولدقلرندن جناب حق کیجه‌یه وکوندوزه یمین ایتمشدر . لکن کیجه‌یه یمینی ؛ قارانلغی عالمی ستر ایتدیکی زمانه ونهاره یمینی ؛ ضیاسی کمالیله ظهورایدوب عالمی احاطه ایتدیکی زمانه تخصیص بیورمشدر. چونکه ؛ هرشیئك کمالی معتبراولدیغندن کیجه‌نك کمالی قارانلغنده وکوندوزك کمالی آیدینلغنده اولدیغی جهتله بونلره یمین کماللرینك ظهورایتدیکی وقتلره تخصیص اولونمشدر . کیجه ایله کوندوزك بربری عقبنده کلملری ناسك دنیاده یشایابیلمسنده و طرز حیات ومعیشتلرنده عین منفعتدر . چونکه ؛ زمانك هپسی کیجه اولسه امر معاش مشکل وهپسی کوندوز اولسه امر راحت مختل ومصلحت فوت‌اولمقله دنیانك خرابنه بادی اولوردی. بناءً علیه ؛ زمانك بعضیسی کیجه وبعضیسی کوندوز اولارق بربری آرقه‌سنده دوران ایدوب طورمسی ناس حقنده بویوك منفعت اولدیغنه اشارت ایچون جناب حق اکثر آیتلرده کیجه ایله کوندوزی بربری آرقه‌سنده ذکر ایدر .

(وماخلق)ده بولونان ما لفظی واجب تعالی‌دن کنایه‌در. بر داملاصودن بعضیسنی ارکك وبعضیسنی دیشی اولارق خلق ایتمك خلاقك قدرت کامله‌سنه دلالت ایدر . ذَکَر وانثی‌یی خلقله یمین؛ جمله حیواناته شاملدر. چونکه؛ حیواناتك هرفردی یاارکك ویادیشیدر حتی خنثی بیله نفسنده ارکك ویا دیشیدر. بناءً علیه ؛ خنثانك مشکل اولمسی بزه نظرله‌در. زیرا ؛ عندالله معلومدر . حتی برکیمسه بوکون « ارکك ویا دیشی‌یه تصادف ایدرسه‌م زوجه‌م بوش اولسون » دییه‌رك یمین ایتدکدن صوکره خنثای مشکله تصادف ایتسه حرمنك بوش‌اولاجغی بعض کتابلرده مذکوردر. چونکه ؛ خنثانك بزجه ارکك ویادیشی اولدیغی معلوم دکلسه‌ده عندالله اوخنثی ارکك ویا دیشیدر . زیرا ؛ ارککلك ویادیشیلك آیری آیری بربرینه منافی صفتلر اولدیغی جهتله شخص واحدده جمعی ممکن اولاماز . بناءً علیه ؛ ظاهرده مشکل ایسه‌ده حقیقتده شو ایکی صفتدن بریسیله متصفدر .

(لَشَتّٰی) شتیت ؛ طاغینیق و پریشان و متفرق دیمکدر . زیرا ؛ فخر رازینك بیانی وجهله انسانلرك عمللری بربرندن اوزاق و بربرندن آیریدر . چونکه ؛ بعضیسی

هدایت، دیکری ضلالتدر وبعضیسی مذموم، دیکری ممدوحدر وبعضیسی ثواب جزاسی جنت ، وبعضیسی کناه جزاسی جهنمدر . بناءً علیه ؛ انسانلرك سعیلری مختلف اولدیغی کبی جزالری‌ده مختلفدر .

* * *

واجب تعالی انسانلرك سعیلری مختلف اولدیغنی اجمالاً بیاندن صوکره بو اختلافی تفصیلاً بیان ایتمك اوزره ﴿ فَاَمَّا مَنْ اَعْطٰى وَاتَّقٰى * وَصَدَّقَ بِالْحُسْنٰى * فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْيُسْرٰى ﴾ بیوریور .

[انسانلرك سعیلری متفرق اولونجه شول کیمسه‌که اوکیمسه مالنی انواع خیراته صرف ایتدی وکناهلردن نفسنی صاقیندی و کوزل اولان توحیدی ودینی تصدیق ایتدی . ایمدی بز اوکیمسه‌یه جنتمزی میسر قیلارز .]

یعنی ؛ انسانلرك عمللرینك متفرق‌اولدیغی بیان اولونونجه افتراقك کیفیتی شویله‌در: اما شول کیمسه‌که مالنی ، اسیر آزاد ایتمکله ومحتاجینه معاونت وانواع خیراته وعساکر اسلامیه‌یی قوتلندیرمك ودشمنلره غلبه‌یی تأمین ایتمك ایچون جهادك اسبابنه صرف ایتمکله ومالنك واجب اولان حقوقنی وبدننك عبادات الٰهیه‌یه غیرتله حقوقنی ادا ایتمکله قدرتنی صرف ایتدی وکوچوك وبویوك کناهلردن احتراز وکلمهٔ توحیدی ونبوتی ودیانتی تصدیق ایتدی . ایشته اوکیمسه‌یه بز عظیم‌الشان مکلف اولدیغی اعمالك کلیسنی وانواع خیراتی و اولجه ایشله‌دیکی اعمال صالحه‌یی تکرار ایشله‌مکی و بونلرك جزاسی اولان جنتی میسر قیلارز .

فخررازینك وابوالسعود افندینك بیانلری وجهله بوآیتده اعطا ایله مراد ؛ فی سبیل الله فقرایه و جهاده و انواع خیراته مالنی صرفله مالنك حقوقنی وبدننی طاعاته صرفله بدننك حقوقنی ویرمکدر. اتقا ایله مراد؛ اللهك نهی ایتدیکی محرماتك جمله‌سندن نفسنی صاقینمقدر. حسنی ایله مراد ؛ ایمانه وکلمهٔ توحید وملت اسلامیه وخصلت حمیده‌نك جمله‌سی وبونلرك جزاسی اولان درجات جنتدر . یسری ایله مراد ؛ انواع خیرات و مکلف اولدیغی

اجتماعك جملەسنە قولايجە موفق اولمق و ايشلەديكی عمللری تكرار ايشلەمكە نائل اولمقدر وياخود مننددر .

واجب تعالی‌نك يسرايی ميسر قيلماسی ايلە مراد؛ اعمال خيريەبی قولنە قولاى قيلمسی ومرائی ومنافقلردە اولديغی كبی كسلانە عارضە اولماسيدر . چونكە ؛ رضاء باری‌يی آرامق خصوصندە صرف مساعی ايدن قوللك ايشلرينی جناب حق تسهيل بيوررر .

﴿ وَاَمَّا مَنْ بَخِلَ وَاسْتَغْنٰى * وَكَذَّبَ بِالْحُسْنٰى * فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْعُسْرٰى ﴾

[و اما شول كيمسەكە او كيمسە فی‌سبيل‌الله مالنی صرف ايتمكدن قاچيندی و امر اولونديغی فرائضی ترك و عبادات ماليە و بدنيەدن بخل ايتدی و شهوات نفسانيەسنی ترجيح ايدەرك نفسنی آخرتە احتياجسز صايدی و كوزل دين مبينی وملت اسلاميەيی تكذيب ايتدی . بويلە اولان كيمسەيە كندی ارادەسنی شرە صرفلە پك كوچ اولان جهنمی ميسر قيلارز]

فخر رازينك بيانە نظراً بو سورۀ جليلە (ابو بكر) رضی‌الله تعالی عنه افنديمز حقندە نازل اولمشدر. چونكە ؛ حضرت ابوبكر (بلال) حضرتلرينی (امية بن خلف)دن صاتون آلوب آزاد ايتمسی اوزرينە جناب حق بو سورەيی انزال بيورمقلە مشارالیهی ثنا ايلە ديكرلرينی بو مثللو حسناتە ترغيب ايتمشدر. بعض روايتدە انصاردن (ابوالدحداح) حضرتلری حقندە نازل اولمشدر. چونكە ؛ انصاردن بر كيمسەنك خانەسندە اولان خرمانك دالی فقير بر قومشوسنك حوليسنە صارقمش . او دالدن يرە دوشن خرما دانەلرينی فقيرك چوجوقلری آلديغندە خرما صاحبی كيدر اللرندن آلير حتی آغزلرينە قويدقلرينی پارماغيلە چيقارير. بيچارە فقير خرما صاحبنك شو چيركين معاملەسندن دلكير اولديغی جهتلە رسول‌اللهە شكايت ايتمسی اوزرينە رسول‌الله خرما صاحبنە جنتدە بر خرما آغاجی مقابلندە مذكور آغاجی فقيرە ترك ايتمسنە اشارت بيورونجە خرما صاحبی راضی اولماز . بونك اوزرينە انصاردن (ابوالدحداح) او خرما آغاجنی بر خرما باغچەسی ويرەرك صاتون آلور و رسول‌اللهە كلور « يارسول‌الله ! جنتدە بر خرما آغاجيلە مذكور خرما اغاجنی دكيشيرميسك » دينجە رسول‌الله « اوت! دكيشيرم » بيورر . فقيری چاغيرير خرما آغاجنی تسليم ايدر. بو سورەنك

ابوالدحداحی مدح اولارق نازل اولديغی مروی ايسەدە صحيح اولان حضرت ابوبكر حقندە نازل اولمسيدر. چونكە خرما وقعەسی مدينەدە واقع اولمشدر . حالبوكە بو سورە ايسە مكەدە نازل اولمشدر .

⁂

واجب تعالی انسانلرك مختلف عمللرندن مالنی خيرە صرف ايدنلری وصرف ايتمەينلری بياندن صوكرە صرف ايتمەينلركماللری كنديلرينە منفعت ويرميەجكنی بيان ايتمك اوزرە

﴿ وَمَا يُغْنِى عَنْهُ مَالُهُ اِذَا تَرَدّٰى ﴾ بيوريور .

[باشی آشاغی جهنمە آتلديغی وقتدە آنك مالی آندن عذاب جهنمی دفع ايدەمز ، بلكە مالی عذاب اوزرە عذاب اولور .]

يعنی ؛ دنيادە بخل ايدەرك مالنی خيراتە صرف ايتمەيوب ورثەسنە ترك ايدن كيمسەنك مالی جهنمە تپەسی آشاغی آتلديغی زمان هيچ منفعت ويرمز و كنديسنە كلن عذابدن اصلا آنی قورتارامز .

(تَرَدّٰى) بر چوقورە تپەسی آشاغی آتلمق معناسنەدر . بورادە جهنمە آتلديغندە ديمكدر. ياخود هلاك معناسنەدركە بورادە وفات معناسنەدر . يعنی « بخيل اولان كيمسە اولديكندە مالی كندينە منفعت ويرمز » ديمكدر .

⁂

واجب تعالی بخيلك مالی كندينە منفعت ويرميەجكنی بياندن صوكرە طريق حقی بيان ايتمك لازم اولديغی بيان ضمننده ﴿ اِنَّ عَلَيْنَا لَلْهُدٰى ﴾ بيوريور .

[قوللريمزە يول كوسترمك محقق بزم اوزريمزە واجب منزلەسندەدر]

يعنی ؛ بز عظيم الشان ناسی خلق ايدنجە مقتضای حكمت ناسە طريق حقی و باطلی كوسترمك عدالتدر . زيرا؛ آخرتدە هيچ كيمسەنك اعتذارە مجالی اولماسون ايچون هدايتك يوللری اولان عقل و حواس خمسەيی ويرمك و عقلی و نقلی دليللری آكلاتمقلە مطلوبە ايصال ايدر يوللری كوسترمك واجب مثابەسندەدر .

فخر رازینك بیانی وجهله بو مثللو آیتلرده (علی) کلمه‌سنی وجوب معناسنه حمل ایده‌رك فرق ضاله‌دن معتزله «الله تعالی اوزرینه عبدك منفعتنی ایشله‌مك واجبدر» دیمشلرسه‌ده اهل سنت ازلده اللهك اراده‌سی عبدك لایزالده اولاجق اراده‌سنی صرفنه تابع اولدیغندن بو کبی مقامده (علی) کلمه‌سی مقتضای حکمت البته واقع اولاجغی بیان قبیلندن اولمقله حقیقی وجوبی رد ایدرلر . زیرا ؛ واجب تعالی اوزرینه هیچ برشی واجب اولمازو اولاماز. چونکه ؛ واجب تعالی‌دن دها بویوك برحاکم یوق که الله تعالی اوزرینه برشی واجب قیلسون .

*
* *

واجب تعالی قوللرینه دوغری و اکری یوللری بیان ایتمك حکمته موافق اولدیغی بیاندن صوکره دوغری یوله کیتمکده فائده‌نك و اکری یوله کیتمکده ضررك آنجق قوللرك کندیلرینه عائد اولدیغی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاِنَّ لَنَا لَلْاٰخِرَةَ وَالْاُولٰى ﴾ بیوریور.

[محقق آخرت ودنیا و آنلرده اولان شیلرك جمله‌سی آنجق بزم ایچوندر.] زیرا ؛ بزم مخلوقمز و ملکمزدر . بناءً علیه ؛ بزم هدا یتمزله اهتدایی ترك ایتمکزدن حاصل اولاجق ضرر و اهتدا کزله حاصل اولاجق منفعت سزه عائد اولدیغندن بزه منفعت ویا مضرت یوقدر . چونکه ؛ اهتدا کز ملکمزده زیاده و اهتدایی ترککز نقصان حاصل ایده‌من . شوحالده بزه لازم اولان انبیا و کتابلر واسطه‌سیله منفعت و مضرت یوللرینی سزه کوسترمکدر. بوندن صوکره دنیاده و آخرتده هرکسك سعینه و اراده‌سنی صرفنه کوره ایسته‌دیکمزی استحقاقی نسبتنده هرکسه ویرمکدر .

*
* *

واجب تعالی قوللرینه سعادت و شقاوت یوللرینی کوستردیکنی و دنیا و آخرت کندینك اولدیغی بیاندن صوکره هدایتی جمله‌سندن اولارق جهنمله قوللرینی قورقوتدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَاَنْذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَظّٰى * لَا يَصْلٰيهَا اِلَّا الْاَشْقٰى * اَلَّذٖى كَذَّبَ وَتَوَلّٰى ﴾ بیوریور .

[دنیا و آخرت بزه مخصوص اولونجه بن سزی علو صاحبی آتشله قورقوتدم که

او آتشه کیرمز، الا شقاوتی زیاده اولان کیمسه کیرر . او شقاوتی زیاده اولان شول کیمسه‌درکه او کیمسه حقی تکذیبله ایماندن اعراض ایتدی .]

واجب تعالی‌نك جهنمك حالنی بیان بیورمسی آتشدن قورقوتمقدر و بو وسیله ایله انذار؛ الله تعالی‌نك قوللرینه لطف و احسانیدر. بناءً علیه؛ بو لطف السهیدن برچوق کیمسه‌لر استفاده ایده‌رك جهنمی ایجاب ایدن کناهلردن قاچینمقله نفسنی مهلکه‌دن قورتاریر و معاصی‌یی ترکله ابناء جنسنك راحتنی دخی تأمین ایدر .

فخر رازینك بیانی وجهله بو آیتده (لایصلیها) (لایلزمها) معناسنه‌در . یعنی « جهنم آنجق زیاده شقی اولان کافره لازم اولور . زیرا ؛ اهل ایماندن فاسقلر جهنمه کیرسه‌لرده کناهلری مقداری یانوب چیقاجقلرندن جهنم آنلره لازم و آنلر جهنمه ملازم اولمازلر» دیمکدر .

شوحالده فرق ضاله‌دن مرجئه طائفه‌سنك « جهنم کافرلره مخصوصدر » دیمه‌لری و مؤمن فاسقك جهنمه کیرمیه‌جکنه بو آیتله استدلال و بونکله مذهب باطللرینی اثبات ایتمه‌لری دوغری دکل یا کایشدر . چونکه آیتده یصلی ؛ شقاوتی زیاده اولانه کیمسه‌نك جهنمه ملازمتی معناسنه اولونجه مؤمن فاسقك جهنمه کیرمه‌مسنه دلالت یوقدر. بناءً علیه؛ مؤمن فاسق ده کیرر، آنجق ابداً ملازم اولماز. چونکه؛ اهل سنتك اعتقادنجه مؤمن فاسق معذب اولور ولکن مخلد اولوب جهنمه لازم اولماز . شوحالده لایصلی نك لسان عربده معنای اصلیسی ؛ لایلزم معناسنه اولدیغی جهتله آیت جلیله اهل سنتك مذهبنی اثبات و مرجئه‌نك مذهبنی رد ایدر . یاخود لایصلی نك معناسی؛ داخل اولماز دیمك اولدیغنه نظراً بو آیتده بیان اولونان و کافره مخصوص اولان جهنمك برطبقه‌سیدر . بو طبقه‌نك کافره مخصوص اولماسندن مطلقا جهنمك کافره مخصوص اولمسی لازم کلمزکه مؤمن فاسقك جهنمه کیرمه‌مسنه آیت دلالت ایتسون .

*
* *

واجب تعالی جهنمه کیره‌جکلری بیاندن صوکره جهنمدن اوزاق اولاجق کیمسه‌لری بیان ایتمك اوزره ﴿ وَسَيُجَنَّبُهَا الْاَتْقٰى * اَلَّذٖى يُؤْتٖى مَالَهُ يَتَزَكّٰى ﴾ بیوریور.

[دخی جهنمدن اوزاق اولور شول کیمسه‌که او کیمسه شرك وسائر کناهلردن صاقیندی ونفسنی کناهلردن تطهیر ایدر اولدیغی حالده فی‌سبیل‌الله مالنی صرف ایتدی.]

یعنی ؛ شریعتك جائز کورمه‌دیکی شیلردن حذر ایدوب چکیلن ونفسنی مهلکه‌یه القا ایتمکدن زیاده‌جه صاقینان ونفسنك پاك اولمسی ایچون مالنی خیر یوللره صرف ایدوب ریا وسمعه کبی نامشروع برحاللرده بولونمایان کیمسه جهنمدن اوزاق اولور .

فرق ضاله‌دن طائفهٔ شیعیه بو آیتك حضرت علی حقنده نازل اولدیغنی ادعا ایتمکده‌لر ایسه‌ده یوقاروده بیان اولوندیغی اوزره حضرت ابوبکر حقنده نازل اولمشدر . چونکه؛ حدیث کتابلرنده بیان اولوندیغی کبی دلیل عقلی‌ده ابو بکر رضی‌الله عنه حقنده نازل اولمسنی تأیید ایدر. زیرا آیت ؛ سبب نزولی اولان ذاتك افضل امت اولمسنه دلالت ایدیور افضل امت ایسه بالاتفاق (ابوبکر) رضی‌الله عنه‌در .

ابوبکر حضرتلری ثروت صاحبی اولدیغی جهتله دین محمدی‌یه بدناً برچوق خدمتلر ایتدیکی کبی ثروتی دخی دین اوغرنده صرفله بو آیتك صادق اولدیغی ذات اولمشدر . بناءً علیه ؛ بو آیتده جناب حق جنتله تبشیر ومدح وثنا بیورمشدر. سبب نزولك خصوصنه اعتبار اولونمایوب لفظك عمومی معتبر اولدیغنه نظراً شو ایچنده بولوندیغمز زمانده دخی صداقتله دین محمدی‌یه مالاً وبدناً خدمت ایدن کیمسه‌لرك دخی بو آیتك ماصدقی اولاجقلرنده شبهه یوقدر .

∴

واجب تعالی ابوبکر حضرتلرینك جهنمدن اوزاق اولدیغنی بیاندن صوکره هیچ بر کیمسه‌نك ابوبکر رضی‌الله‌عنه اوزرنده مکافاتی کوزه‌ته‌جك بر نعمتی اولمادیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَمَا لِاَحَدٍ عِنْدَهُ مِنْ نِعْمَةٍ تُجْزٰى ﴾ بیوریور .

[آنك یاننده هیچ بر کیمسه ایچون جزاسی طلب اولوناجق نعمت یوق‌که اونعمته مکافات اولمق قصدیله مالنی صرف ایتمش اولسون] .

یعنی ؛ نفسنی تمیزله‌مك قصدیله مالنی صرف ایدن کیمسه جهنمدن اوزاق اولور .

حالبوکه آنك عندنده هیچ بر کیمسه‌نك آکا قارشی کچمش بر نعمتی اولمادی‌که مالنی او نعمته قارشیلق اولارق صرف ایتمش اولسون . شو حالده هرنه صرف ایتمش اولسه رضاء باری ایچون صرف ایتمشدر . چونکه ؛ ابوبکر حضرتلری بلال وسائره کبی اسلامیتله مشرف اولان برچوق کوله‌لری صاتون آلوب آزاد ایدنجه مشرکلر « بو کوله‌لرك ابوبکر اوزرنده برچوق نعمتلری واردر . او نعمتلره مکافات اولارق آزاد ایدیور » دیملرینی جناب حق بو آیتله رد ایتمشدر .

∴

واجب تعالی ابوبکر حضرتلرینك مالنی صرف ایتمسی آنجق رضاء باری ایچون اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اِلَّا ابْتِغَاۤءَ وَجْهِ رَبِّهِ الْاَعْلٰى * وَلَسَوْفَ يَرْضٰى ﴾ بیوریور.

[صرف ایتدیکی مالنی هیچ بر غرضه مبنی صرف ایتمز ، آنجق اعلی اولان ربسنك رضاسنی طلب ایچون صرف ایتمشدر و ذات الوهیتمه یمین ایدرم‌که ربسی آرزو ایتدیکی نعمتلری ویرمکله یقینده آنی راضی ایدر واوده ربسنك ویردیکی نعمتلردن راضی اولور.] ویاخود یقینده ربسی اوندن راضی اولور .

رضانك واجب تعالی‌یه مصروف اولمسیله « ربسی یقینده آندن راضی اولور» دیمك احتمالی اولدیغی کبی ابوبکر حضرتلرینه مصروف اولارق « یقینده ابوبکر ربسنك ویردیکی نعمتلردن راضی اولور » دیمك احتمالی‌ده واردر . آنجق جناب حقك آخرتده ابو بکره ویره‌جکی نعمتلری بالذات مشاهده ایده‌رك راضی اولاجغنه دلالت ایچون استقباله دلالت ایدن سوف کلمه‌سیله وارد اولمشدر دیمك آیتك لفظنه دها موافقدر چونکه ؛ جناب حقك قولندن رضاسی ذات الوهیتنجه معلوم ومحقق اولدیغی ایچون رضاء الٰهی‌یی بیانده استقباله دلالت ایدن الفاظله تعبیره حاجت یوقدر .



سورهٔ ضحی

مکهٔ مکرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر . یکرمی بر آیتی جامعدر .

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ وَالضُّحٰى * وَالَّيْلِ اِذَا سَجٰى * مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلٰى ﴾

[قوشلق وقتنه وقارانلغی دنیایی احاطه ایدوب سکونت بولدیغی زمان کیجه‌یه یمین ایدرم که ای حبیبم ! ربك تعالی سنی ترك ایتمه‌دی وسکا بغض ایتمه‌دی .]

یعنی ؛ کونشك ضیاسی عالمی نورلاندیردیغی زمانه وقارانلغی ساکن اولدیغی وقت کیجه‌یه قسم ایدرم که مشرکلرك دیدکلری کبی ربك تعالی سنی ترك وسکا بغض ایتمه‌دی . بناءً علیه ؛ کافرلرك طعنلرینه محزون اولما .

ابوالسعود افندینك بیانی وجهله نهارك الك قوتلی زمانی قوشلق وقتی اولوب حضرت موسایه تکلم او وقتده وقوع بولدیغی ایچون قوشلق وقتی یمینه تخصیص اولونمشدر . یاخود ذکر جزؤ ارادهٔ کل قبیلدن اولارق ضحی ایله مراد ؛ کوندوزك هپسیدر . و نهارك آزیجق برجزئی کیجه‌نك کلیسنه بدل اولدیغنه اشارت ایچون کیجه‌نك کلیسی ذکر مقابلنده کوندوزك یالکز قوشلق وقتی ذکر ایدلمش وقوشلق وقتی سرور زمانی اولوب کیجه‌ده غموم وهموم زمانی اولدیغی جهتله دنیانك محنت و کدرینه نسبتله فرحی غایت آز اولدیغنه دخی اشارت اولونمشدر . (سَجٰى) سکونت معناسنه‌در . یعنی « کیجه‌نك اهلی ساکن اولدیغنده ویاخود ظلمتی سکونت بولوب تمامیله قرارلاشوب زوال احتمالی قالمادیغی زمان کیجه‌یه یمین ایدرم » دیمکدر .

بو سوره‌نك سبب نزولی ؛ رسول اللهه برقاچ کون وحی کلمسی تأخر ایدنجه (ابی لهب)ك حرمی (ام جمیل) رسول اللهه « یا محمد ! صلى الله عليه وسلم ربك تعالی سنی ترك وسکا بغض ایتدی . زیرا ؛ وحی کوندرمه‌مك بغض اثریدر » دیمسی اوزرینه جناب حق رسولی مقام

تسلیه‌ده بو سوره‌یی انزال بیورمشدر. وحیك تأخرینه سبب ؛ بعض روایته نظراً یهودیلرك رسول اللهه ذو القرنیندن واصحاب کهفدن سؤال ایتملری اوزرینه رسول اللهك ان شاء الله دیمکسزین « یارین جواب ویره‌یم » دیمسنه بناءً برقاچ کون وحی تأخر ایتمشدر. دیکر برروایته نظراً خانهٔ سعادته کیمسه‌نك خبری اولمقسزین برکلب یاوروسی کیردیکندن جبریل امین کلمه‌مشدر . وقت آخرده رسول الله جبریلدن سبب تأخرینی سؤال ایتدیکنده « بز کلب وصورت اولان خانه‌یه کیره‌مه‌یز » جوابنی ویرمشدر . وحیك تأخری اون ایکی ویا اون بش ویا قرق کون اولمسنده روایتلر مختلفدر. وحیك تأخرنده بیان اولونان سببلر اولایی ترك ایتمك قبیلندندر.

*
* *

واجب تعالی رسولنی ترك وبغض ایتمه‌دیکنی یمینله تقویه ایتمك صورتیله رسولنك شاننه تعظیم وشرفنی بیاندن صوکره دها بویوك نعمتلر ویره‌جکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَلَلْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لَكَ مِنَ الْاُولٰى * وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضٰى ﴾ بیوریور .

[یا اکرم الرسل ! البته سنك ایچون آخرت دنیادن دها خیرلیدر والبته ربك تعالی سکا نعمتلر ویرر که سن او نعمتلردن راضی اولورسك .]

یعنی ؛ ای رسول اکرم ! سنك کچمش احوالکدن کله‌جك احوالك دها ایيدر و سنك ربك سکا نصرت ویرر دشمنلرکدن انتقامکی آلیرسك و فوج فوج ناس دینکه کیرملریله امتکك عددینك چوغالمسیله کافرلرك قلبلرینه قورقو دوشمك حسبیله حاصل اولان اسلامك قوت وشوکتی کبی نعمتلره سن راضی اولورسك . بناءً علیه ؛ اهل کفرك هذیانندن محزون اولما .

فخر رازینك وابوالسعود افندینك بیانلری وجهله واجب تعالینك رسولنه دنیاده ویرمش اولدیغی شرف نبوتنك وکون بکون عزت جلالتنك آرتمسنه وبین المشرق والمغرب دینك انتشار ایتمسنه هیچ برشی معادل اولامازسه‌ده دنیاده احکام شرعیه‌یی تبلیغده بر طاقم مشکلاته تصادف ایتمکدن خالی اولمادیغی کبی دنیا نعمتلری دائما زواله معروض وکونا کون مشقتلرله قاریشیق اولدیغی جهتله البته آخرت نعمتلری دها خیرلیدر. زیرا ؛ آخرت نعمتی باقی و کدردن سالم وهر ایسته‌دیکی موجود وخوف واندیشه‌دن خالیدر

وبالخاصه رسول اللهه ویریلنك جمیع انبیایه تقدم ایتمسی وامتنك سائر امتلر اوزرینه شاهد اولملری ودرجه‌لرینك سائر امتلردن عالی اولمسی وكندینه مقام محمودك ویرلمسی كبی نعمتلر البته دنیا نعمتلرندن دها شرفلیدر .

بو آیت جلیله‌لر آخرته مخصوصدر دنیلمش ایسه‌ده اكثر مفسرینك بیانلرینه نظراً آیتلر ؛ **دنیا وآخرت نعمتلرینك كافه‌سنه شاملدر** . زیرا ؛ دنیا و آخرت نعمتلرندن برینه تخصیص ایتمكه قرینهٔ قویه اولمادیغی كبی هرایكیسنه دلالتده‌ده بر مانع یوقدر . شو حالده **معنای آیت** : [ای حبیبم ! دنیاده كله‌جك احوالك كچمش احوالكدن وآخرتك دنیاكدن دها خیرلی اولاجقدر وسنك ربك دنیاده وآخرتده ایسته‌دیكك نعمتلری ویرر سن راضی اولنجه‌یه قدر] دیمكدر . رسول اللهك اقصای املی اهل توحیدك جهنمده قالمامسی اولدیغی جهتله بو آیت عامهٔ مؤمنینه شفاعت ایده‌جكنه دلالت ایتدیكی جهتله جمله اهل ایمانه بشارتی متضمندر . بناءً علیه ؛ اهل ایمانه قرآنده اك زیاده امید ویرن آیت ؛ بو آیتدر .

***

واجب تعالی رسولنه ویرمش اولدیغی نعمتلرینی اجمالاً بیاندن صوكره دنیاده‌ویردیكی نعمتلرك بعضیلرینی تفصیلاً بیان ایتمك اوزره ﴿ اَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَاٰوٰى ﴾ بیوریور .

[ای نبیّ معظم ! ربك تعالی سنی یتیم اولارق بولوبده سكا مسكن ویرمه‌دیمی ؟]

یعنی ؛ ای رسول مكرم ! پدرك عبداللهك وفاتیله سن یتیم قالوب ربك تعالی سنی یتیم اولارق بیلمه‌دیمی وسنك ساكن اولاجغك أولری سكا ویرمه‌دیمی ؟ البته‌ بیلدی ومسكن ویردی . شو حالده سن حال صباوتكده ضعیف اولدیغك حالده ربك سنی ترك ایتمه‌دی تربیه ایتدی وسنی كوزه‌تدی‌ده شیمدی عرش اعلادن دها شرفلی قیلدیغی زمانده‌می ترك ایده‌جك ؟

فخر رازینك بیانی وجهله رسول اللهك پدری (عبدالله) رسول الله دنیایه طلوع ایتمه‌دن وفات ایتدی . رسول الله دنیایی تشریف ایتدی . دده‌سی عبدالمطلب تحت تكفلنه آلدی .

آلتی یاشنده ایكن والده‌سی وایكی سنه صوكره دده‌سی وفات ایتدی . فقط عبدالمطلب حین وفاتنده اوغلو ابوطالبه جناب محمدی وصیت ایتدی . چونكه ؛ عبداللهله ابوطالب لابوین قرداش اولدقلری جهتله ابوطالب رسول اللهه دیكر برادرلرندن دها یقین ایدی . بناءً علیه ؛ عبدالمطلبك وفاتندن صوكره ابوطالب رسول اللهی یانه آلدی وخصوصیت بشریه‌سنه تماماً تكفل ایتدی وچوق زمانلرده رسول اللهه یاردیم ایتدی ورسول اللهدن چوق خارق العاده‌لر روایت ایدردی . شو حالده بو آیت وبوندن صوكره كله‌جك آیتلر ایله جناب حق رسولنه احسان بیورمش اولدیغی نعمتلرینی تعداد ایله بوندن صوكره دها برچوق نعمتلرینه غرق ایده‌جكنه اشارت وبناءً علیه ؛ دشمنلرندن واقع اولان طعنلردن حاصل اولان كدرینی تمامیله ازاله بیورمشدر .

﴿ وَوَجَدَكَ ضَآلًّا فَهَدٰى ﴾

[یا اكرم الرسل ! ربك تعالی سنی علم وحكمتدن خالی بولوب علم وحكمت الهامیله هدایتده قیلدی .]

یعنی ؛ ربك تعالی سنی شرایعدن غافل بولوب بعده رسالتله شریعته هدایتده قیلدی .

یاخود ربك تعالی سنی یتیشمش اولارق بولوب دده‌ك عبدالمطلبه تسلیمله هدایتده قیلدی دیمكدر . چونكه ؛ فخر رازینك وابو السعود افندینك بیانلری وجهله رسول الله سود آنا‌سی حلیمه‌نك یانندن غائب اولدی . قویونه باقمقدن كلن ابوجهل تصادف ایتدی رسول اللهی دوه‌نك آرقه‌سنه آلمق ایستدی ایسه‌ده دوه اطاعت ایتمه‌دی . دوه‌نك اوكنه آلمق ایستدیكنده دوه اطاعت ایتدی ورسول اللهی قوجاغنده آلدی كوتوردی عبدالمطلبه تسلیم ایتدی . ابوجهل دوه‌نك بوصورتله انقیاد وعدم انقیادینه متعلق احوالی حكایه وتعجب ایدردی . ایشته جناب حق حضرت موسایی دشمنی اولان فرعونك قوجاغنده صاقلادیغی كبی بزم نبیمزی‌ده دشمنی اولان ابوجهلك قوجاغنده صاقلامشدر . شو معنایه نظراً آیت جلیله بو وقعه‌یی حكایه ایدییور دیمكدر .

یاخود حضرت خدیجه‌نك كوله‌سی (میسره) ایله شامه كیدركن قارانلق بر كیجه‌ده رسول اللهك بیندیكی دوه یولی شاشیرمشدی . جبریل امین نازل اولارق رسول اللهك دوه‌سنی قافله‌نك كیتدیكی یوله ارجاعله قافله‌یه اولاشدیردی . بوكا نظراً آیت جلیله شو

وقعه‌یی بیان اولور. هرهانکی معنی مراد اولونورسه اولونسون جناب حقك رسولنه بر نوع لطفی بیان ایتمشدرکه هرجمله‌سی‌ده معجزه‌نك مقدمه‌سی اولان ارهاصات قبیلندن یعنی بر نوع کرامتدر.

یاخود (ووجدك ضالاً) دیمك «نبوت واحکام شریعتدن خالی بولدق، بعده نبوت واحکام شریعته هدایتده قیلدق» دیمکدر.

یاخود (ضالاً) دیمك (مستوراً بین کفار مکه) دیمکدر. یعنی «سنی ربك مکه کافرلری آره‌سنده اورتولو قالمش بولدی دینکی اظهار ایتمکله آچیغه چیقاردی» دیمکدر.

یاخود (ووجدك ضالاً فهدی) دیمك «سنی هجرتدن غافل قریش اَلنده متحیر اولارق بولدق، بعده هجرته اذن ویروب ابوبکری رفیق قیلمقله هدایتده قیلدق» دیمکدر.

یاخود «امور دنیادن غافل بولدق، صوکره تجارته هدایتده قیلدق که تجارتك نما بولدی» دیمکدر.

یاخود «قومك ایچنده ضایع وآنلرك اذالرینه معروض بولدق، حق سنك آنلره رعیه اولمقلغکه راضی اولمازلرکن سنك ایشکی قوتله‌شدیرمك وآنلره اوزرینه آمر ووالی قیلمقله هدایتده قیلدق» دیمکدر.

***

واجب تعالی رسولنه واقع اولان نعمتندن بعضیلرینی بیاندن صوکره بعض آخری بیان ایتمك اوزره ﴿ وَوَجَدَكَ عَائِلاً فَاَغْنٰى ﴾ بیوریبور.

[ربك تعالی سنی فقیر بولدی صوکره خدیجه‌نك مالیله زنکین قیلدی] ویاخود [ربك تعالی سنی فقیر اولارق بولدی بعده اصحابك واموال غنیمت ایله سنی زنکین قیلدی] دیمکدر. زیرا؛ اصحابك اسلام اولمازدن اول کافرلرك اذالری زماننده معاونته احتیاج وار ایکن اصحابك اسلامی قبول وسکا معاونتلریله ربك سنی احتیاجدن وارسته قیلدی.

یاخود اغنا ایله مراد؛ قلب غناسیدر. زیرا؛ قلبده غنا وقناعت اولمانجه مالك چوقلغی فائده ویرمه‌دیکی برچوق کیمسه‌لرده هروقت کورولن احوالدندر. بومعنایی رسول اللهك

(لیس الغنی عن کثرة العرض ولکن الغنی غنی النفس) یعنی «غنا مال چوقلغیله اولمادی ولکن غنا غنای قلبدر» بیوردیغی حدیث شریفی‌ده بو معنایی تأیید ایدر.

بو آیت رسول اللهك ابتداء حالنده دنیامالنه التفات ایتمه‌دیکنه دلالت ایدر وفقر حال بشریتده قصور تشکیل ایتمه‌دیکی کبی رسول اللهك فقری اختیاری اولدیغی ایچون ممدوحدر. بناءً علیه؛ رسول الله (الفقر فخری) بیورمشدر. یعنی «فقر بنم افتخار ایتدیکم برشی» دیمکدر. واقعا؛ «فقر کفره یقیندر» معناسنه حدیث‌ده وارایسه‌ده حدیثلر بیننده عوامك ظن ایتدیکی کبی تناقض یوقدر. چونکه؛ بومثللو شیلر اشخاصك اختلافیله مختلف اولورکه بعض کیمسه صبر وقناعت صاحبی اولور آنك حقنده فقرك هیچ تأثیری اولماز ودیکر بر کیمسه حریص وهواوهوسنه منهمك ومأکولات ومشروباتنه دوشکون اولور وآلایشی و نمایشی چوق سور آنك حقنده فقر مضرت اولور. چونکه قولاً وفعلاً بر طاقم حرام اولان شیلر ارتکابنه سبب اولور. شو حالده برشی بعض کیمسه حقنده عین منفعت اولور. زیرا؛ صبر سببیله ثوابه نائل اولور. دیکر بر کیمسه حقنده اوشی نعمت اولورکه احتیاجك ایجاب ایتدیکی زحمتلره قاتلاناماز. بناءً علیه؛ کندیسندن صدور ایدن یولسز افعالی سببیله عذابه دوچار اولور. والحاصل محلك دکیشمه‌سیله احوالك دکیشدیکی جهتله حدیثلر آره‌سنده تناقض یوقدر. زیرا فقر؛ رسول الله حقنده اختیاری اولدیغندن افتخار ایده‌جك برشی اولمشدر. اما عوام ناس حقنده اضطراری اولدیغندن بعض مهلکه‌یه سبب اولاجغنده شبهه یوقدر.

غنانك انسانلر حقنده نعمت اولدیغنه بو آیت دلالت ایدر. زیرا؛ غنا نعمت اولمسه‌ایدی جناب حق غنا ایله رسولنه امتنان بیورمازدی. حالبوکه غنایی رسولنه نعمت صره‌سنده تعداد بیورمشدر. بناءً علیه؛ غنانك نعمت اولدیغنده شبهه یوقدر. شوقدرکه ثروتی محلنه صرف ایتملی، اسراف وسفاهته صرف ایتمه‌ملی‌در. اکر سفاهته صرف ایدرسه عین عذاب اولاجغی آشکاردر.

***

واجب تعالی رسولنه احسان بیوردیغی نعمتلردن بعضیلرینی بیاندن صوکره اونعمتلره

قارشی کرك خلقله و کرك خالقله نه کبی معامله اولوناجغنی ارشاد طریقیله رسولنه بیانه ایتمك اوزره ﴿ فَاَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ ﴾ بیوریور .

[اما یتیمه قهر ایتمه .]

یعنی ؛ ربك تعالی سنی یتیم قیلوب مسکنلر خلق ایتمکله راحتکی تأمین ایدنجه‌سن‌ده یتیملره کوزل معامله‌ایت . آنلرك ضعفلرندن استفاده ایده‌ركماللرینی آلمق‌ویوزیکی اکمك و سوزلرینی رد ایتمك صورتیله آنلره قهر ایتمه .

بو آیتك حکمی بوندن اولکی آیتلرك حکملری اوزرینه ترتب ایتدیکنه اشارت ایچون ترتیبه دلالت ایدن فا لفظیله وارد اولمشدر . چونکه ؛ جناب حق رسولی یتیم اولارق تربیه‌بیوردیغنی وبرچوق نعمتلر ویردیکنی بیان ایدنجه رسولنكده یتیملره کوزل معامله ایتمسی لازم کلدیکنی بیان بیورمشدر .

یتیمه‌قهر؛ یتیمك‌مالنی آلمقله‌وسوزینی رد ایدوب تکدیر ایتمکله و یوزینی اکشیتمکله و بد معامله کوسترمکله اولاجغی جهتله آیتده بومثللو معامله‌نك جمله‌سی نهی اولونمشدر. جناب حقك رسولنی برشیدن نهی ایتمسی اوشیدن امتنی دخی نهی ایتمکدر . آیت جلیله ؛ یتیملره کوزل معامله اولمقله امری متضمندر. زیرا ؛ بر شیدن نهیك آنك ضدیله امری متضمن اولمسی قواعد اصولیه اقتضاسندندر . بناءً علیه « قهر ایتمه » دیمك « لطف ایت » دیمکی مشعردر . زیرا قهردن نهی ؛ لطفله امردر . ایشته شو اساسه بناءً رسول‌الله (خیر بیت فی المسلمین بیت فیه یتیم یحسن‌الیه و شر بیت فی المسلمین بیت فیه یتیم یسأ الیه) بیورمشدر . یعنی « مسلمانلر ایچنده أولرك خیرلیسی بر أودرکه او أوده کندینه احسان اولونور یتیم بولونان ومسلمانلر ایچنده أولرك شرلیسی برأودرکه او أوده کندینه کوتولك اولونان یتیم بولونان» دیمکدر . کذلك (انا وکافل الیتیم فی الجنة) حدیث شریفی‌ده بومعنایی تأیید ایدر . یعنی رسول‌الله «بن ویتیمك امورینه کفالت ایدن کیمسه ایله ایکیمز برابر جنتده‌یز » بیورمشدر .

فخر رازینك بیانه‌نظراً رسول‌اللهك یتیم اولمسنده‌کی حکمت ؛ یتیملرك حالنی بیلمسی ایچوندر . چونکه ؛ یتیم اولارق نشأت ایدن بر ذاتك یتیملرك حاللرینی بیلمسی طبیعیدر.

یاخود رسول‌اللهك ظاهرده اللهدن باشقه‌سنه اعتماد ایده‌جك برکیمسه‌سی بولونمامسنده هر زمانده اعتمادی الله تعالی‌یه اولمسنده ایچوندر تنبیه قیلنمشدر . یاخود هرکسی حالنه واقف اولمسنده طعن ایده‌جك برشی بولونمامسنده ایچوندر تنبیه قیلنمشدر . یتیم اولان برچوجغك هر حالنه کفالت ایده‌جك پدری بولونمانجه هرکسجه حالی معلوم اولور. بناءً علیه ؛ قریش قبیله‌سی رسول اللهك هرحالنی بیلیرلردی . آنلر عندنده رسول اللهك کیزلی بر حالی اولمادیغندن رسول‌اللهك احوال خصوصیه‌سنه دائر اعتراض ایده‌جك برشی بولامازلردی وانبیانك جمله‌سی ده‌قبیله‌لری آره‌سنده پاك ونجیب اولمقله طانمشلردر وحکمت‌بعثت‌ونبوت‌ده بونی ایجاب ایدر .

.:.

واجب‌تعالی یتیمه‌قهرایتمکدن نهی‌ایتدیکی کبی‌سائلی منع‌ایتمکدن دخی‌نهی‌ایتمك اوزره ﴿ وَاَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ ﴾ بیوریور .

[دخی اما سن سائلی قپوکدن رد ایتمه .]

یعنی ؛ جناب‌حق سنی هدایتده قیلوب وبرچوق نعمت ویرنجه سن‌ده سکا مراجعت ایدن سائلی رد ایتمه . اما اوسائل کرك سائل علم اولسون وکرك سائل مال اولسون . هیچ برینی قدرتك تحتنده‌اولدقجه ایسته‌دیکی شیدن محروم ایتمه، بلکه اللهك سکا احسانی کبی سن‌ده آنلره احسان ایت .

فخررازینك بیانه نظراً آیتك سبب نزولی شویله‌در : حضرت عثمان رسول‌اللهه بر مقدار خرما کتیروب حضورنبیده‌بولونورکن قاپویه بر سائل کلدی . رسول‌الله خرمایی سائله ویرمسنی امر بیوردی. حضرت‌عثمان خرمایی‌سائله‌ویرمش ایسه‌ده مرضیسی‌خرمایی رسول‌اللهك اکل ایتمسی اولدیغندن تکرار سائلدن صاتون آلدی کیری کتیردی . سائل تکرار عودت ایتدی. رسول‌الله تکرار ویرلمسنی امرایتدی والحاصل اوچ دفعه ویریلوب تکرارکیری صاتون آلنوب دردنجی‌ده سائل تکرار کلنجه رسول‌الله « سن سائل‌میسك، یوقسه‌صاتیجی‌میسك ؟ » بیورمسی اوزرینه بوآیتك نازل‌اولدیغی مرویدر. شوحالده «سائل

هر کیم اولورسه اولسون منع ایتمك لایق اولماز » دیمکدر . نهر ؛ **منع ایتمك وقالی سوز سویلمك وشدتلی رد ایتمك** معناسنه‌در . سائلی شدتله رد ایتمکدن نهی ایتمك آنك ضدی اولان رعایت وملایمتله امر ایتمکدر .

*
* *

واجب تعالی رسولنه ویردیکی نعمتلری تعداد ویتیمه وسائله رعایتله امر ایتدکدن صوکره نعمتك شکرینی ادا ایتمك لازم اولدیغنی بیان ضمننده ﴿ وَاَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ ﴾ بیوریيور .

[ربك تعالی‌نك سکا ویرمش اولدیغی نعمته سن شکر ایت .] زیرا ؛ یتیمه وسائله رعایته موفق اولمق بویوك نعمت اولدیغی جهتله ناسه خبر ویرمك صورتیله شکرینی ادا ایتمك لازمدر . نعمتی تحدیث ك معناسی ؛ **نعمتك آثارینی خارجده کوسترمکدر .**

فخررازینك بیانی وجهله تحدیث ؛ **تبلیغ** معناسنه اولونجه نعمت ایله مراد ؛ **قرآنه دنبوتدر.** بوکا نظراً **معنای آیت:** [ربك تعالی‌نك سکا ویرمش اولدیغی نورنبوت سایه‌سنده انزال بیوردیغی قرآنی ناسه تبلیغ ایت و اوقوکه خلق قرآنك جامع اولدیغی حقائقی بیلسون ومستفید اولسون واسرار قرآنه وقوفله سکا ایمان تامله ایمان ایتسونلر] دیمکدر .

بو آیت هر کسك نائل اولدیغی نعمتی شکر قبیلندن اولارق خبرویرمسی جائز اولدیغنه دلالت ایدر ولکن خبر ویرن کیمسه‌نك ریا وعجب کبی مرض قلبی‌یه مبتلا اولمامسی شرطدر . اکر بویله آفته مبتلا ایسه خبر ویرمه‌مسی لازمدر . بویله آفت شائبه‌سی اولمازسه هر کسك کندینه اقتدا ایتمسی مقصدیله نائل اولدیغی نعمتی وموفق اولدیغی خیراتی خبر ویرمك مندوبدر .

واجب تعالی بوسوره‌ده یتیمه وسائله رعایتله امری محضا عبادت اولان تحدیث نعمت اوزرینه تقدیم بیورمشدر . زیرا ؛ خلق محتاجدر جناب حق ایسه غنیدر . بناءً علیه ؛ محتاج اولان خلقك احتیاجنه تعلق ایدن معامله‌نك محتاج اولمایان خالق تعالی ایله معامله اوزرینه مقدم اولدیغنه اشارت بیورمشدر . چونکه ؛ بر کیمسه‌نك معاشی منتظم اولمانجه

امر آخرته حضور قلبله چالیشاماز . زیرا ؛ مشروبات ومأکولاتی اولمانجه وجودده قوام اولامیه‌جغی جهتله عبادت ممکن اولاماز . شوحالده انسانه لازم اولان ؛ هرشیدن اول حیاتنه کافی درجه‌ده رزقنی تدارکه سعی وغیرت ایتمك اولدیغندن هر کسه رزقنی تحصیل ایتمك فرض عین اولمشدر .

واجب تعالی بوسوره‌ده انسانك علوّ قدرینه رعایتك واجب اولدیغنی غایت قیصه بر صورتده بیان بیورمشدر . چونکه ؛ یتیمك راحتنی تأمین ایچون بر مسکن تدارکی ایجاب ایتدیکنه وسائلی ممنون ودینی ودنیوی یولنی شاشیران کیمسه‌یی مطلوبنه ارشاد ایتمك لازم اولدیغنه اشارتدن صوکره یتیمی تحقیر وسائلی منع ایتمکدن نهی بیورمسی ایله انسانلرك کندی جنسلری اولان هرفرده رعایت و معاونتك لزومنی بیان وانسانلر آره‌سنده بر آهنك تام وانتظامك وجوبنه اشارت بیورمشدر. شوحالده انسانلرك پریشان ومعیشتلرینی تحصیلدن عاجز اولانلرینه کمال حرمت لازم اولونجه جمله انسانلره مرتبهٔ انسانیتدن دولایی حرمتك وجوبی آشکاردر .

هرعبادتك ذکرالٓهی ایله ختام بولمسی مهم اولدیغنه اشارت ایچون واجب تعالی شو بیان اولونان عبادتلردن صوکره ذکرالٓهیدن معدود اولان تحدیث نعمتی سوره‌نك خاتمه‌سنده وعبادتلرك نهایه‌سنده کتیرمشدر .

سورهٔ انشراح

مکهٔ مکرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر . سکز آیتی جامعدر .

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ اَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ ﴾

[یا اکرم الرسل ! بز سنك ایچون کوکسکی آچوب بولارتمادقمی ؟]

يعنی ؛ بزم انزال ايتديكمز آيتلری قبوله لايق قلب نبويكی كنيشلەتمەدكمی ؟ البته كنيشلەتدك .

ابوالسعود افندينك بيانی وجهله بومقامده همزه ؛ **نفی انكار ايچوندر**. نفیء انكار اولونجه اثبات محقق اولور . بناءً عليه **معنای نظم** : [بزسنك قلبكی صورت قطعيەده شرح ايتدك] ديمكدر . چونكه ؛ شرح ايتمەمك انكار اولونونجه شرح ايتمك قطعيدر . شرحك معناسی ؛ **توسيع يعنی بولاتمقدر** . زيرا ؛ رسول‌الله انس وجنه رسول اولونجه آنلره تبليغات ومباحثات ايله نبوتك لوازم سائرەسی ؛ بر چوق علوم وحكمتی وهدايتك اسبابنی واحكام اسلاميەنك جميعيسنی وآيات قرآنيەنك هپسنی حفظه محتاج اولديغندن رسول‌اللهك قلبنك هركسك قلبندن عالی وبول اولمسی لازم بولونديغندن جناب حق لزومی قدر توسيع ايتديكنی بيان بيورمشدر .

رسول اللهه امانت اولارق توديع اولونان علوم وحِكَمی و اسرار الٓهيەيی حفظ ايتمكه لايق درجه قلبنی توسيع ايتمك ذات نبويلری حقنده بويوك نعمت اولديغندن واجب تعالی نعمت صرەسنده تعداد بيورمشدر. چونكه ؛ كافرلرك طعنه ودعوتنه اجابت ايتمەملرندن حاصل اولان غموم و همومه تحمل ايدەجك قلبك غايت بويوك اولمسی البته رسول الله حقنده عين نعمتدر .

فخررازينك وابوالسعود افنديلرك بيانلری وجهله رسول‌اللهك قلبنك شرحی ؛ حال صباوتنده جبريل صدر نبويلرينی ياروب قلبنی چيقاروب ييقايوب وبالعموم كدرويرەجك وفساد اخلاقه بادی اولاجق شيلری ازاله ويرينه علم و عرفان وايمان واخلاق حميده طولدورمق صورتيله وقوعبولديغی مرويدر وبومثللو عجيبەلر معجزات نبويەدندر وآنجق رسول‌اللهك بعثتندن اول اولديغی جهتله ارهاص يعنی بر نوع كرامات قبيلندن اولور . بناءً عليه ؛ بوكبی خارق العادەلری انكار ايتمك جائز دكلدر . چونكه ؛ رسول‌اللهك قلبی مخزن اسرار الٓهی ومأمن وحی سبحانی اولديغی جهتله قلب نبويلری عوام ناسك قلبلرينه قياس اولوناماز. بناءً عليه ؛ جناب حقك اسرارينك خزينەسی اولان قلب پيغمبريی كناهلره ميلدن تبرئه ايدەرك حاضر و غائبی وافاده واستفادەيی جامع اولاجق درجەده جبريل

امين واسطەسيله ييقامق وقوهٔ قدسيه ايله تأييد وكمالات انسانيه ايله تزيين ايتمك اوزاق عد اولونماديغی كبی رسول اللهك رسالتنەده پك بويوك بردليلدر. نعمتك عظمتنه اشارت ايچون منعم اولان واجب تعالينك عظمتنه دلالت ايدن **متكلم مع الغير** صيغەسيله وارد اولمشدر. بناءً عليه ؛ رسول اللهك قلبنك شرح اولونماسنده عقول بشرك ادراك ايدەميەجكی نعمتلر موجود اولديغنه اشارت اولونمشدر .

بومقامده انسانك صدری يعنی كوكسی وسوسه محلی اولديغی ايچون صدرك شرح اولونديغی بيان اولونمشدر. چونكه ؛ شيطان محل ايمان ومعرفت اولان قلبه داخل اولاماز. فقط صدره داخل اولارق غموم و هموم و حرص و طمع وسائر مزخرفاتی قلبه طولديرمقله انسانلری قلب طارلغيله راحتسز ايدر وبوكبی تضييق آلتنده بولونان قلب عبادتك لذتنی بولاماز . ايشته واجب تعالی بومثللو مانعەلردن رسولنی محفوظ بيورديغنی بوآيتله بيان بيورمشدر .

واجب تعالی ناسك بوكبی شيطانك وسوسەسندن قورتولمسی ايچون اعوذ ايله بسملەيی تعليم بيورمشدركه اعوذ وبسمله ايله شيطان طرد اولونونجه انسان مكلف اولديغی عبادتی ادايه موفق اولاجغندن شرعاً بيان اولونان بومثللو سلاحی استعماله دقت ايتمك لازمدر. بو مقامده صدر ايله مرادك **قلب اولمسی** احتمالدن اوزاق دكلدر . زيرا ؛ قلبك محلی صدر اولديغندن ذكر محل ارادهٔ حال قبيلندن مجاز اولارق قلب مراد اولونمق جائزدر وجبريل امين واسطەسيله صدرك يارلمسنه وقلب نبوينك ييقانمسنه دائر اولان روايتده بو معنايی تأييد ايدر .

*
* *

واجب تعالی رسولنك قلبنی آچيق وبول قيلديغنی بياندن صوكره بعض آغيرلقلری رسولنك اوزرندن قالديرديغنی بيان ايتمك اوزره ﴿ وَوَضَعْنَا عَنْكَ وِزْرَكَ ❊ اَلَّذٖى اَنْقَضَ ظَهْرَكَ ﴾ بيوريور .

[بز عظيم الشان سنك آرقەكی آغيرلاشديران ثقلی سنك اوزركدن ايندبردك .]

یعنی ؛ زمان جاهلیه‌ده سزدن صدور ایدن زله‌یی وامر نبوتدن حاصل اولان آغیرلغی بز سندن ازاله ایتدك. چونكه ؛ رسول اللهك امر نبوتده تحمل بیوردیغی اماناتی مأمور اولدیغی وجه‌اوزره ادایه موفق قیلمقله واجب تعالی تبلیغات جهتندن عارض اولان ثقلتی ازاله بیورمشدر .

فخر رازینك بیانی وجهله وزرك اصل معناسی كناه ایسه‌ده بومقامده **قومنك اذالرنده وحضرت ابراهیمك دینی تغییرلرنده وبعث اولونمازدن اول كندینه عارضه اولا حیرتده نشأت ایدن ثقلتدر** . جناب حق رسولنك اوزرندن بونلرك جمله‌سنی قالدیرمشدر. چونكه؛ واجب تعالی نبوتله بعث ایدوب دینی اعلانله بر چوق اصحاب كرامك ایمان ایتمه‌لری ایله قوت وشـوكت بولارق قومنك ایذالرندن خلاص و عادات كریهه‌لرینی قالدیرمقله یرینه عادات حسنه واحكام دینیه‌سنی قویمق و وحیدن اول كندینه عارض اولان حیرت یرینه اطمئنان قلب ایله اوزرنده اولان بوتون بوثقلتلری ازاله بیورمشدر .

یاخود بوآیتده (وضعنـا) (عصمنا) یعنی « بز سنی كنـاهلردن حفظ ایتدك » معناسنه‌در . بوكا نظراً معنای آیت : [یا اكرم الرسل ! بزسكا غایت كوچ وآرقه‌كده بر آغیر یوك مثابه‌سنده اولاجق كناهلردن سنی محافظه ایتمكله اوزركدن ثقلتی قالدیردق] دیمكدر . شو معنایه نظراً رسول اللهدن اوفاجق بر كناه بیله صادر اولمادیغنه آیت دلالت ایدر وبو معنایی تأیید ایتمك اوزره برچوق احادیث شریفه‌ده واردر . ازجمله رسول الله بعث اولونمازدن اول بر كیجه مكه‌ده دف وسائره كبی چالغی بولونان بر دوكون اوینه حاضر اولمق اوزره كیدركن دوكون اوینك یقیننه كلدیكنده جناب حق بر اویقو ویرره اولدیغی محله یاتار حتی كون طوغوب حرارت شمس تأثیر ایدنجه‌یه قدر اویانـماز . رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم افندیمز بالاخره بونی حكایه ایده‌رك جناب حقك بواویقویی چالغی‌یی دیكله‌مكدن محافظه ایچون خلق ایتدیكنی بیان ایدردی .

یاخود وزر ایله مراد ؛ **امت محمدك كناهلریدر** . چونكه؛ رسول الله دائما امتنك كناهلرینی دوشونور ونه‌یولده جناب حقه التجا ایدوب عفولرینی استرحام ایده‌جكنه دائر اسباب تحریسی كندی اوزرینه عظیم بر یوك ایكن جناب حق دنیاده كچمش امتلر كبی

عذاب عاجل ایله امت محمدی اهلاك ایتمیه‌جكنی وآخرتده شفاعتنك قبولنی وعد بیورمسیله رسولنك اوزرندن بو حزنی قالدیردیغنی بو آیتله بیان بیورمشدر .

* * *

واجب تعالی رسولنك اوزرندن آغیرلق ویره‌جك شیلری وضع ایتدیكنی بیـاندن صوكره اسمنی اعلا ایتدیكنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ ﴾ بیوریور.

[بز عظیم الشان سنك ذكریكی رفع ایتدك .]

یعنی ؛ ای حبیبم ! سنك اسمكی اسممه مقـارن قیلمقله شانكی اعلا واسمكی عالم نظرنده یوقاری قالدیردم كه اذانده وكلمهٔ شهادتده وخطبه‌لرده اسمك اسمم ایله برابر ذكر اولونمقده‌در .

فخر رازینك بیـانی وجهله رسول اللهك اسمی عرش اعلاده یازلمشدر و قرآنده رسول اللهك اسمی اللهك اسمیله برابر ذكر اولوندیغی كبی رسولنه اطاعتی جناب حق كندینه اطاعت قیلمش وقرآنده خطابی نبوت ورسالت عنوانلریله واقع اولمش و كندیسی وملكلری رسولنه صلات ایتدكاری كبی جمله اهل ایمانه‌ده صلوات شریفه ایله ودینی عالمه اعلان واطاعتله امر ایتمش وبیعتنی كندینه بیعت قیلمشدر . بناءً علیه ؛ واعظلر وعظنی تبلیغ ومفسرلر قرآنك معناسنی تفسیر ایتمك وعلما وپادشاهلر روضهٔ مطهره‌نك طوپراغنه یوزلرینی سورمك وآخرتده شفاعتنی رجا ایتمكله مشغوللردر وشرفی الی یوم القیام باقیدر . بونلرك جمله‌سی ذكر نبویلرینك رفعتیدر و امتنك جمله انبیانك امتلرندن چوق اولمسی وهریرده سنت نبویه‌نك احیا اولونمسی وملكلر عندنده اسمنك یاد اولونمسی شان رسول اللهی اعلا ایتمكدر .

* * *

واجب تعالی رسـولنه ویرمش اولدیغی نعمتلری تعداد بیوردقدن صوكره او تعداد اولونان نعمتلری تقریر وبونعمتلردن دها عالی نعمتلر احسان ایده‌جكنی وعد اولمق اوزره ﴿ فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا * إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا ﴾ بیوریور .

[محقق کوچلك ایله برابر قولایلق وزورلقله برابر سهولت واردر .]

یعنی ؛ فقروفاقه وسائره کبی احتیاج ایچنده حاصل اولان مشقتلره برابر آنلرك آرقه‌سنده ثروت وسامان وسائره ایله برقولایلق واردر ومحقق دنیا ودین امورلرندن حاصل اولان حزن وکدرله برابر آنك آرقه‌سنده فرح وسرور ویره‌جك شیلرله بر سهولت واردر . بناءً علیه ؛ عسرك دوامی یوقدر . البته هرعسر بریسره تبدل ایدر . شوحالده یا اکرم الرسل ! بز معرفت الٰهیه‌نك مخزنی اولان قلبنی بولارندق وآغیر اولان شیلری سندن ازاله ایله اطراف عالمه ذکریکی ترفیع ایدنجه قریشك سنك حقکده سویله‌دکلری کوتوسوزلرینه محزون اولما . زیرا ؛ برطارلغه ایکی بوللق وبرکوجلکه ایکی قولایلق واردر . چونکه ؛ سکا بوقدر جسیم نعمتلری ویرنجه بر عسره ایکی یسر ویره‌جکمز محققدر . بو آیتده کرچه عسر ، یسرکبی ذکر اولونمش ایسه‌ده عسر الف لام ایله برابر ذکر اولوندیغندن ایکنجی عسر اولکنك عینی اولمق وبسر کلمه‌لری نکره اولدیغندن هر بری آیری اولمق قواعد عربیه اقتضاسندندر . بناءً علیه ؛ بوآیت برعسره ایکی یسرله تفسیر اولونور.

ابوالسعود افندینك بیانی وجهله عسرك آرقه‌سنده یسرك پك چابوق کله‌جکنه اشارت ایچون برابرلکه دلالت ایدن (مع) کلمه‌سیله وارد اولمشدر . بو آیت نازل اولدیغنده رسول الله کوله‌رك اصحابنه « سزك ایچون بشارت واردر . زیرا ؛ برعسر ایکی یسره غالب اولاماز » بیورمشدر . یسرك بری دنیاده دیکری آخرتده اولمق احتمالی وار ایسه‌ده آیت مطلقدر . زیرا ؛ جناب حق برعسره ایکی یسرینی وعدمطلق ایله وعد بیوریور. بناءً علیه ؛ بولطف الٰهی‌یی هرانسان کندی نفسنده تطبیق ایده‌بیلور . چونکه ؛ هرانسان تصادف ایتدیکی آزیجق مصیبته ویا کدره جناب حقك برچوق وسعت وسرور خلق ایتدیکنی هرزمان کورور وبیلیر . بعضیلرده عسری فقرله یسری غنا ایله تفسیر ایتمشلردر. بوکانظراً معنای آیت : [برفقره مقابل ایکی غنا محقق] دیمکدر . چونکه آیتك سبب نزولی ؛ قریشك رسول اللهی فقیرلق ایله تعییب ایتملریدر . آنلرك تعییبی اوزرینه واجب تعالی رسولنه بوآیتله غنایی وعد بیوردی ووعدی اوزره وسعت احسان ایتمشدر. حتی رسول اللهك یوز دوه‌یی برکیمسه‌یه احسان ایتدیکی حدیث کتابلرنده مذکوردر . رسول اللهه وعد ؛

امته‌ده وعددر. چونکه ؛ متبوعه نازل اولان نعمتدن تابع اولان کیمسه‌نك دائما مستفید اولدیغی شبهه‌سزدر .

*
* *

واجب تعالی رسولنه احسان ایتدیکی نعمتلرینی بیاندن صوکره بیان اولونان نعمتلرك شکرینی ادایی امر ایتمك اوزره ﴿ فَاِذَا فَرَغْتَ فَانْصَبْ * وَاِلٰى رَبِّكَ فَارْغَبْ ﴾ بیوریور .

[شو تعداد اولونان نعمتلر سکا ویریلنجه امتنه احکام دینی تبلیغدن ویا امر غزادن فارغ اولدیغکده عبادته نفسکی نصب ایتمکله بونعمتلرك شکرینی ادا وجمیع ایشلرکده آنجق ربکه التجا ایت وربکدن باشقه هیچ برکیمسه‌یه مراجعت ایتمه .] زیرا ؛ هرایسته‌دیککی ویرمکه قادر آنجق ربك تعالیدر. بناءً علیه ؛ هرزمان هرایسته‌دیککی ویرمکه قادر اولان واجب تعالی‌یه مراجعت ایت که مقصدکه واصل اولاسك .

فخررازینك وابوالسعود افندینك بیانلری وجهله (فاذا فرغتَ) غزاده وامطامی تبلیغدن فارغ اولدیغکده ، (فانصبْ) نعمتلرك شکرینی ادا ایتمك اوزره عبادته غیرت ایت وعبادتده اولان مشقته تحمل ایت ویاخود فرض اولان نمازلردن فارغ اولونجه دعایه نفسکی نصب ایت دیمکدر . بناءً علیه ؛ اهل اسلامك نماز آرقه‌سنده دعالرینك سنت اولدیغی احادیث شریفه ایله ثابت اولدیغی کبی بو آیتله دخی ثابتدر . یاخود برعبادتدن قورتولونجه دیکر برعبادته نصب نفس ایت دیمکدر. شوحالده انسان ایچون لازم اولان ؛ دائما برامر خیرله مشغول اولمقدر . زیرا ؛ انسانك مهمل ومعطل اولارق بولونمسی جائز دکلدر . زیرا عبادتك بریندن فراغ عقیبنده دیکر برینه باشلامقله امر ایتمك ؛ آنك ضدی اولان بوش طورمقدن نهی ایتمکدر. شوحکمته مبنیدرکه حضرت عمر رضی الله تعالی عنه (انی لاکره ان اری احدکم فارغا سبهللا لافی عمل دنیاه ولافی عمل آخرته) یعنی « محقق بن سزدن بریکزی یا عمل دنیادن ویا عمل آخرتدن بریسیله مشغول اولمیه‌رق کورمکلکمی کریه کورورم » بیورمشدرکه انسان ایچون ایشسز وعملسز بولونمانك فنا برشی اولدیغنه دلالت ایدر .

سورهٔ تین

مکهٔ مکرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر . سکز آیتی جامعدر.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ وَالتِّينِ وَالزَّيْتُونِ * وَطُورِ سِينِينَ * وَهٰذَا الْبَلَدِ الْاَمِينِ * لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ فِي اَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ﴾

[اینجیره وزیتونه وموسانک مناجات محلی اولان طورطاغنه ومحمدک طوغوب ورسول بعث اولوندیغی مکه شهرینه یمین ایدرم که محقق بز جنس انسانی کوزل صورت اوزره یاراتدق .]

فخررازینک وابوالسعود افندینک بیانلری وجهله اینجیرله زیتونک سائر میوه‌لردن زیاده برطاقم عجائب وغرائب اوزرینه مشتمل اولوب وعربلر عندنده مقبول ومرغوب اولدقلری جهتله شرف ذاتی وشرف اعتباری صاحبلری اولدقلرندن جناب حق بونلره یمین ایتمشدر . چونکه اینجیر ؛ هضمی غایت قولای بر غداء لطیفدر وطبیعتی یوموشاتیر وبلغمی کیدرر ومثانه‌ده اولان قوم وسائره کبی تلویثاتی تطهیر وبوبرکده وجکرده اولان مزخرفاتی ازاله ایدر منفذلرینی آچار وانسانک وجودنی سمیزله‌ندیرر ، صاچی اوزاتیر وفالج علتنه مانع بر دوادر . حتی رسول‌اللهه بر طبق اینجیر هدیه اولونوب اکل ایدرکن حضورنده بولونان اصحابنه « سز بونی ییکز . اگر جنتدن بر میوه نازل اولدیغنی سویلسه ایدم اینجیرک نازل اولدیغنی سویلردم . زیرا ؛ جنت میوه‌لرینک آتیلاجق طیشنده قابوغی وایچنده چکیردکی اولمادیغی کبی بونکده آتاجق بر شیئی یوقدر. سز بونی ییك . زیرا ؛ اینجیر باصوری کسر ایدر » بیوردیغی مرویدر . شو حدیث شریف مقتضاسی اینجیر مدح نبی‌یه مظهر اولمشدر . بوحدیث رسول‌اللهك علم طبده عالم اولدیغنه دلالت ایدر .

اما زیتونه کلنجه ؛ زیتون بر شجرهٔ مبارکه‌درکه انسانلره برچوق منفعتی وبر چوق

خسته‌لقلره شفاسی واردر . بناءً علیه ؛ بونلرك هرایکیسی‌ده واجب‌تعالی‌نك قدرتنه دلالت عجیبه ایله دلالت ایدرلر . چونکه ؛ زیتون اصلا یاغ اثری اولمایان طاغلرده بیتدیکی کبی اینجیرده طات اثری کورولمه‌ین طوپراقلرده بیتر . هیچ یاغ وطات اثری اولمایان یرلرده بویله یاغلی وطاتلی میوه‌لرك بیتمسی خالق تعالی‌نك عجائب صنعتنه وبدایع خلقتنه دلالت واضحه ایله دلالت ایدر . شو بیان اولونان تفصیلاتدن آکلاشیلدیغی وجهله هرایکیسی‌ده واجب تعالی طرفندن قسم اولونمغه لایقدرلر. رؤیاده اینجیری کورمك غنا وییمك چوق رزق واولاد ایله تعبیراولونور . برکیمسه زیتونك یاپراغنی ییرسه شریعته تمسکله تعبیراولونور.

طور ؛ **حضرت موسانك مناجات ایتدیکی طاغ** ، سینین ؛ **کوزل ومبارك** معناسنه‌در. بوکا نظراً **معنای نظم** : [کوزل ومبارك اولان طور طاغنه یمین ایدرم] دیمکدر .

﴿ وهذاالبلدِ الامينِ ﴾ ایله مراد ؛ **مکهٔ مکرمه‌در** . جناب حق مکه‌یی **امانله** توصیف بیوردی. زیرا مکه ؛ **حرم الٰهی ومهبط وحی سبحانیدر** . بناءً علیه ؛ کرك زمان جاهلیه‌ده وکرك اسلامده واجب تعالی اومکانده ناسی امین قیلمشدر . چونکه ؛ زمان جاهلیه‌ده عربلر هریرده مقاتله ایدرلر ، مکه‌یه کلنجه هرخصومتدن واز کچرلردی. زمان اسلامیتده ایسه ﴿ ومن دخله کان آمناً ﴾ آیت جلیله‌سیله مکه‌نك امنیت نامه‌سی اعلان اولوندی . حتی قصاص لازم کلن برکیمسه حرم مکه‌یه التجا ایدرسه امین اولور وحرم خارجنه چیقمادیجه قصاص اجرا اولونماز . بو امنیتدن حیوانات وحشیه بیله مستفید اولدقلرندن حرم داخلنده آو آولامق حرامدر. رسول‌اللهك مکه‌ده ظهور ایتمسی ودها بعض انبیانك محلی اولمسی اعتباریله مکه‌نك شرفی اولدیغی کبی واجب تعالی‌نك او محله ویرمش اولدیغی شرف ذاتیسی اعتباریله اولدن بری او محل مبارکك حرمتی عنعناتیله ناس عندنده محافظه اولونمش بر قدر عالیسی اولدیغی جهتله جناب‌حق اومحله یمین ایتمشدر .

شو تفصیلاته نظراً **معنای آیت** : [شو درت شیئی که خلقه برچوق منفعت تأمین ایدن **اینجیر ، زیتونه** ومحل مناجات اولان **طور طاغی** ووحیك نزولنه محل اولان **مکه** بونلرك جمله‌سنه یمین ایدرم که بز انسانی غایت کوزل برصورت اوزره خلق ایتدك] دیمکدر .

چونکه ؛ انسانك بویی جمله حیواناته نسبتله اعتدال اوزره اولدیغی کبی چهره‌سی‌ده جمله

حيواناتك چهره‌سندن كوزلدر . بناءً عليه انسان ؛ خلاصۀ مخلوقات وزبدۀ مصنوعاتدر وعقل وفهم وادراك صاحبيدر . شوحالده انسانك ظاهرده وباطنده جمله حيواناندن كوزل اولديغنه آيت دلالت ايدر. بناءً عليه ؛ انسان، عقل صاحبی اولديغندن تكاليف الٓهيه ايله مكلف اولمشدر وفهم صاحبی اولديغندن خطابات الٓهيه‌يه مخاطب قيلنمشدر ونطق وبيان صاحبی اولديغندن كندی جنسندن اولان انسانلره تبليغات ووعظ ونصايحله امر اولونمشدر . ايشته شو صفتلر سايه‌سنده انسان حيوانات سائره‌دن ممتاز اولارق ير يوزنده خليفه قيلنمشدر .

بو آيتده انسان ايله مراد ؛ جنس انسان اولديغندن بوينده وحسننده واعضاسنده نقصان اولان كيمسه‌لرله اعتراض وارد اولماز . بومثللو مقامده حكم ؛ جنسه‌در ، افراده دكلدر. بناءً عليه ؛ بعض افرادده كوريلن چيركينلك ايله جنسنده اولان كوزللكه اعتراض اولوناماز .

*
* *

واجب تعالی انسانی كوزل صورت اوزره خلق ايتديكنی بياندن صوكره انسانك خلقتنه لايق عمل ايتمه‌ديكندن دولايی اهل ناردن قيلديغنی بيان ايتمك اوزره ﴿ ثُمَّ رَدَدْنَاهُ اَسْفَلَ سَافِلِينَ * اِلَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ﴾ بيوريور .

[او انسانی قوت ومتانت وعقل و فكر و كوزل صورت اوزره ياراتدقدن صوكره ويرديكمز نعمتلره شكر ايتمه‌ديكندن دولايی صورتلری هرصورتدن چيركين اولان اهل نارك اك سفلی واك آشاغی طبقه‌سنه رد ايتدك . لكن شول كيمسه‌لركه آنلر ايمان ايتديلر وعمل صالح ايشله‌ديلر، اسفل سافلينه رد اولونمازلر . زيرا ؛ نعمته شكر ايتمه‌ينلرك نعمتلری دائما نقمته وراحتلری محنته منقلب اولور . آنجق ايمان ايتمك وعمل صالح ايشله‌مك ايله شكری ادا ايدنلرك نعمتلری تبدل ايتمز .]

ياخود فخررازينك وابوالسعود افنديلرك بيانلری وجهله سفيل ؛ **ضعيف** معناسنه‌در.

اسفل سافلين ايله مراد ؛ **ارذل عمردر** . زيرا سافلين؛ **طوپال وكوتورم وچوجقلردركه** نانك

اك ضعيف اولانلردر . ارذل عمره واصل اولان پير فانی ايسه بونلرك جمله‌سندن ضعيف اولور . چونكه ؛ بدنی كهنه‌له‌نديكی كبی ظاهر وباطن قوالری ده ضعيفلانير. حتی كوزی كورمز، قولاغی طويماز وعقلی ايرمز برحالده بلی بوكولور صورتی تغير ايدر . والحاصل وجودينك هر جزئنه تغير عارض اولديغندن اك ضعيف فرض ايتديكمز ضعيفلردن دها ضعيف اولديغی جهتله سافليندن دها سفيل ديمكه سزا اولور . اما عمل صالح ايشله‌ينلر هرنه قدر قوجه‌سه‌لرده آنلرك قوالرينه خلل كلمز وصورتلرينه چيركينلك عارض اولماز . شوحالده بومثللو صالح كيمسه‌لر ايچون ارذل عمر يوق ديمكدر .

واجب تعالی بو آيتده انسانلرك اسفل سافلينه رد اولوناجقلرينی بياندن صوكره مؤمن صالح اولانلرينی استثنا بيورمشدر . زيرا ؛ مؤمن ايله كافر آره‌لرينی تفريق ايتمك عدالت الٓهيه اقتضاسندندر . چونكه ؛ كفران نعمت ايدن كافر قهر الٓهی‌يه مظهر اولارق نار جحيمه ادخال اولونوبجه شكران نعمت ايدن مؤمنك لطف الٓهی‌يه مظهر اولارق معزز ومحترم اولمسی عين عدالتدر . شو قدركه اسفل سافلينه ادخالدن قورتاره‌جق يالكز ايمان اولمايوب بلكه عمل صالحه مقارن اولان ايمان اولديغنه اشارت ايچون استثناده عمل صالح‌ده درج اولونمشدر .

*
* *

واجب تعالی عمل صالح صاحبی مؤمنك جهنمه ادخال وياخود ارذل عمره رد اولونمقدن استثنا بيورديغندن صوكره آنلر ايچون نه كبی معامله اولوناجغنی بيان ايتمك اوزره ﴿ فَلَهُمْ اَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ﴾ بيوريور .

[عمل صالح ايشله‌ين مؤمنلر ايچون كسيلمز وتوكنمز اجر واردر .] زيرا ؛ الله تعالی‌يه ايمان ايدوب وعمل صالحه مداوم اولان كيمسه‌لرك ثوابی توكنمز . چونكه؛ آنلرك خيرات ومبراتلری واذكار جميله‌لری سببيله عمل دفترلری قاپانمايوب دائما ثواب يازلديغندن اجرلرينك آرقه‌سی كسيلمه‌ديكی كبی آخرتده نائل اولاجقلری نعمتلری دخی توكنمز .

ياخود معنای آيت : [عمل صالحه موفق اولان مؤمنلر هرنه‌قدر سن شيخوخته‌واصل اولسه‌لرده اللهك ابتلا ايتديكی قوجه‌لقله برابر طاعته‌دوام وعبادتك مشقتنه تحمل ايده‌رك سعی ايتدكلری جهتله اجرلری‌ده كسيلمز] ديمكدر .

بو آيت، بوندن اولكی استثنانك نتيجه‌سی مقامنده‌در وتقريری شويله‌در : «اهل ايمانه ايچون توكنمز اجر واردر . زيرا؛ آنلر ايمانله برابر عمل صالح ايشله‌ديلر . هركيمسه‌لركه ايمانله برابر عمل صالح ايشله‌يه‌لر، آنلر ايچون توكنمز اجر واردر . بناءً عليه ؛ اهل ايمانه ايچون توكنمز اجر واردر» ديمكدر .

*
* *

واجب تعالی انسانی احسن تقويم اوزره خلق ايتدكدن صوكره جهنمه وياخود ارذل عمره رد ايده‌جكنی وآنجق مؤمن صالحلر اوزرينه توكنمز اجر اولديغنی ويوم قيامتی تكذيب ايدنلرك حاللری تعجبه شايان بولونديغنی بيان ايتمك اوزره ﴿ فَمَا يُكَذِّبُكَ بَعْدُ بِالدِّينِ ﴾ بيوريور .

[بوقدر دليللر بيان اولونونجه شيلردن هانكی شی يوم جزا سببيله سنی تكذيب ايدر؟]

يعنی ؛ انسان احسن تقويم اوزره خلق وصوكره ارذل عمره رد ايله كنجلكنده اولان جمله حالانك تبدل وتغيرينه دائر حقيقتلر بيان اولونونجه يا اكرم الرسل ! سنی اشخاصدن هانكی شخص بوقدر ظاهر وباهر دليللره قارشی يوم جزايی خبر ويرمكلكك سببيله تكذيب ايدر؟ زيرا ؛ تكذيب ايدن هرشخص دوشونسه كندی نفسنده وقوعبولان تبدلاتله يوم جزايی اقراره كافی دليل بولاحقندن تكذيبلری تعجبه شاياندر .

شو معنادن آكلاشيلديغی وجهله بو آيتده **ما** لفظی **عقل صاحبنده استعمال اولونانه من** معناسنه‌در . يعنی «بوقدر دلائلدن صوكره يوم جزايی خبر ويرديككدن طولايی عقل صاحبی اولانلردن سنی تكذيبه كيم جسارت ايدر ؟» ديمكدر .

غائبدن حاضره التفات اولارق بو آيتده خطاب مطلقا انسانه اولديغنه نظراً **معنای آيت** : [بوقدر دليللر ميدانده ايكن ای انسان ! شيلردن هانكی شی يوم جزايی انكارك سببيله سنی يالانجی قيلدی] ديمكدر . چونكه ؛ حق اولان برشيئی انكار ايدن كيمسه البته يالانجی اولديغندن يوم جزايی انكار ايدن انسانی جناب حق توبيخ مقامنده «ای انسان ! بوقدر دلائلدن صوكره سنی يالانه نه كبی شی مجبور ايتدی كه حق اولان قيامتی انكاركله يالانجی اولدك؟» بيورمشدر .

*
* *

واجب تعالی انسانك كوزل صورت اوزره خلق وصوكره ارذل عمره رد اولونديغنی بياندن صوكره بونلره قادر اولان ذات الوهيتك حاكملرك احكمی اولديغنی بيانله قدرتنه نظراً حشرك امكانه وحكمته نظراً حشرك وقوعنه اشارت ايتمك اوزره ﴿ أَلَيْسَ اللّٰهُ بِأَحْكَمِ الْحَاكِمِينَ ﴾ بيوريور .

[الله تعالی حاكملرك احكمی اولمادیمی ؟] البته اولدی.

يعنی ؛ شو ذكر اولونان حسن صورت اوزره انسانی خلق ايتمكه وصوكره ارذل عمره رده قادر اولان الله تعالی احكم الحاكمين اولمادیمی ؟ البته اولدی . شو حالده حشره ونشره قادر اولديغنده شبهه اولماز . زيرا ؛ بوقدر عجائب وغرائب اوزره شامل اولان موجوداتی ابتداءً خلقه قادر اولانك اولدكدن صوكره احيايه‌ده قادر اولاجغی اولويتله ثابت اولور .

ياخود حكم ايله مراد ؛ **قضا** معناسنه‌در . شو حالده آيت جليله كافرلری تهديد ايچون سوق اولونمشدر . بوكا نظراً **معنای آيت** : [ای كافرلر ! سز حشری انكار ايدرده اللهك حكمندن قورقمازميسكز ؟ حالبوكه قورقماكز لازمدر . زيرا ؛ الله تعالی قوللری آره‌سنده فصل حقوق ايچون حكم ايدن حاكملرك اك زياده عدالتله حكم ايدنی اولمادیمی؟ البته اولدی . بناءً عليه ؛ انكار ايتديككز يوم قيامتده الله تعالی سزك استحقاقكز وجهله اعمالكزك جزاسنه عدالتله حكم ايدر . شو حالده سز انكاريكزك وسائر كوتو عمللريكزك جزاسندن قورتاله‌مازسكز] ديمكدر . بو آيت جليله رسول اللهی تسليه‌در . چونكه ؛ الله تعالی عدالتله حكم ايدنجه رسول اللهك خصملرندن انتقامنی آلاجغنده شبهه يوقدر .



سورهٔ علق ـ قلم

مکهٔ مکرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر . اون طقوز آیتی جامعدر .

﴿ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ﴾

﴿ اِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذٖى خَلَقَ ﴾

[ای رسول مکرم ! سن ربک تعالی‌نک اسمیله باشلار اولدیغک حالده قرآن اوقوکه اوربک تعالی جمله مخلوقاتی خلق ایتدی .]

یعنی ؛ بالعموم ذرات جهانی خلق ایدن ربک تعالی‌نک اسمیله یاردیم طلب ایدر اولدیغک حالده سکا نازل اولان قرآنی سن اوقو .

حضرت عائشه وابن عباس رضی‌الله‌تعالی عنهمادن روایت اولوندیغنه نظراً قرآندن، اول نازل اولان بو آیتدر . چونکه ؛ رسول‌الله (جبل‌حرا) ده معبدخانه‌سی اولان غار شریفده عبادتله مشغول اولدیغی زمانده جبریل امین بو آیتله کلدی . رسول‌الله وحیک شدتندن کندینه عارض اولان دهشتی ازاله‌ایچون حضرت خدیجه‌نک خانه‌سنه عودت‌ایتدی واوزرینه اورتو آلدی . ایشته اووقت ﴿ یاایها‌المدثر ﴾ نازل اولمشدر .

بو آیتده با ؛ استعانه ویا ملابسه ایچوندر . بوکا نظراً معنای آیت : [یااکرم‌الرسل ! سنی وجمله مخلوقاتی خلق ایدن ربک تعالی‌نک اسمنه ملابس اولدیغک حالده سن قرآنی قرائت ایت] دیمکدر . بناءً علیه ؛ هرامر مباحک ابتداسنده بسمله اوقومق ممدوحدر . شوحالده بو آیتده امر ؛ استحباب ایچون اولدیغندن قرآن اوقویاجق کیمسه‌نک بسمله‌ایله ابتدا ایتمسی مستحبدر . یاخود امر ؛ وجوب ایچوندر . بوکا نظراً قرآن اوقویاجق کیمسه‌نک بسمله ایله ابتدا ایتمسی واجبدر . شو حالده قرآن اولنده بسمله‌یی ترک ایدن کیمسه کناهکار اولور .

رسول‌الله‌ه وحیک اولنده عارض اولان بعض صیقینتی‌یی ازاله ایچون واجب تعالی

بو آیتده اسماء الٰهیه‌سی ایچندن رب کلمه‌سنی ایراد بیورمشدر. چونکه ربوبیت ؛ تدریجی صورتیله کماله اولاشدیرمق معناسنه اولدیغندن « ربکک اسمیله استعانه‌ایدر اولدیغک حالده قرآن اوقو » دیمک « ای رسول مکرم ! سنی آزار آزار کمالاته ایصال ایدن وپدرک صلبنده ووالده‌ک رحمنده ضایع ایتمه‌یوب محافظه ایدن ربک تعالی سنی ضایع ایتمز محافظه ایدر . بناءً علیه تلاش ایتمه » دیمکدر. جناب‌حق بوعالم مکوناتک خلاصه‌سی اولان رسولنک ربی‌اولونجه دیکر مخلوقاتک ربی اولاجغی اولویتله ثابت‌اولدیغندن رب کلمه‌سی یالکز رسول‌الله‌ه مضاف قیلنمشدر .

جناب حق رسولنک ربی اولدیغی بیاندن صوکره ربوبیتنی اثبات مقامنده خالق اولدیغی ذکر بیورمشدر وتقریری شویله‌در: « الله تعالی سنک ربکدر. زیرا ؛ الله تعالی سنی وجمیع مخلوقاتی خلق ایتدی . هرکیمسه‌که سنی وجمیع مخلوقاتی خلق ایده ، سنک ربکدر . بناءً علیه ؛ الله تعالی سنک ربک‌در » دیمکدر. خلق وایجاد جمله نعمتلر اوزرینه مقدم اولدیغی‌ایچون ربوبیتک دلیللری ایچندن خلقی اختیار بیورمشدر. چونکه؛ ربوبیتی ووحدانیتی انکار ایدن مشرکلره باشقه دلیللر ذکر اولونسه انکار ایده‌جکلرندن دلالتده پک آچیق وصریح اولان خلقت ذکر اولوندی‌که انکاره مجاللری اولماسون والزام واسکات قولای اولسون. زیرا؛ خلقت، بدیهی برحقیقت‌اولدیغی‌جهتله تسلیمی ضروریدر وشو خلقی تسلیمدن صوکره خلق فعلنه برفاعل حقیقی لازم‌اولوب اوفاعل حقیقینک‌ده خالق تعالی اولدیغی تسلیم ایتمک لازم کلیر . چونکه ؛ مشرکلرک معبود اتخاذ ایتدکلری پوتلرک خالق اولامیه‌جغنی ادنی عقل بیلیر . شو حالده ربوبیته ووحدانیته اول امرده خلقی دلیل اولارق کتیرمک مقصده وصولی تسهیل ایچوندر .

جمیع مخلوقاتک خالقی الله تعالی اولدیغنه اشارت ایچون ، خلق مطلق اولارق ذکر اولونمشدرکه معتزله‌نک « هرکس کندی فعل اختیاریسنی خلق ایدر » دیدکلری سوزلری مردوددر .

***

واجب تعالی جمله مخلوقاتی خلق ایتدیکنی اجمالاً بیاندن صوکره مخلوقاتک اشرفی

واحسنی اولان انسانك خلقتنی ذكرله اكتفا ایتمك اوزره ﴿ خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ ﴾ بیوریور.

[جمله مخلوقاتی خلق ایدن ربك تعالی بالخاصه انسانی اویوشمش قاندن خلق ایتدی]

ابوالسعود افندینك بیانی وجهله انسانك مخلوقاتك جمله‌سندن اشرف اولدیغنه وقرآنی قرائتله مخاطب آنجق انسان اولدیغنه اشارت وشاننه تعظیم ایچون مطلقا خلقی بیاندن صوكره آیریجه انسانك خلقی ذكر اولونمشدر. انسانله اویوشمش قان بیننده مناسبت اولمادیغی حالده اویوشمش قاندن انسانی خلق ایتمك قدرت قاهره‌یه زیاده دلالت ایتدیكی جهتله انسانك یارادیلیشنده اولان احوال ایچندن دوكمش اولان قان پارچه‌سندن خلق اولوندیغی بیان اولونمشدر.

∴

واجب تعالی اولاً رسولنه قرآنی كندی نفسنده اوقومسنی امر ایتدكدن صوكره ناسه تبلیغ ایچون قرائت ایتمسنی امر ایتمك اوزره ﴿ اِقْرَأْ ﴾ بیوریور.

[یا اكرم الرسل! سن قرآنی جبریلدن آلارق كندی نفسكده اوقودیغك كبی ناسه تبلیغ ایچونده اوقو.] یاخود فخر رازینك بیانی وجهله اولكی قرائت نمازده ایكنجی قرائت نمازك خارجنه عائددر. بوكا نظراً معنای نظم: [ای رسول معظم! سن قرآنی نمازده اوقودیغك كبی نمازك خارجنده دخی قرائت ایت] دیمكدر. شو حالده كرك نمازده وكرك خارجده تلاوت قرآنك لزومنه بو آیت دلالت ایدر.

∴

واجب تعالی رسولنه قرائتله امر ایدنجه رسول اللهك «بن قرائت ایده‌جكم شیئی بیلمه‌یورم» دیه‌رك اعتذار ایتمسی اوزرینه جناب حق قرائتنی تعلیم بیوره‌جغنه اشارتله رسولنك اعتذارینی ازاله ایتمك اوزره ﴿ وَرَبُّكَ الْاَكْرَمُ * اَلَّذٖی عَلَّمَ بِالْقَلَمِ ﴾ بیوریور.

[ای حبیبم! سنك ربك شول اكرمدركه انسانه بیلمه‌دیكنی قلم ایله تعلیم ایتدی.]

یعنی؛ یا اكرم الرسل! سن قرآنی قرائت ایچون تلاش ایتمه، جبریلدن ایشیتدیككی اوقو. زیرا؛ سنك ربك تعالی جمله كرم صاحبلرندن زیاده كرم صاحبیدركه قلم واسطه‌سیله انسانلره بیلمه‌دكلرینی اوكرتدی واوقوتدی. شو حالده سكاده بیلمه‌دیككی بیلدیرر.

فخر رازینك بیانی وجهله اكرم؛ **عوضسز یعنی قارشولقسز احسان ایدن كیمسه‌یه** دینور. بناءً علیه؛ واجب تعالی‌نك قوللرینه احساننده اصلا عوض قوقوسی اولمادیغندن الله تعالی‌نك كرمی بالعموم كرم صاحبلرینك كرملرینه فائق اولدیغندن واجب تعالی‌یه كرمده هیچ كیمسه نظیر اولمادیغی جهتله **اكرم الاكرمین** اطلاقی ذات الوهیته منحصردر. بناءً علیه؛ ولو آز اولسون بر عوض مقابلنده ویاخود مدح وثناسندن ویا ثوابندن ویا بر كیمسه‌نك ذمندن قورتولمق ایچون واقع اولان احساندن طولایی احسان ایدن كیمسه‌یه اكرم دنیلمز.

واجب تعالی قرآنی قرائته ترغیب ایچون قرائتله امردن صوكره ذات الوهیتنك اكرم اولدیغنی بیان بیورمشدر. چونكه؛ قرآنی قرائته دوام ایدن كیمسه‌یه هر كلمه‌سی بلكه هر حرفی مقابلنده بول بول اجرلر احسان ایدر دیمكدر. زیرا اكرم؛ كرمی **بول** معناسنه‌در.

قلمده انسانلر ایچون منفعت پك چوق اولدیغندن فضیلت ومزیتنه اشارت ایچون قلمله تعلیمی جناب حق كندی ذاتنه نسبتله تصریح بیورمشدر. چونكه؛ بوتون علملرك ضبطی ومحافظه‌سی كتابتله‌در. اكر قلمله یازی اولمسه امر دین وامر دنیادن هیچ برشیئك قوامی ممكن اولمازدی وامام قتاده‌نك (القلم نعمة من الله لولا القلم لم یقم دین ولم یصلح عیش) كلامی بو معنایی تأیید ایدر. یعنی «قلم الله تعالی‌دن بر نعمتدر. اكر قلم اولماش اولسه‌ایدی دین قائم اولماز ومعیشتده صلاح بولمازدی» دیمكدر. چونكه؛ هر قومه نظراً كندیلرندن اول كچنلرك احوال وعادتلرینی وآنلرك صوكره كله‌جكلره براقمش اولدقلری اثرلرینی ضبط ایتمك آنجق یازی ایله اولدیغندن هر زمان انسانلر یازی‌یه دقت واهتمام ایده‌كلمشلر واول كچنلر صوكره كلنلره اثرلرینی قلم ویازی واسطه‌سیله دور

ایتمکده دوام ایتمشلردر . ایشـته قلمك منفعتی پك بویوك اولدیغنه تنبیه ایچون قرآندن اول نازل اولان آیتلرنده ذات الوهیتك اکرم اولدیغی قلم ایله تعلیمی بیـانله اثبات ایتمشـدر . چونکه قلمله تعلیم ؛ اکرم اولدیغنك دلیلیدر وتقریری شـویله‌در : « ربك اکرمدر . زیرا ؛ انسانه بیلمه‌دیکنی قلمله تعلیم ایتدی . هرکیمسه انسانه بیلمه‌دیکنی قلمله تعلیم ایده ، اوکیمسه اکرمدر . بناءً علیه ؛ ربك اکرمدر » دیمك اولور .

بو آیتده قلمله تعلیم نبوته دلالت ایدر . زیرا قلمله تعلیم ؛ آنجق ایشیتمکله بیلنمسی ممکن اولان مسـموعاته دلیلدر . مسموعاته اعتبار ایسـه انبیادن ایشیدیلنه‌در . چونکه ؛ انبیانك غیریدن ایشیدیلن شیئه اعتماد اولوناماز .

*
* *

واجب تعالی قلمله تعلیمنی اجمالاً بیاندن صوکره تعلیمك بعض انواعنی بیان ایتمك اوزره ﴿ عَلَّمَ الْاِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ ﴾ بیوریور .

[الله تعالی انسانه بیلمه‌دیکی شیلری اوکرتدی .]

یعنی ؛ یا اکرم الرسل ! اکرم اولان ربك تعالی انسانه کیزلی و آشکار ، کلی وجزئی بیلمه‌دیکی شیلری تعلیم بیوردی . بنـاءً علیه ؛ حضرت آدمه اسمائی تعلیم بیوردیغی کبی سائر انسانلره‌ده انواع علمی وهدایتی تعلیم بیورمشدر . سن ایسه ای حبیبم ! جمله انسانلرك اشرفی وشان وشرف جهتندن افراد انسانك اعزی وقدر و مکانت جهتندن‌ده جمله‌سنك یوکسکی واعلاسی اولدیغکدن بیلمه‌دیکك شیلری سکا تعلیم بیوره‌جغی اولویتله ثابت اولور .

*
* *

واجب تعالی انسانك اویوشمش قاندن خلق اولوندیغنی وتعلیم وتعلمه لیاقت کسب ایده‌جك کمالاته واصل اولدیغنی بیاندن صوکره شو احوالنی دوشونمه‌یه‌رك کفر وطغیانده بولونمسی انسان ایچون لایق بر شی اولمادیغنی بیـان ایتمك اوزره ﴿ كَلَّا اِنَّ الْاِنْسَانَ لَيَطْغٰى * اَنْ رَاٰهُ اسْتَغْنٰى * اِنَّ اِلٰى رَبِّكَ الرُّجْعٰى ﴾ بیوریور .

[حقا ثابت اولدی که انسان کندینی مستغنی عد ایتدیکی ایچون محقق انسان طغیان ایدر . محقق ای انسـان ! آخرتده سنك مرجعك آنجق ربك تعـالینك حضور معنویسیدر .] انسانك حالی بویله ایکن کندینك حقیر وذلیل منیدن یارادلدیغنی اونوتور کندی اعتقاد باطلنجه الله تعالی‌نك انعامنه احتیاجدن مبرا اولدیغنی ظن ایده‌رك ربسنه عبادتدن کبر ایدر . بناءً علیه ؛ حدینی تجاوزله کندی ابناء جنسنه ظلم وتعدی ایدر ویوم قیامتده مجازات اولوناجغنی دوشونمز . حالبوکه ای انسان ! آخرتده سنك رجوعك آنجق ربك تعالی‌یه‌در که هر حالك جزاسنی ویرر وهیچ بریسی جزاسز قالماز .

فخر رازینك بیـانی وجهله بو آیت وبوندن صوکره‌کی آیتلر ابوجهل حقنده نازل اولمشدر . چونکه ؛ ﴿ وربكَ الاكرمُ ﴾ آیتی نازل اولونجه ابوجهل حدته کلیر « بندن اکرم کیم اولابیلیر ؟ » دیمکله طغیانه باشلار . زیرا خبیثك عادتی ؛ کسوه‌سنی ومرکبنی تزیین وطعـامنی آرتیرمقله تکبر ایتمك وفخر ومبـاهاتك انواعی ایله اطرافه آتش صاچمقدی . واجب تعالی اونی وامثالنی ذم ایچون بو آیتلرینی انزال بیورمشدر . چونکه ؛ سبب نزوله نظراً انسان ایله مراد ؛ **ابوجهل اولمق** لازم کلیرسه‌ده اعتبار سبب نزولك خصوصنه اولمایوب لفظك عمومنه اولدیغی جهتله طغیان ایدن جمله انسانلره شامل اولمق احکامه دها موافقدر .

واجب تعـالی قدرته وَ وحدانیته دلالت ایدن دلیللردن غفلتك سببی حب دنیـا اولدیغنی بو ، وبوندن صوکره کله‌جك آیتلرله بیان بیورمشدر . شو بیان اولونان مقدماته نظراً **معنای آیت :** [منکر نعمت اولان کافرلرك انکارلری کبی دکلدر . محقق انسان کندی نعمتنی کوردکجه حدینی تجاوز ایتدیکی ونفسنی اللهك نعمتندن مستغنی کوردیکی ایچون ربسنه عبادتدن تکبر ایدر . حالبوکه حقیر وذلیل منیدن خلق اولوندیغنی اونوتور] دیمکدر . ایشته انسانك بو حاللری تعجبه شایاندر .

بو آیت نازل اولونجه ابوجهل رسول اللهه « سن ، انسان مستغنی اولونجه طغیان ایدر دیمش سك . مکه طـاغلرینی آلتون وکموش یاپ بز اوندن ایسته‌دیکمز قدر آلالم ، باقالم طغیان ایدرمی یز ؟ مأمول که دینمزی ترك ایدر سکا تابع اولورز » دیمکله رسول اللهه معارضه ایدر . بونك اوزرینه جبریل امین کلیر « یا رسول الله ! ایسترسه‌ك آنلرك آرزولری وجهله یاپالم

لكن ايمان ايتمزلرسه حضرت عيسادن مائده ايسته‌يوبده ايمان ايتمه‌ينلری اهلاك ايتديكمز كبی بونلری‌ده اهلاك ايدرز » ديمسی اوزرينه رسول اللهك آرزو بيورماديغی مرويدر .

***

واجب تعالی ابوجهل وامثالی كافرلرك اوصاف ذميمه‌لرندن بعضيلرينی بياندن صوكره بعض آخری بيان ايتمك اوزره ﴿ اَرَاَيْتَ الَّذِی يَنْهٰی * عَبْدًا اِذَا صَلّٰی ﴾ بيوريور .

[ای حبيبم ! سن كوردكمی شول شخص لئيمی كه اوشخص ، عبد كامل نماز قيلديغنده نمازدن نهی ايدر .]

يعنی ؛ كوردكمی شول فنا كيمسه‌يی كه او فنا آدم نماز قيلان قوللری نمازدن بيله منع ايدر .

فخررازينك بيانی وجهله بو آيتده خطاب؛ رسول اللهه‌در وسؤال ، تعجب معناسنی متضمندر . عبد ايله مراد ؛ رسول اللهدر . (عبداً) كلمه‌سنده بولونان تنوين ؛ تعظيم وكمال ايچوندر . رسول اللهی نمازدن نهی ايدن ابوجهلدر . چونكه ؛ ابوجهل قريشه طعن ايدر ديردی كه « سزك يانكزده محمد ﷺ نماز قيلار سجده ايدرده سز سكوت ايدرسكز . اگر نماز قيلديغنی كورسه‌م سجده ايدركن بوينينه باصارم » ديمكله شجاعت اظهار ايدركن بر كون رسول اللهی نمازده كوردی ورسول اللهه دوغری كيتدی . يقين وارنجه اللريله مدافعه ايده‌رك همان كيری قاچدی . قريش ابوجهلك فرارندن سؤال ايتديلر . جواب اولارق « محمد ﷺ له بنم آره‌مزده آتشدن برخندق طولوسی آتش ظهور ايتدی وبرطاقم قنادلرده بكا هجوم ايتدی . اللرمله اوقنادلره مدافعه ايده‌رك كوچ قورتولدم » ديمشدر .

ابوجهلك حالی تعجبه شاياندر . چونكه ؛ رسول الله دين اسلامك ابوجهل وياحضرت عمردن بريسيله قوت بولمسنه دعا ايتديكی حالده ابوجهل رسول اللهی نمازدن منع ايتمكه چاليشيردی وكنيه‌سی (ابو الحكم) اولديغندن بوكنيه صاحبنه يعنی ربسنه عبادت ايدن بر عبد كاملی عبادتدن منع ايتمك لايق دكلدی وكنديسنی مكه‌ده امر ونهی صاحبی صايار

وآمرك امرينه اطاعتی واجب اعتقاد ايدركن آمر حقيقی اولان الله تعالينك امرينه اطاعت ايدنلری اطاعتدن منعه چاليشمسی تعجبه شايان بر حالدر .

بو آيتده ابوجهلی اوچ جهتله ذم واردر : برنجيسی ؛ عبد كامل اولان رسول اللهی منعه چاليشمسی‌در . ايكنجيسی ؛ بو مثللو افعال قبيحه‌يی عادت ايدوب هر وقت منعه چاليشديغنه دلالت ايدن (ينهی) كلمه‌سنك وارد اولمسيدر . چونكه ؛ عادت مستمره‌سی اولديغنه دلالت ايدن مضارع صيغه‌سی وارد اولمشدر . اوچنجيسی ؛ افضل عبادت اولان نمازدن منع ايتمسيدر . شو تفصيلاته نظراً معنای آيت : [يا اكرم الرسل ! سن كوردكمی ابوجهلی كه آنكله اسلامك قوت بولمسنه سن دعا ايدركن او ، عبد معظم ونبی مفخم اولان ذات پاك نبويكی افضل عبادت اولان نمازدن منعه چاليشيور . بوكبی خبيثك حالی تعجبه لايق] ديمكدر .

كرچه بو آيت ابوجهلی ذم ايديورسه‌ده بو مثللو مقامده سبب نزولك خصوصنه اعتبار اولونميوب الفاظك عمومنه اعتبار اولونديغندن عبادت ايدن كيمسه‌يی عبادتدن منع ايدن هرشخصه شاملدر . يعنی « منعی جائز اولمايان محللردن منع ايدن كيمسه مذموم » ديمكدر . شوحالده مغصوب اولان محلده واوقات مكروهه‌ده نماز قيلان كيمسه‌يی منع ايدنلره شامل اولماز . چونكه ؛ بونلری منعله شريعت امر ايتديكندن منع ايدنه مسئوليت يوقدر . بناءً عليه ؛ كيجه ايله افنديسی كوله‌سنی وقوجه‌سی قاريسنی نافله نماز قيلمقدن منع ايده‌بيلور . چونكه ؛ نافله بورج اولماديغندن كوله‌يه نسبتله افنديك حقنه وخاتونه نسبتله قوجه‌سنك حقنه تقابل ايده‌مز . نافله اوروجده بو قبيلدندر .

***

واجب تعالی كافرك اوصاف ذميمه‌سندن بعضيلرينی بياندن صوكره او كافر حقنده خير اولان شيئه اشارتله انصافه دعوت ايتمك اوزره ﴿ اَرَاَيْتَ اِنْ كَانَ عَلَی الْهُدٰی * اَوْ اَمَرَ بِالتَّقْوٰی ﴾ بيوريور .

[ای رسول مكرم ! كوردكمی اوكافری كه اگر او كافر مطلوبه ايصال ايدر

بر يوله كيتسه وياخود تقوى ايله امر ايتسه آنك حقنده خيرلى اولمازمى؟] البته خيراولور. بويله خير اولان بر يولى براقوبده كفر كبى چيركين بر طريقى اختيارينه نه‌رأى ايدرسك.

فخر رازينك بيانى وجهله آيت؛ خطابه شايان اولان هر كيمسه‌يه وياخود ابو جهله خطاب اولمق احتمالى وارايسه‌ده خطابك رسول اللهه اولمسى بوندن اولكى وبوندن صوكره‌كى آيتلره موافق اولديغى جهتله خطاب رسول اللهه‌در.

هدى؛ او كافرك كندى نفسنه نظرله‌در. چونكه؛ چيقماز بر يولدن عبارت اولان كفر وضلالتله مشغول اولاجغنه رضاء الٰهى‌يه ايصال ايدر طريق هدايتله مشغول اولمق حقنده البته خيرلى اولور. تقوى ايله مراد؛ كندى اخواننه وابناء جنسنه نظرله‌در. چونكه؛ ابناء جنسنه بوتلره عبادتله امر ايده‌جكنه امر بالمعروف ونهى عن المنكرك خلاصه‌سى اولان تقوى ايله امر ايتمش اولسه البته هم كندى هم‌ده ابناء جنسى حقنده خير اولاجغنده شبهه يوقدر..

شو تفصيلاته نظراً آيتك خلاصۀ مآلى: [اى رسول مكرم! سن نه‌رأى ايدرسك شو كافر حقنده‌كى اكر او كافر هدايت اوزره بولونسه ويا تقوى ايله امر ايدر اولسه كندى ايچون خير اولمازمى؟] ديمكدر.

بو آيتك مآلى محاوره‌مزده‌ده چوق وقوعبولور. مثلا ايكى كيمسه اوچنجى بر كيمسه حقنده بحث ايدركن «فلان كيمسه شو ويا بو ايشى اختيار ايتمش اولسه ايدى حقنده دها خيرلى اولوردى» ديرلر. ايشته جناب حق ايله رسولى بيننده ابوجهلدن بحث بو منوال اوزره جريان ايتمشدر.

كافرلرك وبالخاصه ابوجهلك حدتنى جلب ايدن شى؛ رسول اللهك بالذات عبادتندن زياده ناسى دينه دعوت وتقوى ايله امر ايتمسى اولديغندن هركسك شخصنه عائد اولان هدايتى ذكردن صوكره تقوى ايله امرك آنك حقنده خير اولاجغى ذكر اولونمشدر. چونكه؛ بالنفس عبادته دخل ايدنك خلقه دينى تبليغ وتقوى ايله امر ايدنه طعن ايده‌جكى شبهه‌سزدر. بناءً عليه؛ بالذات عبادته مداخله ايدن تكديره شايان اولديغى كبى تقوى ايله امره مداخله ايدنك‌ده دها زياده تكديره شايان اولاجغى اولويتله ثابتدر.

*
* *

واجب تعالى كافرك احوالندن بعض آخرى بيان ايتمك اوزره ﴿ أَرَأَيْتَ إِنْ كَذَّبَ وَتَوَلّٰى * أَلَمْ يَعْلَمْ بِأَنَّ اللّٰهَ يَرٰى ﴾ بيوريور.

[يا اكرم الرسل! كوردكمى سن او كافرى؟ اكر شو كافر حقى تكذيب ايدر ودين اسلامدن اعراض ايدرسه او كافر الله تعالينك كندى حالنى بيلوب وكوروب آكا كوره مجازات ايده‌جكنى بيلمزمى!]

يعنى؛ اى حبيبم! عابد اولان بر قولى عبادتدن نهى ايدن عاصى حقه آچيقدن دلالت ايدن دليللرى تكذيب ايدر ودينى قبولدن و اللهك عبادتندن اعراض ايدرسه بيلمزمى او عاصى كه الله تعالى آنى كورور وعملنه كوره جزا ويرر. البته ايشله‌ديكى كوتو عمللر جزاسز قالماز. شو حالده نه عجائبدركه بوقدر كناهلره جسارت ايديور.

فخر رازينك بيانى وجهله بو آيت؛ حشر ونشرله كافرلرى تهديد واهل طاعتى طاعته ترغيب ايدر. زيرا؛ جناب حقك هركسك عملنى كوره‌جكنى وبيله‌جكنى اعتقاد ايدنجه اهل كفر كفرندن واهل معصيت‌ده معصيتندن واز كچمسى لازم اولديغى كبى اهل طاعتك‌ده طاعتنه دوام ايتمسى وتزييدينه چالشمسى لازمدر. چونكه؛ عقلك ايجابى بودر.

*
* *

واجب تعالى عناد اوزره كفرنده دوام ايدن كافرى آچيقدن منع ايتمك اوزره ﴿ كَلَّا ﴾ بيوريور.

[ابو جهلك زعم باطلى كبى دكلدر.]

يعنى؛ ابو جهل اللهك قولنى عبادتدن منعى وبوتلره عبادته دعوتى حقه دعوت ايدن محمد عليه السلامك دعوتى اوزرينه ترجيح ايدر. حالبوكه حقيقت حال آنك زعمى كبى دكلدر. بناءً عليه؛ او كافر مقصودينه نائل اولاماز وبوتون تشبثاتى عقيم قالير. چونكه؛ حال وشان آنك ظن ايتديكى كبى دكلدر.

ابو جهلك مقصدى؛ دين اسلامى ابطال ايتمك واللهك رسولى اوزرينه غلبه چالمق

واذیت ایتمك ومؤمنلری دین حقدن دین باطله دوندورمك ایدی . جناب حق بو آیتده بیـان بیوردیغی وجهله بو امللرینك هیچ بریـنه نائل اولمقسزین قتل اولونمش وجانی جهنمه کیتمشدر .

﴿ لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ لَنَسْفَعاً بِالنَّاصِيَةِ * نَاصِيَةٍ كَاذِبَةٍ خَاطِئَةٍ ﴾

[ذات الوهیتمه یمین ایدرم که اکر کفرندن واز کچمزسه اوکافر البته والبته آلننك صاچیله بز آنی شدتله جهنمه چکرز. اویله آلین صاچی که آنك صاحبی یالان سویله‌یجی وکناه ایشله‌یجی‌در .]

فخررازینك بیانی وجهله (لنسفعاً) کلمه‌سنك مصدری اولان سفعاً ؛ شدتله طوتوب وچکمك ویوزینه ووروب ذلیل ایتمك وسیاهلاتمق معناسنه‌در. ناصیه؛ آلین صاچی ایسه‌ده بومقامده ذکر حال و ارادۀ محل قبیلندن آلین ویوز مراددر . ابوجهل آلننك صاچنی یومق وطارامق وباغلامق ویوقاری قالدیرمق ورایحۀ طیبه‌لر سورمك صورتیله پك زیاده اهتمام ایدوب قیمتلی طوتدیغی ایچون آلین صاچی ذکر اولونمشدرکه کمال حقارتله تحقیراولوناجغنه اشارتدر . ابوجهل الله تعالی‌یه افترا ویالاندن چکینمه‌دیکندن کاذبه وبدیهی اولان حقیقتلره قارشی تمرد ایتدیکندن خاطئه ایله توصیف اولونمشدر . چونکه خاطئه ؛ متمرد کناهکار دیمکدر . اما برمسئله‌ده خطا ایدن کیمسه‌ده قصد اولمادیغندن مؤاخذه اولونماز. بوراده خاطئه مخطی معناسنه دکلدر. شو بیاناته نظراً معنای آیت : [ذات الوهیتمه یمین ایدرم که اکراوکافرطوتدیغی یولدن وایشله‌دیکی کناهلردن ودین حقدن قوللریمی منعه چالیشمقدن واز کچمزسه البته بز عظیم الشان ملكلر واسطه‌سیله آنی شدتله باشندن ویوزندن حقیر وذلیل ویوزی قاره اولارق جهنمه چکرزکه اوناصیه‌نك صاحبی الله تعالی اوزرینه یالان سویله‌مکدن وکناه ایشله‌مکدن چکینمز] دیمکدر. شومعنا؛ آخرتده جهنمه چکمك معناسنه اولدیغنه نظرادر . اما بودنیاده اولمه احتماله نظراً آیتك معناسی بدر غزاسنده ظهور ایتمشدر، شویله‌که: (سورۀ رحمن) نازل اولونجه رسول الله حضورنده بولونان اصحابنه خطاباً « قریش جماعتی اوزرینه شو سوره‌یی اوقویه‌جق وارمیدر؟ » بیوردی . قریشك شرندن

قورقدقلری ایچون اصحاب سکوت ایتدیلر. یالکز (ابن مسعود) حضرتلری « بن اوقورم یارسول الله ! » دیدی . لکن ابن مسعود، وجودی غایت ضعیف برذات لطیف اولدیغندن رسول الله آنك کیتمـسـنی آرزو بیورمادیغی جهتله بو کلامی اوچ دفعه تکرار بیوردی وهردفعه‌ده جواب ابن مسعوده میسراولدی. بناءً علیه ؛ مساعدۀ نبویلری اوزرینه مشارالیه حضرتلری قریشك بویوکلرینی کعبه‌نك اطرافنده بولوب سـوره‌یی قریشه قارشی تلاوته باشلاینجه ابوجهل ابن مسعوده برتوقات ووردی وقولاغنی یارالادی. ابن مسعود آغلایارق کلنجه رسول الله مکدراولدی. بونك اوزرینه جبریل امین کوله‌رك کلدی و « یارسول الله! مراق ایتمه عاقبت سزکدر » بیوردی. وقتا که بدر غزاسنده اهل اسلام ظفریاب اولونجه ابن مسعود مقتوللرك آره‌سنده کزرکن کوردی که ابوجهل جان چکیشیور. همان ابن مسعود حضرتلری صیچرایوب کوکسنه چیقدی. ابوجهل کوزنی آچوب کوکسنده ابن مسعودی کورونجه « ای ابن مسعود ! پك یوکسك ومشکل برموقعه چیقدك » دیمسی اوزرینه ابن مسعود « الاسلام یعلو ولایعلی علیه » دیه جواب ویردی . بونك اوزرینه ابوجهل ابن مسعوده « بنم شوقیلیجمله بوینمی کس. زیرا؛ کسکیندر ، تیز کسر وبکا طول مدت زحمت ویرمز» دیمسی اوزرینه لعینك بوینی کسدی وآنجق خبیثك باشنی یرندن قالدیره‌مادیغندن قولاغنی دلدی بر ایپ طـاقارق سورویوب حضور نبی‌یه کتیرنجه جبریل امین کوله‌رك کلوب « یارسول الله! سورۀ رحمن قرائتنده ابن مسعودك یارالانان قولاغنه قولاقله قصاص ویرده باش کسیلمسی تجارت اولدی » بیورمشدر . (لنسفعاً) نظم جلیلنك دنیاده اثری بووقعه ایله ظهور ایتمشـدر . چونکه ؛ بوقاروده بیـان اولوندیغی وجهله (لنسفعاً) مضارع صیغه‌سی اولوب استقباله دلالت ایتدیکی کبی باشندن ویوزندن کمال تحقیر وشدتله چکمك معناسنه دخی دلالت ایدر وعین معنا بووقعه‌ده وقوع بولمشدر. فقط احتمالك هرایکیسنی جمع ایتمکده ممکندر . زیرا ؛ دنیـاده رذیل ورسوای اولمقدن آخرتده اولمـامق لازم کلمه‌دیکی کبی بلکه دنیاده کوردیکندن یوز بیك درجه فضله بلالره آخرتده مبتلا اولاجقدر.

*
* *

واجب تعالی ابوجهلك رسول الهی نمازدن منع ایتمك ایچون کلدیکنده شـدتله رد

اولوندیغنی بیاندن صوکره او زمانده ابوجهل حدتله‌نه‌رك «بنم برطاقم یاردیمجیلرم واحبابم وخدمتجیلرم واردر . آنلری چاغیریرم سنی اتلاف ایدرلر» دیمشدی . ایشته شوکلام کراهت انجامنه جواب اولمق اوزره ﴿ فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ * سَنَدْعُ الزَّبَانِيَةَ ﴾ بیوریبور .

[چاغیرسون اوکافر قوم وقبیله‌سنی. یقینده بزده چاغیریرز جهنم زبانیلرینی .]

یعنی ؛ ابوجهل قوم وقبیله‌سنه واحباب ویارانه کووه‌نیورسه چاغیرسون اهل مشورت ومجلسنی، استمداد ایتسون آنلردن. یقینده بزده جهنمه مؤکل اولان ملکلری چاغیریرز که ابوجهلی وآنك احباب ویارانی شدتله جهنمه چکر کوتوررلر .

فخر رازینك بیانی وجهله نادیه ؛ **اهل مجلس ومشورتدر** . زبانیه ؛ **عذاب ملکلری که شدتله طوتمق وآتمق وجهنمك اموریله مأمور اولانه ملکلردر . ناسی شدتله جهنمه دفع ایتمکه مقتدر اولدقلری ایچونده** زبانی دینمشدر. یعنی « ابوجهل چاغیرسون کیمه چاغیراجق ایسه . آکا مقابل بزده زبانیلری چاغیریرز که آنلری رده قوم وقبیله‌سنك طاقتی اولاماز » دیمکدر .

بوآیتلر هرنه‌قدر ابوجهل حقنده نازل اولمش ایسه‌ده کندیلرنده بومثللو صفتلر بولونان ظالملرك جمله‌سنه شاملدر . بناءً علیه ؛ برکیمسه کندی قوتنه واتباعنه کووه‌نه‌رك آخر برکیمسه‌یی عبادتدن ویاخیر محض اولان برشیدن منعه چالیشیرسه الله تعالی‌نك کندینه اخلاصی اولان قولنه ملکلرك معاونت ایده‌جکنه بوآیت دلالت ایدر .

﴿ كَلَّا ﴾

[ابوجهل قوم وقبیله‌سنی چاغیرسه بیله آنك قبیله‌سی آکا معاونت ایده‌مزلر .] زیرا؛ حقیقت حال آنك ظن ایتدیکی کبی دکلدر . بناءً علیه ؛ ای حبیبم ! ابوجهل سکا مقابله ایده‌جك برکیمسه دکلدر . چونکه ؛ عندالوهیتمده حقیر وذلیل ودکرسزدر . شوحالده مقصدینه نائل اولاماز . یاخود **معنای نظم** : [ابوجهل وامثالی ایسته‌دیکی شیئه نائل اولاماز . زیرا ؛ آنك ایسته‌دیکی سنك آکا اطاعت ایتمکلککدر. بوایسه آنك نائل اولاجغی برشی دکل] دیمکدر .

*
* *

واجب تعالی ابوجهله اطاعتك جائز اولمادیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ لَا تُطِعْهُ وَاسْجُدْ ﴾ بیوریبور .

[اطاعت ایتمه اوکافره سن نمازده دوام ایت .]

یعنی ؛ ای رسول مکرم! اوکافر معند هرنه‌قدر سکا اذی ایده‌رك سنی اطاعتنه دعوت ایدییورسه‌ده سن اوعاصینك سوزینی دیکله‌مه ونمازدن منع ایتمك ایسترسه‌ده خضوع وخشوع اوزره نمازیکه دوام ایت، اومثللو کافرك سوزینه قولاق آصما که محزون اولمیه‌سك.

بومقامده سجده ایله مراد ؛ ذکر جزؤ ارادهٔ کل قبیلندن **نمازدر**. چونکه؛ ابوجهل رسول اللهی یالکز سجده‌دن منع ایتمه‌یور، بلکه مطلقا نمازدن منع ایدییوردی . حالبوکه جناب حق ابوجهلك منع ایتمك ایسته‌دیکی نمازله امر ایدییور. یاخود ابوجهلك نمازه بغضی وارسه‌ده نمازك ارکانندن سجده‌یه دها زیاده بغض ایتدیکی جهتله جناب حق آنك زیاده بغض ایتدیکی وحدتله‌ندیکی سجده ایله امر ایتمشدر . شومعنالردن هانکیسی مراد اولونسه جناب حق ابوجهله قارشی رسولنی تشجیع بیورمشدر . چونکه ابوجهلك مقصدی ؛ رسول اللهه اذی ایله کندی امری آلتنه آلمقدی . واجب تعالی رسولنی آنك سوزینی دیکله‌مکدن واطاعت ایتمکدن نهی ایله ابوجهلی تحقیر ایتمشدر . ابوجهلك باشلیجه مراقی نماز اولدیغی حالده جناب حق آنك مرضیسی خلافنه نمازله وسجده ایله امر ایتمشدر .

*
* *

واجب تعالی رسولنه سجده ایله امردن صوکره تقرب ایتمسنی امر ایتمك اوزره ﴿ وَاقْتَرِبْ ﴾ بیوریبور .

[سن ربکه قربیت طلب ایت .]

یعنی ؛ هرنه قدر ابوجهل سنی ربکدن اوزاقلاشدیرمق ایسترسه‌ده سن نماز وسجده ایله ربکه مرتبه‌کی یاقلاشدیر .

جناب حق بوآیتده رسولنه قربیتله امر بیوردی . زیرا ؛ قولك خلوص قلبله عبادت ایتمسی قربیت معنویه‌سنه سببدر وتقربله امر ؛ معاونت الٓهیه‌سنی وعدی متضمندر . زیرا ؛

« بكا يقين اول » ديمك « سن بنم حفظ و حمايه‌مده‌سك » ديمكدر . شو حالده بو آيتده واجب تعالی‌نك اطاعتدن نهيده وسجده وقربيتله امرده رسولنی تشجيع ومرتبه‌سنی اعلا اولديغی كبی خصملرينی‌ده تحقير وترذيل واردر .

سورۀ قدر

مكۀ مكرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر . بش آيتی جامعدر ،

﴿ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ﴾

﴿ اِنَّا اَنْزَلْنَاهُ فِى لَيْلَةِ الْقَدْرِ ﴾

[محقق بز عظيم الشان قرآنی عالی بر كيجه‌ده ايندیردك .]

يعنی ؛ جهالت قارانلقلرندن انسانی قورتاره‌جق يوللرينی بيلديرن قرآنی بز ليلۀ قدرده انزال ايتدك .

قرآنك عظمت شاننه وفخامت شرفنه وشهرت شايعه‌سنه اشارت ايچون قرآنك انزالنی واجب تعالی ذاتنه حصر ايتديكی كبی ذكری كچمه‌ديكی حالده غائب ضميری ايراد بيورمشدر . زيرا ؛ مرجع معين اقتضا ايدن ضمير غائبی ، ذكری كچمه‌ين قرآندن كنايه قيلمق قرآنك هر كس عندنده قدر وشرفی وشهرتی اولديغنه اشارتدر . كذلك كيجه‌لر ايچندن قدری عالی وشان وشرف صاحبی بر كيجه‌ده انزال اولونمسی‌ده قرآنك عظمتنه دلالت ايدر .

فخر رازی وبيضاوينك وابو السعود افنديك بيانلری وجهله قرآن لوح محفوظدن كرۀ ارضی احاطه ايدن برنجی سمايه رمضانك ليلۀ قدرنده انزال اولونمشدر . ليلۀ قدرك رمضانه كيجه‌لرنده بريدر . زيرا ديكر آيتده رمضانده وبو آيتده ليلۀ قدرده انزال اولونديغنی بيان ايتمك ؛ ليلۀ قدرك رمضانده اولمسنه دلالت ايدر . چونكه ؛ رمضانده اولمسه آيتلر بيننده تناقض اولمق لازم كلير ، تناقض ايسه باطلدر . ليلۀ قدر قيامته قدر بو امت اوزرنده باقی‌در . عصر سعادته مخصوص اولديغنه دائر روايت مجروحدر . هر مكلف

هر كيجه‌يی ليلۀ قدر اولمق احتماله بناءً احيا ايتسون ايچون جناب حق ليلۀ قدری كيزله‌مشدر واكثر روايته نظراً ليلۀ قدر رمضانك يكرميسندن صوكره وبالخاصه يكرمی يدنجی كيجه‌سی اولمق احتمالی غالب ايسه‌ده قطعی بر دليل يوقدر .

*
* *

واجب تعالی قرآنك انزال اولونديغی ليلۀ قدرك عظمتنی بيان ايتمك اوزره

﴿ وَمَا اَدْرٰيكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ ﴾ بيوريور .

[يا اكرم الرسل ! نه شی بيلديردی سكا ، ليلۀ قدر هانكی شيدر ؟]

يعنی ؛ ليلۀ قدرك عظمتنی واو كيجه اولان خيرات وحسناتك درجاتنی سكا هانكی شی بيلديردی ؟ زيرا ؛ او كيجه‌نك علوّ قدرينی ادراك ايتمك عقول بشردن خارجدر . بناءً عليه ؛ او كيجه‌نك مزيتنی قوللرينك ادراك ايده‌بيله‌جكی درجه‌ده جناب حق بو سوره‌ده اوچ جهتله بيان بيوردی .

*
* *

واجب تعالی اوچ جهتدن برنجيسنی بيان ايتمك اوزره ﴿ لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ اَلْفِ شَهْرٍ ﴾ بيوريور .

[ليلۀ قدر بيك آيدن خيرليدر .]

يعنی ؛ قرآن نازل اولان كيجه كنديسنده ليلۀ قدر بولونمايان بيك آيدن خيرليدر .

فخر رازينك بيانی وجهله بو كيجه‌نك فضيلت ومزيتی عند التهيده موجود اولونجه بيك آيده بولونمايان فضيلتك او كيجه‌ده موجود اولمسی اوزاق دكلدر . چونكه ؛ قباحت وعبادتك زمانه ومكانه وسائر اسبابه نسبتله ثواب وعذابده آثارينك اختلافی محققدر . بناءً عليه ؛ جماعتله نمازك يالكز قيلنان نمازه نسبتله ثوابنك يكرمی يدی درجه زياده اولمسی بو خصوصه دليل يوندن كافيدر . حالبوكه زحمتده ايكيسی‌ده مساويدر ، آنجق اجری ويرن وجماعتی امر ايدن الله تعالی‌در . ديله‌ديكی كبی احسان ايدر كيمسه قاريشاماز .

زمانه ومكانه شرف ويرمك خلقی انواع عبادته ترغيب ايتمك ايچوندر . چونكه ؛

واجب تعالی‌نك قوللرینه لطفی بعض کره عمللرینه ایکی وبعض آخرده اون وبعض دیکرده یدییوز قات اجر ویرمکله اولدیغی کبی بعض کره‌ده عبادتك مکانی اعتباریله اولور. مثلا کعبه‌نك ارضك بر قطعه‌سی اولمق اعتباریله دیکر بلده‌لردن فرقی اولمادیغی حالده جناب حقك او قطعهٔ مبارکه‌یه ویرمش اولدیغی شرف وحج کبی مهم بر عبادتك اداسی اومکانه منحصر اولمسیله دیکر بلده‌لر اوزرینه ترجیح اولونمش واو مکانده وقوع بولان عبادتك سائر بلادده وقوع بولان عبادتلر اوزرینه فضیلت ومزیتی بیان اولونمشدر. کذلك رمضان آینك سائر آیلر اوزرینه وجمعه‌نك سائر کونلر اوزرینه ولیلهٔ قدرك سائر کیجه‌لر اوزرینه ترجیح اولونمسی‌ده بوقبیلدندر. بونلرك جمله‌سندن مقصد؛ قوللری رضاسنه دعوت وعبادت ایدن کیمسه‌لرك عجزلرینی نظر اعتباره آلوب درکاه الوهیتك عظمتنه قارشی عجزینی اقرار ایده‌رك أل آچان بیچاره‌لرك آزیجق عمللرینه برچوق احسانله زمان بزمان آنلری تلطیف ایتمکدر.

⁂

واجب تعالی لیلهٔ قدرك ایکنجی فضیلتنی بیان ایتمك اوزره ﴿ تَنَزَّلُ الْمَلٰٓئِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِاِذْنِ رَبِّهِمْ مِنْ كُلِّ اَمْرٍ ﴾ بیوریور.

[ملکلر وجبریل هر امر ایچون ربلرینك اذنیله او کیجه‌ده نازل اولور.]

یعنی؛ لیلهٔ قدر اویله بر مبارك کیجه‌درکه او کیجه‌ده سمادن یر یوزینه مؤمنلری زیارت واستغفار ایتمك اوزره جبریل امینله برابر ملکلر دنیایه وآخرته متعلق هر امر ایچون ربلرینك اذنیله اینرلر واهل ایمانی زیارت ویر یوزینی وعابدلرك عبادتلرینی سیر وتماشا ایدرلر. چونکه آنلرك یریوزینه اینملرینك سببی؛ مؤمنلرك عبادتلرینی کورمك وآنلره استغفار ایتمکدر. یاخود یر یوزنده کندیلری‌ده عبادت ایتمك ایچون اینرلر. چونکه؛ بعض روایته نظراً او کیجه آنلرك یریوزینه اینوب عبادت ایتملری آنلر ایچون اهل اسلامك کعبه‌یه کیدوب حج ایتمسی کبیدر.

بو آیت بوندن اولکی آیته دلیل مقامنده‌در وتقریری شویله‌در: «لیلهٔ قدر بیك آیدن خیرلیدر. زیرا لیلهٔ قدرده ملکلر ورحمت الٰهیه نازل اولور. هر کیجه‌که کندیسنده

ملکلر ورحمت الٰهیه نازل اولا، او کیجه بیك آیدن خیرلیدر. بناءً علیه؛ لیلهٔ قدر بیك آیدن خیرلی» دیمکدر. روح ایله مراد؛ جبرائیل اولمسی احتمالی اولدیغی کبی فخر رازینك بیانی وجهله بر بویوك ملك ویاخود ملکلردن بر طائفه ویاخود قرآن ویاخود رحمت الٰهیه اولمق احتمالی دخی واردر.

بو آیتده رب کلمه‌سنك ملکلره مضاف اولمسی ملکلرك شانی وشرفنه اشارت ایچوندر وهم بونلرینك اذن الٰهی ایله نازل اولوب اذن الٰهی اولمایانلرك نازل اولامیه‌جقلرینه اشارت اولونمشدر.

⁂

واجب تعالی لیلهٔ قدرك اوچنجی فضیلتنی بیان ایتمك اوزره ﴿ سَلَامٌ هِيَ حَتّٰى مَطْلَعِ الْفَجْرِ ﴾ بیوریور.

[سلامتدر او کیجه کون طوغونجه‌یه قدر.]

یعنی؛ لیلهٔ قدر مؤمنلر ایچون خیر وسلامتدرکه او کیجه‌ده شر اولماز وبو سلامت، صباحك ظهورینه قدر دوام ایدر. شو معنی؛ لیلهٔ قدرك شر وآفاتدن سلامت اولدیغنه نظراً سلام لفظنك سلامت معناسنه اولدیغنه بناءً‌در. یاخود لیلهٔ قدرده ملکلر طرفندن اهل ایمانه وبربان سلاملر چوقلغنه بناءً او کیجه‌یه سلام دنیلمشدر. یاخود سلام؛ سالمه معناسنه‌در. چونکه؛ او کیجه اهل ایمان، لطف الٰهی اولارق انسانلره طوقونوجی روزکار وهلاك ایدیجی زلزله وییلدیریم کبی آفتلردن سالم اولدیغی ایچون او کیجه، مؤمنلره اذی ویره‌جك شیلردن سالمه دیمکدر.



سورهٔ بيّنه

مدينهٔ منورهده نازل اولان سورهلردندر . سكز آيتی جامعدر .

﴿ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ﴾

﴿ لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ مُنْفَكِّينَ حَتّٰى تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ ﴾

[اهل كتابدن ومشركلردن كافر اولان كيمسهلر كنديلرينه بينه قيلندن اولان رسول كلنجهيه قدر ايماندن آيريليجی اولماديلر .]

يعنی ؛ كرك يهود ونصارادن وكرك پوته طاپان مشركلردن كافر اولان كيمسهلر رسول اللهه ايمان واتباع ايدهجكلرينه دائر اولان وعد واعتقادلرندن آيرلماديلر وبو اعتقادده دوام ايتديلر حتی رسول الله كنديلرينه كلنجهيه قدر.

ابو السعود افندينك وفخر رازينك بيانلری وجهله اهل كتاب رسول اللهك وصفی ومناقب جليلهسنی كتابلرنده كورورلر وآخر زمانده بعث اولوناجغنی بيليرلر ونبوتنه ايمان ايدرلردی. مشركلردن بعضيلری ده اهل كتابدن ايشيديرلر وبويله بر رسولك ارسال اولوناجغنه اعتقاد ايدرلر وبو ايمان واعتقادلرندن آيرلمازلردی . حتی اهل كتاب رسول اللهك بعثتنی بكلرلر وظهورنده عسكر اولوب سايهسنده سايهبان اولمسنی آرزو ايدرلردی . بو ايمان وآرزولری دوام ايتدی ، بينه قيلندن اولان معجزهلری ايله رسول الله كنديلرينه كلنجهيه قدر . وقتا كه افق نبوتدن رسول الله طلوع ايدنجه ايماندن آيرلديلر وحسدلرندن ناشی كتابلرنده اولان اوصاف رسول اللهی تغيير ايتديلر .

بو مقامده بينه ايله مراد؛ **رسول الله وياخود رسول اللهك رسالتنه دلالت ايدن معجزهلردر.** (حتی) كلمهسی **غايت ايچوندر** . يعنی « بونلرك ايمانلری دوام ايتدی، رسول الله وياخود

رسول اللهله برابر معجزهلری كلنجهيه قدر » ديمكدر. زيرا ؛ بينهٔ ظاهره قيلندن اولان رسول الله كلنجه ايمانلری زائل اولمشدر .

ياخود معنای آيت : [اهل كتابدن ومشركلردن كافرلر متصف اولدقلری كفرلرندن آيرلمازلر ، كنديلرينه بينهٔ ظاهره قيلندن اولان رسول كلنجهيه قدر. اما رسول كلوب آنلره حقله باطل بينی تفريق ايدهرك دوغری يولی كوسترنجه قبول ايدنلری كفرلرندن آيرلديلر] ديمكدر. فقط رسول اللهك بيان بيورديغی حقيقتی هپسی قبول ايتميوب بعضيلرينك قبول ايتديكنه اشارت ايچون **بعض** معناسنه دلالت ايدن (من) لفظيله وارد اولمشدر .

بو آيتده كافر ؛ **ايكی قسمه تقسيم اولونمشدر** : زيرا؛ اساس اعتباريله دنياده موجود كافرلر يا **اهل كتاب** ويا **اهل شرك** اولمق اعتباريله ايكيدن خالی دكلدر . بعض مفسرين بو آيتده (حتی) كلمهسی (**ان وصليه**) معناسنه **مبالغه ايچوندر** ديديلر . بوكا نظراً **معنای آيت** : [اهل كتابدن واهل شركدن بعضيلری متصف اولدقلری كفردن آيرلمازلر ولوسه آنلره ظاهر وباهر بينه بيله كلسه ينه كفردن واز كچمز وآيرلمازلر. زيرا ؛ كفرلری حسدلرندن ناشی عناديدر . بناءً عليه ؛ دونمزلر اصرار ايدرلر] ديمكدر .

اهل كتاب علمادن اولوب رسول اللهك اوصافنه كتب سماويه واسطهسيله تماميله واقف اولمقله برابر كفر ايتملری سائرلرينك كفرلرينه اساس اولديغی جهتله كتب سماويهيه واقف اولمايان اهل شركك كفرندن دها فنا اولديغنه اشارت ايچون بو آيتده اهل كتاب تقديم اولونمش واهل كتابله مشركلر بيننده فرق اولديغنه اشارت ايچون مشرك اهل كتاب اوزرينه عطف ايدلمشدر . چونكه عطف ؛ معطوف اولان مشركلرك معطوف عليه اولان اهل كتابه مغاير اولديغنه دلالت ايدر . بناءً عليه ؛ بر مؤمنك كتابيه اولان خاتونی نكاح ايتمسی جائزدر ولكن مشركه اولان بر خاتونی نكاحلامسی جائز دكلدر .

∴

واجب تعالی بينهيی تعريف ايتمك اوزره ﴿ رَسُولٌ مِنَ اللّٰهِ يَتْلُوا صُحُفًا مُطَهَّرَةً ﴾ بيوريور.

[او بینه طرف اللهیدن مؤید رسولدرکه کافرلر اوزرینه قرآنی جامع اولان صحیفه‌لر اوقورکه او صحیفه‌لر باطل اولان شیلرك جمله‌سندن پاك و نزیهدر]

ابوالسعود افندینك بیانی وجهله رسول؛ بینه‌دن بدل و تفسیر ایچوندر کلمشدر. و رسول اللهك شاننه تعظیم ایچون نکره اولارق وارد اولمشدر. چونکه (رسول) لفظنده‌کی تنوین، تعظیم ایچوندر. صحف ایله مراد؛ قرآنه یازیلان صحیفه‌لر ایسه‌ده بومقامده قرآنه و قرآنك شامل اولدیغی احکام مقصوددر. چونکه رسول اللهك تلاوت بیوردیغی شی؛ صحیفه دکلدر بلکه صحیفه‌نك مشتمل اولدیغی قرآنه و آنك جامع اولدیغی احکامدر. زیرا قرآندن مقصود؛ احکامی جامع اولان الفاظدر، یوقسه احکامدن خالی یالکز الفاظ دکلدر. قرآنه، علیم اولان الله تعالی طرفندن انزال اولوندیغی ایچون جمیع رذائلدن و قبیح و یالاندن پاك اولدیغنه بناءً طهارت ایله توصیف اولونمشدر. بناءً علیه؛ قرآن رذائلدن پاك اولدیغندن طهارت اوزره بولونمایان جنب و حائض اولانلر و آبدستی اولمایانلر طرفندن قرآنه یاپیشمق جائز اولماز. چونکه؛ مقدس و طاهر اولان برشی ملوث اولان اله لایق اولامیه‌جغندن جناب حق او منللو کیمسه‌لرك یاپیشماسندن قرآنی محفوظ قیلمش و قرآنك علویتنی اعلان ایتمشدر.

رسول اللهك هر امری ظاهر و اخلاق حمیده‌سی هر کسی الزام ایده‌جك بر درجه‌ده اولدیغی کبی معجزه‌لری غایت آچیق و چوق اولدیغندن جناب حق رسولنه بینه اطلاق ایتمشدر. چونکه بینه؛ خصمی الزام و اسکاته کافی شهادته و دلیله دینوب رسول الله ایسه جمله دشمنلرینی الزامه کافی اولدیغی جهتله حقیقی بر بینه اطلاقنه سزادر. شو حالده جناب حق پیغمبریمزی رسول اولمسنی بیان و او رسولك طرف اللهیسندن کوندرلدیکنی اعلان و خلقی ارشاد ایچون قرآنی جامع صحیفه‌لری تلاوت ایتدیکنی و او صحیفه‌لر احکام باطله‌دن طاهر اولدیغنی و رسولنك خصملرینی الزام ایدر بر بینه اولمسنی بیانله رسولنك شانتی و عظمتنی اعلان بیورمشدر. بو آیت؛ رسول اللهك بینه اولدیغنه دلیل مقامنده‌در و تقریری شویله‌در: « پیغمبر بینه‌در. زیرا؛ الله تعالی طرفندن مبعوث رسولدر. هر کیمسه‌که الله تعالی طرفندن مبعوث رسول اولا، بینه‌در. بناءً علیه؛ پیغمبر بینه‌در » دیمکدر.

⁂

واجب تعالی رسولنك اباطیلدن طاهر صحیفه‌لری تلاوت ایتدیکنی بیاندن صوکره او صحیفه‌لرده یازیلی اولان احکامك عادل و دوغری اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ فِيهَا كُتُبٌ قَيِّمَةٌ ﴾ بیوریور.

[صحیفه‌لرده یازلمش اولان احکام دوغریدر.]

یعنی؛ رسول اللهك تلاوت ایتدیکی صحیفه‌لرده یازلمش و احکامی جامع آیتلر موجوددرکه او آیتلرك تضمن ایتدیکی احکام عین عدالتدر. زیرا؛ هر شخصك حقوقنی تأمین ایدر. او احکام؛ مستقیمدر. زیرا؛ اکریلك یوقدر. او احکام؛ قائمه و مستقله‌در. زیرا؛ یالکز اولدیغی حالده خصمه غلبه‌ده کافیدر. شو جمله؛ صحفك صفت مادحه‌سیدر و طهارتنه دلیلدر. یعنی رسولك تلاوت ایتدیکی صحیفه‌لر اباطیلدن منزهدر. چونکه؛ او صحیفه‌لرده عدالت اوزره احکام موجوددر. هر صحیفه‌که عدالت اوزره احکام موجود اولا، او صحیفه اباطیلدن منزهدر. بناءً علیه؛ رسولك تلاوت ایتدیکی صحیفه‌لر اباطیلدن منزهدر.

⁂

واجب تعالی کافرلری ایکی قسمه تقسیم بیوردقدن صوکره اهل کتابك کتابلرنده پیغمبرك حق اولدیغنی کوردکاری حالده کفرلری دها زیاده ذمه شایان اولدیغی جهتله آنلری آیریجه ذم ایتمك اوزره ﴿ وَمَا تَفَرَّقَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ اِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَةُ ﴾ بیوریور.

[اختلاف ایتمه‌دی شول کیمسه‌لرکه آنلره کتاب ویرلدی، الا کندیلرینه رسول عظیم ویاخود قرآن کریم کلدکدن صوکره اختلاف ایتدیلر.]

یعنی؛ جانب اللهیدن کندیلرینه نبیلری طرفندن کتاب ویریلن اهل کتاب هیچ بر زمانده پیغمبره ایمان و رسالتنی تصدیقده اختلاف ایتمه‌دیلر. جمله‌سی کتابلرنده بیان اولوندیغی وجهله ایمانده اتفاق ایتمشلر و ظهورنده اتباع ایده‌جکلرینه اقرار ویرمشلردی. الا بینه قبیلندن اولان رسول معظم کندیلرینه کلوب احکامی تبلیغه باشلایوب خلقی دینه

دعوت ایدنجه نصاری و یهود دینلرینك نسخ اولوناجغنه وبعض منفعتلرینك فوت اولاجغنه تحمل ایده‌میه‌رك عصبیت و حسدلری غلیانه کله‌رك ایمانده اختلاف ایتدیلر . زیرا ؛ بعضیلری انصاف اوزره ایمان و بعضیلری‌ده منفعت دنیویه‌یی ارتکابله کفر ایتدیلر . بناءً علیه؛ بوجهتله آره‌لرنده تفرقه حاصل اولمشدر. حالبوکه رسول‌الله نبوتنی اظهار ایتمزدن اول جمله‌سی آخر زمان نبیسنه ایمانده متفقلردی . چونکه ؛ جناب حق توراتده وانجیلده رسول‌اللهك اوصافنی بیان بیوردیغندن او بیان اولونان اوصاف اوزره بعث اولوناجق رسولك حقا رسول اولدیغنه ایمان ایتمشلرایکن رسول‌الله نبوتنی اظهار ایدنجه حسدلری قابارارق کفر ایتدکلری کبی کتابلرنده ذکر اولونان اوصافی تبدیل و تغییر ایتمکه قدر جسارت ایتمشلر وبرچوق کیمسه‌لرك ضلالتلرینه‌دخی سبب اولمشلردر . ایشته شو تفصیلاتدن آکلاشیلدیغی وجه اوزره اهل کتاب کفری بیلدکلری حالده حسدلرندن نشأت ایتدیکی ایچون مشرکلردن دها زیاده ذمه شایاندرلر .

فخر رازینك بیانی وجهله بو آیتده رسول‌اللهی تسلیه واردر . یعنی « ای حبیبم ! اهل کتابك اختلافی سکا حزن ویرمه‌سون . زیرا ؛ آنلرك اختلاف وکفرلری سنك دلیللرکده قصور اولدیغندن دکلدر ، بلکه عناد و حسدلرندندر . چونکه ؛ آنلرك کندیلرینه آچیق و واضح دلیللر کلدکدن صوکره کفر ایتمك آنلرك اسکیدنبری کوتو عادتلرندندر. شو حالده آنلرك حاللری سکا کدر ویرمه‌سون » دیمکدر .

*
* *

واجب تعالی اهل کتابك کفرلرینك سببنی و تفرقه‌لرینك بینه کلدکدن صوکره اولدیغنی بیانله ذم ایتدکدن صوکره آنلرك حرکتلری کندی کتابلرینه دخی مخالف اولدیغنی بیانله بر قات دها ذم ایتمك اوزره ﴿ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللّٰهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءَ ﴾ بیوریور .

[آنلرهیچ بر شی ایچون امر اولونمادیلر ، الا ادیان باطله‌دن دین حقه میل ایدیجی والله تعالی ایچون دیننه اخلاص ایدیجی اولدقلری حالده الله تعالی‌یه عبادت ایتمکلك ایچون امر اولوندیلر .]

یعنی ؛ اوکافرلر کندی کتابلرنده شیلردن هیچ برشی ایچون امر اولونمادیلر، آنجق ادیان باطله‌دن حق اولان دین اسلامه میل ایدیجی اولدقلری وریا وشرك کبی شیلری قاریشدیرمقسزین دینی الله تعالی‌یه تخصیص ایده‌رك نیت خالصه ایله الله تعالی‌یه عبادت ایتمك ایچون امر اولوندیلر .

فخر رازینك بیانی وجهله بو آیتده امر ایله مراد ؛ **توراتده وانجیلده اهل کتابه وارد اولان امرلر اولمق** احتمالی واردر . چونکه ؛ بو آیتده بیان اولونان احکام اهل کتابك کتابلرنده دخی موجود اولدیغندن بو آیت آنلرك کتابلرنده اولان احکامی حکایه ایتمش اولور وبو احکام بزه‌ده عین شریعت اولور. زیرا؛ بزدن اول کچن امتلرك شریعتلرینی جناب حق کتابنده ویاخود رسولی حدیثنده بیان بیوردیغنده بزه عین صورتده شریعت اولور . بوکا نظراً معنای آیت : [اهل کتاب کندیلرینه آچیق صورتده دلالت ایدن بینه کلدکدن صوکره اختلاف ایتدیلر . حالبوکه آنلر کندی کتابلرنده هیچ برشیله امر اولونمادیلر، آنجق باطلدن حقه میل ایدیجی وریادن وسمعه‌دن عاری والله تعالی‌نك رضاسی ایچون دیننه اخلاص ایدیجی اولدقلری حالده الله‌ه عبادتله امر اولوندیلر . سکا اطاعت ایسه کندیلرینه امر اولونان عبادت جمله‌سندندر . بناءً علیه ؛ سکا مخالفتلری کندی کتابلرینه مخالفت اولدیغی جهتله کندی کتابلرینك احکامنی ترك ایتمش اولورلر] دیمکدر.

یاخود بو آیتده امر ایله مراد ؛ **لسان محمد علیه السلام اوزرینه قرآنده وارد اولان امرلر اولمق** احتمالی واردر وبو احتمال راجحدر. چونکه بو احتماله نظراً آیتدن مقصد؛ یکی برشریعت تأسیس ایتمکدر، یوقسه اسکی شریعتی تأکید دکلدر. یکی شریعتی تأسیس ایتمك ایسه اسکی شریعتی تأکیددن خیرلیدر. شو احتماله نظراً معنای آیت : [یا اکرم الرسل! اهل کتاب سکا ایمانده اختلاف ایتدیلر. حالبوکه قرآنده اهل کتاب هیچ برشیله امر اولونمادیلر ، آنجق باطلدن حقه میل ایدیجی اولدقلری حالده اخلاص اوزره الله تعالی‌یه عبادتله امر اولوندیلر . بو ایسه مخالفت ایجاب ایتمز ، بالعکس موافقت ایجاب ایدرکن مخالفتلری دنائت طبیعتلرینك اقتضاسیدر] دیمکدر .

بو آیت؛ عبادتده نیت لازم اولدیغنه دلالت ایدر. زیرا اخلاص؛ **نیت خالصه** معناسنه‌در.

بناءً عليه ؛ مأموربه اولان عبادتلرك جملهسی نيتله مقيد اولديغندن نيته مقارن اولورسه معتبر اولور ، اكر نيته مقارن اولمازسه نظر شرعده معتبر اولماز . ايشته بو اساسه بناءً شافعی ، مالكی وحنبلی عندنده آبدستده نيت شرط اولديغندن نيتسز آبدست جائز اولماز . اما حنفی عندنده نيت آبدستك سنتندن اولوب شرطندن اولماديغندن نيته مقارن اولمايان آبدست ثوابی اولمازسهده نماز جائز اولور . يالكز نيت كافی اولمايوب بلكه نيتده اخلاص لازم اولديغنه اشارت ايچون آيتده نيتدن اخلاصله تعبير اولونمشدر . نيتده اخلاصك لزومنه بناءً بر كيمسهنك آناسنه وباباسنه واولادينه زكاتی ويرمسی جائز اولماز . چونكه ؛ بونلره ويريلن زكاتده اخلاص اولماز . زيرا اخلاص؛ **آنجق رضاء باری‌يی قصد ايتمكدر .** اصول وفروعنه ويريلن زكاتده ايسه مقصد آنلری اغنا ايله كندی منفعتنی تأمين ايتمكدر ، يوقسه رضاء باری دكلدر .

بو آيتده حنفاء؛ **عقائد باطلهدن حقه ميل** معناسنه اولديغی كبی **حج ايديجيلر** معناسنهده اولابيلير . بوكا نظراً **معنای آيت** : [حج ايديجی اولدقلری حالده عبادتله امر اولونديلر] ديمكدر . شو معنايه نظراً بو آيتده حج ، اركان عبادتدن نماز وزكات اوزرينه تقديم اولونمشدر . زيرا حج ؛ **عبادت ماليه وبدنيه‌يی جامع اولديغندن** يالكز عبادت بدنيه اولان نمازو يالكز عبادت ماليه اولان زكات اوزرينه تقديم اولونمشدر . چونكه هر ايكيسنده اولان مزايايی جامعدر . ياخود حنفاء؛ **جميع انبيايه ايمان ايديجيلر** ديمكدر . بوكا نظراً **معنای آيت** : [اهل كتاب نيت خالصه ايله جميع انبيايه ايمان ايدوب هيچ برينی تفريق ايتمهيجی اولدقلری حالده عبادتله امر اولونديلر] ديمكدر . زيرا ؛ انبيادن بعضيلرينه ايمان ايتمهمك جملهسنه ايمان ايتمهمك كبی اولديغندن بعضيسنه ايمان سبب نجات اولاماز . بناءً عليه ؛ افضل انبيا اولان آخر زمان نبيسنه ايمان ايتمهينجه سائرلرينه ايمانلری معتبر دكلدر .

*
* *

واجب تعالى عبادتله امر اولوندقلرينی اجمالاً بياندن صوكره عبادتك بعضيلرينی تفصيل ايتمك اوزره ﴿ وَيُقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُوا الزَّكٰوةَ وَذٰلِكَ دِينُ الْقَيِّمَةِ ﴾ بيوريور .

[اهل كتاب نماز قيلمق وزكات ويرمكله دخی امر اولونديلر . ايشته شو امر اولوندقلری شی دوغری بر ديندر .]

يعنی ؛ اهل كتاب اديان باطلهدن دين حقه ميل ايديجی وياخود حج ايديجی اولدقلری حالده ونيت خالصه اوزره عبادت ومعرفت الٰهيه ايله امر اولوندقلری كبی اركان ديندن وعبادت بدنيهدن عبارت اولان نماز قيلمقله وعبادت ماليهدن عبارت اولان زكاتی ويرمكله دخی امر اولونديلر . ايشته مأمور اولدقلری شيلرك جملهسی مستقيم بر ديندركه اصلا اكريلك يوقدر .

فخر رازينك وابوالسعود افنديك بيانلری وجهله شو بيان اولونان احكامك شاننه اهتمام ايچون **بعيده دلالت ايدن مراتبه** موضوع اولان (ذلك) لفظی وارد اولمشدر . بو آيتده بيان اولونان احكام ؛ **اساسی اولان اعتقادياتی وفروع اعمالدن ماليه وبدنيه نوعلری ايله عباداتی وعباداتك روحی مثابهسنده اولان اخلاص اوزره شامل اولديغندن** انسانك مادی ومعنوی ، دنيوی واخروی مصالحنی كسب خصوصنده قائم اولان شو احكامه قيم دينمشدر . چونكه قيم ؛ **مصالح مهمهيه وعاجزلرك امورينه نظارت ايدوب لايقيله تسويه ايدن كيمسهيه** دينديكی كبی **انسانك اموريني لايقيله تنظيم ايدن احكامه** دخی دنيلور . زيرا ؛ انسان قلبله قالبدن مركب مجموع اعضادن بدن اولديغی كبی دينده اعتقادله عملدن مركب برشی اولديغندن جناب حق مجموعنه **دين قيم** بيورمشدركه طريق مستقيم ديمكدر . دين ؛ اعتقاد وعملدن مركب اولونجه اهل كتابك اعتقادی ترك ايدهرك عبادتلری فائده ويرمهديكی كبی فرق ضالهدن مرجئهنك يالكز ايمان كافيدر ديهرك فروع اعمالی اهمال ايتملريده خطادن سالم اولماديغنی اثبات ايتمكده بو آيت كافيدر . زيرا ؛ آيتده بيان اولونديغی وجهله دين قيم ؛ **اعتقاد واخلاص وعملدن عبارت اولونجه** بونلردن بريسی نقصان اولورسه دين قيم اولاماز . شو حالده نقصان دين ؛ صاحبنی سلامته ايصال ايدهمز .

*
* *

واجب تعالى سورهنك اولنده ابتداءً كافرلرك دنياده حاللرينی وثانياً مؤمنلرك حاللرينی

بياندن صوكره سوره‌نك آخرنده اولاً كافرلرك آخرتده‌كی حاللرينی وثانياً مؤمنلرك حاللرينی بيان ايتمك اوزره ﴿ اِنَّ الَّذينَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكينَ فى نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدينَ فيهَا اُولٰئِكَ هُمْ شَرُّ الْبَرِيَّةِ ﴾ بيوريبور .

[شول كيمسه‌لركه كافر اولديلر . آنلر اهل كتابدن و مشركلردن ابداً جهنمده قاليجی اولدقلری حالده آنلر جهنم آتشنده‌درلر . ايشته شو جهنم آتشنه كيرن كافرلر مخلوقاتك اك زياده شرليسی اولانلردر .] زيرا ؛ بونلر نبوت محمديه‌يی حسدلرندن ناشی انكارله وياخود بوته طاپمق صورتيله كفری اختيار ايدوب جناب حقك ويرمش اولديغی نعمتلرك شكرينی ترك ايتدكلرندن ناشی مخلوقات ايچنده اك كوتولريدر .

فخررازينك بيانی وجهله اهل كتاب، خيرسزلردن شرليدرلر . زيرا ؛ خيرسزلرك سرقلری دنيا متاعنده‌در. اهل كتاب ايسه رسول اللهك اوصافنه متعلق اولان احكامی توراتدن وانجيلدن سرقت ايتدكلرندن احكامی سرقت، دنيا متاعنی سرقته البته نسبت قبول ايتمز . چونكه ؛ احكامی سرقتك جزاسی آغيردر .

بونلر قطاع طريقدن‌ده شرليدرلر . زيرا؛ بونلر ايمان ايده‌جكلرك يوللرينی كسدكلری ايچون طريق دينی قطع ايتدكلری جهتله دنيايه متعلق اولان قطع طريقدن دها اشنع اولديغنده شبهه يوقدر .

بونلر جهلادن‌ده كوتولردر. زيرا ؛ بونلر حقی عن جهلٍ انكار ايتدكلرندن عن علمٍ انكاردن اهوندر . بناءً عليه؛ علماء سوء هرزمان جهلادن زياده توبيخه شاياندرلر .

تائب ومستغفر اولانلر بو آيتك احكامندن مستثنا اولدقلری ايچون توبه‌يه متعلق اولان آيتلرله بو آيت تخصيص اولونمشدر. بناءً عليه ؛ آيت عموم اوزره جاری دكلدر وكافرلرك عمللری منحصراً شر اولديغنه اشارت ايچون حصره دلالت ايدن ضمير فصل ايله وارد اولمشدر . بو آيت بعثت نبيدن صوكره اولان كافرلرك شرلرينی بيان حقنده اولديغندن بريّه بونلردن اول كچن مخلوقاته شامل دكلدر. زيرا؛ فرعونك شری بونلردن دهازياده‌در.

*
* *

واجب تعالی كافرلرك آخرتده‌كی حاللرينی بياندن صوكره مؤمنلرك حاللرينی بيان ايتمك اوزره ﴿ اِنَّ الَّذينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ اُولٰئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ ﴾ بيوريبور .

[شول كيمسه‌لركه آنلر ايمان ايتديلر وعمل صالح ايشله‌ديلر . ايشته آنلر محقق اولارق مخلوقاتك خيرليسيدرلر .]

يعنی ؛ شول كيمسه‌لركه پيغمبرك نبوتنی تصديق ودعوتنه اجابت و دينی قبول ايله ايمان واللهك رضاسنه ايصال ايديجی اعمال صالحه ايله ايمانلرينی تزيين ايتديلر. ايشته شو ايمانی و عملی جمع ايدن كيمسه‌لر محقق مخلوقاتك خيرليسيدرلر . زيرا ؛ بونلر اسلامك حاميسی بولونديغی زمانده بازار اسلامی احيا صددنده بذل اموال وفدای جان ايتدكلرندن فضيلت عظمايه مستحق اولديلر وخير البريه عنوانی آلديلر . چونكه ؛ احتياج زماننده معاونتله احتياج اولماديغی زمانده معاونت بيننده بويوك فرق واردر . ايشته بو اساسه مبنيدركه مكه‌نك فتحندن اول ايمان ايدنله آندن صوكره ايمان ايدنلر بيننده هيچ برزمانده مساوات آرانمامش وادعا ايدن‌ده اولمامشدر. بناءً عليه ؛ اول ايمان ايدن اصحاب رسول الله آره‌سنده هرزمان هرخصوصده تقديم اولونمشلردر وبو معنانی هرشخص كندی نفسنده بولديغی جهتله قابل انكار دكلدر. زيرا ؛ كمال شدتله محتاج اولديغی زمانده احتياجنی دفع ايدنله محتاج اولماديغی زمانده معاونت ايدن بيننده نفسنده بر فرق بولمق هركس ايچون ضروريدر .

بو آيتده مؤمنلر ايله مراد ؛ بشردن مؤمنلردر ديه‌نلر بشرك ملكدن افضل اولديغنی استدلال ايتمشلرسه‌ده بو مسئله مختلف فيها بر مسئله‌در . طرفينك دليللری علم كلامده مذكور اولديغندن بو مقامده بو مسئله‌يه دائر دليللری ذكرله بحثه لزوم كورولمه‌مشدر. شو ايكی آيتده كافرلره متعلق اولان وعيد وتهديد اهل ايمانه متعلق اولان وعد اوزرينه تقديم اولونمشدر. زيرا تهديد؛ خسته‌يه دوا وعد ايسه غدا مثابه‌سنده‌در. دوانی غدا اوزرينه تقديمده هيچ كيمسه شبهه ايتمز. چونكه؛ خسته بدن غدادن اول دوادن انتفاع ايدر. بو آيتده عمل ايمانك غيری اولوب ايماندن جزؤ اولماديغنه اشارت ايچون عمل ايمان اوزرينه عطف اولونمشدر .

*
* *

واجب تعالی مخلوقاتك خیرلیسی اهل ایمان اولدیغنی بیاندن صوكره مؤمنلرك نائل اولاجقلری درجاتی بیان ایتمك اوزره ﴿ جَزَاؤُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا اَبَدًا ﴾ بیوریور .

[مؤمنلرك جزاسی ربلرینك عندنده اقامت محلی اولان جنتلردركه اوجنتلرك آلتندن ایرمقلر آقار . مخلد اولدقلری حالده مؤمنلر او جنتلرده ابداً یاشارلر .]

یعنی ؛ مؤمنلرك ایمانلری وعمل صالحلری سببیله مستحق اولدقلری جزالری ربلرینك عندنده آنلرك اقامتلرینه مخصوص اولان باغلر وبوستانلردن عبارت اولان جنتلردركه اوجنتلرك آلتندن اهل جنتك تلذذی ایچون ایرمقلر آقار واهل جنتده مخلد اولدقلری حالده اوجنتده ابداً ذوق وصفا ایچنده قالورلر .

فخر رازینك بیانی وجهله اهل جنتك ابداً جنتده قالملرینك حكمتی ؛ بر انسان حین بلوغنه قدر پدرینك صلبنده وآناسنك رحمنده بر طاقم دار محللردن قطع مسافه ایده رك دنیایه كلنجه بشیكده وبر مدت صوكره مكتبده حبس ایله برابر ابوینك «شورایه كیتدك بورایه كلدك» كبی برچوق تكدیرلرینه معروض اولدقدن ودها بونك كبی برچوق محنتلر چكیردكدن صوكره بلوغنه واصل اولوب عقلی باشنه كلدیكنده تكالیف الٓهیه زنجیریله باغلانور ودوشونمكه باشلار ودیركه «بن نه جنایت ایشله دم كه بو تضییقلر بكا نره دن وكیمدن كلدی؟» بودوشونجه نك نتیجه سی شو بیان اولونان افعالك خالقی الله تعالی اولوب بر حالدن دیكر حالره نقل وتحولك هر بری برچوق حكمتلری متضمن اولدیغنی وبونلرك جمله سی ظاهرده محنت ومشقت ایسه ده حقیقتلرینك لطف الٓهی اولدیغنی بیلیر . بناءً علیه ؛ شوكورمش اولدیغی مشكلاتدن شكایتی تركله ربسنك لطفنه شكر ایله مقابله یه باشلار . حتی جمله لذائذ اوزرینه نائل اولدیغی نعمتلره شكر قبیلندن اولان عباداتی تقدیمله قلبنی ابدی بر محبتله جناب حقه ربط ایدر . ایشته شو ابدی محبتله جناب حقه ربط قلب ایتمسنه قارشی ربسی بومثللو انسان كامللری ابدی نعمتلر ایچنده مستغرق قیلاجغنی دیكر آیتلرده بیان بیوردیغی كبی بو آیتده دخی بیان بیورمشدر . لطف الٓهینك غضبی اوزرینه سابق اولدیغنه اشارت

ایچون لطفنی بیان ایدن بو آیتده (ابداً) لفظی وارد اولدیغی حالده كافرلره غضبنی بیان ایدن بوندن اولكی آیتده ابداً لفظی وارد اولمامشدر .

بو آیتده جنتده مؤمنه ویریله جك احسانك كافی درجه ده اولاجغنه اشارت ایچون **ویریله جك نعمتلرده** جزا لفظیله تعبیر اولونمشدر . چونكه جزا ؛ **كفایه** معناسنه در . شو ویریله جك جزانك خزینهٔ الٓهیه ده امانت كبی محفوظ اولدیغنه اشارت ایچون (عِنْدَ رَبِّهِمْ) وارد اولمشدر . چونكه (عِنْدَ) كلمه سی خزینه ده موجود ومحفوظ امانت كبی اولدیغنه دلالت ایدر . اهل ایماندن هر فرده جنتلردن برجنت اولوب یوقسه بر فرده بوتون جنتلر اولمیه جغنه اشارت ایچون **جنات** لفظی **جمع** صیغه سیله وارد اولدیغی كبی اهل ایمانه راجع اولان **ضمیرده جمع** صیغه سیله وارد اولمشدر . چونكه ؛ « جمع جمعه تقابل ایدنجه فرد فرده تقسیم اولونور » قاعده سنه توفیقاً « اهل ایماندن بر شخصه ویریله جك احسان جنتلردن بر جنت » دیمكدر ، یوقسه اهل جنتدن برینه بوتون جنتلر ویریله جك معناسنه دكلدر . اما بر شخصه متعدد جنتلر احسان اولونمسنه ده بر مانع یوقدر . اهل جنتك آرزو ایتدكلری شیئه صورت سریعه ده نائل اولاجقلرینه اشارت ایچون **جنة** جنت دینمشدر . چونكه جنت ؛ **جن** لفظندن آلنوب جن ایسه **سیر سریعه مالك اولدیغی جهتله** جنت ؛ **سرعت** معناسنی مشعردر . یاخود **قالقان** معناسنه اولان جُنّه لفظندن آلنه رق قالقان صاحبنی محافظه ایتدیكی كبی جنتده **اهل جنتی جهنمدن وقایه ایتدیكی ایچون** جنت دینمشدر .

∴

واجب تعالی جنتی بیاندن صوكره جنتدن دها افضل اولان رضاء الٓهیسنی بیان ایتمك اوزره ﴿ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ﴾ بیوریور .

[الله تعالی اهل جنتدن راضی اولدی وآنلرده اللهدن راضی اولدیلر .]

یعنی ؛ اهل جنت جسمك تلذذ ایده جكی هر نعمته نائل اولدقدن صوكره غایهٔ املك

الک اعلاسی ونهایه‌سی اولان رضایه نائل اولورلرکه الله تعالی آنلرك عمل واخلاصلرندن راضی اولور وآنلرده لطف واحسانندن راضی اولورلر . رضاء الٓهی روحك غداسی اولدیغی جهتله دیکر نعمتلردن افضل اولدیغی کبی رضا جمله نعمتلره نیل وصولك اساسی اولدیغی جهتله دخی افضلدر .

الله تعالی قدیم ، قوللری حادث اولوب قدیمك حادث اوزرینه تقدیمی طبیعی اولدیغی کبی قدیمك افعالی‌ده حادثك افعالی اوزرینه تقدیم اولونمق لازم اولدیغنه اشارت ایچون قدیم اولان واجب تعالی‌نك رضاسی اهل جنتك رضالری اوزرینه تقدیم اولونمشدر .

عبدك کمال ذلتنه و واجب تعالی‌نك کمال عظمتنه دلالت ایچون اسماء حسنی ایچندن **لفظۂ جلال** وارد اولمشدر . چونکه لفظۂ جلال ؛ **ذات وصفات وکمال عظمت ومهابته دلالت ایتدیکندن** شو عظمته قارشی عبد، کندینی غایت عاجز وضعیف کوره‌رك انقیاد واطاعتنی اکمال ایله جناب حقك رضاسنه نائل اولور .

⁂

واجب تعالی مؤمنلره ویره‌جکی جنتی ورضایی بیاندن صوکره بونلرك جمله‌سنه اساس الله تعالی‌نك قورقوسی اولدیغی بیان ایتمك اوزره ﴿ ذٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ ﴾ بیوریور .

[شو بیان اولونان رضاء الٓهی شول کیمسه ایچوندرکه او کیمسه ربسندن قورقار .]
چونکه ؛ آنلر اللهك غضبندن قورقولری سببیله اللهك امرینه امتثال ونهیندن اجتناب ایدرلر . بناءً علیه ؛ قورقدقلرندن قورتولور واومدقلرینه نائل اولورلر .

خشیت ؛ خوفدن دها دهشتلی اولدیغندن بو آیتده (لمن خشی) وارد اولمش‌ده (لمن خاف) وارد اولمامشدر . جمله کمالاتك خشیتك آلتنده اولدیغنه بو آیت دلالتده کافیدر . چونکه خشیت ؛ **کمالات عملیه وعلمیه‌نك نتیجه‌سی اولدیغندن** سعادت دینیه ودنیویه‌نك اس الاساسیدر . کمالاتك جمله‌سی تربیهٔ الٓهیه‌نك اثری اولدیغنه اشارت ایچون رب اسم شریفی وارد اولمشدر .

سورۂ زلزال

مدینۂ منوره‌ده نازل اولان سوره‌لردندر . سکز آیتی جامعدر .

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ اِذَا زُلْزِلَتِ الْاَرْضُ زِلْزَالَهَا ﴾

[ارض کندینه مخصوص شدتلی حرکه ایله حرکت ایتدیکی وقتده قیامت قائم اولاجقدر .]

یعنی ؛ ارضك شدتله حرکه‌سنی موجب امر الٓهی ارضه کلنجه ارض کندی عظمت وجسامتنه مناسب بر حرکه ایله حرکت ایدوب کمال اضطرابله صاللاندیغنده قیامت قوپار وهرکس قبرندن قالقار وعاصیلر جزالرینی کورور وعابدلرده راحتلرینی بولورلر .

فخر رازینك بیانی وجهله بو سوره‌نك اولنده جزانك زمانی وبوندن اولکی سوره‌نك آخرنده جزانك کندی بیان اولوندیغی جهتله اولکی سوره‌نك آخریله بو سوره‌نك اولی آره‌سنده کمال ارتباط ومناسبت موجوددر. چونکه ؛ اولکی سوره‌نك آخرنده اهل ایمانك واهل کفرك جزالری بیان اولونجه کأن بر سائل طرفندن « شو جزالر نه زمان اولاجق؟ » عنوانده بر سؤال ایراد اولوندی . ایشته او سؤاله جواب اولارق « ارض شدتله حرکت ایتدیکی زمان اولاجق » دینمشدر. یوم قیامتده ارضك حرکه‌سنك محقق اولدیغنه اشارت ایچون **قطعی اولان محلده استعمال اولونان** (اذا) کلمه‌سی وارد اولمشدر. او کونده حرکت ارضك غایت شدتلی اولاجغنه اشارت ایچون **حرکتده شدت ودهشت** معناسنی افاده ایدن **زلزال** کلمه‌سی وارد اولمشدر . وقوعبولاجق حرکه‌نك فوقنده بر حرکه ممکن اولمادیغنه وارضك اقتضا ایتدیکی حرکه تمامیله واقع اولوب هیچ بر نقصان قالمیه‌جغنه اشارت ایچون **زلزال** لفظی **ارضه** راجع **ضمیره** مضاف قیلنمشدر . شو بیان اولونان تفصیلاته نظراً **معنای آیت** : [وقوعی قطعی اولان حرکهٔ ارض کراراً مراراً کمال شدتله ممکن اولا بیلدیکی

درجه‌ده وقوع بولوب اصلا نقصان قالمیه‌رق حرکت ایتدیکی وقت بالعموم انسانلرك خیر وشر جزالری واقع اولور] دیمکدر .

بو آیتده بیان اولونان حرکه‌نك اسرافیلك صوره برنجی اوفوردیکنده‌می ویاخود ایکنجی دفعه اوفوردیکنده‌می اولاجغنده اختلاف اولونمش ایسه‌ده برنجی دفعه‌ده حرکت اولمق احتمالی غالبدر . چونکه؛ ایکنجی وقوعاتی بیان اولمق اوزره.﴿ وأخرجت الارض اثقالها ﴾ وارد اولمشدر . بو آیتده بیان اولونان حرکه ایکنجی‌یه صرف اولونسه‌اولکندن بحث اولامامق لازمکلور . بناءً علیه ؛ اکثر مفسرین آیت اولانك برنجی نفخه‌یه وآیت ثانیه‌نك ایکنجی نفخه‌یه مصروف اولمسیله توجیهنی ترجیح ایتمشلردر .

*
* *

واجب تعالی قیامتده ارضك شدتله حرکت ایده‌جکنی بیاندن صوکره او حرکه‌دن حاصل اولاجق نتیجه‌یی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاَخْرَجَتِ الْاَرْضُ اَثْقَالَهَا ﴾ بیوریور .

[یوم قیامتده اسرافیل صوره اوفورونجه ارض، ایچنده اولان دفینه‌لری وموتالری چیقاریر هیچ برشی قالماز .] حتی ارض اوزرنده وقوع بولان اسرار بیله میدان علنیته دوکولور کیزلی هیچ برشی قالماز .

اثقال ؛ اساس اعتباریله خزانه‌نك اشیاسی معناسنه ایسه‌ده بو مقامده ارضك ایچنده محفوظ قالمش دفینه وسائره‌لردر . اثقالنی اخراج ایدن ارض ایله مراد ؛ ارض دنیا اولدیغنه اشارت ایچون ضمیر موقعنده اسم ظاهر اولارق ارض وارد اولمشدر .

*
* *

واجب تعالی او کونده انسانك حیرت ودهشتندن سویله‌یه‌جکی سوزی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَقَالَ الْاِنْسَانُ مَالَهَا * يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ اَخْبَارَهَا ﴾ بیوریور .

[ارضك شدتله حرکه‌سنی کورونجه انسان کمال حیرت ودهشتدن تعجب ایده‌رك « ارضه نه اولدی که هرزمان سکونت اوزره طورورکن صاللانمغه باشلادی ؟ » دیمکله حیرتنی اظهار ایدر واو کونده ارض خبرلرینی سویلر .] چونکه ؛ الله تعالینك الهامیله ارض کندی اوزرنده اولان خبرلرینی ووقوعبولان حوادثی انسانلره اخبار ایدر .

بو آیتده بیان اولونان ارضك تکلمی ؛ لسان حالله یعنی آچیقدن وقوعاته دلالت ایتمك صورتیله اولدیغی کبی تکلم صورتیله اولمقده‌ده عقلاً ونقلاً برمانع یوقدر . چونکه ؛ تکلمده اهل سنت عندنده بنیه شرط دکلدر . زیرا ؛ الله تعالی ایسته‌دیکی زمان مخلوقاتنك جمله‌سنی سویله‌تمکه قادردر وبوکا انبیاء عظامك طاشك وآغاجك سویله‌تمسی کبی بعض معجزه‌لری شاهددر . (ابوهریره) رضی الله تعالی عنهدن روایت اولوندیغنه نظراً رسول الله ارضك اخبارینی بیانده بیورمشدرکه « ارض هرشخصك کندی اوزرنده ایشله‌دیکی عملنه شهادت ایدر و (فلان اوغلو فلان بنم اوزرمده فلان وقت شو ایشی ایشله‌دی) دیمکله خبر ویرنجه خیر ایشله‌ین کیمسه مسرور وشر ایشله‌ین کیمسه‌ده مأیوس ومحجوب اولور حتی بومحجوبیت اوزرینه کافرلر برآن اول جهنمه کیتمك ایسترلر » .

بو آیتده انسان ؛ مؤمنه‌وکافره شاملدر. زیرا ؛ مؤمن‌اولان کیمسه هرنه‌قدر بوشدتك وقوعنی بیلیرسه‌ده وقوعاتی مشاهده ایدنجه عظمت ودهشتنه حیرت ایده‌رك شو سوزی سویله‌مکه مجبور اولور . اما کافر اساساً حشری وقیامتی انکار ایتدیکندن حیرت ایده‌جکی شبهه‌سزدر .

*
* *

واجب تعالی بو آیتده ارضك بعض وقوعاتی اخبار ایده‌جکنی بیاندن صوکره بو اخبارك اللهك امریله واقع اولاجغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ بِاَنَّ رَبَّكَ اَوْحٰى لَهَا ﴾ بیوریور .

[ارضه ربك تعالی وحی ایتمکله وقوعاتی خبر ویرر .]

یعنی ؛ جناب حق ارضه وقوعاتی خبر ویرمسنی وحی ایله امر ایدر. او امره امتثالاً ارض ، اوزرنده واقع اولان وقوعاتی خبر ویرر .

بوندن اولکی آیتده بیان اولوندیغی وجهله واجب تعالینك ارضه حیات ولسان ویرمسنده عقلاً ونقلاً برمانع اولمادیغی کبی ارضه وقوعاتی خبر ویرمسنی امر صورتنده وحی ایتمسنده دخی برمانع یوقدر . چونکه ؛ بونلرك جمله‌سی ممکناتدندر. ممکناتدن هیچ برشی

قدرة اللهدن خارج دكلدر واجسامك جملەسی اجزاده یكدیكرینه مشابهدر . شو حالده برینك قبول ایتدیكی شیئی دیكری‌ده قبول ایدر ولكن الله تعالی هر برینی بر كونا خاصه ایله ممتاز قیلمشدر . بناءً علیه ؛ جسم انسانه نطق ویرن ذات اجل واعلی جسم ارضه‌ده نطق ویرمكه قادردر . اما بعض حقایق شرعیه‌یی تدقیق ایده‌مه‌ینلر طرفندن بومثللو شیلری اوزاق عد ایتمكه محل یوقدر . زیرا ؛ بونلری انكار ایتمك قدرة الٰهی بوتون بوتون انكار اولمازسه‌ده قدرتك كمالی انكار اولاجغندن مؤمن ایچون جائز اولاماز . بناءً علیه ؛ بوكبی آیات بیناتی ظاهرندن اخراجله تأویله حاجت یوقدر .

*
* *

واجب تعالی قیامتده واقع اولاجق زلزله‌یی وارضك وقوعاتی اخبار ایده‌جكنی بیاندن صوكره او كونده انسانلرك محاسبه‌دن دونه‌جكلرینك كیفیتی بیان ایتمك اوزره ﴿ یَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ اَشْتَاتًا لِيُرَوْا اَعْمَالَهُمْ ﴾ بیوریور .

[او كونده ناس عمللرینك جزاسنی كورمك ایچون حسابدن طاغینیق بر صورتده دونرلر .] چونكه ؛ آنلردن بعضیلری بیاض یوزلی و كوزل كیملی وبعضیلری‌ده سیاه یوزلی یالین آیاق ، باش آچیق وهر كس كندینه عملده امثال اولان كیمسه‌لرله صنف صنف متفرق بر صورتده محاسبه موقعندن دونرلر . زیرا عمللرك غایه‌سی ؛ رضاء الٰهی‌یه نائل اولمق والطاف سبحانیه‌دن بهره‌مند اولمقدر . كناهك غایه‌سی ؛ غضب الٰهی‌یه دوچار اولمقدر .

بو آیتده اعمال ایله مراد ؛ اعمالك نتیجه‌سی اولان جزادر . شو جزایی كوره‌جك محل ، محاسبه موقعندن باشقه جنت ویا جهنم اولدیغندن اولاً محاسبه محلنه كیدوب هر كس عملنك محاسبه‌سنی كوردكدن صوكره جزانك محلنه عودت ایده‌جكلرینه اشارت ایچون دونمك معناسنی افاده ایدر ﴿یصدر﴾ لفظیله تعبیر اولونمشدر . ﴿اشتاتاً﴾ متفرقه معناسنه‌در . چونكه ؛ ناس عرصهٔ قیامتدن فرقه فرقه اولارق دونه‌جكلردر . زیرا ؛ یهود یهود ایله ، نصاری نصاری ایله ، زانی زانی ایله ، سارق سارق ایله والحاصل هر كس

كندی امثالیله دونه‌جكنه اشارت ایچون ﴿ اشتاتاً ﴾ دینمشدر . بودنیاده‌دخی حال بویله‌در . زیرا ؛ هر كس كندی امثالیله كوروشور وآنلرله حشر اولور .

*
* *

واجب تعالی هر كس كندی عملنك جزاسنی كورمك ایچون عرصهٔ محشردن جزانك محلنه دونه‌جكلرینی بیاندن صوكره جزالرینی كورملرینی تفصیل ایتمك اوزره ﴿ فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ * وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ ﴾ بیوریور .

[هر كس عملنك جزاسنی كورمك ایچون دونونجه شول كیمسه كه او كیمسه ذره مقداری خیر ایشله‌مش ایسه آنی كورور . زیرا ؛ جناب حق قولنك ولو آز بحق اولسون عملنی ضایع ایتمه‌دیكندن البته پك اوفاجق عملنك ثوابنی كورور و شول كیمسه كه ذره مقداری شر ایشله‌مش ایسه آنی‌ده كورور .] زیرا ؛ آزلغنه باقلماز نه‌قدر آز اولسه آنك عذابنی كورور .

بو آیتلر ﴿ لِيُرَوْا اعمالهم ﴾ نظمنده اولان اجمالی تفصیل وعملك جزاسنی كورمك ناصل اولاجغنه دائر كیفیق ونه قدرك جزاسی كوروله‌جكنی بیان ایچون وارد اولمشدر . بو آیتلر عدالت الٰهیه‌یه دلالت ایدن آیتلرك اك زیاده عدالته دلالت ایدنلرندندر ورسول اللهك « ﴿اذا زلزلت﴾ سوره‌سی قرآنك نصفنه معادلدر » بیورمسی‌ده بودعوایی تأیید ایدر . چونكه قرآنك اساس اعتباریله احكامی ؛ ایكی قسمدر كه بریسی دنیایه . دیكری آخرته متعلقدر . بوسورهٔ جلیله ایسه احكام آخرتی اجمالاً بیان ایتدیكی جهتله قرآنك نصفنه معادل اولدیغی بیان اولونمشدر .

آیت ، مؤمنه وكافره شاملدر . شوقدر كه كافر ایشله‌دیكی خیر عملنك جزاسنی دنیاده كورور . زیرا ؛ كافرك كفری آخرتده خیر جزاسنی كورمكه مانع اولدیغندن اكر خیر ایشلرسه عملی مكافاتسز قالماسون ایچون دنیاده آنك مكافاتنی كورور . چونكه ؛ دنیاده لطف الٰهی هر قوله شاملدر . بعض علما كافرك اعمال خیریه‌سنه مكافات اولارق آخرتده

عذابنك خفيف اولاجغنى بيان ايتمشلرسه‌ده بو بيان مجروحدر. بلكه كافرده ايمان اولماديغى جهتله فروع اعمالى قبول اولونماديغندن دنياده وآخرتده هيچ بر مكافاته نائل اولاماز. چونكه؛ درگاه الوهيتده قبول اولونمايان عملدن اجر بكله‌نمز.

فخررازينك بيانى وجهله بو آيتك سبب نزولى؛ ايكى كيمسه يمك ييركن بر سائل كاوب بريسى اكمك قيريتيسى و بر خورما دانه‌سى ويرنجه ديكرى « بو ويرديكك شى ثوابى ذكر بر شى دكلدر » ديمسى اوزرينه بو آيتك نازل اولديغى مرويدر. بناءً عليه بو آيت؛ اهل خيرى خيره ترغيب واهل شرى‌ده شردن تنفير ايدر.

حضرت عائشه رضى الله تعالى عنها والده‌مز حضورنده بولونان بعض قادينلره بر مقدار اوزومله اكرام ايتديكى بر صره‌ده قاپويه بر سائل كلير. حضرت عائشه‌نك اوزومدن آز بر مقدارينك سائله ويرلمسى امر ايتمسى اوزرينه قادينلردن بريسى كولر. حضرت عائشه آز برشيئك ثوابى اولاجغنى بيان ايدر ودليل اولارق بو آيتى اوقور. چونكه آيتده ذره؛ قرنجه‌نك يموړطه‌سى و ياخود پنجره‌دن كيرن كونشك ضياسى ايچنده كورينن شيلردر.

(كعب احبار) حضرتلرى « خيردن برشيئى آز ديه‌رك تحقير ايتمه‌يك. زيرا؛ فى سبيل الله قومشوسنه بر ايكنه‌يى عاريت ويرديكندن طولايى بر رجلك و بيت مقدسك بناسنه بر دانه اعانه ويرديكندن طولايى بر قادينك اهل جنتدن اولدقلرينى » بيان بيورمشدر.

خلاصه اعتبار؛ نيته‌در. چونكه؛ آزيجق بر عمل نيت خالصه‌يه مقارن اولورسه بر چوق اجره سبب اولاجغنه ونيتده اخلاص اولمازسه بر چوق عملك ضايع اولاجغنه دائر بر چوق احاديث جليله كتب احاديثده مذكوردر. بناءً عليه؛ آخرته ايمان ايدن هرمؤمن آخرت ايچون نيت خالصه ايله سعى ايتملى ولو آز اولسون آزلغندن چكينمه‌مليدر.



سورهٔ عاديات

مكهٔ مكرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر. اون بر آيتى جامعدر.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ وَالْعَادِيَاتِ ضَبْحاً * فَالْمُورِيَاتِ قَدْحاً * فَالْمُغِيرَاتِ صُبْحاً * فَاَثَرْنَ بِهِ نَقْعاً * فَوَسَطْنَ بِهِ جَمْعاً * اِنَّ الْاِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُودٌ ﴾

[محاربه‌ده شدتله دشمنه قارشى سكيرتيجى وبورونلرندن صدا ويريجى آتلره وكمال سرعتله سكيرتمسى سببيله طيرناقلرينك طاشه چارپمسندن آتش چيقاريجى وصباح وقتنده دشمن اوزرينه صولتله غارات ايدوب دشمنكماللرينى غنيمت اولارق جلب ايدن ودشمن اوزرينه سكيرتيركن توزلرى هوايه قالديران واوتوزلرله دشمنك جمعيتى اورته‌سنه كيرن آتلره يمين ايدرم كه انسان ربسنه نعمتلرى انكار ايديجيدر.]

فخر رازينك بيانى وجهله عاديات ايله مراد؛ عرفاتدن مزدلفه‌يه ومزدلفه‌دن منايه سرعتله اينن حجاجك دوه‌لرى اولمسنه و(ضبحاً) ايله‌ده مراد؛ او دوه‌لرك نفسلرندن حاصل اولان صدا اولمسنه دائر روايت وار ايسه‌ده بوندن صوكره كله‌جك آيتلر عاديات ايله مرادك فى سبيل الله محاربه ايدن غازيلرك سرعتله دشمن اوزرينه سكيرتن آتلرى و(ضبحاً) ايله مرادك او آتلرك بورونلرندن چيقان صدالرى اولمسى روايتنى تأييد ايدر. چونكه؛ گرك ضبح كه بورونده خورولتيسى، گرك قدح كه شدتله آياغنى طاشه چارپمقله آتش چيقارمه وگرك غارات ايديجى معناسنه مغيرات دوه‌دن زياده آته ياقيشديغندن عاديات ايله مرادك آت اولمسنى مفسرينك محققلرى ترجيح ايتمشلردر.

گرچه دوه‌نك انسانه افعال مجده و سائر خصوصاتده خدمتى و منافع عديده‌سى اعتباريله يمين اولونمغه شايان ايسه‌ده آتك مزاياسى وفى سبيل الله محاربه‌ده سائر

حیواناتدن زیاده خدمتی وخصال حمیده‌سی جمله‌جه مسلم اولان حالاتدن اولدیغی جهتله واجب تعالی طرفندن یمین اولونمق شرفنی دوه‌دن زیاده حائزدر . عادیاتك اصل معناسی ؛ **سكرتیجی اولوب** وسكیرتمك صفت ممدوحه‌سی‌ده آتده دوه‌دن دها زیاده اولمسی عادیات ایله مرادك **آت اولمسنی** تأیید ایدر. بعض روایته نظراً رسول‌اللهك (بنی كنانه) دن برقوم اوزرینه کوندردیکی عسکرك آتلری اولمق احتمالی وار ایسه‌ده عادیاتك الف‌لامنی جنسه حمل ایله الی یوم‌القیام دوام ایدن غزات مسلمینك آتلری مراد اولمق مقامه دها اوفقدر . چونكه ؛ آتلرك بعضیسنه تخصیصی ایجاب ایدر بر سبب قوی اولمانجه محاربه‌یه کیدن آتلرك هپسنه شامل اولور ودرجه‌ده تعمیم اولادر . زیرا ایجابسز تقصیر ؛ قصوردر . والحاصل آت ؛ منافع دینیه ودنیویه‌یی جامع واعلاء كلمة‌اللهه خادم برمخلوق مرغوب اولدیغندن عندالتهیده شرف صاحبی اولدیغنه بو آیت دلالت‌ایدر. بناءً علیه ؛ بویله شرف صاحبی‌اولان برحیوانی انسانك اعدایه هجوم ایتمك قصدیله‌خانه‌سنده بولوندورمسی شرفدر . اما اقران وامثالنه تفاخر شرطیله بولوندورمق مذموم اولدیغی کبی شرف اولمق شویله دورسون بلكه ذلتدر . چونكه ؛ بر شی کندیسندن مقصده مصروف اولمادیغنده معطل اولدیغی جهتله مذلت عد اولونمغه شایاندر .

(فالموریات قدحاً) موریات ؛ **آتش چیقاریجی** ، (قدحاً) بر شیئی شیءٔ آخره **وورمق** معناسنه‌در . **دشمن اوزرینه هجوم ایدن غازیلرك آتلرینك كمال سرعتله سكیرتمه‌لرنده آیاقلرینی طاشه چارپمقله آتش چیقاردقلری ایچون** اوآتلره موریات دینمشدر . کرچه بو طیرناقدن حاصل اولان آتشدن هیچ کیمسه انتفاع ایتمز ولكن شدتله باصمق آتلرك خصال ممدوحه‌لرندن اولوب وبو آتش‌ده اعدایه هجوم زماننده حاصل وبو حال عربلرك دائما خیاللرنده موجود اولدیغی جهتله آیاغندن آتش چیقاریجی آتلره یمین اولونمشدر. بو حال **شدتله سكیرتمك** معناسنه اولان عادیاتك لوازمندندر .

یاخود موریات ایله مراد ؛ **محاربه‌ده كیجه ایله آتش یاقان غزات مسلمیندر** . غزات مسلمینك شریعت نظرنده مرتبه‌لری عالی اولدیغنده بومقامده واجب تعالی طرفندن یمینه

آلت اولمق شرفنی حائز اولمشدر . بوكا نظراً **معنای نظم** : [دشمنله محاربه‌یه كیدوب كیجه ایله آتش یاقیجی غازیلره یمین ایدرم‌كه انسان منكر نعمتدر] دیمك اولور .

یاخود موریات ایله مراد ؛ **انسانلرك لسانلریدر** . چونكه ؛ **انسانلرك لسانلرندن چیقان سوزلر افراد ، بلكه اقوام وبلكه‌ده ملتلر آره‌سنده چوق زمان آتش عداوتی یاقیجی وفتنه آتشلرینی علولندیریجی اولدیغی جهتله** موریات دینمشدر .

یاخود موریات ایله مراد ؛ **انسانلرك افكاریدر** . چونكه ؛ انسانلرك افكاری اعدایه غلبه صددنده برطاقم حیله ودسیسه‌لرله اعدا اوزرینه غلبه وظفر آتشلرینی یاقیجیدر . موقع حربده خدعه ایله اعدایه غلبه ایتمك برمزیت مردانه اولدیغی جهتله بومثللو کسکین افكار كندیلریله یمین اولونمغه لایق اولدیغندن جناب حق بوكبی افكاره یمین ایتمشدر . بناءً علیه ؛ خدعه‌نك موقعنه كوره بر مزیتی اولونجه فن خدعه‌یه آشنا اولان كیمسه‌نك‌ده مزیتنده شبهه اولماز . حتی ابتداء اسلامده اصحاب كرام دشمنه یاقلاشدقلرنده كیجه ایله متفرق صورتده برچوق آتشلر یاقارلردی كه بونلرك آتشنه باقارق چوق ظنیله دشمنلرینك قوهٔ معنویه‌لری قیریلور وغالب‌ده اولورلردی .

مغیرات ؛ **دشمن اوزرینه هجومله یغما واموال غنیمتی اهل ایمانه جلبله غارات ایدیجیلر** دیمكدر . غاراته كیدنلرك عادتلری دشمنه بیلدیرمه‌مك ایچون كیجه‌نك قارانلغندن استفاده ایده‌رك كیجه ایله كیتمك وشفق وقتی غفلت وقتی اولدیغی ایچون غارات اكثریا صباح وقتی وقوعبولدیغندن صباح وقتی ذكر اولونمشدر . دشمن اوزرینه بغتةً غارات ایتمك شجاعت نتیجه‌سی اولدیغی جهتله یمین اولونمغه لایق اولدیغندن واجب تعالی طرفندن غارات ایدنلرك اسمنه یمین ایدلمشدر .

(فأثرن به نقعاً) آثاره ؛ **طوپراقه قوپارمق** معناسنه و(نقعاً) **ایسه توز وطوپراق** دیمكدر و(به) ضمیری **آتلرك سكیرتدكلری مكانه ویا وقته راجعدر** وبو جمله عادیات اوزرینه معطوفدر. چونكه ؛ عادیات هرنه قدر اسم فاعل ایسه‌ده فعل مضارع موقعنده‌در وتقریری شویله‌در (واللاتی عَدَوْنَ فأثرن به نقعاً) یعنی « غازیلرك آتلری سكیرتدیلر وسكیرتدكلری مكانده ویاخود او وقتده آیاقلریله اینجه توز وطوپراقلری هوایه قالدیردیلر » دیمكدر .

﴿ فوسطن به جمعاً ﴾ غازيلرك آتلرينك آياقلرينك قالديرمسه اولديغی طوزاقله دشمنك جمعيتنك اورتاسنه كيرديلر و جمعيتلرينی طاغيتديلر ديمكدر .

سورهنك اولندن بورايه كلنجهيه قدر آيتلر غازيلرك آتلرينی ، واجب تعالی طرفندن مدح وثنايه متعلق ايسهده آتلر يالكز ايش كورمهيوب صاحبلری ايش كورهجكی جهتله آتلری ثنا ايتمك صاحبلرينی ثنا اولاجغنده شبهه يوقدر . بناءً عليه ؛ شريعت اسلاميه وبالخاصه بوآيتلر آتلری وآته بينمكده مهارتی اولان غازيلری علی طريق الالتزام ثنا ايتمكدهدر .

﴿ ان الانسان لربه لكنود ﴾ كنود ؛ نعمتی منكر وعاصی وبخيل وراحتی تيز اونوتور معنالرينی افاده ايدر . بو معنالردن هرهانكيسی مراد اولونسه مقام مساعددر . چونكه بو آيت ؛ يمينك جوابيدر . انسان ايله مراد ؛ جنس انساندر . زيرا نعمتی انكار ايتمك ؛ هرانسانده بالقوه موجوددر . اما بعضيلری فعلاً انكارايدرلر ، بعضيلریده بالفعل انكار ايتمزلر قوهده قالير فعله چيقارمازلر . بوكا نظراً معنای نظم : [شو اوصافله موصوف اولان آتلره يمين ايدرم كه جنس انسان ربسنك نعمتلرينی انكارايدیجی وربسنه عاصيدر] ديمك اولور . انبياء عظام حضراتی استثناء عقلی ايله بوآيتدن مستثنادرلر وآنلرك معصوميتلرينه دلالت ايدن نصوص جليلهده دخی انبيا مستثنا اولدقدن صوكره جمله انسانلرده حالندن شكايت طريقيله ولو مؤمن متقی اولسون نعمتی انكار ايتمك حالتی موجوددر. بناءً عليه ؛ كافره تخصيصه لزوم يوقدر. چونكه كافره تخصيصده بلاايجاب آيتی ظاهرندن چيقارمقدر.

ابن عباس حضرتلرينك روايتنه نظراً بوسوره قريشدن (قرط بن عبدالله) حقنده نازل اولمش ايسهده اعتبار لفظك عمومنه اولوب سبب اولان ذاته دكلدر . بناءً عليه آيتك حكمی ؛ عمومه شاملدر .

⁂

واجب تعالی انسانك منكر نعمت اولديغی بياندن صوكره بوانكارينه كنديسنك شاهد اولديغنی بيان ايتمك اوزره ﴿ وَاِنَّهُ عَلٰى ذٰلِكَ لَشَهِيدٌ ﴾ بيوريور .

[او انسان شو نعمتی انكار ايتمسی اوزرينه البته شهادت ايدیجيدر.]

يعنی ؛ انسانده كندی نفسنده بر چوق نعمتلر موجود اولديغی حالده شكرينی ادا ايتمهديكنی وچابوجق راحتی اونوتوب نعمتی انكاره قيام ايتديكنی هرزمان كندی شخصنده كورديكندن شو انكارينه محقق شهادت ايدر. چونكه؛ انكاری ممكن اولمادق بر حقيقتدركه هر زمان نعمتی انكاره جرأتنی كورديكی ايچون كندی عليهنده شهادتی ضروريدر .

شو معنافخر رازينك بيانی وجهله شهادت دنياده اولديغنه نظرادر . اما شهادت ايله مراد ؛ آخرتده شهادت اولديغنه نظراً انسان دفتر اعمالنده كناهلرينی كورونجه نفسی عليهنده البته شهادته مجبور اولاجقدر . زيرا ؛ انكاره مجالی اولاماز .

ياخود آيتده ضمير؛ الله تعالی يه راجعدر . بوكا نظراً معنای نظم : [الله تعالی انسانك منكر نعمت اولديغنه شهادت ايدر] ديمكدر وبو معنا انسانی معصيتدن منع ايتمكه دها موافقدر . چونكه ؛ اللهك شهادت ايدهجكنی بيلنجه انسانك معصيتدن چكينمسنه سبب قوی اولاجغندن تهديدی متضمندر. لكن اولكی معنا نظم آيته دها مناسبدر . چونكه ؛ بوندن صوكرهكی آيتده ضمير ، انسانه راجع اولديغندن ضميرلرده آيرلق لازمكلمهسون ايچون بو آيتده دخی ضميرك انسانه راجع اولمسی اولادر وآيتلرك برسياق اوزره انتظامنه موافق اولانده بودر .

⁂

واجب تعالی يمينه جوابك اوچنجيسنی بيان ايتمك اوزره ﴿ وَاِنَّهُ لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَدِيدٌ ﴾ بيوريور .

[محقق انسانك ماله محبتی غايت قوی و طلبنده صوك درجه مصردر .]

يعنی ؛ انسان متاع دنيادن عبارت اولان امواله محبتندن طولايی صوك درجه بخيل و ممسكدر . چونكه؛ ماله اولان فرط محبتی انسانی بر درجهيه قدر كوتورور كه فقرا و ضعفايه انفاقدن آنی اوزاقلاشديرر و مالك شكری اولان عبادت وطاعتیده اونوتور. زيرا امساكه محبت؛ بالطبع امساكك عكسی اولان انفاقه محبتك يا بالكليه انقطاعنی وياخود ضعفنی ايجاب ايدر .

⁂

واجب تعالى يمينك جوابنده انسانك اوچ جهتله قباحتلرينى بياندن صوكره شو قباحتلر اوزرينه تهديد ايتمك اوزره ﴿ اَفَلَا يَعْلَمُ اِذَا بُعْثِرَ مَا فِى الْقُبُورِ * وَحُصِّلَ مَا فِى الصُّدُورِ ﴾ بيوريور .

[او انسان كناهلرى ايشلر و ماله محبت ايدرده بيلمزمى قبرده اولان موتالر چيقارلديغنده و قلبنده كيزلى اولان شيلر ميدانه چيقديغى وقت نه‌لر اولاجق ؟] بونلرى واو وقتده اولاجق حاللرى دوشونمك لازم دكلى؟ نه ايچون دوشونمز واو وقت ايچون نه‌دن حاضرلق ياپماز ؟ حالبوكه قبرندن قالقديغى وقت تصادف ايده‌جكى محنتلره قارشى چاره‌لر آرامق و نعمتك شكرينى ادا ايتمك ماله محبتدن دها اولادر .

بو آيتده انسانك ماله محبتله عبادتدن اعراض ايتمسى و منكر نعمت اولمسى بر امر منكر اولديغنه اشارت ايچون **استفهام انكارى** وارد اولمشدر . قبرندن موتانك چيقديغنده روح كلمزدن اول جمادات قبيلندن اولوب ادراك صاحبى اولماديغنه اشارت ايچون **عقل صاحبلرينك غيرنده استعمال اولونان** (ما) لفظى وارد اولمشدر . **ياخود** طوپراق ايچنده مدفون اولان موجودات ايچندن عقل صاحبى اولان انسله جنك غايت آز اولديغنه اشارت ايچون (ما) لفظى وارد اولمشدر .

بو آيت قباحته جرأتكار اولان كيمسه‌لرى تهديد ايتديكى كبى دوشونجه‌سز اولان انسانلرى دخى تهديد و تكدير ايدر . چونكه ؛ انسانلر ايچون منفعت و مضرتى وطوتديغى ايشك عاقبتنى دوشونمك بر مزيت و خصلت حميده‌در . زيرا ؛ انسانك قيامتده بالجمله اعمالى يعنى واجب ، مندوب ، كراهت ، حرام و مباحى يكديكرندن تميز و تفريق اولوناجغنى و كيزلى عمللرك دفتر اعمالنده جمع اولونارق ميدانه چيقاجغنى دوشونوب بيلمسى انسانك عهده‌سنه ترتب ايدن بر وظيفهٔ دينيه‌در. بناءً عليه ؛ شو وظيفه‌يى ترك ايدن انسانلر طرف شرعدن دائما توبيخه مستحقلردر .

*
* *

واجب تعالى انسانك تفكر و تأملى لازم اولديغى بياندن صوكره بو لزومك سببى

ربلرينك يوم قيامتده آنلرك احوالنى بيلمسى اولديغى بيان ايتمك اوزره ﴿ اِنَّ رَبَّهُمْ بِهِمْ يَوْمَئِذٍ لَخَبِيرٌ ﴾ بيوريور .

[محقق آنلرك ربسى قيامت كوننده البته حاللرينى بيلير .]

يعنى ؛ انسانلرى تدريجاً كماللرينه ايصال ايده‌رك حقيقى تربيه‌لرينى ويرن ربلرى آنلرك كوچوك و بويوك عمللرينى بيلير و يوم قيامتده هر عمللرينك جزاسنى ويرر، هيچ بر عمللرى جزاسز قالماز .

واجب تعالى قوللرينك اعمالنى دنياده و آخرتده بيلديكى حالده اعمالك جزاسى يوم قيامتده ترتيب اولوناجغنه بناءً يوم قيامتده خبردار اولديغى بيانله اكتفا اولونمشدر . يوقسه واجب تعالى‌نك علمى آخرته منحصر دكلدر . زيرا؛ هر يرده و هر زمان قوللرينك هر حالنى بيلير و آكا كوره جزالرينى ويرر

فخر رازينك بيانى وجهله بو آيتده واجب تعالى جزئيات زمانه عالم اولديغى بيان بيورمشدر . بناءً عليه ؛ جناب حق جزئياتى بيلمز دين كيمسه تكفير اولونور و حكماء قديمه‌نك كفرلرينى ايجاب ايدن مسائلدن بريسى ده بودر و بو آيت آنلرك عليهلرينه دليل واضحدر.

سورهٔ قارعه

مكهٔ مكرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر . **اون** و يا **اون بر** آيتى جامعدر .

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ اَلْقَارِعَةُ * مَا الْقَارِعَةُ * وَمَا اَدْرٰيكَ مَا الْقَارِعَةُ ﴾

[قيامت هانكى بويوك شيدر و قيامق هانكى شى بيلديره بيلير سكا نه‌دن عبارتدر؟]

يعنى ؛ بوتون قلبلرى فزع و فريادە دوشورن و شدتيله عالمى اهلاك ايدن هانكى

شيدر وشيلردن هانكى شيئك حدى كه قيامتى سكا بيلديره بيلسون . چونكه قيامت ؛ او درجه بيوك بر امردركه شدتلرك انواعنى جامع ودهشتى عقول بشردن خارجدر . بناءً عليه ؛ آنك كنه وحقيقتنى سكا بيلديره جك برشى اولاماز . زيرا ؛ هرنه قدر بيوك شدت تصور اولونسه قيامتك شدتى آنك فوقنده دركه قيامت شو كوريلن جسامتلريله يرلرى وكوكلرى دورلو دورلو حاللرله پريشان ايده جك وآيلرى وكونشلرى وسائر يلديزلرى ييقاجق دوكه جك وطاغلرى پاموق كبى آتاجق وهربرينى برنوع شدتله اهلاك ايده جك وانسانلره حيرت ويروب بعده هلاك ايليه جك بركوندر .

فخررازينك بيانى وجهله قيامتده صورك صداسى قولاقلرى دوكوب عقللره حيرت ويره جكنه بناءً **دوكمك** معناسنه اولان قرعدن آلنه رق **قيامة قارعه** دينمشدر . قيامتك عظمت ودهشتنه اشارت ايچون **ابهامه** دلالت ايدن **ماء استفهاميه** وارد اولمقله برابر ضمير موقعنده **اسم ظاهر** اولارق **قارعه** لفظى تكرار ذكر اولونمشدر . قيامتك دهشتى عقول بشردن خارج اولديغنه اشارت ايچون **استفهام انكارى وتعجب** معنالرينى افاده ايدن **ما** لفظلريله ﴿ وما ادريك ما القارعة ﴾ وارد اولمشدر . قيامت كوننك شدتنه اشارتدن مقصد ؛ او كوندن انسانلرى قورقوتمقدر . چونكه ؛ قيامتك شدتنى ايشيدن بركيمسه او كونده سبب نجاتى آرامق ضرورتنى نفسنده حس ايده رك هرشيده عدالت آرار وعدالتى كندى نفسنده ومعامله سنده تطبيقه سعى ايدر .

∴

واجب تعالى قيامتك ماهيتنى بيلديره جك برشى اولماديغنى بيان ضمننده آنجق ماهيت قيامتى كندينك بيلديره جكنى وعدى متضمن اولديغندن قيامتدن بر نبذه سنى ذكرله او وعدينى ايفا ايتمك اوزره ﴿ يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِ * وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ ﴾ بيورييور .

[يا اكرم الرسل ! ذكر ايت شول كونى كه او كونده ناس طاغيلمش پروانه لر كبى اولور وطاغلر آتلمش يوك كبى اولور .]

يعنى : اسرافيلك صوره اوفورمسيله حاصل اولان صدادن قلوب ناسك حيرته دوشديكى كونى خاطريكه كتيركه او كونده انسانلر آتشه دوكولن پروانه لر كبى اولورلر و او كونك كمال شدتندن بوتون طاغلر هواده صاغه وصوله اوچار وهواده دونر آتلمش يوك كبى اولور .

فخررازينك بيانى وجهله فَراش ؛ **آتشه دوكولن پروانه در** . مبثوث ؛ **طاغيلمش** ديمكدر . چونكه بو حيوانك عادتى بر جهته توجيه عزيمت ايده مه يوب بربرينه قاريشارق هربرى بر طرفه كيدوب كلوب هوايه دوشك كبى دوشه نديكندن **فراش** دينمشدر . او كونده انسانلرك كمال حيرت واضطرابلرندن هانكى سمته كيده جكلرينى بيله مه يوب بعضيلرى بعضيلرينى باصارلر وبربرينه قاريشيرلر وهربرى برطرفه كيدركليرلر وعادتا پروانه لر كبى اولاجقلرينى بيانله ، انسانلرك عجز ومسكنتلرينه ده اشارت اولونمشدر .

شوحالده انسانلرك حاللرينى پروانه يه تشبيه ذل حقارتده وپريشانلقده در ، يوقسه جثه سنده دكلدر . او كونده طاغلرك هواده اوچاجغنه وهربرى آيرى آيرى رنك اوزره بولوناجغنه اشارت ايچون طاغلر آتلمش يوك پارچه لرينه تشبيه اولونمشدر . او كونك شدتندن بوقدر صلابتى وبويوكلكى ايله برابر طاغلر هواده كزوب تحمل ايده مه نجه انسانلرك تحمل ايده ميه جكلرينه اشارت ايچون بو آيتده انسانلر طاغلرله برابر ذكر اولونمشدر . شوحالده انسانه لازم اولان ؛ يوم قيامتك دهشتنى دوشونه رك او كونده رحمت الٓهيه يى جلب ايده جك اعمال صالحه تدارك ايتمكدر . زيرا ؛ غضب الٓهى يه سبب اولاجق كبر وعظمت هلاكى داعيدر . وبو مقام عاصيلرى قورقوتمق مقامى اولوب تهديد مقامنده تكرارك تأثيرى زياده اولاجغنه بناءً (كون) فعلنك مضارعى تكرار ذكر اولونمشدر .

∴

واجب تعالى قيامتك بعض احوالنى بياندن صوكره او كونده ناسك ايكى قسمه آيريلاجغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ فَاَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ * فَهُوَ فِى عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ ﴾ بيورييور .

[واما شول كيمسه كه آنك ثوابه متعلق اولان ميزانى آغير اولدى . او كيمسه بر معيشتده اولوركه او معيشته آنك كنديسى راضى اولور .]

یعنی ؛ قیامتك شدتلرندن واحوال عمومیه‌سندن صوکره ناسك ایکی قسمندن برنجیسی شول کیمسه‌درکه عملنك ثوابی کناهنه غالب وترازونك ثواب طرفی آغیر اولارق راضی اولدیغی راحت وتعیشه نائل اولاندر .

بو آیتده موازین ایله مراد ؛ **انسانلرك عمللرینی طارتانه ترازودر و یاخود ترازوده طارتیلان عمللر** . کرچه اعمال ، اعراض قبیلندن اولدیغی جهتله طارتلق شانندن دکلسه‌ده عمل دفترلری طارتیلور . یاخود نفس اعمال بو دنیاده اعراض قبیلندن ایسه‌ده آخرتده اعمال صالحه جسم نورانی شکلنده ظهور ایده‌رك طارتیلاجغی کبی اعمال سیئه‌ده کثیف بر جسم ظلمانی صورتنده ظهور ایده‌رك طارتیلاجغی کتب کلامیه‌ده مذکوردر وابن عباس حضرتلرینك روایتی‌ده بونی تأیید ایتمکده‌در . چونکه ؛ ابن عباس حضرتلری (المیزان لایوزن فیه الا الاعمال فیؤتی بحسنات المطیع فی احسن صورة فاذا رجح فالجنة له) بیورمشدر . یعنی « میزانده طارتلماز ، الا اعمال طارتیلور . بناءً علیه ؛ اطاعت ایدن کیمسه‌نك حسناتی برکوزل صورتده کوتورولور . اکر حسنات ترجیح اولونورسه جنت آنك ایچون » دیمکدر . ایشته بو سوزنده ابن عباس حسناتك برکوزل صورتده کوتوروله‌جکنی وطارتیلاجق شیئك نفس اعمال اولدیغنی بیان بیورمشدر .

هرنه صورتله اولورسه اولسون اعمالك طارتلمسی بوتون اهالی نظرنده هرکسك اعمالی میدانه آتیلارق حسنات صاحبلرینك مسرور وسیئات صاحبلرینك خجیل ورسوای ومأیوس اولملرینی وهیچ برکیمسه‌نك ذره‌سی بیله ضایع اولمادیغنی کوسترمکله عدالت الٓهیه‌یی اظهار ومعذرت قاپولرینی قاپامق ایچوندر . چونکه هرکسك عملی ؛ کونی وساعتی وزمانی واسبابی ایله عمل دفترنده کورولونجه هرنه سویله‌سه فائده‌سی اولماز .

(راضیة) کلمه‌سی عیشه‌یه منسوب اولدیغی جهتله **مرضیه** معناسنه‌در . یاخود **اسم منسوب** معناسنه (راضیة) دیمك ذات رضا دیمکدر . شو حالده **معنای نظم** : [حسناتی غالب کلن کیمسه برتعیش ایچنده بولونورکه او تعیش راضی اولونور برتعیشدر ویاخود او تعیشدن صاحبی راضی اولور] دیمکدر . هرهانکی معنی مراد اولونورسه اولونسون اهل جنتك کمال راحتنی بیاندر . یعنی « اهل جنت بر راحتده بولونورلرکه آنلر او راحتدن ممنون وخوشنود اولورلر . چونکه هیچ بر وجهله نقصان اولمادیغندن اعتراض اولونماز » دیمکدر .

* * *

واجب تعالی انسانلرك ایکی قسمندن قسم اولك حالنی بیاندن صوکره ایکنجی قسمك حالنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ * فَاُمُّهُ هَاوِيَةٌ ﴾ بیوریور .

[اما شول کیمسه‌که ثوابی خفیف اولدی . آنك یری (هاویه) اسمنده جهنمدر .]

یعنی ؛ اعتنا واعتماد اولوناجق ثوابی اولمامقله برابر کناهی آغیر اولان کیمسه‌نك محلی غایت درین اولان (هاویه) اسمنده جهنمدر .

فخر رازینك وابو السعود افندینك بیانلری وجهله چوجقلرك آنالرندن هرنه‌قدر اذا کورسه‌لردخی آنالرینی قصد ایتدکلری کبی اهل جهنم هرنه‌قدر عذاب اولونورلرسه‌ده جهنمدن باشقه یرلری اولمایوب دائما مرجعلری آنا کبی جهنم اولدیغندن **جهنمده** اُمّ ایله تعبیر اولونمشدر .

* * *

واجب تعالی هاویه‌یی تعریف ایتمك اوزره ﴿ وَمَا اَدْرٰيكَ مَاهِيَهْ * نَارٌ حَامِيَةٌ ﴾ بیوریور .

[یا اکرم الرسل ! شیلردن هانکی شی سکا بیلدیردی هاویه نه‌دن عبارتدر ؟ او هاویه ؛ صیجاق آتشدر .]

یعنی ؛ [ای حبیبم ! هاویه‌نك کنه وحقیقتنك نه‌دن عبارت اولدیغنی سکا کیم بیلدیردی ؟ کیمسه بیلدیره‌مز . چونکه هیچ برکیمسه بو دنیاده آنك حقیقتنی بیلمزکه سکا بیلدیرسون . ایشته هیچ برکیمسه‌نك بیلدیره‌مه‌دیکی هاویه **قیزمش** آتشدر . جهنمك بالعموم طبقه‌لرینك صفت حرارت ویاقیجیلق اولدیغی حالده هاویه‌یی **قیزمش** معناسنه اولان حامیه ایله توصیف دیکر طبقه‌لرك حرارتی هاویه‌یه نسبتله غایت خفیف وهاویه‌نك پك شدتلی اولدیغنه اشارت ایچوندر . چونکه برشیئی ذاتنده موجود اولان برصفتله آیروجه

توصیف ایتمك ؛ اوصفتك كمال شدتنه دلالت ایدر . بناءً علیه جهنمك ذاتنده حرارت موجود ایكن حرارته دلالت ایدن حامیه ایله توصیف ایتمك ؛ او حرارتك دیكرلرنده بولونماز بر درجه‌ده شدتنی بیان ایچوندر .

سورۀ تكاثر

مكۀ مكرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر . سكز آیتی جامعدر .

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ اَلْهٰيكُمُ التَّكَاثُرُ * حَتّٰى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ ﴾

[سزی مالّریكز وعونه كثرله افتخاریكز مشغول ایتدی وسز أولوبده قبریكزه دفن اولونونجه‌یه قدر بو شغلكز دوام ایتدی .]

یعنی ؛ سزی ذكری اولمایان دنیا متاعی واولاد واتباعكزك كثرتی مشغول ایتدی. حتی بوشغلكز قبریكزه دفن اولونونجه‌یه قدر دوام ایتدی . چونكه ؛ دنیاده بولوندقجه بوكبی شیلرله افتخار ایتمكدن واز كچه‌مه‌دیكز .

فخر رازینك بیانی وجهله جناب حق بوآیتده مال ومنصب واقربا واعوان كبی شیلرایله وسائر بالجمله لذات دنیا وشهوات نفسانیه قبیلندن اولان امورخسیسه ایله تفاخری ذم ایتمشدر. چونكه انسانك تفاخر ایده‌جكی شیلر؛ علم واخلاق حمیده ومزایای انسانیه‌دنه سعادت ابدیه‌سنه سبب اولان شیلردر. بونلردن باشقه هرنه ایله تفاخر ایتسه برطاقم دكرسز شیلرله تفاخر اولدیغی جهتله عاقل ومكلف اولان انسانه لایق دكلدر . اما باشقه‌لرینك اقتداسنی قصد ایده‌رك انسانك اخلاق مرضیه‌سیله تفاخرینك جوازینه ﴿واما بنعمة ربك فحدث﴾ آیت جلیله‌سی دلالت ایتدیكی محلنده بیان اولونمشدر . بناءً علیه ؛ حضرت علینك شجاعتیله وحضرت عباسك حجاجه زمزم طاغیتماسیله تفاخر ایتدكاری مرویدر .

بو آیتده تكاثر لفظی بابنك بناسی وجهله ایكی كیمسه آره‌سنده اولدیغنه دلالت

وسبب نزولی‌ده بونی تأیید ایدر . چونكه ؛ فخر رازینك وابوالسعود افندینك بیانلری وجهله (بنوسهم) ایله (بنو عبد مناف) آره‌لرنده « سز چوقسكز ، بز چوغز » كبی سوزلرله واقع اولان تفاخر اوزرینه (عبدمناف) قبیله‌سنك عددلری چوق اولدیغی تحقق ایدنجه (بنوسهم) « بوا كثریت حال حیاتده بولونانلرده‌در، اموتمزی‌ده صایالم » دیملری اوزرینه قبره كیدوب موتالرینی صایانجه بنو سهمك زیاده اولدیغی تحقق ایتمسی اوزرینه بوآیتك نازل اولدیغی مرویدر . شوحالده آیت ایكی قوم آره‌سنده واقع اولان وقوعاتی بیاندن عبارت دیمكدر. بوكانظراً **معنای آیت** : [سزك یكدیكریكزه قارشی عدداً كثرتكزله افتخاریكز سعادتكزه سبب اولان عبادتدن سزی مشغول ایتدی . حتی قبرلریكزه كیدوب أولولریكزی صایانجه‌یه قدر اوغراشدیكز وعددجهتیله چوقلغكزده تحقق ایتدی. فقط فائده نه اولدی ، نتیجه‌ده نه قازاندیكز] دیمكدر . چونكه قبری زیارتدن مقصد دنیایه محبتی ازاله ایله اهل قبردن عبرت آلارق رقت قلب حاصل ایتمكدر . بونلرك عكسنه قبری زیارتله برابر حب دنیانك زیاده‌له‌نمسی وقساوت قلبك حصولی تعجبه شایان برحالدر . سبب نزولك خصوصنه اعتبار اولونمایوب الفاظك عمومنه اعتبار اولدیغندن امور دنیادن هرشیله افتخار بر مقصد حسنه‌یه مقارن اولمادقجه مذمومدر .

بو آیتده انسانلری اشغال ایدن تكاثر یعنی **اموال، اولاد واقربا** ذكر اولونمدی‌ده بونلرك ، نه‌كبی شیدن مشغول ایدوب ونه‌یه مانع اولدقلری ذكر اولونمامشدر . چونكه مقام ؛ ذم مقامی اولدیغندن عقل صاحبی هراحتمالی نظرندن اوزاق طوتماسون ایچون مطلق ذكر اولونمشدر . بوكانظراً **معنای نظم** : [سزی كثرتله افتخاریكز اللهك ذكرندن وواجب ومندوب اولان شیلردن وقیامت حقنده تفكر وتأملدن وقبرلری زیارت ایتدیككز حالده عبرت آلمقدن مشغول ایتدی] دیمكدر .

تكاثرك بوآیتده **تكلف** معناسنه اولمسی احتمالی واردر . چونكه ؛ حریص اولان كیمسه مال جمع ایتمك وچوغالتمق سوداسیله نفسنی كلفت ومشقتدن هیچ بر زمان خالی قیلماز ودائما مشقت اوزره بولونور . بوكا نظراً **معنای آیت** : [مال جمعنه حرصكز نتیجه‌سی اموالكزك چوق اولمسی املیله اختیار ایتدیككز مشقتكز سزی عبادت الٰهیه‌دن منع ایتدی] دیمكدر .

(مُطَرِّف بن عبدالله) ك پدرندن روایتنه نظراً بو آیتی اوقویونجه رسول‌الله (يقول ابن آدم مالى مالى وهل لك من مالك الا ما تصدقت فامضيت او اكلت فأفنيت او لبست فأبليت) بیورمشدر . یعنی « آدم اوغلو دنیاده مالم مالم دیر وبونکله افتخار ایدر . ای آدم اوغلو ! سنك مالکدن سنك ایچون اولمادی ، آنجق سنك صدقه ایدوب آخرته کوندردیکك ویاخود ییوب اتلاف ایتدیکك ویاخود کییوب اسکیتدیکك شیلر واردر وسن بونلره مالك‌سك ، بونك خارجنده هیچ برشیئه مالك دکلسك . چونکه ؛ کندیکی مرنه‌یه مالکم ظن ایتسه‌ك ورثه‌یه انتقال ایده‌جك » دیمکدر .

* * *

واجب تعالی دنیا متاعیله افتخارك مذموم اولدیغنی بیاندن صوکره امور دنیانك عبادته مانع اولمسی جائز اولمادیغنی وفنالغنی انسانلرك یقینده ادراك ایده‌جکلرینی بیان ایتمك اوزره

﴿ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ * ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴾ بیوریور .

[حال وشان سزك ظنکز کبی دکلدر وظنکز کبی اولمادیغنی یقینده بیلیرسکز وبوندن صوکره حال وشان سزك وهمکز کبی اولمادیغنی‌ده تکرار بیلیرسکز .]

یعنی ؛ سز مزخرفات دنیویه ایله اولونجه‌یه قدر مشغول اولور وسعادت اخرویه‌کز اوزرینه بو اشیاء خسیسه‌یی ترجیح ایدر آنکله افتخار ایدرسکز . حالبوکه ایشلرك ، بویله سزك اعتقادیکز کبی اولمادیغنی یقین زمانده اولوم یاقه‌کزه چوکدیکنده بیلیرسکز واولدکدن صوکره حقیقت حال سزك دیدیککز کبی اولمادیغنی قبره دفن اولونونجه تکرار بیلیرسکز .

فخررازینك بیانی وجهله برنجی کلام **موت زماننه** وایکنجی کلام **قبره مصروف** اولوب کلامده تکرار یوقدر . زیرا **معنای نظم** : [عددك واموال واولادك چوقلغیله افتخارك فائده ایتمیه‌جکنی سزك موتکز زماننده ، قبریکزده منکر نکیرك کلدکلری زمانده بیلیرسکز . چونکه ؛ اولورسکز یالکز ، قبره کیررسکز یالکز . افتخار ایتدیککز شیلردن هیچ بریسی سزه رفیق اولماز] دیمکدر .

یاخود کلامدن بریسی **قبره** دیکری **محاسبه زماننه** مصروف اولدیغندن کلامده تکرار یوقدر . یعنی « حال وشان سزك اعتقادیکز کبی اولمادیغنی قبریکزده وصوکره محاسبه زماننده بیلیرسکز . چونکه ؛ وجودیله افتخار ایتدیککز شیلرك هیچ بریسنده نه قبریکزده ونه‌ده محاسبه زماننده فائده کورمزسکز » دیمکدر . زیرا ؛ انسان حال حیاتنده بر طاقم اعتقاد وامکلرندن فائده امید ایدر ولکن وفاتنده ومحاسبه زماننده باطل اعتقاد وشرعه مغایر امکلرك بوشه کیتدیکنی وفائده‌سی اولمادیغنی بیلیر واو زمانده بیلمك‌ده فائده ویرمز . هرهانکی معنا مراد اولونسه آیت قبر عذابنه دلالت ایدر . چونکه ؛ هر صورتده فقره‌نك بریسی قبره مصروفدر و حضرت علیدن روایتده بونی تأیید ایدر . زیرا ؛ حضرت علینك « (الهیکم التکاثر) سوره‌سی نازل اولونجه‌یه قدر بز قبر عذابنده شك ایدردك . بو سوره‌نك نزولی شکمزی ازاله ایتدی » بیوردیغی مرویدر .

یاخود آیتك موضوعی شدت اولدیغندن تکرار ذکر اولونمشدر . چونکه عربلرك عادتلری ؛ سویله‌ین بر شیئی تکرار ذکر ایتمکدر . مثلا کوتو ایشلرله مشغول اولان برکیمسه‌یه نصیحت ایدرکن « بن ، شونی ایشله‌مه شونی ایشله‌مه ، فلان یره کیتمه فلان یره کیتمه » دیمه‌دمی دیه‌ورکه تکرار تأکید اولدیغی کبی یرینه کوره تلغیظده اولور . بناءً علیه بو مقام ؛ تأکیدله برابر غلظت ایجاب ایتدیکندن عین کلام تکرار ذکر اولونمشدر . چونکه انسانلرك شاننه لایق اولان ؛ اهمی مهم اوزرینه تقدیم اولدیغندن بر طاقم دکرسز شیلری وظیفهٔ مهمه‌سی اوزرینه تقدیم وترجیح وبلکه اصل وظیفه‌سی اولان عبادته مانع عد ایتمك تهدید وتکدیر ایجاب ایتدیکی جهتله جناب حق تهدید بیوردیغی کبی مسئله‌نك اهمیتنه بناءً تکرار طریقیله تشدیدده بیورمشدر .

(ثم) لفظی بومقامده **خفیفدن شدته ترقی ایچوندر** . چونکه ؛ کرك فقرهٔ اولی موته وفقرهٔ ثانیه قبره ویاخود فقرهٔ اولی قبره وفقرهٔ ثانیه قیامته محمول اولسون هر ایکی صورتده موته نسبتله قبر ، قبره نسبتله قیامت اشد اولدیغی جهتله ثانی اولدن شدتلیدر .

* * *

واجب تعالی انسانلرك کرك قبرده وکرك قیامت کوننده حقیقت حالی بیله‌جکلرینه بناءً آنلرك کیتمش اولدقلری مسلکلرینی (کلا) لفظیله رد ایتدکدن صوکره حقیقی

بیلمیه‌رك سلوك ایتدكلری جهتله‌دخی مسلكلرینی رد ایتمك اوزره ﴿ كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ ﴾ بیوریيور .

[سزك اعتقادیكز كبی دنیا متاعی افتخاری دكلدر. اكر سزدكری اولمادیغنی بیلمش اولسه ایدیكز بویله خسیس ودكرسز شیلرله افتخار ایتمزدیكز » .]

یعنی ؛ سزك بونلرله افتخاریكز بیلمه‌دیككزدندر . حالبوكه حقیقت حال سزك ظنكز كبی دكلدر . اكر حقیقت حالی‌اولوم زماننده بیله‌جككز كبی حال حیاتكزده‌ده بیلمش اولسه ایدیكز برطاقم باطل یوللره سلوك ایتمز ودكرسز شیلرله افتخار ایتمزدیكز.

فخررازینك بیانی وجهله بوسوره‌ده (كلا) لفظی اوچ دفعه ذكر اولونمش ایسه‌ده هرموضعده (كلا) دن صوكره كلن حكم باشقه اولدیغندن لفظده تكرار كبی كورونورسه‌ده حقیقتده تكرار یوقدر. زیرا برنجی فقره‌نك معناسی ؛ حال وشانه سزك زعمكز كبی دكلدر . زیرا ؛ زعمكز كبی اولمادیغنی قبریكزده بیلیرسكز، ایكنجینك معناسی ؛ حقیقت حال سزك اعتقادیكز كبی دكلدر . زیرا ؛ سزك اعتقادیكز كبی اولمادیغنی قیامتده بیلیرسكز ، اوچنجینك معناسی ؛ مسئله سزك ظنكز كبی دكلدر . زیرا سز حقیقتی بیلمز جاهلسكز . اكر حقیقتی بیلمه اولسه ایدیكز حالكز بودرجه كونولكه طوغری كیتمزدی دیمكدر . بناءً علیه؛ بومثللو الفاظك تكرارنده انسانه یورغونلق وایسته‌كسزلك اولمادیغی كبی بالعكس لطافت وطاتلیلقده واردر. شوحالده بوكبی تكرارلر جمله‌جه مقبول ومرضی اولان تكرارلردندر . بناءً علیه ؛ كثرت تنافر دكلدر وادبیاتده‌كی (تكریر) ه كوزل بر مثالدر .

بوآیتده علما ایچون تهدید عظیم واردر . چونكه ؛ معنای آیت : [بوكوتو اعتقاد وعملكز بیلمه‌دیككزدندر . اكر بیلسه ایدیكز فنالق یاپمازدیكز] دیمك اولونجه « بیلن فنالق یاپماز » دیمكدر . شوحالده بیله‌رك فنالق یاپانلرك وبالی بیلمه‌ینلره نسبتله دها بویوك اولاجغنده شبهه یوقدر .

* * *

واجب تعالی فنا عملك جزاسی قبرده وقیامتده كوروله‌جكنی بعدالبیان قیامتدن صوكره وقوع بولاجق احوالی بیان ایتمك اوزره ﴿ لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَ * ثُمَّ لَتَرَوُنَّهَا عَيْنَ الْيَقِينِ ﴾ بیوریيور .

[ذات الوهیتمه یمین ایدرم‌كه البته سز جهنمی كوره‌جكسكز . بوندن صوكره البته او جهنمی عین‌الیقین كوره‌جكسكز.] زیرا؛ اوجهنم سزه عذاب اولونمق ایچون حاضرلاندیغی جهتله البته كوره‌جكسكز وكوردكدن صوكره تكرار اویله بركورمكله كوره‌جكسكزكه اصلا شبهه‌كز قالمیه‌جقدر . چونكه ؛ ایچنه كیره‌جككزدن دولایی علم یقین حاصل اولاجغندن قطعاً شك اولماز .

بو مقامده كافرلری تهدیدی تأكید ایچون رؤیت تكرار اولوندیغی كبی جهنمی كورملری ضروری اولدیغنه اشارت ایچون‌ده نونده تأكید وارد اولمشدر . یعنی « سز جهنمی ایسته‌سه‌كزده كوره‌جكسكز ایسته‌مه‌سه‌كزده كوره‌جكسكز » دیمكدر . یاخود كوره‌جكلرینك تكرار ذكر اولونمسی هرزمان كوروب طوره‌جقلرینه اشارت ایچوندر. یعنی « كورورسكز ، سز تكرار كورورسكز . زیرا؛ دائما ایچنده‌سكز » دیمكدر . چونكه ؛ جهنمده ابدی قالانلرك هروقت جهنمی عین‌الیقین مشاهده ایده‌جكلری طبیعیدر. یاخود اولكی رؤیتلری ؛ جهنمه كیرمه‌دن اوزاقدن كوره‌جكلرینی، ایكنجی رؤیتلری‌ده جهنمه كیردكدن صوكره كوره‌جكلرینی بیاندر. یاخود اولكی ؛ جهنمه یقین كلدكلرنده كوره‌جكلرینی ایكنجی ؛ جهنمه كیردكلرنده كوره‌جكلرینی بیان اولدیغندن آیتده تكرار یوقدر .

* * *

واجب تعالی امور دنیا ایله افتخار ایده‌رك آخرتی اونوتانلری ذم ایتدكدن صوكره هركسك نائل اولدیغی نعمتلردن سؤال اولوناجقلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ ثُمَّ لَتُسْأَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ ﴾ بیوریيور .

[احوال آخرتدن جهنمی كوره جككزی سزه خبر ويردكدن صوكره سزه شونیده خبرويريرم كه يوم قيامتده محاسبه زماننده البته نائل اولديغكز نعمتدن سؤال اولونورسكز .]

بو سورهنك اولی كافره مخصوص اولديغندن بو آيتده كافره مخصوص اولمق احتمالی وار ايسهده اصح اولان سوره مطلقا عاصيلر حقنده اولديغی كبی بو آيتده مؤمنه وكافره شاملدر . زيرا ؛ نعمت هرايكی صنفه شامل اولديغندن سؤالكده هرايكی صنفه شامل اولمسی قاعدهٔ عدالته موافقدر . شوقدركه كافره سؤال ؛ **توبيخ ايچوندر** . چونكه ؛ جمله نعمتلرك اساسنه شكر قبيلندن اولان ايمانه يابانجيدر ومؤمنه سؤال ؛ **تعظيم وتكريم ايچوندر** . زيرا ؛ مؤمن معرفت الٰهيه ايله مزين اولوب ايمانله وظيفهٔ شكری ادا ايتديكندن كافر كبی يابانجی اولمايوب بلكه خواص بندكان الٰهيهدن اولديغی جهتله اكرام اولونمغه شاياندر . سؤالك محلی ؛ عرصهٔ قيامت وزمانیده محاسبه زمانی اولسه كركدر .

بو آيتده **نعيم** اوزرينه داخل اولان **الف لام** ، **استغراقه** دلالت ايتديكی جهتله نعمتلرك جملهسندن سؤال اولوناجغنه آيت دلالت ايدر . بناءً عليه ؛ بيوك نعمتلردن سؤال اولوناجغی كبی عادی نعمتلردن دخی سؤال اولوناجقدر . حتی امن وآماندن وصحت وعافيتدن ومأكولات ومشروبات وملبوساتدن واعضالرك جملهسندن وقويو كولكهدن وصوئوق صودن بيله سؤال اولوناجقدر .

سورهٔ عصر

مكهٔ مكرمهده نازل اولان سورهلردندر . اوچ آيتی جامعدر .

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ وَالْعَصْرِ * اِنَّ الْاِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ ﴾

[بوتون زمانه يمين ايدرم كه محقق انسان خسران ايچندهدر .]

يعنی ؛ دنيانك عجائب وغرائبی كنديسنده ظهور ايدن زمانه يمين ايدرم كه جنس انسان محقق خسراندهدر . شو معنايه نظراً عصر ؛ مطلقا **زمانه** معناسنهدر . دنيانك نيك وبدی ، خستهلغی وصاغلغی وسائر احوالی ودنيوی واخروی انسانك كار وضرری وهردورلو حادثات ، زمان ايچنده اولديغندن عربلر عندنده زمانك برموقع عظيمی بولونديغی جهتله واجب تعالی انسانك كارينی وضررينی بيانده عربك اعتبار ايتديكی زمانه يمين ايتمشدر .

عصر لفظی **ايكندی نمازينك وقتنه** دنيلديكنه نظراً **معنای آيت** : [ايكندی نمازينك وقتنه يمين ايدرم كه انسان شاننه لايق اولان عبادتی تركله عمرينی بر طاقم يارامازشيلره صرف ايتديكی جهتله تجارتنده وسائر مساعيسنده بيوك ضرر ايچندهدر] ديمكدر . ايكندی وقتی هركسك تجارت ايچون كيتديكی محلدن كيرو دونوب قرارگاهنه كلمكده قيامته وايكندی وقتی نهارك نهايتنده اولمق اعتباريله تجارتك وضررك تعين ايدهجكی برزمان اولديغی جهتله تجارت ايتمش ايسه مسرور وضرر ايتمش ايسه مأيوس اولمق اعتباريله دخی قيامته بكزهديكندن ناس عندنده برقدر عظيم صاحبی اولمسنه بناءً جناب حق ايكندی وقتنه يمين ايتمشدر .

ياخود عصرله مراد ؛ **ايكندی نمازيدر** . زيرا ؛ ايكندی نمازينك وقتی مشغوليتلی برزمان اولديغندن اجرينك چوق وفضيلتی زياده اولديغی جهتله كنديسنه يمين اولونمشدر .

ياخود عصرله مراد ؛ **زمانه سعادتدر** . زيرا ؛ زمان سعادت افضل انبيانك زمانی وكتب سماويهنك افضلی اولان قرآنك نزولی زمانی اولوب افضل زمان اولديغی جهتله شاننه يمين اولونمغه لايق اولديغندن جناب حق زمان سعادته يمين ايتمشدر .

فخررازينك بيانی وجهله انسان لفظنك اولنده بولونان **الف لام** ، **عهد ايچون** اولمغله انسان معهود ايله مرادك (**ابوجهل**) ، (**عاص بن وائل**) ، (**وليد بن مغيره**) و(**ابولهب**) كبی **اشخاص معهودهٔ معينه اولمسی احتمالی واردر** وسبب نزوله موافق اولانده بودر . چونكه ؛ ابوجهل وامثالی كافرلرك رسول اللهه لايق اولمادق سوزلرده بولونمالری اوزرينه بو سورهنك نازل اولديغی مرويدر . لكن آيتده استثنا ولفظك مطلق اولمسی ولفظ آيتك انسانلرك بعضيسنه شامل اولوب ديكرلرينه شامل اولمامسی ترجيح بلامرجح

اولدیغی جهتله لفظ عمومی اوزره الف لامك استغراقه حملی ایله مستثنا اولانلردن ماعدا بالجمله انسانلر مراد اولونمق قواعد عربیه‌یه دها موافقدر . بناءً علیه **معنای نظم:** [محقق جمیع افراد انسان خسرانده‌در ، آنجق ایمان ایدوب عمل صالح ایشله‌ینلر مستثنا] دیمکدر .

بو آیتده خسران ؛ **نقصانه اولمق واصل سرمایه‌نك ضایع اولمسیدر** . شو حالده انسانك خسرانی ؛ **عملنك درجهٔ اقتدارنده نقصانه وعمرینك ضایع اولمسیدر** . بناءً علیه ؛ انسانلر عمرلرینی اکثریتله فائده‌سز شیلره صرف ایتمکله ضایع ایتدکلری کبی کچیردکلری ساعتلری گناهه صرف ایتدکلری جهتله سرمایه‌دن ضرر ایتدکلری محققدر . حتی مباح اولان شیلره صرف ایتدکلری زمانلرده بیله عمرلرینی ضایع ایتمش اولورلر . چونکه ؛ مباحك آخرته متعلق اثری باقی قالماز .

بو آیتده عمرلرینی بیهوده ضایع ایدن انسانلرك خسرانلری غایت بیوك اولوب کنه وحقیقتنی الله تعالی‌دن باشقه کیمسه‌نك بیلمه‌دیکنه اشارت ایچون (خسرٍ) لفظی عظمته دلالت ایدن تنوین ایله وارد اولمشدر .

خسرانك کمالنه بو آیتده اوچ جهتله تنبیه واقع اولمشدر که تأکیده موضوع اولان (ان) و (لام التأکید) وجمیع جوانبی احاطه‌یه دلالت ایدن (فی) لفظلری وارد اولمشدر . شو تفصیلاته نظراً معنای آیت : [ایکندی نمازینك وقتنه یمین ایدرم که عمرلرینی هوا وهوسه صرف ایدن جمله انسانلر هر جهتلرینی احاطه ایدن خسران ایچنده بولونیجیلر] دیمکدر .

﴿ اِلَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ ﴾

[آنجق شول کیمسه‌لر خسرانده اولمازلر که آنلر ایمان ایتدیلر وعمل صالح ایشله‌دیلر ویالکز ایمان ایتمك وهر عمل صالح ایشله‌مکله‌ده اکتفا ایتمه‌دیلر بلکه او مؤمنلر بربرلرینه حقی قبولی وصبره ملازمتی توصیه ایتدیلر .] چونکه ؛ بونلر عمرلرینی مکلف اولدقلری ایمانه وعمله صرف ایتدکلری جهتله عمرلرینك تجارتی اولان اعمالی تحصیل ایتدکلرندن ضرر وزیاندن قورتولمشلردر . ناصلکه اصل وظیفهٔ دینیه‌لرینی ایفا ایتمکله خسراندن

خلاص اولدیلرسه آنلر صرف نفسلرینی اصلاحله اکتفا ایتمه‌یوب باشقه‌لرینك اصلاحنده‌ده چالیشدیلرکه بربرلرینه دنیاده وآخرتده زوال احتمالی اولمایان حقی قبولی وصیت ایتدکلری کبی تکالیف الهیه‌نك مشقتنه صبرله دخی وصیت ایتدیلر وکندی جنسلرینی ارشادده بولوندیلر. چونکه تکالیف الهیه‌یی قبولده واجب اولان؛ هر شیئی ادا ایتمك لازم اولدیغندن بر چوق کلفت ومشقته تصادف اولوناجغی جهتله صبر لازمدر . بناءً علیه ؛ شو لزومی نظر اعتباره آلارق مؤمنلر یکدیکرینه صبری وصیتی وظیفهٔ اصلیه‌دن عد ایتمشلردر . کذلك گناهلردن نفسی منع ایتمك دخی بر چوق صبره محتاجدر . چونکه ؛ بر چوق معصیتلر نفسك آرزو واشتهاسیله اولدیغندن هر بریندن نفسی رد ایتمك بیوك مجاهده‌یه محتاج اولدیغندن چوق صبر لازمدر .

کرك حقی وکرك صبری هر ایکیسنی توصیه؛ خسراندن خلاصك شرطلری جمله‌سندندر . شو حالده خسراندن خلاصك شرطلری ؛ **دردر** که آنلرده **ایمان، عمل، حق وصبرله توصیه‌در** . لکن اساسی اعتباریله **ایکیدر** : برنجیسی؛ **نفسنی**، ایکنجیسی؛ **ابناء جنسنده غیریلری اصلاحدر** . شو حالده انسانك سبب سلامتی آنجق کندی نفسنی اصلاحله اکتفا ایتمك دکلدر ، بلکه کندی نفسنی اصلاحله برابر ممکن اولدیغی قدر باشقه‌لرینك اصلاحنده‌ده چالیشمقدر . آنجق شو اوصافی جامع اولان انسان کامل آز اولدیغندن انسانلرك اکثریتله خسرانده اولدقلری بیان اولونمشدر . شوقدرکه خسران مختلفدر . چونکه ؛ ایمانی اولمایان کافرك خسرانی ایمانی اولوبده عملی اولمایان فاسقك خسراندن شدتلیدر . ایمانله برابر عمل صالحی اولوب آنجق غیریلرك اصلاحنه سعی ایتمه‌ینلرك یالکز نفسلرینی اصلاحله اکتفا ایتدکلرندن غیریلرك اصلاحنه چالیشانلره نسبتله قصوردن خالی اولمادیغی جهتله خسراندن سالم دکلدر . شو حالده بو سورهٔ جلیله ؛ کافر وفاسقلری تهدید ایتدیکی کبی مؤمن کامللری‌ده خسراندن خلاص اولوب ساحهٔ سلامته چیقاجقلرینی بیانله تسلی ایتمشدر .



سورهٔ هُمَزه

مكهٔ مكرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر . طقوز آیتی جامعدر .

﴿ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ﴾

﴿ وَيْلٌ لِكُلِّ هُمَزَةٍ لُمَزَةٍ ﴾

[آخره طعن واستهزایی عادت ایدن هر کیمسه ایچون هلاك عظیم واردر .]

یعنی ؛ واجب تعالی‌نك غضبی کندی قصورینی کورمه‌یوب غیرك قصورینی کوره‌رك یوزینه طعن وآرقه‌سندن غیبت ایدن هر کیمسه ایچوندر . یاخود آچیقده وکیزلی‌ده طعن وغیبت ایدن هر کیمسه ایچون بویوك هلاك واردر .

فخر رازینك وابوالسعود افندینك بیانلری وجهله (ویلٌ) هلاك عظیم ، یاخود جهنمده بر وادیدر ویاخود بر طاغدر . شو معنالردن هانکیسی مراد اولونورسه اولونسون غضب معناسندن خالی دکلدر . هُمَزه ؛ ناسك عرضنی کسر ایتمك ، لُمَزه ؛ طعن ایتمکدر . یاخود همزه ؛ غیبت ، لمزه ؛ تعییب ایتمکدر . یاخود همزه ؛ بر کیمسه‌نك یوزینه ، لمزه ؛ آرقه‌سنده طعن ایتمکدر . یاخود همزه ؛ الیله ، قاشیله وکوزیله اشارت ایتمك ، لمزه ؛ لسانیله ذم ایتمکدر . یاخود همزه ؛ ناسك سومدیکی لقبیله چاغیرمق ، لمزه ایکی کیمسه آره‌سنده سوز کتیروب کوتورمکله قوغوجیلق ایلمکدر . شو معنالرك هر جمله‌سی آخره طعن ایتمك وعیبنی اظهارله غیبت ایتمکده جمع اولابیلیر . بو معنالر ابناء جنسنه حقارتی متضمن اولدیغندن قواعد تمدنی اخلال وانسانلر آره‌سنده مطلوب اولان آهنك انتظامی بوزدیغی جهتله بو کبی اخلاق فاسده اربابنی هلاك عظیمله جناب حق تهدید بیورمشدر .

بو آیتك (ولید بن مغیره) و (امیة بن خلف) کبی بعض اشخاص حقنده نازل اولدیغی روایت اولونمقده ایسه‌ده بو مثللو مقامده قواعد شرعه موافق لفظك شامل اولدیغی هر شخصه

حکمك شامل اولمسیدر . چونکه بر وصف اوزره ترتب ایدن حکمده اصل اولان ؛ او وصفله متصف اولان هر فرد اوزرینه او حکمك ترتب ایتمسیدر . بناءً علیه ؛ « همزه و لمزه صفتلری کیمده بولونورسه هلاك عظیم وعذاب جهنم او کیمسه ایچوندر » دیمك اولور .

*

* *

واجب تعالی ذم وغیبتك عذاب جهنمی ایجاب ایتدیکنی بیاندن صوکره انسانك آخری ذم وغیبت ایتمه‌سنك اسبابنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اَلَّذِي جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُ * يَحْسَبُ اَنَّ مَالَهُ اَخْلَدَهُ ﴾ بیوریور .

[عذاب جهنمه وهلاك عظیمه مستحق اولان شول کیمسه‌که مالی طوپلادی وبلایا ایچون صایدی حاضرلادی . او مالی جمع ایدن کیمسه ظن ایدرکه او مال کندینی ابداً یاشاتیر .]

یعنی ؛ باشقه‌لرینك قصورینی کوروب تعییب وذم وغیبت ایدن شول کیمسه‌درکه او کیمسه برچوق مال طوپلادی واو مالی کندینه کله‌جك بلایایه قارشولق اولارق صایدی حاضرلادی واو مالنك چوقلغنه باقارق کندینه عارض اولان عجب سببیله هر فضائلی کندنده کوردیکی جهتله غیریلری نقصان کورور وآنلرك عیبنی سویله‌مکه باشلار وظن ایدرکه او مال کندینی مخلد قیلار . چونکه ؛ مالنه نظر ایدر وبرطاقم خلیالره طالار وظن ایدرکه کندینك جمع ایتمش اولدیغی مالی آنی ابدیاً اولدورمز وبو ظنی مالنه مغرور اولارق کووه‌نمسندن ایلری کلیر . زیرا ؛ انسانلرده کووه‌نمك مشربی اولدیغندن پك چوق کیمسه‌لر کندینه کله‌جك بلایایی مالیله قارشیلارم ظن ایده‌رك مالنه صوك درجه اعتماد ایدر وبو اعتمادینه بناءً ابداً دنیاده قالاجق کبی محکم بنالر یاپار وبویوك امللر طاشیر . حالبوکه انسانی دنیاده وآخرتده ابدیاً یاشاتاجق شی ؛ عمل صالحدر . چونکه ؛ عمل صالح ایشله‌ین کیمسه دنیاده ذکر جمیل براقدیغی جهتله مادةً اولمش ایسه‌ده معناً حیاتده کبی ایلکی هر کسك لسانده سویله‌نور ورحمتله یاد اولونور وآخرتده ایسه عملی سایه‌سنده درجات عالیاته نائل اولارق ابداً نعمتلر ایچنده قالیر .

بو آیت بوندن اولکی هلاك حکمنه علت اولارق سوق اولوندیغندن مطلقا مال جمع ایتمك

مذموم اولمسنه دلالت ایتمز ، بلکه باشقه‌سنی تعییبه وذمه سبب اولان مالك جمعی مذموم اولدیغنه دلالت ایدر . بناءً علیه مال جمع ایتمك ؛ ایکی قسمدر : برنجیسی ؛ مقصد فاسد اوزرینه جمع اولوب فساد اخلاقه سبب اولاندر . بو قسم مال جمله‌جه مذمومدر . ایکنجیسی ؛ مقصد صحیح اوزره جمع اولور وبروجوه خیرات ومبراته سبب اولور وصاحبنك احتیاجنی دفع ایدر . بوقسم مال جمله‌جه ممدوحدر .

*

* *

واجب تعالی مالنه اعتمادله باشقه‌لرینی ذم وغیبت ایدنلرك هلاك اولاجقلرینی بیاندن صوکره اومثللو مال صاحبلرینك اعتمادلری وظنلری یاکلیش اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ كَلَّا لَيُنْبَذَنَّ فِي الْحُطَمَةِ ۞ وَمَا اَدْرٰيكَ مَا الْحُطَمَةُ ﴾ بیوریبور .

[حال وشان انسانك ظنی کبی دکلدر . زیرا ؛ انسانك مالی ظن ایتدیکی کبی آنی مخلد قیلاماز . ذات الوهیتمه یمین ایدرم که او ظن فاسد صاحبی اولان کیمسه البته (حطمه) اسمنده اولان جهنمه آتیلور وهانکی شی بیلدیردی یا اکرم الرسل سکا حطمه نه‌دن عبارتدر ؟]

یعنی ؛ مالنه مغرور اولارق غیرك عرضنه طعن وناموسنی هتك ایدن ومالنه اعتمادله اولومی اونوتان وکندینی مخلد ظن ایدن کیمسه‌نك ظنی کبی دکلدر . ذات الوهیتمه یمین ایده‌رم که اوظن صاحبی (حطمه) دنیلن جهنمه کمال اهانتله آتیلور وهانکی شی حطمه‌نك نه‌دن عبارت اولدیغنی سکا بیلدیردی ؟ هیچ بر شی حطمه‌نك ماهیتنی سکا بیلدیره‌مز . زیرا ؛ بودنیاده آنك کنهنی بیلمك عقول بشردن خارج اولدیغندن اللهدن باشقه آنك کنهنی بیلن یوق که سکا بیلدیره‌بیلسون . چونکه ؛ هر کس آخره بیلدیکنی بیلدیره‌بیلور ، یوقسه بیلمه‌دیکی برشیئی هیچ برکیمسه آخره بیلدیره‌مز که حطمه‌نك ماهیتنی سکا بیلدیره‌بیلسون . بومثللو کیمسه‌لرك کمال اهانتله جهنمه آتیلاجقلرینه اشارت ایچون اهانته دلالت ایدن (لینبذنّ) لفظی وارد اولمشدر . چونکه ؛ حطمه اسمنده اولان جهنمه کیره‌جكلر غیبت واستهزا ایله کندی جنسلرندن اولان انسانلره اهانت ایتدکلرندن «جزا عمل جنسندن اولمق» قاعده‌سنه توفیقاً بونلرك جهنمه اهانتله آتیلاجقلری بیان اولونمشدر .

حُطَمه ؛ قیرمق معناسنه‌در وجهنمك ایکنجی طبقه‌سیدر . بوجهنمه کیره‌جكلر باشقه‌لرینك ناموسنی کسر ایتدکلرینه مقابل اوکا کیره‌جكلرك کمیکلرینی قیره‌جغنه اشارت ایچون جهنمك بو طبقه‌سنه حطمه دنیلمشدر . حطمه‌نك شدتنه دلالت ایچون ابهامه دلالت ایدن ما لفظی وارد اولمشدر .

*

* *

واجب تعالی علمنی کندی ذاتنه حصر ایتمش اولدیغی جهنمك طبقاتندن حطمه دنیلن طبقه‌یی تعریف ایتمك اوزره ﴿ نَارُ اللّٰهِ الْمُوقَدَةُ ۞ اَلَّتِي تَطَّلِعُ عَلَى الْاَفْئِدَةِ ﴾ بیوریبور .

[حطمه اللهك علوله‌نمش آتشیدر که او آتش حطمه‌نك ایچنه کیرنلرك قلبلرینك اوزرینه واصل اولور .]

یعنی ؛ او حطمه اللهك بویوك بر آتشیدر که او آتش علوله‌نمش ابداً سونمز وکمال شدتندن اهل جهنمك اعضالری ایچنده اعتقاد باطل وعمل فاسدك محلی اولان وهر عضودن زیاده نازك ومتأثر اولان قلبلری اوزرینه قدر واصل اولور . قلبه واصل اولونجه اعضانك جمله‌سنه سرایت ایده‌جکی ضروریدر . چونکه ؛ قلب جمله اعضانك اورته‌سنده اولونجه قلبه سرایت ایدن آتشك قلبك اطرافنده اولان اعضالره سرایت ایده‌جکی آشکاردر .

ذم وغیبت ایدنلر غیبت ایتدکلری کیمسه‌لرك قلبلرینی کسر ایتدکلرندن وقلبلری کوتو اعتقاد ونیتلرینك محلی اولدیغندن قلبلر معناسنه افئده سائر اعضالر ایچندن صراحةً ذکر اولونمشدر .

*

* *

واجب تعالی او آتشك قلبلرینه قدر واصل اولاجغنی بیاندن صوکره هر طرفلرینی احاطه ایده‌جکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اِنَّهَا عَلَيْهِمْ مُؤْصَدَةٌ ۞ فِي عَمَدٍ مُمَدَّدَةٍ ﴾ بیوریبور .

[او آتش اهل جهنم اوزرینه اوزون دیرکلره بکزه‌ین صندوقه‌لر ایچنده اولدقلری حالده قاپانمشدر .]

یعنی ؛ اهل جهنم آتشدن ایچی بوش اوزون دیرکلر ایچنه قونور و آنلرك اوزرینه قاپولری قاپانارق باغلانور ، حق نفس آلاجق محلی قالماز . چونکه ؛

جانینك جنایتنه كوره تضییق عادتدر . قاپولری قاپاندقدن صوكره تكرار اوزون دیركلر ایچنده اولدقلرینی بیان ایتمك ؛ عذابك شدتنه اشارت ایچوندر. یاخود معنای آیت : [جهنمك حجره‌لرینه كیردكدن صوكره قاپولری باغلانیر و قاپولرك آرقه‌لری اوزون دیركلرله تقویه اولونور] دیمكدر. والحاصل هانكی معنی مراد اولونسه تضییق اوزرینه تضییق و عذاب اوزرینه عذاب اولدیغنده شبهه یوقدر . چونكه ؛ كلید اوزرینه كلیدك شدت اوزرینه شدت اولدیغنده هیچ كیمسه تردد ایتمز .

سورۀ فیل

مكۀ مكرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر . بش آیتی جامعدر .

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ اَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِاَصْحَابِ الْفِيلِ ﴾

[بیلمه‌دكمی یا اكرم الرسل ! ربك اصحاب فیله نه ایشله‌دی ؟]

یعنی ؛ ای حبیبم! سوزینه اعتماد ایتدیكك كیمسه‌لردن خصوصی وسائر افراد ناسدن تواتر صورتیله عمومی ایشیتمك واسطه‌سیله كوزكله كورمش كبی سن بیلمه‌دكمی ربك تعالی اصحاب فیله نه یاپدی ؟

فخر رازینك بیانه نظراً وقعۀ فیل شویله باشلامشدر: حبش ملكی (نجاشی) طرفندن یمنده والی اولان (ابرهه) حجاجی كعبه‌دن منع ایتمك ایچون یمنده (صنعا) بلده‌سنده غایت مزین بر كلیسا بنا ایده‌رك اهالی‌یی او كلیسایی زیارته جبره باشلاینجه عربك (بنی كنانه) قبیله‌سندن بر كیمسه كلیسایی تنها بولدیغی بر زمانده ایچنه تغوط ایدر و براقیر قاچار. ابرهه بو وقعه‌یه حدتله‌نور . كعبۀ معظمه‌یی ییقمق و عربلردن انتقام آلمق اوزره (محمود) اسمنده بر فیل او كده واون ایكی فیل ده آرقه‌ده مكمل بر اردو ایله مكه اوزرینه یورورلر و بر قوناق مسافه‌یه كلدیكنده رسول اللهك جدی عبدالمطلبك ایكیوز دوه‌سنی ابرهه ضبط

ایتدیكندن عبدالمطلب دوه‌لرینی ایسته‌مك اوزره ابرهه‌یه كلوب دوه‌لرینی ایستینجه ابرهه «بن كعبه‌یی ییقمغه كلدم، كعبه ایسه سزك ملجأ كزدر. آنی ایسته‌میوبده بویله اهمیتی اولمایان دوه‌لری ایسته‌مكزه تعجب ایدرم» دیمسی اوزرینه عبدالمطلب كمال مهابت و وقار و سكونتله «بن دوه‌لرك صاحبی‌یم. بناءً علیه؛ دوه‌لری ایسترم . كعبه‌نك صاحبی وار آنی محافظه ایدر» دینجه ابرهه‌نك وجودینه لرزه دوشر. عبدالمطلب ابرهه‌نك یانندن عودت ایلر و كعبه‌نك حضورنده الله تعالی‌یه دعا ایدر. بونك اوزرینه ابرهه‌نك هلاكیله نتیجه‌لنن وقوعاتی جناب حق بو سوره‌ده رسولنه بیان بیوریور . كرچه وقوعات رسول اللهك دنیایه طلوعندن اللی درت كون اول اولمش ایسه‌ده شو وقوعات عربلر آره‌سنده متواتر و مشهور اولدیغندن رسول اللهك كوزیله كورمش كبی معلومی اولدیغی جهتله علم یقینله بیلمش درجه‌سنده اولدیغنه اشارت ایچون (الم تعلم) مقامنده ﴿الم تر﴾ وارد اولمشدر . یعنی « كورمش كبی بر علمله بیلمه‌دكمی ؟ البته بیلدك» دیمكدر. چونكه همزه ؛ **استفهام انكاری** اولدیغندن نفی انكار مثبت تقریر اولدیغی جهتله **معنای آیت** :[سن بیلمه‌دكمی؟ البته بیلدك]دیمكدر.

بر شی اوزرینه استدلال او شیئك كیفیتیله اولوب ذاتیله اولمادیغندن بو قصه‌ده تعجب وحیرته شایان اولان وقوعاتك كیفیتی اولدیغنه اشارت ایچون ﴿كیف﴾ لفظی وارد اولمشدر

اصحاب فیل وقوعاتی خالق اولان واجب تعالی اولدیغی حالده خالقك اسملری ایچندن رب لفظنك رسول اللهه مضاف قیلنمسی رسول اللهه تعظیم ایچون اولدیغی كبی قریش قومنه‌ده تعریضدر . یعنی « اصحاب فیلی اهلاك ایدن سنك ربكدر . ناصل كه اصحاب فیلی اهلاك ایتدی ایسه سنك دشمنلرینی‌ده اهلاك ایده‌جك » دیمك اولدیغندن رسول اللهك دشمنلری اوزرینه غلبه ایده‌جكنی وعدی و مظفریتی تبشیری متضمندر .

∴

واجب تعالی اصحاب فیله یاپمش اولدیغی فعلنه اجمالاً اشارت ایتدكدن صوكره تفصیل ایتمك اوزره ﴿ اَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِى تَضْلِيلٍ ﴾ بیوردیور .

[ربك تعالی آنلرك حیله‌لرینی ضایع قیلمادیمی ؟]

يعنی ؛ كعبه‌يی ييقمق نيتيله يمندن مكه اوزرينه يوروين ابرهه وباشنده بولونان وزرا وعسكرينك حيله‌لرينی ربك تعالی ضايع قيلوب نتيجه‌سز براقاديمی ؟ البته آنلرك سعيلرينی ابطال ايله نتيجه‌سز براقدی .

فخر رازينك بيانی وجهله كيد ؛ **كيزلی اولارق آخره مضرت قصد ايتمكدر** . شو حالده هر نه قدر ابرهه‌نك كعبه‌يه سوء قصد ايتديكی ميدانده ايسه‌ده ابرهه‌نك اصل مقصدی كعبه‌نك شرفنی يمنه نقل ايتمك وخلق نظرنده كنديسنه بر حصۀ شرف آييرمق وبو جهتله عربلرك شرفنی قيرمق اولديغندن قلبنده مقصد اصلی كيزلی اولوب حسدندن نشأت ايتديكی جهتله كيزلی قصد ايتديكی مضرت آچيقده كوسترديكی كعبه‌يی ييقمقدن دها اشد اولديغنه اشارت ايچون **بو كيزلی صيد** سنده كيد تعبير اولونمشدر. تضليل ؛ **بر شيئی ضايع قيلمق وابطال ايتمك** معناسنه‌در . شو حالده **معنای نظم** : [يا اكرم الرسل ! سنك ربك تعالی اصحاب فيلك عرب قبيله‌سنه حسدلرندن ناشی قصد ايتمش اولدقلری مضرتی ازاله ايتمك صورتيله حيله‌لرينی ضايع وباطل قيلماديمی ؟] ديمكدر .

*
* *

واجب تعالی ابرهه‌نك كعبه‌يه اولان سوء قصدينك ضايع اولديغنی بياندن صوكره ضياعك كيفيتنی بيان ايتمك اوزره ﴿ وَاَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا اَبَابِيلَ * تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِنْ سِجّيلٍ ﴾ بيوربيور .

[ربك تعالی اصحاب فيل اوزرينه فوج فوج قوشلری كوندردی كه او قوشلرك هر بری آنلره چاموردن ياپيلوب آتشده پيشمش كبی سرت چاقيللری آتارلردی .]

يعنی ؛ اصحاب فيلك سعيلری ناصل ضايع اولماسون، البته ضايع اولور. زيرا ؛ ربك تعالی آنلری اهلاك ايچون اوزرلرينه متفرق جماعات اولارق بر طاقم قوشلر كوندردی كه او قوشلر بالچقدن ياپلمش طاشلری اصحاب فيل اوزرينه آتارلر واو طاشلرله آنلر هلاك اولمشلردر .

فخر رازينك وابو السعود افنديك بيانلری وجهله ابابيل ؛ **جماعات متفرقه** معناسنه‌در

وكثرت معناسنی‌ده متضمندر. چونكه؛ قهر الٰهی اولارق اصحاب فيل اوزرينه كوندريلن قوشلرك عسكر طابورلری وبلوكلری وطاقملری كبی متفرق صورتده فوج فوج وطاقم طاقم ابرهه‌نك عسكری اوزرينه هجومله طاشلری آتدقلری مرويدر و ابابيل لفظی‌ده عين معنايی وصورتی افاده ايتمكده‌در .

(طيراً) لفظنده‌كی تنوينك تعظيم ايچون اولمق احتمالی وار ايسه‌ده **تحقير ايچون** اولمسی مقامه دها مناسبدر . چونكه ؛ اوزمانده ابرهه كبی جسيم ومنتظم بر اردويه وقوته مالك اولان بر ظالم غداری اوفاجق حقير بر قوش جماعتيله اهلاك ايتمك قدرت الٰهيه‌نك بدايعنه دها زياده دلالت ايتديكی جهتله تنوينك **تحقير ايچون** اولمسی اولادر. قوشلرك آتديغی طاشلره كلنجه؛ چامورله اوفاجق طاشلردن يوغرولمش وكيره‌ميت كبی پيشمش غايت سرت قورشون كبی طوقونديغی يری دلر طاشجقلردر وهر قوشك آغزنده بر وآياغنده ايكی دانه موجود اولوب طاشلرك كيمه اصابت ايده‌جكی اوزرلرنده يازيلی ايدی . بناءً عليه ؛ بر دانه‌سی يالكز بر كافره اصابتله هلاك ايدر و نره‌سنه اصابت ايتسه دلر او بر طرفدن چيقار ودرحال مصاب اولان كافرلرك ترك حيات ايده‌رك جانی جهنمه كيدردی . هر طاشك اوزرنده كيمك اسمی يازيلی ايسه او طاش اوكا اصابت ايدوب باشقه‌سنه اصابت ايتمه‌ديكی وطاشلرك جسامتی مرجمكدن بويوك ونخوددن كوچوك اولديغی مرويدر .

*
* *

واجب تعالی قوشلرك طاشلری آتديغی بياندن صوكره طاشلرك آتلمسی اوزرينه حاصل اولان نتيجه‌يی بيان ايتمك اوزره ﴿ فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَأْكُولٍ ﴾ بيوربيور .

[قوشلرك طاشلری آتمسی اوزرينه ربك تعالی آنلری يينمش أكين چوبی كبی قيلدی .]

يعنی ؛ ابرهه‌نك عسكرينی اهلاك ايچون اللهك كوندرديكی قوشلر طاشلری اصحاب فيل اوزرينه آتنجه ربك تعالی آنلری حيوانلرك يمش اولديغی أكين چوپلرندن حاصل اولان اكيزلر [١] مثللو يره سريلمش قيلدی كه اكيزلرك روزكارله صاورولوب هبا اولديغی كبی اصحاب فيل دخی هبا اولمشدر .

---

[١] اكين بيچلدكدن صوكره تارلاسنده قالان صاپ قيرنتيلرينه (اكيز) تعبير اولونور .

بوقدر كوچوك طاشلرله انسانلرك هلاكی اوزاق برشی دكلدر . چونكه تفنكدن چيقان اوفاجق صاچمانك انسانی اتلاف ايتديكی هرزمان كورولمكده‌در .

ايشته بو سورهٔ جليله‌ده بيان اولونديغی وجهله ابرهه عسكريله برابر مكه‌نك يقيننده ﴿ مغمس ﴾ دنيلن محله كلديكنده غضب الٓهی ظهور ايده‌رك ابرهه وعسكری بوقوشلرك آتديغی طاشلر واسطه‌سيله هلاك اولمشلردر . قوشلرك هانكی جانبدن ظهور ايتديكنده اختلاف وار ايسه‌ده اصح اولان يمن طرفندن ظهور ايتمشدر . بو وقعه طبيعيونی تماميله رد ايدر . چونكه ؛ آنلرامم سالفه‌نك هلاكلرينه بادی اولان زلزله‌لری وطوفان وصاعقه كبی شيلری عقل سليمك قبول ايده‌ميه‌جكی بر طاقم باطل تأويلاتله تأويل ايدرلر ولكن بو وقعه حقنده اويله بر تأويل يوروتمك امكانی يوقدر . زيرا ؛ اول كورولمه‌دك بر نوع قوشك اوقومه مخصوص اولارق مذكور محلده و زمانده ظهور ايديويرمسی و هر برنده اوچر طاش بولونماسی و طاشلرك هر برنده كيمه آتيلاجغی يازيلی اولمسی و اوقدر كوچوك قوشك آتديغی اوفاجق طاش ايله بويوك بويوك انسانلرك درحال هلاك اولمسی آنجق فاعل مختارك و قادر قيومك ياپاجغی شيدر ، يوقسه طبيعتك ياپاجغی و حيله و دسيسه ايله اولاجق بر شی دكلدر و هرعقل سليم‌ده بونی تسليم ايدر وشو وقعه‌نك وقوعی ايسه محقق اولوب انكاری قابل دكلدر . زيرا ؛ بو سوره نازل اولديغنده مكه‌ده وقعه‌يی بالذات مشاهده ايدنلردن حال حياتده بر چوق كيمسه‌لر اولديغی حالده ولو مشركلردن اولسون سوره‌نك مضمونی اولان وقعه‌يی انكار ايدن اولمامشدر .



سورهٔ قريش

مكهٔ مكرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر . درت آيتی جامعدر .

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ لِاِيلَافِ قُرَيْشٍ * اِيلَافِهِمْ رِحْلَةَ الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ ﴾

[قريش قومنك ياز كونلرنده شامه و قيش كونلرنده يمنه تجارت صددنده مسافرتله الفت ايتدكلری ايچون اصحاب فيلی الله تعالی حيوانانك ييمش اولديغی اكين چوپلری كبی قيلدی]

يعنی ؛ قريشك آره‌لرنده انسيت ايتدكلری وعادات و احواللرندن هر شيله وبالخاصه ياز كونلرنده شامه و قيش كونلرنده يمنه رحلتله الفتلری ايچون الله تعالی اصحاب فيلی اكين چوپی كبی قيلمقله اهلاك ايتدی . زيرا؛ قريشه وبالخاصه كعبه‌يه سوء قصد ايدنلرك هلاكلری سائرلرينه عبرت اولمقله قريشك سائر قبائل طرفندن وقوع بولاجق تعرضدن مصون قالملرينه سبب اولديغندن اصحاب فيلی اهلاك ايتمك قريش حقنده واجب تعالی‌نك پك بويوك بر لطفيدر .

شو معنا ﴿ لايلاف ﴾ ده بولونان لام بوندن اولكی سوره‌ده واقع ﴿ فجعلهم ﴾ كلمه‌سنه تعلق ايتديكنه نظراً در وبوده جائزدر. زيرا ؛ قرآنك مجموعی بر آيت حكمنده اولديغندن آيتلرك بعضيسی بعضيسنی تفسير ايتديكی كبی بعضيسی‌ده بعضيسنه تعلق ايدر .

اما ﴿ لايلافِ ﴾ده بولونان لام ، لام التعجب اولوب مقدر (اعجبوا) كلمه‌سنه تعلق ايتديكنه نظراً معنای نظم : [سز قريشك حالندن تعجب ايدك . زيرا ؛ آنلر سنه‌ده ايكی دفعه كه بريسی يازده ديكری قيشده رحلت و مسافرتله الفتلری وار وبو الفتلری سايه‌سنده بر چوق تجارت ايدوب حوائج اصليه‌لرنی وبلده‌لرينك حوائجنی جلبله مرزوق اولوب متنعم اولورلر وشو نعمتلرك شكرنی ادا ايتمك اوزره الله تعالی‌يه عبادت ايتمك لايق ايكن بالعكس بونلرك اللهك غيری‌يه عبادت ايتملری تعجبه شايان اولديغی كبی آنلرك

کفران نعمت ایتملرینه قارشی الله تعالی‌نك آنلره لطف ایتمسی‌ده تعجبه شایان] دیمکدر . چونکه ؛ الله تعالی آنلری حرم شریف جوارنده خلق ایتدیکی کبی بینلرنده اتفاق دخی خلق ایتدی واو اتفاق سایه‌سنده کاربانلری هریره ایشلر وهرکس آنلره حرمت ایدر وکعبه‌یه حرمت اولارق اطراف و اکنافده بولونان ملوك و قبائل آنلری حمایه ایدر . بناءً علیه ؛ بالجمله تعرضدن سالم وبوسایه‌ده اسباب معیشتلری منتظم ، رزقلری بول وقدر وحیثیتلری یولنده اولدیغی حالده بوقدر نعمتلرك قدرینی تقدیر ایتمه‌یه‌رك طغیان ایتملری فی‌الحقیقه تعجب اولوناجق بر حال اولدیغی جناب حق بیان بیورمشدر .

اما لامك بوندن صوكره‌کی آیتده بولونان (فلیعبدوا) یه تعلق ایتدیکنه نظراً معنای آیت : [یاز وقیش کونلرنده واقع اولان رحلتلریله الفتلری ایچون قریش قبیله‌سی شو بیتك ربسنه عبادت ایتسونلر] دیمکدر .

بو آیتده اولکی ایلاف ؛ **عموم احوالده الفت ایتدکلری شیلرك جمله‌سنه شامل** اولوب ایکنجی ایلاف ؛ **رزقلرینی تأمین ایچون سنه‌ده ایکی دفعه واقع اولان رحلتلرینه منحصر اولدیغندن** تکرار یوقدر وقریش ایچون بو ایکی رحلت ومسافرتده پك چوق منفعت اولدیغندن بو رحلته الفتك شاننه اهتمام ایچون عمومی الفتلرینی ذکردن صوکره خصوصی الفتلری آیروجه ذکر اولونمشدر .

قریش کلمه‌سی **قرش لفظنك تصغیریدر . وتصغیر** بو مقامده **تعظیم ایچوندر** . چونکه قرش ؛ **دریا حیوانلرنده غایت بیوك وشجیع بر حیوانك اسمیدر . قریش قبیله‌سی سائر قبائل عربه نسبتله غایت شجیع اولدیغنه** بناءً قریش دینمشدر .

*

* *

واجب تعالی قریش حقنده سنه‌ده ایکی دفعه تجارت ایچون اجرا ایتدکلری سفرلرینك پك بیوك نعمتلر تأمین ایتدیکنی بیاندن صوکره اونعمتلر اوزرینه ترتب ایده‌جك وظیفه اونعمتی خلق ایدن خلاقه عبادت اولدیغی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هٰذَا الْبَيْتِ * اَلَّذٖى اَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ ﴾ بیوریور.

[الله تعالی آنلرك منفعتلری ایچون اصحاب فیلی اهلاك وسنه‌ده ایکی دفعه مسافرتله الفتلرینی خلق ایدنجه عبادت ایتسون آنلر شو بیت معظم اولان کعبه‌نك ربسنه که اورب تعالی شول الله تعالی‌درکه آنلری آچلقدن طعامله طویوردی .]

یعنی ؛ یاز کونلرنده شامه وقیش کونلرنده یمنه مسافرتله رزقلرینی تأمین ایتمك وهرآفاتدن محفوظ اولمق شو بیت سایه‌سنده اولونجه آنلره دوشن وظیفه ؛ سایه‌سنده سایبان اولدقلری بیت شریفك ربسنه عبادت ایتمکدر . بناءً علیه ؛ عبادت ایتسون آنلر شول بیتك ربسنه که او رب تعالی آچلقدن اطعام ایتمکله حیاتلرینی ادامه وراحتلرینی تأمین ایتدی .

فخر رازینك بیانی وجهله بومقامده اطعام ایله مراد ؛ **طعامك اسبابنی خلق ایتمك ویاخود اطرافدن طعامی آیاقلرینه کوندرمکله آنلری احتیاجدن قورتارمقدر** . بوکا نظراً معنای آیت : [آنلر شول اولو اولان الله تعالی‌یه عبادت ایتسونلرکه او الله ذوالجلال آنلره رزقلرینی کسب ایده‌جکلری اسبابی خلق ایتمك واطرافدن طعاملری آیاقلرینه کوندرمك صورتیله آنلری آچلقدن قورتاردی] دیمکدر . بو آیتده (اَلَّذی) اسم موصولی **تعظیم ایچوندر** وآچلقدن اطعام ایتمك عبادته علت وسبب مقامنده وارد اولمشدر وتقریری شویله‌در : « الله تعالی‌یه اهل مکه‌نك عبادت ایتمسی واجبدر . زیرا ؛ الله تعالی آنلره اسباب طعامی سهولتله خلق ایتدی وشول الله تعالی‌که اهل مکه‌یه اسباب طعامی سهولتله خلق ایده ، آکا عبادت واجبدر . بناءً علیه ؛ الله تعالی‌یه اهل مکه‌نك عبادت ایتمسی واجب » دیمکدر .

*

* *

واجب تعالی عبادتك علتندن طعامی ذکردن صوکره مکه اهالیسنی خوفدن امین قیلدیغی دخی عبادتك علتندن اولدیغی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاٰمَنَهُمْ مِنْ خَوْفٍ ﴾ بیوریور .

[الله تعالی آنلری قورقودن امین قیلدی .]

یعنی ؛ اهل مکه حرم شریف سایه‌سنده سائر قبیله‌لرك تعرضندن مصون قالدقلری

جهتله دشمن قورقوسندن امین اولدیلر. بناءً علیه ؛ هیچ برقبیله طرفندن آنلره غارات وقوع بولمادی وسفرلرینه سالماً کیدرلر کلیرلردی . کذلك اصحاب فیل قورقوسندن امین اولدقلری کبی رسول اللهك بعثیله اسلامله مشرف اولانلر کفر قورقوسندن واهتدا ایدنلر ضلالت قورقوسندن امین اولدیلر .

بو آیتده کرك آجلق وکرك قورقو هرایکیسنكده اهمیت وشدتنه اشارت ایچون **جوع وخوف** لفظلری **نکره** اولارق **تعظیمه** دلالت ایدن **تنوینه** ایله وارد اولمشدر .

واجب تعالی انسانلرك مابه‌الحیاتی اولان رزقلرینك اسبابی سهولتله خلق اولونارق معیشتلرینی قولایجه تأمین ایتمك نعمتی جمله نعمتلرك فوقنده اولدیغنه اشارت ایچون بوسوره‌ده قریشك رزقلرینی سهولتله تحصیل ایتدكلرینی او نعمتك شكرینی ادا قیلندن اولان عبادته علت اولارق بیان بیورمشدر . چونكه ؛ انسانك وجودی حیاتله قائم وحیات ایسه رزقه محتاج اولدیغندن انسان ایچون اك بویوك نعمت اولان وجودك قوامنی آرامق واجب اولدیغی جهتله اسباب رزقك سهولتله حصول بولمسی کبی برنعمت عظمانك شكرینی ادا ایتمكده تأخیر جائز اولمادیغنه اشارت ایچون واجب تعالی **تأخر ایتمکسزین تعقیبه** دلالت ایدن **فا** لفظیله عبادت ایتملرینی امر بیورمشدر . بناءً علیه ؛ انسانك نائل اولدیغی نعمته زمان فوت ایتمکسزین همان شكر ایتمسی واجبدر . شوحالده عبادت کرك توحید معناسنه اولسون وکرك اعضاء جوارحله عبادت معناسنه اولسون عبادتله امر ؛ **امر وجوبیدر** . زیرا؛ هرایکی معناجه عبادتك واجب اولدیغنده شبهه یوقدر .



سورۀ ماعون

مکۀ مکرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر . **یدی** آیتی جامعدر .

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ اَرَأَيْتَ الَّذِى يُكَذِّبُ بِالدِّينِ ﴾

[بیلدکمی سن یا اکرم الرسل! شول شخص حقیری که او شخص یوم جزا اولان قیامتی تکذیب ایدر .] بو آیتده خطاب؛ **رسول اللهه‌در ویاخود کورمك وبیلمك شاننده اولانه بالعموم انسانلره‌در** .

فخر رازینك وابوالسعود افندینك بیانلری وجهله بو آیتده استفهام؛ **آیتده مقصد کیملر اولدیغنی بیلمکه تشویق ودینی تکذیب ایدن کیمسه‌نك حالنه تعجیده مبالغه ایچوندر** .

شوحالده **معنای آیت** : [ای بیلمك شاننده اولان انسان! سن شول شخص لئیمی بیلدکمی که او شخص لئیم قیامتك وقوعنه دلالت ایدن دلائل واضحه‌نك ظهورندن صوکره غرض فاسدینه وهوا وهوسنه اتباع ایده‌رك یوم جزا اولان قیامتی تکذیب ایدر. بناءً علیه ؛ آنك حالی تعجب اولونمغه شایاندر . زیرا ؛ فاسد بر غرض اوزرینه وقوعی قطعی اولان بر شیئی انکارله نفسنی ابدی بر عذابه دوچار ایتمك تعجبدن باشقه بر شیئی دکلمز دیمكدر .

آیتده (الّذی) لفظی **تحقیر ایچوندر** . چونكه ؛ قطعی دلیللرله وقوع بولاجغی تحقق ایدن بر شیئی انکاره جرأت ایدن هر شخصك عقلا عندنده حقیر وذلیل اولاجغنده شبهه یوقدر .

بو آیت جلیله‌نك (ابوجهل) حقنده نازل اولدیغی مرویدر. چونكه ؛ ابوجهلك وصیسی اولدیغی بریتیم ، عریان وپریشان اولارق کلوب کندی مالندن برمقدار شی ایسته‌دیکنده ابوجهل شدتله رد ایدوب یتیم مأیوس اولونجه اومکانده حاضر بولونان قریش سفهاسی

استهزا طريقيله « محمد ﷺ كيت سكا شفاعت ايتسون » ديملری اوزرينه يتيم رسول اللهه كلير شفاعت ايستر. رسول الله صلی الله تعالی عليه وسلم افنديمز يتيمله برابر ابوجهله كلنجه ابوجهل جناب پيغمبره التفات ايدر وچوجغك مالندن ايسته‌ديكنی ويرمسی اوزرينه سفهاء قريش ابوجهلی « دينكدن دوندك محمد ﷺ دن قورقدك » كبی سوزلرله تعييب ايدنجه ابوجهل « خير ! دينمدن دونمه‌دم ولكن ايكی طرفنده ايكی حربه كوردم . اكر اجابت ايتمه‌سه‌م بكا حربه‌لرك صوقولاجغندن قورقدم » ديمسی اوزرينه بو آيتك نازل اولديغی مرويدر . ياخود (ابوسفيان) حقنده نازل اولمشدر . زيرا ؛ ابوسفيان هرهفته ايكی دوه كسردی لكن بر يتيم كلوب برمقدار أت ايسته‌ديكنده عصاسی ايله رد ايدردی . ياخود (عاص بن وائل) حقنده نازل اولمشدر . چونكه عاصك عادتی ؛ يوم قيامتی انكارله برابر شان انسانيته لايق اولمادق افعال قبيحه‌نك جمله‌سنی ايشله‌مكدن چكينمزدی . سبب نزول هركيم حقنده‌اولورسه اولسون اعتبارلفظك عمومنه اولوب سبب نزولك خصوصنه اولماديغندن آيت، قيامتی تكذيب ايدن هرشخصه شاملدر. چونكه قيامتی تكذيب؛ كفر ومعاصينك انواعنه اساس اولديغندن قيامتی تكذيب ايدن كيمسه هرزمان مذمومدر. زيرا انسانی عبادته سوق وبالعموم كناهلردن منع ايدن سبب؛ ثوابه رغبت ايتمك وعذابدن قورقمقدر. شوحالده كرك ثوابه رغبت وكرك عذابدن قورقمق ؛ قيامته ايمانك نتيجه‌سيدر . بناءً عليه ؛ قيامته ايمان ايتمه‌ين كيمسه محرمات ومشتبهاته متعلق هيچ برشيدن چكينمه‌ديكندن هركوتولكی ايشلر وايلكده اصلا رغبت ايتمز .

بو آيتده دين ايله مراد ؛ نفس دين اسلام اولمق احتمالی وار ايسه‌ده اصح اولان دين ايله مراد ؛ يوم جزا اولان قيامتدر . چونكه ؛ دين اسلامی انكار ايدن بر كيمسه قيامته ايمان ايده‌رك بر طاقم افعال حميده ايشله‌يه‌بيلير ، نصاری ويهود طائفه‌لرنده اولديغی كبی . اما قيامتی انكار ايدن كيمسه هيچ برشيدن چكينمز وبلا پروا هركوتولكی ايشلر وايشله‌ديكی شيدن اوتانمسی ده اولماز .

*
* *

واجب تعالی يوم جزايی تكذيب ايدن كيمسه‌يی اجمالاً بياندن صوكره او اجمالی

تفصيل وديني تكذيب ايدن كيمسه‌يی بعض اوصافيله تعريف ايتمك اوزره ﴿ فَذٰلِكَ الَّذِي يَدُعُّ الْيَتِيمَ * وَلَا يَحُضُّ عَلٰى طَعَامِ الْمِسْكِينِ ﴾ بيوريور .

[يا اكرم الرسل ! شو دينی ويوم جزايی تكذيب ايدن كيمسه شول كيمسه‌دركه يتيمی شدتله دفع ايدر، كندی مالندن حقنی ويرمز ومسكينه طعام ييدرمك اوزره كندی نفسنی ترغيب ايتمز .]

يعنی ؛ ای حبيبم ! يوم قيامتی انكار ايدن شخص لئيمی بيلمك ايسترسه‌ك او شخص شول كيمسه‌دركه اوكوتو كيمسه وصيسی اولديغی يتيمی حقوقندن شدتله منع ايدر. بناءً عليه ؛ يتيمی كندی مالندن محروم ايتمك ايستر وكندی نفسنی وغيرلری محتاج اولان مسكينه طعام ييديرمك اوزره ترغيبده ايتمز .

فخر رازينك بيانی وجهله يوم جزايی تكذيب ايدن كيمسه‌نك برچوق كناهلری اولديغی حالده يالكز يتيمی دفع ايتمك وفقرايه طعام ويرمه‌مك خصلتلرينی ذكر ايتمك بوايكی خصلتك شرعاً مذموم اولملريله برابر مروت وانسانيتی دخی مخل اولدقلرينه تنبيه ايچوندركه بوايكی خصلت دياتی اولمايانلر نظرنده دخی چيركيندر ديمكه اشارتدر .

بو آيتده يتيمی دفع ايدن كيمسه اويتيمی ظلماً كندی مالندن منع ايتديكنه وانسانيتك اقتضاسی يتيمله حسن معاشرت ايتمك ايكن بالعكس دوكمك و تكدير ايتمكله استخفاف ايده‌رك رد ايتديكنه اشارت ايچون شدته دلالت ايدن (يَدُعُّ) لفظی وارد اولمشدر . چونكه ؛ (يدع) كلمه‌سنك لفظنده شدت اولديغی كبی معناسنده دخی شدت واردر . يتيمی دفع ايتمك وفقرايه مرحمت ايتمه‌مك يوم قيامتی انكار ايدنلرك عادتلری اولديغنه اشارت ايچون عادت واستمراره دلالت ايدن مضارع صيغه‌سی وارد اولمشدر. شوحالده يتيمی منع ايدوبده عقبنده ندامت ايدن كيمسه‌يه بو آيتك تهديدی شامل اولماز. زيرا؛ اصرار اولمايان يرده عادت اولماز. (ولا يحضُّ) لفظندن مستفاد اولديغی وجهله فقرايه طعام ييدرمك ومرحمت ايتمك اوزره غيرلری ترغيب ايتمه‌ين كيمسه‌نك كندی نفسنده اثر مرحمت اولميه‌جغی اولويتله ثابت اولاجغندن غيرلری ترغيب ايتمز معناسنه آلنمق كندی نفسنی ترغيب ايتمز معناسنه آلنمقدن اولادر .

بو آیت جلیله‌ده بومثللو قباحتلرك قیامتی اقرار ایدن کیمسه‌لردن صادر اولمسی لایق اولمادیغنه اشارت ایچون کرك یتیمه اذی وحقندن منعله ظلم ایتمك وکرك محتاج اولانلره معاونت ومرحمت ایتمه‌مك هرایکیسی‌ده آخرتی انکار ایدنلره علامت ویوم جزایی تکذیب ایدنلره تعریف قبیلندن قیلنمشدر. یوم جزایی تکذیب ایتمك بوکبی مرحمتسزلکلره سبب اولدیغنه اشارت ایچون سببیة دلالت ایدن فا لفظی وارد اولمشدر. یعنی «شوشخص، یتیمی منع ایدر. زیرا؛ یوم قیامتی تکذیب ایدر. یوم قیامتی تکذیب ایدن کیمسه یتیمی منع ایدر، شوشخص یتیمی منع ایدر» دیمکدر. خلاصه کرك یتیمك حقنی منع ایتمك وکرك فقرایه مرحمت ایتمه‌مك هرایکیسنك علتی وسببی آخرتی انکار ایتمکدر.

ابوالسعود افندینك بیانی وجهله کرك یتیمه وکرك سائر محتاج اولانلره مرحمت ایتمه‌ینلرك شر وفساده مرتبه‌لرینك غایت یوکسك اولوب وایلری کیتدیکنه اشارت ایچون بعد مرتبه موضوع اولان ﴿ذلك﴾ لفظی وارد اولمشدر. چونکه؛ ﴿فذلك﴾ موضعنده ﴿فهو﴾ وارد اولسه اولابیلیردی ولکن بو معنایی افاده ایتمزدی.

شو تفصیلاتدن آکلاشیلدیغی وجهله واجب تعالی ضعفایه ظلم وتعدی ایتمك ومعاونت ایتمه‌مك کبی بشریتی دلکیر ایدن اخلاق ذمیمه‌نك اساسی یوم قیامتی تکذیب اولدیغنی بیان بیورمشدر. چونکه؛ آخرتی انکار ایدن کیمسه‌دن خیر بکله‌نمز. زیرا؛ انسان خیری ثواب امیدیله ایشله‌دیکی کبی شردن چکینمسی‌ده عذاب قورقوسنه بناءً‌در. شوحالده آخرتی انکار ایدن کیمسه خیره یاناشماز، چونکه؛ ثواب امیدی یوقدر وشردن چکینمز، چونکه؛ عذاب قورقوسی یوقدر. بناءً علیه؛ آخرته ایمانی اولمایان کیمسه‌نك هیچ بر شیدن قورقوسی اولمادیغی کبی قیوداتدن بر قیدله‌ده مقید اولماز. اما فاسق اولان مؤمن بوکا قیاس اولونماز. زیرا؛ مؤمن، فاسق اولسه‌ده آخرته ایمانی اولدیغی جهتله هرنه قدر کناه ایشله‌سه‌ده اللهدن قورقار. بناءً علیه؛ کافر منکر قدر شره جرأت ایتمز.

∴

واجب تعالی یتیمه وسائر محتاج معاونت اولانلره معاونت ایتمه‌مك وآنلره حرمتسزلك کوسترمك یوم قیامتی تکذیبه علامت اولدیغنی بیاندن صوکره دین اسلامك رکنی اولان

نمازده غفلت قیامتی تکذیبه علامت اولدیغی کبی هلاك عظیمی دخی موجب اولاجغنی بیان ایتمك اوزره ﴿فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ * اَلَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ﴾ بیوریور.

[هلاك عظیم شول نماز قیلان منافقلر ایچوندر که آنلر نمازلرنده غفلت ایدیجیلردر.]

یعنی؛ یتیمه وضعفایه مرحمت ایتمه‌مك قیامتی تکذیبه علامت وذم وتقبیحی موجب اولدیغی کبی واجب تعالی‌نك قهر وغضبی وبویوك عذابی شول نماز قیلان منافقلر ایچوندر که آنلر قیامتی تکذیب ایتدکلرندن نمازده غفلت اوزره بولونور وزحمتندن ثواب امید ایتمزلر وکندی اعتقادلرنجه نمازله اشتغالی بیهوده وعبث عدایدرلر. بناءً علیه؛ نمازك هرجزئنده غفلت اوزره بولونور نفسلرینی خضوع وخشوعه دعوت ایتمزلر ونمازك بعضیسنی خلقه قارشی مسلمان کبی کورونه‌رك بومنوال اوزره ادا ایدرلرسه‌ده بعضیسی‌ده کچر کیدر اصلا مبالات ایتمزلر. عادتا نمازی نفاقلرینی صاقلامغه آلت ایتدکلرندن فائده‌سنی کورمه‌دکلری کبی عذابه‌ده دوچار اولورلر.

فخر رازینك بیانی وجهله قرآنده عادت الٰهیه؛ انسانلرك حقله معامله‌سنی بیاندن صوکره خلقله معامله‌سنی بیان ویاخود بالعکس خلقله معامله‌سنی بیاندن صوکره حقله معامله‌سنی بیان ایتمکدر. ایشته بومنوال اوزره جناب حق بوسوره‌ده یوم جزایی تکذیب ایدن کیمسه‌نك یتیم وسائر محتاج اولانلرله معامله‌سنی بیاندن صوکره حقله معامله‌سنی بیان بیورمشدر. چونکه احکام شرعیه‌نك خلاصه‌سی واس الاساسی؛ ایکیدر: برنجیسی؛ عبدك جناب حقه قارشی تعظیم ووظیفهٔ عبودیتی ایفا ایتمسیدر. ایکنجیسی؛ اللهك قوللرینه شفقت ومرحمت ایتمسی وآنلرله معامله‌سی دوغری اولوب اولماسیدر. بناءً علیه؛ جناب حق بوسوره‌ده هرایکی جهته‌ده اشارت بیورمش وهرایکی صورتده قصور ایتمك قیامتی تکذیب اوزره ترتب ایتدیکنه اشارت ایچون فقره‌لرك هر برنده سببیه دلالت ایدن فا لفظی وارد اولمشدر.

حقله معامله‌ده یعنی الله تعالی‌یه قارشی عبودیتده قصور خلقله معامله‌ده قصوردن دها زیاده عذابك شدتنی موجب اولدیغنه اشارت ایچون ایکنجی آیتده هلاك عظیم معناسنه

اولان (ويلٌ) لفظی وارداولمشدر . چونکه ؛ مخلوقك مخلوقه قارشی قصوری هرنه‌قدر اللهك امرينه مخالف اولديغی جهتله حقه قارشی قصورايسه‌ده اصل قصورك مرجعی مخلوق اولديغندن هيچ بر زمانده مخلوقك خالقنه قارشی قصورينه قياس قبول ايتمز . زيرا ؛ خالقه قارشی قصورك اهميتی زياده‌در . بناءً عليه عذابی‌ده شدتليدر . شو حالده عفو الٰهی ايله اوقصورك زائل اولمسی عفو اولونماديغی صورتده جزانك شدتنه مانع دكلدر. شـوقدركه مخلوقك مخلوقه قارشی قصورينه عفو الٰهی تعلق ايتمه‌ديكی كبی مخلوقك احتياجنه بناءً حق‌الله ايله حق عبد تعـارض ايتديكنده حق عبد ترجيح اولونمق قواعد اصوليه‌من اقتضاسندندر . لكن بوترجيح حق اللهه قارشی قصـورده عذابك شدتنه منافی دكلدر . چونکه عذابك شدتنی ايجاب ايدن سبب ؛ خالقك عظمتنه قارشی قصور اولمسيدر. اما حق‌عبدك ترجيحنی ايجاب ايدن سبب‌ايسه عبدك عجزی‌واحتياجيدر. بناءً عليه ؛ بوايكی سبب آره‌سنده منافات اولماديغی كبی اوسببلرك اقتضا ايتديكی نتيجه‌لر آره‌سنده دخی منافات يوقدر. نمازدن غفلت ايدن قيلسـون قيلماسون عبادت قصد ايتمه‌ين منافقلر مراد اولديغنه وياخود نمـازدن غفلت ايدن اصلا خاطرينه كتيرمه‌ين كيمسـه‌لر مراد اولمسنه بناءً هلاك عظيمله تهديد اولونمشلردر . چونکه ؛ عبادت قصد ايتميه‌رك ادا اولونان نماز عذابی اسقاط ايتمز .

*
* *

واجب تعالی هلاك عظيمه مستحق اولان كيمسـه‌لرك صفتلرندن برنجيسی نمازدن غفلت اولديغی بياندن صوكره ايكنجيسی واوچنجيسی بيان‌ايتمك اوزره ﴿ اَلَّذِينَ هُمْ يُرَاۤؤُنَ * وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ ﴾ بيوريور .

[هلاك عظيم شول كيمسـه‌لر ايچوندركه آنلر عمللرنده ريا ايدرلر وناس آره‌سنده مروت اولارق قومشويه ويرلمسی عادت اولان شيلری ويرمز منع ايدرلر .]

يعنی ؛ شول كيمسه‌لر هلاكه مستحقلردركه آنلر قلبلرنده اولمايان شيئی يابانجی‌يه قارشی اظهارايدرلر وكوستريش ياپارلركه آكا متدين ديسونلر وحقنده حسن‌ظن ايتسونلر .

وآنلر شول كيمسه‌لركه تجره ، طاواء بالطه وقوغه كبی قومشونك قومشويه عاريت‌اولارق ويرلمسی عادت اولان شيلری منع ايدرلر ويرمزلر .

فخررازی ونيسابورينك بيانلری وجهله ريانك وجودی دائما لااقل ايكی كيمسه‌نك وجودينه توقف ايتديكندن (يراؤن) لفظی ايكی كيمسه بيننده مشاركته دلالت ايدن مفاعله بابنده وارد اولمشدر . چونکه ؛ ريا ايدن كيمسه‌نك رياسی البته آنی كوره‌جك وثنا ايده‌جك كيمسه‌يه قارشی اولديغندن بهمه‌حال باشقه بر كيمسه‌نك وجودی لازمدر. ريا ايتمك حرمت قطعيه ايله حرام اولديغندن ريانك صـاحبی عذابه مستحق اولور . چونکه عبادت ؛ آنجق الله تعـالی‌نك رضاسنی تحصيل ايچون اخلاص اوزره اولورسـه مقبول اولور . بناءً عليه ؛ اخلاص اولمـايان عبادت صاحبنه وبالدر . شوقدركه فرائض دينيه‌دن نمـاز وزكات كبی اركان ديندن اولان عبادتلری علناً ادا ايتمك ريا اولمـاز . بلكه بومثللو فرائضی تهمتدن احتراز ايچون علناً ادا ايتمك لازمدر. كذلك باشقه‌لری كنديسنه اقتدا ايتسونلر فكريله‌اخلاص اوزره نافله عبادتلری‌دخی علناً ادا ايتمك‌جائزدر. اما بوفكرك خلافنه هركس بنم عبـادتمی بيلسونلر وبكا رعايت ايتسونلر ايچون عبادت ايدرسـه ريادر وحرام اولان رياده بودر . تنهـا محلده بولونديغنده ادا ايتمه‌ديكی فرائضی خلقك كوره‌جكی محلده ادا ايتمك‌ده ريادر . بلكه ريانك اك زياده فناسيدر .

ماعون ؛ فرضه اولانه زكات معناسنه اولمق احتمالی واردر. زيرا صلوات مفروضه‌ده غفلت وعمللرده‌ريا ايدنلرك هلاكه مستحق اولدقلرينی بياندن صوكره ماعونی منع ايدنلرك‌ده هلاكه مستحق اولدقلرينی بيان ايتمك ؛ ماعونك زكات مفروضه معناسنه اولمسنی ايجـاب ايدر . چونکه ؛ فرض اولمايان بر شيئی منع ايتمك هلاكی موجب اولماز. آنجق اكثر مفسرينك بيانلری وجهله ماعون ايله مراد ؛ بالطه ، كورك ، بل ، قوغه ، قالبور ، اُدك ، صو ، آتش وطوز كبی قومشونك قومشويه ويرمسی عادت اولوب هيئت اجتماعيهٔ بشريه‌نك لوازمندن هرزمانده هركسك بربرينه محتاج اولديغی شيلردر . بونلر ناس نظرنده علی‌العاده آلنور ويريلور شيلر اولديغندن بونلری منع ايدن كيمسه‌لر بشريت آره‌سنده اخلاقسزلق ودنائت طبع ايله ذم اولونورلر وناسك بومثللو كيمسه‌لری ذم ايتمسی بوآيته مستنددر . زيرا ؛ جناب حق بوآيتده آنلری ذم ايتمشدر. بناءً عليه ؛ بوكبی آلات وادواتی قومشويه ويرمك

مقصدیله خانه‌ده بولوندورمق مندوب ومستحب اولدیغندن نظرشرعده ممدوحدر. زیرا؛ جناب‌حقك ذم ایتدیکی شیئك ضدینك البته ممدوح اولاجغنده شبهه یوقدر. بومثللو عادی شیلری قومشودن منع ایتمك انسانلر آره‌سنده لزومی‌قطعی اولان معاونت اجتماعیه اساسنی اخلال ایتمکله برابر بخلك اك مذموم مرتبه‌سی اولدیغی ایچون بونلری منع ایدنلر، عذابه دوچار اولاجقلرینی بیانله تهدید اولونمشلردر.

واجب‌تعالی بوسورۂ جلیله‌ده انسانه لازم اولان اصول اعتقاد وفروع اعمال وابناء جنسنه رعایتك لزومنه اجمالاً اشارتله انسانك‌وظیفۀ اصلیه‌سنی بیان بیورمشدر. چونکه؛ سوره‌نك اولنده اساس اعتقادیات اولان **یوم‌قیامتده** بحث ویوم قیامتی تکذیب‌ایدنلری ذمله تصدیقك لزومنی بیاندن صوکره فروع اعمالده انسانه لازم اولان ایکی اساس‌که برنجیسی؛ **ابناء جنسنك حقوقنه رعایت**، ایکنجیسی؛ **حق اللهی کوزه‌تمکدر**. بونك هر ایکیسندن‌ده بحث بیورمشدر. زیرا؛ ابناء جنسندن اك عاجز صنفی اولان یتیمه ومسکینه رعایتك لزومنی ورعایت ایتمه‌ینلری ذم‌وعذابه مستحق اولدقلرینی بیان بیوردیغی کبی حق اللهه رعایتك وجوبنی دخی رعایت ایتمه‌ینلری ذم و عذابه مستحق اولدقلرینی ذکرله بیان بیورمشدر. شوحالده انسانه لازم اولان شعائر اسلامیه‌نك اساسنه اجمالاً اشارت اولونمشدر.

بوسورۂ جلیله کافرلره ومنافقلره شامل اولدیغی کبی نمازی بعضاً ادا وبعضاً‌ده غفلت ایده‌رك ترك ایدوب مبالات دینیه‌سی اولمایانلره وفرض اولان زکاتی ویرمیه‌رك فقرانك حقنی منع ایدنلره و عادی شیلری اسیرکه‌یوب معاونت اجتماعیه اساسنی اخلال ایدنلره دخی شاملدر. چونکه؛ بومثللو کیمسه‌لر هرنه‌قدر مؤمن اولسه‌لرده اعتقاد ایتدکلری دینك اساسنی تشکیل ایدن صلات وزکات کبی نظر شرعده فوق‌العاده اهتمام لازم اولان عباداته اهتمام ایتمه‌مکله احکام شرعیه‌یی خللدار ایتدیکی کبی انتظام عالمك اساسنی تشکیل‌ایدن ابناء جنسنه‌رعایت وحسن‌معاشرتی اخلال ایتدکلرندن‌مسئولیتدن‌قورتولمایوب عذابه مستحق اولاجقلری بو سوره‌ده بیان اولوندیغی کبی دیکر آیات بینات و احادیث نبویاتله دخی ثابتدر. بناءً‌علیه؛ اساسات اسلامیه‌یی ترك ایده‌رك انتظام عالمی خللدار ایدنلر دنیوی و اخروی مسئولیتدن قورتولامازلر.

سورۂ کوثر

مکۀ مکرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر. اوچ آیتی جامعدر.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ اِنَّا اَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ ﴾

[یا اکرم‌الرسل! بز عظیم‌الشان محقق خیر کثیری سکا ویردك.]

یعنی؛ بز سکا لطف وکرم وفضل واحسانمزاولارق جنتده اطرافندن ایرمقلر آقار حوض و دنیاده مرتبۀ نبوت وعلماء امت و اولاد و احفاد ویردك.

فخر رازینك وابوالسعود افندینك بیانلری وجهله کوثر؛ **رسول اللهك جنتده حوضیدر**. یاخود کوثر ایله‌مراد؛ **قرآندر**. زیرا قرآن؛ **خیر کثیری جامعدر**. یاخود کوثر ایله مراد؛ **دین اسلامدر**. چونکه اسلام؛ سعادت دارین اوزره شامل‌اولدیغندن بالعموم خیرات ومنفعتی جامعدر. یاخود کوثر ایله مراد؛ **اتباعك چوقلغیدر**. چونکه اتباع واعوانك کثرتی؛ جلالت‌قدری وعظمت شانی مستلزمدر. یاخود کوثر ایله مراد؛ **عمل ایله برابر حسن‌اخلاقدر**. چونکه عمل صالحله برابر اخلاق حسنه؛ جمله مزایای انسانیه‌یی ودنیا وآخرتك راحت‌وسعادتنی جلب ایدر. زیرا انسان ایچون خلق حسن؛ هردرلو خیراتك اساسی وانواع فضائلك منشأی وجامعه‌سیدر. شو تفصیلاته نظراً معنای آیت: [بز عظیم‌الشان محقق سکا قرآنی ودین اسلامی وامتك علماسنی وانواع خیراتك منشأی اولان اخلاق حسنه‌یی ویردك] دیمکدر.

بو سورۂ جلیله؛ غائبدن خبر ویردیکی جهتله غایت قیصه اولمقله برابر بر قاچ وجهله معجزه‌در. چونکه کوثر؛ **اتباع واولادك کثرتی** معناسنه اولدیغنه نظراً رسول اللهك امتی جمله انبیانك امتندن چوق اولدیغی کبی اولادینك دخی آیتده خبر ویردیکی وجهله

چوق اولارق ظهور ایتمسی عین معجزه‌در . چونکه؛ زمان سعادتده خبر ویریلن برشیئی بوکون بو وقوعاتك خبر ویرلدیکی وجه اوزره آنی تأیید ایتمسی غائبدن خبر اولدیغی جهتله معجزه‌دن باشقه برشی اولاماز .

نسل رسول اللهك کثرتنه کلنجه ؛ امویلر زماننده اهل بیت رسول اللهدن بر چوق ذوات کرام شهید ایدلدیکی حق قتل‌عاملر اجرا اولوندیغی حالده بوکون دنیاده اولادی صاییلماز وتوکنمز برحالده‌در . کذلك واجب تعالی بوسوره‌ده (وانحر) لفظ شریفیله فقرك زوالنه‌ده اشارت بیوردی . چونکه ؛ قربانك شرطی ثروتدر واویله‌جه‌ده اولدی . رسول اللهه بغض ایدنلرك ابتر اولاجقلرینی خبر ویردی وخبر ویرلدیکی وجه اوزره واقع اولدی . چونکه ؛ مکه‌ده بو سوره‌نك نزولنه سبب اولان مشرکلرك دنیاده نسللری قالمامش وکلیاً منقرض اولمش کیتمشدر .

⁂

واجب تعالی رسولنه احسان ایتمش اولدیغی نعمتی اجمالاً بیاندن صوکره او نعمت اوزره لازم کلن شکری بیان وامر ایتمك اوزره ﴿فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ﴾ بیوریبور .

[ای رسول مکرم ! بز سکا کوثری ویرنجه سن ربك تعالی ایچون نماز قیل وقربان کس .]

یعنی ؛ بز سکا خیر کثیری ویروب برچوق نعمتلرله متنعم قیلنجه اونعمتلرك شکرینی ادا ایتمك اوزره سکا اداء صلاتی واجب قیلدق . بناءً علیه ؛ سن نماز قیل وربك تعالی‌نك رضاسی ایچون قربان کس .

فخر رازینك بیانی وجهله نعمتك شکرینی ادا نعمتك وصولندن صوکره اولدیغنه و نعمته نائل اولدیغنده وقت فوت ایتمکسزین شکر واجب اولدیغنه اشارت ایچون فوره یعنی عجله‌یه دلالت ایدن فا لفظی وارد اولمشدر . شکر ؛ قلبله تعظیم ولسانله ثنا واعضا ایله عمل ایتمك اولوب بومعنانك جمله‌سنی صلات لفظی جامع اولدیغی جهتله (فاشکر) مقامنده (فصل) وارد اولمشدر . صلات ایله مراد ؛ مطلقا نماز اولمق احتمالی وار ایسه‌ده (وانحر)

قربان ایدلمك معناسنه اولدیغنه نظراً بوآیتده صلات ایله مراد ؛ بایرام نمازی اولمق احتمالی غالبدر . عبادتده مقبول اولان ؛ اللهك رضاسی ایچون اولوب اللهك غیری‌یه کوستریش یاپمق صورتیله وقوع بولان عبادت مقبول اولمیه‌جغنه اشارت ایچون خصوصیة دلالت ایدن لام وارد اولمشدر . دائما لطف الهی‌نك رسول الله اوزرینه کله‌جکنه وهر زمان تربیهٔ الهیه ایله تکمیل ایده‌جکنه اشارت ایچون اسماء حسنی ایچندن رب اسم شریفی وارد اولدیغی کبی زیادهٔ مهابته دلالت ایتسون ایچون ضمیر موضعنده اسم ظاهر کلمشدر . چونکه (فصل لربك) یرنده (فصل له) دنیلسه معنا طوغری اولابیلیردی ، لکن شوبیان اولونان دقیقه‌لره اشارت حاصل اولمازدی .

بو آیتده نحر له مراد ؛ نمازك متعلقاتنده قبله‌یی استقبال و افتتاح تکبیرنده اللرینی قولاغنه قالدیرمق و کوکسنه اللرینی باغلامق و دعاده اللرینی کوکسنه قالدیرمق و دعادن صوکره اللرینی یوزینه سورمك کبی معنالره عائد اولمق احتمالی وار ایسه‌ده اکثر مفسرینك بیانلری وجهله نحر ؛ قربان کسمك معناسنه‌در . زیرا نحر ؛ دوه‌یی کوکسندن کسمك معناسنده مشهور اولدیغندن کلام الهی معنای مشهور اوزرینه حمل ایتمك اولادر . بناءً علیه ؛ امام اعظم حضرتلری قربانك وجوبنه بو آیتله استدلال ایتمشلردر . عربلرك اك قیمتلی ماللری دوه اولدیغی جهتله قربانلری اکثریتله دوه اولاجغنه بناءً دوه‌یه مخصوص اولان نحر ذکر اولونمش ایسه‌ده مقصد ؛ مطلقا قربان کسمکدر .

بو آیتده صلات ایله مراد ؛ بایرام نمازی ، نحر ایله مراد ؛ قربان اولدیغی صورتده بایرام نمازینك قربان اوزرینه تقدیمی واجب اولدیغنه دلالت ایدر . زیرا ؛ رسول الله (ابدأوا بما بدأ الله) بیورمشدر . یعنی « اللهك قرآنده بدأ ایتدیکی شیله باشلایك » دیمکدر . شوحالده جناب حق بوآیتده نمازله ابتدا بیوردیغی جهتله بایرام کونی اولا نمازدن باشلامق واجب‌در . بناءً علیه ؛ بایرام نمازی قیلنان یرده بایرام نمازی کندینه واجب اولان کیمسه‌نك قربانی بایرام نمازندن اول کسیلمش اولسه جائز اولمادیغندن حنفیه عندنده قربانك اعاده‌سی لازمدر .

⁂

واجب تعالی بوسوره‌ده رسولنی برچوق نعمتلرله تبشیر ایتدکدن صوکره اونعمتدن حاصل اولاجق راحتك، خصمك مقهور وذلیل اولمسیله دها زیاده اولاجغنه بناءً رسولنك خصمنه قهرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ ﴾ بیوریور .

[ای نبیّ معظم ! محقق سکا بغض ایدیجی اولان کیمسه آنجق ابتردر .] یوقسه سن ابتر دکلسك . زیرا ؛ عالمده سنك صیت جمیلك وشریعتك واولاد وانسالك الی یوم القیام باقی قالاجقدر . اما سنك ذاتکه ونبوتکه ونائل اولدیغی دولتکه بغض ایدن دشمنك آرقه‌سنده ذکر جمیلی وحسن صیتی قالمیه‌جغی کبی نسلی دخی کلیاً منقرض اولاجغندن آنجق ابتر اودر .

فخر رازینك وابوالسعود افندینك بیانلری وجهله بوسورهٔ جلیله (عاص بن وائل) حقنده نازل اولمشدر . چونکه ؛ بر کون (عاص) قاپودن کیررکن رسول‌الله چیقار بولوندیغی جهتله قاپوده واقع اولان سوزلرینی او مقامده بولونان قریشك سفهاسی نه سویله‌شدکلرینی وکیم ایله قونوشدقلرینی صورمالری اوزرینه (عاص بن وائل) « شو ابترله سویله‌شدم » دیمسی اوزرینه بوسوره‌یی انزالله جناب حق رسولنك انجینمش اولان قلبنی تعمیر وتسلیه بیورمشدر. چونکه ابتر؛ **اوغلی اولادی اولمایان کیمسه‌یه** دنیلدیکندن رسول‌اللهك حضرت خدیجه‌دن دنیایه کلن (عبدالله) اسمنده مخدوم مکرملری وفات ایدنجه قریش قومی رسول‌الله حقنده قلب نبویلرینی رنجیده ایده‌جك سوزلری سویله‌مکدن چکینمزلردی. بوسورهٔ جلیله رسول‌اللهی نه‌قدر مسرور ایتدی ایسه دشمنلرینی‌ده اوقدر یأس وفتوره غرق ایتمشدر . زیرا دشمنلرك برنجی افتخارلری ؛ ثروت وسامان واتباع واعوان صاحبی اولوب رسول‌الله واتباعنده بونلرك بولونمامسی ایکن واجب تعالی بوسوره‌نك ابتداسنده خیر کثیری وبرچوق نعمتلری ویردیکنی محقق اولارق بیان بیورنجه دشمنك رسول‌اللهه قارشی افتخار ایده‌جك برشیئی قالمادیغی کبی حسدندن کندی کندینه قهر اولوب کیتمکه باشلامشدر . چونکه ؛ حسودك حسدی دائما نفسنی مهلك اولدیغندن رسول‌اللهك کون بکون اتباعی چوغالدقجه وشرفی خلق نظرنده آرتدقجه رسول‌اللهك دشمنلری رذیل ورسوای ومقهور اولدیلر کیتدیلر .

رسول‌اللهك دشمنلرینك عبادتلری ، نعمتلرینی احسان ایدن واجب تعالی‌نك غیری پوتلره اولدیغنه تعریض ایچون رسولنه « سن ربك تعالی‌یه عبادت ایت ونماز قیل وقربان کس » بیورمشدر. دائما معاونتی رسولنه اولاجغنه اشارت ایچون جمله عالمك ربی اولدیغی حالده رسولنه خطابی تخصیص ایده‌رك « سنك ربك » بیورمشدر . چونکه ؛ موقع تعریضدن خطابی رسول‌اللهه تخصیص « معاونتم آنجق سکادر ، باشقه‌سنه دکلدر » دیمك اولور وشو تعریض خصمه تحقیری متضمن اولدیغندن خصم رسول‌اللهی یأس وفتوره غرق ایله‌دیکی کبی دشمنك رسول‌اللهه مدار طعن عد ایتدیکی **ابتر** سوزینی‌ده دشمن اوزرینه قلب ایتمکله مأیوس ومقهور ایتمشدر . زیرا رسول‌اللهه خصمك اسناد ایتدیکی نسلك وآثار جمیلنك منقطع اولاجغنی **محصره** دلالت ایدن **ضمیر فصل** ایله خصمك کندنده واقع اولاجغنی بیان بیورمسی؛ خصمك بوتون امیدلرینی قطع ایتدیکی کبی نسلك انقطاعنك کندینه منحصر قالاجغنی بیان ایله دشمنی براضطراب ابدی‌یه القا ایتمشدر .

بوسورهٔ جلیله؛ غایت قیصه اولمقله برابر صاییلماز وتوکنمز الطاف الهیه‌سیله واجب تعالی رسولنه وعد بیورمش وتسلیه ایتمشدر. رسول‌اللهی بومنوال اوزرینه تلطیف، خصماسنی تحقیر وتذلیلدر . چونکه ؛ السنهٔ ترکیه‌مزده « دوست طرفندن دوسق جواب ویرر » دیدکلری کبی رسول‌اللهك خصمنه قارشی جوابی جناب حق بالذات کندی التزام ایده‌رك بر سورهٔ مخصوصه ایله تلطیف ومعاونتی وعدله تعظیم ودشمنلرینی تحقیر وترذیل ایله رسولنك جوابنی ویرمشدر .

بوسورهٔ جلیله‌نك جملهٔ لطائفندن بریسی‌ده بوندن اولکی سوره‌یه مقابله کبی اولمسیدر. چونکه ؛ بوندن مقدم اولان سوره‌ده واجب تعالی منافقی درت شی ایله ذم ایتمشدرکه **بخل ، ترك صلوات ، ریا ومعونه عباده رعایت ایتمملردن** عبارتدر . بوسوره‌ده ایسه **صلاته دوام وقربانه کسمکله فقرایه المعام طعام وصدقه ویرمك** ایله امر بیورمشدرکه بونلرك جمله‌سی اولکی سوره‌ده بیان اولونان منافقك صفتلرینه مخالفدر .



سورهٔ کافرون

مکهٔ مکرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر . آلتی آیتی جامعدر .

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ قُلْ يَا اَيُّهَا الْكَافِرُونَ * لَا اَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ ﴾

[یا اکرم الرسل ! سکا معارضه ایدن کافرلره خطاباً سن « ای کافرلر ! سزک عبادت ایتدیککز پوتلره بن عبادت ایتمم » دی که کافرلر کندی امللرینه سنی تابع قیلامیه‌جقلرینی بیلسونلر .]

یعنی ؛ ای حبیبم ! سن کافرلره خطاباً « ای کافرلر ! سزک وباباریکزک جهالت وحماقت نتیجه‌سی اولارق معبود اتخاذ ایتدیککز طاشدن وآغاجدن یاپلمش منفعت و مضرت الندن کلمه‌ین شیلره سز عبادت ایدیورسکز . سزک بو عبادت ایتدیککز پوتلره بن عبادت ایتمم » دیمکله کافرلرک پوتلری عبادته شایان برشی اولمادیغنی کندیلرینه تفهیم ایت .

فخر رازینک بیانی وجهله واجب تعالی‌نک سوره‌نک اولنده (قل) کلمه‌سیله امری ؛ رسول اللهی کافرلر طرفندن واقع اوله‌جق اذادن وقایه ایچوندر . چونکه ؛ انسانلر کندیلرینه امثال عد ایتدکلری کیمسه‌دن سومه‌دکلری سوزی ایشیتمک ایسته‌مدکلری کبی ایشیتیرلرسه تحمل ایتمزلر . بناءً علیه ؛ (قل) کلمه‌سیله رسول اللهه امر صورتیله وارد اولمامش اولسه‌ایدی دوغریدن دوغری‌یه رسول الله « ای کافرلر ! » عنوانیله خطاب ایتمش اولاجق و بونی‌ده کافرلر چکمه‌دکلرندن برودتک شدتنی موجب اولاجق وبلکه عربده اولمق احتمالی موجود اولدیغندن قریشک عصبیتلرینی تسکین ایچون واجب تعالی بو خطابک ذات الوهیتی طرفندن اولدیغنی (قل) کلمه‌سیله تصریح ایتمکله مشرکلرک بو خطابدن متأثر اولارق رسولنه وقوعی محتمل اولان اذالرینی دفع وشو خطابله معین اولان کیمسه‌لرک دعوت

رسوله اجابت ایتمیه‌جکلرینه اشارت ایچون سوره‌نک اولنده (قل) کلمه‌سیله امر صورتنده بالذات واجب تعالی ذم ایتدیکنی ورسولنک وظیفه‌سی آنجق تبلیغ اولدیغنی بیان بیورمشدر. شو حالده رسول اللهک اللهک خطابنی حکایه وتبلیغ ایتدیکی جهتله کافرلرک رسول اللهه قارشی بر دییه‌جکلری قالمامشدر . زیرا ؛ حاکی‌یه سؤال توجه ایتمز . بناءً علیه ؛ بو خطابله رسول اللهدن متأثر اولمادقلری ایچون اذایه قیام ایتمزلر . وبو خطاب رسول اللهک مأمور اولدیغی رفقله معامله‌یه وصورت حسنه‌ده مجادله‌یه مانع دکلدر . زیرا خطاب ؛ طرف الٰهیدندر، طرف رسالتدن دکلدرکه رفقله معامله‌نک خلافنده بر معامله اولسون .

بو سوره‌ده (قل) کلمه‌سی بر والینک منشور جدیدی مثابه‌سنده اولدیغندن طرف الٰهیدن رسولنه تعظیمدر . چونکه ؛ حکمدار طرفندن بر ولایته کوندرلمش اولان والی‌یه آره‌صیره حکمدارک خصوصی التفاتی او والی حقنده تعظیم اولدیغی جهتله خلق نظرنده والینک قدرینی ترفیع وقوتنی تزیید وشرفنی آرتیره‌جغنده شبهه یوقدر . بناءً علیه ؛ (قل) کلمه‌سنک شان رسول اللهی ترفیع وکافرلر نظرنده قدرینی اعلا ایتدیکنه وعزتنی آرتیردیغنده شبهه یوقدر .

قریشدن شو خطابه مخاطب اولان کیمسه‌لرک کمال عناد وتمردلرینه بناءً دنیاده‌اك زیاده ذمه دلالت ایدن کفر لفظیله خطاب ایده‌رك ذم وشانلرینی تحقیر ایتمشدر . چونکه ؛ روایت موثوقه‌یه نظراً سوره‌نک سبب نزولی شویله‌در : قریشک بویوکلرندن (ولید بن مغیره) و (ابوجهل) و (امیة بن خلف) و (عاص بن وائل) کبی معین بر طاقم کیمسه‌لر رسول اللهه « سن بر سنه بزم معبودلریمزه عبادت ایت و بر سنه‌ده بز سنک معبودیکه عبادت ایده‌لم . اکر سنک معبودک خیرلی ایسه بز آندن نصیبمزی آلالم ، اکر بزمکی خیرلی ایسه سن آندن نصیبکی آلمش اولورسک » صورتنده وقوعبولان تکلیفلری اوزرینه رسول اللهک جناب حقک شریکی اولمادیغی کبی شرك ایتمک قطعیاً جائز اولمادیغی بیان ایتمسی اوزرینه بو سوره‌نک نازل اولدیغی مرویدر .

بو خطابدن یهود ونصاری خارجدر . چونکه ؛ آنلر اللهی بیلوب واللهه عبادت ایتدکلرندن آنلره خطاب ایده‌رك « بن سزک عبادت ایتدیککز معبوده عبادت ایتمم » دیمک جائز اولمیه‌جغنه بناءً یهود ونصاری بو آیتک خطابندن خارجدرلر. شو حالده بو آیتده خطاب ؛ بیان اولوندیغی وجهله یا قوم معیندر ویاخود مشرك ، مجوسی و طبیعیون کبی

الله تعالی‌یی طانیمایانه کافرلرک جمله‌سیدر . چونکه ؛ آنلر اللهك غیری‌یه عبادت ایتدکلرندن آنلره قارشی « بن سزك عبادت ایتدیککز شیلره عبادت ایتمم » دیمك جائزدر .

رسول اللهك واجب تعالی‌دن کافرونه عنوانیله خطابی حکایه‌سی، کافرلری انصافه دعوت اولمق احتمالی واردر . چونکه ؛ رسول اللهك صدقنی تماماً بیلدکلری جهتله کندی ذاتلرینه تسجیل اولونان کفری ازاله‌یه سعی ایتملرینه ارشاد اولابیلیر .

رسول الله جمیع ناسه مبعوث اولدیغی جهتله مکلف اولان انسانلرك جمله‌سنه دین اسلامك غیری بالجمله ادیاندن تبری ایتملرینی امر ایتدیکی کبی کندیسی‌ده دین محمدیدن باشقه جمله ادیاندن والله تعالی‌نك غیری بالعموم کافرلرك معبود اتخاذ ایتدکلری شیلردن صراحت لسانیه ایله تبری ایتدیکنی بیان ایچون (لااعبد ماتعبدون) بیورمشدر .

∴

واجب تعالی، رسول الله کافرلرك معبودینه عبادت ایتمه‌دیکنی بیاندن صوکره کافرلرده رسول اللهك معبودینه عبادت ایتمه‌دکلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَلَا اَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا اَعْبُدُ * وَلَا اَنَا عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْ * وَلَا اَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا اَعْبُدُ ﴾ بیوریبور .

[ای کافرلر ! سز عبادت ایدیجی اولمادیکز بنم عبادت ایتدیکم معبودمه وبن‌ده عبادت ایدیجی اولمادم سزك معبودیکزه وسزده عبادت ایدر اولمادیکز بنم معبودمه.] چونکه ؛ سزك بابالریکزی ودده‌لریکزی تقلیده انهماك وشهوات نفسانیه‌کزه تبعیت ، طبیعتکزه چاقیلمش بر میخ مثابه‌سنده اولدیغندن چیقمق احتمالی اولمادیغی جهتله دلائله نظر ایده‌رك حقه استدلال ایدوب معبود بالحق اولان واجب الوجوده عبادت ایتمکلککز اوزاقدر . شو حالده باطل معبودلریکزه عبادته دوام ایدرسکز . بناءً علیه ؛ بن سزك معبودیکزه عبادت ایتمم. چونکه؛ خیر وشردن عاجز بر طاقم اشیاء خسیسه اولدقلرندن عبادته استحقاقلری یوقدر وآنلره عبادتدن جناب حق بنی نهی ایتمشدر . منهی اولان برشی معبود بالحق اولاماز . شو حالده بندن امیدیکزی کسك. زیرا ؛ سزك دعوتکزه اجابت ایتمك احتمالی یوقدر .

مشرکلرده الله تعالی‌یه عبادت ایتمه‌دیلر . چونکه الله تعالی‌یه عبادت؛ حق اولوب حقی کورمك ایسه عاقلانه تدقیق ایتمك ونظر عبرتله باقمق وحقی آرامق ایله اولاجغندن وکافرلر ایسه کمال حماقت وجهالت اوزره بولوندقلری جهتله نظرلری حقی کورمکدن اوزاق اولدیغندن حقه عبادت میسر اولماز .

بو آیتده تکرار یوقدر . زیرا ؛ ظاهرده تکرار کوریلورسه‌ده اولکی آیت؛ زمان استقباله عائد، ایکنجی آیت؛ زمان حاله عائد ویاخود بالعکس اولدیغی جهتله حقیقتده تکرار یوقدر . چونکه معنای آیت : [بن ایلروده سزك معبودیکزه عبادت ایتمم وسزده ایلروده بنم معبودمه عبادت ایتمزسکز وبن شیمدیکی حالده دخی سزك معبودیکزه عبادت ایتمم وسزده شیمدیکی حالده بنم معبودمه عبادت ایتمزسکز] دیمکدر .

یاخود کافرلرك رسول اللهی باطل معبودلرینه عبادته دعوتلری تکرار وقوع بولدیغی جهتله آنلری رد خصوصنده جوابده تکرار وارد اولمشدر . زیرا ؛ غرض فاسد اوزره بر سوز تکرار بتکرار سویله‌نور طورور واصرار اولونورسه آنك کلامنی آکا حقارت واهانت اولمق اوزره رد ایتمکده‌ده تکرار عادتدر . بومثللو تکرار عرب عندنده فصاحتدن معدود اولدیغی جهتله آیتده تکرار فصاحته مانع دکلدر . لسان ترکیده دخی محاوره اثناسنده بو اصول جاریدر . مثلا فاسد بر غرضه مبنی بر کیمسه دیکر بر کیمسه‌یه « فلان شیئی یاپ » دییه تکرار بتکرار سویله‌ینجه مخاطبك مزاجنه ومصلحتنه موافق اولمایان شیئی تکرار تکرار تکلیفنه حدت ایده‌رك « بیلمه‌دیکك شیئی سویله‌یوب طورما، یاپمیه‌جغم یاپمیه‌جغم » دیر وحدتی تسکین ایدنجه‌یه قدر تکرار ایدر ونه قدر تکرار ایدرسه مخاطبی اوقدر تحقیر اولدیغی کبی سوزك مقامی‌ده تکرار ایجاب ایتدیکندن نه قدر سویله‌نسه فضله سویله‌نمش عد اولونماز . بناءً علیه ؛ آنلرك رسول اللهی تکرار بتکرار دعوتلرینه قارشی رسول الله‌ده « نه بن سزك معبودیکزه عبادت ایدرم ونه‌ده سز بنم معبودمه عبادت ایدرسکز » دیدی وتکرار سوزلرینی رد ایتدی .

یاخود قرآن حادثه‌یه کوره نازل اولدیغندن بر زمانده واقع اولان دعوتلرینی رد ایچون آیتك بریسی نازل اولمش ودیکر زمانده واقع اولان دعوتلرینی رد ایچون دیکر بر آیت نازل اولمشدر . چونکه ؛ بر کیمسه طرفندن بر سوز سویله‌نور آکا کوره بر جواب

ویردکدن صوکره دیکر زمانده عین سوز اعاده اولونوبجه عین جوابی اعادهده وسؤال وجوابك تکررنده بر مانع یوقدر وبوسورهده تکرارده بوقبیلدندر.

﴿ لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ ﴾

[سزك دینکز وار بنمده دینم واردر .]

یعنی ؛ ای مشرکلر ! شرکدن عبارت اولان دین باطل سزه منحصردر ، بکا تجاوز ایتمز وصرف توحیددن عبارت اولان دینم بکا واتباعمه منحصردر. بناءً علیه؛ سزك دینکزدن حاصل اولان ضرر سزه عائد و بنم دینمدن حاصل اولان منفعتده بکا عائددر. شوحالده بنم سزك دعوتکزه اجابت ایتمك احتمالم یوقدر. بناءً علیه؛ سزامیدیکزی کسمهلیسکز . زیرا ؛ سزه اتباع بنم ایچون محالدر . شوحالده محال اولان برشیئی امید ایتمکده بر فائده یوقدر .

بوآیتك قتال آیتیله منسوخ اولمق احتمالی وار ایسهده اصح اولان اهل تفسیرك محققلرینك بیانی وجهله منسوخ دکلدر. آنجق آیتدن مقصد ؛ کافرلری تهدید ایتمکدر.

یعنی **معناى آيت** : [هایدك دینکزه صاحبك اولك باقالم. اودین سزك سبب نجاتکز اولابیلیرمی ؟ بلکه اودین سزك سبب هلاککز اولاجقدر . شوحالده ایستهدیککز قدر سبب هلاککز اولان باطل دینکزه صاحب اولك] دیمکدر . شومعنایه نظراً کافرلر ایچون کفره اذن ویرلمش اولماز .

یاخود آیتده دین ؛ **حساب** معناسنهدر . بوکا نظراً **معناى آيت** : [سزك حسابکز سزه عائد، بزم حسابمزده بزه عائددر . بناءً علیه ؛ هیچ بریمزك حسابندن آخر مسئول اولماز . بز سزه نصیحت ایدیيورز : ایسترسهکز دیکلرسکز و ایستهمزسهکز دیکلهمزسکز] دیمکدر .

یاخود دین ؛ **جزا** معناسنهدر . بوکا نظراً **معناى آيت** : [سزك دینکزك جزاسی سزه وبنم دینمك جزاسی بکا عائد] دیمکدر. شومعنالرك جملهسنده کافرلری تهدید معناسی موجود اولدیغندن کفره اذن ویرلمك معناسی یوقدر .

سورهٔ نصر

مدینهٔ منورهده نازل اولان سورهلردندر . اوچ آیتی جامعدر

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللّٰهِ وَالْفَتْحُ * وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللّٰهِ أَفْوَاجاً * فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ ﴾

[اللهك یاردیمی ومکهنك فتحی سکا کلدیکی وقت واللهك دیننه فوج فوج ناسك داخل اولدیغنی کوردیکك وقت اللهك حمدینه ملابس اولدیغك حالده سن تسبیح ایت والله تعالیدن کناهلرك عفوینی دیلهمك خصوصنده اللهه استغفار ایت .]

یعنی ؛ الله تعالینك سکا وعد ایتمش اولدیغی نصرت ومکهنك فتحی وسائر فتوحات سکا کلوب دینك جمیع ادیان اوزرینه غلبه ایدوب ناس جماعت جماعت دین الٰهییه داخل اولدقلرینی وعقللری وفراستلری ایله دین اسلامك حق اولدیغنی ادراك ایتدکلرینی کوردیکك زمانده ربك تعالینك مدح وثناسنه ملابس اولدیغك حالده جمیع نقائصدن تنزیه ایدهرك استغفاره دوام ایت .

فخر رازینك بیانی وجهله جناب حقك وعد ایتمش اولدیغی نصرتك آیتك نزولندن صوکره کلهجکنه ونصرتك ظهوری محقق اولدیغنه اشارت ایچون (اذا) لفظی وارد اولمشدر. چونکه (اذا) لفظی؛ ابدی یه دلالت ایتدیکی کبی محقق اولاجق شیده دخی استعمال اولونمق قاعدهٔ عربیه اقتضاسندندر .

نصرت ؛ مقصد اصلی اولان فتوحاته سبب اولدیغی جهتله آیتده نصرت ، فتح اوزرینه تقدیم اولونمشدر . چونکه؛ سببلر مسبب اوزرینه وشرطلر مشروط اوزرینه دائما مقدم اولدیغندن سبب قبیلندن اولان نصرت مقدم اولارق وارد اولمشدر .

آیتده فتح ایله مراد ؛ فتح خیبر ویا طائف ویاخود جمله فتوحات اولمق احتمالی وار

ایسه‌ده اکثر مفسرینك بیانلری وجهله فتح ایله مراد ؛ **فتح مکه‌در** . زیرا ؛ او زمانده مکه‌نك فتحی بوتون جزیرة العربك فتحی مثابه‌سنده اولوب رسول اللهك آرزوسی ده‌هر یردن اول مکه‌نك فتح اولونمسی اولدیغی جهتله آیت‌ده فتح مکه مراد اولونمسی جهتی ترجیح ایدر . او زمانده جزیرة العربده اك بویوك بلده مکه اولوب بوتون قبائلك حرم شریف مناسبتیله قلبلری مکه‌یه مربوط اولدیغی جهتله مکه‌نك فتحی دین اسلامك قوت وشوکتنه سبب اولاجغندن اهل اسلام ایچون پك بویوك نعمت اولدیغندن نصرت وفتح ظهور ایتدیکنده تسبیح وتقدیس ایتمسیله واجب تعالی رسولنه فرمان بیورمشدر . چونکه ؛ فتوحات وناسك فوج فوج دین اسلامه دخوللری نعمت اولونجه او نعمت مقابلنده شکر ایتمك واجبدر . رسول اللهك وفاتی سوره‌نك نزولندن برمدت صوکره وقوع بولمشدر . حق سوره‌نك نزولندن، حضرت عباس رسول اللهك ارتحالنه اشارت اولدیغنی آکلادیغی جهتله آغلامشدر . رسول الله عمیسنك آغلاماسنك سببنی سئوال ایدنجه حضرت عباس « سوره‌ده ارتحالکزه اشارت حس ایتدیکمدن آغلارم یارسول الله ! » دیینجه « حسکز طوغریدر » بیوردیغی مرویدر . چونکه نصرت وفتوحاتك کلمسی وناسك فوج فوج دین اسلامه داخل اولملری دینك تکمل ایتدیکنه دلالت ایتمسی ارتحال نبویلرینه اشارت اولمشدر . کذلك تسبیح واستغفارله امر یالکز آخرته متعلق بر امر اولدیغندن حضرت عباس رسول اللهك ارتحالنه استدلال ایتمشدر .

دین الٰهی‌یه داخل اولان ناس ایله مراد ؛ افراد بشرك کافه‌سی اولمادیغی عقلاً وحساً معلوم اولدیغی جهتله ناس لفظی هر نه قدر **الفاظ عامه**‌دن ایسه‌ده بو مقامده معنای عامی مراد اولونمق امکانی اولمادیغندن **ایمانی قبول ایتمك ودین اسلامه داخل اولمق صورتیله دیندن استفاده ایدنلر** مراددر . بو قدر آچیق دلیللردن دین اسلامك حق اولدیغنی استدلال ایده‌مه‌ینلر کأن بهایم زمره‌سنه الحاقله آنلره **ذوی العقول**‌ده **استعمال اولونان** ناس لفظی اطلاق ایتمك لایق اولمادیغنه اشارت اولونمشدر . چونکه هر شیئك کمالی ؛ او شیدن مقصد اصلی نه ایسه آکا واصل اولمقله اولوب ناسدن مقصد ایسه معرفت الٰهیه وایمان اولدیغندن شو مقصد کندیلرندن حاصل اولمایان انسانلر ظاهرده موجودلر ایسه‌ده حقیقتده

یوق مثابه‌سنده‌درلر . بناءً علیه ؛ ایمان ایتمه‌ینلردن، انسانلردن مقصد اصلی اولان معرفت حاصل اولمادیغی جهتله آنلره ناس لفظی اطلاق ایتمك لایق دکلدر . شو حالده دین اسلامه داخل اولمایوب کفر اوزره بولونانلر ناس لفظندن عقلاً وحساً مستثنا اولدقلری جهتله ناسك عمومی معناسی مراد دکلدر .

فوج فوج دین اسلامه داخل اولانلرك پك چوقلری دلائلیله ذات الٰهی وصفات الٰهی اثبات واستدلال ایده‌رك اعتقادیاتك دقائقنه واقف اولمادق جهلادن اولوب آنجق فضلاء اصحابی تقلید ایدن مقلدلردن اولدقلری جهتله بو آیت مقلدك ایمانی صحیح اولدیغنه دلالت ایدر . چونکه ؛ بوکبی مقلدلرك دین اسلامه داخل اولدقلرینی بیانله واجب تعالی رسولنه امتنان بیورمشدر . اکر آنلرك ایمانلری صحیح اولمامش اولسه‌ایدی آنلرك اسلامه دخوللریله امتنان اولمازدی وآنلرك اسلامه دخوللرینی رسول الله حقنده نعمت عد ایده‌رك تسبیحله امر ایتمزدی . حالبوکه آنلرك اسلامه دخوللرینی نعمت عد ایده‌رك تسبیح وتحمیدله امر ایتمشدر . ایشته شو امر سببیله بو آیت مقلدلرك عند الله ایمانلرینك صحتنه دلالت ایدر .

ناسك فوج فوج اسلامه دخوللری مکه‌نك فتحندن صوکره باشلامشدر . چونکه ؛ (حدیبیه)ده رسول اللهك قریشله معاهده‌لرنده، قریشی ایسته‌ین قریشك عهدی آلتنده قالمق ورسول اللهی دیله‌ین رسول اللهك عهدی آلتنده بولونمق وهر کسك ایسته‌دیکی طرفه باغلانمق ید اختیارنده اولمق معاهده‌نك جملهٔ مشتملاتندن اولدیغی جهتله مکه‌نك جوارنده اولدقلری حالده (بنی خزاعه) رسول اللهك عهدینی و (بنی بکر) ده قریشك عهدینی قبول ایتمشلردی . عهدك خلاصه‌سی ؛ مدتی ختامنه قدر طرفینك یکدیکرینی ضرردن وقایه ایتمك وماللرینه وجانلرینه تجاوز ایتمه‌مك اولوب بو ده عهدك مندرجاتندن اولدیغی حالده (بنی بکر) (بنی خزاعه) اوزرینه تجاوز ایتمسیله قریش‌ده آنلره معاونتده بولونمقله عهدی نقض ایتمش اولدیلر . (بنی خزاعه) وقعه‌یی ایلچیلری واسطه‌سیله رسول اللهه خبر ویردیلر ورسول الله‌ده بو خبردن متأثر اولدی وحرب تدارکنی دوشونمکه باشلادیغی زمان قریش معاهده‌یی تجدید ایچون ابو سفیانی کوندردکلرینی رسول الله اصحابنه خبر ویردی وساعت کچمکسزین قریش طرفندن ابو سفیان کلدی . معاهده‌نك تجدیدینی طلب ایتدی . رسول اللهدن و اکابر اصحابدن بر جواب آلامانجه حضرت فاطمه‌یه کیتدی . رسول اللهه رجا

ایتمسنی استرحام ایتدی . آندن‌ده برجواب آلامانجه مأیوساً مکه‌یه عودت ایتدی وقریشه احوالی خبر ویردی . رسول‌الله‌ده کیزلی اولارق حرب تدارکنه باشلادی واصحابنه‌ده هانکی جهته عزیمت ایده‌جکلرینی کیزلی طوتماسنی توصیه ایتدی . بناءً علیه ؛ رسول‌الله عسکریله برابر مکه‌یه توجه ایتدی و (مرالظهران) دیلن موقعه کلنجه‌یه قدر رسول‌اللهك حالندن قریش خبردار اولامامشدر. ایشته حکومت اسلامیه‌نك وبالخاصه عساکر اسلامیه‌نك اسرارینی کتم ایتمك اهم والزم اولدیغنه رسول‌اللهك شو تدبیری دلالت ایدر وهله امر حربده حرب پلانی کیزله‌مك اشد وجوبله واجبدر .

(مرالظهران)ده حضرت عباس ابوسفیانی رسول اللهك حضورینه کتیردی . ابوسفیان بعض تضرعاتده بولونمش ایسه‌ده قبول اولونمیه‌رق ابوسفیان او کیجه عباس حضرتلرنده مسافر قالدی وصباحدن عساکر اسلامیه‌نك کچه‌جکی یول اوزرنده بریوکسك محله چیقاردی ورسول اللهك عسکری فرقه‌فرقه کچرکن سیروتماشا ایتدیردی . بعده مکه‌یه خبرویرمك اوزره امر رسول اللهله ابوسفیانی براقدی. ابوسفیان مکه‌یه کلدی ورسول اللهك عسکرینه کیمسه‌نك مقاومت ایده‌میه‌جکنی خبرویردی وعسکریله برابر رسول الله‌ده مکه‌یه کیردی. ایشته ابوسفیانه شوکت اسلامیه‌یی کوستردکدن صوکره مکه‌یه خبر ویرسون ایچون براقیویرمك، کورونه‌جك یرده دشمنه غایت قوی کورونمك لازم اولدیغنه دلالت ایدر . چونکه ؛ اسلامك قوت وشوکتنی کورن دشمنك قوۀ معنویه‌سی قیریلاجغنه بناءً رسول الله مکه اهالیسنك حرب تدارکنی یاپامیه‌جغی بر زمانده قوتنی کوستردی وابو سفیانی‌ده مکه‌یه خبر ویرمك اوزره کوندردی که مکه اهالیسی مقاومت ایده‌میه‌جکلرینی بیلسونلر ومحاربه‌سز مکه‌یی تسلیمك چاره‌سنه باقسونلر. رسول اللهك شوتدبیری اوزرینه مکه‌شهری محاربه‌سز فتح اولونمشدر. زیرا ؛ رسول اللهك شوکتنی ابوسفیادن ایشیدن مکه‌اهالیسی محاربه‌یه حاضرلانمق شویله‌طورسون جانلرینی قورتارمانك رسول اللهه عرض انقیاد ایتمکده اولدیغنی بیلدکلرندن همان عرض انقیادك چاره‌سنی دوشوندیلر واطاعت ایتدیلر . اکر رسول الله شوکتنی کوسترمه‌مش ومکه اهالیسی صوك زمانده قوتندن خبردار ایتمه‌مش اولسه‌ایدی مکه اهالیسی مقابله‌ایدرز ظنیله محاربه‌یه قیام ایدرلر وطرفیندن برچوق آدملر ضایع اولمقله برابر ینه مکه فتح ایدلمش اولاجقدی. حالبوکه حسن‌تدبیر سایه‌سنده بونلرك جمله‌سی بر طرف ایدلمش وغایت قولایلقله مقصد حاصل اولمشدر .

مکه‌نك فتحنده ابو جهلك اوغلو (عکرمه) ایله (سهیل بن عمرو) ك طوپلامش اولدقلری برمقدار قوت اوزرینه سوق اولونان حضرت خالدله زبیرك فرقه‌سی (عکرمه) و (سهیل) قوتلرینه تصادف ایله جزئی برمقاتله اولمش وخالدك عسکرندن برنفرك شهادتی وعکرمه‌نك باشنده بولونان مشرکلردن اون ایکی نفرك قتل اولونملریله نتیجه‌لنن مصادمه‌دن باشقه مصادمه اولمامشدر . چونکه ؛ رسول‌الله عساکر اسلامیه‌نك فرقه رئیسلرینه امر ویردی وبیوردی که « سزکله مقاتله ایدنله مقاتله ایدك وسزدن اَلنی چکنلردن اَلکزی چکك » . جناب رسالتمآب افندیمز بویله امر بیورمقله مکه‌یه حین دخوللرنده عسکرك آلاجغی وضعیتی تعیین بیورمشدر . بناءً علیه (عکرمه) و (سهیل) دن باشقه مقاتله‌یه قیام ایدن اولمادیغندن هرطرفدن مکه‌یه وقوعاتسز وسهولتله کیرلمشدر .

رسول‌الله مکه‌یه داخل اولونجه ابوسفیان آمان دیله‌دی ورسول‌الله‌ده « ابوسفیانك خانه‌سنه کیرن امیندر» بیوردی. ابوسفیان « یارسول‌الله اوم طاردر، مکه اهالیسنی استیعاب ایده‌مز» دیدی . رسول‌الله « مسجدشریفه کیرن امیندر » بیوردی . ابوسفیان « مسجدده طاردر» دینجه رسول‌الله «اَلندن سلاحنی ترك ایدن واُوینك قاپوسنی آرقه‌سندن کلیدله‌ین امیندر » بیورمقله بوتون مکه اهالیسنه شامل برآمان ویرمشدر .

رسول‌الله کعبۀ معظمه‌نك قاپوسی اوکنه کلدی واهل مکه‌یی هرشیدن آزادقیلدی. بوندن صوکره ناس فوج فوج کله‌رك رسول اللهه بیعت ایتدیلر . وناسك عمومنك بیعتی ایچون رسول‌الله (صفا) اوزرنده اوتوردی وبیعت عامه صفاده وقوعبولدی . ایشته اوزمان واوندن صوکره فرقه‌فرقه ناسك دین‌اسلامه دخوللرینی جناب‌حق بوآیتده بیان بیورمشدر . رسول اللهك عسکرینك عددنده اختلاف وارسه‌ده اکثر روایته نظراً اون‌بیك‌عدد اولمق روایتی‌دیکر روایتلراوزرینه مرجحدر. مکه‌نك فتحی هجرتك سکزنجی سنه‌سی رمضاننك یکرمیسندن صوکره واقع اولمشدر . رسول‌الله بعدالفتح مکه‌ده اون بش کون اقامت بیورمشدر ایشته شو نعمتلری جناب حق رسولنه احسان ایدنجه بونعمتلرك شکرینی ادا ایتمك اوزره تسبیح واستغفارله امر ایتمشدر .

واجب تعالی‌نك رسولنه احسان ایتدیکی اوچ نوع نعمت که نصرت وفتح و ناسك دین‌اسلامه دخولی اولوب بونلره مقابل اوچ نوع عبادته امر ایتمشدر. چونکه؛ اعداء

دین اوزرینه نصرت بك بویوك نعمت اولدیغندن جناب حق بوکا مقابل ذات پاك الوهیتنی نقائصدن تنزیه معناسنه تسبیح ایله امر ایتمشدر . یاخود تسبیحدن مراد؛ نماز اولدیغنه نظراً نمازله امر ایتمشدر. چونکه تسبیح؛ نمازك اجزاسندن اولدیغی جهتله جزئی ذکرو کلنی اراده قیلندن تسبیح ذکر اولونمش ایسه ده نماز اراده اولونمشدر. بوکانظراً معنای نظم: [یاا کرم الرسل! ربك تعالی‌نك سکا ویرمش اولدیغی نصرتی وفتوحاتی وناسك فوج فوج دین اسلامه دخولیله عرض انقیاد ایتدکلرینی کوردیکك وقتده ربك تعالی‌نك مدح وثناسنه مقارن اولدیغك حالده نقائصدن تنزیهله نماز قیل واستغفار ایت] دیمکدر . تسبیح؛ صفات سلبیه‌یه وحمدده صفات ثبوتیه‌یه دلالت ایتدیکندن وصفات سلبیه، ثبوتیه اوزرینه مقدم اولدیغندن صفات سلبیه‌یه دلالت ایدن تسبیح ، حمد اوزرینه تقدیم اولونمشدر. چونکه تسبیح ؛ نقائصدن تنزیه اولوب نقائصدن تنزیه ایسه واجب تعالی‌دن لایق اولمادیغی صفتلری سلب ایتمك اولدیغی جهتله صفات سلبیه‌یه دلالت ایتدیکی کبی حمد؛ واجب تعالی‌یی مدح وثنا اولوب واجب تعالی‌یه لایق ومتصف اولدیغی صفتلری اسناد ایتمك اولدیغی جهتله حمدك صفات ثبوتیه‌یه دلالتی شبهه‌سزدر . چونکه الله تعالی‌یه حمد وثنا؛ الله تعالی عالمدر وقادردر کبی صفتلری اسنادله اولدیغندن البته حمد صفات ثبوتیه جمله‌سندندر .

تسبیحدن مستفاد اولان تنزیه، الله تعالی‌نك ذاتنه وصفاتنه وافعالنه شامل اولدیغندن الله تعالی ذاتنده وصفاتنده وافعالنده الوهیته لایق اولمادق شیلرك جمله‌سندن منزه دیمکدر. چونکه؛ جناب حق ذاتنده مقدس اولدیغی کبی صفاتنده وافعالنده دخی مقدسدر .

بو آیت تسبیح وتحمیدك افضل عبادت اولدیغنه دلالت ایدر . چونکه ؛ واجب تعالی رسولنه احسان ایتدیکی نصرت وبلده‌لرك فتحی کبی جسیم نعمتلره مقابل رسول الله اوزرینه واجب اولان شکری اداده تسبیحله حمدی کافی قیلوب یالکز بونلرله امر ایتمسی بونلرك عبادات ایچنده افضل اولدیغنه دلالت ایدر . آیتده تسبیحله امر هرنه قدر رسول اللهه ایسه‌ده رسول اللهه امر امتنه‌ده امر اولدیغندن ناصلکه نعمت مقابلنده رسولنه شکرله امر ایتمش ورسول الله‌ده شکر ایتمکله مأمور اولدیغی کبی امت محمدده عین امره امتثال ایله مکلف وهرنعمتك شکرینی ادا ایله مأمور اولمشلردر .

آیتده تسبیحله امر مطلق اولدیغندن امرك وجوب ایچون اولمسی راجحدر. چونکه؛ فقها عندنده امر مطلقلرك وجوب افاده ایتمسی قواعد اصولیه اقتضاسیدر .

ناسك فوج فوج دین اسلامه دخوللری سببیله اهل اسلامك چوغالمسندن اصحاب رسول اللهه عارض اولان غروره کفارت اولمق اوزره استغفارله امر بیورلمشدر. چونکه؛ هرنه قدر استغفارله امر ظاهرده رسول اللهه ایسه‌ده حقیقتده ظاهری و باطنی قصوردن خالی اولمایان اهل ایمانه امردر . رسول اللهه نظراً استغفارله امر ؛ امتنی ارشاد ودوامله امردر . چونکه ؛ رسول الله معصوم و مقدم و مؤخر زله‌سی مغفرت اولوندیغی کبی عبودیت نقطه‌سنده دخی اعتناسی صوك درجه‌ده اولدیغی میدانده ایکن استغفاردن مستغنی اولمانجه آحاد امتك استغفاردن مستغنی اولامیه‌جقلرینه تنبیه واردر. زیرا ؛ جمیع مخلوقاتك افضلی اولان فخر کائنات استغفاره محتاج اولونجه افراد ناسك استغفاره محتاج اولاجغی اولویتله ثابت دیمکدر .

*

* *

واجب تعالی استغفارله امردن صوکره لایق وجه اوزره عبددن واقع اولان استغفاری قبول بیوره‌جغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ إِنَّهُ كَانَ تَوَّاباً ﴾ بیوریور .

[محقق الله تعالی توبه ایدن کیمسه‌نك توبه‌سنی قبول ایدیجیدر .]

یعنی ؛ انسانلره لطف واحسان ایدن الله تعالی مکلف اولان قوللرینك واقع اولان قصورلرندن ندامت ایده‌رك درگاه الوهیته رجوع ایدوب قصورینك عفوینی دیله‌ین قوللرینك توبه‌لرینی کمال اهمیتله قبول بیوریجیدر . زیرا ؛ قصورینی اعتراف ایدوب باب الٰهی‌یه النی آچارق تضرع ونیاز ایدن کیمسه‌نك کناهلرینی عفو ایتمك الوهیتك شانندندر . بناءً علیه ؛ توبه واستغفار ایدن هرکیمسه توبه‌سنك قبولنی اعتقاد ایتمك توبه‌نك قبولنك شرطلرندن اولدیغی جهتله توبه ایدن کیمسه‌نك توبه‌سنك قبولنه انتظار ایتمسی لازمدر . شوحالده قبولندن قطع امید ایتمك جائز دکلدر .

بوسوره‌ده واجب تعالی عبدك وظیفه‌سنده ترتیبه رعایت لازم اولدیغنه اشارت ایتمشدر. چونکه تسبیح وتحمید؛ واجب تعالی‌یه تعظیم اولدیغی جهتله عبدك ذاتنه عائد اولان استغفار اوزرینه تقدیم اولونمشدر. زیرا عبد ایچون وظیفهٔ مهمه؛ ذاتنه عائد اولان وظائفدن اول عظمت الٰهیه‌یی ادراکله جمیع نقائصدن تنزیه ولایق اولدیغی اوصافله توصیف ایتمکدر. شو حالده الله تعالی‌نك جمیع کمالاتله اتصافنی اعتقاد ایدوب لایق اولدیغی اوصافله توصیف ایتدکدن صوکره کندی حقنده اللهدن ایسته‌یه‌جکی شیئی ایستمکدر. بناءً علیه؛ عبد برایشه باشلادیغنده تسبیح وتحمیدله باشلامق وآخرنده واقع اولان قصورلرینه استغفارله ختام ویرمك عبودیتك وظائفندن اولدیغنه بوآیتده اشارت اولونمشدر.

سوره‌نك اولنده دنیایه متعلق نعمتلرله ابتدا اولوندیغی کبی آخرنده‌ده آخرته متعلق توبه‌نك قبولی نعمتیله ختام بولمشدر. چونکه؛ عبدك ربنه قارشی واقع اولان قصورندن توبه‌سنك قبولی آخرت ایچون اك بیوك نعمتلردندر. زیرا؛ جنت اعلاده نعمتلره نائل وجمال الٰهی‌یی مشاهده ایله مشرف اولمق عبد ایچون اك بیوك سعادت ایسه‌ده عذابدن قورتولمق هر نعمتدن مقدم وهر درلو سعادته وصوله وسیله‌در.

سورهٔ ابی لهب ـ تبت

مکهٔ مکرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر. بش آیتی جامعدر.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ تَبَّتْ يَدَا اَبِى لَهَبٍ وَتَبَّ ﴾

[ابی لهبك نفسی هلاك اولدی ودنیاده ایشله‌دیکی عملی‌ده هلاك اولدی] که بوتون سعیلری وقوردیغی حیله‌لری ضایع اولدی واملری بوشه کیتدی. بناءً علیه؛ خسران ابدی ایله خائب وخاسر اولدی.

(تَبَّتْ) **هلاك اولدی** معناسنه‌در. بومقامده ابی لهبك الی ذکر اولونمش ایسه‌ده

ذکر جزؤ ارادهٔ کل قبیلندن ابی لهبك شخصی مراددر. ابی لهب رسول اللهك عمیسیدر. لکن حق قرابته رعایت ایتمه‌یه‌رك رسول اللهه چوق اذی ایدر وقلب نبویلرینی رنجیده ایده‌جك سوزلر سویلردی. (لهب) اسمنده اوغلو اولمادیغی حالده کندیسی جهنمی اولدیغنه اشارت ایچون (ابی لهب) ایله چاغیرلمشدر. چونکه بعض روایته نظراً (عبدالعزی) و(ابی لهب) کبی برچوق اسملری وارسه‌ده بونلردن (ابی لهب) اسمیله چاغیرلماسنی سومز ایمش. لکن رسول اللهه روا کوردیکی اذایه مقابل جناب حق بوسوره‌ده سومه‌دیکی اسمیله ذکر ایتمشدرکه آخرتده معذب اولاجغی کبی دنیاده دخی عذاب قابله معذب اولسون واویله‌ده اولمشدر. زیرا لهب؛ **جهنمك علوی** معناسنه اولدیغندن ابی لهبك معنای لغویسی؛ **جهنم آتشنك باباسی** دیمك اولدیغی جهتله ابی لهب بواسمیله چاغیرلمقدن متأذی اولدیغی کبی قرآنده اسمنك بویله کلسی‌ده کندینه چوق کدر ویرمشدر. ابولهب رسول اللهك پدری مقامنه قائم، عمیسی اولدیغی حالده عمیسنك سومه‌دیکی اسمیله ذکر ایتمسی رسول اللهك امور دینده هیچ برکیمسه‌یه مداهنه وبرکیمسه حقنده مسامحه ایتمیه‌جکنه دلالت ایدر. چونکه؛ مسامحه ایتمش اولسه ایدی عمیسنه مسامحه ایدردی. عمیسنه مسامحه ومداهنه ایتمه‌نجه دین محمدینك دوغری بردین اولدیغنه هرکس ایچون بوسوره قناعت ویرمشدر. بناءً علیه؛ امر دینده هرفرد مسلم ایچون مداهنه جائز اولمادیغنه دلالت یوندن بوسوره کافیدر.

سوره‌نك سبب نزولی؛ برکون رسول الله (صفا) اوزرنده قریشك بویوکلرینی دعوتله دین اسلامه داخل اولملرینی تکلیف ایدنجه آنلرك ایچنده بولونان ابولهب «بزی بونك ایچونمی دعوت ایتدك «تباً لك» دیدی. یعنی «هلاك سنك ایچوندر» دیمکله قلب نبویلرینی رنجیده ایدنجه جناب حق رسولنك قلبنه عارض اولان کدری ازاله وتسلیه ایچون بوسوره‌یی انزال بیورمشدر. **یاخود** برکون رسول الله یالکز عمیلرینی خانهٔ سعادتنه دعوت ایدوب آزیجق برطعام حاضرلاینجه آنلر «بوقدر طعام بزه نه اولور؟ بزم هربریمز بر قیونله طویارز» دیه‌رك کندیلرینه حاضرلانان طعامی غایت آز کوردیلر ویمکه باشلادیلر. هپسی طویدقلری حالده طعام حالا اولدیغی کبی طوروب نقصان طاری اولمادیغنی کورملری اوزرینه رسول اللهه «بونه حالدر؟ بزم آز کوردیکمز طعام بزی طویوردقدن صوکره اولدیغی

کبی باقیدر » دیدیلر. رسول‌الله‌ده بو حالك معجزه و کندیسنك طرف الٰهیدن کوندرلمش رسول اولدیغنی بیاناله آنلری اسلامه دعوت ایدنجه ابو لهبك شان رسالته یاقیشمایاجق سوزلر سویله‌مسی اوزرینه بو سوره‌نك نازل اولدیغی مرویدر.

بو آیتده تب لفظی ایکی کره ذکر اولوندیغی جهتله ظاهرده تکرار کبی کوریلورسه‌ده حقیقتده تکرار یوقدر. چونکه؛ اولکی دعا، ایکنجی **خبردر**. بوکا نظراً **معنای آیت**: [ابو لهبك شخصی هلاك اولسون وهلاکده اولدی] یعنی « دعا قبول اولدی ومطلوب اولان هلاکده حصول بولدی » دیمکدر. یاخود اولکی ایله مراد؛ **کندیسنك** وایکنجی ایله مراد؛ **عملنك هلاکیدر**. یعنی « ابو لهبك کندی وعملی هلاك اولدی » دیمکدر. زیرا؛ ابو لهب رسول‌الله حقنده چوق حیله‌لر دوشوندی وچوق فنالقلر یاپمق ایچون چالیشدی لکن هیچ برینه موفق اولامادیغندن بوتون عمللری بوشه کیتدی. بناءً علیه؛ خائب وخاسر اولمشدر. دنیاسی وآخرتی خراب اولدیغنه اشارت ایچون اللرینك ایکیسنك‌ده هلاك اولدیغی بیان اولونمشدر. یاخود اللرك بری **جلب منفعته** دیکری **دفع مضرته** اشارت اولدیغندن « ابی لهبك جلب منفعت ودفع مضرت جهتلری، هرایکیسی‌ده هلاك اولدی » دیمکدر. چونکه؛ رسول‌الله‌ه ایمان ایتمه‌دیکندن جلب منفعت اولمادیغی کبی آخرت عذابندن قورتوله‌جغی جهتله دفع مضرت‌ده یوقدر. شوحالده « ابولهبك اللری بوتون خیراتدن محروم اولدی » دیمکدر.

یاخود اولکی هلاك **من اللهی طانیمادیغندن**، ایکنجی هلاك‌ده **رسول‌اللهك حقنی طانیمادیغندندر**. بوکا نظراً **معنای آیت**: [ابو لهب اللهك حقنی طانیمادیغی ایچون هلاك اولدیغی کبی رسول‌اللهك حقنی طانیمادیغی جهتدن دخی هلاك اولدی] دیمکدر.

∴

واجب تعالی ابو لهبك ذاتنك هلاك اولدیغی بیاندن صوکره مالنك دخی منفعت ویرمیه‌جکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ مَا اَغْنٰى عَنْهُ مَالُهُ وَمَا كَسَبَ ﴾ بیوریور.

[ابولهبك مالی وعملی کندندن بلایی دفع ایده‌مه‌دی.]

یعنی؛ ابی لهبه هلاك نازل اولونجه پدرندن موروث اولان مالی وکندی کسب ایتدیکی عملی ابی لهبدن نازل اولان هلاکی دفع ایدوب ابی لهبی مغنی قیلامادی. حالبوکه ابولهب کندینك مالی هرنوع بلادن کندینی قورتاره‌جق اعتقاد ایدردی، حتی فخر رازینك بیانی وجهله بو آیت ابولهبك بوکبی ظنی رد ایچون وارد اولمشدر. چونکه ابو لهب « اکر محمد صلى الله عليه وسلمك دیدیکی دوغری ایسه بن آنك بیان ایتدیکی عذاب وبلایانك جمله‌سنه مالمله مقابله ایدرم » دیمسی اوزرینه جناب حق بو آیتله آنی رد ایتمشدر.

آیتده بیان اولوندیغی وجهله ابو لهبك مالی وکسبی هیچ بریسی ابو لهبه فائده ویرمه‌مشدر. حتی موثوق روایته نظراً بدر وقعه‌سندن برقاچ کون صوکره (عدسه) دنیلن محلده وفات ایدر واوچ کون لاشه‌سی یاباندە قالیر واوغلانلری باقمازلر. ایشته بر چوق قیونی، دوه‌سی وسائر اموالی موجود اولدیغی حالده هیچ بریسی ابی لهبه کلن آفتلری دفع ایده‌مه‌دیکی کبی لاشه‌سنك اورته‌ده قالمسنه بیله مانع اولامادی. کونلرجه خبیث جسدی میدانده قالمشدر واوچ کوندن صوکره اوغلانلری بعض سیاه عربلری اجرتله کوندروب جنازه‌سنی اورته‌دن قالدیرمشلردر. شوحالده ابولهبك پك قطعی کووه‌ندیکی مالندن دنیاده منفعت کوره‌مه‌دیکی کبی آخرتده دخی بر منفعت کوره‌میه‌جکی شبهه‌سزدر.

بو آیت جلیله غائبدن خبر ویردیکی جهتله معجزدر. چونکه؛ وقوعات آیتده بیان اولوندیغی وجه اوزره ظهور ایتمشدر. مال ایله مراد؛ **سرمایه** و کسب ایله مراد؛ **سرمایه اوزرینه ترتب ایدن تجارتدر**. (ما) لفظنك **ادات استفهام** اولدیغنه کوره **معنای نظم**: [ابولهبك اصل سرمایه‌سی واو سرمایه‌دن حاصل اولان تجارتی کندیسندن بلایایی دفع ضمننده هانکی خصوصده تأثیر ایده‌بیلیر وتأثیر ایتمك ممکنمیدر؟] دیمك اولور. چونکه استفهام؛ **انکار ایچون اولدیغندن** داخل اولدیغی جمله‌نك مضمونتی انکار ایچوندر.

یاخود مال ایله مراد؛ **اُنده موجود اولان سرمایه‌سی** و کسب ایله مراد؛ **هرنوع سعی ایله حاصل اولان عملیدر**. حتی عداوت وحسدندن ناشی رسول‌الله‌ه یاپمش اولدیغی حیله وخدعه‌لری دخی کسبنده داخلدر. شوحالده ابولهب ایچون نه مالی وجاه ومنصبی

ونه اعوان واتباعی ونه ده رسول اللهه عداوتی وخصومتی وتدارك ایتدیكی حیله لردن هیچ برشیئی منفعت ویرمه مشدر .

∴

واجب تعالی ابو لهبك چكمشده اولان احوالنی بیاندن صوكره كله جكده كوره جكی عذابی بیان ایتمك اوزره ﴿ سَيَصْلٰى نَاراً ذَاتَ لَهَبٍ ﴾ بیوریور .

[یقینده ابولهب علو صاحبی آتشه كیرر .]

یعنی ؛ ابولهب دنیاده دوچار اولدیغی عذابدن صوكره آخرتده دخی بویوك برآتشه داخل اولور كه او آتش كمال شدتله علو صاحبی اولور .

فخر رازینك وابوالسعود افندینك بیانلری وجهله ابولهبك كیره جكی آتشك شدتنه وبویوكلكنه اشارت ایچون (ناراً) لفظی **عظمته** دلالت ایدن **تنوین** ایله نكره اولارق وارد اولمشدر . او آتشك دائما علو صاحبی اولدیغنه اشارت ایچون **مصاحبت** معناسنه اولان ذات لفظی **علو** معناسنه اولان لهبه مضاف اوله رق وارد اولمشدركه « ابولهب بربویوك آتشه داخل اولوركه او آتش دائما علو صاحبی » دیمكدر .

∴

واجب تعالی ابولهبك حالنی بیاندن صوكره ابولهبك حرمنك حالنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَامْرَاَتُهُ حَمَّالَةَ الْحَطَبِ ﴾ بیوریور .

[اودون كوتوروجی اولدیغی حالده ابولهبك زوجه سی ده جهنمه داخل اولور .]

یعنی ؛ ابو لهبك حرمی دخی كفرده و رسول اللهه عداوتده واذی وجفا یاپمقده قوجه سی اولان ابولهبه مشترك اولدیغندن قوجه وقاری هرایكیسی برابر جهنمه داخل اولورلر .

ابو لهبك حرمی رسول اللهه شدت عداوتنه بناءً طاغدن (مغیلان) دیكنی وسائر دیكنلی چالیلری آرقه سنده كتیرر رسول اللهك یولنك اوزرینه صاچاردی كه بوندن مقصدی ؛ رسول اللهك اودیكنلر اوزرینه باصارق متأذی اولمسیدر . حالبوكه جناب حقك صیانتیله

رسول الله اودیكنلر اوزرنده ایپكدن دوشه مه اوزرنده یورور كبی یورور وكزر وهیچ بریسی وجود رسول اللهه تأثیر ایتمزدی . ایشته بوخاتون مفسدت نیتیله آرقه سنده اودون طاشیدیغی ایچون (حمالة الحطب) یعنی **اودون كوتوروجی** دینمشدر .

یاخود بو خاتون دنیاده ناس آره سنده قوغوجیلق ایله آتش فتنه یی علوله یوب وآنك فعلی نار فتنه نك اودونی منزلنده اولدیغندن (الجزاء من جنس العمل) قبیلندن قیامت كونی جهنمی اولارق آرقه سنده زقوم آغاجی یوكلی جهنمه كیده جكنه اشارت ایچون (حمالة الحطب) دنیلدیكی مرویدر . ابولهبك بوندن باشقه ایكی حرمی دخی بولوندیغندن آنلردن تفریق ایچون (مغیلان) دیكنی كتیروب رسول اللهك یولنه دوكن خائنه بوعنوانله یاد اولونمشدر . ایشته بوخاتون ابوسفیانك همشیره سی ومعاویه نك خاله سی اولوب اسمی ام جمیلدر .

﴿ فِى جِيدِهَا حَبْلٌ مِنْ مَسَدٍ ﴾

[اوخاتونك بوینده خرمادن یاپیلمش ایپ واردر .]

یعنی ؛ ابولهبك حرمی رسول اللهه اذیت ایتمك اوزره طاغدن كتیرمش اولدیغی اودونی حرمانك لیفندن یاپلمش ایپی بوینه طاقارق كتیریردی . بناءً علیه ؛ آنك بوینده خرما دالندن ایپ بولونوردی . شوحالده اوخاتونك برنجی صفتی ؛ **اودونه كتیرمك** اولدیغی كبی ایكنجی صفتی ده **بوینده طاقیلی ایپ كتیرمك** اولدیغی بیان اولونمشدر .

فخررازینك بیانی وجهله بوآیتده كرك اوخاتونی وكرك قوجه سی اولان ابولهبی **تحقیر** واردر . زیرا ؛ بویون اشرف اعضادن اولدیغی حالده (حبلٌ) لفظنده بولونان **تنوین** ، **تحقیر ایچوند**ر اولدیغی جهتله حقیر بر ایپك اشرف اولان بویننده طاقیلی اولدیغنی بیان هرایكیسنك ده حقارت وذلتلرینی بیان ایتمكدركه كمال دنائتلرینی میدانه قویمقدر . چونكه ؛ ابولهب قریشك اشرافندن وبیت العزتدن اولدیغی حالده حرمنك بوینده بر ایپله اودون كتیرمسی عادی فقیرلرك ارتكاب ایده میه جكی بر مذلتدر .

جید ؛ **بوبون** معناسنه در . مسد ؛ **مطلقا لیف یعنی اورولمش بر ایپ** دیمكدر . فقط بوایپك خرمادن ویا دوه دریسندن ویا یمنده موجود بر آغاجك دالندن و یاقیون

یوکندن اوروملک احتمالی موجود اولدیغندن مسدی بو معنالرله تفسیر ایتمشلرسه‌ده مطلقا لیف معناسنه اولوب بر قیدله مقید اولمامق ترجیح اولونور. چونکه؛ هرهانکی معنی مراد اولونسه مطلوب حاصل اولدیغندن بر قیدله تقییده احتیاج یوقدر.

ابولهب، دین اسلامک عالمه طاغیلمامسنه ورسول اللهك دعواسنك عقیم قالمسنه هرکسدن زیاده چالیشانلردن بریسیدر. لکن هیچ برشیئه موفق اولمقسزین جانی جهنمه ایصمارلامش کیتمشدر. چونکه؛ ابولهب قومك شیخی ورئیسی اولدیغی جهتله صیت رسول اللهی ایشیدوب حقیقتی آکلامق اوزره مکه‌یه کلنلر حال رسولی تفتیش ایچون قومك رئیسی ورسول اللهك عمیسی اولمق مناسبتیله اولاً ابو لهبی کوردکلرنده ابولهب رسول اللهی ذم وشان نبویلرینه یاقیشمادق برچوق شیلر اسناد ایتمکله تنفیر ایدردی. بناءً علیه؛ ابولهبی کورن رسول اللهی کورمه‌دن دونر محلنه کیدردی. بوصورتله حرکتی نتیجه‌سی اولارق دین اسلامك جزیرة العربده صورت سریعه‌ده انتشارینه مانع اولوردی. ابو لهبك رسول اللهه عداوتی آچیقدن اعلان ایتمسی رسول اللهك دین اسلامه خلقی دعوتی تسهیلك اسبابندن اولاجغنه بناءً جناب حق بوسوره‌نك اولندن آخرینه قدر ابی لهبله حرمی ام جمیلی ذم ایدنجه ابی لهب بوذمه تحمل ایده‌میوب خصومتی علناً اعلانه باشلامسی اوزرینه هرکس رسول اللهه اولان حسدینی وغرضنی آکلادیغی جهتله ابو لهبك رسول الله حقنده بیان ایتدیکی نالایق سوزلری هیچ کیمسه‌یه تأثیر ایتمه‌مکه باشلادیغی کبی کندی حقنده هرکسك بغض وعداوتی ده آرتمشدرکه آندن صوکره ابو لهبك کوندن کونه ناس عندنده قدری نقصانلانمش وهرکسك نفرتنی قازانمشدر. حقه قارشی سل سیف ایدوب ابطاله چالیشانلر ایشك بدایه‌سنده پارلاق وایشی رواج بولور کبی کورولورسه‌ده تدریجاً ایشك حقیقتی آکلاشیلدقجه قیمتدن دوشر وحق اولان شی ایسه یوکسه‌لیر وبالنتیجه حقه قارشی باطلك قطعیاً اهمیتی قالماز.



سورهٔ اخلاص

مکهٔ مکرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر. درت آیتی جامعدر.

بسم الله الرحمن الرحيم

﴿ قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ ﴾

[یا اکرم الرسل! سن «حال وشان اولدرکه الله تعالی بردر» دی.]

یعنی؛ الله تعالی‌نك صفاتندن سکا سؤال ایدنلره جواب اولارق ای حبیبم! سن دی که «حال وشان شول شیدرکه الله تعالی بردر، شریکی ونظیری یوقدر».

فخر رازینك بیانی وجهله واجب تعالی‌نك وحدانیتنه اهتمام ایچون **ضمیر شانه** وارد اولمشدر. چونکه؛ ضمیر شانده ابهام اولدیغی جهتله عقبنده کلن جمله انتظاردن صوکره واقع اولدیغی ایچون نفوس بشرده تأثیری زیاده اولور. بناءً علیه؛ ضمیر شاندن صوکره کلن حکم آراندقدن صوکره اله کچن نعمت کبی لذتی چوق اولمقله برابر طالبی عندنده دخی غایت قیمتدار اولاجغنده شبهه یوقدر. بو مقامده ایسه ضمیر شاندن صوکره وارد اولان جمله‌نك معناسی وحدانیت الٰهیه‌یه تعلق ایتدیکی جهتله اعتقادات اسلامیه‌نك اساسنی تشکیل ایتمکله اهتمامه شایان اولدیغی بیاندن مستغنیدر.

احد لفظی؛ **واجب تعالی‌نك صفتی اولوب** اثباتده باشقه بر کیمسه‌یه اطلاقی جائز اولمادیغندن **صفت خاصه** قبیلندن اولان **احدیت** ایله توصیف اولونوب اللهه واللهك غیری‌یه اطلاقی جائز اولان واحد لفظیله توصیف اولونمامشدر.

بعض مفسرینك بیانی وجهله (هو) لفظی ضمیر شان اولمایوب ذات الٰهیدن کنایه اولونجه **معنای نظم**: [ای رسول ذیشان! سن مشرکلره خطاباً دی که «سزك سؤال ایتدیککز ذات شریف الله تعالی‌درکه او الله تعالی احدیتله متصف] دیمکدر. بومقام؛

صفات الٰهیه‌یی معرفت مقامی اولدیغندن جمیع صفات کمالیه‌یی جامع وجمله مخلوقاتك لایقی وجه اوزره خالقی اولدیغنه دلالت ایدن لفظهٔ جلال وارد اولمشدر .

بو نظمده جناب حق انسانلرك اوچ صنفنه واو صنفلرك مرتبه‌لرینه اشارت ایتمشدر. چونکه ؛ (هو) ضمیری واجب تعالی‌دن کنایه اولدیغنه نظراً عارفین مرتبه‌سنه اشارتدر . زیرا ضمیرك معناسی ؛ ایشته او دیمکدر . او ضمیری ایسه متکلم ایله مخاطب آره‌سنده معلوم اولاندن شیدن کنایه‌در . بناءً علیه ؛ او معناسنه اولان ضمیر آنجق عارفلر مرتبه‌سنه اشارتدر . چونکه ؛ عارفلر ذات الٰهیه‌یی معرفتده دلیله محتاج اولمادقلرندن آنلر ایچون اشارت کافیدر .

عارفلر مرتبه‌سنه اشارتدن صوکره خواص ناس مرتبه‌سنه اشارت ایچون لفظهٔ جلال ذکر اولونمشدر . زیرا ؛ آنلر واجب تعالی‌یی دلیل وبراهینله اثبات ایتدکلرندن واجب تعالی‌نك خلق ایتدیکی مخلوقاتك خلقتنده کوردکلری عجائب صنایعندن خالقك صفات کمالیه صاحبی اولدیغنه انتقال ایتدکلری ایچون بومعنایی جامع اولان لفظهٔ جلال وارد اولمشدر.

خواص ناس مرتبه‌سنه اشارتدن صوکره عوام ناس مرتبه‌سنه اشارت ایچون احد لفظی ذکر اولونمشدر. چونکه ؛ عوام ناس مرتبهٔ انسانیتك اك سفلی درکه‌لرنده بولوندقلرندن واجب تعالی حقنده شرکاك بطلاننه اشارت وتنبیه ایچون وحدانیت الٰهیه‌یه صراحةً دلالت ایدن احد لفظنك ذکریله اعتقاد صحیحه ارشاد اولونمشدر وسوره‌نك سبب نزولی‌ده بو معنایی تأیید ایدر ، چونکه ؛ روایت موثوقه‌یه نظراً مکه مشرکلری (عامر بن طفیلی)‌یی رسول اللهه کوندررلر ودیرلرکه «اکر محمد صلی الله علیه وسلم نبوت دعواسندن وازکچرسه بز اوکا هردرلو فداکارلغی یاپاجغز» . مشرکلرك طلبلرینی (عامر بن طفیلی) جناب پیغمبره بو صورتله سویله‌ینجه رسول الله عامره «بن آنلردن هیچ برشیده فداکارلق ایستمم ، آنجق بن اللهك رسولی‌یم ، آنلری اللهك عبادتنه دعوت ایدرم» جوابنده بولونور . اشبو جواب پیغمبری‌یه مقابل مشرکلرك «ربسنی بزه توصیف ایتسون» دیملری اوزرینه الله تعالی بو سوره‌یی انزال بیورمشدر .

بو سورهٔ جلیله‌نك بر چوق اسمی واردر . مثلا بو سوره‌نك مضموننه اعتقاد ایتمك

جهنم آتشندن خلاص ایتدیکی ایچون سورهٔ اخلاص دینمشدر . یاخود معرفت الٰهیه بو سوره‌نك معناسی تمامیله بیلمکله اولاجغنه بناءً سورهٔ معرفت دینمشدر. یاخود بو سوره قرائت اولوندیغنده ایشیتمك ایچون ملکلر حاضر اولمسنه بناءً سورهٔ محضر دینمشدر. یاخود وحدانیته دلالت ایتدیکی ایچون سورهٔ توحید دینمشدر . یاخود سوره‌نك معناسی دینك اساسنی تشکیل ایتدیکی ایچون سورهٔ اساس دینمشدر . یاخود تلاوتی جهنمدن نجاته سبب اولدیغندن سورهٔ نجات دینمشدر . یاخود انسانلرك قلبلرینی نورلاندیردیغی ایچون سورهٔ نور دینمشدر. والحاصل برشیئك اسمنك چوق اولمسی او اسملردن هر بری آیری آیری بر فضیلته دلالت ایتدیکی جهتله اوشیئك فضیلتنك چوق اولمسنه دلالت ایتدیکندن بو سوره‌نك فضیلتی پك چوقدر . حتی جملهٔ فضائلندن بریسی‌ده بو سوره‌یی قرائت قرآنك اوچده برینی قرائت منزلنده اولدیغی برچوق احادیث جلیله ایله ثابتدر. چونکه قرآنك خلاصهٔ احکامی ؛ ذات الله وصفات الله ایله نبوت واحوال دنیا واحوال آخرتدن عبارتدر. شو اوچدن برقسم مهمی اولان ذات الله و صفات اللهه متعلق اولان مسائلی تمامیله بو سوره افاده ایتدیکندن قرآندن مقصودك اوچده برینی جامع اولدیغی جهتله قرآنك اوچده برینی قرائت مثابه‌سنده اولمشدر .

کرچه ذات الله وصفات اللهه متعلق مسائل دیکر سوره‌لرده دخی وارایسه‌ده بو سوره یالکز بو مسئله‌یه منحصر اولدیغی جهتله خصوصیتنه بناءً فضیلتنك زیاده‌لکی حدیث شریفله‌ده ثابتدر. اما بو مسئله دیکر سوره‌لرده باشقه مسئله‌لرله قاریشیق اولدیغندن خصوصیتلری اولامامشدر که قرآنك اوچده بری مثابه‌سنده اولسون، بالطبع اولاماز .

*
* *

واجب تعالی بو سوره‌ده وحدانیته اشارتدن صوکره ذاتك اولوهیتی جمیع حوائجده مقصود اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اَللّٰهُ الصَّمَدُ ﴾ بیوریور .

[الله تعالی دفع احتیاجده جمله‌نك مرجعیدر .]

يعنی ؛ احديت وسائر صفات كاليه ايله متصف اولان ذات الوهيت قوللرك جميع احتياجلرينی دفعده جمله‌سنك مرجعيدر .

صمد لفظی ؛ **كنديسنه تغير عارض اولماز بر واجب الوجود** معناسنه اولديغنه نظراً **صمدنك معناسی** : [الله تعالی ذاتنده وصفاتنده كنديسنه تغير عارض اولماز واجب الوجود وثابت و دائم برذات لطيفدركه جمله معلوماته عالمدر] ديمك اولور. چونكه ؛ بالجمله عبادك حوائجنی قضا ايتمك علمه و قدرته توقف ايتديكندن صمد لفظی **واجب تعالی‌نك عالم و قادر اولديغنه** دلالت ايدر . ياخود صمد ديمك ؛ **الله تعالی ايسته‌ديكنی ايشلر و مراد ايتديكی شيده حكم ايدر وقضاسنی وحكمنی رد ايده‌جك بر شی يوقدر** . ياخود صمد ديمك ؛ **زوالی ممتنع فوقنده هيچ كيمسه بولونماز بر غنیّ مطلقدر . زيرا ؛ كيمسه‌يه احتياجی يوقدر وزوالدن منزه وابدی ديمكدر** . ياخود صمد ديمك ؛ **ييمز، ايچمز، يا‌تماز، اويومز، اويوماز وكنديسنه اصلا عيب وآفات طاری اولماز** ديمكدر . شو حالده **الله تعالی‌نك ذاتنده تركيب وتأليف اولماديغنی** (الله احد) كلامی بيان ايتديكی كبی **شريك ونظيردن منزه اولديغنی ده** (الله الصمد) جمله‌سی بيان ايتمشدر . چونكه صمد ؛ **وجوب ذاتی‌يه دلالت ايتديكی جهتله** صفات سلبيه‌نك جميعسنه دلالت ايدر . شو حالده **شريك و نظيری اولمامغه دخی دلالت ايدر** . چونكه ؛ شريكدن منزه اولمق‌ده صفات سلبيه جمله‌سندندر. والحاصل صمد حقنده بيان اولونان معنالرك جمله‌سی صحيح اولديغندن هر هانكی معنا مراد اولونسه معنای نظم طوغری و مقامه مناسبدر .

صمدك معناسنده خلاصه ؛ الله تعالی هر شيدن مستغنی و جميع احتياجدن بری و اولاد و عيالدن منزه وجمله اشيايی ايجاد ايتديكی كبی هر برينك احتياجنی دفعه قدرتنك كافی اولمسيدر .

***

واجب تعالی ذات الوهيتك هر شيدن مستغنی اولديغنی اجمالاً صمد لفظيله بياندن

صوكره او اجمالی تفصيل ايتمك اوزره ولد و والدن مستغنی اولديغنی بيان ضمننده ﴿ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ ﴾ بيوربيور .

[الله تعالی بر كيمسه‌يی طوغورمادی و كنديسی بر كيمسه‌دن طوغمادی .] زيرا ؛ الله تعالی‌يه مجانس بر كيمسه يوق كه آنكله الفت وانسيتدن چوجق ميدانه كلسون وهيچ بر شيئه احتياجی يوق كه بر ياردمجی‌يه محتاج اولسون و ذاتنه فنا عارض اولمازكه بر خلفه وذريته احتياج حاصل اولسون وانقراض واضمحلال قورقوسی يوق كه عاقبتی محافظه ايچون بر ولده احتياجی اولسون. والحاصل وجودی واجب وبقاسی ثابت اولديغی ايچون ولده احتياجی يوق كه ولد تصور اولونسون . الله تعالی ديكر برشيدن طوغمادی . زيرا؛ قديم اولديغندن كندندن اول برشی بولونمادی كه آندن طوغمش اولسون ، اولاماز. چونكه؛ اكر واجب تعالی برشيدن طوغمش اولسه حادث اولاجغی جهتله برموجده محتاج اولور . او موجده ديكر بر موجده محتاج اولارق يا الی غير النهايه كيدر تسلسل اولور . تسلسل ايسه علم كلامده بيان اولونديغی وجهله باطلدر . شو حالده جناب حقك حادث اولمسی‌ده باطلدر . ياخود سلسله بر واجبه منتهی اولور . ايشته او واجبده واجب الوجود اولاجغی جهتله مطلوب ثابت اولور . بناءً عليه؛ واجب تعالی‌نك قديم اولديغی ثابت اولديغندن ديكر برشيدن طوغماديغی دخی ثابتدر .

مشركلر ملكلرك پدری و يهوديلر عزيز عليه السلامك پدری و نصاری عيسی عليه السلامك پدری واجب تعالی اولديغنی ادعا ايتدكلرندن شو باطل اعتقادلری اوله امرده رد اولمق اوزره جناب حق والد اولديغنی نفی مولود اولديغنی نفی اوزرينه تقديم بيورمشدر . چونكه؛ واجب تعالی‌نك مولود اولديغنی ادعا ايدن اولماديغندن اهمی مهم اوزرينه تقديم قاعده‌سنه بناءً والد اولديغنی نفی ايتمك اهم والزمدر .

***

واجب تعالی سوره‌نك بدايه‌سندن بورايه قدر صفات الٰهيه‌سندن بعضيلرينی بياندن صوكره اوصاف الٰهيه‌نك جمله‌سنك نتيجه‌سنی بيان ايتمك اوزره ﴿ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُواً اَحَدٌ ﴾ بيوربيور .

[الله تعالی‌یه هیچ بر کیمسه مثیل ونظیر اولمادی .]

یعنی ؛ واجب تعالی‌نك ازلاً و ابداً ذاتی و صفاتی کمال اوزره اولوب اصلا نقصان و زوال عارض اولمادیغندن ممکناتدن هیچ بر شی کندینه بکزه‌مه‌دی .

چونکه بکزه‌مك ؛ جنسیت اقتضا ایتدیکندن وواجب تعالی‌نك مخلوقاتدن هیچ بر شی کندینه مجانس اولمادیغندن وجودینه هیچ بر شی بکزه‌مه‌دیکی کبی مساوی‌ده اولمادی . زیرا ؛ واجب تعالی‌نك وجودی ذاتندن اولوب سائر موجوداتك وجودلری ایسه کندیلرینك غیریلردن اولدیغی جهتله موجودات سائره‌نك وجودینه عدم طاری اولور ، واجب تعالی‌نك وجودینه ایسه اصلا عدم طاری اولمادیغندن البته واجبك وجودینه ممکناتك وجودی مساوی اولاماز . کذلك واجب تعالی‌نك صفاتنه دخی مخلوقاتك صفاتی مساوی اولاماز . زیرا ؛ واجب تعالی‌نك صفاتی قدیم اولوب مخلوقاتك صفاتی حادثدر . بناءً علیه ؛ قدیم حادثه مساوی اولاماز . چونکه قدیم ؛ زوالدن مصون وحادث ایسه زواله معروضدر . بناءً علیه ؛ حادث ، قدیمه هیچ بر زمانده مساوی اولاماز .

بو سوره‌نك اولنده واجب تعالی ذاتندن انواع کثرتی ونصارانك تثلیثنی وسائر ارباب شرکك شرکلرینی رده **احد** لفظی دلالت ایتدیکی کبی کریم و رحیم اولدیغنه دخی **صمد** لفظی دلالت ایدر . چونکه ؛ انسانلرك جمیع احتیاجنده واجب تعالی‌نك مقصود اولاسی واحتیاجاتی قضایه قادر اولمسنه دلالت ایتدیکی کبی ویرمسی جائز اولان هر شیئی قوللرینك استحقاقنه کوره ویروب بخل ایتمه‌دیکنه واحسانی بر منفعت مقابلنده ویا دفع مضرت ایچون اولمایوب یالکز لطف وکرم قبیلندن اولدیغنه دخی دلالت ایدر . الله تعالی‌نك هیچ بر شیدن متأثر اولمایوب وبر شیئك اثر وایجادی ایله اولمادیغنه (لم یلد ولم یولد) جمله‌لری دلالت ایتدیکی کبی مخلوقاتدن واجب تعالی‌یه شریك ونظیر اولارق بر شیئك بولونمادیغنه دخی (ولم یکن له کفواً احد) جمله‌سی دلالت ایدر .



سورۀ فلق

مدینۀ منوره ویاخود مکۀ مکرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر . بش آیتی جامعدر .

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ ﴾

[ای رسول مکرم ! سن « صباحك ربسنه صیغینیرم » دی .]

یعنی ؛ ای حبیبم ! سکا دشمنلرك طرفندن کلمسی مأمول اولان ضرری دفع ایچون « عالمك قارانلقلرینی قالدیران صباحك ربسنه صیغینیرم » دیمکله جناب حقك حمایه‌سنه التجا ایت .

بو مقامده بدن انسانه اصابت ایده‌جك ضررلردن استعاذه ایله امر اولوندیغندن انسانی محافظه‌ده ربوبیتك تأثیری زیاده اولدیغی جهتله رب اسم شریفی **فلق** لفظنه اضافتله اختیار اولونمشدر . زیرا استعاذه‌دن مقصد اولان هر دورلو صیانتی ؛ تربیه صفتی آچیقدن بیان ایتدیکندن رب اسم شریفی وارد اولمش واستعاذه‌ده دیکر اسملر اوزرینه ترجیح اولونمشدر .

بو آیتده ضیاسیله کیجه‌نك قارانلقلرینی قالدیران صباحك ربسنه التجا ایدنلرك مصیبتلرینی جناب حقك ازاله ایده‌جکنه اشارت ایچون **صباح** معناسنه اولان فلق لفظی وارد اولمشدر . چونکه ؛ جناب حقه التجا ایدنلرك تضرع و نیازلرینك قبولی صباح وقتنده هر وقتدن دها زیاده مرجو اولدیغندن صباح وقتی دیکر وقتلر اوزرینه ترجیحه شایاندر . زیرا صباح وقتی ؛ مضطر اولان کیمسه‌لرك دعا و کناه صاحبی اولانلرك توبه واستغفار ایده‌جکلری بر زمان اولدیغی بعض نصوصله ثابتدر . وقت صباح محشردن بر نمونه اولدیغی جهتله دخی صراحةً ذکره شایاندر . چونکه ؛ کیجه اویقوسی سببیله اموانه بکزه‌ین ناس صباح وقتی قبردن قالقار کبی اویقودن اویانارق بعضیلری سرمایه‌لی وبعضیلری سرمایه‌سز مفلس وپریشان بر حالده چارشویه بازاره کیدرلر . ایشته هر کسك احراز ایتمش اولدیغی موقعده

عرض اندام ایتمهٔ عرصهٔ محشره بکزه‌ر . بناءً علیه ؛ وقت صباح محشردن بر نمونه اولدیغی جهتله دیکر اوقات اوزرینه ترجیحه شایاندر .

ابو السعود افندینك بیانی وجهله جناب حق طارلقدن صوکره بوللق و قارانلقدن صوکره آیدینلق احسان ایده‌جکنه واستعاذه ایدنلری استعاذه ایتدکلری شیلردن قورتاره‌جغنه وباب الٓهی‌یه کمال جدیتله مراجعت لازم اولدیغنه اشارت ایچون قارانلقدن صوکره آیدینلغه دلالت ایدن فلق لفظی وارد اولمش و رب اسم شریفی آکا مضاف قیلنمشدر .

فخر رازینك بیانی وجهله فلق ؛ صباح معناسنه اولدیغی کبی مخلوقات معناسنه دخی اولور . شو حالده معنای آیت : [جمیع مخلوقاتك ربسنه صیغینیرم] دیمکدر . چونکه ؛ بو مثللو مقامده لفظك شامل اولدیغی معنالردن بعضیلرینی بعض آخر اوزرینه لازم کلمه‌سون ایچون کلمه‌نك اولنده بولونان الف لامی ، استغراقه حمل ایتمك قواعد عربیه اقتضاسندندر . بناءً علیه مخلوقات ایله مراد ؛ مخلوقاتك جمیع افرادیدر ، یوقسه بعضیسی دکلدر وبو معناده جمله مخلوقات اولدیغی کبی وقت صباح دخی مخلوقات جمله‌سندن اولدیغی جهتله هم تعظیم هم ده تعمیم اولدیغندن مقامه دها موافقدر .

یاخود فلق ؛ جهنمده بر دره‌نك اسمیدر . بوکا نظراً معنای نظم : [عاصیلره عذاب ایچون جهنمده خلق اولونان دره‌نك ربسنه صیغینیرم] دیمکدر . فلقك جهنمده بر دره معناسنه اولمسی اصحاب کرامدن بعضیلرینك روایتنه مستنددر . چونکه ؛ اصحابدن بعض ذوات شامه کلدکلرنده کورمش اولدقلری یوکسك قوناقلری سیر وتماشا ایدرکن «بونلر ایچون غبطه ایتمم . زیرا ؛ بونلرك آرقه‌سنده فلق واردر » دینجه حاضر بولونانلر طرفندن « فلق نه‌در ؟ » سؤالنه جواب اولارق « فلق ؛ جهنمده بر دره‌در . هر نه زمان آچیلورسه اهل جهنم حرارتنك شدتندن اوزون صدا ایله چاغریشورلر » بیورمشلردر .

*
* *

واجب تعالی ذاتنه التجا اولونمسنی امر ایتدکدن صوکره کیملرك شرندن استعاذه ایتمك لازم اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ ﴾ بیوریيور .

[مخلوقاتك شرندن مخلوقاتك ربسنه التجا ایدرم .]

یعنی ؛ انس وجندن وسائر اذی ویره‌جك شیلرك شرندن موجوداتك ربسنه صیغینیرم . فخر رازینك بیانی وجهله بو مقامده (ماخلق) ایله مراد ؛ شرینك چوقلغنه بناءً یالکز شیطانه اولمق احتمالی وار ایسه‌ده اصح اولان جمیع مخلوقات مراد اولونمقدر . چونکه مقصد ؛ انسانه ضرر ویره‌جك شیلرك جمله‌سندن استعاذه ایتمك اولدیغندن انس وجندن انسانه ضرر ایتمك وشر یاپمق شانندن اولان بالجمله مخلوقاتدن استعاذه ایتمك انسان ایچون دها موافق واستعاذه مقامنه دها زیاده مناسبدر . حتی ضرر ویره‌جك خسته‌لقلرك وقحط وغلالرك وانواع بلالرك وآفات سماویه وارضیه‌نك جمله‌سنه شاملدر . « انسانه ضرر ویره‌جك شیلری الله تعالی خلق ایتدیکی جهتله « اللهك خلق ایتدیکی شیدن الله تعالی‌یه التجا ایتمك ناصل اولور ؟ » عنوانده وارد اولان سؤال مندفعدر . چونکه ؛ قهرندن لطفنه التجانك جوازی رسول اللهك (اعوذ بك منك) حدیث شریفیله ثابتدر . یعنی « یارب ! سندن سکا صیغینیرم » دیمکدر .

اللهك خالقی ، حکمتی متضمن ومصلحته موافق اولدیغی جهتله عبدك لدنیاتی بیلمه‌دیکندن کندی حقنده شر عد ایتدیکی شی حقیقتده وحد ذاتنده صواب اولمسنه مانع اولاماز . بناءً علیه ؛ فرق ضاله‌دن معتزله‌نك « اللهك مخلوقه شر دیمك جائز اولماز » دیه‌رك اعتراضلری وارد اولماز . چونکه ؛ نفس الامرده صواب اولان بر شیئك انسان حقنده شر اولمسی آنك عین حکمت اولمسنه مانع اولاماز . مثلا ییلان دنیلن حیوانك خلق اولونمسنده بزم بیلمه‌دیکمز بر چوق حکمتلر واردر . لکن بو حکمتلر ییلانك انسانلر حقنده شر اولمسنه مانع دکلدر .

انسانه کله‌جك مصیبت واصابت ایده‌جك شر هر نه قدر قضاء الٓهی وقدر سبحانی ایله ایسه‌ده قضا وقدر عبدك ربسنه التجا ایتمسنه مانع اولامیه‌جغندن جناب حق انسانلره مطلقا استعاذه ایتملریله امر بیورمشدر . چونکه عبد ایچون وظیفه ؛ عبودیت اولدیغی کبی دائما عبد هر شیئك اسباب عادیه‌سنی آرامقله‌ده مکلفدر . بناءً علیه ؛ قضا وقدره حواله ایله عبدك ساکت وصامت اوتورمسی وهر شیدن ال چکوب معطل قالمسی جائز دکلدر .

شوحالده اللهك تقديری عبدك سعينه وچالیشماسنه مانع اولاماز . ایشته شو اساسه بناءً بعض اعتقادسزلرك « تقدیر اولونان بر شیئك التجا ایله رد اولونمیه جغنه بناءً التجا ایله امرده فائده یوقدر » دییه رك اعتراضلری مردوددر . زیرا ؛ عبد ایچون امره امتثاله عبودیتده دوام ایتمك لازمدر .

∴

واجب تعالی استعاذه اولوناجق شیلری (من شر ماخلق) جمله سیله اجمالاً بیاندن صوكره او اجمالی تفصیل ایتمك اوزره ﴿ وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ اِذَا وَقَبَ ﴾ بیوریور .

[قارانلغی عالمك هرجزئنه داخل اولوب هریری احاطه ایتدیكی وقت كیجه نك شرندن مخلوقاتك ربسنه صیغینیرم .]

یعنی ؛ هر آفتك زمانی اولان كیجه نك قارانلغی عالمی احاطه ایتدیكی وقت كیجه نك شرندن الله تعالی یه التجا ایدرم .

فخررازینك وابوالسعود افندینك بیانلری وجهله كیجه نك قارانلغی سببیله یرتیجی حیوانلر وانس وجنك شیطانلری وهردرلو انسانه اذی ویره جك آفتلر شایع اولوب وشرك وقوعی كوندوزه نسبتله چوق اولدیغی جهتله كیجه مخلوقات ایچنده داخل اولدیغی حالده آیریجه ذكر اولونمش وشرندن استعاذه یه شایان كورولمشدر .

غاسق ؛ **قارانلغی تمامیله هر یوزینی احاطه ایدن كیجه در** . وقب ؛ **دخول** معناسنه در .

یاخود غاسق ؛ **خسوف سببیله ضیاسی زائل اولان قمردر** . (اذا وقب) **اوقمرك طوتولمسی سببیله قارانلغه داخل اولمسیدر** . بوكا نظراً **معنای نظم** : [خسوف زماننده ضیاسنك زائل اولمسیله قارانلغه داخل اولان قمرك شرندن قمرك ربسنه صیغینیرم] دیمكدر . چونكه ؛ وقت خسوف یعنی آیك طوتولماسی قوللرینه تنبیه ایچون طرف الهیدن غضبك اثری اظهار اولوندیغی برزمان اولدیغی جهتله اوزمانك شرندن استعاذه یه شایاندر .

یاخود غاسق ایله مراد ؛ **آیك صوك كونلریدر** . زیرا ؛ آیك صوك كونلری ضیاسنك زوالیله قارانلغه داخل اولدیغندن استعاذه یه لایقدر . حتی سوره نك سبب نزولی اولان

سحرك تأثیری او كونلرده هروقتدن زیاده اولدیغندن بعض كیمسه لرك محققی اخلال ایچون سحر ایدنلر آیك صوك كونلرنده سحره دوام ایتدكلری بعض كتابلرده كورولمكده در واهل نجومك سوزلری ده بومعنایی تأییدایدر . چونكه ؛ آنلر « آیك اون بشندن صوكره ضیاسی نقصان اولدقجه نحوستی زیاده له نیر . بناءً علیه ؛ آیك صوك كونلری ، نحوستنك غایت زیاده اولدیغی زماندر » دیمكله آیك آخرنده نحوست واردر اعتقادنده بولوندقلرندن كوتو اولمسی آرزو ایتدكلری ایشلره او كونلرده باشلارلر .

ابوالسعود افندینك بیانی وجهله بعض روایته نظراً غاسق ایله مراد ؛ **ثریا یلدیزلریدر** . وقب ایله مراد ؛ **ثریانك غائب اولدیغی زماندر** . یعنی « ثریا یلدیزلری انسانلرك كوزلرندن غائب اولدیغی زمان شرندن جناب حقه التجا ایدرم » دیمكدر . چونكه ؛ ثریانك غائب اولدیغی زمان انسانلرده خسته لق چوق اولدیغندن استعاذه یه شایاندر .

یاخود غاسق ایله مراد ؛ **انسانه عارض اولان هرشردر** . وقب ایله مراد ؛ **اوشرك هجومیدر** . بوكا نظراً **معنای نظم** : [انسانه عارض اولان هرشردن هجوم ایتدیكی زمان استعاذه ایدرم] دیمكدر .

∴

واجب تعالی كیجه نك شرندن استعاذه نك لزومنی بیاندن صوكره ساحرلرك شرلرندن استعاذه نك لزومنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ ﴾ بیوریور .

[ایپلكه باغلادقلری دوكوملره اوفوروكله سحر ایدنلرك شرندن مخلوقاتك ربسنه التجا ایدرم .]

یعنی ؛ ایپلكه دوكوم یاپمقله وافسونله اودوكومه سحر ایدنلرك شرلرندن جناب حقه صیغینیرم .

نفث ؛ **توكروكله اوفورمكدر** . عُقَد ؛ **عقده نك جمعیدر** . عقده ؛ **ایپلكه باغلانان دوكومدر** . بوكا نظراً **معنای آیت** : [ایپلكه باغلانان دوكوملره آز آز توكروكله اوفوروجی وسحر ایدیجی طائفهٔ نسوانك شرندن مخلوقاتك ربسنه صیغینیرم] دیمكدر .

بومثللو سحرك وقوعی قادینلرده چوق اولدیغنه اشارت ایچون خاتونلره مخصوص اولان لفظله وارد اولمشدر .

فخر رازینك وابوالسعود افندینك بیانلری وجهله بو وبوندن صوكره‌كی سوره‌نك سبب نزولی ؛ یهود طـائفه‌سندن (لبید بن اعصم) دنیلن یهودینك رسول‌اللهه یاپمش اولدیغی سحردر . چونكه ؛ روایت موثوقه‌یه نظراً رسول‌اللهه خدمت ایدن بر یهودی چوجغی واسطه‌سیله رسول اللهك باشنك قیللرندن برقاچ تل أله ایده‌رك قیزلریله برابر سحر ایدر . بوندن متأثر اولارق رسول‌الله بر قاچ كون خسته اولور وخسته‌لغك درجه‌سی كون بكون تزاید ایدر . وجود رسول‌الله ضعفه باشلاینجه جبریل كلور ویهودك سحر ایتدیكنی وسحری نه ایچون یاپدیغنی و (ریس) دنیلن قویویه سحری آتدیغنی واوسحری قویودن چیقاردقدن صوكره بوسوره‌لری اوقورسه سحردن قورتولوب شفایاب اولاجغنی خبر ویرر . رسول‌الله (علی) و(زبیر) و(طلحه) و(عمار) رضی الله تعالی عنهم حضراتنی كوندرر . آنلر قویونك صوینی چكرلر ودبنده اولان طاشی قالدیررآلتندن برایپلكی اونبر دوكومله دوكومله‌نمش اولدیغی حالده بولورلر وآلیرلر رسول‌اللهه كتیررلر . رسول‌الله بوایكی سوره‌ده موجود اونبر آیتدن هر برینی اوقودقجه دوكومك بری چوزولور وجود نبویلری پاكله‌نور . حق اونبرنجی آیت ختام بولونجه باذن الله تعالی مرض رسول‌الله وجودندن تماماً صییریلور چیقار وعافیتی یرینی بولور . اصحاب كرام یهودك قتلی ایچون استیذان ایتمشلرسه‌ده اذن رسول‌الله واقع اولمامشدر . چونكه ؛ رسول‌الله نفسی ایچون بر كیمسه‌یه غضب ایتمز وانتقام آلمق‌ده ایسته‌مزدی . رسول اللهك سحردن متأثر اولمسی نبوتنه خلل كتیرمز وشان نبویلرینه نقصان ایراث ایتمز . چونكه ؛ كندیلری بشر اولدیغی جهتله نفرت ایجاب ایتمه‌ین عوارض بشریه‌دن انبیاء عظام حضراتی متأثر اولدقلری كبی بزم پیغمبریمزده متأثر اولمشدر . بووسیله ایله جناب حق قوللرینه جمله مخلوقاتك شرندن استعاذه‌نك لزومنی وشوسوره‌لرك اوقونمسنی تعلیم بیورمشدر .

بعض روایتده نفاثات ایله مراد ؛ رسول‌اللهه سحر ایدن یهودینك قیزلریدر دینمش ایسه‌ده اصح اولان ایلككه سحر ایدن قادینلرك جمله‌سنه شاملدر و لفظ آیته موافق اولان‌ده بودر .

یاخود نفاثات ایله مراد ؛ مطلقا نسواندر . عُقَدْ ایله مراد ؛ اركككلرك رأی

وتدبیرلری وعزملریدر . بوكا نظراً معنای آیت : [طائفهٔ رجالی بر رأیدن دیكر رأیه وبر عزیمتدن دیكر عزیمته انواع حیله ودسیسه ایله تبدیل ایدن وچویرن نسوانك شرندن عالمك ربسنه صیغینیرم] دیمكدر . چونكه ؛ رجالك قلبلرنده نسـوانك محبتلری شدتلی اولدیغندن چوق زمانده مراملرینی ترویج ایچون برچوق حیله‌لر ارتكاب ایده‌رك اركككلری رأیدن رأیه دوندورورلر ومهلكه‌دن مهلكه‌یه آتارلر واوچورومدن اوچورومه سوروكلرلر . بناءً علیه ؛ جناب حق بونلرك شرلرندن استعاذه ایله امر بیورمشدر . لكن شومعنا وقوعاته موافق ایسه‌ده معنای اول ساحرلر حقنده اولمقله سبب نزوله موافق اولدیغی جهتله اكثر مفسرین معنای اولی ترجیح ایتمشلردر .

بو آیت جلیله‌ده شرلرندن استعاذه ایله امر اولونان اوفوروكجیلرلر ایله ساحرلر اولدیغی جهتله مذموم اولان سحر طریقیله واقع اولان اوفوروكدر ، یوقسه بعض احادیث جلیله‌ده بیان اولوندیغی وجهله افسون مشروعدر مذموم دكلدر . بناءً علیه ؛ بو آیت مشروع اولان افسونه شامل اولاماز زیرا ؛ بعض امراضه اوقومقله تداوینك جوازینی رسول اللهدن واصحابدن كورولدیكی وجهله علماء اسلام قبول ایتمشلردر . چونكه ؛ جوازینه دلالت ایدن بر چوق حدیثلر واردر . كتب احادیثده محدثین عظام ، رقیه یعنی افسونه حقنده وارد اولان حدیثلری بیـان ایچون برر فصل مستقل اختیار ایتمشلردر . حتی بو ایكی سوره نازل اولدقدن صوكره خسته‌لغندن شكایت ایدنلره رسول‌الله بوسوره‌لری اوقومقله تداوی بیورر وبالخاصه اصابت عین ایچون بوسوره‌لرك اوقونمسنی توصیه ایدرلردی وبر كون (عُمَیْس قیزی اسما) رضی الله عنها حضور رسول‌اللهه كله‌رك « یارسول‌الله ! جعفرك چوجقلرینه سرعتله اصابت عین واقع اولویور بن افسون یاپایمی ؟ » دینجه رسول‌الله « اوت ! یاپ . زیرا ؛ قدری ایلری كچر بر شی اولسه ایدی اصابت عین اولوردی » بیورمشدر . والحاصل بونلر وبونلرك امثالی قرآنله والفاظ احادیثله اولمق شرطیله افسونك جوازینه دلالت ایدر بر چوق دلیللر واردر . اما افسونك منعنه دائر وارد اولان روایتلر ، قرآندن واحادیثدن باشقه معناسی آكلاشیلمایان بر طاقم الفاظله افسونك جائز اولمامسنه حمل اولونونجه روایتلر آره‌سنده منافات قالماز .

چونکه ؛ کلام الله وکلام رسول الله ایله اولان افسون جائز وبونلرك غیریله اولان افسون جائز دکلدر . آنجق سحر ایچون اولان افسون صورت قطعیه‌ده حرامدر .

﴿ وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ اِذَا حَسَدَ ﴾

[حسد ایتدیکی وقتده حاسدك شرندن مخلوقاتك ربسنه صیغینیرم .]

فخر رازینك بیانی وجهله حسد ایدن کیمسه حسد ایتدیکی کیمسه‌نك نعمتنك زوالیله متسلی اولدیغندن دائما او نعمتك ازاله‌سنه حیله ایله چاره آرادیغی جهتله هر درلو افترا وبهتانلره وسائر مضرت ایقاعنه جسارت ایتمسنه بناءً جناب حق حاسدك شرندن استعاذه ایله امر ایتمشدر .

بو سوره‌لرك نزولنده رسول الله فوق العاده مسرور اولمشدر . چونکه ؛ بو سوره‌لرده دینی ودنیوی شرندن استعاذه لازم اولان هر شیئك بولونمسی وآنلردن استعاذه ایله امر اولونمسی موجب مسروریت اولمشدر .

حاسدلرك بعضیلرینك حسدی شر اولمادیغنه اشارت ایچون **حاسد** لفظی نکره اولارق وارد اولمشدر . زیرا ؛ خیرات ومبرات حقنده حسد غبطه قبیلندن اولدیغی جهتله شر اولمق شویله دورسون بلکه ممدوحدر . چونکه بومثللو حسد ؛ یاپیلان خیراتك ازاله‌سنی آرزو ایتمك دکلدر ، بلکه کندیسنك نائل اولامادیغنه تحسردن عبارتدر . بوکبی تحسر ایسه عین عبادتدر .



سورهٔ ناس

مدینهٔ منوره‌ده نازل اولان سوره‌لردندر . آلتی آیتی جامعدر .

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ﴾

[یا اکرم الرسل ! سن « ناسك ربسنه صیغینیرم » دی .]

یعنی ؛ سن شیطانك شرندن نفسکی محافظه ایچون « مخلوقاتك اشرفی اولان انسانلرك حقیقی تربیه‌لرینی ویرن وامورلرینی تدبیر ومنفعتلرینی احسان ومضرتلرینی دفع ایدن ربلرینه التجا ایدرم » دی که شیطانك وسوسه‌سندن نفسکی خلاص ایتمش اولاسك .

فخر رازینك بیانی وجهله بوندن اولکی سوره‌ده فلق لفظی **جمیع مخلوقات** معناسنه اولدیغنه نظراً رب لفظی **جمیع مخلوقاته مضاف قیلنمش ایکن** بو سوره‌ده یالکز **اشرف مخلوقات اولان ناسه مضاف قیلنمشدر** . زیرا اولکی سوره‌ده استعاذه ایله امر ؛ جمیع مخلوقاتك شرندن استعاذه اولوب بو سوره‌ده ایسه انسانه وسوسه ایدن شیطانك شرندن استعاذه ایله امر اولدیغندن بو سوره‌ده یالکز انسانه مضاف قیلنمشدر . انسان مخلوقاتك اشرفی اولدیغی جهتله انسانك ربی اولان واجب الوجودك هر شیئك ربی اولدیغی اولویتله ثابت اولدیغندن انسان ترجیح اولونمشدر .

∴

واجب تعالی انسانلرك ربی اولدیغی بیاندن صوکره مالکی ومعبودی اولدیغنی دخی بیان ایتمك اوزره ﴿ مَلِكِ النَّاسِ * اِلٰهِ النَّاسِ ﴾ بیوریور .

[ناسك مالکی ومعبودی اولان ربسنه صیغینیرم .]

يعنی ؛ ای حبيبم ! سن شيطانلرك وسوسه‌سندن خلاص ايچون دی كه « بن شيطانك وسوسه‌سندن انسانلرك معبودی ومالكی اولان ربلرينه التجا ايدرم » .

فخر رازينك بيانی وجهله بو آيتلرده ترتيب اوزره انسانلرك قطع ايده‌جكلری درجه‌لره اشارت اولونمشدر. چونكه ؛ انسانلر هرشيدن اول ظاهرده كنديلرينه احسان اولونان نعمتلری كورمك وبيلمكله او نعمتلری احسان ايدن ذاتك رب اولديغنی ومدبر امور اولوب قوللرينك حالنی اصلاحه قادر اولديغنی تفكر ايده‌رك او ذاتك ربوبيت صفتيله متصف اولديغنی اوكره‌نور وآنی اعتقاد ايدر . بوندن صوكره دوشونوركه بو قدر مخلوقاته وبالخاصه انسانلره بو نعمتلری ويرمكه قادر اولان ذاتك غنیّ مطلق اولوب هيچ بركيمسه‌يه احتياجی اولميه‌جغنی ادراك ايده‌رك بوذاتك مالك حقيقی اولديغنه انتقال ايله آنك مالكيتنی اعتقاد ايدر. بوندن صوكره بوعالمه تماميله مالك وكمال تصرفله متصرف اولان ذاتك صفات جلاليه وجماليه‌سنی دوشونه‌رك اوصافنك عقللره حيرت ويرديكنی كورونجه شومالكيت مجرد غلبه وايشلرينی تدبيری ايله اولمايوب بلكه تصرف كلی ايله تصرف اوزره قدرت تامه اقتضا ايدن الوهيت اوزرينه بنا اولونمش معبوديت طريقيله اولديغنی ادراكله عبادته باشلار . ايشته شو مراتبه اشارت ايچون واجب تعالی بو سوره‌ده اولاً ربوبيتنی، ثانياً مالكيتنی وثالثاً معبوديتنی بيان بيورمشدر .

بو آيتلرده ناسك شرفنه دلالت ايچون ناس لفظی تكرر ايتمشدر . زيرا ؛ قواعد عربيه‌ده اضافتله حاصل اولان شرف بعضاً مضافه وبعضاً مضاف اليهه عائد اولديغندن بو مقامده شرف مضاف اليه اولان ناسه عائددر . چونكه ؛ جناب حق ذاتی ناسك ربی ومالكی ومعبودی اولمقله تعريف بيورمشدر . بوتعريفدن حاصل اولان شرف البته ناسه راجعدر . زيرا ؛ واجب تعالی‌نك تربيه‌سی آلتنده بولونمق ومملوكی اولمق ومعبود اتخاذ ايده‌رك عبوديت نقطه‌سنده ثبات ايتمك كبی انسان ايچون برشرف اولاماز .

⁂

واجب تعالی استعاذه ايله امر ايتدكدن صوكره كيمك شرندن استعاذه اولوناجغنی

بيان ايتمك اوزره ﴿ مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ * اَلَّذِى يُوَسْوِسُ فِى صُدُورِ النَّاسِ ﴾ بيوريور .

[ذكراللهدن قاچارق فرصت بولدقچه ناسك قلبلرينه وسوسه قويان شيطانك شرندن ناسك ربنه صيغينيرم .]

يعنی ؛ ناسك قلبلرينی اعتقاد حقدن دوچار خلل ايدن وذكرالله‌ی كورديكنده حيله‌سنی تأخير ايدوب فرصت بولدقچه وسوسه‌سنه دوام ايدن شيطانك شرندن انسانلرك معبودی و مالكی اولان الله تعالی‌يه التجا ايدرم .

فخر رازينك بيانی وجهله وسواس ؛ **كيزلی صدا** معناسنه‌در. كسرله وِسواس اوقونورسه **مصدردر**. بومقامده وسواس ايله مراد ؛ **شيطاندر**. چونكه شيطانك عادتی ؛ دائما ايشيدلمز درجه‌ده كيزلی سوزلرله انسانلری اضلال ايتمك اولديغندن مبالغه طريقيله **شيطانه** وسواس دنيلمشدر . يعنی « شيطانك وسوسه‌يه اوقدر دوامی واركه كأن عين وسوسه‌در » ديمك اولور . انسان ذكرالله ايله مشغول اولديغنده كمال شدتله چكينوب حيله ايله وقت كچيرديكندن حيله‌سنی بعضاً تأخير ايتديكنه اشارت ايچون **شيطانه** خنّاس دنيلمشدر .

صدور ؛ **انسانلرك كوكسی** ايسه‌ده ذكرمحل اراده‌ٔحال قبيلندن صدور ايله مراد ؛ **انسانلرك قلبلريدر** . زيرا قلب ؛ انسانك كوكسنك صول طرفنده اولديغی كبی شيطانك وسوسه‌سی دخی قلبده اولور . بوكا نظراً **معنای نظم** : [شول شيطانك شرندن الله تعالی‌يه صيغينيرمكه او شيطان ذكرالله اولديغنده انساندن قاچار وسوسه‌سنی تأخير ايدر وفرصت بولدقچه قلوب ناسی اوهام وخيالاتله حقدن اضلاله چاليشير] ديمكدر .

⁂

واجب تعالی شيطانك بعض صفتلرينی بياندن صوكره شيطانك نوعلرينی بيان ايتمك اوزره ﴿ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ ﴾ بيوريور .

[او شيطان جنله انساندن اولديغی حالده وسوسه ايدر .]

يعنی ؛ انسانی اضلال ايدوب حقدن آيرمغه چاليشان شيطان جندن اولديغی كبی انساندن دخی اولور . بناءً عليه ؛ هر ايكيسنك شرندن ناسك ربنه صيغينيرم ديمكدر .

فخر رازينك بيانی وجهله انسانی اغفال ايدن ؛ گوزه گورونمز گيزلی صورتده قلبه خطور ايدن وذهنی طيرمالايان وهميات قبيلندن اولورسه جندن اولان شيطانك وسوسه‌سی قبيلندندر . اما انسانك كندی جنسندن بعض كيمسه‌لر طرفندن خلاف حقيقت شيلرله گوز گوره‌رك و قولاق طويارق واقع اولان اضلال انسانك شيطانلری طرفندندر . بناءً عليه ؛ جناب حق انسانی اضلال ايدن كرك انساندن اولسون وكرك جندن اولسون هر ايكيسنك شرندن استعاذه لازم اولديغی بو آيتله بيان بيورمشدر . شيطانك جندن بر صنف اولديغنه بو آيت دلالت ايدر .

..

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلَى التَّمَامِ * وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى سَيِّدِ الْاَنَامِ * وَعَلَى آلِهِ وَاَصْحَابِهِ الْهُدَاةِ لِلْاُمَمِ *



اشبو تفسير شريفی مطالعه ايدن قارئين كراميه بالآخره وسيلۀ رحمت اولور اميديله بناءً ترجمۀ حالمی بو مقامده اجمالاً بحث ايتمكی مناسب گوردم

منشأم : اولجه قونيه ولايتنه مربوط قضا ايكن اخيراً قضالغی الغا اولونوب اليوم قره‌مان قضاسنه ملحق (خادم) ناحيه‌سنك (قونقول) قريه‌سيدر .

پدرم : مسلك علمادن (چلبك حسين افندی) ديمكله معروفدر .

تولدم : عربی بيك ايكيوز سكسان ، رومی بيك ايكيوز يتمش سكزدر .

تحصيلم : طقسان بر وطقسان ايكی سنه‌لرنده قريه مكتبنده خواجه‌م (انبارلی زاده محمد افندی)دن كلام قديمی ختمله تجويد وبعض علم حال كتابلرينی اوقودم . طقسان اوچ سنه‌سنده ديگر خواجه‌م (طوماق زاده محمد افندی)دن امثله وبنا اوقودم . طقسان درت سنه‌سنده (خادم) مدرسه‌سنه داخل اولدم واستانبول مأذونلرندن خواجه‌م (حافظ احمد افندی)دن صرف قرائتنه باشلادم . طقسان بش والتی سنه‌لرنده حافظ احمد افندی (بوزقير)ك (بل ويران) ناحيه‌سنك (بارداس) قريه‌سنده موجود مدرسه‌يه مدرس اولديغندن برابرنده مذكور مدرسه‌ده بولوندم . طقسان يدی سنه‌سنده خادم مدرسه‌سنه عودت ايتدم وطقسان سكزده قونيه‌ده (شيروانيه) مدرسه‌سنه گلدم ومشاهير علمادن استاذ كل قونيه مفتيسی قادين خانی (حاجی حسين افندی) نك ملاجاميدن حلقۀ تدريسنه داخل اولدم وتكميل نسخ ايدنجه‌يه قدر مجلس فيوضاتندن استفاضه‌يه سعی وسائر مشاهيرك بعض درسلرينه وبالخاصه فقاهتله مشهور اولان طواسی عثمان افنديك فقه واصول درسلرينه دوام ايتدم.

رحمهم الله تعالى رحمةً واسعة

بيك اوچيوز سكز سنه‌سنده تدريسله اشتغاله باشلادم. اوزمانلر آناطوليده يوميه متعدد درس اوقوتمق اصولی جاری اولديغندن عنايت الٰهيه ايله متعدد اجازت ويرمكه موفق اولدم. اوچيوز اون يدی سنه‌سنده قونيه واليسی بولونان صدر اسبق فريد پاشا مرحومك احيا ايتمش اولديغی (محموديه) مدرسه‌سنه مدرس تعيين اولوندم. اوچيوز يگرمی بر سنه‌سنده قونيه محكمۀ حقوقنه اعضا انتخاب وتعيين اولونارق اوچيوز يگرمی اوچده مدتم ختام بولدی . اوچيوز يگرمی اوچده قونيه‌ده كشاد اولونان حقوق مكتبنه وصايا معلمی تعيين ايدلدم .

اوچیوز یکرمی درت سنه‌سنده مشروطیت اعلان اولوندی . قونیه‌دن مبعوث انتخاب اولوندم وبرنجی دوره‌ده مجلس مبعوثانده بولوندم . آنجق هیچ بر فرقه‌یه انتسابله مقید اولمادم . اساساً فرقه‌یه انتساب مشربمه موافق اولمادیغندن فرقه حسیله متحسس اولمادم واولامام . اوچیوز یکرمی یدی سنه‌سنده مجلس فسخ اولوندی وبن‌ده عمرم اولدقجه سیاستله اشتغال ایتمه‌مکه عزم ایتدم. بونك اوزرینه قونیه‌یه عودتله تکرار تدریساتله مشغول اولدم واولدن بری فکرمده جولان ایدن تورکجه بر تفسیر یازمغی قرارلاشدیردم واشبو اثر عاجزی‌یی تحریره باشلادم . سفربرلك ظهور ایدوب تدریسه امکان قالمانجه بو جهته حصر اوقات ایلدم . سورهٔ مائده‌نك نهایتنده کوریله‌جکی وجه اوزره بتوفیقه‌تعالی اوچیوز اوتوز بر سنه‌سنك نهایتنده تفسیر شریفك تحریری ختام بولمش ایسه‌ده مصارف طبعیه‌سنه قوهٔ مالیه‌م مساعد اولمادیغندن بالطبع وقت مرهوننه انتظاراً نزدمده محفوظ بولونیوردی.

وقتا که متارکه وقوعبولدی، یونان فضولی اولارق ازمیری اشغال ایتدی وآناطولینك ایچرولرینه دوغری یورومکه باشلادی. قوای ملیه تشکیلاتی‌ده شرقده ارضروم وسیواس قونغره‌لری وغربده افه‌لر تشکیلاتی ایله باشلامش ایدی . وطن تهلکه‌یه دوشمش اولمقله سیاسته قاریشماق عزمندن رجوع ایله قونیه‌ده قوای ملیه لهنه پروپاغانداره و بعض ضابطان ایله کوروشمکه باشلادق . قوای ملیه تشکیلاتنك منافع ملت اقتضاسندن اولدیغی هر یرده سویله‌مکه باشلانجه اولوقت والی بولونان (جمال بك) طرفندن ترصده باشلانمش ایسه‌ کده اهمیت ویرمه‌دك . مؤخراً جمال بك ولایت مقامنی ترك ایله فرار ایدنجه انکلیز وایتالیا ممثللری وبیك بشیوزی متجاوز مساح ایتالیا عسکرلرینك مملکتی استیلا ایچون انتظار ایتدکلری فرصت همان حلول ایتمش کبی کوریلیوردی. چونکه ؛ مملکت صاحبسز وحکومتسز قالمش ایدی. تام اوزمانده اهالئ محلیه وحکومتده موجود ارکان طرفندن عاجزلرینی والی وکالتنه تنسیب ایله بر انتخابنامه تنظیم وبزه قبولی تکلیف ایدلدی . فقط هیچ بر وجهله قوهٔ مدافعه اولمادیغی کبی وحیدالدین طرفدارانك قوای ملیه علیهنه بولشه‌ویکلك عنوانیله افتراالجویانه پروپاغاندالری اهالینك ذهننی تشویش ایدیور وحق ایتالیانلره دخالت فکرینی‌ده علناً ایلری سوروب تشویقاتده بولونیورلر ایدی . ایشته بو قاریشیقلق آره‌سنده بنم ایچون یکانه سلاح جناب حقه اعتماد ایدی . بناءً علیه (بسم‌الله توکلنا علی‌الله) دیه‌رك کیجه ساعت ایکی بچقده وکالتی قبول ووالی مقامنی اشغال ایتدك . اخیراً قوای ملیه رؤساسیله استانبول حکومتی آکلاشدقلری جهتله استانبول حکومتی

صبحی بکی والی تعیین ایتدی . بزده ولایت مقامنی صبحی بکه تسلیمله چکلدك . اوچیوز اوتوز بش سنه‌سنده اجرا اولونان مبعوثان انتخابنده قونیه‌دن مبعوث انتخاب اولونارق استانبوله کلدك .

١٦ مارت ١٣٣٦ تاریخنده انکلیزلرك استانبولی اشغالی اوزرینه مجلسدن آنقره‌ده بولونان غازی مصطفی کمال پاشا حضرتلریله کوروشمك اوزره بر هیئت کوندرلمسی مناسب کورولمکله قسطمونی مبعوثی یوسف کمال وسینوب مبعوثی رضا نور بکلر واسکیشهر مبعوثی عبدالله عزمی افندی ایله برابر مجلس طرفندن بالانتخاب آناطولی‌یه اعزام اولوندق وآنقره‌یه کیتدك . غازی پاشا حضرتلریله کوروشولدی وفرار ایدن مبعوثلرده یی‌دریی کلمکده ایدی . آرقداشلرم آنقره‌ده قالدی . رأفت پاشانك قونیه‌دن کتیرمش اولدیغی هیئتله بز مأذوناً قونیه‌یه کیتدك . بر مدت اقامتدن صوکره نیسانك یکرمی اوچنده آنقره‌ده تشکل ایدن بویوك ملت مجلسنه التحاق ایتدك . مجلس رئیسی جلال‌الدین عارف بك اوچ ماه مدتله مأذوناً ارضرومه کیده‌جکی جهتله مجلس طرفندن رئیس انتخاب اولوندم وجلال‌الدین عارف بك ارضرومدن کلنجه‌یه‌قدر ریاست وظیفه‌سیله اشتغال ایلدم . ایکنجی سنه کوتاهیه بوزغونلغی اوزرینه سقاریه‌وادیسنه کلمش اولان اردویی زیارت ومشاهداتمزی مجلسه عرض ایتمك اوزره اون بش آرقداش ایله جبهه‌یه اعزام اولونارق فرقه‌لری زیارت وبعض نصایح ایله دولاشدق. میخالیججقده کورمه‌دیکمز بر فرقه قالمش ایدی. پولادلیده اجتماع ایده‌رك همان او فرقه‌یی‌ده کورمکله وقت فوت ایتمه‌دن عودت ایتمکه واساساً مجلسك سقاریا وادیسنده حرب ایدلمسنه دائر اولان تمایلاتی مستعیناً بالله تقویه‌یه قرار ویردك وآنقره‌یه عودت ومشاهداتمزله ملت مجلسنی تنویر ایتدك. چوق زمان کچمکسزین سقاریه‌ده محاربه باشلادی. یکرمی بر کون میدان محاربه‌سی دوام ایدوب یکرمی ایکنجی کونی بعنایةالله تعالی یونان منهزماً رجعت ایتدی .

او سنه بهارنده قونیه وحوالیسنه اردونك ارزاقنی تأمین ایتمك ایچون مفتش اولارق کوندرلدم . اوچ بچق آی اردونك ارزاقنی مبایعه ایدن متعهدلره نظارت و قونترول وظیفه‌سیله مشغول اولدیغم صره‌لرده غیابمدن مجلس طرفندن رئیس وکیلی انتخاب اولوندیغمه دائر غازی پاشا حضرتلرندن بر تلغرافنامه آلدم . اساساً قونیه‌ده مبایعه خصوصنده‌کی وظیفه‌مده ختام بولمق اوزره ایدی . ایشلریمی خلاصه ایده‌رك آنقره‌یه عودت وریاست وظیفه‌سی ایله مشغول ایکن صوك ظفر عظیم وقوعبولدی . بعده شرعیه

وكالتندن عبدالله عزمی افندینك استعفاسی وقوع بولمسی اوزرینه یرینه شرعیه وكیلی انتخاب اولونارق لوزانده صلح مذاكره‌سنك جریان ایتدیكی اثناده هیئت وكیله میاننده بولوندق

مجلسك ضبطنامه‌لرنده مندرج بعض اسبابه مبنی مجلس حقمزده عدم اعتماد بیان ایتمكله شرعیه وكالتندن چكیلدم و بر مدت صوكره برنجی توركیه ملت مجلسی‌ده فسخ اولوندی. لكن سیاسته اشتغال ایتمه‌مك عزمی تجدید ایتدیكمدن انتخابه قاریشماماق فكریله انتخاب بیتنجه‌یه قدر آنقره‌ده قالدم . انتخاب‌ده آرزوی قلبمه موافق دوشدی .

بر زماندن بری كوشهٔ نسیانده قالمش اولان بو اثر عاجزینك طبعنه وكالتمز زماننده تدقیقات وتألیفات اسلامیه هیئتی اعضاسندن اولوب الیوم دارالفنون مدرسلرندن شمس الدین بك افندینك جسارت ویرمسیله باشلاندی . آنجق صاتیشدن مصارفاتی تدارك وتأمین اولونامادیغی جهتله یدنجی جلده قدر دوام ایدلمش ایسه‌ده بر چوق مضایقه‌یه ودیونه مستغرق اولمش ایدك . سكزنجی جلددن اعتباراً اثرك نهایتنه قدر قونیه اشراف وتجارندن حاجی قایماق زاده حاجی محمود ومخدومی قاسم افندیلرك معاونت مادیه‌لریله طبع واكمالی جناب حق میسر قیلدی .

تفسیر شریفك طبعی خصوصنده مومی الیهمانك معاونت نقدیه‌لریله برابر اوقاف اسلامیه مطبعه‌سی مدیری محمد هاشم ومحاسبه‌جیسی حافظ محمد كامل واداره مأموری بهجت بكلرك سعی وغیرتلرینه وتفسیر شریفك مصححی بولونان مطبعه محاسبه‌جیسی حافظ محمد كامل بكه تصحیح خصوصنده معاونت لازمه‌ده بولونان مطبعه‌ده مستخدم اسبق دارالشفقه محاسبه‌جیسی ابراهیم خلیل بكك‌ده بو خصوصده‌كی كمال دقت واعتنا ایله سبق ایدن همتلرینه بناءً قارئین كرامدن طرز تحریرنده مطلع اولدقلری خطانك تصحیحنی رجا ایتمكله برابر كرك بزی وكرك مومی الیهمی خیر دعا ایله یاد ایتملرینی تمنی ایلرم .

قونیه مبعوث سابقی
خادمی
محمد وهبی

افادهٔ مصحح

قونیه مبعوث سابقی محمد وهبی افندی حضرتلری طرفندن تحریر اولونان اشبو تفسیر شریف دارالفنون مدرسلرندن شمس الدین بك افندی وساطتیله بیك اوچیوز اوتوز طقوز سنه‌سی مارتنده طبع ایدلمك اوزره مطبعه‌مزه كتیرلمش واوزمان مطبعه‌مزك اداره مأموری بولونان مولوی احمد افندی ایله برابر تصحیحی عاجزلرینه حواله ایدلمش ایدی. تفسیر شریفك دها ترتیبنه باشلانمادن اول مومی الیه احمد افندینك خسته‌لانوب بالآخره وفاتی وقوع بولمقله رفاقت عاجزی‌یه مطبعه‌مزده مستخدم اسبق دارالشفقه محاسبه‌جیسی ابراهیم بك آلنه‌رق تفسیر شریفك تصحیحی میر مومی الیه ایله برابر یاپلمشدر .

درعهده ایدیلن وظیفه‌نك اهمیت وعظمتی وبو خصوصده‌كی علماً بضاعه‌سزلكمی معترف اولمقله برابر علی قدرالاستطاعه بوتون موجودیتمزله صرف مساعی ایدلمشدر . آیات قرآنیه بیك اوچیوز بش تاریخنده مطبعهٔ عثمانیه‌ده طبع ایدیلن وقدرغه‌لی مصطفی نظیف افندی طرفندن یازیلان كلام اللهدن تطبیق ایدلمش اولمقله آنك رسم خطی قبول ایدلمشدر .

اخوان كرامه اثنای قرائتده سهولت اولور امیدیله تفسیر شریفه وضع اولونان اشارات حقنده بعض معلومات ویرمكی مناسب كوردم :

﴿ ﴾ ترجمه وتفسیر اولونان آیات قرآنیه بو شكلده‌كی قوسلرك ایچریسنه قونمشدر.

[ ] آیات قرآنیه‌نك مهما امكن ترجمه‌سی شكلده ارائه ایدیلن معترضه‌لر ایچنه آلنمشدر.

( ) عباره آره‌سنده كچن حركه‌سز آیات قرآنیه‌نك طرفینه بو شكلده كوستریلن قوسلر قونمشدر .

( ) عباره آره‌سنده كچن احادیث شریفه بو شكلده قوسلرك ایچنه وضع اولونمشدر.

ایدیلن بو قدر دقت واعتنایه رغماً كوزدن قاچان بعض خطالر بالاطه فرح كتخدا جامع شریفی امامی حافظ ابراهیم افندی طرفندن بالتدقیق آكلاشلمش اولمقله مومی الیهك بولابیلدیكی خطالرك صوابلری آیریجه بر جدول حالنده تفسیر شریفك نهایتنه علاوه ایدلمشدر. بناءً علیه؛ تفسیر شریفك تصحیحی خصوصنده مسبوق اولان خدمات ناچیزانه‌مز دولاییسیله عاجزلرینك و رفیقم ابراهیم بكك و حافظ ابراهیم افندینك وتسریع طبعی خصوصنده فوق العاده همتی سبق ایدن مطبعه مدیری محمد هاشم بك افندینك خیر دعا ایله یاد ایدلمه‌مزی و مرحوم مومی الیه احمد افندینك‌ده روحنه بر فاتحهٔ شریفه اهدا ایدلمسنی قارئین كرامدن رجا ایلرم .

تفسیر شریف مصححی
اوقاف اسلامیه مطبعه‌سی محاسبه‌جیسی
حافظ محمد كامل بن عبدالله

خطا ، صواب جدولی

صحیفه	سطر	خطا	صواب
٣	١٢	اَيْمانَهُمُ	اَيْمانَهُمْ
١٣	١٩	اَحَدَكُم	اَحَدَكُمْ
١٦	٤	شَيْءٌ	شَیْءٌ
١٦	١٩	وبوضایع	وبوصنایع
٢٢	١٥	وبرهیچ شیئه	وهیچ برشیئه
٢٧	١٩	جهمنه	جهنمه
٤٠	١٧	نقرت	نفرت
٤٩	١١	مِنْ وُجِدْكُمْ	مِنْ وُجْدِكُمْ
٥٠	٢	یکدیکریکزده	یکدیکریکزه
٥٤	١٣	واجب	و واجب
٦٤	١٢	ابوبکر ، عمر وحضرتلرینك	ابوبکر وعمر حضرتلرینك
٦٧	١١	ناصرلریدر	ناصریدر
٦٩	٨	یمنی	یمینی
٧١	١١	صنقنده	صنفنده
٧٢	٥	خاتونلرکده	خاتونلرینکده
٧٢	٢٠	عذابمله	عذابله
٨٠	١	واغاظ	وَاغْلُظْ
٨٢	١	عذاب دفعده	عذابی دفعده
٨٢	١٤	کیزمکله	کیزلهمکله
٨٤	٢٠	واهله کفره	واهل کفره

صحیفه	سطر	خطا	صواب
٨٥	١٦	مِنَ القَانِتِينَ	مِنَ الْقانِتِينَ
١٠٨	١٧	َكَيْفَ	فَكَيْفَ
١٠٨	١٨	کوندیلن	کوندریلن
١١٣	٢	محاج	محتاج
١٢٥	٢٠	طعن ایجون	طعن ایدن
١٤٢	٥	نَيْراً	خَيْراً
١٥٠	٢١	يُكَذِّبُ	يُكَذِّبُ
١٥٣	١	بناءً ایده‌رك	بنا ایده‌رك
١٥٦	١٢	بدیعنه	بدایعنه
١٥٧	١	ولوکان سابق القدر	ولوکان شیٌ سابق القدر
١٦٧	١٠	وَالْمَلَكُ اَعْلَى اَرْجَائِهَا	وَالْمَلَكُ عَلَى اَرْجَائِهَا
١٦٧	١٠	ثَمَانِيَةَ	ثَمَانِيَةٌ
١٦٩	١٦	جمیع جهانده	جمیع جهتده
١٧٢	١٧	فَعْلُوهُ	فَعَلُوهُ
١٧٣	٥	بیور	بیورر
١٧٨	١	عنده	عندنده
١٩١	٢١	اولدیغندر	اولدیغندندر
٢١٤	١٨	يُرْسِلُ	يُرْسِلِ
٢٢٠	١٩	دی که	دیدی که
٢٢٢	١٣	قبول ایتدیرمك	قبول ایتدیرمه‌مك
٢٤٥	٢٠	سوندیرمغه	سوندیرمکه
٢٤٦	١٤	آنجق بن	بن آنجق

صحیفه	سطر	خطا	صواب
٢٥٧	٦	عامل اولان	حامل اولان
٢٦٨	١٩	وَ بِلاً	وَكيلاً
٢٧٦	٢٣	جاهلیه‌دن	جاهلیه‌یی
٢٨٨	١	حق	جناب حق
٢٩٥	١٤	مؤمنلره	مؤمنلردن
٣٠٠	٣	صرف ایتمك	صرف ایتمسی
٣٠٨	٨	بَلِ الاِنّسانُ	بَلِ الاِنْسانُ
٣١٠	٢٠	وَوُجوه	وَوُجُوهٌ
٣١١	١٢	تحكم	تهكم
٣١٥	١٥	اولمادیغنی	اولدیغنی
٣٣٩	١	سوره‌لرندر	سوره‌لرندندر
٣٧٠	٧	فَمَنْ شاءَ اتَخَذَ	فَمَنْ شاءَ اتَّخَذَ
٣٤٣	٦	راجعدر	راجحدر
٣٤٨	٥	ایتمك	ایتمکی
٣٧٣	٤	لقاءة القیامه	لقامت القیامه
٣٧٤	١٠	نَخِرَةً	نَخِرَةً
٣٨١	١٦	ءَاَنْتُم	ءَاَنْتُمْ
٣٨٣	٤	دٰيها	دَحٰيها
٤٠٠	١٤	وُجُوهٌ	وُجُوهٌ
٤٠٠	١٤	مُسْفِرَةٌ	مُسْفِرَةٌ
٤٠٥	١	وقارانلغی	قارانلغی
٤٢١	٢٣	واستحفاف	واستخفاف

صحیفه	سطر	خطا	صواب
٤٢٣	١٧	قیامی	قیامتی
٤٣٥	٢٢	يُحاسِبُ	يُحاسَبُ
٤٣٦	٩	کیررر	کیرر
٤٣٨	١٩	وجودینه	وجوبنه
٤٤٣	٣	پاشاهله	پادشاهله
٤٤٥	١٩	شو	شول
٤٦٨	٤	آنِيَةٍ	آنِيَةٍ
٤٧٠	١٥	سُرُرٍ	سُرُرٌ
٤٧١	٤	ذرابی	زرابی
٤٨٣	٩	وارکچك	واز کچك
٤٨٧	١٨	مَرْضِيَّةً	مَرْضِيَّةً
٤٩٥	١٢	امنوا	آمَنُوا
٤٩٦	٣	احرامی	اجرامی
٥٠٠	١٠	بیانله	بیانی
٥٠١	١٠	فلان الشأم	فلان اشئم
٥٢٤	٦	عارض اولا	عارض اولان
٥٣١	١٥	مؤمنك	مؤمنی
٥٤١	٩	نماردن	نمازدن
٥٥٦	١٩	اِلاّ لِيَعْبُدُوا اللّٰهَ	اِلاّ لِيَعْبُدُوا اللّٰهَ
٥٥٨	٢٢	وَيُقيمُوا الصَّلٰوةَ	وَيُقيمُوا الصَّلٰوةَ
٥٦٥	١٢	بیان اولونجه	بیان ایدیلنجه
٥٦٧	٦	طاشك وآغاجك	طاشه وآغاجه

صحیفه	سطر	خطا	صواب
٥٧٢	٨	ودرجه‌ده	درجه‌ده
٥٧٢	٢٣	اولدیغنده	اولدیغندن
٥٨٠	١٢	کوتورولور	کورولور
٥٨٤	١٠	ثَمَّ كَلَّا	ثُمَّ كَلَّا
٥٨٧	٢	ثَمَّ	ثُمَّ
٥٨٧	١٩	ثَمَّ	ثُمَّ
٥٩١	٣	تکالف	تکالیف
٥٩٧	٢١	اوزه	اوزره
٦١٧	٥	تعریضدن	تعریضده
٦١٧	١٢	آلتهیه‌سیله	آلتهیه‌سنی
٦٢٢	١٣	صاحبك	صاحب
٦٢٧	٦	چکنلرندن	چکنلردن
٦٣٧	٣	هُوَ اللّهُ	هُوَ اللّهُ
٦٤٤	١٧	ایدرکن	ایدرلرکن
٦٤٩	٩	اوفوروکجیلرلر	اوفوروکجیلر
٦٥١	١	سوزه‌لردندر	سوره‌لردندر

اون بشنجی جلدك فهرستی

سور شریفه‌نك قرآن عظیم الشانده‌كی صره‌سنه نظراً فهرستی

صره نومروسی	جلدی	صحیفه‌سی	سوره‌نك محتوی اولدیغی آیات	اسامئ سور شریفه
١	١	٢	٧	سورهٔ فاتحه
٢	١	٢٠	٢٨٧	« بقره
٣	٣	٢	٢٠٦	« آل عمران
٤	٤	٢	١٧٥	« نساء
٥	٥	٢	١٢٠	« مائده
٦	٥	٢٢٠	١٦٥	« انعام
٧	٦	٢	٢٠٦	« اعراف
٨	٦	٢٤٦	٦٦	« انفال
٩	٧	٢	١٢٩	« توبه
١٠	٧	١٧٩	١٠٩	« یونس
١١	٧	٢٩٦	١٢٣	« هود
١٢	٨	٢	١١١	« یوسف
١٣	٨	١٢١	٤٠	« رعد
١٤	٨	١٨٤	٥٠	« ابراهیم
١٥	٨	٢٤٣	٩٩	« حجر
١٦	٨	٢٩٧	١٢٨	« نحل
١٧	٩	٢	١١٠	« اسراء
١٨	٩	١٣٥	١١٠	« كهف
١٩	٩	٢٣٧	٩٨	« مریم
٢٠	٩	٣١٠	١٣٥	« طه
٢١	١٠	٢	١١٢	« انبیا
٢٢	١٠	١٠٨	٧٨	« حج

صره نومروسی	جلدی	صحیفه‌سی	سوره‌نك محتوی اولدیغی آیات	اسامئ سور شریفه
٧٣	١٥	٢٥٦	٢٠	سورۀ مزمل
٧٤	١٥	٢٧٤	٥٦	« مدثر
٧٥	١٥	٣٠٠	٤٠	« قیامه
٧٦	١٥	٣١٦	٣١	« دهر ـ انسان
٧٧	١٥	٣٣٩	٥٠	« مرسلات
٧٨	١٥	٣٥٥	٤١	« نبأ
٧٩	١٥	٣٧٢	٤٦	« نازعات
٨٠	١٥	٣٨٩	٤٢	« عبس
٨١	١٥	٤٠٢	٢٩	« تکویر
٨٢	١٥	٤١١	١٩	« انفطار
٨٣	١٥	٤١٨	٣٦	« مطففین
٨٤	١٥	٤٣٣	٢٥	« انشقاق
٨٥	١٥	٤٤١	٢٢	« بروج
٨٦	١٥	٤٥٠	١٧	« طارق
٨٧	١٥	٤٥٥	١٩	« اعلی
٨٨	١٥	٤٦٧	٢٦	« غاشیه
٨٩	١٥	٤٧٥	٣٠	« فجر
٩٠	١٥	٤٨٩	٢٠	« بلد
٩١	١٥	٤٩٧	١٥	« شمس
٩٢	١٥	٥٠٣	٢١	« لیل
٩٣	١٥	٥١٢	٢١	« ضحی
٩٤	١٥	٥٢١	٨	« انشراح
٩٥	١٥	٥٢٨	٨	« تین
٩٦	١٥	٥٣٤	١٩	« علق ـ قلم
٩٧	١٥	٥٤٨	٥	« قدر

صره نومروسی	جلدی	صحیفه‌سی	سوره‌نك محتوی اولدیغی آیات	اسامئ سور شریفه
٩٨	١٥	٥٥٢	٨	« بینه
٩٩	١٥	٥٦٥	٨	« زلزال
١٠٠	١٥	٥٧١	١١	« عادیات
١٠١	١٥	٥٧٧	١١	« قارعه
١٠٢	١٥	٥٨٢	٨	« تکاثر
١٠٣	١٥	٥٨٨	٣	« عصر
١٠٤	١٥	٥٩٢	٩	« همزه
١٠٥	١٥	٥٩٦	٥	« فیل
١٠٦	١٥	٦٠١	٤	« قریش
١٠٧	١٥	٦٠٥	٧	« ماعون
١٠٨	١٥	٦١٣	٣	« کوثر
١٠٩	١٥	٦١٨	٦	« کافرون
١١٠	١٥	٦٢٣	٣	« نصر
١١١	١٥	٦٣٠	٥	« ابی لهب ـ تبت
١١٢	١٥	٦٣٧	٤	« اخلاص
١١٣	١٥	٦٤٢	٥	« فلق
١١٤	١٥	٦٥١	٦	« ناس

سور قرآنیه‌نك حروف هجا ترتیبیله فهرستی

(ا)

(ب)

(ت)

(ج)

(ح)

(د)

قرآن عظیم الشانده کی صره نومروسی	جلدی	صحیفه‌سی	اسامئ سور شریفه
٤٤	١٣	٣٩٥	دخان
٧٦	١٥	٣١٦	دهر (انسان)

(ذ)

٥١	١٤	١٨٢	ذاریات

(ر)

٥٥	١٤	٣٠٤	رحمن
١٣	٨	١٢١	رعد
٣٠	١١	٣٤٩	روم

(ز)

٤٣	١٣	٣٢٦	زخرف
٩٩	١٥	٥٦٥	زلزال
٣٩	١٣	٢	زمر

(س)

٣٤	١٢	١٠٠	سبأ
٣٢	١١	٤٤٥	سجده

(ش)

٢٦	١١	٢	شعراء
٩١	١٥	٤٩٧	شمس
٤٢	١٣	٢٠	شوری

(ص)

قرآن عظیم الشانده کی صره نومروسی	جلدی	صحیفه‌سی	اسامئ سور شریفه
٣٨	١٢	٣٥٨	ص
٣٢	١٢	٢٨٦	صافات
٦١	١٤	٥٠٣	صف

(ض)

٩٣	١٥	٥١٢	ضحی

(ط)

٨٦	١٥	٤٥٠	طارق
٢٠	٩	٣١٠	طه
٦٥	١٥	٣٦	طلاق
٥٢	١٤	٢١٥	طور

(ع)

١٠٠	١٥	٥٧١	عادیات
٨٠	١٥	٣٨٩	عبس
١٠٣	١٥	٥٨٨	عصر
٩٦	١٥	٥٣٤	علق (قلم)
٢٩	١١	٢٧٦	عنکبوت

(غ)

٨٨	١٥	٤٧٦	غاشیه

(ف)

(ق)

(ك)

(ل)

(م)

(ن)

قرآن عظیم الشانده‌کی صره نومروسی	جلدی	صحیفه‌سی	اسامیٔ سور شریفه
١١٤	١٥	٦٥١	ناس
٧٨	١٥	٣٥٥	نبأ
٥٣	١٤	٢٤٠	نجم
١٦	٨	٢٩٧	نحل
٤	٤	٢	نساء
١١٠	١٥	٦٢٣	نصر
٢٧	١١	٩٦	نمل
٧١	١٥	٢٠٧	نوح
٤	١٠	٢٨٨	نور
			(و)
٥٦	١٤	٣٣٧	واقعه
			(ه)
١٠٤	١٥	٥٩٢	همزه
١١	٧	٢٩٦	هود
			(ی)
٣٦	١٢	٢١٩	یس
١٢	٨	٢	یوسف
١٠	٧	١٧٩	یونس

جزؤ فهرستی

جزؤ		هانکی سوره‌لرده بولوندیغی	صحیفه‌سی	جلدی
جزؤ	برنجی	سورهٔ فاتحه‌ده	٢	١
«	ایکنجی	« بقره‌ده	٢	٢
«	اوچنجی	« «	٢٢٧	٢
«	دردنجی	« آل عمرانده	١٣٢	٣
«	بشنجی	« نساده	٥٤	٤
«	آلتنجی	« «	٢٥٦	٤
«	یدنجی	« مائده‌ده	١٦١	٥
«	سکزنجی	« انعامده	٣٥٤	٥
«	طقوزنجی	« اعرافده	١١١	٦
«	اونجی	« انفالده	٣٠٠	٦
«	اون برنجی	« توبه‌ده	١٣٤	٧
«	« ایکنجی	« هودده	٣٠٣	٧
«	« اوچنجی	« یوسفده	٦٤	٨
«	« دردنجی	« حجرده	٢٤٣	٨
«	« بشنجی	« اسراده	٢	٩
«	« آلتنجی	« کهفده	٢٢١	٩
«	« یدنجی	« انبیاده	٢	١٠
«	« سکزنجی	« مؤمنونده	٢٠٠	١٠
«	« طقوزنجی	« فرقانده	٤٠٢	١٠
«	یکرمنجی	« نمله‌ده	١٥٠	١١
«	یکرمی برنجی	« عنکبوتده	٣٢٤	١١
«	« ایکنجی	« احزابده	٤٥	١٢



[illegible]